

КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС”
УНИВЕРСИТЕТИ
KIRGIZISTAN - TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ

MANAS Journal of
Social Studies

MANAS Sosyal
Araştırmalar Dergisi

e-ISSN/ISSN 1694-7215

Kyrgyz-Turkish Manas University

Scientific Publication Office

MANAS Journal of Social Studies
MJSS

Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergi

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi
MSAD

International, Peer Reviewed Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-7215

Yayın Sıklığı
Yılda dört kez (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)

Yayın Türü
Yaygın Süreli

Yayın Dili
Türkçe, İngilizce, Kırgızca ve Rusça

Publication Frequency

Four times annually in January, April, July, October

Publication Type
Serial, Quarterly

Publication Language

Turkish, English, Kyrgyz and Russian

SAHİBİ

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi adına

Rektör / Rector – Prof. Dr. Sebahattin BALCI

Rektör Vekili / Pre Rector – Prof. Dr. Asılbek KULMIRZAYEV

OWNERS

on behalf of Kyrgyz-Turkish Manas University

BAŞ EDİTÖR

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ – *Kütahya Dumlupınar University, Turkey*

EDITOR IN CHIEF

YARDIMCI EDİTÖR

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA – *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

ASSOCIATE EDITOR

ALAN EDİTÖRLERİ

SECTION EDITORS

Din Bilimleri / Theology

Assoc. Prof. Dr. Ali YÜKSEK - *Ondokuz Mayıs University, Turkey*

Edebiyat / Letters

Prof. Dr. Mehmet AYDIN - *Ondokuz Mayıs University, Turkey*

Eğitim / Education

Prof. Dr. Rüştü YEŞİL - *Ahi Evran University, Turkey*

Ekonomi Bilimi, Kamu Ekonomisi / Economics, Public Economics

Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV - *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

Güzel Sanatlar / Fine Arts

Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ - *Akdeniz University, Turkey*

İşletme, Yönetim ve Organizasyon / Business, Management and Organization

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA - *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

Medya ve İletişim / Media and Communication

Assist. Prof. Dr. Uğur ÜNAL - *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

Muhasebe ve Finansman, Yönetim Bilgi Sistemleri / Accounting and Finance, Management Information Systems

Assist. Prof. Dr. Emin YÜREKLİ - *Pamukkale Üniversitesi, Turkey*

Pazarlama / Marketing

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV - *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

Psikoloji / Psychology

Assoc. Prof. Dr. Yener ÖZEN - *Erzincan Binali Yıldırım University, Turkey*

Sosyoloji / Sociology

Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM – *Necmettin Erbakan University, Turkey*

Spor Bilimleri / Sport Sciences

Assoc. Prof. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR - *Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Turkey*

Tarih / History

Assoc. Prof. Dr. Cengiz BUYAR - *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

Turizm / Tourism

Assist. Prof. Dr. Tolga GÖK - *Selçuk University, Turkey*

Uluslararası İlişkiler, Kamu Yönetimi / International Relations, Public Administration

Assoc. Prof. Dr. Mustafa BIYIKLI - *Kütahya Dumlupınar University, Turkey*

YAYIN KURULU

Başkan / Editor in Chief - Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM
Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV
Assist. Prof. Dr. Uğur ÜNAL

EDITORIAL BOARD

Kütahya Dumlupınar University, Turkey
Necmettin Erbakan University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

BİLİM DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
Prof. Dr. Ali ABISHEV
Prof. Dr. Alisher RASULEV
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV
Prof. Dr. Engin YILDIRIM
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA
Prof. Dr. Erdener KAYNAK
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU
Prof. Dr. Goudarz SADEGHI
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ
Prof. Dr. Hakan TAŞ
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR
Prof. Dr. Hasan VERGİL
Prof. Dr. Joginder SINGH
Prof. Dr. Kaisyn KHUBİEV
Prof. Dr. K. Makhmad UMAROV
Prof. Dr. Kerim ÖZDEMİR
Prof. Dr. Kubat TABALDİYEYEV
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA
Prof. Dr. Levent ALTINAY
Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Prof. Dr. Mehmet BALCILAR

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN
Prof. Dr. Meltem ONAY
Prof. Dr. Muammer YAYLALI
Prof. Dr. Murat TAŞDAN
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL
Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV
Prof. Dr. Orazaly SABDEN
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU
Prof. Dr. Polina ANANCHENKOVA
Prof. Dr. Rahman ALSHANOV
Prof. Dr. Selahattin SARI
Prof. Dr. Selçuk EMSEN
Prof. Dr. Shakir ULLAH
Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA
Prof. Dr. Tohtar ESİRKEPOV
Prof. Dr. Tuncay AYAS
Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL
Prof. Dr. Turar KOYCHUEV
Prof. Dr. Yahya ALTINKURT
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ

EDITORIAL ADVISORY BOARD

Ankara University, Turkey
Turkish Academy of Sciences, Turkey
Yeditepe University, Turkey
Kazakh Economics University, Kazakhstan
Institute of Economics, Uzbekistan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
T.C. Supreme Court, Turkey
University of South Carolina, USA
Penn State University, USA
University of Central Florida, USA
Pamukkale University, Turkey
University of Mohaghegh Ardabili, Iran
Kilis 7 Aralık University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Marmara University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Istanbul University, Turkey
Centre for Agricultural Research, India
M. V. Lomonosov Moscow State University, Russia
Institute of Economics, Tajikistan
Balıkesir University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Oxford Brookes University, UK
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Eastern Mediterranean University, North Cyprus Turkish Republic
Gazi University, Turkey
Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, Turkey
Dokuz Eylül University, Turkey
Erzurum Technical University, Turkey
Kafkas University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Manisa Celal Bayar University, Turkey
Virginia Polytechnic Institute, USA
Tajikistan Academy of Sciences, Tajikistan
Institute of Economics, Kazakhstan
Recep Tayyip Erdoğan University, Turkey
Academy of Labour and Social Relations, Russia
Turan University, Kazakhstan
Beykent University, Turkey
Atatürk University, Turkey
Stratford University, USA
Academy of Economic Studies of Moldova, Moldova
Turan University, Kazakhstan
Sakarya University, Turkey
Trakya University, Turkey
National Academy of Sciences, Kyrgyzstan
Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey
Oxford Brookes University, UK

REDAKSİYON**Türkçe**

Fatih ÇELİK, Bilal BAĞLAN, Memet SALDIRAN

Kırgızca

Rayhan TAŞTEMİROVA, Saatkan NARKULOVA

İngilizce

Mevlüt ETLİK, Aida ASİLBKOVA

Rusça

Svetlana PARMANASOVA

REDACTION**Turkish**

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Kyrgyz

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

English

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Russian

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

TEKNİK DESTEK**TECHNICAL SUPPORT**

Jumagul NURAKUN KYZY, Kayahan KÜÇÜK, Baktıgül ERMATOVA, Şuhrat DAULYATOV

ADRES**CORRESPONDENCE ADDRESS**

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Cengiz Aytmatov Caddesi 56,
720044, Bişkek/Kırgızistan

Kyrgyz-Turkish Manas University
Editor in Chief MANAS Journal of Social Studies
56 Chyngyz Aitmatov Avenue,
720044, Bishkek, Kyrgyzstan

İLETİŞİM**CONTACTS**

e-mail: mjssmanas@gmail.com, kursadyilmaz@gmail.com

Tel: +996 (312) 49 27 63 (65, 69, 70, 74, 58)
+996 (312) 54 19 41-47

Fax: +996 (312) 49 27 61, 81-89

WEB SAYFASI**WEB PAGE**

<http://journals.manas.edu.kg/mjsr/index.php>

<http://dergipark.gov.tr/mjss>

SAYI HAKEMLERİ
Ocak 2020, Cilt: 9 Sayı: 1

ISSUE REVIEWERS
January 2020, Volume: 9, Issue: 1

Adem GÖLEÇ
Ahmet Alper SAYIN
Ahmet ÖZDEMİR
Ahmet Tayfur AKCAN
Ahmet TUNÇ,
Ahmet YIKMIŞ
Aliye AKIN
Arzu ORGAN
Aslı YURDİGÜL
Aydanur GACENER ATIŞ
Aynura TURDALİEVA
Ayşe Gökçen KAPUSUZ
Azamat MAKSÜDÜNOV
Bayram ŞAHİN
Belkıs ÖZKARA
Besim YILDIRIM
Bilal SOLAK
Bora GÖRGÜN
Burhanettin ZENGİN
Celaleddin SERİNKAN
Cemal İNCE
Cüneyt TOKMAK
Çağatay BAŞARIR
Daimi KOÇAK
Duygu KIZILDAĞ
Ebubekir GÜNGÖR
Elif Türkan ARSLAN
Emin YÜREKLİ
Erdoğan AKMAN
Erkan AKGÖZ
Erkut TUTKUN
Fevzullah ÜNAL
Fuat SEKMEN
Galip Afşin Ravanoglu,
Gökçe YOĞURTÇU
Gökhan İPEKOĞLU
Gulnara KARADENİZ
Gülseren Serap ÇEKEROL
Hakan ACAR
Hakan ÇETİNTAŞ
Hakan ÖZÇELİK
Halim SARICAOĞLU
HASAN ÇİFTÇİ
Hasan GÜL
Hasan MEMİŞ
Hasan YILMAZ
Hatice ÖZTEKE KOZAN
Hüseyin KUTBAY
Hüseyin YALÇINKAYA
İbrahim Etem ZİNDEREN
İlhan ARAS
İrfan ARIK
Kemal ÖZTEMEL
Mahmut ERDOĞAN
Mahmut VURAL
Meerim ARTYSHEVA
Mehmet ERENDOR
Mehmet KANAK
Mehmet ULUTAŞ
Menekşe SAHİN
Mete Kaan NAMAL

Metin KARADAĞ
Muhammet Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU
Murat Bürkan SERBEST
Mustafa KÖYLÜ
Mustafa MORTAŞ
Müşerref YARDIM
Narınkul MARGAZIEVA
Nevzat TETİK
Niyazi AYHAN
Osman EYÜPOĞLU
Ömer YAZAN
Özkan IŞIK
Ramazan ERDEM
Rumeysa AKGÜN
Salim ÇONOĞLU
Seda ŞAHİN
Selahattin AVŞAROĞLU
Selcen ÖNER
Serpil KIR ELİTAŞ
Servet TİKEN
Setan TALAS
Seyfi YILDIZ
Seyil NAJIMUDINOVA
Süleyman Barbaros YALÇIN
Süleyman ELİK
Süleyman UYAR
Tezcan ABASIZ
Tolga GÖK
Türker ŞİMŞEK
Uğur ÜNAL
Ümmügülsüm CANDEĞER
Vefa TAŞDELEN
Yakın EKİN
Yakup ÜLKER
Yaşar AYYILDIZ
Yavuz DEMİREL
Yusuf GÖKALP
Yusuf YURDİGÜL
Yüksel GÜRSOY

ULAKBİM TR Dizin

The European Reference Index for the Humanities and
the Social Sciences (ERIH PLUS)

Türk Eğitim Endeksi

Araştırmax Bilimsel Yayın İndeksi

Open Academic Journals Index

Academic Resource Index

Scientific Indexing Services (SIS)

EBSCOhost

SOBIAD, Sosyal Bilimler Atıf Dizini

CiteFactor Academic Scientific Journals

Academia Edu

Cabell's Directories

Directory of Research Journals Indexing

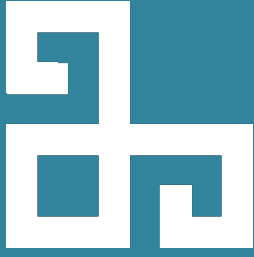
İdeal Online

Cosmos IF

Russian Science Citation Index

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

MANAS Journal of Social Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-7215

<http://journals.manas.edu.kg>

Yıl/Year

Cilt/Volume

Sayı/Issue

2020

9

1

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Hayati BEŞİRLİ, Zeynep Serap TEK TEN- AKSÜR MELİ ve Ali ÜNAL	Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'da İslamiyet ve Kaynakları <i>Islam in Kyrgyzstan and Religious Sources after Independence</i>	1-18
Abdurrahman MENĐİ	Engelli Bireylerin Gözüyle Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki Eğitim Durumlarının İncelenmesi <i>Examination of Special Education and Rehabilitation Centers from the Aspect of Education through the Eyes of Disabled People</i>	19-33
Ece TINMAZOĞLU & Neslim GÜVENDER- DOKSAT	Relationship between Emotional Eating and Big Five Personality Characteristics and Mood Disorder Symptoms <i>Emosyonel Yeme, Beş Büyük Kişilik Özellikleri ve Duygu Durum Bozuklukları Belirtileri Arasındaki İlişkiler</i>	34-46
Gökhan AKAR ve Mehmet ÖZCAN	MIST Ülkelerinde İthalat, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi <i>Imports, Exports and Economic Growth in MIST Countries: Toda-Yamamoto Causality Analysis</i>	47-59
Junus GANIEV, Damira BAIGONUSHOVA, Nurbek MADMAROV & Raziakhan ABDIEVA	External Debt and Economic Growth in Transition Countries: Case of Kyrgyzstan <i>Geçiş Ekonomilerinde Dış Borç Ve Ekonomik Büyüme: Kırgızistan Örneği</i>	60-75
Mustafa NAL	Demografik Değişim ve İşsizlik Oranı <i>Demographic Change and Unemployment</i>	76-89
Umut Tolga GÜMÜŞ, Hatice Can ÖZİÇ ve Erkan ÇIBIK	BİST'de İşlem Gören Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı İşletmelerinin Finansal Performanslarının ÇKKV Yöntemleri İle Karşılaştırılması <i>Comparison of the Financial Performances of Real Estate Investment Partnership Companies That Are Operated in BIST</i>	90-100
Ahmet ÇALIK	Depo Yeri Seçimi için Aralık Tip-2 Bulanık ÇKKV Tabanlı Hibrit Bir Yaklaşım <i>A Hybrid Approach based on Interval Type-2 Fuzzy MCDM for Warehouse Site Selection</i>	101-114

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Betül ÖZKAYA ve Yelda ÜLKER	Markaların Sosyal Medyada Oluşan Sinik Tutuma Yönelik Yaklaşımları <i>The Approaches of the Brands to the Cynical Attitudes in Social Media</i>	115-128
Cansu TERZİ ve Merve KOÇOĞLU- SAZKAYA	Örgütsel Sinizmin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Hekimlere Yönelik Bir Araştırma <i>The Investigation of the Effects of Organizational Cynicism on Organizational Commitment: A Research on Doctors</i>	129-143
Emrah ÖZSOY ve Kadir ARDIÇ	Çalışanların Karanlık Kişilik Özelliklerinin Tükenmişliğe Etkisinde Genel Öz-Yeterliliğin Düzenleyici Rolü <i>The Moderating Role of General Self-Efficacy on the Effect of Employees' Dark Personality Traits on Burnout</i>	144-154
Esra TÖRE	Öz-yeterlilik ve İç Denetim Odağının Yenilikçi İş Davranışına Etkisi: Konaklama İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma <i>The Effect of Self-Efficacy and Internal Locus of Control on Innovative Work Behavior: A Research on Hospitality Industry</i>	155-167
Hacer GÖK-UĞUR, Ayten YILMAZ-YAVUZ, Nuran MUMCU ve Nureşan AYDOĞAN	İşyerlerinde Güvenlik İklimi Kişisel Koruyucu Donanım Kullanımını Etkiler mi? <i>Does Safety Climate at Workplaces Affect the Protective Safety Equipment Use?</i>	168-177
Kemal DEMİR ve Üzeyir YILDIZ	Aynı Kurumsal Çevredeki Örgütlerin Stratejik Niyetleri Eş biçimli Midir? Vakıf Üniversitelerinin Stratejik Planlarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi <i>Are The Strategic Intents of Organizations in The Same Institutional Environment Isomorphic? A Qualitative Research on the Strategic Plans of Foundation Universities</i>	178-189
Mesut SOYALIN ve Gökhan KERSE	Örgütsel Adaletin Hastayken İşe Gelme (Presenteeism) Davranışına Etkisi: "Hangi Adalet Türü Presenteeizmin Belirleyicisidir?" <i>The Effect of Organizational Justice on Presenteeism: "Which Type of Justice is The Determinator of Presenteeism?"</i>	190-198
Mustafa KARACA, Ali BAYRAM ve Yasemin HARMANCI	İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi <i>The Effect of Human Resource Management Practices on Organizational Commitment</i>	199-208
Üzeyir KEMENT	Tüketici Davranışlarının Çevre Dostu Davranış Türleri Kapsamında İncelenmesi: Alanya Örneği <i>Investigation of Consumer Behaviors within the Scope of Environmentally Friendly Behavior Types: The Case of Alanya</i>	209-221
Yavuz DEMİREL, Erol TURAN ve Merve AKINCI	Duygusal Zekânın Kültürel Zekâ Üzerine Etkisinin Analizi: Kastamonu Üniversitesi Türk Dünyası Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma <i>Analysis of Effectiveness on Emotional Intelligence to Cultural Intelligence: A Research for the Turkish World Countries Students of Kastamonu University</i>	222-234

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Tülin AVCU	Avrupa'da Aşırı Sağ'ın Yükselişinin Göç Politikalarına Etkileri: Hollanda Örneği <i>The Effects of the Rise of European Extreme Right on Migration Policies: The Netherlands Case</i>	235-247
Dilan CİFTCI	The Reconstruction of the Mediated Public Sphere on Media Reporting of Migration: The Case of the Global Migration Film Festival <i>Medyada Göç Raporlama Konusunda Aracılı Kamusal Alanın Yeniden Yapılandırılması: Küresel Göç Film Festivali Örneği</i>	248-260
Özlem ÇAKIR ve Filiz METE	Sosyal Paylaşım Ağları, İnternet ve Akıllı Telefona İlişkin Alguların Metaforlar Yoluyla Belirlenmesi <i>Determining the Perceptions about Social Networking, Internet, and Smartphone through Metaphors</i>	261-273
Sevilay ULAŞ	Marka İletişiminde Sosyal Medya ve Çevrimiçi Etkileşim (Online Engagement) İlişkisi: Limasol Türk Kooperatif Bankası Örneği <i>The Relationship between Social Media and Online Engagement on Brand Communication: A Case of Limassol Turkish Cooperative Bank</i>	274-285
Ufuk UĞUR ve Sezen ALTAY	Popüler Sinemada Mistik Bir Aşk Masalı Örneği: 'Suyun Sesi' Filmi <i>A Mystic Love Tale Case in Popular Cinema: The Film of 'The Shape of Water'</i>	286-300
Yusuf DEVRAN & Fahad SHAHZAD	The Comparison of Two Different Election Campaign Films in Terms of Their Approaches towards National History and Development <i>İki Farklı Siyasal Seçim Kampanyası Filminin Gelişmeye, Kalkınmaya ve Milli Tarihe Bakışları Bakımından Karşılaştırılması</i>	301-312
Arzu MERİÇ	Muhasebe Öğrencilerinin Hile Algısı: Kayseri Üniversitesi Örneği <i>Perception of Fraud among the Students on Accounting: Example from University of Kayseri</i>	313-326
Bülent ARPAT	Bir Aktif İstihdam Politikası Olarak Sosyal Çalışma Programı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama <i>Social Work Program as an Active Employment Policy: An Application on University Students</i>	327-340
Mustafa MORTAŞ ve Serhat ŞAMİL	Şeffaflığı Arttırmaya Yönelik Mekanizmalar ve Finansal Başarının Şeffaflık Üzerindeki Etkisi: BIST XKURY'de Bir Araştırma <i>The Mechanisms for Increasing Transparency and the Impact of Financial Success on Transparency: A Research in BIST XKURY</i>	341-359
Reşat KARCIOĞLU, Selçuk YALÇIN ve Ömer Faruk GÜLTEKİN	Sezgisel Bulanık Mantık ve Entropi Tabanlı Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Finansal Performans Analizi: BİST'de İşlem Gören Enerji Şirketleri Üzerine Bir Uygulama <i>Financial Performance Analysis Using Intuitionistic Fuzzy Logic and Entropy Based Multi - Criteria Decision Making Method: An Application on Energy Companies Traded In BIST</i>	360-372

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Serkan ÖZDEMİR	Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) Kapsamında Nakit Akış Tablosu Düzenlenmesinde Doğrudan – Dolaylı Yöntem Tartışması ve Karşılaştırmalı Örnek Bir Uygulama <i>Discussion of Direct - Indirect Method in Organization of Cash Flow Table under the Financial Reporting Standard for Large and Medium Sized Enterprises (FRS for LMEs) and a Comparative Example Application</i>	373-385
Yusuf UYSAL	Kamu-Özel İşbirliği Modelinde Özel Sektör Teşvik Faktörleri: Şehir Hastaneleri Örneği <i>The Private Sector Incentive Factors in Public-Private Partnership Model: Case of City Hospitals</i>	386-401
Nida ATEŞ ve Melis Seray ÖZDEN- YILDIRIM	Büyüme Korkusu İle Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <i>The Investigation of the Relationship between Growth Fear and Psychological Symptoms</i>	402-410
Selahattin AVŞAROĞLU ve Asem İDAYEVA	Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygılarının Stresle Başa Çıkma Tutumlarını Yordama Gücü <i>Analysis of Self Esteem and Coping Levels of Stress of University Students</i>	411-422
Atilla ALTUN ve Barış DEMİREL	Üniversite Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığıyla İlgili Tutumları: Keskin MYO Örneği <i>Attitudes of University Students on Elderly Discrimination: The Case of Keskin Vocational School</i>	423-434
Aynur YILMAZ, Emrah ASLAN ve Sinan AYAN	Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmen Öz-yeterlik İnançları ve Öğretim Tekniklerini Seçebilme Yeterlikleri <i>Teachers' Self-Efficacy Beliefs of Sport Science Faculty Students and Competence to Choose Teaching Techniques</i>	435-448
Fatih YAŞARTÜRK ve Okan AYDIN	Üniversitede Öğrenim Gören Elit Düzey Bocce Sporcularının Rekreasyon Faaliyetlerine Yönelik Tatmin ve Benlik Algısı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <i>Investigation of the Relationship between Satisfaction and Self Perception Levels of Recreational Activities of Elite Level Bocce Athletes Studying in University</i>	449-461
Gül ÇAVUŞOĞLU, Menderes KABADAYI, Ali Kerim YILMAZ ve Mehmet Yalçın TAŞMEKTEPLİĞİL	Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin İnsan Haklarına Yönelik Tutumları <i>Attitudes of Sport Sciences Faculty Students about Human Rights</i>	462-469
M. Fatih BİLİCİ ve Ayça GENÇ	Düzenli Egzersiz Yapan 15-17 Yaş Grubu Kız Öğrencilerin Bazı Karaciğer Enzim Aktivitelerinin İncelenmesi <i>Examination of Liver Enzymes of 15-17 Years Old Female Students Who Performing Regular Exercises</i>	470-475
Aynur GÜLENC-BİRSEN ve Yeliz PEKERŞEN	Turizm Planlamasına Yerel Halkın Katılımı: Konya İlinde Bir Araştırma <i>Participation of Local People in Tourism Planning: A Research in Konya</i>	476-489

Mehmet FİDAN	2018 Yılı Türkçe Dersi Öğretim Programında Yer Alan Yazma Stratejilerinin Türkçe Öğretmeni Adaylarının Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Writing Strategies in 2018 in Turkish Language Teaching Program with the Views of Turkish Teacher Candidates</i>	490-504
Review Paper / Derleme Makalesi		
Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Abduselam ARVAS	Horasan Tasavvuf Geleneği Bağlamında Çankırı'da Bir Yesevî Muakkibi <i>A Yasawî Darwish in Chankiri in the Context of Khorassan Sufism Tradition</i>	505-516
Mesut AVCI	İslamın Orta Asya Tarihi <i>The Central Asian History of İslam</i>	517-528
Mehmet KORKMAZ	Türk-İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmen-Öğrenci İlişkilerinin Ahlaki Çerçevesi <i>The Moral Frame of the Relationship between Teacher and Student in Turkish-Islamic Educational Tradition</i>	529-538
Kemal GÖZ	Vurun Kahpeye ve Cemile Bağlamında Tip ve Karakterlerin Karşılaştırmalı İncelemesi <i>Type and Character Analysis and Comparison With Regard to "Vurun Kahpeye" and "Cemile"</i>	539-551
Zeliha KAPUKAYA	Oğuz Atay'ın Düşünsel Arka Planı: "Günlük" <i>Oguz Atay's Intellectual Background: Günlük</i>	552-561
Hüseyin TOLU	Cybernetics of Technology, Education and Politics in Technological Societies <i>Teknoloji Toplumlarında Teknoloji, Eğitim ve Politika Sibernetiği</i>	562-572
Esra Sena TÜRKÖ ve Sümeyye GÖKÇENOĞLU	Avrupa Birliği Tarihinde Bir Geri Adım: Brexit <i>One Step Back in European Union History: Brexit</i>	573-589
Ebru AYKAN ve Zübeyir ÖZÇELİK	Mesai İçi ve Dışı Boş Zaman Davranışlarının Yönetimi: Teorik Çerçeve <i>Management of Workplace and out of Workplace Leisure Behaviors: Theoretical Framework</i>	590-604
Ömer ÇAMUR	Kamu Yönetiminde Kamu Yararının Gerçekleştirilmesinde Adaletin Önemi <i>The Importance of Justice in Achieving Public Interest in Public Administration</i>	605-614
Volkan GÖÇÖĞLU	Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Dijital Dönüşüm: Nesnelerin İnterneti Üzerine Bir İnceleme <i>Digital Transformation in Delivery of Public Services: An Investigation on Internet of Things</i>	615-628
Güntekin ŞİMŞEK	Yozgat Turizminde Doğa ve Teknolojinin Uyumu: Hazine Avı <i>The Harmony of Nature and Technology in Yozgat Tourism: Geocaching</i>	629-636

Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'da İslamiyet ve Kaynakları

Hayati BEŞİRLİ¹, Zeynep Serap TEKTEN-AKSÜRMEİ² ve Ali ÜNAL³

Öz

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkistan coğrafyasının dini yapısında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bağımsızlıktan sonra bölgede cami, medrese ve hacca giden kişi sayısında artış yaşanmıştır. Din, kimliğin bir parçası olarak hem özel hem de kamusal alanda daha görünür olmuştur. Bu çalışmada Sovyetler Birliği ve bağımsızlık sonrası dönemde Kırgızistan'da dindarlığın biçimlenmesinde etkili olan mekanizmalar incelenmiştir. Saha çalışması kapsamında Kırgızistan'ın Bişkek, Oş, Celal Abad ve Narın bölgelerinden nitel veri toplanmıştır. Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan'da dini canlanmayı analiz ederken iki ana dinamik özellikle dikkate alınmıştır. Bunlardan birinci grubu din adamları ve faaliyet gösterdikleri mescitler oluşturmuştur. Bölgede din alanını şekillendiren ve bu çalışma kapsamında ele alınan ikinci başlık ise müderrisler ve faaliyet gösterdikleri medreseler ve diğer eğitim kurumları olmuştur. Çalışma kapsamında Kırgızistan için Müslüman tipolojisi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu tipoloji kapsamında 'geleneksel Müslümanlar', 'radikal Müslümanlar' ve 'kültürel kimlik olarak Müslümanlar' kategorileri oluşturulmuştur. Geleneksel Müslüman kategorisi ise geleneksel dindar Müslümanlar ve seküler dindar Müslümanlar olarak ikiye ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Kırgızlar, İslamlaşma, dindarlaşma, Müslüman tipolojisi

Islam in Kyrgyzstan and Religious Sources after Independence

Abstract

After the dissolution of USSR, a significant change has occurred in the religious structure of Turkistan region. In the region, there is a significant increase in the number of mosques, madrasahs, and the number of persons making a pilgrimage. The religion as a part of identity has become more visible in both public and private spheres. In this study, the mechanisms shaping the religiosity in Kyrgyzstan during Soviet Union period and post-independence period are elaborated. Qualitative data have been collected during the field work conducted in Bişkek, Oş, CelalAbad, and Narın regions. In analyzing the revival of religion in post-independence Kyrgyzstan, special attention is paid to two groups of dynamics. The first group of dynamic is religious personnel and the mosques in which those personnel serve. The second group of Dynamics shaping the religious field in the region is mudarrises and madrasahs, and other religious education institutions in which religious instruction is conducted. In this study, it is also aimed to create Muslim hood typologies for Kyrgyzstan. For this purpose, three main typologies are formed namely; 'traditional Muslims', 'Radical Muslims' and 'Cultura Muslims'. Moreover, the category of 'traditional Muslims' has divided into two as 'traditional pious Muslims' and 'secular pious Muslims'.

Key Words: Kyrgyzstan, Kirghiz, Islamization, Rising religiosity, Muslim typology

Atıf İçin / Please Cite As:

Beşirli, H., Tekten-Aksürmeli, Z. S. ve Ünal, A. (2020). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da İslamiyet ve kaynakları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 1-18.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.09.2019

¹ Prof. Dr. - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, hayati.besirli@hbv.edu.tr - ORCID: 0000-0002-2051-2471

² Dr. - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, zeynep.tekten@hbv.edu.tr - ORCID: 0000-0002-3840-0056

³ Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, a.unal@manas.edu.kg - ORCID: 0000-0002-0801-8446

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkistan coğrafyasının dini yapısında önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Cami, medrese ve hacca giden kişi sayısındaki artış ve dindarlığın özel ve kamusal alanda görünürlüğünün artması bu değişimin ifadeleridir (Heyat, 2004, s. 275). Günümüz Kırgız toplumunda dinin belirleyici etkisi, geçirdiği politik dönemlere göre farklılaşmıştır. Kırgızların İslamiyet'i algılama biçimi, gündelik yaşam tarzındaki değişim büyük ölçüde dış etkilerle şekillenmiştir. Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan' da dindarlaşma ve mekanizmalarını ortaya koymayı amaçlayan bu nitel çalışmada, Prof. Dr. Suat Cebeci yürütücülüğünde gerçekleştirilen ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi tarafından desteklenen saha çalışması verilerinden faydalanılmıştır. 2017'de Kırgızistan'ın Bişkek, Oş, Celal-Abad, Narın bölgelerinden niteliksel veri toplanmıştır. Din adamları ve mescitlere gelen bireyler ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Kırgız Toplumunda İslamiyet

Türkistan coğrafyası farklı Türk topluluklarının yaşadığı geniş bir alandır. Bu coğrafyadaki topluluklar aynı zaman diliminde yerleşik ve konargöçer olmak üzere farklı yaşam şekilleri geliştirmişler ve farklı ekonomik etkinlikler göstermişlerdir. Yaşam tarzlarının çeşitliliği ve konar göçerliğin ortaya çıkardığı toplumsal hareketlilikler toplulukların diğer kültürlerle etkileşim düzeyini ve yoğunluğunu belirlemiştir.

Türkistan'da kültürel etkileşimin en önemli merkezlerinden bazıları İpek Yolu üzerinde yer alan Özgen, Oş, Buhara, Semerkant, Hive gibi kadim şehirler olmuştur. Bu şehirler ekonomik zenginlikleri ile öne çıkmış ve kültürel etkileşim alanı olarak ön plana çıkmıştır. Bölgedeki kültürel çeşitlilik, ekonomik, sosyal ve politik faktörler toplulukların İslamiyet ile olan ilişkilerinde de belirleyici olmuştur.

Türkistan'daki topluluklar farklı dönemlerde İslamiyet'i seçmişlerdir. Bu topluluklardan Kırgızlarda İslamiyet'in kökeni 9. ve 10 yüzyıllara kadar dayanmaktadır. Erken zamanlarda yerleşik hayata geçen Özbeklerin İslam'ı benimseme süreçleri Kırgızlara göre daha erken dönemlere rastlamaktadır. Kırgızlar urular (kabileler) halinde İslamiyet'e girmişlerdir. İslamiyet'in kabulünden sonra uruların başında bulunan manap, bey gibi unvanları bulunan yönetici kesim, kendine bağlı tebaaya İslamiyet'i anlatması için mollaları dervişleri, hocaları (koco) ve sûfi şeyhleri (eşen) davet etmiştir. Kırgızlar arasında İslam'a ilişkin ilk bilgilendirmeler genellikle Maverünnehir bölgesindeki bilim merkezlerinden ve daha geç dönemlerde de Tataristan'dan gelen din adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Yerleşik hayatın hâkim olduğu ve ticaretin ekonomik faaliyetler içinde öne çıktığı Güney Kırgızistan'da yaşayan Kırgız uruları, dağlık bölgede yaşayan Kuzey Kırgızistan'daki urulara göre çok daha erken dönemlerde İslam'ı içselleştirmişlerdir. Fergana Vadisini de içine alan Güneyde yaşayan Kırgızların 19. yüzyıl başında tamamen Müslümanlaştığı görülürken aynı dönemde Kuzeydeki Kırgız kabileleri yani Tanrı Dağları bölgesinde yaşayan Kırgızlar İslam inançlarını daha ziyade şekilsel olarak sürdürmüşlerdir. Yerleşik veya konargöçer olma sadece İslamiyet'le tanışmayı belirlememiş dini değerlerin içselleştirilmesi sürecinde de etkili olmuştur. Güney Kırgızistan'da Maverünnehir bölgesi ile entegre bir dinî anlayış oluşurken Kuzey Kırgızistan'da kültürel değerler ile İslami ritüeller birlikte uygulanmaya gelmiştir (Abramzon, 1932, s. 88; Heyat, 2004, s. 277; Benningsen ve Lemerrier-Quellejey, 1988, s. 272).

Kırgızistan'da İslamiyet'in yayılması ve dindarlığın biçimlenmesinde Kuzey ve Güney ayrışması görülmektedir. Bu ayrışmada konar göçerlik veya yerleşik olma durumları ve eğitim politikalarının etkisi belirleyici olmuştur. Ekim devrimine kadar Kırgızistan'ın kuzeyindeki halkın ekonomik yaşantısı konargöçer hayat tarzı temelinde gelişmiştir. Güney Kırgızistan'da ticari hayatın canlılığı, kültürel etkileşimin yoğunluğu ile yerleşik hayata geçiş hızlı olurken, 1917 devrimine kadar % 90'ı konargöçer olarak hayat süren Kuzey bölgesinde bu süreç yavaş ilerlemiştir (Malabayev, 1983, s. 146). Kuzeyde yoğun olarak yerleşik hayata geçiş 1920'li yıllarda Sovyet yönetiminin kurulmasıyla başlamış ve kolektifleştirmeye kadar sürmüştür. Konargöçerlerin iskân işleri 1937'ye kadar aktif bir şekilde devam etmiş ve 1931-1937 yılları arasında 78 bin konargöçer aile iskân edilmiş ve bunlar 842 kolhozda birleştirilmiş, 1941 yılına kadar Kırgızistan'da 98 bin konargöçer yerleşik hayata geçirilmiş ve 300 yeni köy oluşturulmuştur. Ülkede 1918-1937 yılları arasında 600 bin kişiyi kapsayan 142 bin hanenin yerleşimi gerçekleştirilmiştir (Osmonov, 2012, s. 371-372, Malabayev, 1983, s. 147).

Eğitimin dindarlaşmadaki etkisi incelendiğinde ise Güney Kırgızistan'da geleneksel eğitim kurumlarının yaygın olduğu belirtilmelidir. 1892 yılında Kırgızistan'da toplam 7 medrese ve 10 cami bulunmaktayken, 1914 yılına gelindiğinde sadece Oş ve Özgön kentlerinde 10'ar cami olmuştur, Oş'ta 8 medrese (1178 öğrencisi ile), Karakol'da (45 öğrencisi ile) 1 medrese açılmıştır. Bunun neticesinde bölgede Hanefi ve Maturudi gelenek esasında İslami düşünce hızla yayılmaya başlamıştır. Özbekistan ve

Tataristan'dan gelen din adamları kendileri de medreseler açmışlar ve ders vermeye başlamışlardır. 1876'da Prjevalsk ilçesinde 12 mektep bulunurken, 1913'te bu rakam 28'e ulaşmıştır. Oş ilçesinde ise 1883'teki mektep sayısı 86'ya çıkmıştır (Şarşekov, 2017, s. 215-219). Güneyde geleneksel eğitim kurumları olan medreseler ve mektepler, yaklaşık yirmi yıl süren eğitim süresince toplum için aydın, bürokrat ve aynı zamanda bilinçli sade vatandaşlar yetiştiriyordu. Medreseler, vakıflar tarafından finanse ediliyordu. Örneğın Buhara'da 20. yüzyıl başlarında, hemen tamamı vakıflar tarafından finanse edilen 180 medresede ve 1800 mektepte onbeşbıner öğrenciye eğitim veriliyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgede eğitim reformları yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda ceditçi ve kadimci fikirleri benimseyen iki grup oluşmuştur. Bu mücadelede kadimciler eski yöntem ve içeriğe göre eğitim veren mekteplerde eğitim vermeye devam etmişler; ceditçiler ise eski mektep sistemini dönüştürmeye çabalamışlardır. Kırgızistan'da Pişpek şehrinde İştidad, Tokmok'da İkbaliy, Çong Kemin'de Őabdan, Prjevalsk'te Gaspıralı adında dört önemli usul-ü cedit mektebi açılmıştır (Konnikova, 1983, s. 268, Kubatova, 2012, s. 130). Bu dönemde Kırgızistan'da 30'a yakın usul-ü cedit mektebinin varlığında söz edilir (Kubatova, 2012, s. 90). Ancak bölgedeki konar-göçer topluluklarda uzun yıllar yaygın olarak gezici mollaların, boy beyinin himayesinde, çocukları çadırlarda toplayarak günlük ibadete ilişkin bilgileri öğrettikleri bir eğitim sistemi devam etmiştir.

Kırgızistan'ın Çarlık Rusya'nın hâkimiyetine girmesinin akabinde bölgeye Rus göçmenlerinin gelmesiyle halk mektepleri ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk Rus mektebi 1874 yılında Karakol'da açılmıştır. Bunu 1876'da Oş'ta, 1879'da Pişpek'te, 1880'de Tokmok'ta, 1882'de Karabalta ve Sokuluk'ta açılan mektepler izlemiştir. Bunun yanı sıra 1880'li yılların ortalarında itibaren Kırgızistan'da kilise okulları da açılmaya başlanmış ve yoğun olarak Pişpek ve Prjevalsk uyezdlerinde açılan kilise okullarının sayısı kısa süre içinde 23'e ve öğrenci sayısı 1500'e ulaşmıştır. Aynı yıllarda bölgede Rus-Tüzem okulları kurulmaya başlamıştır. Rus Tüzem mektepleri yerli gençlere Rusça öğretmek ve yerli halkı Rus kültürüyle tanıştırmayı amaçlamıştır. 1914 yılı başında Talas, Pişpek, Tokmok, Aleksandrovka, Sokuluk, Tınay, Prjevalsk, Narın, Atbaşı, Sazanovka, Pokrovka, Ketmen Töbö ve Oş'ta açılan Rus-Tüzem mektepleri yalnızca Kırgız çocuklarına yönelik değildir. 15 Rus-Tüzem mektebinin 10'u Kırgız, 3'ü Dungan, 2'si Tatar çocuklar için açılmıştır. Bunların 7'si yatılıdır. 1914'te Tokmok ve Prjevalsk'te özel Rus-Tüzem kız mektebi açılmış ve bu okulda 42 kız eğitim almıştır. 1914'e kadar Kırgızistan'da bulunan farklı yapıdaki 107 Rus mektebinde eğitim gören 7041 öğrencinin 574'ünü Kırgızlar oluşturmuştur (Konnikova, 1983, s. 268-269).

Bu anlamıyla Rus eğitim sistemi, Rus devletine ve sistemine hizmet edecek ortak anlayışlara ve bilgi birikimine sahip insan *homosovyeticus* yetiştirmeyi amaçlamıştır. Türkistan'da 5. Bölgesel Sovyet Toplantısında eğitimin özgür bir şekilde yürütülmesi için ortak halk eğitim okullarının kurulması çalışmalarının başlaması kararlaştırılmıştır (Konnikova, 1983, s. 269).

Tablo 1. Kırgızistan'da Yıllara Göre Eğitim Kurumları ve Öğrenci Sayısı Dağılımı

Eğitim-öğretim yılları	Okul sayısı	Öğrenci sayısı (bin)	Öğretmen sayısı (bin)
1914-15	107	7,0	0,216
1928-29	547	47,5	1,3
1940-41	1698	333,8	11,6
1965-66	2056	628,7	34,7
1975-76	1777	857,7	52,3
1980-81	1728	888,8	57,1

Kaynak: Konnikova, 1983, s. 269

Kırgızistan'da İslam'ı üç tarihsel dönemde ele almak mümkündür. Bu üç dönem, Sovyetler Birliğı'ne kadar olan dönem, Sovyetler Birliğı dönemi ve bağımsızlık sonrası dönemdir. Bu çalışma kapsamında Sovyetler Birliğı dönemi ve bağımsızlık sonrası dönem incelenmiştir.

Sovyetler Birliğı Dönemi Kırgızistan'da Dini Faaliyetler

Ekim 1917'de başlayan Sovyetler Birliğı iktidarı Ocak 1918 tarihinde Kırgızistan'da tam olarak kontrolünü sağlamıştır (Nikişov, 1976, s. 25; Zima, 1987, s. 87). Bu tarihten sonra dini hayat parti kararları ve kararnamele ile düzenlenmeye başlanmıştır. Lenin'in temel gayesi bir bütün halinde Sovyet halkına yeni ideoloji olan komünist fikirleri benimsetmektir. Bu dönüştürme bütün alanlardaki yeni düzenlemeler ile sağlanmaya çalışılmış halkın yaşantısını, hayat tarzını, dini inançlarını, örf âdetlerini, gelenek göreneklerini dikkate almamıştır. Yeni yapılanma vatandaşlar arasındaki dini farkları da kaldırmak istemiştir. Bunun için ateizm ideolojisine ayrı bir önem verilmiştir. Lenin, din ve parti ile ilgili görüşlerini şu sözlerle özetler:

“Din herkesin şahsi tercihidir” diye ilan edilebilir. Bu sözler âdet olduğu üzere sosyalistlerin dine bakışını ortaya koyabilir. Fakat herhangi bir yanlış anlamaya yol açmaması için bu sözlerin doğru açıklanması gereklidir. Devlete göre din herkesin kişisel tercihidir denebilir. Ancak parti çalışmaları göz önüne alındığında dini herkesin kişisel tercihi ve işi olarak sayamayız.” (Lenin, 1988, s. 153-155; Bakanurskiy vd. 1987, s. 375).

Sovyet yönetimi tarafından 20 Ocak 1918 tarihinde “Kiliseyi devletten ve okulu kiliseden ayırma” kararname kabul edilmiştir. 3 Şubat 1918 tarihli kararname ile de dine inanma veya inanmama özgürlüğü ilan edilmiş “Her bir vatandaş kendi istediği dine inanabilir veya hiçbir dine inanmayabilir” ifadesine yer verilmiştir. Böylelikle kilise, din adamları devletin destek ve himayesinden çıkarılmış ve din adamlarına okullarda dini tavsiye etme ve öğütler vermeye yönelik yasaklar getirilmiştir. Çocuğun doğumu ve ölümüne ilişkin belge işlemleri Sovyetlere devredilmiştir (Karpinskiy, 1947, s. 83-84).

Sovyetler Birliği Komünist Partisi idaresindeki hükümetler 15 ülkede Sovyet öncesi, *feodal kalıntıların yok edilmesi* adı altında halkı örf, adet, gelenek, görenek ve dinden uzaklaştırmak amacıyla ateizm propagandasını devlet siyaseti olarak kabul ederek faaliyetler gerçekleştirmiştir (Mambetaliev, 1974; Caparov, 1977; Abdıldayev, 1986). Kırgızistan'da 75 yıl hâkim olan ateizm ideolojisini üç döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönem 1917-1925 yılları arasında kapsamaktadır. Bu dönem din gibi feodal unsurlardan koparak gerçek özgürlüğün oluşturulması için ateist eğitimin ilk mücadele dönemi olarak tanımlanır. İkinci dönem 1925-1936 yıllarını kapsar. Bu dönemin özelliği ise dinin kökenine inilmesi ve dine ait olan unsurların tahrip edilmesidir. Bu yıllarda sosyalizmin kurulması amacıyla sanayinin gelişmesi için bir takım girişimlerde bulunulmuş, işçilerin İslamiyet'ten uzaklaştırılması amaçlanmıştır. Kültür devrimi ve tarımsal kollektifleştirme ile çiftçiler ekonomik krizden kurtarılmıştır. Toplumda kanaat önderi olan varlıklı çiftçilere diğer entelektüeller ya öldürülmüş ya da sürgüne gönderilmiş (*kulakka tartuu*)⁴ bu durum da ateizmin geniş kitlelere yayılması için imkân sağlamıştır. Bu dönemde ateizmin yaygınlaştırılmasına ilişkin pek çok faaliyet yürütülmüştür. 1924 yılında Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmiş olmasına rağmen 1938 yılında Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçiş yaşanmıştır. Bu ise ateizm eğitiminin en ciddi girişimleri arasında yer alır. Söz konusu yıllarda Kırgız sosyal ve siyasal hayatında önemli olaylar gerçekleşmiştir. Bunların en önemlilerinden birisi ülkede aydın tabakayı teşkil eden entelektüellerin katledilmesidir (Baydildeyev, 2013).

II. Dünya Savaşıyla birlikte Sovyetler Birliği yöneticilerin dine ilişkin uygulamalarında değişiklik yapmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Kapatılan camiler tekrar açılmaya başlanmış ve dini uygulamalara kısmen serbestlik getirilmiştir. Müslüman zümrenin Almanlara karşı mücadelesini esas alan çalışmalar yürütülmüştür (Arapov, 2011, s. 19). Bu bağlamda Ufa'da, 15 Mayıs 1942 tarihinde Müslüman Merkez Ruhani İdaresi (TsDUM) faaliyete başlamıştır. Buhara'da Mir Arap Medresesi tekrar açılmış, hac ibadeti serbest hale getirilmiştir.

Üçüncü dönem ise 1950-1960 yılları arasında kapsar. Bu dönemde sosyalizm galip gelmiştir. Ekonomi, kültür ve teknik alanlarda başarı sağlayan Komünist Parti'nin, dine karşı müdahale siyaseti daha da sertleşmiş ve güçlenmiştir. Kırgızistan'da ateizm siyasetinde ve dine karşı mücadelede özellikle 1960-1986 yılları arasında artış görülmüştür. Okullarda ve işyerlerinde yürütülen çalışmalar, ateizme ilişkin yayınlar artmıştır (Abdıldayev, 1973; Galperin, 1979). Bu dönemde Kırgızistan'a ateizmle ilgili iki binden fazla kitap gelmiştir (Goldşteyn, 1987, s. 40-41). 1960'lı yıllardan sonra tekrar dini haklar ortadan kaldırılmaya başlanmış ve yeni yasaklar 1961-1986 yılları arasında 25 yıl boyunca devam etmiştir (Abduholikov-Yuldoşeva, 2004, s. 43).

Sovyetler Birliği döneminde Müslümanlarla ilgili dört merkezi dini idare (müftülük) kurulmuştur (Yıldız, 2006):

1. 1942 yılında oluşturulan ve TsDUM olarak bilinen Müslüman Merkez Ruhani İdaresi 1948 yılından itibaren Avrupa ve Sibiry Müslümanları Ruhani İdaresi (DUMES) olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Merkezi Ufa'dır. (Arapov, 2011, s. 21; Silantiev, 2012, s. 61)
2. 1943 yılında oluşturulan ve SADUM olarak bilinen Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Ruhani İdaresi'nin merkezi Taşkent'dir. (Nabiyev, 2002, s. 99; Arapov, 2011, s. 20; Ongğarov, 2014, s. 17).

⁴ Kulakka tartuu: Sovyet idari 1920'li yıllar içinde özel mülkiyetin tüm çeşitlerine sınırlama siyaseti izlemiştir. 27 Aralık 1929 tarihinden itibaren sınıf olarak ileri sürülen kulakların ortadan kaldırılması gerektiğinin ilanından sonra Kırgızistan'da varlıklı ve zengin çiftçiler olan kimselere yani kulaklara kitlesel baskı uygulanmasıdır (Abduvaliev vd. 2010, s. 809). Geniş bilgi için bkz. (Altımışova, 2010).

3. 1944 yılında teşkil edilen ve DUMSK olarak belirlenen Kuzey Kafkasya Müslümanları Ruhani İdaresi'nin merkezi Buryansk'dır (Roşın, 2011, s. 15; Arapov, 2011, s. 21).
4. 1944 yılında kurulan ve DUMZAK olarak belirlenen Kafkasötesi (Zakavkazya) Müslümanları Ruhani İdaresi'nin merkezi Bakü'dür (Memmedov, 2013, s. 69; Arapov, 2011, s. 21; Silanteyev, 2007, s. 27).

Bu merkezler içinde Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Ruhani İdaresi, 10 Haziran 1943 tarihinde kurulmuştur. Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Ruhani İdaresi kuruluşu, 31 Temmuz 1943 yılında SSCB Yüksek Konseyi Prezidyumunun onayıyla tescillenmiştir. İdarenin alışma alanı olarak Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerini kapsamaması, idare merkezinin Taşkent olması, başkanın “muftiy”, üyelerin “kazıyat” olarak ve başkanların “kazı” olarak adlandırılması karara bağlanmıştır (Nabiyev, 2002, s. 99; Arapov, 2011, s. 20). 18 Ekim 1943'te Taşkent'te *Orta Asya ve Kazakistan Müslümanlarının I. Kurultayı* toplanmıştır. Bu kurultayda Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Ruhani İdaresi Başkanlığı'na Muftiy Eşen Babahan İbn Abdulmacidhan tayin edilmiştir. Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Ruhani İdaresi'nin müftüleri ve çalışma yılları aşağıdaki gibidir:

Eşen Babahan İbn Abdulmacidhan (1943 - 1957)

Ziyauddinhan İbn Eşen Babahan (1957 - 1982)

şamsiddinhan Babahanov (1982- 1989)

Muhammed Sadık Muhammed Yusuf (1989- 1993)

Kazı Alımhan Törö şakir Koco Uulu ile şabdan Baatır Uulu Moldo Kemel'in her ikisi Kırgızistan Kazıyat'ının başkanlığına tayin edilmiştir. Denetim komisyonu başkanlığına ise şafaat Acı Kalıs Nazar Uulu getirilmiştir. Kırgızistan Müslümanları merkezi olarak bilinen Oş şehrindeki Kazı idaresi Taşkent'teki merkezi idareye tâbi olarak çalışmalarını yürütmüştür. Bağımsızlık yıllarına kadar Kırgızistan'da Kazı görevinde çalışanların adları ise şu şekildedir:

şakir KocoUulu AlımhanTörö (1943 - 1965)

CeenbekUulu Musulmankul Acı (1965 - 1970)

NazarbekUulu Maksat Acı (1970 - 1977)

Abdulahunov Abdullacan Maksım (1977 - 1978)

ParpiyevMamasali Acı (1978 - 1984)

Orunbayev (Ormonov) Temirbay Acı (1984 - 1988)

Sadırcan (Sadıkcan) Kamalov (1988 - 1990)

Bağımsızlıktan Sonra Kırgızistan'da İşlam ve Temel Dinamikler

Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan'da dini örgütlenme Sovyetler Birliği modeline göre gerçekleştirilmiştir. Müftüye bağlı olarak şehir ve oblast (bölge) kazılıkları oluşturulmuştur. 1991 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti İşlam Merkezi, Nisan 1993'te Kırgızistan Cumhuriyeti Müslüman Kazıyat'ı, Eylül 1993 tarihinde de Müftiyat kurulmuştur. Kazıyat Aralık 1996'da Kırgızistan Müslümanları Din Başkanlığı (KMDB) adıyla yeniden düzenlenmiştir. 26 Aralık 1996 tarihinde 450 delege ile birinci kurultayı toplanmış, KMDB'nin tüzüğü kabul edilmiş ve Ulema Kurulu belirlenmiştir (Kabak, 2015, s. 71). Müftiyat ülkenin en yüksek İşlami idari organıdır. İşlami faaliyetleri denetler. Denetlenen kurumlar arasında enstitüler, medreseler, camiler, İşlami dernek ve teşkilatlar yer alır. Müftü, Müftiyat'ın resmi başkanıdır. Müftüyü ulemalar kurulu seçer. Kurul, Müslüman din adamları ve bilim adamlarının yer aldığı 30 kişiden oluşur. Bu bağlamda Müftiyat tarafından 5 yılda bir kere kurultay gerçekleştirilir (Murzahalilov, 2005, s. 56; Kabak ve Esengeldiyev, 2011, s. 18).

Bağımsızlık sonrası müftülerin listesi ve çalışma yılları şu şekildedir:

Kimsanbay Abdurahmanov (1990-1996)

Abdusattar Macitov Moldo (1996-2000)

Kimsanbay Abdurahmanov (2000-2002)

Muratalı Acı Cumanov (2002-2010)

Çubak Acı Calilov (2010-2012)

Rahmatulla Acı Egemberdiyev (2012-2014)

Maksatbek Toktomuşev (2014-)

Kırgızistan'daki dini canlanma sürecinde bazı toplumsal aktörler dikkat çekmektedir. Bu aktörler arasında dini gruplar önemli bir yere sahiptir. Bu gruplardan bir kısmı kendi açtığı ve desteklediği eğitim yerlerinde faaliyette bulunmakta bir kısmı ise mescitlerde faaliyette bulunmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti Devlet Din Komisyonu verilerine göre, Kırgızistan'da 30'a yakın din ve dini akım, 2864 dini yapılanma faaliyet yürütmektedir. Onların 2393'ü resmi olarak kayıtlıdır. Bölgede aktif olan İslami gruplar Tebliğ (davet) cemati, Nurcular, Süleymancılar, Adep Başatı Fondu, İsmailiye, Ahmediye (Kadiyanilik) şeklinde sıralanabilir⁵.

Bu gruplar arasında Davatçılar (Davetçiler, Tebliğciler) dikkat çeker. Davetçiler toplumda önemli bir etki alanına sahiptir. Görüşmeciler davet hareketini ve önemini şu şekilde tanımlamaktadır:

Davet hareketinin merkezi Nizamiüddin'dir, Üç önemli merkezi vardır. Bunlar Hindistan, Pakistan, Bangladeş'tir. Müslümanın altı sıfatı var: Birincisi İman, ikincisi namaz, üçüncüsü ilim zikir, dördüncüsü ikra-i müslimin, beşincisi niyet-i ihlas, altıncısı davet. Her Müslüman davetle mükelleftir. Davet gidildiğinde ber gün ikindi ile akşam arasında dolaşılır, evlerin kapıları çalınır, akşam camiye çağılır. Akşamdan sonra biraz vaaz edilir. Sonra siz de bize katılın diye davet edilir (Oş, 3).

Gençler dini en çok davetçilerden öğreniyorlar. Üç gün için ber ay 1000 cemaat davete çıkıyor. Bizden davete ber bir cemaatte 10-12 kişi var... Bunlar köylerde çalışıyor. Üç günlüğe sadece 3000 kişi çıkar. Bunun kırk günü var... Dört ayı var... Dini anlatıyorlar. ...Biri davete çıktı. İçkiyi bıraktı. Din fikri geldi. -Ben kaç senedir içki içtim, Balam böyle olmasın diyor. -Oğlum iyi insan olsun diyor, -Biz bilmedik, diyor (Nokat, 2).

Davetçiler var. Şu cami onların merkezi... Buradan her hafta davete gidiyorlar. Burada toplanıyorlar. Herkese nereye denildiyse oraya gider. Mesela "Kızılkaya'ya kim var?" denilince kim varsa çıkar, 10 tanesi " Ben gidiyorum!" der. "Nokat'a kim var?" denilirse çıkar 20 tane... Grup grup giderler (Oş, 1).

Kızın cemaat daha çok, davetçiler de kızın çok geliyorlar. Kızın iş gücü çok olmadığından, haftada bir geliyorlar (Karasu 1).

Bizde 20 prensip var. Davette üç şey anlatılacak: Önce Allah'ın kudreti, sonra peygamberlere gelen nusratı, sababelere gelen zorlukları anlatarak onların sabretmesi ve Allah'ın yardım ve onların imanı (Oş, 3).

Bağımsızlık döneminden sonra Kırgızistan'da dini canlanmayı analiz ederken iki dinamik grup daha fazla dikkat çeker. Bunlardan birinci grubu din adamları ve faaliyet gösterdikleri mescitler oluşturmaktadır. Halkın ibadet ettiği ve din öğretiminin gerçekleştirildiği yerler olan mescitler, bölge halkının din adamlarıyla temasa geçtikleri temel mekânlardır. Bölgede din alanını şekillendiren ve bu çalışma kapsamında ele alınacak ikinci başlık ise müderrisler ve faaliyet gösterdikleri medreseler ve diğer eğitim kurumlarıdır. Kırgızistan'da ilk-orta düzeyde eğitim veren 70, yüksek düzeyde eğitim veren 10 medrese bulunmaktadır. Bu başlık altındaki yapacağımız analiz, dini öğrenme ve pratiklerin gerçekleştiği temel mekânlar olan mescit, medrese ve diğer eğitim kurumlarını merkeze almakta ve bu mekânlarda aktif rol oynayan, aynı zamanda dindarlığı ve dini pratikleri şekillendiren aktörler olan resmi ve resmi olmayan imamları, müderrisleri ve diğer din öğreticilerini kapsamaktadır.

Din Adamları ve Mescitler

Sovyetler Birliği döneminde din adamlarını iki kategoride değerlendirmek gerekir. Bu din adamlarından birinci grubu, toplumun dinsel ihtiyaçlarının karşılanması için görevlendirilen sosyalist devletin din adamları oluşturmaktadır. İkinci grup ise devletin görevlendirmede, edindiği eğitim ile halkın içinde yer edinmiş, dini bilgiye halktan daha fazla sahip olan ve buna dayalı olarak saygınlık oluşturmuş bireylerdir. Bu bireyler mollaların yanında *buera* (*bücre*) olarak ifade edilen odalarda üç veya dört kişilik küçük gruplar şeklinde gizlice geleneksel eğitim almışlardır. Eğitime katılan öğrencilere ilk önce *Muallim-i Sani* denen ve 1905 yılında Kazan'da basılmış olan bir kitap okutulur. Öğrenci bu kitabı bitirince, artık

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Kırgızistan'da dini etki mekanizmaları ve dini gelişmenin karakteristiği araştırma raporu (2016). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; Şarşekov, C. (2017). Kırgızistan örneğinde post-Sovyet Orta Asya'da dini kimlik sorunu. *Türk Dünyası Araştırmaları TDA*, Temmuz - Ağustos Cilt: 116 (229), 215-234 incelenebilir.

Kur'an okumaya başlardı. Kur'an'ın yanı sıra, *Muhtasar* adı verilen İslam hukukuyla ilgili bir kitabı okumaya başlardı. Ne var ki Kitap Farsça olduğu için öğrenme sistemi molların okuması ve öğrencinin tekrarlaması üzerine kuruludur. Öğrenci Kur'an'ı bitirince, ailesinin de katılımıyla bir hatim merasimi düzenlenir. Mahalle aksakallılarının da katılımıyla bir aş (geleneksel pilav) ikram edilerek, öğrencinin artık *moldo* (molla) olduğu halka ilan edilirdi. Bunların hepsi, *gizlilik* ilkesi çerçevesinde yapılırdı. Bağımsızlıktan önce, 1987 yılında Kırgızistan'da Müslümanların kayıtlı 34 camisi vardır. 1962 yılı arşiv belgelerine göre Kırgızistan'da Müslümanların kayıtlı 34, kayıt dışı 302 camisi ile kayıt altında olmayan 3 grubu bulunur. Kayıta geçen 68 din görevlisi varken kayıta geçmeyen 305 din görevlisi söz konusudur. Devletin kısmen göz yumduğu geleneksel eğitim ile yetişen din adamları özellikle kırsal alanda halkın cenaze defin merasiminde yer alırlar. Bu cenazelerin defin işlemleri kayda geçen din görevlileri tarafından yapıldığı gibi kayda girmemiş din görevlileri tarafında da gerçekleştirilirdi. Buna benzer dini uygulamaları yerine getiren resmi olmayan imamlar cenaze merasimine ilişkin işlerin dışında diğer dini çalışmalara iştirak edemezlerdi (Kırgızbayeva, 2012, s. 81; Kozukulov, 2005, s. 168-170).

Fotoğraf 1. Mescitte Namaz Sonrası Cemaate Tebliğ Çalışmasının Yapılması (Bayan Okuu)

Bağımsızlıktan sonra devletin ücretini ödediği din görevlisi olma statüsü ortadan kalksa da gerek eski devlet din görevlilerinin gerekse geleneksel eğitim almış ikinci kategorideki din adamları etkinliklerini arttırarak korumuşlardır. Halen ülkedeki yerel dini önderler bu ailerden gelmektedir. Din adamlığı geleneksel bir şekilde babadan çocuğa aktarılmakta, böylece her dini önder kendi bölgesinde saygınlığını ve iktidarını korumaktadır. Dini faaliyetleri düzenleyen din adamları geleneksel din anlayışının en önemli taşıyıcısıdır. Kısmen Arapça ve Farsça bilgisine sahip din adamları, dini bilgiye erişim konusunda geleneksel kaynaklardan beslenmekte ve günümüzde karşılaştıkları konularda da bu kaynaklara müracaat etmektedirler. Dini referans kaynaklarının Arapça olması, halkın dine ilişkin bilgileri doğrudan edinebileceği Kırgızca literatürün yeterince gelişmemesi ve tercüme faaliyetlerinin belirli dini gruplar vasıtasıyla gerçekleşmesi bu imtiyazın sürmesinde önemli etkenlerdir. Sahada yapılan çalışmalarda bunu görmek mümkündür.

Hücre usulü ile eğitim aldım. Büyük şehirlere, Taşkent'e, Hokant'a gittim. Andican'da 4 sene kaldım. 22 yaşında gittim. Hiçbir yerde medrese yoktu, Buhara'da Mir Arap medresesi vardı. Talebe de azdı. 20 tane talebe vardı. 26 yaşından sonra 3 sene Taşkent'te kaldım. Arap memleketlerine, Hac ve umreye gittim. Büyük hocalar vardı (Oş, 1).

Biş mesela biçim dedemiz Tarikat şeybi idi. Benim dedemin adı Abdurrezzak Halife dede. Kendisi Andican vilayetinden idi. Orada o komünist zamanda kaçmış. Dağlara gitmişler. O, sonra 43üncü yıllarda ilk defa mescit açılmış. O zamanlarda dağlardan köye gelmiş. Köye geldiği zaman benim dedemi ilim insanı- ilim adamı diye camiye imam yapmışlar. İmam-batip yapmışlar (Oş, 1).

Andican'da okudum, Sovyet döneminde hücrede gizli 3 yıl eğitim gördüm (Oş, 1).

Benim oğlum Mısır'da okudu hafız oldu. Arapçası çok iyi ama kitabı açarsan okuyamaz (Talas, 1).

Buranın koordinatörü benim kızım. O da din eğitimi aldı (Nokat,1).

Ülkede dini yapıların sayısı önemli bir şekilde artmıştır. 1990 yılında Kırgızistan'da 39 cami mevcut iken 2015 yılına gelindiğinde cami sayısının 2 362'ye yükseldiği görülmektedir (Kabak, 2015, s. 24). Bu artışta Türkiye, Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve İran kaynaklı dini örgütlerin ve temsilcilerin etkisi ve mali desteği önemli yer tutmaktadır. Bu ise devletlerin dine ilişkin yaklaşımlarının ve politikalarının bölgeye taşınması anlamına gelir. Bu devletlerin dini yorumlarındaki farklılaşmalar ve bu devletlerin bölgedeki din anlayışına etkileri çatışma yaratma potansiyeli taşımaktadır.

Kırgızistan'da mescitler dindarlaşma sürecinde önemli bir yere sahiptir. Mescitler sadece Müslümanların ibadet yaptığı bir mekân değildir. Mescitte görev yapan din görevlisinin niteliği ve rol model olma özelliği kapsamında önem kazanmakta, namaz sonrası sohbet halkalarının oluşturulduğu, dini amaçla seyahat edenlerin konakladığı ve düzenli olarak dini eğitimlerin yapıldığı taşıyıcı alanlara dönüşmektedir. İmamlar, Müslümanların günlük ibadetlerini düzenlemenin yanı sıra dini bilgileri aktarma ve dini temsil etme işlevini de yerine getirmektedir. Bu durum imamların teolojik bilgi kaynakları meselesini önemli kılmaktadır. Bölgede Selefilik, İsmailik gibi hareketlerin yayılmasında imamlar ve mescitler hedef kitle ile temas noktaları olması nedeniyle önem kazanmaktadır. Mescitlerdeki imamların hangi ülkede ve hangi inanç esaslarına göre eğitim aldığı, din ve ideoloji ilişkisinin de belirleyici olmaktadır. Mescitler belirli dini grupların toplandığı ve kendilerine iktidar alanı açtıkları mekânlara dönüşebilmektedir. Daha geniş bir düzeyde, dini görevlilerin İslami eğitimi ve eğitimi büyük oranda yurtdışından -Türkiye, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri- finanse edilmiştir. Böylelikle Kırgız toplumu aracılığıyla nüfuz eden Ortodoks Sünni İslam, göçebe kozmolojiyi bir araya getiren somutlaştırılmış yerel İslam ile farklılık göstermektedir (Heyat, 2004, s. 286). Din alanında yurtdışından gelen etkileri saha çalışması kapsamında yapılan görüşmelerde görmek mümkündür.

Kardeşi Selefilerin camisinde imamdı. Gençleri Suriye'ye göndermeye dönük propaganda suçlamasından devlet tutukladı ve hapsedi, 5-6 ay önce oldu. (Oş, 1).

Mısır'da altı sene eğitim aldım, 2005-2011 yıllarında yaklaşık 200 kişi Mısır'a El-Ezher'e gittik. Mısır'a 12 kişi ile gittik. Beşi bir yıl sonra döndüm. Kalanlar devam etti.(Oş, 2).

Hafız olanlardan biri Malezya ve Türkiye'ye gitti. (Oş 2).

Oğlum El-Ezher'i bitirdi. Medine'de on yıl okudu. (Nokat, 1).

Çocuğum İstanbul'da Kur'an kursu eğitimi aldı, Türkiye'ye birkaç kez gittim. Oş ilahiyat mezunu. (Oş 3)

Suriye'ye gidenler selefi oldular (Oş,2).

Mescitlerdeki din görevlileri oblastlardaki (bölgelerdeki) kazılar tarafından belirlenmektedir. Bu belirleme sürecinde kazı ile olan kişisel ilişkiler belirleyici olmaktadır. Mescitte görevlendirilecek kişinin seçiminde kişinin yeterliliği öznel ölçüler esasında değerlendirilmektedir. Mescitlerde görevlendirilen din adamları kanaat önderi olarak halk tarafından kabul edilmektedir. Son döneme kadar mescitlerin çoğu yasal olmayan şekilde faaliyet yürütmekte, yasal olmayan mescitlerde din ve eğitim çalışmaları yürütülmekte ve sohbetler verilmekte idi. Birçok mescidin avlusunda yer alan küçük odalarda beş-on beş arasında değişen sayılarda küçük yaştaki çocukların hafızlığa çalıştığı görülmektedir. Buralardaki eğitim, genelde kış aylarında gerçekleştirilmektedir. Bu çocukların bazı giderleri aileleri tarafından karşılanmakta, kimi ihtiyaçları da cami cemaatinden toplanan yardımlarla giderilmektedir. Mescit hizmetleri ve din eğitimi alanlarında yardım toplanması gibi ekonomik ilişkiler yetkinlikler ve yeterlilikler düzeyinde hizmet üretilmesini zorlaştırmaktadır (Cihan, 2005, s. 113-126). Din eğitimi içerisindeki çocukların ihtiyaçlarının nasıl karşılandığına dair bir alıntı aşağıdaki gibidir:

Şeyh Musa Bişkek'te çocuklara medrese eğitimi sonrasında okullarına hazırlık için çanta, kitap kırtasiye dağıtıyor. 200 civarında çocuk okutuyor (Nokat, 1).

Dini önderler dini faaliyetlerini mescit, medrese ve ev sohbetleri ile sürdürmektedirler. Bu kapsamda camii bir buluşma mekânına dönüşmekte ve farklı grupların kontrol etmek istedikleri iktidar alanı olmaktadır.

Bu camide haftada bir dersler/vaazlar yapıyorlar. Burası merkez... İstişare yaparlar. Kim nereye gidecek tespit ederler. Kim nereye gitmek ister diye sorup seçerler. Gurup olarak giderler. Karasu'da da bir merkez camide toplanırlar. Namazdan sonra ders oluyor (Oş, 1).

Özbek'te Kırgız'da her hafta gençler ve yaşlılara kendi aralarında bir araya gelirler (pılav günü). O zaman dini vaaz da olur. Sorular olur. Ben tarikattan da ders veririm. Sobbetler değişik günlerde olur. Düğünlere gider orada da konuşuruz (Oş, 1).

Her birinin öğretmenleri var, üstatları var. Namazlardan sonra ders yapıyorlar (Oş, 2).

Ben 40 günlüğüne davete gittim. Her mescitte 3 gün kaldım... Davete çıkıldığında erkekler eşleri ile çıkıyorlar. Erkekler camide, eşler tanıdık evlerinde kalıyorlar (Oş,3).

Müdürrisler, Medreseler ve Diğer Eğitim Kurumları

Kırgızistan'da medreseler başlangıç, orta ve yüksek olmak üzere üç aşamalı bir eğitim vermektedir. Başlangıç aşaması iki yıllık bir eğitimi kapsamaktadır. Bu eğitime 13-16 yaş grubu kabul edilmekte, Kuran okuma ve temel dini bilgiler öğretilmektedir. Orta aşamaya 16-35 yaş grubundan bireyler katılmaktadır. Bu aşamada üç yıllık eğitim süresince Kuran, Arapça, fıkıh tefsir, hadis, akide ahlak, İslam tarihi derslerinin yanı sıra Kırgız dili ve tarihi dersleri de verilmektedir. Orta medrese mezunları devlet liselerini de tamamlayarak devlet diploması almaktadırlar. Yüksek aşamaya ise 36 ve üstü yaş grubundan bireylere dört, beş yıl süreyle ileri düzeyde eğitim verilmektedir. Bu kurumlara aynı zamanda İslam Enstitüsü de denilmektedir (Cebeci, 2016, s. 32). Medreselerde görev alan müdürrisler, genelde yerel düzeyde din hizmetlerini ve eğitimini koordine eden kazılar ve medreselerdeki *direktör* tarafından tespit edilmektedir.

Medreselerde dersler, müdürrisin seçmiş olduğu kitabın takip edilmesi tarzında işlenmektedir. Medreselerde okunan kitapların hemen hepsi, daha önce yaşamış din önderleri tarafından kaleme alınmış eserlerdir. Bu anlamda medreselerde müfredat sınıflara göre belirlenmiş olsa da ders/kitap geçme yöntemi uygulanmaktadır. Medreselerdeki öğretim süresi hazırlık sınıfı dâhil beş yıl olarak kabul edilmektedir. Medreselerdeki eğitim-öğretim geleneksel eğitim yöntemleriyle verilmektedir. Dersler medresede bulunan küçük oda şeklindeki sınıflarda ya da medreselerin bitişğinde yer alan camide işlenmekte ve öğrenciler ders hocasının huzurunda halkalar oluşturarak eğitim-öğretim görmektedirler. Dersler genellikle anlatım yoluyla öğretilmektedir.

Medreselerdeki öğretim programları çağdaş sorunlara cevap verecek nitelikte değildir. Bu kurumların neredeyse tamamında okutulan ders kitapları XII.-XIX. yüzyıllar arasında kaleme alınmış eserlerdir. Ders programlarında fen, matematik, sosyal bilimlerle ilgili derslerin yanı sıra yabancı dil, beden eğitimi ve musiki gibi sanatla ilgili derslere yer verilmemektedir. Mezunlar, eğitim seviyesi yüksek olan halkın ibadetlerle ilgili konulardaki bazı temel sorularına cevap verecek dinî bilgi birikimine sahiptir. Ancak eğitim seviyesi yüksek kişileri etkileme gücüne sahip değildir. Medreselerdeki öğretim kadrosu yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Çoğu medreselerde iki üç hoca ile dersler yürütülmektedir. Medrese öğretmenleri devletten maaş alamamakta ve sosyal güvenceleri bulunmamaktadır. Medreseler devletten destek almadıkları ve vakıflardan düzenli yardım göremedikleri için bazen yabancı ülkelerden maddi destek alma durumunda kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra devletlerarası anlaşmalar çerçevesinde bazı Müslüman ülkelerinden gelen uzmanların söz konusu kurumlarda görev aldığı bilinmektedir. Örneğin, Türkiye'den iki ya da üç yıllığına gelen yirmi civarında uzman öğretici, resmî medreselerde görev alarak özellikle Kur'an eğitimi ve hafızlık konularında yerli elemanlara yardımcı olmaktadır. Kırgızistan medreselerinde geleneksel medrese kuruluş yapısı ve ders programları konusunda köklü ve düzenli yeniliklere ihtiyaç duyulmaktadır (Pay ve Kılavuz, 2009, s. 247-278; Cihan, 2005, s. 118-126). Medreselerdeki durumu örneklendirmek için aşağıdaki alıntılar yararlıdır:

Talebem çok... 30-40 özel talebem var. Düzenli olarak hadis, tefsir veriyorum. Tasavvuftan ders veriyorum. Fıkıhtan ders verdim. Bizde ünlü bir üstat vardı Sadık Muhammed Yusuf (5-10 yıl önce vefat etti) Kerimov'a muhalif olduğundan Özbekistan'dan kaçtı. Camilerde kitaplarına rastladık. Yüzyılın müceddidir. Çok güzel kitapları var (Oş, 1).

Burasını gözyaşlarıyla yaptım. Kızların da okuması gerek. Taksicilik yaparak kazandıklarım da var (Nokat, 1).

Fotoğraf 2. *Mescitte Geleneksel Dini Eğitim*

Fotoğraf 3. *Dini Eğitimi Gören Gençler*

Kırgızistan'da dini yaşamı şekillendiren bu dinamiklerin sonucu olarak belirgin farklılıklar içeren Müslümanlık tipolojileri oluşmuştur. Çalışmanın bu kısmında Kırgızistan'da Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında şekillenen, gündelik hayatta yaygın olan üç ana Müslümanlık tipolojisi incelenmiştir.

Kırgızistan'da Müslümanlık

Kırgız halk İslam anlayışı Kırgız sosyal ve kültürel karakteri ile uyumludur. Kırgızistan'da din ve gelenek karşılıklı olarak birbirini beslemektedir. Kırgız toplumunda ataerkil ilişkilerin istikrarlı bir şekilde muhafaza edilmesi, Kırgızların dünya görüşü ve ideolojisinin kalan biçimi olan geleneksel dini düşüncenin korunmasına olanak sağlamıştır. Bunlar arasında hayvan kültü, büyü'nün çeşitli şekilleri, demonoloji, aile ve aile ocağı kültü, genel defin âdetleri, ateş kültü vs. yer alır. Bunlar, Kırgız halkının etnik tarihi ve kültür tarihinin yeniden oluşturulması açısından diğer kaynaklarla aynı seviyede değerlendirmeli ve zorunlu tarihi kaynaklar arasında sayılmalıdır (Abramzon, 2013, s. 193).

Orta Asya İslam'ının en ayırıcı özelliği sūfiliktir. Bölgenin İslamlaşmasında önemli rol oynayan sūfi İslam anlayışıyla birlikte Şamanist pratikler de varlığını devam ettirmiştir. Orta Asya'da İslam dini farklı tarzlarda varlığını sürdürmüştür. Bunlardan en belirginini, sūfi renk taşıyan ve Hanefi öğretilerle şekillenen geleneksel Sünni İslam'dır. Liberal bir dinî anlayışın oluşmasında katkıda bulunan bu anlayış, inanca (iman), pratikten (amel) daha çok önem vermektedir. Dinî pratiklere şekli bağlılıktan ziyade özsel bağlılığı önemli bir prensip haline getiren bu ekol, dinî ibadetlerin Arapçadan başka dilde yapılabileceği şeklinde bir esnekliğe de imkân tanımıştır. Öte yandan Hanefiliğin, medenî hukuk ve ceza hukuku ile ilgili meselelerde daha hoşgörülü bir anlayışı benimsemesi, kadın haklarına yer vermesi dinî düşünce ve inanç farklılıklarını ana dinî yapıdan bir sapma olarak değil de fikrî zenginlik kaynağı olarak görüp farklı dinlere karşı hoşgörülü bir tavrın gelişmesinde etkili olduğu da belirtilmiştir (Bodur, 2004, s. 198). Bu İslam anlayışı Kırgız toplumunda doğduğu andan itibaren dini kuralların uygulanması için baskı yapmayan, geleneğin toplumdaki yerini koruyan bir bakış açısının gelişmesini beraberinde getirmiştir.

Kırgız halk Müslümanlığının yanında daha radikal eğilimler de bölgede kendini göstermektedir. Düzenli namaz kılmayı, kapalı kıyafetler giymeyi ve yazılı kaynaklardan beslenmeyi isteyen ve insanları “doğru yola” davet etme gerekliliğine inanan bir İslam anlayışı bölgede bir görünürlük kazanmış durumdadır. Bu anlayış bölgede Kırgız olmayı Müslüman olmakla aynılaştırmış bir etnik-dini kimlik kurgusunu reddedip, pratiklerinde de önemini vurgulamaktadır (McBrien ve Pelkmans, 2008, s. 92).

Kırgızistan’da Kırgız halk dindarlığının görünürlüğünün artışının yanı sıra, radikal İslami grupların ve Hristiyan misyonerlerin bölgede faaliyetlerinin arttığı ve taraftar topladıkları görülmektedir. Bu grupların bölge halkının dikkatini çekmesinin nedenleri olarak bir dizi toplumsal problemden bahsedilebilir. Yüksek işsizlik, kitlesel yoksulluk, sosyal güvencesizlik, devlet kademelerinde çok yaygın olan yolsuzluk sıklıkla ifade edilen nedenlerdir. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte toplumda değerler sistemi boşluğunun oluşması, kimlik karmaşasının yaşanması, dinin sosyal sistemin bozulmasıyla oluşan sorunlara bir çeşit terapi işlevi görmesi Kırgızistan’da dinin yükselişine dair öne sürülen diğer nedenlerdir. Ayrıca Sovyetler Birliği’nin dağılması ile ülkeye dini materyal girişi, radyo ve televizyonlarda dini içeriğin yayınlanabiliyor olması, okullarda din derslerinin açılıyor olması İslam’a olan ilgiyi arttırmıştır (Heyat, 2004, s. 281).

Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan’da hızlı bir İslami canlanmanın tanımlanması önemlidir. Bölgede dini pratiklerin canlanması, Orta Asya halkının kişisel yaşamındaki dini pratiklerin ve dini önder görülen kişilerin mezarlarına ziyaretlerin artmasına da yansımaktadır (Kehl-Bodrogi, 2006, s. 236, aktaran Raymann, 2014, s. 109). Genellikle bölgedeki İslami canlanma denildiğinde radikal grupların bölgedeki varlıklarına gönderme yapılırsa da radikal olmayan kişiler arasındaki dini canlanma radikalizmden farklı olarak düşünölmelidir. Bu canlanmanın geniş kitleler üzerindeki etkisi sūfi geleneklerin canlanması ve mezarlara saygı gibi geleneksel dini pratiklerin artması şeklinde görülür (Raymann, 2014, s. 109).

Bazı tanımlar dindarlaşma kavramını ibadet yapmayla ilişkilendirirken bazıları ise bunu radikalleşme ile eş tutmaktadır. Bu tanımlama için Müslümanları üçlü bir kategoride ortaya koymak mümkündür: Bunlar *dindar Müslümanlar*, *radikaller* (köktendinci Müslüman) ve *kültürel kimlik olarak Müslümanlar*dır. Dindar Müslüman kategorisi ise *geleneksel dindar Müslümanlar* ve *seküler dindar Müslümanlar* olarak iki kategoriye ayrılabilir. Bu kategoriler Weberyen bir bakış açısıyla oluşturulmuştur. Bu anlamda genelleme ve karşılaştırmayı mümkün kılmak amacıyla en belirgin olarak görölen özellikler tanımlamada belirtilmiştir.

Fotoğraf 4. Gündelik Hayatta Dini Yayın ve Eşya Satışı

Müslüman Tipolojisi

Dindar Müslümanlar

Sovyet rejiminin din karşıtı kampanyaları, İslam dininin entelektüel ve ideolojik boyutlarını tasfiye etmişse de, bu coğrafyadaki kişilerin ritüellerinden, davranışlarından, geleneklerinden ve gündelik deneyimlerinden dini çıkaramamıştır (Tohidi, 1995, s. 116). Raymann, Orta Asya devletlerinde bağımsızlık sonrası artış gösteren folk İslam etkisini, bu ülkelerde İslam’ın uyanması için gerçekleştirilen bir çabaya değil, zaten genel olarak toplumda var olan fakat gizlenen dindarlığın bağımsızlık sonrasında artık daha açıkça ifade edilebilir olmasına bağlar (Raymann, 2014, s. 109-110).

Dindar Müslümanlar kategorisinde değerlendirdiğimiz kişiler ibadetlerini düzenli bir şekilde yerine getirirler. Gündelik hayatlarını ibadetlerine göre düzenlerler. Ticaretle uğraşan toplumsal kesimde Cuma

günü tatil olarak kabul edilir. Genellikle aynı mescide devam ederler ve o mescitte belirli üstatlardan ders alırlar. Din anlayışları bu üstatların bakış açısına göre şekillenmektedir. Haram ve helal ilişkisi günlük hayatlarında belirleyicidir. Sünnete uygun olarak yaşamaya dikkat ederler. Sünnetin kültürel boyutunu dinsel yaşantılarında uygularlar. Bu kapsamda kıyafetleri günümüzdeki genel kıyafetlerden farklılaşabilmekte ancak geleneksel Kırgız kıyafetlerini giymeye de önem vermektedirler. Dindar Müslümanlar Kırgız halk İslam anlayışının da taşıyıcılarıdır, bu anlayış Ata kültürünü önemseyen bir İslam anlayışıdır. Kutsal özellikleri ile saygı duyulan ve ziyaret edilen mezarları ile bu atalar geleneğini sürdürürler. Bu coğrafyada kültürel ve dini ritüeller, gelenek hâlinde günümüze kadar ulaşmış ve iç içe geçmiştir. Kırgızistan'da bu tür ritüeller *Musulmançılık* (Müslüman olma durumu) veya *Kırgızçılık* (Kırgız olma durumu) diye tarif edilir (Kurmangaliyeva Ercilasun, 2017, s. 51-55).

Fotoğraf 5. Kırgızistan'da Müslüman Kadınlar ve Farklı Örtünme Biçimleri

Geleneksel Dindar Müslümanlar

Dindar Müslümanlar olarak nitelediğimiz kategorinin içerisinde geleneksel olarak bir alt kategori oluşturmamızın temel iki sebebi bulunuyor. Her ne kadar inançlarının günlük hayata yansımaları konusunda *seküler dindar Müslümanlar* ile benzerlik gösterebilirler de, bu grubun temel bir kaç ayırt edici özelliği bulunmaktadır. Kıyafet tarzı, yaş ve dünya algısı bakımından diğer grupla arasında temel farklardan söz edilebilir.

Öncelikle, geleneksel, dini pratiklerini yerine getiren, kıyafetlerine ve yaşam tarzına da dini bilgisini ve inancını yansıtan kişilerdir. Bir sonraki aşamada radikalleşme eğilimleri az olsa da bu eğilim *dindar fakat seküler* ve *kültürel kimlik olarak Müslüman* kategorilerinden daha yüksektir. Bunun nedeni ise geleneksel Müslümanların dinin çağdaş kaynak ve yorumlarından ziyade eski kaynaklara bağlı kalma eğilimleridir. Geleneksel Müslümanlar daha geleneksel ve eski dini kaynaklardan okumalar yaparlar. Belirli bir üstadı takip ederek onun İslam anlayışını ve yorumlarını kolayca benimserler. Bu nedenle daha güncel dini pratikleri ve yorumları tanıma ihtimalleri görece daha zayıftır. Geleneksel okumaları daha fazla tercih etmeleri bu grubun bir diğer ayırt edici özelliği olan yaş kategorisi ile de ilişkilidir. Bu kategoriye dâhil ettiğimiz kişiler genellikle orta yaş ve üzeridir.

Hanefi ve Maturudi gelenekten beslenen, radikal gruplara mesafeli, devletle ilişkileri problemlenmeyen bir yapı taşırlar. İnanç ve ibadete ilişkin temel bilgiye sahiptirler, fakat bu bilgileri yaşanan döneme uyarlama konusunda muhafazakâr bir tavır gösterirler. Bir diğer ayırt edici özellik ise kıyafet biçimidir. Dini olarak gereklilik olarak gördükleri kıyafet biçimlerine ve dini pratiklere *seküler dindar* ve *kültürel kimlik olarak Müslümanlardan* daha fazla ağırlık verirler. Bu tipolojiye dâhil edebileceğimiz kişilerin kılık ve kıyafete verdikleri önemi şu alıntılar ile örnekleyebiliriz:

Hanefi mezhebini deniz deyip şapkasız gezen bir Hanefi saymayız. (Oş, 4)

Birçok Müslüman ülke gezdik hiçbirinde adap yoktu, Sakalı olanlara sakalı olmayanların hürmet etmesi lazım, yaşlılara gençlerin hizmet etmesi lazım, ayakkabısını düzeltmesi lazım, medeni insan deyince bu olmalı. Yüz defa bir müderris girip çıksa ayakkabısını düzeltirler. Hanefi mezhebinin bunu canlandırması lazım. (Oş,4)

Geleneksel Müslümanlarda Kırgız halk inançlarının izleri de vardır. Johnston (1994)'a göre, Sovyetlerin din politikalarına kişilerin geliştirdikleri yanıt "inancın ritüelleştirilmesi" dir. Din ile çok yakından ilişkili görünmeyen bazı gelenek ve ritüeller, dini inançlara ve duygulara sahip kişiler tarafından

özel alana çekilerek yerine getirilir (Aktaran, Tohidı, 1995, s. 116). Kırgızistan özelinde, geleneksel dindar Müslümanlar da “inancın ritüelleştirilmesi” eğiliminin taşıyıcısıdır. Bu Müslüman tipolojisi kapsamında geleneğe saygı, Kırgız toplumu için önemli görülen atalar kültü, İslam’a uygun olarak gelişmiş ve Isık Ata, Çolpon Ata gibi kutsal ziyaret mekânları, ölüm yemeği veya at etinin tüketimi gibi geleneksel unsurlar varlığını korumuştur. Kadınların geleneksel kıyafetlerle örtüldüğü görülmektedir.

Seküler Dindar Müslümanlar

Seküler dindar Müslümanlar olarak adlandırdığımız kategori geleneksel Müslümanlar ile birçok ortak özelliğe sahip olmakla beraber bir kaç noktada farklılık gösterir. Dini pratiklerine günlük yaşantısında ve özel alanında devam eden fakat kıyafetlerine ve profesyonel yaşamına dini pratikleri yansıtmayan bir Müslüman tipidir. Özellikle dindarlıklarının giyim-kuşam alanına yansımaması noktasında geleneksel Müslümanlar ile farklılık gösterirler. Bu durumu dindarlıklarını kamusal alana daha az yansıtmaya eğilimleri olduğu şeklinde genişletebiliriz. Seküler dindar Müslüman tipolojisi, görünür şekilde dini pratiklerin içine girmeyen, kıyafetlerde dini sembollerini görünür kılmayan fakat özel alanlarında dini pratikler yerine getirmeye devam eden bir özellik taşır.

Geleneksel Müslümanlardan farklılaşan bir özellik olarak bu gruptaki kişilerin yaşam biçimindeki en belirgin referans kaynağı din değildir. Bu kategorideki kişilerin geleneksel Müslümanlara kıyasla daha genç yaşta oldukları ve yaşla ilişkili olarak küresel eğilimlerden daha fazla etkilendikleri söylenebilir. Seküler dindar Müslümanlar çağdaş İslami metinlerle daha fazla ilişki içerisindedir. Bu anlamda Geleneksel Müslümanlarla aralarında farklılık yaratan önemli bir konu beslendikleri kaynaklardır.

Bu tipoloji beslediği dini kaynaklar itibari ile de radikalleşmeye müsait değildir. Seküler dindar Müslümanlar Maturı ve Hanefi gelenekten gelirler ve devlete sâdıktırlar. Bu eğilim, devleti mücadele edilecek bir iktidar ve dönüştürülmesi gereken bir yapı olarak görmemektedir. Bu grubun devletle olan ilişkisi, daha sonra ele alacağımız kökten dinci kategori ile karşıtlık göstermektedir. Radikaller devleti dönüştürme amacı taşıırken, özellikle *seküler dindar* Müslümanlar şeklinde ifade ettiğimiz kesim ile devlet arasında ideolojik bir sorun bulunmamakta ve hatta devlet bu Müslüman tipine olumlu yaklaşmakta ve desteklemektedir.

Raymann’ın *Resmi İslam sempatisanları* olarak ifade ettiği grup, dindar olmadıkları halde *etnik olarak Müslümanları* ve devlet tarafından arzu edilen bir form olarak dindar fakat resmi-geleneksel İslam yorumuna bağlı kalan kişileri kapsar (2014, s. 266). *Dindar seküler Müslümanlar* olarak adlandırdığımız kategorideki kişilerin, devletin sorunsuz bulduğu İslam yorumunun içerisinde olduğunu ve Raymann’ın dindar fakat resmi-geleneksel İslam yorumuna bağlı olarak ifade ettiği grubu oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Radikaller

Köktendincilik olarak adlandırılan eğilim 1980-1990’lı yıllarda bölgede canlanmaya başlamıştır ve bu *yeniden doğan* İslam 19. ve 20. yüzyıllarda Orta Asya’daki İslam’a benzemektedir. Radikaller ismiyle nitelendirilen kişiler aslında sayısal olarak küçük bir grubu oluşturmaktadır. Köktendinci/radikal gruplar, bölgenin geleneksel olarak toleranslı ve ılımlı inanç yaşantısıyla uyumsuzluk içerisindedir (Cornell ve Spector, 2002, s. 194).

Köktendinciliğin belirtileri olarak aşağıdakiler sayılmaktadır: Sofuluk ve kutsal kişileri ziyaret (mezarları ziyaret vs.) dâhil olmak üzere tüm diğer inançlardan arınarak *İslam’ın yeniliklerden temizlenmesi* (birçok *halk ritüelinden vazgeçme*), mezheplerin rolünün reddedilerek yaşam kuralını belirleyen tek kaynak olarak Kuran’ın tanınması, “gerçek” inançtan çekilen Müslümanlara karşı da uygulanması öngörülen cihada özel önem verilmesi, dış görünüş itibariyle sakal bırakma, kısa paçalı, bol, beyaz pantolon giyme gibi kıyafetlere ilişkin normlara katı şekilde bağlılık, bölgede geleneksel olarak daha liberal şekillenmiş olan kadın rolünün tersine sert ataerki rollerin savunulması ve kadınlarda katı örtünme pratiklerinin yaygınlığı. Tüm bunlar “köktendinciliğin” sadece “gelenekselcilikle” uyuşmamakla kalmayıp, İslam’ın ona tamamen aykırı bir şekilde ortaya çıktığını göstermektedir (Abaşın, 2011). Radikal dini gruplar genellikle “kafir” olarak nitelendirdikleri hükümetlerin eleştirilmesi, politik gücün ele geçirilmesi ve bu rejimlerin devrilmesi amaçlarını taşırlar (Cornell ve Spector, 2002, s. 195). Bu anlamda, radikallerin devletle kurdukları ilişki, dindar Müslümanların devletle kurdukları sakin ve çatışmasız ilişkiden çok farklıdır.

Kırgızistan da artan İslami radikalizm konusunda dikkati çeken nokta Güney Kırgızistan ve Kuzey Kırgızistan arasındaki farktır. Kırgızistan’ın güneyinde yer alan Oş ve Celal Abad’ı içine alan Fergana bölgesi bu anlamda önemlidir. Daha öncede belirttiğimiz gibi bu bölgede Müslümanlaşma 9. ve 10.

yüzyıllara kadar dayanır. Bu bölgede yerleşik hayatın varlığı nedeniyle İslam'ın bölgede yerleşmesi de daha erken dönemde gerçekleşmiştir. Bu bölgede İslam'ın etkisinin daha fazla olması ile bağlantılı olarak, radikal eğilimli grupların Fergana bölgesinde daha yaygın faaliyetler yürüttükleri söylenebilir. Ayrıca Fergana bölgesinde Özbeklerin nüfusu fazladır. Kırgızistan'da radikal eğilimlerin organize olduğu iki büyük örgütten bahsetmek gerekir; *Hizb-ut-Tahrir al İslami* ve *Özbekistan İslami Hareketi*'dir. Hizb-ut Tahrir al-İslami'nin Kırgızistan'daki üyelerinin çoğunun etnik Özbekler olduğu ve Kırgızistan'ın Güney kısmında aktif oldukları belirtilmektedir (Naumkin, 2005; Heyat, 2004, s. 286). Özbekistan tarihi olarak Hanefi düşünce geleneğinin merkezidir (Baran, 2004, s. 68). Saha çalışması sırasında radikallere ilişkin görüşmecilerin aktardığı bazı alıntılar şu şekildedir:

Orada onların öğretmenleri olması mümkün... Orada bunlara müsaade ettiler. Buranın "Aksakalları" (İhtiyarları) serttir. Müsaade etmediler. Aksakallar sabıh çıktı. Mikrofona konuşmak istediler, "Seni istemeyiz git!" dediler. Ama Karasu da bu böyle olmadı. Şimdi bir tek mescitleri var oraya geliyorlar. Diğerlerine gelemiyorlar. (Oş 1)

Böyle olmazsa, başka cemaatlerden, Selefilere imamlığa geçiyorlar, çorap üzerine mes eden cemaatler de namaz kaldırmaya kalkıyor. Hiç kimse yoksa kendim geçirim imamlığa... (Karasu 1)

Sûfî inanış gibi radikallikten uzak bir geleneğin içerisinde radikallerin yer bulabilmesinin nedenleri sorgulanmalıdır. Radikalleşmenin sebepleri düşünüldüğünde sosyal, kültürel ve politik birçok belirleyicinin etkisi görülmektedir. Bölgede politik istikrarın sağlanamaması, demokratik siyasal kültürün oluşmaması, yolsuzluk, yoksulluk ve işsizlik gibi sosyal sorunlara karşı uyanan öfke ve direnişin politik sistem içerisinde sesini duyuramayışı, politik sistemin çözüm mekanizmaları üreteceğine olan inancın yitirilmesi, dini örgütlenme ve devlet ilişkisinin tesisindeki aksamalar bölgede artan radikalizmi anlamak açısından önemli noktalar (Cornell ve Spector, 2002, s. 199).

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bölge hükümetleri ve yönetici elitler Orta Asya coğrafyasında oluşan moral boşluğun (moral vacuum) doldurulmasında İslam'ın sahiplenilmesinin önemini kavramışlardır (Cornell ve Spector, 2002, s. 194-195). Bu bağlamda Orta Asya elitleri İslam'a toptan bir şekilde dışlayıcı bakmamakta fakat kendi hükümetlerine karşı politik alternatif söylemlerle hareket eden kökten dinci eğilimlere şiddetle karşı çıkmaktadırlar (Cornell ve Spector, 2002, s. 195).

Radikal eğilimleri olan kişiler devletin yanı sıra bölge halkı tarafından da olumlu karşılanmamaktadır. Dindar olmayan Kırgızlar, radikal eğilimleri olan kişileri "kötü Müslümanlar" olarak görmektedir. Radikallere katılma sebepleri olarak dini inanç, aidiyet ihtiyacı, ideolojik bağ gibi nedenleri ret etme eğilimleri vardır (McBrien ve Pelkmans, 2008, s. 92). Radikalleşmeyen bölge halkı, radikal örgütlere katılan kişilerin kendi kararları ile radikalleştikleri ihtimallerini göz ardı ederek, bu gruplara katılan kişilerin (özellikle genç erkekler iseler) kaçırıldığı ve kandırıldığı (McBrien ve Pelkmans, 2008, s. 92), para nedeniyle bu örgütlerle iş yaptıklarını, eğer kadın iseler evlendikten sonra kocaları tarafından radikalleşmeye zorlandığı (McBrien ve Pelkmans, 2008, s. 94) gibi açıklamaları ile radikalleşenlerin failliklerinin rolünü azımsamaktadırlar. McBrien ve Pelkmans'ın kavramsallaştırmasıyla *seküler Müslümanlar*, bizim kavramsallaştırmamızla ise *kültürel kimlik olarak Müslümanlar*, Hizb-ut-Tahrir ve diğer köktendinciler ile radikalleşen kişilerin dini motivasyonlarını, ideolojik nedenlerini ve kişisel tercihlerini göz ardı etme eğilimi taşırlar. Bu şekilde radikallerin meşruiyetlerini kaybetmeleri ve gözden düşmeleri için sebep ortaya koymuş olmaktadır (McBrien ve Pelkmans, 2008, s. 94).

Kültürel Kimlik Olarak Müslümanlar

McBrien ve Pelkmans Orta Asya'da "doğal" olarak kabul edilen, sıklıkla rastlanan bir tipolojiye "Ateist Müslümanlar" a atıfta bulunmaktadır (2008, s. 87). McBrien ve Pelkmans bugün Kırgızistan'da kendilerini ateist olarak tanımlayacak kadar ileri gitmeseler de kendileri ile Vahabiler arasında ayrımı çok net olarak ortaya koyan birçok kişi bulunduğunu ifade etmektedir (2008, s. 87). Bu tip bir Müslüman kimliğinin var olmasını etkileyen önemli bir faktör Sovyetler Birliğinin etnisite ve dini bütünleşmiş olarak gören politikalarıdır. Yetmiş yıl boyunca devam eden Sovyet politikalarının sonuçlarından biri Müslümanlığın etnik-millî (ethno-national) bir kategoriye dönüşmesidir (Khalid, 2007; Shahrani, 1984, aktaran, McBrien ve Pelkmans, 2008, s. 88). McBrien ve Pelkmans'ın Post-sovyet seküler Müslüman tipolojisi, Tanrıya inanmak dışında herhangi bir ibadeti ve pratiği bulunmayan fakat Müslüman olduklarını söyleyen kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin "kötü" ve "makbul" olarak gördükleri dindarlık kategorileri vardır. "Kötü" olarak nitelendirilen Müslümanlık genellikle radikal eğilimler taşımakla ilişkilendirilmektedir.

Bu kategoriye oluşturan bireyler için Müslümanlık bir kimlik olarak kabul edilmekte ancak Müslümanlığa ilişkin neredeyse hiçbir pratik yerine getirilmemektedir. Bu kategorideki Müslümanlar, dini yasaklar ve zorunlukları gündelik hayatta belirleyici olarak görmemekte, yaşam tarzı ve dünyayı algılama biçimi itibariyle din sadece kendi kimliğini tanımlamada ve/veya diğer dinlerden ve bazı durumda diğer uluslardan olanlardan kendini ayırmada bir unsur olarak görülmektedir.

Dini pratikler yerine getirilmediği halde Müslüman kimliğinin benimsenmesinin önemli bir nedeni post-Sovyet coğrafyasında etnik kimlik oluşumu ve ulus inşa sürecinde dinin ayırt edici ve kurucu bir unsur olarak ortaya çıkmasıdır. Pratiklerinin yerine getirilip getirilmediğine bakılmaksızın Azeri, Kırgız, Kazak ve Özbek olmak Müslüman kimliği ile iç içe geçmiştir. Benzer şekilde, Litvanya'nın Roman-Katolik kimliği, Ermenistan'ın Hıristiyan kimliği, Rus ortodoksluğundan ayrılan Ukrayna'nın kendine özgü Hıristiyanlığı, Tatarların Müslümanlığı da her bir grubun kendi ulus devletlerinin kimliğinin inşasında oldukça önemli rol oynar (Agadjanian, 2001, s. 477). Din, etnisitenin tanımlanmasında ve daha sonraki aşamada ulus inşasında "kültürel sınır çizgisi" işlevini görür (Agadjanian, 2001, s. 477).

Dini kimlik ve millî kimliğin iç içe geçmesi nedeniyle Kırgız olmak ve Müslüman olmak birlikte anlam kazanır. Hatta Müslüman olmayanın Kırgız olamayacağı iddiasına dahi rastlanmaktadır. Bu tartışma özellikle son dönemde Hristiyan misyoner faaliyetler sonucu din değiştiren Kırgızlar ile birlikte önemli bir tartışma haline gelmiştir. Dini pratikler yerine getirilmese de bir Kırgız'ın kendini Müslümanlık dışında bir din ile ifade etmesi tepkilere yol açmaktadır. Bu durum *ulusuma ihanet* şeklinde yorumlanabilmektedir. Din değiştirenler yalnızca dinlerine değil Kırgız milletine de ihanet etmiş sayılırlar (McBrienand Pelkmans, 2008, s. 94-95). Toplumda Kırgız-Müslüman özdeşliği, dinin sadece bir kimlik unsuru olarak da anlam taşıması anlamına gelir.

Sonuç ve Değerlendirme

Sovyetler Birliği dönemindeki mülkiyete ilişkin düzenlemeler, Orta Asya toplum hayatında önemli değişiklikler meydana getirmişse de asıl önemli değişim zorunlu iskân politikalarıyla kendini göstermiştir. Bu politikalar kapsamında yeni yerleşim birimleri oluşturulmuş, konargöçer Kırgız boylarının iskânı *homosovyeticus* oluşturma sürecinde yeni bir insan tipi oluşturmanın yollarından biri olarak görülmüştür. Bu insan tipi inançlarını terk etmiş Sovyet yurttaş kimliğini benimsemiş insandır. Kollektifleştirme ve sonraki dönemlerde din, sürece önemli bir engel olarak görülmüş ve dinin toplumsal hayattan kademeli olarak çıkarılması için politikalar uygulanmıştır. Bu politikalar Kırgızistan'ın güneyinde kendine önemli bir yer bulamamış ancak kuzeyinde başarılı olmuştur. İşlam'ın köklerinin eskiye uzandığı güney bölgesi, oluşumu eski olan kırsal toplumsal yapılarında Kırgız halk İşlam'ını koruyabilmiştir. Bağımsızlıktan sonra ise kırsal toplumsal yapıda Kırgız halk İşlam anlayışı tekrar kendini ifade etme imkânı bulmuştur.

Kırgızistan hızla değişmekte din kurumu hem bu değişimden etkilenmekte hem de değişimi sağlayan kurumlar arasında belirleyiciliğini korumaktadır. Kırgızistan'da dine ilişkin zihniyet dönüşümünü ve dindeki değişimi başaracak entelektüel çevrenin ve ekonomik açıdan güçlü sivil toplumun oluşamaması ülkedeki dini değişim ve dini yatırımları ülke dışındaki kaynaklara yöneltmiştir. Diğer ülkeler Kırgızistan'daki insan kaynağını eğitme ve dini organizasyonları desteleyerek bu dönüşümü belirlemektedirler. Bu ise toplumsal denge ve ahengi esas alan Sünni Maturudi, Hanefi çizgiden kopuklukları ve yeni İşlam anlayışlarının bölgeye transferi sorununu beraberinde getirmektedir.

Geleneksel Kırgız halk İşlam anlayışı uzlaşmacı bir niteliğe sahiptir. Günümüzde Kırgızistan'da Davetçiler ve benzer dini gruplar bölge halkının dindarlığını şekillendirmektedir. Bölgedeki çeşitli dini grupların uygulamaları bu uyum üzerinde bozucu etki ortaya koyabilmektedir. Dinin politik anlamda araçsallaştırıldığı ve iktidar alanı açma için kullanıldığı din anlayışına dönüşmesi durumu bölge için tehlike arz edebilir. Bu tehlikeyi bilhassa bölgede yaygınlaşmaya çalışan Vahhabi ve şii hareketlerden görmek mümkündür. Kırgızistan'daki köktendinci çizgiyi bu hareketler ifade eder. Bölgede radikalleşmeyi tetikleyen nedenler arasında ekonomik krizler, din öğretimindeki sorunlar, politik karşıtlığın ifade kanallarının azlığı ve devletin din algısı şeklinde kategorize etmek mümkündür.

Kırgızistan'da gündelik hayatta yaşanan İşlam'a baktığımızda üç temel Müslümanlık tipinin karşımıza çıktığını görürüz. *Dindar Müslümanlar*, *Radikaller* ve *Kültürel Kimlik olarak Müslümanlar* olarak isimlendirdiğimiz bu kategoriler, Kırgızistan tarihinin, dini grupların, başvurulan kaynakların, mescitlerin ve din adamlarının, medreseler ve diğer eğitim kurumlarının ve bu kurumlarda faaliyet gösteren öğreticilerin etkileri ile şekillenmiştir.

Kaynakça

- Abaşın, S. N. (2001). Orta Asya köktendinciliğinin kökenleri hakkında birkaç söz. *Avrasya Dosyası, Rusya Özel* 6(4), 272-282.
- Abdildayev, S. (1986). *Ateistik tarbiya kommunistik tarbiyanın acralgıs bölüğü*. Frunze: Mektep.
- Abdildayev, S. (1973). *Baldardı üy-bülödö cana mektepte ateistik tarbiyaloo*. Frunze: Mektep.
- Abduholikov, C. & Yuldoşeva, S. (2004). *Dinşunoslık*. Taşkent: Toşkent Moliya İnstitutı.
- Abduvaliyev, İ. & Akmataliyev, A., vd. (2010). *Kırgız tilinin sözdüğü*. Bişkek: Avrasya Yay.
- Abramzon, S. (1932). Manapstvo i religiya. *Sovetskaya Etnografiya* (2), 82-97.
- Abramzon, S. (2013). *Kırgız cana Kırgızstan tarıhı boyunca tandalma emgekter*. Bişkek: Turar.
- Agadjanian, A. (2001). Revising pandora's gifts: Religious and national identity in the post-Soviet societal fabric. *Europe-Asia Studies*, 53 (3), 473-488.
- Altımışova, Z. (2010). *1920-30 c.c. Kırgızstanda Sovet rejiminin kulaktardı tap katarı coyuu sayasatı* (Doktora Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- Arapov, D. (2011). *İslam i Sovetskoye gosudarstvo (1944-1990)*. Sbornik dokumentov. vıpusk 3. Moskova: İzdatel'skiy Dom Mardjani.
- Bakanurskiy, G. & Borunkov, Y., vd. (1987). *İstoriya ateizma*. Moskova: Mısl.
- Baran, Z. (2004). *Hizb ut-tabrir: Islam's political insurgency*. Washington: TheNixon Center.
- Baydildeyev, C. (2013). *Kırgızstandağı sayasıy kuuguntuktoolor (1937-1938)*. Bişkek: Maxprint.
- Bennigsen, A. & Lemerrier-Quelquejay, C. (1988). *Sıfı ve komiser: Rusya'da İslâm tarikatları* (Çev: O. Tüer). Ankara: Akçağ.
- Bodur, H. E. (2004). Orta Asya'da militan islamcı hareketler ve vahhabilik. *Dinî Araştırmalar*, (20), 195-204.
- Caparov, B. (1977). *Dinge karşı propaganda partiyalık istin acralgıs bölüğü*. Frunze: KırgızstanBasmaı.
- Cebeci, S. (2017). *Kırgızistan'da dini etki mekanizmaları ve dini gelişmenin karakteristiğı*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 3.
- Cihan, A. (2005). Kırgızistan'da din eğitimi veren kurumlar. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (14), 113-126.
- Cornell, S. E. (2002). Central Asia: morethan Islamic extremists. *The Washington Quarterly*, 25(1), 193-206.
- Galperin, B. (1979). *Ateistikaya rabota v proizvodstvennom kollektive*. Frunze: Kırgızstan.
- Goldşteyn, G. (1987). Velikiy oktyabr i stanovleniye mossovogo ateizma v Oşskoy oblasti. İçinde A. İ. İdinov (Edt.), *Velikiy oktyabr i borba kompartii kirgizüza sotsialno-ekonomicheskiye preobrazovaniya v respublike* (ss. 38-41). Frunze.
- Heyat, F. (2004). Re-Islamisation in Kyrgyzstan: gender, newpovertyandthe moral dimension. *Central Asian Survey*, 23 (3-4), 275-287.
- Kabak, D. (2015). Svoboda religii i ubejdeniy v Kırgızstane. *Sodeystvu yamej konfessionalno musoglasiyu i obespeçeniyu verhovenstvaprava*. Bişkek: Obşestvenniy Fond Otkıtaya Pozitsiya.
- Kabak, D. & Esengeldiyev, A. (2011). *Svoboda veroisповedeniya v Kırgızskoy Respublike: Obzor provovogo obespeçeniya i praktiki*. Bişkek.
- Karpinskiy, B. (1947). *SSSRdin koomduk cana mamekettik tüzülüşü* (Çev. C. Abayev & C. Karmışev). Frunze: Kırgızmambas.
- Pay, S. & Kılavuz, M. A. (2009). Kırgızistan'da bir din eğitimi kurumu: medreseler. *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 247-278.
- Kırgızbayeva, Ç. (2012). *SSSR doorundagi Kırgızstandağı ateizm* (Yüksek Lisans Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- Konnikova, R. A. (1983). Elge bilim berüü. *Kırgız Sovyet Entsiklopediyası*, Frunze: Kırgız Sovyet Entsiklopediyasının Başkı Redaktsiyası.
- Kozukulov, T. (2005). Tarihi süreçte Orta Asya ve Kırgızistan'da din siyaseti ve eğitimi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (24), 167-182.
- Kubatova, A. (2012). *Kırgızstandağı cadüçilik kıymılı (1900-1916)*. Bişkek: Maksat.
- Kurmangaliyeva, E. G. (2017). Ateist bir devlette yaşayan din: Sovyet Kırgızistan'ında İslam. *Türk Dünyası Araştırmaları TDA*, 116 (229), 51-70.
- Lenin, V. (1988). *Çıgarmaların toluk cınağı*. Tom XII. Frunze.
- Malabayev, C. (1983). Ayl çarbasın kollektivdeştirüü cana köçmөndüktön oturuktaşuuga ötüü?. *Kırgız Sovet Entsiklopediyası*, Frunze: Kırgız Sovyet Entsiklopediyasının Başkı Redaktsiyası.
- Mambetaliyev, S. (1974). İslamın canğı şartka caraşa kubuluşu. Frunze: Kırgızstan Basması.
- McBrien, J. & Pelkmans, M. (2008). Turning marx on his head: missionaries, extremists' and archaic secularists in post-Soviet Kyrgyzstan. *Critique of Anthropology*, 28 (1), 87-103.
- Memmedov, N. (2013). Gence imamzade tarihi kompleksi. *Azerbaycan ve Elki Beyt İrsi (Megaleler Toplusu)*. Bakü: Elm ve Tehsil.
- Murzahalilov, K. (2005). İslam v usloviyah demokratiçeskogo razvitiya Kırgızstana: sravlenitelniy analiz. *Tsentrlnaya Azıya i Kavkaz*, 3 (39), 53-65.
- Nabiyev, R. (2002). *İslam i gosudarstvo: kulturni-istoriçeskaya evolutsiya Musulmanskoj religii na Evropeyskom vostokey*. Kazan: İzd-vo Kazansk.
- Naumkin, V. V. (2005). *Radical Islam in Central Asia: Between penand rifle*. Rowman & Littlefield.
- Nikişov, P. (1976). *Borba Bolşeviközu uproçeniye vlasti Sovyetov v Kirgizi*. Frunze: Kırgızstan.

- Ongğarov, E. (2014). *Kazak medeniyeti cene İslam kınduluktari*. Almatı: Kazakistan Respublikası.
- Osmonov, Ö. (2012). *Kırgızstan tarıhı (bayırkı doordon azırkı mezgilge çeyin)*. Bişkek: Poligrafbumresursı.
- Raymann, K. (2014). *Securitization of Islam: A vicious circle: counter-terrorism and freedom of religion in Central Asia*. Bielefeld: Transcript-Verlag.
- Roşın, M. (2011). *İş istorii İslama v Dagestane. İslam na severnom Kavkazıe: İstorii i sovremennost*. Prag: Medium Orient.
- Shorish, M. M. (1991). Sovyetler Birliği'nde etnik azınlıkların eğitimi (Çev. İ. Kalın). İçinde Philip G. Altbach Gail P. Kelly (Edt.) *Sömürgecilik ve eğitim* (ss. 9-34). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Silantıyev, R. (2012). *Vşaimodeystviye Rossiyskogo gosudarstva i Musulmanskoı ummi: istoriya i sovremennost*. Moskova: Fgbou Vpo Mglu.
- Silantıyev, R. (2007). *Noveysaya istoriya İslama v Rossii*. Moskova: Algoritm.
- şarşekov, C. (2017). Kırgızistan örneğinde post-Sovyet Orta Asya'da dini kimlik sorunu. *Türk Dünyası Araştırmaları TDA*, 116 (229), 215-234.
- Tohidi, N. E. (1995). *Soviet in Public, Azeri in Private: Gender, Islam, and Nationalism in Soviet and post-Soviet Azerbaijan*. Hoover Institution.
- Yıldız, M. (2006). *Dünden bugüne Kafkasya*. İzmir: Çağlayan Matbaası.
- Zima, A. (1987). *Velikıy oktyabr v Kırgızii*. Frunze: İlim.

EXTENDED ABSTRACT

Sufism is one of the important elements defining the religious character of the Central Asia region. Moreover, the shamanistic beliefs and rituals still have an impact on the people of the region. Animal cult, family cult, fire cult, various speels, demonology, and certain burial customs are among these beliefs and practices. With various combinations of these forces, different interpretations of Islam survive in Central Asia. The most prominent of these is Sunni Islam.

After the dissolution of USSR, significant changes have occurred in the religious structure of Turkistan region. In the region, there is a significant increase in the number of mosques, madrasas, and the number of persons making a pilgrimage. The religion as a part of identity has become more visible in both public and private spheres. The dissolution of USSR has caused a vacuum in the value system of society. Therefore, religion has attracted the attention of the individuals in the search of a new identity and relief against the problems experienced after the collapse of the old political system. It is also possible to see some radical movements in the region. The prominent reasons to explain this increasing tendency are related to social problems. In this study, the mechanisms shaping the religiosity in Kyrgyzstan during Soviet Union period and post-independence period, are elaborated. Qualitative data have been collected during the fieldwork conducted in Bişkek, Oş, Celal Abad, and Narın regions.

In analyzing the revival of religion in post-independence Kyrgyzstan, special attention is paid to two groups of dynamics. The first group of dynamic is religious personnel and the mosques in which that personnel serve. In Kyrgyzstan, mosques play an important role in shaping religiosity in society. Besides being the place for worshipping, mosques also serve the function of spreading certain interpretations of Islam. The personnel in mosques offer regular religious education to the mosque community. The religious personnel working in the mosques have a very decisive role in popularising some religious interpretations, practices, and movements. Therefore, the educational background and the affiliations of religious personnel become important in shaping the religious tendency of the mosque community. In this context, the countries or movements financing the education of this religious personnel have significant power on influencing the religious resources and intellectual background of these key people.

The second group of dynamics shaping the religious field in the region is mudarrises and madrasahs, and other religious education institutions in which religious instruction is conducted. During the field research, some problems are identified related to madrasa system. The mudarrises are not paid by the government and do not have social security. Moreover, madrasas do not receive support from the state and do not receive regular assistance from foundations. Because of this, they sometimes have to receive financial support from other countries. As a result of this, madrasas and educational institutions are open to the influence of foreign countries.

In madrasahs, traditional methods and resources are used for religious education. Almost all of the textbooks and the written resources taught in these institutions date back to the 12th to 15th centuries. The curriculums of these institutions do not include natural and social sciences, mathematics, and arts. Due to these deficiencies in the curriculum, the teaching programs in madrasahs are not capable of responding to contemporary problems.

In this study, it is also aimed to create Muslimhood typologies for Kyrgyzstan. For this purpose, three main typologies are formed namely; “pious Muslims”, “radical Muslims” and “cultural Muslims”. Moreover, the category of “pious Muslims” has divided into two as ‘traditional pious Muslims’ and ‘secular pious Muslims’.

The individuals we consider in the category of “pious Muslims” regularly practice religious duties and they organize their daily lives according to religious practices. The concepts of haram and halal are decisive in their daily lives. They usually attend the same mosque and be a part of the mosque community. The category of “pious Muslims” can be divided into two sub-categories because of some differences. ‘Traditional pious Muslims’ have a tendency to adhere to ancient sources rather than contemporary sources and interpretations of religion. Therefore, ‘traditional pious Muslims’ are more conservative compared to ‘secular pious Muslims’. Individuals we include in the ‘traditional pious Muslims’ category are usually middle-aged or older, whereas ‘secular pious Muslims’ are younger. One of the spheres that make ‘traditional pious Muslims’ distinctive is their more conservative dressing styles in daily life.

The category of ‘secular religious Muslims’, has many characteristics in common with traditional Muslims but differs in several points. The individuals belonging to this category continue their religious practices in their private lives but do not reflect their religious beliefs on their clothes and professional life. They differ from ‘traditional pious Muslims’, especially in terms of their reflection of their religiosity on clothing. ‘Secular pious Muslims’ have a lesser tendency to reflect their religiosity on the public sphere.

Another category is ‘radical Muslims’ and this group is in contradiction with the tolerant belief system in the region. Radicals actually form a small group numerically, however they attract great attention. Unemployment, prevalent poverty, precarity, and widespread corruption are mentioned as the social forces which lead some people to radical religious movements.

The last category is “cultural Muslims”. An important factor influencing the existence of such a Muslim identity is the policies of the Soviet Union, which regard ethnicity and religion as integrated. One of the consequences of these Soviet policies that lasted for seventy years was the transformation of Islam into an ethno-national category. Regardless of whether religious practices were fulfilled, being Kyrgyz is intertwined with Muslim identity. Individuals in this category do not see religious prohibitions and imperatives as determinants in daily life. Religion is seen as an element of defining his/her own identity and/or separating himself/herself from other religions and in some cases from other nations.

Engelli Bireylerin Gözüyle Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki Eğitim Durumlarının İncelenmesi

Abdurrahman MENGİ¹

Öz

Bu araştırma, engelli bireylerin gözüyle Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki eğitim durumlarının nasıl olduğunu ortaya çıkartma amacını gütmektedir. Araştırmada nitel araştırma yönteminden hareketle nitel araştırmalarında kullanılan durum çalışması deseni model olarak seçilmiştir. Araştırma, Van il merkezinde bulunan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma engelli 18 katılımcıyla 2018-2019 döneminde dört aylık bir çalışma sonunda yapılmıştır. Araştırma verileri yarı-yapılandırılmış görüşme formları yoluyla toplanılmış ve betimsel analize tabi tutulmuştur. Araştırma verileri dört kategoriye bağlı olarak birden fazla alt kategori şeklinde sunulmuştur. Araştırmada katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine haftada iki gün ve iki saat gidebildikleri, genel olarak eğitimlerinden memnun kaldıkları, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri sayesinde engel durumlarını kabul ettikleri, sosyal çevrelerinin genişlediği, yalnızlık duygusundan kurtuldukları ve dolayısıyla bu kurumlar sayesinde yaşam bağlarının güçlendiği ve mutlu olduklarına dair sonuçlara ulaşılmıştır. Keza bu araştırma, engelli bireylerin Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki eğitim durumlarına işaret ettiği için önemli bir araştırma olmuştur. Araştırma sonunda ulaşılan bulgulardan hareketle bundan sonra yapılacak araştırmalara yönelik önerilerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Engelli Birey, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi

Examination of Special Education and Rehabilitation Centers from the Aspect of Education through the Eyes of Disabled People

Abstract

The aim of this research is to reveal the educational status of Special Education and Rehabilitation Centers through the eyes of disabled people. Among the qualitative research methods, the case study pattern was chosen as a model. The research was carried out at the Special Education and Rehabilitation Centers in the center of Van. The study was conducted during of a four-month study with 18 disabled participants in 2018-2019 period. Research data were collected through semi-structured interview forms and subjected to descriptive analysis. Research data is presented in more than one subcategory depending on four categories. In the study, it was concluded that the participants were able to go to the Special Education and Rehabilitation Centers two days a week for two hours and that they were satisfied with their education in general, and accepted their status of disability through the Special Education and Rehabilitation Centers, their social circles expanded, they got rid of the sense of loneliness and therefore their living ties were strengthened and they are happy thanks to these institutions. Likewise, this research has been an important research since it indicates the educational status of disabled individuals in Special Education and Rehabilitation Centers. Based on the findings of the research, suggestions were made for the future researches.

Key Words: Disability, Disabled Individuals, Special Education and Rehabilitation Center

Atıf İçin / Please Cite As:

Mengi, A. (2020). Engelli bireylerin gözüyle özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki eğitim durumlarının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 19-33.

Geliş Tarihi / Received Date: 15.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.06.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, abdurrahmanmengi@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0000-5903-254X

Giriş

İnsan doğumundan itibaren varlığını bir toplum içinde bulur. Keza insan yaşamının ilk yıllarından itibaren sosyal evrende var olmaya ve bir kimlik kazanmaya çalışır. İnsan kimlik kazanırken içinde yaşadığı toplumsal yapı veya sosyal evreninden etkilenecek bireysel kimliğini inşa eder. İnsanın içinde yaşadığı sosyolojik evreni ne tür özelliklere sahipse kendisinin bireysel kimliği de o yönde gelişir. Dolayısıyla insan, yaşadığı toplumdan ayrı düşünülemez. Çünkü insan doğduğu zaman ismini bile bir aile içinde kazanır. Bu yüzden insanın ailesi ve sosyal çevresi kendisine nasıl bir anlam, görev veya sorumluluk yüklerse, birey o yönde kimlik kazanır ve kazandığı kimliğe uygunsuzsa belli haklara sahip olur. Böylece insan toplumun kendisine sundukları imkânların üzerine bir şeyler inşa ederek ve onları takip ederek sosyal bir kimlik kazanır. Her toplum, sağlam ve sağlıklı bir bünyeye sahip ve sosyal uyumu yüksek bireylere sahip olmak ister. Fakat bazen yaşamın sundukları gerçekler ile sosyal gerçekler örtüşmeyebilir. Yani toplumun arzuladığı ideal sosyal olgu ile gerçek sosyal olgu arasında paradoksal bir durum ortaya çıkabilir. Diğer bir ifadeyle toplum, çoğu zaman kendisi için sağlam ve sağlıklı bir bünyeye sahip ve sosyal uyumu yüksek bireyler isterken zaman zaman hiç arzulamadığı sorunlara sahip bireylerin varlığıyla da karşılaşmak zorunda kalır. Bu istenmeyen durum ise toplumu engelli bireylere karşı olumsuz tutuma sevk eder. Böylece engelli bireyler toplumda ötekileşme, damgalanma riskiyle karşı karşıya kalır.

Engelli kavramı, yetersizliği olan bireyin çevreyle etkileşiminde karşılaştığı problemi tanımlamaktadır (Ataman, 2009; Usta, 2009). Başka bir deyişle engelli terimi ilk zamanlar tıbbi model bağlamında, bireyin biyolojik/fizyolojik ve psikolojik kayıp ve anatomik yapının fonksiyonlarındaki normal dışı durum veya gelişimi olarak tanımlanmıştır (Oymak, 1997 Akt: Gülyüz, 2009). Bu tanım sonradan sosyal model bağlamında yeni bir anlam kazanmıştır. Yeni tanımda yani sosyal model bağlamında engellilik, bireyin fiziksel olarak yetersizliğini değil, daha çok toplumsal alanların farklı gelişen bireyler açısından yetersizliğine dikkat çeker. Yani engellilik, bireylerin parçası olduğu toplumun kendisine sağladığı fiziksel alt yapı, toplumun farklı gelişenlere yönelik kabul düzeyi ve kültürel gelişmişlikle ilişkili olduğu savı ön plana çıkmıştır (Burcu, 2013, s. 39). Engellilik; *“bireyin yaşadığı sürece yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak toplumda oynaması gereken rolleri yetersizlik yüzünden yerine getirememesi durumudur”* (Ulutaşdemir, 2007, s. 120). Yani engel, kişinin bir şeyi yapmak isteyip de kendisini sınırlandıran bir sorun ve yetersizlikten dolayı yapamaması veya engellenmesidir. Örneğin, bireyler, bedensel, zihinsel, sözel, işitsel, duygusal gibi sınırlılıklar nedeniyle kendi kendine yeterli olamamakta ve çoğu zaman başkalarına bağımlı olarak yaşama zorunda kalmaktadırlar. Engelli kavramı ise; *“beden, zekâ, duyu, eğitim ya da toplumsal koşullar nedeniyle yetersiz durumda bulunan kişilere”* (Okan ve Okan, 2006, s. 14) veya *“fiziksel, ruhsal ya da zihinsel olarak herhangi bir rahatsızlık nedeniyle bazı hareketleri, duyuları veya işlevleri kısıtlanan kişilere”* (Işık, 2013, s. 3) yönelik kullanılan bir sınıflandırmadır.

Engelliliğin oluşum nedenleri üç başlık altında toplanabilir. Bunlar; *“a) doğum öncesi oluşan nedenler: annenin yaşı, beslenmesi, kullandığı ilaçlar, radyasyona maruz kalması gibi nedenlerdir. b) doğum sırası oluşan nedenler: erken-geç doğum, kordon dolanması, doğum sırası kazalardır. c) doğum sonrası oluşan nedenler: enfeksiyona maruz kalma, çocuğun geçirdiği hastalıklar, hastalıklarda yanlış ve geç müdahale gibi nedenlerdir”* (Kulaksızoğlu, 2003, s. 63). Dünya nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan engelli bireylerin Türkiye nüfusu içindeki payı da yüksektir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (World Health Organization [WHO], 2011) verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık %15'i engellidir. Türkiye Özürlüler Araştırması'nın [TÖA] 2002 verilerine göre ise Türkiye nüfusunun %12.29'u engellidir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2002). Türkiye'de engelli nüfusun eğitim düzeyleri ve istihdam edilme oranları düşüktür.

Eğitim, bireylerin sosyal, duygusal, psikomotor ve bilişsel gelişimini sağlayan ve yaşamın her basamağında gerçekleşen bir olgudur. Bireyler aldıkları eğitim sayesinde sosyalleşmelerini gerçekleştirirler. Bireyler sosyalleşme süreçlerini ilkin aile ortamında yaşarlar. Daha sonra okul sayesinde planlı, programlı, kapsamlı ve nitelikli bir sosyalleştirme programına tabi olurlar. Bireyler zaman zaman arkadaşlık ve akran gruplarında da sosyalleşme fırsatını yakalamaktadırlar. Dolayısıyla bireyler yaşamının ilk yıllarından son yıllarına kadar sürekli bir eğitim veya sosyalleşme süreci içinde olmaktadır. Bireylerin içinde yaşadıkları topluma uyum sağlayabilmeleri veya sosyalleşmeleri için çeşitli eğitimler verilmektedir (Giddens, 2006). *“Eğitim; genel anlamda bireyde davranış değiştirme sürecidir. Geniş anlamda ise eğitim; bireyin toplum standartlarını, inançlarını ve yaşam yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçlerdir”* (Demirel ve Kaya, 2012, s. 5).

Toplumdaki her birey gibi, engelli bireyler için de eğitim, istihdam, toplumsallaşma konularında gerekli sosyal, ekonomik ve fiziksel koşulların, tedavi, bakım, rehabilitasyon olanaklarının sağlanması önemlidir (Aykara, 2010). Özellikle Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesinin 24. Maddesinin 2.

Fıkrasında bu anlaşmaya imza atan tüm devletler, tüm engellileri içine alan ve onları toplumdan dışlamadan diğer her birey gibi ömür boyu öğrenim veren bir eğitim sistemi hazırlamak durumundadırlar (Akbulut vd., 2014). Bu sözleşme engelli bireylerin haklarının korunması anlamında uluslararası düzeyde son derece önemli bir anlaşmadır. Çünkü bu anlaşma ile Birleşmiş Milletlere üye tüm devletler, engelli bireylerin özel gereksinimlerini karşılayacak şekilde özel eğitim hizmetlerini sunmak zorundadır. Uluslararası düzeyde olduğu gibi, ulusal düzeyde de engelli bireylerin eğitim haklarını elde etmelerinin engellenemeyeceğini temin etmek bağlamında 2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Hakkında kanun oldukça önemlidir (Sart, 2007). Bu kanunla engelli bireylerin yetersizliklerinin türü ve derecesine göre veya eğitsel tanısına göre her kademedede özel eğitime dâhil edilmesi zorunludur. Keza özel eğitim hizmetinden; zihinsel, bedensel, işitme, konuşma, görme, duygusal, sosyal ve ruhsal sorunu olanlar, otizimli ya da öğrenme güçlüğü olan bireyler veya özel/üstün yeteneği olan bireyler yararlanmaktadır.

Eğitim programları, bireylerin eğitimi için çoğu zaman ortak amaçlar belirlemektedir. Ancak bireyleri birbirinden farklı kılan bazı özellikleri bulunmaktadır. Bireylerin bedensel, zihinsel ve ruhsal olarak farklı gelişmeleri, öğrenme kapasitelerinin farklı olmaları, duygu durumlarının ve algı düzeylerinin farklı olmaları onlar için farklı eğitim programlarının gerekliliğini zorunlu kılmaktadır. Bu araştırma da daha çok engelli bireylerin Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde aldıkları özel eğitim hakkındaki görüşlerine odaklanmaktadır.

Engelli bireylerin özel eğitim ihtiyacını karşılamak Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) sorumluluğundadır. Özel eğitimin en temel amaçlarından biri de engelli bireylerin bağımsız yaşam becerilerini desteklemek ve bireylerin sosyalleşmelerini sağlamaktır (Akçamete, 2010). Bu nedenle özel eğitim hizmetleri engelli bireyler için erken çocukluk döneminden itibaren, alanında uzman eğitimciler, özel hazırlanmış ortamlar, eğitim programları ve eğitim materyalleri yardımıyla gerçekleştirilmektedir (Akçamete, 2009). Bu kapsamda özel eğitim hizmetleri; *"yetersizlikten etkilenmiş çocuklara sunulan, üstün özellikleri olanların yetenekleri doğrultusunda kapasitelerinin en üst düzeye çıkmasını sağlayan, yetersizliği engele dönüştürmeyi önleyen, engelli bireyi kendine yeterli hale getirerek topluma kaynaşmasını ve bağımsız, üretici bireyler olmasını destekleyecek becerilerle donatan eğitim olarak tanımlanmaktadır"* (Mengi, 2016, s. 216). 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin (KHK) 3. Maddesi b fıkrasında ise özel eğitim şöyle tanımlanır; *"Özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitimidir"* (<https://orgm.meb.gov.tr/ers.tar.26.05.2019>). Bu tanıma dayanarak özel eğitimin birçok özel amacının olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar; engelli bireyin toplumda bir konum veya saygınlık edinmesini sağlamak, engelli bireyin bağımsız yaşam becerilerini destekleyerek bireylerin kendi kişisel ihtiyaçlarını gidermesine yardımcı olmak veya başkalarına muhtaç olmadan bağımsız yaşam becerilerini geliştirmek, engelli bireylerin sosyalleşmesini destekleyip toplumsal uyumunu sağlayarak gibi bir dizi özel amaçlardır. Diğer taraftan özel eğitimin bir de genel amaçları söz konusudur. Bunlar, *"toplum içindeki rollerini gerçekleştirebilen, başkaları ile iyi ilişkiler kurabilen, işbirliği içinde çalışabilen, çevresine uyum sağlayabilen, üretici ve mutlu bir vatandaş olarak yetişebilen bireyler yetiştirmek; kendi kendilerine yeterli bir duruma gelmeleri için temel yaşam becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak; uygun eğitim programları ile özel yöntem, personel ve araç gereç kullanarak ilgileri, ihtiyaçları, yetenekleri ve yeterlilikleri doğrultusunda üst öğrenime, iş ve meslek alanlarına ve hayata hazırlanmalarına yardımcı olmak"* (Aydın, 2017, s. 15-16) gibi amaçlardır.

Engelli bireylere eğitim hizmetleri sunmak, onları toplumsal yaşama hazırlamak ve bağımsız bir yaşam becerisini kazanmak için özel eğitimde bazı uygulamalar bulunmaktadır. Türkiye'de iki farklı kurum engelli bireylerin eğitimine yönelik özel eğitim hizmetlerini sunmaktadır. Birincisi, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bünyesinde özel eğitim hizmetlerini veren resmi eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlarda, her hangi bir engel derecesinden hafif olarak etkilenen bireylere yönelik özel eğitim hizmeti verilmektedir. Bu bireylere öz bakım, temel yaşam ve akademik becerilerini geliştirmek, topluma uyumlarını sağlamak için belli kazanım, beceri ve davranış sağaltımına yönelik eğitim programları uygulanmaktadır (MEB, 2005). Dolayısıyla Türkiye'de özel eğitim uygulamaları resmi eğitim kurumları olan genel okullarda veya özel eğitim okullarında yapılmaktadır. Resmi eğitim kurumları olan genel/normal okullarda daha çok kaynaştırma öğrencileri veya hafif düzeyde eğitsel tanıyı alan öğrenciler özel eğitim imkânında yararlanmaktadır. Kaynaştırma öğrencileri genelde akranlarıyla hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan aynı sınıfta eğitim alırken haftanın belli ders saatinde destek eğitim odalarında Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) ile özel eğitimden faydalanmaktadır. Hafif düzeyde eğitsel tanıyı alan öğrencilerin çoğu genel/normal okulların bünyesinde bulunan ve akranlarıyla birlikte eğitim aldıkları genel eğitim sınıflarında eğitim almaktadır. Ayrıca bunların bir kısmı özel eğitim sınıflarında ve destek eğitim odalarında da eğitim almaktadırlar.

Ayrıca resmi özel eğitim okulları olan Özel Eğitim İlk ve Orta Okulları, Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezleri, İş Uygulama Okulları, İşitme ve Görme Engelliler Okulları gibi kurumlardan da özel eğitim hizmetleri verilmektedir. İkincisi ise Milli Eğitim Bakanlığı 5580 Sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu kapsamında açılan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleridir. Bu kurumlarda ise, genelde her hangi bir engel derecesinden orta ve ağır olarak etkilenen bireylere yönelik özel eğitim hizmeti verilmektedir. Buralarda bireysel ve grup eğitimleri şeklinde iki farklı kategoride özel eğitim faaliyetleri verilmektedir. Bu kurumlarda eğitim gören engelli bireyler haftada iki saat bireysel, bir saat da grup eğitimini alabilmektedir. Bu kurumlarda, engelli bireylerin etkilendiği yetersizliğin giderilmesi, mevcut olan yeteneklerinin geliştirilmesi için fiziksel, psikolojik, eğitimsel, gelişimsel, sosyal ve mesleki gibi farklı modüller kapsamında özel eğitim programları uygulanmaktadır (MEB, 2007). Dolayısıyla Türkiye’de resmi Özel Eğitim Kurumları dışında Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri de özel eğitim hizmetlerini yürütmektedir. Bu öğrencilerin tamamının “ücreti devlet tarafından karşılanmaktadır” (Kulaksızoğlu, Çitil, vd., 2011; Arslan, 2014).

Özel Eğitim Kurumları Kanunu’nda Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri: “*Özel eğitim gerektiren bireylerin konuşma ve dil gelişim güçlüğü, ses bozuklukları, zihinsel, fiziksel, duyuşsal, sosyal, duyuşsal veya davranış problemlerini ortadan kaldırmak ya da etkilerini en az seviyeye indirmek, yeteneklerini yeniden en üst seviyeye çıkarmak, temel öz bakım becerilerini ve bağımsız yaşam becerilerini geliştirmek ve topluma uyumlarını sağlamak amacıyla faaliyet gösteren özel öğretim kurumları*” şeklinde tanımlanmıştır (www.resmigazete.gov.tr/erş. tar.: 28.02.2019). Türkiye’de ilk zamanlar Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Genel Müdürlüğü’ne bağlı kurumlar iken 2006 yılında bu kurumlar MEB’e devredilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de MEB’e bağlı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezlerinin belli başlı amaçları bulunmaktadır. Bunlar; engelli bireylere bireysel ve grupla eğitim hizmeti vermek, engelli bireyin ailesini çocuğun engel durumu ve eğitimiyle ilgili bilgilendirmek, ailenin kabullenme sürecini hızlandırmak, bireyi topluma kazandırmak ve sosyalleşmesini sağlamak için etkinlikler yapmak gibi belli amaçları bulunmaktadır (www.resmigazete.gov.tr/erş. tar.: 28.02.2019).

Türkiye’de Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde eğitim gören kişi sayısı her geçen yıl daha da artmaktadır. 2007 yılında Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde 90.174 kişi özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetinden yararlanabilmiştir (Özbey, 2009). 2017 yılı verilerine göre ise, Özel Eğitim Kurumları Derneği tarafından Antalya’da düzenlenen ‘Özel Eğitimde Rehabilitasyon Merkezlerinin Rolü ve Eğitim Niteliklerinin Artırılması’ sempozyumuna davetli konuşmacı olarak katılan MEB Müsteşarı Yusuf Tekin’in verdiği bilgilere göre, Türkiye’deki Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi sayısı 2 bin 178’dir. Türkiye’de eğitsel tanınması yapılmış yaklaşık 800 bin engelli birey bulunurken bu bireylerden yaklaşık 350 bini Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinden destek eğitimi almaktadır. Bu kurumlarda görme, işitme, dil-konuşma, spastik, zihinsel, ortopedik ve ruhsal olmak üzere 7 engel türünde bireylere destek eğitim programları uygulanmaktadır. Türkiye’de yeterli sayıda özel eğitim öğretmeni olmadığı için bu merkezlerde çalışacak eğitim personeli MEB tarafında hizmet içi eğitim yoluyla yetiştirilmektedir. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinden çalışacak eğitim personeli sınıf öğretmeni, okul öncesi öğretmeni ve çocuk gelişimi alanlarından mezun olup ataması gerçekleşmeyen öğretmen adayları arasından seçilerek belli kurslara tabi tutulmaktadır. Böylece özel eğitim alanında destek eğitimi verecek uzman öğretici yetiştirme kurslarında 160 saat teorik, 80 saat uygulamalı olmak üzere 240 saatlik hizmet içi eğitim sürecinden geçerek Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde çalışmaya hak kazanmaktadırlar. Ayrıca pedagojik formasyon eğitimlerini tamamlamış olan sosyoloji ve felsefe mezunu olan öğretmen adaylarına da bu kurumlarda çalışma hakkı verilmektedir. Bunlar da yukarıda belirtilen çerçevede eğitimler aldıktan sonra özel eğitim kurumlarının rehberlik servislerinden öğretmenlik yapabilmektedirler. Dolayısıyla şimdiye kadar MEB tarafından “*toplam 12 bin 174 rehber öğretmen, 16 bin 113 zihinsel engelliler sınıf öğretmeni, 531 işitme engelliler sınıf öğretmeni ve 12 bin 632 özel eğitim uzman öğreticisi olmak üzere toplamda 37 bin 150 kişi Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde istihdam edilebilecek şekilde sertifikalandırılmıştır.*” (MEB, 2017, www.hurriyet.com.tr/erş.tar.:08.03.2019). Ancak engelli bireylerin Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde nasıl bir eğitim aldığı tartışma konusudur. Çünkü bu kurumlar Milli Eğitim Bakanlığı denetiminde olsalar da temelde ücret karşılığında engelli bireylere özel eğitim hizmetlerini sunmaktadırlar. Dolayısıyla çoğu kez bu kurumlar ticari birer kurum olarak görülmekte ve eğitim kaliteleri sorgulanmaktadır. Ayrıca bu kurumların engelli bireylere, haftada iki saat bireysel ve dört saat grup eğitimi vermeleri yani çok az bir ders saati ile eğitim vermeleri hususu engelli bireyler tarafında sürekli şikâyet ve tartışma konusu yapılmaktadır. Bu nedenle Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin eğitim durumlarının veya kalitesinin nasıl olduğu konusu araştırmaya değer bir konu olarak görülmüştür. Ayrıca bu konuda nitelikli veriye ulaşmak için de bu sorunu bizzatıhi yaşayan engelli bireylerin görüşlerine ihtiyaç duyulmuştur.

şüphesiz ki bu konuyu aydınlığa kavuşturacak en önemli şey ise, bu kurumlara yıllardır giden engelli bireylerin eğitimle ilgili sahip oldukları tecrübeleri ve dolayısıyla tecrübelerini ortaya koyacak görüşleridir. Dolayısıyla, bu araştırma, engelli bireylerin gözüyle Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki eğitim durumlarının nasıl olduğunu ortaya çıkartma amacını gütmektedir. Bu amaç doğrultusunda aşağdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Engelli bireylerin Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine devam etme sıklıkları nedir?
2. Engelli bireyler, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde aldıkları eğitimi nasıl değerlendirmekteler?
3. Engelli bireylerin Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri hakkındaki görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın desenine değinilmiş, çalışma grubu hakkında bilgiler verilmiş, veri toplama araçları tanıtılmış ve veri analizi hakkında bilgiler sunulmuştur.

Araştırma Modeli/Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. “*Nitel araştırma, bir alan veya yaşam ortamı ile temasın yoğun ve/veya uzun bir zaman dilimini kapsayacak bir biçimde sürdürülmesiyle yürütülür. Bu durumlar, genellikle insanların, grupların, toplumların ve örgütlerin gündelik hayatını yansıtan ‘sıradan’ veya normal durumlardır*” (Punch, 2005, s. 142). Dolayısıyla nitel araştırmalar olay ve olguların sosyal yönü ile ilgilenir. Nitel araştırma, “*sosyal olguları, bağlı oldukları ve içinde yer aldıkları ortamda doğal görünümüleriyle gözlem, görüşme ya da belgeleri değerlendirmek yoluyla bilgi edinme ve bu bilgileri analiz ederek kuram geliştirme*” olarak tanımlanabilir (İslamoğlu ve Alınacı, 2013, s. 204). Nitel araştırmada En temel nitel veri toplama yöntemleri; görüşme (mülakat), gözlem, katılımcı gözlem ve belgeler olarak sıralanabilir (Punch, 2005, s. 165). Ayrıca deneysel gözlemler, fotoğrafik teknikler (video kayıtları), görsel analizler, tarihsel analizler (histografi), sosyometri, sosyodrama, benzer etnometodolojik deneyimler, etnografik araştırma gibi teknikler sayılmaktadır (Berg, 2001, s. 3). Durum çalışması, betimsel araştırma yöntemleri arasında yer alır ve sosyal bilimlerde psikoloji, sosyoloji ve özellikle eğitim bilimleri alanında kullanılmaktadır. Durum çalışmasında “*durum, bir bireyden bir köy halkına ya da bir olaydan belirli bir programın uygulanması gibi bir dizgi işleme göre değişebilir*” (Fatma ve Yasemin, 2015, s. 119-120). Durum çalışması özellikle eğitim alanında nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Araştırma sürecinde daha çok nasıl soruları araştırmanın yönünü belirler. Durum çalışmasında kuramsal önermelerden hareketle oluşturulan araştırma sorularına uygun veriler toplanır ve betimsel analize tabi tutulur (Fatma ve Yasemin, 2015, s. 119-120). Dolayısıyla bu araştırma da engelli bireylerin eğitim durumlarına odaklandığı için durum çalışması deseninden hareketle betimsel bir araştırmadır.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırma, Van ili merkez ilçelerinde bulunan 18 Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinden 12 tanesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu ise bu kurumlarda eğitim alan 18 Engelli bireyden oluşmaktadır. Bu bireylerin 8’i görme, 6’sı ortopedik, 2’si Multiple Skleroz (MS) ve diğer 2’si ise Serebral Palsi (SP) tanısına sahiptir. Çalışma grubunun farklı engel türlerinden seçilmesine dikkat edilmiştir. Yani görme, ortopedik, MS ve SP tanısına sahip bireylerin seçilmesinin nedeni; bu bireylerin zihinsel olarak herhangi bir engellerinin bulunmaması, sorulara cevap verebilecek kapasitede olmaları ve kendilerini ifade edebilmeleridir. Dolayısıyla bu araştırmada amaçlı örneklemden hareketle çalışma grubu belirlenmiştir. Yani çalışma grubunun farklı engel türlerinden ve kendini ifade etme becerisi yüksek kişilerden seçilmesi araştırma verilerinin daha nitelikli ve güvenilir kaynaktan elde edilmesi ile ilgilidir. Çalışma grubunun demografik özellikleri ile ilgili bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

<i>Değişkenler</i>		<i>N</i>	<i>%</i>
Yaş	14-20	5	27.8
	21-27	9	50
	28-33	2	11.1
	34-55	2	11.1
Cinsiyet	Kadın	2	11.1
	Erkek	16	88.9
Eğitim Durumu	Okula Gitmeyen	4	22.2
	İlkokul	2	11.1
	Ortaokul	4	22.2
	Lise	4	22.2
	Ön lisans	2	11.1
	Lisans	2	11.1
Gelir Durumu	Düşük	7	38.8
	Orta	5	27.8
	Yüksek	6	33.4
Engel Durumu	Ortopedik Engelli	8	44.4
	Görme Engelli	6	33.4
	Serebral Palsi (SP)	2	11.1
	Multiple Skleroz(MS)	2	11.1

Tablo 1'e bakıldığında katılımcıların % 27.8'i 14- 20 yaş arasında, % 50'si 21-27 yaş arasında, % 11.1'i 28-33 ve % 11.1'i de 34-55 yaşları arasında olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 11.1'i kadın, % 88.9'u ise erkektir. Katılımcıların % 22.2'sinin resmi eğitim kurumlarında okul okumadığı, %11.1'inin ilkokul, % 22.2'sinin ortaokul ve % 22.2'sinin lise mezunu, %11.1'inin ön lisans ve %11.1'inin ise lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 66.6'sının gelir durumunun düşük ve orta düzeyde, % 33.4'ünün ise yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların engel durumuna bakıldığında ise % 44.4'ünün ortopedik, % 33.4'ünün görme, % 11.1'inin Serebral Palsi (SP) ve %11.1'inin ise Multiple Skleroz (MS) tanısına sahip olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma, Ekim 2018'de başlamış olup Ocak 2019'de tamamlanmıştır. Araştırmada bireylere üç adet açık uçlu soru sorulmuştur. Ayrıca demografik bilgi formu kullanılmıştır. Bireylere görüşme formunda yer alan yarı yapılandırılmış sorular sorulmuştur. Araştırma sırasında görüşmeler kayıt cihazına kaydedilerek veriler elde edilmiştir. Bunun yanında, araştırma konusuyla ilgili doküman incelemesi yapılarak ilgili alanyazın taraması yapılmış ve görüşme soruları hazırlanmıştır. Ayrıca Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde gözlemler yapılarak engelli bireyler hakkında bilgi elde edilmeye çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada veriler araştırmacı tarafından kayıt cihazı dinleyerek katılımcılardan elde edilen sesli veriler tek tek yazıya geçirilmiştir. Daha sonra mevcut araştırma soruları ışığında veriler dört farklı kategoriye göre sınıflandırılmış ve veriler arasında iç tutarlılık sağlanmıştır. Böylece veriler belli kategorilere uygun betimsel analize başvurularak sunulmuştur. *"Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür"* (Özdemir, 2010, s. 336). *"Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır"* (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 239).

Bulgular

Araştırma bulguları, üç temel araştırma sorusuna bağlı olarak dört farklı kategoride sunulmuştur. Bu kategorilere ilişkin bulgular sırayla aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine Devam Durumu

Değişken Adı/Kategori (Soru 1): Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine Ne Kadar Süredir Devam Etmektesiniz?		
Kodlar /Şıklar	Katılımcı (n)/(f)	Görüşler/Altın Örnekler
Birkaç Aydır	3/ (%16,7)	"2 ay var. Önceden çok okul vardı gidemedim, kendim gitmiyordum..." (K7).
Bir/İki Yıldır	5/ (%27,8)	"En fazla 2 senedir gidiyorum. İki sene de yoktur berhalde." (K4)
Üç/Dört Yıldır	8/ (%44,4)	"Ben buraya 2013'ten beri geliyorum 3-4 yıl oldu..." (K14)
Beş/Üstü Yıldır	2/ (%11,1)	"İlk başta 2013 yılında başladım, yaklaşık 5 yıldır geliyorum. Burada genel olarak, ben üniversiteye hazırlanıyorum lise mezunuyum" (K1). "Ben uzun yıllardır hep gidiyorum. Buraya geçen sene başladım, 2 yılını doldu burada" (K5). "8-9 yıllık buranın öğrencisiyim hiç abartısız..." (K8). "10 yaşında başladım, farklı okullarda. 3-4 yıldır buradayım" (K9). "7 yıl var" (K13).

Tablo 2'de katılımcıların % 55,5'ten fazlası Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine iki yıldan daha fazla sürede devam ettikleri bulgulanmıştır. Bu süreçte engelli bireyler birden fazla farklı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezine de gitmişlerdir.

Tablo 3. Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki Eğitim Durumları

Değişken Adı/Kategori (Soru 2): Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde aldığınız eğitim hakkında ne söyleyebilirsiniz?		
Kodlar /Şıklar	Katılımcı (n)/(f)	Görüşler/Altın Örnekler
Fizik Tedavi	12 (%66,7)	"Bir de fizik tedavi. Mesela bel sırtı çalışıyoruz, bende hafif biraz eğrilik vardı işte yani hocalar sayesinde eğrilğim biraz düzelmiş ondan dolayı yani benim açımdan daha iyi. Onun dışına ayak ve bacaklarıma germeler/masajlar yapıyor ve egzersizler uygulanıyor. Yani önceleri ben sadece cumartesi pazar günleri geliyordum ama şimdi her gün geliyorum ben buraya. Normalde 30-40 dakikalık bir egzersizimi (kambur için) yapıp gidiyordum ama artık her gün geliyorum benim açımdan daha iyi olması için" (K1). "Haftada 2 gün geliyorum. Çarşamba cumartesi. Ders başı 40 dakikadır zaten ama bir saatlik bir egzersiz alıyorum. Ayaklarıma ve bacaklarıma masaj yapılıyor, bacaklarımı hareket ettirmeye çalışıyorum" (K3). "Germe dersleri yapılıyor, ince motor hareketleri çünkü sol elimde rahatsızlık var onun için yapıyoruz. Yürüme, denge" (K5). "Koşu bandı var, kas geliştirme, hani genellikle kas çalışıyoruz ayak kasları, karın kasları, kol kasları" (K7). "Çok iyi geldi bana burası. İlerleme baya oldu. Fizik tedavi görüyorum. Germe yapıyorum, denge falan" (K9).
Kabartma Yazı ve Baston Eğitimi	6 (%33,3)	"Haftada 2 gün geliyorum. 3 saat kalıyorum. 2'den 5'e kadar. bir, bir buçuk saat bireyseldelim, 2 saatte gruptayım. Grup hocamızla grup aktiviteleri yapıyoruz yazı yapıyoruz, matematik yapıyoruz braille alfabe ile" (K9). "Salı ve Perşembe günleri saat 8 de geliyorum, 10.30'ta çıkıyorum. Bir gün kabartma eğitimi alıyorum, diğer günde baston eğitimi dersi veriyorlar. İkisi de ayrı ayrı 40 dk sürüyor" (K10). "Burada şöyle söyleyeyim kabartma eğitimi var onu alıyoruz, yani baston eğitimi alıyoruz" (K14).
Bireysel Dersler	18 (%100)	"Bireyselde Türkçe, matematik, braille alfabesi, işte küp taş, kasayla matematik gibi şeyler yapıyoruz. Bağımsız hareket etme. Özellikle bireysel hocamızla hani böyle test çözüyoruz, işte bazen bilmediğimiz konuları anlatıyor, diğer okulla yani örgün eğitimle ilgili bize yardımcı oluyor" (K13).
Grup Eğitimi	18 (%100)	"Haftada 2 saat de gruptayım. Grup hocamızla grup aktiviteleri yapıyoruz yazı yapıyoruz, matematik yapıyoruz braille alfabe ile" (K9). "Zaten gruptayız günde 2 saat. 3 saat toplamda burada kalıyoruz." (K13).
Sınavlara Yönelik Eğitimler	6 (%33,3)	"Burada genel olarak, ben üniversiteye hazırlanıyorum lise mezunuyum. Bi hocamdan matematik geometri dersleri alıyorum rehabilitasyon merkezinde" (K1). "Memurluğa hazırlanıyorum o derslerle ilgili de eğitim alıyorum. Kitap okuyorlar bize. Bizde o kitapları dinleyip soru çözüyoruz" (K14).

Tablo 3'te katılımcılar Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde aldıkları eğitimler ile ilgili görüşleri alt kategoriler şeklinde verilmiştir. Tüm katılımcıların hem grup hem de bireysel olarak eğitim aldıkları, engel türlerine göre fizik tedaviler gördükleri, görme engelli bireylerin kabartma yazı ve baston eğitimlerini aldıkları, bazı engelli bireylerin de sınavlara yönelik eğitim aldıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla engelli bireylerin Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde engel türlerine ve bireysel ihtiyaçlarına uygun eğitim aldıkları görülmektedir. Örneğin, görme engelli birey daha çok Braille alfabesine ve baston kullanmaya ilişkin dersler alarak bağımsız hareket etme çalışmaları yaparken, MS'li katılımcılar daha çok masaj, germe ve egzersizlere ilişkin eğitimler almaktadırlar. Ortopedik engelli ve SP'li katılımcılar ise yürüyüş, koşu bandı, germe, bel/sırt çalışma ve fizik tedavi gibi çalışmalar yoluyla eğitim almaktadırlar. Katılımcılar Türkçe ve Matematik dersler gibi akademik ve müzik, beden eğitimi ve görsel sanatlar gibi yeteneklerine uygun dersleri de aldıkları bulgulamıştır.

Katılımcıların hemen hepsi haftada iki gün ve 40-45 dakikalık eğitimler için Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezine gitmektedirler. Katılımcılar daha çok fiziksel egzersizler, fizik tedavi, baston eğitimi gibi eğitimleri grup eğitimi kapsamında aldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların bireysel eğitimler için aldıkları eğitimler ise 60-90 dakikalık bir süreyi ve Türkçe, Matematik gibi akademik beceriyi gerektiren eğitimleri kapsamaktadır.

Katılımcılar, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde aldıkları eğitimin tekrarını ev ödevi şeklinde de yapmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların önemli bir kısmı ev ödevleri sayesinde egzersiz yapma imkânına sahip olduğunu ifade etmiştir. Ancak bazı katılımcıların ev ödevleri yaparken ölçüyü kaçırdıkları yani evlerinde egzersiz yaparken bazen bundan aşırıya kaçtıkları için faydadan daha çok zarar gördükleri, bu yüzden de eğitimcilerin verdiği egzersiz sayısının dışına çıkılmaması gerektiğini söylemişlerdir. Katılımcıların bu hususa ilişkin görüşleri aşağıda verilmiştir;

“Şimdi örneğin buradaki hocalarım bazı şeyleri bana öğretiyor sonra evde de bunları yap diyorlar. Onları yapıyorum, egzersizlerimi yapıyorum. Yani şu var şimdi bir hastanın kendi kafasına göre hareket etmemesi lazım. Örneğin ben bazı egzersizleri kendim yapmaya çalıştım ama zarar gördüm. Ama hocanın verdiği egzersizleri aynı şekilde uygularsam çok fayda görüyorum. Ama ben işte hoca bana diyor 20 defa şu egzersizi yap ama ben 40 defa yapıyorum, 50 defa yapıyorum. E o zaman zarar olur. Onun için hastanın buna çok dikkat etmesi lazım” (K11).

“Evde veriliyor da ben kendim uyguluyorum diyebilirim. Verildiği zaman örnek vereyim kabartma yazı üzerinden şiir yazmak veya bir cümle, bir şeyler yazmak için ödev veriliyor” (K14).

“Burada yaptığım egzersizleri diyorlar evde de yapayım. Tabi ben çok çalıştığım için fırsat bulamıyorum, fırsat bulduğuşa yapıyorum. Zamanım yetmiyor yani. Hem 2 çocuğum var evliyim, işe gidiyorum, fırsat bulduğuşa yapıyorum” (K5).

Tablo 4. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerindeki Eğitimin Faydaları

Değişken Adı/Kategori (Soru 3): Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Aldığınız Eğitimin nasıl bir faydasını gördünüz?		
Kodlar /Şıklar	Katılımcı (n)/(f)	Görüşler/Altın Örnekler
Yürümemi sağlıyor	2 (%11,1)	<p>“Onun dışında bedensel olarak da daha iyiyim. Kamburum oldukça azalmış ve bacağımı da, ayağım da artık hareket ettirebiliyorum ve şunu da demek istiyorum. Hayatımda ilk defa bu 3-4 gündür ayakta yürüyorum” (K1).</p> <p>“Farklar var, baya bir var. Yani ilk ayağımı protez ettiğimde direkt hoca beni buraya yönlendirdi. Yani daha yürümüyordum, misal evden çıkamıyordum. E ayağımı protez ettim, geldim buraya, hareketlerimi yaptım şimdi rahatça çıkabiliyorum. Öncesinde hafif yürüyebiliyordum ama ayaklarımda yara olduğu için o kadar değil, şu an çok daha iyiyim. İlk geldiğimde 2 dakika yürüyebiliyordum, şimdi 10 dakika yürüyorum. 5 dakikalık yolu artık 3 dakikada yürüyorum. Önceden rahat yürüyemiyordum hatta adım atamıyordum” (K7).</p> <p>“Ben hani daha başlamadan önce yerde sürünüyordum. Hani merdiven olsun. Yerde hiçbir şeyimi yapamazdım. Hani bildiğin sürünüyordum yani. Hani başladuktan sonra hayatımı çok kolaylaştırdı. Hem çevre olarak hem de bireysel olarak baya rahatladım yürümeye başladım, lavaboya rahatlıkla gitmeye başladım ve çok iyiyim yani” (K9).</p> <p>“Baya bi fark var. Mesela daha önce topuğumu bırakmıyordum şimdi bırakabiliyorum, yani çok güzel bence. İyi ki de gelmişim. Valla en çok koşu bandı iyi oluyor. Çünkü daha önce topuğumu bırakmıyordum, koşu bandıyla topuğumu bırakabiliyorum artık. Eskiden topuğumu bırakmıyordum, parmak uçlarımla yürüyordum koşu bandıyla topuğumu rahat bırakabiliyorum.</p>

		<i>Bide Şey var Şu alet (bisikleti gösteriyor) onunla da güzel oluyor” (K10).</i> <i>“Çok Őükür Şimdi daba iyiyim, kendi ihtiyaçlarını karŐılayabiliyorum, yriyebiliyorum. Önceleri yatalaktım ama Şimdiye Şükrediyorum” (K11).</i>
Okumayı öğrendim	6 (%33,3)	<i>“Tabi. Mesela braille alfabe sayesinde okulda bani kitaplarım var, bu normal bildiğimizi ders kitapları Türkçe Matematik falan. Onların braille alfabeleri bana geliyor ve bende derse katılabiliyorum. Mesela bağımsız hareket, dışarı çıktığımda bani kendi yolumu bulacak derecede çok iyi bir kolaylık sağlıyor bana” (K13).</i>
Engelimde iyileşme sağladı	3 7 (%38,9)	<i>“Germe çok faydalı. Bacaklarımı açıp kapatıyorlar. Şu an benim ayağım böyledir (ayağımı gösteriyor) ama 10 dk germe yapınca Şöyle düz oluyor. Germeler yapılırca çok rahat oluyorum. Şu an bu durumdaysam Rehabilitasyon Merkezleri sayesinde. Bacağımı oynatabiliyorsam, ağırlık kaldırebiliyorsam burası sayesinde” (K2).</i> <i>“Ben bani daha başlamadan önce yerde sürünüyordum. Hani merdiven olsun. Yerde hiçbir şeyimi yapamazdım. Hani bildiğim sürünüyordum yani. Başladıktan sonra hayatımı çok kolaylaştırdı. Hem çevre olarak hem de bireysel olarak baya rahatladım yürümeye başladım, lavaboya rahatlıkla gitmeye başladım ve çok iyiyim yani.” (K9)</i> <i>“Eskiden topuğumu bırakamıyordum, parmak uçlarımla yürüyordum. Koşu bandıyla, egzersizlerle ve fizik tedaviyle topuğumu rahat bırakabiliyorum artık.” (K10)</i>
Kasılmamı engelliyor ve ağırlarımı azaltıyor	7 (%38,9)	<i>“Germe egzersizleri. Zaten MS biliyorsunuz, yani MS farklı bir şey ya. Bütün kaslarımızı geriyor. E germe egzersizini burada yaptığımızda kendimi kuş gibi hissediyorum. Kaslarımızın uyusukluğünü hafıflıyor, daha rahat yürüyebiliyorum” (K5).</i> <i>“Kesinlikle. Ben böyle bağımsızım yani. Ama böyle değildim, ama yürüyebiliyorum, vücudum rahat, kasılmam olmuyor çok Őükür, bani bazen oluyor bazen olmuyor, böyle daba rahatım yani. Bağımsız yaşıyorum” (K9).</i>
Sosyalleşmemi sağladı	4 (%22,2)	<i>“Tabi ki de... Mesela önceden yani hiç sosyal hayatım yoktu. Yani bu okula başladığım zaman artık arkadaşlık ortamı oluyor, yani arkadaşlarla istediğim yere gidebiliyorum, yani hepsi bu okul sayesinde...” (K1).</i> <i>“Sıkılıyordum mesela şimdi sıkılmıyorum. evdeyim, o zaman rehabilitasyon merkezine gitmiyordum. Arkadaş ortamı daha iyi oldu. Psikolojimde iyi. Burada yani konuşabileceğim arkadaşlar var.” (K3)</i>
Engelimi kabullendim	3 (%16,7)	<i>“Bu soruyu Şöyle değıştirelim bence; MS olmadan önceki hayatım ve sonraki hayatım. Rehabilitasyon merkezini evet iyidir ama hastalığı düzeltemez. Ama önceki hayatımda sosyal biriydim Şu an asosyalım. Yani insanlar ne der diye şey yapıyordum, hastalığı bir müddet gizledim. Neyin var demeleri hoşuma gitmiyordu. Ama bir müddet sonra alıştım açık açık ben söylüyorum; MS hastasıyım diyorum. Alıştım yani.” (K4)</i>
Özgüven kazandım	1 (%5,5)	<i>“Çok olumlu şeyler oldu, ben müzığe rehabilitasyonla başladım. O anlamda kendimi geliştirmemi sağladı. Önceden bu kadar girişken değildim, bana soru sorulduğunda pek cevap veremezdim, bani bu da biraz özgüven meselesi. Özgüvenimi sağladı, ayrıca hayatımda o kadar kolay değildi.” (K13)</i>
Bir farklılık olmadı	3 (%16,7)	<i>“Hiçbir şey değışmedi. Her zaman böyleyim.” (K16)</i>

Tablo 4’te katılımcıların, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde aldıkları eğitimler sonucunda braille alfabe ile okumaya geçebildikleri, psiko-motor becerilerinin (ayak ve kol kaslarının) geliştiğı, bu kasların kullanımının işlevsel bir boyut kazandığına dair görüşleri olmuştur. Ayrıca, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine gitmenin katılımcılar için sosyal çevre ve arkadaş ortamı oluşturduğu, evden çıkıp farklı bir ortama girmenin, farklı insanlarla tanışma fırsatı sunduğı, günlük yaşamlarını olumlu etkilediğı, bağımsız yaşam becerilerini geliştirdiğı, görme engelli bireylerin braille alfabesi ile derse rahatça katılabildikleri gibi bir dizi bulguya ulaşılmıştır. Örneğın, K5’in aşağıdaki görüşleri bu konudaki bulgulara projeksiyon tutmaktadır.

“Çok iyi geliyor ya. Ben eminim buraya gelmemiş olsaydım (duraksıyor) Şu an yatağı bağımlıydım. Kesinlikle yani ben böyle düşünüyorum. MS’de kasları hareket ettirmen lazım, bu MS zaten seni tembelleştiriyor, kaslarını tembelleştiriyor. Hareket etmek istemiyorsun, yataktan çıkmak istemiyorsun, bir şey yapmak istemiyorsun; çünkü halsizsin kendini sürekli yorgun hissediyorsun. E buraya geldiğimde yani fizyoterapistler sağ olsun onların zorlamasıyla hareket yapabiliyorum, hareket ediyorum, hareket ettikçe benim kendi hayatıma da yansıyor bu. Evimde rahatça işimi yapabiliyorum, işe gidip gelebiliyorum. Misafir ağırlayabilmem; normalde misafir ağırlayamam ben evde. Yapamam çünkü çay servisi yapamam, denge kaybı var yapamıyorum” (K5).

Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin katılımcıların yaşamları üzerine doğrudan olumlu etkiler bıraktığı görülmektedir. Çünkü daha önceden evden hiç çıkmayan engelli bireyler bu kurumlar sayesinde dış yaşamla bir nebze de olsa bağ kurabilmiştir. Böylece bu kurumlar aracılığıyla kendilerine belli bir sosyal

çevre edinebilmişlerdir. Ayrıca engellilik olgusunun sadece kendilerinin sorunu olmadığını toplumsal bir sorun olduğunu bu kurumlar sayesinde anlayabilmişlerdir. Hatta önceden engel durumundan dolayı hallerinden şikâyetçi olanlar kendilerinden daha ağır engelli bireyleri gördükleri için hallerine şükrettiklerini belirtmişlerdir. K1 ve K2'nin bu konu ile ilgili görüşleri aşağıda verilmiştir.

“Çok çok fark var. Önceki hayatımda hiç evden dışarı çıkamıyordum. Sürekli eve kapalıydım yani kendimi kapatmıştım hep. Sonrasında da zaten burada okula başladığım zaman sosyal hayatım oldu, arkadaş ortamım oldu. Şunu da diyebilirim önceleri zaten sürekli halimden şikâyetçiydim, yani hani (duraksıyor) anlarsınız zaten. İşte o yüzden öyle şikâyetçiydim halimden. Sonra geldim buraya bazı arkadaşları görüyorum halime şükrediyorum. Yani diyorum ki ben böylesem zaten Allah beni bunun için yaratmış onun için (duraksıyor) yani öyle. Onun dışında kendime olan güvenim arttı yalnız olmadığımı biliyorum artık. Bedensel olarak da kamburumda düzelme var, bacaklarımı, ayaklarımı hareket ettirebiliyorum” (K1).

“Buraya gelmeden önceki hayatımı anlatayım. Hani affedersen bir hayvandan farkımız yoktu. Bundan 15 yıl öncesinde erimdiyim, tekerlekli sandalye yok, bahçede emekliyorum. Yemin ederim o zamanki hayatımı hatırlayınca kendimi zırd zırd tutuyorum üzülüyorum. Çalı giriyordu, cam giriyordu dizlerime. Kan akıyordu ama yararı saran kimse yok. Nasıldım diyeyim, el arabasıyla hatırlıyorum ben de ağırım. Ablam kardeşim beni taşıyamıyordu. El arabasında bayramları geziyordum. Hani o günleri çok hatırlıyorum. Anne baba zaten yok (Allah rahmet etsin, Araştırmacı). Allah razı olsun. Abim yardımcı oluyor ama insanın annesi babası olması çok farklı. Bir hayvan, yavrusunu acı içinde görürse onun bile içi acır. Bizim komşular kapıdan geçiyordu köpek muamelesi yapan vardı, hor gören vardı, bu hastalığımı yüzüme vuran vardı. Üzülüyordum, üzülmemek elde değil ama insan büyüyünce olgun olduğu zaman geçmişindeki geride kalmış insanlar diyor. Bana engelli dediler, bana bebek dediler, baya hor gördüler beni. Emin ol bak, engelli nasıl engellidir bunu anlatabilirim: engelli, bir basamağı aşamayandır, kendi başına araca binemeyen engellidir, kendi başına bir şey yapamazsa engellidir değil mi? Pekâlâ biz engelliler dünyayı kendimize göre yapsaydık engelliler kim olurdu? Sizler olacaktınız. Şimdi sırf bu kadarlık basamağı aşamıyoruz diye engelli oluyoruz. Basamak engeldir, biz engelli değiliz.” (K2).

Tablo 5. Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Hakkındaki Görüşleri

Değişken Adı/Kategori (Soru 5): Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezleri hakkında ne düşünüyorsunuz?		
Kodlar /Şıklar	Katılımcı (n) /Kodlar (f)	Görüşler/Altın Örnekler
Olumlu görüşler	13 (%72,2)	<p>“Olumlu yönlerini gördüm. Burada tedavi süreci çok iyi, uzman bir hocamız var. Yani bütün veliler ve öğrenciler ondan memnun. Sağlık durumumda büyük oranda düzelme var. Buradaki herkes sıcakkanlı... Önceden zaten psikolojim bozuktu hani halimden dolayı. Ama ben buraya geldiğimden sonra artık yavaş yavaş düzelmeye başladı. Çünkü kendim gibi insanları görüyorum yalnız olmadığımı biliyorum sosyal çevrem oluştu hocalarım moral veriyorlar. Artık engelimi bir kusur ya da kötü bi şey gibi görmüyorum, çünkü bu halimi kabullendim” (K1).</p> <p>“Faydasını görüyoruz. Bu Rehabilitasyon Merkezini çıkarandan Allah razı olsun. Neden diyecekseniz; hiç olmazsa dost edinebiliyoruz, engelli arkadaşlarımızla sohbet edebiliyoruz. Hasta olmayan, sağlam insanlar gelip yanımıza oturup bizimle konuşmaya tenezzül etmiyor. Sırf nedir engelliyiz, hor görüyorlar biz. Ama bu kuruma gelip engelli arkadaşlarımızı görüyorum yalnız olmadığımı fark ediyorum.” (K2)</p> <p>“Olumlu. Faydası var mesela arkadaş ortamı iyi, öğretmenler iyi” (K3).</p> <p>“Ben buraya geldiğimde arkadaşların konuşması, sohbeti ya baya kendinizi rahat hissediyorsunuz. Ya hani özgüven varsa daba çok artıyor. Yoksa da özgüven sahibi oluyorsunuz” (K5).</p> <p>“Kesinlikle... Bi kere ben böyle değildim hani. Ben buraya gelmeden önce bi tek kendimin böyle olduğunu düşünüyordum. Buraya geldikten sonra buradaki insanları gördüğüm için şükrediyorum yani. Önceden ben kendimden nefret ediyordum, lanet ediyordum niye niye ben diye. Yani bi tek ben olduğumu düşünüyordum” (K9).</p> <p>“E tabi. Rehabilitasyon Merkezlerine gidip geldiğim için yani moral olarak olsun, fiziksel olarak olsun yani kendimi daha iyi, güvence altına alınmış hissediyorum. Yalnız insan şunu düşünür; yani ben devam edersem daba fazla iyileşirim” (K11).</p> <p>“Psikolojik açıdan çok şey sağladı. Hani mesela eskiden okuldan eve, evden okula. E evde sıkılıyordum hani. Beynimde yoruluyordu hani şey olunca sıkılınca. Şimdi zamanım geçiyor burada, arkadaşlarım var, bi çevrem var, işte yaptığım aktiviteler var. Hani bunlar sayesinde psikolojim daba iyi oluyor, moralimi hep yüksek tutuyor” (K13).</p>

Olumsuz görüşler - Fayda görmeme - Kurumların Engellerine uygun uyarlanamaması	2 (%11,1)	“Olumsuz yönleri; burada engellilere yönelik tuvalet bulunmaması” (K1) “Olumsuz yanı; burada asansör olmasını isterdim, bide burasının şey olmasını... Burası evdir, ev gibi. Keşke biraz Rehabilitasyon Merkezi gibi olsaydı.” (K3) “Asansör olmasını isterdim. Çünkü buraya giriş çıkışlarda çok zorlanıyorum” (K6). “Yani genel olarak değişen bir şey yok yani” (K7).
Fikir belirtmeyen	3 (%16,7)	“Söyleyecek bir şeyim yok.” (K18)

Tablo 5’te Katılımcıların % 72,2’si Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri ile ilgili olumlu yönden görüş beyan etmişleridir. Olumlu gönde görüş beyan eden katılımcılar, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine gitmeden önce engellerinden dolayı psikolojilerinin bozuk olduğunu, dünyadaki tek engellinin sadece kendileri olduğunu düşündüklerini, yalnızlık çektiklerini, engellerini kusur ya da kötü bir şey olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine gittikten sonra ise, bakış açılarının olumlu yönden değiştiğini, kendileri gibi engelli bireyleri gördükleri için hallerine şükrettiklerini, yalnızlık çekmediklerini, özgüven kazandıklarını, konuşup dertleşebilecek insanlar bulduklarını ve özgüven kazandıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca katılımcılar Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleriyle ilgili; K6’nın belirttiği gibi “Buradan memnunum. Hiç burada bi sıkıntım olmadı” gibi olumlu görüş belirtmişlerdir. Yani tedavi süreçlerinin iyi olduğu, eğitimcilerin ilgili oldukları ve sıcakkanlı davrandıkları, engelli bireylerin birbirleriyle dostluk, arkadaşlık kurabildikleri ve kendilerini yalnız hissetmedikleri bir yer olduğu şeklinde olumlu görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcılar, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkeziyle ilgili olumsuz görüşler de belirtmişlerdir. Katılımcılardan biri Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinin engellilere yönelik tuvaletinin bulunmamasını, bir diğersinin gittiği kurumun mimari yapı olarak ev gibi olduğunu ve normal eğitim merkezi gibi olmadığını, bir diğeri ise gittiği kurumunun asansörünün bulunmamasını olumsuz görüş olarak belirtmiştir. Dolayısıyla katılımcılar olumsuz görüş belirtirken sadece gittikleri kurumun fiziki yapısının engelli bireylere uygun olmadığını eleştirmişlerdir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada engelli bireylerin Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine ne kadar sürede gittikleri, buralarda ne tür eğitimler aldıkları, aldıkları eğitimin hayatlarını nasıl etkilediğine dair bulgu ve sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmanın birinci araştırma sorusuna bağlı olarak ulaşılan sunuca bakıldığında; katılımcıların büyük bir kısmı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine en az iki en fazla on iki yıl gittikleri ve çoğu katılımcının birden fazla merkezde eğitim aldığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak özel eğitim hizmetlerini sunan eğitim kurumlarının ülkemizde yeteri sayıda olmadığı bir gerçektir. Çünkü Türkiye’de engelli bireylerin sayısı giderek artmaktadır. Sosyal devlet gereği, devlet engelli bireylere eğitimde eşit imkân ve fırsat sunabilmek için “yeterli sayıda okul açarak eğitim imkânlarını zenginleştirmeli” (Doğru, Özlü, Kançeşme ve Doğru, 2014, s. 287) sonucuna da ulaşılmıştır.

Araştırmanın ikinci araştırma sorusuna bağlı olarak ulaşılan sunuca bakıldığında; katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde hem grup hem de bireysel olarak eğitim aldıkları, engel türlerine göre fizik tedaviler gördükleri, görme engelli bireylerin kabartma yazı ve baston eğitimlerini aldıkları gibi bazı tespitler yapılmıştır. Öncül (2014) “Türkiye’de Erken Çocuklukta Özel Eğitim İle İlgili Yapılış Makalelerin Gözden Geçirilmesi” çalışmasında erken çocukluk özel eğitim sürecinde belirlenen hedef grupların, hedef becerilerin, program ve uygulamaların farklılaştırılması ile çocuklara, öğretmenlere ve ailelere önemli oranda katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların genel olarak haftanın iki günü eğitim aldıkları, ortalama 40-45 dakika grup eğitimi ve 40-45 dakikaya kadar da bireysel eğitim çalışmalar yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca farklı sosyal-kültürel etkinliklerle bireylerin gelişimi desteklenmektedir. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde grup eğitimi ve etkinliklerle engelli bireyin akranlar ve toplumla kaynaşması amaçlanmaktadır. Böylece engelli bireylerin topluma bağımsız katılımı desteklenmektedir. Akçamete de (2009) “Engelli Öğrenciler İçin Kaynaştırma Modeli Geliştirme Projesi” adlı çalışmasında genel ve özel eğitimciler arasında oluşturulacak etkili bir işbirliği yaklaşımıyla kaynaştırma ortamlarına yerleştirilmiş engelli öğrencilerin başarılarını ve topluma

bağımsız katılımlarını arttıran bir model geliştirme amacına ilişkin sonuçlara ulamıştır. Sülün ve Girli'nin (2016) “İlköğretim Genel Eğitim Sınıfı İle Özel Eğitim Sınıfında Öğrenim Gören Kaynaştırma Öğrencilerinin Sosyal Becerilerinin İncelenmesi” çalışmalarında ilköğretim düzeyinde farklı kaynaştırma uygulaması türlerinden yararlanan zihinsel yetersiz öğrenciler sosyal beceri açısından gelişim gösterdiği sonucu çıkmıştır. Ayrıca Özen ve Ergenekon'un (2011) “Özel Eğitimde Etkinlik Temelli Öğretim Uygulamaları” adlı çalışmaları da erken eğitim programlarına devam eden değişik özür ve yaş gruplarındaki gelişimsel yetersizliği olan çocuklara etkili öğretim sunmada etkinlik temelli öğretime dayalı öğretim uygulamalarına yer vermesinin engelli bireyleri geliştirdiğine dair sonuca ulaşmıştır.

Araştırmanın üçüncü araştırma sorusuna bağlı olarak ulaşılan sunuca bakıldığında; Katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde aldıkları eğitimler sonucunda braille alfabe ile okumaya geçebildikleri, psiko-motor becerilerinin geliştiği, bu kasların kullanımının işlevsel bir boyut kazandığı yönünde verilere ulaşılmıştır. Katılımcıların, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine gitmenin onlar için sosyal çevre ve arkadaş ortamı oluşturduğu, günlük yaşamlarını olumlu etkilediğini, bağımsız yaşamlarına ve kimseye muhtaç olmadan ihtiyaçlarını giderebilmelerine yardımcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde aldıkları eğitimlerden memnun kaldıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla MEB'na bağlı Özel Eğitim Kurumları engelli bireylere haftada 30 saat özel eğitim verirken Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri haftada engelli bireylere 2 saat eğitim vermesine rağmen bu kurumlara giden engelli bireylerin kurumlara yönelik memnuniyetlerinin olması önemli bir sonuca işaret eder. Çünkü bu kurumlar sosyal yaşam içinde yalnızlık ve dışlanmışlık sarmalından kurtulmak isteyen engelli bireyler için adeta bir can simidi görevini görmektedir. Engelli bireyler bu tarz kurumlar sayesinde sosyal yaşama yeniden tutunma imkânı yakalamaktadırlar. Engelli bireyler engelliliğin sosyal bir olgu olduğu gerçeğini de bu kurumlar sayesinde fark etmektedirler. Aynı zamanda engelli bireyler için bu kurumlar, geçmiş yaşamlarındaki acıları unutmamanın, şimdiki yaşamlarını anlamlı kılmamanın ve geleceğe umutla bağlanmanın birer aracı olarak görüldüğü düşünülmektedir.

Gündüz ve Akın'ın (2015) “Türkiye’de Devlet Okullarındaki Özel Eğitimle İlgili Sorunlar ve Çözüm Önerileri” çalışmalarında Türkiye’de özel eğitim alanında devlet okullarında farklı sorunların bulunduğu, özel eğitimde ise ortam düzenlemesi ve öğretmen kalitesi gibi sorunların daha yoğun olduğu belirlenmiştir. Benzer sonuçlara bu çalışmada da ulaşılmıştır. Bu çalışmada da devlet okullarında engelli bireyin doğrudan engeline yönelik tedavi ve terapi uygulamalarından ziyade daha çok akademik içerikli eğitimlerin verilmesi katılımcılar tarafında bir sorun olarak ifade edilmiştir. Diğer taraftan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde ise daha çok fiziki mekânda erişebilirlik ve kurumların fiziki donanımıyla ilgili sorunlar dile getirilmiştir. Dolayısıyla gerek resmi gerekse özel özel eğitim kurumlarında engellilerin belli sorunlar yaşadığına dair sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların her iki farklı kuruma yönelik beklentilerine sorunların giderilmesi yönünde olmuştur. Çetin (2017) “Özel Gereksinimli Bireylerin Tercihlerinin Değerlendirilmesi” çalışmasında engelli bireylerin bağımsız yaşamada, sorumluluk almada onlara seçim hakkı verilmesi gerektiği gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Son olarak bu çalışmayı engellilere yönelik yapılan diğer araştırmalardan farklı kılan yönü resmi örgün eğitim kurumlarında özel eğitim fırsatı almayan engelli bireylerin Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri yoluyla haftada ancak 2 saatlik eğitimlerle yaşama tutunma serüvenlerine projeksiyon tutmasıdır. Dolayısıyla Türkiye’de bu konudaki araştırmanın yok denecek kadar az olması bu çalışmanın da önemini ortaya koymakta ve yeni araştırmalara davetiye çıkarmaktadır.

Engelli bireylerin eğitimi son derece önemli bir konudur. Bu nedenle onlara sunulan eğitim hizmetlerinin, hizmetin sunulduğu alanın ve eğitimcilerin üzerinde titizlikle durulması gerekir. Bu eğitim hizmetini sağlayan kurumların başında ise Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri gelmektedir. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin fiziki şartlarının iyi olması, eğitimcilerin ise uzmanlardan seçilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde engelli bireylerin bireysel ihtiyaçlarına uygun makul uyarlamalara sahip olması önerilmektedir. İleri araştırmalar için ise Türkiye’nin farklı illerinde bulunan araştırmacılar, Rehberlik Araştırma Merkezi yetkilileri ve İl Milli Eğitim Müdürlüklerinde özel eğitimden sorumlu birim yetkililerinin Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine yönelik araştırma yapmaları önerilmektedir. Ayrıca bu kurumların fiziki mekânda ya da bilgiye erişim imkânlarının iyileştirilmesi için ve bu kurumlarda daha nitelikli eğitimcilerin çalıştırılması için gerekli denetimlerin sıklaştırılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akbulut, S., Özgül, H. ve Tezcan, T. (2014). Mevzuattan uygulamaya engelli hakları izleme raporu 2013. İstanbul.
- Akçamete, G. A. (2009). *Özel gereksinimli öğrenciler için kaynaştırma modeli geliştirme projesi*. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri. Ankara.
- Akçamete, G. (Ed.). (2010). *Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* (6. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Ataman, A. (Ed.) (2009). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Aydın, S. (2007). *Özel eğitim kurumlarında yaşanan eğitsel-yönetimsel yetersizlikler ve çözüm önerileri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aykara, A. (2010). *Kaynaştırma eğitimi sürecindeki bedensel engelli öğrencilerin sosyal uyumlarını etkileyen etmenler ve okul sosyal hizmeti* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Berg, B. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences*. USA: Allyn&Bacon.
- Burcu, E. (2013). Engeli gençlik ve sosyal riskler. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 30-45.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çetin, M. E. (2017). Özel gereksinimli bireylerin tercihlerinin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(11), 309-328.
- Demirel, Ö. ve Kaya, Z. (Ed.). (2012). *Eğitim bilimine giriş* (7. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Fatma, N. S. ve Yasemin, B. (Ed.), (2015). *Nitel araştırma (Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımlar)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Giddens, A. (2006). *Sociology*, 5th Edition, Cambridge: Polity Press.
- Güleryüz, ř. (2009). *Kaynaştırma Eğitime Devam Eden Engelli Öğrencilerin Akranları İle İlişkilerinde Karşılaştıkları Sorunların değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Güven- Arslan, İ. (2014). *Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki müşteri memnuniyeti: Muğla-menteşe örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Işık, H. (2013). Engellilik sorununa kelami bir yaklaşım. *Ekev Akademi Dergisi*, 17(57), 1-22.
- İslamoğlu, A. H. ve Alnaçık, Ü. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Kulaksızoğlu, A. (Ed.). (2003). *Farklı gelişen çocuklar*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Mengi, A. (2016). Özel gereksinimli çocuk hakları. İçinde Z. Meray (Edt.). *Çocuk hakları*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Mevlüt, G. ve Akın, A. (2015). Türkiye’de devlet okullarındaki özel eğitimle ilgili sorunlar ve çözüm önerileri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 93-94.
- Okan, K. ve Okan, N. (2006). *Evimizdeki engelli*. Ankara: Milli Eğitim Sağlık Eğitimi Vakfı (MESEV).
- Oymak, V. (1997). *Zekâ engelli çocukların yetiştirilmesi*. Ankara: Sabev.
- Öncül, N. (2014). Türkiye’de erken çocuklukta özel eğitim ile ilgili yapılmış makalelerin gözden geçirilmesi. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)*, 6(2), 276.
- Özbey, Ç. (2009). *Özel çocuklar ve terapi yöntemleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş-nitel ve nitel yaklaşımlar* (Çev: D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sart, Z. H. (2007). Engelli çocukların eğitim hakkı: insan hakları çerçevesinde kaynaştırma/bütünleşme yoluyla eğitim. İçinde K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (Der.). *Engellilik ve ayrımcılık: Eğitimciler için temel metinler ve örnek dersler*. İstanbul: Kerekök Akademi, 2015. Erişim: <http://secbir.org/images/2019/pdf/metin7.pdf>
- Sülün, K. ve Gırlı, A. (2016). İlköğretim genel eğitim sınıfı ile özel eğitim sınıfında öğrenim gören kaynaştırma öğrencilerinin sosyal becerilerinin incelenmesi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(13), 1-24.
- Ulutaşdemir, N. (2007). Engelli çocukların eğitimi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(5), 119-130.
- Usta, M. (2009). Özel eğitim gerektiren, birey, aile ve din eğitimi. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 20, 75-110
- Yıldırım, A. ve şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım-Doğru, S., Özlü, Ö., Kaņçeřme, C. ve Doğru, S. (2015). Özel eğitim üzerine yapılan proje çalışmalarının değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(Özel Sayı), 286-296
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] [Turkish Statistical Institute] (2002). Türkiye özürllüler araştırması [TÖA]. (2002). <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf>
- World Health Organization [WHO] (2011). World report on disability. Retrieved from https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/
- <http://www.hurriyet.com.tr/ozel-egitim-ve-rehabilitasyon-merkezi-sayisi-2-bin-178-0603781/erş.tar.:08.03.2019>
- <https://orgm.meb.gov.tr/erş.tar.26.05.2019>
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/02/20070214-1.htm.erş. tar.:28.02.2019>

EXTENDED ABSTRACT

Disability is a concept that emphasizes the individual's physical, mental and mental functions in some movements or sensory organs for any reason. The reasons for the occurrence of disability are explained for three different reasons. The first one is the causes of prenatal. For example, maternal age, nutrition, drugs used, radiation exposure are suggested to cause disability. Second, the birth order is the reasons. For example, early-late birth, cord entanglement, birth order accidents, such as causes. The third reason is the postpartum causes. Exposure to infection after birth, negative effects of diseases, wrong and late intervention in the disease process are reasons such as. Therefore, 15% of the world's population is composed of disabled individuals. The population of people with disabilities in Turkey Disability Survey conducted in 2002 is 12.29% according to the results. Education is the process of changing behavior in the general sense. In a broad sense, it refers to all social processes that are effective in gaining individual's social standards, beliefs and ways of living. It is important to provide the necessary social, economic and physical conditions, treatment, care and rehabilitation opportunities for individuals with disabilities such as education and employment and socialization. This research focuses on the views of the disabled people on special education in Special Education and Rehabilitation Centers. The aim of the research is to reveal the educational status of Special Education and Rehabilitation Centers.

For this purpose, answers to these research questions were sought.

1. What frequent is the attendance of the disabled people to the Special Education and Rehabilitation Centers?
2. How do disabled individuals evaluate the education they receive at the Special Education and Rehabilitation Centers?
3. What are the views of the disabled individuals on Special Education and Rehabilitation Centers?

Among the qualitative research methods, the case study pattern was chosen as a model. Therefore, this research has been selected as an action research pattern was selected for this research because it focuses on the educational conditions of people with disabilities, and focuses on the change, especially the change in their personal lives through the education of these individuals. The research was carried out in 12 out of 18 Special Education and Rehabilitation Centers in the central districts of Van. The study group consisted of 18 people with disabilities. Of these individuals, 8 had vision and 6 had orthopedic disabilities, 2 had Multiple Sclerosis (MS) and 2 had Cerebral Palsy (SP). Members of the study group was intentionally selected from different types of disabilities. Therefore, the study group was determined based on purposive sampling. In other words, the selection of the study group from different types of disability and high self-expressing individuals was assumed to provide research data from a more qualified and reliable source. The study started in October 2018 and was completed in January 2019. The related literature review was conducted and interview questions were prepared. Research data were collected through demographic information form and semi-structured interview form. The data were obtained through recording Interviews with a voice record device during the research. In addition, observations were made in Special Education and Rehabilitation Centers and information was obtained about disabled individuals. Voice records were decoded into scripts. Research data is presented in more than one subcategory depending on four categories. Internal consistency between the data is provided according to expert opinions. Thus, the data are presented with descriptive analysis in accordance with certain categories.

More than 55.5% of the participants in the study found that they continued education and rehabilitation centers for more than two years and that they were trained in more than one different Special Education and Rehabilitation Center. It was determined that the participants were able to go to the Special Education and Rehabilitation Centers twice a week for two hours a week, both group and individual training, according to the types of disabilities and to the individual needs. As a result of the trainings they received at the Special Education and Rehabilitation Centers, it has been revealed that the visually impaired individuals can pass to reading with braille alphabets, and the psycho-motor skills of the physically disabled individuals have gained a functional dimension. She found that going to the Special Education and Rehabilitation Centers created a social life and friendship environment, enabled them to leave the house, had a positive impact on their daily lives, and developed independent life skills. It was found that participants were satisfied with their education in general and that they accepted obstacle conditions by means of Special Education and Rehabilitation Centers, their social circles expanded, they were freed from loneliness and therefore life bonds were strengthened by these institutions and they were

happy. Therefore, Special Education and Rehabilitation Centers serve as a lifeline for people with disabilities who want to get rid of the spiral of loneliness and exclusion in social life. Individuals with disabilities have the opportunity to re-engage in social life through such institutions. Disabled individuals realize the fact that disability is a social phenomenon. At the same time, it is thought that these institutions are for disabled people, forgetting the pains in their past lives, making their present lives meaningful and seeing as a means of connecting to the future with hope. Because the results of this study reveal significant differences compared to the results of other previous studies related to people with disabilities. Because there is no research on this subject in the literature. Therefore, this research is different from other research conducted for disabled people in the formal education institutions in the formal education institutions do not take the opportunity of disabled individuals through Private Special Education and Rehabilitation Centers, but 2 hours a week with the projection of keeping life projections. Likewise, this research has been an important research since it indicates the educational status of the disabled individuals in Special Education and Rehabilitation Centers. Based on the findings and results obtained from the research results, some suggestions were made for the future researches.

Relationship between Emotional Eating and Big Five Personality Characteristics and Mood Disorder Symptoms¹

Ece TINMAZOĞLU² & Neslim GÜVENDER-DOKSAT³

Abstract

Some recent research indicates that eating behavior is related to emotions rather than physical hunger. The aim of this study was to investigate the relationship between emotionally triggered eating behavior and mood disorder symptoms and personality characteristics. The sample of the research consisted of 300 university students between 17-25 years old. The measurements are a socio-demographic, Emotional Appetite Questionnaire, Mood Disorder Questionnaire, and The Big Five Inventory. Data were analyzed performing T-Tests, correlation and regression analysis. Results indicated that there is a significant relationship between mood disorder symptoms, some of the emotional eating appetite sub-dimensions and some variables of Big Five personality traits of agreeableness, neuroticism, conscientiousness, and extroversion personality. There was no relationship between mood disorders and emotional eating behaviors. Extroversion, openness, and conscientiousness were significant predictors of positive mood appetite, anxiety-based mood appetite, and dysphonic mood appetite.

Key Words: Emotions, eating, personality, appetite, Big Five, traits

Emosyonel Yeme, Beş Büyük Kişilik Özellikleri ve Duygu Durum Bozuklukları Belirtileri Arasındaki İlişkiler

Öz

Alan yazındaki son araştırmalardan bazıları yeme davranışın fiziki bir ağıktan çok duygularla ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışmanın amacı, duygusal olarak tetiklenen yeme davranışı ile duygudurum bozukluğu belirtileri ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın örneklemini 17-25 yaş arası 300 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Ölçme araçları sosyo-demografik formu, Duygusal İştah Anketi, Duygudurum Bozukluğu Anketi ve Büyük Beşli Kişilik Envanteridir. Veriler T-Testleri, korelasyon ve regresyon analizi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar, duygudurum bozukluğu belirtileri, bazı duygusal yeme iştah alt boyutları ile bazı Büyük Beşli kişilik özelliklerinin uyumluluk, nevrotiklik, vicdanlılık ve dışa dönük kişilik özelliklerinin değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Duygudurum bozuklukları ile duygusal yeme davranışları arasında ilişki bulgulanmamıştır. Dışa dönüklük, açıklık ve vicdanlılık, sırasıyla olumlu duygudurum iştahi, kaygıya dayalı duygudurum iştahi ve disforik duygudurum iştahının önemli bir belirleyicisidir.

Anahtar Kelimeler: Duygular, Yemek, Kişilik, İştah, Büyük Beşli, Karakter

Atıf İçin / Please Cite As:

Tinmazoğlu, E., & Güvender-Doksat, N. (2020). Relationship between emotional eating and big five personality characteristics and mood disorder symptoms. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 34-46.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.06.2019

¹ This study was conducted by Ece Tinmazoğlu's master of thesis's titled "The Relationship between Eating Behaviour with Emotions and Mood Disorder Symptoms and Personality Characteristics in Male and Female." Institute of Social Sciences - Department of Clinical Psychology, Beykent University. We thank Dr. Murat Artiran for his contribution in preparation of this article.

² PhD Student - Istanbul Arel University, ece_tinmazoğlu@hotmail.com - ORCID: 0000-0002-8096-5990

³ Doctor - Beykent University, neslimdoksat@doksat.com - ORCID: 0000-0002-5896-0165

Introduction

The issue of emotional eating is mostly addressed with regard to obesity, eating disorders and diet. However, emotional eating may also be associated with other psychopathologies and individuals with certain personality traits may exhibit this eating behavior. The emotional eating mechanisms are not well-investigated and well-understood moreover between stresses and eating are far less studied (Debeuf, Verbeke, Van Beveren, Nathalie, & Caroline, 2018). Eating is one of the basic biological needs of people and, apart from biological necessity, eating has a psychological importance as well. It has been observed that eating behavior is related with emotions rather than hunger (McCrone, Dennis, Tomoyasu, & Carroll, 2000, p. 1010). Emotional eating (EE) (appetite) is a kind of *eating behavior* that occurs without any feeling of hunger, rather as a response triggered by positive or negative emotions (Bekker, Meerendonk & Mollerus, 2004, p. 466). This phenomenon may relate with low sense of self, emotions of inadequacy and eating disorders. Emotional eating behavior has been found to be a response to loneliness, anxiety and depression among overweight people (Blair, Lewis & Booth, 1990: 154). Blair, et al. stated that emotional stimuli among people cause psychological problems during their diet because of “strong emotional stress and pressure”. People might eat more when they feel angry towards someone or feel under pressure, or they might eat less when they are excited or stressed (Özgen, Kınacı, & Arlı, 2012, p. 244). Studies about the effect of emotions on eating behaviors are mostly related with obesity, diabetes and eating disorders; however changes in eating behaviors observed in personal disorder studies remain inadequately examined (de Kloet, Pati, Wang, Hiller, Sumners, Frazier, & Krause, 2013, p. 4831; Lux, & Kendler, 2010, p. 1682).

Although EE initially referred to bulimia nervosa effect explaining the excessive eating of bulimic patients, it has also been observed in other eating behaviors during binge eating episodes. Therefore, awareness and importance of emotional eating is increasing, especially in guiding healthy eating behavior (Chesler, 2012). Studies have indicated that eating behavior can be a (powerful) positive or negative emotional stimulant (Ganley, 1989).

Certain studies show that eating behavior patterns and food choices are established in the first two years of age and may develop into obesity and eating disorders in cases of abnormal behavior. Children's eating behavior is highly influenced by the eating behavior of their parents. It has also been observed that children who received food prizes during their upbringing associated food with a virtual feeling of pleasure and were (therefore) more susceptible to emotional eating. Again, it has been stated in several studies that children's eating habits are pioneered by parents' habits. (Ozer et al, 2014).

EE is a learned strategy which aims to cope especially with emotions, and is presumably/often/likely a response to uncontrollable emotions (Kaplan, & Kaplan, 1957, p. 189). It is often related with obesity, eating disorders and diet. Additionally, it might be related with other psychopathologies and people with specific characteristics. However, there is a lack of evidence in Turkish literature to determine if specific personality characteristics and moods are related with eating behavior.

The aim of this study is to explain the relationship between eating behavior triggered by emotions and mood disorder symptoms, and personality characteristics among female and male university students in Turkey. Eating behavior triggered with emotions is referred to as “emotional eating” in some studies on eating disorders and obesity (Lux, & Kendler, 2010, p. 1680). Awareness and importance of EE behavior has been increasing in the formation of healthy eating behavior (Chesler, 2012, p. 182). There are also studies on positive or negative emotional stimuli in eating behaviors (Ganley, 1989, p. 8). EE behavior is generally done at home and in secret (Taylor, Parker, Bagby, & Bourke, 1996, p. 563; Waller, & Mataba, 1999, p. 337). It can be observed among people in normal weight as well as with bulimic people, and it is stated to be the pattern of inappropriate coping strategy (Carver, Scheier, & Weintraub, 1989, p. 267; Spoor, Bekker, Van Strien, & Van Heck, 2007, p. 368). Eating behavior is affected from emotions; various studies show that eating behavior is related with psychological needs and is affected by emotional states (Özgen et al., 2012: 244). For instance, food intake increases under emotions of anger, depression, anxiety, and sadness (Arnou, Kenardy, & Agras, 1992, p. 161). While people have fast, careless and impulsive eating behavior, in the case of anger, they have hedonist eating behavior, while preferring healthy and tasty food when they are cheerful (Macht, 1999, p. 133). In a study carried out with female students, it was observed that negative emotions such as distress, anxiety and depression cause and trigger binge eating attacks (Vanderlinden, Grave, Vandereycken, & Noorduyn, 2001, p. 81).

Being coherent is assumed to be acting in the same pattern in any case and any environment. For instance, an extravert is likely to be an extravert in any environment. Introvert personality characteristics are seen in every cognitive, motivational and emotional process that influences our behaviors and feelings (Burger, 2006, p. 504). Researchers agree that basic differences in adulthood can be explained with the “Big Five Personal Traits”. These are neuroticism, extraversion, conscientiousness, openness and agreeableness. These traits were determined to be adaptable to all cultures and are assumed to be coherent and reliable. Studies also show that personal traits can be predicted even in late childhood and adolescence (Bee, & Boyd, 200, p. 103). There are a number of studies which show that anomalous eating behavior increases with positive and negative emotions compared to neutral conditions. Eating behavior changes as a result of emotional stimuli (Canetti, Bachar, & Berry, 2002, p. 157). Van Strien and Ouwens (2003, p. 292) stated that people who have EE behavior increase food consumption due to sadness, stress and loneliness. These people found a means of coping with negative emotions in this way (Kemp, Bui, & Grier, 2010: 223). People with normal weight could see the difference between these two criteria while obese individuals could not understand the difference between disorganized emotions and affected emotions, nor discriminate between emotions (Van Strien, Frijters, Bergers, & Defares, 1986, p. 301). Annagür, Orhan, Özer, Tamam, & Erhan (2011, p. 15) stated that the most common psychological traits among people who have obesity are impulsivity, perfectionism, low self-efficacy and dissatisfaction from body perception. Obese individuals are more impulsive than weak ones, and impulsive people cannot control eating behaviours, gravitating towards high-calorie food (Annagür et al., 2011, p. 15). Arnou, Kenardy and Agras (1995, p. 81) found a significant relationship between emotional eating and binge eating behaviour.

There are several prominent theories concerning eating behavior. For instance, according to obesity theory of Kaplan and Kaplan (1957, p. 191), obese people eat excessively in order to cope with their anxiety when they are anxious and stressful. Similarly, consuming high amounts of food enables dopaminergic activation and forms a compulsive behavior mechanism that has a relaxing effect (Annagür, 2010, p. 576). Since they lack the internal control that determines how much and when they should eat, their eating behavior becomes excessive in case of stress and anxiety (Bruch, 1941, p. 161). According to internal-external obesity theory of Schachter, while anxiety and fear decrease eating behavior among people with normal weight, this is not the case among obese people since they are indifferent towards internal stimuli (Schachter, 1968, p. 1968). People eat according to their feelings, rather than the feeling of hunger and fullness (Ouwens, van Strien, & Van der Staak, 2003, p. 292). According to escape theory, overeating behavior is done in order to escape from the stressor, which is a threat to the ego. People escape from truth by focusing their attention somewhere else, in this case by overeating (Wallis, & Hetherington, 2004, p. 41). Macht (2008, p. 4) proposed the “five-way model” related with the way emotions affect eating behavior. In this model, study groups are composed of those whose eating behavior is restrained (diet making trend) and those who exhibit emotional eating behavior. In the perspective of learning, negative feelings challenge stimuli through eating behavior and thereby negative feelings decrease. This may occur by negative support of negative emotions (Macht, 2008, p. 5). Digestion of food with high fat and carbohydrate content decreases the effects of stress by decreasing activity in hypothalamic-pituitary-adrenaline axis (Macht 2008, p. 5). The problem of the study is to investigate the symptoms of personality and mood disorder and emotional behavior triggered by male and female university students. Sub problems of the research include to investigate whether (1) relationship between emotional eating (emotional appetite) sub-dimensions and personality traits exist, (2) the personality feature sub-dimension have a significant effect on emotional eating behavior, (3) there a significant difference between emotional eating behavior and those with and without symptoms of mood disorders.

Method

Study Model

This study was carried out according to casual-comparative and correlation study models. Casual-comparative models seek to determine the cause and effect between dependent and independent variables. The differences between emotional eating behaviors, symptoms of mood disorders, differences of gender variable and personality characteristics in emotional eating behavior were analyzed through T-test and ANOVA analyses. In a correlation study, variables are not manipulated, but only determined (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2008, p. 15). A correlation (relational) study tries to find the degree of relation between two or more variables (Büyüköztürk et al., 2008, p. 15). The relation between emotional eating (emotional appetite) behavior and personal traits was investigated. The effect of

personal traits on emotional eating behavior was analyzed for statistically significant relations. T-test analysis were additionally included to find whether there is a difference in emotional eating behavior in the sense of gender variable and difference between those who have or do not display mood disorder symptoms in the sub-dimensions of emotional eating behavior. Moreover, average values of these variables were obtained.

Sample

The sample of study consisted of 320 female and male students between 17-25 years old, with a mean age of 20.83 ($SD=1.685$). Participants were selected randomly with convenient sampling method. The students were chosen on a volunteer basis in spring semester of 2016-2017 academic year. Data of 20 students with psychiatric disorders were excluded from the study in order not to be confounding factor and data was analyzed with 300 students. Participants were given an informed consent form and were informed about the confidentiality about their identification. It was assumed that participants understand and read the questions in the survey form carefully and answered them sincerely.

Measurements

Emotional Appetite Questionnaire (EMAQ) (Nolan, Halperin, & Geliebter, 2010, p. 318) was used in order to measure eating behavior triggered with emotions of participants. The Questionnaire evaluated the effects of both positive and negative emotions on changing body mass index cases. Demirel, Yavuz and Kraeer's Turkish validity and reliability of emotional appetite questionnaire was included (2014, p. 176). Cronbach's Alpha reliability values of the Turkish version of the scale was calculated as .73; for sub-scales of this study .88 for "Positive mood appetite" factor; .81 for "Anxiety based mood appetite" factor and .70 for "Dysphoric mood appetite" factor. The scale has 22 items with 9 point Likert type scale. The scale was evaluated as in 9 point Likert type as being less (1-4), same (5) and more (6-9). Existence of emotional eating is determined with negative/positive emotion in the first 14 items and evaluation of negative/positive cases in the last 8 items. In this study, Cronbach's Alpha value of the scale was calculated as .82.

Hirschfeld, Williams and Spitzer (2000, p. 1874) developed *Mood Disorder Questionnaire (MDQ)* originally screening symptoms of bipolar disorders. It is a questionnaire with yes and no questions of the The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-IV (DSM-IV) (American Psychiatric Association, 1994). The Turkish adaptation and validity study of mood disorder scale was performed by Konuk, Kıran, Tamam, Karaahmet, Aydın and Atk (2007, p. 152). There are 3 sub-scales on this self-report measurement. The first sub-scale composed of 13 sub-items measuring manic and hypomanic symptoms. In this study, the MDQ screening had adequate internal consistency (0.79).

The Big Five Inventory (BFI) was developed by Benet-Martinez and John in 1998. It has 44 items. The scale was prepared to determine five personal traits: extroversion, neuroticism, conscientiousness, agreeableness and openness to experience, which were measured with 8, 8, 9, 9, and 10 items respectively. It is 5-point Likert type scale (1= Totally Disagree to 5= Totally agree). The Turkish adaptation of the scale was made by Sümer and Sümer (2005); its validity and reliability were proved in an intercultural sense. Neuroticism, extroversion, "openness", "agreeableness" and "conscientiousness" dimensions internal consistency coefficient values were .79, .77, .76, .70 and .78 respectively. In this study Cronbach alpha reliability value of factors of the scale is .78 for extroversion, .74 for neuroticism, .78 for conscientiousness, .71 for agreeableness and .76 for openness.

Process

First, scores taken from emotional appetite scale were analyzed based on gender, age, body mass index (BMI), family status, weight satisfaction, effort of losing weight and mood variables. Skewness and kurtosis values were calculated to determine whether data is normally distributed for each group to be compared (Field, 2009, p. 103; Gravetter, & Wallnau, 2014, p. 113-114; Trochim, & Donnelly, 2006, p. 57). Results showed that there was no Kurtosis or Skewness values apart from ± 2 interval. Emotional appetite scores were normally distributed. After this stage, it was decided to make analyses by using parametric tests. Data were analyzed using SPSS 22.0. Analysis results were taken in 95% confidence level and $p < 0,05$ values were accepted to be statistically significant. Pearson Correlation Technique Analysis and Multiple Regression Analysis with stepwise method were used to find the relations between scores of emotional appetite sub-scales and five personal traits inventory variables. Necessary assumptions were

checked before regression analysis. For this aim, scatter plot matrix confirmed multivariate normality and linearity between data. It was observed that multivariate normality and linearity is met on a great scale. Data was also analysed to determine any multicollinearity problem between data. Correlation coefficient, which determines relation between variables, was calculated and analysed. Higher correlation values ($r \geq 0,9$) indicate a multicollinearity problem (Çokluk, Şekercioğlu, & Büyüköztürk, 2012, p. 12). Outcomes indicate no high-level relationship between the data and therefore no multicollinearity problem for regression analysis.

Results

Frequency of all variables in socio-demographic scale used in the study. Categorical classification of those with and without mood disorder, their rates and sub-groups are shown in descriptive information table (Table 1).

Table 1. Descriptive Information of Participants

Group	Sub Group	Frequency (n)	Percentage (%)
Gender	Female	182	60,7
	Male	118	39,3
Marital Status	Single	297	99,0
	Married	2	,7
	Divorced	1	,3
Weight Satisfaction	Quite satisfied	42	14,0
	Satisfied	141	47,0
	Dissatisfied	100	33,3
	Quite dissatisfied	17	5,7
Diet Frequency	Always	15	5,0
	Quite Often	10	3,3
	Often	26	8,7
	Sometimes	63	21,0
	Rarely	74	24,7
Body mass index (BMI)	Never	112	37,3
	Overweight and obese	226	75,3
	Normal weight	42	14,0
	Thin	32	10,7
	Total	300	100,0

Gender differences

Emotional appetite score averages were analyzed by comparing according to gender. According to Table 2, positive mood appetite ($t_{(290)}=0,02$; $p>0,05$) and dysphoric mood appetite ($t_{(290)}=-0,39$; $p>0,05$) score averages are not significantly different according to gender. On the other hand, anxiety based mood appetite(s) of males are significantly higher than that/those of females ($t_{(290)}=-4,30$; $p>0,05$). Anxiety based mood appetite of males are significantly higher than females.

Table 2. T-Test Results for Emotional Appetite Scores and Gender Groups

Scores	Gender	N	\bar{X}	Ss	SH_x	T	t-Test Sd	P
Positive mood	Female	179	39,53	9,33	0,70	0,02	290,00	0,98
	Male	113	39,50	7,95	0,75			
Anxiety based mood	Female	179	21,08	8,25	0,62	-4,30	290,00	0,00
	Male	113	25,32	8,14	0,77			
Dysphoric mood	Female	179	17,93	6,44	0,48	-0,86	290,00	0,39
	Male	113	18,58	6,01	0,57			

Emotional appetite scores and mood disorders

Emotional appetite score averages were analyzed by comparing mood disorder symptoms. As seen in Table 3, positive mood appetite ($t_{(290)}=0,97$; $p>0,05$), anxiety based mood appetite ($t_{(290)}=-0,69$; $p>0,05$) and dysphoric mood appetite ($t_{(290)}=0,11$; $p>0,05$) score averages are not significantly different according to mood disorder symptoms.

Table 3. Comparison of Emotional Appetite According to Mood Disorder Symptoms

Scores	Mood	N	\bar{X}	Ss	SH _x	t	t-Test Sd	P
Positive mood	Disorder sympt.	62	40,48	7,80	0,99	0,97	290,00	0,33
	No symptoms	230	39,26	9,06	0,60			
Anxiety based mood	Disorder sympt.	62	22,06	7,68	0,97	-0,69	290,00	0,49
	No symptoms	230	22,90	8,66	0,57			
Dysphoric mood	Disorder sympt.	62	18,26	5,98	0,76	0,11	290,00	0,91
	No symptoms	230	18,16	6,36	0,42			

Correlation Analyses

According to the aim of the study, relationships between emotional appetite and personal traits were analyzed by using Pearson correlation technique. Results are given in Table 4. Extroversion personality trait has a relationship with positive mood appetite. Neuroticism personality trait has no relationship with any of the emotional appetite moods. Conscientiousness personality trait has a relationship with anxiety-based appetite and dysphoric mood appetite. Openness personality trait has relationships with anxiety-based appetite and dysphoric mood appetite. Agreeableness has a relationship with positive mood appetite. All relationships were weak (between $r=.12$ to $.25$). Mood disorder symptoms have weak relationships with extroversion, conscientiousness and openness. Mood disorders symptoms have no relationship with any of the emotional appetite moods.

Table 4. Relationships Between Emotional Appetite and Personal Traits

Variables	M	SD	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Positive mood	39.46	9.441	1								
2. Anxiety based	22.97	8.931	-.03	1							
3. Dysphoric mood	18.39	6.502	-.76	.44**	1						
4. Extroversion	27.94	5.506	.12*	.05	.02	1					
5. Neuroticism	16.01	2.729	-.05	.06	.07	-.03	1				
6. Conscientiousness	16.73	3.664	.07	-.13*	-.13*	.16**	-.19**	1			
7. Openness	7.36	2.174	.06	.16**	-.16**	.25**	.05	.20**	1		
8. Agreeableness	10.69	1.691	.12**	-.04	-.04	.19**	-.12*	.16**	.12*	1	
9. Mood Disorder	7.73	2.753	-.02	-.01	-.02	.28**	.12*	-.11*	.07	.04	1

N=300, ** $p<0,01$, * $p<0,05$

Regression analyses

Multiple Regression analyses with stepwise method were applied in order to find whether neuroticism, extroversion, agreeableness, openness, and conscientiousness personal traits have significant effects on sub-dimensions of emotional eating behavior (Positive mood appetite; Anxiety based mood appetite and Dysphoric mood appetite). Results are given in Tables 5, 6 and 7. According to the results, extroversion has a significant effect on positive mood appetite, openness has an effect on anxiety-based mood appetite, and conscientiousness an effect on dysphoric mood appetite. Neuroticism and agreeableness have no significant relation with any of the emotional appetite sub-dimensions.

Extroversion personal traits and positive mood appetite

The effect of extroversion personal trait scores on positive mood scores were analyzed using stepwise multiple regression analysis. Results given in Table 5 show that extroversion has a significant effect ($p=.03$) on positive mood appetite ($R=.124$), with 1.5% changes in response variable ($R^2=0.015$). Other personal traits do not have any effect on positive mood scores. In the standardized coefficients (33.501288) for extroversion ($\beta=.124$, $p=.03$) is significant.

Table 5. Stepwise Multiple Regression Analysis Outcomes: Effect of Extroversion on Positive Mood Appetite

Model	R ²	Adjusted R Square	F	Standard error of the estimate	P
1 Constant	.015	.012	4.687	9.384021	0,03

$p<0,05$

Openness personal traits and anxiety-based mood appetites

The effect of openness personal trait scores on anxiety-based mood scores were analyzed using stepwise multiple regression analysis. Results given in Table 6 show that openness has a significant ($p=.047$) effect on anxiety-based mood appetite ($R=.163$). There are 2.6% changes in response variable ($R^2=0.026$). Other personal traits have no effect on anxiety-based mood scores. In the results of standardized coefficients (27.893) for extroversion ($\beta=-.163$, $p=.047$) is significant.

Table 6. *Stepwise Multiple Regression Analysis Outcomes: Effect of Openness on Anxiety-Based Mood Appetite*

<i>Model</i>	<i>R²</i>	<i>Adjusted R Square</i>	<i>F</i>	<i>Standard error of the estimate</i>	<i>p</i>
1 Constant	.026	.023	8.091	8.82707	0,047

$p<0,05$

Conscientiousness personal traits and dysphoric mood appetite

The effect of conscientiousness personal trait scores on dysphoric mood appetite scores were analyzed using stepwise multiple regression analysis. Results given in Table 6 show that conscientiousness has a significant ($p=.02$) effect on dysphoric mood appetite ($R=.163$). There are 1.4% changes in response variable ($R^2=0.014$). Other personal traits have no effect on dysphoric mood appetite. In the standardized coefficients (22.347) for conscientiousness ($\beta=-.133$, $p=.02$) is significant.

Table 7. *Stepwise Multiple Regression Analysis Outcomes: Effect of Conscientiousness on Dysphoric Mood Appetite*

<i>Model</i>	<i>R²</i>	<i>Adjusted R Square</i>	<i>F</i>	<i>Standard error of the estimate</i>	<i>p</i>
1 Constant	.018	.014	5.378	6.45518	0,02

$p<0,05$

Results indicate a significant relationship between mood disorder symptoms, some emotional eating appetites sub-dimensions and the agreeableness, neuroticism, conscientiousness, and extroversion personalities variables of the Big Five personality traits. There was no relationship between mood disorders and emotional eating appetites. Extroversion, openness, and conscientiousness were significant predictors of positive mood appetite, anxiety-based mood appetite, and dysphoric mood appetite respectively.

Discussion

This study was conducted to investigate personal characteristics, emotional eating behaviors, and mood disorder symptom relationships. The findings indicate that there is a relationship between personal traits and emotional eating, even that specific personal traits are the precursors of emotional eating. According to the results, extroversion, openness, and conscientiousness were significant predictors of positive mood appetite, anxiety-based mood appetite, and dysphoric mood appetite, respectively. This finding is consistent/similar with previous studies.

Eating behavior and emotional arrangement in negative cases can be explicable through emotional regulation (Nolan et al., 2010, p. 318). In order to suppress their feelings, individuals arrange their emotional status by consuming copious amounts of their favorite foods (Evers, Marjin, & Ridder, 2010, p. 802). It can be said that people who have neurotic personality traits arrange their emotions in a negative situation through eating. Appetite in anxiety-based mood has low level of negative-oriented and significant relationship with conscientiousness personality traits. As conscientiousness personality trait scores decrease, appetite in anxiety-based mood increases. According to five factor personal traits theory, self-disciplined people are organized, cautious, responsible people who are in search of success. Therefore, they have reached their aims and obtain their vital needs. As conscientiousness score decreases, people are more likely to be exposed to tough conditions in the sense of status and position and are unable to attain their targets. Their resources and supports are limited and it is natural that their appetite would decrease in anxiety-based mood. It can be said that people with low conscientiousness, like people who have neurotic personal traits, can arrange their eating emotions in negative conditions. According to research by Heaven and colleagues, neuroticism and conscientiousness personality traits were significantly related to restrained, emotional and external eating behaviors. Emotional eaters tend to be emotionally unstable, thus it can be said that they lack conscientiousness (Heaven, Mulligan, Merrilees, Woods, & Fairouz, 2001, p. 163). Therefore, low conscientiousness is a pre-disposition to emotional eating according to Heaven, et al.

(2001, p. 163).

Fassino, Amianto, Gramaglia, Fachini and Daga (2004, p. 88) stated that, in the sense of personality traits; anorexic people are shy and submissive while bulimic people are histrionic, undulate mood and are vivid in a social sense. Eating disorder symptoms have a low level relationship with neuroticism and openness and also have relationship with conscientiousness and agreeableness (Cassin, & Ranson, 2005, p. 903). In this study, neuroticism, conscientiousness and agreeableness personal traits have significant relationships with appetite in anxiety-based mood. When the findings of this study are compared with the findings of Cassin and Ranson, eating disorder and emotional eating are considered in the sense of personal traits, since neuroticism, conscientiousness and agreeableness personal traits are related both with eating disorder and emotional eating. Podar, Hannus and Allik (1999, p. 145) also indicated in her research that neuroticism, conscientiousness and openness are precursors of eating disorders. Increase of negative emotions and decrease of positive emotions also have significant relationships with eating disorders, with sadness having the greatest effect. In our study, sadness is the negative emotion experienced during appetite in dysphoric mood and it has been found that conscientiousness personality trait has an effect on dysphoric mood appetite (Podar et al., 1999, p. 145).

Shugar and Krueger (1995, p. 24) reported that people with eating disorders have low tolerance, anger and aggression. Moreover, it was also observed that introvert and aggressive personality, defined as a subject unable to defend their rights and expressing high anger, are related with eating disorders (Fassino, Daga, Piero, Leombruni, & Rovera, 2001, p. 761). In a subsequent study, it was observed that obese patients who have binge eating disorder are more aggressive and angrier compared to normal weight control group and obese patient group without binge eating disorder (Fassino, Leombruni, Piero, Daga, & Rovera, 2003, p. 559). Fassino et al. analyzed temper and character of obese females with and without binge eating disorder, and reported that obese females who have binge eating disorder are highly nervous and passive. Alexithymia was found to be the precursor of emotional eating among people who have binge eating disorder (Zeeck, Stelzer, Linster, Joos, & Hartmann, 2011, p. 435). Other studies found that obese individuals were) alexithymic than those of normal weight (Pinna, Lai, Pirarba, Orrù, Velluzzi, Loviselli and Carpiello (2011, p. 168). Alexithymia has a positive relationship with neuroticism, depression, anxiety, psychoticism, introversion, and has an adverse relationship with extroversion (Espina, 2003, p. 553). In 1988, Bruch stated that difficulties in distinguishing and defining emotions (identifying reactions received through emotional statements from internal organs) forms the basis of eating disorders. In the studies of Shugar and Krueger (1995, p. 29), Fassino et al. (2001, p. 761) and Fassino et al. (2003, p. 559), it was stated that people who were diagnosed with an eating disorder were commonly nervous and aggressive. When the studies of Shugar et al. (1995, p. 29), Fassino et al. (2001, p. 761) are compared with this study, since nervousity is a sub-definition of neuroticism according to five factor personality traits, it is coherent that neuroticism is related with emotional eating and eating disorders. While Bruch (1998: 32) stated that difficulties in making distinction and defining emotions is precursor of eating disorders and Zeeck et al. (2011, p. 435) that alexithymia is the precursor of eating disorders, Espina stated in 2003 that alexithymia has a positive oriented and significant relationship with neuroticism and a negative oriented significant relationship with extroversion. According to the common deduction in the studies of Zeeck et al. (2011, p. 436), Brunch Bruch (1998: 36) and (Espina, 2003, p. 553); since alexithymia, which is a precursor of eating disorder, has a positive oriented relationship with neuroticism and a negative oriented relationship with extroversion, it has consistency with neurotic personal trait which has positive oriented and significant relationship with anxiety based in other words negative emotional eating. Since, in this study, extrovert personality trait predicts positive emotional eating, it has adverse consistency with the finding of extrovert behavior, which has a negative oriented relationship with alexithymia (Espina, 2003, p. 552).

In the regression analyses it was understood that extroversion scores are a significant precursor of appetite in positive mood while harmonious personal trait scores have a significant relationship with appetite in anxiety-based mood. This finding is quite important since, through induction, it can be projected that harmonious people have anxiety-based emotional appetite. Similarly, it can be said that extroverted people have an appetite for positive mood. No other study was found specifically on this subject.

Elfhag and Morey (2008, p. 291) found in their research that emotional eating in obese people is strongly positively significant to neuroticism, in particular impulsiveness, sensitivity and depression, with a

lower significance to conscientiousness, which is seen in lower self-discipline, and lower extraversion. This means that the inadequate self-control seen in impulsiveness and lower self-discipline was most important for eating due to negative emotions, and personality traits can help us gain insights into eating behavior (Elfhag, & Morey, 2008, p. 290). Sutin, Ferrucci, Zonderman and Terracciano (2011, p. 581) also conducted a study on the relation of body mass index and personality traits and found that individuals higher in Neuroticism or Extraversion, or lower in Conscientiousness, had higher BMI (Sutin et al., 2011, p. 580). In our study, extraversion scores are a significant precursor of appetite in positive mood and conscientiousness personal traits of dysphoric mood appetite, which is in line with Elfag and Morey's study. EE behaviors are by-products of emotional activation and mostly emerge together with emotions during eating (Macht, 2008, p. 9). It is also known that stress is one of the factors which affect eating behavior (Levine, 1997, p. 560; Blundell, Goodson, & Halford, 2001, p. 32). The increase in obesity in recent years is remarkable, and one of the reasons for its rise is stress (Torres, & Nowson, 2007, p. 891). It is observed that emotional eating is the precursor of obesity, together with bulimia nervosa and binge eating disorder together (Demirel et al., 2014, p. 176).

This study has some limitations. The sample size consisted of only a non-clinical population, and in future studies, outcomes should be tested with a clinical sample. Findings are limited to indicators of Emotional Appetite Survey, Five Factor Personal Traits Scale and Mood Disorders Scale. Yet emotional eating can be related with other psychological variables and psychopathologies. People with specific personal traits might have dysfunctional eating behavior. More research is needed to draw firm conclusion on how eating behavior occurs and the relationship between eating behavior that can increase or decrease with emotionality, conditioning and reinforcement. Culturally sensitive studies are also needed to understand emotions and eating relationships. For instance, in the treatment of psychotherapy there is a need for culture-based therapeutic methods (Artiran, 2019, p. 4); this also applies to emotional eating problems because emotions differ culture to culture. In future, association of control of emotions and eating behavior and personality traits may need to be studied in experimental studies.

References

- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *DSM 5 Tam Ölçütleri Başvuru El Kitabı*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Annagür, B. (2010). Obezitede çeşitli risk faktörleri ve dürtüsellik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2(4), 572-582.
- Annagür, B. B., Orhan, F. Ö., Özer, A., Tamam, L. & Erhan, Ç. (2011). Obezitede dürtüsellik ve emosyonel faktörler: bir ön çalışma. *Nöropsikiyatri Arşivi Dergisi*, 49, 14-19.
- Arnov, G., Kenardy, J., & Agras, W. S. (1992). Binge eating among the obese: a descriptive study. *Journal of Behavioural Medicine*, 15, 155-170.
- Arnov, B., Kenardy, J., & Agras, W. S. (1995). The emotional eating scale: The development of a measure to assess coping with negative affect by eating. *International Journal of Eating Disorders*, 18(1), 79-90.
- Artiran, M. (2019). A Cross-Cultural Redefinition of Rational Emotive and Cognitive Behavior Therapy: From the West to the Middle East. Routledge. New York, USA. doi.org/10.4324/9780429276873
- Atkinson, R. C., Atkinson, R., Daryl, J. B., Smith, E. E. & Hoeksama, S. N. (2002). *Psikolojiye Giriş. (2. baskı)*. İstanbul: Arkadaş Yayınları.
- Bazana, P.G. & Stelmack, R. M. (2004). Stability of personality across the life span: a meta-analysis. *On the psychology of personality*. Elsevier Ltd.
- Bee, H., & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişimi psikolojisi (1. basım)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bekker, M. H., Meerendonk, V., & Mollerus, C. (2004). Effects of negative mood induction and impulsivity on self-perceived emotional eating. *International Journal of Eating Disorders*, 36, 461-469.
- Blair, A. J., Lewis, L. J., & Boot, D.A. (1990). Does emotional eating interfere with success in attempts at weight control. *Appetite*, 15, 151-157.
- Blundell, J.E., Goodson, S., & Halford, J. C. G. (2001). Regulation of appetite: role of leptin in signalling systems for drive and satiety. *International Journal of Obesity*, 25, 29-S34.
- Bruch, H. (1941). Obesity in childhood and personality development. *Obesity Research*, 5, 157-161.
- Bruch, H. (1988). *Conversations with anorexics*. New York: Basic Books.
- Burger, J. M. (2006). Kişilik, Psikoloji Biliminin İnsan Doğası İçin Söyledikleri. Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu) Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 503-505
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Canetti, L., Bachar, E. & Berry, E. M. (2002). Food and emotion. *Behavioural Processes*, 60, 157-164.
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (1996). *Perpectives on personality (third edition)*. Boston: Allyn and Bacon.
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: a theoretically based approach. *Journal of Personal and Social Psychology*, 56, 267-83.

- Cassin, S. E., & Ranson, K. M. (2005). Personality and eating disorders: A decade in review. *Clinical Psychology Review*, 25, 895-916.
- Chesler, B. E. (2012). Emotional eating: a virtually untreated risk factor for outcome following bariatric surgery. *Scientific World Journal*, 10.11000, 365961.
- Costa, P. T., & McCrae, R. (1995). Domains and facets: hierarchical personality assessment using the revised neo personality inventory, *Journal of Personality Assessment*, 64(1), 21-50.
- Çelebi, N., & Uğurlu, B. (2014). Resmi liselerde çalışan öğretmenlerin kişilik özelliklerinin demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 537-569.
- Çetin, F. (2008). Kişilerarası ilişkilerde kendilik algısı, kontrol odağı ve kişilik yapısının çatışma çözme yaklaşımları üzerine etkileri: uygulamalı bir araştırma, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çokluk, O., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli Spss Ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- de Kloet, A. D., Pati, D., Wang, L., Hiller, H., Sumners, C., Frazier, C. J., & Krause, E. G. (2013). Angiotensin type 1a receptors in the paraventricular nucleus of the hypothalamus protect against diet-induced obesity. *Journal of Neuroscience*, 33(11), 4825-4833.
- Debeuf, T., Verbeke, S., Van Beveren M.L., Nathalie, M., & Caroline, B. (2018). Stress and Eating Behavior: A Daily Diary Study in Youngsters. *Frontiers in Psychology*, Vol. 9, p. 2657
- Demirel, B., Yavuz, K. F., Karadere, M. E., Şafak, E. Y., & Türkçapar, M. H. (2014). Duygusal iştah anketinin türkçe geçerlik ve güvenilirliği, beden kitle indeksi ve duygusal şemalarla ilişkisi. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 3, 171-181.
- Elfhag, K., & Morey, L. C. (2008). Personality traits and eating behavior in the obese: poor self-control in emotional and external eating but personality assets in restrained eating. *Eating behaviors*, 9(3), 285-293.
- Engler, B. (1985). *Personality theories: an introduction*. Houghton: Mifflin Company.
- Espina, A. (2003). Alexithymia in parents of daughters with eating disorders, its relationships with psychopathological and personality variables. *Journal of Psychosomatic Research*, 55, 553-560.
- Evers, C., Stok, M., Denise, T. & Ridder, D. (2010). Feeding your feelings: emotion regulation strategies and emotional eating. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36, 792-804.
- Fassino, S., Amianto, F., Gramaglia, C., Facchini, F., & Daga, A. G. (2004). Temperament and character in eating disorders: ten years of studies. *Eating and Weight Disorders*, 9(2), 81-90.
- Fassino, S., Daga, G. A., Piero, A., Leombruni, P., & Rovera, G. G. (2001). Anger and personality in eating disorders. *Journal of Psychosomatic Research*, 51, 757-764.
- Fassino, S., Leombruni, P., Piero, A., Daga, G. A., & Rovera, G. G. (2003). Mood, eating attitudes, and anger in obese women with and without binge eating disorder. *Journal of Psychosomatic Research*, 54, 559-566.
- Fassino, S., Leombruni, P., Piero, A., Daga, G. A., Amianto, F., Rovera, G., & Rovera, G. G. (2002). Temperament and character in obese women with and without binge eating disorder. *Comprehensive Psychiatry*, Vol.43, 431-437.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using spss*. London: SAGE.
- Ganley, R.M. (1989). Emotion and eating in obesity: a review of the literature. *International Journal Of Eating Disorders*, 8, 8343-361.
- Gear, N. (2003). A new model of binge eating. *International Journal of Eating Disorders*, 34, 198-199.
- Gravetter, F., & Wallnau, L. (2014). *Essentials Of Statistics For The Behavioral Sciences (8th ed.)*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Greeno, C.G. & Wing, R.R. (1994). Stress-induced eating. *Psychological Bulletin*, 115, 444-464.
- Gülcan, A. & Nedimbal, P. (2014). Genç Yetişkinlerde İyimserliğin Mutluluk ve Yaşam Doyum Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Aya Öğretim Dergisi*, 2, 41-52.
- Hagan, M.M., Chandler, P.C., Wauford, P.K., Rybak, R.J. & Oswald, .K.D. (2003). The role of palatable food and hunger as trigger factors in an animal model of stress induced binge eating. *International Journal of Eating Disorders*, 34, 183-197.
- Heaven, P. C., Mulligan, K., Merrilees, R., Woods, T., & Fairouz, Y. (2001). Neuroticism and conscientiousness as predictors of emotional, external, and restrained eating behaviors. *The International Journal of Eating Disorders*, (2), 161.
- Hirschfeld, R. M. A, Williams J.B.W & Spitzer, R.L. (2000). Development and validation of a screening instrument for bipolar spectrum disorder: The Mood Disorder Questionnaire. *American Journal of Psychiatry*, 157:1873-1875.
- İbiloğlu, A.O. & Ali Çayköylü, A. (2011). Bipolar-I, bipolar-II ve majör depresif bozuklukta ayrışan sosyodemografik, klinik ve mizaç özellikleri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22 (3), 159-65.
- Kadoğlu, M., & Ergun, A. (2015). Üniversite öğrencilerinin yeme tutumu, özetkililik ve etkileyen faktörler. *Musbed*, 5(2), 96-104.
- Kaplan, H. I., & Kaplan, H. S. (1957). The psychosomatic concept of obesity. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 125, 181-201.
- Kemp, E., Bui, M., & Grier, S. (2011). Eating their feelings: Examining emotional eating in at-risk groups in the United States. *Journal of Consumer Policy*, 34(2), 211-229.
- Kesebir, S., Vahip, S., Akdeniz, F., & Yüncü, Z. (2005). Bipolar bozuklukta mizaç ile klinik özelliklerin ilişkisi. *Türk*

- Psikiyatri Dergisi*, 16(3), 164-169.
- Kıcalı, G. D. (2015). Üniversite öğrencilerine beslenme alışkanlıkları ve yeme bağımlılığının farklı kişilik özellikleri ve psikiyatrik belirtilerle ilişkisinin incelenmesi. *T.C. Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi, yayınlanmamış tez*.
- Konuk, Kıran, S., Tamam, L., Karaahmet, E., Aydın, H., & Atık, L. (2007). Duygudurum Bozuklukları Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasının bipolar bozukluk taramasında geçerliliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(2), 147-154.
- Levine, A. S., & Billington, C. J. (1997). Why do we eat? A neural system approach. *Annual Review of Nutrition*, 17, 597-619.
- Liebert, M. L., & Spiegler, M. D. (1990). *Personality strategies and issues*. California: Brooks/Cole Publishing Company.
- Lux, V., & Kendler, K.S. (2010). Deconstructing major depression: a validation study of the DSM-IV symptomatic criteria. *Psychological Medicine*, 40, 1679-90.
- Macht, M. (1999). Characteristics of eating in anger fear sadness and joy. *Appetite*, 33, 129-39.
- Macht, M. (2008). How emotions affect eating: A five-way model. *Appetite*, 50, 1-11.
- Martinez, B., & John, O. (1998). Los cinco grandes across cultures and ethnic groups: multi-trait multimethod analyses of the big five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 729-750
- McCrone, S., Dennis, K., Tomoyasu, N., & Carroll, J. (2000). A profile of early versus late onset of obesity in postmenopausal women. *Journal of Women's Health & Gender-Based Medicine*, 9, 1007-1013.
- Mischel, W. (1993). *Introduction to personality (Fifth Edition)*. Florida: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Mount, M.K., Barrick, M. R., Scullen, S.M. & Rounds, J. (2005). Higher order dimensions of the big five personality traits and the big six vocational interest types. *Personal Psychology*, 58, 447-478.
- Nolen-Hoeksema, S. (2004). *Abnormal Psychology*. New York: The McGraw-Hill Companies.
- Nolan, L. J., Halperin, L. B. & Geliebter, A. (2010). Emotional appetite questionnaire. Construct validity and relationship with BMI. *Appetite*, 54, 314-9.
- Oliver, G., & Wardle, J. (1999). Perceived effects of stress on food choice. *Physiology & behavior*, 66, 511-5.
- Ouwens, M. A., van Strien, T., & van der Staak, C. P. F. (2003). Tendency toward overeating and restraint as predictors of food consumption. *Appetite*, 40, 291-8.
- Özer, S., Bozkurt, H., Sönmezgöz, E., Bilge, S., Yılmaz, R., & Demir, O. (2014). Obezite Tanılı Çocuklarda Yeme Davranışının Değerlendirilmesi. *Çocuk Dergisi*, 14(2), 66-71.
- Özgen, L., Kınacı, B., & Arlı, M. (2012). Ergenlerin yeme tutum ve davranışları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45(1), 229-247.
- Özpoyraz, N. (?). Duygudurum bozuklukları. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, *Psikiyatri Anabilim Dalı Ders Notları* 8.
- Patel, K. A., & Schlundt, D. G. (2001). Impact of moods and social context on eating behavior. *Appetite*, 36, 111-8.
- Pinna, F., Lai, L., Pirarba, S., Orrù, W., Velluzzi, F., Loviselli, A., & Carpiniello, B. (2011). Obesity, alexithymia and psychopathology: A casecontrol study. *Eating and Weight Disorders*, 16, 164-170.
- Podar, I., Hannus, A., & Allik, J. (1999). Personality and affectivity characteristics associated with eating disorders: a comparison of eating disordered, weight-preoccupied, and normal samples. *Journal of Personality Assessment*. 73(1):133-47.
- Popper, R., Smits, G., Meiselman, H. L., & Hirsch, E. (1989). Eating in combat: a survey of U.S. Marines. *Military Medicine*, 154, 619-23.
- Sayın, A., & Aslan, S. (2005). Duygudurum bozuklukları ile huy, karakter ve kişilik ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 16(4), 276-283.
- Schmitt, D. P., Allik, J., Mccrea, R. R., & Benet-Martinez, V. (2007). The geographic distribution of big five personality traits: patterns and profiles of human self-description across 56 Nations, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(2), 173-212.
- Shugar, G., & Krueger, S. (1995). Aggressive family communication, weight gain, and improved eating attitudes during systematic family therapy for anorexia nervosa. *International Journal of Eating Disorders*, 17, 23-31.
- Spindler, A., & Milos, G. (2007). Links between eating disorder symptom severity and psychiatric comorbidity. *Eating Behaviors*, 8, 364-373.
- Spoor, S. T., Bekker, M. H., Van Strien, T. & Van Heck, G. L. (2007). Relations between negative affect, coping and emotional eating. *Appetite*, 48, 368-76.
- Sutin, A. R., Ferrucci, L., Zonderman, A. B., & Terracciano, A. (2011). Personality and obesity across the adult life span. *Journal of personality and social psychology*, 101(3), 579.
- Sümer, N., ve Sümer, H. C. (2005). Beş faktör kişilik özellikleri ölçeği (Yayınlanmamış çalışma).
- Sümer, N., Lajunen, T. & Özkan, T. (2005). Big five personality traits as the distal predictors of road accident involvement. *Traffic and transport psychology*. Elsevier Ltd.
- Tatlıhoğlu, K. (2014). Üniversite öğrencilerinin beş faktör kişilik kuramına göre kişilik özellikleri alt boyutlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 17, 939-971.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Taylor, G. J., Parker, J. D., Bagby, R. M., & Bourke, M. P. (1996). Relationships between alexithymia and psychological characteristics associated with eating disorders. *Journal Of Psychosomatic*, 41, 561-8.
- Torres, S., & Nowson, C. (2007). Relationship between stress, eating behavior and obesity. *Nutrition*, 23 (11), 887-894.
- Trochim, W. M., & Donnelly, J. P. (2006). *The research methods knowledge base (3rd ed.)*. Cincinnati, OH: Atomic Dog.

- Van Strien, T. & Ouwens, M. A. (2003). Counterregulation in female obese emotional eaters: Schachter, Goldman, and Gordon's (1968) test of psychosomatic theory revisited. *Eating Behaviors*, 3, 329-340.
- Van Strien, T., Frijters, J. E. R., Bergers, G. P. A., & Defares, P. B. (1986). The Dutch eating behavior questionnaire (DEBQ) for assessment of restrained, emotional, and external eating behavior. *International Journal of Eating Disorders*, 5(2), 295-315.
- Vanderlinden, J., Grave, R. D., Vandereycken, W., & Noorduyn, C. (2001). Which factors do provoke binge eating? An exploratory study in female students. *Eating Behaviors*, 2, 79-83.
- Waller, G., & Matoba, M. (1999). Emotional eating and eating psychopathology in nonclinical groups: a cross-cultural comparison of women in Japan and the United Kingdom. *International Journal of Eating Disorders*, 26, 333-40.
- Wallis, D. J., & Hetherington, M. M. (2004). Stress and eating: the effects of ego threat and cognitive demand on food intake in restrained and emotional eaters. *Appetite*, 43, 39-46.
- Woodside, Bulik, Thornton, Klump & Tozzi (2004). Personality in men with eating disorders. *Journal of Psychosomatic Research* 57, 273-278.
- Zeeck, A., Stelzer, N., Linster, H. W., Joos, A., & Hartmann, A. (2011). Emotion and eating in binge eating disorder and obesity. *European Eating Disorders Review*, 19(5), 426-437.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Bu çalışmanın amacı, duygusal olarak tetiklenen yeme davranışı ile duygudurum bozukluğu belirtileri ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. İnsanlar için yemek yeme sadece fiziksel bir ihtiyaç olmanın yanı sıra psikolojik ve duygusal olarak da önem ve anlam taşıyan bir aktivitedir. Duygusal yeme konusunu daha çok obezite, yeme bozuklukları ve diyet ile ilgili olarak ele alınmaktadır. Hâlbuki emosyonel yemenin başka psikopatolojilerle de ilişkili olabilir ve belli kişilik özelliklerine sahip olan kişiler bu yeme davranışını gösterebilir. Olumsuz durumlarda yeme davranışı ve duygusal düzenleme duygusal düzenleme yoluyla açıklanabilir (Nolan vd., 2010, s. 318). Duygularını bastırmak için bireyler, en sevdikleri yemeği büyük miktarlarda tüketerek duygusal durumlarını düzenlerler (Evers, Marjin ve Ridder, 2010, s. 802). Duygusal yeme davranışının özellikle fazla kilolu insanlarda yalnızlık, kaygı ve depresyona yanıt olarak oluştuğu kanısına varılmıştır (Blair, Lewis ve Booth, 1990, s. 152). Depresyon ve bipolar gibi psikopatolojik rahatsızlıklarda duygudurum değişikliğinden dolayı kişilik özelliklerinde ve yeme davranışında değişme gözlenmektedir ancak bu konuda bazı noktalar henüz aydınlatılmış değildir. Örneğin, emosyonların yeme davranışındaki etkisi üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla obezite, diyabet ve yeme bozukluklarıyla gündemimizdedir ve kişilik bozukluklarında sergilenen yeme davranışı farklılıkları ayrıntılı araştırılmış değildir (de Kloet, Pati, Wang, Hiller, Sumners, Frazier ve Krause, 2013, s. 4831). “Duygusal Yemek Yeme” davranışı olumlu veya olumsuz duygulanım sonucu tetiklenebilir. Bireyler, kızgın veya baskı altındayken, endişeli ve stresliyken kendilerini yemek yemeye verebilirler. Aynı zamanda kişilerin bu duygusal yemek yeme örüntüsü ile kişilik özellikleri arasında da kuvvetli bir bağ olduğu düşünülmektedir (Burger, 2006: 504). Bu araştırma planlanırken kişilik örüntüleri ile duygu durum rahatsızlıkları ve yeme bozuklukları arasında ilişkisellik olduğu varsayılmıştır. Kişilik, bireyin düşünce ve duygularıyla yaşama adaptasyonunu içeren, davranış örneklerini tanımlar (Mischel, 1993, s. 52). Kişilik özellikleri olarak bütün kültür ve toplumlarda görüldüğü düşünülen “Büyük Beşli Kişilik” alınmaktadır (Mount, Barrick, Scullen ve Rounds, 2005, s. 447). Bu kişilik özellikleri gelişime açıklık, dışa dönüklük, vicdanlılık, nevrotiklik ve uyumluluktur. Önceki araştırmalarda stres, baskı, depresyon gibi bir çok olumsuz duygunun bireylerde nasıl ve neden “duygusal yemek yeme” davranışı ortaya çıkardığı ile ilgili teori ve hipotezlere de yer verilmiştir.

Bu araştırmanın örneklemini 17-25 yaş arası 300 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Katılımcılar İstanbul ilinin üç farklı üniversitesinin çeşitli bölümlerinde lisans eğitimi alan, kolay örnekleme yöntemiyle rastgele seçilmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığı test edilmiş ve normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Dolayısıyla istatistiksel yöntem olarak nedensel karşılaştırma ve ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. Veriler T-Testleri, korelasyon ve regresyon analizi ile test edilmiştir. Ölçme araçları sosyo-demografik formu, Duygusal İştah Anketi, Duygudurum Bozukluğu Anketi ve Büyük Beşli Kişilik Envanteri'dir.

Bu çalışma, emosyonel yemeyle ilişkili ve yordayan kişilik özelliklerinin neler olduğunun ortaya konması, bunun hangi özellikteki emosyonel yemeyle ilişkili olduğu, emosyonel yeme davranışı olan bireylerin kişilerin duygudurum bozukluğu belirtisi gösterip göstermediğini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Yeme davranışı emosyondan etkilenir ve insanın yeme davranışının psikolojik ihtiyaçlarla ilişkili olduğu çeşitli araştırmalarda dile getirilmiştir ve emosyonel duruma göre yeme davranışının da etkilendiği

görlmüştür (Özgen, Kınacı ve Arlı, 2012, s. 244). Elde edilen bulgulara göre, kişisel özellikler ile duygusal beslenme arasında bir ilişki olduğunu, hatta belirli kişisel özelliklerin duygusal yemeğin öncülleri olduğunu gözlenmektedir. Büyük Beş kişilik özellikleri; dışa dönüklük, nevroklik, gelişime açıklık, nörotiklik ve uyumluluk kişiliklerden oluşur. Elde edilen sonuçlara göre dışa dönüklük, gelişime açıklık ve uyumluluk sırasıyla olumlu duygudurum iştahı, kaygıya dayalı duygudurum iştahı ve disforik duygudurum iştahının önemli bir göstergesidir. Bulguların geçmiş çalışmalarla benzer sonuçlar verdiği görülmüştür. Sonuçlar, duygudurum bozukluğu belirtileri, bazı duygusal yeme iştah alt boyutları ile bazı Büyük Beşli kişilik özelliklerinin uyumluluk, nevroklik, vicdanlılık ve dışa dönük kişilik özelliklerinin değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Disforik veya olumlu duygudurumlarında yeme davranışları hakkında cinsiyetler arası bir fark gözlemlenmemiştir. Erkeklerde anksiyete temelli bozukluklarda yeme davranışının kadınlara göre daha fazla arttığı bulgulanmıştır. Duygudurum bozuklukları ile duygusal yeme davranışları arasında ilişki bulgulanmamıştır. Dışa dönüklük, açıklık ve uyumluluk, sırasıyla olumlu duygudurum iştahı, kaygıya dayalı duygudurum iştahı ve disforik duygudurum iştahının önemli bir belirleyicisidir. Regresyon analizlerinde dışa dönüklük puanlarının olumlu duygudurumda iştah öncüsü olduğu, uyumlu kişisel özellik puanlarının ise kaygı temelli durumdaki iştahla anlamlı bir ilişkisi olduğu anlaşılmıştır. Bu bulgu oldukça önemlidir, çünkü tümevarım yoluyla uyumlu insanların kaygı temelli duygusal iştahları olduğu, benzer şekilde dışa dönük insanların olumlu bir ruh hali için iştahları olduğu söylenebilir. Bu konuda özel olarak başka bir çalışma yapılmamıştır.

Geçmişte yürütölen çalışmalar ile benzer sonuçlar elde edilmiştir. Kişilerin duygularını bastırmak için fazla miktarda yemek yemeleri psikolojik olarak anlaşılabilen bir durum olarak gözükmektedir. Nevrotik kişilik özelliklerini taşıyan bireylerde yemek yiyerek olumsuz duygudurumlarını dengelemeye çalıştıkları görülmüştür. Aksine uyumluluk kişilik özelliği ile birlikte anksiyete temelli iştah düşmektedir. Doğal olarak düşük uyumluluk kişilik özelliği olan bireylerde anksiyete temelli yemek aktivitesi artmaktadır. Aynı zamanda içe dönüklük de kişilerin dışa vuramadıkları öfke ve kızgınlık duygularının duygusal yemek yeme aktivitesine dönüşmesinde çokça etkilidir. Aksine, dışa dönük kişilerde ise bu davranış olumlu duygulanım ile bağdaştırılmaktadır. Ayrıca kişilik özelliklerinden çokça etkilenen bu duygusal yemek yeme davranışının Bulimia Nervosa ve Tıkınırcasına Yeme Bozukluğunun öncüsü olduğu gözlemlenmiştir. Sonuç olarak bu araştırmada bazı karakter özelliklerinin duygusal yeme davranışı üzerinde etkili olduğu görölmüş ve açık bir ilişki saptanmıştır. Bu araştırmanın bazı sınırlıkları vardır. Örneğin örneklem grubunun klinik olmayan evrenden seçilmesi ve sadece bir ilden (İstanbul) seçilmiş olması gibi, ayrıca araştırma bulguları kullanılan ölçeklerin ölçtüğü kavramlarla sınırlıdır. Gelecekteki araştırmalarda farklı ölçeklerin kullanılması ve farklı örneklem gruplarından toplanan veriler üzerinde değerlendirme yapılması buradaki bulguların tekrar test edilmesi için yararlı olacaktır.

MIST Ülkelerinde İthalat, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

Gökhan AKAR¹ ve Mehmet ÖZCAN²

Öz

Ulusal ekonomilerin dışa açık bir uluslararası ticaret politikası benimsemesinin iktisadi büyümelerine olumlu yönde katkıda bulunacağı hipotezi literatürde uzun yıllardır tartışılmakta ve büyük ölçüde kabul görmektedir. Bu bağlamda Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye'den oluşan MIST ülkeleri ele alınmış, her bir ülke için zaman serisi yöntemlerinden Johansen eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto nedensellik analizleri uygulanarak dış ticaret ile büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Ampirik bulgulara göre geliri dış ticarettten en çok etkilenen ülke Meksika'dır. Bununla birlikte Meksika, Endonezya ve Türkiye için dış ticarete dayalı büyüme hipotezi geçerlidir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, İthalat, İktisadi Büyüme

Imports, Exports and Economic Growth in MIST Countries: Toda-Yamamoto Causality Analysis

Abstract

The hypothesis that an open international trade policy will contribute positively to the economic growth of the countries has been discussed and widely accepted in the literature for many years. In this context, the relationship between foreign trade and growth are discussed for the MIST countries consisting of Mexico, Indonesia, South Korea and Turkey by applying the time series methods which are Johansen co-integration and Toda-Yamamoto causality analyses. According to empirical findings, income of Mexico is the most affected by foreign trade. However, trade-led growth hypothesis is valid for Indonesia, Mexico and Turkey.

Key Words: Export, Import, Economic Growth

Atıf İçin / Please Cite As:

Akar, G. ve Özcan, M. (2020). MIST ülkelerinde ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme: Toda-Yamamoto nedensellik analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 47-59.

Geliş Tarihi / Received Date: 09.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.06.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, gakargakar@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8401-4052

² Dr. Arş. Gör. - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mehmetozcan@kmu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9082-0894

Giriş

Uluslararası ticaret teorisindeki son gelişmeler ölçek ekonomileri ve aksak rekabet ortamında izlenen ticaret modellerine yeni bir ışık tutmuştur. Bu açıdan özellikle daha fazla yararlı olan monopolcü rekabete yönelik çalışmalar olmuştur. Bu teori, sektörler arası ticaret akışlarına dair faktör oranlarından hareketle benzer ülkeler arasında daha büyük hacimlerde ticaretin varlığını açıklar (Helpman, 1987, s. 63). Ticaretin serbestleşmesini savunanlar, daha önce örneğine rastlanmamış bir refah artışı sağlayacağına inanmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerin yurtiçi pazarlarını, gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarına açmalarını ve serbestleştirmelerini istemektedirler. Bununla birlikte mal ve hizmetlerin akışındaki engellerin ortadan kaldırılmasıyla küreselleşmenin refah üzerinde pozitif bir etki yaratacağı düşünülmektedir (Stiglitz, 2006, s. 62).

Teorik olarak, ticaret ve büyüme genellikle uluslararası ticarete yönelik dışa açık bir politika ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkiyi öngörmektedir. Bu teorik durumu destekleyen bazı nedensel etmenler bulunmaktadır. İlk olarak serbest dış ticaret rejimi, rekabeti artırmaktadır. Bir ekonomide rekabet düzeyinin artması daha etkili kaynak tahsisine yol açmaktadır. Bu durum verimliliği pozitif yönde etkilemektedir. İkinci olarak ticaretin, sermaye ve ara mal ithalatına olanak tanınmasıyla ülke içerisindeki üretim kapasitesini artırarak büyüme sürecine katkı sağlaması mümkündür. Ayrıca üretim artışını teşvik eden bu ithalat gerçekleşmesine imkan tanıyan döviz için ihracat kilit bir belirleyici olarak kabul edilmektedir (Iheanacho, 2017). İhracata yönelik politikalar, uluslararası pazarlarda daha fazla yer alan ve ekonomik sınırlandırmaları aşan bir üretim yapısıyla sonuçlanmaktadır. Bu durum ölçek ekonomisinden yararlanma adına önemli bir adım olarak görülmektedir. Üretimde daha fazla kapasite kullanımı gerçekleşmesi ölçek ekonomisi avantajından yararlanarak maliyetlerin azaltılmasını sağlamaktadır. Bu dış ticaret politikasını benimseyen ülkeler fiyat açısından rekabet gücü elde ederek uluslararası rekabete cevap verebilir hale gelecektir. Bu durum aynı zamanda üretim yapısı açısından emek yoğun ülkelere istihdamı arttırmaktadır. Son olarak uluslararası ticaretin gelişmesi, piyasalarda etkileşimi artırarak yeni teknolojilerin ve bilginin yayılmasını sağlamaktadır. Ayrıca üretim ve verimlilik artışına yol açması da öngörülmektedir. Buna karşılık ithal ikameci politika, yerli üretimin ithalat yerine ikame edilmesiyle küçük ulusal pazarlarda ölçek ekonomisi kaybına ve ilgili ürünlerin kısmen sermaye yoğunluğuna bağlı olarak artan maliyetlere yol açmaktadır. Sonuç olarak, koruma altında devam eden ithal ikameci politikanın neden olduğu döviz tasarrufunun iç maliyeti, ihracat sayesinde döviz kazanmanın maliyetini geçecek ve aradaki fark zamanla artma eğiliminde olacaktır (Balassa, 1978, s. 181-182). Bu çalışmanın amacı ticarete dayalı büyüme hipotezinin MIST (Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye) ülkelerinde geçerliliğini analiz etmektedir. Ayrıca bu ülkelerde ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir. MIST ülkeleri, son dönemde yükselen ekonomileriyle birlikte sahip oldukları nüfus ve pazar büyüklüğü açısından küresel ekonomi için önemli bir güç olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan çalışmanın sonuçlarının literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde veri ve yöntem hakkında bilgi verilerek konu ile ilgili ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Son bölümde de ampirik sonuçlara ve değerlendirmeye yer verilmiştir.

Literatür İncelemesi

İhracata dayalı büyüme hipotezi, farklı analiz teknikleri kullanılarak birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Mevcut ampirik literatür üç gruba ayrılabilir. Bazı çalışmalarda ülkelerarası veriler ile sıra korelasyon yöntemi kullanılarak hipotez test edilmiştir (Kravis, 1970, s.869-870; Tyler, 1981, s.129; Ijirshar, 2015, s.121). İkinci grup çalışmalarda regresyon tekniği ile en küçük kareler ve panel veri yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalardır (Balassa, 1985; Ram, 1985; Mbaku, 1989; Alam, 1991; De Gregorio, 1992; Amirkhalkhali ve Dar, 1995; Fosu, 1996; Çetintaş ve Barışık, 2009; Furuoka, 2009; Herzer, 2010; Dreger ve Herzer, 2011; Yardımcıoğlu ve Gülmez, 2013; Şahbaz, Ağır ve Yanar, 2014; Topallı ve Alagöz, 2015; Edeme, Ifelunini ve Nkalu, 2016; Ee, 2016).

Üçüncü grup çalışmalarda da zaman serisi yöntemi kullanılarak ihracat ve büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Awokuse (2007), tarafından yapılan çalışmada Bulgaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti ülkeleri için ihracatın ve ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada ticaretin ekonomik büyümeyi teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Chandra (2003), Hindistan'da ihracata dayalı büyüme hipotezini araştırmıştır. Değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulmuştur. Shihab, Soufan ve Abdul-Khaliq (2014), Granger nedensellik analizini kullanarak Ürdün için 2000-2012 yılları arasındaki dönemine yönelik ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Elbeydi, Hamuda ve Gazda (2010) tarafından yapılan çalışmada 1980-2007 dönemi için Libya örneğinde ihracat ve gelir artışı arasında uzun dönemde çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada ihracatın teşvik

edilmesinin ekonomik büyümeye katkı sağladığı sonucuna ulaşmışlardır. Shirazi ve Manap (2004), ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Pakistan için incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre ihracat, ithalat ve çıktı büyümesi arasında uzun vadeli bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca ampirik bulgular ihracattan çıktı büyümesine tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte ihracat ve ithalat arasında önemli bir nedensellik olmadığını bulmuşlardır. Raza ve Ying (2017), ihracata dayalı büyüme hipotezini Toda-Yamamoto ve eşbütünleşme testlerini kullanarak Pakistan için incelemişlerdir. İhracatın ekonomik büyüme ve yatırımların nedeni olduğu sonucunu bulmuşlardır. Ayrıca ekonomik büyümeden yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Hye, Wizarat ve Lau (2013), Granger nedensellik testini kullanarak altı tane Asya ülkesi için ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemişlerdir. İthalata dayalı ekonomik büyüme Bangladeş, Butan, Hindistan, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka için geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İhracata dayalı büyüme modelinin Pakistan hariç incelenen tüm ülkelerde geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmanın sonuçlarına göre yurtiçi ve yurtdışı talebin artmasının, ekonomik büyüme ve istihdam açısından pozitif katkıda bulunduğunu ifade etmişlerdir. Nguyen (2016) tarafından yapılan çalışmada, 1990-2015 dönemi için Vietnam ekonomik büyümesi ve ihracatı arasında önemli pozitif bir ilişki bulunmuştur. Konya (2004), 25 OECD ülkesi için ihracata dayalı büyüme hipotezi ile büyümeye dayalı ihracat olasılığını Granger nedenselliğini test etmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre İzlanda 'da ihracat büyümenin nedeni, Kanada, Japonya ve Kore'de büyümenin ihracatın nedeni olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca İsveç ve İngiltere için ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki sonucuna ulaşmıştır. Njimanted ve Aquilas (2015) tarafından yapılan çalışmada kereste ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Kamerun örneğinde Johansen eşbütünleşme ve hata düzeltme modelini kullanarak incelemişlerdir. Kereste ihracatının uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ramos (2001), ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Portekiz için 1865-1998 dönemine yönelik Granger nedensellik testiyle incelemiştir. Çalışmada elde edilen ampirik sonuçlara göre değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığını tespit etmiştir. Ekanayake (1999), Asya'daki sekiz gelişmekte olan ülkede 1960-1997 dönemine ait yıllık verileri kullanarak ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini eş bütünleşme ve hata düzeltme modeliyle analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda, Hindistan, Endonezya, Kore, Pakistan, Filipinler, Sri Lanka ve Tayland için ekonomik büyüme ve ihracat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Ayrıca Malezya için ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fitzova ve Zidek (2015), Granger nedensellik, eş bütünleşme ve vektör hata düzeltme modeli kullanılarak yapılan çalışmada Çek ve Slovak Cumhuriyetleri'nde ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Saaed ve Hussain (2015) tarafından yapılan çalışmada Tunus için, ihracatın ithalat ve ekonomik büyüme ile arasında tek yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca Tunus'taki ekonomik büyümenin ihracata dayalı ithalatın hem de büyüme kaynaklı ithalat stratejisi tarafından etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Model, Veri ve Yöntem

Ampirik çalışmada Endonezya, Meksika, Güney Kore ve Türkiye'ye ait gayri safi yurtiçi, hasıla (y_t), toplam mal ve hizmet ihracatı (ex_t) ve toplam mal ve hizmet ithalatı (im_t) serilerinden faydalanılmıştır. Değişkenlerin tamamı 2010 sabit fiyatları olup yıllık frekansta Türkiye için 1987-2017 arasında, diğer ülkeler için ise 1980-2017 yılları arasında incelenmiştir. Verilerin tamamı Dünya Bankası World Development Indicators veri tabanından elde edilmiş ve serilerin e tabanında doğal logaritmaları analizlerde kullanılmıştır. Uygulamada sırasıyla önce serilerin durağanlık durumları analiz edilecek ve entegrasyon dereceleri belirlenecektir. Ardından durağan olmasını beklemediğimiz seriler kullanılarak incelenen dört ülke için eşbütünleşme testleri uygulanacak ve hata düzeltme modelleri ile uzun dönem parametre değerleri tahmin edilecektir. Son olarak her ülke için değişkenler arasındaki Granger nedensellik ilişkileri incelenecektir.

Granger ve Newbold (1974) çalışması ile keşfedilen ve ana hatları çizilen sahte regresyon probleminin ardından zaman serilerinin durağanlık durumu ekonometri uygulamalarının hemen hemen tamamında ilk incelenen konu olmuştur. Durağanlık analizi için ortaya atılan ilk birim kök testi Dickey ve Fuller (1979) çalışması ile literatürde katılmıştır. İki sene boyunca özellikle hata teriminde gözlenen otokorelasyon problemi nedeniyle eleştirilen bu test, Dickey ve Fuller (1981) çalışması ile nihai haline kavuşmuş ardından literatürde en sık başvurulan birim kök testi olmuştur. Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller, ADF) birim kök testi olarak adlandırılan test, farkı alınmış zaman serisinin gecikmeli değerlerini modele eklemek kaydıyla otokorelasyon sorunundan kurtuluyor olsa da hata teriminde gözlenen bir diğer önemli problem olan değişen varyans karşısında sağlıklı sonuçlar sunamamaktadır. Bu sorun, Phillips ve Perron (1988) (PP) çalışmasında Dickey ve Fuller (1981) testinin Newey ve West (1987) değişen varyans ve otokorelasyona karşı

tutarlı kovaryans matris tahmincisi ile geliştirilmesi ile çözülmüştür. Hata teriminin klasik varsayımları sağlamamasından kaynaklanan problemlerden kaçınmak için uygulamalı çalışmalarda her iki test istatistiğinden de faydalanılmalıdır. Tablo 1 ve Tablo 2’de serilerin düzey ve farklarına uygulanan ADF ve PP birim kök test sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 1’de ADF ve PP test istatistikleri için hesaplanan p değerleri (Olasılık değerleri) anlamlılık düzeylerinden (0.1, 0.05, 0.01) küçük ise ilgili serinin birim kök içerdiğini öne süren H_0 boş hipotezi reddedilebilir. Bu bağlamda analize dahil edilen serilerin tamamı için serilerin durağan olmadığını öne süren boş hipotez kabul edilir. Tablo 2’deki birinci farklar için elde edilen test istatistikleri incelendiğinde serilerin tamamının birinci dereceden entegre (durağan) yani I(1) seriler oldukları görülmektedir.

Tablo 1. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

	Test	ly_t			lex_t			lim_t		
Endonezya	ADF	3.355 (0.999) [1]	-0.535 (0.975) [1]	-2.343 (0.439) [1]	3.671 (0.999) [1]	-1.580 (0.737) [1]	-2.230 (0.484) [1]	1.763 (0.999) [1]	-0.946 (0.933) [1]	-2.760 (0.277) [1]
	PP		-0.345 (0.989) [3]	-2.035 (0.560) [3]		-0.189 (0.999) [3]	-3.364 (0.078) [3]		-1.209 (0.882) [3]	-2.997 (0.184) [3]
Meksika	ADF	3.664 (0.999) [1]	-0.282 (0.993) [1]	-2.470 (0.389) [1]	3.392 (0.999) [1]	-1.549 (0.750) [1]	-1.165 (0.900) [1]	3.102 (0.999) [1]	-2.044 (0.556) [1]	-2.262 (0.471) [4]
	PP		-0.089 (0.999) [3]	-2.560 (0.354) [3]		-1.68 (0.698) [3]	-1.447 (0.789) [3]		-0.31 (0.992) [3]	-2.538 (0.363) [3]
Güney Kore	ADF	1.234 (0.999) [3]	-5.1 (0.000) [2]	-1.816 (0.645) [2]	3.256 (0.999) [1]	-2.002 (0.573) [1]	-0.273 (0.994) [1]	3.785 (0.999) [2]	-2.538 (0.363) [2]	-1.005 (0.924) [2]
	PP		-7.352 (0.000) [3]	-0.662 (0.965) [3]		-2.076 (0.543) [3]	0.262 (0.999) [3]		-1.344 (0.829) [3]	-1.185 (0.892) [3]
Türkiye	ADF	3.787 (0.999) [1]	1.408 (0.999) [4]	-1.915 (0.606) [1]	3.78 (0.999) [1]	-2.041 (0.557) [1]	-1.904 (0.610) [1]	3.067 (0.999) [1]	-1.456 (0.782) [1]	-2.295 (0.459) [1]
	PP		0.906 (0.999) [2]	-2.179 (0.504) [2]		-1.318 (0.835) [2]	-1.706 (0.686) [2]		-1.107 (0.906) [2]	-2.674 (0.313) [2]

- Yukarıda her bir değişken için 3 adet sütun tanımlanmıştır. Bu sütunlar sırasıyla yalnız Dickey-Fuller (DF) modeli, kesme içeren DF modeli ve hem kesme hem de trend içeren DF modelleri ile elde edilen test istatistiği değerlerini vermektedir. PP birim kök testi için yalnız DF modeli tanımlı değildir.

- Parantez içindeki değerler ilgili istatistiğin olasılık değerini (p-value) ifade etmektedir.

- Birim kök testleri için uygun gecikme sayısı Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiş olup, en yüksek gecikme 5 olarak alınmıştır.

Tablo 2. Serilerin Birinci Farklarının ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

	Test	Δy_t			Δlex_t			Δlim_t		
Endonezya	ADF	-1.655 (0.708) [1]	-3.58 (0.048) [1]	-3.517 (0.056) [1]	-1.875 (0.622) [2]	-4.703 (0.000) [1]	-4.881 (0.000) [1]	-3.883 (0.025) [1]	-4.527 (0.000) [1]	-4.461 (0.000) [1]
	PP		-4.593 (0.000) [3]	-4.521 (0.000) [3]		-7.414 (0.000) [3]	-7.299 (0.000) [3]		-6.008 (0.000) [3]	-5.897 (0.000) [3]
Meksika	ADF	-2.231 (0.483) [1]	-4.568 (0.000) [1]	-4.51 (0.000) [1]	-1.972 (0.584) [1]	-3.367 (0.078) [1]	-3.65 (0.043) [1]	-1.545 (0.751) [4]	-3.65 (0.043) [1]	-4.661 (0.000) [1]
	PP		-6.56 (0.000) [3]	-6.555 (0.000) [3]		-5.216 (0.000) [3]	-5.411 (0.000) [3]		-4.892 (0.000) [3]	-4.914 (0.000) [3]
Güney Kore	ADF	-1.554 (0.747) [4]	-0.818 (0.951) [4]	-5.603 (0.000) [1]	-0.895 (0.940) [3]	-3.331 (0.083) [1]	-4.52 (0.000) [1]	-0.793 (0.953) [4]	-5.232 (0.000) [1]	-6.788 (0.000) [1]
	PP		-3.935 (0.022) [3]	-7.377 (0.000) [3]		-4.809 (0.000) [3]	-5.236 (0.000) [3]		-5.678 (0.000) [3]	-5.91 (0.000) [3]
Türkiye	ADF	-1.642 (0.710) [1]	-3.423 (0.073) [1]	-4.021 (0.019) [3]	-1.644 (0.709) [1]	-3.456 (0.068) [1]	-3.986 (0.021) [1]	-1.821 (0.641) [2]	-4.513 (0.000) [1]	-4.746 (0.000) [1]
	PP		-5.687 (0.000) [2]	-5.8 (0.000) [2]		-5.646 (0.000) [2]	-5.592 (0.000) [2]		-7.486 (0.000) [2]	-7.81 (0.000) [2]

- Yukarıda her bir değişken için 3 adet sütun tanımlanmıştır. Bu sütunlar sırasıyla yalnız Dickey-Fuller (DF) modeli, kesme içeren DF modeli ve hem kesme hem de trend içeren DF modelleri ile elde edilen test istatistiği değerlerini vermektedir. PP birim kök testi için yalnız DF modeli tanımlıdır.

- Parantez içindeki değerler ilgili istatistiğin olasılık değerini (p-value) ifade etmektedir.

- Birim kök testleri için uygun gecikme sayısı Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiş olup, en yüksek gecikme 5 olarak alınmıştır.

Durağanlık analizinin ardından gerçekleştirilecek eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinin tamamı vektör otoregresif modelleri (Vector autoregression model, VAR) temel aldığından her bir ülke adına kurulacak VAR modeli için uygun gecikme değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaç için bilgi kriterlerinden faydalanılmaktadır. Altı gecikmeye kadar hesaplanan Akaike (AIC), Hannan-Quinn (HQ) ve Bayesyen (BIC) bilgi kriteri değerleri Tablo 3’de verilmiştir. Sonuçlara göre Endonezya için kurulacak VAR modelinde 2 gecikme baz alınması gerekirken diğer ülkeler için bir gecikmeli VAR modeli kurulmalıdır.

Tablo 3. VAR Modeli için Uygun Gecikme Değerinin Belirlenmesi

	Bilgi Kriterleri	Gecikme Değerleri				
		1	2	3	4	5
Endonezya	AIC	-16.359	-16.618*	-16.360	-16.104	-16.140
	HQ	-16.176	-16.297*	-15.902	-15.509	-15.408
	BIC	-15.815*	-15.665	-15.000	-14.335	-13.964
Meksika	AIC	-17.724*	-17.345	-17.084	-16.883	-17.454
	HQ	-17.540*	-17.025	-16.627	-16.288	-16.722
	BIC	-17.179*	-16.393	-15.724	-15.115	-15.277
G. Kore	AIC	-18.816*	-18.714	-18.630	-18.587	-18.606
	HQ	-18.633*	-18.393	-18.172	-17.992	-17.874
	BIC	-18.272*	-17.761	-17.270	-16.819	-16.429
Türkiye	AIC	-17.858*	-17.620	-17.160	-16.995	-16.740
	HQ	-17.690*	-17.327	-16.742	-16.452	-16.071
	BIC	-17.277*	-16.604	-15.708	-15.108	-14.418

-Maksimum gecikme değeri 5 olarak seçilmiş ve her bir gecikme değeri için bilgi kriterleri hesaplanmıştır. İlgili bilgi kriterinin seçtiği gecikme (*) ile işaretlenmiştir.

Hesaplanan gecikme değerlerine göre her bir ülke için eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinde temel alınacak VAR modelleri şu şekildedir:

Endonezya için 2 gecikmeli VAR modeli:

$$\begin{pmatrix} ly_t \\ lex_t \\ lim_t \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} c_1 \\ c_2 \\ c_3 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \pi_{11}^1 & \pi_{12}^1 & \pi_{13}^1 \\ \pi_{21}^1 & \pi_{22}^1 & \pi_{23}^1 \\ \pi_{31}^1 & \pi_{32}^1 & \pi_{33}^1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} ly_{t-1} \\ lex_{t-1} \\ lim_{t-1} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \pi_{11}^2 & \pi_{12}^2 & \pi_{13}^2 \\ \pi_{21}^2 & \pi_{22}^2 & \pi_{23}^2 \\ \pi_{31}^2 & \pi_{32}^2 & \pi_{33}^2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} ly_{t-2} \\ lex_{t-2} \\ lim_{t-2} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \\ \varepsilon_{3t} \end{pmatrix} \quad (1)$$

Meksika, Güney Kore ve Türkiye için tek gecikmeli VAR modeli:

$$\begin{pmatrix} ly_t \\ lex_t \\ lim_t \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} a_1 \\ a_2 \\ a_3 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \psi_{11}^1 & \psi_{12}^1 & \psi_{13}^1 \\ \psi_{21}^1 & \psi_{22}^1 & \psi_{23}^1 \\ \psi_{31}^1 & \psi_{32}^1 & \psi_{33}^1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} ly_{t-1} \\ lex_{t-1} \\ lim_{t-1} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} v_{1t} \\ v_{2t} \\ v_{3t} \end{pmatrix} \quad (2)$$

Model (1) ve Model (2)'de yer alan ε_t ve v_t klasik varsayımların tamamını sağlayan hata terimleridir.

Nelson ve Plosser (1982) çalışması makro iktisadi zaman serilerinin nerdeyse tamamının durağan olmadığını açıkça göstermiştir. Bu sebeple durağanlık kavramının ortaya çıkardığı sahte regresyon problemine çözüm aranması elzem olmuştur. Bu hususta ilk adım Engle ve Granger (1987) çalışması ile atılmış ve literatür eşbütünleşme kavramı ile tanışmıştır. Granger temsili teorisine göre, iki değişkenli bir regresyon modelindeki hata terimi değişkenlerin bir doğrusal kombinasyonudur ve eğer hata terimi durağansa bu iki seri de eşbütünleşiktir. Buna ek olarak eğer iki seri eşbütünleşik ise bu seriler arasında uzun dönemli bir ilişki vardır ve tahmin edilen regresyon modelinin parametrelerine uzun dönemde güvenilebilir. Ayrıca kısa dönemde değişkenler arasında gözlenen dengesizliğin hata düzeltme mekanizması tarafından düzeltilmesi beklenir. Bu mekanizma hata düzeltme modelinde yer alan tek gecikmeli kalıntı serisinin parametresi tarafından temsil edilmekte ve bu parametre tahminin üç şartı sağlaması gerekmektedir. Bu şartlar; parametre tahminin sıfır ile bir arasında bir değer alması, negatif olması ve istatistiki olarak anlamlı olmasıdır.

Engle ve Granger (1987) eşbütünleşme yönteminin iki önemli sorunundan bahsedilebilir. Bunlardan ilki, yöntemin sadece bir bağımlı bir bağımsız iki değişken içeren modeller için sağlıklı sonuçlar vermesidir. İkinci sorun ise serilerin eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşıldıktan sonra modeldeki bağımlı değişken ile bağımsız değişkenin yer değiştirmesi durumunda serilerin eşbütünleşik olmadığı gibi çelişkili neticelere ulaşılmasıdır. Bu gibi sorunlara cevap olarak Johansen (1988) ikiden çok değişken içeren sistemler için VAR modellerine dayalı bir den çok eşbütünleşme vektörünün maksimum olabilirlik yöntemi ile tahmin edilebildiği bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntemle göre $X_t = (ly_t, lex_t, lim_t)'$ birinci derece durağan serilerden oluşan bir değişkenler vektörü olmak üzere aşağıdaki gibi bir VAR modeli kurulabilir:

$$X_t = c + \Pi_1 X_{t-1} + \Pi_2 X_{t-2} + \dots + \Pi_p X_{t-p} + e_t \quad (3)$$

Burada e_t (3×1) hata vektörüdür. p değeri ise Endonezya için 2 diğer ülkeler için 1'dir. Model (3)'den hareketle aşağıdaki eşitlik oluşturulabilir:

$$\Delta X_t = \mu + \Gamma X_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} A_i \Delta X_{t-i} + \eta_t \quad (4)$$

Bu eşitlikte η_t klasik varsayımları sağlayan hata terimleri vektörüdür. Model (4) özünde Dickey-Fuller modelinin çok değişkenli bir formudur. Burada Γ matrisi bir katsayılar matrisi olup (3×3) boyutundadır ve aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$\Gamma = I - \Pi_1 - \Pi_2 - \dots - \Pi_p \quad (5)$$

Γ 'nin rankı değişken sayısından yani 3'den küçük olmak üzere ($r < 3$) boyutları ($3 \times r$) olan iki matrisin çarpımı olarak ifade edilebilir $\Gamma = \alpha\beta'$. ΔX_t 'nin durağan ancak X_t 'nin durağan olmadığı durumda değişkenlerin doğrusal bir kombinasyonunu temsil eden $\beta'X_t$ bir durağan süreçtir. Öyleyse Granger'a göre X_t değişkenleri β matrisi ile birlikte eşbütünleşiktir. β matrisinin her bir kolonu eşbütünleşme vektörleridir. α ise vektör hata düzeltme modellerinde yer alan hata düzeltme parametrelerini içermektedir. Bu noktada Γ matrisinin rankı (r) sistemin eşbütünleşme durumu hakkında bilgi verir. n değişken sayısı olmak üzere eğer $r = n$ ise sistemdeki tüm değişkenlerin hali hazırda durağan olduğu yani eşbütünleşme ilişkisine ihtiyaç duyulmadığı anlaşılmalıdır. Bunun aksine rank sıfıra eşit ise değişkenler arasında herhangi bir eşbütünleşme yoktur sonucuna varılabilir. Bu sebeple Johansen (1988) testlerinde $r = 0$ yokluk hipotezleri reddedilebilmelidir. $r < n$ olması durumunda ise Γ matrisinin rankı kadar sistemde eşbütünleşme ilişkisi

mevcuttur. Johansen iki adet eşbütünlęme test istatistiği sunmuştur. Bunlar maksimum özdeğer testi ve iz testi adı ile anılmakta ve aşağıdaki gibi ifade edilmektedirler:

$$J_{maks} = -T \ln(1 - \hat{\lambda}_{r+1}) \quad (6)$$

$$J_{iz} = -T \sum_{i=r+1}^n (1 - \hat{\lambda}_i) \quad (7)$$

Bu iki eşitlikte T gözlem sayısını, λ ise ΔX_t ile X_{t-1} arasındaki kanonik korelasyonları temsil etmektedir.

ly_t, lex_t, lim_t değişkenlerinin oluşturduğu sistemin her bir ülke için Johansen eşbütünlęme testleri uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4’de özetlenmiştir:

Tablo 4. Johansen Eřbütünlęme Testleri Sonuçları

	Maksimum Özdeğer Testi			İz Testi		
	Yokluk Hipotezi	Test İstatistiği	%5 Kritik Değer	Yokluk Hipotezi	Test İstatistiği	%5 Kritik Değer
Endonezya	$H_0 : r = 0$	21.92	22.00	$H_0 : r = 0$	46.55*	34.91
	$H_0 : r = 1$	16.88	15.67	$H_0 : r > 1$	24.63*	19.96
	$H_0 : r = 2$	7.75	9.24	$H_0 : r > 2$	7.75	9.24
Meksika	$H_0 : r = 0$	32.62*	22.00	$H_0 : r = 0$	52.34*	34.91
	$H_0 : r = 1$	16.11*	15.67	$H_0 : r > 1$	19.72*	19.96
	$H_0 : r = 2$	3.61	9.24	$H_0 : r > 2$	3.61	9.24
G. Kore	$H_0 : r = 0$	35.47*	22.00	$H_0 : r = 0$	62.39*	34.91
	$H_0 : r = 1$	20.39*	15.67	$H_0 : r > 1$	26.91*	19.96
	$H_0 : r = 2$	6.53	9.24	$H_0 : r > 2$	6.53	9.24
Türkiye	$H_0 : r = 0$	18.57	22.00	$H_0 : r = 0$	38.11*	34.91
	$H_0 : r = 1$	14.03	15.67	$H_0 : r > 1$	19.55	19.96
	$H_0 : r = 2$	5.51	9.24	$H_0 : r > 2$	5.51	9.24

-Yokluk hipotezinin reddedilebildiği test istatistikleri (*) ile işaretlenmiştir.

Tablo 4’deki sonuçlara göre her bir ülke için $H_0 : r = 0$ yokluk hipotezi reddedilebilmiştir. Öyleyse her ülke için en az bir adet istatistiki olarak anlamlı eşbütünlęme vektörünün varlığından emin olunabilir. Bu durumda her ülke için hata düzeltme modeli ve uzun dönem ilişki katsayıları tahmin edilebilir. ly_t değişkeninin temel alındığı, her bir ülke için tahmin edilen hata düzeltme modelleri Tablo 5’de özetlenmiştir:

Tablo 5. Hata Düzeltme Modelleri Tahmin Sonuçları

	Bağımlı Değişken: Δly_t			
	Δly_{t-1}	Δlex_{t-1}	Δlim_{t-1}	ϵ_{t-1}
Endonezya	0.6307 (0.0004)	0.0087 (0.9313)	-0.0301 (0.7028)	0.0225 (0.1673)
Meksika	-0.2361 (0.4083)	0.2209 (0.0023)	0.0798 (0.2354)	-0.0080 (0.4727)
G. Kore	-0.6243 (0.0411)	-0.0912 (0.1756)	0.1325 (0.1249)	-0.0002 (0.0000)
Türkiye	1.5171 (0.0009)	-0.0663 (0.6228)	-0.5420 (0.0010)	-0.0883 (0.0030)

-Tablodaki parantez içerisindeki değerler ilgili değişkene ait parametre tahminin t istatistiği olasılık değeridir.

Hata düzeltme modelleri kısa dönem ilişki katsayılarını ve hata düzeltme terimini içermektedir. Buna göre Endonezya ve Güney Kore için Δly_t değişkenine ait parametre tahmini, Meksika için Δlex_{t-1} değişkenine ait parametre tahmini Türkiye için ise hem Δly_t hem de Δlim_{t-1} değişkenine ait parametre tahmini %5 anlamlılık düzeyi için istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Hata düzeltme modellerinin ana odak noktası hata düzeltme katsayılarıdır. Bu katsayı tahminlerinin istatistiki olarak anlamlı, negatif ve sıfır ile bir arasında yer alması beklenir. Bu şartları sadece Güney Kore ve Türkiye'ye ait hata düzeltme katsayı tahminleri sağlamaktadır. Dolayısıyla hata düzeltme mekanizması Türkiye ve Güney Kore için çalışmaktadır. Ancak uyarılama hızı Güney Kore için onbinde iki gibi oldukça düşük bir değerdir. Ancak Türkiye için kısa dönem dengesizliklerinin yılda yaklaşık %9'unun giderildiği yorumu yapılabilir. ly_t için değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki parametreleri tahminleri Tablo 6'da verilmiştir:

Tablo 6. Uzun Dönem Parametre Tahminleri

	Bağımlı Değişken: ly_t		
	c	lex_t	lim_t
Endonezya	3.3540 (0.0030)	4.2060 (0.0000)	-3.2620 (0.0040)
Meksika	6.3870 (0.0000)	7.7110 (0.0000)	-6.5310 (0.0000)
G. Kore	6.1970 (0.0000)	0.7750 (0.2910)	-2.2430 (0.0360)
Türkiye	5.3140 (0.0000)	3.5040 (0.0020)	-3.2910 (0.0040)

-Tablodaki parantez içerisindeki değerler ilgili değişkene ait parametre tahminin t istatistiği olasılık değeridir.

Tablo 6'daki tahmin sonuçlarına göre Güney Kore'nin lex_t değişkenine ait parametre tahmini hariç tüm ülkeler için uzun dönem parametre tahminleri istatistiki olarak anlamlıdır. İthalatın geliri düşürmesi, ihracatın ise gelir üzerinde pozitif bir etkiye sahip olması beklenmektedir. Tablo 6 incelendiğinde her ülkenin parametre işaret tahminleri de iktisadi beklentilere uygundur. Ülke bazında yorumlanacak olursa geliri dış ticaretten en çok etkilenen ülke Meksika'dır. Bu ülke için ihracatın %1 büyümesi geliri %7.7 arttırırken, ithalatın %1 büyümesi geliri %6.5 düşürmektedir. Türkiye için en dikkat çekici sonuç ithalat ve ihracat için tahmin edilen parametre mutlak değerlerinin birbirine çok yakın bulunmasıdır. Güney Kore'nin istatistiki olarak anlamsız bulunan parametre tahmini bir yana bırakılırsa diğer ülkeler için ihracatın gelir üzerindeki olumlu etkisi ithalatın olumsuz etkisinden daha fazladır. Ancak Türkiye için bu fark oldukça düşüktür. Ekonometri literatüründeki bir diğer önemli analiz nedensellik araştırmalarıdır. Nedensellik tartışmaları antik çağlara kadar dayanmakla beraber nedensellik, üzerinde mutabık kalınmış ortak bir tanımlaması olmayan bir kavramdır. Bu sebeple kantitatif iktisadi analize özgü bir nedensellik tanımlaması yapılmalı ve bu tanım üzerinden bir analiz geliştirilmelidir. Ekonometri çerçevesinde nedensellik tanımını yapan ilk çalışma Granger (1969)'dur. Dikkat edilirse ekonometride nedensellik kavramının tartışılması durağanlık ve eşbütünlük gibi kavramlardan çok öncedir. Granger'ın nedensellik tanımı basit haliyle özetlenecek olursa; eğer bir x_t değişkeni y_t değişkeninin öngörü performansını iyileştiriyorsa x_t , y_t 'nin Granger nedenidir. Bu çalışmada incelediğimiz değişkenleri kullanarak daha geniş bir tanımlama şu şekilde yapabiliriz:

Ω_t içerisinde $(ly_t, \dots, ly_{t-j}, lex_t, \dots, lex_{t-i})$ değişkenlerini barındıran bir bilgi kümesi olsun. Eğer ly_{t+h} 'nin Ω_t 'ye dayanan optimal tahmincisinin varyansı, ly_t 'nin kendi gecikmeli değerlerine dayanan optimal tahmincisinin varyansından küçükse lex_t , ly_t 'nin Granger nedenidir. Daha matematiksel olarak,

$$lex_t \text{ Granger nedenidir } ly_t \text{ 'nin } \Leftrightarrow \sigma_1^2(ly_t : ly_{t-j}, lex_{t-i}) < \sigma_2^2(ly_t : ly_{t-j}) \quad (8)$$

Burada i ve $j=1,2,\dots,p$ 'dir ve σ^2 öngörü hata varyansını temsil etmektedir (Foresti, 2006 s.3).

Granger nedensellik testi özünde VAR modelindeki ilgili denklemin bazı parametrelerine getirilen sıfır kısıtının test edilmesidir. Örneğimizden hareket edersek iki değişken ve iki gecikme için kurulmuş bir VAR modeli için;

$$\begin{pmatrix} ly_t \\ lex_t \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} a_1 \\ a_2 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \psi_{11}^1 & \psi_{12}^1 \\ \psi_{21}^1 & \psi_{22}^1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} ly_{t-1} \\ lex_{t-1} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \psi_{11}^2 & \psi_{12}^2 \\ \psi_{21}^2 & \psi_{22}^2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} ly_{t-2} \\ lex_{t-2} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} v_{1t} \\ v_{2t} \end{pmatrix}$$

yokluk hipotezleri;

$$H_0^1 : \psi_{12}^1 = \psi_{12}^2 = 0; lex_t \text{ Granger nedeni değildir } ly_t \text{ 'nin}$$

$$H_0^2 : \psi_{21}^1 = \psi_{21}^2 = 0; ly_t \text{ Granger nedeni değildir } lex_t \text{ 'nin}$$

şeklinindedir. H_0^1 ve H_0^2 için kısıtlanmış modeller:

$$\begin{pmatrix} ly_t \\ lex_t \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} a_1 \\ a_2 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \psi_{11}^1 & 0 \\ 0 & \psi_{22}^1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} ly_{t-1} \\ lex_{t-1} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \psi_{11}^2 & 0 \\ 0 & \psi_{22}^2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} ly_{t-2} \\ lex_{t-2} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \omega_{1t} \\ \omega_{2t} \end{pmatrix}$$

H_0^1 ve H_0^2 için test istatistikleri ise standart F dağılımına uyarlar ve T toplam gözlem sayısı, p gecikme değeri olmak üzere aşağdaki gibi gösterilirler:

$$F_{lex_t \rightarrow ly_t} = \frac{(\sum_{t=1}^T \omega_{1t}^2 - \sum_{t=1}^T v_{1t}^2) / p}{(\sum_{t=1}^T v_{1t}^2) / (T - 2p - 1)}$$

$$F_{ly_t \rightarrow lex_t} = \frac{(\sum_{t=1}^T \omega_{2t}^2 - \sum_{t=1}^T v_{2t}^2) / p}{(\sum_{t=1}^T v_{2t}^2) / (T - 2p - 1)}$$

Granger nedensellik testi literatürde sık kullanılmasına karşın durağanlık ve eşbütünleşme kavramlarının keşfedilmesi ile yeniden ele alınarak güncellenmesi gerekmektedir. Keza Park ve Phillips (1989) ve Sims, Stock ve Watson (1990) alışmaları Granger nedensellik testinin durağan olmayan seriler ile asimptotik olarak standart dağılımların hiçbirine uymadığını göstermiştir. Buradan hareketle Toda ve Yamamoto (1995) alışması durağan olmayan ancak eşbütünleşik olan seriler için Granger nedensellik testini geliştirmiş ve yeni bir yöntem önermiştir. Bu yönteme göre ilk adımda seriler için belirlenen en iyi VAR modeline fazladan serilerin entegrasyon dereceleri kadar gecikme eklenerek oluşturulan yeni VAR modeli tahmin edilir. Örneğimizde iki gecikmeli bir VAR(2) modelinden faydalandık. Serilerin I(1) olduğu bilindiğine göre Toda ve Yamamoto (1995) yöntemi için VAR modeline bir gecikme daha eklenerek VAR(3) modeli kurup tahmin edilmelidir. Yöntemin ikinci aşamasında ise sonradan eklenen gecikmeli serilere ait parametreler hariç diğer parametrelere sıfır kısıtı getirilerek yokluk hipotezi oluşturulur. Ardından yokluk hipotezine göre oluşturulan kısıtlı ve kısıtsız VAR modellerinden Wald istatistiği hesaplanır. Elde edilen bu Wald istatistiği standart χ^2 dağılımına uymaktadır. Böylece durağan olmayan ancak eşbütünleşik olan seriler için de Granger nedensellik tanımı test edilebilir olmaktadır. Çalışmada Endonezya için  diğer ülkeler için iki gecikmeli VAR modelleri tahmin edilmiş ve tüm ülkeler için değişkenler arasındaki tüm mümkün Granger nedensellik ilişkileri Toda ve Yamamoto (1995) yöntemi ile test edilmiştir. Sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Toda ve Yamamoto (1995) Nedensellik Testi Sonuçları

Yokluk Hipotezleri	Endonezya		Meksika	
	Test İstatistiği	p. Değeri	Test İstatistiği	p. Değeri
lex_t, ly_t 'nin Granger nedeni değildir.	1.70	0.42	4.40**	0.036
ly_t, lex_t 'nin Granger nedeni değildir.	26.60***	0.00	2.00	0.15
lim_t, ly_t 'nin Granger nedeni değildir.	3.20	0.20	1.30	0.25
ly_t, lim_t 'nin Granger nedeni değildir.	30.40***	0.00	3.90**	0.05
lex_t, lim_t 'nin Granger nedeni değildir.	4.40	0.11	5.70***	0.017
lim_t, lex_t 'nin Granger nedeni değildir.	1.90	0.38	2.50	0.120
Yokluk Hipotezleri	Güney Kore		Türkiye	
	Test İstatistiği	p. Değeri	Test İstatistiği	p. Değeri
lex_t, ly_t 'nin Granger nedeni değildir.	1.10	0.29	0.31	0.58
ly_t, lex_t 'nin Granger nedeni değildir.	0.28	0.59	0.045	0.83
lim_t, ly_t 'nin Granger nedeni değildir.	0.48	0.49	3.10*	0.08
ly_t, lim_t 'nin Granger nedeni değildir.	2.00	0.15	0.82	0.36
lex_t, lim_t 'nin Granger nedeni değildir.	1.90	0.17	0.01	0.99
lim_t, lex_t 'nin Granger nedeni değildir.	0.011	0.92	1.00	0.31

-Yokluk hipotezinin; %1 anlamlılık düzeyinde reddedilebildiği test istatistikleri (***) ile, %5 anlamlılık düzeyinde reddedilebildiği test istatistikleri (**) ile, %10 anlamlılık düzeyinde reddedilebildiği test istatistikleri (*) ile işaretlenmiştir.

Tablo 7'deki sonuçlara göre, Endonezya için gelirden ihracat ve ithalata doğru tek yönlü anlamlı iki nedensellik ilişkisi tespit edilebilmiştir. Meksika için ise ihracat gelirin, gelir ithalatın ve ihracat ithalatın Granger nedenidir. Güney Kore için istatistiki olarak herhangi bir anlamlı Granger nedensellik bulunamamıştır. Türkiye için ise sadece ithalattan gelire yönelik tek yönlü Granger nedeni değildir yokluk hipotezi ancak %10 anlamlılık düzeyinde reddedilebilmektedir. Bu sonuçları Granger'ın nedensellik tanımı çerçevesinde yorumlamak elzemdir. Değişkenler arasında anlamlı bir Granger nedenselliğinin bulunamaması ilgili değişkenlerin birbirlerinden etkilenmedikleri anlamına gelmez. Tanımın ışığında yorumlamak gerekirse, Endonezya için gelirin, ihracat ve ithalat serilerinin öngörü performansı üzerinde istatistiki olarak dikkate değer bir katkısının olduğunu söyleyebiliriz. Benzer olarak, Meksika için gelir ve ihracat serilerinin ithalat serisinin öngörü hata varyansını düşürdüğü, ihracat serisinin ise gelirin öngörü performansını iyileştirdiği yorumu yapılabilir. Güney Kore için sistemde yer alan üç değişkenden herhangi birinin bir diğerinin öngörü performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı gözlenmiştir. Türkiye için ithalat serisinin gelirin öngörü bilgi kümesinde yer alması durumunda öngörü hata varyansını düşürdüğü bulgusuna ulaşılmıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı, 1980-2017 yıllarını kapsayan dönem için MIST ülkelerinde ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Johansen Eşbütünleşme ve Toda ve Yamamoto yöntemlerini kullanarak test etmektir. Elde edilen sonuçları ülke bazı değerlendirdiğimizde GSYİH'sı dış ticaretten en çok etkilenen ülke Meksika'dır. Bu ülke için ihracatın %1 büyümesi geliri %7.7 arttırırken, ithalatın %1 büyümesi geliri %6.5 azaltmaktadır. Türkiye'de ithalat ve ihracat için tahmin edilen parametre değerlerinin mutlak değerce birbirine yakın olduğu gözlenmiştir. Bu durumun ortaya çıkması, ihracat içerisindeki ithalat oranının payı ile ilişkilendirilebilir. Güney Kore'nin istatistiki olarak anlamsız bulunan parametre tahmini hariç tutulduğunda, diğer ülkeler için ihracatın gelir üzerindeki olumlu etkisi, ithalatın olumsuz etkisinden daha fazladır. Ancak Türkiye için bu farkın diğer ülkelere göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. Çalışmada elde edilen nedensellik sonuçlarına göre, Endonezya için gelirden, ihracat ve ithalata doğru tek yönlü anlamlı iki nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Meksika için ise ihracat gelirin, gelir ithalatın ve ihracat ithalatın Granger nedenidir. Türkiye için ise sadece ithalattan gelire yönelik tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Meksika, Endonezya ve Türkiye için dış ticarete dayalı büyüme hipotezi geçerlidir. Elde edilen bulgular, Fitzova ve Zidek (2015), Awokuse (2007), Chandra (2003), Shihab vd. (2014), Elbeydi vd. (2010), Shirazi ve Manap (2004), Raza ve Ying (2017), Hye vd. (2013), Nguyen (2016) çalışmalarındaki sonuçlarla benzerlikler içermektedir. Güney Kore için istatistiki olarak herhangi bir anlamlı Granger nedensellik bulunamamıştır. Bu sonuç, Zang ve Baibrbridge (2012), Sharma ve Dhakal (1994) çalışmalarında elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Literatürdeki bazı çalışmalarda ticarete dayalı

büyüme hipotezi ile tahmin edilen pozitif verimlilik etkilerinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde meydana gelmediği görülmektedir. Bunun nedeni olarak bu ülkelerin ihracatında birincil (temel) malların büyük ölçüde rol almasıdır. Bu malların ihracatı büyük fiyat ve miktarsal dalgalanmalara yol açmaktadır. Ticaretin büyüme üzerindeki etkisinin ortaya çıkması için ülkelerin fiyat ve fiyat dışı yönleri geliştirilmelidir. Ayrıca ihracata konu olan malların ülke içerisindeki katma değerinin artırılması gerekmektedir. Katma değeri düşük olan ürünlerin uluslararası piyasada daha az rekabet gücüne sahip olarak görünmesi de özellikle ticarete dayalı büyüme hipotezinin geçerli olmaması açısından önemli bir neden olduğu öngörülmektedir. Bununla birlikte ekonomik reformlar yapılarak ülkelerin ihracatının yüksek kalite içeren geniş ürün sepetine sahip olması uluslararası piyasada rekabet gücü açısından önem arz etmektedir. Bu durumun sağlanması ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki beklenen olası etkileri arttırması mümkündür.

Kaynakça

- Alam, M. S. (1991). Trade orientation and macroeconomic performance in LDCs: an empirical study. *Economic Development and Cultural Change*, 39(4), 839-848.
- Amirkhalkhali, S. ve Dar, A. A. (1995). A varying-coefficients model of export expansion, factor accumulation and economic growth: Evidence from cross-country, time series data. *Economic Modelling*, 12(4), 435-441.
- Awokuse, T. O. (2007). Causality between exports, imports, and economic growth: Evidence from transition economies. *Economics letters*, 94(3), 389-395.
- Balassa, B. (1978). Exports and economic growth: Further evidence. *Journal of development economics*, 5(2), 181-189.
- Balassa, B. (1985). Exports, policy choices, and economic growth in developing countries after the 1973 oil shock. *Journal of development economics*, 18(1), 23-35.
- Çetintaş, H. ve Barışık, S. (2009). Export, import and economic growth: The case of transition economies. *Transition Studies Review*, 15(4), 636-649.
- Chandra, R. (2003). Reinvestigating export-led growth in India using a multivariate cointegration framework. *The Journal of Developing Areas*, 37(1), 73-86.
- De Gregorio, J. (1992). Economic growth in latin america. *Journal of development economics*, 39(1), 59-84.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1057-1072.
- Dreger, C. & Herzer, D. (2011). *A Further Examination of the Export-Led Growth Hypothesis* (Discussion Paper No. 305). Frankfurt: European University Viadrina.
- Edeme, R. K., Ifelunini, I. A. ve Nkalu, N. C. (2016). A Comparative Analysis of the Impact of Agricultural Exports on Economic Growth of ECOWAS Countries. *Acta Oeconomica Pragensia*, 24(05).
- Ee, C. Y. (2016). Export-led growth hypothesis: empirical evidence from selected Sub-Saharan African countries. *Procedia Economics and Finance*, 35, 232-240.
- Ekanayake, E. (1999). Exports and economic growth in Asian developing countries: Cointegration and error-correction models. *Journal of Economic Development*, 24(2), 43-56.
- Elbeydi, K. R., Hamuda, A. M. ve Gazda, V. (2010). The relationship between export and economic growth in Libya Arab Jamahiriya. *Theoretical and Applied Economics*, 17(1), 69-76.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 251-276.
- Fitzová, H. ve Zídek, L. (2015). Impact of trade on economic growth in the Czech and Slovak Republics. *Economics & Sociology*, 8(2), 36-50.
- Foresti, P. (2006). Testing for Granger causality between stock prices and economic growth. MPRA Paper No. 2962.
- Fosu, A. K. (1996). Primary exports and economic growth in developing countries. *World Economy*, 19(4), 465-475.
- Furuoka, F. (2009). Exports and Economic Growth in ASEAN Countries: Evidence from Panel Data Analysis. *The Icfai University Journal of Applied Economics*, VIII(2), 7-16.
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Granger, C. W. ve Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of econometrics*, 2(2), 111-120.
- Helpman, E. (1987). Imperfect competition and international trade: evidence from fourteen industrial countries. *Journal of the Japanese and international economics*, 1(1), 62-81.
- Herzer, D. (2010). *A further examination of the export-led growth hypothesis* (Discussion Paper No. 200). Berlin: Ibero America Institute for Economic Research.
- Hussain, M. A. ve Saeed, A. A. J. (2015). Impact of exports and imports on economic growth: Evidence from Tunisia. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, 6(1), 13-21.
- Hye, Q. M. A., Wizarat, S. ve Lau, W.-Y. (2013). Trade-led growth hypothesis: An empirical analysis of South Asian countries. *Economic Modelling*, 35, 654-660.
- Iheanacho, E. (2017). ARDL approach to trade liberalisation and economic growth in the developing country: Evidence from Nigeria. *African Research Review*, 11(2), 138-159.

- Ijirshar, V. (2015). The empirical analysis of agricultural exports and economic growth in Nigeria. *Journal of Development and Agricultural Economics*, 7(3), 113-122.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Konya, L. (2004). Export-led growth, growth-driven export, both or none? Granger causality analysis on OECD countries. *Applied Econometrics and International Development*, 1(4), 73-94.
- Kravis, I. B. (1970). Trade as a handmaiden of growth: Similarities between the nineteenth and twentieth centuries. *The Economic Journal*, 80(320), 850-872.
- Mbaku, J. M. (1989). Export growth and economic performance in developing countries: further evidence from Africa. *Journal of Development Economics*, 14(2), 127-142.
- Nelson, C. R. ve Plosser, C. R. (1982). Trends and random walks in macroeconomic time series: Some evidence and implications. *Journal of Monetary Economics*, 10(2), 139-162.
- Newey, W. K. ve West, K. D. (1987). Hypothesis testing with efficient method of moments estimation. *International Economic Review*, 28(3), 777-787.
- Nguyen H. T. (2016). Impact of export on economic growth in vietnam: empirical research and recommendations. *International Business and Management*, 13(3), 45-52.
- Njirantant, G. F. ve Aquilas, N. A. (2015). The impact of timber exports on economic growth in Cameroon: an econometric investigation. *Asian Journal of Economic Modelling*, 3(3), 46-60.
- Park, J. Y. ve Phillips, P. C. (1989). Statistical inference in regressions with integrated processes: Part 2. *Econometric Theory*, 5(1), 95-131.
- Phillips, P. C. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Ram, R. (1985). Exports and economic growth: Some additional evidence. *Economic Development and Cultural Change*, 33(2), 415-425.
- Ramos, F. F. R. (2001). Exports, imports, and economic growth in Portugal: evidence from causality and cointegration analysis. *Economic Modelling*, 18(4), 613-623.
- Raza, M. ve Zhang Ying, X. (2017). The causal relationship between export and economic growth of Pakistan. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 5(2), 210-231.
- Şahbaz, A., Hüseyin, A. ve Yanar, R. (2014). Seçilmiş Asya ülkeleri için ihracata dayalı büyüme modeli: Panel eşbütünleşme ve nedensellik analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(22), 24-46.
- Sharma, S. C. ve Dhakal, D. (1994). Causal analyses between exports and economic growth in developing countries. *Applied Economics*, 26(12), 1145-1157.
- Shihab, R. A., Soufan, T. ve Abdul-Khaliq, S. (2014). The causal relationship between exports and economic growth in Jordan. *Global Journal of Management And Business Research*, 14(3), 17-22.
- Shirazi, N. S. ve Manap, T. A. A. (2004). Exports and economic growth nexus: The case of Pakistan [with comments]. *The Pakistan Development Review*, 43(4), 563-581.
- Sims, C. A. Stock, J. H., ve Watson, M. W. (1990). Inference in linear time series models with some unit roots. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 113-144.
- Stiglitz, J. E. (2006). *Making globalization work*. New York: WW Norton & Company.
- Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Topallı, N. ve Alagöz, M. (2015). Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik. *International Journal of Social and Economic Sciences (IJSES)*(2), 122-126.
- Tyler, W. G. (1981). Growth and export expansion in developing countries: Some empirical evidence. *Journal of Development Economics*, 9(1), 121-130.
- Yardımcıoğlu, F. ve Gülmez, A. (2013). Türk Cumhuriyetlerinde ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(1), 145-161.
- Zang, W. ve Baimbridge, M (2012). Exports, imports and economic growth in South Korea and Japan: a tale of two economies. *Applied Economics*, 44, 361-372.

EXTENDED ABSTRACT

The impact of trade on economic growth is an important issue of economic research. The growth performances experienced by the eastern Asian countries in the last half century have attracted the attention of economists. These developments have strengthened the claims of those who advocate free trade, in other words, the liberalization of the flow of goods and services on a global scale. Thus, the view that developing countries could only achieve high prosperity by adopting the idea of free trade was dominant in the literature. The removal of barriers to trade contributes to economic growth in many ways. For instance, idea of competition dominates the market with free trade. This approach leads to more efficient sharing and use of resources in economic activities. Countries that use their resources more efficiently can produce at lower cost and benefit from the advantages of the scale economy. In addition, experience, knowledge and technology transfers from international markets lead to higher growth rates in labor intensive economies.

In this study, following the relevant literature, it was investigated whether the trade-based growth hypothesis was valid in the countries of MIST (Mexico, Indonesia, South Korea and Turkey) in light of the current data. The study of this hypothesis also allowed us to see the relations between imports, exports and economic growth. The MIST countries selected for the research have a serious production and consumption capacity due to their high population of young individuals. For this reason, MIST economies are expected to have an important impact on global trade today and in the future. The first part of the study focused on the relationship between foreign trade and economic growth. In the second part, detailed information about the data and method is given and empirical studies on the subject are given. Empirical findings, assessments and comments are included in the last section.

It is possible to divide the studies focusing on the relationship between foreign trade and economic growth into three groups. The first of these groups discussed the relationship between the mentioned cases with correlation analysis and the second group studies benefited from regression analysis. In the third group, it is possible to find various applications of time series methods which are used extensively in recent years. In this study, relationship between the foreign trade and economic growth in the focusing countries was examined by logarithms of total import, export and aggregate income variables which are measured with 2010 prices. Series used in the study that observed in the years 1987-2017 for Turkey, 1980-2017 for other countries. All data is available in the World Bank World Development Indicators database. The first phase of empirical study is the stationary analysis of series. Before the application of time series methods, this analysis is essential. The direction of the research is determined according to the results of the unit root tests. It was concluded that all series are first difference stationary. This means that classical methods cannot be applied to the series. For this reason, the Johansen method was used for the cointegration analysis and the Toda-Yamamoto (1995) method was used instead of the classical Granger causality test for causality analysis. Regression model estimates cannot be performed with non-stationary series. Instead, cointegration analysis could be used. The concept of cointegration claims that long-term relationships between economical variables can be predicted if they are affected by common shocks in the long term and move together. For this reason, it was tested whether there were significant cointegration relationships between foreign trade and income series for all MIST countries, and the estimates of long-term and short-term relationship coefficients were obtained. Causality relations between the series were investigated after the cointegration analysis. The definition of causality in the framework of economics and econometrics needs to be emphasized. According to Granger, a time series of X to be the cause of Y, if it must have a statistically significant and positive effect on prediction performance of Y. In this study, it is essential to think about causality in this context. Because the absence of a causal relationship between variables cannot be interpreted as a direct relationship between the variables. According to the findings obtained in the empirical study, there is a significant cointegration relationship between the foreign trade variables and the income variable for all countries examined. According to the estimated error correction models, error correction mechanism is working for these four countries. Estimation results of error correction models state that short-term parameter estimate of export is statistically significant for Mexico, short-term parameter estimates of import and income are significant for Turkey and income variable's short-term parameter estimate is significant for South Korea. In the estimation of long-term relationships, parameter estimations were found to be statistically significant for all countries except South Korea's export variable parameter estimation. According to this one percent growth in exports increases total income approximately 3.5% in Turkey. On the other hand, one percent growth in imports decreased aggregate income by 3.3 percent. According to the causality test, there was a significant two one-way causality relationship from total income to export and total income to import for Indonesia. When Mexico is analyzed, it is seen that export causes to income, income causes to imports and export causes to imports. It was only detected one-way Granger causality comes from imports to total income for Turkey. Finally, no significant Granger causality was found for South Korea. According to the results obtained, the parameter estimates showing the impact of imports and exports on total income in Turkey were found to be close to each other by absolute value. This result can be associated with the fact that Turkey's exports are significantly dependent on imports. Besides South Korea, the positive impact of exports on total income in other countries is greater than the negative impact of imports. For Turkey, however, this difference is relatively small compared to other countries.

External Debt and Economic Growth in Transition Countries: Case of Kyrgyzstan

Junus GANIEV¹, Damira BAIGONUSHOVA², Nurbek MADMAROV³ &
Raziakhan ABDIEVA⁴

Abstract

In many developing countries, out of shortage of savings and capital external resources as external debt, foreign direct investment and transfers play significant role in the fostering economic growth and development. The aim of this paper is to investigate the impacts of external public debt, current transfers and foreign direct investments on GDP of Kyrgyz Republic. By using quarterly data during 2000Q1-2017Q3 and the ARDL estimation method, the long-run cointegration relationship between current transfers, external debt, FDI and GDP was found. According to the results, current transfers' contribution to the country's economy is more than government debts. It is suggested that the government should focus more on foreign direct investments than foreign debts and current transfers in the long term.

Key Words: External Debt, Foreign Direct Investment, Current Transfers, Economic Growth, Kyrgyzstan

Geçiş Ekonomilerinde Dış Borç Ve Ekonomik Büyüme: Kırgızistan Örneği

Öz

Birçok gelişmekte olan ülkede tasarruf ve sermaye yetersizliğinden dolayı dış borç, doğrudan yabancı yatırımlar ve transferler gibi dış kaynaklar ekonomik büyüme ve kalkınmanın desteklenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Kırgız Cumhuriyeti'nde dış kamu borcunun, cari transferlerin ve doğrudan yabancı yatırımların GSYİH üzerindeki etkisini araştırmaktır. 2000Q1-2017Q3 dönemi çeyrek verileri ve ARDL eşbütünleşme yaklaşımı kullanılarak cari transferler, dış borç, DYY ve GSYİH arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlara göre, cari transferlerin ülke ekonomisine olan katkısı devlet borçlarından daha yüksektir. Hükümetin uzun vadeyi göz önünde bulundurarak dış borçlara ve cari transferlere göre doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına daha fazla odaklanması gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Borç, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Cari Transferler, Ekonomik Büyüme, Kırgızistan

Atıf İçin / Please Cite As:

Ganiev, J., Baigonushova, D., Madmarov, N., & Abdieva, R. (2020). External debt and economic growth in transition countries: Case of Kyrgyzstan. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 60-75.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.06.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 30.10.2019

¹ Asst. Prof. Dr. - Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Economics and Management, junus.ganiev@manas.edu.kg - ORCID: 0000-0001-8859-5464

² Asst. Prof. Dr. - Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Economics and Management, damira.baigonushova@manas.edu.kg - ORCID: 0000-0002-9740-0021

³ PhD Candidate, Kyrgyz-Turkish Manas University, Institute of Social Sciences, nurbekmadmarov17@gmail.com ORCID: 0000-0002-2329-5433

⁴ Asst. Prof. Dr. - Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Economics and Management razia.abdieva@manas.edu.kg - ORCID: 0000-0002-9438-1558

Introduction

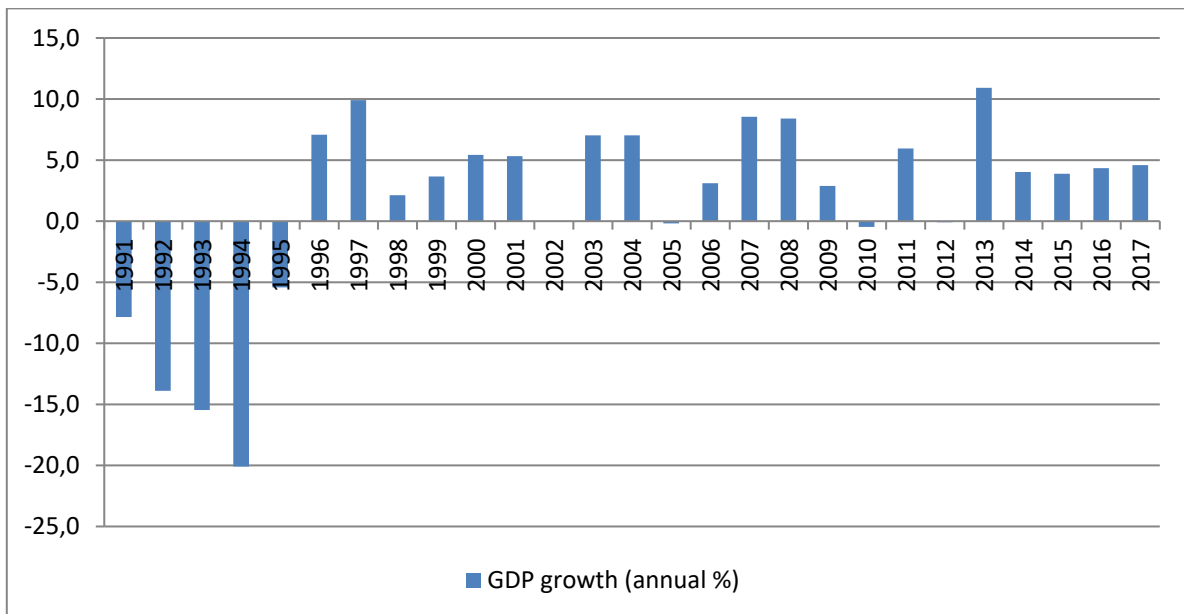
Kyrgyzstan is a small, open and externally dependent economy on petroleum products with undeveloped industry. The main exporting products are raw and unprocessed products such as gold, animals, fruit and vegetables. The country's import volume exceeds export volume by about four times. Also, due to the limited job opportunities inside, more than one third of labor force is working abroad.

Because of all these factors, the economic development of the country has become dependent on foreign factors. Thus, the foreign debt, remittances and foreign direct investments make significant contributions to the economic growth. In this regard, by examining the effects of external resources and especially external debts on growth, the aim of this study is to present policy recommendations for the country's economy.

The study consists of the introduction, conclusion and four parts. In the first part, the economic growth and the situation of external debt in Kyrgyzstan will be discussed by presenting statistical data. Then, literature review, sample data and methodology will be presented. At the end based on the results of econometric analysis, some policy proposals will be offered.

Economic Growth and External Debt in Kyrgyzstan

After the collapse of the USSR, Kyrgyzstan experienced a number of severe shocks. It lost its traditional markets placed in the other Soviet Union countries and substantial subsidies from the Soviet Union. The GDP of the country fell about 50% during the first five years of independence (World Bank, 2004). Indeed, during early 10 years of transition in the former Soviet Union countries, the average decrease in their economies was 65%, which was deeper than Global Great Depression. During Great Depression (between 1930 and 1934), the economic downturn in USA, Germany, and France was 27%, 16%, and 11% respectively (Sakıncı, 2004: 431). Since 1996, with the beginning of production in mining sector, the Kyrgyzstani GDP began to rise. However, the political shocks in 2005 and 2010 depressed the economy by 0.18% and 0.47% respectively. In 2012 and 2014, by excluding the stagnation in the production of gold mining company "Kumtor" and agricultural sector, GDP decreased by 0.09% (National Bank of Kyrgyz Republic, 2015).

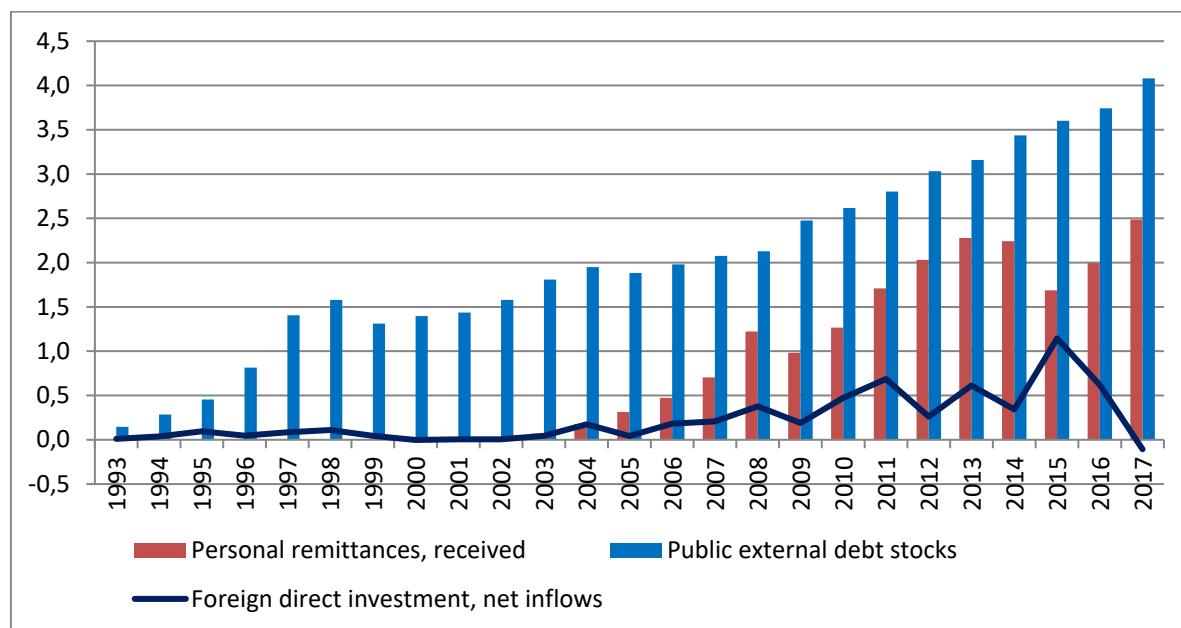

Graph 1. Real GDP Growth in Kyrgyzstan (year over year)

Since 2014, the economic growth is accounted for about 3-4%. The IMF pointed out that in 2014–15, several adverse external shocks such as a persistent slump in commodity prices, an abrupt decline in remittances, and lower demand for imported goods from key trading partners, especially China and Russia, hit the Central Asian and Caucasus countries. As a result of all these factors, one of the most two important indicators of an economy's health, the economic growth declined sharply and the current account balances weakened (IMF, 2019).

In the early years of independence (1991-1995), the hyperinflation and the drop of production in one side and the rising government expenditures for implementing structural reforms caused the budget shortage. Thus, the budget surplus in 1993 (7.1%) turned into 7.7% of deficit in 1994 and recovered to 11.5% in 1995 (Koichuyev, 2003: 86). Between 2000 and 2008, the increase of remittances by the Kyrgyz migrants led to rise of the demand and in the production and this in turn caused the growth in the tax revenues, which resulted in the budget surplus in 2008. Nonetheless, due to the global financial crisis and the political unrest between 2008 and 2013, the budget deficit increased rapidly.

Budget deficit of the country is mostly covered by the debt and especially by the external debt. Nowadays, the ratio of external public debt to GDP is approximately 60%. The Government of Kyrgyz Republic has been dealing with reducing the debt and therefore the budget deficit. The IMF recommends improving effectiveness of using debt and government expenditure, and increasing government revenue through increasing tax base and ensuring higher, sustainable and inclusive growth.

Graph 2. *External Resources in Kyrgyzstan (bln. USD)*

Nowadays, due to the inadequacy of the internal resources, the Kyrgyz economy depends mostly on the external resources like external debt, foreign direct investments (FDI) and remittances. Furthermore, the significant portion of private investments and of infrastructure investments made by the state are made up of foreign capital and financed by foreign aid and foreign debts. Proportionally, as the share of external aid is naturally low, the infrastructure investments are continuously increasing the burden of future generations. Indeed, the external government debt of Kyrgyzstan has increased by 86% in the last ten years, from 2.07 to 3.86 billion US dollars. On the other hand, the foreign direct investment contributes to the country's economy by not directly increasing the debt burden. Moreover, the current transfers, which mostly consisting of workers' remittances, is an important external source for Kyrgyzstan as well.

According to the National Statistics Committee of the Kyrgyz Republic (NSCKR), the amount of foreign direct investments in the country during the period of 1995-2016 reached to 9.89 billion US dollars. One fifth of this, 1.79 billion US dollars, came to be partners with existing joint-stock companies or to form a new joint-stock company. Other than this, exactly 20% is of re-investments; 44%, 3.99 billion dollars, is of foreign capital investors' loans; 14.6% is of commercial loans; 1.65% is of financial leasing and other capital. The average annual amount of FDI in the last ten years is about 800 million US dollars.

During 1995-2015, 6.85 (75.5%) and 2.22 (24.5%) billion US dollars of FDI were provided by non-CIS countries and the CIS countries respectively. The largest investor countries and their shares are: Canada (19.75%), China (18.86%), Kazakhstan (13.01%), Russia (10.60%), United Kingdom (10.08%), Turkey (5.00%), Germany (4.06%), and the USA (3.04%).

Since the classification of foreign direct investments by sectors was changed several times by the NSCKR, it was not possible to examine them in an aggregate form before 2008. During 2008-2015, the rank of the sectors that attracted foreign direct investment was (i) the manufacturing industry (38.02%), (ii) occupational, scientific and technical activities (25.45%), (iii) financial and insurance activities (18.30%), (iv) trade and motor vehicles repair (6.22%), (v) construction (3.76%), (vi) electricity, gas, and steam energy (2.84%), and (vii) mining sectors (2.60%). In other words, the investments generally come to the industry and services sectors such as food, construction, banking, mining, trade, and education.

When we look at the distribution of Kyrgyzstan's foreign debt by countries and institutions, it is seen that China Export-Import Bank ranks first with a share of 44.5% for infrastructural investments such as electricity and highways. Our debt to this institution has increased rapidly in the last five years. The second and third lenders are the World Bank with a share of 18.2% and the Asian Development Bank with a share of 16.7% respectively. A significant portion of these resources has also been used for the highways.

In 2016, 3.5 billion US dollars volume of total external debt consisted of 58.4% of bilateral and 40.2% of multilateral loans, which means 98.6% of the total debt consists of privileged debts (for more detailed information see Appendix 1). It should be emphasized that even though this seems to be beneficial, due to its longer duration and lower interest rates, for the country's economy, it should still be repaid in some time in the future. Hence, in the upcoming period more emphasis should be placed on encouraging private capital in the form of public-private partnership for the investment of infrastructure expenditures. In our opinion, it is one of the important measures that will lead to the country to avoid the rapidly increasing total external debt.

Literature Review

Most of the countries that try to improve their economy come across with the problem of inadequacy of internal resources and accordingly, resort to external resources. In this case, the most important external sources can be external debt and foreign direct investment. Since foreign direct investment has some important advantages over foreign debt, countries prefer to attract foreign investors. However, some countries, especially when they cannot find sources for infrastructural investment or cover budget deficits with domestic debt, resort to external borrowing.

Nevertheless, there is no consensus among both theoretical and empirical studies about the impact of external debt on economic growth. The theoretical literature was mostly developed after the 1980s debt crisis in Latin America. The intertemporal borrowing model, the debt-led growth model and debt surplus theory can be given as an example for this literature. Bilginoğlu and Aysu (2008) have studied these approaches in detail.

The contribution of FDI to economic growth is one of the most frequently discussed topics in the literature. According to the traditional argument, while FDI contributes to economic growth by increasing capital stock, in more up to date studies, it is viewed as an instrument for international technology transfer (Lensink and Morrissey, 2001: 3). To sum up, FDI contributes to an economy or/and hereby to economic growth significantly. However, it is also indisputable that portfolio investments may have various negative effects on an economy.

Abdelhafidh (2014) investigated the effect of external debt on economic growth for Tunisia during 1970-2010, and found that external debt affects economic growth both in the short and long-run significantly. He proposed that the advantage of external debt on the growth should be used for Tunisia. Akbas et al. (2013) examined the causal relationship between FDI, current account deficit, total credits and GDP for the G7 countries by Dumitrescu and Hurlin panel cointegration test. The results showed that there was a unidirectional causality from the current account deficit and FDI to economic growth. He suggested finding the ways to support for FDI to make current accounts more sustainable. Some empirical studies on these issues are summarized in three subheadings in accordance with the subject and given in Table 1.

Table 1. *Some Empirical Studies Investigating the External Debt, Foreign Direct Investment, and Economic Growth*

Authors and Paper publication year	Country and period	Method	Results
Empirical Studies Investigating the Effect of Foreign Debt and Foreign Direct Investments on Economic Growth			
Ebru Yalçın (2005)	East Asia-Pacific, Europe and Central Asia, Latin America and the Caribbean, the Middle East and North Africa, South Asia and Africa, 31 countries from 6 regions; 1982-2003	LSDV and TIME Panel data analysis	While investment inflows affect economic growth positively, debt components affect the growth negatively.
Bolanle Azeez, Fapetu Oladapo, Olufemi A. Aluko (2015)	Nigeria; 1990-2013	Error correction model	While there is a significant positive relationship between foreign direct investment and growth, there is a negative but insignificant relationship between external debt and economic growth.
Moga Tano Jilenga, Helian Xu, Igor-Mathieu Gondje-Dacka (2016)	Tanzania; 1971-2011	ARDL cointegration approach	While foreign debt significantly contributes to economic growth, FDI negatively affects the growth.
Empiric Studies Investigating the Relationship Between External Debt and Economic Growth			
Siddique, A., Selvanathan E. A. and Selvanathan S. (2015)	Forty HIPC countries; 1970-2007	Panel ARDL	External debt affects economic growth negatively.
Mehmet Ali Bilginoğlu, Ahmet Aysu (2008)	Turkey; 1968-2005	Ordinary Least Squares (OLS)	Foreign debt has a negative impact on economic growth.
Ekrem Gül, Ahmet Kamacı and Serkan Konya (2012)	Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan, Turkmenistan, and Turkey; 1994-2010	Pedroni Cointegration Test and Panel Granger Causality Test	In the long run, a unilateral causality from foreign debt to growth has been identified. However, the nonexistence of the short-run relationship can be explained by the increasing debt burden after gaining independence of the Turkic Republics.
Murat Karagoz and Mehmet Caglar (2016)	Seventeen OECD countries	FEM, REM, and Pooled OLS	The positive impact between foreign debt and economic growth was found. It may be led by effective debt management.
Sinem Kutlu and İpek M. Yurttagüler (2016)	Turkey; 1998:01-2014:02	Granger Causality, Johansen Cointegration Test	Foreign debt has been found as one of the most important dynamics of economic growth in Turkey.
Noraznin Abu Bakar and Sallahuiddin Hassan (2008)	Malaysia; 1970-2005	VAR approach, Johansen Cointegration Test	Total external debt has positive impact on growth. Every 1% increase in the foreign debt accumulation leads to a 1.29% increase in economic growth.
Rashid Zaman, Muhammad Arslan (2014)	Pakistan; 1972-2010	OLS regression	External debt has a positive effect on GDP growth.
Ogunmuyiwa (2011)	Nigeria; 1970-2007	OLS regression	The effect of foreign debt on growth is very weak and statistically insignificant.
Temel Gürdal and Hakan Yavuz (2015)	Turkey; 1990:Q1-2013:Q12	Gregory-Hansen Cointegration approach (1996), Hacker and Hatemi-J Causality Tests (2006)	A unidirectional causality from growth to foreign debt has been determined. An increase of 1% in the economic growth increases the foreign debt by 0.0013%.
Bernd Kempa and Nazmus Sadat Khan (2016)	G7 Countries; 1980-2013	Toda and Yamamoto Causality Test	Economic growth is the cause of increased foreign debt.
Empirical Studies Investigating the Relationship between FDI and Economic Growth			
Hasan Vergil, Coşkun Karaca (2010)	Twenty-five developing countries; 1980-2005	FEM Panel data analysis	Whereas both the impact of foreign direct investment and portfolio investments on growth is positive, the impact of short-term capital investments on growth is found to be negative.
Muharrem Afşar (2008)	Turkey; 1992:1-2006:3	Granger Causality	There is a causal relationship from

		Test	foreign direct investments to economic growth.
Alfaro L. and Charlton A. (2007)	Twenty-nine countries; 1985-2000	IV Panel Regression	Foreign direct investment affects the sectorial value added positively.
İbrahim Örnek (2008)	Turkey; 1996:4-2006:1	Johansen-Juselius Multiple Cointegration Test, VAR Approach	Both of short-term capital inflows and FDI has a positive impact on the economic growth.
Balasubramanyam, Solisu and Sapsford (1996)	Forty-six countries; 1970-1985	Cross sectional regression analysis	In the open economies, there exists FDI based growth.
Lensink and Morrissey (2001)	Developing countries; 1975-1998	Cross Section and Panel Regression	Foreign direct investment based growth is valid.
Basu P., Chakraborty C. and Reagle D. (2003)	Twenty-three developing countries; 1978-1996	Pedroni Panel Cointegration and Causality	It was found a bidirectional relationship between growth and FDI.
Anwar S. and Nguyen L.P. (2010)	Vietnam; 1996-2005	Panel GMM	It was found bilateral relations between growth and FDI.
Hsiao and Shen (2003)	Twenty-three developing countries; 1976-1997	Regression Analysis	There are bilateral relations between GDP and FDI.
Aygül Dönmez (2009)	Turkey; 1950-2004	Two Stage and Ordinary Regression analysis	Since foreign direct investment is not canalized to sectors and regions that may be profitable for the country, there is no growth effect.
Merve Acar (2016)	Turkey; 2001-2015	Granger Causality	There is no relation between foreign investment and economic growth due to the high proportion of the portfolio investments in capital accounts.
Hamza Çeştepe, Ertuğrul Yıldırım, Melike Bayar (2013)	Turkey; 1974-2011	Toda-Yamamoto Causality	There is a causal relationship from GDP to exports; from exports to foreign direct investments and from imports to exports.

Source: Created by authors.

Accordingly, some studies have examined the effects of both external debt and FDI on economic growth. Such studies have generally reached to the conclusion that while external borrowing affects growth negatively, FDI affects positively. On the other hand, there are also studies that have completely opposite results to the previous ones.

According to some studies in case of HIPC countries and Turkey, foreign debt adversely affects the economic growth. But many empirical studies on developing countries have reached the conclusion that external debt has a positive impact on growth. Some researchers have expressed that such a result may be due to effective debt management.

Finally, there are many empirical studies investigating the effects of foreign investment on economic growth. Some researches taking the case of Turkey have not found any relationship between the foreign investments and economic growth. Contrary to this, it has been empirically confirmed that FDI affects growth positively both in developing and developed countries.

In summary, whereas external debt can contribute positively to economic growth in some countries, it affects negatively the growth in others. Nonetheless, it is approved that FDI generally affects growth positively, and in some cases, there is no clear effect.

There was no empirical study in case of Kyrgyzstan using time series analysis. A single panel data study on Turkic Republics was found. This study examined only the effect of external debt on growth and found a unilateral long-term causal relationship from external debt to growth. Therefore, this topic has been chosen both in order to test the validity of the result and to empirically investigate the effect of FDI and foreign debt on economic growth of the Kyrgyz Republic.

Method

Ordinary least squares is only used when stationary variables are used in a model. However, in most cases, time series variables are proved to be non-stationary whose means and variances are not constant over time or have a unit root. Due to the existence of random shocks, they follow a random walk or random walk with drift processes (Nelson and Plosser, 1982). As a result of all these, the variables used in

an OLS model seem to have a high degree of relationship while they do not have. We call this issue as a spurious regression. Then to avoid this, we need to use stationary variables or the stationary form of the variables. To decide whether a stochastic process is stationary or not (or has a unit root), Augmented Dickey Fuller (ADF) unit root test is used. The test for autoregressive process with p lags looks like as the following:

$$\Delta y_t = \delta x_t^T + \alpha y_{t-1} + \beta_1 \Delta y_{t-1} + \beta_2 \Delta y_{t-2} + \dots + \beta_p \Delta y_{t-p} + \varepsilon_t \quad (i)$$

where x_t^T denotes for the vector of exogenous variables which includes a constant or constant and time trend, ε_t is a White Noise process with 0 mean and fixed variance σ_ε^2 , Δ denotes for a first difference operator. Here, the hypotheses are

$$\begin{aligned} H_0 : \alpha &= 1 \text{ (the series has a unit root)} \\ H_1 : \alpha &< 1 \text{ (the series is stationary (around a constant or/and trend))} \end{aligned} \quad (ii)$$

which, in turn uses the test statistic $t_\alpha = \frac{\hat{\alpha}}{se(\hat{\alpha})}$

where $\hat{\alpha}$ is an estimate of α and $se(\hat{\alpha})$ shows the standard error of $\hat{\alpha}$. Under the null hypothesis, it does not follow the Student t-distribution (Dickey and Fuller, 1979). MacKinnon (1991, 1996) use simulations to derive the response surfaces for Dickey-Fuller critical values for arbitrary sample sizes. All these, and most recent MacKinnon critical values are available on EViews program package.

Here Fuller showed that asymptotic distribution of the t-value does not depend on the number of lagged first differenced variables. Also, when the irrelevant exogenous variables are added to the model, it may decrease the test power of rejecting the null hypothesis. To solve this, a feasible type of the data for the hypotheses should be added to the model (Hamilton, 1994).

The second conventional unit root test is of Phillips and Perron (PP) (Phillips and Perron, 1988). They suggest using nonparametric method to take control over a serial correlation. Their test uses the modified version original Dickey and Fuller unit root test equation, $\Delta y_t = \alpha y_{t-1} + \delta x_t^T + \varepsilon_t$, as the following:

$$\tilde{t}_\alpha = t_\alpha \left(\frac{\gamma_0}{f_0} \right)^{1/2} - \frac{T(f_0 - \gamma_0)se(\hat{\alpha})}{2f_0^{1/2}ser} \quad (iii)$$

Where $\hat{\alpha}$ is the estimate, and t_α is the t-value of α in the Dickey-Fuller test, $se(\hat{\alpha})$ is a standard error of $\hat{\alpha}$, and ser is the standard error of the regression. Furthermore, γ_0 is a consistent estimate of the error variance, $\frac{(T-k)s^2}{T}$. Lastly, f_0 is an estimator of the residual spectrum at zero frequency. Here the hypotheses are

$$\begin{aligned} H_0 : \alpha &= 1 \text{ (the series has a unit root)} \\ H_1 : \alpha &< 1 \text{ (the series is stationary (around a constant or/and trend))} \end{aligned}$$

Where there is a difference in the test statistics. However, the distribution of the PP test statistics approaches to the ADF test statistic when number of observations increases without bound. The left tail critical values and their p-values are calculated by MacKinnon.

The conventional tests are designed to catch the unit root in a trend (and/or a constant), so they fail to catch the structural breaks in the series. Thus, they may lead to the wrong decision rule(s) about the stationarity of the series; that is to say they may be unsuccessful to reject the null hypothesis if the series has a structural break. According to these tests, the variables which are stationary around the break in a level form seem to be behaving as if they are first difference stationary. To avoid these, the exogenous (dummy) variables should be added into the ADF unit root test to represent structural breaks (Perron, 1989). Zivot and Andrews (1992) advised to add the structural breaks as the endogenous variables; that is to say they should not be added outside the model, instead the model mechanisms should decide in which date the structural breaks take place (Zivot and Andrews, 1992). Three approaches are used:

$$\Delta y_t = c + \alpha y_{t-1} + \beta t + \gamma DU_t + \sum_{j=1}^k d_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (\text{iv})$$

$$\Delta y_t = c + \alpha y_{t-1} + \beta t + \theta DT_t + \sum_{j=1}^k d_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (\text{v})$$

$$\Delta y_t = c + \alpha y_{t-1} + \beta t + \gamma DU_t + \theta DT_t + \sum_{j=1}^k d_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (\text{vi})$$

where the first, second, and third models allow for a one period change in the intercept, trend, and intercept and trend of the dependent variable respectively. Also, DU_t and DT_t are the dummy variables that represent breaks in the intercept and trend of the dependent variable respectively:

$$DU_t = \begin{cases} 1 \dots \text{if } t > TB \\ 0 \dots \text{otherwise} \end{cases} \text{ and } DT_t = \begin{cases} t - TB \dots \text{if } t > TB \\ 0 \dots \text{otherwise} \end{cases} \quad (\text{vii})$$

The relevant hypotheses are as the following:

$$H_0 : \alpha = 0 \text{ (the series has a unit root)}$$

$$H_1 : \alpha < 0 \text{ (the series is stationary around a structural break)} \quad (\text{viii})$$

The model takes every time period as a potential structural break and chooses date as the break point in which the date has the minimum test statistic for $\hat{\alpha} = 1$ where $\hat{\alpha} = \alpha - 1$ (Zivot and Andrews, 1992).

In our analysis, at first the Zivot-Andrews test results are calculated. The significant structural break dates are included as the dummy variables into the necessary models. Then to check the degree of integration, the conventional unit root tests are calculated.

The model can be shown by using a general function:

$$\ln Y = f(\ln X^m) \quad (\text{ix})$$

where, $\ln Y$ and $\ln X^m$ are natural logarithms of the relevant dependent and vector of m independent variables. The coefficients are in the form of elasticities.

In the study, the quarterly data for the period of 2000Q1-2017Q3 is obtained from the websites of the National Statistical Committee of the KR (NSCKR) and the National Bank of the KR. The dependent variable is log of GDP in constant 2010 million US dollars (USD) (Nominal GDP over CPI (2010=100) of the US), and the independent variables are logs of Current Transfers (CT), Direct Investments (FDI), Loans to Government (GL) and Private Sector (PL) in constant 2010 million USD.

Here Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model by Pesaran and Pesaran (1997) will be used as it has advantages over other models like Vector Error Correction, and Vector Auto Regressive Models: (i) It can be estimated by using variables with mixed order of integration (Pesaran and Pesaran, 1997). That is to say they can be either I(0) or/and I(1), (ii) Dynamic relationship between the dependent and independent variables can be obtained by taking sufficient number of lags, (iii) Pesaran et al. (2001)'s "conditional error correction model" can be estimated by the ARDL framework which in turn combines short run relationships with long run equilibrium without losing any necessary information (Pesaran et al., 2001), (iv) Contrary to the Johansen and Joselius's cointegration test, it can be applied to the models with small samples, (v) It weakens the endogeneity problem, and removes it and serial correlation as well (Pesaran and Shin, 1999).

ARDL framework is

$$\Delta \ln Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta \ln Y_{t-i} + \sum_{j=1}^{q_m} \delta_i^m \Delta \ln X_{t-j}^m + \lambda_0 \ln Y_{t-1} + \lambda_m \ln X_{t-1}^m + v_t \quad (\text{x})$$

where β_0 is a constant and v_t is a well-behaved white noise process, $\ln Y$ is a dependent variable, and $\ln X_m$ denote for m different independent variables. The α and δ shows short-run coefficients, λ_m show long-run coefficient of m th independent variable. The long-run coefficients can be calculated as $-(\lambda_m/\lambda_0)$ for each control variable m .

The starting step is the ARDL Bounds Test in which

H0: $\lambda_0 = \lambda_m = 0$ (No long-run relationship between the dependent ($\ln Y$) and m independent variables ($\ln X_m$))

H1: $\lambda_0 \neq \lambda_m \neq 0$ (Long-run relationship between the dependent ($\ln Y$) and m independent variables ($\ln X_m$)).

Since the variables in the model may be either level or first difference stationary, the critical values computed by Pesaran et al. (2001) are used. There are upper and lower bound values. If calculated F-statistic is smaller than the lower bound value, then cointegration does not exist. If it bigger than the upper bound value, then there exists cointegration between the dependent and independent variables. If it is between these values, then the test is indecisive (Pesaran and Pesaran, 1997). However, since these critical values are established for a large number of observations, the critical values are recalculated by Narayan (2005) for lower number of observations where they are between 30 and 80. Since in our data sample consists of 71 number of observations, we use the critical values by Narayan.

To specify optimal lags for the variables, the ARDL estimates $(p+1)k$ and $(q+1)lm$ number of different models respectively. Here p and lm shows the maximum number of lags for the dependent and m independent variables chosen by relevant information criterion. Since there are 71 number of observations, AIC is preferred instead of SIC which chooses more parsimonious models.

The short-run model or unrestricted error correction model can be as the following:

$$\Delta \ln Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta \ln Y_{t-i} + \sum_{j=1}^{q_m} \delta_j^m \Delta \ln X_{t-j}^m + \phi ECT_{t-1} + v_t \quad (xi)$$

where the coefficient of lagged error correction term, ϕ , represents the speed of adjustment to reach the long-run equilibrium. From this value, the time needed for the half of the disequilibria in the short-run to be canceled (half-life) can be calculated as

$$t_{1/2} = \frac{\ln(0.5)}{\phi} = \frac{0.693}{\phi} \quad (xii)$$

Lastly, to comment on the reliability of the model estimates, diagnostic tests for serial correlation, heteroscedasticity, normality, and functional form misspecification are performed. Five number of lag length and AIC is used in all of the tests (Zivot-Andrews, ADF, and ARDL).

Model Estimation Results and Discussions

Firstly, the Zivot-Andrews structural stationarity test is performed, and the results are recorded in the following table.

Table 2. *Zivot-Andrews Structural Unit Root Test Results*

Variable	Structural Break Type		
	Intercept	Trend	Both
lnGDP	-2.73 – 2015Q1	-3.25 – 2012Q3	-3.31 – 2010Q4
lnGL	-9.03 – 2010Q3***	-8.52 – 2006Q3***	-9.51 – 2009Q1***
lnFDI	-6.48 – 2013Q4***	-5.91 – 2011Q2***	-7.03 – 2013Q4***
lnCT	-3.09 – 2003Q3	-5.28 – 2007Q1***	-4.84 – 2007Q2*
lnPL	-3.994 – 2006Q3	-3.21 – 2008Q3	-5.24 – 2007Q1**

Note: ***, ** and * indicate significance levels of 1%, 5% and 10% respectively.

Source: computed by authors using Eviews9.

The variables except lnGDP have at least one structural break either in one of the intercept, trend, or both. The dummy variables are included in the analysis to control the effect of the structural breaks, and to avoid decreasing the test power. In addition to this, Table 3 below presents the results for conventional unit root tests.

Table 3. Conventional Unit Root Test Results (Max.lag=4, AIC)

Variables	Augmented Dickey-Fuller (ADF)		Phillips-Perron (PP)	
	Intercept	Trend and intercept	Intercept	Trend and intercept
	LEVEL			
lnGDP	-1.66	-0.65	-1.87	-0.47
lnGL	-3.33**	-7.41***	-5.46***	-7.3***
lnFDI	-5.91***	-5.82***	-5.5***	-5.95***
lnCT	-1.49	-0.72	-1.02	-1.56
lnPL	-1.39	-1.22	-1.67	-3.21
	FIRST DIFFERENCE			
ΔlnGDP	-5.72***	-5.98***	-5.79***	-5.9***
ΔlnGL	-6.51***	-6.5***		
ΔlnFDI	-7.9***	-7.85***		
ΔlnCT	-3.38**	-15.01***	-13.81***	-14.32***
ΔlnPL	-8.82***	-8.84***	-14.67***	-14.63***

Note: ***, ** and * indicate significance levels of 1%, 5% and 10% respectively.

Source: computed by authors using Eviews9.

According to the results, it is found that the two variables (lnGL and lnFDI) are level stationary, I(0), and the others are first difference stationary, I(1). Then the preliminary condition for ARDL model is satisfied. Therefore, all these variables can be used to estimate ARDL model.

According to the ARDL bounds test, if the calculated F-statistics is greater than the upper bound I(1) critical value created by Pesaran et al. (2001), then the cointegration relationship between these series exists.

Table 4. ARDL Bounds Test Results (Max.lag=4, AIC)

Dependent variable	Independent variable	F-statistic	Lower bound, I(0)	Upper bound, I(1)
lnGDP	lnGL, lnFDI, lnCT, lnPL (C+Exogenous variables)	8.24***	3.725	4.94

Note: Critical values are taken from Narayan (2005). *** indicates significance at 1% significance level.

Source: computed by authors using Eviews9.

Since the ARDL Bounds Test statistic in Table 4, 8.24, which is greater than the I(1) bound critical value, then there is a long-run cointegration relationship between lnGDP and the independent variables at 5% significance level. According to the AIC, the optimal model is selected to be ARDL (4, 3, 0, 1, 0). The error correction model is as the following:

Table 5. *Error Correction Model (Short-Run Model)*

Dependent Variable: lnGDP; Optimal Model: ARDL (4,3,0,1,0)	
Variable	Coefficient
C	1.506***
D(LNGDP)	0.124*
D(LNGL)	-0.013
D(LNCT)	0.039*
DUMLNCT	-0.037
DUMLNFDI	0.078***
DUMLNGL	-0.0212
DUMLNPL	0.026
CointEq(-1)*	-0.31787***
Diagnostic tests:	
Test Stats	F-statistic
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	0.2855 [0.5931]
Heteroskedasticity Test: ARCH	0.011 [0.92]
Normality Test (Jarque-Bera)	1.617 [0.446]

Note: t-statistics are given in parentheses. ***, ** and * indicate significance at the 1%, 5% and 10% significance levels, respectively. Probability values are in brackets.

Source: computed by authors using Eviews9.

According to the results, there exists an only short-run causality from current transfers to GDP at 10% level. In the short-run, current transfers affects GDP positively, which is consistent with the expectations. The coefficient of the lagged ECT is negative and statistically significant even at 1% level, which does support what we have found in the ARDL bounds test. At least, 31.787% of the disequilibria in the short-run is cancelled in one quarter. So, the speed of adjustment is moderate. Half of the disequilibria is cancelled in $t_{1/2} = 0.693 / 0.31787 \approx 2.18$ quarters or about 6 and a half months.

As a result of diagnostic tests, there is no serial correlation and heteroscedasticity problems in the error terms obtained in the model and they are normally distributed as well. So, the estimators are unbiased and standard errors are valid such that the inferences can be done about the population parameters. Lastly, let's check the stability of the estimators by using CUSUM test:

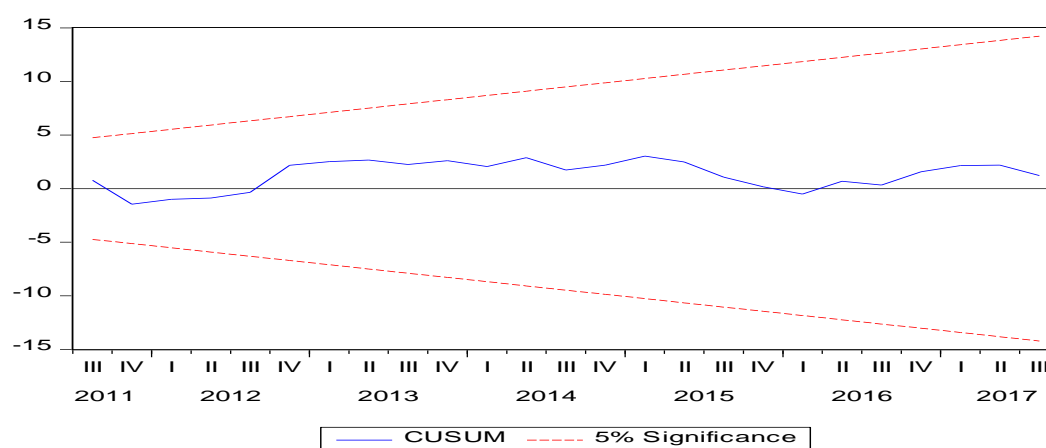

Figure 1. *CUSUM Test Results*

Since the line is within the 5% significance region, the estimates are dynamically stable. In conclusion, the error terms are well-behaved, and estimates are good estimates in a sense that they are BLUE, and dynamically stable.

When the long-term relationships are examined, it is seen that the coefficients of the explanatory variables participating in the model and the whole of the constant term have a positive value.

All coefficients except of lnFDI are significant at 1% level. According to these results, every 1% increase in loans to government, foreign direct investments, current transfers from abroad, and loans to private sector leads to about 0.167%, 0.046%, 0.23%, and 0.067% increases in GDP respectively in the long-run.

Table 6. Long-Term Coefficients

Dependent Variable: lnGDP		
Variable		Coefficient
LNGL		0.1665***
LNFDI		0.0462**
LNCT		0.2251***
LNPL		0.0672***

Note: t-statistics are given in parentheses. ***, ** and * indicate significance at the 1%, 5% and 10% levels, respectively.

Source: computed by authors using Eviews9.

Nevertheless, external debt to Kyrgyzstan is often used in two ways: a) social spending such as education and health; b) investment expenditures such as roads, bridges, buildings. While social expenditures trigger more imports by increasing aggregate demand, it can be said that the contribution of the economy to the infrastructural investments is more important. Moreover, the efficiency of the use of external debt is not as expected. More importantly, external debt has been a significant burden on the state budget and on the national economy during the repayment period. Therefore, more attention should be paid to remittances and mainly to foreign direct investments.

Conclusion and Policy Recommendations

The external debt of the Kyrgyzstan state has risen by 86% in the last ten years, from 2.07 to 3.86 billion US dollars. The majority of the foreign debt of Kyrgyzstan owes to China Export-Import Bank, the World Bank and the Asian Development Bank with the share of 44.5%, 18.2% and 16.7% respectively. A significant portion of these resources was used infrastructural investments such as electricity and roads.

Total external debt of 3.5 billion dollars consisted of 58.4% bilateral privileged and 40.2% multilateral privileged loans. That is, 98.6% of the total debt consists of privileged debt. It should not be forgotten that even though this seems to be positive for the country's economy, due to its longer duration and lower interest rates, it still owes its debts. Therefore, more emphasis should be placed on attracting private capital in the form of public-private partnership in the upcoming period for infrastructure investments. This, in our view, is one of the important measures that could prevent the total external debt from increasing more rapidly.

On the other hand, according to the data of the National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, the amount of foreign direct investments in Kyrgyzstan during the period of 1995-2016, reached to 9.89 billion US dollars. Looking at the average of the last ten years, there is an investment of about 800 million US dollars per year.

The largest investor countries and their proportion of the total are, respectively, as follows: Canada, China, Kazakhstan, Russia, United Kingdom, Turkey, Germany and the USA. Investments generally come to the industry and service sectors especially such as food, construction, banking, mining, trade, and education have become more prominent.

When empirical studies examining the effects of external debt and FDI on economic growth are summarized, foreign debts have contributed positively to the economic growth of some countries, while some countries have negatively affected their growth; whereas FDI was generally positive to grow and in some cases had no effect.

Based on the theoretical and empirical studies like this, the effect of external debt, current transfers and FDI on economic growth in Kyrgyzstan was investigated in this study. As a result of the research, it is found that the country's economy is dependent mainly on foreign financing sources which are ineffective from the long-term point of view and that FDIs cannot make a meaningful contribution to the economy.

From the results of the analysis it is suggested that the government has to focus more on FDIs than foreign debts and current transfers in the long term. It is clear that more effective policies should be

pursued to canalize domestic and foreign private capital to infrastructural investments such as highways and dams, in particular by “public-private partnership” method. Also government should develop mechanisms for directing remittances to the real sector. In addition, it is necessary to improve the investment climate for internal and external investors. In particular, remove bureaucratic barriers, eradicate corruption and guarantee the protection of investor rights.

References

- Abdelhafidh, S. (2014). External debt and economic growth in tunisia. *Panoeconomicus*, 6, 669-689. doi: 10.2298/PAN1406669A.
- Acar, M. (2016). Doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13, 92-105.
- Afşar, M. (2008). The causality relationship between economic growth and foreign direct investment in Turkey. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 1-9.
- Akbas, Y.E., Senturk, M., & Canan, S. (2013). Testing for causality between the foreign direct investment, current account deficit, GDP and total credit: Evidence from G7. *Panoeconomicus*, 6, 791-812. doi: 10.2298/PAN1306791A.
- Alfaro, L., & Charlton, A. (2007). Growth and the quality of foreign direct investment: Is all FDI equal? *CEP Discussion Paper, No.830*, November.
- Anwar, S., & Nguyen, L.P. (2010). Foreign direct investment and economic growth in Vietnam. *Asia Pacific Business Review*, 16(1-2), 183-202. doi: 10.1080/10438590802511031.
- Azeez, B., Oladapo, F., & Olufemi, A. A. (2015). External debt or foreign direct investment: which has greater significant economic impact on Nigeria? *European Scientific Journal*, 11(19), 185-195.
- Bakar, N. A., & Sallahuddin, H. (2008). Empirical evaluation on external debt of Malaysia. *International Business & Economics Research Journal*, 7(2), 95-108. doi: 10.19030/iber.v7i2.3226.
- Balasubramanyam, N., Solisu, M., & Sapsford, D. (1996). Foreign direct investment in EP and IS Countries. *The Economic Journal*, 106(434), 92-105.
- Basu, P., Chakraborty, Ch., & Reagle, D. (2003). Liberalization, FDI and growth in developing countries: A panel cointegration Approach. *Economic Inquiry*, 41(3), 510-516. doi: 10.1093/ei/cbg024.
- Bilginöglü, M. A., & Aysu, A. (2008). Dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Eriyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 1-23.
- Çeştepe, H., Yıldırım, E., & Bayar, M. (2013). doğrudan yabancı yatırım, ekonomik büyüme ve dış ticaret: Toda-Yamamoto yaklaşımıyla Türkiye’den nedensellik kanıtları. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(27), 1-37.
- Dickey, D.A., & Fuller, W.A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Dönmez, A. (2009). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme ve dış ticaret üzerine olan etkileri: Türkiye üzerine bir uygulama* (Unpublished Master Thesis) (in Turkish). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Adana.
- Gül, E., Kamacı A., & Konya, S. (2012). Dış borcun büyüme üzerine etkileri: Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye örneği. *Proceedings Book of International Conference on Eurasian Economies*. pp. 169-174.
- Gürdal, T., & Yavuz, H. (2015). Türkiye’de dış borçlanma-ekonomik büyüme ilişkisi: 1990-2013 Dönemi. *Maliye Dergisi*, 168, 154-169.
- Hamilton, J. D. (1994). *Time series analysis*. Princeton University Press.
- Hsiao, C., & Shen, Y. (2003). Foreign direct investment and economic growth: The importance of institutions and urbanizations. *Economic Development and Cultural Change*, 51(4), 883-896. doi: 10.1086/375711.
- Jilenga, M.T., Xu, H., & Gondje-Dacka, I.M. (2016). The impact of external debt and foreign direct investment on economic growth: Empirical evidence from Tanzania. *International Journal of Financial Research*, 7(2), 154-162. doi: 10.5430/ijfr.v7n2p154.
- Karagoz, M., & Caglar, M. (2016). Does debt really crack the whip? Evidence from a panel of selected OECD countries. *Procedia Economics and Finance*, 38, 430-437. doi: 10.1016/S2212-5671(16)30214-3.
- Kempa, B., & Nazmus, S.K. (2016). Government debt and economic growth in the G7 countries: Are there any causal linkages? *Applied Economics Letters*, 23(6), 440-443. doi: 10.1080/13504851.2015.1080797.
- Kutlu, S., & Yurttagüler, İ. M. (2016). Türkiye’de dış borç ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1998-2014 dönemi için bir nedensellik analizi. *M. U. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 229-248. doi: 10.14780/iibd.69945.
- Lensink, R., & Morrissey, O. (2001). Foreign direct investment: flows, volatility and growth in developing countries. *Research Report 01E16, University of Groningen, Research Institute SOM (Systems, Organisations and Management)*.
- MacKinnon, J. G. (1991). Critical values for cointegration tests. Chapter 13 in R. F. Engle & C. W. J. Granger (Edt.), *Long-run economic relationships: readings in cointegration*. Oxford: Oxford University Press.
- MacKinnon, J. G. (1996). Numerical Distribution Functions for Unit Root and Cointegration Tests, *Journal of Applied Econometrics*, 11, 601-618.
- Narayan, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China: Evidence from cointegration tests. *Applied Economics*, 37(17), 1979-1990. doi: 10.1080/00036840500278103.

- Nelson, C. R., & Plosser, C. I. (1982). Trend and random walks in macroeconomic time series. *Journal of Monetary Economics*, 10, 139-162.
- Ogunmuyiwa, M.S. (2011). Does external debt promote economic growth in Nigeria?. *Current Research Journal of Economic Theory*, 3(1), 29-35.
- Örnek, İ. (2008). Yabancı sermaye akımlarının yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *A.Ü. SBF Dergisi*, 63(2), 199-207.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57, 1361-1401.
- Pesaran, H. M., & Pesaran, B. (1997). *Working with microfit 4.0, interactive econometric analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Pesaran, H. M., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326. doi: 10.1002/jae.616.
- Pesaran, H. M., & Shin, Y. (1999). Autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Phillips, P. C. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75, 335-346.
- Siddique, A., Selvanathan, E. A., & Selvanathan, S. (2015). The impact of external debt on economic growth: Empirical evidence from highly indebted poor countries. *The University of Western Australia, Economics, No 15-10, Economics Discussion / Working Papers*, (Available at: <https://econpapers.repec.org/paper/uwawpaper/15-10.htm>, Accessed: 3 October 2017)
- Vergil, H., & Karaca, C. (2010). Gelişmekte olan ülkelere yönelik uluslararası sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: panel veri analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1207-1216. doi: 10.21121/eab.2010419606.
- Yalçın, E. (2005). İktisadi Büyüme ve Dış Krediler: Ampirik Bir Çalışma. *Research Notes in Economics (in Turkish)*. Central Bank of the Republic of Turkey.
- Zaman, R., & Arslan, M. (2014). The role of external debt on economic growth: Evidence from Pakistan economy. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(24), 140-148.
- Zivot, E., & Andrews, D. (1992). further evidence of great crash, the oil price shock and unit root hypothesis. *Journal of Business and Economic Statistics*, 10, 251-270.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Kırgızistan küçük, dışa açık, petrol ürünlerinde dışa bağımlı ve sanayisi gelişmemiş bir ülkedir. Temel ihrac ürünleri altın, hayvan, meyve ve sebzeler gibi ham ve işlenmemiş mallardan oluşmaktadır. İthalat ihracattan yaklaşık üç kat daha fazladır. İstihdam olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle işgücünün üçte birinden fazlası yurtdışında çalışmak zorunda kalmaktadır.

Bunun gibi nedenlerden dolayı ülkenin ekonomik kalkınması dışa bağımlı hale gelmiştir. Dış borçlar, işçi dövizleri ve doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyümeye önemli katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada dış kaynakların ve özellikle dış borçların büyümeye etkisi araştırılarak politika önerileri sunulması amaçlanmıştır.

Günümüzde Kırgızistan ekonomisi dış borçlar, doğrudan yabancı yatırımlar ve işçi dövizleri gibi dışsal büyüme kaynaklarına dayanıyor gibi gözükmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri iç kaynakların yetersizliğidir. Bugün devlet tarafından gerçekleştirilen çoğu altyapı yatırımları dış yardım ve borçlar ile finanse edilirken, özel yatırımların da önemli bir kısmı yabancı sermayeden oluşmaktadır. Dış yardımların payı küçük olduğundan dolayı altyapı yatırımları sürekli olarak gelecek kuşakların dış borç yükünü artırmaktadır. Gerçek şu ki Kırgız devletinin dış borçları son on senede 2,07 milyardan 3,86 milyar dolara çıkarak %86 oranında bir artış kaydetmiştir. Kırgızistan'ın dış borçlarının ülkelere ve kurumlara göre dağılımına bakıldığında, Çin İhracat ve İthalat Bankası'nın %44,5'lik bir payla birinci sıraya çıktığı görülmektedir. Ülkemizin söz konusu kuruma olan borcu son beş senede çok hızlı bir artış kaydetmiştir. Bu kaynaklar elektrik ve karayolları gibi altyapı yatırımlarına kullanılmıştır. İkinci ve üçüncü sıralarda %18,2'lik bir payla Dünya Bankası ve %16,7'lik bir payla Asya Kalkınma Bankası gelmektedir. Söz konusu kaynakların da önemli bir kısmı karayolu yatırımlarına yönlendirilmiştir.

Toplam dış borcun %58,4'ü iki taraflı imtiyazlı, %40,2'si de çok taraflı imtiyazlı kredilerden oluşmaktadır. Yani toplam borcun %98,6'sı imtiyazlı borçlardan oluşmaktadır. Sürelerinin daha uzun ve faiz oranlarının daha düşük olması nedeniyle bu durum ülke ekonomisi açısından olumlu gibi gözükmesine rağmen, bunların sonuçta ödenmesi gereken borçlar olduğu da unutulmamalıdır.

Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi verilerine göre, 1995-2016 döneminde ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların toplam hacmi 9,89 milyar dolara ulaşmıştır. Bunun beşte biri, yani 1,79 milyar doları mevcut anonim şirketlere ortak olma veya yeni anonim şirketi kurma; %20'si yeniden yatırım;

%44'ü, yani 3,99 milyar doları yabancı sermaye sahiplerinden gelen borçlar; %14,6'sı ticari krediler; %1,65'i finansal kiralama ve diğer sermaye yatırımları şeklinde gelmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların ortalama yıllık hacmi son on senede yaklaşık 800 milyon doları oluşturmuştur.

Ülkeler bazında bakıldığında en büyük yatırımcı ülkeler ve onların toplamdaki payları sırasıyla şu şekildedir: Kanada, Çin, Kazakistan, Rusya, Birleşik Krallık, Türkiye, Almanya ve ABD. Yatırımlar genel olarak sanayi ve hizmet sektörlerine gelmektedir. Onların içinde özellikle gıda, inşaat, bankacılık, madencilik, ticaret, eğitim gibi sektörlerin daha ön plana çıktığı söylenebilir.

Ekonomik kalkınmayı hedefleyen çoğu ülkeler iç kaynakların yetersizliği sorunuyla karşı karşıya kalarak dış kaynaklara başvurmaktadır. İki temel dış kaynak dış borçlar ve doğrudan yabancı yatırımlardır. Doğrudan yabancı yatırımlar dış borçlara göre ülkeye önemli avantajlar sağladığı için, ülkeler dış yatırımcıları çekmeyi tercih etmektedirler. Fakat bazı ülkeler özellikle altyapı yatırımlarına ya da bütçe açığını kapatmaya kaynak bulamadığı durumlarda dış borçlara başvurmaktadırlar.

Bununla birlikte, dış borçların ekonomik büyümeye etkileri konusunda hem teorik hem de empirik çalışmalarda fikir birliği bulunmamaktadır. Bu konuda teorik literatür daha çok 1980'lerde Latin Amerika'daki borç krizi sonrası gelişmiştir. Bunlara örnek olarak zamanlararası borçlanma modeli, borçla büyüme modeli ve borç fazlası teorisi gibi yaklaşımlar gösterilebilir.

Empirik çalışmalara göre, dış borçlar bazı ülkelerde ekonomik büyümeye pozitif katkıda bulunurken, bazılarında büyümeyi negatif etkilemektedir. Sadece dış borcun ekonomik büyümeye etkisini araştıran çalışmalardan HIPC ülkeleri ve Türkiye üzerine yapılan bazı çalışmalar dış borcun büyümeyi olumsuz etkilediğini tespit etmiştir. Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan birçok empirik çalışma dış borcun büyümeye olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Bazıları da böyle bir sonucun etkin borç yönetiminden kaynaklanabileceği görüşünü belirtmişlerdir. Doğrudan yabancı yatırımların ise büyümeyi genelde pozitif etkilediği ve bazı durumlarda net bir etkisinin görülmediği tespit edilmiştir.

Kırgızistan örneğinde bu konuda zaman serileri kullanılarak yapılan empirik bir çalışma yoktur. Türk Cumhuriyetleri üzerine yapılan tek bir panel veri çalışmasına rastlanmıştır. Söz konusu çalışma sadece dış borçların büyümeye etkisini araştırarak dış borçlardan büyümeye doğru tek yönlü bir uzun dönem nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur.

Bundan dolayı hem bu çalışmanın sonuçlarını test etmek hem de Kırgız Cumhuriyeti'nde doğrudan yabancı yatırımların ve dış borçların ekonomik büyümeye etkisini araştırmak amacıyla bu konu seçilmiştir.

2000Q1-2017Q3 dönemi çeyrek verileri ve ARDL eşbütünleşme yaklaşımı kullanılarak yapılan analiz sonucunda cari transferler, dış borçlar ve doğrudan yabancı yatırımlar ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla arasında eşbütünleşmenin olduğu ortaya konmuştur. Çalışma sonucunda ülke ekonomisinin uzun dönem pespektifinde bakıldığında etkin olmayan dış kaynaklara dayandığı ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomiyi önemli bir katkı sağlamadığı tespit edilmiştir.

Çalışmada elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak, hükümetin dış kaynak seçiminde uzun dönemi düşünerek dış borçlar ve cari transferlere göre daha çok doğrudan yabancı yatırımlara ağırlık vermesi önerilmektedir. Özellikle "kamu özel işbirliği" yöntemi gibi mekanizmalarla karayolu, baraj gibi altyapı yatırımlarına yerli ve yabancı özel sermayeyi çekme konusunda daha etkin adımların atılması gerekmektedir.

APPENDIX 1 - Distribution of Kyrgyzstan's State External Debt by Country and Institutions, million USD.

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
BILATERAL CONCESSIONAL LOANS	183.6	239.2	792.4	930.0	1148.0	1321.6	1645.3	1825.4	1988.8
China Export-Import Bank	0.0	13.9	150.9	272.6	527.5	758.4	1115.9	1296.4	1482.8
Japan International Cooperation Bank	183.6	225.2	341.4	357.4	320.6	263.1	229.4	229.0	236.0
Russian Federation	0.0	0.0	300.0	300.0	300.0	300.0	300.0	300.0	270.0
Others	44.6	74.8	102.5	102.2	116.3	196.1	222.8	235.1	221.3
BILATERAL NON-CONCESSIONAL LOANS	207.2	232.3	243.1	239.5	188.9	0.0	0.0	0.0	0.0
Russian Federation	166.2	186.0	193.6	190.3	188.9	0.0	0.0	0.0	0.0
Export-Import Bank of Turkey	41.0	46.3	49.5	49.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Others	27.7	28.6	10.9	11.0	11.0	11.2	10.1	9.3	8.9
MULTILATERAL CONCESSIONAL LOANS	805.3	1230.7	1390.2	1425.7	1460.0	1506.9	1440.3	1402.9	1374.1
International Monetary Fund (IMF)	187.9	205.6	176.7	181.8	190.5	202.7	185.2	188.2	188.0
Asian Development Bank (ADB)	241.2	466.9	564.2	583.4	594.6	607.1	583.6	575.4	567.9
International Development Association (IDA - World Bank Group)	376.1	558.3	649.4	660.5	674.8	697.1	671.5	639.3	618.2
Others	22.9	48.9	70.8	78.3	77.8	82.9	78.0	87.5	107.2
MULTILATERAL NON-CONCESSIONAL LOANS	16954.0	43254.0	42461.0	15.4	29.6	40.0	40.6	41.0	42.5
Central Asian Cooperation and Development Bank	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)	16954.0	43254.0	42461.0	15.4	29.6	40.0	40.6	41.0	42.5
CREDITS RECEIVED UNDER GOVERNMENT GUARANTEE	98.6	24.7	1.6	0.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
TOTAL	1301.1	1729.9	2431.5	2611.2	2826.6	2868.4	3126.2	3269.3	3405.4

Source: Ministry of Finance of Kyrgyz Republic, www.minfin.gov.kg (Accessed: 3 October 2017).

Demografik Değişim ve İşsizlik Oranı

Mustafa NAL¹

Öz

Türkiye’de işgücü hızlı bir demografik dönüşüm sürecinden geçmektedir. İşgücü içerisinde gençlerin payı azalmakta ve kadınların payı yükselmektedir. Bu çalışmada, bu demografik değişimin (genel) işsizlik oranı üzerine etkisi araştırılmıştır. Böyle bir etkinin varlığı işgücü alt grupları arasındaki işsizlik oranı farklılıklarının sürekli olmasına bağlıdır. Bu nedenle çalışmada öncelikli olarak işgücü alt gruplarında işsizlik oranı farklılıklarına neden olan faktörler ve bu faktörlerin kalıcı olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, işgücü alt gruplarında iş arama süresi açısından kalıcı fakat küçük farklılıklar bulunmaktadır. Alt gruplar arasında temel farklılığın işsiz stokuna giriş akımlarından kaynaklandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre işgücünün bazı alt grupları işsiz stokuna daha sık aralıklarla katılmakta ve bu nedenle iş yaşamının toplamda daha uzun süresini işsiz olarak geçirmektedir. Bu bulgular veri iken işgücünün demografik alt gruplarında pay değişimi işsizlik oranı üzerinde bir etkiye sahiptir. Bu etki pay vektörü ve alt grup özgün işsizlik oranı vektörü ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre orta yaş grubunun payının artışı ise işsizlik oranını azaltma yönünde, kadınların işgücü içerisindeki paylarının artışı genel işsizlik oranını yükseltme yönünde baskı yapmaktadır. Bu sonuç kentsel kadın işgücünün artması durumunda geçerli olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demografik Değişim, Alt Grup İşsizlik Oranı Farklılıkları, Pay Değişim Etkisi, Özgün İşsizlik Değişimi Etkisi

Demographic Change and Unemployment

Abstract

Turkish labor force is undergoing a rapid process of demographic transition. In the labor force, the share of young people is decreasing and the share of women increases. In this study, the effect of this demographic change on the (overall) unemployment rate was investigated. The existence of such an impact depends on the fact that the unemployment rate differentials between sub-groups of labor are continuous. For that reason, the factors which cause unemployment rate differentials in the labor sub-groups and the persistence of these factors were investigated. According to the findings obtained in the study, there are permanent but small differences in labor subgroups in terms of job search time. It was found that the main difference between the subgroups was caused by the inflows of the unemployed stock. Accordingly, some sub-groups of the labor force participate more frequently in the unemployed stock and therefore spend a longer period of work life as unemployed. These findings are given, the shift share in the demographic sub-groups of the labor force has an effect on the (overall) unemployment rate. This effect was analyzed by the share vector and sub-group specific unemployment rate vector. According to the results of the analysis, the increase in the share of the middle age group reduce the unemployment rate and the increase in the share of women in the labor force increase the unemployment rate. This result is valid in case of increase in urban female labor force.

Key Words: Demographic Change, Sub-Group Unemployment Rate Differentials, Shift Share Effect, Effect of Sub-Group Specific Unemployment Rate.

Atıf İçin / Please Cite As:

Nal, M. (2020). Demografik değişim ve işsizlik oranı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 76-89.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.06.2019

¹ Dr. Arş. Gör. - Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mustafanal@hitit.edu.tr - ORCID: 0000-0001-6190-6437

Giriş

Türkiye’de işgücü son 20 yılda önemli bir demografik değişim süreci geçirmiştir. Nüfus artış oranının azalması nedeniyle işgücü içerisinde gençlerin payı azalmış ve kentleşmenin etkisiyle kadın işgücünün payı yükselmiştir. Bu süreç, 2010’lu yıllarda görünür hale gelmiş ve nüfusun yaşlanması ve çalışan kadınların sorunları siyasetçilerin söylemlerinde daha sık yer almaya başlamıştır. Bu dönemde akademik yazının da demografi üzerine ilgisi artmış ve çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu yazının büyük bir kısmı dezavantajlı gruplar olan gençler ve kadınların çeşitli yönlerden analizi üzerine gelişmiştir. Ortaya çıkan yazında genellikle yaşanan yüksek işsizlik oranı ve kötü emek piyasası performansı veri alınmış ve bu durumun demografik gruplar üzerine olumsuz etkileri analiz edilmiştir. Demografik olarak dinamik toplumlarda nedensellik ilişkisi ters yönden de incelenebilir. Örneğin yapısal olarak yüksek işsizlik oranına sahip demografik alt grupların işgücü içerisindeki payının yükselmesi/düşmesi veya işgücü payı yüksek bir demografik alt grupta işsizlik oranının azalması/artması genel işsizlik oranı üzerinde mekanik bir etkiye sahiptir. Demografik değişimin bu tarz etkilerinin incelenmesi yurtdışı yazında eski bir gelenektir. Batı toplumlarının demografik açıdan dinamik olduğu 1970 ve 80’li yıllarda bu alanda çalışmalar hızlanmış ve daha sonra dinamizmin azalması ile günümüzde bu alana ilgi de azalmıştır.

Bu çalışma, Türkiye’de işgücü alt gruplarında işsizlik ve demografik değişim üzerine ampirik bir araştırma içermektedir. Neden işgücü (yaş ve cinsiyet açısından) alt gruplarında işsizlik oranları farklıdır ve bu farklılıklar zaman içerisinde değişebilir mi? sorusu çalışmanın araştırdığı sorulardan birini oluşturmaktadır. Emek piyasasında, işsiz sayısı bir stok değişken olarak ele alınırsa, bu stokun büyüklüğü iki faktör tarafından belirlenmektedir; dönem içerisinde stoktan çıkanlar ve stoka katılanlar/girenler. Bu çalışmada, bir demografik grubun karakteristik özelliklerinin bu akımlarda ortaya çıktığı varsayılacaktır. Örneğin işgücüne yeni katılımlar 15-19 yaş grubunda diğer yaş gruplarına göre karakteristik olarak daha yüksektir. Benzer şekilde son 10 yıllık dönemde kadınlarda yeni katılım erkeklere göre daha yüksektir. Yukarıdaki ilk örnekte olduğu gibi bazı demografik gruplarda karakteristik özellikler mantıksal olarak tahmin edilebilir nitelikte iken bazı karakteristik özelliklerin istatistiksel olarak araştırılması gerekmektedir. Çalışmamızda (stoka) giriş akımları ve (stoktan) çıkış akımları için beş adet gösterge hesaplanarak grupların karakteristik özellikleri analiz edilecektir.

Bu çalışmada araştırılan diğer konu ise birinci konunun bir uzantısı olarak, (demografik gruplar arasında ortalama işsizlik oranı farklılığı veri iken) demografik değişim sürecinin işsizlik oranı üzerine etkisidir. Genel işsizlik oranı – özdeşlik olarak – alt grup işsizlik oranlarının ağırlıklı bir ortalamasıdır. Burada ağırlıklar, alt grupların toplam işgücü içerisindeki payları ile ölçülmektedir. Demografik değişim bu payların değişmesi yoluyla genel işsizlik oranını etkilemektedir. İktisat yazınında demografinin bu tarz etkisine ilk defa Perry (1970) tarafından dikkat çekilmiştir. Bu öncü çalışmada G.Perry’nin temel önermesi şöyledir; ekonomi politikalarının tasarlanma sürecinde ekonominin konjonktürel durumunu değerlendirmek için kullanılan en önemli araç değişkenlerden biri işsizlik oranıdır. Buna karşın, demografik olarak dinamik işgücüne sahip ekonomilerde genel işsizlik oranının bu amaçla kullanılması hatalı değerlendirmeye neden olabilir. Örneğin demografik değişim yüksek işsizlik oranına sahip alt grubun işgücü içerisindeki payının artışı yönünde ise ekonominin konjonktüründen bağımsız olarak işsizlik oranı artmaktadır. Böyle bir durumda bugün yaşanan daha yüksek işsizlik oranı aslında geçmişteki daha düşük bir işsizlik oranından (NAIRU konsepti içerisinde) daha enflasyonisttir.

Bu argümanlar ile Perry (1970), ABD ekonomisinde 1951-1969 dönemi için işgücünün yaş kompozisyonunda genç işçiler lehine görülen değişmeye odaklanarak; alt grup işgücü payları, bu grupların verimlilikleri ve çalışma sürelerini içeren ağırlıklandırılmış işsizlik oranı serisi hesaplamıştır. Daha sonra bu alanda gelişen yazında bu seri, Perry ağırlıklandırılmış işsizlik oranı veya demografik ağırlıklandırılmış işsizlik oranı olarak adlandırılmıştır.

G.Perry’nin analizi tam bir emek piyasası modelinden ziyade, demografik bir olgunun bir kontrol değişkeni olarak kullanılmasını içermektedir. Değişkenin anlamlılığı demografik dinamizmin varlığı ile ilişkilidir. Nitekim, ABD ekonomisinde işgücünde genç işçilerin payının azaldığı 80 sonrası dönemde bu alandaki uygulamalı çalışmalar tekrar artış göstermiştir. Sonraki dönemlerde pay değişimi analizleri, eyalet, endüstri, bölge, ırk vb. açılardan devam etse de cinsiyet ve yaş açısından değerlendirme şekli popülaritesini yitirmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm bu alanda daha önce yapılmış çalışmalar ve yurtiçi yazında işgücü üzerine yapılan çalışmalar yer almaktadır. İkinci bölümde işgücü alt gruplarında (yaş ve

cinsiyet açısında) işsizlik oranı farklılıklarına neden olan faktörler araştırılmıştır. Üçüncü bölümde demografik analiz için Shimer (1998) alışmasına dayanan bir model oluşturulmuş ve Türkiye emek piyasasında demografik değişimin genel işsizlik oranı üzerine etkisi hesaplanmıştır. Sonuç bölümünde ise ikinci ve üçüncü bölümde elde edilen bulgular bir bütün halinde değerlendirilmiştir.

Literatür Taraması

Demografik kompozisyonunun emek piyasası üzerine etkisi ampirik iktisat yazınında eski bir gelenektir ve Batı ekonomilerinin demografik açıdan dinamik olduğu dönemlerde popülerlik kazanmıştır. İkinci dünya savaşının devamında doğum oranlarının artışı (bebek patlaması) nedeniyle, 60'lı ve 70 li yıllarda işgücü içerisinde genç işçilerin payının artışı böyle bir dönemdir. Perry (1970) öncü çalışmasında demografik değişimin NAIRU'da yaratacağı etkiler üzerine bir tartışma alanı başlatmıştır. G.Perry'e göre ekonomik istikrar politikalarının tasarlanmasında temel gösterge değişkenlerden biri olan işsizlik oranı, demografinin değişmesi durumunda bu özelliğini kaybetmektedir. Bunun nedeni işgücü alt gruplarında verimlilik düzeylerinin farklı olmasıdır. Toplumun farklı demografik kompozisyonları için istihdam düzeyleri aynı olsa bile üretim düzeyleri birbirlerinden farklıdır. Bu nedenle, standart işsizlik oranı ölçümü demografik kompozisyonun bir durumunda enflasyonist iken diğer bir durumda deflasyonist olabilir. Bu hatalı belirlemenin temel nedeni standart hesaplamaların tüm bireyleri eşit olarak değerlendirmesidir. İşsiz olan kişilerin istihdam edildiklerinde üretime yaptıkları katkıdaki farklılıkları dikkate alan bir hesaplama farklı dönemlerde emek piyasasının durumunu (market tightness) karşılaştırmada daha iyi bir yöntemdir. Bu argümanlar ile Perry (1970) işgücü alt gruplarının verimliliklerini ve çalışma sürelerini kullanarak ağırlıklandırılmış bir işsizlik oranı hesaplanmıştır. Standart ölçüme göre işsizlik oranı 1960'larda 1950'lere göre daha yüksek olmasına rağmen, Perry'nin ölçümüne göre 1960'larda emek piyasası daha enflasyonisttir.

Demografik değişimin etkileri üzerine ampirik çalışmalar sonraki yıllarda da devam etmiştir. Katz ve Krueger (1999), Shimer (1998), Summers (1986), Flaim (1979), Balakrishnan vd. (2015), Barnichon ve Mesters (2017) işgücünün yaş ve/veya cinsiyet kompozisyonundaki değişimin etkileri ve DeBoer ve Seeborg (1984) sanayinin kompozisyonundaki değişmenin etkileri üzerine kanıtlar sunmuşlardır. Fakat bu çalışmalarda Perry (1970)'nin yaklaşımdan farklı bir yöntem izlenmiş ve karşı olgusal (counterfactual) işsizlik oranı serisi hesaplanarak analizler yapılmıştır. Bu analiz alt grup özgül işsizlik oranı etkisi ve mekanik pay değişim etkisi olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Alt grup özgül işsizlik oranı analizinde, alt grup payları sabit tutularak ve alt grup işsizlik oranında değişime izin verilerek bir işsizlik oranı serisi yaratılmaktadır. Mekanik pay değişim analizinde ise alt grup özgül işsizlik oranı sabit tutularak ve demografik payların değişimine izin verilerek bir işsizlik oranı serisi yaratılmaktadır. Birinci seride eğer alt grup özgül işsizlik oranları işgücü payı yüksek olan gruplarda artmış ise işsizlik oranı artmaktadır. İkinci analizde ise demografik paylar, özgül işsizlik oranının yüksek olduğu alt gruplar lehine büyümüş ise işsizlik oranı artmaktadır. Her iki durumda da artışın kaynağı konjonktürün durumu ile ilişkisizdir.

Demografinin etkileri üzerine yapılan ampirik çalışmaların genel bulgularına göre bazı demografik değişimlerin etkisi kısa süreli iken bazıları uzun süreli olabilmektedir. Örneğin ABD'de erkek ve kadın işsizlik oranı farklılıkları hızlı bir şekilde azaldığından işgücünün cinsiyet açısından kompozisyonundaki değişmenin etkisi hızlı bir şekilde yok olmuştur. Buna karşın, işgücünün yaş kompozisyonundaki değişmenin işsizlik oranı üzerine daha uzun süreli etkisi olduğu gözlenmiştir. Bunun nedeni genç işçiler ve temel yaş grupları arasında işsizlik oranı farklılığının kalıcı olmasıdır. Shimer (1998) ve Katz ve Krueger (1999)'ın bulgularına göre, başlangıç bir nüfus şokunun (bebek patlaması) etkisi ancak nüfus büyüme hızının normale dönmesi ve nüfusun yaş alması ile ortadan kalkabilmektedir.

İşgücü demografisi üzerine yurt içi yazındaki araştırmaların önemli bir kısmı dezavantajlı gruplar olan kadın ve genç işçilerin sorunları üzerine yoğunlaşmıştır. Kadınların işgücüne katılma oranının belirleyicileri ve genç işçilerin iş bulma sorunları bu alandaki çalışmaların temel odağını oluşturmaktadır.

Üzerinde fikir birliği sağlanan görüşe (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010; Taymaz, 2010, Özer ve Biçerli, 2003) göre kadınların işgücüne katılımı sürecinin temel belirleyicisi kırdan kente göç ve modernleşme olgusudur. Bu süreç şöyle gelişmiştir. Cumhuriyetin erken dönemlerinden 2000'li yıllara kadar tarım kesiminin ekonomideki ağırlığına paralel olarak nüfusun büyük kısmı kırdan yaşamaktadır. Bu yapı içerisinde kadınlar ücretsiz aile işçisi olarak üretime katılmaktadır. 90'lı yılların sonunda hızlanan kentlere göç hareketi ile beraber, kentlere göç eden ailelerdeki kadınlar işgücünden çekilmişlerdir. Bu dönemde kadınların işgücüne katılım oranı %23 seviyelerine kadar düşmüştür. Yine bu süreçte kent yaşamı ve modernizmin etkisiyle kız çocuklarının eğitimde geçirdiği süre uzamıştır. Kent yaşamı içerisinde yetişen bu yeni neslin yaş alması ve biriktirdikleri beşeri sermaye ile emek piyasasında yer alma arzusu ile kadınların işgücüne katılımını yeniden

yükselmiştir. 2017 yılında kadınların katılım oranı 2005 yılına göre 10 puan artarak %33 seviyesine yükselmiştir. Bu süreçte kentlerde kadınların iş bulma sorunları ile beraber kadın işsizlik oranı da yükselmiştir.

Genç işsizliği ise kadın işsizliğine göre daha küresel bir sorundur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tamamında 15-24 yaş grubundaki işsizlik oranı temel yaş grubundaki işsizlik oranına göre daha yüksektir. Küresel bir durum olarak ele alınan genç işsizliği sorununun temel nedeninin, bu kişilerin temel yaş grubundaki işgücüne göre daha düşük verimliliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle firmalar iş alımlarında daha verimli olan temel yaş grubuna yönelmektedir ve ortalama olarak genç işsizlik oranları daha yüksek olmaktadır (Işık, 2016; Erdayı, 2009).

Türkiye’de İşgücünün Demografisi ve Alt Grup İşsizlik Oranı Üzerine İstatistiksel Olgular

Türkiye’de yaş ve cinsiyet açısından demografik alt grupların işsizlik oranları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. İktisadi düşünce, ikame ilişkisi ve esnek ücret mekanizmalarının zaman içerisinde bu farklılığı kapatacağını söylemesine karşın alt gruplar arası işsizlik oranı farklılıkları kapanmamış hatta bazı alt gruplar için artmıştır. Bu durum süreklilik gösteren bazı grup özgün özellikler ile açıklanabilir. Bu alt bölümde bu özellikler dinamik yapı içerisinde araştırılacaktır.

Araştırma Holt ve David (1996) stok-akım çatısı içerisinde yapılacaktır. Bu çatıda işgücü, işgücü-dışı, işsiz, istihdam kavramları stok değişkenler olarak ele alınmaktadır. Stokların büyüklüğü ise akımların büyüklüğü ile belirlenmektedir. Bütüncül bir emek piyasası analizi, bu çatı içerisinde ve bir denge konsepti ile yapılabilir. Bu tarz bir yaklaşım çalışmamızın amacını aşmaktadır. Bunun yerine sadece alt grup işsiz stoku ve bu stoklara giriş ve çıkış akımları için gösterge niteliğinde değişkenler incelenecektir ve durağan durum denge konsepti kullanılmayacaktır. Seçilen değişkenler için Summers (1986) yaklaşımı izlenecektir. Bu yaklaşım emek piyasasında işsizlerin “işsizlik süresi” ve “işsizlik nedeni” ölçütlerinde ayrıştırılmasına dayanmaktadır. Bu açıdan ayrıştırılmış veriler TÜİK İşgücü İstatistikleri veri tabanında yer almaktadır.

İşsizlik süresi verisinden iki gösterge elde edilebilir. Birincisi emek piyasasında bir yıldan uzun süredir iş arayanların toplam işsizlere oranıdır.

$$i. \text{ alt grup uzun dönemli işsizlerin oranı} = \frac{U_i^L}{L_i}$$

L_i ve U_i^L sırasıyla i . alt grupta işgücü sayısını ve bir yıldan uzun süredir iş bulamayanların sayısını göstermektedir. Bu gösterge, emek piyasasında yapısal işsizliğin bileşenlerinden biri olarak sıklıkla kullanılan bir değişkendir (Lazaer ve Spletzer, 2012). Bu oranın yükselmesi, ilgili demografik grup için çıkış akımlarının azalması olarak değerlendirilecektir.

İkinci gösterge kısa dönem işsizler (1 yıldan az süredir iş arayanlar) için ortalama iş arama süresidir. Bu gösterge ağırlıklı ortalamayı gösteren,

$$i. \text{ alt grup ortalama iş arama süresi} = \frac{\sum_w w \cdot U_{iw}}{L_i^S}$$

formülü ile elde edilecektir. Burada, L_i^S , i . alt grupta bir yıldan az süredir iş arayan kişi sayısını, w iş arama süresi ve U_{iw} ise i . alt grupta w süredir iş arayan kişi sayısını göstermektedir. Dinamik stokastik modellerde (Mortensen ve Pissarides, 1999; Mortensen, 2011; Rogerson vd., 2004) ortalama iş arama süresinin azalması işsiz stokundan çıkış akımlarını artıran bir değişmeyi yansıtmaktadır. Bu nedenle bu oranının artışı çıkış akımlarının artması ve iş bulma oranının yükselmesi olarak yorumlanacaktır.

İşsizlik nedeni verisinden işsizler stokuna giriş akımı için 3 gösterge elde edilmiştir. İşsizler stokuna giriş yapan bir işçi, ya kendi isteği ile işinden ayrılmıştır (job leaver) ya işinden çıkarılmıştır (job loser), ya da emek piyasasına yeni giriş yapmıştır. Birinci ve ikinci akım istihdama, üçüncü akım ise işgücüne oranlanarak analiz yapılacaktır.

$$i. \text{ alt grup işten çıkarılanların oranı} = \frac{U_i^C}{N_i}$$

$$i. \text{ alt grup kendi isteği ile işinden ayrılanlar oranı} = \frac{U_i^k}{N_i}$$

$$i. \text{ alt grup için yeni giriş oranı} = \frac{U_i^y}{L_i}$$

Denklemlerde U_i^f , U_i^f ve U_i^y sırasıyla i. alt grupta işinden çıkarılan, işinden kendi isteği ile ayrılan ve yeni giriş yapan işsiz işçi sayısını, N_i ise i. alt grupta istihdam miktarını göstermektedir.

Cinsiyet Gruplarında İşsizlik Oranı Farklılığı

Türkiye’de kadın ve erkek işsizlik oranı farklılığı 2000’li yıllarda ortaya çıkan bir durumdur. 2005 yılından günümüze kadınların işgücüne katılımı kesintisiz bir şekilde artarken kadın ve erkek işsizlik oranı farkı da yükselmiştir. Aslında, 90’lı yılların başında da kadınların işgücüne katılımı günümüzdeki kadar yüksek olmasına karşın kadın ve erkek işsizlik oranları birbirlerine çok yakındır. Bu iki dönem arasındaki temel değişmeyi açıklayan olgu kentleşme ve modernleşme sürecidir.

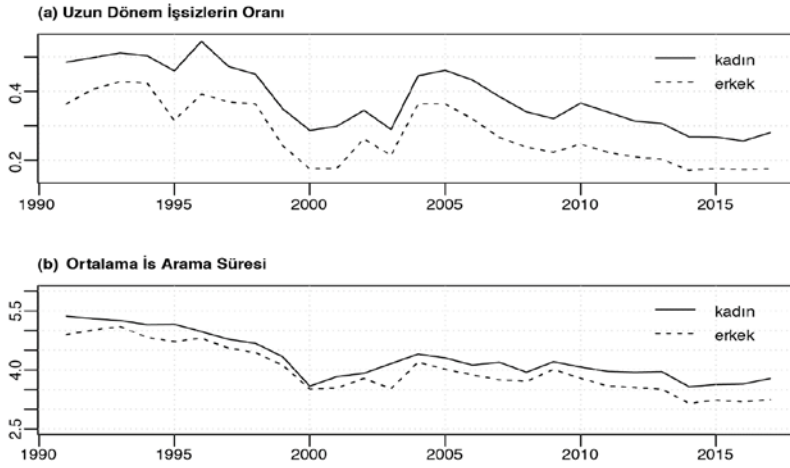
90’lı yıllarda kadın işgücünün % 70’e yakını tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak üretime katılmaktadır. Bu kişiler emek piyasasında ticaret sürecine (iş arama süreci ve ücret pazarlığı) katılmadan işgücüne ve üretime katılmaktadır. Bu kişilerin emek piyasasındaki durumu sadece istihdam edilme ve işgücü dışında bulunma olarak değişmektedir. Nitekim bu kişiler kentlere göç ettiklerinde ve kentlerde profesyonel emek piyasaları ile karşılaştıklarından işgücünden çekilmişlerdir. 2000’li yıllarda kadınların işgücüne katılım oranındaki azalma trendi bu olgu ile açıklanmaktadır. Günümüzde ise kentlerde yetişen yeni nesilde kadınlar (tarım-dışı sektörde), iş arama sürecine katılarak ve emek piyasasının diğer katılımcıları ile rekabet ederek üretim sürecinde yer almaktadır. Kadının işgücü içerisindeki bu yeni şekli tarım sektöründeki kadından farklıdır. Yeni durumda kadın istihdam edilmediğinde işgücünden çekilmemekte iş aramakta ve işsiz stokunda yer almaktadır. Bu nedenle kadının, işgücünde ve üretim sürecinde yer alması Türkiye’de yeni bir olgu olmamasına karşın modern emek piyasasında kadın işgücünün artışı yeni bir olgudur.

Tablo 1. Kadın ve Erkek İşgücü için Temel Göstergeler

	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14	2014-17
Kadın İşsizlik Oranı	8.1	7.1	8.9	11.8	11.8	13.5
Erkek İşsizlik Oranı	8.6	7.2	9.5	11.1	9.4	9.4
Kadın İşgücüne Katılım Oranı	31.8	29.9	26.3	24.2	29.4	32.5
Erkek İşgücüne Katılım Oranı	79.2	76.9	71.8	70.2	71.3	72.1
Kadın Kır İşgücü Oranı	0.72	0.68	0.57	0.42	0.39	-

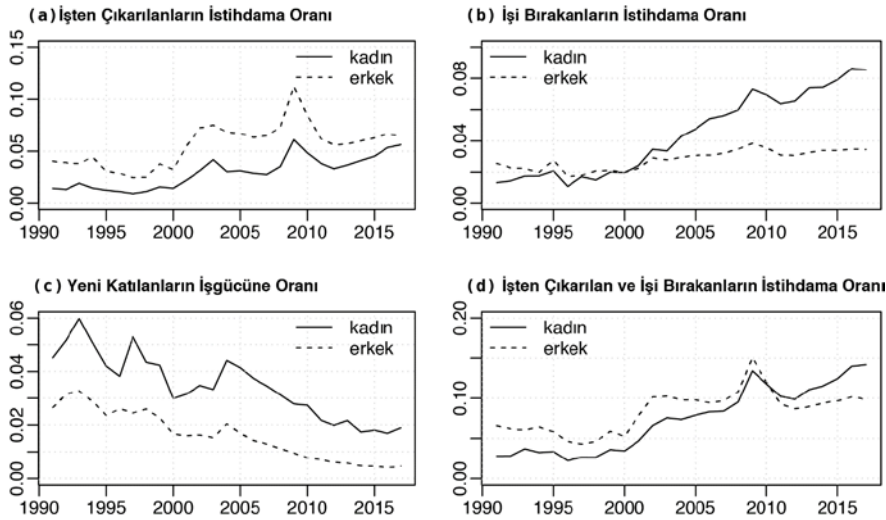
Not: TÜİK veri tabanında İşgücü için Kent-Kır ayrımı 2013 yılına kadar yayınlanmıştır.

Tablo 1’de kadın ve erkek işgücüne ait bazı göstergelerin zaman içerisindeki değişimi görülmektedir. 90’lı yılların başından günümüze erkek işsizlik oranı ortalama bir puan artarken, kadın işsizlik oranı 5 puanın üzerinde artmıştır. Bu iki uç dönemde de kadınların işgücüne katılım oranı birbirine yakın değerdedir. Buna karşın tabloda kırsal kadın işgücünün azalma ve kadın işsizlik oranlarındaki artış arasındaki korelasyon dikkat çekmektedir. Bir önceki alt bölümde sunulan göstergeler ile bu korelasyonun nedenleri araştırılabilir.

Şekil 1. İşsizlikten Çıkış Akımları için Göstergeler

İşsiz stokundan çıkış akımı için hesaplanan göstergeler Şekil 1’de görülmektedir. Şeklin a paneline göre hem kadın hem de erkek işçiler arasında uzun dönemli işsizlerin payı zaman içerisinde azalmıştır. Bu değişme işgücü içerisinde yapısal olarak işsiz olan kesimin azalması anlamına gelmektedir. Şeklin b panelinde ise kısa dönemli işsizler için ortalama iş arama süresinin her iki grup için azaldığı görülmektedir. 2017 yılında kadınların % 70’ine yakını için, ortalama iş bulma süresi ise yaklaşık 4 aylık bir süredir. Geri kalan % 30 için ise bir yıldan fazladır. Erkekler de ise % 80’e yakını için, ortalama iş arama süresi 3,5 ayın altında iken % 20’si için bir yıldan uzun bir süredir. Her iki göstergede de cinsiyet grupları arasındaki farklılığın zaman içerisinde azalma eğiliminde olmadığı görülmektedir.

Şekil 2. İşsizlikten Çıkış Akımları için Göstergeler

Şekil 2’de işsiz stokuna giriş akımları için hesaplanan göstergeler yer almaktadır. Şeklin a ve b paneli var olan bir istihdam ilişkisinin yok edilmesi ile ilişkili olan akımlardır. d paneli bu iki akımın toplamını ve c paneli ise yeni katılımların oluşturduğu akımları göstermektedir. İlk grafiğe göre işten çıkarılma durumu oransal olarak erkeklerde daha fazla iken zaman içerisinde kadın ve erkek işgücü arasındaki farklılık azalmıştır. İşten kendi isteği ile ayrılma/bırakma oranında ise tersi bir durum söz konusudur. Bu oran hem kadınlarda daha yüksektir hem de zaman içerisinde erkek işgücüne göre hızlı bir şekilde artmıştır. c panelinde ise emek piyasasına işsiz olarak yeni giriş yapanların işgücüne oranı görülmektedir. Kadınlarda hem işgücüne yeni katılımların yüksek olması hem de işgücünün küçük olması nedeniyle yeni giriş oranı erkeklere göre daha fazladır. Fakat fark zaman içerisinde azalmıştır.

Cinsiyet açısından ayrıştırılmış verilerde işsiz stokuna giriş ve işsiz stokundan çıkış akımlarına bakıldığında; ortalama olarak çıkış akımları kadınlarda erkeklere göre daha düşük ve giriş akımları bir gösterge dışında kadınlarda daha yüksektir. 2005 yılından günümüze kadın işgücü, katılım oranının artması

nedeniyle (erkekler göre) hızlı bir şekilde büyümüştür. Fakat ıkış akımlarını belirleyen göstergelere göre kadınlar daha uzun süre iş arayarak bir işe yerleşebilmektedir. Bu durum kadınlarda işsizlik oranının yüksek olmasının nedenlerinden sadece birini oluşturmaktadır. Diğer önemli bulgu, kadınların bir istihdam ilişkisini kendi istekleri ile sonlandırmaya daha yatkın olmalıdır. şekil 2-d grafiğinde işten çıkarılma ve işi bırakma oranları toplam olarak verilmiştir. 2010 yılından sonra toplam oran kadınlarda erkekler göre daha yüksektir. Bu sonuca göre kadınlar erkekler göre daha sık işsiz stokuna giriş yapmakta ve bu nedenle iş yaşamı boyunca ortalama olarak daha uzun bir süreyi işsiz stokunda geçirmektir.

iş arama, işten çıkarılma ve işten ayrılma durumları modern emek piyasasının unsurlarıdır. Tarımda cretsiz aile işçisi olarak işgücüne katılan kadınlar bu deneyimler ile karşı karşıya kalmamaktadır. şekil 2-d panelinde kadınlarda işten ıkarılanlar ve işi kendi isteği bırakanların toplamının 2000 yılından sonra hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Tablo 1'de ise toplam kadın işgücü içerisinde kırsal(kentsel) kadın işgücünün 2000 yılından sonra hızla azaldığı (arttığı) görülmektedir. İki gösterge arasındaki bu beraber hareket, işten herhangi bir nedenle ayrılma olayının kentsel kadın işgücünün karakteristik bir özelliği olduğunu göstermektedir. Toplam kadın işgücü içerisinde kentsel kadınların oranı arttığıca işten çıkarılan ve işi bırakan oranları yükselmiştir. Özellikle işi bırakanlar oranında bu durum daha belirgin olarak görülmektedir.

Yaş Gruplarında işsizlik Oranı Farklılıkları

Demografik analizin diğer önemli unsuru işgücünün yaş kompozisyonudur. Yaş kompozisyonu nüfus artış hızı ile yakından ilişkili bir değişkendir ve artış hızının yavaşlaması işgücünün ortalama yaşının artmasına neden olmaktadır. Tarihsel deneyimler modernleşen toplumlarda nüfus artışı hızının yavařladđını göstermektedir. Türkiye'de modernleşme sürecinden geçerken nüfus artış hızı yavaşlamış ve 2000'li yıllarda genç nüfusun azalması artık görünür ve tartışılır hale gelmiştir. Örneğin 2000 yılında işgücü içerisinde 15-24 ve 25-34 yaş gruplarının payı sırasıyla %23 ve %31 iken 2017 yılında sırasıyla %16 ve %27'ye dşmştir.

Tablo 2'de ise yaş gruplarının yıllara göre işsizlik oranı görülmektedir. işsizlik oranının yaş grupları arasındaki dağılımında genel bir şablon tüm yıllarda değişmeden sürmektedir.

Tablo 2. Kadın ve Erkek işgücü için Temel Göstergeler

	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
2000-2004	15.5	19.4	11.1	7.7	6.7	5.8	5.5	5.2	3.7	2.1	0.8
2005-2009	19.7	21.7	13.9	9.8	8.4	7.7	7.5	7.2	5.7	3.3	1
2010-2014	16.4	20.2	13.1	8.9	7.9	7.2	7.1	7.2	6.1	3.9	1.4
2015-2017	16.6	21.3	14.1	9.6	8.6	7.8	7.4	7.9	7.1	5.4	2.4

Bu şablona göre işsizliğin en yüksek olduğu grup 20-24 yaş grubu ve ikinci sırada 15-19 yaş grubu yer almaktadır. Diğer gruplarda ise ortalama yaş büyüklüğü arttığıca işsizlik oranı azalmaktadır. 65 yaş üstü grupta işsizlik oranının düşük olmasının nedeni, bu yaş grubundaki kişilerin istihdam edilmediklerinde işgücünün dışında kalma eğiliminde olmalıdır.

Gruplar arasında işsizlik oranı farklılıkları üzerine daha detaylı bilgi elde etmek için cinsiyet analizindekine benzer şekilde işsiz stokuna giriş ve işsizlik stokundan çıkış göstergelerinin incelenmesi gerekmektedir. Tablo 3'de bu akımlar için göstergeler yer almaktadır.

Tablo 3. Kadın ve Erkek işgücü için Temel Göstergeler

	15-19	20-24	25-34	34-55	55+	15-19	20-24	25-34	34-55	55+
	Uzun Dönem işsizlerin Oranı					Ortalama iş Arama Süresi				
2000-2004	0.21	0.25	0.27	0.28	0.36	3.92	3.81	3.79	3.68	3.56
2005-2009	0.25	0.3	0.33	0.32	0.45	3.95	3.99	3.99	3.84	4
2010-2014	0.15	0.21	0.27	0.26	0.39	3.39	3.66	3.74	3.61	3.74
2015-2017	0.09	0.16	0.24	0.23	0.37	2.92	3.39	3.54	3.41	3.53
<i>Ortalama</i>	<i>0.18</i>	<i>0.23</i>	<i>0.28</i>	<i>0.28</i>	<i>0.39</i>	<i>3.55</i>	<i>3.71</i>	<i>3.77</i>	<i>3.64</i>	<i>3.71</i>
	işten ıkarılanlar Oranı					işi Bırakanlar Oranı				
2000-2004	0.06	0.07	0.06	0.05	0.02	0.04	0.08	0.03	0.02	0.01
2005-2009	0.09	0.09	0.08	0.06	0.02	0.08	0.11	0.04	0.02	0.01
2010-2014	0.08	0.08	0.06	0.05	0.03	0.07	0.12	0.04	0.03	0.02

2015-2017	0.08	0.1	0.07	0.06	0.03	0.08	0.13	0.05	0.03	0.03
Ortalama	0.08	0.09	0.07	0.06	0.03	0.07	0.11	0.04	0.03	0.02

Tabloda göstergelerin hem uzun dönemde zaman içerisindeki eğilimi hem de uzun dönem ortalama değerleri verilmiştir. Üst ana satır işsizlikten çıkış akımları alt ana satır işsizliğe giriş akımları ile ilişkilidir.

Uzun dönemli işsizlik yüksek yaş gruplarında daha yaygın iken kısa dönemli işsizler için ortalama iş bulma süresi tüm yaş gruplarında birbirine yakın değerlerdedir. Tüm yaş gruplarında ve tüm dönemlerde ortalama iş bulma süresi 4 ayı geçmemektedir.

İşsizliğe giriş akımlarını niteleyen göstergelerde ise yaş grupları arasında farklılıklar bulunmaktadır ve ayrıca zaman içerisinde bu farklılıklar daha belirgin hale gelmiştir. Genel şablona göre yaş düzeyi arttıkça bu oranlar azalmaktadır.

Bu alt bölümde elde edilen genel bulgulara göre, Türkiye emek piyasasının cinsiyet ve yaş açısından demografik alt gruplarında süregelen bir işsizlik oranı farkı bulunmaktadır. İş arama sürelerine dayanan ölçümlerde, yaş grupları arasında önemli bir farklılık bulunmuyorken cinsiyet grupları için kadınlar aleyhine farklılık gözlenmiştir. Başka bir ifade ile kadınlar erkeklere göre daha ortalama olarak daha uzun sürede iş bulabilmektedir. İşsizlik nedenine dayanan ölçümlerde ise hem yaş grupları arasında hem de cinsiyet grupları arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Kadınlarda erkeklere göre, düşük yaş gruplarında ise yüksek yaş gruplarına göre işsiz stokuna giriş akımları daha yüksektir. Aynı zamanda alt gruplar arasındaki farklılıkların zaman içerisinde azalma eğiliminde olmadığı görülmüştür. Buna göre bu farklılıklar grupların karakteristik özellikleridir. Bu nedenle alt gruplar arasındaki işsizlik oranı farklarının önümüzdeki dönemde yüksek kalması muhtemel bir durumdur.

Yöntem

Ekonomi geneli işsizlik oranı, işgücü payları ile ağırlıklandırılmış alt grup işsizlik oranlarının ortalaması ile hesaplanmaktadır. i işgücü alt grubunu, U işsiz sayısını ve L işgücünü, u işsizlik oranını göstermek üzere;

$$w_i = L_i / L$$

$$u = \sum_i w_i u_i$$

Alt gruplar arasındaki işsizlik oranı farkı veri iken, grupların işgücü paylarında değişme mekanik olarak işsizlik oranında değişmeye neden olmaktadır. Ağırlıklar sabit iken grup özgün işsizlik oranlarında değişme de benzer mekanizma ile genel işsizlik oranını değiştirmektedir. Yazında ilk durum pay değişim etkisi ve ikinci durum alt grup özgün işsizlik oranı etkisi olarak adlandırılmaktadır. Bu bölümde, demografik analiz için Shimer (1998) çalışmasına dayanan bir model oluşturulacak ve bu iki etki Türkiye verileri ile araştırılacaktır.

Model

İşgücü n adet alt gruptan oluşmaktadır ve i alt grupları göstermektedir ($i = 1, 2, \dots, n$). t döneminde i . alt grubun işgücü L_{ti} ve toplam işgücü L_t ile gösterilmektedir.

$$\sum_{i=1}^n L_{ti} = L_t$$

t döneminde i . alt grubun işgücü payı p_{ti}

$$p_{ti} = \frac{L_{ti}}{L_t}$$

$$\sum_{i=1}^n p_{ti} = 1$$

şeklinde. Alt grup işgücü payları dışsaldır ve dönem boyunca değişmemektedir. \mathbf{p}_t t döneminde alt grup işgücü paylarını gösteren n -boyutlu pay vektörünü göstermektedir.

$$\mathbf{p}_t = (p_{t1}, p_{t2}, \dots, p_{tn})$$

\mathbf{P} ise $t - (t + k)$ aralığında alt grup işgücü paylarını gösteren $(k + 1) \times n$ boyutlu pay matrisidir.

$$\mathbf{P} = \begin{bmatrix} p_{11} & \dots & p_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ p_{(1+k)1} & \dots & p_{(1+k)n} \end{bmatrix}$$

\mathbf{P} matrisinin her bir satır vektörü ilgili dönemdeki alt grup paylarını, her bir sütun vektörü ise ilgili alt grubun işgücü payının zaman içerisindeki değişimini göstermektedir.

Emek piyasasında işsizler de işgücüne benzer şekilde alt gruplara ayrılmaktadır. u_t^N t döneminde toplam işsizlik oranını, U_{ti} ve u_{ti} ise sırasıyla t döneminde i . alt grupta işsiz sayısını ve alt grup işsizlik oranını göstermektedir.

$$u_{ti} = \frac{U_{ti}}{L_{ti}}$$

\mathbf{u}_t , t döneminde alt grup işsizlik vektörünü göstermek üzere,

$$\mathbf{u}_t = (u_{t1}, u_{t2}, \dots, u_{tn})$$

şeklinde tanımlanmaktadır. \mathbf{U} ise $t - (t + k)$ aralığında alt grup işgücü paylarını gösteren $(k + 1) \times n$ boyutlu alt grup işsizlik oranı matrisidir. $t = 1$ için bu matris

$$\mathbf{U} = \begin{bmatrix} u_{11} & \dots & u_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ u_{(1+k)1} & \dots & u_{(1+k)n} \end{bmatrix}$$

şeklinde dir.

$$\mathbf{P} \times \mathbf{U}' = \mathbb{U}$$

$(k + 1) \times (k + 1)$ boyutlu \mathbb{U} matrisi demografik analiz için gerekli bilgiyi sunmaktadır. Matrisin köşegen elemanları gerçekleşen toplam işsizlik oranını göstermektedir. Örneğin $t = 1$ için,

$$u_1^N = \mathbb{u}_{11} = \mathbf{p}_1 \times \mathbf{u}'_1$$

$$(\mathbb{u}_{11}, \mathbb{u}_{22}, \dots, \mathbb{u}_{(k+1)(k+1)}) = (u_1^N, u_2^N, \dots, u_{(k+1)}^N)$$

\mathbb{U} matrisinin satırları alt grup işgücü payının değişmediği bir durumda ortaya çıkacak işsizlik oranını göstermektedir. Örneğin birinci satır; alt grup işgücü payları $t = 1$ dönemindeki değerinde sabit tutulup ve alt grup özgün işsizlik oranının gerçekleşen reel değerlerini almasına izin verildiğinde ortaya çıkacak varsayımsal işsizlik oranı serisini göstermektedir. Eğer bu seride işsizlik oranı artıyorsa, alt grup özgün işsizlik oranı değişimi gerçekleşen toplam işsizlik oranı üzerinde artırıcı yönde etkiye sahip olduğu şeklinde yorumlanacaktır.

\mathbb{U} matrisinin sütunları ise, alt grup işsizlik oranlarının sabit kaldığı bir durumda ortaya çıkacak işsizlik oranını göstermektedir. Örneğin birinci sütun; alt grup özgün işsizlik oranları $t = 1$ dönemindeki değerinde sabit tutulup ve alt grup paylarının gerçekleşen reel değerlerini almasına izin verildiğinde ortaya çıkacak varsayımsal işsizlik oranı serisini göstermektedir. Eğer bu seride işsizlik oranı artıyorsa, alt grup paylarındaki değişim, gerçekleşen toplam işsizlik oranı üzerinde artırıcı yönde etkiye sahip olduğu şeklinde yorumlanacaktır.

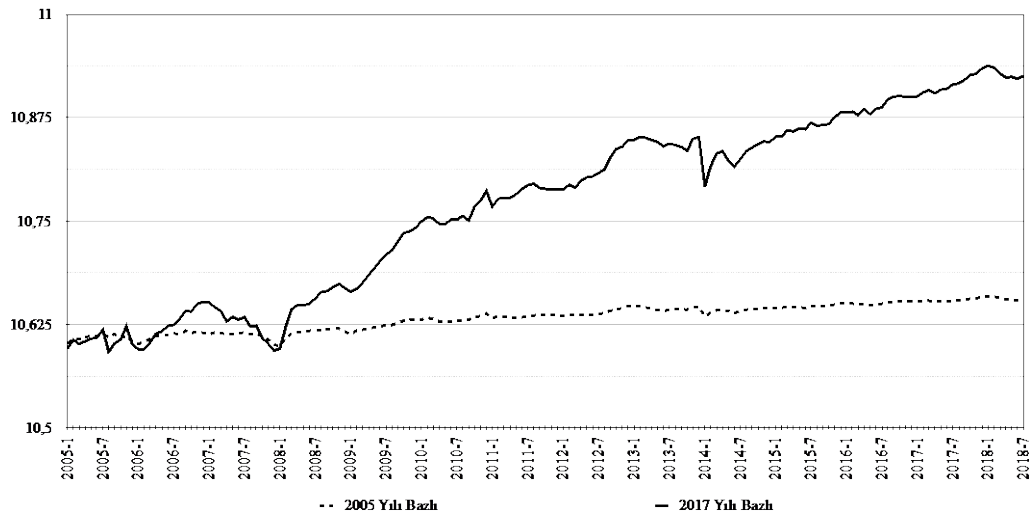
Bulgular

Türkiye'de işgücü alt gruplarındaki (yaş ve cinsiyet) değişmelerin genel işsizlik oranı üzerinde etkisi \mathbb{U} matrisinin sunduğu yaklaşım ile değerlendirilecektir. Analiz 2005A1-2018A7 dönemini kapsamaktadır ve veriler TÜİK İşgücü İstatistikleri veri tabanından elde edilmiştir.

Pay değişimi etkisinin analizinde, alt grup özgün işsizlik oranları 2005 ve 2017 yılı ortalamasında sabit tutulup alt grup işgücü paylarının değişimine izin verilerek iki varsayımsal işsizlik serisi oluşturulmuştur.

Alt grup özgün işsizlik etkisinin analizinde ise iki dönemli bir yaklaşım tercih edilmiştir. Bu tercihin nedeni alt grup işsizlik oranlarının iki tür etkiyi barındırmasından kaynaklanmaktadır. u_t vektörünün bileşenleri hem ekonominin konjontüründen hem de grup özgün faktörlerin değişiminden etkilenmektedir. Örneğin konjontürün yükseldiği bir dönemde u_t vektörünün tüm bileşenleri aynı anda azalabilir. Konjontürün etkisini en aza indirip grup özgün etkiyi belirginleştirmek için analiz yapılan dönem genel işsizlik oranı ortalamasının aynı olduğu iki döneme ayrılmıştır. Bu dönemler 2005A1-2013A12 dönemi ve 2014A1-2018A7 dönemidir.

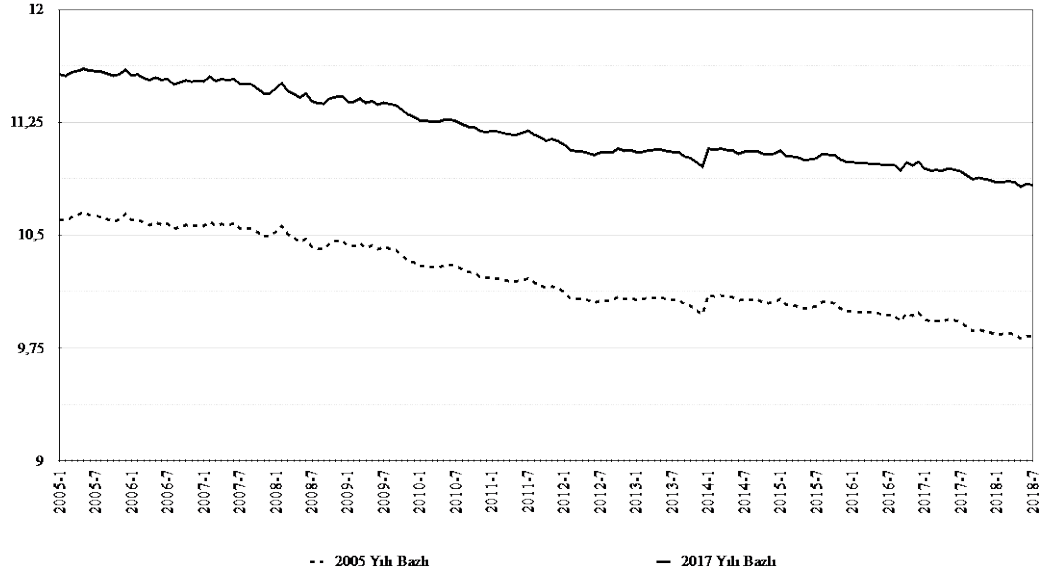
Şekil 3'te cinsiyet grupları için 2015 ve 2017 yılları baz alınarak yapılan hesaplamalara göre pay değişim etkileri gösterilmektedir.

Şekil 3. Cinsiyet Açısından Alt Grup Pay Değişim Etkisi

Alt grup işsizlik oranları sabit tutulup işgücü paylarının değişimine izin verildiğinde, varsayımsal işsizlik oranı zaman içerisinde artmıştır. Kadınlarda işsizlik oranı erkeklere göre daha yüksek olduğundan, kadınların işgücü payındaki artış toplam işsizlik oranı üzerinde artırıcı yönde etki de bulunmuştur. 2017 yılında kadın ve erkek işsizlik oranı farkı 2005 yılındakine göre daha yüksek olduğundan 2017 bazlı ölçümde artış daha belirgin olarak görülmektedir. Pay değişiminin işsizlik oranı üzerine etkisi %0,05-%0,33 aralığında bir değerdir.

Şekil 4'de yaş grupları için 2015 ve 2017 yılları baz alınarak yapılan hesaplama göre pay değişim etkileri gösterilmektedir.

Şekil 4. Yaş Açısından Alt Grup Pay Değişim Etkisi

Yaş gruplarında işsizlik oranları sabit tutulup işgücü paylarının değişimine izin verildiğinde varsayımsal genel işsizlik oranı zaman içerisinde azalmıştır. Baz yılın 2017 veya 2005 olması genel işsizlik oranının mutlak büyüklüğünü etkilemesine karşın değişimin büyüklüğünü etkilememektedir. 2005-2018 döneminde yaş grupları açısından demografik değişim grup özgün işsizlik oranının düşük olduğu gruplar lehine gerçekleşmiştir. Yaş grupları açısından pay değişiminin işsizlik oranı üzerine etkisi %0,74-%0,79 arasında bir değerdir.

Grup özgün işsizlik oranı etkisi $U_{cinsiyet}$ ve $U_{yaş}$ de yer alan matrislerde gösterilmektedir. Bu etki yukarıda ifade edilen nedenler iki dönemli olarak analiz edilmiştir.

$$U_{cinsiyet} = \begin{pmatrix} 10,723 & 10,359 \\ 10,774 & 10,497 \end{pmatrix}$$

$$U_{yaş} = \begin{pmatrix} 10,724 & 10,823 \\ 10,360 & 10,502 \end{pmatrix}$$

Matrislerin birinci satırı işgücü payları birinci dönemde sabit tutularak ve alt grup işsizlik oranları güncel değerlerini aldığı anda ortaya çıkacak varsayımsal genel işsizlik oranını göstermektedir. İkinci satırlar ise işgücü payları ikinci dönemde sabit tutularak ve alt grup işsizlik oranları güncel değerlerini aldığı anda ortaya çıkacak varsayımsal genel işsizlik oranını göstermektedir.

$U_{cinsiyet}$ matrisine göre grup payları sabit iken grup özgün işsizlik oranlarında birinci dönemden ikinci döneme değişme sonucunda varsayımsal genel işsizlik oranı azalmıştır. Matrisin her iki satırında da değişimin yönü aynıdır. Bu sonuç, Şekil 1 incelendiğinde ilk bakışta tutarsız gibi gözükebilir. Çünkü kadın işsizlik oranı zaman içerisinde artmıştır. $U_{cinsiyet}$ matrisini veren P ve U matrisi şöyledir;

$$P_{cinsiyet} = \begin{pmatrix} 0,72 & 0,28 \\ 0,68 & 0,31 \end{pmatrix} \quad U_{cinsiyet} = \begin{pmatrix} 10,32 & 11,78 \\ 9,28 & 13,16 \end{pmatrix}$$

Kadınlarda işsizlik oranı 1,38 puan artmış, erkeklerde 1,04 puan azalmıştır. Kadın işsizlik oranındaki değişim daha yüksek olsa da, erkek işsizlik oranının ağırlığının (işgücü payı) daha büyük olması nedeniyle azalma yönünde eğilim baskın çıkmıştır.

$U_{yaş}$ matrisinde ise grup payları sabit iken grup özgün işsizlik oranlarında birinci dönemden ikinci döneme değişim sonucunda varsayımsal genel işsizlik oranı artmıştır. Yaş grupları analizinde grup sayısı ikiden fazla (11 yaş grubu) olduğundan kısmi etkilerden yola çıkılarak toplam değişim için yorum çıkarılamamaktadır. Fakat toplam değişimden kısmi etkiler için genel bir yorum çıkarılabilir. Buna göre,

Tablo 1’de görüldüğü gibi yaş grupları arasında işsizlik oranlarının zaman içerisinde birbirlerinden farklıdır. Alt grup işgücü payları (ağırlıklar), artış yönünde değişimin baskın çıkmasına neden olmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de işgücü alt gruplarında özgün işsizlik oranı farklılıklarının nedenleri ve 2005-2018 dönemi için demografik değişimin genel işsizlik oranı üzerine etkisi araştırılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, kadınlar erkeklere göre daha uzun sürede iş bulabilmekte ve kadınlar tarafından yaratılan istihdam erkeklere daha kısa sürede sonlanmaktadır. Yaş grupları açısından ise iş arama süresine dayanan göstergelerde yaş grupları arasındaki farklılıkların düşük olduğu görülmüştür. Bu bulguya göre iş bulma olasılıkları açısından gençler, orta ve ileri yaş grupları arasında önemli bir farklılık bulunmamaktadır. Buna karşın yaratılan istihdam ilişkilerinin düşük yaş gruplarında, yüksek yaş gruplarına göre daha kısa sürede sonlandığı görülmüştür. Türkiye’de kadınlar ve gençlerin yüksek işsizliğe sahip olmasının nedeni olarak, “diğer işgücü gruplarına göre daha zor iş bulabildiği görüşü/önermesi” TÜİK “iş arama süresi” verisi tarafından kadınlar için kısmen desteklenirken genç işgücü için desteklenmemektedir. TÜİK “işsizlik nedeni” verisinden elde edilen göstergelere göre, bu grupların yüksek işsizlik oranına sahip olmasının temel nedeni istihdam sürelerinin kısa olmasına neden olan faktörlerdir. Buna göre bu gruplar daha sık aralıklarla işsiz stokuna katılmakta ve iş arama sürecine dönmektedir. Bu gruplar içerisinde yer alan temsili bir işçi, iş yaşamı içerisinde ortalama olarak daha uzun süre işsiz stokunda yer almaktadır. Bu nedenle bu gruplarda işsizlik oranı yüksektir.

Çalışmanın ilk bölümünde yer alan sonuçlara göre işgücü alt grupları arasındaki işsizlik oranı farklılıklarına neden olan faktörler zaman içerisinde azalma eğiliminde değildir ve bu grupların karakteristik özellikleri olarak zaman içerisinde süreklilik göstermektedir. Bu nedenle grupların işgücü paylarındaki değişimler işsizlik oranı üzerinde bir etkiye sahip olması gerekir. Bu etkinin yönü mekanik pay değişim analizi ile araştırılmıştır. Türkiye’de kadın işgücünün payının artışı işsizlik oranını artırma yönünde ve nüfusun yaşlanması işsizlik oranını azaltıcı yönde baskı yapmaktadır. Çalışmada, gruplar arası işsizlik oranı farklılıklarının değişimine dayanan özgün işsizlik oranı etkisi de araştırılmıştır. Cinsiyet açısından gruplarda bu etkinin işsizlik oranını azaltıcı yönde, yaş gruplarında ise artırıcı yönde baskı oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular Shimer (1998)’ın ABD ekonomisi için elde ettiği bulgular ile tutarlıdır. Yani Batı ekonomileri gibi Türkiye’de de işgücü kompozisyonu bir dönüşüm sürecinden geçerken, işsizlik oranı üzerinde aşağı/yukarı yönde baskı oluşmaktadır. Yaş kompozisyonu açısından Türkiye’deki dönüşümün -Batı ülkelerinde olduğu gibi- orta ve ileri yaş grup paylarının bir dengeye doğru sürekli büyümesi şeklinde olacağı varsayılırsa, önümüzdeki dönemlerde pay değişiminin işsizlik oranı üzerine etkisi aşağı yönlü olacaktır.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı %33 seviyesindedir ve 2000’li yılların başından beri sürekli artmaktadır. Batı ülkeleri ile kıyaslandığında bu oran düşüktür ve Türkiye’nin henüz yolun başında olduğu ileri sürülebilir. Önümüzdeki dönemlerde kadınların işgücüne katılım oranındaki artış devam ederse cinsiyet açısından pay değişim sonuçlarına göre genel işsizlik oranı üzerinde yukarı yönlü bir baskı oluşacaktır.

İşgücünün yaş demografisinde en yüksek işsizlik oranı genç yaş gruplarında görülmektedir. Bu yaş gruplarında işsizlik oranı önümüzdeki dönemlerde artsa bile, bu yaş gruplarının işgücü içerisindeki payları azaldığından etkisi düşük kalacaktır. Yani yaş kompozisyonu açısından özgün işsizlik oranı değişiminin etkisinin yansız olması olasıdır. Buna karşın, kadınlarda hem işsizlik oranı artma eğilimindedir hem de kadınların işgücü payları yükselmektedir. Bu nedenle işgücünün cinsiyet kompozisyonu açısından özgün işsizlik etkisi genel işsizlik oranı üzerine yukarı yönlü baskı yapacağı öngörüsünde bulunulabilir.

Çalışmada ortaya çıkan sonuçlar iki açıdan önemlidir. Birincisi, Türkiye’de demografik değişimin işsizlik oranı üzerine anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır ve bu etki ekonominin konjonktüründen bağımsızdır. Bu nedenle Türkiye ekonomisi için NAIRU tahminleri demografi değişkenini içermelidir. İkincisi ise, Türkiye’de genç ve kadın işsizliğini azaltmaya yönelik politikalar, bu grupların iş bulma sorunlarının yanı sıra istihdam süresi sorunlarına da odaklanmalıdır. Özellikle kentsel kadın işgücü için işi kendi isteği ile işi bırakma veya işten çıkarılma oranlarının azalmasını sağlayacak kaliteli istihdam ilişkileri işsizlik oranı üzerinden kalıcı bir etkiye sahip olacaktır.

Çalışmada demografik etki analizleri grupların işgücü payları ve işsizlik oranı arasında ilişki olmadığı varsayımı ile oluşturulmuştur. Fakat işgücü payları büyüyen gruplarda işsizlik oranı da artmaktadır. İşgücü paylarının ve işsizlik oranı ile ilişkili olma olasılığı bulunmaktadır. Bu durum analizlerin zayıf noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda demografik etkilerin genel işsizlik oranı üzerine hangi yönde etkiye sahip olduğu yorumlanmış fakat etkilerin büyüklüğu yorumlanmamıştır. Bu alanda daha kesin yorumlar, işgücü büyüklüğu ve işsizlik oranı arasında var olan potansiyel ilişkiyi de dikkate alan modeller ile araştırılabilecektir.

Kaynakça

- Balakrishnan, R., Dao, M., Sole, J. ve Zook, J. (2015). Recent U.S. labor force dynamics: reversible or not? *IMF Working Paper*, 1-29.
- Barnichon, R. ve Mesters, G. (2017). How tight is the U.S. Labor market? *FRBSF Economic Letter*, 1-5.
- Dayıoğlu, M. ve Kırdar, M. G. (2010). *Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyici Etkenler ve Eğilimler*. Ankara: TC Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası, 1-75.
- DeBoer, L. ve Seeborg, M. (1984). The female-male unemployment differential :effects of changes in industry employment. *Monthly Labor Review*, November, 8-15.
- Erdayı, U. A. (2009). Dünyada genç işsizliği sorununun çözümlüne yönelik ulusal politikalar ve türkiye. *Çalışma ve Toplum*, 3, 133-162.
- Flaim, P. O. (1979). The Effect of demographic changes on the Nation's unemployment rate. *Monthly Labor Review*, 102(3), 13-23.
- Holt, C. ve David, M. (1966). The concept of job vacancies in a dynamic theory of the labor market. NBER içinde, *The Measurement and Interpretation of Job Vacancies* (s. 73-110). New York: NBER.
- Işık, V. (2016). Türkiye'de genç işsizliği ve genç nüfusta atalet. *HAK-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(11), 131-145.
- Katz, L. F. ve Krueger, A. B. (1999). The high-pressure US. labor market of the 1990s. *BPEA*(1), 1-87.
- Kızılgöl, Ö. A. (2012). Kadınların işgücüne katılımının belirleyicileri: ekonometrik bir analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 88-101.
- Lazaer, E. P. ve Spletzer, J. R. (2012). The United States labor market: Status quo or a new normal? *NBER* (w18386), 1-53.
- Mortensen, D. T. (2011). Markets with search friction and the DMP model. *American Economic Review*, 101, 1073-1091.
- Mortensen, D. T. ve Pissarides, C. A. (1999). Job reallocation, employment fluctuations and unemployment. J. B. Taylor, ve M. Woodford (Dü) içinde, *Handbook of Macroeconomics* (Cilt 1B, s. 1071-1228). Elsevier Science B.V.
- Özer, M. ve Biçerli, K. (2003). Türkiye'de kadın işgücünün panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 55-86.
- Perry, G. (1970). Changing labor markets and inflation. *BPEA*(3), 411-448.
- Rogerson, R., Shimer, R., ve Wright, R. (2004). Search-theoretic models of the labor market: A survey. *NBER Working Paper*, 1-64.
- Shimer, R. (1998). Why is the U.S. unemployment rate so much lower? *NBER Macroeconomics Annual*, 13, 11-74.
- Summers, L. H. (1986). Why is the unemployment rate so very high near full employment. *BPEA*, 2, 339-396.
- Taymaz, E. (2010). *Growth, employment, skills and female labor force*. Ankara: State Planning of the Republic of Turkey and World Bank, 1-44.
- Zeren, F., ve Savrul, B. K. (2017). Kadınların işgücüne katılım oranı, ekonomik büyüme, işsizlik oranı ve kentleşme oranı arasındaki saklı koentegrasyon ilişkisininin araştırılması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 87-103.

EXTENDED ABSTRACT

In the last 20 years the labor force in Turkey has undergone a significant process of demographic change. Due to the decrease in population growth rate, the share of young people in the labor force decreased and due to urbanization the share of female labor force increased. In terms of the unemployment rate these sub-groups constitute the extreme in the labor market. The measured unemployment rate is a average of the sub-group unemployment rate with weighted the sub-group labor share. Therefore, by definition, change of subgroup share and change of subgroup unemployment rate has a mechanical effect on the measured unemployment rate. In this study, the effect of demographic change on unemployment rate is investigated. Shimer(1998) has defined two types of effects based on demographic groups; genuine change in unemployment (I will refer this as genuine effect) and demographic unemployment change (I will refer this as shift share effect). Genuine change in unemployment is a hypothetical unemployment rate that if demographics had remained unchanged at some initial shares of demographic groups and the disaggregate unemployment rates would have followed the same path that we observed a period. I will refer genuine effect is positive when if the hypothetical unemployment rate increases within this period. Demographic unemployment change is a hypothetical

unemployment rate that if disaggregate unemployment rates of demographic groups had remained unchanged at some initial level and shares of demographic groups would have followed the same path that we observed a period. I will refer shift share effect is positive when if the hypothetical unemployment rate increases within this period. Critical assumption is that demographics do not affect disaggregate unemployment rates.

The significance of the demographic effects depends on the lack of relationship between the subgroup size and the sub-group unemployment rate. In other words, the relatively high / low unemployment rate should be a characteristic feature of the subgroups. In the study, the characteristics of the groups are investigated with the indicators determining the average job search length and average employment duration. In the analysis of the shift share effect, two hypothetical unemployment rate series have been formed by keeping the sub-group unemployment rates remained at the average of 2005 and 2017 and allowing the change of sub-group labor shares we observed the period. In the analysis of genuine effect, two-period approach was preferred. These periods are the period of 2005M1-2013M12 and 2013M12-2018M7.

According to the results of investigating the indicators, there is no significant difference between age groups in terms of job search time. However, employment duration is shorter in younger age groups. Both the job losers and job leavers are high in younger age groups (15-19 and 20-24). These groups enter into the unemployed stock more frequently and in the unemployment stock there are persons of these groups more than other groups.

In terms of gender, women can find jobs longer time than men. At the same time, employment duration of female is shorter length. Therefore, there are more women in the unemployed stock. In particular, the positive relationship between the increase in the urban female labor force and these characteristics is an important finding in the study. For instance, at 1990s when a large part of the female workforce was in rural areas, in terms of unemployment length and employment length male and female worker were about same. Since recently the average length of job search and duration of employment in the between gender groups and between age groups is different, the unemployment rate distinctness between these groups are not temporary. Therefore, the demographic change has a persistent effect on the unemployment rate.

In the 2005-2017 period, the calculated shift share effect of increasing share of female labor force is positive. In other words, the demographic change in terms of gender had an increasing effect on the unemployment rate. But the demographic change in terms of age had a decreasing effect on the unemployment rate. Preference of the base year as 2005 or 2017 don't change the results. In this period, genuine effect of gender groups had a decreasing effect on overall unemployment rate, in other words it is negative. The reason for the result is that the despite the increase in the female unemployment rate, female workers are low share of the labor force. During this period, a small decrease in the male unemployment rate compensated for the increase in female unemployment rate. In the age groups, genuine effect is calculated positive. The base year preference does not change the results.

The results obtained in the study are important in two respects. First, demographic change in Turkey's labor force has a significant effect on the unemployment rate. Therefore, NAIRU estimates for Turkey should include a demographic variable. Second, policies aimed at reducing youth and female unemployment in Turkey should not only focus on job finding issue but also job duration issue of these groups.

BİST’de İşlem Gören Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı İşletmelerinin Finansal Performanslarının ÇKKV Yöntemleri İle Karşılaştırılması

Umut Tolga GÜMÜŞ¹, Hatice Can ÖZİÇ² ve Erkan ÇIBIK³

Öz

Geleceğimizi öngörebilmek ve günümüz rekabet ortamında şirketlerin finansal performanslarının önemli bir unsur olduğu bilinmektedir. Durum böyle olunca sadece finansal oran analizleri de belli bir ölçüde yeterli gelmediği görülmüştür. Bunun için araştırmacılar belirli yöntemler geliştirmiş ve uygulamalar gerçekleştirmişlerdir. Bu uygulamalar arasında çok kriterli karar verme yöntemleri sıklıkla kullanılan bir yöntemler dizisi olduğu görülmüştür. Türkiye’de gayrimenkul yatırım ortaklığı şirketleri de sermayesi ciddi önemli bir sektör olduğu bilinmektedir. Bu yüzdendir ki bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin finansal rasyo analizlerinin yapılması yatırımcılar ve şirket yöneticileri için önemlidir. Bu çalışmamızda gayrimenkul yatırım ortaklığı sektöründe faaliyet gösteren sermayesi en yüksek on şirket ele alınarak belli finansal oranlar ile çok kriterli karar verme yöntemleri olan TOPSIS ile MOORA yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın öncelikli amacı, farklı standartlardaki ölçüm araçları ile şirketlerin finansal performans sıralamalarının ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmamızda hisse senetleri borsada işlem görmekte olan sermayesi 2017 yılı için en yüksek seviyede olduğu tespit edilen gayrimenkul yatırım ortaklığı şirketlerinin finansal performanslarının sıralaması TOPSIS ve MOORA tekniği kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada ilk olarak 2013-2017 yılsonu verileriyle 10 adet geleneksel olarak kullanılan finansal oran hesaplanmış daha sonra oranların ortalaması alınarak TOPSIS ve MOORA yönteminin karar matrisi bu şekilde oluşturulmuştur. Böylelikle kullanılan 10 şirketin oran analizleriyle finansal performans kriterleri açısından oluşturulan sıralamalar karşılaştırılıp yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: BİST, Finansal Performans, Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı, TOPSIS, MORAA

Comparison of the Financial Performances of Real Estate Investment Partnership Companies That Are Operated in BIST

Abstract

It is known that the financial performance of the companies is an important factor in predicting our future and in today's competitive environment. As a result, only financial ratio analyzes were not sufficient to a certain extent. To this end, researchers have developed and implemented specific methods. Among these applications, multi-criteria decision-making methods are frequently used. Real estate investment in Turkey which is also known to have serious capital is an important sector. Therefore, the financial ratio analysis of the enterprises operating in this sector is important for investors and company managers. In this study, TOPSIS and MOORA method, which are multi-criteria decision-making methods, were used by taking into account the highest financial ratios and the ten highest companies operating in the real estate investment trust sector. The primary objective of this study is to measure the financial performance ranking of companies with measurement instruments of different standards. In this study, the financial performances of real estate investment trust companies, whose shares are traded on the stock exchange, are determined to be at the highest level in 2017 by using TOPSIS and MOORA technique. In the study, 10 traditionally used financial ratios were calculated with the end of 2013-2017 year-end data and then the decision matrix of TOPSIS and MOORA method was created by taking the average of the rates. Thus, the rankings of 10 companies were compared and interpreted in terms of financial performance criteria.

Key Words: BIST, Financial Performance, Real Estate Investment Trust, TOPSIS, MORAA

Atıf İçin / Please Cite As:

Gümüş, U. T., Can-Öziç, H. ve Çıbık, E. (2020). BİST’de işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklığı işletmelerinin finansal performanslarının ÇKKV yöntemleri ile karşılaştırılması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 90-100.

Geliş Tarihi / Received Date: 23.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.07.2019

¹ Dr. Öğrt. Üyesi - Türkiye - Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ugumus@adu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7363-8660

² Doktora Öğrencisi - Türkiye- Adnan Menderes Üniversitesi, Söke İşletme Fakültesi, haticecan88@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8380-4607

³ Yüksek Lisans Öğrencisi - Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ercancibik16@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3688-6291

Giriş

İşletmelerin finansal performanslarını ölçmek firma yöneticileri, yatırımcılar, firmalara finansal kredi sağlayan aracı kurumlar açısından önemli olduğu bilinmektedir. Haliyle finansal performans ölçümleri için genellikle oran analizleri ve bu analizlerin karşılaştırılması kullanılmaktadır. Fakat belli bir ölçü çerçevesinde dinamik bazı göstergeleri dikkate almayan rasyo analizleri belirli ölçüde zamanla yetersiz geldiği görülmüştür. Bunun için çeşitli uygulamalar geliştirilmiş ve rasyo analizlerinin dışında bazı uygulamalar kullanılarak işletmelerin finansal performansları ölçülmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalardan en çok kullanılanları çok kriterli karar verme metotları olan AHP, TOPSIS, ELECTRE, MOORA yöntemleridir.

Günümüz firmaları için en önemli unsurlardan bir tanesinin verileriyle karar verme sürecinde uygun ve en iyi kararı vermesi olduğu bilinmektedir. İşletmeler ve yatırımcılar belirli dönemlerde kendi finansal performanslarını görmek, yatırımcılar da yatırım olanakları arasında karar alabilmeleri için zaman zaman finansal performans ölçüm araçlarından yararlanmaktadırlar. Bu araçlardan en önemlilerinden bir tanesi literatürde de genellikle kullanılan alternatifler arasında tercih yapmaya olanak tanıyan TOPSIS yöntemidir. TOPSIS belirli kriterlerde alternatifler arasında sıralama yapabilen çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisidir. Karar verme aşamasında belirli kriterler kullanılırken bazı kriterler göz ardı edilebilmektedir. Çok kriterli karar verme yöntemleri kriterlere önem dereceleri verebildiği için homojen bir dağılım ile alternatiflerden en uygununu seçmeye olanak tanımaktadır. Literatüre bakıldığı zaman ise çok kriterli karar verme yöntemleri olan AHP, TOPSIS, MOORA ve ELECTRE yöntemleri sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemler sadece bir finansal performans ölçüm araçlarında değil birçok alanda alternatifler arasında seçim yapmaya olanak tanıdığı görülmektedir. Bu çalışmada ise karar verici uygulamalar olarak TOPSIS ve MOORA yöntemleri kullanılarak karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bu çalışmamızda hisseleri Borsa İstanbul'da işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklığı sektöründe faaliyet gösteren sermayesi 2017 yılı verisine göre en yüksek olarak tespit edilen 15 şirket arasından verileri düzenli olarak görülmüş 10 şirket belirlenerek analizler gerçekleştirilmiştir. Verileri düzenli olarak tespit edilen bu 10 GYO işletmesinin 2013-2017 son dönem finansal tabloları ile geleneksel olarak kullanılan 10 adet finansal rasyo oranı Excel paket programı ile hesaplanmış daha sonra bu 5 yıllık verilerin ortalaması alınarak çok kriterli karar verme yöntemleri olan TOPSIS ve MOORA teknikleri için karar matrisi bu şekilde oluşturulmuştur.

Bu çalışmada yukarıda belirtilen sermayesi en yüksek gayrimenkul yatırım ortaklığı firmasıyla 2013-2017 yılı finansal tabloları kullanılarak belirli oran analizleri yapılmış. Daha sonra bir performans ölçüm sıralaması oluşturabilmek adına çok kriterli karar verme yöntemleri olan TOPSIS ve MOORA yöntemleri uygulanarak sıralamalar belirlenmiştir. Bu sıralama sonuçları kapsamında şirketler arasında finansal performans yorumları yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu iki yöntem arasındaki ve MOORA yönteminde kullanılan 4 ana yaklaşım arasında uygulanan yöntemler arasındaki sıralama sonuçlarının uyumluluğu tartışılmıştır. Sonuç olarak belirli analizler sonucunda çıkan sonuçlar ve veriler literatür kapsamında yorumlanmış analiz sonuçları ortaya konulmuştur.

Yöntem

TOPSIS Yöntemi

Günlük hayatta birçok yerde ve birçok alanda insanlar ve şirketler belirli şeylerin en iyi şekilde kararlarını vermeye çalışıyorlar. Karşı karşıya kalınan duruma göre genellikle kazancımızı maksimize, kaybımızı ise minimize etmeye çalışırız. Her gün verdiğimiz bu kararlar neticesinde alternatifler arasından bizim için optimum faydayı sağlayabilecek alternatifini seçmeye çalışırız. Bunun için karar vermede kullanılacak en etkili yöntemlerden bir tanesi TOPSIS yöntemidir. Bu teknik çeşitli alternatifler arasından belirli kriterler ile en uygun alternatifini seçmeye olanak tanıyan bir yöntemdir. (Özdemir, 2015, s. 133,134).

TOPSIS, kısaltması pozitif ideal çözüme göreli olarak en yakın olan ve negatif ideal çözüme ise uzak olan alternatifini bulmaya yarayan bir yaklaşımdır. (Qin et al., 2008, s. 2166). TOPSIS, tedarik zinciri yönetimi, tasarım, üretim sistemleri, işletme yönetimi, pazarlama ve insan kaynakları yönetimi, finans, depo seçimi ve yönetimi, personel seçimi ve yönetimi gibi daha birçok alanda yaygın olarak kullanılabilen bir analiz tekniğidir. (Velasquez and Hester, 2013, s. 62-63). TOPSIS analizinde performans derecelendirmeleri ve kriter ağırlıkları başarılı bir şekilde belirlenebilmektedir.

TOPSIS, 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından geliştirilmiş çok kriterli karar verme metodlarından birisidir (Pawlakk, 1982, s. 341). TOPSIS kelimesi, Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır.

TOPSIS yöntemi diğer birçok yöntem gibi karmaşık matematiksel işlemler içermeyen anlaşılmasının kolay olduğu ve yorumlanmasında zorluk yaşanmaması sebebiyle sıklıkla birçok alanda kullanılabilir. (Blanszcynski, 2007, s. 1030-1044).

TOPSIS Tekniğı ile alternatiflerin belirli kriterler doğrultusunda sıralanması yapılabilmektedir. Bu yöntem 6 aşamadan oluşan bir dizi formülizasyon yardımı ile yapılan bir yöntemdir. Bu tekniğın ilk aşamasını karar matrisinin oluşturulması aşaması oluşturmaktadır. Karar matrisi alternatifleri sıralanmak istenen öğeler satırlara ve bu alternatifler arasından seçim yapmaya olanak tanıyan kriterler sütunlara gelecek şekilde oluşturulur. Karar matrisi ile alternatifler ve kriterler belirlendikten sonra karar matrisinden hareket ile normalize edilmiş karar matrisi elde edilir. Normalizasyon işleminin yapılma sebebi farklı birimlerde ve farklı boyutlarda olan kriterleri belirli bir düzeye yaklaştırmak ve birim faktörünü ortadan kaldırmak için yapılmaktadır. Normalize edilmiş karar matrisinden sonra her bir kriter için ağırlık dereceleri ve alternatiflerin seçiminde optimize olması için minimum maksimum değerleri belirlenir. Belirlenen ağırlık dereceleri ile normalize matris değerleri çarpılarak Ağırlıklandırılmış normalize matris oluşturulur. Daha sonra bu matristen yola çıkılarak maksimum ve minimum olarak belirlenen kriterler ile ideal çözüme ve negatif ideal çözüme uzaklık değerleri hesaplanır. Son aşama olarak ise negatif ve pozitif uzaklık değerleri dikkate alınarak göreceli puanlar hesaplanır ve alternatiflerin sıralaması puanı en büyük olan ilk sırada yer alacak şekilde sıralaması yapılır. Sıralama neticesinde en iyi alternatifler ve en kötü alternatifler belirlenmiş olur. (Blanszcynski, 2013, s. 1030).

Bu çalışmada TOPSIS yönteminin aşamaları bu kadar anlatılmıştır. TOPSIS yönteminin formüllerine ve uygulama aşamalarını incelemek için 2017 yılı Borsa'da İşlem Gören Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Şirketlerinin Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Bist'de TOPSIS Uygulama isimli makalemizi inceleyebilirsiniz.

MORAA Yöntemi

Multi-Objective Optimization by Ratio Analysis kısacası MOORA yöntemi ilk olarak Brauers ve Zavadskas tarafından geliştirilmiştir. Çok faktörlü karar verme yöntemlerinden biri olan MOORA yeni bir yöntem olup birçok alanda kullanılmıştır. Literatürde yer alan karar verme uygulamalarına destek olmak amacı ile farklı uygulamalar geliştirme ile oluşturulan bir yöntemdir. (Brauers ve Zavadskas, 2006)

Yeni gelişmekte olan bir yöntem olup literatürde MOORA Oran Metodu, MOORA-Referans Noktası Yaklaşımı, MOORA-Önem Katsayısı, MOORA Tam Çarpım yaklaşımı ve MULTI-MOORA adında farklı yaklaşım türleri yer almaktadır. (Ersöz ve Atav, 2011, s. 79)

Bazı kaynaklarda MOORA yöntemi çoğunlukla oran metodu ve referans nokta yaklaşımları ile hesaplanmakta, bazı kaynaklarda ise yöntemlerin hepsi kullanılarak sıralamalar yapılabilmektedir. Bizim çalışmamızda MOORA yöntemi ile ilgili 4 yaklaşım uygulanmıştır. Bu yaklaşımların nasıl yapıldığı aşağıda anlatılmaktadır. Yöntem alternatiflerin ve kriterlerin belirlenip matris şeklinde oluşturulması ile başlar ve aşağıdaki gibi devam eder.

MOORA-Oran Metodu

Karar matrisi karar vericinin oluşturması gereken bir matris olup $m \times n$ boyutlu bir matris olması gerekmektedir. Karar verici karar matrisinin satırlarında sıralanacak alternatiflere (karar noktaları), sütunlarında ise karar vermede kullanılan değerlendirme kriterleri (faktörlere) yer vermelidir.

$$X_{ij} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

Burada m karar matrisinde derecelendirilecek alternatiflerin (karar noktalarının) sayısını ($i=1, \dots, m$), n ise değerlendirme kriteri (faktörü) sayısını ($j=1, \dots, n$) ifade etmektedir. Bu şekilde karar matrisi oluşturulduktan sonra bu karar matrisi kullanılarak normalize matrisin oluşturulması aşamasına geçilir. Bu işlem;

$$X_{ij}^* = \frac{x_{ij}^*}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}}$$

Genellikle $X_{ij}^* \in [0,1]$ dir. Bazı durumlarda $X_{ij}^* \in [-1,1]$ Olabilmektedir. (Önay ve Çetin, 2012, s. 94).

Karar matrisinin normalize edilmesi şu açıdan önemlidir. Alternatifler ve kriterler arasındaki her bir değer bir birinden farklı uç değerler olabilir hatta bu değerlerin birimleri bile bir birinden farklı olabilir. Normalize matris oluşturularak her bir değer ağırlıkları ölçüsünde ölçüm için bir birine yaklaştırılır. Böylelikle birbirine yakın değerler oluşturulmuş olur. Aradaki varsa birim faktörü ortadan kaldırılmış olur.

Bu normalizasyon işleminden sonra hazırlanan yeni matriste kriterlerin maksimum veya minimum olmasına göre belirlenip, toplanır ve toplanan maksimum kriterlerin değerinden minimum kriterlerin değeri çıkartılarak sonuçlar elde edilir. Yani $j=1,2,\dots,g$ maksimize edilecek kriterler, $j=g+1,g+2,\dots,n$ minimize edilecek kriterler olmak üzere formül şu şekildedir. (Brauers ve Ginevicius 2009: s.123)

$$Y_i^* = \sum_{j=1}^g x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n x_{ij}^*$$

Bu formül sonucu ile Y_i^* değerlerinin büyükten küçüğe sıralanması ile işlem tamamlanmış olur. (Önay ve Çetin 2012: s.94).

MOORA-Referans Nokta Yaklaşımı

Bu yaklaşımda ise MOORA oran yöntemi ile elde edilen normalize edilmiş matris ele alınarak işlem yapılır. Referans noktası yaklaşımında alternatifler arasında belirlenen kriterlerin maksimizasyon için en büyük değeri, minimizasyon için ise en küçük değeri referans olarak alınır. Daha sonra aşağıdaki formül kullanılarak kriterlerin her birinin referans noktasına olan uzaklıkları hesaplanır.

$$d_{ij} = |r_i - x_{ij}^*|$$

Son olarak alternatiflerin sıralanması aşamasına gelinir. Alternatiflerin sıralanması için ise her bir alternatifin en yüksek değeri bulunur. Alternatifler küçükten büyüğe doğru sıralanır. Birinci sıradaki alternatif en iyi seçenek olarak kabul edilmektedir (Brauers ve Zavadskas, 2006, s. 448).

$$p_i = \min_j (max_j d_{ij})$$

MOORA- Önem Katsayısı Yaklaşımı

Bu yöntemde de MOORA oran metodu ile elde edilmiş olan normalize matris dikkate alınarak hesaplamalar yapılmaktadır. Kriterler belirlenirken bazı durumlarda kriterlerin öncelikleri bir birinden farklı olabilmektedir. Kriterlerin öncelikleri dikkate alındığı zaman alternatiflerin sıralanması için performans değerleri şu formül ile hesaplanmaktadır. (Stanujkic vd., 2012, s. 337).

$$Y_i^* = \sum_{j=1}^g w_j x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n w_j x_{ij}^*$$

w_j Burada kriterlerin önemlilik derecelerini yani ağırlıklarını göstermektedir.

Kriterlerin belirlenen önem ağırlıklarının referans noktası yaklaşımında da kullanılması etkili sonuçlar elde etmek amacı ile iyi bir yoldur. Y_i^* Değerleri büyükten küçüğe sıralanarak birinci sıradaki alternatif en uygun alternatif olarak belirlenir (Stanujkic vd., 2012, s. 337).

MOORA- Tam Çarpım Yaklaşımı

Bu yaklaşım 2010 yılında geliştirilen yeni bir yaklaşımdır. Bu yöntemde her bir alternatifin maksimizasyon amaçlı verileri çarpılarak minimizasyon amaçlı verilerin çarpımına bölünür. Bu yaklaşımın formülü şu Şekilde tarif edilebilir.

$$U_i^* = \frac{A_i}{B_i}$$

Burada;

$$A_i = \prod_{g=1}^j x_{gj}$$

$i=1, \dots, m$; m , alternatiflerin sayısını, j ise maksimizasyon yapılan kriterlerin sayısını göstermektedir.

$$B_i = \prod_{k=j+1}^n x_{kj}$$

$n=j$ minimizasyon kriterlerinin sayısını göstermektedir. U_i^* burada alternatiflerin puanlarını gösterir. Böylelikle bu puanlar büyükten kge sıralanarak birinci sıradaki alternatif en uygun alternatif olarak belirlenir.

MULTIMOORA yaklaşımı

MULTIMOORA yaklaşımı da tam çarpım yaklaşımı ile MOORA yöntemlerinin bir zeti Şeklinde yapılan bir yöntemdir. Bu yöntemde ise temel amaç kriterler arasında öncelikli seçenekleri belirleyerek karar vericiye yardımcı olmaktadır.

Evren - rnekleme

Araştırmanın evren ve örnekleme kapsamında belirlenen şirketler ve kullanılan finansal oranlar şu Şekilde tespit edilmiştir. 2017 yılında yılsonu finansal tabloları kullanılarak yapılan analizler doğrultusunda BİST’de verileri süreklilik arz eden 10 adet Gayrimenkul yatırım ortaklığı firması tespit edilmiştir. Bu firmalar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Kapsamında Yer Alan İşletmeler ve BİST Kodları

SIRA	BİST KODU	ŞİRKET ÜNVANI
1	AKFGY	AKFEN GYO
2	AKSGY	AKİŞ GYO
3	EKGYO	EMLAK KONUT GYO
4	HLGYO	HALK GYO
5	ISGYO	İŞ GYO
6	KLGYO	KİLER GYO
7	OZKGY	ÖZAK GYO
8	RYGYO	REYSAŞ GYO
9	SNGYO	SİNPAŞ GYO
10	TRGYO	TORUNLAR GYO

TOPSIS ve MOORA yöntemi kullanılarak yapılan analizler sonucu için elde edilen veriler kamuyu aydınlatma platformundan (KAP) şirketlerin finansal tabloları alınarak sağlanmıştır. Finansal oranların hesaplanması ve uygulamaların kullanılması Microsoft Excel paket programı kullanılarak yapılmıştır. TOPSIS ve MOORA teknikleri için firmaların finansal tablolarındaki veriler ile 10 adet finansal oran hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılan finansal oranlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Finansal Oranlar

NO	FİNANSAL ORAN KODU	FİNANSAL ORANLAR	
1	FO1	Cari Oran	Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
2	FO2	Nakit Oranı	Hazır Değerler+ Menkul Kıymetler/ KVYK
3	FO3	Aktif Devir Hızı	Net Satışlar / Toplam Aktifler
4	FO4	Alacak Devir Hızı	Net Satışlar / Ticari Alacaklar
5	FO5	Net Çalışma Sermayesi D.H.	Net Satışlar/(Dönen V.-KVYK)
6	FO6	Finansman Oranı	Öz kaynaklar/ UVYK+KVYK
7	FO7	Finansal Kaldıraç	(UVYK+KVYK)/Toplam Aktifler
8	FO8	Net Kar Marjı	Net Kar / Net Satışlar
9	FO9	Öz Sermaye Karlılığı	Net Kar / Öz Kaynaklar
10	FO10	Aktif Karlılık	Net Kar / Toplam Aktifler

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada BİST’de işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklığı sektöründeki sermayesi 2017 yılında en yüksek olarak tespit edilen ve verileri, oran analizleri düzenli olan 10 adet firmanın çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan TOPSIS ve MOORA teknikleri ile finansal performanslarının ölçülmesi, karşılaştırmaların yapılması ve sıralanması amaçlanmıştır. Bu çalışma kapsamında performans ölçümleri için kriter olarak 10 adet finansal rasyo oranı kullanılmıştır.

İşletmelerin verileri ve finansal performanslarının hesaplanması için bilanço ve gelir tablosu kalemleri Kamuyu Aydınlatma Platformunun (KAP) sitesinden elde edilmiştir. Buradan yararlanılan veriler ile işletmelerin finansal performansları için oran analizleri yapılmıştır. Oran analizlerinin ve uygulamaların yapılması için Excel Office paket programı kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın veri toplama araçları ile elde edilen finansal oranlar ve diğer veriler Excel yardımı ile TOPSIS ve MOORA yöntemlerinin metotları uygulanarak analiz edilmiştir. Yöntemler ile oluşturulan sıralama sonuçları incelenerek yöntemlerin bir birine uyumlulukları incelenmiştir.

Bulgular

Çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan TOPSIS ve MOORA yöntemleri ile analizler yapılmaya başlandığı zaman ilk işlem alternatiflerin ve kriterlerin belirlenmesi ile karar matrisinin oluşturulması olacaktır. Bizim bu çalışmamızda alternatifler Gyo firmaları olurken kriterlerimiz ise belirli geleneksel olarak kullanılan finansal oranlardır. Bu çalışmada 10 adet işletme ve 10 adet finansal oran kullanıldığı için çalışmanın karar matrisi de 10*10 boyutlu bir matris olacaktır. Yapılan analizlerde kullanılmak üzere oluşturulan karar matrisi Tablo 3’de gösterilmiştir. Yapılan TOPSIS ve MOORA analizleri Tablo 3’de yer alan veriler ışığında gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. GYO Karar Matrisi (A)

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10
AKFGY	0,30531	0,16153	0,02681	4,04632	-0,6730	1,15443	0,47684	-1,8127	-0,1003	-0,0407
AKSGY	0,58521	0,14846	0,05630	4,29007	0,19309	1,45388	0,40785	1,64063	0,14450	0,08537
EKGYO	1,98078	0,47871	0,15488	1,12124	-1,0238	1,43515	0,41186	0,49537	0,12864	0,07576
HLGYO	1,83464	0,32372	0,05966	3,71416	0,67733	8,43732	0,12522	1,54034	0,08962	0,07822
ISGYO	1,76799	0,69297	0,10445	8,52799	2,36751	2,25593	0,31783	1,13378	0,12657	0,08744
KLGYO	1,56790	0,12321	0,09062	0,80978	0,86935	1,26864	0,44903	0,80783	0,06984	0,04109
OZKGY	0,71393	0,37565	0,09660	21,02921	-0,7774	1,68399	0,38093	1,42768	0,14480	0,09101
RYGYO	1,19741	0,63068	0,07249	2,61692	3,01704	1,28293	0,44828	1,03633	0,11478	0,06268
SNGYO	2,16067	0,13934	0,24765	1,58421	0,95711	0,99091	0,50862	-0,0841	-0,0272	-0,0106
TRGYO	1,38618	0,64206	0,07294	3,28323	0,76768	1,19013	0,45929	1,15708	0,15898	0,08736

Karar matrisi oluşturulduktan sonra hem TOPSIS yönteminde hem de MOORA yönteminde kullanılmak üzere karar matrisi normalize matrisi ġekline dönüştürülmesi gerekmektedir. Bunun için ise formül gereği her bir sütundaki değerlerin kareleri toplamının kareköküne bölünmesi ile gerçekleştirilmektedir. Normalize edilmiş matris formatına Excel ortamında matematiksel işlem olan top karekök işlemi ile kolay yoldan yapılabilir. Karar matrisinin normalizasyon işlemi önemlidir. Çünkü bu işlem ile veriler belli bir standartta bir birlerine yaklaştırılırlar. Veriler arasındaki varsa birim faktörü ortadan kalmış olur. Bu işlemlerin ardından normalize edilmiş karar matrisi tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 3’de grldği gibi bazı Şirketlerin bazı oranlarının negatif sonuçlarda çıktığı görülmektedir. Bu o Şirketler için olumsuz olmasına rağmen TOPSIS ve MOORA sonuçlarını etkileyecek bir durum teşkil etmemektedir.

Tablo 4. *Normalize Edilmiş Karar Matrisi (R)*

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10
AKFGY	0,06533	0,11882	0,07386	0,16721	-0,1521	0,1215	0,366	-0,4682	-0,2716	-0,1819
AKSGY	0,12521	0,10921	0,15509	0,17729	0,04365	0,15302	0,31305	0,42372	0,39098	0,38143
EKGYO	0,42382	0,35215	0,42663	0,04633	-0,2314	0,15105	0,31612	0,12794	0,34806	0,33849
HLGYO	0,39255	0,23813	0,16433	0,15349	0,15311	0,88802	0,09611	0,39782	0,24248	0,34948
ISGYO	0,37829	0,50975	0,28772	0,35242	0,53517	0,23744	0,24395	0,29282	0,34247	0,39068
KLGYO	0,33548	0,09064	0,24961	0,03346	0,19651	0,13352	0,34466	0,20864	0,18898	0,18358
OZKGY	0,15276	0,27633	0,26608	0,86902	-0,1757	0,17724	0,29239	0,36872	0,39179	0,40665
RYGYO	0,25621	0,46394	0,19969	0,10814	0,68199	0,13503	0,34408	0,26765	0,31058	0,28003
SNGYO	0,46231	0,1025	0,68216	0,06547	0,21635	0,10429	0,3904	-0,0217	-0,0737	-0,0475
TRGYO	0,2966	0,47231	0,20093	0,13568	0,17353	0,12526	0,35253	0,29884	0,43016	0,39031

Bu aşamadan sonra TOPSIS ve MOORA yöntemlerinde kullanılabilmesi adına kriterlere önem dereceleri ve ağrlıklar verilmesi gerekmektedir. Ağrlıkları belirlemenin birçok metodu vardır. Bizim bu çalışmamızda ağrlıklar eşit olacak Şekilde belirlenmesi uygun görülmüştür. Bu ölçüde belirlenen her bir kriterle 0,1 ağrlığı verilerek ağrlıkların toplamının 1’e eşit olması sağlanmıştır. Ayrıca TOPSIS ve MOORA yöntemlerini uygulayabilmek adına kriterlere maksimum minimum olacak kriterleri belirlemek gerekmektedir. Bunun için yapılan araştırmalar sonucunda nakit oranı, aktif devir hızı, alacak devir hızı, net çalışma sermayesi devir hızı ve aktif karlılık oranları minimum olarak belirlenmiş. Geriye kalan cari oran, finansman oranı, finansal kaldıraç oranı, net kar maręı ve öz sermaye karlılığı oranları maksimum olarak belirlenerek çalışma gerçekleştirilmiştir.

MOORA ve TOPSIS yöntemlerinin gerekli formüller ile uygulanması sonucunda aşağıdaki tablo 5’de sonuçlar ve sıralamaları gösterilmiştir. MOORA yönteminde yer alan 4 yaklaşım kullanılmıştır. Bu kullanılan 4 yaklaşımın sıralama sonuçları ve TOPSIS sonuçları karşılaştırılarak yorumlamalar yapılmıştır.

MOORA yöntemi TOPSIS yöntemine nazaran anlaşılması ve uygulanması kolay bir yöntemdir. Matematiksel formüller yardımıyla Excel paket programı kullanılarak işlemler ve sıralamalar gerçekleştirilir. TOPSIS yönteminden Ağrlıklandırılmış matris oluşturulduktan sonra Maksimum minimum kriterlerine göre negatif uzaklık değerleri ile pozitif uzaklık değerleri belirlendikten sonra alternatifler arasında seçim yapılabilmesi için göreli uzaklıklar bir birleri ile Oranlanır ve bu değerler ışığında büyükten küçüğe sıralanarak en büyük değer ilk sırada olacak Şekilde sıralanır. Bütün metot ve yöntemler ile uygulanan sıralama sonuçları tablo 5’de gösterilmektedir.

Tablo 5. GYO MOORA Ve TOPSIS Sonuçları

ŞİRKETLER	Oran Metodu	Referans Nokta Metodu	Önem Katsayısı Metodu	Tam Çarpım Metodu	Topsis Sonuçları					
AKFEN GYO	-0,21283	7	0,891898	9	-0,0212831	7	63,69463	4	0,504296694	8
AKİŞ GYO	0,539323	2	0,735004	2	0,05393227	2	139,1723	2	0,608431664	2
EMLAK KONUT GYO	0,434834	4	0,736976	3	0,04348338	4	-11,5697	10	0,601486142	3
HALK GYO	0,958462	1	0,53136	1	0,09584617	1	70,41092	3	0,685980604	1
İŞ GYO	-0,58077	10	0,76661	6	-0,058077	10	1,423577	7	0,486371289	10
KİLER GYO	0,457467	3	0,754501	4	0,04574672	3	156,0381	1	0,589980884	4
ÖZAK GYO	-0,25946	8	0,835559	8	-0,025946	8	-1,75352	8	0,527145036	6
REYSAŞ GYO	-0,42026	9	0,913435	10	-0,0420257	9	3,620641	6	0,496613574	9
SİNPAŞ GYO	-0,15743	6	0,783732	7	-0,0157427	6	-4,48853	9	0,50451947	7
TORUNLAR GYO	0,130623	5	0,762764	5	0,0130623	5	13,51608	5	0,568000798	5

GYO firmaları ile yapılan TOPSIS ve MOORA yönteminin sonuçları göre tablo 5’e bakılacak olursa finansal performans açısından belirlenen kriterlerde ilk sırada yer alan işletmenin Halk Gyo firması olduğu görülmektedir. Halk Gyo firması uygulanan 5 yöntemin 4’ünde ilk sırada yer almıştır. Sadece tam çarpım metodunda 3 sırada yer aldığı görülmektedir. Analiz sonuçları neticesinde uygulanan bütün yöntemlerde ikinci sırada yer alan işletmenin Akış Gyo firması olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar ile uygulamaların bir birleri ile uyumlu çalıştıkları ve güvenilir oldukları sonucu çıkartılabilir. Uygulama sonuçları neticesinde üçüncü sırada yer alan işletmelerin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Kiler Gyo işletmesi oran metodu ve önem katsayısı metodunda üçüncü sırada yer alırken, Emlak konut Gyo firması TOPSIS ve referans nokta metodunda üçüncü sırada yer aldığı görülmüştür. Halk Gyo firmasının da tam çarpım metodunda üçüncü sırada yer aldığı tespit edilmiştir.

Firmalar ile yapılan TOPSIS ve MOORA analizleri sonuçları ile son sıralarda yer alan işletmeler farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Fakat İş Gyo firmasının uygulanan 5 yöntemin üçünde son sırada yer alması dikkat çekmektedir. İş Gyo firması Oran metodu, önem katsayısı metodu ve TOPSIS uygulamasında son sırada yer aldığı görülmektedir. Aynı şekilde Reysaş Gyo işletmesinin de uygulanan 4 metod da son sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Özak Gyo firmasının da uygulanan 5 metodun 4’ünde sekizinci sırada yer alması dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak yöntemler arasındaki uyum dikkat çekmekte ve uygulanan metodların güvenilir oldukları sonucunu ortaya çıkarmıştır. Uygulamalar neticesinde finansal performans açısından iyi durumda ve kötü performans sergileyen işletmeler tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Günümüz rekabet ortamında gayrimenkul yatırım ortaklığı sektörü, gelişen dünya ekonomisine ayak uydurabilmek adına sürekli gelişme gösteren, gün geçtikçe gelişen teknoloji ile yeniliklere açık bir sektör olduğu ve aynı zamanda dünyada ve ülkemizde birçok iş gücü istihdamı sağlayan bir sektör olduğu bilinmektedir. Bu sebeptendir ki sektörde yer alan işletmeler için ve piyasada faaliyet gösteren bütün yatırımcılar için ekonomik ve finansal analizler yapmak firma performanslarını ön plana sunmak gerektiği noktalarda firmaların eksik yönlerini tespit etmek amacı ile analizler ve uygulamalar yapmak önem arz etmektedir. Çünkü firmaların kalkınması ülke ekonomisinin de kalkınmasının önemli bir unsurudur. Bir işletmenin finansal ve ekonomik yapısının güç kazandığı takdirde ülke ekonomisinin de güç kazanacağı bilinmektedir. Bunun için ekonomik ve finansal analizler yapmak önemlidir.

Yukarıda yer alan çalışmada, Borsa İstanbul’da Gayrimenkul yatırım ortaklığı sektöründe faaliyet gösteren ve 2017 yılında sermayesi en yüksek olarak tespit edilen 15 işletmenin verileri ve oranları düzenli olan 10 firma tespit edilerek finansal oranları hesaplanmıştır. Finansal oranlar Kap aracılığı ile alınan 2013-2017 dönem sonu finansal tabloları ile hesaplanarak bu finansal oranların ortalaması alınmıştır. Hesaplanan 10 finansal oran ve 10 adet Gyo işletmesi ile karar matrisi oluşturulmuştur. Bu karar matrisi ile çalışmada belirtilen formüller yardımı ile TOPSIS ve MOORA yöntemleri uygulanarak sıralama sonuçları elde edilmiştir. Uygulamada MOORA yönteminde kullanılan 4 ana yaklaşım dikkate alınarak yapılmıştır.

Yapılan uygulamalar arasında uyum olup olmadığına ve güvenilirliklerine bakılmış, yapılan 5 uygulama arasında da sonuçlarda uyum olduğu gözlemlenmiş ve sonuçların güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Analiz sonuçları neticesinde belirlenen kriterlerde finansal performansı en iyi olarak görülen işletmenin Halk Gyo firması olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise yapılan bütün uygulamalarda istikrarlı bir şekilde ikinci sırada yer alan Akiş Gyo işletmesinin yer aldığı görülmektedir. Analiz sonuçlarında üçüncü sırada yer alan işletmelerin farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Sonuç tablosuna göre ise finansal performans açısından kötü olan ve son sırada yer alan işletmelerin sırası ile İş Gyo, Reysaş Gyo ve Özak Gyo işletmeleri olduğu görülmüştür. Yapılan analizler sonucunda belirlenen kriterler bütünüyle bir finansal performansı tespit ettiği söylenemez. Fakat sektörde faaliyet gösteren yöneticilere ve yatırımcılara ışık tutacak bir çalışma olduğu söylenebilir.

Bu alışma ile Gayrimenkul yatırım ortaklığı sektöründe faaliyet gösteren belirli işletmelerin finansal performansları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar ile bu sektörde ki şirket yöneticilerine ve yatırım yapmak isteyen birçok yatırımcıya karar almalarında destek sağlayacak veriler sunulduğu düşünülmektedir.

Ayrıca elde edilen bu analizler neticesinde farklı sektörlerde veya aynı sektörde uygulanabilecek diğer analiz yöntemleri ile farklı sonuçlar elde edilebilir ve karşılaştırılma yapılmasına olanak sağlayabilir. Kısacası birçok çalışmaya ışık tutarak yeni bulgular ortaya konulabilecektir.

Kaynakça

- Aktepe A. ve Ersöz S. (2013). Ahp-vikor ve moora yöntemlerinin depo yeri seçim probleminde uygulanması. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 25(1-2), 2-15.
- Blaszczynski, J., Greco, S., Slowinski, R. ve Matarazza, B. (2013). JMAF- dominance based rough set data analysis framework user's guide' http://www.cs.put.pozman.pl/jblaszczyński/site/jRS_files/JMAFmanuel.pdf
- Blaszczynski, J., Greco, S. ve Slowinski, R. (2007). Multi-criteria classification - A new scheme for application of doominance- based decision rules. *European Journal of Operational Research*, 181(3), 1030-1044.
- Brauers W. K. M. ve Zavadskas E. K. (2006). The MOORA method and its application to privatization in a transition economy. *Control and Cybernetics*, 35(2), 445-469.
- Brauers W. K. M., Ginevicius R., (2009), "Robustness In Regional Development Studies. The case of Lithuania", *Journal of Business Economics and Management*, 10(2): s:121-140.
- Cheng-Ru, W., Chin-Tsai, L. ve Pei-Hsuan, T. (2008). Financial service of wealth management banking: Balanced scorecard approach. *Journal of Social Sciences*, 4(4), 255-263.
- Dumanoğlu, S. (2010). İMKB'de işlem gören imento şirketlerinin mali performansının topsis yöntemi ile değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 29(2), 323-339.
- F. Ersöz ve A. Atav, (2011). Çok kriterli karar verme problemlerinde MOORA yöntemi. *YAEM Yöneylem Araştırması ve Endüstri Mühendisliği 31.Ulusal Kongresi*, Sakarya Üniversitesi, 2011, s. 79.
- Fai, L. K., Siew, L. W. ve Hoe, L. W. (2016). Financial analysis on the company performance in malaysia with multi-criteria decision making model. *Systems Science and Applied Mathematics*, 1(1), 1-7.
- Karaoğlan, S. (2018). BİST XKMYA işletmelerinin finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile ölçümü ve yöntemlerin karşılaştırılması. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 18(1).
- Li, H. ve Qing-sheng, X. (2006). Application of TOPSIS in the bidding evaluation of manufacturing enterprises. *5th International Conference on eEngineering & Digital Enterprise Technology*, 16-18 th August, Guiyang, China, 184-188.
- Önay, O. ve etin, E. (2012). Turistik yerlerin popülaritesinin belirlenmesi: İstanbul örneği. *İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 23(72), 90-109.
- Özbek, A. (2015). Akademik birim yöneticilerinin moora yöntemiyle seçilmesi: Kırıkkale üzerine bir uygulama. *Kırıkkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, 1-18.
- Özdağoğlu, A. (2014). Normalizasyon yöntemlerinin çok ölçütlü karar verme sürecine etkisi-moora yöntemi incelemesi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 14(2), 283-294.
- Özdemir, M. (2015). *ok kriterli karar verme yöntemleri*. İstanbul: Dora Yayıncılık.
- Pawlakk, Z. (1982). Rough sets. *International Journal of Computer & Information Sciences*, 11(5), 341-356.
- Qin, X., Huang, G., Chakma, A., Nie, X. ve Lin, Q. (2008). A MCDM-based expert system for climate-change impact assessment and adaptation planning – A case study for the Georgia Basin, Canada. *Expert Systems with Applications*, 34(3), 2164-2179.
- Shih, H. S., Shyur, H. J. ve Lee, E. S. (2007). An extension of TOPSIS for group decision making. *Mathematical and Computer Modelling*, 45(7-8), 801-813.
- Stanujkic, D., Magdalinovic, N., Jovanovic, R. ve Stojanovic, S. (2012). An objective multicriteria approach to optimization using MOORA method and interval grey numbers. *Technological and Economic Development of Economy*, b,18(2), 331-363.
- Tepe, S. ve Görener, A. (2014). Analitik hiyerarşi süreci ve moora yöntemlerinin personel seçiminde uygulanması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 13(25), 1-14.

- Velasquez, M. ve Hester, P. T. (2013). An analysis of multi-criteria decision making methods. *International Journal of Operations Research*, 10(2), 56-66.
- Yıldırım, B. F. ve Önay, O. (2013). BULUT teknoloji firmalarının bulanık AHP – MOORA yöntemi kullanılarak sıralanması. *İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 24(75).

EXTENDED ABSTRACT

Companies in the world need to make analyzes in order to make future plans and to maintain their sustainability. Firms give importance to all analyzes made for their development and direct their preferences and project decisions in this way. For this reason, researchers have developed some methods to help companies make decisions and to allow investors to examine financial criteria. These methods can be carried out with many factors in many areas as well as analysis with multi-scale decision making methods. When we look at financial performance analysis, it is seen that ratio analysis is frequently used in addition to comparative statements analysis. However, although ratio ratios obtained with balance sheet items are related to each other, they are not sufficient to explain the financial performance of the company with a certain integrity. It is considered important that ratio ratios are determined by determining certain scales and weights as a whole and it is important to make ratios and financial performance and scale rankings of companies. For this work, multi-criteria decision making methods are frequently used. These methods consist of a number of mathematical methods to find the optimal solution among the alternatives in the specified criteria and scale weights. Although multi-criteria decision making methods incorporate many methods, some methods are used to make financial performance ranking measurements.

Bist real estate investment trust sector in Turkey 'also appears to be important to companies with large shareholders. It is known that it is necessary for companies executives, investors and credit institutions to make financial performance measurements of these companies and to reveal financial situation analyzes. The sector carries the title of reaching the highest values with its capital in BIST. The real estate investment trust sector is a sector that contributes and supports innovation and technology that is developing day by day. It is important to measure the financial performance of such a developing sector group.

In this study, the ten companies with the highest share capital of the companies in the real estate investment trust sector, all of which are listed on Borsa Istanbul, have been identified. In order to ensure that the data of the identified enterprises are smooth and continuous, some prioritized investigations have been made. Ten enterprises with continuous data were identified and analyzes were conducted with these enterprises. The main objective of this study is to determine the best company with the criteria determined by performing financial performance rankings with different status measurement instruments. In addition, two methods of multi - scale decision - making methods were applied frequently and the similarities and statistical similarities of the methods were tried to be determined. In the study, TOPSIS and MOORA methods, which are multi-scale decision making methods, are applied for financial performance rankings.

In the study, ten traditional financial ratio ratios were calculated by using the 2013-2017 year-end financial statements. It was obtained from the Excel package program for the calculation of financial ratios and data from the Public Disclosure Platform for financial data. The structuring of companies within the sector helped to determine these ratios. Single average ratios of the calculated financial ratios were calculated by taking the average of the data obtained for 5 years. The decision matrices of the methods to be applied with the calculated average financial ratios were formed in this way and a decision matrix of 10 * 10 dimensions was obtained. This same decision matrix was used for TOPSIS and MOORA methods. In the literature, apart from TOPSIS method, 4 different methods are frequently used in MOORA method. In the study, these methods were calculated and examined individually. These methods are as follows: ratio method, reference point approach considering the optimal point, importance coefficient method which gives importance to the weight values of the criteria and the exact product method formed by the multiplication values are included in this study as the methods of MOORA method.

As a result of the results obtained in the study, it was seen that the company which ranked first in four out of five applications was Halk Real Estate Investment Trust. In terms of financial performance ranking, Akış Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı is ranked second. In fact, this company was found to be second in all methods applied. This result can be said to be an important factor in ensuring the reliability of applications. In the study, it was observed that the third-ranked enterprises differed according to the

practices. However, it is determined that the last ranked enterprises are almost the same enterprises. In short, TOPSIS and MOORA methods are similar to each other. Although different methods and mathematical methods, similar results are important for the success of the study and the compatibility of these two methods.

As a result, in order to determine the financial conditions of the real estate investment trust sector, which is one of the biggest sectors in our country, performance and ranking have been tried by using financial ratio analysis and multi criteria decision making methods. Within the scope of the study, some companies have identified the financial performance as the best in the defined scales and some companies have deficiencies, therefore, it has been observed that the financial performance measures are low. In addition, it was found that the applications were consistent with similar results. Finally, it is thought that the study will shed light on different studies in the literature.

Depo Yeri Seçimi için Aralık Tip-2 Bulanık ÇKKV Tabanlı Hibrit Bir Yaklaşım

Ahmet ALIK¹

Öz

Doğru yerden doğru yere mümkün olan en iyi kalitede ürün teslim etmeyi amaçlayan çoğu Şirket için, doğru depo yeri seçimi stratejik başarı için çok önemlidir. Şirketlerin doğru konum kararını vermesi küresel Ő ortamında her geçen gün belirsiz hale geldiğinden, yeni bir depo yeri hakkında sağlam ve geleceğe dönük bir karar vermek büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, doğru depo yeri seçiminin belirlenmesi, başarılı bir tedarik zinciri sisteminin geliştirilmesindeki temel problemlerden biri olmuştur. Bu çalışmada, uygun depo yerini seçmek için aralık tip-2 bulanık kümeleriyle genişletilen çok kriterli karar verme (ÇKKV) yönteminin sunulması amaçlanmaktadır. Önerilen yaklaşım, karar vermede uzmanların yargılarında ve ifadelerinde yer alan belirsizliğinin üstesinden gelmek için aralık tip-2 bulanık ortam altında AHP ve TOPSIS yöntemlerini içermektedir. Bulanık AHP, depo seçiminde uzmanlarca belirlenen kriterlerin ağırlıklarını belirlemek için kullanılmış; ardından aralık tip-2 yamuksal bulanık sayılar ile alternatif depoların sıralamasını elde etmek için TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Önerilen metodolojinin uygulamasını göstermek için, Türkiye’de yeni bir depo açmak isteyen firma için gerçek verileri kullanarak bir çalışma yürütölmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aralık Tip-2 Bulanık AHP, Aralık Tip-2 Bulanık TOPSIS, Depo Yeri Seçimi.

A Hybrid Approach based on Interval Type-2 Fuzzy MCDM for Warehouse Site Selection

Abstract

For most companies that aim at delivering the best possible quality product from the right place to the right place, choosing the right warehouse location is very important for operational success. It is of great importance to make a right and future-oriented decision about a new warehouse location, as companies' decision to make the right position is becoming more and more ambiguous in the global business environment. Therefore, choosing the right warehouse location is one of the main problems in the development of a successful supply chain system. In this study, it is aimed to present the multi-criteria decision making (MCDM) method, which is expanded by the interval type-2 fuzzy sets to select the appropriate warehouse location. The proposed approach includes the AHP and TOPSIS methods under the interval type-2 fuzzy environment to overcome the uncertainty in the judgment and statements of the experts in decision-making. Fuzzy AHP is used to determine the weight of criteria determined by experts in the selection of warehouses; then the TOPSIS method is used to obtain the ranking of alternative depots with spacing type-2 trapezoidal fuzzy numbers. To show the proposed application of the methodology, a study is carried out using real data for companies wishing to open a new store in Turkey.

Key Words: Interval Type-2 Fuzzy AHP, Interval Type-2 Fuzzy TOPSIS, Warehouse Site Selection

Atıf İçin / Please Cite As:

alık, A. (2020). Depo yeri seçimi için aralık Tip-2 bulanık KKV tabanlı hibrit bir yaklaşım. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 101-114.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.06.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - KTO Karatay Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ahmetcalik51@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6796-0052

Giriş

Lojistik ve tedarik zinciri yönetimi günümüzün küresel pazarında temel rolü oynamaktadır. Küresel rekabet ve ekonomik değişimler şirketlerin hayatta kalması için zorluk oluşturmaktadır. Bu tehditler şirketlerin bağımsız olarak ayakta kalamayacaklarını fark etmelerine yol açmış ve tedarik zinciri yönetimi olarak çeşitli aktörler ile yakın koordinasyon içinde çalışmak zorunda bırakmıştır. Tedarik zincirinde ağlar arasında çeşitli düğümler ve bunlar arasında ürünlerin taşınması yer alır. Düğümler tedarikçiler, şirketler, depolar, dağıtım merkezleri ve müşterilerden oluşmaktadır (Dey vd., 2016). Etkin bir dağıtım ağı oluşturabilmenin en önemli aşaması ise depo yerlerinin seçimidir.

Dağıtım depolarının optimum konumu, lojistik sistemlerin optimizasyonunun önemli bir parçasıdır. Bir depo, ürünlerin korunması ve depolanması için ticari bir binadır. Depolar üreticiler, ithalatçılar, ihracatçılar, perakendeciler, nakliye şirketleri vb. tarafından kullanılmaktadır. Frazelle (2015) depoların modern tedarik zincirlerinin önemli bir unsuru olduğuna ve günümüzde işletmelerin başarısında veya başarısızlığında hayati bir rol oynadığına dikkat çekmiştir. Günümüz dünyasında, bir depo yeri seçimi, lojistik sistemlerin optimizasyonunda en önemli ve stratejik kararlardan biri haline gelmiştir.

Bir deponun yeri genellikle tedarik zinciri optimizasyonunda en önemli ve stratejik kararlardan birisidir. Bu noktada lojistik yöneticilerinin en önemli karar alma süreçlerinden biri depo yerinin seçimi kararıdır (Chen, 2001). Uzun vadeli bir karardır ve pek çok nicel ve nitel kriterden etkilenir. Bununla birlikte, bazı kriterler o kadar önemlidir ki, kararlarda baskın olarak ön plana çıkmaktadırlar.

Depo yeri problemi, politik çevre, pazarlara yakınlık ve müşteriler, tedarikçi ağları, genişleme potansiyeli, ulaşım sistemlerinin kullanılabilirliği, hizmet kalitesi, yaşam kalitesi, kültür sorunları gibi çelişen kriterler içeren tipik bir ÇKKV problemidir. Karar vermenin karmaşık sürecinde, çeşitli belirsizlik unsurlarının yaygın olduğu açıktır. Karar alıcıların değerlendirmeleri öznel ve dilsel yargılar ile ifade edildiğinden, kesin sayısal değerler doğru sonuç vermeyecektir. Bu nedenle, çalışmada ÇKKV yöntemleri bulanık küme teorisi ile birleştirilmiştir (Baykasoglu ve Gölcük, 2017). Bununla birlikte, tip-2 bulanık kümeler daha fazla belirsizlikle başa çıkabildikleri ve daha güvenilir sonuçlar üretebildikleri için (Çelik vd. 2013) karar vericilerin kesin olmayan bilgilerinin modellenmesi için sıklıkla kullanılmaktadır.

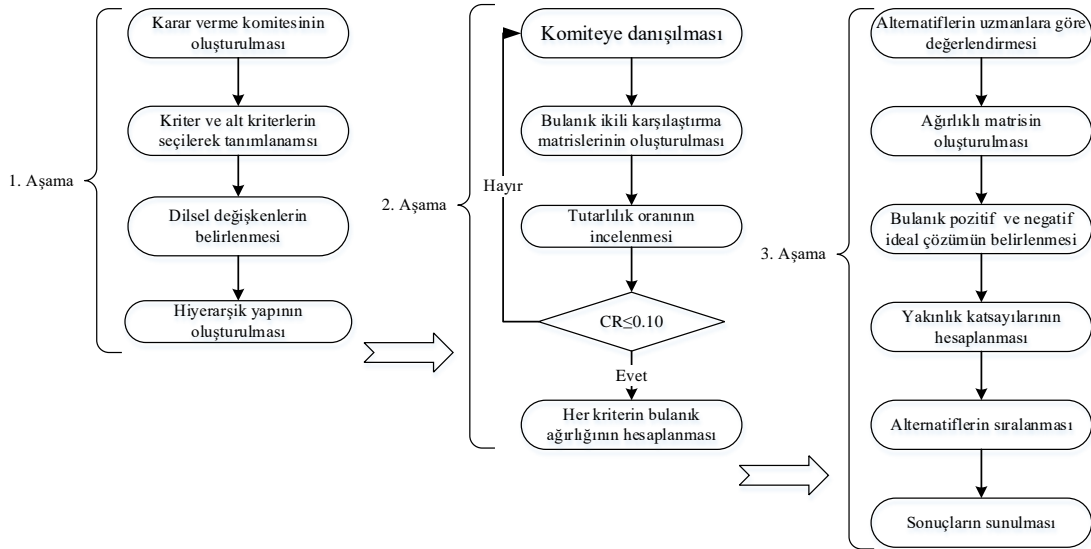
Depo yeri seçiminin tedarik zinciri yönetiminde önemli bir problem olması nedeniyle, birçok uygulayıcı ve araştırmacı son yıllarda bu konuya büyük önem vermiştir. Aktepe ve Ersöz (2014), depo yeri seçimine kriterlerin ağırlıklandırılmasında AHP yöntemi ve alternatiflerin sıralanmasında VIKOR ve MOORA yöntemlerini kullanarak bir döküm fabrikası için depo yeri seçimini araştırmışlardır. Ashrafzadeh vd. (2012) İran'da büyük bir şirketin depo yeri seçim problemini bulanık TOPSIS yöntemi ile birlikte ele almışlardır. Büyüközkan ve Uztürk (2017) yeşil depo seçimi için 2-tuple dilsel modeli, QFD ve TOPSIS yöntemine dayalı entegre bir grup karar verme tekniğini önermişlerdir. Chai vd. (2013) aralık değerli sezgisel bulanık ortam altında en karlı depo seçimi için yeni bir kural tabanlı karar modeli önermişlerdir. Chen (2001) alternatiflerin değerlendirmeleri ve her bir kriterin ağırlığı, üçgensel bulanık sayılarla ifade edilebilen dilsel değişkenler tarafından açıklanan bir model önererek dağıtım merkezi konum seçimi problemini çözmüştür. Asır ve Erol (2016) AHP, basit ağırlıklı toplama, COPRAS ve MOORA yöntemlerini en uygun depo yerinin belirlenmesi için kullanmışlardır. Demirel, ve diğ., (2010) depo yeri seçiminde kriterler birbirleri arasındaki etkileşimleri içerdiğinde, Choquet integralinin çözüm için mükemmel bir araç sunduğunu göstermişlerdir. Dey, ve diğ., (2013) karar vericilere yardımcı olmada kriter ağırlıkları ve depo yerlerinin değerlendirmeleri için bulanık küme teorisine dayalı seçim metodolojisini geliştirmişlerdir. Dey vd. (2016) bulanık ortam altında TOPSIS, basit ağırlıklı toplama ve MOORA yöntemlerini depo yeri seçimi için kullanmışlardır. Karmaker ve Saha, (2015) mevcut beş konumu karşılaştırarak en iyi depo konumunu değerlendirmek için bulanık AHP, TOPSIS ve bulanık TOPSIS yöntemlerini kullanarak karşılaştırma yapmışlardır. Huang vd. (2015) toplam gelen ve giden nakliye masraflarını ve toplam depo inşaat maliyetlerini en aza indirmeye içeren bir model ile depolar için yer seçimi modelini sunmuşlardır. Jha vd. (2018) Hint kimyasal endüstrileri için sürdürülebilir depo seçiminde 14 başarı faktörlerini tanımlayarak ve yorumlayıcı yapısal modelleme ile kriterler arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Kabak ve Keskin (2018) AHP yöntemi ile dokuz kriterin ağırlığını belirlemişler, daha sonra bulunan ağırlıkları coğrafi bilgi sisteminde kullanarak Marmara Bölgesi'nde kurulacak bir patlayıcı ve mühimmat deposu için en uygun yeri belirlemişlerdir. Özcan vd. (2011) yaygın olarak kullanılan üç temel metodolojinin, AHP, TOPSIS ve ELECTRE, karşılaştırmalı analizi depo yeri seçimi için yapılmıştır. Vlachopoulou vd. (2001) depo yeri seçim süreci için coğrafi bir karar destek sistemi geliştirmişlerdir.

Bu çalışmada, aralık tip-2 bulanık kümelere dayalı bir ÇKKV metodolojisi kullanarak Türkiye'de alüminyum sektöründe faaliyet gösteren bir Şirket için alternatif dört depoyu karşılaştırarak en iyi depo yerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, en iyi alternatif yeri bulmak için aralık tip-2 bulanık ortam altında AHP ve TOPSIS karar verme yöntemleri kullanılmıştır. Değerlendirme sürecinde kriter ağrılıkları aralık tip-2 bulanık AHP yöntemi kullanılarak hesaplanmış ve alternatiflerin sıralaması aralık tip-2 bulanık TOPSIS yöntemi kullanılarak elde edilmiştir.

Bu çalışmanın geri kalanı Şu Şekilde düzenlenmiştir. İkinci bölüm, önerilen metodolojini detaylarını ve teorik altyapısını açıklamaya ayrılmıştır. Geliştirilen metodolojinin erevesi ve kullanılan bulanık karar verme yaklaşımlarının adım adım bir tasviri sağlanmışır. nc bölümde, çalışmanın uygulaması gösterilerek sonuçlar tartışılmıştır. Son olarak, dördüncü bölüm çalışmayı sonuçlandırmakta ve bulguları özetlemektedir.

Önerilen Metodoloji

Bu bölümde önerilen metodoloji tanıtılmış ve işlem adımları verilmiştir. Önerilen metodoloji üç temel adımdan oluşmaktadır: (1) Modelde kullanılacak kriterler, alternatifler ve dilsel deđerŐkenlerin tanımlanması (2) Kriter ağrılıklarının belirlenmesi için aralık tip-2 AHP yönteminin kullanılması (3) Alternatifleri sıralamak için aralık tip-2 bulanık TOPSIS yönteminin uygulanması. Yeni depo yerinin seçimi için önerilen metodolojinin Őematik diyagramı Şekil 1'de gösterilmiştir. AŐamalar aşağıdaki gibidir:

Şekil 1.nerilen Metodolojinin Adımları

Aralık Tip-2 Bulanık Kümeler

Bu bölümde tip-2 bulanık kümeler ve aralık tip-2 bulanık kümelere ilişkin temel kavramlar ve tanımlamalar (elik vd., 2013; Kahraman vd., 2014) kaynaklarından yararlanılarak açıklanmıştır.

Tanım 1: X evrensel kümesine ait bir \tilde{A} tip-2 bulanık küme, $\mu_{\tilde{A}}(x)$ tip-2 bulanık üyelik fonksiyonu ile aşağıdaki gibi ifade edilir.

$$\tilde{A} = \{(x, u), \mu_{\tilde{A}}(x, u) \mid \forall x \in X, \forall u \in J_x \subseteq [0, 1], 0 \leq \mu_{\tilde{A}}(x, u) \leq 1\} \quad (1)$$

burada, $J_x \in [0, 1]$ aralığını göstermektedir. Ayrıca, \tilde{A} tip-2 bulanık kümesinin bir başka ifade ediŐiŐ Şekli aşağıdaki gibidir:

$$\tilde{A} = \int_{x \in X} \int_{u \in J_x} \mu_{\tilde{A}}(x, u) / (x, u) \quad (2)$$

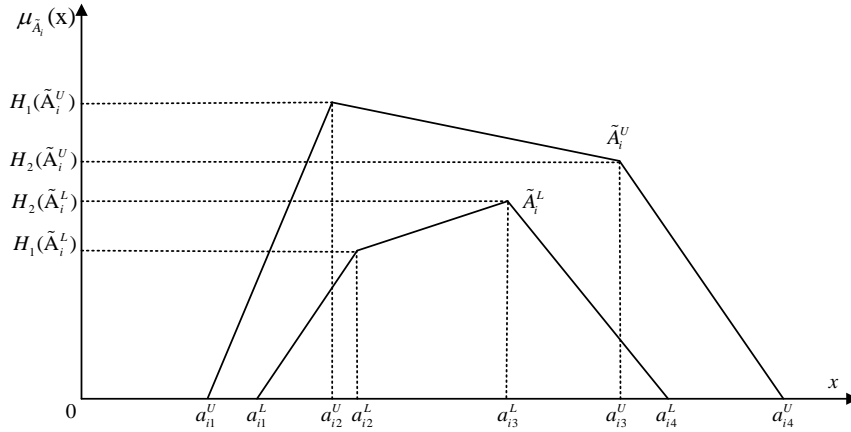
burada $J_x \subseteq [0, 1]$ olmak üzere, \iint tüm makul (kabul edilebilir) x ve u değerlerinin birleŐimini ifade etmektedir.

Tanım 2: X evrensel kümesine ait \tilde{A} tip-2 bulanık kümesini tanımlayan tip-2 üyelik fonksiyonunu $\mu_{\tilde{A}}$ olarak gösterilsin. Eğer bütün $\mu_{\tilde{A}}(x, u) = 1$ ise, \tilde{A} kümesine aralık tip-2 bulanık küme adı verilir. Bir aralık tip-2 bulanık küme, \tilde{A} tip-2 bulanık kümenin özel bir durumu olarak kabul edilir ve aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

$$\tilde{A} = \int_{x \in X} \int_{u \in J_x} 1/(x, u) \quad (3)$$

burada $J_x \subseteq [0,1]$ dir.

Tanım 3: Aralık tip-2 bulanık kümesinin alt ve üst üyelik fonksiyonları sırasıyla tip-1 üyelik fonksiyonudur. Chen ve Lee (2010a) çalışmalarında bulanık çok kriterli grup karar verme problemlerinin çözümünde aralık tip-2 bulanık kümeleri kullanmak için yeni bir yöntem önermişlerdir. Bu yöntemde göre, aralık tip-2 bulanık kümelerin referans noktaları ve üst ve alt üyelik fonksiyonlarının yükseklikleri, tip-2 bulanık kümelerini karakterize etmek için kullanılmıştır. Şekil 2’de yamuksal bir aralık tip-2 bulanık küme gösterilmektedir. Yamuksal bir aralık tip-2 bulanık kümeler $\tilde{A}_i = (\tilde{A}_i^U; \tilde{A}_i^L) = \left((a_{i1}^U, a_{i2}^U, a_{i3}^U, a_{i4}^U; H_1(\tilde{A}_i^U), H_2(\tilde{A}_i^U)), (a_{i1}^L, a_{i2}^L, a_{i3}^L, a_{i4}^L; H_1(\tilde{A}_i^L), H_2(\tilde{A}_i^L)) \right)$ burada \tilde{A}_i^U ve \tilde{A}_i^L tip-1 bulanık kümeleri, $a_{i1}^U, a_{i2}^U, a_{i3}^U, a_{i4}^U, a_{i1}^L, a_{i2}^L, a_{i3}^L$ ve a_{i4}^L yamuksal aralık tip-2 bulanık kümesi \tilde{A}_i kümesinin referans noktalarını, $H_j(\tilde{A}_i^U); 1 \leq j \leq 2$ olmak üzere $a_{i(j+1)}^U$ elemanının \tilde{A}_i^U üst yamuksal üyelik fonksiyonundaki üyelik değerini, $H_j(\tilde{A}_i^L); 1 \leq j \leq 2$ olmak üzere $a_{i(j+1)}^L$ elemanının \tilde{A}_i^L alt yamuksal üyelik fonksiyonundaki üyelik değerini ifade ettiğinde ve $H_1(\tilde{A}_i^U) \in [0,1], H_2(\tilde{A}_i^U) \in [0,1], H_1(\tilde{A}_i^L) \in [0,1], H_2(\tilde{A}_i^L) \in [0,1]$ ve $1 \leq i \leq n$ koşullarını sağladığında Eşitlik (1) ile gösterilir.

Şekil 2. Yamuksal aralık tip-2 bulanık sayının üyelik fonksiyonu

Tanım 4: Yamuksal aralık tip-2 bulanık kümeleri arasındaki toplama işlemi aşağıdaki şekilde gösterilir.

$$\tilde{A}_1 = (\tilde{A}_1^U, \tilde{A}_1^L) = \left((a_{11}^U, a_{12}^U, a_{13}^U, a_{14}^U; H_1(\tilde{A}_1^U), H_2(\tilde{A}_1^U)), (a_{11}^L, a_{12}^L, a_{13}^L, a_{14}^L; H_1(\tilde{A}_1^L), H_2(\tilde{A}_1^L)) \right)$$

$$\tilde{A}_2 = (\tilde{A}_2^U, \tilde{A}_2^L) = \left((a_{21}^U, a_{22}^U, a_{23}^U, a_{24}^U; H_1(\tilde{A}_2^U), H_2(\tilde{A}_2^U)), (a_{21}^L, a_{22}^L, a_{23}^L, a_{24}^L; H_1(\tilde{A}_2^L), H_2(\tilde{A}_2^L)) \right)$$

$$\tilde{A}_1 \oplus \tilde{A}_2 = (\tilde{A}_1^U, \tilde{A}_1^L) \oplus (\tilde{A}_2^U, \tilde{A}_2^L)$$

$$\left((a_{11}^U + a_{21}^U, a_{12}^U + a_{22}^U, a_{13}^U + a_{23}^U, a_{14}^U + a_{24}^U; \min(H_1(\tilde{A}_1^U); H_1(\tilde{A}_2^U))), \min(H_2(\tilde{A}_1^U); H_2(\tilde{A}_2^U)) \right),$$

$$\left((a_{11}^L + a_{21}^L, a_{12}^L + a_{22}^L, a_{13}^L + a_{23}^L, a_{14}^L + a_{24}^L; \min(H_1(\tilde{A}_1^L); H_1(\tilde{A}_2^L))), \min(H_2(\tilde{A}_1^L); H_2(\tilde{A}_2^L)) \right) \quad (4)$$

Tanım 5: Yamuksal aralık tip-2 bulanık kümeleri arasındaki çıkarma işlemi aşağıdaki şekilde gösterilir.

$$\tilde{A}_1 = (\tilde{A}_1^U, \tilde{A}_1^L) = \left((a_{11}^U, a_{12}^U, a_{13}^U, a_{14}^U; H_1(\tilde{A}_1^U), H_2(\tilde{A}_1^U)), (a_{11}^L, a_{12}^L, a_{13}^L, a_{14}^L; H_1(\tilde{A}_1^L), H_2(\tilde{A}_1^L)) \right)$$

$$\begin{aligned} \tilde{A}_2 &= (\tilde{A}_2^U, \tilde{A}_2^L) = \left((a_{21}^U, a_{22}^U, a_{23}^U, a_{24}^U; H_1(\tilde{A}_2^U), H_2(\tilde{A}_2^U)), (a_{21}^L, a_{22}^L, a_{23}^L, a_{24}^L; H_1(\tilde{A}_2^L), H_2(\tilde{A}_2^L)) \right) \\ \tilde{A}_1 \ominus \tilde{A}_2 &= (\tilde{A}_1^U, \tilde{A}_1^L) \ominus (\tilde{A}_2^U, \tilde{A}_2^L) \\ &= \left((a_{11}^U - a_{21}^U, a_{12}^U - a_{22}^U, a_{13}^U - a_{23}^U, a_{14}^U - a_{24}^U; \min(H_1(\tilde{A}_1^U); H_1(\tilde{A}_2^U))), \min(H_2(\tilde{A}_1^U); H_2(\tilde{A}_2^U)) \right), \\ &= \left((a_{11}^L - a_{21}^L, a_{12}^L - a_{22}^L, a_{13}^L - a_{23}^L, a_{14}^L - a_{24}^L; \min(H_1(\tilde{A}_1^L); H_1(\tilde{A}_2^L))), \min(H_2(\tilde{A}_1^L); H_2(\tilde{A}_2^L)) \right) \end{aligned} \quad (5)$$

Tanım 6:Yamuksal aralık tip-2 bulanık kümeleri arasındaki çarpma işlemi aşağıdaki şekilde gösterilir.

$$\begin{aligned} \tilde{A}_1 &= (\tilde{A}_1^U, \tilde{A}_1^L) = \left((a_{11}^U, a_{12}^U, a_{13}^U, a_{14}^U; H_1(\tilde{A}_1^U), H_2(\tilde{A}_1^U)), (a_{11}^L, a_{12}^L, a_{13}^L, a_{14}^L; H_1(\tilde{A}_1^L), H_2(\tilde{A}_1^L)) \right) \\ \tilde{A}_2 &= (\tilde{A}_2^U, \tilde{A}_2^L) = \left((a_{21}^U, a_{22}^U, a_{23}^U, a_{24}^U; H_1(\tilde{A}_2^U), H_2(\tilde{A}_2^U)), (a_{21}^L, a_{22}^L, a_{23}^L, a_{24}^L; H_1(\tilde{A}_2^L), H_2(\tilde{A}_2^L)) \right) \\ \tilde{A}_1 \otimes \tilde{A}_2 &= (\tilde{A}_1^U, \tilde{A}_1^L) \otimes (\tilde{A}_2^U, \tilde{A}_2^L) \\ &= \left((a_{11}^U \times a_{21}^U, a_{12}^U \times a_{22}^U, a_{13}^U \times a_{23}^U, a_{14}^U \times a_{24}^U; \min(H_1(\tilde{A}_1^U); H_1(\tilde{A}_2^U))), \min(H_2(\tilde{A}_1^U); H_2(\tilde{A}_2^U)) \right), \\ &= \left((a_{11}^L \times a_{21}^L, a_{12}^L \times a_{22}^L, a_{13}^L \times a_{23}^L, a_{14}^L \times a_{24}^L; \min(H_1(\tilde{A}_1^L); H_1(\tilde{A}_2^L))), \min(H_2(\tilde{A}_1^L); H_2(\tilde{A}_2^L)) \right) \end{aligned} \quad (6)$$

Tanım 7:Yamuksal aralık tip-2 bulanık kümeler ve skaler k arasındaki aritmetik işlemler aşağıdaki şekilde gösterilir.

$$\begin{aligned} \tilde{A}_1 &= (\tilde{A}_1^U, \tilde{A}_1^L) = \left((a_{11}^U, a_{12}^U, a_{13}^U, a_{14}^U; H_1(\tilde{A}_1^U), H_2(\tilde{A}_1^U)), (a_{11}^L, a_{12}^L, a_{13}^L, a_{14}^L; H_1(\tilde{A}_1^L), H_2(\tilde{A}_1^L)) \right) \\ k\tilde{A}_1 &= \left((k \times a_{11}^U, k \times a_{12}^U, k \times a_{13}^U, k \times a_{14}^U; H_1(\tilde{A}_1^U), H_2(\tilde{A}_1^U)), (k \times a_{11}^L, k \times a_{12}^L, k \times a_{13}^L, k \times a_{14}^L; H_1(\tilde{A}_1^L), H_2(\tilde{A}_1^L)) \right) \\ \frac{\tilde{A}_1}{k} &= \left(\left(\frac{1}{k} \times a_{11}^U, \frac{1}{k} \times a_{12}^U, \frac{1}{k} \times a_{13}^U, \frac{1}{k} \times a_{14}^U; H_1(\tilde{A}_1^U), H_2(\tilde{A}_1^U) \right), \left(\frac{1}{k} \times a_{11}^L, \frac{1}{k} \times a_{12}^L, \frac{1}{k} \times a_{13}^L, \frac{1}{k} \times a_{14}^L; H_1(\tilde{A}_1^L), H_2(\tilde{A}_1^L) \right) \right) \end{aligned} \quad (7)$$

burada $k > 0$ olmalıdır.

Aralık Tip-2 Bulanık AHP Yöntemi

Kahraman vd. (2014) çalışmalarında, Buckley'in (1985) tip-1 bulanık kümelere dayalı bulanık AHP yöntemini aralık tip-2 bulanık kümelere göre düzenlemişlerdir. Aşağıda bu yöntemin adımları açıklanmıştır:

Adım 1: Problemin tanımı ve probleme uygun olarak amacı belirlenir.

Adım 2: Problemin kriterler, alt kriterler ve alternatiflerde dâhil olmak üzere hiyerarşik yapısı belirlenir.

Adım 3: Bütün kriterler arasındaki bulanık ikili karşılaştırma matrisi oluşturulur. İkili karşılaştırma matrisini oluşturmak için uzmanlar dilsel değişkenleri kullanırlar. Dilsel değişkenler ve bunların aralık tip-2 bulanık ölçekleri Tablo 1'de verilmiştir. Dilsel değişkenlerin kullanılması ile Eşitlik (9)'daki gibi bulanık ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulur.

Tablo 1. Dilsel Terimler ve Karşılık Gelen Aralık Tip-2 Bulanık Sayılar

Dilsel değişkenler	Yamuksal tip-2 bulanık ölçekler
Kesinlikle Güçlü (KG)	(7, 8, 9, 9; 1, 1) (7.2, 8.2, 8.8, 9; 0.8, 0.8)
Çok Güçlü (ÇG)	(5, 6, 8, 9; 1, 1) (5.2, 6.2, 7.8, 8.8; 0.8, 0.8)
Oldukça Güçlü (OG)	(3, 4, 6, 7; 1, 1) (3.2, 4.2, 5.8, 6.8; 0.8, 0.8)
Biraz Güçlü (BG)	(1, 2, 4, 5; 1, 1) (1.2, 2.2, 3.8, 4.8; 0.8, 0.8)
Tamamen Eşit (E)	(1, 1, 1, 1; 1, 1) (1, 1, 1, 1; 1, 1)

Faktör i faktör j ile karşılaştırıldığında yukarıdaki değişkenlerden birini sahipse, ji ile karşılaştığında karşıt değere sahiptir

$$\tilde{A} = \begin{bmatrix} 1 & \tilde{a}_{12} & \dots & \tilde{a}_{1n} \\ \tilde{a}_{21} & 1 & \dots & \tilde{a}_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{a}_{n1} & \tilde{a}_{n2} & \dots & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & \tilde{a}_{12} & \dots & \tilde{a}_{1n} \\ 1/\tilde{a}_{12} & 1 & \dots & \tilde{a}_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 1/\tilde{a}_{1n} & 1/\tilde{a}_{2n} & \dots & 1 \end{bmatrix} \quad (9)$$

burada $1/\tilde{a} = \left(\left(\frac{1}{a_{14}^U}, \frac{1}{a_{13}^U}, \frac{1}{a_{12}^U}, \frac{1}{a_{11}^U}; H_1(a_{12}^U), H_2(a_{13}^U) \right), \left(\frac{1}{a_{24}^L}, \frac{1}{a_{23}^L}, \frac{1}{a_{22}^L}, \frac{1}{a_{21}^L}; H_1(a_{22}^L), H_2(a_{23}^L) \right) \right)$

Adım 4: Bulanık ikili karşılaştırma matrislerinin tutarlılıkları incelenir. Bu amaçla bulanık ikili karşılaştırma matrisleri durulaştırılır ve tutarlılıkları incelenir. Eğer tutarsızlık tespit edilirse uzmanlardan yeniden değerlendirme yapması istenir.

Adım 5: Uzmanların görüşleri geometrik ortalama kullanılarak toplanılır. Her bir satırın geometrik ortalaması \tilde{r}_i aşağıdaki gibi hesap edilir:

$$\tilde{r}_i = [\tilde{a}_{i1} \otimes \dots \otimes \tilde{a}_{in}]^{1/n} \quad (10)$$

burada

$${}^n\sqrt{\tilde{a}_{ij}} = \left(\left({}^n\sqrt{\tilde{a}_{ij1}^U}, {}^n\sqrt{\tilde{a}_{ij2}^U}, {}^n\sqrt{\tilde{a}_{ij3}^U}, {}^n\sqrt{\tilde{a}_{ij4}^U}; H_1^U(a_{ij}), H_2^U(a_{ij}) \right), \left({}^n\sqrt{\tilde{a}_{ij1}^L}, {}^n\sqrt{\tilde{a}_{ij2}^L}, {}^n\sqrt{\tilde{a}_{ij3}^L}, {}^n\sqrt{\tilde{a}_{ij4}^L}; H_1^L(a_{ij}), H_2^L(a_{ij}) \right) \right) \quad (11)$$

Adım 6: Her bir kriterin bulanık ağırlıkları hesap edilir. Bu amaçla ilk önce her bir satırın geometrik ortalaması olan \tilde{r}_i hesaplanır. i .kriterin bulanık ağırlığı \tilde{w}_i aşağıdaki şekilde hesaplanır:

$$\tilde{w}_i = \tilde{r}_i \otimes [\tilde{r}_1 \oplus \dots \oplus \tilde{r}_i \oplus \dots \oplus \tilde{r}_n]^{-1} \quad (12)$$

burada,

$$\frac{\tilde{a}_{ij}}{\tilde{r}_i} = \left(\frac{a_1^U}{b_4^U}, \frac{a_2^U}{b_3^U}, \frac{a_3^U}{b_2^U}, \frac{a_4^U}{b_1^U}; \min(H_1^U(a), H_1^U(b)), \min(H_2^U(a), H_2^U(b)) \right) \\ \left(\frac{a_1^L}{b_4^L}, \frac{a_2^L}{b_3^L}, \frac{a_3^L}{b_2^L}, \frac{a_4^L}{b_1^L}; \min(H_1^L(a), H_1^L(b)), \min(H_2^L(a), H_2^L(b)) \right) \quad (13)$$

Aralık Tip-2 TOPSIS Yöntemi

TOPSIS yöntemi ilk olarak Hwang ve Yoon(1981) tarafından önerilen alternatifler arasındaki mesafeleri dikkate alan bir ÇKKV yöntemidir. Yöntem, seçilen en iyi alternatifin pozitif ideal çözüme en kısa mesafeye ve negatif ideal çözüme en uzak mesafeye sahip olması gerektiği mantığına dayanmaktadır. Bu alt bölümde, Chen ve Lee (2010a) tarafından önerilen aralık tip-2 bulanık TOPSIS yöntemi, aralık tip-2 bulanık kümeler temelinde ÇKKV problemleri için sunulmuştur.

$X = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ alternatifler kümesi, $F = \{f_1, f_2, \dots, f_m\}$ kriterler kümesi ve k uzman $D = \{D_1, D_2, \dots, D_k\}$ olduğu varsayalım. Kriterler kümesi F_1 and F_2 olmak üzere iki kümeye ayrılabilir. Burada F_1 fayda kriterleri kümesini, F_2 maliyet kriterleri kümesini göstermektedir ve $F_1 \cap F_2 = \emptyset$ ve $F_1 \cup F_2 = F$.

Adım 1: p .karar verici için karar matrisi Y_p ve ortalama karar matrisi \bar{Y} , aşağıdaki gibi oluşturulur:

$$Y_p = (\tilde{f}_{ij}^p)_{m \times n} = \begin{matrix} & x_1 & x_2 & \dots & x_n \\ \begin{matrix} f_1 \\ f_2 \\ \vdots \\ f_m \end{matrix} & \begin{bmatrix} \tilde{f}_{11}^p & \tilde{f}_{12}^p & \dots & \tilde{f}_{1n}^p \\ \tilde{f}_{21}^p & \tilde{f}_{22}^p & \dots & \tilde{f}_{2n}^p \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \tilde{f}_{m1}^p & \tilde{f}_{m2}^p & \dots & \tilde{f}_{mn}^p \end{bmatrix} \end{matrix} \quad (14)$$

$$\bar{Y} = (\tilde{f}_{ij}^p)_{m \times n} \quad (15)$$

burada $\tilde{f}_{ij}^p = \left(\frac{\tilde{f}_{ij}^{p1} \oplus \tilde{f}_{ij}^{p2} \oplus \dots \oplus \tilde{f}_{ij}^{pk}}{k} \right)$, \tilde{f}_{ij} bir aralık tip-2 bulanık küme iken; $1 \leq i \leq m, 1 \leq j \leq n, 1 \leq p \leq k$, and k karar verici sayısını göstermektedir.

Adım 2: p . karar verici için ağırlık matrisi W_p ve ortalama ağırlık matrisi \bar{W} , aşağıdaki gibi oluşturulur:

$$W_p = (\tilde{w}_i^p)_{1 \times m} = \begin{matrix} f_1 & f_2 & \dots & f_m \\ \begin{bmatrix} \tilde{w}_1^p & \tilde{w}_2^p & \dots & \tilde{w}_m^p \end{bmatrix} \end{matrix} \quad (16)$$

$$\bar{W} = (\tilde{w}_i)_{1 \times m} \quad (17)$$

burada $\tilde{w}_i = \left(\frac{\tilde{w}_i^{p1} \oplus \tilde{w}_i^{p2} \oplus \dots \oplus \tilde{w}_i^{pk}}{k} \right)$, \tilde{w}_i bir aralık tip-2 bulanık küme iken $1 \leq i \leq m, 1 \leq p \leq k$, k karar verici sayısını gösterir.

Adım 3: Ağırlıklandırılmış karar matrisi \bar{Y}_w oluşturulur:

$$\bar{Y}_w = (\tilde{v}_{ij})_{m \times n} = \begin{matrix} & x_1 & x_2 & \dots & x_n \\ \begin{matrix} f_1 \\ f_2 \\ \vdots \\ f_m \end{matrix} & \begin{bmatrix} \tilde{v}_{11} & \tilde{v}_{12} & \dots & \tilde{v}_{1n} \\ \tilde{v}_{21} & \tilde{v}_{22} & \dots & \tilde{v}_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \tilde{v}_{m1} & \tilde{v}_{m2} & \dots & \tilde{v}_{mn} \end{bmatrix} \end{matrix} \quad (18)$$

burada $\tilde{v}_{ij} = \tilde{w}_i \otimes \tilde{f}_{ij}$, $1 \leq i \leq m$ ve $1 \leq j \leq n$.

Adım 4: Aralık tip-2 bulanık küme olan \tilde{v}_{ij} 'nin derecelendirme değeri $Rank(\tilde{v}_{ij})$ ve sıralı ağırlıklandırılmış karar matrisi \bar{Y}_w^* hesaplanır.

$$\bar{Y}_w^* = (Rank(\tilde{v}_{ij}))_{m \times n} \quad (19)$$

burada $1 \leq i \leq m, 1 \leq j \leq n$.

Tanım: Aralık tip-2 bulanık küme olan \tilde{A}_i 'nin derecelendirme değeri $Rank(\tilde{A}_i)$ aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

$$Rank(\tilde{A}_i) = M_1(\tilde{A}_i^U) + M_1(\tilde{A}_i^L) + M_2(\tilde{A}_i^U) + M_2(\tilde{A}_i^L) + M_3(\tilde{A}_i^U) + M_3(\tilde{A}_i^L) - \frac{1}{4} (S_1(\tilde{A}_i^U) + S_1(\tilde{A}_i^L) + S_2(\tilde{A}_i^U) + S_2(\tilde{A}_i^L) + S_3(\tilde{A}_i^U) + S_3(\tilde{A}_i^L) + S_4(\tilde{A}_i^U) + S_4(\tilde{A}_i^L)) + H_1(\tilde{A}_i^U) + H_1(\tilde{A}_i^L) + H_2(\tilde{A}_i^U) + H_2(\tilde{A}_i^L) \quad (20)$$

burada

$\tilde{A}_i = (\tilde{A}_i^U, \tilde{A}_i^L) = \left((a_{i1}^U, a_{i2}^U, a_{i3}^U, a_{i4}^U; H_1(\tilde{A}_i^U), H_2(\tilde{A}_i^U)), (a_{i1}^L, a_{i2}^L, a_{i3}^L, a_{i4}^L; H_1(\tilde{A}_i^L), H_2(\tilde{A}_i^L)) \right)$ bir aralık tip-2 bulanık kümedir. Detaylı bilgi için lütfen bakınız: (Chen & Lee, 2010a; Erdoğan & Kaya, 2016).

Adım 5: Pozitif ideal çözüm $x^+ = \{\tilde{v}_1^+, \tilde{v}_2^+, \dots, \tilde{v}_m^+\}$ ve negatif ideal çözüm $x^- = \{\tilde{v}_1^-, \tilde{v}_2^-, \dots, \tilde{v}_m^-\}$, hesaplanır:

$$\tilde{v}_i^+ = \begin{cases} \max_{1 \leq j \leq n} \{Rank(\tilde{v}_{ij})\}, & \text{eğer } f_i \in F_1 \\ \min_{1 \leq j \leq n} \{Rank(\tilde{v}_{ij})\}, & \text{eğer } f_i \in F_2 \end{cases} \quad (21)$$

ve

$$\tilde{v}_i^- = \begin{cases} \min_{1 \leq j \leq n} \{Rank(\tilde{v}_{ij})\}, & \text{eğer } f_i \in F_1 \\ \max_{1 \leq j \leq n} \{Rank(\tilde{v}_{ij})\}, & \text{eğer } f_i \in F_2 \end{cases} \quad (22)$$

Adım 6: Her bir alternatif x_j ve pozitif ideal çözüm x^+ arasındaki mesafe $d^+(x_j)$ aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$d^+(x_j) = \sqrt{\sum_{i=1}^m (Rank(\tilde{v}_{ij}) - \tilde{v}_i^+)^2} \quad (23)$$

burada $1 \leq j \leq n$. Her bir alternatif x_j ve negatif ideal çözüm x^- arasındaki mesafe $d^-(x_j)$ aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$d^-(x_j) = \sqrt{\sum_{i=1}^m (Rank(\tilde{v}_{ij}) - \tilde{v}_i^-)^2} \quad (24)$$

Adım 7: x_j 'ye ait yakınlık katsayısı $C(x_j)$ pozitif ideal çözüm x^+ 'ye göre aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$C(x_j) = \frac{d^-(x_j)}{d^-(x_j) + d^+(x_j)} \quad (25)$$

burada $1 \leq j \leq n$.

Adım 8: $1 \leq j \leq n$ iken alternatiflere ait yakınlık katsayıları büyükten küçüğe doğru sıralanır. En büyük $C(x_j)$ katsayısına sahip olan alternatif daha öncelikli olur.

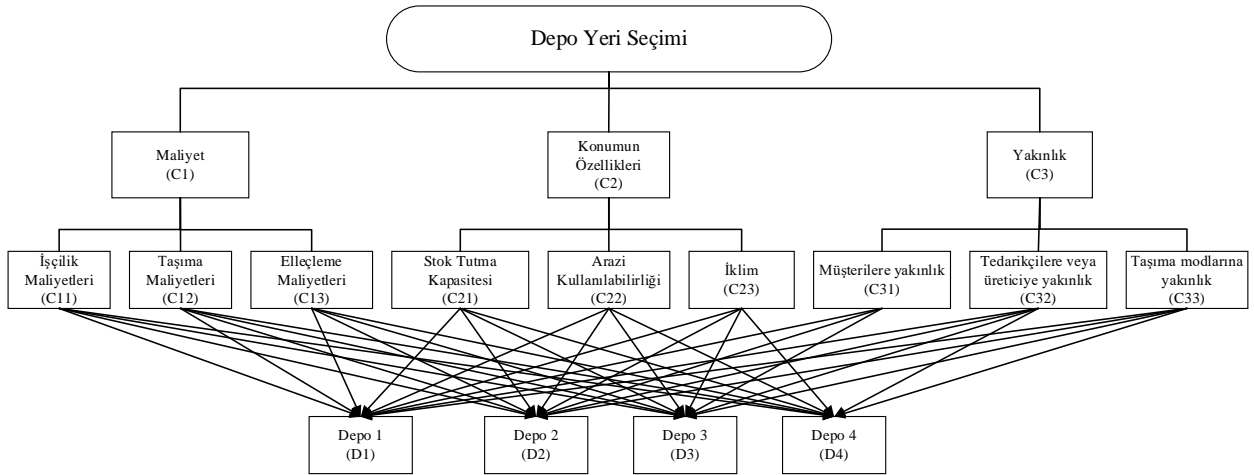
Uygulama: Depo Seçimi

Bir önceki bölümde sunulan çözüm metodolojisinin uygulaması gerçek bir örnek olay çalışması üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu örnek olay çalışmasında, uluslararası bir firmanın Türkiye'de açılmış olan XYZ (fabrikanın adı gizlilik nedeniyle verilmeyecektir) fabrikasının yöneticileri yeni deponun nerede kurulacağına karar vermede önerilen metodoloji tarafından desteklenmiştir.

Depo yeri alternatiflerini sıralamak için ele alınan başlıca sorular şunlardır (i) Fabrikanın bölgesindeki aday depolar nelerdir, (ii) seçim için karar alma sürecinde göz önünde bulundurulması gereken kriterler nelerdir, (iii) uzmanlara göre belirlenen kriterlerin ağırlıkları nelerdir, (iv) her bir aday deponun her bir kritere göre önemi nedir, (v) farklı aday depoların sıralaması nedir.

Problemin Yapılandırılması

Alanında uzman akademisyenlerin görüşleri ve yürütülen literatür çalışmaları sonucunda, yeni deponun karşılanması gereken kriterler ve adaylar belirlenmiştir. Uygulamanın amacı "en iyi depoyu seçmek" olarak belirlenmiştir. Maliyet, konumun özellikleri ve yakınlık ana kriterleri, hiyerarşinin ikinci seviyesine yerleştirilmiş ve toplam 9 alt kriter, karar hiyerarşisinin üçüncü seviyesine yerleştirilmiştir. Dördüncü seviyede alternatif depolar sunulmaktadır. Problem hiyerarşisi Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 3. Hiyerarşik değerlendirme çerçevesi

Karar hiyerarşisi oluşturulduktan sonra, dilsel değişkenler ve ilişkili aralık tip-2 bulanık sayılar tanımlanmıştır. Kriterler ve alt kriterlerin değerlendirmeleri için dilsel değişkenler Tablo 1'de verilmiştir. Alternatiflerin değerlendirmeleri için dilsel değişkenler Tablo 2'de verildiği gibi belirlenmiştir.

Tablo 2. Alternatiflerin Değerlendirilmesi İçin Dilsel Değişkenler (Chen & Lee, 2010b, 2010a)

Dilsel değişkenler	Aralık tip-2 bulanık sayılar
Çok Kötü (ÇK)	((0, 0, 0, 1; 1, 1), (0, 0, 0, 0.5; 0.9, 0.9))
Kötü (K)	((0, 1, 1, 3; 1, 1), (0.5, 1, 1, 2; 0.9, 0.9))
Biraz Kötü (BK)	((1, 3, 3, 5; 1, 1), (2, 3, 3, 4; 0.9, 0.9))
Orta (O)	((3, 5, 5, 7; 1, 1), (4, 5, 5, 6; 0.9, 0.9))
Biraz İyi (Bİ)	((5, 7, 7, 9; 1, 1), (6, 7, 7, 8; 0.9, 0.9))
İyi (İ)	((7, 9, 9, 10; 1, 1), (8, 9, 9, 9.5; 0.9, 0.9))
Çok İyi (Çİ)	((9, 10, 10, 10; 1, 1), (9.5, 10, 10, 10; 0.9, 0.9))

Kriter Ağırlıklarının elde edilmesi

Kriter ağırlıklarını elde etmek için hesaplamaya başlamadan önce, uzmanlara gönderilen anket sonuçlarının tutarlı olup olmadıklarına bakılmıştır. Tutarsızlıklar tespit edilen anketler için uzmanların karşılaştırma matrislerini yeniden değerlendirmeleri istenmiş, ana kriterlerin dilsel değerlendirmeleri Tablo 3 ve alt kriterlerin dilsel değerlendirmeleri Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Ana Kriterler İçin Dilsel Değerlendirmeler

C1	C2	C3
E, E, E	ÇG, 1/ÇG, BG	OG, 1/OG, 1/OG
C2	E,E,E	1/BG, BG, 1/ÇG
C3		E,E,E

Tablo 4. Alt Kriterler İçin Dilsel Değerlendirmeler

C11	C12	C13	C21	C22	C23	C31	C32	C33
C11	E, E, E	OG, BG, BG	ÇG, OG, 1/OG					
C12	E,E,E	BG, E, 1/ÇG						
C13		E,E,E						
C21			E,E,E	BG, BG, OG	1/OG, 1/OG, 1/BG			
C22				E,E,E	1/ÇG, 1/ÇG, 1/ÇG			
C23					E,E,E	BG, BG, BG	1/ÇG, 1/OG, 1/OG	
C31						E,E,E	1/ÇG, 1/ÇG, 1ÇG	
C32							E,E,E	
C33								E,E,E

Bulanık ikili karşılaştırma matrislerinin tutarlılığı, ağırlık merkezi (CoA) durulaştırma yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir (Kahraman vd. (2014)). Durulaştırılmış değerlendirme matrisine göre, ana hem ana kriterler hem de alt kriterler için tutarlılık oranları hesaplanmıştır. Karşılaştırma sonuçları her bir uzman için %10'dan küçük olduğu için yeniden değerlendirmelere ihtiyaç duyulmamıştır.

Üç farklı uzmanın değerlendirmeleri toplanarak, ikili karşılaştırmalar için üç bulanık sayının geometrik ortalaması, Eşitlik (10) ve (11) tarafından elde edilmiştir. Eşitlik (12) ve (13) kullanılarak kriterlerinin bulanık ağırlıkları Tablo 5'de verildiği gibi elde edilmiştir.

Tablo 5. Ana ve Alt Kriterlerin Aralık Tip-2 Bulanık Ağırlıkları

<i>Aralık tip-2 bulanık ağırlıklar</i>	
C1	(0.156,0.224,0.402,0.557;1,1), (0.170,0.238,0.379,0.518;0.8,0.8)
C2	(0.117,0.167,0.315,0.479;1,1), (0.127,0.177,0.293,0.434;0.8,0.8)
C3	(0.234,0.344,0.646,0.934;1,1), (0.256,0.367,0.606,0.859;0.8,0.8)
C11	(0.270,0.408,0.755,1.044;1,1), (0.298,0.437,0.712,0.973;0.8,0.8)
C12	(0.097,0.133,0.242,0.371;1,1), (0.104,0.140,0.226,0.335;0.8,0.8)
C13	(0.157,0.204,0.345,0.492;1,1), (0.166,0.214,0.325,0.453;0.8,0.8)
C21	(0.107,0.156,0.301,0.453;1,1), (0.117,0.173,0.279,0.413;0.8,0.8)
C22	(0.047,0.060,0.108,0.169;1,1), (0.050,0.065,0.097,0.151;0.8,0.8)
C23	(0.380,0.533,0.925,1.250;1,1), (0.411,0.573,0.857,1.170;0.8,0.8)
C31	(0.088,0.130,0.233,0.320;1,1), (0.097,0.138,0.220,0.299;0.8,0.8)
C32	(0.049,0.060,0.103,0.161;1,1), (0.051,0.063,0.096,0.145;0.8,0.8)
C33	(0.469,0.601,0.928,1.169;1,1), (0.495,0.630,0.886,1.113;0.8,0.8)

Alternatiflerin Sıralanması

Kriterlerin bulanık ağırlıkları belirlendikten sonra alternatifler aralık tip-2 bulanık TOPSIS yaklaşımı ile değerlendirilmiştir. Öncelikle uzmanlar, önceki aşamada belirtilen her bir alt-kriterle ilgili her bir alternatifin bulanık değerlendirmelerini vermişlerdir. Tablo 6'da uzmanlar tarafından sağlanan karar matrisi, gösterilmiştir. Dilsel değişkenlerin bulanık eşitlikleri kullanılarak, Denklem (14) ve (15)'de verilen ortalama karar matrisi belirlenmiştir.

Tablo 6. Beş Alternatif İçin Dilsel Değerlendirmeler

	<i>Depolar</i>	<i>Uzmanlar</i>		
		<i>U1</i>	<i>U2</i>	<i>U3</i>
C11	D1	O	BK	BK
	D2	O	O	O
	D3	K	İ	Bİ
	D4	K	ÇK	K
C12	D1	K	İ	BK
	D2	O	İ	Bİ
	D3	Çİ	O	Çİ
	D4	BK	Bİ	O
C13	D1	BK	O	İ
	D2	Çİ	O	İ
	D3	O	İ	İ
	D4	O	K	İ
C21	D1	İ	Bİ	Bİ
	D2	O	BK	BK
	D3	Bİ	O	O
	D4	İ	Bİ	Bİ

C22	D1	İ	Bİ	Bİ
	D2	K	Bİ	İ
	D3	O	K	BK
	D4	Bİ	K	İ
C23	D1	Çİ	Çİ	İ
	D2	Bİ	İ	BK
	D3	Bİ	O	K
	D4	İ	BK	K
C31	D1	Çİ	O	Çİ
	D2	Bİ	Bİ	Bİ
	D3	O	Çİ	İ
	D4	K	BK	O
C32	D1	İ	BK	İ
	D2	BK	O	Bİ
	D3	K	O	İ
	D4	BK	İ	BK
C33	D1	Bİ	O	İ
	D2	K	K	K
	D3	İ	İ	Bİ
	D4	Bİ	K	Bİ

Denk. 18 ile ağırlıklandırılmış karar matrisi hesaplanmış ve Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Ağırlıklandırılmış Karar Matrisi

<i>Alt-kriterler</i>	<i>Depolar</i>	
C11	D1	(0.007,0.033,0.111,0.330;1,1), (0.013,0.038,0.099,0.235;0.8,0.8)
	D2	(0.013,0.046,0.152,0.407;1,1), (0.020,0.052,0.135,0.303;0.8,0.8)
	D3	(0.017,0.052,0.172,0.427;1,1), (0.024,0.059,0.153,0.328;0.8,0.8)
	D4	(0.000,0.006,0.020,0.136;1,1), (0.002,0.007,0.018,0.076;0.8,0.8)
C12	D1	(0.004,0.013,0.042,0.124;1,1), (0.006,0.014,0.037,0.090;0.8,0.8)
	D2	(0.008,0.021,0.068,0.179;1,1), (0.011,0.023,0.060,0.136;0.8,0.8)
	D3	(0.011,0.025,0.081,0.186;1,1), (0.014,0.028,0.071,0.151;0.8,0.8)
	D4	(0.005,0.015,0.049,0.145;1,1), (0.007,0.017,0.043,0.104;0.8,0.8)
C13	D1	(0.009,0.026,0.079,0.201;1,1), (0.013,0.029,0.070,0.153;0.8,0.8)
	D2	(0.016,0.037,0.111,0.247;1,1), (0.020,0.041,0.099,0.200;0.8,0.8)
	D3	(0.014,0.035,0.106,0.247;1,1), (0.019,0.039,0.094,0.196;0.8,0.8)
	D4	(0.008,0.023,0.069,0.183;1,1), (0.012,0.026,0.062,0.137;0.8,0.8)
C21	D1	(0.007,0.020,0.073,0.203;1,1), (0.010,0.024,0.063,0.152;0.8,0.8)
	D2	(0.002,0.010,0.035,0.123;1,1), (0.004,0.011,0.030,0.084;0.8,0.8)
	D3	(0.005,0.015,0.054,0.181;1,1), (0.007,0.017,0.046,0.119;0.8,0.8)
	D4	(0.007,0.020,0.073,0.203;1,1), (0.010,0.024,0.063,0.152;0.8,0.8)
C22	D1	(0.003,0.008,0.026,0.075;1,1), (0.004,0.009,0.022,0.056;0.8,0.8)
	D2	(0.002,0.006,0.019,0.059;1,1), (0.003,0.007,0.016,0.043;0.8,0.8)
	D3	(0.001,0.003,0.005,0.040;1,1), (0.001,0.003,0.009,0.026;0.8,0.8)
	D4	(0.002,0.006,0.019,0.059;1,1), (0.003,0.007,0.016,0.043;0.8,0.8)
C23	D1	(0.037,0.086,0.281,0.599;1,1), (0.047,0.098,0.243,0.499;0.8,0.8)
	D2	(0.013,0.044,0.146,0.419;1,1), (0.021,0.051,0.126,0.305;0.8,0.8)
	D3	(0.012,0.038,0.126,0.379;1,1), (0.018,0.044,0.109,0.271;0.8,0.8)
	D4	(0.012,0.038,0.126,0.359;1,1), (0.018,0.044,0.109,0.262;0.8,0.8)
C31	D1	(0.014,0.037,0.126,0.269;1,1), (0.019,0.042,0.111,0.223;0.8,0.8)
	D2	(0.010,0.031,0.105,0.269;1,1), (0.015,0.036,0.093,0.206;0.8,0.8)
	D3	(0.013,0.036,0.121,0.269;1,1), (0.018,0.041,0.107,0.218;0.8,0.8)
	D4	(0.003,0.013,0.020,0.150;1,1), (0.005,0.015,0.040,0.103;0.8,0.8)

C32	D1	(0.006,0.014,0.047,0.125;1,1), (0.008,0.016,0.041,0.095;0.8,0.8)
	D2	(0.003,0.010,0.033,0.105;1,1), (0.005,0.012,0.029,0.074;0.8,0.8)
	D3	(0.004,0.010,0.033,0.100;1,1), (0.005,0.012,0.029,0.072;0.8,0.8)
	D4	(0.003,0.010,0.033,0.100;1,1), (0.005,0.012,0.029,0.072;0.8,0.8)
C33	D1	(0.055,0.145,0.419,0.947;1,1), (0.076,0.162,0.376,0.749;0.8,0.8)
	D2	(0.000,0.014,0.040,0.328;1,1), (0.006,0.023,0.054,0.191;0.8,0.8)
	D3	(0.070,0.172,0.499,1.056;1,1), (0.093,0.193,0.447,0.861;0.8,0.8)
	D4	(0.037,0.103,0.300,0.765;1,1), (0.053,0.116,0.268,0.574;0.8,0.8)

Depoların derecelendirme değerleri Denk. (19) ve (20) kullanılarak elde edilmiştir. Daha sonra Denk. (21) ve (22) kullanılarak sırasıyla pozitif ve negatif ideal çözüm hesaplanmıştır. Pozitif ve negatif ideal çözümlerden uzaklıklar Denklemler kullanılarak (23) ve (24) kullanılarak elde edilmiş ve Tablo 8'de sunulmuştur. Son olarak, Denk. (25) ile yakınlık indeksi ve sıralama sonuçları Tablo 8'de görüldüğü gibi elde edilmiştir. Sonuçlara göre, D1 deposu değerlendirme kriterleri açısından en uygun depodur.

Tablo 8. Dört Alternatifin Yakınlık Katsayıları

Depolar	$d^+(x_j)$	$d^-(x_j)$	$C(x_j)$	Sıralama
D1	0.444	0.745	0.627	1
D2	0.506	0.734	0.592	3
D3	0.558	0.812	0.593	2
D4	0.988	0.164	0.143	4

Sonuç

Depo yeri seçimi, tedarik zinciri yönetiminde yönetsel karar vermenin stratejik bir parçasıdır. Çoğu durumda, tedarik zincirinin başarısı ve hayatta kalması, depo yerinin önceden planlanmış seçimine bağlıdır. Bu nedenle, piyasadaki katı rekabette ayakta kalmak için, depo yeri seçim prosedürlerinin sürekli ve uygun bir şekilde değerlendirilmesi gereklidir. Bu yazıda ilginç aralıklı tip-2 bulanık ortam altında depo yeri seçimi değerlendirmesidir. Yeni depoların tercih sırasını tahmin etmek ve böylece satın alma için en karlı olanı tanımlamak çalışmanın hedefini oluşturmaktadır.

Gerçek hayattaki karar verme süreçlerinde karar vericiler, tercihlerini tam olarak net değerlerle ifade edememekte ve değerlendirmelerini sıklıkla dilsel olarak ifade etmektedirler. Bu gibi durumlarda, bulanık küme teorisi, bu tür bir problemle başa çıkmak için uygun bir araçtır. Problemin doğasında olan belirsizliği en iyi şekilde yansıtmak için aralık tip-2 bulanık kümeler uygulanmaktadır. Bu çalışmada, bulanık ÇKKV'ne dayanarak, en uygun depo yeri seçimi analiz edilmiştir. Bu amaçla, tip-2 bulanık kümeleri temel alan ve AHP ve TOPSIS yöntemlerinden oluşan bütünlük bir ÇKKV metodolojisi önerilmiştir. İlk olarak, literatür taraması ve uzman görüşleri ile depo yeri seçimine etki eden kriterler sonuçlandırılmış, üç ana kriter ve dokuz alt kriterin belirlenmesinden sonra, kriterlerin ağırlıkları aralık tip-2 bulanık AHP yöntemi ile belirlenmiştir. Buna göre, depo yeri seçimi için “yakınlık” en önemli ana kriter, “taşıma modlarına yakınlık” ise en önemli alt kriter olarak ortaya çıkmış ve bu sonuçlar geçmişteki birkaç çalışma ile uyumlu elde edilmiştir (Kabak ve Keskin, (2018); Dey vd. (2016)). Ancak, Özcan vd. (2011) en önemli kriter olarak stok tutma kapasitesi, Karmaker ve Saha, (2015) ulaştırma durumu, ve Demirel vd.(2010) maliyetler ve altyapı olarak elde etmiştir. Benzer şekilde “konumun özellikleri” kriteri uzmanlarca en az ağırlığa sahip bulunmuş ve bu sonuç depo seçiminde yakınlık ve maliyet kriterlerine oranla çok fazla dikkate alınmadığı gözlemlenmiştir. Son aşamada, aralık tip-2 bulanık TOPSIS yöntemini kullanarak bu kriterlere göre dört alternatif deponun sıralaması yapılmış ve sonuçlar uygulamadaki firma için en iyi alternatif olarak D1 deposu olduğunu göstermiştir. Sonuçlar, aralık tip-2 bulanık ÇKKV metodolojisi, depo yeri seçimi analizi için potansiyel yerlerin seçiminde karar vericiler için yararlı bir araç olduğunu göstermektedir.

Gelecekteki çalışmalarda önerilen metodoloji, depo seçimini değerlendirmek ve sıralamak için kullanılabilir ve diğer mevcut metodolojiler ile karşılaştırılabilir. Ayrıca diğer bulanık kümeler ve farklı ÇKKV teknikleri önerilen yöntemle dâhil edilebilir ve depo yer seçimi bağlamında gelecekteki araştırmalara olanak sağlayabilir. Hibrit yöntemin doğası ile ilgili olarak, tedarikçi seçimi, personel seçimi ve üçüncü parti lojistik sağlayıcı gibi çeşitli yönetim sorunlarını çözmek için diğer karar verme problemlerinde kullanılabilir.

Kaynakça

- Aktepe, A. ve Ersöz, S. (2014). AHP-VIKOR ve MOORA Yöntemlerinin depo yeri seçim probleminde uygulanması. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 25(1-2), 2-15.
- Ashrafzadeh, M., Mokhtab rafiei, F., Mollaverdi, N. ve Zare, Z. (2012). *Application of fuzzy TOPSIS method for the selection of Warehouse Location: A Case Study. Interdiscipl J Contemp Res Business* (C. 3).
- Asır, Ö. ve Erol, E. (2016). COPRAS ve MOORA Yöntemlerinin depo yeri seçim problemine uygulanması. *Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 2(1), 23-42.
- Baykasoğlu, A. ve Gölcük, İ. (2017). Development of an interval type-2 fuzzy sets based hierarchical MADM model by combining DEMATEL and TOPSIS. *Expert Systems with Applications*, 70, 37-51. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2016.11.001>
- Buckley, J. J. (1985). Fuzzy hierarchical analysis. *Fuzzy Sets and Systems*, 17(3), 233-247. [https://doi.org/10.1016/0165-0114\(85\)90090-9](https://doi.org/10.1016/0165-0114(85)90090-9)
- Büyüközkan, G. ve Uztürk, D. (2017). Combined QFD TOPSIS approach with 2-tuple linguistic information for warehouse selection. *Çinde 2017 IEEE International Conference on Fuzzy Systems (FUZZ-IEEE)* (ss. 1-6). <https://doi.org/10.1109/FUZZ-IEEE.2017.8015684>
- Chai, J., Liu, J. N. K. ve Xu, Z. (2013). A rule-based group decision model for warehouse evaluation under interval-valued Intuitionistic fuzzy environments. *Expert Systems with Applications*, 40(6), 1959-1970. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2012.10.003>
- Chen, C. T. (2001). A fuzzy approach to select the location of the distribution center. *Fuzzy Sets and Systems*, 118(1), 65-73. [https://doi.org/10.1016/S0165-0114\(98\)00459-X](https://doi.org/10.1016/S0165-0114(98)00459-X)
- Chen, S. M. ve Lee, L. W. (2010a). Fuzzy multiple attributes group decision-making based on the interval type-2 TOPSIS method. *Expert Systems with Applications*, 37(4), 2790-2798. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2009.09.012>
- Chen, S. M. ve Lee, L. W. (2010b). Fuzzy multiple attributes group decision-making based on the ranking values and the arithmetic operations of interval type-2 fuzzy sets. *Expert Systems with Applications*, 37(1), 824-833. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2009.06.094>
- Çelik, E., Bilisik, O. N., Erdogan, M., Gumus, A. T. ve Baracli, H. (2013). An integrated novel interval type-2 fuzzy MCDM method to improve customer satisfaction in public transportation for Istanbul. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 58, 28-51. <https://doi.org/10.1016/j.tre.2013.06.006>
- Demirel, T., Demirel, N. Ç. ve Kahraman, C. (2010). Multi-criteria warehouse location selection using Choquet integral. *Expert Systems with Applications*, 37(5), 3943-3952. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2009.11.022>
- Dey, B., Bairagi, B., Sarkar, B. ve Sanyal, S. K. (2013). A hybrid fuzzy technique for the selection of warehouse location in a supply chain under a utopian environment. *International Journal of Management Science and Engineering Management*, 8(4), 250-261. <https://doi.org/10.1080/17509653.2013.825075>
- Dey, B., Bairagi, B., Sarkar, B. ve Sanyal, S. K. (2016). Warehouse location selection by fuzzy multi-criteria decision making methodologies based on subjective and objective criteria. *International Journal of Management Science and Engineering Management*, 11(4), 262-278. <https://doi.org/10.1080/17509653.2015.1086964>
- Erdoğan, M. ve Kaya, İ. (2016). A combined fuzzy approach to determine the best region for a nuclear power plant in Turkey. *Applied Soft Computing*, 39, 84-93. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2015.11.013>
- Frazelle, E. (2015). *Supply chain strategy*. McGraw Hill.
- Huang, S., Wang, Q., Batta, R. ve Nagi, R. (2015). An integrated model for site selection and space determination of warehouses. *Computers & Operations Research*, 62, 169-176. <https://doi.org/10.1016/j.cor.2014.10.015>
- Hwang, C. L. ve Yoon, K. (1981). *Multiple attribute decision making: methods and applications*. Springer-Verlag. Tarihinde adresinden erişildi <https://books.google.com.tr/books?id=X-wYAQAIAAJ>
- Jha, M., Raut, R., B. Gardas, B. ve Raut, V. (2018). *A sustainable warehouse selection: An interpretive structural modelling approach. International Journal of Procurement Management* (C. 11). <https://doi.org/10.1504/IJPM.2018.090025>
- Kabak, M. ve Keskin, İ. (2018). Hazardous Materials Warehouse Selection Based on GIS and MCDM. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 43(6), 3269-3278. <https://doi.org/10.1007/s13369-018-3063-z>
- Kahraman, C., Öztayşi, B., Uçal Sarı, İ. ve Turanoğlu, E. (2014). Fuzzy analytic hierarchy process with interval type-2 fuzzy sets. *Knowledge-Based Systems*, 59, 48-57. <https://doi.org/10.1016/j.knosys.2014.02.001>
- Karmaker, C. ve Saha, M. (2015). *Optimization of warehouse location through fuzzy multi-criteria decision making methods. Decision Science Letters* (C. 4). <https://doi.org/10.5267/j.dsl.2015.4.005>
- Özcan, T., Çelebi, N. ve Esnaf, Ş. (2011). Comparative analysis of multi-criteria decision making methodologies and implementation of a warehouse location selection problem. *Expert Systems with Applications*, 38(8), 9773-9779. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2011.02.022>
- Vlachopoulou, M., Silleos, G. ve Manthou, V. (2001). Geographic information systems in warehouse site selection decisions. *International Journal of Production Economics*, 71(1-3), 205-212. [https://doi.org/10.1016/S0925-5273\(00\)00119-5](https://doi.org/10.1016/S0925-5273(00)00119-5)

EXTENDED ABSTRACT

Logistics and supply chain management perform a key role in today's global market. The supply chain includes various nodes between networks and transportation of products is very critical between nodes. Nodes consist of suppliers, facilities, warehouses, distribution centers, and customers (Dey, et al., 2016). The most important stage of demonstrating an effective distribution network is the selection of warehouse locations. The location of a warehouse is mostly one of the most important and strategic decisions in supply chain optimization. It is a long-term decision and is influenced by many quantitative and qualitative criteria. However, some of the criteria are so important that they become dominant in the decisions.

The problem of warehouse location selection is a typical Multi Criteria Decision Making (MCDM) problem that includes conflicting criteria such as political environment, proximity to markets and customers, supplier networks, expansion potential, availability of transportation systems, quality of service, quality of life, and cultural problems. Since evaluations of decision makers are expressed by linguistic judgments and subjective, the crisp values will not be accurate solution. Therefore, MCDM methods are combined with fuzzy set theory in this study (Baykasoğlu, & Gölçük, 2017). However, since type-2 fuzzy sets can cope with more uncertainty and produce more reliable results (Celik, et al., 2013), they are often used to model uncertain information of decision makers.

This study aims to specify best warehouse location using a MCDM methodology based on interval type-2 fuzzy sets. The methodology is employed to compare four alternative warehouses for a company operating in the aluminum sector in Turkey. For this purpose, AHP and TOPSIS methods are applied under the interval type-2 fuzzy environment to find the best alternative location. In the evaluation process, criteria weights are calculated using the interval type-2 fuzzy AHP method and ranking of the alternatives are acquired by using the interval type-2 fuzzy TOPSIS method.

The proposed methodology consists of three basic steps: (1) Defining criteria, alternatives and linguistic variables to be used in the model; (2) Using the interval type-2 AHP method to determine criteria weights; (3) Applying the interval type-2 fuzzy TOPSIS method to rank the alternatives.

The application of the proposed methodology was carried out on a real case study. In this case study, managers of an international company which opened a new factory in Turkey were supported by proposed methodology for deciding where to set up the new warehouse.

As a result of opinions of the academicians who are experts in their field and the conducted literature review, criteria and alternatives are determined. The purpose of the application is to select the best warehouse location. Cost, location features, and proximity were placed at the second level of the hierarchy as main criteria and nine sub-criteria are settled in the third level of the decision hierarchy. Alternative warehouses are provided at the fourth level.

After the decision hierarchy was established, the linguistic variables and the associated interval type-2 fuzzy numbers were defined. The evaluations of three different experts were collected and the geometric mean of the three fuzzy numbers for pairwise comparisons was calculated and the fuzzy weights of the criteria were obtained as given in Table 5. According to expert opinions, the weights of the criteria were observed as “proximity” (0.47), “cost” (0.30) and “location features” (0.23) respectively.

Thereafter determining the fuzzy weights of the criteria, the alternatives were evaluated by the interval type-2 fuzzy TOPSIS method. First, experts indicated fuzzy evaluations of the relevant alternatives according to each sub-criterion, and then the interval type-2 fuzzy TOPSIS method is employed to rank the alternatives. According to the results, warehouse D1 is acquired the most appropriate warehouse in terms of evaluations.

In this study, the most appropriate warehouse location selection is analyzed based on the fuzzy MCDM methods. For this purpose, an integrated MCDM methodology consists of AHP and TOPSIS methods based on interval type-2 fuzzy sets is proposed. First of all, regarding literature review and expert opinions, the criteria affecting the selection of warehouse location are finalized. After three main criteria and nine sub-criteria are determined, the weights of the criteria are calculated by the interval type-2 fuzzy AHP method. Accordingly, the most important main criterion is found as “proximity” and “proximity to transportation modes” has emerged as the most important sub-criterion and these are obtained in accordance with several previous studies (Kabak, & Keskin, (2018); Dey et al. (2016). However, Özcan, et al., (2011) detected holding capacity, Karmaker, & Saha, (2015) discovered transport status; and Demirel, et al., (2010) obtained costs and infrastructure that are the most important criteria for warehouse location

selection. In the last stage, using the interval type-2 fuzzy TOPSIS method, four alternative warehouses are ranked according to these criteria and the results showed that D1 is the best alternative for the application company. The results show that the interval-2 fuzzy MCDM methodology is a useful tool for decision makers in the selection of potential locations for warehouse locations election analysis.

Markaların Sosyal Medyada Oluşan Sinik Tutuma Yönelik Yaklaşımları

Betül ÖZKAYA¹ ve Yelda ÜLKER²

Öz

Marka ile yaşanan olumsuz deneyimler, tatminsizlikler, güven kaybı, karşılanmamış beklentiler tüketicilerin markaya karşı sinik tutumlar sergilemesine sebep olmaktadır. Tüketiciler, marka ile yaşadığı olumsuz deneyimi, sosyal medyanın kolay erişimi sayesinde diğer tüketiciler ile paylaşmaktadır. Bu durum ise marka hakkındaki olumsuz duygu ve düşüncelerin tüketiciler arasında hızla yayılmasına yol açarak marka açısından son derece yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Çalışmanın amacı, markaların sosyal medyada oluşan sinik tutuma yönelik yaklaşımlarını ayrıntılı olarak incelemektir. Çalışmada İstanbul'da gıda sektöründe faaliyet gösteren iki markanın sosyal medya uzmanları ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Derinlemesine görüşme için söz konusu iki markanın seçilmesinde, gıda sektöründe başarılarını kanıtlamış olmaları ve hem ulusal hem de uluslararası pazarlarda faaliyetlerini sürdürmeleri gibi faktörler etkili olmuştur. Çalışma sonuçları, markaların sosyal medyada oluşan tüketici sinizmine daha fazla önem vermeleri ve sinik tutuma yönelik ne tür yaklaşımlarda bulunmaları gerektiğini göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte çalışmanın hem sosyal medyada sinik tutumla karşılaşan ulusal ve uluslararası markalara ışık tutması hem de yerli ve yabancı literatürde çok yeni bir konu olması nedeniyle daha sonra yapılacak çalışmalara altyapı oluşturması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinizm, Sinik Tutum, Marka, Sosyal Medya.

The Approaches of the Brands to the Cynical Attitudes in Social Media

Abstract

Negative experiences, dissatisfaction, loss of confidence, unmet expectations of the brand cause consumers to exhibit cynical attitudes towards the brand. Consumers share their negative experiences about a brand using social media due to its easy accessibility. This situation can cause negative feelings and thoughts about the brand to spread rapidly among consumers and can produce extremely destructive results in terms of the brand. The aim of this study is to examine the approaches of brands to cynical attitude in social media. In this study, in-depth interviews were conducted with the social media experts of two different food sector brands operating in Istanbul. Factors such as brands' proven record in food industry and their activities in international markets were significant in selecting these two brands for in-depth interview. The results of this study are important in terms of showing what kind of approaches the brands should take in face of the cynical attitudes that occur in social media and the approaches that should be taken in line with these attitudes. In addition, the study aims to shed light on both national and international brands that face the cynical attitudes in social media, and this study will establish a baseline for the future studies, thanks to its novel subject-matter.

Key Words: Cynicism, Cynical Attitudes, Brand, Social Media

Atıf İçin / Please Cite As:

Özkaya, B. ve Ülker, Y. (2020). Markaların sosyal medyada oluşan sinik tutuma yönelik yaklaşımları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 115-128.

Geliş Tarihi / Received Date: 16.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 08.08.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, betulozkaya@marmara.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6946-9403

² Arş. Gör. - Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, yeldaulker@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0001-8105-2686

Giriş

Tutumların önemli ölçüde deneyimlerden kaynaklandığı düşünüldüğünde, tüketiciler yaşadıkları olumsuz deneyimler, tatminsizlikler, güven kaybı, karşılanmamış beklentiler, değer ve prensipler sonrasında marka hakkında olumsuz tutumlara sahip olabilmektedir. Söz konusu bu yaşananlar olunca, tüketici davranışları konusunda son yıllarda çok tartışılan ve dikkat çeken konulardan birinin de 'sinizm' olduğu ifade edilebilir.

Sinizm kavramı; bilişsel, duygusal ve davranışsal bileşenlerden oluşan olumsuz bir tutum olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte sinizm genel olarak, güvensizlik ve şüphe duygularını içermesinin yanı sıra tatminsizlik, direnme, geri çekilme, uzaklaşma, yabancılaşmaya kadar uzanan sonuçlara da sahip bir kavramdır. Bu bağlamda, karşılıklı güven ilişkisini gerektiren marka-tüketici ilişkisinde de bu güvenin zarar görmesi ile birlikte tüketicide oluşabilecek "sinik tutum"dan söz edilebilir. Gerek marka mesajlarının gerekse de marka ile yaşanan olumsuz deneyimler, tatminsizlikler ve sonrasında oluşan sinik tutumlar ve sonuçları, markaların son yıllarda dikkatle üzerinde durması gereken konulardan birini oluşturmaktadır (Güven, 2016, s. 152-154).

Literatürde tutum kavramına ilişkin pek çok tanım yer almaktadır. İnceoğluna göre(2004, s. 11) tutum, kişinin herhangi bir durum, olay ya da olgu karşısında olası davranış biçimi oluşturma eğilimidir. Bu açıdan tutum kavramının, doğrudan gözlenebilir olmasada, önceden tahmin edilen ve kişilerin seçimlerine yön veren bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (Hogg ve Vaughan, 2006, s. 174). Tutar'a göre ise tutum, anlık olmadıkları için değişmesi nispeten zor olan inançlar ve değerlendirmeler bütünü olup, bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır (2012, s. 187-193). Bu bağlamda kökeni yaklaşık M.Ö. 500'lü yıllara dayanmakta olan sinizm kavramı da tıpkı tutumda olduğu gibi bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere üç temel bileşene sahiptir (Copleston, 1993, s. 438). Sinizmin bilişsel boyutunda güvensizlik, inanmama ve şüphe kavramları, duygusal boyutunda tatminsizlik ve yabancılaşma kavramları, davranışsal boyutunda ise şikâyet, direniş ve düşmanlık kavramları ele alınmaktadır. Bir başka tanıma göre sinizm; hoşnutsuzluk, kötümserlik ve sadece kendi çıkarlarını gözetme olarak nitelendirilebilir (Andersson, 1996, s.1396-1397; Andersson ve Bateman, 1997, s.450). Ayrıca sinizm, başkalarına karşı oluşturulan olumsuz tutum olarak da tanımlanabilir. Bu bağlamda, geniş boyutlara sahip olan sinizm kavramı, din, siyasi bilimler, psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde çalışma konusu olmaktadır (Kalağan ve Güzeller, 2010, s. 84).

Öfke, kızgınlık, şüphecilik, aldatılma, memnuniyetsizlik, güvensizlik, hayal kırıklığı gibi kişilerin hissettikleri olumsuz duygular olarak tanımlanan sinizm kavramı ile (Chylinski ve Chu, 2010, s. 797; Çetinkaya ve Ceng, 2018, s. 168; Özler, Atalay ve Şahin, 2010, s. 48) son yıllarda tüketici davranışları alanında da sıkça karşılaşılmaktadır. Tüketim bağlamında, tüketicilerin herhangi bir marka hakkındakiolumlu veya olumsuz tüm duygu, düşünce ve davranışlarından oluşan tutum (Tosun, 2017, s. 337), tüketim alışkanlıklarını da etkilemektedir. Dolayısıyla tüketicilerin marka ile yaşadıkları olumsuz deneyimler de sinik tutumların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, tüketicilerin marka hakkındaki olumsuz deneyimleri, tüketicilerin davranışlarına yansımaktadır. Örneğin; beğenmedikleri markaları boykot edebildikleri ya da diğer tüketicileri bu markalardan alışveriş yapmamaları konusunda uyardıkları görülmektedir (Güven, 2016, s. 157). Özellikle tüketicilerin bir marka ile ilgili yaşadıkları olumsuz deneyimleri başkalarına anlatmaktan hoşlandıkları göz önüne alındığında (Canbazoglu, 2017, s. 138), sinizmin tüketiciler arasında ağızdan ağıza iletişim yoluyla yayılabileceği söylenebilir.

İnternetin yaygınlaşması ile birlikte bilgiye ulaşmak artık günümüzde oldukça kolaylaşmıştır. Bu bağlamda, tüketicide olumsuz tutum oluşturabilecek herhangi bir bilgi, doğru olsun ya da olmasın diğer kullanıcılara neredeyse ışık hızıyla ulaşabilmektedir (Çetin ve Toprak, 2016, s. 54-68). Markanın herhangi bir davranışından rahatsız olan tüketiciler, internet üzerinden marka karşıtı sloganlar yaratmakta, markaya yönelik iddiaları yaymakta ve hoşnutsuz marka toplulukları oluşturup toplantılar düzenlemektedir (Chylinski ve Chu, 2010, s. 796). Bu durum da marka hakkındaki olumsuz duygu ve düşüncelerin tüketiciler arasında hızla yayılmasına yol açarak marka açısından son derece yıkıcı sonuçlar yaratabilmektedir. Negatif ağızdan ağıza iletişimin kısa vadedeki sonuçlarını görmezden gelmek mümkün değildir (Cheng, Lam ve Hsu, 2006, s. 98). Diğer bir ifadeyle, tüketicideki olumsuz deneyimler, karşılanmamış beklentiler, reklam mesajlarının aldatıcılığı ve markaların etik dışı davranışları gibi unsurların tüketicide markaya karşı sinik tutum oluşmasına neden olduğu söylenebilir (Güven, 2016, s. 163).

Kişilerdeki hayal kırıklığı olarak da tanımlanan sinik tutum, tüketim bağlamında tüketicilerin yaşadıkları doğrudan veya dolaylı olumsuz deneyimlerle oluşmaktadır (Güven, 2016, s. 159). Ancak markalara karşı sinik tutum oluşması için büyük bir sebebe ihtiyaç yoktur. Diğer bir ifadeyle markaların müşterilerini kaybetmesi, kendilerine kin beslenmesi ve olumsuz bir tutum oluşması için küçük bir sebep yeterlidir (Aron, 2001, s. 108). Tüketiciler, insan haklarına veya çevreye saygısızlık, etik olmayan davranışlar gibi çeşitli nedenlerden dolayı markalara karşı olumsuz tutum sergilemektedir. Bu bağlamda, o markanın ürünlerini boykot edebilir ve olumsuz duygularını çeşitli yollarla diğer tüketicilerle paylaşabilir (Çetinkaya ve Ceng, 2018, s. 171; Sandıkçı ve Ekici, 2009, s. 208;). Markaya karşı güvenini kaybetmiş olan tüketicilerin olumsuz tutumları markanın itibarı, güvenilirliği ve satışı için büyük tehdit oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, markaya karşı güvenini kaybetmiş ve sinik tutum oluşturmuş tüketici, sosyal medya aracılığıyla markaya zarar verebilmektedir (Güven,2016, s. 163). Özellikle internetin yaygınlaşması ile birlikte, tüketiciler sevmedikleri markaları cezalandırma amacıyla sosyal medyayı kullanmaktadır. Bunun yanı sıra kendisiyle benzer duygulara sahip kişileri bulabilen tüketicinin sinik tutumu, başka tüketicilere de sıçrayabilmektedir. Sosyal medyada bir araya gelen tüketiciler, markaya karşı nefret siteleri kurup, bilgi alışverişinde bulunmakta, boykot eylemleri organize etmekte ve birleşip davalar açmaktadır (Kucuk, 2007, s. 211).

Tüketicinin sinik tutum sergilediği markalardan biri olan Nike, yıllarca kötü koşullarda işçi çalıştırdığı ve içlerinde çocuk işçilerin de bulunması sebebi ile eleştirilmiştir. Marka sadece satın alınmayarak protesto edilmemiş, mağazalarına da fiziksel zarar verilmiştir. Bunun yanı sıra marka hakkında sosyal medyada olumsuz söylemler yayılmış ve “Just Do It!” sloganı “Just Don’t Do It” (Sadece Yapma), “Nike, Do It Just” (Nike, Adilce Yap), “Just Boycott It” (Sadece Boykot Et) gibi sloganlara dönüştürülmüş, markanın logosu ise Nazi gamalı haça benzetilmiştir. Marka, tüketicide oluşan sinik tutumu olumluya dönüştürmek için, tedarikçilerinin etik prensiplere uygun hareket etmelerini denetleyeceklerini bildirmiştir. İşçi haklarını savunan bir vakfa bağışta bulunan marka, 2005 yılında da “Şirket Sorumluluk Raporu” adı altında bir çalışma yayınlamış ve bu raporda ürünlerinin imal edildiği fabrikaların listesi ile markanın çevreye olan duyarlılığı ve işçi alımlarında izlediği yöntemlerle ilgili bilgilere yer vermiştir (Bakır ve Çelik, 2013, s. 55; BBC TURKISH, 2005; Persson, 2008, s. 49).

Günümüzde tüketicinin daha bilinçli ve sorgulayıcı olması dikkate alındığında (Güven, 2016, s. 161) yapılan araştırmalar, kişilerin olumsuz deneyim ve duygularını başkaları ile paylaşmada daha istekli olduklarını göstermektedir (Canbazoglu, 2017, s. 139). Nutella ve Nestle markası, ürünlerinde palmye yağı kullanmasından dolayı tüketicinin tepkisini çekmiştir. Palmye yağı kullanmak için ağaçlara zarar verdiği, çevreyi kirlettiği, su, hava ve toprak kirliliğine sebep olduğu için eleştirilen markalar, tüketiciler tarafından boykot edilmiş, markaları eleştiren bloglar açılmış, videolar yayınlanmış ve tartışma grupları oluşturulmuştur. Sonuç olarak tüketicinin tepkisi markanın, palmye yağı kullanımı için tedbirler almasına yol açmıştır (Cova ve D’antone, 2016, s.166-192; Çubukçuoğlu, 2017, s. 173-192).

Emisyon skandalı ile tüketicinin tepkisini çeken Volkswagen markasına yönelik sinik tutum da tüketiciler arasında hızla yayılmıştır. Marka, emisyon skandalının ardından 14,7 milyar dolar ceza ödemenin yanı sıra müşterilerine sattıkları yaklaşık 475 bin otomobili geri almaya başlamıştır. Marka, itibarını korumak için problemlili araçlarını toplayıp, tamir edeceğinin garantisini müşterilerine vermiştir (Özpeynirci, 2017). Bunun yanı sıra marka, sosyal medyada yapılan eleştirileri ve araç sahiplerinin sorunlarını çözmek için Iphone ve Ipad cihazlarında kullanılmak üzere ücretsiz uygulama tasarlamıştır. Ayrıca marka, Facebook hesabından “Volkswagen Emisyon Krizi” başlığı altında açıklamalara yer vermiştir. Fakat marka, diğer sosyal medya hesaplarında soruna yönelik herhangi bir paylaşımında bulunmamıştır (Esener, 2017, s. 72-73). Daha sonra ise, yeni projelerinin ve çevreci davranışlarının haberlerini sosyal medya aracılığı ile hedef kitleyle paylaşarak, tüketicinin takdirini kazanmayı amaçlamıştır (Esener, 2017, s. 103).

Türkiye’de de Onur Air markası, 2010 yılında Van depremzedeleri için başlattığı yardım kampanyası ile tüketicinin olumsuz tepkisini çekmiştir. Marka, Facebook’taki her bir takipçi için depremzedelere 0.5 TL bağışta bulunacağını açıklamıştır. Böylece marka, sosyal medyadaki takipçi sayısını arttırmayı amaçlamıştır. Ancak tüketiciler bu kampanyayı beğenmemiş ve bu durumu da sosyal medyada markanın sayfasına yorum yaparak göstermiştir. Marka, sadece kendi sosyal medya sayfasında 5 saatte 300’ü aşkın olumsuz yorum almıştır. Bunun yanı sıra marka, yapılan olumsuz yorumları silerek, tüketicinin tepkisini daha da arttırmıştır. Onur Air’e olan tepki, kurumun kendi sosyal medya sayfasını aşip farklı platformlar da hızla büyümüştür. Kampanyayı sonlandırdığını sosyal medyadan duyuran marka bu kez de üslubu sebebi ile eleştirilmiştir. Ayrıca marka, yaptığı yardımın makbuzunu sosyal medyada yayınlamıştır. Tepkilerin

devam ettiğini gören marka yöneticileri, sosyal medya aracılığı ile tüketicilerden özür dilemiştir (Bat ve Yurtseven, 2014, s. 197-223; Çağsal, 2011).

Yukarıda verilen örnekler bağlamında, sosyal medya, hedef kitle ile çift yönlü iletişimi sağladığı için tüketicide olumsuz tutumun ortaya çıktığı dönemlerde stratejik bir öneme sahiptir. Özellikle söz konusu dönemlerde sosyal medyanın etkin kullanımı, bilgi kirliliğinin önlenmesini veya azaltılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, sosyal medyada fazla bilgi kirliliği olmadan krize müdahale eden markalar, sorunu fırsata çevirmeyi başarmış markalardır (Akbayır ve Kuşay, 2015, s. 982). Bununla birlikte, markaların tepki çektikleri konularla ilgili sosyal medyada özür dilemesi tüketiciler tarafından olumlu karşılanmaktadır. Ancak marka tepkilere rağmen özür dilemez, kendisini düzeltmez ve memnuniyetsizlikleri sonlandırmazsa, tüketici markadan uzaklaşabilir ve tüketicide hayal kırıklığı oluşabilir (Chylinski ve Chu, 2010, s. 799). Dahası marka; şikâyet, şiddetli protestolar, toplu boykotlar, reklam tahrifleri (vandalizm), negatif ağızdan ağıza pazarlama, markayı terk etme, intikam ve dikkatli satın alma davranışları sergileme gibi eylemlerle de karşılaşılabilir (Güven, 2016, s. 167). Dolayısıyla pazarlama iletişimi, müşteri sadakati ve müşteri memnuniyeti gibi hayati konularda hiçbir masraftan kaçınmayan markaların, bu tür masrafları boşa çıkarma potansiyeline sahip sinik tutumları önceden fark edip tedbirlerini almalı ve tüketiciyi ikna edip olumlu tutum oluşturmaya çalışmalıdır. Eğer tüketicinin sinik tutumunu, markalar hızlı ve doğru bir şekilde engelleyemez ise, bu tutum diğer tüketicilere de yayılıp domino etkisi yaratabilir. Tüm bunlara ek olarak, markanın tepki çeken durumu uzun süre dillendirmemesi ve tüketicinin ilgisini başka konulara yönlendirmesi de önemlidir (Çetin ve Toprak, 2016, s. 57-66).

İnsanların öfke, kızgınlık, memnuniyetsizlik gibi olumsuz duygularının tüketim davranışlarına yansıdığı bilinmektedir. Bu bağlamda, marka ile yaşanan olumsuz deneyimler, markanın etik dışı davranışlarda bulunması tüketicinin markaya karşı sinik tutumlar sergilemesine sebep olmaktadır. Tüketici, marka ile yaşadığı olumsuz deneyimi, sosyal medyanın hızlı ve kolay erişimi sayesinde diğer tüketiciler ile paylaşabilmekte ve markayı krize sürükleyebilmektedir (Çetinkaya ve Ceng, 2018, s. 168). Bu çalışma, markaların sosyal medyada oluşan sinik tutuma yönelik yaklaşımlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma sonuçları, markaların sosyal medyada oluşan tüketici sinizmine daha fazla önem vermeleri ve sinik tutuma yönelik ne tür yaklaşımlarda bulunmaları gerektiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bununla birlikte çalışmanın hem sosyal medyada sinik tutumla karşılaşan ulusal ve uluslararası markalara ışık tutması hem de yerli ve yabancı literatürde çok yeni bir konu olması nedeniyle daha sonra yapılacak çalışmalara altyapı oluşturması hedeflenmektedir.

Yöntem

Markaların sosyal medyada oluşan sinik tutuma yönelik yaklaşımlarının incelendiği bu çalışmada niteliksel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Niteliksel araştırma yöntemi, anlamlı bir şekilde sayılarla ifade edilemeyen verilerin toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanmasını içerir (Kurtuluş, 2010, s. 35).

Evren - Örneklem

Yapılan çalışmada, olasılığa dayalı olmayan (tesadüfi olmayan) örnekleme yöntemlerinden yargısal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yargısal örnekleme yöntemi, araştırmacının araştırmanın amacına uygun olarak belirlediği bir yöntemdir (Kavak, 2013, s. 225).

Örneklem seçimi için A.L.F.A. (Actionable, Leader, Fast, Ambitious) Awards 2017 “Müşteri Deneyimini En İyi Yöneten Markalar” ödülünü alan (Marketing Türkiye, 2017) ve gıda sektöründe faaliyet gösteren markalar baz alınmış ve bu markalar arasından dört markaya derinlemesine görüşme talebinde bulunulmuştur. Ancak bu dört markadan sadece ikisi görüşme talebine olumlu yanıt vermiştir. Patton’un nitel araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı çalışmalarda bazen örneklem, yargısal örnekleme yöntemine göre seçilmiş bir kişi de olabilir (1990 Akt: Türnüklü, 2000, s. 548) görüşünden yola çıkılarak çalışmada iki markanın ele alınmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda derinlemesine görüşme, İstanbul’da gıda sektöründe başarılarını çeşitli ödüller alarak kanıtlamış ve hem ulusal hem de uluslararası pazarlarda uzun yıllar faaliyet gösteren iki markanın sosyal medya uzmanları ile gerçekleştirilmiştir.

Niteliksel çalışmalarda geçerlik, araştırmacının araştırdığı olguyu ya da konuyu olduğu gibi ve objektif olarak gözlemesi anlamına gelmektedir (Kirk ve Miller, 1986 Akt: Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 255; Türnüklü, 2000, s. 552). Yapılan çalışmada, seçilen örneklemin ana kütleyi temsil edemeyecek kadar küçük olması ve elde edilen sonuçların istatistiksel açıdan geçerlikten yoksun olması nedeniyle söz konusu sonuçlar, araştırmacı tarafından yorumlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, markaların sosyal medyada oluşan sinik tutuma yönelik yaklaşımları derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak incelenmiştir. Araştırmada, zaman ve maliyet gibi kısıtlamalardan dolayı İstanbul'da gıda sektöründe faaliyet gösteren iki markanın sosyal medya uzmanları ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Derinlemesine görüşme için söz konusu iki markanın seçilmesinde, gıda sektöründe başarılarını kanıtlamış olmaları ve hem ulusal hem de uluslararası pazarlarda faaliyetlerini sürdürmeleri gibi faktörler etkili olmuştur.

Uzman görüşünü, sektörü ve konuyu anlamak için yapılan derinlemesine görüşme tekniğinde katılımcının alışkanlıklarını, inanç, tutum, derin duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır (Kurtuluş, 2010, s. 45; Tosun vd., 2018, s. 594). Derinlemesine görüşme tekniğinin seçilmesinin nedeni ise, sosyal medyada sinik tutum sergileyen tüketicilerle karşılaşan markaların sosyal medya uzmanlarının görüşlerine yer vermek ve bu konuda derinlemesine bilgiler elde ederek karşılaştırmalar yapmaktır.

Araştırma kapsamında, markaların sosyal medyada oluşan sinik tutuma yönelik yaklaşımlarına ilişkin detaylı bilgilere ulaşmak amacıyla derinlemesine görüşmelerde yapılandırılmış sorulara yer verilmiştir. Soruların ilgili içeriği yansıttığı ve görüşülen katılımcıların verdiği yanıtlarda samimi ve iten oldukları varsayılmaktadır. Katılımcılara açık uçlu 18 adet soru sorulmuş ve gerektiğinde katılımcıya “konuyu biraz daha açar mısınız?”, “rnek verebilir misiniz?” şeklinde sorular yöneltilmiştir. Ayrıca, derinlemesine görüşme yapılırken katılımcıların kendilerini rahat hissetmesi için doğal bir ortam oluşturularak konuşmanın sohbet şeklinde ilerlemesi amaçlanmıştır (Bal, 2013, s. 75).

Genel olarak derinlemesine görüşmeler, konunun genişliğine bağlı olarak 30 dakika ile 2 saat arasında değişen srelerde gerçekleştirilmektedir (Kurtuluş, 2010, s. 46). Bu çalışmada her bir sosyal medya uzmanı ile yapılan yaklaşık birer saatlik görüşmelerde, hazırlanan 18 soru sorulmuş ve alınan yanıtlar ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiştir. Ses kayıtları daha sonra deşifre edilerek yazılı metin haline getirilmiştir.

Bu çalışmada derinlemesine görüşmeye katılan katılımcılar, firma isimlerinin açıklanmasına izin vermedikleri için bağlı buldukları kurumlar belirtilmeyip katılımcılara ait kodlama tekniği kullanılmıştır. Bu bakımdan ilk görüşmenin yapıldığı katılımcı K1, ikinci görüşmenin yapıldığı katılımcı ise K2 olarak değerlendirilecektir. Markaların sosyal medyada oluşan sinik tutuma yönelik yaklaşımlarını ayrıntılı olarak tartışmayı ve tanıtmayı amaçlayan bu çalışmada derinlemesine görüşme soruları Chylinski ve Chu'nun (2010) yaptığı “Consumer Cynicism: Antecedents and Consequences” başlıklı alışması, Helm'in (2004) yaptığı “Cynics and Skeptics: Consumer Dispositional Trust” başlıklı alışması, Gven'in (2016) yaptığı “Tüketimde Sinik Tutum: Tüketicisi Sinizminin Sebep ve Sonuçları” başlıklı çalışması ile etinkaya ve Ceng'in (2018) yaptığı “Türkiye'deki Black Friday Etkinliğinin Tüketicisi Sinizmi Bağlamında Bir Değerlendirmesi” başlıklı çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır. 08.11.2018-18.11.2018 tarihleri arasında oluşturulan derinlemesine görüşme soru formunda şu sorulara yer verilmiştir;

1. Genel olarak markanız hakkında bilgi verir misiniz?
2. Markanızın faaliyet gösterdiği ulusal ve uluslararası pazarlardaki yeri hakkında bilgi verir misiniz?
3. Marka ve tüketicisi arasındaki ilişkilerin kalitesi konusunda sizce en belirleyici faktörler nelerdir?
4. Markanızla tüketiciler arasındaki ilişkilerin kalitesinin arttırılması konusunda neler yapıyorsunuz?
5. Markanızla tüketiciler arasındaki ilişkilerin kalitesinin artması markanıza ne gibi katkılar sağlamaktadır?
6. Markanızla tüketiciler arasındaki ilişkinin kalitesinin artması, rakiplerinizle olan ilişkilerinize nasıl yansımaktadır?
7. Marka ve tüketicisi ilişkilerinin önem kazandığı günümüzde rakipleriniz karşısında avantaj sağlamak için neler yapıyorsunuz?
8. Sosyal medyanın etkili kullanıldığı günümüzde markanızla tüketiciler arasında karşılıklı etkileşim ve güven duygusu oluşturmak için ne gibi stratejiler belirliyorsunuz?
9. Karşılıklı güven ilişkisini gerektiren marka-tüketicisi ilişkilerinde stratejik bir varlık olan güvenin zarar görmesiyle birlikte tüketicide oluşabilecek sinik tutumlar ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?
10. Tüketicilerin markanıza yönelik olumsuz deneyimler, karşılanmamış beklentiler ve tatminsizlikler yaşaması sonucunda sosyal medyada sergiledikleri sinik tutumlar hakkında bilgi verir misiniz? Bu tür durumlar karşısında nasıl bir strateji ya da eylem planı izliyorsunuz?

11. Markaların insan haklarına veya çevreye saygısızlık, etik olmayan davranışlar gibi çeşitli nedenlerden dolayı tüketicilerin, sosyal medyada sinik tutumlar sergilemeleri konusunda düşünceleriniz nelerdir?
12. Markanızla ilgili gerek reklam mesajlarının içeriği gerekse reklamlarda kullanılan dil açısından hangi unsurlara dikkat ediyorsunuz? Bu reklamlar konusunda tüketicilerin görüş ve yorumlarını dikkate alıyor musunuz?
13. Sinik tutum sebepleri arasında görülen reklam iletişimde aldatıcılık konusu ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?
14. Reklam mesajlarının tüketiciler üzerinde yarattığı olumsuz izlenimler ve sonrasında oluşan sinik tutumlar ve bunların sonuçlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
15. Sosyal medyada markanıza yönelik sinik tutumların tespiti ile ilgili çalışmalarınız var mı? Varsa bunlar nelerdir?
16. Sosyal medyada sinik tutuma sahip tüketicilerin önemsenmedikleri ya da haklarının ciddiye alınmadığı şeklindeki düşüncelerinin önüne geçmek için onlara sorunlarını dile getirecek ne gibi imkânlar sağlıyorsunuz?
17. Sosyal medyada markanıza yönelik sinik tutumların oluşmasını önleyici çabalarınız var mı?
18. Sosyal medyada sinik tutum sonucu oluşacak direnişi nötralize edebilecek ne tür önlemler alıyorsunuz?

Verilerin Analizi

Araştırmada veri toplama araçlarından elde edilen veriler betimsel analiz yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz yaklaşımına göre, elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara uygun olarak düzenlenmekte ve özetlenerek yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 239).

Bulgular

İstanbul'da gıda sektöründe faaliyet gösteren iki markanın sosyal medya uzmanları ile 20.11.2018 tarihinde yapılan derinlemesine görüşmede elde edilen bulgular; markanın tanınması, marka ve tüketici arasındaki ilişkinin yürütülmesi, sosyal medyada markanın sinik tutuma yönelik yaklaşımları, sosyal medyada markanın sinik tutum ortaya çıkmadan ve çıktıktan sonra gösterdiği çabalar olmak üzere dört başlık altında aşağıda kategorilendirilerek sunulmaktadır;

Katılımcı Markalar Hakkında Bilgiler

Derinlemesine görüşmeye katılan K1, markalarının gıda sektörünün liderleri arasında yer aldığını belirterek yurt içinde 6, yurt dışında 4 fabrikada bisküvi, çikolata ve kek kategorilerinde yüzlerce çeşit ürün ürettiklerini ifade etmiştir. Topluma değer katarak bir dünya markası olmaya odaklanan ve ürünlerini Türkiye ile birlikte Orta Doğu, Orta Asya, Avrupa, Afrika, Amerika ve Rusya gibi dünyanın dört bir yanındaki tüketicilerle buluşturan bir marka olduklarını belirten K1, tüketicilerin mutlu olmasını önemsediklerini vurgulamıştır. K2 ise tamamı yerli sermayeye sahip ve gıda sektöründe uzun yıllar hizmet veren markalarının Türkiye pazarında yenilikçi ürünler ile inovasyon ödülleri aldığını ifade etmiştir. Dijital gelişmelere önem veren, gündemi yakalamaya çalışan ve yenilikçi ürünler üreten bir marka olduklarını söyleyen K2, 2018 yılından beri Avrupa ve Orta Doğu ülkelerine ihracat yapmaya başladıklarını belirtmiştir.

Marka ve Tüketici Arasındaki İlişkinin Yürütülmesi Hakkında Bilgiler

Derinlemesine görüşmeye katılan K1, marka ve tüketici arasındaki ilişkilerin kalitesi konusunda en belirleyici faktörlerin 'güven' ve 'şeffaflık' olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda markaların tüketici ile olan ilişkilerini şeffaflık ve güven üzerine kurduklarında bu durumun tüketicide marka bağlılığı oluştururken markanın imajını da olumlu yönde etkilediğini vurgulamıştır. K1, tüketiciler ile olan ilişkilerinin kalitesini arttırmak için faaliyet gösterdikleri alanda birinciliği hedefleyerek en iyiyi, en yeniyi en önce sunma gayretiyle çalıştıklarını; tüketici araştırması yaparak ihtiyaç ve beklentilerini karşılamayı, onları daha iyi tanımayı, araştırma sonuçları ve elde edilen geri bildirimler doğrultusunda geliştirdikleri ürünler ile onları mutlu etmeyi, onlarla olan bağlarını güçlendirmeyi amaçladıklarını vurgulamıştır. Diğer yandan K1, marka ile tüketiciler arasındaki ilişkilerin kalitesinin artmasının markalarına; tüketicilerin istek ve arzularını tatmin ederek pazar paylarının artması, yatırımcı gözünde yatırım yapılmaya değer bir şirket olarak konumlandırılma, sürdürülebilir karlılık ve büyüme, ürünlerinin kalitesinin ve rekabet güçlerinin gelişmesi, tedarik zincirinde doğabilecek riskleri zamanında tespit ederek uluslararası standartların gerektirdiği

kurallar çerçevesinde yönetme gibi konularda katkı sağladığını ifade etmiştir. Bununla birlikte K1, tüketici tatmini ile birlikte gelen büyük pazar payının sektörü değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip olmalarını sağlarken, rakiplerini de daha iyi olmak için çalışmaya teşvik ettiklerini ve onların dönüşümüne katkıda bulduklarını belirtmiştir. K1, rakipler karşısında avantaj sağlamak için de yenilikçi süreçler geliştirerek firmanın faaliyetlerini daha verimli hale getirdiklerini ve daha az kaynak tükettiklerini ifade etmiştir. Ar-Ge ve inovasyon süreçleri sayesinde ürün yelpazelerini genişleterek küresel ve yerel ölçekte daha çok tüketiciye ulaştıklarını, bu sayede hem tüketicilerin ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasına katkıda bulduklarını hem de rekabet güçlerini arttırdıklarını söylemiştir. Bununla birlikte tüketicilerin talep ve ihtiyaçları doğrultusunda kaliteden ödün vermeden yeni ürün geliştirdiklerini ve mevcut ürünlerde iyileştirme projeleri yaptıklarını belirten K1, sürdürülebilirliği de iş yapış biçimlerinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüklerini vurgulamıştır.

Derinlemesine görüşmeye katılan K2 ise, marka ve tüketici arasındaki ilişkilerin kalitesi konusunda en belirleyici faktörlerin ‘güven’ ve ‘şeffaflık’ olduğunu ifade etmiştir. K2, tüketiciler ile olan ilişkilerinin kalitesini arttırmak için mümkün olduğunca onlarla çok hızlı bir şekilde iletişime geçtiklerini ve onlara yaşadığı herhangi bir olumsuz deneyimi marka ile paylaştıkları için teşekkür ettiklerini belirtmiştir. Aynı zamanda tüketicinin yaşadığı olumsuz deneyimi marka ile paylaşmasının kendileri için büyük bir fırsat olduğunu söyleyen K2, ancak tüketicinin yaşadığı olumsuz deneyimi marka ile paylaşmaması durumunda ise markanın yaşanan sorundan haberinin olmayacağını ifade etmiştir. Diğer taraftan tüketicinin yaşadığı olumsuz deneyimi, marka ile paylaşmasının markanın hatasını telafi etmesine ve müşteri memnuniyetine çevirme şansı elde etmesine yol açacağını belirten K2, tüketicilerden gerekirse özür dilemenin, önemsendiklerini hissettirmenin hatta onları dinlemenin tüketicilerin olumsuz algısını olumluya çevirebildiğini anlatmıştır. Bununla birlikte K2, markaları ile tüketiciler arasındaki ilişkilerin kalitesinin artmasının her şeyden önce tüketiciler ile doğrudan iletişim içinde olan ve böylece tüketicilerin kızgınlığını, mutluluğunu ilk hisseden sosyal medya uzmanlarını memnun etmesi yönünde katkı sağladığını belirtmiştir. Öte yandan K2, rakipler ile doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilişki içinde olmadıklarını belirterek rakipler karşısında avantaj sağlamak için tüketiciler ile mümkün olduğu kadar en hızlı bir şekilde iletişime geçmenin, onları anlamaya, dinlemeye, önemsemeye ve takip etmeye çalışmanın markaya karşı olumlu tutum sergilemelerine sebep olacağını farkında olduklarını ifade etmiştir. Örneğin sosyal medyadan takip ettikleri tüketicilerin -anlık olarak akışlarına düştüğü taktirde- doğum günlerini kutladıklarını, hasta olduklarında “geçmiş olsun” mesajı yazdıklarını belirtmiştir. Ayrıca tüketiciler, markaları hakkında olumlu bir bildirimde bulduklarında ise onları mutlu edecek ya da onların hoşuna gidecek bir mesaj ile iletişime geçtiklerini belirtmiş ve sosyal medyada tüketici “bu markayı çok seviyorum” gibi bir mesajı doğrudan markaya yazmasa bile “afiyet olsun” mesajı yazdıklarını ifade etmiştir.

Sosyal Medyada Markanın Sinik Tutuma Yönelik Yaklaşımları Hakkında Bilgiler

Derinlemesine görüşmeye katılan K1, markalarının iletişim yönetimi stratejisinin temellerini; vizyoner bir yaklaşımla, yeni iletişim ortamlarını ve dijital dünyanın yeniliklerini nitelikli projelerde uygulayan, popüler olanın değil henüz düşünülmemiş olanın yanında olan bir çatı marka olma hedefi oluşturduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda hazırladıkları sosyal medya yönetim kılavuzunun, markanın değerleri, vizyonu ve hedefleri ile ilgili yapılmakta olan stratejik çalışmaların bir ürünü olduğunu vurgulamıştır. 21. yüzyılın etkili iletişim araçlarından sosyal medyada nasıl var olmaya devam edecekleri, bu mecrada risk ve krizleri nasıl yönetecekleri konusunda ayrı bir yönetim kurullarının olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte stratejilerinin temelini ise, her zaman ve her koşulda doğruyu ve iyiyi pusula kabul etmelerinin, sadece ülkemizde değil, dünyadaki en iyi uygulamaları hayata geçirme motivasyonlarının, zamanın ruhunu iyi okuyarak firmanın var olan değerlerine yenilerini ekleyerek o değerleri kurum kültürüne ve uygulamalara dahil etmelerinin ve iletişim dillerindeki samimiyetin oluşturduğunu belirtmiştir. Özellikle son yıllarda dünyada ve ülkemizde güçlü büyüme trendine sahip sosyal medyada da ilkelerine ve marka değerlerine uygun şekilde yer almaya devam edeceklerini söyleyen K1, diğer mecralarda olduğu gibi sosyal medya iletişimlerinde de süreçleri hassaslıkla yönettiklerini, gerekli durumlarda danışmak ya da onay almak için yönetim kurulu ile iletişime geçtiklerini ve bu süreçleri daha sistemli ve öngörülebilir bir yaklaşımla yürüttüklerini ifade etmiştir. Diğer yandan K1, sosyal medyada tespit edilen içeriğin krize dönüşme riski ve krize düştüğünde oluşturacağı etkiyi düşünerek hazırladıkları sosyal medya yönetimi kılavuzundaki “Risk Seviyesi Matrisi”nde, potansiyel risklere karşı nasıl hareket edeceklerini belirlediklerini belirtmiştir. Aynı zamanda firmanın kontrolü dışında gelişen olaylar, internetteki yorumlar, yazılar, hızla yayılan ifadeler, iddialar ve paylaşımlarla karşılaşıldığında önceden hazırlıklı olmanın; krizin oluşumunu ya da büyümesini

engellemede ve bazı durumlarda krizi fırsata çevirmede kullanılabilecek en önemli avantaj olduğunu vurgulamıştır. Bu bakımdan her krizin kendi dinamikleriyle incelenmesi yanında krizin derecelendirilmesi için de kullanılan görsel materyal, metnin yazım özellikleri, dili, yayılım hızı, içeriği, içerik paylaşan kişi/kurumun niteliğinin bilinmesi gerektiği ifade edilmiştir. Videolar ve sosyal mecralar için rakamsal bazı değerler üzerinden ilerlemenin önemli olduğunu vurgulayan K1, krizi derecelendirmede sadece yayılım rakamlarına bağlı kalmanın yeterli olmayabileceğini, durumu 360 derece ele alıp değerlendirmenin ve hızlı aksiyon almanın gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan pazarlama ve iletişim çalışmalarını “iletişimde öncelik, toplum sağlığını korumak ve geliştirmektir” anlayışına bağlı kalarak sorumlu bir şekilde yürüttüklerini söyleyen K1, Türk gıda sektörünün standartlarının belirlenmesinde uzun yıllar önemli rol oynayan markalarının, bu alandaki kuralları dünya standartlarına ulaştırmak için Türk gıda sektöründe bir ilk olarak “sorumlu beslenme” prensiplerini oluşturduğunu ifade etmiştir. Söz konusu prensipleri, “Sorumlu Beslenme İletişimi Kılavuzu” altında bir araya getirerek, Türkiye’de bu alanda bir kılavuz hazırlayan ilk Türk gıda şirketi olma özelliğine sahip olduklarını belirten K1, bu kılavuzda şirket ve markalarının sorumlu iletişim prensiplerinin yer aldığını ve çocuklara yönelik iletişimde bazı taahhütlerde bulduklarını söylemiştir. Sorumlu beslenme prensipleri ile dünya standartlarında güvenli, yüksek kalitede ve lezzetli gıdalarının yaygınlaştırılmasını hedeflediklerini belirten K1, tüketicilere bilinçli seçim yapmanın önemini vurguladıklarını, reklamlar, sponsorluklar, çekilişler, ödüller ve benzer promosyonlar gibi aktiviteleri de içeren pazarlama iletişimi çalışmalarında da söz konusu prensipleri göz önünde bulundurduklarını ifade etmiştir. Çocuklara yönelik reklam ve iletişim araçlarıyla ilgili olarak belirli prensiplerin açıklandığı söz konusu kılavuzda, reklamların ebeveyn otoritesine zarar vermeyeceği, çocukları ürün kullanımının potansiyel faydaları konusunda yanlış yönlendirmeyeceği, sağlıklı beslenme şekillerini ve fiziksel aktiviteyi özendirerek yönde olacağı taahhüt edilmiştir. K1, tüm süreçlerde olduğu gibi reklam faaliyetleri ile ilgili her yıl düzenli olarak araştırma şirketleri ile tüketicilerin görüş, yorum ve önerilerinin alındığını ve geri bildirimlerin her birini de iş süreçlerine dahil ederek daha iyisi için çalıştıklarını vurgulamıştır. Tüm bunlara ek olarak K1, reklamın toplumsal yararları kadar, neden olduğu zararlar ve olumsuz etkilerin de büyük tartışma konusu olmaya her zaman devam edeceği düşüncesinde olduğunu belirterek reklamlara ilişkin eleştirilerin; kıt kaynakların israfına yol açmak, fiyatları artırmak, sahte toplumsal değerler ve kalıplaşmış kişiler yaratmak, çocuklar üzerinde olumsuz etkide bulunmak, insanların pasif, ağgözlü, şehvet düşkün, tek düşüncesi satın alma ve tüketme olan kişiler haline getirmek, onların duygularını sonuna kadar sömürmek gibi başlıklarda toplanabileceğini ifade etmiştir. Bu durumda reklamın hukuki alt yapısının daha özel bir anlam kazandığını belirten K1, tüketicilerin yanıltılma, aldatılma ve kandırılmalarına karşı reklam hukukunun bilinmesi ve geliştirilmesinin zorunluluk halini aldığını; aldatıcı reklamlarla mücadelenin, reklamların hukuka uygunluğu ve reklam denetimindeki hukuki alt yapının gelişmesinin her zaman destekçisi olacaklarını vurgulamıştır. Ayrıca K1, kuruldukları günden bu yana en önemli paydaşlarından biri olarak gördükleri tüketicilerine mutlu anlarında eşlik ettiklerini, tüketicileri ile aralarında bulunan güven ilişkisine büyük önem verdiklerini, onların beklentilerini en üst seviyede karşılamak ve memnuniyetlerini sürekli artırmak için çalıştıklarını belirterek tüketici geri bildirimlerini önemsediklerini, tüm bildirimleri kayıt altına alarak incelediklerini ve bildirimler sonrası gerekli düzeltici faaliyetleri gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir.

Derinlemesine görüşmeye katılan K2 ise, sosyal medya hesaplarını ilk açtıklarında markalarının tüketiciler tarafından erkek olarak algılandığını ancak hedef kitlelerini kadınlar oluşturduğu için sosyal medyadan yaptıkları iletişim ile markayı dişileştirdiklerini ve onlarla bir marka olarak değil de, sanki kendilerinden biriymiş gibi samimi bir iletişim kurduklarını belirtmiştir. Bununla birlikte özellikle son yıllarda markalarının dünyada ve ülkemizde güçlü büyüme trendine sahip olduğunu ifade eden K2, günümüzde tüketicilerin “daha fazla haklı” olduğunu, özellikle tüketicilerin elinde sosyal medya gibi güçlü bir mecra bulunduğunu ve bu mecraın kontrol altına alınabilmesinin oldukça zor ancak gözlemlenebilir olduğunu söyleyerek, tüketicilerin kendilerine hızlı dönüş yapılmaması ya da şikayetlerinin giderilmemesi konusunda sergiledikleri sinik tutumları gözlemlediklerini vurgulamıştır. Bu bağlamda K2, tüketicinin sosyal medyada bir paylaşımında bulduktan sonra bu paylaşımın hızla yayılabileceğinin ve markaya zarar verebileceğinin farkında olarak söz konusu paylaşımı markaya karşı bir tehdit olarak da kullanabildiğini söylemiştir. Diğer taraftan K2, sosyal medyada iletişim halinde oldukları tüketicileri ikiye ayırarak bazı tüketicilerin iyi niyetli olarak marka ile yaşadıkları olumsuzlukları kendileri ile direkt mesaj olarak paylaştıklarını ve direkt mesaj olarak gelen bu paylaşımları bir tek kendilerinin görebildiklerini; bazı tüketicilerin ise marka ile yaşadıkları olumsuzlukları direkt mesaj ile paylaşmak yerine herkesin görebileceği bir şekilde paylaştıklarını belirtmiştir. Öte yandan tüketicilerin, sosyal medyada yazdıkları olumsuz yorumların marka tarafından silinip silinmediğini belirli aralıklarla kontrol ettiklerini ve bazı tüketicilerin

markaya hakaret edebilecek kadar kendilerinde hak görebildiklerini ifade etmiştir. K2, kurum gereği tüm tüketicilerine şeffaf davrandığını, gelen olumsuz yorumları silmeden tuttuklarını, sadece hakaret, küfür gibi etik değerlere uygun olmayan yorumları sildiklerin belirtmiştir. Ayrıca K2 bazen bir şirket sahibinin, bazen de bir şirket çalışanının yaptığı ufak bir yanlışın bile sosyal medyada önce onlarca, sonra yüzlerce, binlerce ve sonunda milyonlarca kişinin marka hakkında sinik tutum sergilemesine sebep olabildiğini vurgulamıştır. K2, gerek reklam mesajlarının içeriği gerekse reklamlardasamimi olduğu kadar güven veren bir dil kullanmaya çalıştıklarını belirterek tüketicilerden gelen öneri, yorum, istek ya da şikayetleri dikkate aldıklarını söylemiştir. Gerçek olmayan iletişim vaatlerinin tüketiciyi her dönem kızdırdığını belirten K2, özellikle tüketicilerin elinde sosyal medya gibi güçlü bir mecra varsa hiçbir markanın reklam iletişiminde tüketicisini aldatmaya cesaret edemeyeceğini, ediyorsa da sosyal medya üzerinden “linç” edilmeyi göze aldığını ifade etmiştir. Tüketicileri aldatmak bir yana, onların reklam hakkında olumsuz düşüncelerinin olması bile markaların iletişimlerine eskisinden çok daha fazla dikkat etmelerine yol açtığını vurgulayan K2, günün sonunda binlerce sosyal medya kullanıcısından olumsuz dönüş almayı hiçbir iletişimcinin istemeyeceğini söylemiştir. Tüm bunlara ek olarak K2, en başarılı denilebilecek reklam mesajına bile mutlaka olumsuz izlenimi olan tüketiciler çıkacağını ve bu nedenle de risk alabilecek, toplumun bazı kesimlerini kızdırabilecek iletişimlerden kaçınmanın yararlı olacağını belirtmiştir.

Sosyal Medyada Markanın Sinik Tutum Ortaya çıkmadan ve çıktıktan Sonra Gösterdiği abalar Hakkında Bilgiler

Derinlemesine görüşmeye katılan K1, sosyal medyada markalarına yönelik sinik tutumların tespiti ile ilgili araştırma ve analiz yapıp eş zamanlı paylaşan bir ajans ile çalıştıklarını ifade etmiştir. Doğru beslenme alışkanlığı edinmenin ve gıda güvenliği konularında bilgilenmenin toplum sağlığı açısından önemli olduğunu söyleyen K1, sahip oldukları sorumluluk bilincinin, pazarlama ve iletişim alanındaki tüm çalışmalarına yansdığını belirtmiştir. Sadece kendilerini doğru anlatmak için değil, tüketicileri de doğru tanımak için çaba sarf ettiklerini söyleyen K1, tüketicilerle aralarındaki güven duygusunu pekiştirmek için ürünlerinin tamamında Türk Gıda Kodeksi Etiketleme Yönetmeliği gereğince gıdanın içeriğine, niteliğine ve üretimine yönelik verileri şeffafça paylaştıklarını vurgulamıştır. Aynı zamanda tüketiciler geri bildirimlerini kayıt altına alarak değerlendirdiklerini ve gerekli düzenlemeleri yaptıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte sosyal medya ilkeleri sayesinde sinik tutumları önleyici tutum sergilemek için her zaman çalıştıklarını söyleyen K1, iletişimin ilk adımının dinlemek olduğu düşüncesinden yola çıkarak tüketicilerden gelen öneri ve geri bildirimleri önemsediklerini açıklamıştır. Başkalarından ğrenmeye açık oldukça, başarılarını daha da arttıracaklarına inandıklarını söyleyen K1, insanlarla ilişkilerinde saygılı ve yapıcı davrandıklarını, insan ve hayvan haklarını, cinsiyet eşitliğini, demokrasinin temel değerlerini gzettiklerini, telif haklarına ve etik kurallara uyduklarını ifade etmiştir. Bunlara ek olarak ifade zgrlğine inanan, değerlerini, itibarlarını ve hukuki haklarını ihlal etmeyen her türlü ifadeyi hoşgörüyle karşıladıklarını, konvansiyonel iletişim alanında benimsedikleri kurum kültürünü, dijital mecralarda da koruduklarını ve verdikleri kararlarda yol gösterici olarak gördüklerini belirtmiştir. Ayrıca, sosyal medyada resm açıklamalar dışında, doğruluğu teyit edilmemiş bilgileri paylaşmadıklarını, bilgilerinin gizliliğini koruduklarını ve çalışma arkadaşlarını, kişisel bilgilerinin saklamaları yönünde teşvik ettiklerini ifade etmiştir. Diğer yandan rekabet koşullarının hızla değiştiği günümüz şartlarında, yeni bir iletişim evreninde olduklarını belirten K1, sürekli büyüyen ve daha geniş kitlelere ulaşan bir kurum olarak müşterilerini dinlediklerini ve memnuniyetlerini üst seviyede tutmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Öte yandan sosyal medyada marka ve itibar yönetiminde, yönlerini belirleyecek ilkeler ve olmazsa olmazları olduğunu vurgulamıştır. Sosyal medyada bir krizle karşılaşıldığında alınacak her kararın markalarını ve hatta diğer grup şirket markalarını dahi etkileyeceğini göz önünde bulundurarak medya ve pazarlama iletişimi yönetim ekiplerinin, sosyal medya yönetim kurulu ile dayanışma içinde olduğunu ifade etmiştir. Bununla ilgili risk analiz diyagramları ile risk analizini doğru yapabilmek ve hızlı czmler üretebilmek için birimlerle her zaman iletişim içinde olduklarını söylemiştir.

Derinlemesine görüşmeye katılan K2 ise “monitoring” olarak adlandırılan “dinleme ve takip etme” yazılımları kullandıklarını belirterek, yazılıma verdikleri anahtar kelimeler ile markalarına yönelik sinik tutum sergileyen tüketicilerle iletişime geçtiklerini ve onların yaşadıkları olumsuz deneyimleri olumluya çevirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte K2, sosyal medya hesaplarına gelen her mesajı mutlaka cevapladıklarını, olumsuz yorumları silmediklerini, sosyal medyadan iletişimi “ağrı merkezine” yönlendirdiklerini belirtmiştir. Burada konuyla ilgili ve bilgili personellerinin tüketiciler ile iletişime geçtiğini ifade ederek sosyal medyayı iletişimde “giriş” bölümü olarak kullandıklarını ve sosyal medyadan sonra tüketicilerle telefonla görüşülmesinin daha samimi, sıcak ve yanlış anlaşılmaya daha az müsait olduğunu

belirtmiştir. Diğer taraftan K2, sosyal medya yönetiminde tüketiciler ile hızlı bir şekilde iletişime geçmenin, kendi ellerinde olan ve tüketicinin sinik tutumunun oluşmasını önlemeye yardımcı olabilecek bir durum olarak değerlendirmiştir. Ancak burada tüketiciyi ikna edebiliyor olmanın gerekli olduğunu belirten K2, bazen tüketicilerin ön yargılı ya da kötü niyetli olabildiklerini ifade etmiştir. Buna ek olarak K2, sosyal medyada sinik tutum sonucu oluşacak direnişi nötralize edebilmek için hemen tüketicilerden özür dilediklerini ve onları çağrı merkezine yönlendirdiklerini belirtmiştir. Gerekirse bir firma yöneticisinin tüketiciyi aramasını ya da bir bayinin tüketiciyi ziyaret etmesini sağladıklarını ve tüketicinin maddi zararını karşıladıklarını söylemiştir. Ayrıca Facebook'ta tüketicilere ne kadar hızlı dönüş yapılırsa o kadar başarılı ve hızlı olduklarını gösteren bir bölüm olduğunu belirten K2, bu bölümde başarılı olma motivasyonunun bile markanın hızlı cevap vermesine sebep olduğunu ifade etmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yapılan literatür incelemesi sonucunda elde edilen veriler, sosyal medya uzmanlarının görüşlerine dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmadaki bulgularla benzerlikler göstermektedir. Bu bakımdan daha önce yapılan çalışmaları destekler niteliktedir. Çalışmada; marka ve tüketici arasındaki ilişkinin yürütülmesine, sosyal medyada markanın sinik tutuma yönelik yaklaşımlarına, sosyal medyada markanın sinik tutum ortaya çıkmadan ve çıktıktan sonra gösterdiği çabalara ilişkin veriler, İstanbul'da gıda sektöründe faaliyet gösteren iki markanın sosyal medya uzmanlarının görüşleri doğrultusunda ortaya konulmuştur.

Derinlemesine görüşmeye katılan her iki markanın da gıda sektöründe başarılarını kanıtladığı ve hem ulusal hem de uluslararası pazarlarda varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Yapılan araştırmada marka ile tüketici arasındaki ilişkilerin kalitesi konusunda en belirleyici faktörlerin 'güven' ve 'şeffaflık' olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte, tüketicilerle olan ilişkilerin kalitesini arttırmada K1 en iyiyi, en yeniyi en önce sunmak, tüketici araştırması yaparak ihtiyaç ve beklentileri karşılamak, onları anlamak, mutlu etmek, onlarla olan bağları güçlendirmek gibi konular üzerinde dururken K2 tüketicileri dinlemek, önemsendiklerini hissettirmek, tüketicilerin marka ile ilgili yaşadıkları olumsuz deneyimi kendileriyle paylaştıklarında hızlı bir şekilde onlarla iletişime geçmek gibi konulara vurgu yapmıştır. Diğer yandan, marka ile tüketiciler arasındaki ilişkilerin kalitesinin artması K1 tarafından markalarına; pazar payında artış, yatırımcı gözünde yatırım yapılmaya değer bir şirket olarak konumlandırılma, sürdürülebilir karlılık ve büyüme, ürünlerin kalitesini ve rekabet güçlerini geliştirme gibi katkılar sağladığı, K2 tarafından ise markalarına sosyal medya uzmanlarını motive etme açısından katkı sağladığı belirtilmiştir. Öte yandan K1, tüketici tatmini ile birlikte gelen büyük pazar payının rakiplerini daha iyi olmak için çalışmaya teşvik ettiğini ve onların dönüşümüne katkıda bulunduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte K1, rakipler karşısında avantaj sağlamak için de yenilikçi süreçler geliştirerek firmanın faaliyetlerini daha verimli hale getirdiklerini, ürün yelpazelerini genişlettiklerini ve sürdürülebilirliği iş yapış biçimlerinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüklerini açıklamıştır. K2 ise rakipler ile doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilişki içinde olmadıklarını belirterek tüketiciler ile mümkün olduğu kadar en hızlı bir şekilde iletişime geçmenin, onları anlamaya, dinlemeye, önemsemeye ve takip etmeye çalışmanın rakipler karşısında avantaj sağladığını ifade etmiştir.

Derinlemesine görüşmeye katılan katılımcıların her ikisinin de sosyal medyanın gücünün farkında oldukları görülmektedir. Tüketicinin sosyal medyayı etkin kullanması ile birlikte markalar da belirli stratejiler geliştirmiştir. Bu bağlamda her iki katılımcı da sosyal medyada markaları ile tüketiciler arasında karşılıklı etkileşim ve güven duygusu oluşturmak için samimi bir dil kullanmanın önemli olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte sosyal medya iletişimlerinde hazırlamış oldukları sosyal medya yönetim kılavuzundan yararlandıklarını belirten K1, gerekli durumlarda danışmak ya da onay almak için yönetim kurulu ile iletişime geçtiklerini ifade etmiştir. Aynı zamanda sosyal medyada paylaşılan bir içeriğin krize dönüşme riski ve krize dönüştüğünde oluşturacağı etki düşünülerek önceden hazırlıklı olduklarını anlatan K1, bunun krizin oluşumunu ya da büyümesini engellemede ve bazı durumlarda krizi fırsata çevirmede kullanılabilecek en önemli avantaj olduğunu belirtmiştir. Sosyal medyanın kontrol altına alınabilmesinin oldukça zor ancak gözlemlenebilir olduğunu söyleyen K2 ise, tüketicilerin kendilerine hızlı dönüş yapılmaması ya da şikayetlerinin giderilmemesi konusunda sergiledikleri sinik tutumları gözlemlediklerini vurgulamıştır. Gerek reklam mesajlarının içeriği gerekse reklamlarda kullanılan dil açısından K1, tüketicilere özellikle de çocuklara yönelik olarak sorumlu beslenme prensiplerine uygun vaatlerde bulunmaya özen gösterdiklerini, K2 ise samimi olduğu kadar güven veren bir dil kullanmaya çalıştıklarını açıklamıştır. Ayrıca her iki katılımcı da reklamlar konusunda tüketicinin görüş, yorum ve önerilerini dikkate aldıklarını söylemiştir. Sinik tutum sebepleri arasında görülen reklam iletişimde aldatıcılık konusunda K1,

reklam hukukunun bilinmesi ve geliştirilmesinin zorunluluk olduğunu vurgularken K2 ise markaların reklam iletişimlerinde eskisinden çok daha fazla dikkat etmeleri gerektiğini ve toplumun bazı kesimlerini kızdırabilecek iletişimlerden kaçınmanın yararlı olacağını belirtmiştir.

Derinlemesine görüşmeye katılan K1, sosyal medyada markalarına yönelik sinik tutumların tespiti ile ilgili olarak bir ajansla çalıştıklarını, K2 ise “monitoring” adı verilen dinleme ve takip yazılımları kullandıklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte K1, tüketicilerle aralarındaki güven duygusunu pekiştirmek için ürünlerinin tamamında Türk Gıda Kodeksi Etiketleme Yönetmeliği gereğince gıdanın içeriğine, niteliğine ve üretimine yönelik verileri şeffafça paylaştıklarını ve tüketici geri bildirimlerini kayıt altına alarak değerlendirdiklerini, gerekli düzenlemeleri yaptıklarını açıklamıştır. K2 ise sosyal medya hesaplarına gelen her mesajı mutlaka cevapladıklarını, olumsuz yorumları silmediklerini, sosyal medyayı iletişimde “giriş” bölümü olarak kullandıklarını ve sosyal medyadan sonra tüketicilerle telefonla görüşülmesinin daha samimi, sıcak ve yanlış anlaşılmaya daha az müsait olduğunu belirtmiştir. İletişimin ilk adımının dinlemek olduğunu vurgulayan K1, sosyal medyada markalarına yönelik sinik tutumları önlemek için tüketicilerden gelen önerileri, geri bildirimleri önemsediklerini, insanlarla ilişkilerinde saygılı ve yapıcı davrandıklarını, insan ve hayvan haklarını, cinsiyet eşitliğini, demokrasinin temel değerlerini gözettiklerini, doğruluğundan emin olmadıkları bilgileri paylaşmadıklarını, telif haklarına ve etik kurallara uyduklarını; K2 ise tüketiciler ile hızlı bir şekilde iletişime geçmenin ve onları ikna edebiliyor olmanın gerekli olduğunu ifade etmiştir. Tüm bunlara ek olarak, sosyal medyada sinik tutum sonucu oluşacak direnişi nötralize edebilmek için K1, medya ve pazarlama iletişimi yönetim ekiplerinin, sosyal medya yönetim kurulu ile dayanışma içinde olduğunu, yaşanan durumla ilgili risk analizini doğru yapabilmek ve hızlı çözümler üretebilmek için birimlerle her zaman iletişim içinde olduklarını, K2 ise tüketicilerden hemen özür dilediklerini ve onları çağrı merkezine yönlendirdiklerini belirtmiştir. Gerekirse bir firma yöneticisinin tüketiciyi aramasını ya da bir bayinin tüketiciyi ziyaret etmesini sağladıklarını ve tüketicinin maddi zararını karşıladıklarını ifade etmiştir.

Bu çalışmanın, markaların sosyal medyada oluşan tüketici sinizmine daha fazla önem vermeleri ve sinik tutumlara yönelik ne gibi yaklaşımlarda bulduklarının anlaşılması açasından önemlenebilecek bilgiler içerdiği söylenebilir. Elde edilen bulguların, ulusal veya uluslararası markalara faydalı olacağı düşünölmektedir. Bunun yanı sıra, bu çalışmada elde edilen bulgular, araştırmanın örneklemleri ile sınırlıdır. Ancak ileride yapılacak çalışmalara ışık tutması bakımından önemli sonuçlar içerdiği düşünölmektedir.

Gelecekte buna benzer yapılacak çalışmalarda, kültüre göre değişebilecek olan sosyal medyada oluşan sinik tutum ve bu tutuma yönelik markaların yaklaşımları farklı değerlendirilebileceği için uluslararası düzeyde karşılaştırmalı çalışmalara yer verilmesi, konunun daha iyi anlaşılması ve açıklanması bakımından oldukça yararlı olacaktır. Bununla birlikte markalara yönelik sosyal medyada oluşan sinik tutumlar daha temsili örneklemler kullanılarak ileri araştırmalarla derinlemesine test edilebilir. Ayrıca, markalara yönelik sosyal medyada oluşan sinik tutumlar için ölçek geliştirilebilir.

Kaynakça

- Akbayır, Z. ve Kuşay, Y. (2015). Sosyal medyadan krize bakış: Otomotiv sektöründe kriz dönemlerinde sosyal medyanın kullanımına ilişkin bir araştırma. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3), 972-985.
- Marketing Türkiye(2017). *A.L.F.A. markalar görkemli bir törenle ödöllerine kavuştu*.Erişim adresi: <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/a-l-f-a-markalar-gorkemli-bir-torenle-odullerine-kavustu/>
- Andersson, L. M. (1996). Employee cynicism: An examination using a contract violation framework. *Human Relations*, 49(11), 1395-1418.
- Andersson, L. M. ve Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: Some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior*, 18, 449-469.
- Aron, D. (2001). Consumer grudgeholding: Toward a conceptual model and research agenda, *Journal of Consumer Satisfaction, Dissatisfaction and Complaining Behaviour*, 14, 108- 119.
- Bakır, U. ve Çelik, M. (2013). Tüketim toplumuna eleştirel bir yaklaşım: Kültür bozumu ve yıkıcı reklamlar. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(4), 46-63.
- Bal, H. (2013). *Nitel araştırma yöntemi*. Isparta: Fakölte Kitabevi.
- Bat, M. ve Yurtseven, Ç. T. (2014). Sosyal medyada kurumsal kriz yönetimi: Onur Air örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakölte Elektronik Dergisi*, 2(3), 197- 223.
- Canbazoğlu, A. D. (2017). Farklı marka sadakat düzeylerindeki tüketicilerin olumsuz kulaktan kulağa iletişimi yayma davranışları. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakölte Elektronik Dergisi*, 2(1), 135-156.
- Cheng, S., Lam, T. ve Hsu, C. H. C. (2006). Negative word of mouth communication intention: A application of the theory of planned behavior. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 1, 95-116. doi: 10.1177/1096348005284269

- Chylinski, M. ve Chu, A. (2010). Consumer cynicism: Antecedents and consequences. *European Journal of Marketing*, 44(6), 796-837.
- Copleston, P. (1993). *A history of philosophy*. New York: Image Books Doubleday.
- Cova, B. ve D'antone, S. (2016). Brand iconicity vs. anti- consumption well-being concerns: The Nutella palm oil conflict. *The Journal of Consumer Affairs*, 50(1), 166-192.
- Çağsal, V. (2011). *Deprem ve sosyal medya yankıları*, Erişim adresi: <http://t24.com.tr/yazarlar/volkan-cagsal/deprem-ve-sosyal-medya-yankilari-4269>
- Çetin, M. ve Toprak, Y. E. (2016). Kriz iletişimi ve sosyal medya: Emisyon krizinde Volkswagen'in Facebook kullanımı. *Selçuk İletişim Dergisi*, 9(3), 54-68.
- Çetinkaya, Ö. A. ve Ceng, E. (2018). Türkiye'deki Black Friday etkinliğinin tüketici sinizmi bağlamında bir değerlendirmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 167-180.
- Çubukçuoğlu, H. F. (2017). Kurumsal kurum penceresinden halkla ilişkiler: Nestle ve palm yağı krizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 44, 173- 192.
- Esener, A. (2017). *Markaların yaşadığı olumsuz olayların online medyada krize dönüşmesi ve otomotiv sektörüne yönelik bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güven, E. (2016). Tüketimde sinik tutum: Tüketici sinizminin sebep ve sonuçları. *İşletme Araştırmaları Dergisi-Journal of Business Research*, 8(2), 152-174.
- Helm, A. (2004). Cynics and skeptics: Consumer dispositional trust. In B. E. Kahn ve M. F. L. Valdosta (Eds.), *Advances in consumer research*. GA: Association for Consumer Research, 31(1), 345-351.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2011). *Sosyal psikoloji* (Çev. İ. Yılmaz ve A. Gelmez (2. Basım). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- İnceoğlu, M. (2004). *Tutum algı iletişimi*. Ankara: Elips Kitap.
- Kalağan, G. ve Güzeller, C. O. (2010). Öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 83-97.
- Kavak, B. (2013). *Pazarlama ve pazar araştırmaları: Tasarım ve analiz*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kirk, J. ve Miller, M. L. (1986). *Reliability and validity in qualitative research*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Kucuk, U. S. (2007). Negative double jeopardy: The role of anti-brand sites on the internet. *Journal of Brand Management*, 15, 209-222.
- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma yöntemleri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- BBC TURKISH (2005). *Nike'den 'şeffaflık' raporu*. Erişim adresi: http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/04/050413_nike_report.shtml
- Özler D. E., Atalay, C. G. ve Şahin, M. D. (2010). Örgütlerde sinizm güvensizlikle mi bulaşır? *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 47-57.
- Özpeynirci, E. (2017). Emisyon skandalı otomotiv devine pahalıya patladı, *Hürriyet Gazetesi*, Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/abdde-yer-gok-volkswagenin-geri-aldigi-araclarla-dolmaya-basladi-40429859>
- Patton, Q. M. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. London: Sage.
- Persson, L. (2008). *Ethics and environment in the coffee sector- linking CSR to the consumer's power in the context of sustainable development*. Faculty of Social and Life Sciences Department of Environment and Health. D-level Degree Project Honours Program in Environmental Science.
- Sandıkçı, Ö. ve Ekici, A. (2009). Politically motivated brand rejection. *Journal of Business Research*, 62, 208-217.
- Tosun, N. (2017). *Marka yönetimi*, 3. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Tosun, N. B., Uraltaş, N. T., Nas, A., Özkaya, B., Güdüm, S., Ertürk, B., Dönmez, M., Çerçi, M., Ülker, Y., Cesur, D. K., Varol, E. ve Kiçir, İ. (2018). *Reklam yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Tutar, H. (2012). *Sosyal psikoloji* İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Türnüklü, A. (2000 Güz). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Negative feelings of people, such as anger, resentment, and dissatisfaction are known to be reflected in their consumption behaviors. In this context, the negative experiences that are experienced with the brand and the unethical behavior of the brand cause the consumer to exhibit cynical attitudes towards that brand. Thanks to the fast and easy access of social media, the consumer is able to share the negative experience with the brand with other consumers and this can cause the brand to fall into a crisis. This study aims to reveal the approaches of brands towards cynical attitude in social media. For this purpose, in-depth interviews were conducted with social media experts of two brands operating in the food sector in Istanbul and a judgment sampling method was used. The data obtained as a result of the literature review show similarities with the findings in this study, which was conducted based on the views of social media experts. In this respect, it supports the previous studies. In the study, data on the conduct of the relationship between brand and consumer, the brand approach to cynic attitude on social media and the

efforts of the brand before and after the emergence of cynic attitude on social media are presented in line with the opinions of social media experts of the two brands operating in the food sector in Istanbul. Since the participants did not give permission to disclosure of company names during in-depth interviews, the company names remain anonymous and the participants were labeled as K1 during the first meeting and as K2 during the second meeting.

In the research, it can be stated that ‘trust’ and ‘transparency’ are the most determining factors regarding the quality of relations between the brand and the consumer. However, in improving the quality of relationships with consumers, K1 emphasized the need to present the best, the newest product as soon as possible, meeting the needs and expectations by doing consumer research, understanding the consumers, making them happy, strengthening ties with them; while K2 emphasized the actions such as listening to consumers, making them feel cared for and contacting them quickly when consumers share their negative experience with the company. On the other hand, increasing the quality of the relations between the brand and the consumers has been interpreted by K1 as a benefit to the company in terms of increase in market share, positioning as a company worth of investing in the eyes of the investor, sustainable profitability and growth, improving the quality and competitiveness of products while K2 has interpreted this as a benefit to motivate social media experts. On the other hand, K1 has emphasized that the large market share that comes with consumer satisfaction encourages competitors to work in order to be better and contributes to their transformation. In addition, K1 has explained that they have developed innovative processes to take advantage of competitors, making the company's operations more efficient, expanding their product range and seeing sustainability as an integral part of the way they do business. K2 has stated that they are not in a direct or indirect relationship with competitors and that contacting consumers as quickly as possible gives them the advantage of trying to understand, listen to, care for and follow them, differentiating them from their competitors.

In-depth interview participants observed that both of the companies were aware of the power of social media. With the consumers' efficient use of social media, the brands have also developed new strategies. In this regard, both participants have emphasized that it is important to use friendly language on social media to build a sense of mutual interaction and trust between their brands and the consumers. However, K1 has stated that they have benefited from the social media management guidance that they have prepared in social media communications and have contacted the board of directors to consult or obtain approval where necessary. In addition, K1 has stated that they are aware of the fact that the content shared on social media is at risk of leading into a crisis and they are prepared for it and added that this knowledge is in fact an important asset to prevent turning this crisis into an opportunity. K2 explains that it is very hard but also an observable notion that the social media can be controlled and emphasized that the consumers are observing cynical attitudes about not returning to them quickly or solving their complaints. In terms of both the content of the advertising messages and the language used in the advertisements, K1 explained that they are careful to make promises to consumers in accordance with the principles of responsible nutrition, especially for children, while K2 is trying to use a language which is both confident and sincere. In addition, both participants have stated that they considered the consumer's opinions, comments and suggestions regarding the ads. In terms of deceptiveness in advertising communication, which is one of the reasons of cynic attitude, K1 has emphasized that it was mandatory to know and improve the advertising law while K2 has stated that the brands need to pay attention to advertising communication more than ever and that it would be beneficial to avoid communications that could anger some segment of society.

In in-depth interview, K1 stated that they worked with an agency regarding the determination of cynical attitudes towards their brands on social media, while K2 used listening and tracking software called “monitoring”. However, K1 explained that in order to reinforce the feeling of trust between them and the consumers, they transparently share the data regarding the content, nature and production of food in accordance with the Turkish Food Codex Labelling Regulation and they evaluate the consumer feedback by logging and making necessary arrangements. K2 stated that they certainly reply to every message coming to their social media accounts and never delete negative comments; that they use social media as an “introduction” method in communication and that it is more convenient, friendly and less prone to misunderstanding to interview customers over the telephone after social media. Emphasizing the first step of communication as listening, K1 has stated that in order to prevent cynical attitudes towards brands in social media, they consider the feedback from consumers, that they behave respectfully and constructively

in their relationships with people, that they observe human and animal rights, gender equality, main values of democracy and that they do not share inaccurate information. K2 has stated that it is necessary to communicate quickly with the consumers. In addition, K1 has stated that the media and marketing communication management teams are in solidarity with the social media management board in order to neutralize the resistance caused by cynical attitudes in social media, that they are always in contact with the units in order to be able to perform the risk analysis of the situation and produce quick solutions. K2 has indicated that they always apologize to consumer immediately and that they direct them to call center. K2 added that when necessary, a company manager calls the consumer or assigns a dealer to visit the consumer and that they compensate the consumer's financial loss.

It can be said that this study contains information that may be important for brands to pay more attention to the consumer cynicism that is present on social media and to understand what approaches they may take towards these attitudes. The results of this study are important in terms of showing what kind of approaches the brands should take in face of the cynical attitudes that occur in social media and the approaches that should be taken in line with these attitudes. In addition, the study aims to shed light on both national and international brands that face the cynical attitudes in social media, and this study will establish a baseline for the future studies, thanks to its novel subject-matter.

Örgütsel Sinizmin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Hekimlere Yönelik Bir Arařtırma¹

Cansu TERZİ² ve Merve KOÇOĞLU-SAZKAYA³

Öz

Bu araştırmanın literatür bölümünde örgütsel sinizm ve örgütsel bağlılık kavramları, boyutları ve sonuçları konuları ele alınmıştır. Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerine etkisini incelemek amacıyla yapılan bu çalışma İstanbul'da kamu ve özel hastanelerde çalışan 436 doktor üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucuna göre hekimlerin örgütsel sinizm algılarının örgütsel bağlılık üzerinde negatif yönlü etkisi olduğu belirlenmiştir. Bu etkinin alt boyutları incelendiğinde de örgütsel sinizmin örgütsel bağlılığın alt boyutları olan duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılık üzerinde negatif yönlü etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sinizm, Örgütsel Bağlılık, Hekim, Sağlık Sektörü

The Investigation of the Effects of Organizational Cynicism on Organizational Commitment: A Research on Doctors

Abstract

In the literature part of this research, the concepts of organizational cynicism and organizational commitment, their dimensions and consequences are discussed. This study was conducted on 436 doctors working in public and private hospitals in Istanbul in order to investigate the effect of organizational cynicism on organizational commitment. According to the research result, it was determined that there is a negative effect of organizational cynicism on organizational commitment. When the subscales of this relationship were examined, it was also found that organizational cynicism negatively affects emotional commitment, continuance commitment and normative commitment, which are sub-dimensions of organizational commitment.

Key Words: Organizational Cynicism, Organizational Commitment, Doctor, Health Sector

Atıf İçin / Please Cite As:

Terzi, C. ve Koçoğlu-Sazkaya, M. (2020). Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerine etkisinin incelenmesi: Hekimlere yönelik bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 129-143.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.11.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.05.2019

¹ Bu çalışma "Örgütsel Sinizmin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Hekimlere Yönelik Bir Araştırma" isimli tezden üretilmiştir.

² Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Mezunu, Sorumlu Yazar, cns.in@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-0247-2402

³ Doç. Dr. - Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, merve.kocoglu@marmara.edu.tr - ORCID: 0000-0002-4820-8092

Giriş

Günümüzde yaşanan değişim ve gelişim örgütlerde bireylerin örgütsel bağlılığı, motivasyonu, iş tatmini ve örgütlerine duydukları güven gibi konularına olan ilgi her geçen gün önem kazanmaktadır. Buna karşın, bireylerin örgüte karşı olumlu tutum sergilemesini engelleyen bazı tehditler de vardır. Bu tehditlerden biri örgütsel sinizmdir. Alan yazın incelendiğinde, özel sektörde örgütsel sinizm ile ilgili olarak yapılan çalışmaların gittikçe artmaya başladığı; ancak sağlık sektöründe örgütsel sinizm kavramı ile ilgili araştırmaların kısıtlı olduğu görülmektedir.

Sağlık hizmetlerinin sunulduğu kamu ve özel hastanelerde gerek çalışma şartları gerekse çalışma koşulları hekimler açısından istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. Hekimlerin karşı karşıya kaldığı olumsuz şart ve durumlardan kaynaklı olarak onların örgütlerine yönelik örgütsel sinizm algıları artmakta ve bunun sonucunda örgütlerine bağlılıkları azalabilmektedir. Bir başka ifadeyle, örgütsel sinizm algıları yüksek olan çalışanların örgütlerine olan bağlılıkları azalabilecek ve örgütlerinden ayrılmak isteyebileceklerdir. Dolayısıyla örgütler, çalışanlarının örgütsel bağlılığının artması için onların örgütsel sinizm algılarını ortadan kaldıracak yönetim stratejilerini işlevsel hale getirmeleri gerekmektedir.

Bu bağlamda, bu araştırma, kamu ve özel hastanelerde çalışan hekimler üzerinde yapılmıştır. Özellikle sağlık sektörünün tercih edilme sebebi, diğer mesleklere göre daha fazla dikkat ve özen gerektiren bir meslek olmasıdır. Dolayısıyla, sağlık sektöründe çalışan hekimler diğer çalışanlara göre iş yükleri daha fazla olup yoğun stres altında çalışmaktadır. Bu durum hastanelerde çalışan hekimlerin örgütsel sinizm ve örgütsel bağlılık düzeylerini etkileyebileceği görüşünden hareketle bu çalışma, hekimler üzerine örgütsel sinizmin örgütsel bağlılığa etkisini belirlemek amacı ile gerçekleştirilmiştir.

Literatür Taraması

Örgütsel Sinizm Kavramı

Örgütsel sinizm “örgüt üyelerine karşı hoşnut olmama ve onlara güvenmeme” olarak tanımlanmaktadır (Brandes vd., 2008, s. 49). Dean, Brandes ve Dharwadkar (1998)’a göre, örgütsel sinizm “örgütte çalışanın genel olarak yönetimi küçümsemesi, yöneticileri bencillikle suçlaması, meslektaşlarını küçük görüp aşağılaması, örgütlerine karşı aşırı derecede olumsuz tutum içine girmesi”dir. Abraham (2000)’a göre ise, örgütsel sinizm çalışanın işi bunalıcı olarak görmesi, herhangi bir ödüllendirme olmadığı ve tüm bu nedenlerden dolayı herhangi bir çaba sarf etmeye gerek duymamasıdır.

Bernerth, Armenakis, Field ve Walker (2007)’a göre ise, örgütsel sinizm, “çalışanların işyerine karşı şüpheli olma ve güven duymama durumudur.” Bir diğer tanıma göre örgütsel sinizm, çalışanların örgütlerinin ahlaki değer ve ilkelerden yoksun olduğunu ve adil olmadığını ve örgütlerinin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğine dahil inançlarıdır. Bir başka tanıma göre örgütsel sinizm iş görenlerin örgüte, amirlerine, çalışma arkadaşlarına güven duymama ve hayal kırıklığı sebebiyle takındığı olumsuz tutumdur (Andersson, 1996, s. 1401).

Örgütsel sinizm ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda örgütsel sinizme ait farklı boyutlar tespit edilmesine karşın Dean vd. (1998) örgütsel sinizmin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç boyuttan oluştuğunu belirtmişlerdir.

Kimi kaynaklarda duygusal olarak da adlandırılan duyuşsal boyut, örgüt çalışanlarının kendi iç hissiyatlarını sorguladığı örgütsel sinizm boyutudur. Duyuşsal sinizm, çalışanların iş ortamlarına ve çalıştıkları kurumlara yönelik genel hislerini ve düşüncelerini belirtmesidir. Duyuşsal sinizm, çalışanların kurumdaki tüm çalışma süreci dahil edildiğinde, şimdiye kadar yaşadığı, gördüğü ve duyduğu bütün etkenlerin birikimi olarak da tanımlanabilir (Luczywek, 2007, s. 121).

Literatürde kimi araştırmacılar bilişsel sinizm yerine inançsal sinizm kavramını da kullanmaktadır. Bilişsel sinizm, çalışanın örgüte, örgüt çalışanlarına, yöneticilerine, politika ve amaçlarına, ödüllendirme, performans değerlendirme gibi alanlardan gelen bilgi ve talimatlara karşı duyduğu negatif tutumdur (Mirvis ve Kanter, 1989, s. 79). Bir başka tanıma göre, bilişsel sinizm, “bireylerin davranışlarının ve hissiyatlarının iyiliğe ve samimiyetle ilgili inançsızlığa olan eğilimidir” (Özler, Atalay ve Şahin, 2010, s. 55). Aynı zamanda, bilişsel sinizm, işyerlerindeki uygulamaların örgütsel politikalardan yana eksik olduğuna, örgütte yapılan resmi açıklamaların iş görenler tarafından önemsenmediğine, örgüt içindeki ilişkilerin kişisel çıkarlara bağlı olduğuna ve örgütteki çalışanların tutarsız ve güvenilmez olduğuna dair inançlardır (Kalağan ve Güzeller, 2009, s. 83).

Örgütsel sinizminin bir diğer alt boyutu olan davranışsal sinizm, çalışanın işletme hakkında çevresine olumsuz görüşler iletmesi, eleştirilerde bulunması ve çalıştığı kurumu Şikayet etmesidir. Davranışsal sinizm algıları yüksek çalışanlar, iş yerlerinde gelecek dnemelerde yapılması planlanan uygulamalar için olumsuz ve karamsar yorumlar yapma eğiliminde olabilmektedirler. Bununla birlikte, davranışsal sinizm algıları yüksek çalışanların davranışları genelde menfi ve insanı kk düşürmeye yönelik olabilir (Dean vd., 1998, s. 345). Bir başka ifadeyle, davranışsal sinizm algısına sahip olan çalışanlar, olumsuz his ve düşüncelerini davranışlarına yansıtır (Balıkcıoğlu, 2013, s. 24).

Örgütsel sinizmin sonuçları yıkıcı olmakla birlikte, özellikle örgütsel sinizm algısı yüksek olan bir yönetici zaman içinde çalışanları da olumsuz etkiler bu durum örgütte çalışanlarda kısa sürede örgütten ayrılma hissiyatı uyandırır. Bunun yanı sıra, örgütsel sinizmin olumsuz etkileri iş yerine güven duymama, iş yerine bağlı hissetmeme, işe karşı yabancılaşma, düşük performans, işten ayrılmaların artması, zgven eksikliği, kendini değersiz hissetme, tükenmişlik, kurallara uymama, örgütsel gelişim için gösterilen çabalardaki azalış, bireysel çıkarların öncelikli gelmesi, çalışanlar arasında inisiyatif alma eksikliği, iletişim problemleri, işten çıkarılmaların artması, işte devamsızlıkların artması, dikkat eksikliği, karara katılımda azalma, değişime direnç gösterme ve bireysel çıkarları ön planda tutma Őeklinindedir (Dean vd., 1998, s. 345; Mirvis ve Kanter, 1989, s. 78; Wanous, Reichers ve Austin, 1994, s. 81).

Örgütsel Bağlılık Kavramı

Örgütsel bağlılık hakkında literatürde birçok farklı tanım yapılmıştır (Kök, 2006, s. 297). Meyer ve Allen (1997) örgütsel bağlılığı, “iş görenin her ne sebep olursa olsun, örgütte kalması, işine düzenli devam etmesi, tam bir iş gününde ve hatta mesaiye kalarak daha fazla saatler iş yerinde bulunması, işletmenin yatırımlarını koruması ve örgütün amaç ve vizyonunu benimsemesi ve paylaşmasıdır” Şeklinde ifade etmişlerdir. Örgütsel bağlılık, çalışanın ait olduğu örgütte bütünleşerek, örgütün ilkelerini, amaçlarını, değerlerini benimsemesi, örgütsel kazanımlar için çaba harcaması ve örgütte kalmayı istemesinin derecesidir (l, 2006; Dağdemir, 2008, s. 39; Demirel, Güreş ve Akgl, 2010, s. 24).

Mowday, Porter ve Steers (1982) ise örgütsel bağlılığı, bir kişiyi belli bir örgütte tutan güçlü bir arzu; örgütü geliştirebilmek için olağanüstü çaba gösterme isteği; örgütün değerleriyle amaçlarını kabullenerek onlara koşulsuz inanma ve bağlanma olarak tanımlamaktadırlar. Kundi ve Saleh (1993) ise örgütsel bağlılığı, bireysel ve gruptan ziyade örgütün çıkarlarını önemseme ve onları koruyacak Şekilde davranma eğilimi olarak tanımlamışlardır. Örgütsel bağlılık, kişinin çalıştığı örgütte duyduğu bağlılığın derecesini göstermektedir (Doğan ve Kılıç, 2007, s. 37). Örgütsel bağlılığın temelinde sadakat ile örgütte kalma eğilimi bulunmaktadır (Çakınberk ve Demirel, 2010, s. 24).

1984 yılında Meyer ve Allen, yapılan araştırmaların ışığında örgütsel bağlılığı, “duygusal bağlılık” ile “devam bağlılığı” olmak üzere iki boyutta ele almaktadırlar. 1990 yılında ise bu boyutlara ek “normatif bağlılık” olarak adlandırılan nc bir boyutu daha eklemişlerdir. Sonuç olarak, üç boyutlu “Örgütsel Bağlılık Modeli”ni geliştirmişlerdir (Meyer ve Allen, 1991, s. 63).

Örgütsel bağlılık boyutlarından duygusal bağlılık, iş hayatına ilişkin duygusal tepkiler ile yakından ilişkili olmakla birlikte, işe fazla sarılma, çalışma arkadaşlarına ve mesleğe olan bağlılıktan sağlanan tatminle ilişkilidir (Balay, 2000, s. 73). Bir başka ifadeyle, duygusal bağlılık, iş görenlerin örgütün amaçlarıyla değerlerini kabullenmelerini, örgütün yararı için olağanüstü çaba göstermelerini içermektedir (Yıldırım, 2002, s. 56). Yüksek duygusal bağlılığa sahip iş görenler, ekonomik nedenleri görmezden gelerek, sadece örgütleri tarafından temsil edilen değerleri uygun buldukları, örgütün misyonunun gerçekleştirilmesine yardımcı olmak istediklerinden dolayı örgütte kalmayı istemektedirler. Böyle durumlarda örgütün performansı ön planda olduğundan, kişi örgütün başarısını ya da zararını kendininmiş gibi kabullenmektedir. Bu nedenden dolayı, örgütlerin iş grenlerinde en çok gerçekleşmesini istedikleri bağlılık, duygusal bağlılıktır (İnce ve Gl, 2005, s. 40).

Devam bağlılığı ise bir iş görenin örgütte bulunduğu zaman zarfında harcamış olduğu emek, zaman ve çabayla edinmiş olduğu statü, para gibi kazanımlarını örgütten ayrıldığında, kaybetme korkusuyla oluşan bağlılık türüdür (Yalçın ve İplik, 2005:398). Devam bağlılığı, örgütten ayrılma durumunda ortaya çıkacak maliyetlerin göz önünde bulundurulması ile ilgilidir (Meyer ve Allen, 1991, s. 67). Bu maliyetler iki farklı Şekilde oluşmaktadır. İlki, iş görenlerin alıştığları örgütte buldukları süre ne kadar uzunsa, örgütten ayrıldıkları zaman feda edecek oldukları kişisel yatırımlar da (emeklilik planları, kıdem dayalı ödüller vb.) o kadar fazla olmaktadır. Örgütten ayrılmanın maliyetini arttıran ikinci faktör ise alternatif iş imkanlarının bulunmamasıdır. İş görenler, kendilerine göre başka iş olanaklarının azlığına inandıklarında, örgütsel

bağlılıkları daha da yükselecektir. Bundan dolayı iş gören, istemese bile örgütte çalışmaya devam etmek zorunda kalabilecektir (Tolay, 2003, s. 40). Başka bir deyişle, iş görenin örgütteki yatırımları örgütten ayrılmanın maliyetlerini aşıyor ise, iş görenin örgütsel bağlılığı artacaktır. Sonuç olarak, devam bağlılığı için temel unsur örgütte kalma ihtiyacıdır (Balay, 2000, s. 22).

Normatif bağlılık, iş görenlerin örgütlerine karşı hissetmiş oldukları sorumluluk bilincini göstermektedir (Çırpan, 1999, s. 71; Meyer ve Allen, 1991, s. 67). Bir başka ifadeyle, normatif bağlılık, “iş görenin örgüte girmeden önce (ailevi ve kültürel sosyalleşme) ve örgütte bulunduğu sürece (örgütsel sosyalleşme) yaşantılarının sonucu olarak örgütte kalmayla ilgili hissettiği normatif baskılardan kaynaklı bağlılık türüdür” (Allen ve Meyer, 1990, s. 4). Bir başka ifadeyle, iş görenlerin örgütte kalmalarıyla ilgili sorumluluk duygularını ifade eden normatif bağlılıkta başlıca neden zorunluluktur. Bunun için de iş görenlerin örgütlerine bağlılık hissetmelerinde, yaptıklarının doğru ve etik olduğuna inanmaları etkilidir. Böyle bir bağlılık türü, iş görenin örgütüne karşı sorumluluklarının ve yükümlülüklerinin olduğuna inanması ve bundan dolayı da kendisini örgütte kalmak zorunda hissetmesine dayalıdır. Özetle, normatif bağlılıkta iş gören, örgütüne sadakate önem vermekte ve bu konuda etik olarak zorunluluk hissetmektedir (Yalçın ve İplik, 2005, s. 398).

Örgütsel bağlılığın düşük olmasının örgütlere yönelik olumsuz sonuçları çalışanların örgütün misyon ve vizyona ilgisiz olması, örgütü için çaba göstermemesi, örgüte yönelik özellikle müşteri bazında şikayetlerin artması, müşterilerin güveninin kaybedilmesi, örgüt performansının ve gelirin azalması, çalışanların yeni iş arayışına girmesi, değişime direnç göstermesi, stres ve gerilimlerinin artması şeklindedir. Buna karşın çalışanların örgütsel bağlılığı yüksek ise çalışanlar örgütleri için daha fazla çaba gösterecek, sadakat duyguları, iş ve kariyer tatminleri, yenilikçi davranışları, örgüte aidiyet, güven duyguları artacak ve tüm bunların sonucunda örgütsel performans artacaktır (Balay, 2000, s. 83; Bayram, 2005, s. 135; Randall, 1987, s. 463; Özdevecioğlu, 2004, s. 114; Şahin, 2007, s. 37).

Araştırmanın Yöntem Bilimi

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Çalışanların çalıştıkları kuruma yönelik sahip olduğu eleştirel düşünceler, hissettiği kötü duygular ve sergiledikleri olumsuz davranışlar olarak ifade edilen örgütsel sinizm, iş hayatında çeşitli boyutlarda ve farklı düzeylerde yaşanabilmektedir. Örgütsel sinizm, çalışanlar açısından işyerlerinde istenmeyen uygulamalar neticesinde ortaya çıktığı için, yaşanması arzu edilmeyen bir durumdur. Dolayısıyla böyle bir durumun yaşanması, çalışanların işlerine yansıtacağı bir takım olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. Bu olumsuz sonuçların en önemlilerinden biri iş görenin örgütsel bağlılığının zamanla azalmasıdır.

Bir başka ifadeyle, çalışanların çalışmış oldukları örgüte güven duymamaları, örgütleri tarafından onlara değer verilmediğini hissetmelerine sebep olan olumsuz tutumlardan biri örgütsel sinizmdir. Bunun yanı sıra, çalışanın çalışmış olduğu örgütüyle bütünleşmemesi, örgütünün ilke ve politikalarını benimsememesi, örgüt için çaba harcamaması çalışanların örgütüne karşı göstermiş olduğu bir diğer olumsuz tutum olan düşük örgütsel bağlılıktır. Bahsi geçen bu iki kavram aslında birbirleriyle ilişkilidir. Her iki kavramda çalışanların örgütlerine yönelik olumsuz davranışlar sergilemesine neden olacaktır. Bir başka ifadeyle, örgütsel sinizm algısı yüksek olan çalışanın örgütüne olan güveni olumsuz yönde etkilenmekte ve bu durum çalışanın örgütsel bağlılığını azaltmaktadır.

Diğer taraftan alan yazın incelendiğinde, farklı sektörlerde örgütsel sinizm ile ilgili olarak yapılan çalışmaların gittikçe artmaya başladığı; ancak sağlık sektöründe örgütsel sinizm kavramı ile ilgili araştırmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma örgütsel sinizm kavramının sağlık sektöründe ele alınması açısından önem taşımaktadır.

Ayrıca bu araştırma, kamu ve özel hastanelerde görev yapan hekimlerin sinizm algılarının belirlenmesi ve bunun örgütsel bağlılığa etkisinin tespiti açısından önem taşımaktadır. Böylece sağlık sektörünün işlerliğini etkileyecek unsurlar önceden belirlenip önlemler alınarak bu sorunlar ortadan kaldırılabilir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada, kamu ve özel hastanelerde çalışan hekimlerin örgütsel sinizm algılarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Kapsamı

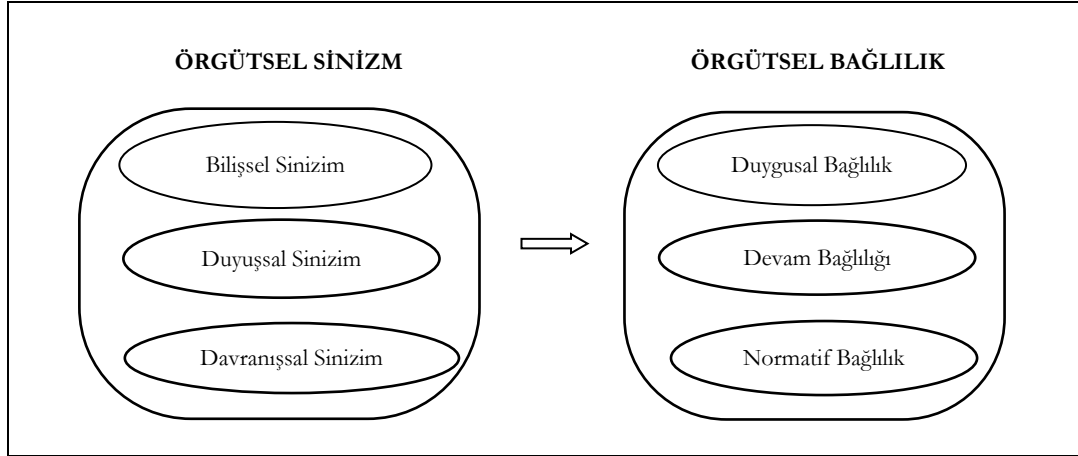
Araştırmanın evreni İstanbul genelindeki kamu ve özel hastanelerde faaliyet göstermekte olan uzman, pratisyen ve asistan hekimlerden oluşmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan 2016 yılı

verilerine göre İstanbul'da 17288 uzman, 5918 pratisyen ve 5591 asistan olmak üzere toplam 28797 hekim görev yapmaktadır (TUİK, 2017).

Söz konusu ana kitleyi temsil edecek evreni için %95 güven aralığında, \pm %5 örneklem hatası ile gerekli örneklem büyüklüğü 379 olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda ana kitleyi temsil edebilecek minimum sayıya ulaşmak üzere toplam 500 anket formu dağıtılmış olup araştırma kapsamında değerlendirilen katılımcı sayısı 436 olmuştur.

Araştırmanın Değişkenleri, Modeli ve Hipotezi

Araştırmanın bağımsız değişkeni örgütsel sinizmdir. Bağımlı değişken ise örgütsel bağlılıktır. Araştırmanın modeli Şekil 1'de gösterildiği gibi, örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini

belirleme amacıyla geliştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Bu bağlamda, örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerine etkisinin belirlenmesi amacıyla aşağdaki hipotez kurulmuştur:

1.H1: Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Bunun yanı sıra, örgütsel sinizmin örgütsel bağlılığın boyutlarına etkisi olabileceği görüşünden hareketle araştırmada üç alt hipotezi kurulmuştur.

1.H1a: Örgütsel sinizmin duygusal bağlılık üzerinde anlamlı etkisi vardır.

1.H1b: Örgütsel sinizmin devam bağlılığı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

1.H1c: Örgütsel sinizmin normatif bağlılık üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Değişkenlere İlişkin lme Araçları

Bu çalışmada kullanılan ölçekler, literatür taraması sonucunda belirlenmiş ve geçerliliği kanıtlanmış ölçeklerdir. Araştırma verilerinin toplanmasında kullanılan üç bölümden oluşan anket formu. n yazı ile hekimlere sunulmuştur. Ankette yer alan bölümler sırası ile sosyo-demografik bilgi formu, örgütsel sinizm ve örgütsel bağlılık leği Őeklinindedir.

Sosyo-demografik bilgi formunda altı soru yer almaktadır. Bunlar araştırmaya katılan hekimlerin çalıştığı kurum türü, cinsiyeti, medeni durumu, yaşı, meslek kıdemi ve mevcut kurum kıdemini belirlemeye yönelik ifadeleri içermektedir.

Örgütsel sinizm leği, Brandes (1997) tarafından geliştirilmiş olup, bilişsel, duyuruşsal ve davranışsal olmak üzere 3 boyut ve toplam 14 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan ilk 5 ifade bilişsel, sonraki 4 ifade duyuruşsal ve son 5 ifade ise davranışsal boyutları içermektedir. Ölçeğin Türkçe'ye çevirisinde Koçoğlu'nun çalışmasından yararlanılmıştır (Koçoğlu, 2014).

Örgütsel bağlılığı ölçmek için Meyer, Allen ve Smith (1993) tarafından geliştirilen daha sonra Meyer ve Allen (1997) tarafından revize edilen 18 ifadedeli örgütsel bağlılık leği kullanılmıştır. Bu ölçekte yer alan ilk 6 ifade örgütsel bağlılığın duygusal boyutunu, ikinci 6 ifade devam boyutunu ve son 6 ifade ise normatif

boyutunu ölçmektedir. İfadelerden 3., 4., 6. ve 13. ifadeler ters yönlü olup bu ifadelerde puanlama tersine yapılmıştır. Ölçeğin Türkçeye çevirisinde Gürkan (2006) ve Dalkıran (2014)'in çalışmasından yararlanılmıştır.

Örgütsel sinizm ve örgütsel bağlılık anketleri 5'li likert ölçeğine göre derecelenmiştir. Derecelendirmeler “Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle Katılıyorum (5)” şeklinde düzenlenmiştir.

Bulgular

Cevaplayıcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Betimleyici İstatistikler

Araştırmaya dahil edilen 436 hekimin demografik özelliklerine ilişkin değerler şu şekildedir: hekimlerin %62,4'ü kamu hastanelerinde, %37,6'sı ise özel hastanelerde çalışmaktadır. Hekimlerin %57,8'i kadın olup, %63,3'ü evlidir. Hekimlerin %25,7'si 30 ve altı yaş aralığında, %33,9'u 31-35 yaş aralığında, %23,9'u 36-45 yaş aralığında, %11'i 46-50 yaş aralığında ve %5,5'i 51 ve üzeri yaş aralığındadır. Hekimlerin %13,7'si 1 yıldan az, %23,3'ü 1-5 yıldır, %24,7'si 6-10 yıldır, %14,3'ü 11-15 yıldır, %11,5'i 16-20 yıldır ve %12,8 i 21 ve üzeri yıldır hekim olarak çalışmaktadır. Hekimlerin %14,7'si 1 yıldan az, %58,7'si 1-5 yıldır, %12,6'sı 6-10 yıldır, %7,3'ü 11-15 yıldır, %4,1'i 16-20 yıldır ve %2,6'sı 21 ve üzeri yıldır mevcut hastanelerinde çalışmakta olduklarını ifade etmişlerdir.

Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Örgütsel sinizm ölçeğine uygulanan ilk faktör analizinde, ölçekte yer alan 11. ifadenin birden fazla faktöre atandığı görülmüştür. Faktör analizinde ifadelerin birden fazla faktöre atanması durumunda ilgili ifade analiz dışında bırakılmalıdır (Nunnally, 1978:245). Bu nedenle 11. ifade “çalışma arkadaşlarımla manalı bakışıruz” analiz dışında bırakılmıştır. Örgütsel sinizm ölçeğinden kalan 13 madde üzerinden tekrardan faktör analizi yapılmıştır. Yapılan ikinci faktör analizinde, örgütsel sinizm ölçeğinin temel bileşenleri faktör analizinde KMO değeri 0,91'dir. Barlett testi 0,000 olarak anlamlı çıkmıştır. Bu değerler mevcut veri grubunun faktör analizi için uygunluğunu ortaya koymaktadır (Karasar 2016).

Örgütsel sinizm ölçeğinin faktör yapısı ve madde faktör yükleri ise Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Örgütsel Sinizm Ölçeği Faktör Yapısı, Faktör Yükleri ve Cronbach Alfa Değerleri

Madde No	Faktörler			Açıklanan Varyans	Cronbach Alfa
	Bilişsel Boyut	Duyuşsal Boyut	Davranışsal Boyutu		
BS3:“Hastanemde bir şeyin yapılacağı söylendiğinde, bu şeyin gerçekten gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini merak ederim.”	0,92				
BS2:“Hastanemin, politika, amaç ve uygulamalarında çok az ortak yönler görülmektedir.”	0,90				
BS4:“Hastanem, personelinden bir şey bekler, ancak başka bir şeyi ödüllendirir.”	0,85			%32,43	0,94
BS1:“Hastanemin bir şey söylediğine ve başka bir şey yaptığına inanıyorum.”	0,84				
BS5:“Hastanemde, yapılacağı söylenenler ile gerçekten yapılanlar arasında çok az benzerlik görüyorum.”	0,60				
DUS4:“Hastanemi düşündükçe içimi sıkıntı kaplar.”		0,83			
DUS3:“Hastanemi düşündükçe gerilirim.”		0,81		%27,52	0,92
DUS2:“Hastanemi düşündükçe hiddetlenirim.”		0,67			
DUS1:“Hastanemi düşündükçe öfkelenirim.”		0,63			
DAS3:“Hastanemde işlerin nasıl yürütüldüğü hakkında diğerleriyle sıklıkla konuşurum.”			0,86		
DAS5:“Kendimi, hastanemin slogan ve girişimleriyle dalga geçerken bulurum.”			0,81		
DAS4:“Hastanemin uygulama ve politikalarını başkalarıyla eleştiririm.”			0,79	%21,22	0,86
DAS1:“Hastanem dışındaki arkadaşlarıma, hastanemde işlerin nasıl olduğu hakkında şikâyet ederim.”			0,75		

BS: Bilişsel Sinizim; DUS: Duyuşsal Sinizim; DAS: Davranışsal Sinizim

Tablo 1’de görüldüğü üzere, yapılan faktör analizi sonuçlarına göre, bilişsel boyutta yer alan ifadelerin faktör yük değerleri 0,92 ile 0,60 arasında; duyuşsal boyutta yer alan ifadelerin 0,83 ile 0,63 arasında; davranışsal boyutta yer alan ifadelerin 0,86 ile 0,75 arasında değişmektedir. 13 ifadeden ve 3 boyutlu yapıdan oluşan ölçeğin toplam açıklanan varyansı ise %81,17’dir.

Örgütsel sinizm ölçeğine ilişkin Cronbach Alfa değeri 0,95’dir. Ayrıca ölçeğin boyutlarının Cronbach’s Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Tablo 1’de görüldüğü üzere, Cronbach Alfa değeri bilişsel boyutta 0,94; duyuşsal boyutta 0,92 ve davranış boyutunda 0,86’dır. Elde edilen bu değerlerde $\alpha > 0.70$ olduğundan ölçeğin ve boyutlarının oldukça güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır (Nunnally, 1978:245).

Dolayısıyla, uygulanan faktör ve güvenilirlik analizleri sonucunda 13 ifadeli ölçek orijinal ölçekteki gibi 3 boyutlu bir yapı oluşturmuştur.

Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Örgütsel bağlılık ölçeğinin temel bileşenleri faktör analizinde KMO değeri 0,91’dir. Barlett testi 0,000 olarak anlamlı çıkmıştır. Bu değerler mevcut veri grubunun faktör analizi için uygunluğunu ortaya koymaktadır (Karasar, 2016).

Örgütsel bağlılık ölçeğinin faktör yapısı ve madde faktör yükleri ise Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Örgütsel Bağlılık Ölçeği Faktör Yapısı, Faktör Yükleri ve Cronbach Alfa Değerleri

Madde No	Faktörler			Açıklanan Varyans	Cronbach Alfa
	Duygusal Bağlılık	Devam Bağlılığı	Normatif Bağlılık		
DB5:“Bu hastanenin benim için büyük bir kişisel anlamı var.”	0,81				
DB1:“Kariyerimin geri kalan kısmını bu hastanede geçirmekten çok mutlu olurum.”	0,78				
DB3:“Hastanemde kendimi “ailenin bir parçası” gibi hissetmiyorum. ^(R) ”	0,75			%25,36	0,90
DB4:“Bu hastaneye “duygusal olarak bağlı” hissetmiyorum. ^(R) ”	0,73				
DB2:“Bu hastanenin sorunlarını kendi sorunlarımmış gibi hissederim.”	0,69				
DB6:“Hastaneme güçlü bir aidiyet duygusu hissetmiyorum. ^(R) ”	0,61				
DEB2:“Şu anda hastanemden ayrılmaya karar versem, hayatımın çoğu alt üst olurdu.”		0,71			
DEB6:“Bu hastanede çalışmaya devam etmemin başlıca sebeplerinden biri, buradan ayrılmanın hatırı sayılır kişisel kayıplar getireceğidir; başka bir hastanede burada sahip olduğum faydaların tamamını karşılamayabilir.”		0,70			
DEB3:“Şu anda, hastanemde kalmak arzu etmem olduğu kadar bir zorunluluk meselesidir.”		0,69		%20,03	0,85
DEB1:“İstesem bile, şu anda hastanemden ayrılmak benim için zor olurdu.”		0,64			
DEB4:“Bu hastaneden ayrılmayı düşünmek için çok az seçeneğim olduğuna inanıyorum.”		0,62			
DEB5:“Bu hastaneden ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri mevcut alternatiflerin az olmasıdır.”		0,56			
NB4:“Bu hastane benim sadakatimi hak ediyor.”			0,77		
NB5:“İş arkadaşlarıma karşı sorumluluk duygusuna sahip olduğum için şu anda hastanemden ayrılmam.”			0,66		
NB6:“Hastaneme çok şey borçluyum.”			0,62		
NB3:“Hastanemden şimdi ayrılırsam, suçluluk duyarım.”			0,58	%19,82	0,86
NB1:“Şu anki işverenimle devam etmek için hiçbir zorunluluk hissetmiyorum. ^(R) ”			0,56		
NB2:“Benim avantajıma olsa da hastanemden şimdi ayrılmanın doğru olduğunu hissetmiyorum.”			0,52		

DB: Duygusal Bağlılık; DEB: Devamlılık Bağlılığı; NB:Normatif Bağlılık; R: Reverse (Ters Yönlü Soru)

Tablo 2’de görüldüğü üzere, yapılan faktör analizi sonuçlarına göre duygusal bağlılık boyutunda yer alan ifadelerin yük değerleri 0,81 ile 0,61 arasında; devam bağlılığı boyutunda yer alan ifadelerin 0,71 ile 0,56 arasında; normatif bağlılık boyutunda yer alan ifadelerin 0,77 ile 0,52 arasında değişmektedir. 18 ifadeden 3 boyutlu yapıdan oluşan ölçeğe ait toplam varyans ise %65,21’dir.

Örgütsel bağlılık ölçeğinin Cronbach Alfa değeri 0,94’dür. Yine Tablo 2’de görüldüğü üzere, ölçeğin her bir boyutunun Cronbach’s Alpha katsayısı hesaplanmış olup duygusal bağlılık için 0,90; devam bağlılığı için 0,85 ve normatif bağlılık için 0,86’dır. Elde edilen bu değerlerde $\alpha > 0.70$ olduğundan ölçeğin ve boyutlarının oldukça güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır (Nunnally, 1978, s. 245).

Dolayısıyla, uygulanan faktör ve güvenilirlik analizleri sonucunda 18 ifadeli ölçek orijinal ölçekteki gibi 3 boyutlu bir yapı oluşmuştur.

Değişkenlere İlişkin Ortalama Değerler

Örgütsel sinizm ve örgütsel bağlılık ölçeği 5’li likert şeklinde olup Tablo 3’de örgütsel sinizm ve örgütsel bağlılık ölçeğine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri yer almaktadır.

Tablo 3. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimleyici İstatistikler

	Ortalama	Standart Sapma
Duyuşsal sinizm	2,52	1,03
Bilişsel sinizm	2,96	1,01
Davranışsal sinizm	3,33	1,02
Örgütsel Sinizm	2,94	1,02
Duygusal bağlılık	3,07	0,88
Devam bağlılığı	2,96	0,84
Normatif bağlılık	2,79	0,81
Örgütsel Bağlılık	2,94	0,84

Tablo 3’de görüldüğü üzere, örgütsel sinizm ölçeğinin duyuşsal sinizm boyutunun ortalaması 2,52; standart sapması 1,03; bilişsel sinizm boyutunun ortalaması 2,96 ve standart sapması 1,01; davranışsal sinizm boyutunun ortalaması 3,33 ve standart sapması 1,02’dir. Örgütsel sinizm ölçeğinin ise ortalaması 2,94, standart sapması 1,02’dir. Ortalamalar incelendiğinde, hekimlerin örgütsel sinizm algılarının orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık boyutunun ortalaması 3,07 ve standart sapması 0,88; devam bağlılığı boyutunun ortalaması 2,96 ve standart sapması 0,84; normatif bağlılık boyutunun ortalaması 2,79 ve standart sapması 0,81’dir. Örgütsel bağlılık ölçeğinin ortalama değeri ise 2,94, standart sapması 0,84’tür. Ortalamalar incelendiğinde, hekimlerin örgütsel bağlılıklarının orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Değişkenler Arası İlişkilerin Araştırılması

Bu çalışmada, örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi, aynı zamanda örgütsel sinizmin örgütsel bağlılığın boyutları üzerindeki etkisi de incelenecektir.

Örgütsel Sinizmin Örgütsel Bağlılığa Olan Etkisi

Örgütsel sinizmin, örgütsel bağlılık üzerine etkisini belirlemeye yönelik geliştirilen araştırmanın hipotezi şu şekilde kurulmuştur:

1.H1: Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Birinci hipotezi test etmek amacıyla örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek için aşamalı regresyon analizinden faydalanılmıştır. Örgütsel sinizmin tüm boyutları “bilişsel”, “duyuşsal” ve “davranışsal” değişkenlerinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini sınamak için aşamalı regresyon analizi uygulanmıştır.

Örgütsel sinizmin, örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan aşamalı regresyon analizi sonuçları Tablo 4’de gösterilmektedir. Yapılan analiz sonuçlarına göre iki model meydana gelmiştir.

Tablo 4. Örgütsel Sinizmin Örgütsel Bağlılık Etkisi Üzerine Aşamalı Regresyon Analizi Sonucu

Model	Bağımlı Değişken:		Düzeltilmiş R ²			
	Örgütsel Bağlılık	Beta	p	F	Model (p)	
1	Duyuşsal Sinizm	-0,37	0,000	0,14	69,79	0,000
2	Duyuşsal Sinizm	-0,28	0,000	0,15	37,09	0,000
	Bilişsel Sinizm	-0,13	0,000			

Tablo 4’de görüldüğü üzere, gerçekleştirilen aşamalı regresyon analizi sonucunda iki değişkenin modele girdiği görülmüştür. Söz konusu değişkenler “duyuşsal sinizm” ve “bilişsel sinizm” değişkenleridir. “Davranışsal sinizm” değişkeni istatistiksel açıdan anlamlı bir etki yapmadığı için analiz dışı kalmıştır. Bir başka ifadeyle, yapılan analize göre “duyuşsal sinizm ve bilişsel sinizm” değişkenleri örgütsel bağlılığı açıklamaktadır.

Tablo 4’deki R² değerlerine bakıldığında, tek başına “duyuşsal sinizm” boyutunun örgütsel bağlılık toplamının %14’ünü açıkladığı (Model 1), daha sonra “duyuşsal sinizm ve bilişsel sinizm” boyutlarının birlikte örgütsel bağlılık toplamının %15’ini açıkladığı (Model 2) görülmektedir. Aynı zamanda yapılan analizde, elde edilen değerler modelin anlamlı olduğuna işaret etmektedir (p=0,000(a)), (p=0,000(b)). Sonuçlar değerlendirildiğinde, “duyuşsal sinizm” boyutunun toplam açıklanma düzeyi içinde oldukça yüksek bir değerde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, duyuşsal sinizm algısına sahip olan hekimlerin örgütsel bağlılıklarının daha az olduğu söylenebilir.

Tablo 4, aynı zamanda, bağımsız değişkenlerdeki bir birim artışın bağımlı değişkeni nasıl etkileyeceğini göstermektedir. Örgütsel sinizm boyutlarıyla örgütsel bağlılığı açıkladığı modeldeki (Model 2) beta değerleri, bu toplam modeldeki örgütsel sinizm boyutlarının her birinin örgütsel bağlılık toplamı ile etkilerini göstermektedir. Buna göre, duyuşsal sinizm puanının bir birim artması örgütsel bağlılık puanını 0,28 (β) kadar azaltacağı, bilişsel sinizm puanının bir birim artması örgütsel bağlılık puanını 0,13 (β) kadar azaltacağı sonucuna ulaşılmış, ayrıca bu sonuçlar istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır.

Dolayısıyla, “duyuşsal sinizm” ve “bilişsel sinizm” değişkenleri ile örgütsel bağlılık arasındaki etkinin doğrusal ve negatif yönlü olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu doğrultuda 1.H₁ hipotezi kabul edilmiştir.

Örgütsel Sinizmin Duygusal Bağlılığa Olan Etkisi

Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılığın boyutlarına etkisi olabileceği görüşünden hareketle araştırmada üç alt hipotezi kurulmuştur.

Bu bağlamda, örgütsel sinizmin duygusal bağlılığa etkisi olabileceği görüşünden hareketle araştırmanın birinci alt hipotezi şu şekilde kurulmuştur:

1.H_{1a}: Örgütsel sinizmin duygusal bağlılık üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Tablo 5. Örgütsel Sinizm ve Duygusal Bağlılık Model Özet

Bağımsız Değişken	B	T	P	F	Model (p)	Düzeltilmiş R ²
Sabit	4,37	33,87	0,000	109,91	0,000	0,20
Örgütsel Sinizm	-0,45	-10,48	0,000			

Tablo 5’de görüldüğü üzere, hipotezi test etmek amacıyla yapılan regresyon analizinde hekimlerin örgütsel sinizm algılarının duygusal bağlılıkları üzerinde anlamlı bir etkisi söz konusudur (p=0,000<0,05).

Hekimlerin duygusal bağlılıklarındaki değişimin %20’si (Düzeltilmiş R²) modele dahil olan örgütsel sinizm değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Yine Tablo 5’de görüldüğü üzere örgütsel sinizm puanı bir birim arttığında duygusal bağlılık puanının -0,45 (β₁) azalacağı söylenebilir. Elde edilen bu beta değerine göre örgütsel sinizm, duygusal bağlılığı belirli bir ölçüde açıklamaktadır.

Dolayısıyla, örgütsel sinizmin duygusal bağlılık üzerindeki etkisinin doğrusal ve negatif yönlü olduğu sonucu çıkmaktadır.

Bu doğrultuda, 1.H_{1a} hipotezi kabul edilmiştir.

Örgütsel Sinizmin Devam Bağlılığına Olan Etkisi

Örgütsel sinizmin devam bağlılığına etkisi olabileceği görüşünden hareketle araştırmanın ikinci alt hipotezi şu şekilde kurulmuştur:

1.H_{1b}: Örgütsel sinizmin devam bağlılığı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Tablo 6. Örgütsel Sinizm ve Devam Bağlılığı Model Özeti

<i>Bağımsız Değişken</i>	<i>B</i>	<i>T</i>	<i>P</i>	<i>F</i>	<i>Model (p)</i>	<i>Düzeltilmiş R²</i>
Sabit	3,39	24,94	0.000			
Örgütsel Sinizm	-0,15	-3,32	0.001	11,00	0,001	0,02

Tablo 6'da görüldüğü üzere, hipotezi test etmek amacıyla yapılan regresyon analizinde hekimlerin örgütsel sinizm algılarının devam bağlılıkları üzerinde anlamlı bir etkisi söz konusudur ($p=0,001<0,05$).

Hekimlerin devam bağlılıklarındaki değişimin %2'si (Düzeltilmiş R²) modele dahil olan örgütsel sinizm değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Yine Tablo 6'da görüldüğü üzere, örgütsel sinizm puanı bir birim arttığında devam bağlılığı puanının -0,15 (β_1) azalacağı söylenebilir. Elde edilen bu beta değerine göre örgütsel sinizm, devam bağlılığını belirli bir ölçüde açıklamaktadır.

Dolayısıyla, örgütsel sinizmin devam bağlılığı üzerindeki etkisinin doğrusal ve negatif yönlü olduğu sonucu çıkmaktadır.

Bu doğrultuda, 1.H_{1b} hipotezi kabul edilmiştir.

Örgütsel Sinizmin Normatif Bağlılığına Olan Etkisi

Örgütsel sinizmin normatif bağlılığına etkisi olabileceği görüşünden hareketle araştırmanın üçüncü alt hipotezi şu şekilde kurulmuştur:

1.H_{1c}: Örgütsel sinizmin normatif bağlılık üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Tablo 7. Örgütsel Sinizmin ve Normatif Bağlılık Model Özeti

<i>Bağımsız Değişken</i>	<i>B</i>	<i>T</i>	<i>P</i>	<i>F</i>	<i>Model (p)</i>	<i>Düzeltilmiş R²</i>
Sabit	3,77	30,71	0.000			
Örgütsel Sinizm	-0,34	-8,27	0.000	68,32	0,000	0,13

Tablo 7'de görüldüğü üzere, hipotezi test etmek amacıyla yapılan regresyon analizinde hekimlerin örgütsel sinizm algılarının normatif bağlılıkları üzerinde anlamlı bir etkisi söz konusudur ($p=0,000<0,05$).

Hekimlerin normatif bağlılıklarındaki değişimin %13'ü (Düzeltilmiş R²) modele dahil olan örgütsel sinizm değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Yine Tablo 7'de görüldüğü üzere, örgütsel sinizm puanı bir birim arttığında normatif bağlılık puanının -0,34 (β_1) azalacağı söylenebilir. Elde edilen bu beta değerine göre örgütsel sinizm, normatif bağlılığı belirli bir ölçüde açıklamaktadır.

Dolayısıyla, örgütsel sinizmin normatif bağlılık üzerindeki etkisinin doğrusal ve negatif yönlü olduğu sonucu çıkmaktadır.

Bu doğrultuda, 1.H_{1c} hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmanın Sonucu, Kısıtları ve Öneriler

Örgütsel sinizm, çalışanların örgütlerini küçümsemesi, yöneticilerinin bencil olduğunu düşünmesi, çalışma arkadaşlarını küçük görüp aşağılaması nedeniyle örgütlerine karşı geliştirdikleri olumsuz tutum olarak tanımlanır. Bu bağlamda işveren, çalışana güven ve destek hissiyatı vererek örgütün açık sözlü olacağını ve taahhütlerini yerine getireceğini açıkça ifade etmezse, çalışanlarda örgüte karşı güvensizlik hissedecek ve örgütsel sinizm algıları artacaktır. Bunun sonucunda ise, çalışanlar kuruma karşı özverili davranmak yerine tamamen kendi çıkarlarını düşünerek hareket edebilirler. Çalışanların örgütlerine yönelik geliştirdikleri bir olumsuz tutum olan örgütsel sinizm, örgütler açısından olumsuz çıktılarla sonuçlanır. Bunlardan biri örgütsel bağlılıkta azalmadır. Örgütsel bağlılık, iş görenin örgütte kalması, işine sürekli

devam etmesi hatta mesaiye kalması, işletmenin yatırımlarını koruması ve örgütün misyon ve vizyonunu benimsemesidir. Bahsi geçen bu iki kavram birbiriyle ilişkili olup örgütsel sinizim algısı yüksek olan çalışanın örgütsel güveni azalmakta ve bu durum çalışanın örgütsel bağlılığını azaltmaktadır.

Bu bağlamda, bahsi geçen bu iki kavram arasındaki etkiyi belirlemek amacıyla bu çalışma sağlık sektöründe hekimler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu araştırmanın sonucuna göre, örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerinde negatif yönlü bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu sonuç Abraham (2000), Balıkçioğlu (2013), Fındık ve Eryeşil (2012), Kılıç (2011), Özgan, Külekçi ve zkan (2012), Pitre (2004) ve Yıldız (2012)'in çalışmalarını da destekler niteliktedir. Örgütsel sinizim boyutları incelendiğinde, örgütsel bağlılığı etkileyen en önemli boyutun duyuşsal sinizim sonrasında bilişsel sinizim olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, hekimlerin duyuşsal sinizim algıları örgütsel bağlılıklarını en fazla açıklamaktadır. Bir başka ifadeyle, hekimler hastanelerine karşı kızgınlık, kmseme, öfke, utanç gibi duygular hissettiklerinde hastanelerine bağlılıklarının daha fazla azalacağı söylenebilir. Diğer taraftan, hekimlerin bilişsel sinizim algıları örgütsel bağlılıklarını da etkilemektedir. Hekimler hastane içindeki ilişkilerin bireysel çıkarlara bağlı olduğuna ve örgüt politika ve uygulamalarının adaletten yoksun olduğunu düşünürse, örgütlerine olan güven duyguları azalacak ve bunun sonucunda örgütsel bağlılıkları da azalacaktır.

Bu araştırmada örgütsel sinizmin örgütsel bağlılığın boyutları olan duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık üzerindeki etkiler ayrıca ele alınmıştır. Araştırmanın bir sonucu, örgütsel sinizmin duygusal bağlılık üzerinde negatif yönlü bir etkisi olduğudur. Buna göre, hekimler hastanelerine güven duymadıklarında, hastaneleri için çaba göstermeyecek ve çalıştıkları hastanede daha fazla kalmak istemeyecektir. Dolayısıyla, hastanesini kmseyen ve aşağılayan hekimlerin, hastanelerine yönelik duygusal bağlılığı azalacaktır.

Bu araştırmanın bir diğer sonucu ise örgütsel sinizmin devam bağlılığı üzerinde negatif yönlü bir etkisi olmasıdır. Hekimler hastanelerine güven duymuyorsa bir başka ifadeyle, örgütsel sinizim algıları yüksek ise hatta hastanelerinde bulunduğu zaman zarfında harcamış olduğu emek, zaman ve çabayla edinmiş olduğu statü, para gibi kazanımları olsa dahi devam bağlılıkları azalacaktır.

Son olarak, bu çalışmada örgütsel sinizmin normatif bağlılık üzerinde negatif yönlü bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, hastanelerine karşı şüphe duyan ve olumsuz tutum sergileyen hekimlerin, hastanede çalışmaya başladığı günden itibaren başlayan örgütsel sosyalizasyon deneyimlerinin azalması sonucunda, hekimlerin değerleriyle hastanenin değerleri zdeşleşmeyecek ve bununla birlikte hekimlerin hastanelerine yönelik ahlaki sorumluluklarını yerine getirme baskısında azalma görülecek ve normatif bağlılıkları azalacaktır.

Bu araştırmanın İstanbul'daki bazı hastanelerde gerçekleştirilmiş olması, araştırmadaki bulguların tüm hastaneleri yansıtaağı anlamına gelmemektedir. Bir başka ifadeyle, elde edilen sonuçlar, sadece araştırmaya katılan hastanelerin oluşturduğu sınırlı evren için geçerlidir. Dolayısıyla araştırma sonuçları ile ilgili bundan öteye bir genelleme yapılması mümkün değildir. Bu araştırmanın bir başka kısıtı ise, bazı kamu ve özel hastanelerde çalışan hekimlerin görüşlerine dayanan sübjektif bir yaklaşımla değerlendirilmiş olmasıdır.

Araştırmanın İstanbul ilindeki bazı özel ve kamu hastaneleri ile sınırlı olmasından yola çıkarak, bundan sonraki alışmalar İstanbul dışındaki diğer illerde gerçekleştirilmesinin yanı sıra, iller arası karşılaştırmalarda yapılabilir. Bununla birlikte araştırmada incelenen sinizim ve bağlılık değişkenleri ile birlikte, mesleki etik algısının da bundan sonraki araştırmalarda konu edilmesi sosyal bilimlere katkı sağlayacaktır. Çünkü, insan sağlığına yönelik bir mesleği icra eden kişilerin göstermiş olduğu örgütsel davranışlarının üzerinde en önemli etkiye sahip unsurlardan biri mesleki etik algısıdır. Bunun yanı sıra, ileride yapılacak araştırmalarda örgütsel vatandaşlık, iş stresi, işe adanmışlık, tükenmişlik, duygusal emek gibi konuların araştırmacılar tarafından incelenmesi sosyal bilimlere katkı sağlayacaktır.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, hekimlerin örgütsel sinizim algılarının artması ile birlikte örgütsel bağlılıklarının azalacağı belirtilebilir. Bunun yanı sıra, insan sağlığı için çalışan hekimlerin, örgütsel sinizim algılarındaki artış sonucunda ortaya çıkan olumsuz etkilerin hastaların genel sağlıkları üzerindeki olumsuz yansımaları dikkate alındığında, hekimlerin örgütsel sinizim algılarının yüksek olmasının nedenlerinin araştırılması gerekmektedir. Bu nedenle özellikle Sağlık Bakanlığı tarafından hastanelerdeki çalışma şartları ve koşulların iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(3), 269-292.
- Allen, N. J. ve Mayer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational ve Organizational Psychology*, 63(1), 1-38.
- Andersson, L. M. (1996). Employee cynicism: An examination using a contract violation framework. *Human Relations*, 49(11), 1395-1418.
- Balay, R. (2000). *Yönetici ve öğretmenlerde örgütsel bağlılık*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Balıkçoğlu, S. (2013). *Antalya bölgesi konaklama işletmeleri çalışanlarının örgütsel sinizm tutumları ile bağlılık ilişkisi üzerine bir araştırma* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Bayram, L. (2005). Yönetimde yeni bir paradigma: Örgütsel bağlılık. *Sayıştay Dergisi*, 59, 125-137.
- Bernerth, J.B., Armenakis, A.A., Field, H.S. ve Walker, H.J. (2007). Justice, cynicism, and commitment: A study of important organizational change variables. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 43(3), 303-326.
- Brandes, P. M., Castro, S. L., James, M. S., Martinez, A. D., Matherly, T. A., Ferris, G. R. ve Hochwater, W. A. (2008). The interactive effects of job insecurity and organizational cynicism on work effort following a layoff. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 14(3), 233-247.
- Brandes, P. M. (1997). *Organizational cynicism: Its nature, antecedents, and consequences* (Unpublished Phd Dissertation). The University of Cincinnati, Florida.
- Çakınberk, A. ve Demirel, E.T. (2010). Örgütsel bağlılığın belirleyicisi olarak liderlik: Sağlık çalışanları örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 103-119.
- Çırpan, H. (1999). *Örgütsel öğrenme iklimi ve örgüte bağlılık ilişkisi: Bir alan araştırması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çöl, G. (2006). Örgütsel bağlılık kavramı ve benzer kavramlarla ilişkisi. *İş, Güç - Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6(2), 40-60.
- Dağdemir A. (2008). *Kurum kimliği ve kurumsal bağlılık arasındaki ilişki: Kurum kimliğinin çalışanların kurumsal bağlılıkları üzerindeki etkilerinin bir işletmede araştırılması* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Dalkıran, E. (2014). *Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğretim elemanlarında örgütsel bağlılık ve yönetsel etkililik ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dean, J. W., Brandes, P. ve Dharwadkar R. (1998). Organizational cynicism. *The Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.
- Demirer, H., Güreş, N. ve Akgül, V. (2010). Organizational commitment and job satisfaction: The influence of individual and organizational factors on sales persons' work attitudes in travel agencies. *Journal of Social Sciences Institute*, 7(14), 41-62.
- Doğan, S. ve Kılıç, S. (2007). Örgütsel bağlılığın sağlanmasında personel güçlendirmenin yeri ve önemi. *Erişyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29, 37-61.
- Findık, M. ve Eryeşil, K. (2012). Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *International Iron ve Steel Symposium*, 1250-1255.
- Gürkan G. Ç. (2006). *Örgütsel bağlılık: Örgütsel iklimin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi ve Trakya Üniversitesi'nde örgüt iklimi ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin araştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- İnce, M. ve Gül, H. (2005). *Yönetimde yeni bir paradigma, örgütsel bağlılık*. Konya: Çizgi Yayıncılık.
- Kalağan, G., ve Güzeller, C. O. (2009). Öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(83), 83-87.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kılıç, Ş. (2011). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel sinizm ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki (Keçiören ilçesi örneği)* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tez). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçoğlu, M. (2014). Cynicism as a mediator of relations between job stress and work alienation: A study from a developing country-Turkey. *Global Business and Management Research*, 6 (1), 24-36.
- Kök S. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılığın incelenmesine yönelik bir araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 291-310.
- Kundi B. A. ve Saleh S. D. (1993). A model of organizational commitment: Instrumental and intrinsic motivation and beyond. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 10(2), 154-166.
- Luczywek, D. R. (2007). *Can personality buffer cynicism? Moderating effects of extraversion and neuroticism in response to workplace hassles* (Dissertation). Alliant International University, Los Angeles.
- Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1991). A three component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1, 61-98.
- Meyer, J. P., Allen, N. J. ve Smith, C. A. (1993). Commitment to organizations and occupations: Extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78, 538-551.
- Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1997). *Commitment in the workplace: Theory, research, and application*. CA: Sage Publications.
- Mirvis, D. L. ve Kanter, P. H. (1989). *The cynical Americans: Living and working in an age of discontent and disillusion*. Jossey-Bass.

- Mowday, R. T., Porter, L. W. ve Steers, R. M. (1982). *Employee organization linkages: The psychology of commitment, absenteeism and turnover*. New York: Academic Press.
- Nunnally, J. (1978). *Psychometric theory* (Second Edition). New York: McGraw Hill.
- Özdevecioğlu, M. (2004). Algılanan örgütsel destek ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(2), 113-130.
- Özgan, H., Külekçi, E., ve Özkan, M. (2012). Öğretim elemanlarının örgütsel sinizm ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Online Journal of Educational Science*, 4(1), 196-205.
- Özler, D. E., Atalay, C. G., ve Şahin, M. D. (2010). Örgütlerde sinizm güvensizlikle mi bulaşır? *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 47-57.
- Pitre, J. L. (2004). *Organizational cynicism at The United States Naval Academy: An exploratory study* (Unpublished Dissertation). Naval Postgraduate School Monterey, California.
- Randall, D. M. (1987). Commitment and the organization: The organization man revisited. *Academy of Management Review*, 12(3), 460-471.
- Şahin, N. (2007). *Personel güçlendirmenin iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tolay, E. (2003). *Eğitimin örgütsel bağlılığa etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- TUIK. (2017). İllere Göre Sağlık Çalışma İstatistikleri. www.tuik.gov.tr [erişim tarihi 14.09.2017].
- Wanous, J. P., Reichers, A. E. ve Austin, J. T. (1994). Organizational cynicism: An initial study. *Academy of Management Best Papers Proceedings*, 269-273.
- Yalçın, A. ve İplik, F. N. (2005). Beş yıldızlı otellerde çalışanların demografik özellikleri İle örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma: Adana ili örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 395-412.
- Yıldırım, F. (2002). *Çalışma yaşamında örgüte bağlılık ve örgütsel adalet ilişkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, K. (2012). Örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki. *International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turtic*, 8(6), 853-879.

EXTENDED ABSTRACT

Organizational cynicism, which is expressed as the employees' critical thoughts, bad emotions and negative behaviors they exhibit to their organizations, can be experienced in various sizes and at different levels in business life. Organizational cynicism is an undesirable situation because it occurs as a result of undesirable practices in the workplace. Therefore, the occurrence of such a situation may cause some negative consequences for the employees. One of the most important of these negative results is the decrease in employee commitment over time.

In other words, organizational cynicism is one of the negative attitudes that cause the employees to feel that they do not trust the organization they work with and also, they feel that they are not valued by their organization. Besides, another negative attitude of the employees against the organization is low organizational commitment which means that the employees do not integrate with the organization, do not adopt the principles and policies of the organization, do not make an effort for the organization.

These two concepts are actually related to each other. In both concepts, employees will display negative behaviors towards their organizations. In other words, employees with a high level of organizational cynicism adversely affect trust in their organization and this reduces the organizational commitment of the employees.

In addition, it is observed that studies on organizational cynicism in different sectors have begun to increase gradually in the literature; however, research on the concept of organizational cynicism in the health sector is limited. Therefore, this study is important in terms of addressing the concept of organizational cynicism in the health sector.

In addition, this research is important in determining the cynicism perceptions of doctors working in public and private hospitals and its effect on organizational commitment. Thus, the problems that affect the functioning of the health sector can be determined by taking precaution and measures. In this study, it is aimed to investigate the effects of organizational cynicism on organizational commitment of doctors working in public and private hospitals.

The independent variable of the study is organizational cynicism. Dependent variable is organizational commitment. The model of the study was developed in order to determine the effects of organizational cynicism on organizational commitment as shown in Figure 1.

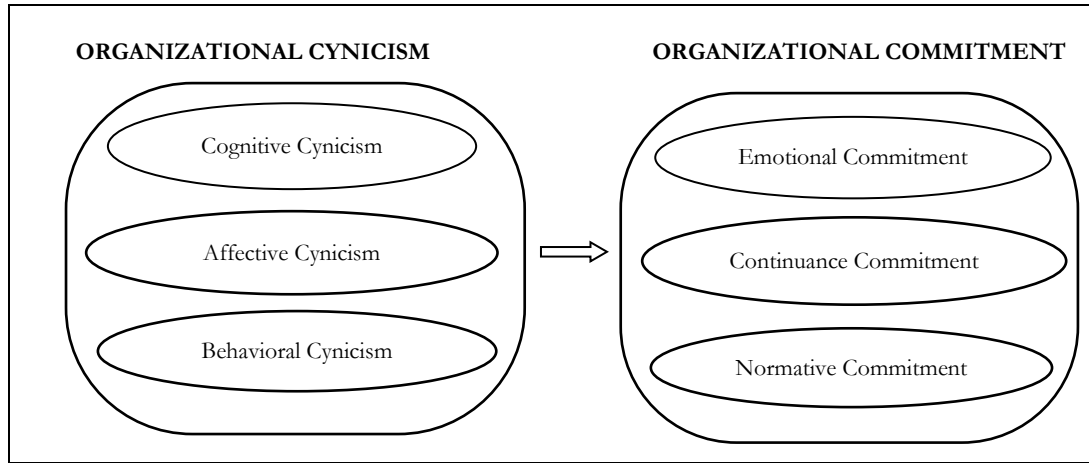

Figure 1. *Research Model of the Study*

The hypothesis of the research designed to determine the effect of organizational cynicism on organizational commitment is as follows:

1.H₁: Organizational cynicism significantly affects organizational commitment.

In this respect, the sub-hypothesis is determined as:

1.H_{1a}: Self-awareness significantly affects individual creativity.

1.H_{1b}: Relational transparency significantly affects individual creativity.

1.H_{1c}: Internalized moral perspective significantly affects individual creativity.

In this research, surveys are used as a means of data collection. After an extensive literature review regarding the research, the scales have been determined that will measure the variables best. The determined scales are tested scales and found to be valid and reliable in various studies in the literature.

Organizational cynicism scale was developed by Brandes (1997) and consisted of 3 dimensions, cognitive cynicism, affective cynicism and behavioral cynicism, and a total of 14 statements. The first 5 statements in the scale are cognitive cynicism, the next 4 statements are affective cynicism and the last 5 statements include behavioral cynicism dimensions. The researcher has benefited from Koçoğlu's (2014) study for the English to Turkish translation of this scale.

Organizational commitment scale was firstly developed by Meyer, Allen and Smith (1993) and later revised by Meyer and Allen (1997). This scale consisted of 3 dimensions and 18 statements. The first 6 statements on this scale measure the emotional commitment, the second 6 statements measure the continuity commitment and the last 6 statements measure the normative commitment. Statements 3, 4, 6, and 13 are reversed, and the scores are reversed. The researcher has benefited from Gürkan (2006) and Dalkıran (2014) study for the English to Turkish translation of this scale.

This study was conducted on 436 doctors working in public and private hospitals in Istanbul in order to investigate the effects of organizational cynicism on organizational commitment. According to the research result, it was determined that there is a negative effect of organizational cynicism on organizational commitment. This result also supports the study of Abraham (2000), Balıkçoğlu (2013), Fındık and Eryeşil (2012), Kılıç (2011), Ozgan et al. (2012), Pitre (2004) and Yıldız (2012). The results of the study shows that the most important dimension affecting organizational commitment was cognitive cynicism after affective cynicism. In this context, doctors' perceptions of affective cynicism most explain their perception of organizational commitment. Thus, 1.H_{1a} hypothesis is supported.

When the subscales of this relationship were examined, it was also found that organizational cynicism negatively affects emotional commitment, continuance commitment and normative commitment, which are sub-dimensions of organizational commitment. In other words, one of result of the study is that organizational cynicism has a negative effect on emotional commitment. Accordingly, when doctors do not trust the organization, they will not want to strive for their organization and stay in the organization

any longer. Hence, the doctors who despise and insult the organization will decrease their emotional commitment to their organization. Thus, 1.H_{1a} hypothesis is supported.

Another result of this research is that organizational cynicism has a negative effect on continuance commitment. If doctors do not trust the organization, in other words, if they have high perceptions of organizational cynicism, even if they gain status, money etc. during their working life in the organization, their continuance commitment will decrease. Thus, 1.H_{1b} hypothesis is supported.

Finally, this study showed that organizational cynicism has a negative effect on normative commitment. In this context, when the values of the doctors who doubt the workplaces and the values of the organization are not identified over time, as well as the doctors' willingness to fulfill their moral responsibilities towards their organizations, the normative commitment of their employees towards their organizations will decrease. Thus, 1.H_{1c} hypothesis is supported.

Çalışanların Karanlık Kişilik Özelliklerinin Tükenmişliğe Etkisinde Genel Öz-Yeterliliğin Düzenleyici Rolü¹

Emrah ÖZSOY² ve Kadir ARDIÇ³

Öz

Bu çalışmanın amacı çalışanların karanlık kişilik özelliklerinin (narsisizm, Makyavelizm ve psikopati) tükenmişliğe etkisinde genel öz-yeterliliğin düzenleyici rolünün test edilmesidir. Bu kapsamda Sakarya'da faaliyet gösteren bir özel sektör işletmesinden toplamda 182 çalışan araştırmaya dâhil olmuştur. Çalışanların karanlık kişilik özelliklerinin tükenmişliğe etkisinde genel öz-yeterliliğin düzenleyici rolünün tespit edilmesi için Hayes'in (2013) PROCESS modelinden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre sadece narsisizmin tükenmişliğin toplam skoruna ve duygusal tükenmeye etkisinde, genel öz-yeterliliğin anlamlı bir şekilde düzenleyici etkisi olduğu tespit edilmiştir. Harici değişkenlerin (Karanlık Üçlü toplam skor, Makyavelizm, psikopati) tükenmişliğe etkisinde, genel öz-yeterlilik düzenleyici rol oynamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Karanlık Kişilik Özellikleri, Tükenmişlik, Genel Öz-yeterlilik

The Moderating Role of General Self-Efficacy on the Effect of Employees' Dark Personality Traits on Burnout

Abstract

The purpose of this study is to test the moderating role of general self-efficacy on the effect of dark personality traits (narcissism, Machiavellianism, and psychopathy) on burnout. In this context, a total of 182 employees from a private sector enterprise operating in Sakarya participated in the study. Hayes's (2013) PROCESS model was used to test the moderating role of general self-efficacy on the effect of dark personality traits on burnout. According to the findings of the study, it was found that general self-efficacy had a significant moderating role on the effect of narcissism only on burnout global and emotional exhaustion. General self-efficacy did not play a moderating role on the effect of other variables (Dark Triad global, Machiavellianism, and psychopathy) on burnout.

Key Words: Dark Personality Traits, Burnout, General Self-efficacy

Atıf İçin / Please Cite As:

Özsoy, E. ve Ardi, K. (2020). alışanların karanlık kişilik özelliklerinin tükenmişliğe etkisinde genel öz-yeterliliğin düzenleyici rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 144-154.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.06.2019

¹ Bu çalışma Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Kadir Ardiç danışmanlığında Emrah Özsoy tarafından "Kişiliğin Karanlık Yönünün Tükenmişlik Üzerine Etkisi" ismiyle tamamlanan doktora tezinden türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi - Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, eozsoy@sakarya.edu.tr - ORCID: 0000-0003-2886-8824

³ Prof. Dr. - Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, kadirardic@sakarya.edu.tr - ORCID:0000-0001-7851-9564

Giriş

Pozitif psikoloji yaklaşımındaki 2000'li yıllardan sonraki (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000) gelişmelerle birlikte örgütsel davranış araştırmalarında pozitif psikolojinin etkisi görülmeye başlamıştır (Luthans, 2002). Bununla birlikte son zamanlarda üretkenlik karşıtı iş davranışları (Spector ve Fox, 2005) ve karanlık kişilik özellikleri (Jonason, Slomski ve Partyka, 2012) gibi konular da örgütsel bağlamda yaygın bir şekilde çalışılmaya başlanmıştır. Özellikle kişiliğin karanlık yönü olarak ifade edilen “Karanlık Üçlü” (Narsisizm, Makyavelizm ve Psikopati) son dönemlerde uluslararası literatürde yaygın bir şekilde çalışılmaya başlanmıştır (Cohen, 2016; Jonason, Wee ve Li, 2015; LeBreton, Shiverdecker ve Grimaldi, 2018). Ülkemizde ise Karanlık Üçlü çalışmalarına ilgi oldukça azdır (Kanten, Yeşiltaş ve Arslan, 2015; Özsoy, 2018). Konuya ilişkin uluslararası literatürde yürütülmüş ampirik çalışmaların bulguları ise birbirleri ile çelişkili sonuçlar ortaya koymaktadır (Shurden, 2015; Volmer, Koch ve Göritz, 2016). Özellikle Karanlık Üçlünün örgütsel yansımaları ve işe yönelik tutumlara etkisinde durumsal ve bağlamsal faktörlerin etkisine yönelik az sayıda çalışma bulunmaktadır (O’Boyle vd., 2012). Bu gerekçelerle bu çalışmada çalışanların karanlık kişilik özelliklerinin tükenmişliğe etkisinde, genel-öz-yeterliliğin düzenleyici etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında ilk olarak kavramsal çerçeve başlığı altında Karanlık Üçlü, tükenmişlik ve genel öz-yeterlilik kavramları ana hatları ile açıklanmıştır. Daha sonra araştırmanın teorik ve ampirik arka planına bağlı olarak araştırma hipotezleri geliştirilmiştir. Sonra araştırma bulguları paylaşılmış ve tartışma bölümü ile araştırma tamamlanmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Kişiliğin Karanlık Yönü (Karanlık Üçlü)

Narsisizm: Narsisizm esasen bir kişilik bozukluğudur (detaylar için bakınız DSM-V Narsistik Kişilik Bozukluğu tanı ve kriterleri, s. 669). Ancak örgütsel davranış araştırmalarında subklinik düzeyde ölçülmekte ve incelenmektedir (Akt: Özsoy ve Ardıç, 2017, s. 393). Narsisizmi ifade eden en yalın kavram “öz-severlik”tir. Narsistler kendilerini aşırı derecede beğenen, bencil, kendine odaklı, böbürlenici, eleştiriye kapalı, kıskanç ve saldırmaya eğilimli kişilerdir. Sürekli olarak güç ve ilgi peşinde koşan, sahip olduğu özellikleri abartan, sürekli başkalarına hava atmaya çalışan, başkalarını küçük görüp onlar üzerinde otorite kurmaya çalışan kimselerdir (Emmons, 1997; Twenge ve Campbell, 2009; Wink, 1991). Narsisizmin temelinde esasen yeterince giderilmemiş ikincil güdüler vardır. Kişi beğenilme, takdir görme, onaylanma gibi insana has güdülerini beklentisi ölçüsünde gideremediğini algıladığında kendisine şişkin bir ego inşa etme girişimine gidebilmektedir.

Makyavelizm: Makyavelistler yüksek düzeyde amaç odaklı, kendini düşünen, kişisel amaçlarını gerçekleştirmek için her türlü yola başvurma potansiyeli yüksek olan kişilerdir. Bu kişiler kişisel amaçlarına ulaşmak için gerekirse geleneksel ahlak kodlarını kolaylıkla ihlal edebilirler. İnsan ilişkilerinde kontrollü, güç odaklı ile iyi geçinmeye çalışan, insan doğasının güvenilmez olduğunu düşünen kişilerdir (Christie ve Geis, 1970; Dahling, Whitaker ve Levy, 2009; Jones ve Paulhus, 2009). Makyavelizm eğilimi yüksek bireylerin planlı ve kontrollü davranışsal örüntü sergileme eğilimleri yüksektir. Makyavelizm eğilimi yüksek bireylerin en sık uyguladığı taktiklerden birisi manipülasyondur. Makyavelist kişiler, kendi çıkarları doğrultusunda işlerini ve sosyal ilişkilerini yönlendirebilirler. Kişisel amaçların gerçekleşmesi için evrensel olarak önem arz eden değerleri açık ya da örtük bir biçimde ihlal edebilirler.

Psikopati: Narsisizmde olduğu gibi, psikopati de örgütsel davranış araştırmalarında subklinik düzeyde incelenmektedir (Akt: Özsoy ve Ardıç, 2017, s. 396). Bu sebeple örgütsel davranış araştırmalarında çalışanlara psikopati teşhisi konmamaktadır. Ağırlıklı olarak anti-sosyal kişilik bozukluğu ve sosyopati ile örtüşen (Pement, 2013) psikopatinin ön plana çıkan temel özellikleri şu şekildedir; empati eksikliği, başkalarına acımama, vicdan azabı çekememe, uyumsuzluk, duyarsızlık ve bencillik (Babiak ve Hare, 2006; Hare, 1999; Vien ve Beech, 2006). Örgütlerde ise psikopatların ustaca yalan söyleme yeteneklerinin gelişmiş olması, akılcıca manipülasyona başvurabilmeleri, başkalarını kullanmaları ve soğukkanlı görünmeleri bu kişilerin örgütlerde tepe yönetime yükselme ihtimallerini artırmaktadır (Babiak ve Hare, 2006; Boddy, 2010). Psikopatlar günlük yaşamda kolayca anlaşılacak kişiler değildir. Çünkü son derece profesyonel yalan söyleyip başkalarını etkileme yetenekleri gelişmiştir. Bu sebeple potansiyel olarak sosyal yaşamda ve iş yaşamında çevrelerine doğrudan ya da dolaylı olarak zarar verme eğilimleri fazladır.

Tükenmişlik

Tükenmişliğe ilişkin farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Ancak Maslach ve Jackson (1986) tarafından “stresli ortamlarda insanlarla iç-içe çalışan bireylerin zamanla duygusal olarak tükenmelerini, işleri gereği iletişimde buldukları insanlara karşı duyarsızlaşmalarını ve mesleki anlamda yetersizlik ve başarısızlık hissine kapılmalarını içeren bir sendrom” şeklinde tanımlanmıştır. Sendrom “belirli bir anormallığı karakterize eden bir grup gösterge ve belirtiler topluluğu” nu ifade etmektedir. Bu bakımdan bazı çalışmalarda “Tükenmişlik Sendromu” kavramsal ayrımı da tercih edilmektedir (örn., Maslach ve Pines, 1977). Ancak bu çalışmada sadece tükenmişlik kavramı tercih edilmiştir. Tükenmişlik, temel olarak bireysel ve örgütsel faktörlerden etkilenmektedir. Bireysel faktörler, başta kişilik olmak üzere bireye ilişkin ayırt edici özellikleri ifade etmektedir. Örgütsel faktörler ise çalışma koşulları, yönetim felsefesi, örgüt kültürü, örgütsel politikalar, iş yükü, yönetici-ast etkileşimi ve temel insan kaynakları yönetimi uygulamaları gibi hususları içermektedir (Alarcon, Eschleman ve Bowling, 2009; Dimitrios ve Konstantinos, 2014; Haghani, Bahrami ve Sarkhosh, 2012; Storm ve Rothmann, 2003). Bu faktörler genel olarak çalışanların tutum ve davranışlarını önemli ölçüde etkilediği gibi tükenmişliği de tetikleyebilmektedir. Tükenmişlik düzeyi yüksek çalışanlarda idealizm düzeyi düşük, işi anlamsızlaştırma seviyesi yüksektir. Bu kişiler etkileşimde buldukları kişilere karşı duyarsız ve işlerinde genel olarak isteksizdir.

Genel öz-yeterlilik

Genel öz-yeterlilik, Bandura'nın Sosyal Bilişsel Teorisi'nin temel bir boyutunu oluşturmaktadır. Kavram günümüzde psikolojinin birçok alt disiplinde kilit bir değişken haline gelmiştir. Öz-yeterlilik, “belirli durumsal talepleri karşılayabilmek için bireyin zihinsel kaynaklarını kullanabileceğine dair yeteneklerine olan inancı” ifade etmektedir (Wood ve Bandura, 1989). Kavram literatürde iki temel ayrımada ele alınmaktadır. Bunlardan ilki göreve özgü öz-yeterliliktir. Diğer, genel öz-yeterlilik (Schwarzer ve Jerusalem, 1995). Genel öz-yeterlilik, bireyin zor ya da ilk defa karşılaştığı durumlarda başarılı bir şekilde baş edebileceğine, görevlerini yerine getireceğine ve amaçlarına ulaşacağına dair kişisel yeteneklerine inancı ifade etmektedir. Bu doğrultuda genel öz-yeterlilik, yetkinlik temelli (karşılan sorunların çözümünde bireyin donanımlarına inanması), gelecekle ilgili (ulaşılması zor amaçlar belirleme) ve eyleme yönelik (karşılaşılan zorluklarla baş etme) özellikler setini ifade etmektedir (Luszczynska, Gutierrez- Dona ve Schwarzer, 2005). Sosyal bilişsel teoriye göre genel öz-yeterlilik, insanların duygu ve düşüncelerinde farklılıkların oluşmasını sağlamaktadır. Buna göre genel öz-yeterlilik düzeyi düşük insanlar kişisel gelişimleri ve yeteneklerine ilişkin öz-değerlendirmelerinde karamsar bir eğilim sergilemektedirler. Aksine genel öz-yeterlilik düzeyi yüksek bireyler daha iyimser ve mücadelecidir (Schwarzer vd.,1997). Genel öz-yeterlilik seviyesi yüksek olan bireylerin temel özellikleri; zor işleri başarabileceğine dair yüksek inanç, ulaşılması zor amaçlar belirleme ve olumsuzluklara karşı direnç gösterme şeklinde belirtilebilir (Chen, Gully ve Eden, 2001; Luszczynska, Gutierrez-Dona ve Schwarzer, 2005; Schwarzer ve Jerusalem, 1995).

Hipotezlerin Geliştirilmesi: Genel öz-yeterliliğin düzenleyici etkisi

Kişiliğin karanlık yönünün bireysel ve örgütsel değişkenlerle ilişkisinin durumsal olduğu vurgulanmakla birlikte (Chatterjee ve Hambric, 2007; Kessler vd., 2010; Khoo ve Burch, 2008), hangi bağlamda ne tür farklılar olacağına dair yapılan çalışma sayısı kısıtlıdır. Mevcut araştırmalarda sınırlı sayıda çalışma Karanlık Üçlünün düzenleyici etkisini incelemiştir (O'Boyle vd., 2012). Dolayısı ile kişiliğin karanlık yönünün belirli değişkenlerle ilişkisinde düzenleyici rol oynayabilecek bireysel farklılıkların da incelenmesi, kişiliğin karanlık yönünün örgütsel yansımalarının daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır (O'Boyle vd., 2012). Bu sebeple bu çalışmada bireysel farklılık olarak genel öz-yeterlilik değişkeni ele alınmıştır. Çünkü karanlık kişilik özelliklerinin olası olumsuz etkilerinin genel öz-yeterlilik düzeylerine bağlı olarak hafifleyeceği varsayılmıştır. Bu varsayımın arka planında yatan gerekçe ise, genel öz-yeterliliğin, olumsuzluklara karşı direnç gösterme, zorlukların üstesinden gelme ve görevlerin başarı ile yerine getirileceğine dair kişisel yeteneklere ve kaynaklara olan inancı (Bandura, 1999; Schwarzer ve Jerusalem, 1995) ifade etmesidir.

Karanlık kişilik özelliği sergileme eğilimi yüksek bir çalışanın örgüt ortamında beklenen olası davranışsal özellikleri; bencillik, kişisel menfaatlerin ön planda tutulması, başkalarını kullanma ve güç odaklı olma (Harms ve Spain, 2015; Spain, Harms ve LeBreton, 2014) şeklinde özetlenebilir. Söz konusu davranışsal eğilim belli ölçüde (özellikle Makyavelizm ve narsisizm için) bireysel tercihler doğrultusunda sergilenmektedir. Bu durumda çalışanların hem yüksek derecede karanlık kişilik özelliklerini sergilemesi, hem de genel öz-yeterlilik düzeyinin yüksek olması, örgütsel ortamda bireyin kendi kişilik eğilimlerinden ötürü karşılaştığı olası olumsuz durumlarla baş edebilmesine destek olabilir. Çünkü bireyin karşılaştığı olası olumsuz durumların kaynağı kişinin belli ölçüde kendi kontrolindedir. Burada vurgulanan olumsuzluklar,

iş yaşamında mükemmeliyetçi, amaç odaklı, bencil ve uyumsuz eğilim sergileyen çalışanların, söz konusu eğilimlerden ötürü karşılaşması olası durumları ifade etmektedir. Bu bağlamda; örgütte yönetsel pozisyona yükselememe, beklenen terfinin alınamaması, mesai arkadaşlarına göre daha başarısız olma ve beklenen ilginin gösterilmemesi gibi olası durumlar, karanlık kişilik özelliği sergileyen çalışanların kendilerini huzursuz ve gergin hissetmelerine neden olabilmektedir. Dolayısı ile bu olası olumsuzlukların, çalışanın kendi kişisel kaynaklarına olan inancının yüksek olması (Luszczynska, Gutierrez- Dona ve Schwarzer, 2005) durumunda hafiflemesi beklenebilir.

Bu gerekçelerden dolayı genel öz-yeterliliğin kişiliğin karanlık yönünün tükenmişlikle ilişkisinde düzenleyici etkisinin olacağı beklenmiştir. Başka bir ifade ile genel öz-yeterliliğin Karanlık Üçlünün tükenmişlik üzerindeki etki büyüklüğünü azaltacağı beklenmektedir. Bu doğrultuda oluşturulan hipotez aşağıda belirtilmiştir.

Hipotez 1: Çalışanların karanlık kişilik özellikleri ve tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide genel öz-yeterliliğin düzenleyici rolü vardır.

H1a: Çalışanların narsisizm eğilimleri ve tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide genel öz-yeterliliğin düzenleyici rolü vardır.

H1b: Çalışanların Makyavelizm eğilimleri ve tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide genel öz-yeterliliğin düzenleyici rolü vardır.

H1c: Çalışanların psikopati ve tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişkide genel öz-yeterliliğin düzenleyici rolü vardır.

Genel öz-yeterliliğin kişiliğin karanlık yönünün tükenmişlikle ilişkisinde düzenleyici rolünün olacağına yönelik varsayımı belirttikten sonra, bu hususta oluşturulacak hipotezin ilk defa oluşturulduğunu belirtmek gerekir. Çünkü yapılan literatür taramasında herhangi bir ampirik çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısı ile söz konusu hipotez sadece genel öz-yeterlilik ve kişiliğin karanlık yönünün teorik arka planına dayanarak oluşturulmuştur. Ek olarak çalışmanın daha önceki bölümlerinde de vurgulandığı üzere, kişiliğin karanlık yönünün işe yönelik tutum ve davranışlarla ilişkisi ya da söz konusu yapının işe yönelik tutumlara etkisi belirsizdir. Yani kişiliğin karanlık yönü işe yönelik tutumları negatif ya da pozitif etkileyebilmektedir. Nitekim bu çalışmanın tasarlanmasının altında yatan en belirgin gerekçelerden biri de söz konusu belirsizliktir.

Yöntem

Örneklem ve Verilerin Toplanması:

Araştırmada veriler Sakarya'da faaliyet gösteren bir özel sektör işletmesinin çalışanlarının katılımıyla elde edilmiştir. Anket formları katılımcılara kapalı zarf içinde el ile dağıtılmış, eksik ve özensiz anket formları çıkarıldıktan sonra toplamda 182 adet geçerli anket formu elde edilmiştir. Ölçeklerde yer alan ters kodlu maddeler yardımı ile özensiz anketler tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Karanlık Üçlü. Jonason ve Webster (2010) tarafından geliştirilmiş, 12 maddeden oluşan kısaltılmış Karanlık Üçlü ölçeği'nin (Dark Triad Dirty Dozen) Türkçe versiyonu (DTDD-T; Özsoy, Rauthmann, Jonason ve Ardiç, 2017) kullanılmıştır. Ölçek, subklinik narsisizm, Makyavelizm ve subklinik psikopati özelliklerinin her birini, 4'er madde ile ölçmektedir ve 9'lu Likert tipi dereceleme ile puanlanmıştır. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlaması Özsoy vd. (2017) tarafından yapılmış, geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır. Özsoy vd. (2017), ölçeğin yapı geçerliğini (nomolojik ağlar ve çok özellikli çoklu metod yöntemiyle ölçeğin yakınsak ve ayırt edici geçerliği test edilmiştir) ve faktör yapısını (doğrulayıcı faktör analizi) test etmiş ve ölçeğin psikometrik özelliklerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu sonucuna varmıştır.

Maslach Tükenmişlik Envanteri (MTE). Maslach Tükenmişlik Envanteri'nin (MTE) (Maslach ve Jackson, 1986), Türkçe versiyonu (Ergin, 1992) kullanılmıştır. Ergin, (1992) ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini sınıması ve ölçeğin psikometrik özelliklerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu sonucuna varmıştır. Ölçek 22 maddeden ve 3 boyuttan (duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı) oluşmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipi dereceleme ile puanlanmıştır. Ölçeğin toplam skorunun hesaplanabilmesi ve diğer boyutlarla uyumlu olması açısından kişisel başarı boyutundaki maddeler ters kodlanmış ve düşük kişisel başarı ölçülmüştür.

Genel Öz-yeterlilik Ölçeği. Araştırmada genel öz-yeterliliğin ölçümü için Schwarzer ve Jerusalem (1995) tarafından geliştirilmiş, genel öz-yeterlilik ölçeğinin Türkçe versiyonu (Aypay, 2010) kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe versiyonunun psikometrik özelliklerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır (Aypay, 2010). Ölçek 10 maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır ve bu çalışmada 5'li Likert tipinde puanlanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerinin analizleri için SPSS for Windows 21.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde normallik testleri (Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk), içsel tutarlılık, açıklayıcı faktör analizi, korelasyon ve Hayes'in PROCESS analizleri uygulanmıştır.

Bulgular

Normal Dağılım Testi: Verilerin parametrik testlere uygunluğunun test edilmesi için normal dağılıp dağılmadığı incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinin bulguları incelenmiştir. Her iki teste göre de veriler (tüm değişkenler için) normal dağılmamıştır ($p < 0.000$). Daha sonra Skewness ve Kurtosis değerleri incelenmiştir. Söz konusu değerler (tüm değişkenleri kapsayacak şekilde) 0.01 ve 0.93 arasında değişkenlik göstermiştir. Bu bulgular verilerin normal dağıldığını göstermektedir (George ve Mallery, 2010). Bu doğrultuda verilerin analizi için parametrik testlerden yararlanılmıştır.

Tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma) ve içsel tutarlılık (α) bulguları Tablo 1'de gösterilmektedir. Korelasyon analizi bulguları Tablo 2'de sunulmuştur. Hayes'in Düzenleyici Etki Analizi Tablo 3'de sunulmuştur.

Katılımcılar: Araştırmaya toplamda 182 çalışan katılmıştır. Katılımcıların; % 51.6'sı kadın, % 52.7'si evli, ortalama yaşı 32.8, yaş aralığı (20-56) olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların aylık ortalama gelirinin 2620 Türk Lirası (2016 Ocak ve Nisan ayları itibariyle) olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların % 51.6'sı lisans, % 10,4'ü ön lisans, % 18,6'sı ilköğretim ve lise, % 13.7'si lisansüstü eğitim mezunudur.

Faktör Analizi: Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin faktör yapılarını incelemek amacıyla açımlayıcı (keşfedici) faktör analizine başvurulmuştur. Genel öz-yeterlilik ölçeği orijinal ve uyarlama çalışmasına paralel bir şekilde özdeğerini 1'den yüksek tek bir faktör altında toplanmıştır. Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını gösteren Bartlett Küresellik Testi bulguları ($\chi^2(45) = 1177.85, p < .001$) anlamlı ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerini 0.93 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin faktör yükleri 0.69 ve 0.85 arasında değişkenlik göstermiş, açıklanan toplam varyans ise % 61.41 olarak belirlenmiştir. Bu bulgular ölçeğin faktör yapısının desteklendiğini göstermektedir. Karanlık Üçlü ölçeğine uygulanan açımlayıcı faktör analizinde ölçeğin orijinaline paralel olarak ölçek özdeğerini 1'den yüksek üç faktör altında toplanmıştır. Analiz varimax dik döndürme yöntemini kapsamında uygulanmıştır. Karanlık Üçlü ölçeğine ilişkin detaylı bulgular şu şekildedir; Bartlett Küresellik Testi bulguları ($\chi^2(66) = 1036.52, p < .001$) anlamlı ve KMO değerini 0.88 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin faktör yükleri 0.58 ve 0.88 arasında değişkenlik göstermiş, açıklanan toplam varyans ise % 61.41 olarak belirlenmiştir. Açıklanan varyansın boyutlar bazında dağılımı sırasıyla şu şekildedir; Makyavelizm % 26.51, psikopati % 20.66 ve narsisizm % 20.65. Tükenmişlik ölçeğine uygulanan faktör analizinde ilk aşamada öz-değerini 1'den yüksek beş boyut elde edilmiştir. Daha sonra ölçeğin üç boyutlu olduğu bilindiği için ölçek üç boyuta zorlanmıştır. Bu işlem sonucunda ölçek orijinali ile uyumlu (maddelerin ilgili faktörlere dağılması açısından) bir dağılım tespit edilmiştir. Faktör analizi detayları şu şekildedir; Bartlett Küresellik Testi bulguları ($\chi^2(231) = 1720.89, p < .001$) anlamlı ve KMO değerini 0.87 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin faktör yükleri 0.47 ve 0.83 arasında değişkenlik göstermiş, açıklanan toplam varyans ise % 50.51 olarak belirlenmiştir. Açıklanan varyansın boyutlar bazında dağılımı sırasıyla şu şekildedir (duygusal tükenme % 20.09, duyursızlaşma % 15.26 ve kişisel başarı % 15.16). Tüm bu bulgular araştırma kapsamında kullanılan bütün ölçeklerin faktör yapılarını desteklemektedir.

Tanımlayıcı İstatistikler ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları: Tablo 1'de araştırma kapsamındaki değişkenlere ilişkin temel istatistikler (ortalama ve standart sapma) ve içsel tutarlılık (Cronbach Alfa) değerleri sunulmuştur. Genel olarak tüm ölçeklerin güvenilirlik değerlerinin oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir (minimum α değerini = 0.77). Katılımcıların genel öz-yeterlilik düzeyleri yüksek, karanlık kişilik özellikleri ve tükenmişlik düzeyleri ise düşük düzeyde tespit edilmiştir. Karanlık kişilik özelliklerinden en yüksek değerini narsisizm almıştır.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Ortalama	SS	Cronbach's α
Genel Öz-yeterlilik	3.87	0.74	.93
Tükenmişlik Toplam	2.63	0.61	.89
Duygusal Tükenme	2.87	0.82	.88
Duyarsızlaşma	2.69	0.83	.78
Düşük Kişisel Başarı	2.32	0.64	.77
Karanlık Üçlü Toplam	3.23	1.46	.88
Narsisizm	3.87	1.84	.79
Makyavelizm	2.65	1.66	.87
Psikopati	3.18	1.81	.80

Korelasyon Analizi Bulguları: Tablo 2'de korelasyon analizi bulguları sunulmuştur. Buna göre Karanlık Üçlünün toplam skoru; tükenmişliğin toplam skoru ve alt boyutları ile pozitif ilişkilendirilmiştir. Narsisizm tükenmişlikle anlamlı bir ilişki sergilememiştir. Makyavelizm ve psikopati tükenmişlikle pozitif yönde düşük düzeyli ve anlamlı bir ilişki sergilemiştir. Tükenmişliğin ve Karanlık Üçlünün alt boyutları kendi aralarında pozitif ve kuvvetli bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Genel öz-yeterlilik narsisizm hariç diğer tüm değişkenlerle negatif ve anlamlı yönde ilişkilendirilmiştir. Özellikle düşük kişisel başarı ile genel öz-yeterlilik arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 2. Korelasyon Analizi Bulguları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Karanlık Üçlü	–								
2.Narsisizm	.82***	–							
3.Makyavelizm	.85***	.56***	–						
4.Pisopati	.82***	.45***	.59***	–					
5.Tükenmişlik Toplam	.29***	.10	.36***	.27***	–				
6.Duygusal Tükenme	.19**	.08	.22**	.18*	.89***	–			
7.Duyarsızlaşma	.25**	.06	.31***	.26***	.77***	.58***	–		
8. Kişisel Başarıda Düşüş	.27***	.09	.37***	.23**	.73***	.42***	.39***	–	
9.Genel Öz-yeterlilik	-.26***	-.11	-.29***	-.26***	-.46***	-.24**	-.27***	-.65***	–

Not.* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Düzenleyici Rolün (Moderating) Test Edilmesi: Düzenleyici etki bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki etki büyüklüğünün üçüncü değişkenin etkileşim etkisine bağlı olarak farklılaşmasını ifade etmektedir (Hayes, 2013). Karanlık kişilik özelliklerinin tükenmişlik ile ilişkisinde, genel öz-yeterliliğin düzenleyici etkisinin incelenmesi için Hayes'in (2013) PROCESS düzenleyici etki analizinden yararlanılmıştır. Tablo 3'te görüldüğü üzere sadece narsisizmin tükenmişliğin toplam skoru ve duygusal tükenme ile ilişkisinde, genel öz-yeterliliğin düzenleyici rolü anlamlı tespit edilmiştir. Yani çalışanların genel öz-yeterlilik düzeyi, narsisizmin tükenmişliğin toplam skoru ve duygusal tükenme ile ilişkisinin kuvvetini azaltıcı bir etkiye sahiptir. Bunun haricindeki hiçbir değişkenin tükenmişlikle (alt boyutlar dâhil) ilişkisinde genel öz-yeterliliğin anlamlı bir şekilde düzenleyici rol oynamadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular araştırmanın temel hipotezini (H1) desteklememiştir. Yani karanlık kişilik özelliklerinin tükenmişlikle ilişkisinde genel öz-yeterliliğin düzenleyici rolü yoktur. Ek olarak araştırmanın alt hipotezlerinden sadece H1a kısmen desteklenmiş, H1b ve H1c desteklenmemiştir.

Tablo 3. Düzenleyici Etki Analizi Bulguları

Değişkenler	β	95% CI	t	ΔR^2	F(1, 922)	P
-------------	---------	--------	---	--------------	-----------	---

<i>Karanlık Üçlü Toplam^b</i>						
Toplam Tükenmişlik	.07	[-.02; .17]	1.48	.01	2.20	.139
Duygusal Tükenme	.11	[.01; .21]	1.92	.01	3.74	.052
Duyarsızlaşma	.03	[-.07; .14]	0.63	.00	0.39	.532
Kişisel Başarıda Düşüş	.01	[-.07; .09]	0.23	.00	0.05	.817
<i>Narsisizm^b</i>						
Toplam Tükenmişlik	.12	 [.01; .23]	2.06	.01	4.24	.040
Duygusal Tükenme	.15	 [.02; .27]	2.44	.02	5.88	.015
Duyarsızlaşma	.03	[-.07; .18]	0.88	.01	0.79	.375
Kişisel Başarıda Düşüş	.04	[-.05; .14]	0.93	.01	0.87	.351
<i>Makyavelizm^b</i>						
Toplam Tükenmişlik	.06	[-.03; .16]	1.26	.00	1.00	.207
Duygusal Tükenme	.10	[-.01; .21]	1.81	.01	3.30	.070
Duyarsızlaşma	.04	[-.06; .15]	0.86	.00	0.75	.387
Kişisel Başarıda Düşüş	-.01	[-.09; .07]	-0.39	.00	0.15	.694
<i>Psikopati^b</i>						
Toplam Tükenmişlik	.05	[-.04; .15]	1.06	.01	1.13	.288
Duygusal Tükenme	.06	[-.04; .17]	1.20	.01	1.44	.070
Duyarsızlaşma	.03	[-.08; .14]	0.51	.00	0.26	.387
Kişisel Başarıda Düşüş	.02	[-.06; .10]	0.51	.00	0.26	.694

Not. Düzenleyici = Genel öz-yeterlilik,

^aEtkileşim etkisinin standardize edilmiş regresyon katsayıları (narsisizm × düzenleyici), (Makyavelizm x düzenleyici), (psikopati x düzenleyici),

^bBağımsız değişken (predictor). Düzenleyici (Moderator) = Genel öz-yeterlilik. Koyu işaretlenmiş satır = anlamlı etkileşim etkilerini göstermektedir (düzenleyici etki bulunmaktadır).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Karanlık Üçlünün toplam skoru tükenmişlikle düşük kuvvette pozitif, genel öz-yeterlilikle ise düşük kuvvette negatif ilişkilendirilmiştir. Narsisizm tükenmişlikle (toplam skor ve alt boyutlar dâhil) anlamlı bir şekilde ilişkilendirilmemiş, Makyavelizm ve psikopati tükenmişlikle (toplam skor ve alt boyutlar dâhil) düşük kuvvette ve pozitif yönde ilişkilendirilmiştir. Çalışanların karanlık kişilik özelliklerinin tükenmişliğe etkisinde genel öz-yeterliliğin düzenleyici rol oynamadığı tespit edilmiştir. Sadece narsisizmin tükenmişliğin toplam skoru ve duygusal tükenmeye etkisinde, genel öz-yeterlilik kısmi bir düzenleyici rol üstlenmiştir. Bu bulgulara bağlı olarak araştırmanın temel hipotezi (H1) ve alt hipotezlerinden H1b ve H1c desteklenmemiş, H1a ise kısmen desteklenmiştir.

Karanlık Üçlünün işe yönelik tutumlarla ilişkisine dair yapılmış daha önceki çalışmaların bulguları birbirleri ile çelişmektedir. Buna göre örneğin yöneticilerden algılanan karanlık kişilik özelliklerinin bu yöneticilere bağlı astların işe yönelik tutumlarının bazı çalışmalarda olumlu bazı çalışmalarda ise olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir (Shurden, 2015; Volmer, Koch ve Göritz, 2016). Ancak genel olarak Makyavelizm ve psikopatinin daha yıkıcı sonuçlara yol açabileceği iddia edilmektedir (Ardıç ve Özsoy, 2017; Özsoy, 2018). Bu bakımdan bu iddia bu çalışmada kısmen destek bulunmuştur. Çünkü narsisizm tükenmişlikle ilişkilendirilmemiş ancak Makyavelizm ve psikopati tükenmişlikle pozitif ilişkilendirilmiştir. Genel öz-yeterliliğin düzenleyici rol oynayacağına dair beklenti bu çalışmada desteklenmemiştir. Genel öz-yeterlilik düzeyi yüksek bireylerin sorunlar karşısında daha dirayetli ve metanetli olması beklenmektedir. Çünkü genel öz-yeterlilik düzeyi yüksek bir kişinin bilişsel ve fiziksel kaynaklarının, hayatta karşılaşacağı sorunların üstesinden gelmede kritik role sahip olduğu düşünülmektedir (Luszczynska, Gutierrez- Dona ve Schwarzer, 2005) Ancak bu çalışmada istatistiki açıdan anlamlı bir düzenleyici rol oynamamıştır. Ayrıca bu çalışmada, sürekli ve sistematik bir şekilde kişisel amaçları gerçekleştirme peşinde koşma, yeri gediğinde rahatlıkla evrensel insani değerleri çığneme potansiyeline sahip olma, başkaları ile duygudaşlık geliştirememesi gibi davranışsal eğilim ve örüntüler sergileme; sadece insan ilişkilerinin zedelenmesine değil aynı zamanda bireyin zamanla içsel kaynaklarının ve enerjisinin de azalmasında anlamlı bir rol oynadığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın kısıtları: Araştırmada çeşitli kısıtlar bulunmaktadır. Bunlar arasında örneklem sayısının çok az olması ve Karanlık Üçlünün kısa formulu ölçekle ölçülmesidir. Her ne kadar kısaltılmış Karanlık Üçlüölçeğinin hem Türkçe de hem de birçok dilde psikometrik özellikler oldukça tatmin edici düzeyde bulunsun da Karanlık Üçlü bileşenlerini boyutlar bazında ölçmek kısaltılmış ölçeklerle mümkün olmamaktadır. Örneğin narsisizm, Makyavelizm ve psikopati yapılarının hepsi çok boyutludur. Ancak

araştırma kapsamında kullanılan kısaltılmış Karanlık Üçlüölçeği söz konusu yapıların toplam skorunu hesaplamakta ve boyutlar bazında bir ölçüm yapmamaktadır.

Gelecek araştırma önerileri: Gelecek araştırmalarda karanlık kişilik özelliklerinin işe yönelik tutumlara etkisinde bireysel başarı açısından kritik bireysel farklılık olan başarı odaklılık, umut, psikolojik sağlamlık, içsel kontrol odağı, iyimserlik, gibi değişkenlerin düzenleyici veya aracı etkileri test edilebilir. Her ne kadar bu çalışmada genel öz-yeterliliğin düzenleyici etkisi tespit edilmese de Karanlık Üçlü çalışmalarında düzenleyici ya da aracı rol oynayan değişkenlerin belirlenmesi hususunda önemli ampirik boşluklar bulunmaktadır. Dolayısı ile konuya ilişkin yürütülecek araştırma sayısındaki artış; karanlık kişilik özelliklerinin örgütsel yansımalarının (işe ve örgüte yönelik tutumlar) hangi bireysel farklılıklar (örn., iyimserlik, başarı odaklılık, içsel kontrol odağı) ve örgüt içi farklılıklar (örn., statü, güç) bağlamında nasıl farklılaşabileceğinin anlaşılmasına katkı sunacaktır.

Sonuç olarak birçok kısıt dâhilinde yürütülen bu çalışmada narsisizm hariç diğer karanlık kişilik özelliklerinin tükenmişlikle pozitif ilişkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca yine narsisizmin tükenmişliğin toplam skoru ve duygusal tükenme ile ilişkisinde genel öz-yeterliliğin kısmi bir düzenleyici rolünün olduğu, Makyavelizm ve psikopatinin tükenmişliğe etkisinde genel öz-yeterliliğin düzenleyici rolünün olmadığı tespit edilmiştir. Konuya ilişkin yapılacak yeni araştırmaların karanlık kişilik özelliklerinin örgütsel bağlamda daha iyi anlaşılmasına katkı sunması beklenmektedir.

Kaynakça

- Alarcon, G. M., Eschleman, K. J. ve Bowling, N. A. (2009). Relationships between personality variables and burnout: A meta-analysis. *Work & Stress*, 23, 244-263.
- Aypay, A. (2010). Genel Öz Yeterlik Ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye uyarlama çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 113-131.
- Babiak, P. ve Hare R. D. (2006). *Snakes in suits: When psychopaths go to work*. New York, NY: Harper Collins.
- Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of personality. İçinde, L. Pervin & John, O. P. (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research* (2. Baskı, ss. 154-196). New York: Guilford Publications (Erişimadresih^{ttps://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/Bandura1999HP.pdf}).
- Boddy, C. R. (2010). Corporate psychopaths and organizational type. *Journal of Public Affairs*, 10, 300-312.
- Chatterjee, A. ve Hambrick, D. (2007). It's all about me: Narcissistic CEOs and their effects on company strategy and performance. *Administrative Science Quarterly*, 52, 351-386.
- Chen, G., Gully, S. M. ve Eden, D. (2001). Validation of a new generalized self-efficacy scale. *Organizational Research Methods*, 4, 62-83.
- Christie, R. ve Geis, F. (1970). *Studies in Machiavellianism*. New York, NY: Academic Press.
- Cohen, A. (2016). Are they among us? A conceptual framework of the relationship between the dark triad personality and counterproductive work behaviors (CWBs). *Human Resource Management Review*, 26, 69-85.
- Dahling, J. J., Whitaker, B. G. ve Levy, P. E. (2009). The development and validation of a new Machiavellianism scale. *Journal of Management*, 35, 219-257. doi:10.1177/0149206308318618
- Dimitrios, B. ve Konstantinos, V. (2014). Organizational culture and job burnout – A review. *International Journal of Research in Business Management*, 2, 43-62.
- Emmons, R. (1997). Narcissism: theory and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 11-17.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nin uyarlanması. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Haghani, M., Bahrami, P. ve Sarkhosh, S. (2012). The relationship among organizational culture and occupational burnout in personnel of TVTO organization, Arak city. *Journal of Educational and Management Studies*, 2, 89-96.
- Hare, R. D. (1999). *Without conscience: The disturbing world of the psychopaths among us*. New York: Guilford.
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*. New York, NY: The Guilford Press.
- Jonason, P. K. ve Webster, G. D. (2010). The dirty dozen: A concise measure of the Dark Triad. *Psychological Assessment*, 22, 420-432.
- Jonason, P. K., Slomski, S. ve Partyka, J. (2012). The Dark Triad at work: How toxic employees get their way. *Personality and Individual Differences*, 52, 449-453.
- Jonason, P. K., Wee, S. ve Li, N. P. (2015). Competition, autonomy, and prestige: Mechanisms through which the dark triad predict job satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 72, 112-116.
- Jones, D. N. ve Paulhus, D. L. (2009). Machiavellianism. In M. R. Leary & R. H. Hoyle (Eds.), *Handbook of individual differences in social behavior* (pp. 93-108). New York: Guilford.
- Kanten, P., Yeşiltaş, M. ve Arslan, R. (2015). Kişiliğin karanlık yönünün üretkenlik karşıtı iş davranışlarına etkisinde psikolojik sözleşmenin düzenleyici rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29, 931-259.

- Kessler, S. R., Bandelli, A. C., Spector, P. E., Borman, W. C., Nelson, C. E. ve Penney, L. M. (2010). Re-examining Machiavelli: A three dimensional model of Machiavellianism in the workplace. *Journal of Applied Social Psychology, 40*, 1868-1896.
- Khoo, H. S. ve Burch, G. S. J. (2008). The 'dark side' of leadership personality and transformational leadership: An exploratory study. *Personality and Individual Differences, 44*, 86-97.
- LeBreton, J. M., Shiverdecker, L. K. ve Grimaldi, E. M. (2018). The Dark Triad and workplace behavior. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 5*, 387-414.
- Luszczynska, A., Gutierrez-Dona, B. ve Schwarzer, R. (2005). General self-efficacy in various domains of human functioning: Evidence from five countries. *International Journal of Psychology, 40*, 80-89.
- Luthans, F. (2002). Positive organizational behavior: Developing and managing psychological strengths. *Academy of Management Executive, 16*, 57-72.
- Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1986). *Maslach Burnout Inventory. Manual* (2nd ed.). Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Maslach, C. ve Pines, A. (1977). The burn-out syndrome in the day care setting. *Child Care Quarterly, 6*, 100-113.
- O'Boyle, E. H. Jr., Forsyth, D. R., Banks, G. C. ve McDaniel, M. A. (2012). A meta-analysis of the Dark Triad and work behavior: A social exchange perspective. *Journal of Applied Psychology, 97*, 557-579.
- Özsoy, E. (2018). Dark Triad and counterproductive work behaviors: which of the dark triad traits is more malevolent? *Journal of Business Research-Turk, 10*, 742-756.
- Özsoy, E. ve Ardiç, K. (2017). Karanlık Üçlü'nün (narsisizm, Makyavelizm ve psikopati) iş tatminine etkisinin incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi, 24*, 391-406.
- Özsoy, E., Rauthmann, J. F., Jonason, P. K. ve Ardiç, K. (2017). Reliability and validity of Turkish version of Dark Triad Dirty Dozen (DTDD-T), Short Dark Triad (SD3-T) and Single Item Narcissism Scale (SINS-T). *Personality and Individual Differences, 117*, 11-14.
- Pemmet, J. (2013). Psychopathy versus sociopathy: Why the distinction has become crucial. *Aggression and Violent Behavior, 18*, 458-461.
- Saks, A. M. (1995). Longitudinal field investigation of the moderating and mediating effects of self-efficacy on the relationship between training and newcomer adjustment. *Journal of Applied Psychology, 80*, 211-225.
- Schwarzer, R. ve Jerusalem, M. (1995). Generalized self-efficacy scale. İçinde J. Weinman, S. Wright ve M. Johnston, *Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs* (pp. 3537). Windsor, UK: Nfer-Nelson.
- Seligman, M. E. P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist, 55*, 514.
- Spector, P. E. ve Fox, S. (2005). *A model of counter productive work behavior*. In S. Fox ve P. E. Spector (Eds.), Counter productive workplace behavior: Investigations of actors and targets (ss. 151-174). Washington, DC: APA.
- Stajkovic, A. D. ve Luthans, F. (1998). Self-efficacy and work-related performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 124*, 240-261.
- Storm, K. ve Rothmann, S. (2003). The relationship between burnout, personality traits and coping strategies in a corporate pharmaceutical group. *South African Journal of Industrial Psychology, 29*, 35-42.
- Twenge, J. M. ve Campbell, W. K. (2009). *The narcissism epidemic: Living in the age of entitlement*. New York: Free Press.
- Vien, A. ve Beech, A. (2006). Psychopathy theory, measurement and treatment. *Trauma, Violence & Abuse, 7*, 155-174.
- Volmer, J., Koch, I. K. ve Göritz, A. S. (2016). The bright and dark sides of leaders' Dark Triad traits: Effects on subordinates' career success and well-being. *Personality and Individual Differences, 101*, 413-418.
- Wink, P. (1991). Twofaces of narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*,—597.
- Wood, R. ve Bandura, A. (1989). Impact of conceptions of ability on self-regulatory mechanisms and complex decision making. *Journal of Personality and Social Psychology, 56*, 407-415.

EXTENDED ABSTRACT

Recently, there has been a growing interest in the Dark Triad. However, there is not enough research that examines the Dark Triad in organizational context. In this study, it is aimed to examine the moderating role of general self-efficacy on the effect of Dark Triad on burnout. In this respect, it is expected that general self-efficacy will have a moderator effect on the relationship of the Dark Triad with burnout. Dark triad includes three personality structures (subclinical narcissism, Machiavellianism, and psychopathy). Narcissism is considered as a personality disorder in DSM. However in organizational psychology research it is considered at subclinical level. Narcissistic people are self-oriented and they think that they are better, cleverer and stronger than people around them. Machiavellianism is a personality trait that defines people who seek power and can do whatever necessary to reach certain goals (Ardiç, & Özsoy, 2017; Özsoy, 2018). The main characteristics of psychopathy which predominantly overlap with anti-social personality disorder and sociopathy (Pemmet, 2013) is as follows; lack of empathy, lack of

conscience, incompatibility, insensitivity and selfishness (Babiak, & Hare, 2006; Hare, 1999; Vien, & Beech, 2006). Research hypotheses are determined as follows;

Hypothesis 1: General self-efficacy has a moderating role on the relationship between employees' dark personality traits and level of burnout.

H1a: General self-efficacy has a moderating role on the relationship between employees' narcissism tendencies and level of burnout.

H1b: General self-efficacy has a moderating role on the relationship between employees' Machiavellianism tendencies and level of burnout.

H1c: General self-efficacy has a moderating role on the relationship between employees' psychopathy tendencies and level of burnout.

The data were obtained with the participation of the employees of a private sector enterprise in Sakarya. The questionnaire forms were distributed to the participants by hand with paper-pencil method. After missing and sloppy questionnaire forms excluded, a total of 182 valid questionnaires were used for the analysis. With the help of reverse coded items in the scales, sloppy questions were determined. The Turkish version of the Dark Triad Scale (DTDD-T; Özsoy, Rauthmann, Jonason, & Ardiç, 2017) which was developed by Jonason and Webster (2010) was used to measure the Dark Triad. The scale measures subclinical narcissism, Machiavellianism and subclinical psychopathy with 4 items per each dimension. The Turkish version (Ergin, 1992) of Maslach Burnout Inventory (Maslach, & Jackson, 1986) was used to measure burnout. The scale consists of 22 items and 3 dimensions (emotional exhaustion, depersonalization and personal achievement). In order to be able to calculate the total score of the scale and to be compatible with other dimensions, items of personal achievement dimension were reversed. The Turkish version of the general self-efficacy scale (Aypay, 2010) was used for the measurement of general self-efficacy developed by Schwarzer and Jerusalem (1995). The scale consisted of 10 items and one single factor.

In order to analyze the data first of all normal distribution tests (i.e., Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk) internal consistency, exploratory factor analysis, correlation and Hayes's PROCESS analysis were applied. The data were found to be suitable for parametric tests. Exploratory factor analysis was used to investigate the factor structures of the scales used in the study. The findings of all scales showed that the factor structure were consistent with the original scales. Overall, it was found that Cronbach's Alpha internal consistency values of all scales were quite high (minimum $\alpha=0.77$). General self-efficacy levels of the participants were high, dark personality traits and burnout levels were low. In correlation analysis, it was found that the dark global was positively correlated with the total score and all sub-dimensions of burnout. Narcissism did not have a significant relationship with exhaustion. Machiavellianism and psychopathy showed a low level and significant relationship with burnout. The sub-dimensions of burnout and the Dark Triad were positively and strongly correlated. General self-efficacy was negatively and significantly correlated with all other variables except narcissism. In particular, a strong negative correlation was found between low personal achievement and general self-efficacy. In order to examine the moderating effect of general self-efficacy in relation to the relationship between dark personality traits and burnout, Hayes's (2013) PROCESS was used.

The results showed that general self-efficacy had a significant moderating role on the relationship narcissism with burnout global and emotional exhaustion. It was found that general self-efficacy did not play a significant moderating role on the relationship of any other variable with burnout (including sub-dimensions). These findings did not support the main hypothesis of the study. In future studies, the moderator or mediator roles of variables such as success orientation, hope, psychological resilience, locus of control, and optimism could be examined. Although general self-efficacy didn't have moderator role in the current research, there are

important empirical gaps in determining the variables that might play mediating or moderator roles in the Dark Triad studies in organizational context.

Öz-yeterlilik ve İç Denetim Odağının Yenilikçi İş Davranışına Etkisi: Konaklama İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma

Esra TÖRE¹

Öz

Yeniliğe ve yenilikçi iş davranışı sergileyen çalışanlara olan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Yenilikçi iş davranışı, herhangi bir organizasyon düzeyinde, yararlı bir yeniliğin geliştirilmesi, tanıtılması ve uygulanması yönündeki tüm bireysel faaliyetleri içerir. Bu çalışma, öz-yeterlilik ve iç denetim odağının, yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinin incelemesi amacı ile yapılmıştır. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline dayalı olarak tasarlanmıştır. Antalya’da bulunan 5 yıldızlı konaklama işletmelerinde çalışan 82.533 kişi çalışma evrenini oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde kota örnekleme yöntemi kullanılmıştır. 439 anket değerlendirmeye alınmış, uygulama sırasında anket formu katılımcılara yüz yüze ulaştırılmıştır. Verilerin toplanmasında Kişisel Bilgi Formu, Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği, Genel Öz-yeterlilik Ölçeği ve Denetim Odağı Ölçeği kullanılmıştır. Yanıtlar hazır istatistik paket programı tarafından analiz edilmiştir. Araştırma hipotezini doğrulama için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma sorularını yanıtlamada, katılımcıların demografik ve işe ilişkin özelliklerine göre ayrı ayrı gruplarda bağlantısız örneklemler için t testi ve ANOVA testi uygulanmıştır. Araştırma bulguları katılımcılara ilişkin demografik bulgular, faktör analizi bulguları ve hipotezlerin testine ilişkin bulgular olarak üç başlıkta sunulmuştur. Araştırma sonucunda öz-yeterliliğin ve iç denetim odağının yenilikçi iş davranışını anlamlı ve olumlu etkilediği bulunmuştur. Bulgular tartışılmış, araştırmacılara ve sektöre ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yenilikçi İş Davranışı, Öz-Yeterlilik, İç Denetim Odağı, Turizm

The Effect of Self-Efficacy and Internal Locus of Control on Innovative Work Behavior: A Research on Hospitality Industry

Abstract

The need for employees who exhibit innovation and innovative business behavior is increasing day by day. Innovative work behavior involves any individual activity at the level of any organization, including the development, promotion and implementation of a useful innovation. This study was conducted to investigate the effect of self-efficacy and internal locus of control on innovative work behavior. The study was designed based on the relational screening model of quantitative research methods. 82.533 people working in 5 star accommodation establishments in Antalya constitute the target population of the study. Quota sampling method was used to determine the sample. 439 questionnaires were taken into consideration and the questionnaire was delivered face to face during the application. Personal Information Form, Innovative Work Behavior Scale, General Self-Efficacy Scale and Locus of Control Scale were used for data collection. Responses were analyzed by a ready-to-use statistical package program. Multiple linear regression analysis was performed to confirm the research hypothesis. In order to answer the research questions, t-test and ANOVA test were used for unrelated samples according to the demographic and work-related characteristics of the participants. The findings of the study are presented in three headings as demographic findings, factor analysis findings and findings related to the test of hypotheses. As a result of the research, it has been found that self-efficacy and internal control focus affect the innovative work behavior significantly and positively. The findings were discussed and recommendations were made to the researchers and the sector.

Key Words: Innovative Work Behavior, Self-Efficacy, Internal Locus of Control, Tourism

Atıf İçin / Please Cite As:

Töre, E. (2020). Öz-yeterlilik ve iç denetim odağının yenilikçi iş davranışına etkisi: Konaklama işletmelerine yönelik bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 155-167.

Geliş Tarihi / Received Date: 18.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.06.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Türkiye- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, esra.tore@izu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9133-6578

Giriş

Küreselleşmenin de etkisi ile değişime olan ihtiyaç gün geçtikçe artmakta, işletmeler arası rekabet yoğunlaşmaktadır. Yoğun rekabet ortamında işletmelerin temel hedefi, ayakta kalmak ve sürdürülebilir büyüme gerçekleştirmektir. Bu hedef yeniliğe ve yenilikçi iş davranışı sergileyen çalışanlara olan ihtiyacın artmasına neden olmaktadır.

Schumpeter (1934) ekonomik gelişmeyi, Drucker (1998, s. 150) ise uzun vadeli firma performansını yenilik ile ilişkilendirir. Değişen çevre koşullarına uyum, verimlilik ve esneklik gibi konulara önemli katkı sağlayan yenilik, küresel rekabet ortamında uzun vadede örgütsel başarıyı arttıran bir unsurdur. Günümüzde işletmeler, çalışanın yenilikçi iş davranışının süreç geliştirme ya da ürün farklılaştırma yolları ile düşük maliyet ile sonuçlandığını kabul etmektedirler (Schimansky, 2014, s. 1). Bu durum yenilikçi çalışanın varlığını zorunlu hale getirmektedir. Bu çalışma kapsamında öz-yeterlilik ve iç denetim odağının yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisi incelenecektir.

Yenilikçi iş davranışı, herhangi bir organizasyon düzeyinde, yararlı bir yeniliğin geliştirilmesi, tanıtılması ve uygulanması yönündeki tüm bireysel faaliyetlerdir (West ve Farr, 1989, s. 17). Yeni teknolojileri gözlemleyen, yeni stratejileri kullanarak hedeflere ulaşmaya çalışan, yeni iş metotlarını uygulayan, yeni fikirlerin uygulanması için kaynak yaratan ve bu fikirleri destekleyen davranışlar, yenilikçi iş davranışına örnektir (Kheng vd., 2013, s. 93). Yeniliğin yalnızca bir fikir değil, aynı zamanda uygulama olması (Eveleens, 2010, s. 2), bu uygulamayı gerçekleştirecek çalışanların önemini ön plana çıkarmaktadır.

Scott ve Bruce (1994, s. 582) yenilikçi iş davranışını problemlerin tanımlanması, fikir ve çözümlerin üretilmesi, fikirleri destekleyecek alt yapıların oluşturulması ve fikirlerin uygulanmasını kapsayan çok aşamalı bir süreç olarak tanımlar. Yenilikçi iş davranışı, bir iş rolü, grup veya örgüt içinde fayda sağlamak için bilinçli olarak yeni fikirlerin yaratılması, tanıtımı ve uygulanmasıdır. Yenilikçi iş davranışı sürecinde fırsatlar keşfedilir, fikir üretilir, savunulur ve uygulanır (Çapraz vd., 2014, s. 51-53.) Yenilikçi iş davranışı bir başka deyişle, yeni teknoloji ve tekniklerin geliştirilmesi, amaçların gerçekleştirilmesi yönünde yeni yolların/yöntemlerin önerilmesi, çalışma alanında iş usullerine ilişkin yeni yöntemlerin denenmesi, çalışma rutinlerinin değiştirilmesi, yeni fikirlerin geliştirilmesi ve yeni yöntemlerin uygulanmasını içermektedir (Sönmez, 2011, s.5).

Yenilikçi iş davranışı, yaratıcılığın ötesinde uyarılma, üretim, yeni olanın uygulanması ve kullanışlı fikirleri içerir (Hasiao vd., 2011, s. 233). Beklenen sonuçlara yönelik uygulamalı öğeleri kapsar (Jong, 2007, s. 20). Yenilikçi iş davranışı sergileyen çalışan, bilinçli olarak ürün, prosedür ve süreçlere ait yeni fikirleri benimser (Çalışkan, 2013, s. 95); bu fikirleri kendi işine, bölümüne veya işletmenin tamamına uygular. Araştırmacılar yenilikçi iş davranışını etkileyen faktörleri, bireysel faktörler, işin özellikleri ve çevreye ilişkin faktörler ile örgütsel faktörler olmak üzere 3 temel kategoride değerlendirmektedirler (De Jong, 2007, s. 30; Sönmez, 2011, s. 66). Çapraz ve arkadaşları (2014, s. 51) yaptıkları çalışmada, yenilikçi iş davranışının oluşumunda çalışanların bireysel özelliklerinin, örgütsel özelliklerin önüne geçtiğini belirtmişlerdir. Çalışanın içsel ilgisi, yenilikçilikten çıkan performans çıktıları, yenilikçilikten beklediği olumlu imaj, fikir üretmesi ve farkındalık, çalışanları yenilikçi davranmaya yönlendirmektedir.

Bandura'nın (1997, s. 158) Sosyal Öğrenme Kuramı'nda ön plana çıkan öz-yeterlilik, bireyin kendisine verilen işi organize edebilme ve başarabilme yeteneği ile ilgili yargıdır. "Bireylerin olası durumlar ile başa çıkabilmek için gerekli olan eylemleri ne kadar iyi yapabildiklerine dair yargıları", onların öz-yeterlilik algısını tanımlar (Parlar, 2009, s. 12; Pekmezci, 2010, s. 23). Birey bir sonuca ulaşabileceğine inanırsa, daha aktif davranmakta ve yaşamının kontrolünü elinde tutabilmektedir.

Öz-yeterlilik, kişinin belli bir konuda yetenekli olması değil; o konuda kendi kaynaklarına güvenmesi anlamına gelir (Yıldırım ve İlhan, 2010, s. 2). Bir durumla baş etmede yeterli becerileri olan, ancak öz-yeterliliği düşük olan kişi, söz konusu becerilerini harekete geçiremeyecektir. Öz-yeterliliği yüksek olan insanlar, kendi yaşamlarını etkileyecek olaylar üzerinde etkili olduklarına inanırlar. Engel çıkması durumunda hayal kırıklığı ile baş edebilir, yüksek bağlılık ve performans gösterebilirler. Amaçlarına meydan okurcasına hedeflerine güdülenirler. Başarısızlık olması durumunda, kendilerini hemen toparlar, hatayı yetersiz çabaya, eksik bilgiye ve becerilere yorarlar (Bandura, 1994, s. 158; Hasiao vd., 2011, s. 233 Parlar, 2009, s. 13).

Bandura'ya (1994, s. 159) göre öz-yeterlilik inancının yaşamda önemi büyüktür. Bireylerin öz-yeterlilik inançları, kişinin olumlu ya da olumsuz düşünmesini, yaşamda nasıl amaçlar belirleyeceğini, nasıl bir yaşam biçimi olacağını, zorluklar karşısında ne derece çaba harcayacağını, çabalarının ürününün nasıl olacağını

etkiler (Bozkurt, 2013, s. 33). Bandura, öz-yeterlilik inancının oluşumunda geçmiş performansın, psikolojik durumun, deneyimlerin ve sözel ikna yeteneğinin etkili olduğunu belirtir (Potosky ve Ramakrishna, 2002, s.280).

Öz-yeterlilik, ustalık tecrübesi, temsili deneyim, sözel ikna, fiziksel ve duygusal durum olmak üzere 4 farklı şekilde oluşabilir (Bandura, 1994, s. 160; Parlar 2009, s. 15-18). Ustalık tecrübesi, geçmişte önemli başarılar edinmiş kişilerin önlerine bir engel çıktığında ısrarcı olarak çabalamaya devam edebilmesidir. Temsili deneyim, kişilerin bir işi kendileri deneyimlememelerine rağmen, çevredeki deneyimleyen kişiler ile kendilerini kıyaslayarak, neler yapabilecekleri ile ilgili fikir sahibi olmalarıdır. Sözel ikna, sahip olunan becerilere yönelik, kişinin çevresinden aldığı olumlu geri bildirimleri içerir. Son olarak fiziksel ve duygusal durum ise; kişilerin bir işi yaparken deneyimledikleri fizyolojik ve duygusal reaksiyonları ifade eder. Fiziksel durumun iyileşmesi, olumlu duygulanımın artması öz-yeterliliğe katkı sağlar.

Öz-yeterlilik inancı, bireylerin istekliliğini, hedeflere ulaşma çabasını, güdülenme düzeylerini, zorlukla karşılaştıklarında vazgeçmemelerini, analitik düşünce becerilerini, başarı ve başarısızlığı değerlendirme biçimlerini, stres ve depresyona yatkınlık derecelerini belirlemede etkilidir (Onan, 2011, s. 15). Öz-yeterliliğe sahip insanlar daha zengin bilişsel kaynaklara ve esnek stratejilere sahiptirler, farklı alanlara ilgi duyarlar, fırsatlara odaklanarak, geleceğe yönelik bakış açısı geliştirirler. Zorlu işleri seçer, iyimser ve kötümser senaryolar kurarlar. Başladıkları işleri sürdürme eğilimindedirler (Parlar, 2009, s. 18; Pekmezci, 2010, s. 24). Tüm bu özelliklerin yenilikçi bireyin özellikleri ile örtüştüğü görülmektedir.

Jong (2014, s. 28), yenilikçi iş davranışı sürecinin son aşaması olan uygulamayı, gereksinimlerin fikirden gerçekliğe transfer edilmesi olarak tanımlar. Yenilikçi iş davranışı, yeni ürünlerin ve iş süreçlerinin geliştirilmesi, değiştirilmesi, test edilmesini içerir. Bu uygulamalar için inisiyatif kullanan, sabırlı, engelleri aşabilen, süreci kendiliğinden başlatan, iş tanımında olmayan işleri de yapan çalışanlara ihtiyaç vardır. Öz-yeterliliği olan çalışanlar, uygulama aşamasında daha başarılı olacaktır. Çünkü öz-yeterlilik mevcut durumda yapılan değişimlerin başarıya ulaşacağına dair inancı destekler.

Hasio ve arkadaşları (2011, s. 235) öğretmenler üzerinde yaptıkları çalışmalarında, öz-yeterliliği yüksek çalışanların, diğer çalışanlara göre daha fazla fikir ürettiğini, yenilikçi fikirleri desteklediğini ve uyguladığını bulmuşlardır. Basım ve arkadaşları (2008, s. 121), kamu çalışanları üzerinde yaptıkları araştırmada, öz-yeterlilik algısı ile yenilikçi iş davranışı arasında olumlu bir ilişki bulmuşlardır. Çalışan öz-yeterliliği yenilikçi iş davranışını pozitif ve anlamlı etkilemekte iken; yüksek düzeydeki öz-yeterlilik yüksek düzeyde yenilikçi iş davranışını ortaya çıkarmaktadır (Momeni vd., 2014, s. 29; Hsu vd., 2011, s. 627).

Denetim odağı kavramı, Rotter'ın sosyal öğrenme kuramının yapıtaşını oluşturmaktadır. Rotter (1966) denetim odağını, kişinin yaşamsal eylemlerinin kendi tarafından ya da diğerleri/diğer çevresel unsurlar tarafından kontrol edildiğine dair inancı olarak tanımlar. Kişilerin kendi yaşamlarını denetleyebilme güçleri bakımından birbirlerinden farklı olduğunu gözlemleyen Rotter, kişilikle ilgili geliştirmiş olduğu bu boyutun bir ucuna "iç denetim odağı", diğer ucuna ise "dış denetim odağı" adını vermiştir (Çakır, 2009, s. 95, Erbin-Roesemann ve Simms, 1997, s. 185).

İç denetim odağı, bireylerin karşılaştığı olayları, kendi davranışlarına bağlı olarak algılaması ve sonuçlarının kendi elinde olduğuna inanma eğilimidir. İç denetim odağına sahip kişiler, kendi sorumluluklarının farkındadırlar, eylemlerinin olumlu ya da olumsuz sonuçlarını üstlenirler. Dış denetim odağı ise, bireyin karşılaştığı olayların sonuçlarını kendi davranışlarıyla değil, kendi dışındaki güçlerin (kader, şans, otorite vb) etkisi ile meydana geldiğine inanmasıdır (Çakır, 2009, s. 96-97, Oliver vd, 2006, s. 835-836). Dış denetim odağına sahip bireyler, başarısızlıklarında dış çevre koşullarının, kendileri dışındaki faktörlerin etkili olduğunu düşünürler.

Araştırmalar (Canbay, 2007, s. 62, Aktaş, 2008, s. 4; Ertürk, 2012, s. 29), iç denetimlilerin daha aktif, daha girişimci ve mücadeleci, yüksek derecede olumlu benlik kavramına sahip, daha uyumlu, duygusal yönden daha sağlıklı ve dengeli olduklarını ortaya koymaktadır. İç denetimliler, çevresel uyaran ve ipuçlarını daha kolay algılayıp değerlendirebilmektedirler. Dış denetimliler ise düşük beklenti düzeyine sahip, kendilerini kabul düzeyleri düşük, daha kaygılı, pasif ve kuşkucudurlar.

İç denetim odağına sahip bireyler, dış denetim odaklı bireylerle kıyaslandığında; iç denetim odaklıların kendilerine bakış açılarının daha olumlu olduğu, yaratıcı oldukları, kendi yeteneklerine daha fazla güvendikleri, başarıya daha fazla değer verdikleri, işlerini daha fazla sevdikleri, bir konu hakkında karar vermeden önce uzun süre düşündükleri ve akademik açıdan daha başarılı oldukları tespit edilmiştir

(Dönmez, 1986, s. 259). İçten denetimliler, öğrenmeye açık, meraklı, araştıran ve bilgi işleme sürecinde etkili bireylerdir (Sürgen, 2014, s. 32).

İç denetim odağına sahip bireyler, iş ortamını kontrol edebileceklerine inanırlar, yapılan işlerle ilgili kendilerini güçlendirilmiş hissederler. Dış denetim odağına sahip bireyler ise iş ortamının dış güçler tarafından kontrol edildiğini, kendilerinin etkisinin olmadığını düşünürler (Wnag vd, 2013, s. 1429).

Denetim odağı, birçok kişilik özelliğiyle oldukça sağlam ilişkiler göstermektedir. İç denetim odağı inancının, daha iyi bir duygusal uyumla, bir başka deyişle psikolojik sorunların azlığıyla, öznel iyilik hali ve stresle daha iyi başa çıkabilmeye ilişkili olduğu pek çok araştırmacı tarafından bildirilmiştir. Dış denetim odağı ise normal ötesi inanışlara sahip olma ile ilişkili bulunmaktadır (Dağ, 2002, s. 78).

Luthans (1998, s. 183), denetim odağı kavramı ile çalışan davranışlarının açıklanabileceğini belirtir. Çalışan denetimi içten algılıyorsa, kendi sonuçlarını yeteneği, becerisi veya çabalarıyla etkileyebileceğini düşünür. Dıştan algılıyor ise, sonuçlarının kendi kontrolünün ötesinde olduğunu düşünür. Girişimci nitelikleri ile öne çıkan iç denetim odaklılar, katılımcı yönetim stilini daha doyurucu bulurlar. Rutin, beceri geliştirmeyi gerektirmeyen işlerde çalışmak yerine; yaratıcılık ve yenilikçilik içeren işlerde çalışmak isterler (Çakır, 2009, s. 99-100). Yeni fırsatlar arayan ve yenilikçi tutumlar gösteren girişimcilerin, kendi yaşamlarındaki olayları kontrol etme kabiliyetine, diğer bir ifade ile iç denetim odağına sahip olması beklenir (Erdem vd., 2002, s. 913).

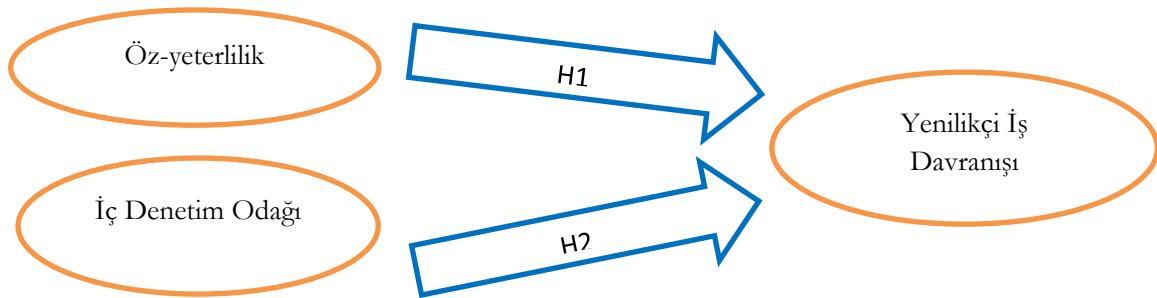
İçten denetimli bireyler, özellikle karmaşık iş süreçlerinin gerekli olduğu işlerde dıştan denetimlilere göre daha başarılıdır (Spektor, 1982). İç denetimli bireyler, karmaşık işler ile karşılaştıklarında, konu ile ilgili daha fazla bilgi toplayıp, daha yüksek başarı gösterme çabasına girerler (Sürgen, 2014, s. 35). Tabak ve arkadaşları (2011, s. 159), iç denetim odağının yenilikçi iş davranışı düzeyini, belirsizliğe tolerans ve risk alma aracılığı ile etkilediğini belirtmişlerdir. Çalışkan (2013), ilgi, bağlılık, moral, tartışma, katılım ve açıklık ile şekillenen iç odaklı grup kültürü ile ölçme, belgelendirme, bilgi yönetimi, kontrol ve süreklilik ile şekillenen hiyerarşik kültürün yenilikçi iş davranışını olumlu yönde etkilediğini; personel güçlendirmenin ise bu ilişkide kısmi aracılık rolü üstlendiğini tespit etmiştir. İç denetim odağı yenilikçi iş davranışı düzeyini pozitif ve anlamlı etkiler (Tabak vd., 2011, s. 159). İç denetim odağı iş performansını ve yeniliği pozitif ve anlamlı etkiler (Howell ve Avolio, 1993, s. 891).

Taylor (2010, s. 445) ise, iç denetim odağına sahip bireylerin çözüm odaklı çatışma stratejilerini kullanmaya eğimli olduğunu, dış denetim odaklı bireylerin kaçınma yöntemini izlediklerini; içten denetimli bireylerin bir çatışmanın birçok boyutunu görebildiğini, çatışmalara daha yaratıcı çözümler üretebildiğini, yöneticilerin fikirleri ile kendi fikirlerini kaynaştırabildiğini bulmuştur. Dijkstra ve arkadaşları (2011, s. 167), iç denetim odağına sahip çalışanların, çatışma yönetiminde problem çözme stratejisini daha sıklıkla kullandıklarını bulmuşlardır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu araştırmanın amacı, turizm işletmelerinde öz-yeterlilik ve iç denetim odağının yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisi incelenmektedir. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline dayalı olarak tasarlanmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın hipotezleri aşağıda verilmektedir.

H1: Çalışanların öz-yeterlilik algısı, yenilikçi iş davranışını pozitif ve anlamlı etkilemektedir.

H2: Çalışanların i denetim odağı algısı, yenilikçi iş davranışını pozitif ve anlamlı etkilemektedir.

Çalışma Grubu

Antalya’da bulunan 5 yıldızlı konaklama işletmelerinde çalışan 82.533 çalışan çalışma evrenini oluşturmaktadır. Yamane’nin (2001, s. 116-117) rnekleme formülüne göre çalışmanın örnekleme sayısı % 5 hata payı ile 382 olarak hesaplanmıştır. Örneklemin belirlenmesinde kota örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veriler Alanya, Side, Kemer, Antalya Merkez ve Belek olmak üzere 5 ana bölgede toplanmıştır. Her bölgeden 2 otel olmak üzere, toplam 10 otelden veri toplanmıştır. Gönderilen 600 anketten 512’si geri dönmüş, 439 anket değerlendirmeye alınmıştır. Uygulama sırasında anket formu katılımcılara yüz yüze ulaştırılmıştır. Yanıtlar hazır istatistik paket programı tarafından analiz edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Kullanılan anket 3 ayrı ölçekten ve kişisel bilgi formundan oluşmaktadır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, çalışma grubunda yer alan katılımcıların cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, pozisyon (alışan-yönetici olma durumuna), sektördeki toplam çalışma yılı, şu anda çalıştıkları işyerlerindeki toplam çalışma yılı, departmanları, çalışma biçimleri (vardiyalı-vardiyasız çalışma durumuna), mesleki eğitimlere katılma sıklıkları, alanlarındaki fuar ve yayınları takip etme sıklıklarına dair bilgilerini içeren toplam 11 sorudan oluşmaktadır. Bu çalışmada yalnızca analizlerde kullanılan verilerin sunumuna yer verilmiştir. Diğer verilere ilgili tezden ulaşılabilir.

Yenilikçi iş Davranışı leği: Janssen (2000, s. 287-302) tarafından geliştirilmiş, araştırmacı tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir. Orijinal lek fikir üretme, fikir destekleme ve fikri uygulama olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Her alt boyutta 3 madde yer almaktadır. Ölçeğin güvenilirliği (Cronbach α) .95’tir.

Genel z-yeterlilik leği: Schwarzer ve Jarusselam (1995, s. 159) tarafından geliştirmiştir Türkçe formu, Aypay (2010, s.113) tarafından eviri-tekrar eviri tekniği ile hazırlanmıştır. Ölçek katılımcılara 7 madde olarak uygulanmıştır. Katılımcılardan “tamamen doğru”dan, “tamamen yanlış”a uzanan ölçek üzerinde, kendileri için en uygun olan ifadeyi işaretleme istenmiştir. Dörtlü eşit aralıklı olarak düzenlenmiş olan ölçek, orijinali bozulmayarak katılımcıya dörtlü olarak uygulanmış, ölçek puanları analizler sırasında diğer ölçeklerle uyumlanabilmesi için beşli aralığa çevrilmiştir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı .83’tür.

Denetim Odağı leği: Rotter (1966, s. 1) tarafından geliştirilmiş, Dağ (2002, s. 77) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Btn 47 maddeden oluşan ölçeğin dış denetim odağı 4, iç denetim odağı 3 olmak üzere açıklayıcılık değeri en yüksek olan 7 maddesi katılımcılara uygulanmıştır. Katılımcılardan “tamamen uygun”dan, “hiç uygun değil”e uzanan ölçek üzerinde, kendileri için en doğru olan ifadeyi işaretleme istenmiştir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı .92’dir (Dağ, 2002, s. 77).

Araştırmada kullanılan ölçeklerin eşit aralıklı olduğu varsayımından hareket edilerek, aritmetik ortalamalar için puan aralığı katsayısı 0.80 olarak bulunmuştur. Puan Aralığı= (En Yüksek Değer-En Düşük Değer)/5= 4/5 =0.80. Buna göre aritmetik ortalamaların değerlendirme aralığı şoyledir: 1.00-1.80 arası “ok düşük”, 1.81-2.60 arası “düşük”, 2.61-3.40 arası “orta”, 3.41-4.20 arası “yüksek”, 4.21-5.00 “ok yüksek”. Araştırmada kullanılan ölçeklerin alan yazında yaygın kullanılan ölçekler arasında bulunmasına, geçerliliği ve güvenirliğinin yüksek olmasına zen gösterilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma hipotezini doğrulama için çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sorularını yanıtlamada, katılımcıların demografik ve işe ilişkin özelliklerine göre ayrı ayrı gruplarda bağlantısız örneklemler için t testi ve ANOVA testi analizi uygulanmıştır.

Analizler öncesinde veriler, temel varsayımlar açısından incelenmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Öncelikle veri setindeki kayıplar değerlendirilmiştir. Yordanan ve yordayıcı değişkenlerde, her bir madde düzeyinde kayıpların en fazla % 2 olduğu, cinsiyet ve diğer değişkenlerle manidar bir ilişki göstermediği grlmştir. Maddelerin sıralama ölçeğinde veri sağladığı dikkate alınarak, kayıp veri atama yöntemlerinden medyan atama kullanılarak eksiksiz veri elde edilmiştir. Yordanan ve yordayıcı

değişkenlere yönelik toplam puanlar, standart Z puan dönüşümü kullanılarak uç değerler açısından incelenmiştir. (-3, +3) standart değerleri dışında değer alan iki gözlem birimi belirlenmiş, bunlar uçdeğer olarak tanımlanmış ve veri setinden çıkarılmıştır. Verilerin analizi hazır istatistik paket programları kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular

Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik ve kurumsal özellikleri Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik ve İşe İlişkin Özellikleri

Değişken	Değişken Değeri	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	40.4
	Erkek	59.6
Medeni Durum	Evli	50.4
	Bekar	49.6
Yaş	20 yaş ve altı	21.2
	21-30 yaş arası	36.4
	31-40 yaş arası	34.8
	41-50 yaş arası	6.9
	50 yaş ve üzeri	0.7
Pozisyon	Çalışan	87.9
	Yönetici	12.1

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunu erkek çalışanların oluşturduğu (% 59.6), 21-40 yaş arası (% 71.2) çalışanların çoğunlukta olduğu, % 12.1 oranında yönetici pozisyonunda çalışan olduğu görülmektedir.

Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği'nin Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği'nin açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖR 1: Fikir Üretme ve Uygulama (Açıklayıcılık=36.302; Alpha=.84)	
Madde	Faktör Yüğü
1-Zor durumlar için yeni fikirler üretirim.	.797
2- Yeni çalışma metotlarını, tekniklerini ve araçlarını araştırırım.	.717
3- Problemler için orijinal çözümler üretirim.	.793
7-Yenilikçi fikirleri, kullanışlı uygulamalara dönüştürürüm.	.672
8-Çalışma ortamımda, düzenli olarak yenilikçi fikirler öneririm.	.689
9-Yenilikçi fikirlerin faydasını değerlendiririm.	.625
FAKTÖR 2: Fikri Destekleme (Açıklayıcılık=24,969; Alpha=.70)	
4-Yenilikçi fikirleri desteklerim.	.822
5-Yenilikçi fikirlerin edinilmesini takdir ederim.	.609
6-Çalışma arkadaşlarımla yenilikçi fikirler için heyecanlanmasını önemserim.	.789

Yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda Kaise-Meyer-Olkin Ölçüm Yeterliliği .902, Bartlett Test 1543,124 bulunmuştur ($p < 0.01$). 3 faktörden 2 faktöre inmiş olan Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği madde sayısını korumuştur. Birinci faktör 6 maddeden oluşmaktadır "fikir üretme ve uygulama" olarak isimlendirilmiştir. İkinci faktör 3 maddeden oluşmaktadır ve "fikri destekleme" olarak isimlendirilmiştir (Tablo 2). Bulgular alanyazın ile farklılık göstermekte, fikir üretme ve fikir uygulama alt boyutları bu çalışmada tek faktör altında toplanmaktadır. Fikir üretme ve fikir uygulama alt boyutları tek faktör altında toplanan ölçeğin, ikinci faktörü ise fikri desteklemedir. Çalışanlar fikir üretme, araştırma, değerlendirme, uygulama gibi aktif eylem gerektiren tüm maddeleri bir faktör altında yorumlamışlardır. Diğer taraftan mevcut fikir oluşumunu destekleme ve onaylama gibi daha pasif olan eylemleri ise "fikri destekleme" faktöründe değerlendirmişlerdir. Ölçeğin toplam güvenilirliği .87, toplam açıklayıcılığı ise % 61.27'dir.

Yenilikçi iş davranışı ölçeği DFA sonucunda ulaşılan uyum indeksleri ve kabul aralıkları Tablo 3.'de verilmektedir.

Tablo 3. Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği DFA Sonuçlarında Ulaşılan Uyum İndeksleri ve Kabul Aralıkları

İndeks	YİD Ölçeği Uyum İndeksleri	Normal Değer	Kabul Edilebilir Değer
GFI	0.95	≥0.95	≥0.90
AGFI	0.92	≥0.95	≥0.90
CFI	0.98	≥0.95	≥0.90
RMSEA	0.08	≤0.05	≤0.10
RMR	0.03	≤0.05	≤0.08
SRMR	0.04	≤0.05	≤0.08

Kaynaklar: Bentler ve Bonett, 1980, s.599; Bentler, 1980, s.419; Marsh, Hau, Artelt, Baumert ve Peschar, 2006, s.311; Byrne ve Campbell, 1999, s.555; Brown ve Cudeck, 1993, s.136).

Tablo 3 incelendiğinde yenilikçi iş davranışı ölçeği DFA sonucunda ulaşılan uyum indekslerinin kabul edilebilir uyum derecesinde olduğu görülmektedir. Bu model ile veri uyumunun olduğu anlamına gelmektedir.

Öz-yeterlilik Ölçeği'nin Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları

Öz-yeterlilik Ölçeği'nin açıklayıcı ve doğrulamalı faktör analizi sonuçları Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4. Öz-Yeterlilik Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖR 1: Çaba (Açıklayıcılık=32.747; Alpha=.76)	
Madde	Faktör Yüğü
1-Yeterince çaba harcarsam, zor sorunları çözenin bir yolunu daima bulabilirim.	.633
3- Amaçlarıma bağlı kalmak ve hedeflerimi gerçekleştirmek, bana zor gelmez.	.766
5- Yeteneklerim sayesinde beklenmedik durumlara nasıl baş edebileceğimi biliyorum.	.839
7-Önüme çıkan zorluk ne olursa olsun üstesinden gelebilirim.	.678
FAKTÖR 2: Çözüm Bulma (Açıklayıcılık=26.131; Alpha=.62)	
2-Bana karşı çıktığımda, istediğimi elde etmemi sağlayacak bir yol ve yöntem bulabilirim.	.716
4-Yeteneklerim sayesinde, beklenmedik durumlara nasıl baş edebileceğimi biliyorum.	.753
6-Başım dertte olduğunda, genellikle bir çözüm yolu düşünebilirim.	.715

Yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda Kaise-Meyer-Olkin Ölçüm Yeterliliği .825, Bartlett Test 755.0131 bulunmuştur ($p < 0.01$). İki faktör altında toplanmış olan Öz-yeterlilik Ölçeği 7 madden oluşmaktadır. Birinci faktör 4 maddeden oluşmaktadır ve "çaba" olarak isimlendirilmiştir. İkinci faktör ise 3 maddeden oluşmaktadır ve "çözüm bulma" olarak isimlendirilmiştir. Alanyazında tek faktör olan öz-yeterlilik, bu çalışmada 2 faktöre ayrılmıştır (Tablo 4). "Çaba" faktörü altında, çalışanların zorluklarla baş edebilme ve hedeflerine ulaşma yolundaki inançları; "çözüm bulma" faktörü altında ise çalışanların amaca ulaştırarak yol ve yöntemi bulma konusundaki inançları yer almaktadır. Başka bir genel öz-yeterlilik ölçeği olan Sherer'in ölçeğini dilimize çeviren Yıldırım ve İlhan (2010) yaptıkları çalışmada, öz-yeterliliği "başlama", "yılmama" ve "sürdürme çabası" olarak 3 faktörde değerlendirmişlerdir. Bu anlamda öz-yeterliliğin birden fazla faktör altında toplanan başka araştırmaların da olduğunu söylemek mümkündür. Ölçeğin güvenilirliği .78 toplam açıklayıcılığı ise %58.878'dur.

Öz-yeterlilik Ölçeği DFA sonucunda ulaşılan uyum indeksleri ve kabul aralıkları Tablo 5'de verilmektedir.

Tablo 5. Öz-yeterlilik Ölçeği DFA Sonuçlarında Ulaşılan Uyum İndeksleri ve Kabul Aralıkları

İndeks	BPD Ölçeği Uyum İndeksleri	Normal Değer	Kabul Edilebilir Değer
GFI	0.98	≥0.95	≥0.90
AGFI	0.96	≥0.95	≥0.90
CFI	0.99	≥0.95	≥0.90
RMSEA	0.05	≤0.05	≤0.10
RMR	0.01	≤0.05	≤0.08
SRMR	0.03	≤0.05	≤0.08

Kaynaklar: Bentler ve Bonett, 1980, s.599; Bentler, 1980, s.419; Marsh, Hau, Artelt, Baumert ve Peschar, 2006, s.311; Byrne ve Campbell, 1999, s.555; Brown ve Cudeck, 1993, s.136).

Tablo 5 incelendiğinde Öz-yeterlilik Ölçeği DFA sonucunda ulaşılan uyum indekslerinin kabul edilebilir uyum derecesinde olduğu görülmektedir. Bu model ile veri uyumunun olduğu anlamına gelmektedir.

Denetim Odağı Ölçeği'nin Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Denetim Odağı Ölçeği'nin açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6. Denetim Odağı Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖR 1: Dış Denetim Odağı (Açıklayıcılık=29.754; Alpha=.68)	
Madde	Faktör Yüğü
1-Bir şeyin olacağı varsa eninde sonunda mutlaka olur.	.727
2-Bazı insanlar, doğuştan şanslıdır.	.692
5-Birçok hastalık, insanı yakalar ve bunu önlemek mümkün değildir.	.738
7-Kaderin, insan yaşamı üzerinde çok büyük bir rolü vardır.	.670
FAKTÖR 2: İç Denetim Odağı (Açıklayıcılık=22.499; Alpha=.53)	
3- Bir insanın başına gelenler, temelde kendi yaptıklarının sonucudur.	.542
4- İnsanlarla yakın ilişkiler kurmak, tesadüflere değil, çaba göstermeye bağlıdır.	.823
6-İnsan, kendi yaşamına temelde kendisi yön verir.	.757

Yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda Kaise-Meyer-Olkin Ölçüm Yeterliliği .704, Bartlett Test 414,162 bulunmuştur ($p < 0.01$). Alanyazına uygun olarak 2 faktör altında toplanmış olan Denetim Odağı Ölçeği 7 madden oluşmaktadır. Birinci faktör dört maddeden oluşmaktadır ve "dış denetim odağı" olarak isimlendirilmiştir. İkinci faktör ise üç maddeden oluşmaktadır ve "iç denetim odağı" olarak isimlendirilmiştir (Tablo 6). Ölçeğin toplam açıklayıcılığı ise %52.25' dür. Faktörlerin alanyazın ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

Denetim Odağı Ölçeği DFA sonucunda ulaşılan uyum indeksleri ve kabul aralıkları Tablo 7' de verilmektedir.

Tablo 7. Denetim Odağı Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İndeks	DO Ölçeği Uyum İndeksleri	Normal Değer	Kabul Edilebilir Değer
GFI	0.98	≥ 0.95	≥ 0.90
AGFI	0.95	≥ 0.95	≥ 0.90
CFI	0.99	≥ 0.95	≥ 0.90
RMSEA	0.06	≤ 0.05	≤ 0.10
RMR	0.05	≤ 0.05	≤ 0.08
SRMR	0.05	≤ 0.05	≤ 0.08

Kaynaklar: Bentler ve Bonett, 1980, s.599; Bentler, 1980, s.419; Marsh, Hau, Artelt, Baumert ve Peschar, 2006, s.311; Byrne ve Campbell, 1999, s.555; Brown ve Cudeck, 1993, s.136).

Denetim Odağı Ölçeği DFA sonucunda ulaşılan uyum indeksleri ve kabul aralıkları Tablo 7' de verilmektedir. Tablo 7 incelendiğinde Denetim Odağı Ölçeği DFA sonucunda ulaşılan uyum indekslerinin kabul edilebilir uyum derecesinde olduğu görülmektedir. Bu model ile veri uyumunun olduğu anlamına gelmektedir.

Boyut ve Alt Boyutlara İlişkin Betimleyici Analiz Sonuçları

Araştırmada kullanılan tüm ölçeklere uygulanan açıklayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda elde edilen boyutlara ve alt boyutlara ilişkin betimsel istatistik verileri Tablo 8'de verilmektedir.

Tablo 8. Boyut ve Alt Boyutlara İlişkin Betimleyici Analiz Sonuçları

Boyut ve Alt Boyutlar	N	Min	Max.	Mean	Madde Sayısı	Madde Ort.	Std. Sapma
Fikir Üretme ve Uygulama	439	8,00	30,00	24,95	6	4,15	4,24
Fikir Destekleme	439	3,00	15,00	13,14	3	4,38	1,87
Yenilikçi Dav.	439	12,00	45,00	38,10	9	4,23	5,57
Bilgi Paylaşımı	439	4,00	20,00	17,31	4	4,27	2,84
Öz-yeterlilik	439	14,67	35	30,97	7	4,42	3,52
Çaba	439	7,00	20,00	17,88	4	4,47	2,24
Çözüm Bulma	439	6,34	15,00	13,02	3	4,34	1,81
Dış Denetim Odağı	439	4,00	20,00	15,91	4	3,97	3,30
İç Denetim Odağı	439	3,00	15,00	12,88	3	4,29	1,81

Tablo 8 göstermektedir ki, araştırmanın örnekleme ölçülen değerleri içerisinde barındırmaktadır. Betimleyici analizdeki bir diğer önemli bulgu ise çalışanların hem iç denetim hem de dış denetim odağı puanlarının yüksek olmasıdır.

Hipotezlerin Testine İlişkin Bulgular

Araştırma hipotezlerinin testine ilişkin bulgular Tablo 9 ve 10'da verilmektedir.

Tablo 9. Öz-yeterliliğin Yenilikçi İş Davranışı Üzerindeki Etkisini İnceleyen Regresyon Analizi Sonuçları

	Partial r	Part r	F	B	t	p
Öz-yeterlilik	.326	.324	211.386	.571	14.539	.000
Bağımsız Değişken: Öz-yeterlilik						
Bağımlı Değişken: Yenilikçi İş Davranışı						

Öz-yeterliliğin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisini incelemek üzere yapılmış regresyon analizi sonucunda, öz-yeterliliğin yenilikçi iş davranışını anlamlı ve olumlu etkilediği [(p<0.01) (F= 211.386)] ve modeli %32 oranında açıkladığı bulunmuştur (Tablo 9).

Tablo 10. İç Denetim Odağının Yenilikçi İş Davranışı Üzerindeki Etkisini İnceleyen Regresyon Analizi Sonuçları

	Partial r	Part r	F	B	t	p
İç Denetim Odağı	.208	.206	114.70	.456	10.714	.000
Bağımsız Değişken: İç Denetim Odağının						
Bağımlı Değişken: Yenilikçi İş Davranışı						

İç denetim odağının yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisini incelemek üzere yapılmış regresyon analizi sonucunda, iç denetim odağının yenilikçi iş davranışını anlamlı ve olumlu etkilediği [(p<0.01) (F= 114.70)] ve modeli % 20 oranında açıkladığı bulunmuştur (Tablo 10).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bulguları araştırmanın her iki hipotezinin de doğrulandığını göstermektedir. Öz-yeterlilik yenilikçi iş davranışını anlamlı ve pozitif etkilemektedir. Amaçlarına bağlı, hedeflerini gerçekleştirmede çaba sarf eden, beklenmedik durumlarla baş edebileceğine inanan, farklı çözüm yolları arayan çalışanlar daha fazla yenilikçi fikir üretmekte, üretilen fikirleri desteklemekte ve uygulamaktadır. Hasio ve arkadaşları (2011, s.233) öğretmenler üzerinde yaptıkları çalışmalarında, öz-yeterliliği yüksek çalışanların, yenilikçi iş davranışını daha fazla sergilediklerini bulmuşlardır. Basım ve arkadaşları (2008, s.121), kamu çalışanları üzerinde yaptıkları araştırmada, öz-yeterlilik algısı ile yenilikçi davranış arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur. Bu iki araştırma bulgusu, bu araştırmanın öz-yeterliliğin yenilikçi iş davranışını pozitif etkilediği bulgusunu desteklemektedir. Jong (2014:28) yenilikçi iş davranışı sürecinin son aşaması olan uygulama aşamasını, gereksinimlerin fikirden gerçeğe transfer edilmesi olarak tanımlar. Uygulama aşamasında, yeni ürünler ve iş süreçlerinin geliştirilir, değiştirilir, test edilir. Bu uygulamalar için inisiyatif kullanan, sabırlı, engelleri aşabilen, süreci kendiliğinden başlatan, iş tanımında olmayan işleri de yapan çalışanlara ihtiyaç vardır. Öz-yeterliliği yüksek olan çalışanlar, uygulama aşamasında daha başarılı olacaklardır. Çünkü öz-yeterlilik mevcut durumda yapılan değişimlerin başarıya ulaşacağına dair inancı destekler.

İç denetim odağının yenilikçi iş davranışını anlamlı ve pozitif etkilemektedir. Kendi yaşamlarına kendilerinin yön verebileceğini düşünene, iyi ilişkilerin çaba ile oluşacağına inanan, başlarına gelen durumların kendi sorumlulukları sonucunda gerçekleştiğini düşünene çalışanlar; daha fazla yenilikçi fikir üretmekte, üretilen fikirleri desteklemekte ve uygulamaktadır. Alanyazında iç denetim odağına sahip bireylerin birçoğ alanda olumlu performans sergilediğini gösteren pek çok araştırma bulunmaktadır (Sadowski vd, 1983, s. 627; Erbin vd., 1997, s. 183; Hattrup vd, 2005, s. 461; Pannells vd, 2008, s. 67; Dave vd., 2011, s. 28; Tong ve Wang, 2012, s. 202; Anastasiou, 2015, s. 40). Diğer taraftan bu araştırmanın bulguları; Tabak ve arkadaşlarının (2011, s. 59), iç denetim odağının yenilikçi iş davranışı düzeyini, belirsizliğe tolerans ve risk alma aracılığı ile etkilediğini bulgusu ile örtüşmektedir.

Araştırmanın bulguları göstermektedir ki; bireysel faktörler yenilikçi iş davranışını etkilemektedir. Kişiliğin erken yaşlarda şekillendiği göz önüne alındığında, yetişkin dönemdeki eğitimlerin yenilikçi iş davranışını açıklayan iç denetim odağı ve öz-yeterlilik üzerinde çok etkili olmayacağı düşünülmektedir. Müşteri ile yakın ilişki içerisinde olan çalışanlar başta olmak üzere tüm çalışanların istihdamında konaklama

işletmeleri, kişilik özelliklerine önem vermeli, iş-kişilik dengesinin kurulması için ilgili meslek gruplarından (psikologlar, psikolojik danışmanlar vb.) destek almalıdır.

Araştırmanın sınırlılıkları çerçevesince bu çalışmada, turizm sektöründeki konaklama işletmelerinde çalışanların yenilikçi iş davranışlarının incelenmesi hedeflenmiştir. Tüm sektör çalışanlarına ulaşmak zor olduğundan, Antalya ilindeki beş turizm bölgesinden on konaklama işletmesinin çalışanları araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışmanın farklı turizm bölgelerinde ya da farklı statüdeki konaklama işletmelerinde tekrarlanması çalışmanın genellenmesi açısından faydalı olacaktır. Yenilik yapma kapasitesi yüksek olan diğer sektörlerde de yenilikçi iş davranışının çalışılması önerilmektedir. Yenilikçi iş davranışını etkileyen pek çok değişken olmasına rağmen, bu çalışma iç denetim odağı ve öz-yeterlilik değişkenlerinin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisini incelenmesi ile sınırlandırılmıştır. Özellikle liderlik, çatışma gibi grup değişkenlerinin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisi bundan sonraki araştırmaların konusu olabilir. Bireysel, örgütsel ve grup değişkenlerinin bir arada ele alındığı araştırma modellerinin alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Nicel araştırma tekniklerinden anket kullanılarak yapılmış olan bu çalışmanın bulguları, yeni nitel çalışmalara kapı aralayıcı olacaktır. Yenilikçi iş davranışının kökenleri ve nedenlerine yönelik yapılacak “odak grup görüşmeleri”, “mülakatlar” ve “gözlem” çalışmaları daha derinlemesine bilgi edinilmesini sağlayabilir.

Yenilikçi iş davranışının nedenleri, sonuçları ve etkileri üzerine farklı hedef kitlelere (müşteriler, çalışanlar, tedarikçiler, yöneticiler, STK'ler vb) yönelik yapılacak araştırmalar, konunun her açıdan incelenmesini sağlayacaktır. Bu çalışmada işle ilgili değişkenlerin (işin türü, çeşitliliği vb.) yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisine bakılmamıştır. Bundan sonraki çalışmalarda işle ilgili değişkenlerin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisi de incelenebilir.

Kaynakça

- Aktaş, H. G. (2008). *Öğretmenlerde denetim odağı ve örgütsel vatandaşlık* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Aypay, A. (2010). Genel Öz Yeterlik Ölçeği'nin GÖYÖ Türkçe'ye Uyarlama Çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 113-132.
- Anastasiou, C. A., Fappa, E., Karfopoulou, E., Gkza, A. ve Yannakoulia, M. (2015). Weight loss maintenance in relation to locus of control: The MedWeight study. *Behaviour research and therapy*, 71, 40-44.
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed). *Encyclopedia of Human Behavior* (pp. 71-81). New York. Academic Press.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: the exercise of control*. New York: Freeman.
- Basım, H. N., Korkmazıyürek, H. ve Tokat, A. O. (2008). Çalışanların öz-yeterlilik algılamasının yenilikçilik ve risk alma üzerine etkisi: kamu sektöründe bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 121-130.
- Bentler, P. M. ve Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588.
- Bentler, P. M. (1980). Multivariate analysis with latent variables: Causal modeling. *Annual Review of Psychology*, 31(1), 419-456.
- Bozkurt, T. (2013). *Beden eğitimi öğretmeni adaylarının öğretmenlik öz-yeterliliklerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Browne, M. W. ve Cudeck, R. (1993). *Alternative ways of assessing model fit*. USA: Sage.
- Byrne, B. M. ve Campbell, T. L. (1999). Cross-cultural comparisons and the presumption of equivalent measurement and theoretical structure a look beneath the surface. *Journal Of Cross-Cultural Psychology*, 30(5), 555-574.
- Canbay, S. (2007). *İlköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin iş doyumunu ve denetim odağı ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çakır, G. (2009). İşgörenlerin demografik özelliklerine göre motivasyon araçları ve denetim odağı değişkeninin incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Çalışkan A. (2013). İç odaklı örgüt kültürünün yenilikçi davranışa etkisinde personel güçlendirmenin aracılık rolü. *İş, Güç İnsan Kaynakları ve Endüstri İlişkileri Dergisi*, 15(1), 88-112.
- Çapraz, B., Ünnü, N. A., İlic, D., Kocamaz, M., Çiçekli, U., Aracıoğlu, B., Koçak, A., Kesken, J. ve Soyuer, H. (2014). Çalışanlar perspektifinden inovatif iş davranışının belirleyicileri: izmir ilinde öncelikli sektörlerle ilişkin bir araştırma. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 3(1), 49-72.
- Dağ, İ. (2002). Kontrol odağı ölçeği (koö): ölçek geliştirme, güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 77-90.
- Dave, R., Tripathi, K. N., Singh, P. ve Udainiya, R. (2011). Subjective well-being, locus of control and general self-efficacy among university students. *Amity Journal of Applied Psychology*, 2(1), 28-32.

- De Jong, J. P. J. (2014). Individual innovation: the connection between leadership and employees' innovative work behavior. University of Amsterdam, Erişim Tarihi: 27.09.2014, <http://dare.uva.nl/document/2/52860>.
- Dijkstra, M. T., Beersma, B. ve Evers, A. (2011). Reducing conflict-related employee strain: the benefits of an internal locus of control and a problem-solving conflict management strategy. *Work & Stress*, 25(2), 167-184.
- Dönmez, A. (1986). Denetim odağı: temel araştırma alanları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(1), 259-283.
- Duran, C. ve Saraçoğlu, M. (2009). Yeniliğin yaratıcılıkla olan ilişkisi ve yeniliği geliştirme süresi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(1), 57-71.
- Drucker, P. F. (1998). The discipline of innovation. *Harvard Business Review*, 76(6), 149-157.
- Erbil-Roesemann, M. A. ve Simms, L. M. (1996). Work locus of control: the intrinsic factor behind empowerment and work excitement. *Nursing Economics*, 15(4), 183-190.
- Ertürk, Z. (2012). *Ankara ili genel lise öğretmenlerinin örgütsel güven aldıkları ve denetim odağı ile ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, F., Atsan, N., Çizel, B. ve Karakaş, K. (2002). Girişimcilik eğilimine sahip üniversite öğrencilerinin başarma ihtiyacı ve kontrol odağı özelliklerine yönelik bir araştırma. 10. *Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı*, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. , Antalya, ss. 913-920.
- Eveleens, C. (2010). Innovation management; literature review of innovation process models and their implications. *Sciences*, 800, 2010, 900.
- Hasiao, H. C., Chang, J. C. , Tu, Y. L. ve Chen, S.C. (2011). The influence of teacher self efficacy on innovative work behavior. *International Conference on Social Science and Humanity*, 5, 233-237.
- Hatrup, K., O'Connell, M. S. ve Labrador, J. R. (2005). Incremental validity of locus of control after controlling for cognitive ability and conscientiousness. *Journal of Business and Psychology*, 19(4), 461-481.
- Howell, J. M. ve Avolio, B. J. (1993). Transformational leadership, transactional leadership, locus of control, and support for innovation: key predictors of consolidated-business-unit performance. *Journal of Applied Psychology*, 78(6), 891.
- Hsu, I. C. ve Sabherwal, R. (2011). From intellectual capital to firm performance: the mediating role of knowledge management capabilities". *Engineering Management, IEEE Transactions on*, 58(4), 626-642.
- Janssen, O. (2000). Job demands, perceptions of effort-reward fairness and innovative work behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73(3), 287-302.
- Jong J. P. J. (2007). Individual innovation: the connection between leadership and employees' innovative work behavior, *Amsterdam Business School Research Institute, PhD Thesis*
- Kheng, Y. K., Mahmood, R. ve Beris, S. J. H. (2013). A conceptual review of innovative work behavior in knowledge intensive business services among knowledge workers in Malaysia. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 3(2).
- Li, C. H. ve Wu, J. J. (2011). The structural relationships between optimism and innovative behavior: understanding potential antecedents and mediating effects. *Creativity Research Journal*, 23(2), 119-128.
- Luthans, F. (1998). *Organizational Behavior*, Eight Edition, Mc Grow-Hill Inc.
- Marsh, H. W., Hau, K. T., Artelt, C., Baumert, J. ve Peschar, J. L. (2006). OECD's brief self-report measure of educational psychology's most useful affective constructs: Cross-cultural, psychometric comparisons across 25 countries. *International Journal of Testing*, 6(4), 311-360.
- Momeni, M., Ebrahimpour, H., ve Ajirloo, M. B. (2014). The effect of employees' self-efficacy on innovative work behavior at social security organization employees in Ardabil province. *Kuwait Chapter of The Arabian Journal of Business And Management Review*, 3(8), 29.
- Oliver, J. E., Jose, P. E. ve Brough, P. (2006). Confirmatory factor analysis of the work locus of control scale. *Educational and Psychological Measurement*, 66(5), 835-851.
- Onan, A. (2011). *Probleme dayalı ağsal öğrenmenin tıp fakültesi öğrencilerinin transfer becerileri ve öz-yeterlilik algılarına etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pannells, T. C. ve Claxton, A. F. (2008). Happiness, creative ideation, and locus of control, *Creativity Research Journal*, 20(1), 67-71.
- Parlar, H. (2009). *Ticaret meslek lisesi yöneticilerinin öz-yeterlilik ve çatışma yönetimi anlayışları arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pekmezci, G. (2010). Hemsirelerin örgütsel bağlılıkları ile öz-yeterlilikleri arasındaki ilişkiler (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Potosky, D. ve Ramakrishna, H. V. (2002). The moderating role of updating climate perceptions in the relationship between goal orientation, self-efficacy and job performance. *Human Performance*, 15(3), 2.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement". *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1.
- Sadowski, C. J., Woodward, H. R., Davis, S. F. ve Elsbury, D. L. (1983). Sex differences in adjustment correlates of locus of control dimensions, *Journal of Personality Assessment*, 47(6), 627-631.
- Schimansky, S. (2014). The effect of a high-commitment work system on innovative behavior of employees. *Third IBA Bachelor Thesis Conference*, 3 July 2014, Enschede, The Netherlands.
- Schumpeter, J. A. (1934). The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle. *Transaction Publishers*. Vol. 55.

- West, M. A., ve Farr, J. L. (1989). Innovation at work: psychological perspectives. *Social Behaviour*, 4(1), 15-30.
- Schwarzer, R. ve Jerusalem, M. (1995). Optimistic self-beliefs as a resource factor in coping with stress. In *Extreme Stress and Communities: Impact and Intervention*, Springer Netherlands, pp. 159-177.
- Scott, S. G. ve Bruce, R. A. (1994). Determinants of innovative behavior: a path model of individual innovation in the workplace. *Academy of Management Journal*, 37(3), 580-607.
- Sönmez, B. (2011). Hemşirelerin yenilikçi davranışları ve etkileyen faktörler: niteliksel bir çalışma. *İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Tabak, A. Erkuş, A. ve Meydan, C. H. (2011). Denetim odağı ve yenilikçi birey davranışları arasındaki ilişkiler: belirsizliğe karşı tolerans ve risk almanın aracılık etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 159-176.
- Taylor, M. (2010). Does locus of control predict young adult conflict strategies with superiors? an examination of control orientation and the organizational communication conflict instrument. *North American Journal of Psychology*, 12(3), 445.
- Tong, J. ve Wang, L. (2012). Work locus of control and its relationship to stress perception, related affections, attitudes and behaviours from a domain-specific perspective. *Stress and Health*, 28(3), 202.
- Yamane, T., (2001). *Temel Örnekleme Yöntemleri*, (1. Baskı). (Çev. A. Esin, M. A. Bakır, C. Aydın ve E. Gürbüzsel), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Yıldırım, F. ve İlhan, İ. Ö. (2010). Genel öz-yeterlilik ölçeği türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(4), 301-308.

EXTENDED ABSTRACT

The need for employees who exhibit innovation and innovative business behavior is increasing day by day. Innovative work behavior involves any individual activity at the level of any organization, including the development, promotion and implementation of a useful innovation. Innovative work behavior is any individual activity at any organizational level that promotes and applies a useful innovation (West, & Farr, 1989, p. 17). Observing new technologies, trying to reach targets using new strategies, applying new business methods, creating resources for the implementation of new ideas and supporting these ideas are examples of innovative work behavior (Kheng et al., 2013, p. 93). The fact that innovation is not only an idea but also an application (Eveleens, 2010, p. 2) that highlights the importance of the employees who will realize this application.

Bandura's (1997, p. 158) self-efficacy, which comes to the fore in Social Learning Theory, is the judgments of the individual about his / her ability to organize and succeed. Individuals' judgments about how well they can perform the actions necessary to deal with possible situations define their perception of self-sufficiency (Parlar, 2009, p. 12; Pekmezci, 2010, p. 23). If the individual believes that he can reach a result, he is more active and can take control of his life. Jong (2014, p. 28) defines the application, the last stage of the innovative business behavior process, as the transfer of requirements from idea to reality. Innovative business behavior includes the development, modification, testing of new products and business processes. For these applications, there is a need for employees who take initiative, are patient, can overcome obstacles, start the process automatically, and do jobs that are not in the job description. Self-sufficient employees will be more successful in the implementation phase. Because self-efficacy supports the belief that changes in the current situation will be successful. Hasio et al. (2011, p. 235) found that self-efficacious employees produce more ideas, support and implement innovative ideas in their studies on teachers. Printing et al. (2008, p. 121) found a positive relationship between self-efficacy perception and innovative work behavior in their research on public employees. Employee self-efficacy positively and significantly affects innovative work behavior; high level of self-efficacy reveals high level of innovative work behavior (Momeni et al., 2014, p. 29; Hsu et al., 2011, p. 627).

The concept of locus of control forms the cornerstone of Rotter's social learning theory. Rotter (1966) defines locus of control as the belief that one's vital actions are controlled by himself or by others / other environmental elements. Observing that people are different from each other in terms of their ability to control their own lives, Rotter called the dimensions as "internal locus of control" and "external locus of control" (Çakır, 2009, p. 95, Erbin-Roesemann, & Simms, 1997, p. 185). Individuals with internal locus of control are aware of their responsibilities and undertake the positive or negative consequences of their actions. The external locus of control is that the individual believes that the results of the events he / she encounters are not caused by his / her behavior but by the influence of external forces such as fate, chance, authority, etc. (Çakır, 2009, p. 96-97, Oliver et al., 2006, p. 835-836). Individuals with internal locus of control believe that they can control the work environment and feel empowered about the work done. Individuals with external locus of control think that the work environment is controlled by external forces and that they have no influence (Wnag et al., 2013, p. 1429).

This study was conducted to investigate the effect of self-efficacy and internal locus of control on innovative work behavior. The study was designed based on the relational screening model of quantitative research methods. 82.533 people working in 5 star accommodation establishments in Antalya constitute the target population of the study. Quota sampling method was used to determine the sample. 439 questionnaires were taken into consideration and the questionnaire was delivered face to face during the application. Personal Information Form, Innovative Work Behavior Scale, General Self-Efficacy Scale and Locus of Control Scale were used for data collection. Innovative Wok Behavior Scale was developed by Janssen (2000, p.287-302) and translated into Turkish by the researcher. The scale consists of nine items in 3 sub-dimensions as idea generation, idea support and idea implementation. General Self-Efficacy Scale was developed by Schwarzer and Jarusselam (1995, p. 159) and adapted to Turkish by Aypay (2010, p. 113). The scale consists of seven items. Locus of Control Scale was developed by Rotter (1966, p. 1) and adapted to Turkish by Dağ (2002, p. 77). The 47 items, seven of which had the highest explanatory value, 4 of which were external control focus and 3 of which were internal control focus, were applied to the participants.

Responses were analyzed by a ready-to-use statistical package program. Multiple linear regression analysis was performed to confirm the research hypothesis. As a result of the research, it was found that self-efficacy significantly and positively influenced innovative work behavior [($p < 0.01$) ($F=211.386$)] and explained the model by 32%. Internal locus of control significantly and positively influenced innovative work behavior [($p < 0.01$) ($F=114.70$)] and explains the model by 20%. Hasio et al. (2011, p. 233) found that teachers with higher self-efficacy showed more innovative work behavior in their studies on teachers. Printing et al. (2008, p. 121) found a positive relationship between self-efficacy perception and innovative behavior in their research on public employees. These two research findings support the finding that self-efficacy positively affects innovative work behavior. On the other hand, Tabak et al. (2011, p. 59) coincide with the finding internal locus of control affects the level of innovative work behavior through tolerance and risk-taking uncertainty.

It is recommended to study innovative work behavior in other sectors with high capacity to innovate. Although there are many variables that affect innovative work behavior, this study is limited to examining the effect of internal locus of control and self-efficacy variables on innovative business behavior. In particular, the effect of group variables such as leadership and conflict on innovative business behavior may be the subject of further research. Individual, organizational and group variables are considered together and it is thought that research models will contribute to the literature.

İşyerlerinde Güvenlik İklimi Kişisel Koruyucu Donanım Kullanımını Etkiler mi?

Hacer GÖK-UĞUR¹, Ayten YILMAZ-YAVUZ², Nuran MUMCU³ ve Nurefşan AYDOĞAN⁴

Öz

Bu çalışma işyerlerindeki güvenlik ikliminin kişisel koruyucu donanım kullanımına etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma tanımlayıcı olarak Ocak-Mart 2016 tarihleri arasında Bir Ortak Sağlık ve Güvenlik Biriminin hizmet verdiği işyerlerinde çalışan işçiler üzerinde yapılmıştır. Araştırmanın evrenini işyerlerinde çalışan toplam 120 işçi, örnekleme ise araştırma kriterlerine uyan 104 işçi oluşturmuştur. Araştırmanın verileri "Bilgi Formu" ve "Güvenlik İklimi Ölçeği" kullanılarak yüz yüze görüşme tekniği ile toplanmıştır. Etik açıdan Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimi'nden yazılı izin ve araştırmaya katılan işçilerden sözel onam alınmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler, bağımsız gruplarda t testi, varyans analizi, korelasyon testi ve lineer regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma kapsamındaki işçilerin % 85,6'sı işyerinde kişisel koruyucu donanım kullanımının önemli olduğunu düşündüğünü ve % 72,1'i işyerinde düzenli olarak kişisel koruyucu donanım kullandığını belirtmiştir. Araştırmada işçilerin güvenlik iklimi ölçeği puan ortalamaları ile kişisel koruyucu donanımı düzenli kullanmaları, kişisel koruyucu donanımın ulaşılabilir olması, kişisel koruyucu donanım kullanımını hakkında bilgi almaları, kişisel koruyucu donanım kullanımının kolay olması ve kişisel koruyucu donanımı ekip arkadaşlarının düzenli kullanması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Bu çalışmada işçilerin algıladığı güvenlik ikliminin, kişisel koruyucu donanım kullanım durumlarını etkilediği belirlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda işverenlerin, güvenlik iklimi ve kişisel koruyucu ekipmanların kullanımı ile ilgili farkındalıklarının artırılması önerilir.

Anabtar Kelimeler: İşyeri, Güvenlik İklimi, Kişisel Koruyucu Donanım, Çalışan

Does Safety Climate at Workplaces Affect the Protective Safety Equipment Use?

Abstract

This study was performed in order to determine the effect of safety climate on the personal protective equipment use at workplaces. This descriptive study was performed between January-March 2016 with employees working in workplaces which were audited by a Mutual Health and Safety Unit. The population of the study was composed of 120 individuals and the study group was composed of 104 workers who met the research criteria. The data of the study were collected by using 'Information Form' and 'Safety Climate Scale'. Before conducting the study, we obtained written approvals from Joint Health and Safety Units. The oral consents were obtained from employees who accepted to participate in the study. Descriptive statistics, independent sample t test, variance analyses, correlation test and linear regression analysis were used in order to evaluate the data of the study. Of all workers, 85,6% of them thought that the use of personal protective equipment was important, and 72,1% of them stated that they were regularly using personal protective equipment at workplace. There was a significant difference between the status of employees regarding the regular use availability, get sufficient information, ease of use, regular use of teammates of personal protective equipment, and safety scale scores ($p<0.05$). In this study, the safety climate perceived by workers affected the status of using personal protective equipment. In line with these findings, it is recommended to increase the awareness of employers related to the importance of the safety climate and the use of personal protective equipment in the workplace.

Key Words: Workplace, Safety Climate, Personal Protective Equipment, Employees

Atıf İçin / Please Cite As:

Gök-Uğur, H., Yılmaz-Yavuz, A., Mumcu, N. ve Aydoğan, N. (2020). İşyerlerinde güvenlik iklimi kişisel koruyucu donanım kullanımını etkiler mi? *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 168-177.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.09.2019

¹ Öğr. Gör. Dr. - Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, hincer32@gmail.com - ORCID: 0000-0002-0371-0556

² Dr. Öğr. Üyesi-Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sağlık, ayten.yilmaz@erdogan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5861-4254

³ Dr. Öğr. Üyesi-Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, nuranm@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9803-7172

⁴ Uzman-Ordu Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimi, nurefsan_aydogan@hotmail.com - ORCID: 0000-0002-8618-6074

Giriş

Dünyada ve ülkemizde iş kazaları önemli bir halk sağlığı sorunu olup, Uluslararası Çalışma Örgütü verilerine göre; 2014 yılı içinde Dünya'da 3.133.535 kişinin iş kazası yaşadığı ve 9.197 kişinin iş kazası nedeniyle hayatını kaybettiği, Türkiye'de ise Sosyal Güvenlik Kurumu verilerine göre; 2015 yılı içinde 241.547 kişinin iş kazası yaşadığı ve 1.252 kişinin iş kazası nedeniyle hayatını kaybettiği belirtilmektedir (Hämäläinen vd., 2006; SGK İstatistikleri, 2018). Bu veriler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde iş kazalarının ve buna bağlı ölümlerin önemli bir sorun olduğunu göstermektedir (Öçal ve Özal, 2017). İşyerlerinde iş kazalarının önlenerek güvenli bir çalışma ortamının oluşturulmasında güvenlik ikliminin anahtar bir kavram olduğu belirtilmektedir (Aytaç, 2011; Türen vd., 2014).

Güvenlik iklimi, işyerlerinde çalışanların çalışma ortamlarıyla ilgili algıladıkları temel algılardır. İşçilerin bu algılarını yöneticilerin güvenlik konusuna olan bağlılığı, işyerindeki güvenlikle ilgili politikalar, prosedürler, ödüllerin algılanış biçimi, çalışanların güvenlikle ilgili süreç ve işlemlere katılımı ve çalışanların işyerinde güvenliğe ne kadar değer verdiği etkilemektedir (Wiegmann vd., 2001; Neal ve Griffin, 2006). İşyerlerinde olumlu iş güvenliği ikliminin sağlanmasında örgüt yöneticilerinin konuya olan ilgisi ve çabaları büyük önem taşımaktadır. Bunun için yöneticilerin iş güvenliği konusuna gereken ilgiyi göstermeleri, iş güvenliği faaliyetlerine katılmaları, yürürlükte olan yasa, tüzük ve yönetmelikleri titizlikle uygulamaları, çalışanlarına iş güvenliği eğitim programlarını sağlamaları, örgüt içinde iş güvenliği hususlarını sürekli vurgulamaları, kaza sonrası yapılan araştırmaların suçlu aramak yerine problem çözme ve danışmanlık sağlama odaklı olması konusundaki destekleri çalışanların güvenli davranış sergilemeleri açısından önemlidir (DeJoy, 1985; Zohar, 1980; Demirbilek ve Çakır, 2008).

Literatür incelendiğinde çalışanların işyerlerinde algıladığı güvenlik ikliminin iş sağlığı ve güvenliği algılarını (Ören ve Er, 2016) ve güvenli davranışlarını etkilediği belirtilmektedir (Cooper ve Phillips, 2004; Sadullah ve Kantan, 2009; Tholen vd., 2013; Yorulmaz vd., 2016). Ayrıca çalışanların işyerlerinde algıladıkları güvenlik iklimi ile iş kazası yaşama durumları arasında ilişki olduğu çalıştıkları işyerini güvenli olarak algılayan çalışanların, tehlikeli olarak algılayan çalışanlara göre daha az iş kazası yaşadıkları belirlenmiştir (Hayes vd., 1998; Hofmann ve Stetzer, 1998; Griffin ve Neal, 2000; Clarke, 2006; Probst ve Estrada, 2010; Zhu vd., 2010; Smith ve DeJoy, 2012; Carol., 2014). Bununla birlikte iş kazalarının önlenmesinde örgüt yönetiminin önemli bir role sahip olduğu, iş kazaları henüz ortaya çıkmadan önce tehlikenin kaynağında kontrol altına alınmasının ve kişisel koruyucu donanım (KKD) kullanımının sağlanmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır (Dursun, 2011). İş kazalarının çoğunlukla güvensiz davranışlardan kaynaklandığı ve iş yerlerinde uygun KKD kullanımının kaza meydana geldiğinde işçilerin vücut bütünlüğünü korumalarına yardımcı olduğu belirtilmektedir (Wentz, 1998; Aybek vd., 2003). Bu noktada işyerinde işçilerin kişisel koruyucu donanım kullanmalarını etkileyen bireysel ve örgütsel değişkenler bulunmaktadır (Öçal ve Özal, 2017). İşçilerin KKD kullanımını etkileyen bireysel faktörlerle birlikte örgütsel faktörlerin belirlenmesi iş kazalarının önlenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu çalışma işyerlerindeki güvenlik ikliminin kişisel koruyucu donanım kullanımına etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırma Soruları

1. İşçilerin kişisel koruyucu donanım kullanımı ile ilgili düşünceleri ve uygulamaları nasıldır?
2. İşçilerin sosyo-demografik özellikleri güvenlik iklimi algılarını etkiler mi?
3. İşçilerin güvenlik iklimi algıları kişisel koruyucu donanım kullanımını etkiler mi?

Yöntem

Araştırma tanımlayıcı olarak Ocak-Mart 2016 tarihleri arasında bir Ortak Sağlık ve Güvenlik Biriminin hizmet verdiği işyerlerinde (Akaryakıt istasyonu, demir doğrama, gemi yapımı, matbaa, asansör bakım onarım gibi) çalışan işçiler üzerinde yapılmıştır. Etik açıdan araştırmaya başlamadan önce işyerlerinin bağlı olduğu Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimi'nden yazılı izin ve araştırmaya katılan işçilerden sözel onam alınmıştır. Araştırmaya işyerlerinde kişisel koruyucu ekipman kullanımı zorunlu alanlarda çalışan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan işçiler dahil edilmiştir.

Evren - Örneklem

Araştırmanın evrenini işyerlerinde çalışan toplam 120 işçi, örnekleme ise araştırma kriterlerine uyan 104 işçi oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri ‘‘Bilgi Formu’’ ve ‘‘Güvenlik İklimi Ölçeği’’ kullanılarak yüz yüze görüşme tekniği ile toplanmıştır.

Bilgi Formu. Bu form araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda (Öçal ve Özal, 2017; Ören ve Er, 2016; Wentz, 1998; Aybek vd., 2003) hazırlanmıştır. Form 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; işçilerin sosyo-demografik özellikleri (8 soru), ikinci bölümde; işçilerin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili özellikleri (11 soru) ve üçüncü bölümde; işçilerin kişisel koruyucu donanım kullanımı ile ilgili özelliklerini (8 soru) içeren toplam 27 soru yer almıştır.

Güvenlik İklimi Ölçeği. Ölçek, Choudhry vd. (Choudhry vd., 2009) tarafından geliştirilmiş olup, Türkçe’ye Türen vd. (Türen vd., 2014) tarafından uyarlanmıştır. Hong Kong’ta inşaat firmalarında uygulanmış olan güvenlik iklimi ölçeği kısaltılarak orijinal ölçekte bulunan 22 madde içinden sekiz madde elenerek anlamsal olarak birbirinden ayrı 14 madde belirlenmiş ve kullanılmıştır. Likert tipte olan ölçek (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum şeklinde puanlanmıştır. Ölçekte 1-5 aralığında bulunan bir değerin seçilmesiyle 1 en düşük 5 ise en yüksek durumu göstermektedir. Ölçeğin iki alt boyutu vardır. Birinci faktör: ‘‘Yönetimin Bakış Açışı ve Kurallar’’ olarak adlandırılmış olup ilk 10 soru bu faktörde yer almaktadır. İkinci faktör: ‘‘İş Arkadaşları ve Güvenlik Eğitimleri’’ olarak adlandırılmış olup 4 soru bu faktörde yer almaktadır. Ölçekte sorulan soruların tamamı aynı yöndedir. Sorulara verilen cevaplar sonucunda ne kadar çok puan elde edilirse işyeri güvenlik ikliminin çalışanlar tarafından o derece pozitif algılandığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri SPSS 20.0 paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov Smirnov testi ile test edilmiş ve veriler normal dağılım gösterdiği için parametrik testler kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler (sayı, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma), bağımsız gruplarda t testi, varyans analizi, korelasyon testi ve lineer regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamındaki işçilerin yaş ortalaması $31,29 \pm 7,95$ (Min: 22; Max: 52) olup, % 76,0’i erkek, % 55,8’i evli ve % 47,1’i lise mezunudur. İşçilerin aylık gelir düzeyi ortalaması $1521,15 \pm 323,26$ (Min: 1000; Max: 2750) TL’dir. İşçilerin çalışma yılı ortalaması $7,96 \pm 8,67$ (Min: 1; Max: 34) olup, % 67,3’ü gündüz çalışmakta ve % 30,8’i asansör bakım onarımında çalışmaktadır (Tablo 1).

Araştırma kapsamındaki işçilerin % 7,7’sinin sağlık sorunu olduğu, % 82,7’sinin işe girmeden önce sağlık muayenesi yaptırdığı, % 37,5’inin düzenli aralıklarla sağlık muayenesi yaptırdığı ve % 35,6’sının iş yerinde sağlık birimi olduğu belirlenmiştir. İşçilerin % 97,1’i iş sağlığı ve güvenliğinin önemli olduğunu düşündüğünü, % 70,2’si iş sağlığı ve güvenliği konusunda eğitim aldığını ve % 33,7’si çalıştığı işle ilgili oryantasyon eğitimi aldığını belirtmiştir. İşçilerin % 7,7’si meslek hastalığı tanısı aldığını, % 22,1’i iş kazası yaşadığını, % 43,5’i iş güvenliği olmayan çalışma ortamı nedeniyle iş kazası yaşadığını ve % 37,5’i iş yerinde iş kazasına şahit olduğunu ifade etmiştir. İşçilerin Güvenlik İklimi Ölçeği Puan ortalamaları $55,95 \pm 10,57$ (Min:33; Max:70) olarak iyi düzeyde bulunmuştur (Tablo 2).

Araştırma kapsamındaki işçilerin % 85,6’sı KKD kullanmanın önemli olduğunu, % 72,1’i düzenli KKD kullandığını, % 92,3’ü KKD’nin işyerinde ücretsiz verildiğini, % 83,7’si işyerinde KKD’nin ulaşılabilir olduğunu, % 73,1’i KKD kullanımı hakkında bilgi aldığını, % 63,5’i KKD kullanımının kolay olduğunu, % 85,6’sı işveren KKD kullanımına önem verdiğini ve % 53,8’i işyerinde ekip arkadaşlarının düzenli olarak KKD kullandığını belirtmiştir (Tablo 3).

Tablo 1. İşçilerin Sosyo-Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Tanıttıcı Özellikler		N	%
Yaş ortalaması		31,29±7,95 (Min:22;Max:52)	
Cinsiyet	Kadın	25	24,0
	Erkek	79	76,0
Medeni durum	Evli	58	55,8
	Bekâr	46	44,2
	İlkokul	20	19,2
Eğitim durumu	Ortaokul	17	16,3
	Lise	49	47,1
	Üniversite	18	17,3
Aylık gelir ortalaması		1521,15±323,26 (Min:1000; Max:2750)	
Çalışma yılı ortalaması		7,96±8,67 (Min:1; Max:34)	
Çalışma sistemi	Gündüz	70	67,3
	Vardiyalı	34	32,7
	Akaryakıt istasyonu	22	21,2
	Demir doğrama	6	5,7
Çalışma alanları	Gemi yapımı	14	13,5
	Matbaa	6	5,7
	Asansör bakımı	32	30,8
	Diğer	24	23,1
Toplam		104	100,0

Tablo 2. İşçilerin İş Sağlığı ve Güvenliği ile İlgili Özelliklerinin Dağılımı

İş Sağlığı ve Güvenliği İle İlgili Özellikler		N	%
Sağlık sorunu olma durumu	Evet	8	7,7
	Hayır	96	92,3
İşe girmeden önce sağlık muayenesi yaptırma	Evet	86	82,7
	Hayır	18	17,3
Düzenli aralıklarla sağlık muayenesi yaptırma	Evet	39	37,5
	Hayır	65	62,5
İş yerinde sağlık birimi olma durumu	Evet	37	35,6
	Hayır	67	64,4
İş sağlığı ve iş güvenliğinin önemli olduğunu düşünme	Evet	101	97,1
	Hayır	3	2,9
İş sağlığı ve iş güvenliği konusunda eğitim alma	Evet	73	70,2
	Hayır	31	29,8
Çalıştığı işle ilgili oryantasyon eğitimi alma	Evet	35	33,7
	Hayır	69	66,3
Meslek hastalığı tanısı alma	Evet	8	7,7
	Hayır	96	92,3
İş kazası yaşama	Evet	23	22,1
	Hayır	81	77,9
İş kazası yaşama nedeni (n=23)	Güvenli olmayan çevre	9	39,1
	İş güvenliği olmayan çalışma ortamı	10	43,5
	Diğer	4	17,4
İşyerinde iş kazasına şahit olma	Evet	39	37,5
	Hayır	65	62,5
Güvenlik İklimi Ölçeği Puanı		55,95±10,57 (Min:33; Max:70)	

Tablo 3. İşçilerin Kişisel Koruyucu Donanım Kullanımı İle İlgili Özelliklerinin Dağılımı

<i>KKD ile ilgili özellikler</i>		<i>N</i>	<i>%</i>
KKD kullanmanın önemli olduğunu düşünme	Evet	89	85,6
	Hayır	15	14,4
KKD'yi düzenli kullanma	Evet	75	72,1
	Hayır	29	27,9
KKD'nin işveren tarafından ücretsiz verilmesi	Evet	96	92,3
	Hayır	8	7,7
KKD'nin işyerinde ulaşılabilir olması	Evet	87	83,7
	Hayır	17	16,3
KKD kullanımı hakkında bilgi alma	Evet	76	73,1
	Hayır	28	26,9
KKD kullanımının kolay olması	Evet	66	63,5
	Hayır	38	36,5
İşverenin KKD kullanımına önem vermesi	Evet	89	85,6
	Hayır	15	14,4
Ekip arkadaşlarının düzenli KKD kullanması	Evet	56	53,8
	Hayır	48	46,2
Toplam		104	100,0

KKD=Kişisel Koruyucu Donanım

Araştırmada işçilerin tanıtıcı özellikleri ile güvenlik iklimi ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur ($p>0,05$). İşçilerin çalıştığı alan ile güvenlik iklimi ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Demir doğrama alanında çalışan işçilerin güvenlik iklimi algıları diğer alanlarda çalışanlara göre daha yüksektir (Tablo 4).

Tablo 4. İşçilerin Tanıtıcı Özellikleri ile Güvenlik İklimi Ölçeği Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

<i>Tanıtıcı Özellikler</i>		<i>X± SS</i>	<i>Test ve p değeri</i>
Yaş ortalaması		31,29±7,95	r=0,540 p=0,583
Cinsiyet	Kadın	57,68±8,99	t=0,938
	Erkek	55,41±11,02	p=0,351
Medeni durum	Evlü	55,78±10,58	t=-0,190
	Bekâr	56,17±10,66	p=0,850
Eğitim durumu	İlkokul	53,00±10,97	F=1,120
	Ortaokul	53,94±12,48	p=0,345
	Lise	57,43±10,09	
Üniversite		57,11±9,27	
		1521,15±323,26	r=-0,110 p=0,266
Aylık gelir ortalaması		7,96±8,67	r=-0,087 p=0,381
Çalışma yılı ortalaması			t=1,581
			p=0,117
Çalışma sistemi	Gündüz	57,09±10,86	F=3,513
	Vardiyalı	53,62±9,68	p=0,006
Akaryakıt istasyonu		58,64±7,02	
	Demir doğrama	62,50±13,92	
Gemi yapımı		61,93±10,35	
	Matbaa	52,17±5,95	
Çalışma alanları	Asansör bakım onarım	51,13±11,06	
	Diğer	55,75±10,19	

Araştırma kapsamındaki işçilerin Güvenlik İklimi Ölçeği puan ortalamaları ile KKD'yi düzenli kullanma, KKD'nin işyerinde ulaşılabilir olması, KKD kullanımı hakkında bilgi alma, KKD kullanımının kolay olması ve ekip arkadaşlarının düzenli KKD kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). İşyerinde KKD'yi düzenli kullanan, KKD'ye iş yerinde kolay ulaşabilen, KKD kullanımı konusunda bilgi alan, kullandığı KKD'si rahat olan ve ekip arkadaşları düzenli KKD kullanan işçilerin güvenlik iklimi algıları daha yüksektir. Araştırma kapsamındaki işçilerin Güvenlik İklimi Ölçeği puan ortalamaları ile KKD kullanmanın önemli olduğunu düşünme, KKD'nin işveren tarafından

ücretsiz verilmesi ve işverenin KKD kullanımına önem vermesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$) (Tablo 5).

Tablo 5. İşçilerin Güvenlik İklimi Ölçeği Puan Ortalamaları ile Kişisel Koruyucu Donanım Kullanma Durumlarının Karşılaştırılması

<i>KKD İle İlgili Özellikler</i>		<i>Güvenlik İklimi Ölçeği $X \pm SS$</i>
KKD kullanmanın önemli olduğunu düşünme	Evet	56,42±10,70
	Hayır	53,20±9,62
	t/p	t=1,091/ p=0,278
KKD'yi düzenli kullanma	Evet	57,53±9,85
	Hayır	51,86±11,42
	t/p	t=2,517/ p=0,013
KKD'nin işveren tarafından ücretsiz verilmesi	Evet	56,04±10,47
	Hayır	54,88±12,37
	t/p	t=0,299/p=0,766
KKD'nin işyerinde ulaşılabilir olması	Evet	57,33±9,73
	Hayır	48,88±12,11
	t/p	t=3,143/ p=0,002
KKD kullanımı hakkında bilgi alma	Evet	57,68±9,70
	Hayır	51,25±11,54
	t/p	t=2,848/ p=0,005
KKD kullanımının kolay olması	Evet	58,76±9,27
	Hayır	51,08±11,02
	t/p	t=3,793/ p=0,000
İşverenin KKD kullanımına önem vermesi	Evet	56,56±10,63
	Hayır	52,33±9,72
	t/p	t=1,441/p=0,153
Ekip arkadaşlarının düzenli KKD kullanması	Evet	60,27±8,75
	Hayır	50,92±10,35
	t/p	t=4,994/ p=0,000

KKD=Kişisel Koruyucu Donanım

Tablo 6. İşçilerin Güvenlik İklimi Ölçeği Puanlarının Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi

<i>Değişken</i>	<i>B</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Tolerance</i>	<i>VIF</i>
Sabit	69,368	5,052		13,732	0,000		
KKD kullanmanın önemli olduğunu düşünme	-1,373	3,002	0,046	0,457	0,649	0,761	1,315
KKD'yi düzenli kullanma	2,607	2,885	0,111	0,904	0,369	0,505	1,979
KKD'nin ücretsiz verilmesi	8,791	4,476	0,223	1,964	0,052	0,595	1,681
KKD'nin ulaşılabilir olması	-8,521	3,571	0,300	2,386	0,019	0,485	2,062
KKD hakkında bilgi alma	0,881	3,135	0,037	0,281	0,779	0,438	2,285
KKD kullanımının kolay olması	-3,899	2,480	0,179	1,572	0,119	0,593	1,686
İşverenin KKD kullanımına önem vermesi	0,758	3,228	0,025	0,235	0,815	0,658	1,520
Ekip arkadaşlarının düzenli KKD kullanması	-7,797	2,501	0,370	3,117	0,002	0,544	1,838
R=0,523	R ² =0,273						
F _(8, 95) =4,469	p=0,000						

KKD=Kişisel Koruyucu Donanım

Araştırmada KKD kullanmanın önemli olduğunu düşünme, KKD'yi düzenli kullanma, KKD'nin işveren tarafından ücretsiz verilmesi, KKD'nin işyerinde ulaşılabilir olması, KKD kullanımı hakkında bilgi alma, KKD kullanımının kolay olması, işverenin KKD kullanımına önem vermesi, ekip arkadaşlarının düzenli KKD kullanması değişkenleri işçilerin Güvenlik İklimi Ölçeği ile anlamlı bir ilişki vermektedir (R=0,523, R²=0,273, p<0,05). KKD kullanmanın önemli olduğunu düşünme, KKD'yi düzenli kullanma, KKD'nin işveren tarafından ücretsiz verilmesi, KKD'nin işyerinde ulaşılabilir olması, KKD kullanımı hakkında bilgi alma, KKD kullanımının kolay olması, işverenin KKD kullanımına önem vermesi, ekip

arkadaşlarının dzenli KKD kullanması değişkenleri işçilerin Gvenlik İklimi Ölçeğinin toplam varyansının %27'sini açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde KKD'nin işyerinde ulaşılabilir olması ve ekip arkadaşlarının dzenli KKD kullanması değişkenlerinin Gvenlik İklimi Ölçeği üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu gvrvlmektir (Tablo 6).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde, işyerlerindeki gvenlik ikliminin kişisel koruyucu donanım kullanımına etkisini belirlemek amacıyla yapılan çalışmanın bulguları literatür doğrultusunda tartışılmıştır. Araştırmada işçilerin gvenlik iklimi ölçeği puan ortalamaları ile KKD'yi dzenli kullanma, KKD'nin işyerinde ulaşılabilir olması, KKD kullanımı hakkında bilgi alma, KKD kullanımının kolay olması ve ekip arkadaşlarının dzenli KKD kullanması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Regresyon analizinde KKD'nin işyerinde ulaşılabilir olması ve ekip arkadaşlarının dzenli KKD kullanması değişkenlerinin Gvenlik İklimi Ölçeği üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu gvrvlmüştür. Alkış ve Taşpınar (2012) Konya'da metal sanayi iş kolunda faaliyet gsteren işletmelerde istihdam edilen 120 iş gveninin katılımı ile yapmış oldukları çalışmada, çalışanların gvenlik iklimi algıları ile iş sağlığı ve gvenliği arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur. Sadullah ve Kanten (2009) Çanakkale'de tersane çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada gvenlik iklimi ile gvenlik davranışları arasında ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Tholen vd. (2013) İsveç'de tünel işçileri üzerinde yaptıkları çalışmada gvenlik ikliminin bireysel algısının, bireysel gvenlik davranışını etkilediğini bulmuşlardır. Yorulmaz vd. (2016) tarafından tersane işletmelerinde yapılan çalışmada, çalışanların gvenlik yönetimi uygulamaları ve çalışma ortamlarına yönelik algılarının gvenliğe ilişkin davranışlarını etkilediği belirlenmiştir. Bununla birlikte Cooper ve Philips (2004) paketleme fabrikasında çalışanların algıladıkları gvenlik ikliminin iş kazası yaşama durumlarını ve gvenli davranışlarını etkilediğini belirlemişlerdir. Probst ve Estrada (2010) farklı sektörlerde çalışanlar üzerinde yaptıkları çalışmada, gvenlik ikliminin pozitif algılandığı durumlarda çalışanların daha az kazaya maruz kaldığını tespit etmişlerdir. Zhu vd. (2010) tarafından Çin'de yapılan çalışmada gvenlik ikliminin olumlu algılandığı örgütlerde, çalışanların daha az iş kazasına uğradıkları belirlenmiştir. Smith ve DeJoy (2012) ABD'de yaptıkları çalışmada, gvenlik ikliminin iş kazalarını önlediğini tespit etmişlerdir. Carol vd. (2014) Hong-Kong'da tamir, bakım ve onarım sektöründe çalışanlar üzerinde yaptıkları çalışmada pozitif gvenlik algısı ile gvenlik kuralları ve dzenlemelerine uymanın çalışanların iş kazası geçirme olasılığını azalttığı belirlenmiştir. Diğer taraftan Wentz (1998) uygun KKD kullanımına yönelik işçi tutumunun büyük ölçüde işletme yönetiminin tutumundan etkilendiğini ve KKD kullanımını algılayan yönetim desteğinin, kolaylık, konfor ve kullanım rahatlığının, kullanmaya ilişkin ihtiyacı anlamının, kullanmama durumunda ortaya çıkan ekonomik kayıpların ve diğer işçilerin algıladığı kabulün etkilediğini belirtmektedir. Dünya'da önde gelen araştırma ve danışmanlık kuruluşlarından biri olan Frost ve Sullivan (2018) tarafından 1001 kişinin katılımıyla İngiltere, Fransa, İtalya, İskandinavya, Polonya ve ABD gibi pek çok ülkede yürütölen "Kişisel Koruyuculara Karşı Kullanıcıların Yaklaşımı" konulu araştırmada çalışanlar için en önemli faktörün, kullandıkları ürünün konforu ve kullanım kolaylığı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Demirbilek ve Çakır (2008) KKD kullanımını ilk sırada ulaşılabilirliğin, ardından gvenlik ihtiyacı ve son olarak iş kazasına uğramış olma durumunun etkilediğini belirtmektedir. Taşçı (2016) ise, işyerlerinde KKD kullanımında devlet, işveren, iş sağlığı ve gvenliği profesyonelleri ve çalışanların ayrı ayrı sorumluluklarının olduğunu, özellikle işverenin yaklaşımının çalışanlar üzerinde ciddi manada etkisinin olduğunu, eğitim, yaptırım ve denetimin tam anlamıyla gerçekteştirilecek olmasının olumlu yönde davranış değişikliğine etkisinin olacağını gözlemlemiştir. Bu çalışmada KKD'yi işçilerin dzenli kullanmaları, KKD'nin işyerinde ulaşılabilir olması, işçilerin KKD konusunda bilgi almış olmaları, KKD kullanımının kolay olmasının ve işçilerin ekip arkadaşlarının KKD kullanmalarının gvenlik ikliminden etkilenme durumları literatürle uyumludur. Çalışma kapsamında işçilerin gvenlik iklimini pozitif algılamalarına bağlı olarak KKD ile ilgili bu özelliklerin etkilendiği söylenebilir.

Araştırmada işçilerin gvenlik iklimi ölçeği puan ortalamaları ile KKD kullanmanın önemli olduğunu düşünme, KKD'nin işveren tarafından ücretsiz verilmesi ve işverenin KKD kullanımına önem vermesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Gvenlik iklimi, çalışanların çalışma gvenliğine ilişkin psikolojik algısı olarak belirtilmektedir (Yorulmaz vd., 2016; Guldenmund, 2000). Bununla birlikte Taşçı (2016) çalışanların KKD kullanmama nedenlerini; işçilerin psikolojik durumları, aşırı kendine gven duygusu ve bana bir Şey olmaz mantığı olduğunu ifade etmektedir. Demirbilek ve Çakır (2008) ise, çalışanların gvenli davranış sergilemesinde gvenlik ihtiyacı hissetmeleri gerektiği ve bu gvenlik ihtiyacında çalışma ortamında sağlığı ve gvenliği tehdit eden tehlikelerin algılanmasıyla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada işçilerin KKD kullanımının önemli olduğunu düşünme, KKD'nin

işveren tarafından ücretsiz verilmesi ve işverenin KKD kullanımına önem vermesi durumlarının güvenlik ikliminden etkilenmemesinin işçilerin psikolojik algılarıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte araştırmanın sadece bir ildeki ortak sağlık ve güvenlik birimine kayıtlı işçiler üzerinde yapılmış olması sonuçların genellenebilirliği açısından bir sınırlılık arz etmektedir.

Araştırmada işçilerin çoğunun KKD kullanmanın önemli olduğunu düşündüğü, düzenli KKD kullandığı, KKD kullanımını hakkında eğitim aldığı, KKD kullanımının kolay olduğunu düşündüğü ve işverenin KKD kullanımına önem verdiğini düşündüğü bulunmuştur. İşçilerin KKD'yi düzenli kullanma, KKD'nin işyerinde ulaşılabilir olması, KKD kullanımını hakkında bilgi almaları, KKD kullanımının kolay olması ve ekip arkadaşlarının düzenli KKD kullanması durumlarının güvenlik ikliminden etkilendiği, ancak KKD kullanmanın önemli olduğunu düşünme, KKD'nin işveren tarafından ücretsiz verilmesi ve işverenin KKD kullanımına önem vermesi durumlarının güvenlik ikliminden etkilenmediği bulunmuştur. Bu sonuçlar doğrultusunda; sağlık profesyonelleri tarafından güvenlik ikliminin KKD kullanımına etkisi konusunda işverenlerin farkındalıklarının artırılması ve işyerlerinde işçilerin konuyla ilgili bireysel algılarının değerlendirilerek eğitimlerin yapılması KKD'nin düzenli kullanımını sağlayarak iş kazalarının önlenmesinde etkili olacaktır.

Kaynakça

- Alkış, H. ve Taşpınar, Y. (2012). İşçi sağlığı ve iş güvenliğinde yeni yaklaşımlar, demir çelik sektörü çalışanlarının işçi sağlığı ve iş güvenliği algısı: Konya örneği. *IİSS 12. Uluslararası Demir Çelik Sempozyumu*, Karabük.
- Aybek, A., Güvercin, Ö. ve Hurşitoğlu, Ç. (2003). Teknik personelin iş kazalarının nedenleri ve önlenmesine yönelik görüşlerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi*, 6(2), 91-100.
- Aytaç, S. (2011). İş kazalarını önlemede güvenlik kültürünün önemi. *Türk Metal Dergisi*, 147, 1-8.
- KH Hon, C., Hinze, J. ve PC Chan, A. (2014). Safety climate and injury occurrence of repair, maintenance, minor alteration and addition works: A comparison of workers, supervisors and managers. *Facilities*, 32(5/6), 188-207.
- Choudhry, R. M., Fang, D. ve Lingard, H. (2009). Measuring safety climate of a construction company. *Journal of Construction Engineering and Management*, 135(9), 890-899.
- Clarke, S. (2006). The relationship between safety climate and safety performance: a meta-analytic review. *Journal of Occupational Health Psychology*, 11(4), 315-327.
- Cooper, M. D. ve Phillips, R. A. (2004). Exploratory analysis of the safety climate and safety behavior relationship. *Journal of Safety Research*, 35(5), 497-512.
- DeJoy, D. M. (1985). Attributional processes and hazard control management in industry. *Journal of Safety Research*, 16(2), 61-71.
- Demirbilek, T. ve Çakır, Ö. (2008). Kişisel koruyucu donanım kullanımını etkileyen bireysel ve örgütsel değişkenler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 173-191.
- Dursun, S. (2011). *Güvenlik kültürünün güvenlik performansına etkisine yönelik bir uygulama* (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Frost & Sullivan understanding perceptions and attitudes towards personal protection equipment: Us&Europeanusers. 19 Haziran 2018 tarihinde <http://www.frost.com/sublib/subscriptionindex.do?pageSize=100&subscriptionId=9310&bddata=&page=1> adresinden erişildi.
- Griffin, M. A. ve Neal, A. (2000). Perceptions of safety at work: a framework for linking safety climate to safety performance, knowledge, and motivation. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(3), 347-358.
- Guldenmund, F. W. (2000). The nature of safety culture: a review of theory and research. *Safety Science*, 34(1-3), 215-257.
- Hämäläinen, P., Takala, J. ve Saarela, K. L. (2006). Global estimates of occupational accidents. *Safety Science*, 44(2), 137-156.
- Hayes, B. E., Perander, J., Smecko, T. ve Trask, J. (1998). Measuring perceptions of workplace safety: Development and validation of the work safety scale. *Journal of Safety Research*, 29(3), 145-161.
- Hofmann, D. A. ve Stetzer, A. (1998). The role of safety climate and communication in accident interpretation: Implications for learning from negative events. *Academy of Management Journal*, 41(6), 644-657.
- Neal, A. ve Griffin, M. A. (2006). A study of the lagged relationships among safety climate, safety motivation, safety behavior, and accidents at the individual and group levels. *Journal of Applied Psychology*, 91(4), 946-953.
- Öçal, M. ve Çiçek, Ö. (2017). Türkiye ve Avrupa Birliği'nde iş kazası verilerinin karşılaştırmalı analizi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(16), 616-637.
- Ören, K. ve Er, M. (2016). Güvenlik ikliminin güvenlik performansına etkisi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(13), 48-66.
- Probst, T. M. ve Estrada, A. X. (2010). Accident under-reporting among employees: Testing the moderating influence of psychological safety climate and supervisor enforcement of safety practices. *Accident Analysis & Prevention*, 42(5), 1438-1444.
- Sadullah, Ö. ve Kantan, S. (2009). A research on the effect of organizational safety climate upon the safe behaviors. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 9(3), 923-932.

- SGK İstatistikleri. 19 Haziran 2018 tarihinde https://artidanhaberler.files.wordpress.com/2017/02/isg-kaza-ve-meslek-hastalac4b1c49fc4b1-istatistigi_07-02-2017.pdf adresinden erişildi.
- Smith, T. D. ve DeJoy, D. M. (2012). Occupational injury in America: An analysis of risk factors using data from the General Social Survey (GSS). *Journal of Safety Research*, 43(1), 67-74.
- Taşçı, H. (2016). *Kişisel koruyucu donanımları çalışanların isteği ile kullanmama nedenleri ve kullandırma çözümleri* (Yüksek Lisans Tezi). Gedik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tholén, S. L., Pousette, A. ve Törner, M. (2013). Causal relations between psychosocial conditions, safety climate and safety behaviour—A multi-level investigation. *Safety Science*, 55, 62-69.
- Türen, U., Gökmen, Y., Tokmak, İ. ve Bekmezci, M. (2014). Güvenlik iklimi ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(4), 171-190.
- Wentz, C. A. (1998). *Safety, health, and environmental protection*. McGraw-Hill Companies, Boston.
- Wiegmann, D. A., Zhang, H. ve Von Thaden, T. L. (2001). *Defining and assessing safety culture in high reliability systems: An annotated bibliography*. University of Illinois at Urbana-Champaign, Aviation Research Lab.
- Yorulmaz, M., Büyük, N. ve Birgün, S. (2016). Tersane işletmelerinde örgütsel güvenlik ikliminin incelenmesi. *International Journal of Social Science*, 46, 303-317.
- Zhu, C. J., Fan, D., Fu, G. ve Clissold, G. (2010). Occupational safety in China: Safety climate and its influence on safety-related behavior. *China Information*, 24(1), 27-59.
- Zohar, D. (1980). Safety climate in industrial organizations: theoretical and applied implications. *Journal of Applied Psychology*, 65(1), 96-102.

EXTENDED ABSTRACT

Safety climate is the basic perceptions of the employees about their working environment in the workplace. These perceptions of the employees are influenced by managers' commitment to safety, safety-related policies in the workplace, procedures, perception of rewards, employee involvement in safety-related processes and procedures, and how much employees value safety in the workplace. In addition, it is emphasized that organizational management has an important place in preventing work accidents and that it is important to take the danger under control at its source, to design working systems in an ergonomic way to minimize the risks and to provide the use of personal protective equipment (PPE) before work accidents occur. It is stated that work accidents mostly occur due to unsafe behaviors and appropriate PPE use in workplaces help in workers' protecting their physical integrity when an accident occurs. At this point, there are individual and organizational variables affecting the use of personal protective equipment by workers in the workplace. Identifying individual factors and organizational factors affecting PPE use of workers is important for the prevention of work accidents. This study was conducted to determine the effect of safety climate in the workplace on the use of personal protective equipment.

This descriptive study was conducted in January-February-March 2016 on workers working in the workplaces served by a Joint Health and Safety Unit. The population of the study consisted of 120 workers working in the workplaces, and the sample consisted of 104 workers who met the research criteria. The data of the research was collected by using "Information Form" and "Safety Climate Scale" using face-to-face interview technique. Ethically, written permission was taken from the Joint Health and Safety Unit and verbal consent was obtained from the workers who participated in the study. Descriptive statistics, independent samples t test, variance analysis, correlation test and linear regression analysis were used to evaluate the data.

The mean age of the workers in the study was 31.29 ± 7.95 (Min: 22; Max: 52); 76.0% were male, 55.8% were married and 47.1% were high school graduates. The average working year of the workers was 7.96 ± 8.67 (Min: 1; Max: 34); 67.3% worked daytime and 30.8% worked in elevator maintenance and repair. It was found that 7.7% of the workers had a health problem, 82.7% had a health check before starting to work, 37.5% had a health check periodically and 35.6% had a health unit at work. 97.1% of the workers thought that occupational health and safety is important, 70.2% stated that they received occupational health and safety training and 33.7% stated that they received orientation training about their job. 7.7% of the workers stated that they were diagnosed with occupational disease, 22.1% had a work accident, 43.5% had a work accident due to a non-occupational safety environment and 37.5% witnessed a work accident at work. The mean score of the workers' Safety Climate Scale was found to be 55.95 ± 10.57 (Min: 33; Max: 70). 85.6% of the workers in the study stated that PPE use was important, 72.1% stated that they used PPE regularly, 92.3% stated that PPE was given free at workplace, 83.7% stated that PPE was accessible at workplace, 73.1% stated that they were informed about PPE use, 63.5% stated that PPE use was easy, 85.6 % stated that their employers placed importance on PPE use and 53.8% stated that their friends used PPE regularly. In the study, it was found that there was no statistically significant

difference between the descriptive characteristics of the workers and the mean scores of the safety climate scale ($p>0,05$). Statistically significant difference was found between the workers' field and the mean scores of the safety climate scale ($p<0,05$). Workers working in the field of iron joinery had higher safety climate perception. In the study, statistically significant difference was found between workers' mean safety climate scale scores and using PPE regularly, PPE being accessible in the workplace, being informed about PPE, use of PPE being easy and regular PPE use of team mates ($p<0,05$). Workers who use PPE regularly in the workplace, those who can access PPE easily at the workplace, those who are informed about PPE use, those whose PPE is easy to use and those whose friends use PPE regularly have higher safety climate perceptions. No statistically significant difference was found between the workers' safety climate scale mean scores and thinking that PPE use is important, PPE being given free by the employer and the employers' placing importance on PPE use ($p>0,05$). In the regression analysis, thinking that PPE use is important, using PPE regularly, PPE being given free by the employer, PPE being accessible in the workplace, being informed about PPE use, easy PPE use, employers' placing importance on PPE use and regular PPE use by teammates were found to explain 27% of the total variance of Safety Climate Scale. When the t test results of the significance of regression coefficients are examined, it can be seen that PPE being accessible in the workplace and regular PPE use by teammates were significant predictors on Safety Climate Scale. In the study, it was found that most of the workers thought PPE use was important, they used PPE regularly, they were trained about PPE use, they thought PPE use was easy and they thought that the employer placed importance on PPE use. It was found that workers' regular PPE use, PPE being accessible in the workplace, being informed about PPE use, PPE use being easy and team mates' regular PPE use were influenced by safety climate, while their states of thinking that PPE use is important, PPE being given free by the employer and the employer placing importance on PPE use were not influenced by safety climate. In parallel with these results, health professionals' increasing the awareness of employees about the influence of safety climate on PPE use and training the individual perceptions of workers about the issue in workplaces will be effective in preventing work accidents through regular use of PPE.

Aynı Kurumsal Çevredeki Örgütlerin Stratejik Niyetleri Eş biçimli Midir? Vakıf Üniversitelerinin Stratejik Planlarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi¹

Kemal DEMİR² ve Üzeyir YILDIZ³

Öz

Örgüt ve yönetim alanında son yıllarda yeni kurumsal kuram giderek artan yoğunlukta çalışılan konular arasında yer almaktadır. Yeni kurumsal kurama göre ‘kurumsal çevre’ örgütlerin dışında ve üzerinde oluşmuş yapı, kural ve normları içeren bir çevredir. Yeni kurumsal kuram; örgütlerin kurumsal etkiler altında faaliyet gösterdiklerini, örgütlerin yapı ve süreçlerinin kurumsal çevreye uyum sağlamaları yoluyla eş biçimli hale geldiğini öne sürmektedir. Buna karşın stratejik yönetim yaklaşımı ise; örgütlerin farklılaşarak yaşamlarını sürdürdüklerini iddia etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, aynı kurumsal çevredeki örgütlerin stratejik niyetleri arasında benzerlik ya da farklılaşma olup olmadığını incelemektir. Bu amaçla, vakıf üniversitelerinin stratejik planları içerik analizi yöntemi kullanılarak yeni kurumsal kuram ve stratejik yönetim yaklaşımlarının temel varsayımları üzerinden test edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle “stratejik niyet” kavramına ilişkin temalar oluşturulmuş ve bu temalara ilişkin “stratejik niyet” belirten ifadeler ilgili yazın dikkate alınarak tespit edilmiştir. Stratejik niyet ifadelerinin tespiti için stratejik planların misyon, vizyon, amaçlar, hedefler, temel stratejiler, ilke ve değerler başlıkları altında toplanan bölümleri incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular vakıf üniversitelerinin stratejik planları arasında farklı düzeylerde eş biçimlilik olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Kurumsal Kuram, Eş biçimlilik, Farklılaşma

Are The Strategic Intents of Organizations in The Same Institutional Environment Isomorphic? A Qualitative Research on the Strategic Plans of Foundation Universities

Abstract

In terms of conceptual background, this study is based on the new institutional theory and strategic management theories, which have been increasingly studied in the field of organization and management in general. According to the new institutional theory, the institutional environment is an environment which includes the structures, rules and norms formed on and outside the organizations. In this context, the basic thesis of the new institutional theory is the assumption that the organizations operate under institutional influences and that the structures and processes of organizations become uniform by their adaptation to the corporate environment. Therefore, the purpose of this study is to examine whether there is a similarity or differentiation between the strategic intentions of the organizations in the same institutional environment. For this purpose, the basic assumptions of new institutional theory and strategic management approaches were tested by examining the strategic plans of foundation universities using content analysis method in March 2012 and in November 2018. Creating of themes on the concept of strategic intent, expressions of strategic intent were identified by the authors. Findings of the study suggest that there are different levels of isomorphism between the strategic plans of foundation universities.

Key Words: Strategic Management, Institutional Theory, Isomorphism, Diversification

Atıf İçin / Please Cite As:

Demir, K. ve Yıldız, Ü. (2020). Aynı kurumsal çevredeki örgütlerin stratejik niyetleri eş biçimli midir? Vakıf üniversitelerinin stratejik planlarının içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 178-189.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.10.2019

¹ Bu çalışma, 11. Ulusal İşletmecilik kongresinde (10-12 Mayıs 2012) sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi - Yalova Üniversitesi İİBF, kemal.demir@yalova.edu.tr - ORCID: 0000-0003-4734-1999

³Arş. Gör. Dr. - Yalova Üniversitesi İİBF, uzeyir.yildiz@yalova.edu.tr - ORCID:0000-0002-8301-9975

Giriş

Yeni kurumsal kurama göre ‘kurumsal çevre’ örgütlerin dışında ve üzerinde oluşmuş yapı, kural ve normları içeren bir çevredir. Yeni kurumsal kuram; örgütlerin kurumsal etkiler altında faaliyet gösterdiklerini, örgütlerin yapı ve süreçlerinin kurumsal çevreye uyum sağlamaları yoluyla eş biçimli hale geldiğini öne sürmektedir (Meyer ve Rowan, 1977; Zucker, 1977; Scott ve Meyer, 1983; DiMaggio ve Powell, 1983 Akt: Özen, 2007, s. 240-241). Buna karşın stratejik yönetim; örgütlerin farklılaşarak yaşamlarını sürdürdüklerini iddia etmektedir (Porter, 1980; 1985; 1996; Mintzberg, 1988; Akt: Kale ve Arditı, 2003). Yeni kurumsal kuramın varsayımları ile stratejik yönetim düşüncesinin varsayımlarının birlikte test edilmesi, bu çalışmanın hem sorunsalını hem de özgünlüğünü ifade etmektedir.

“Stratejik niyet” (strategic intent) araştırmaları Hamel ve Prahalad (1989; 1994) tarafından yapılan tanımlayıcı ve öncü çalışmalar ile başlamış ve uluslararası literatürde çok sayıda araştırma ile stratejik niyet çalışmaları devam etmiştir (örn; Hamilton, Eskin ve Michaels, 1998; Brewer ve Hensher, 1998; Levy, Powell ve Worrall, 2005; Mantere ve Sillince, 2007; Ayoubi ve Massoud, 2007; Srinivashan ve Mishra, 2007; Landrum, 2008; Rui ve Yip, 2008; Darcy ve Pegg, 2011). Ancak, yerli literatürde stratejik niyet konusunda önemli bir boşluk bulunduğu görülmektedir.

Literatürde üzerinde durulan sorunsalların, kurumların stratejik planları üzerinde içerik analizi yapılarak incelenmesi (örn: Demirok, 2011; Toprakçı, İğci ve Yücel, 2007) oldukça sık tercih edilen bir yöntemdir. Türkiye’de bugüne kadar üniversitelere ilişkin farklı konuları ele alan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalarda YÖK ve üniversitelerin strateji belgelerinin kritik analizi (Ger, 2007), iş hayatına yönelik eğitim alanının şekillenışı (Üsdiken, 2009), yükseköğretim alanının farklılaşması ve benzeşmesi (Üsdiken, Topaler ve Koçak, 2011) ve üniversitelerin rekabetçilik düzeyleri (Kılınç ve Ağraş, 2010) sorgulanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada da vakıf üniversitelerinin stratejik planları incelenerek aynı kurumsal çevredeki örgütlerin stratejik niyetleri arasında farklılaşma mı yoksa eş biçimlilik mi olduğu ortaya konulacaktır.

Kavramsal Çerçeve ve Çalışmanın Sorunsalı

Kavramsal arkaplan açısından bu çalışma, genelde işletme özelinde ise örgüt ve yönetim alanında son yıllarda giderek artan yoğunlukta çalışılan yeni kurumsal kuram ve stratejik yönetim teorilerine dayanmaktadır. Yeni kurumsal kurama göre kurumsal çevre örgütlerin dışında ve üzerinde oluşmuş yapı, kural ve normları içeren bir çevredir. Bu bağlamda yeni kurumsal kuramın temel tezi; örgütlerin kurumsal etkiler altında faaliyet gösterdikleri, örgütlerin yapı ve süreçlerinin kurumsal çevreye uyum sağlamaları yoluyla eş biçimli hale geldiği varsayımdır (Meyer ve Rowan, 1977; Zucker, 1977; Scott ve Meyer, 1983; DiMaggio ve Powell, 1983 Akt: Özen, 2007, s. 240-241). Yeni kurumsal kuramda aynı örgütsel alanda yer alan örgütlerin taklitçi, ahlaki ve zorlayıcı mekanizmalar nedeniyle daha fazla birbirlerine benzer hale geldikleri savunulmaktadır. Zorlayıcı eş biçimlilik, devlet düzenlemeleri ve politik etkiler nedeniyle ortaya çıkarken, kurumların alanlarında başarılı olan diğer kurumların uygulamalarını taklit etmeleri sonucunda da taklitçi eş biçimlilik ortaya çıkmaktadır. Normatif eş biçimlilik ise, belirli bir alanda profesyonelleşmeden kaynaklı olarak görülmektedir (DiMaggio ve Powell, 1983). Eş biçimlilik olarak ifade edilen bu benzeşme süreci ve mekanizmaları aynı zamanda kuramın da temel inceleme alanını oluşturmaktadır (Çakar ve Danışman, 2012). Dolayısıyla belli bir çevre içinde aynı çevresel koşullarla karşı karşıya kalan örgütleri birbirlerine benzemeye zorlayan süreç olarak ifade edilen ve yeni kurumsal kuramın dayandığı temel kavramlardan biri olan eş biçimlilik kavramı bu çalışmanın ilk odak kavramını oluşturmaktadır.

Yeni kurumsal kuramın kurumsal çevreye yüklediği yoğun anlamın aksine stratejik yönetim; örgütlerin rekabet faktörlerinin etkisi altında, stratejik üstünlükler sayesinde ve yöneticilerinin yetkinliği ile yaşamlarını sürdürdüklerini varsaymaktadır (Porter, 1980; 1985; 1996; Mintzberg, 1988 Akt: Kale ve Arditı, 2003). Yukarıda sözü edilen bu farklılaşma örgüt teorisindeki temel tartışmalardandır (Astley ve Van de Ven, 1983). Dolayısıyla bu çalışmanın ikinci odak kavramı da stratejik yönetim düşüncesinin öne sürdüğü farklılaşma olarak belirginleşmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, örnekleme yer alan örgütlerin stratejik niyetlerini eş biçimlilik ve farklılaşma boyutlarında ele almakta ve tartışmaktadır.

Yazında stratejik niyet ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında kavramla ilgili çeşitli tanımların olduğu görülmektedir. Mantere ve Sillince (2007, s. 409-410) yapmış oldukları çalışmada, yazında farklı yazarlar tarafından yapılan stratejik niyet tanımlarının taşıdığı ortak özellikleri ve hangi araştırmacıların hangi tanımları tercih ettiğini özetlemiştir. Yazında stratejik niyet kavramının uzun dönemli ve planlanamayan amaçlar

(Pralhad ve Doz, 1987, s. 52), kazanmak için paylaşılan tutkular (Hamel ve Prahalad, 1989, s. 64), stratejinin özü, bir duygu, bir rüya, misyon (Hamel ve Prahalad, 1994, s. 129), güçlü öngörü (Burgelman, 1994, s. 25), tepe yönetimin kararları (Burgelman ve Grove, 1996, s. 12), misyon (Hart, 1992, s. 337), tepe yönetimin kurumsal bağlamda işle ilgili genel görüş açısı (Noda ve Bower, 1996, s. 159), amaçların tepe yönetim tarafından formüle edilmesi ve durum ifadesi (Lovas ve Ghoshal, 2000, s. 884) olarak tanımlandığı görülmektedir. Yukarıda yer verilen tanımların taşıdığı ortak özelliklere bakılarak stratejik niyet kavramı, “işletmelerin geleceğe doğru ne şekilde ilerlemek arzusunda olduklarını belirten ifadeler” olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla bu çalışmada incelenen dokümanlardan elde edilen veriler bu tanım temel alınarak analiz edilecektir.

Yöntem

Bu çalışma doküman incelemesiyle elde edilen verilerin içerik analizi yöntemiyle yorumlandığı betimsel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma tekniklerinin sıkça başvurduğu doküman incelemesi yoluyla veri elde etme yöntemi, hatıralar, broşür ve bültenler, raporlar, arşiv belgeleri, süreli yayınlar, planlar vb. her türlü belgeden veri elde etmeyi içermektedir. Bilindiği gibi içerik analizi bir metindeki çok sayıda ünitenin daha az sayıya indirgenerek kategorize edilmesi ile gerçekleştirilmektedir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2010, s. 322). İçerik analizinin aşamaları genel olarak analiz ünitesinin tanımlanması, kategorilerin seçilmesi, materyallerin kodlanması, materyallerin tablolaştırılması ve materyallerin sunulması şeklindedir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2010, s. 324). Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen bulgular, temalar belirlendikten sonra içerik analizi yönemi kullanılarak yorumlanmıştır.

Evren - Örneklem

Bu çalışmanın evrenini Türkiye’de kurulan ve faaliyet gösteren rekabetin yoğun olduğu vakıf üniversiteleri oluşturmaktadır. Rekabetin görece düşük olduğu varsayılan devlet üniversiteleri kasti olarak araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın evrenini Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından web sitesinde yayınlanan bilgiye göre Türkiye’de faaliyet gösteren toplam 72 vakıf üniversitesi oluşturmaktadır. Yapılan incelemede ulaşılan 19 üniversitenin stratejik planı örnekleme yer almıştır. Örneklem sayısının artırılması amacıyla, stratejik planına ulaşamayan 53 üniversitenin eğer varsa strateji geliştirme birimleri sorumlularına, yoksa Genel Sekreterliklerine elektronik posta atılarak stratejik planlarının bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Bu yazışmalar sonucunda 1 üniversite stratejik planını araştırmacılarla paylaşırken, 2 üniversite stratejik plan çalışmalarının devam ettiğini belirtmişlerdir. Ayrıca elektronik postaya geri dönüş yapmayan üniversiteler telefonla da aranmış ve yapılan görüşmelerde üniversitelerin bazıları stratejik plan çalışmaları hazırlıklarının sürdüğünü, güncelleme veya yenileme yapıldığını, bazıları da yeni üniversite olduğu için henüz stratejik bir plan hazırlanmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu çalışmanın veri setini 72 üniversite arasından stratejik plan hazırlayan ve yayınlayan 19 üniversite oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Üniversitelerin Yayımlanmış Olduğu Stratejik Planlar Makalenin veri toplama araçları devlet üniversitelerinin web sayfalarında yayınlanan stratejik planlarıdır. Örneklemde yer alan 19 üniversitenin yayınlanan stratejik planları veri setini oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizinde öncelikle stratejik planların hemen hepsinde bulunan misyon, vizyon, amaçlar, hedefler, temel stratejiler, ilke ve değerler başlığı altında toplanan bölümler incelenerek stratejik niyet ifadelerinin tespit edilmesi yoluna gidilmiştir. Sözü edilen bölümlerin dışında kalan kısımlar ise, stratejik niyet ifadeleri tanımlamasının aksine, kısa ve orta döneme ilişkin daha somut ifadeleri içermekte olduğu için çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bu doğrultuda araştırmacılar stratejik yönetim düşüncesindeki iç çevre ve dış çevre kavramlarını (Ülgen ve Mirze, 2004) tema olarak belirlemişlerdir. Bu temalardan iç çevre teması; liderlik, yapı, İKY, finans, eğitim-öğretim, araştırma ve halkla ilişkiler-tanıtım olarak 7 alt temadan oluşmaktadır. Dış çevre teması ise; sektörel, bölgesel, ulusal ve küresel olarak 4 alt temaya ayrılmıştır. Araştırmanın veri setini oluşturan 19 üniversitenin stratejik planları 2 araştırmacı tarafından detaylı bir şekilde ayrı ayrı incelenmiş ve stratejik niyet anlamı içeren ifadeler tespit edilmiştir. Bu incelemeler sonucunda her iki araştırmacı tarafından ortak olarak stratejik niyet anlamına gelen 44 ifade belirlenmiştir. Elde edilen %72’lik uzlaşma

oranı güvenilirlik için genel kabul gören % 70'in üstünde olmuş olsa da (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 233), araştırmacılar tekrar bir araya gelerek belirledikleri ifadeler arasındaki farklılıkları tartışmışlardır. Ayrıca bu aşamada, diğer ifadeler için nitel araştırma teknikleri konusunda deneyimli ve yetkin olan üçüncü bir akademisyenin görüşüne başvurulmuş ve araştırmacılar tarafından belirlenen ifadeler tekrar değerlendirilmiş ve bu değerlendirmeler sonunda 3 ifade daha ilgili tema başlığı altına yerleştirilmiştir. Böylece stratejik niyet olarak tanımlanabilecek 47 ifade belirlenmiştir. Bunun sonucunda güvenilirlik için uzlaşma oranı tekrar hesaplanmış ve % 77'lik uzlaşma oranı bulunmuştur. Son aşamada ise temalar altındaki ifadelerin yoğunlaşma düzeyi tartışılarak eş biçimliliğe ilişkin bulgular yorumlanmıştır.

Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, stratejik niyetlerin eş biçimlilik gösterip göstermediği sorusunun cevabının, her tema başlığı altında farklı olduğu görülmektedir. Örneğin iç çevre temasının alt boyutlarından olan liderlik ve yönetim boyutunda sadece beş üniversite stratejik niyet ifadesi kullanmışken, dış çevre temasının alt boyutlarından olan uluslararasılaşma-küresel boyutunda iki üniversite dışında tüm üniversiteler stratejik niyet ifadesi kullanmışlardır. Bu ifadelere ilişkin veriler her tema ve alt boyut için ayrı bir tablo olarak gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

İç Çevre ve Alt Temalarına İlişkin Bulgular

Stratejik yönetim düşüncesinde önemli bir yer teşkil eden ve stratejik niyet ifadesine arkaplan oluşturacağı düşünülen iç çevre kavramının alt temalarından biri olan liderlik-yönetim ile ilgili 19 üniversitenin 6'sında stratejik niyet ifadesi tespit edilmiştir (Tablo 1). Liderlik-yönetim teması ile ilgili stratejik niyet ifadesine yer veren 6 Üniversite'nin ifadelerine bakıldığında, üniversiteler tarafından katılımcı, şeffaf, hesap verilebilir, sürdürülebilir yönetim anlayışına vurgu yapıldığı görülmektedir. Araştırmada elde edilen bu bulgu bize üniversitelerin çoğunluğunun liderlik-yönetim alt temasına stratejik planlarında yer vermediğini ve dolayısıyla bu temaya çok fazla stratejik açıdan bakmadıklarını göstermektedir.

Tablo 1. İç Çevre – Liderlik-Yönetim Alt Teması

Üniversite Adı	Liderlik-Yönetim
Bilkent Ü.	"Bilkent'in çoğunlukla kendi kaynaklarına dayanan, öncü bir üniversite olarak sürdürülebilirliğini sağlamaktır"
Çankaya Ü.	"İnsan hakları bilincinin yükseltilerek ortak bir anlayışın oluşmasına katkı verileceği, uluslararasılaşmanın sağlanacağı, bilim ve teknolojinin üretilmesi ve kullanılmasında öncü, personeli, öğrencisi ve mezunu olmaktan gurur duyulan bir Üniversite olmayı sürdürmek."
İstanbul Aydın Ü.	"Katılımcı bir yönetim anlayışına sahip olmak" "Strateji ve süreçler ile yönetilen, görev ve yetkiler ile iş yapma süreçlerinin açık bir şekilde tanımlandığı, kalite süreçleri ile desteklenen katılımcı, şeffaf ve sürdürülebilir bir yönetim ortamının oluşturulması"
İstanbul Bilgi Ü.	"Üniversitenin misyonu, vizyonu, değerleri doğrultusunda sürekli iyileştirme ve mükemmelliği esas alan, şeffaf, hesap verebilir, çok boyutlu kalite standartları ile desteklenen katılımcı, demokratik ve insan odaklı sürdürülebilir stratejik bir yönetim sistemi ve kültürü oluşturmak"
Altınbaş (Kemerburgaz) Ü.	"Üniversite kaynaklarının mali mevzuata uygun kullanılması yanında etkin, ekonomik ve verimli değerlendirilmesine yönelik mali yönetim sistemini şeffaf bir yönetim anlayışı içinde güçlendirmek"
İstanbul Sabahattin Zaim Ü.	"Şeffaf, hesap verebilir, katılımcı, bürokrasiden arınmış yerinden yönetim"

Diğer iç çevre alt temalarından birisi olan Yapı temasında ise, Tablo 2'de görüldüğü gibi 19 üniversitenin 7'sinde stratejik niyet ifadesi tespit edilmiştir. Bu ifadelerde dikkat çeken kavram ise *kurumsallaşmadır*. Sözü edilen üniversiteler örgüt yapısı ve kurum kültürlerini, yapı ve işleyişlerini geliştirerek *kurumsallaşmak* istemektedirler. İç çevrenin Yapı alt temasında az da olsa üniversiteleri daha rekabetçi ve daha iyi ve kolay bilim, teknoloji ve yenilik üretimi yapabilmeleri için kurumsal ve fiziksel altyapısının geliştirilmesi ve iyileştirilmesine yönelik stratejik niyetlerin belirtildiği görülmektedir.

Tablo 2. İç Çevre – Yapı Alt Teması

Üniversite Adı	Yapı
İşık Ü.	"Yapı ve işleyişin geliştirilerek kurumsallaşmanın sağlanması"
İzmir Ekonomi Ü.	"Örgüt yapısı ve kurum kültürü oluşturarak kurumsallaşma"
Bilkent Ü.	"Geliştirilmiş altyapı, işbirliğine dayalı öğretim, bütünsel bilgi ve önemli problemlerin derslere ve ders programlarına dahil edilmesiyle birlikte eğitim fırsatları daha da kuvvetlendirilecektir."
Doğuş Ü.	"Kurumsallaşmayı geliştirmek ve çalışan memnuniyeti artırmak"; "İş dünyası ve sanayi ile sağlıklı ve kalıcı işbirliği geliştirmek için gereken kurumsal altyapıyı oluşturmak"
Altınbaş (Kemerburgaz) Ü.	"Akademik yetkinliği destekleyecek yapılanma, idari personel tanımlanması, fiziki ve teknik altyapı olanaklarının iyileştirilmesi."
İstanbul Medipol Ü.	"Bilim, teknoloji ve yenilik üretimini kolaylaştırmak için kurumsal altyapıyı geliştirmek" "Üniversiteyi rekabetçi bir kurumsal ve fiziksel yapıya kavuşturmak"
İstanbul Sabahattin Zaim Ü.	"Akademik ve fiziki alt yapısı ile öne çıkan...", "Yapılanmada süreçlerle yönetim modelinin uygulanması ve bütün iş ve yönetim süreçlerinin bilgi teknolojileri altyapısının oluşturulması"

İç çevre boyutlarından üçüncüsü olan İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) alt temasına ilişkin olarak ise yine 7 üniversitenin stratejik planında stratejik niyet ifadesi bulgulanmıştır (Tablo 3). İKY alt temasına ilişkin stratejik planlarda tespit edilen stratejik niyet ifadelerinde ise üniversitelerin çoğunun hem ulusal hem de uluslararası kaliteli öğretim elemanlarının bulunup göreve alınmasına ve öğretim elemanlarının yetkinliğinin artırılmasına vurgu yaptıkları görülmektedir.

Tablo 3. İç Çevre – İKY Alt Teması

Üniversite Adı	İKY
Yeditepe Ü.	"ulusal ve uluslararası derece ve deneyimlere sahip en kaliteli öğretim elemanlarının göreve alınması"
Bilkent Ü.	"dünya standartlarında olan ya da olmak isteyen öğrenci, öğretim elemanı ve çalışanları üniversitemize katıp onların bizimle kalmasını hedefliyoruz."
Çankaya Ü.	"Öğretim elemanlarına gerekli desteği sağlayarak teşvik etmek ve tüm çalışanlara verimli çalışma ortamı hazırlamak." "İdari personelin motivasyonunu ve görevlerine ait yetkinlikleri artırmak"
Doğuş Ü.	"Bilimsel üretimi dünya standartlarına çıkarabilmek için insan kaynakları politikalarında gerekli değişiklikleri yaparak nitelikli araştırmacı kaynağı oluşturmak ve bu kaynağın devamlılığını sağlamak"
Altınbaş (Kemerburgaz) Ü.	"Akademik personelin eğitim bilimleri açısından donanımının geliştirilmesi", "Öğretim Üyesi kadrolarında nicelik ve yetkinlik olarak artış sağlanması", "Akademik ve araştırma alanında çalışacak idari insan kaynağına ait yetkinliklerin model ve strateji ile uyumlu olacak şekilde belirlenmesi"
İstanbul Medipol Ü.	"Öğretim elemanlarının yetkinliğini artırmak"
İstanbul Sabahattin Zaim Ü.	"Öğretim elemanı temininde, beyin göçünü tersine çevirme noktasında uluslararası kaynaklara yönelme", "Stratejik insan kaynakları sistemlerini kurma"

İç çevre altında yer alan bu 3 tema bağlamında örnekleme oluşturan 19 üniversite göz önüne alındığında, stratejik planlarında stratejik niyet ifadesi belirten üniversitelerin sayısının az olduğu ve sadece 3 üniversitenin 3 alt temanın hepsinde stratejik niyet ifadesine yer verdiği görülmektedir. Bu temalarla ilgili stratejik niyet ifadesi belirten üniversitelerin çoğunun ise liderlik-yönetim, yapı ve İKY alt temalarında aynı biçimde davrandığı ve benzer konulara vurgu yaptıkları görülmektedir. Buradan hareketle, bu boyutlarda yüksek yoğunluklu eş biçimlilik görüldüğü, söz konusu eş biçimliliğin ise belirsizliğe karşı standart tepkilerden kaynaklanan öykünmecî eş biçimlilik (DiMaggio ve Powell, 1991, s. 67 Akt: Özen, 2007, s. 265) olduğu değerlendirilmektedir.

İç çevre teması altındaki temalardan birisi olan Araştırma alt temasına ilişkin örnekleme altındaki üniversitelerin 16'sı stratejik niyet ifadesi belirtmiştir (Tablo 4). Örnekleme oluşturan 19 üniversitenin 16'sının bu alt tema ile ilgili stratejik niyet ifadesi belirtmiş olması, diğer alt temalarla karşılaştırıldığında, üniversitelerin bu alt temaya diğerlerine göre daha fazla önem verdiklerini ve bu temaya daha stratejik baktıklarını göstermektedir. Araştırma kavramının üniversitelerin temel varoluş nedenlerinden ve ana faaliyet konularından birisi olduğu göz önüne alındığında, yukarıda sözü edilen yüksek katılım oranının normal olduğu düşünölmektedir.

Araştırma alt teması ile ilgili stratejik niyet ifadeleri incelendiğinde bilim üretmek, mükemmeliyet, uluslararası ortam ifadelerinin yüksek yoğunlukta bir eş biçimlilik göstergesi olacak düzeyde kullanıldığını gözlemlenmektedir. Türkiye'deki yükseköğretim alanının hızla genişlediği, dünya ile entegrasyon sürecinin

artan bir ivme ile devam ettiği göz önüne alındığında ve özellikle üniversite kurumunun ve bilim üretme faaliyetinin evrenselliği düşünüldüğünde, yüksek yoğunluktaki bu eş biçimliliğin sebebinin meslekleşmeden kaynaklanan normatif eş biçimlilik olduğu düşünülmektedir.

Tablo 4. İç Çevre – Araştırma Alt Teması

<i>Üniversite Adı</i>	<i>Araştırma</i>
Başkent Ü.	"bilimsel üretim yapma ve yaymada ulusal ve uluslararası ortamlarda ön sıralarda yer almak"
İstanbul Kültür Ü.	"Ar-Ge Üniversitesi - Bilim Teknoloji Üreten Üniversite" kimliği edinmesini sağlamak"
İzmir Ekonomi Ü.	"araştırma odaklı bir üniversite olmak"
Sabancı Ü.	"yerel avantajları kullanarak uluslararası araştırmada etkin ve önde olunması",
Toros Ü.	"akademik mükemmeliyet"
Yeditepe Ü.	"yüksek nitelikli geliştirme ve araştırma programlarıyla öncü bir yükseköğretim ve araştırma kuruluşu olmaktadır", "bilimsel mükemmelliği hedefleyen",
Atılım Ü.	"Bilgiyi Üretme ve Kullanmada Performansı Yüksek Alan Yaratmak", "özgün bilimsel çalışmalarda adı olan"
Bilkent Ü.	"Bilkent, hedefe ve ortak çalışmaya odaklı araştırmaların yanı sıra bilimsel merakın tetiklediği bireysel araştırmacılık içeren buluşlar ve diğer yaratıcı çalışmalarla zenginleşmektedir. Yeni araştırma olanakları ararken bu faaliyetleri de desteklemeli ve güçlendirmeliyiz."
Çankaya Ü.	"Alanındaki gelişmeleri takip ederek, uluslararası düzeyde araştırma-geliştirme çalışmaları yapan, öğrendiklerini güncel teknoloji laboratuvarlarında uygulayarak bilgi üreten ve bunu toplumsal faydaya dönüştürebilen bir eğitim sistemi oluşturarak öğrencilere, çalışma hayatına ve topluma katkıda bulunmak."
Doğuş Ü.	"Araştırma ve yayınların nitelik ve niceliğini artırmak" "Çok disiplinli ve disiplinlerarası araştırmalar yapmak"
İstanbul Aydın Ü.	"Araştırmaların sayısal artışının sağlanması", "Araştırmaların niteliğinin yükseltilmesi", "En az bir tematik alanda AR-GE faaliyetleri ile farklılaşmış mükemmellik düzeyine ulaşılması"
İstanbul Bilgi Ü.	"Öncelikli AR-GE-YE konularında ulusal ve uluslararası düzeyde önde gelen üniversiteler arasında yer almak"
Altınbaş (Kemerburgaz) Ü.	"İnovasyona yönelik özgür araştırma imkânını ve ortamını sağlamak", "Ulusal araştırma-geliştirme stratejileri ve ulusal, bölgesel kalkınma hedefleri ile uyumlu Üniversite araştırma politikasının belirlenmesi"
İstanbul Kültür Ü.	"Öğretim, bilimsel araştırma ve topluma hizmet konularında ulusal ve uluslararası saygınlığı olan bir üniversite olmak." "Tasarım Fabrikası (DF)'nin geniş kitlelere ulaşarak katma değer yaratan projelere öncü ve destek olması"
İstanbul Medipol Ü.	"Üniversitenin bilim, teknoloji ve yenilik üretimini artırmak", "Çağın gereksinimleri ve ulusal öncelikler çerçevesinde bilimsel faaliyetler ile teknolojik gelişmeleri artırmak, yaygınlaştırmak ve transfer etmek."
İstanbul Sabahattin Zaim Ü.	"üniversitemiz arasında ilk yedide yer alan bir araştırma üniversitesi olmak", "Girişimcilik, yenilikçilik ve buluşçuluk kültürünü oluşturacak araştırma ve uygulama projelerinin geliştirilmesini destekleyen altyapılar", "Ar-Ge faaliyetlerine odaklanma"

İç çevrenin Eğitim-Öğretim alt temasında ise 15 üniversitenin stratejik planında stratejik niyet ifadesinin olduğu tespit edilmiştir (Tablo 5). Bu ifadelerle bakıldığında mükemmellik, farklılık, kalite, uluslararası, dünya standardı gibi vurguların öne çıktığı görülmektedir. Araştırma alt temasına benzer bir şekilde, eğitim-öğretim alt temasında da meslekleşmeden kaynaklanan, fakat orta yoğunlukta, normatif eş biçimlilik gözlemlenmektedir. Araştırma ve eğitim öğretim alt temalarının üniversitelerin temel varoluş nedenlerinden ve ana faaliyet konularından olduğu göz önüne alındığında, üniversitelerin çoğunun stratejik planlarında bu temalara ilişkin ifadelerle yer vermesinin normal olduğu düşünülmektedir.

Tablo 5. İç Çevre – Eğitim Öğretim Alt Teması

<i>Üniversite Adı</i>	<i>Eğitim Öğretim</i>
Başkent Ü.	“öğrenmeyi mükemmelleştirmek”
Işık Ü.	"Köklü eğitim geleneği ile dünya standardında bir üniversite olmak"
İstanbul Kültür Ü.	"Eğitim ve öğretim kalitesinin yükseltilmesi"
İzmir Ekonomi Ü.	“eğitimde farklılık yaratmak”
Yeditepe Ü.	"eğitimin kalitesini ulusal ve uluslararası mükemmelliğe ulaştırma"
Atılım Ü.	"...ulusal ve evrensel düzeyde donanıma sahip nitelikli bireyler yetiştirmek. "nitelikli ve yetkin bireyler yetiştiren"
Bilkent Ü.	“Eğitimde Mükemmeliyet” “Dünya Standartlarında Bir Akademik Topluluk” “Geliştirilmiş altyapı, işbirliğine dayalı öğretim, bütünsel bilgi ve önemli problemlerin derslere ve ders programlarına dahil edilmesiyle birlikte eğitim fırsatları daha da kuvvetlendirilecektir.”
Çankaya Ü.	“..., yaşam boyu eğitim anlayışına sahip bireyler yetiştirmek.”
Doğuş Ü.	“Eğitim - öğretim, araştırma ve topluma hizmette her zaman mükemmel hedefleyen bir dünya Üniversitesi olmaktır.”
İstanbul Aydın Ü.	“Öğrenci merkezli eğitimi benimsemek”, “Yaşam boyu eğitimi desteklemek”, “Uluslararası, sistemin dinamiklerini sorgulayan, araştıran, kendini geliştirmeye odaklı bir eğitim-öğretim anlayışının pekiştirilmesi”
İstanbul Bilgi Ü.	“Eğitim ve Öğretim hizmetlerini mükemmellik düzeyinde sunmak ve bu alanda Türkiye’de ulusal ve uluslararası öğrenciler tarafından tercih edilen üniversiteler arasında en üst sıralarda yer almak”
Altınbaş (Kemerburgaz) Ü.	“Dünyanın ve Türkiye’nin ihtiyaçları doğrultusunda kendini güncelleyen, yenilikçi, uygulamayı merkeze koyan ve öğrenen odaklı bir anlayışa sahip olmak.”
İstanbul Kültür Ü.	“Eğitim- öğretimi yaratıcı ve çağdaş temeller üzerinde sürdürürken nitelikli ve başarılı öğrencileri İKÜ’ye kazandırarak üniversite yaşamında ihtiyaç duyacakları akademik desteği karşılamak.”
İstanbul Medipol Ü.	“Eğitimde kalite ve verimliliği artırmak” “Bilimsel ve mesleki eğitimde kalite, verimlilik ve memnuniyeti artırmak”
İstanbul Sabahattin Zaim Ü.	“Ulusal ve Uluslararası İşbirliklerine Açık, Büyüme ve Gelişme Odaklı, Disiplinler Arası Eğitim-Öğretim ve Araştırma”, “Eğitim ve öğretimde Türkiye ve dünya üniversiteleri ile rekabet edebilecek performansa dayalı değerlendirme”

İç çevre temasının son iki alt teması olan “Finans” ve “Tanıtım-Pazarlama” temalarına ilişkin hiçbir üniversitenin stratejik planında stratejik niyet ifadesi tespit edilemediği için bu iki alt temanın tablo olarak görselleştirilmesine gerek duyulmamıştır. Bu alt temalarla ilgili hiçbir vurgunun olmaması bir taraftan eş biçimlilik yorumu yapılabilecek verinin olmadığını akla getirirse de, diğer taraftan araştırmacıların bu noktadaki düşüncesi, ilk akla gelen düşüncenin tersine, yüksek yoğun bir eş biçimliliğin sonucu olarak bu boyutların stratejik niyet olarak üniversitelerce vurgulanmaya gerek görülmediği şeklindedir.

Dış Çevre ve Alt Temalarına İlişkin Bulgular

Dış çevre alt temalarından “Sektörel” temada üniversitelerin stratejik niyet bağlamındaki ifadelerle stratejik planlarında çok fazla yer vermedikleri görülmüştür. Sektörel alt teması ile ilgili sadece iki üniversite stratejik planlarında stratejik niyet ifadesine yer vermiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Dış Çevre – Sektörel Alt Teması

<i>Üniversite Adı</i>	<i>Sektörel</i>
Altınbaş (Kemerburgaz) Ü.	“Toplumsal sorunlara ve sektörel ihtiyaçlara yönelik araştırmaların desteklenmesi”
İstanbul Kültür Ü.	“öğretim üyelerinin sektör ile olan bağının güçlendirilmesi”

“Bölgesel” alt tema ile ilgili olarak da sadece üç üniversite stratejik niyet ifadesinde bulunmuştur (Tablo 7). Bölgesel alt temasıyla ilgili olarak stratejik planlarda yer alan stratejik niyet ifadeleri, üniversiteler tarafından belli bölgelere katkı yapmak şeklinde vurgulanarak dile getirildiği görülmektedir.

Tablo 7. Dış Çevre – Bölgesel Alt Teması

<i>Üniversite Adı</i>	<i>Bölgesel</i>
Başkent Ü.	"Ankara'nın ekonomik gelişmesine, insan gücünün yetiştirilmesine katkı yapmak"
İzmir Ekonomi Ü.	"İzmir ve Ege bölgesine katkı sağlamak"

İstanbul Kültür Ü. "İstanbul'un "bayrak taşıyıcısı" olarak sürdürülebilir multidisipliner araştırma ve girişimcilik ekosistemini beslemek ve ulusal/uluslararası düzeyde toplumsal entegrasyonu sağlamak"

Dış çevrenin bir başka alt teması olan "Sanayi-İş Dünyası" teması ile ilgili olarak ise 9 üniversite tarafından stratejik niyet ifadesi kullanılmıştır (Tablo 8).

Sektörel, bölgesel ve sanayi işbirliği temalarına üniversitelerin stratejik planlarında yer vermemesi, üniversitelerin bu temalara stratejik önem atfetmediklerini düşündürmektedir. Bu temalar ile ilgili stratejik niyet ifadesinde bulunan üniversitelerin ise aynı kavramlara vurgu yaptıkları ve bu bağlamda görece yüksek yoğunluklu bir eş biçimlilik sergiledikleri düşünülmektedir. Dolayısıyla üniversitelerin faaliyet gösterdikleri kurumsal çevrenin biçimleştirici etkileri sonucunda kendi sektörleriyle ilgili bir rekabet analizine ve stratejik niyet ifadesine yer vermedikleri görülmektedir.

Tablo 8. Dış Çevre – Sanayi ve İş Dünyası Alt Teması

Üniversite Adı	Sanayi ve İş Dünyası
İstanbul Kültür Ü.	"Sanayi ilişkilerinde danışılacak üniversite statüsü kazanmak"
Okan Ü.	"İş yaşamına en yakın olma"
Çankaya Ü.	"Bilimsel çalışmaların ilerlemesine olanak vererek üniversite-sanayi işbirliğini geliştirmek"
Doğuş Ü.	"İş dünyası ve sanayi ile işbirliğini geliştirmek"
İstanbul Aydın Ü.	"Akademik dünya, iş dünyası ve STK'lar ile ulusal ve uluslararası düzeyde işbirlikleri oluşturmak"
Altınbaş (Kemerburgaz) Ü.	"Kamu-Sanayi Üniversite iş birliğinin geliştirilmesi", "Özel sektörle yapılan iş birliklerinin artırılması."
İstanbul Kültür Ü.	"...üniversite sanayi iş birliğinin güçlendirilmesine yönelik projelerin artırılması, öğretim üyelerinin sektör ile olan bağının güçlendirilmesi..."
İstanbul Medipol Ü.	"Bilgi ve teknolojinin, topluma, kamuya ve sanayiye transferini sağlamak", "Üniversite-Sanayi İşbirliği Ofisi kurulacak ve geliştirilecektir."
İstanbul Sabahattin Zaim Ü.	"Teknoloji Transfer ve Ticarileştirme Merkezi yoluyla sanayi ile ilişkiler", "Sanayi ile ilişkileri yürütecek sistemler", "Sürdürülebilir kaynak temini için üniversite-sanayi işbirliği"

Dış çevre teması altında ele alınan "Ulusal" alt temasına ilişkin olarak toplam 13 üniversitenin stratejik planında stratejik niyet ifadelerine ulaşılmıştır (Tablo 9). Ulusal alt tema ile ilgili stratejik planlarda yer verilen stratejik niyet ifadelerine bakıldığında, üniversitelerin ülkenin gelişimine, toplumsal fayda ve toplumsal duyarlılık konularına vurgu yaptıkları görülmektedir. Araştırmada elde edilen bu bulguya bakılarak, Dış Çevre'nin Ulusal alt temasında politik etkiden ve meşruiyet sorunundan kaynaklanan orta yoğunlukta zorlayıcı eş biçimlilik olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 9. Dış Çevre – Ulusal Alt Teması

Üniversite Adı	Ulusal
Başkent Ü.	"Ülkemizin ekonomik gelişmesine, insan gücünün yetiştirilmesine katkı yapmak"
Okan Ü.	"Ülkemizin gelişmesine katkıda bulunmak"
Sabancı Ü.	"toplumsal dönüşüme hizmet", "toplumun çeşitli kesimlerini biraraya getirmek", "yerel ve uluslararası düzeyde öncü ve örnek bir öğrenim üssü olmak"
Yeditepe Ü.	"toplumun gelişmesine katkıda bulunmak",
Atılım Ü.	"toplumsal duyarlılık ve sürdürülebilirlik anlayışı içinde"
Çankaya Ü.	"Toplumsal olaylara duyarlı, sosyal sorumluluk bilinci yüksek ve iş ahlakına sahip, bireyler yetiştirmek."
Doğuş Ü.	"Ulusal ve Uluslararası işbirliklerini geliştirmek", "Ülkemizin bilim, teknoloji, sanat ve kültür alanındaki gelişmelerinde öncü rol üstlenmek ve toplum yararına çalışmalar yürütmektir.", "Topluma sunulan hizmetleri geliştirmek"
İstanbul Aydın Ü.	"Ulusal ve uluslararası arenada öğrenciler ve akademisyenler için cazibe merkezi olmak"
İstanbul Bilgi Ü.	"Toplumsal sorunlara duyarlı olmak; çalışanları, öğrencileri ve dış paydaşları ile birlikte toplumun sağlık, istihdam ve refahının gelişmesine, bilgi, beceri ve yaşam kalitesinin yükseltilmesine katkıda bulunmak"
Altınbaş (Kemerburgaz) Ü.	"Toplumsal sorumluluk bilinciyle özgün katkılar sağlayan çözüm öncelikli üniversite olmak", "...topluma katkı sağlayacak uygulamaların tasarlanarak yürütülmesi."
İstanbul Kültür Ü.	"toplumsal fayda yaratmaya yönelik çalışmaların çeşitlendirilmesi", "toplumsal entegrasyonun sağlanması"

İstanbul Medipol Ü.	“Çağın gereksinimleri ve ulusal öncelikler çerçevesinde bilimsel faaliyetler ile teknolojik gelişmeleri artırmak, yaygınlaştırmak ve transfer etmek.”, “Toplumun mevcut sorun ve ihtiyaçlarına yönelik alanlara öncelik veren bir anlayışla toplumsal gelişime katkı sağlamak.”
İstanbul Sabahattin Zaim Ü.	"Topluma fayda sağlama ve bilgilendirme"

Dış çevre altında son tema olan “Uluslararası-Küresel” teması ile ilgili iki üniversite hariç örnekleme yer alan üniversitelerin tamamının en az 1 stratejik niyet ifadesine yer vermiş olması dikkat çekmektedir (Tablo 10).

Tablo 10. Dış Çevre – Uluslararası-Küresel Altı Teması

Üniversite Adı	Uluslararası – Küresel
Başkent Ü.	"bilimsel üretim yapma ve yaymada ulusal ve uluslararası ortamlarda ön sıralarda yer almak"
Işık Ü.	"Uluslararası tanınırlığa ve saygınlığa sahip, özgür, özerk, rekabet gücü yüksek, dünyanın önde gelen üniversiteleri ile işbirliği içinde, disiplinlerarası çalışmalarla yerel değerlerden evrensel değerlere ulaşmayı amaç edinen, bilim, teknoloji ve sanat alanlarında akla ilk gelen üniversitelerden biri olmak"
İstanbul Kültür Ü.	"Ulusal ve uluslararası düzeyde özgün, bilimsel, teknolojik ve sanatsal nitelikteki projelere öncülük ederek küresel ve yerel sorunlara çözüm üretmek"
İzmir Ekonomi Ü.	"uluslararası işbirliklerini sürdürmek ve artırmak", "küresel bakış açısına sahip mezunlar yetiştirmek", "akademik programlarının uluslararası tanınır, geçerli ve itibarlı olmasını sağlamak ",
Okan Ü.	"Toplumun ve iş yaşamının gereksinimlerine evrensel standartlarda yanıt verebilen, yenilikçi ve öncü bir dünya üniversitesi olmak", "Dünya Üniversitesi Olma", "Uluslararası Akreditasyon Ölçülerine ve Tanınırlığına Sahip Bir Üniversite Olmak"
Sabancı Ü.	"bir dünya üniversitesi olmanın gerektirdiği yapı", "uluslararası stratejik işbirliklerinin geliştirilmesi", "her stratejik hedefimiz için uluslararası boyutu gözönünde bulundurmak", "yerel ve uluslararası düzeyde öncü ve örnek bir öğrenim üssü olmak", "yerel avantajları kullanarak uluslararası araştırmada etkin ve önde olunması",
Toros Ü.	"geleceğin biçimlenmesine katkıda bulunan uluslararası düzeyde bir kurum olarak tanınmak", "dünya üniversiteleri, toplulukları ve endüstrisi ile bütünleşmek", "önemli oranda uluslararasılaştırma"
Yeditepe Ü.	"uluslararası düzeyde eğitim hizmeti sağlanması", "Ülkemizin küresel rekabet gücünün geliştirilmesinde her alanda katkıda bulunacak", "ulusal ve uluslararası standartları aşan çağdaş bir üniversite kurmak"
Bilkent Ü.	"Bilkent bir 'Dünya Üniversitesi' olmayı hedeflemektedir.", "İnsanoğlunun refahına yönelik faaliyetleri oluşturan, bunlara liderlik eden, katılan ve çözümler üreten, yarının küresel vatandaşlarını yetiştirmek"
Çankaya Ü.	"İnsan hakları bilincinin yükseltilerek ortak bir anlayışın oluşmasına katkı verileceği, uluslararasılaşmanın sağlanacağı, bilim ve teknolojinin üretilmesi ve kullanılmasında öncü; personeli, öğrencisi ve mezunu olmaktan gurur duyulan bir Üniversite olmayı sürdürmek."
Doğuş Ü.	"Ulusal ve uluslararası işbirliklerini geliştirmek", "Üniversitemizin eğitim ve araştırma faaliyetlerinde uluslararası boyutu güçlendirmek"
İstanbul Aydın Ü.	"Ulusal ve uluslararası arenada öğrenciler ve akademisyenler için cazibe merkezi olmak"
İstanbul Bilgi Ü.	"Bilimin ve sanatın sınırlarını genişleten, özgürlükçü, toplumsal gelişime önderlik eden, öğrencileri ile akademik kadrosunun birlikte öğrenme tutkusu etrafında buldukları, bütün akademik ve idari bileşenlerinin bu araya kendilerini adadıkları uluslararası bir üniversite olmaktır."
Altınbaş (Kemerburgaz) Ü.	"Uluslararası yükseköğretim kalite güvence standartlarına uyum sağlanması"
İstanbul Kültür Ü.	"Ulusal ve uluslararası girişimlerin artırılmasına destek sağlanması", "Uluslararasılaşma ile ilgili her boyut ve birimiyle kurumsal desteğin verilmesi"
İstanbul Medipol Ü.	"evrensel bilime katkıda bulunmayı görev kabul etmek", "Uluslararası fikri mülkiyet (patent, faydalı model, tasarım, vb.) belge sayısı artırılabilecektir."
İstanbul Sabahattin Zaim Ü.	"Uluslararası indekslere kayıtlı dergiler çıkarma"

Bu tema ile ilgili stratejik planlarda yer alan ifadelerle bakıldığında, uluslararası-küresel arka planda, oldukça yoğun bir tarzda üniversiteler tarafından uluslararası ortamda tanınma ve dünya üniversitesi olma hedefi gibi vurguların yapıldığı dikkat çekmektedir. Türk yükseköğretim alanının dünya ölçeğindeki etkisinin öncü bir konumda olmadığı gerçeğinden hareketle bu ifadeler belirsizliğe karşı standart tepkilerden kaynaklanan öykünme aşırı yoğun eş biçimlilik göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada vakıf üniversitelerinin stratejik planları içerik analizi yöntemiyle incelenerek stratejik niyet ifadelerinin eş biçimlilik gösterip göstermediği araştırılmıştır. İç çevre teması içerisinde 7 ve dış çevre teması içerisinde 5 alt tema olarak kategorilendirilen stratejik niyet ifadeleri, yeni kurumsal kuramın ve stratejik yönetimin varsayımları altında yorumlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, iç çevre temaları altında araştırma ve eğitim-öğretim temalarına ilişkin görece yoğun stratejik niyet ifadeleri bulunurken, bunların dışındaki diğer temalarda stratejik niyet ifadelerinin ihmal edilecek düzeyde az olduğu bulgulanmıştır. Dış çevre teması altındaki temalarda da benzer bir durum görülmektedir. Sektörel ve bölgesel temaları ihmal edilecek düzeyde stratejik niyet ifadelerine konu olurken, sanayi-iş dünyası teması orta yoğunlukta, ulusal ve uluslararası-küresel temaları ise aşırı yoğun bir şekilde stratejik niyet ifadelerine konu olmuştur. Örneklemi oluşturan vakıf üniversitelerinin stratejik planlarına yansıyan stratejik niyet ifadelerinin yoğunluğunun, dağılımının ve kullanılan kelimelerin birbirine oldukça benzer bir şekilde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu durum araştırmacılar tarafından vakıf üniversitelerinin stratejik niyetlerinin genel olarak eş biçimlilik gösterdiği şeklinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada vakıf üniversitelerinin stratejik planları incelenmiş ve yeni kurumsal kuram ve stratejik yönetimin temel varsayımları karşılaştırmalı olarak ele alınarak ilgili yazına bir nebze de olsa katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, bu çalışmanın bulgularından yola çıkılarak, gelecekteki çalışmalarda, üniversiteler tarafından yayınlanan konuyla ilgili olabileceği değerlendirilen kalite belgesi, kurumsal değerlendirme raporları ve benzeri belgeler de araştırmaya dâhil edilebilir. Bununla birlikte, yöntem olarak yarı yapılandırılmış görüşmelerle araştırma daha da derinleştirilerek dokümanlardan elde edilemeyen bulgulara erişilmeye çalışılabilir. Ayrıca, farklı ülkelerde faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarının stratejik planları incelenerek karşılaştırmalı çalışmalar da yapılabilir.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Astley, W. G. ve Van De Ven, A. H. (1983). Central perspectives and debates in organization theory. *Administrative Science Quarterly*, 28(2), 245-273.
- Ayoubi R.M. ve Massoud H.K. (2007). The strategy of internationalization in universities: A quantitative evaluation of the intent and implementation in UK universities. *International Journal Of Educational Management*, 21(4), 329-349.
- Brewer, A. M. ve Hensher, D. A. (1998). Strategic intent and incentives in an industry organisation: The case of the board of airline representatives Australia. *Journal of Air Transport Management*, 4(2), 87-97.
- Burgelman, R. A. (1994). Fading memories: A process theory of strategic business exit in dynamic environments. *Administrative Science Quarterly*, 39, 24-56.
- Burgelman, R. A. (1996). A process model of strategic business exit: Implications for an evolutionary perspective on strategy. *Strategic Management Journal*, 17, 193-214.
- Burgelman, R. A. ve Grove, A. S. (1996). Strategic dissonance. *California Management Review*, 38(2), 8-28.
- Çakar, M.ve Danışman, A. (2012). *Kurumsal Kuram*. Sözen H.C., Basım, H.N. (Der.) Örgüt Kuramları. İstanbul: Beta Yayınevi. 241-271.
- Darcy, S. ve Pegg, S. (2011). Towards strategic intent: Perceptions of disability service provision amongst hotel accommodation managers. *International Journal of Hospitality Management*, 30(2), 468-476.
- Demirok, E. (2011). Türkiye'deki kurumların stratejik planlarının incelenmesi. *19.Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, 61-63, 24-26 Mayıs 2011, Çanakkale.
- Dımaggio, P.J. ve Powell, W.W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147-160.
- Ger, M. (2007). Yükseköğretim kapsamında stratejik planlamanın evrimi ve YÖK ve üniversitelerin strateji belgelerinin kritik analizi. <http://Www.Ydg-Online.Org/Ydg/Index.Php>, 18.01.2012.
- Hamel, G. ve Prahalad, C. K. (1989). Strategic intent. *Harvard Business Review*, May-June, 63-76.
- Hamel, G. ve Prahalad, C. K. (1994). Competing for the future. *Harvard Business Review*, 72(4), 122-128.
- Hamilton III, R. D., Eskin, D., & Michaels, M. P. (1998). Assessing competitors: The gap between strategic intent and core capability. *Long Range Planning*, 31(3), 406-417.
- Hart, S. L. (1992). An integrative framework for strategy-making processes. *Academy of Management Review*, 17(2), 327-351.
- Kale S. ve Arditi D. (2003). Differentiation, conformity, and construction firm performance. *Journal Of Management In Engineering*, 19(2), 52-59.

- Kılıncı, İ. ve Ağraş, S. (2010). Türk üniversiteleri rekabetçi olabilirler mi? Üniversitelerin stratejik planları üzerinden bir değerlendirme. *18.Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, 20-22 Mayıs 2010, Çukurova Üniversitesi İşletme Bölümü, Adana.
- Landrum, N. E. (2008). A narrative analysis revealing strategic intent and posture. *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal*, 3(2), 127-145.
- Levy M., Powell P. ve Worrall L. (2005). Strategic intent and E-business in Smes: Enablers and inhibitors. *Information Resources Management Journal*, 18(4), October-December, 1-20.
- Lovas, B. ve Ghoshal, S. (2000). Strategy as guided evolution. *Strategic Management Journal*, 21(9), 875-896.
- Mantere, S. ve Sillince, J.A.A. (2007). Strategic intent as a rhetorical device. *Scandinavian Journal Of Management*, 23, 406-423.
- Meyer, J. W. ve Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal Of Sociology*, 83, 340-363.
- Mintzberg, H. (1988). *Generic strategies: Toward a comprehensive framework*. Advances In Strategic Management, P. Shrivista, A. Huff, And J. Dutton, Eds., Jai Press, Greenwich, Conn., 1-67.
- Noda, T. ve Bower, J. L. (1996). Strategy making as iterated processes of resource allocation. *Strategic Management Journal*, 17, 159-193.
- Porter, M. E. (1985). *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. Free Press, New York.
- Porter, M. E. (1980). *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*, Free Press, New York.
- Porter, M. E. (1996). *What is strategy?*. Harvard Business Review, 74(6), 61-78.
- Prahalad, C. K. ve Doz, Y. (1987). *The Multinational Mission*. New York: Free Press.
- Rui H. ve Yip G.S. (2008). Foreign acquisitions by chinese firms: A strategic intent perspective. *Journal Of World Business* 43, 213-226.
- Özen, Ş. (2007). *Yeni kurumsal kuram: Örgütleri çözümlemede yeni ufuklar ve yeni sorunlar*. AS Sargut ve Ş. Özen (Der) Örgüt Kuramları (237-331). Ankara: İmge.
- Scott, W. R. ve Meyer, J. W. (1983). *The Organizations of societal sectors*. J. W. Meyer Ve W. R. Scott (Der), Organizational Environments: Ritual And Rationality, 129-153, Beverly Hills, Ca: Sage.
- Srinivasan, R. ve Mishra, B. P. (2007). Why do firms merge/acquire: An analysis of strategic intent in recent M&A activity among Indian firms. *Iimb Management Review*, December, 388-402.
- Toprakçı, E. G., İğci, S. T. ve Yücel, H. (2007). Türkiye'nin yükseköğretim stratejik planı (YÖK) ile üniversitelerin stratejik planlarının uyumluluğu. *16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler Kitabı*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Tokat, 5-7 Eylül, 29-37.
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2004). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Üsdiken, B., Topaler, B. ve Koçak, Ö. (2011). Yükseköğretim Alanında Farklılaşma Ve Benzeşme: Türkiye'de Üniversite Modellerinin Tarihsel Seyri, 1900-2010. *19.Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, S.161-163, 24-26 Mayıs 2011, Çanakkale.
- Üsdiken, B. (2009). Bir örgütsel alanın yeniden şekillenışı: Türkiye'de iş hayatına yönelik yüksek öğretimde değişim, 1955-1975. *METU Studies In Development (Muban Soysal Special Issue)*, 35, 1-40.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zucker, L. G. (1977). The role of institutionalization in cultural persistence. *American Sociological Review*, 42, 726-743.

EXTENDED ABSTRACT

In terms of conceptual background, this study is based on the new institutional theory and strategic management theories, which have been increasingly studied in the field of organization and management in general. According to the new institutional theory, the institutional environment is an environment which includes the structures, rules and norms formed on and outside the organizations. In this context, the basic thesis of the new institutional theory is the assumption that the organizations operate under institutional influences and that the structures and processes of organizations become uniform by their adaptation to the corporate environment (Meyer and Rowan, 1977; Zucker, 1977; Scott and Meyer, 1983; DiMaggio and Powell, 1983 cited in Özen, 2007, 240-241). Therefore, the first focus concept of this study constitutes the concept of isomorphism which constitutes the basic area of investigation of the new institutional theory. Contrary to the intense meaning of the new institutional theory on the institutional environment, strategic management assumes that organizations continue to live under the influence of competitive factors, thanks to strategic advantages and the competence of their managers (Porter, 1980; 1985; 1996; Mintzberg, 1988 cited in Kale and Arditi, 2003). This differentiation mentioned above is one of the main debates in organizational theory (Astley and Van de Ven, 1983). Therefore, the second focus concept of this study is the differentiation suggested by the idea of strategic management. In this context, in this study, strategic intentions of organizations are discussed in terms of isomorphism and differentiation dimensions. The assumptions of the new institutional theory and the assumptions of the strategic management thought together express both the problematic and the specificity of this study.

Research on strategic intentions began with descriptive and pioneering work by Hamel and Prahalad (1989; 1994) and continued with numerous studies in the international literature (ei; Hamilton, Eskin and Michaels, 1998; Brewer and Hensher, 1998; Levy, Powell and Worrall, 2005; Mantere and Sillince, 2007; Ayoubi and Massoud, 2007; Srinivashan and Mishra, 2007; Landrum, 2008; Rui and Yip, 2008; Darcy and Pegg, 2011). However, there is a significant gap in the area of strategic intent in the national literature. Therefore, in this study, the strategic plans of foundation universities are examined, there was an attempt to contribute to this gap in the related field by showing that there is isomorphism or differentiation among the strategic intentions of the organizations in the same institutional environment.

This study was designed as a descriptive study which was interpreted by the content analysis method. The study population consisted of a total of 72 foundation universities operating in Turkey. Therefore, the data set of this study consisted of 19 universities comprising 72 universities, which prepared and published a strategic plan. The findings obtained in this research were interpreted by using the content analysis method after the themes were determined.

In this context, the internal environment and external environmental concepts in the strategic management theory (Ülgen and Mirze, 2004) were determined as the theme in the research. The themes of the interior environment are; leadership, structure, HRM, finance, education, research and public relations-promotion consists of 7 sub-themes. The external environment themes were divided into four sub-themes as sectoral, regional, national and global. Afterwards, the strategic plans of the 19 universities that formed the data set of the study were examined separately by 2 researchers and the expressions containing the meaning of strategic intent were determined. As a result of these investigations, 44 statements were determined by both researchers as strategic intent. Although the 72% consensus rate reached over, 70% generally accepted for reliability (Yıldırım and Şimşek, 2005: 233), the researchers reunited and discussed the differences between the expressions they determined. In addition, at this stage, a third academician, who is experienced and competent in qualitative research techniques for other expressions, was consulted and the statements determined by the researchers were re-evaluated, and at the end of these evaluations, 3 more statements were placed under the related theme. Thus, 47 expressions were defined as strategic intent. As a result, the reconciliation rate for reliability was re-calculated and a reconciliation rate of 77% was found. In the final stage of the study, the concentration level of the expressions under the themes was discussed and the findings related to the isomorphism were interpreted.

As a result of the study, while there are relatively intense strategic intentions related to research and teaching-teaching themes under the themes of internal environment, it was found that the expressions of strategic intent were less than negligible in other themes. A similar situation was observed in themes under the theme of external environment. While the sectoral and regional themes are subject to the expressions of strategic intentions to be neglected, the industrial-business world theme has been subject to medium intensity, while the national and international-global themes are heavily subject to the statements of strategic intent. It was determined that the intensity, distribution and the words of the strategic intentions reflected in the strategic plans of the foundation universities that make up the sample were quite similar. This situation was evaluated by the researchers as the strategic intentions of foundation universities in general.

In this study, strategic plans of foundation universities were eliminated. In future studies, the quality certificate, institutional evaluation reports and similar documents, which are considered to be related to the subject published by the universities, may be included in the research. However, as a method, semi-structured interviews can be done to deepen the research and the findings cannot be obtained from the documents. In addition, comparative studies can be conducted by examining the strategic plans of higher education institutions operating in different countries.

Örgütsel Adaletin Hastayken İşe Gelme (Presenteeism) Davranışına Etkisi: “Hangi Adalet Türü Presenteeizmin Belirleyicisidir?”¹

Mesut SOYALIN² ve Gökhan KERSE³

Öz

Bu araştırmada örgütsel adaletin hastayken işe gelme (presenteeism) davranışı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ayrıca araştırmada örgütsel adaletin boyutları olan dağıtım adaletinin, prosedür adaletinin ve etkileşim adaletinin hastayken işe gelme (presenteeism) davranışına etkisi de ele alınmıştır. Araştırma verileri kamu kurumu çalışanları örnekleminde elde edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda genel anlamda örgütsel adaletin hastayken işe gelme (presenteeism) davranışını doğru yönde etkilediği gözlenmiştir. Boyutlar bazında ise dağıtım adaleti ve prosedür adaletinin hastayken işe gelme davranışını (presenteeism) anlamlı düzeyde etkilemediği; sadece etkileşim adaleti algısının hastayken işe gelme davranışını (presenteeism) doğru yönde etkilediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla örgütsel adalet boyutlarından sadece etkileşim adaletinin hastayken işe gelme (presenteeism) davranışında belirleyici rol üstlendiği görülmüştür. Elde edilen bulguların tümü kültürel yapı da dikkate alınarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Adalet, Hastayken İşe Gelme, Kamu Çalışanları.

The Effect of Organizational Justice on Presenteeism: “Which Type of Justice is The Determinator of Presenteeism?”

Abstract

In this study, the effect of organizational justice on presenteeism behavior was examined. The research also examined the effect of distribution justice, procedural justice and interaction justice which are dimensions of organizational justice on presenteeism behavior. Research data were obtained from sample of public institution employees. As a result of the made analyzes, it was observed that organizational justice generally affects the presenteeism behavior in the positive direction. On the dimensions, distribution justice and procedural justice did not significantly affect presenteeism behavior; it has been found that only the interaction justice perception affects the presenteeism in the positive direction. Consequently, it has been seen that only justice of interaction from dimensions of organizational justice has a determinative role in the behavior of presenteeism. All of the findings were discussed considering the cultural structure.

Key Words: Organizational Justice, Presenteeism, Public Employees

Atıf İçin / Please Cite As:

Soyalın, M. ve Kerse, G. (2020). Örgütsel adaletin hastayken işe gelme (presenteeism) davranışına etkisi: “Hangi adalet türü presenteeizmin belirleyicisidir?”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 190-198.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.09.2019

¹ Bu çalışma 19-21 Ekim 2018 tarihinde Nevşehir (Kapadokya)'de düzenlenen III. Uluslararası Kaoru Ishikawa İşletme Bilimleri ve Ekonomi Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

² Dr. - Siirt Üniversitesi, Kurtalan Meslek Yüksekokulu, İşletme Bölümü, msoyalin@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1475-0905.

³ Doç. Dr. - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
gokhankerse@hotmail.com - ORCID: 0000-0002-1565-9110.

Giriş

Hastayken işe gelme (presenteeism) kavramı çalışanların hasta olmasına veya sağlık şikâyetleri bulunmasına rağmen işten uzaklaşıp dinlenmek yerine işe devam etmeleri olarak tanımlanmaktadır (Aronsson vd., 2000). Çalışanların hastalanarak işe gelmemesi işletmeler açısından verimlilik kaybı nedenlerinden biri olarak görülebilmektedir. Diğer taraftan hasta olunmasına rağmen bir takım sebeplerden dolayı iş yerinde çalışmaya devam edilmesinin ortaya çıkaracağı verimlilik kaybı ve işletme maliyetinin çalışmaya devam edilmemesinden kaynaklı zararlardan daha yüksek olacağına yönelik düşünceler de bulunmaktadır. Çalışanların hastayken işe gelme davranışının açıklanmasında birçok faktör olmakla birlikte işini kaybetme korkusu ve işe olan bağlılığın güçlü olması gibi nedenler bu faktörlerden başlıcalarıdır. Bu araştırmada ise hastayken işe gelme davranışının altında yatan nedenlerden birisinin örgütteki adalet algısı olabileceği düşünülmüştür.

Örgütsel adalet algısı örgütsel ortamda çalışanların kendilerine adil olarak davranılıp davranılmadığına yönelik algılarını ifade etmektedir (Greenberg, 1990). Örgütsel adalet algısı çalışanların örgütleri için yapabilecekleri fedakârlıkları etkileyebilmektedir. Bu bağlamda örgütlerindeki ödül, süreç ve uygulamaları adil olarak algılayan çalışanların hastayken işe gelme (presenteeism) davranışı sergileyebilecekleri beklenmektedir.

Bu çalışmada, çalışanların örgüt içerisindeki tutum ve davranışlarında belirleyici rol üstlenen örgütsel adalet algısının hastayken işe gelme (presenteeism) davranışı üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışmanın teorik bölümünde söz konusu kavramlar açıklanmaktadır. Yöntem kısmında ise öne sürülen hipotezleri test etmek amacıyla gerçekleştirilen alan araştırmasına yer verilmektedir. Bulgular kısmında yapılan analizler sonucu elde edilen sonuçlara yer verilmekte; sonuç kısmında ise ulaşılan bulgular değerlendirilerek gelecek çalışmalar için öneriler sunulmaktadır.

Teorik Çerçeve

Örgütsel Adalet

Örgütsel adalet kavramını açıklamada örgütsel ortamda adaletlilik algısının ifade edildiği Adams'ın Eşitlik Teorisi (Adams, 1965) yaygın olarak kullanılmaktadır. Teoriye göre çalışanlar ve örgütler karşılıklı olarak sarf ettikleri çaba ile elde ettikleri çıktıyı diğer benzer koşullardaki bireylerle ya da örgütlerle karşılaştırmaktadır. Yapılan karşılaştırma sonucu adaletin veya adaletsizliğin olduğu yargısına varılmakta (Greenberg, 1990), bu durum ise çalışanın tutum ve davranışlarına yansımaktadır.

Örgütsel adalet örgüt içindeki süreç ve uygulamalarda adil ya da adaletli olma durumunu ifade etmektedir (Colquitt vd., 2001). Örgütsel adalet aynı zamanda çalışanların örgüt içindeki uygulamaları, kuralları ve prosedürleri kendilerine göre doğru olarak algılama biçimlerini yansıtmaktadır (Bakan vd., 2017). Bu bağlamda çalışanlar yönetsel uygulamaları değerlendirmekte ve subjektif olarak adillığın olup olmadığına karar vermektedir (Cropanzano vd., 2007). Dolayısıyla adalet veya adaletsizlik, algısal olarak belirlenebilmektedir.

Örgütsel adalet ilk yıllarda çıktıların paylaşılmasına odaklanan "dağıtım adaleti" bakış açısıyla ele alınmıştır (Adams, 1965). Daha sonraki dönemlerde kavram çok boyutlu olarak açıklanmış ve "dağıtım adaleti, prosedür/işlem adaleti ve etkileşim adaleti" olarak 3 boyutta incelenmiştir (Niehoff ve Moorman, 1993). Dağıtım adaleti çalışanların örgütte elde ettiği ücret ve terfi gibi çıktılarla ilgili adalet algısını ifade ederken (Cohen-Charas ve Spector, 2001), prosedür adaleti ücret, terfi ve performans değerlendirme gibi faktörlerin belirlenmesinde kullanılan süreç ve politikaların adil olma düzeyini ifade etmektedir (Greenberg, 1990). Etkileşim adaleti ise örgütlerde bireyler arası ilişkilerin ve davranışların adil olmasıdır (Yıldız, 2014). Etkileşim adaleti kişilerarası adalet ve bilgisel adalet algılarının birleşiminden oluşmaktadır. Kişilerarası adalet yöneticilerin çalışanlara nezaket ve saygı çerçevesinde davranmasını ve onları rencide etmekten kaçınmasını içerirken; bilgisel adalet ise karar verme sürecindeki prosedürler hakkında çalışanlara bilgiler verilmesini içermektedir (Colquitt vd., 2001).

Örgüt içinde adalet algısı, bireylerin kendilerine karşı adil olunup olunmadığını gözlemlemeleri ve bu doğrultuda tutum geliştirmelerini sağlamaktadır (Greenberg, 1990). Adaletin algılanmasıyla örgütsel bağlamda çalışanın örgüte güveni (Rajabi vd., 2017), bağlılığı (Çağlıyan vd., 2017) ve vatandaşlık davranışı (Samancı ve Basım, 2018) güçlenmekte, sinizmi ise azaltmaktadır (Güzel ve Ayazlar, 2014). Adaletin

algılanması iş bağlamında ise iş tatminini, iş performansını (Atlas ve ekmecelioğlu, 2015) ve işe bağlanmayı (Lyu, 2016) artırmaktadır.

Hastayken işe Gelme (Presenteeism)

Ulusal yazında “işte varolmama” (Baysal vd., 2014) ve “hastayken işe gelme” kavramıyla karşılık bulan presenteeism kavramı iki farklı bakış açısıyla ele alınabilir. İlk bakış açısına göre presenteeism bağlılığın sapkın bir göstergesidir; ve iş güvensizliğinin rahatsız ediciliğinden kurtulmak için iş saatlerinde aşırlığa ulaşmak yani çok fazla alışabilmektir (Lowe, 2002). İkinci bakış açısına göre ise hasta olmasına veya sağlık Şikâyetleri bulunmasına rağmen işten uzaklaşıp dinlenmek yerine hala işe devam etmek olarak tanımlanmaktadır (Aronsson vd., 2000). Presenteeism alışanların hasta oldukları halde işe gelmeleri ve işyerinde boşa zaman geçirmeleridir (Demirgil ve Mücevher, 2017).

Dew ve arkadaşlarına göre (2005) alışanın hastayken işe gelmesi (presenteeism) aldığı rasyonel kararların bir sonucudur ve bu durum işyerine ve yaptıkları işin içeriğine göre farklılaşmaktadır. Örneğin alışanların hasta olmasına rağmen işe gelme kararını vermesi sağlık ve eğitim gibi sektörlerde diğer sektörlere oranla daha yüksek düzeyde gerçekleşmektedir (Aronsson vd., 2000). Çünkü bu sektörlerdeki bireyler kendi görevlerinin yerine başkalarını koymakta zorlanmaktadır ve bu nedenle de sağlık sorunları olsa bile işe gitme zorunluluğu hissetmektedir (ifti, 2010). Bununla birlikte söz konusu durumun özel sektörde aşırı rekabetin olması nedeniyle bu sektörde faaliyet gösteren işletmeler arasında daha sık görülmesi de oldukça olasıdır (Demirbulat ve Bozok, 2015).

Hastayken işe gelme (presenteeism) kavramı araştırmacılar tarafından “sickness absenteeism (hastalık nedeniyle gelmeme)” kavramının tam zıttı olarak da kullanılmaktadır (Prater ve Smith, 2011). Hastayken işe gelme, hastalık nedeniyle gelmemenin tam zıttı olması nedeniyle olumlu bir algı ortaya çıkarsa da örgüt ve çalışan açısından bazı olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Sağlık sorunlarının artması, çalışma yaşamının kalitesine zarar vermesi ve verimliliği azaltması gibi sonuçlar bu olumsuz durumlardan bazılarıdır (Johns, 2010). Ayrıca hastayken işe gelme sonucunda ortaya çıkan çalışanın içindeki yetersizliği ve işini gereğince yerine getirememesi, müşteri tatminsizliği gibi telafisi olmayan veya olsa bile uzun süreyi kapsayacak olumsuzluklara neden olmaktadır (etin, 2016). Sağlık sorunları olmasına rağmen işe gelme davranışı göstermek çalışan açısından ise kariyer beklentisi doğrultusunda yapılan bir davranış olarak algılanıp, çalışanların iş arkadaşlarına psikolojik baskı yapmasına yol açabilmektedir (Conway vd. 2016). Öte yandan tüm bu olumsuz sonuçlarına rağmen hastayken işe gelme davranışının etkili bir Şekilde yönetilmesiyle rekabet avantajı elde etmek mümkün olabilir (Hemp, 2004; Johns, 2010).

Araştırma Hipotezleri

Literatürde rgtsel adalet ile hastayken işe gelme (presenteeism) davranışı arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Konuyla ilgili Akdoğan, Harmancı ve Bayram (2018) adalet algısının mesleki stres aracılığı ile hastayken işe gelme (presenteeism) davranışını etkileyeceği yönünde model oluşturmuştur. Kayseri’de farklı işletmelerdeki mavi yakalılar üzerinde yapılan araştırmada örgütsel adaletin hastayken işe gelme (presenteeism) zerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca bulgular örgütsel adaletin hastayken işe gelme (presenteeism) zerindeki etkisinde mesleki stresin tam aracı rol üstlendiğini göstermiştir.

Bu araştırmada da bu bulgu doğrultusunda kamu kurumu örneklemine adalet algısının hastayken işe gelme (presenteeism) davranışını olumlu yönde etkileyeceği beklenmektedir. Araştırmada etkisellik hem genel adalet algısı hem de boyutlar bazında incelenmiş ve aşağıda oluşturulan hipotez(ler) test edilmeye çalışılmıştır:

H1: Kamu kurumu çalışanlarının adalet algısı, hastayken işe gelme (presenteeism) davranışını olumlu yönde etkiler.

H1a: Kamu kurumu çalışanlarının dağıtım adaleti algısı, hastayken işe gelme (presenteeism) davranışını olumlu yönde etkiler.

H1b: Kamu kurumu çalışanlarının prosedür adaleti algısı, hastayken işe gelme (presenteeism) davranışını olumlu yönde etkiler.

H1c: Kamu kurumu çalışanlarının etkileşim adaleti algısı, hastayken işe gelme (presenteeism) davranışını olumlu yönde etkiler.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın ana kütlesini Siirt ilindeki bir kamu kuruluşunda hizmet veren 140 personel oluşturmaktadır. Araştırma evreninden %95 güven düzeyinde %5'lik bir hata öngörülerek seçilecek örneklem büyüklüğü 103 olarak belirlenmiştir. Kamu kuruluşlarına gönderilen 110 anketten (elden ve e-mail yoluyla) 104 tanesi hatasız ve eksiksiz doldurulmuş olarak geri dönmüş (geri dönüş oranı %94,5) ve 104 anket üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir. Veriler SPSS 18.0 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmada veri toplamak için anket tekniğinden yararlanılmıştır. Hazırlanan anket formu 3 bölümden oluşmakta olup toplam 31 madde içermektedir. İlk bölümde yer alan 5 madde demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve deneyim süresi) ölçmeye yöneliktir. Anketin ikinci ve üçüncü bölümünde ise örgütsel adalet ve hastayken işe gelme (presenteeism) ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Örgütsel adalet algısı için Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilen 20 soruluk ölçek; Hastayken işe gelme (presenteeism) için ise Koopman ve arkadaşları (2002) tarafından geliştirilen 6 soruluk ölçek kullanılmıştır. Ölçeklerde yer alan 26 madde, 5'li Likert Ölçeği (1-Kesinlikle Katılmıyorum.....5-Kesinlikle Katılıyorum) ile ölçülmüştür.

Bulgular

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan kamu kurumu çalışanlarına ilişkin demografik bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcı Çalışanlara İlişkin Demografik Bulgular

<i>Değişken</i>	<i>Kategori</i>	<i>Frekans</i>	<i>(%)</i>
Cinsiyet	Erkek	61	58,1
	Kadın	43	41,3
Medeni Durum	Evli	39	37,1
	Bekâr	65	61,9
Yaş	1946-1964	1	1
	1964-1980	13	12,5
	1980-2000	90	86,5
Eğitim Durumu	Lise veya altı	15	14,4
	Önlisans	48	46,2
	Lisans	36	34,6
	Lisansüstü	5	4,8
Çalışma Süresi	1 yıldan az	32	30,8
	1-4 yıl	24	23,1
	5-8	28	26,9
	9 yıl üzeri	20	19,2

Tablo 1'e bakıldığında kamu çalışanlarının çoğunun erkek olduğu (%41,3) ve bekâr (%61,9) bireylerden oluştuğu görülmektedir. Tabloya göre; 30 yaş altındaki çalışanlar sayıca fazladır (%86,5). Çalışanların geneli ön lisans (%46,2) eğitim düzeyindeki bireylerden oluşmaktadır. Çalışma süresi açısından ise 1 yıldan az (%30,8) çalışan bireylerin sayıca fazlalığı gözlenmektedir.

Ölçeklere İlişkin Faktör Analizi Bulguları

Çalışmada kullanılan ölçekteki ifadelerin uygun boyutlar altında toplanmasını sağlamak için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Katılımcıların yeterliliği ve verilerin anlamlılığı için örgütsel adalet ve hastayken işe gelme (presenteeism) davranışına ait ölçeklerde KMO'nun 0,60'dan yüksek ve Barlett Küresellik Testinin anlamlılığının da 0,000 olması dikkate alınmıştır. Örgütsel destek algısı ölçeğine yapılan açıklayıcı faktör analizi bulguları Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2. Örgütsel Adalet Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi

<i>Sorunun Sıra Numarası</i>	<i>F1</i>	<i>F2</i>	<i>F3</i>
Dağıtım Adaleti			
DA2.	,856		
DA4.	,717		
DA1.	,671		
DA3.	,653		
DA5.	,567		
Prosedürel Adalet			
PA8.		,815	
PA7.		,769	
PA9.		,618	
PA11.		,614	
PA6.		,462	
Etkileşim Adaleti			
EA14.			,803
EA12.			,779
EA.16.			,771
EA.15.			,760
EA.19.			,745
EA.13.			,692
EA.18.			,637
EA.20.			,580
EA.17.			,560
Açıklanan Varyans Yüzdesi	18,173	20,092	31,201
Toplam Varyans Yüzdesi	18,173	38,265	69,466

Açıklayıcı faktör analizinde örgütsel adalet ölçeğinin Kaiser-Meyer Olkin (KMO) değeri 0,933 olması verilerin faktör analizine uygunluğunu; Bartlett küresellik testi oranının (Bartlett test of sphericity) ,000 olması verilerden anlamlı faktörler çıkacağını göstermiştir (Tablo 2’de görülebilir). Analiz sonucunda değişkenlere yüklenen maddeler orijinal ölçekteki değişkenlere yüklenen maddelerle benzer dağılım göstermiştir. Öte yandan analizde iki faktöre birden yüklenen ve bu yükler arasındaki farkın 0,10’dan daha az olduğu bir madde analizden çıkarılmıştır. Son durumda 3 boyut (dağıtım adaleti, prosedür adaleti ve etkileşim adaleti) elde edilmiş, faktör yükleri 0,462 ile 0,856 arasında değerler almıştır. Öte yandan analizde ölçeğin toplam varyansın %69,466’sını açıkladığı belirlenmiştir. Ölçekteki boyutlara ilişkin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı sırasıyla 0,687; 0,710 ve 0,779 bulunmuştur.

Hastayken işe gelme davranışı ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi bulguları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Hastayken İşe Gelme (Presenteeism) Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi

<i>Sorunun Sıra Numarası</i>	<i>F1</i>
Hastayken İşe Gelme (Presenteeism)	
P4.	,857
P5.	,855
P6.	,854
P2.	,794
P3.	,773
P1.	,673
Açıklanan Varyans Yüzdesi	64,581

Hastayken işe gelme (presenteeism) ölçeğine ilişkin faktör analizinde Kaiser Meyer-Olkin (KMO) değeri 0,889, Bartlett küresellik testi oranının (Bartlett test of sphericity) 323,448 olması verilerin uygunluğunu ve anlamlılığını ifade etmektedir (Tablo 3). Analiz sonucunda değişkenlere yüklenen maddeler orijinal ölçekteki değişkenlere yüklenen maddelerle benzer dağılım göstermiştir. Toplam 6 maddeye yapılan analiz sonucunda tek boyut elde edilmiş ve faktör yükleri 0,673 ile 0,857 arasında değerler

almıştır. Yapılan analizde ölçeğin toplam varyansın %64,581'ini açıklamıştır. Güvenilirliğe ilişkin analizde hastayken işe gelme (presenteeism) değişkeninin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısının 0.886 olduğu görülmüştür.

Hipotezlerin Testi

Analizler gerçekleştirilmeden önce elde edilen verilerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Normal dağılım göstermeyen verilerle yapılan analizlerin yanıltıcı sonuçları ortaya çıkarması muhtemeldir. Bu türden bir hatayla karşılaşmamak için verilerin normal dağılıma uyup uymadığı test edilmiş olup analiz sonuçları verilerin normal dağılıma uygun olmadığını göstermiştir. Bu doğrultuda örgütsel adalet algısı ve hastayken işe gelme (presenteeism) davranışı arasındaki ilişki spearman korelasyon analiziyle tespit edilmiş bulgular Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Faktörler	\bar{X}	SS	1	2	3	4	5
1-Dağıtım Adaleti	3,086	1,028	1				
2-Prosedür Adaleti	3,015	,962	,658**	1			
3-Etkileşim Adaleti	3,381	,896	,665**	,770**	1		
4-Örgütsel Adalet	3,207	,858	,851**	,898**	,914**	1	
5-Hastayken İşe Gelme (presenteeism)	3,434	,879	,426**	,407**	,476**	,495**	1

**p<0,01; *p<0,01

Tablo 4'te görüldüğü gibi örgütsel adaletin dağıtım adaleti, prosedür adaleti ve etkileşim adaleti boyutlarının her biri ile hastayken işe gelme (presenteeism) değişkeni arasında doğru yönlü %99 önem düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır. Bu ilişkinin düzeyi incelendiğinde ise Hastayken işe gelme (presenteeism) ile dağıtım adaleti (0,426) ve prosedür adaleti (0,407) arasında orta düzeyde; etkileşim adaletinin ise güçlü (0,495) ilişkisinin olduğu sonucuna varılabilir. Bütün olarak bakıldığında ise örgütsel adalet algısı ile hastayken işe gelme (presenteeism) davranışı arasında doğru yönlü ve güçlü (0,495) düzeyde bir ilişkinin var olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda adalet algısı yüksek olan çalışanların hastayken işe gelme (presenteeism) davranışı sergilemeleri beklenmektedir.

Korelasyon analizi ile değişkenler arasında ilişkinin var olduğu saptandıktan sonra, çalışmanın amacına uygun olarak regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki Tablo 5'de özetlenmiştir.

Tablo 5. Değişkenlere Yönelik Yapılan Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Bağımlı değişken: Hastayken İşe Gelme (Presenteeism)								
	1. Adım			2. Adım			3. Adım		
	β	t	p	β	t	p	β	t	p
Cinsiyet	,174	1,512	,134	,025	,244	,808	,038	,369	,713
Medeni Durum	-,208	-1,789	,077	-,172	-1,690	,094	-,167	-1,653	,101
Doğum Yılı	,053	,463	,644	,048	,483	,630	,045	,457	,648
Eğitim Durumu	-,032	-,284	,777	,006	,061	,952	,015	,157	,875
Dağıtım Adaleti	-	-	-		,616	,539	-	-	-
Prosedür Adaleti	-	-	-	,079			-	-	-
Etkileşim	-	-	-	,113	,776	,439	-	-	-
Adaleti	-	-	-	,377*	2,533*	,013	-	-	-
Örgütsel Adalet	-	-	-	-	-	-	,522**	5,926	,000
R ²		,039			,298			,292	
Adjusted R ²		,000			,247			,256	
F		,994			5,825**			8,094**	

**p<0,01; *p<0,05

Tablo 5'teki araştırma hipotezlerinin geçerliliğine ilişkin sonuçlara bakıldığında; sadece örgütsel adaletin boyutlarından olan etkileşim adaleti ile hastayken işe gelme (presenteeism) arasındaki etki düzeyini gösteren beta katsayısı ($\beta=,377$ ve $p=,013$) anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla etkileşim adaleti algısı,

hastayken işe gelme (presenteeism) değişkenini olumlu yönde etkilemiş, H1c desteklenmiştir. Diğer taraftan örgütsel adalet algısının diğer boyutları olan dağıtım adaleti ve prosedür adaletinin, hastayken işe gelme (presenteeism) davranışını etkilediğini ne süren H1a ve H1b kabul edilmemiştir.

Tablo incelendiğinde ayrıca bir bütün olarak örgütsel adalet algısının hastayken işe gelme (presenteeism) zerindeki etkisini gösteren beta katsayısının da anlamlı ($\beta=,522$ ve $p=,000$) olduğu grlmştir. Başka bir ifadeyle örgütsel adalet algısı, hastayken işe gelme (presenteeism) davranışını olumlu yönde etkilemiştir. Böylelikle H1 desteklenmiştir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Çalışanların örgütlerine yönelik sahip oldukları adalet algısı verimliliği etkileyen faktörlerden birisidir. Adalet algısı kaynakların dağıtımına, dağıtıma ilişkin süreçlere ve kurulan etkileşimlere göre farklılaşabilmektedir. Diğer taraftan çalışanların hastayken dahi işe gelme istekliliğini ifade eden hastayken işe gelme (presenteeism) kavramı, iş güvensizliğinden ya da aşırı iş tutkusundan kaynaklanabilmektedir (Lowe, 2002). Bu noktada çalışanların örgütlerine yönelik adalet algılarının, hastayken işe gelme (presenteeism) düzeyleri üzerinde bir etkiye sahip olup olmadığını öğrenmek çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır.

Araştırma sonucuna göre bir bütün olarak çalışanların örgütsel adalet algılarının, hastayken işe gelme (presenteeism) davranışı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle örgütsel adalet algısı yüksek olan çalışanlar bir anlamda özveri göstererek hasta olsalar dahi işe gitme davranışı sergileme eğilimindedirler. Elde edilen bu bulgu Akdoğan, Harmancı ve Bayram'ın (2018) araştırma bulgularını desteklemektedir. Örgütsel adaletin alt boyutları olan prosedür adaleti, etkileşim adaleti ve dağıtım adaletinin hastayken işe gelme (presenteeism) zerindeki etkisine bakıldığında ise bu boyutlardan yalnızca etkileşim adaleti algısının, hastayken işe gelme (presenteeism) davranışı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bulgu hastayken işe gelme davranışının sergilenmesinde çalışanların yöneticileri ile etkileşime ilişkin adalet algısına baktıkları, bir diğer ifadeyle etkileşime ilişkin adalet algısının hastayken işe gelme davranışının belirleyicisi olduğu anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle çalışanların örgüte fayda sağlama düşüncesiyle hastayken işe devam etme arzuları, algıladıkları adalet seviyesine bağlıdır. Kendilerine adil davrandığını düşünen çalışanlar örgütlerine adanmakta ve bunun sonucunda içerisinde buldukları durum ne kadar kötü de olsa öncelikli hedefleri örgütsel çıktılar olmaktadır.

Araştırmamızda genel olarak örgütlerinin kendilerine adil davrandığını algılayan çalışanların hastayken işe gelmeyi tercih ettikleri grlmştir. Bu sonucun nedeninin örgüt kültürü, daha kapsayıcı olarak ise ulusal kültür ile ilişkili olduğu ifade edilebilir. Hofstede (1980) ulusal kültürler sınıflandırmasında ülkemizi toplulukçu kültürler arasında ifade etmektedir. Toppluluku kültürlerde yaşayan insanlar bireysel çıkarlardan ziyade grup çıkarını ön plana almaktadırlar. Bu açıdan çalışanlar hasta iken işe gitmediklerinde yapmaları gereken işlerin diğer çalışma arkadaşlarına yükleneceğini düşünebilirler. Dolayısıyla alışanlar hasta iken bile işe gitmeyi tercih edebilirler (Akdoğan vd., 2018). Ayrıca alışanların örgütlerini adil olarak algılamaları örgütlerine yönelik sadakat ve bağlılık duygularını da beslemekte ve bu durum çalışanları hasta iken dahi iş yerine giderek örgüte bir fayda sağlama düşüncesini sevk etmektedir.

Yapılan çalışmanın bir dizi kısıtı da bulunmaktadır. Bu kısıtların başında, çalışma örnekleminin sadece kamuda görev yapan ve ofis içerisinde çalışan kişilerden oluşması gelmektedir. İleride yapılacak çalışmalarda örneklemin özel sektörde ve evden ofise bağlanarak çalışan kişileri kapsayacak şekilde genişletilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Adams, J. S. (1965). *Inequity in Social Exchange*. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, 2, 267-299. New York: Academic Press.
- Akdoğan, A. A., Harmancı, Y. K. ve Bayram, A. (2018). Algılanan rgtsel Adalet ve İşte Var Olamama (Presenteeism) İlişkisinde Stresin Aracı Rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 197-211.
- Aronsson, G., Gustafsson, K. ve Dallner, M. (2000). Sick But yet at Work. An Empirical Study of Sickness Presenteeism. *Journal of Epidemiol Community Health*, 54, 502-509.
- Atlaş, S. S. ve ekmecelioğlu, H. G. (2015). Örgütsel Adalet Algısının İş Tatmini, rgtsel Bağlılık ve İş Performansı zerindeki Etkileri: Okul ncesi öğretmenleri üzerinde Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(3), 421-439.

- Bakan, İ., Güler, B. ve Kara, E. (2017). Örgütsel Demokrasinin Örgütsel Adalet ve Örgütsel Destek Algıları Üzerine Etkileri: Otel Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(4), 1031-1048.
- Baysal, İ.A., Baysal, G., Aksu, G. ve Aksu, N. (2014). Presenteeism (İşte Varolmama Sorunu) İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Adnan Menderes Üniversitesi Akademik Personeli Üzerinde Bir Uygulama. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Ağustos, 134-152.
- Cohen-Charash, Y. ve Spector, P. E. (2001). The Role of Justice in Organizations: A Meta-Analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86(2), 278-321.
- Colquitt, J. A., Conlon, D. E., Wesson, M. J., Porter, C. O. L. H. ve Ng, K. Y. (2001). Justice at the Millennium: A Meta-Analytic Review of 25 Years of Organizational Justice Research. *Journal of Applied Psychology*, 86(3): 425-445.
- Cropanzano, R., Bowen D. E. ve Gilliland S. W. (2007). The Management of Organizational Justice. *Academy of Management Perspectives*, November, 34-48.
- Conway, P. M., Clausen, T., Hansen, A.M. ve Hogg, A. (2016). Workplace Bullying and Sickness Presenteeism: Cross-Sectional and Prospective Associations in a 2-Year Follow-Up Study. *International Archives of Occupational Environmental Health*, 89, 103-114.
- Çağlıyan, V. Attar, M. ve Derra, M. El N. (2017). The Relationship Between Organizational Justice Perception and Organizational Commitment: A Study on Doğu Otomotiv Authorized Dealers in Konya. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 599-612.
- Çetin, M. (2016). An Exploratory Study of Presenteeism in Turkish Context. *Emerging Markets Journal*, 6(1), 24-38.
- Çiftçi, B. (2010). İşte Var Ol(Ama)Ma Sorunu ve İşletmelerin Uygulayabileceği Çözüm Önerileri. *Çalışma ve Toplum*, 2010(1), 153-174.
- Dew, K., Keefe, V. ve Small, K. (2005). Choosing to Work When Sick: Workplace Presenteeism. *Social Science & Medicine*, 60, 2273-2282.
- Demirbulat, Ö.G. ve Bozok, D. (2015). Presenteeism (İşte Varolmama) ile Yaşam Doyumu, Fiziksel ve Ruhsal İyilik Halinin Etkileşimine Yönelik Seyahat Acentası İşgörenleri Üzerinde Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(27), 7-13.
- Demirgil, Z. ve Mücevher, M. H. (2017). Meslek Yüksekokullarında Presenteeism: İdari ve Akademik Personel Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21), 237-253.
- Greenberg, J. (1990). Organizational Justice: Yesterday, Today, and Tomorrow. *Journal of Management*, 16(2), 399-432.
- Güzel, B. ve Ayazlar, G. (2014). Örgütsel Adaletin Örgütsel Sinizm ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Otel İşletmeleri Üzerinde Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(26), 133-142.
- Hemp, P. (2004). Presenteeism: At Work-But Out of It. *Harvard Business Review*, 82, 49-58.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, Sage Publications, 1980, 1-327.
- Johns, G. (2010). Presenteeism in the Workplace: A Review and Research Agenda. *Journal of Organizational Behavior*, 31, 519-542.
- Lowe, G. (2002). Here in Body, Absent in Productivity: Presenteeism Hurts Output, Quality of Work-Life and Employee Health. *Canadian HR Reporter: The National Journal of Human Resource Management*, 1-2.
- Lyu, X. (2016). Effect of Organizational Justice on Work Engagement With Psychological Safety as A Mediator: Evidence From China. *Social Behavior and Personality*, 44(8), 1359-1370.
- Koopman, C., Pelletier, K.R., Murray, J.F., Sharda, C.E., Berger, M.L., Turpin, R.S., Hackleman, P., Gibson, P., Holmes, D.M. ve Bendel, T. (2002). Stanford Presenteeism Scale: Health Status and Employee Productivity. *JOEM*, 44(1), 14-20.
- Niehoff, B. P. ve Moorman, R. H. (1993). Justice as a Mediator of the Relationship Between Methods of Monitoring and Organizational Citizenship Behavior. *Academy of Management Journal*, 36(3), 527-556.
- Prater, T. ve Smith, K. (2011). Underlying Factors Contributing to Presenteeism and Absenteeism. *Journal of Business & Economics Research*, 9(6), 1-14.
- Rajabi, M., Abdar, Z. E. ve Agoush, L. (2017). Organizational Justice and Trust Perceptions: A Comparison of Nurses in Public and Private Hospitals. *Middle East Journal of Family Medicine*, 15(8), 205-211.
- Samancı, S. ve Basım, H. N. (2018). Akademisyenlerin Örgütsel Adalet Algıları ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları: Psikolojik Sermayenin Aracılık Rolü. *Business and Economics Research Journal*, 9(2), 363-380.
- Yıldız, S. (2014). Örgütsel Adaletin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisinde İş Tatmininin Aracı Rolü. *Ege Akademik Bakış*, 14(2), 199-210.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, the concepts of organizational justice and presenteeism behavior are discussed. Organizational justice refers to being fair in the processes and practices within the organization (Colquitt et al., 2001). Presenteeism is defined as the continuation of the work of the employees even though they are ill or have health complaints (Aronsson et al., 2000). There are reasons why employees continue to work despite being sick, such as fear of losing their jobs and strong commitment. In this study, it was thought that one of the reasons underlying this behavior might be the perception of organizational justice.

For this reason, the effect of organizational justice perception on presenteeism behavior was investigated in this study. When the literature on the subject is examined, it is seen that the studies dealing with the relationship between organizational justice and presenteeism behavior are very limited. On the subject, Akdoğan, Harmancı and Bayram (2018) modeled that perception of justice affects presenteeism behavior through occupational stress. In this study conducted on blue collar in different businesses, it was seen that organizational justice had a positive effect on presenteeism. The following hypothesis (s) is tried to be tested with reference to this study finding:

H1: Public employees' perceptions of organizational justice positively affect presenteeism behaviors.

H1a: Public employees' perceptions of distribution justice positively affect presenteeism behaviors.

H1b: Public employees' perceptions of procedural justice positively affect presenteeism behaviors.

H1c: Public employees' perceptions of interaction justice positively affect presenteeism behaviors.

This study aimed to determine the effect of organizational justice on presenteeism behavior. The population of the research was composed of 140 employees working in a public institution in Siirt province. Of the 110 questionnaires sent to employees (by hand and by e-mail), 104 were returned without error and complete (return rate 94.5%). Therefore, analyzes were conducted on 104 questionnaires.

In the research, before the hypothesis tests were made, the suitability of the data to the normal distribution was tested. Analysis results showed that the data was not suitable for normal distribution. Therefore, the relationship between the concepts was determined by Spearman Correlation analysis. Correlation findings showed that there were a positive relationship between distribution justice and presenteeism; procedural justice and presenteeism; and interaction justice and presenteeism.

After correlation analysis, regression analysis was performed in accordance with the aim of the study. Regression analysis findings showed that only beta coefficient showing the effect level between interaction justice dimension and presenteeism ($\beta = ,377$ and $p = ,013$) is significant. Therefore, the perception of interaction justice positively effected the presenteeism variable and H1c was supported. At the same time, the beta coefficient showing the effect of organizational justice perception on presenteeism was also meaningful ($\beta = ,522$ and $p = ,000$). In other words, the perception of organizational justice positively effected presenteeism behavior. Thus, H1 was supported.

According to the results of the study, it was seen that employees' perceptions of organizational justice had a positive effect on presenteeism behavior. In other words, employees who have a high perception of organizational justice tend to exhibit self-sacrifice in a sense and go to work even if they are sick. This finding supported the findings of the study conducted by Akdoğan et al. (2018). At the dimensional level, it was concluded that the interaction justice dimension had a positive effect on presenteeism behavior. This finding means that employees look at the perception of justice regarding interaction with their managers for presenteeism behavior. In other words, the finding means that the perception of justice related to the interaction is the determinant of presenteeism behavior.

In our study, it was seen that employees who perceived fair treatment in the organization generally preferred to come to work even if they got sick (presenteeism). It can be said that the reason for this result is related to organizational culture and more comprehensively to national culture. Turkey has a collectivistic culture. People living in collectivist cultures care more about group interests than individual interests. In this respect, employees think that when they get sick and do not come to work, the work they need to do will be attributed to other colleagues. Therefore, employees may choose to go to work even when they are sick (Akdoğan et al., 2018). In addition, employees' perception of justice in their organizations feeds their sense of loyalty and commitment towards their organizations and this situation encourages the idea of providing benefit to the organization by going to work even when they get sick.

İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi

Mustafa KARACA¹, Ali BAYRAM² ve Yasemin HARMANCI³

Öz

Bu çalışmanın amacı, insan kaynakları yönetimi uygulamalarının çalışanların örgütsel bağlılığı üzerindeki etkisini araştırmaktır. İnsan kaynakları yönetimi uygulamaları seçim, terfi, eğitim ve geliştirme; örgütsel bağlılık ise duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık açısından ele alınmıştır. Kayseri’de faaliyet gösteren özel ve kamu bankalarının çalışanları ile yapılan saha araştırmasında 360 çalışandan veri elde edilmiştir. Veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre insan kaynakları yönetimi uygulamalarının çalışanların örgütsel bağlılığı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları, Örgütsel Bağlılık, Bankacılık Sektörü

The Effect of Human Resource Management Practices on Organizational Commitment

Abstract

The purpose of this study is to ensure that human resource management practices to investigate the effect on organizational commitment of employees. Human resource management applications were discussed in terms of choice, encouragement, training and development; organizational commitment was discussed in terms of emotional commitment, continuity commitment and normative commitment. Data were obtained from private and public banks’ 360 employees in Kayseri. Questionnaire was used as data collection method. According to the results of the study, it is determined that human resource management practices have an impact on the organizational commitment of employees.

Key Words: Human Resource Management Practices, Organizational Commitment, Bank Sector

Atıf İçin / Please Cite As:

Karaca, M., Bayram, A. ve Harmancı, Y. (2020). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 199-208.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.10.2019

¹ Doç. Dr. - Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mustafa_karaca@anadolu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8204-6154:

² Dr. Öğr. Üyesi- Samsun Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, ali.bayram@samsun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0732-0483.

³ Dr. Öğr. Üyesi -Kayseri Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, ykaya@erciyes.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3800-0244.

Giriş

Sürekli değişimin olduğu bir çevrede faaliyet göstermek zorunda olan işletmeler değişime uyum yeteneklerini artırmak zorunda kalmaktadırlar. Yaşanan hızlı değişim sürecinden en çok etkilenen alanlardan biri insan kaynakları yönetimidir. Değişime uyum sağlama ve belirlenen stratejilerin uygulanabilmesi için insan kaynakları yönetimi anahtar bir rol üstlenmektedir. İşletmenin sahip olduğu insan kaynağı rekabet avantajı elde etmek için en önemli kaynaktır. Kaynak temelli yaklaşım da bu görüşü desteklemekte, organizasyonun insan kaynağına yaptığı yatırımın sürdürülebilir rekabet avantajı ve yüksek performansın kaynağı olduğunu ileri sürmektedir (Wright, Dunford ve Snell, 2001). Organizasyonlar insan kaynakları yönetimi uygulamaları aracılığıyla nadir, değerli, taklit edilemez ve ikame edilemeyen yetenekleri geliştirerek rekabette üstünlük elde edebilirler. İnsan kaynakları yönetimi, “herhangi bir örgütsel ve çevresel ortamda insan kaynaklarının örgüte, bireye ve çevreye yararlı olacak şekilde, yasalara da uyularak, etkin bir şekilde yönetilmesini sağlayan işlev çalışmalarının tümü (Sadullah, 2013: 3) olarak tanımlanmaktadır. İnsan kaynakları yönetiminin stratejik bir rol üstlendiği günümüzde, organizasyonlar için insan kaynaklarına yönelik uygulamalar oldukça önemlidir. Alan yazında farklı boyutlarda ele alınan insan kaynakları yönetimi uygulamaları çalışanın bağlılığını sağlamak için stratejik bir araç olarak kullanılabilir (Gellatly vd., 2009).

Örgütsel bağlılık insan kaynakları yönetimi açısından önemi üzerinde çokça durulan bir konudur. Örgütsel bağlılığın öncüllerine yönelik çalışmalar (Akbaş, 2010; Jha, 2011; Naktiyok ve İşcan, 2014; Yıldız Bağdoğan ve Sarpbalkan, 2017) alan yazında mevcuttur. İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik çalışmalar da (Chew ve Chan, 2008; Gellatlyv.d., 2009; Lamba ve Choudhary, 2013; Kitapçı ve Kaygısız, 2014; El-Ghalayini, 2017) bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmaların her biri insan kaynakları yönetimi uygulamalarını farklı boyutlarda ele almaktadır. Bu konuda daha fazla çalışma yapılarak alan yazına katkıda bulunmak gerekmektedir. İnsan kaynakları yönetimi uygulamaları çalışanların örgütte kalmaya yönelik duyguları, yükümlülükleri ve zorunluluklarını etkileyebilir. Bu konuda yapılacak değerlendirmeler her düzeydeki yöneticiler için önemli ve anlamlıdır. Çünkü günümüzün yoğun rekabetçi ortamında sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde etmenin koşulu değerli, esnek, sürekli kendini geliştiren, değişime açık, bilgi üreten ve bilgiyi paylaşan insan kaynaklarına sahip olmak ve yönetmektir (Bingöl, 2013). Bunu da gerçekleştirmenin yolu insan kaynakları yönetimi uygulamalarında etkin olabilmektir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle insan kaynakları yönetimi uygulamaları ve örgütsel bağlılık kavramına ilişkin bilgi verilecek, ardından kavramlar arasındaki ilişkileri değerlendirmek için alan yazındaki bilgiler ışığında oluşturulan model ve hipotezler doğrultusunda ulaşılan bulgular üzerinde durulacaktır.

Alanyazın Taraması

Günümüzde bir işletmenin sahip olduğu insan kaynağı, rekabette üstünlük elde etmek için temel unsurlardan biridir. İnsan kaynakları yönetimi, en üst düzey yöneticiden en alt düzey çalışana kadar işletmedeki her çalışana kapsamaktadır. Kaynak olarak nitelendirilen bu unsurun etkili ve verimli bir şekilde çalışma barışını da sağlayarak yönetilmesi önemli bir konudur. İnsan kaynağının yönetilmesi için gerçekleştirilen uygulamaların etkinliği işletme açısından önemli çıktılar üzerinde etkili olabilir. Örgütsel bağlılık da bu çıktılardan biridir. Örgütsel bağlılığı yüksek çalışanlar örgüt için bir değerdir. Çalışanın örgüte bağlılığı onun işe yönelik çabasını etkilemektedir. Bu yüzden örgütsel bağlılık üzerinde önemle durulan bir konudur. Bu kısımda öncelikle insan kaynakları yönetimi uygulamalarından bahsedilmekte, daha sonra insan kaynakları yönetimi uygulamaları ile örgütsel bağlılık ilişkisine vurgu yapılmaktadır.

İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları

İyi tasarlanmış insan kaynakları yönetimi uygulamaları hızlı bir değişimin yaşandığı çevrede faaliyette bulunmak zorunda olan işletmeler için hayati bir öneme sahiptir. Pek çok araştırma (Saeedv.d., 2013; Trehan ve Setia, 2014; Singh ve Kassa, 2016; Sacchetti, Tortia ve Arceiz, 2016) insan kaynakları yönetimi uygulamaları ve firma performansı ilişkisine vurgu yapmaktadır. Firma performansının yanı sıra insan kaynakları yönetimi uygulamalarının yenilik (Tan ve Nasurdin, 2011; Laursen ve Foss, 2013) ve iş tatmini (Nwachukwu ve Chaladkova, 2017) üzerindeki etkisi de incelenmektedir. İnsan kaynakları yönetimi genel olarak insan kaynakları planlaması, iş gören seçimi, eğitim ve geliştirme, performans değerlendirme, kariyer geliştirme, iş değerlendirme ve ücretlendirme, iş güvenliği ve sağlığı gibi uygulamalardan oluşmakla birlikte alan yazında uygulamalara ilişkin farklı sınıflandırmalar üzerinde de durulmaktadır. Aşağıdaki tabloda insan kaynakları yönetimi uygulamalarına yönelik yapılan sınıflandırmalardan bazıları yer almaktadır.

Tablo 1. İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarına İlişkin Sınıflandırmalar

Yazar(lar) ve Yıl	İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarına İlişkin Sınıflandırmalar
Delery ve Doty (1996)	-Örgüt içi kariyer olanakları, -Eğitim, -Sonuç odaklı değerlendirmeler, -Kar paylaşımı, -Çalışan güvenliği, -Katılım
Chew ve Chan (2008)	-Kişi-iş uyumu, -Ücretlendirme, -Zorlu görevlerde çalışma fırsatı sunma, -Eğitim, -Kariyer gelişimi
Munjuri (2011)	-Eğitim -Performans temelli ücretlendirme -Çalışanı güçlendirme -İş tasarımı -İş güvenliği -Performans
Lamba ve Choudhary (2013)	-İşe alım ve seçim, -Eğitim ve geliştirme, -Tazminat ve diğer faydalar, -Terfi ve transferler, -İş yaşam kalitesi
Saaedv.d. (2013)	-Kadrolama -Teşvik -Eğitim
Singh ve Kassa (2016)	-İşe alma ve yerleştirme -Eğitim ve geliştirme -Performans değerlendirme -Ücretlendirme
Nwachukwu ve Chladkova (2017)	-Eğitim ve geliştirme -Ücretlendirme -İnsan kaynakları planlaması

*Alanyazındaki bilgiler ışığında tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tablo 1'de görüldüğü gibi alan yazında insan kaynakları yönetimi uygulamalarına ilişkin farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Türkiye'de yapılan çalışmalarda da farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Kaya ve Kesen (2014) uygulamaları; takım çalışması, profesyonel gelişim ve eğitim, yazılı politikalar ve dokümantasyon, çapraz fonksiyonel eğitim, performans değerlendirme ve ödüllendirme, geribildirim, ücret, kariyer şeklinde değerlendirirken, Akın ve Çolak (2012), işgücü planlaması, eğitim ve geliştirme, performans değerlendirme, ödüllendirme, çalışan ilişkileri, iletişim şeklinde değerlendirmiştir. Bu çalışmada insan kaynakları yönetimi uygulamaları seçim, terfi, eğitim ve geliştirme açısından ele alınmaktadır.

İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi

Farklı boyutlarla ele alınan insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel çıktılar üzerindeki etkisi pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Bu çalışmada insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Örgütsel bağlılık çalışanların iyilik hali ve örgütsel etkinlikle ilişkili bir konudur. Çalışanların yüksek düzeyde bağlılığı işe devamsızlık ve işgücü devir oranını azaltmakta ve performansı artırmaktadır (Hassan ve Mahmood, 2016). Alan yazında konu bazen tek boyutlu bazen de çok boyutlu olarak ele alınmaktadır. Örgütsel bağlılığı çok boyutlu olarak ele alan çalışmalardan en çok bilineni Meyer ve Allen (1991) tarafından yapılan sınıflandırmadır. Meyer ve Allen (1991) örgütsel bağlılığı duygusal, devam ve normatif olmak üzere üç boyutlu olarak incelemektedirler. Duygusal bağlılık, çalışanın örgüt ile bütünleşmesi, örgüt amaçlarını benimsemesi, örgüte anlamlı katkılarda bulunmak için daha fazla motivasyon ve isteğe sahip olması ile ilgilidir (Çetin vd., 2011). Duygusal bağlılığı yüksek olan çalışanlar organizasyonda kalmaya devam etmektedirler, çünkü kalmak istemektedirler. Devam bağlılığı organizasyondan ayrılmanın maliyetlerinin farkında olmakla ilgilidir. Devam bağlılığı açısından organizasyonda kalmak zorunlulukla ilgilidir. Normatif bağlılık, organizasyonda kalmayı yükümlülük açısından değerlendirmektedir. Normatif bağlılığı yüksek olan çalışanlar organizasyonda kalması gerektiğini hissetmektedirler. Bu üç bağlılık boyutu Meyer, Morin ve Wasti (2018) tarafından şu şekilde ifade

edilmektedir: Örgütte kalma isteği duygusal bağlılığı, örgütte kalma yükümlülüğü normatif bağlılığı, örgütten ayrılmanın oluşturacağı maliyet devam bağlılığını temsil etmektedir. Örgütsel bağlılığın çok boyutlu yapısı alan yazında geniş ölçüde kabul görmektedir. Bu çalışmada da örgütsel bağlılık Meyer ve Allen (1991) tarafından ortaya konulan alt boyutlar açısından ele alınmaktadır.

Yapılan alan yazın taramasının sonuçlarına göre insan kaynakları yönetimi uygulamaları çalışanların bağlılığını etkilemektedir (Lamba ve Choudhary, 2013; El-Ghalayini, 2017). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarına ilişkin farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Mevcut çalışmalar incelendiğinde kişi-iş uyumu, ücretlendirme, zorlu istihdam fırsatları gibi uygulamaların örgütsel bağlılığı pozitif etkilediği görülmektedir. Eğitim ve kariyer gelişimi ise örgütsel bağlılık ile ilişkili değildir (Chew ve Chan, 2008). Bu çalışmada seçim, terfi, eğitim ve geliştirme uygulamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi ele alınmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın metodolojisi kısmında araştırmanın modeli, hipotezler, evren ve örneklem, veri toplama yöntemi, araştırmanın kısıtları ve bulgular üzerinde durulmaktadır.

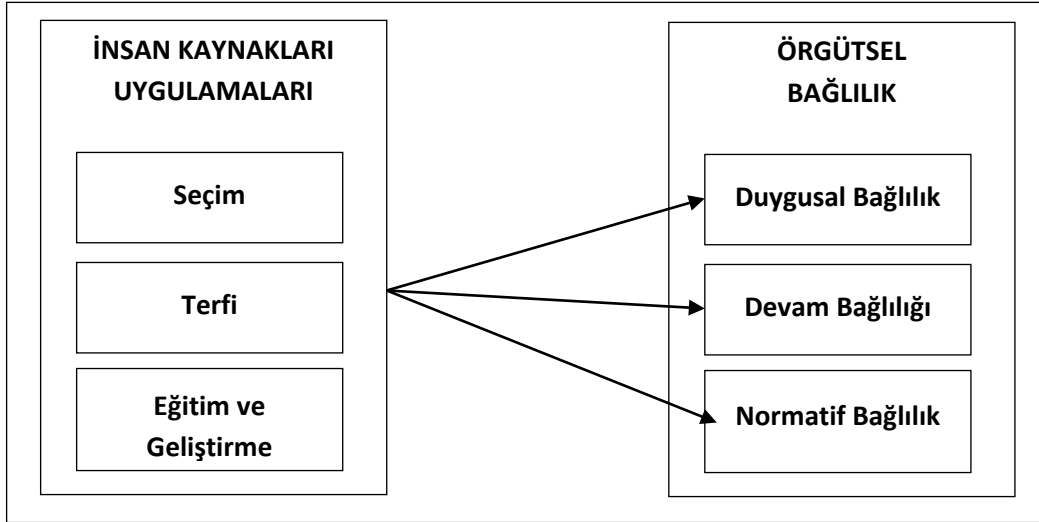
Araştırmanın Amacı, Modeli ve Hipotezleri

Bu çalışmanın amacı, işletmeler tarafından uygulanan insan kaynakları politika ve uygulamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir. Yapılan alan yazın taraması sonucunda yabancı alan yazında insan kaynakları uygulamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışan araştırmaların yer aldığı; ulusal alan yazında konu ile ilgili detaylı bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu noktadan hareketle araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan araştırmanın hipotezleri ve araştırma modeli aşağıdaki gibidir.

H₁: İnsan kaynakları uygulamalarının duygusal bağlılık üzerinde etkisi vardır.

H₂: İnsan kaynakları uygulamalarının devam bağlılığı üzerinde etkisi vardır.

H₃: İnsan kaynakları uygulamalarının normatif bağlılık üzerinde etkisi vardır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Ana Kütle ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın ana kütlelerini Kayseri’de faaliyet göstermekte olan özel ve kamu bankaları oluşturmaktadır. Araştırma sadece veri toplanmasına izin veren bankalar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ana kütlede yer alan çalışan sayısı net olarak bilinemediğinden seçilen örneklemin ana kütleleri temsil yeteneğini artırıp, güvenilir sonuçlar elde edebilmek için izin alınan 5 farklı bankada çalışmakta (Bu bankaların Kayseri’de faaliyet gösteren tüm şubelerinde) olan 360 işgören araştırmaya dâhil edilmiştir ve 295 adet anket geri dönmüştür. Anketin geri dönüş oranı % 82’dir. Toplam 279 anket ise geçerli bulunarak analize tabi tutulmuştur.

Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın temel kısıtları diğer birçok çalışmada olduğu gibi zaman ve maliyet kısıtlarıdır. Araştırmanın ana kütlesini Kayseri ilinde faaliyet gösteren 5 bankada çalışmakta olan tüm işgörenlerden oluşmaktadır. Ana kütlede çok fazla kişi olmaması nedeniyle tam sayım yapılmıştır.

İşgörenlerin anket formunu doldurmak için zaman ayırmak istememesi ve isteksiz davranmaları da araştırmanın başka bir kısıtını oluşturmaktadır. Ayrıca anket formunda yer alan tüm ifadelerin katılımcılar tarafından doğru şekilde anlaşıldığı ve objektif olarak cevaplandığı varsayılmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak gözetim araştırmalarının en önemli aracı olup, cevaplayıcılardan bilgi toplamak için, biçimlendirilmiş veri formu olan anket (Nakip, 2004: 97) kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenmiş olan ölçeklerde yer alan toplam iki değişkene ait 34 ifade; ikinci bölümde ise katılımcılara ait 3 demografik değişken yer almaktadır.

Tüm ölçeklerde yer alan ifadeler 7 dereceli Likert formatında cevaplanacak şekilde oluşturulmuş, ölçeğin yönergesi ve basımı buna uygun olarak yapılmıştır. Derecelendirme, “kesinlikle katılmıyorum” (1)- “kesinlikle katılıyorum” (7) şeklinde yapılmakta ve puanlanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde anket formunda yer alan ölçeklere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

İnsan Kaynakları Uygulamaları Ölçeği: Katılımcıların insan kaynakları yönetimi uygulamalarına ilişkin algılarını ölçmek amacıyla Collins ve Smith (2006) tarafından geliştirilmiş olan, 16 ifade ve 3 alt boyuttan oluşan “İnsan Kaynakları Uygulamaları Ölçeği”nden faydalanılmıştır. Ölçeğin alt boyutları Seçim, Terfi, Eğitim ve Geliştirme şeklinindedir.

Örgütsel Bağlılık Ölçeği: Katılımcıların örgütsel bağlılık düzeylerini belirlemek amacıyla Meyer ve Allen (1991) tarafından geliştirilmiş olan “Örgütsel Bağlılık Ölçeği”nden faydalanılmıştır. Ölçek 18 ifade ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık şeklinde sıralanmaktadır.

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda insan kaynakları yönetimi uygulamaları ölçeğinin güvenilirliği ,912 ve örgütsel bağlılık ölçeğinin güvenilirliği ,861 olarak tespit edilmiştir. Güvenilirlik analizi sonucunda bulunan içsel tutarlılık oranlarından hareketle ölçeklerin güvenilir olduğunu ve ölçmek istenilen özelliğin büyük olasılıkla doğru biçimde ölçüldüğünü göstermektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın ana kütlesini yöneticileri tarafından anket uygulanmasına izin verilmiş olan Kayseri’de faaliyet gösteren 5 farklı banka işletmesinin tüm şubelerinde çalışmakta olan işgörenler oluşturmaktadır. Tam sayım yöntemiyle ulaşılabilen tüm deneklerden veri toplanmıştır. Katılımcılarla yapılan yüz yüze görüşme yöntemiyle araştırmaya esas teşkil edecek verilerin toplanması sağlanmıştır. Dağıtılan 360 anket formunun 295’i geri dönmüş ve 279 adedi değerlendirmeye alınmıştır.

Anket yardımı ile birincil kaynaktan toplanan veriler istatistiksel paket programları yardımıyla değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirmede ilk olarak ifadelere verilen cevapların güvenilirliğine bakılmış, frekans dağılımları incelenmiş, değişkenlerin arasındaki ilişkileri ve ilişkilerin derecelerini ortaya koyabilmek için korelasyon analizi yapılmış ve daha sonra araştırma ile ilgili hipotezin test edilmesinde regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

Araştırma Bulguları

Çalışmanın bu kısmında katılımcılara ait demografik özelliklere ilişkin bulgular, ölçeklere ilişkin yapılan güvenilirlik ve frekans analizleri sonucunda elde edilen veriler ve değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ile araştırma hipotezlerine ilişkin yapılan regresyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Katılımcılara İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında katılımcılara ilişkin demografik bulgular yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Cinsiyet	Kadın	133	47,6
	Erkek	146	52,4
Yaş	25 Yaş ve Altı	45	16,1
	26-30 Yaş Arası	132	47,3
	31-35 Yaş Arası	84	30,1
	36 Yaş ve Üzeri	18	6,5
Medeni durum	Evli	199	71,3
	Bekâr	80	28,7
Toplam		279	100

Tablo 2’de demografik özellikleri itibariyle katılımcıların dağılımları görülmektedir. Cinsiyetleri itibariyle katılımcıların dağılımları incelendiğinde kadın ve erkeklerin oranının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Medeni durumları itibariyle katılımcıların %71,3’ü evli, %28,7’si ise bekârdır. Katılımcıların büyük bir kısmının 26-35 yaş arası (%77,4) olduğu görülmektedir.

Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklere ilişkin ortalama, standart sapma ve varyans değerleri Tablo 3’de görüldüğü gibidir.

Tablo 3. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

<i>Değişken</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>Varyans</i>
İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları	4,2630	1,27397	1,623
Seçim	4,2787	1,63375	2,669
Terfi	4,7706	1,43121	2,048
Eğitim ve Geliştirme	4,0013	1,45872	2,128
Örgütsel Bağlılık	4,2354	1,08115	1,169
Duygusal Bağlılık	4,1075	1,20417	1,450
Devam Bağlılığı	4,3644	1,39172	1,937
Normatif Bağlılık	4,2342	1,31952	1,741

Değişkenlere verilen cevapların ortalama değerlerine bakıldığında 4,77 ile 4,00 puan aralığında oldukları görülmektedir. Ortalama merkez eğilim ölçüsü olan standart sapma değerlerine bakıldığında ise değerlerin 1,08 ile 1,63 arasında değiştiği; katılımcıların seçim alt boyutu hariç olmak üzere birbirine yakın cevaplar verdikleri görülmektedir.

Korelasyon Analizi Sonuçları

Araştırmanın değişkenlerini oluşturan insan kaynakları uygulamaları ve alt boyutları ile örgütsel bağlılık ve alt boyutları arasındaki ilişkilerin tespit edilmesinde korelasyon analizi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki düzeyleri tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8
1.İnsan kaynakları Uygulamaları	1							
2.Seçim	,826**	1						
3.Terfi	,781**	,635**	1					
4.Eğitim ve Geliştirme	,901**	,571**	,518**	1				
5.Örgütsel Bağlılık	,595**	,430**	,416**	,594**	1			
6.Duygusal Bağlılık	,491**	,395**	,310**	,485**	,800**	1		
7.Devam Bağlılığı	,401**	,261**	,322**	,396**	,858**	,544**	1	
8.Normatif Bağlılık	,591**	,420**	,401**	,601**	,824**	,479**	,557**	1

**p<0.01

Korelasyon analizi sonucunda %1 anlamlılık düzeyinde; insan kaynakları uygulamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif %59,5 düzeyinde, duygusal bağlılık arasında pozitif %49,1 düzeyinde, devam bağlılığı arasında pozitif %40,1 düzeyinde ve normatif bağlılık arasında pozitif %59,1 düzeyinde anlamlı

ilişkiler tespit edilmiştir. Seçim politikaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif %43 düzeyinde, duygusal bağlılık arasında pozitif %39,5 düzeyinde, devam bağlılığı arasında pozitif %26,1 düzeyinde ve normatif bağlılık arasında pozitif %42 düzeyinde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Terfi politikaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif %41,6 düzeyinde, duygusal bağlılık arasında pozitif %31 düzeyinde, devam bağlılığı arasında pozitif %32,2 düzeyinde ve normatif bağlılık arasında pozitif %40,1 düzeyinde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Son olarak eğitim ve geliştirme politikaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif %59,4 düzeyinde, duygusal bağlılık arasında pozitif %48,5 düzeyinde, devam bağlılığı arasında pozitif %39,6 düzeyinde ve normatif bağlılık arasında pozitif %60,1 düzeyinde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Buradan hareketle insan kaynakları uygulamaları alt boyutları ile örgütsel bağlılık alt boyutları arasında orta dereceli bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür.

Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın amaç ve kapsamı doğrultusunda, araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturan insan kaynakları uygulamaları alt boyutları ile bağımlı değişkenleri olan örgütsel bağlılık alt boyutları arasındaki ilişkiler ile ilgili bilgi ve bulgulara ulaşabilmek amacıyla daha önceden belirlenmiş olan hipotezleri test etmek için çoklu regresyon analizinden faydalanılmıştır.

Tablo 5. Regresyon Analizi Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>Sig.</i>	<i>R</i>	<i>R²</i>	<i>F</i>	<i>Sig.F</i>	<i>Sonuç</i>
H ₁ : İnsan kaynakları uygulamalarının duygusal bağlılık üzerinde etkisi vardır.								
Sabit	2,287	9,907	,000					
Seçim	,130	2,443	,015					Kabul
Terfi	-,001	-,023	,982					Red
Eğitim ve Geliştirme	,317	5,879	,000					Kabul
				,506	,256	16,968	31,486	
<i>Değişken</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>Sig.</i>	<i>R</i>	<i>R²</i>	<i>F</i>	<i>Sig.F</i>	<i>Sonuç</i>
H ₂ : İnsan kaynakları uygulamalarının devam bağlılığı üzerinde etkisi vardır.								
Sabit	2,436	8,679	,000					
Seçim	-,031	-,481	,631					Red
Terfi	,172	2,423	,016					Kabul
Eğitim ve Geliştirme	,310	4,725	,000					Kabul
				,420	,176	19,588	000	
<i>Değişken</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>Sig.</i>	<i>R</i>	<i>R²</i>	<i>F</i>	<i>Sig.F</i>	<i>Sonuç</i>
H ₃ : İnsan kaynakları uygulamalarının normatif bağlılık üzerinde etkisi vardır.								
Sabit	1,733	7,476	,000					
Seçim	,054	1,007	,315					Red
Terfi	,085	1,453	,147					Red
Eğitim ve Geliştirme	,466	8,589	,000					Kabul
				,612	,374	54,876	000	

Tablo 5'de regresyon analizi sonuçları ve hipotezlerin değerlendirmelerine ilişkin sonuçlar verilmiştir. İlk olarak regresyon analizinde kurulan üç modelin de istatistiksel olarak geçerlilikleri ve anlamlılıkları test edilmiştir. Modellerin geçerliliklerini ve anlamlılıklarını test eden ANOVA analizi sonuçlarına bakılarak kurulan iki modelin de istatistiksel olarak anlamlı ve geçerli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişkileri gösteren regresyon katsayıları olan R ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki değişimini açıklayan R² değerlerine bakıldığında birinci model için R değeri 0,506 ve R² değeri 0,256, ikinci model için ise R değeri 0,420 ve R² değeri 0,176 ve nc model için ise R değeri 0,612 ve R² değeri 0,374 olarak hesaplanmıştır. Buradan hareketle insan kaynakları uygulamalarının; duygusal bağlılıkta meydana gelen değişimin %25,6'sını, devam bağlılığında meydana gelen değişimin %17,6'sını ve normatif bağlılıkta meydana gelen değişimin %37,4'n açıkladığı görülmektedir.

Diğer taraftan, araştırma hipotezlerinin geçerliliğine ilişkin sonuçlara bakıldığında, modeldeki bağımsız değişkenlerle bağımlı değişken arasındaki ilişki düzeyini gösteren **beta** katsayılarından; birinci modelde duygusal bağlılık ile seçim, eğitim ve geliştirme politikaları arasında, ikinci modelde ise terfi politikaları ve eğitim ve geliştirme politikaları ile devam bağlılığı arasında, nc modelde ise eğitim ve geliştirme politikaları ile normatif bağlılık arasında ilişki tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı, insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini araştırmaktır. Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel bağlılık üzerinde etkisi bulunmaktadır. Farklı boyutlarda ele alınmakla birlikte, bu çalışmada insan kaynakları yönetimi uygulamaları seçim, terfi, eğitim ve geliştirme boyutları; örgütsel bağlılık ise duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık boyutları ile ele alınmıştır.

Çalışmada elde edilen sonuçlar insan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel bağlılık için öncül olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla çalışanın örgüte bağlılığını artırmak için insan kaynakları yönetimi uygulamaları önemli bir rol üstlenmektedir. Özellikle seçim aşamasında işe uygun kişilerin seçilmesi, bu kişiler için uygun eğitim ve geliştirme çabalarıyla etkili bir terfi sisteminin oluşturulması çalışanların örgüte bağlılığının artmasına katkı sağlamaktadır.

Son yıllarda insan kaynakları yönetimi ile ilgili konular giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları uygulayıcılara, çalışanların örgütsel bağlılıklarını artırmada kullanabilecekleri bazı insan kaynakları uygulamalarını ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca mevcut insan kaynakları uygulamalarının yeniden değerlendirilmesi ve gözden geçirilmesi açısından da fayda sunması beklenmektedir. Alan yazında bu değişkenleri birlikte ele alan çalışmalar sayıca azdır. Çalışanları etkileyen insan kaynakları yönetimine ilişkin uygulamaların araştırılması mevcut alan yazına da katkı sağlayabilir. Bu çalışma çalışanların örgütsel bağlılığının artırılmasında insan kaynakları yönetimi uygulamalarının önemini anlaşılması açısından önemlidir. Diğer taraftan çalışmanın kısıtları da bulunmaktadır. Elde edilen sonuçlar araştırma yapılan örnekleme ilişkin sonuçlardır. Farklı örneklem grupları ile yapılacak çalışmalarla alan yazın geliştirilebilir.

Kaynakça

- Akbaş, T. T. (2010). Örgütsel etik ikliminin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: mobilya sanayi büyük ölçekli işletmelerinde görgül bir araştırma, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 121-137.
- Akın, Ö, Çolak, H. E. (2012). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarıyla örgütsel performans arasındaki ilişki üzerine bir araştırma, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(2), 85-114.
- Bingöl, D. (2013). İnsan Kaynakları Yönetimi, 8. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Chew, J., Chan, C. C. A. (2008). Human resource practices, organizational commitment and intention to stay, *International Journal of Manpower*, 29(6), 503-522.
- Çetin, F., Basım, H. N. ve Aydoğan, O. (2011). Örgütsel bağlılığın tükenmişlik ile ilişkisi: öğretmenler üzerine bir araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 61-70.
- Delery, J. E. ve Doty, H. D. (1996). Modes of theorizing in strategic human resource management: test of universalistic, contingency, and configurational performance predictions, *The Academy of Management Journal*, 39(4), 802-835.
- El-Ghalayini, Y. (2017). Human resource management practices and organizational performance in public sector organization, *Journal of Business Studies Quarterly*, 8(3), 65-80.
- Gellatly, I. R., Hunter, K. H., Currie, L.G. ve Irwing, P. G. (2009). HRM practices and organizational commitment profiles”, *The International Journal of Human Resource Management*, 20(4), 869-884.
- Hassan, S. ve Mahmood, B. (2016). Relationship between HRM practices and organizational commitment of employees: An empirical study of textile sector in Pakistan, *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 6(1), 23-28.
- Jha, S. (2011). Influence of psychological empowerment on affective, normative and continuance commitment: A Study in Indian IT industry, *Journal of Indian Business Research*, 3(4), 263-282.
- Kaya, N. ve Kesen, M. (2014). İnsan kaynakları yönetimi uygulamaları ve örgüt kültürü tiplerinin çalışan performansı üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik ampirik bir çalışma, *EKEV Akademi Dergisi*, 18 (58), 97-122.
- Kitapçı, H., Kaygısız, Ö.C. (2014). İKY uygulamalarına yönelik algının örgütsel bağlılığa etkisinde iş tatmininin ara değişken olarak incelenmesi, *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(31), 157-192.
- Lamba, S. ve Choudhary, N. (2013). Impact of HRM practices on organizational commitment of employees, *International Journal of Advancements in Research & Technology*, Vol.2, Issue 4, 407-423.
- Laursen, K. ve Foss, N. J. (2013). Human resource management practices and innovation, in *Handbook of Innovation Management*, Edited by Mark Dodgson, David Gann, Nelson Philips, Oxford University Press.
- Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment, *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89.
- Meyer, J. P., Morin, A. J. S. ve Wasti, S. A. (2018). Employee commitment before and after an economic crisis: A Stringent test of profile similarity, *Human Relations*, 7(9), 1204-1233.
- Munjuri, M. G. (2011). The effect of human resource management practices in enhancing employee performance in catholic institutions of higher learning in Kenya, *International Journal of Business Administration*, 2(4), 189-224.

- Naktiyok, S. ve İşcan, Ö. F. (2014). Çalışanların örgüte olan bağılıklarında bir öncül olarak örgütsel öğrenmenin rolü, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (7), 19-37.
- Nwachukwu, C. ve Chladkova, H. (2017). Human Resource management practices and employee satisfaction in microfinance banks in Nigeria, *Trends Economics and Management*, 28 (1), 23-35.
- Sacchetti, S., Tortia, E. C. ve Lopez Arceiz, F. J. (2016). Human resource management practices and organizational performance. The mediator role of immaterial satisfaction in Italian Social Cooperatives. Facultad de Econom Empresa, Universidad de Zaragoza.
- Sadullah, Ö. (2013). İnsan kaynakları yönetimine giriş, içinde *İnsan kaynakları yönetimi*, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Saeed, R., Lodhi, R. N., Iqbal, A., Sandhu, M. A., Munir, M. ve Yaseen, S. (2013). The effect of human resource management practices on organization's performance, *Middle-East Journal of Scientific Research* 16 (11), 1548-1556.
- Singh, N. R. ve Kassa, B. (2016). The impact of human resource management practice on organizational performance- a study on Debre Brehan University, *International Journal of Recent Advances in Organizational Behaviour and Decision Sciences*, 1 (1), 643-662.
- Tan, C. L., Nasurdin, A. M. (2011) Human resource management practices and organizational innovation: Assessing the mediating role of knowledge management effectiveness *The Electronic Journal of Knowledge Management*, 9 (2):155-167.
- Trehan, S. ve Setia, K. (2014). Human resource management practices and organizational performance: An Indian perspective, *Global Journal of Finance and Management*, 6(8), 789-796.
- Wright, P. M., Dunford, B. B. ve Snell, S. A. (2001). Human resources and the resource based view of the firm, *Journal of Management*, 27, 701-721.
- Yıldız Bağdoğan, S. ve Sarpbalkan, D. (2017). Çalışanların örgütsel bağılığını etkileyen bir faktör olarak dönüşümcü liderlik algısı, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 335-352.

EXTENDED ABSTRACT

One of the areas most affected by the rapid change process is human resources management. Human resources management plays a key role in adapting to change and in implementing the identified strategies. The human resource of the company is the most important resource to gain competitive advantage. The resource-based approach supports this view and suggests that the investment made by the organization in human resources is the source of sustainable competitive advantage and high performance. Organizations can gain competitive advantage by developing rare, valuable, inimitable and non-substituting capabilities through human resource management practices. Human resources management plays a strategic role and today, human resources practices are very important for organizations. Human resource management practices, which are dealt with in different dimensions in the literature, can be used as a strategic tool to ensure employee engagement.

Today, the human resources of an enterprise are one of the basic elements for gaining superiority in competition. Human resources management covers every employee in the enterprise from the top-level manager to the lowest-level employee. It is an important issue that this element, which is described as a resource, is managed in an effective and efficient way by ensuring the peace of work. The effectiveness of the practices implemented to manage human resources can have an impact on important outputs for the enterprise. Organizational commitment is one of these outcomes. Employees with high organizational commitment are a value for the organization. The employee's commitment to the organization affects his or her work effort. Therefore, organizational commitment is an overemphasizing subject.

Studies on the premises of organizational commitment are available in the literature. There are also studies to determine the impact of human resource management practices on organizational commitment. However, each of these studies deals with human resource management practices in different dimensions. Further studies are needed to contribute to the literature. Human resources management practices can affect employees' feelings, obligations and necessities to remain in the organization. Evaluations on this subject are important and meaningful for managers at all levels.

Research Questions

H₁: Human resources practices have an impact on emotional commitment.

H₂: Human resources practices have an impact on continuance commitment.

H₃: Human resources practices have an impact on normative commitment.

The aim of this study is to determine the impact of human resources policies and practices on organizational commitment. As a result of the literature review conducted, it is stated that there are researches that try to explain the effects of human resources applications on organizational commitment in foreign literature, but a detailed study on the subject could not be found in the national literature.

The main population of the research consists of private and public banks operating in Kayseri. The research was conducted only on banks that allowed data collection. Since the number of employees in the main body is not clearly known, 360 employees working in 5 different banks that were granted permission to obtain reliable results by increasing the representative capacity of the selected sample were included in the study and 295 questionnaires were returned. The return rate of the survey is 82%. A total of 279 questionnaires were validated and analyzed.

As the data collection tool in the research, the most important tool of the surveillance research, the questionnaire, which was formatted data form, was used to collect information from the respondents. The questionnaire consists of two parts. There are 34 expressions belonging to two variables in the scales determined for the purpose of the research in the first part, 3 demographic variables of the participants in the second part.

To measure participants' perceptions of human resource management practices "Human Resources Practices Scale" which was developed by Collins and Smith (2006) consisting of 16 statements and sub-dimensions of Selection, Promotion, Education and Development was used. To determine the organizational commitment levels of the participants "Organizational Commitment Scale" which was developed by Meyer and Allen (1991), consisting of 18 sub-dimensions of expression and emotional commitment, continuance commitment and normative commitment was used.

The data collected from the primary source with the help of the questionnaire were evaluated with the help of statistical package programs. In the evaluation, firstly the reliability of the answers given to the statements were examined, frequency distributions were examined, correlation analysis was performed to reveal the relationships between the variables and the degree of the relations and then regression analysis was used to test the hypothesis about the research.

When the regression coefficients R, which represent the relationships between independent variables and dependent variables and R² values that explain the change of independent variables on dependent variables are considered, R value was calculated as 0.506 and R² value was 0.256 for the first model, R value was 0.420 and R² value was 0.176 for the second model and R value was 0.612 and R² value was 0.374 for the third model. From this point of view, it is evident that human resources practices explain 25.6% of the change in emotional commitment, 17.6% of the change in continuance commitment and 37.4% of the change in normative commitment.

On the other hand, when the results related to the validity of the research hypotheses are considered, the **beta** coefficients showing the level of the relationship between the independent variables and the dependent variable in the model; In the first model, the relationship between emotional commitment and election, education and development policies, in the second model between promotion policies and education and development policies and continuance commitment, in the third model between education and development policies and normative commitment were determined.

The results of the study show that human resource management practices may be the premise for organizational commitment. Therefore, human resource management practices play an important role in increasing employee loyalty to the organization. In particular, the selection of suitable people for the job and the creation of an effective promotion system through appropriate training and development efforts contribute to the increase of employee loyalty to the organization.

Tüketici Davranışlarının Çevre Dostu Davranış Türleri Kapsamında İncelenmesi: Alanya Örneği

Üzeyir KEMENT¹

Öz

Bu araştırmanın amacı iyi vatandaşlık davranışı, çevreci aktivizm davranışı ve yeşil satın alma davranışına algılanan tüketici etkililiği, çevresel kaygı ve özgecil değerin etkisini incelemektir. Araştırmanın evrenini çevreye duyarlı tesisleri (yeşil oteller) ziyaret eden otel müşterileri oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda 391 yeşil otel müşterisine kolayda örnekleme yöntemi ile anket formu doldurtulmuştur. Araştırmada kullanılan anket formları Haziran 2017-Mayıs 2018 zaman aralığında Alanya'da faaliyet göstermekte olan yeşil otellerde konaklayan otel müşterilerine doldurtulmuştur. Araştırma kapsamında oluşturulan model önerisine yönelik geçerlilik, güvenilirlik ve tesadüfilik testleri uygulanmış ve hipotezlerin test edilmesi sürecinde Amos istatistik programında yapısal eşitlik modellemesi gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde iyi vatandaşlık davranışını; algılanan tüketici etkililiği, çevresel kaygı ve özgecil değerin olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çevreci aktivizm davranışını; özgecil değer, yeşil satın alma davranışını ise özgecil değer ve çevresel kaygı değişkenlerinin olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Dostu Davranış, Özgecil Değer, Çevresel Kaygı, Algılanan Tüketici Etkililiği, Turizm

Investigation of Consumer Behaviors within the Scope of Environmentally Friendly Behavior Types: The Case of Alanya

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of perceived customer effectiveness, environmental concern and altruistic value on good citizenship behavior, environmental activism behavior and green purchase behavior. The population of the research consists of hotel customers visiting environmentally friendly hotels (green hotels). In line with the purpose of the study, 391 green hotel customers filled in the questionnaire form with convenience sampling method. The questionnaires used in the research were filled in by the hotel guests staying in green hotels in the period of June 2017-May 2018. Validity, reliability and random tests to the research model Structural equation modeling was performed in Amos statistic program for testing hypotheses. When the results of the research were examined, it was concluded that perceived customer effectiveness, environmental concern and altruistic value positively affect good citizenship behavior. Moreover, altruistic value positively affects the environmental activism behavior. Altruistic value and environmental concern positively affect green purchase behavior.

Key Words: Environmentally Friendly Behavior, Altruistic Value, Environmental Concern, Perceived Customer Effectiveness, Tourism

Atf İçin / Please Cite As:

Kement, Ü. (2020). Tüketici davranışlarının çevre dostu davranış türleri kapsamında incelenmesi: Alanya örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 209-221.

Geliş Tarihi / Received Date: 26.11.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.09.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Bingöl Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü, uzeyirkement@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-3190-9079

Giriş

Çevre çalışmalarına yönelik son yıllarda giderek artan ilgi sadece araştırmacılar tarafından olmamış aynı zamanda işletmeler tarafından da önemsenmeye başlamıştır (Ahn, Koo ve Chang, 2012). Alanyazında birçok çalışma farklı sektörleri göz önüne alarak çevre dostu davranışları incelemektedir (Han ve Kim, 2010; Kement ve Güçer, 2015; Özer, Kement ve Gültekin, 2015; Kil, Holland ve Stein, 2015; Lee vd., 2014). Örneğin Han ve Kim (2010) yeşil otelleri ziyaret eden bireylerin tekrar ziyaret niyetlerini incelerken, Kement ve Güçer (2015) kamping faaliyetine katılan bireylerin çevre dostu davranışlarını incelemiştir. Pickett-Baker ve Ozaki (2008) perakendecilik faaliyeti gösteren işletmelerde kullanılan ürünlerin çevre dostu olmalarıyla ilgili bir araştırma gerçekleştirirken, Kilbourne ve Pickett (2008) Amerika'da yaşayan bireylerin çevre dostu davranışlarını incelemiştir. Lee vd., (2014) çalışmalarında çevre dostu davranışları incelerken, çevre dostu davranışları açıklayan üç farklı davranış türünden yola çıkarak araştırmalarını gerçekleştirmişlerdir. Araştırma Güney Kore'de yaşayan bireylere yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada Lee vd. (2014) yapılan araştırma model olarak ele alınmış ve Türkiye'de yeşil yıldız uygulamasına sahip otel işletmelerini ziyaret eden otel müşterileri araştırılmıştır. Alanyazın incelendiğinde daha önce, çevre dostu davranışları açıklayan davranış türleri kapsamında Türkiye'de bir araştırma gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca yeşil otellerde konaklayan otel müşterileri üzerine çevre dostu davranış türleri bağlamında bir araştırma gerçekleştirilmemiştir. Bu durum çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Farklı çevre dostu davranışlarının açıklanması ve birbiri ile olan ilişkisinin ortaya konması işletmelerin pazarlama uygulamalarına yardımcı olabilir (Ham ve Choi, 2012). Bu bağlamda pazarda uzun vadeli ilişkilerin gerçekleştirilmesine yönelik plan ve politikaların geliştirilmesi bakımından önem arz ettiği söylenebilir. Bu araştırma ile farklı çevre dostu davranış türlerinin konaklama işletmeleri üzerindeki etkisini ortaya koymak ve alanyazında yer almayan bu açığı kapatmak hedeflenmiştir.

Araştırma modeli oluşturulurken öncelikle çevre dostu davranışların oluşumunda önemli olan etmenler üzerine araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde bireylerin çevre dostu davranışlar sergilemesinde çevreye yönelik atfettikleri değer önemli bir unsur olduğu (Lee vd., 2014; Steth, Newman ve Gross, 1991; Zhang, Zhang ve Zhang, 2014) tespit edilmiştir. Ayrıca bireylerin çevreci uygulamalar hakkındaki algıları (Bandura, 1994; Berger ve Corbin, 1992; Kement, 2015) ve çevreyle ilgili kaygılarının (Anderson ve Cunningham, 1972; Fransson ve Garling, 1999; Kilbourne ve Pickett, 2008) çevre dostu davranış sergilemelerinde önemli unsurlar olduğu yapılan araştırmalar neticesinde tespit edilmiştir.

Tüm bu incelemeler neticesinde araştırma Lee vd. (2014) tarafından oluşturulmuş olan araştırma modelini temel alarak turizm sektöründe faaliyet göstermekte olan yeşil otel müşterileri üzerinde uygulanmıştır. Araştırma modeline yönelik geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış ve araştırma kapsamında oluşturulan hipotezler Amos programı aracılığı ile yol analizi ile incelenmiştir. Araştırmada öncelikle kuramsal çerçeve araştırılmış ve hipotezler açıklanmıştır. Literatür çalışmalarından sonra araştırma model önerisine yönelik istatistiksel bulgulara yer verilmiştir.

Kuramsal Çerçeve

Çevre Dostu Davranış

Toplumsal yönden insanların yaşam kalitelerini artırmak, doğal tahribatların önüne geçilmesi gibi noktalarda çevreye yönelik davranışlar önem arz etmektedir (Stern, 2000; Seguin, Pellerier ve Hunsley, 1998; McFarlane ve Boxall, 2003; Carrington, Neville ve Whitwell, 2010). Bu bakımdan Stern (1999) çevre üzerinde olumlu etki oluşturabilecek davranışları; yeşil satın alma davranışı, iyi vatandaşlık davranışı ve çevresel aktivizm olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. Yeşil satın alma davranışı, belirli bir mal veya hizmetin satın alınmasına ilişkin çevresel sonuçlarla ilgili endişeleri ifade etmektedir (Moisander, 2007; Scheffer, 1991). İyi vatandaşlık davranışı, yeşil bir ürünün satın alınmasıyla sınırlı olan yeşil satın alma davranışının aksine, çevre ile ilgili olumlu bir etkiye sahip olmak için satın almayla ilişkili olmayan bir etkinlik olarak görülmektedir (Lee, Kim, Kim ve Choi, 2014: 2098). Çevresel aktivizm (eylemci davranış), genellikle çevresel endişeleri gidermek ve bir çevre organizasyonunu desteklemek için hükümet temsilcisi ile iletişim kurmak gibi kamusal eylemleri içeren kolektif bir davranış biçimidir (Edwards ve Oskamp, 1992; Manzo ve Weinstein, 1987).

Algılanan Tüketici Etkililiği

Alan yazında bazı araştırmacılar (Fishbein ve Ajzen, 1975; Laroche, Bergeron ve Barbaro-Forleo, 2001) olumlu tavrın belirli bir davranışa yönelmenin göstergesi olduğuna inanırken, bazı araştırmacılar ise (Gupta ve Ogden, 2009; Pickett-Baker ve Ozaki, 2008; Smith, Haugtvedt ve Petty, 1994) tutum ve davranış arasındaki boşluğu (çevre dostu davranış her zaman çevre problemlerini azaltmaya yönelik bir davranış sergilenmesine yol açmaz) uyarılmaktadırlar. Tutum ve davranış arasındaki boşluğu uyarılar genellikle sosyal ikilem teorisini (Gupta vd., 2009; Pickett vd., 2008; Smith vd., 1994) kullanarak açıklamaya çalışmışlardır. Sosyal ikilem, bir grup üyesinin grubun yararlarını en üst düzeye çıkarmak (kişisel kazanımlarını feda etmek) ve menfaat edinmek isteği ile ayrımcılıkla karşı karşıya kalması durumudur (Lee vd., 2014; 2009). Örneğin, su tasarrufu için yazı kampanyası başlatan bir topluluk yaz sezonu boyunca çimlerin sulanmamasını talep etmektedir. Bir birey için en doğrusu çimlerin sulanmasını istemesi olacaktır. Fakat herkes sulamayı seçerse içme suyu bittiği zaman herkes bundan sorumlu olacaktır. Öte yandan bir birey çim sulamayı seçmezse kişisel çıkarlarını feda etmektedir. Böylece biri sosyal ikilemedir çünkü hiçbir seçenek onun için ideal sonuç doğurmaz. Böyle bir sosyal ikilem durumunda, algılanan tüketici etkinliği kişinin kararını ve davranışını açıklamaya yardımcı olmaktadır (Bandura, 1994; Ellen, Wiener ve Cobb-Walgreen, 1991). Güncel pek çok çalışma (Lee vd., 2014; Zhao, Gao, Wu ve Wang ve Zhu, 2014; Cho, Thyroff, Rapert ve Lee, 2013; Vicent-Monila, Fernandez- Sainz ve Izagirre-Olaizola, 2013) algılanan tüketici etkinliğinin, çevreci davranışlar üzerinde etkisini ispatlamıştır. Ayrıca Lee vd. (2014) hazırladıkları çalışmada algılanan tüketici etkinliğinin çevre dostu davranış üzerinde etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Bu doğrultuda araştırmada algılanan tüketici etkinliğinin çevre dostu davranış üzerindeki etkisini incelemek amacıyla şu hipotezler kurulmuştur.

H₁: Algılanan tüketici etkinliği yeşil satın alma davranışını olumlu yönde etkiler.

H₂: Algılanan tüketici etkinliği çevresel aktivizm davranışı olumlu yönde etkiler.

H₃: Algılanan tüketici etkinliği iyi vatandaşlık davranışını olumlu yönde etkiler.

Çevresel Kaygı

Çevresel kaygı, tüketicilerin çevreye yönelik tehditlerden ne kadar endişe duyduğunu gösteren tutumları şeklinde tanımlanmaktadır (Chan, 2001; Ishawini ve Saroj, 2011; Pinto, Nique, Anna ve Herter, 2011). Diğer bir ifadeyle, bireylerin çevresel sorunlara yönelik farkındalık düzeyi ve çözüm geliştirme konusunda isteklilikleri olarak ifade edilmektedir (Akehurst, 2012: 977). Çevresel etkilerin incelendiği çeşitli çalışmalarda (Chan, 2001; Kement, 2018; Kement ve Güçer, 2018; Minton ve Rose, 1997; Pinto vd., 2011) kaygının, çevre dostu davranış üzerinde etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Doğayı koruyan bireyler, yaşamlarında da bu doğrultuda eylemlerde bulunmaktadırlar. Dolayısıyla, çevre dostu ürünleri satın alırlar, kaynağı az olan ürünlerin tüketimini azaltırlar (Roberts ve Bacon, 1997: 86). Ellen, Wiener ve Cobb (1991) yaptıkları araştırmada çevresel kaygının çeşitli çevre dostu davranış türleri üzerinde önemli etkiye sahip olduğunu tespit etmektedirler. Benzer şekilde, çevresel kaygının çevre dostu davranış üzerinde etkisini inceleyen Ishawini ve Saroj (2011), ikisi arasında olumlu bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Bu önceki çalışmalar, çevre hakkında endişe edenler için yeşil satın alma davranışı, iyi vatandaşlık davranışı ve aktivistik davranışın önleyici davranışlarda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koyuyor. Bu nedenle, aşağıdaki hipotezlerin test edilmesi amaçlanmıştır;

H₄: Çevresel kaygı, iyi vatandaşlık davranışı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

H₅: Çevresel kaygı, çevresel aktivizm davranışı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

H₆: Çevresel kaygı, yeşil satın alma davranışı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

Özgecil Değer

Schwartz (1992: 21) değeri; bir kişiden veya toplumsal gruptan beklenen ve önemi durumdan duruma değişen rehber niteliğindeki hedefler olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle değer; bir bireyin inanç ve tutumlarını organize etmenin ve bireyin davranışlarına yön vermenin temelini oluşturan yönlendirici ilkelerdir (Stern ve Dietz, 1994; Stern, Dietz ve Guagnano, 1995). Stern (2000)'e göre değer; biyosferik, özgecil ve egoistik olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ayrıca bu kategoriler ekolojik dünya görüşüyle ilişkilidir.

Biyosferik değer, doğa ve biyolojik ortamı ifade etmektedir. Diğer yandan özgecil değer, başkalarının refahını gözetken bir değer boyutunu ortaya koymaktadır. Son olarak egoistik değer ise bireylerin

kazançlarını maksimize etmeyi vurgulamaktadır (De Groot, Steck ve Dicke, 2007; Klöckner, 2013). Biyosferik değeri yüksek olan kişiler, düşük biyosferik değeri olan kişilere göre çevreye kirliliğine, küresel ısınmaya ve doğal alanlarda oluşan tahribatlara karşı daha çok endişe etmektedirler (De Groot vd., 2007; Stern, 2000). Birçok araştırmacı özgecil değer ile çevresel aktivist davranışı (McCarty ve Shrum, 1994), iyi vatandaşlık davranışı ve yeşil satın alma davranışı arasında olumlu yönde ilişki olduğunu bulgulamıştır (Cameron, Brown ve Chapman, 1998; Lee vd., 2014; Li, 1997). Alanyazında yapılan bazı çalışmalarda (Joireman, Lasane, Bennet, Richards ve Solaimani, 2001; Joireman, Van Lange, Kuhlman, Van Vugt ve Shelley, 1997; Van Vugt, Meertens ve Van Lange, 1995) özgecil veya biyosferik değeri ön planda tutan bireylerin çevreye karşı daha bilinçli davranış sergiledikleri, egoistik değeri ön planda tutan bireylerin ise çevreye karşı bilinçli davranış göstermedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca özgecil değer hem sosyal hem de biyosferik boyutlarının çevreye yararlı bir şekilde davranma yatkınlığı ile ilişkili olduğu bulunmaktadır (Jansson, Marell ve Nordlund, 2010). Özgecil değer üç çevre dostu davranış türü üzerindeki etkisini incelemek amacıyla şu hipotezler kurulmuştur.

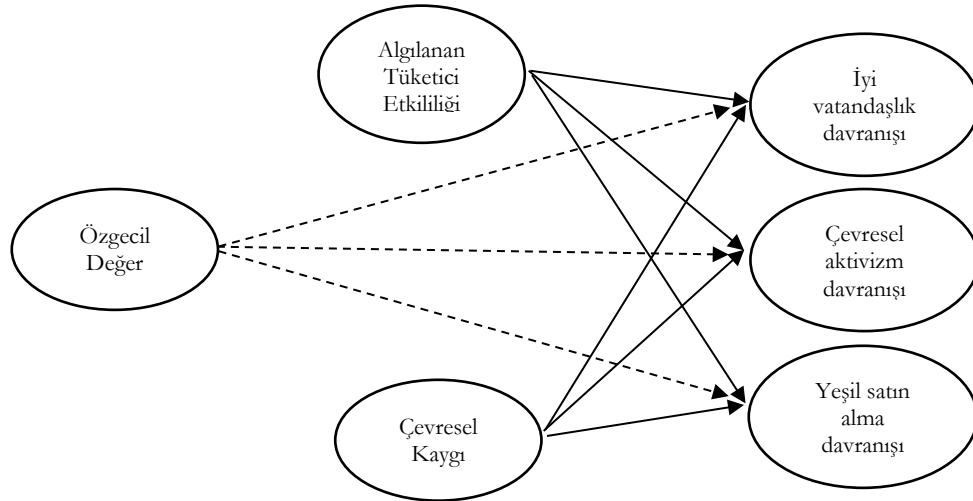
H₇: Özgecil değer, yeşil satın alma davranışı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

H₈: Özgecil değer, çevresel aktivizm davranışı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

H₉: Özgecil değer, iyi vatandaşlık davranışı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

Yöntem

Bu araştırma çevre dostu davranışlara algılanan tüketici etkililiği, çevresel kaygı ve özgecil değer etkisini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma model önerisi Şekil 1’de detaylı olarak gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Model Önerisi

Evren - Örneklem

Alanya’da yer alan yeşil otelleri ziyaret eden otel müşterileri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Alanya’da yeşil yıldız belgesini bünyesinde barındıran 47 adet konaklama işletmesi (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018) bulunmaktadır. Ancak bu konaklama işletmelerini ziyaret eden müşteri sayısına ilişkin istatistiksel bir veriye rastlanılmamaktadır. Alanya’da faaliyet gösteren yeşil otelleri bir yıl içerisinde ziyaret eden otel müşterilerinin sayısının 10.000’den fazla olduğu varsayılarak örneklemin hesaplanmasına karar verilmiştir. Örneklem büyüklüğünün hesaplanması için Krejcie ve Morgan (1970) tarafından önerilen tablodan yararlanılmıştır. Örneklem büyüklüğü için 0,05 anlamlılık düzeyinde ve 0,05 örneklem hatasında belirtilen 10.000’den büyük evren büyüklüklerinde 387 sayısı örneklem için yeterli bulunmaktadır (Ural ve Kılıç 2006). Araştırma kapsamında 405 anket formu 2017 Haziran-Ekim ayları arasında Alanya’da bulunan yeşil otellerde konaklayan otel müşterilerine uygulanmıştır. Anket formunun uygulanacağı otel müşterilerinin seçiminde kolayda örneklem metodundan yararlanılmıştır. Otel müşterilerine uygulanan 405 anket formundan 14 tanesinde eksiklerin olması sebebiyle 391 anket formu değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümde araştırma kapsamında oluşturulan model önerisinde yer alan ölçeklere ilişkin sorular bulunmaktadır. Algılanan tüketici etkililiğini ölçmek için 4 soru (Kim ve Choi, 2005), çevresel kaygıyı ölçmek için 4 soru (Dunlap, Van Liere, Mertig ve Jones, 2000), özgecil değeri ölçmek için 8 soru (De Goot, Steg ve Dicke, 2007) ve çevre dostu davranışı ölçmek için 13 soru (Karp, 1996; Mostafa, 2007) kullanılmıştır. Çevresel kaygı soruları Yeni Ekolojik Paradigma (YEP) teorisinden uyarlanmıştır. Çevre dostu davranış ölçeği ise Lee vd. (2014) tarafından daha önce üç farklı boyuta ayrılmış haliyle (yeşil satın alma davranışı, iyi vatandaşlık davranışı ve çevresel aktivizm davranışı) çalışmada kullanılmıştır. Özgecil değere ilişkin sorular önem derecesine göre 1 “hiç önemli değil”, 5 “çok önemli” şeklinde derecelendirilmiştir. Diğer ölçeklere ilişkin sorular beşli likert ölçeğin uyarlanarak 1 “kesinlikle katılmıyorum”, 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde derecelendirilmiştir. Anket formunda yer alan soruların anlam bakımından doğruluğunu belirleyebilmek için alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuş ve sorularda anlaşılmayan veya yanlış anlaşılanlar düzeltilmiştir. Ayrıca anket formunda yer alan sorular öncelikle Türkçeye çevrilmiş, daha sonra anlam kayması olup olmadığını kontrol etmek amacıyla tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Anket formunda yer alan soruların ön testinin yapılması amacıyla 30 kişilik otel müşterisine uygulanmış ve anket formunun geçerlilik ve güvenilirliği test edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma modeli teste tabi tutulmadan önce ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlikleri incelenmektedir. Bunun için yapı geçerliliği ve güvenilirlik katsayıları hesaplanmaktadır. Araştırma model önerisinde yer alan değişkenlerden algılanan tüketici etkililiğinin (ATE), çevresel tutumun (ÇT) ve özgecil değerin (OD) iyi vatandaşlık davranışı (IVD), çevresel aktivizm davranışı (CAD) ve yeşil satın alma davranışına (YD) etkisini belirlemek için yol analizinden faydalanılmaktadır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin analiz sürecinde geçmeden önce araştırma model önerisinin geçerliliğini ve güvenilirliğini belirlemek için tanımlayıcı analizler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca değişkenler arası ilişkinin belirlenebilmesi için korelasyon analizi uygulanmıştır. Araştırma ölçeklerinin ortalamaları ve standart sapmaları ve korelasyon analizi sonuçları Tablo 1’de detaylı olarak verilmektedir.

Tablo 1: Ortalama, Standart Sapma, Korelasyon ve AVE Karekök Analizi Sonuçları

<i>Değişkenler</i>	<i>X²</i>	<i>S.S.</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>√AVE</i>
1 Algılanan tüketici etkililiği	4,07	0,98	1						<0,800
2 Çevresel kaygı	4,00	0,95	,659**	1					<0,794
3 Özgecil değer	3,96	0,83	,558**	,403**	1				<0,707
4 İyi vatandaşlık davranışı	4,05	1,01	,586**	,579**	,411**	1			<0,781
5 Çevreci aktivizm davranışı	3,33	1,15	,364**	,361**	,273**	,334**	1		<0,781
6 Yeşil satın alma davranışı	3,95	0,88	,505**	,529**	,432**	,551**	,329**	1	<0,762

*S.S.: Standart sapma, X²: Aritmetik ortalama, **p<0,001, √AVE: Ortalama açıklanan varyansın karekökü*

Araştırmada model önerisinde kullanılan değişkenler arası ilişkilerin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. En yüksek madde ortalaması (X=4,07) ATE değişkenine aittir. Diğer yandan en düşük madde ortalaması ise (X=3,33) çevreci aktivizm davranışı ölçeğinde çıkmıştır.

Araştırmada tesadüfi olmayan örneklem yöntemi ile veriler toplanmıştır. Ancak veriler olasılıklı olmayan örneklem yöntemi ile toplansa da tesadüflük özelliği taşıyabilmektedir. Verileri tesadüflük özelliğini belirleyebilmek için Runs testi uygulanmıştır (Kavak, 2008). Elde edilen sonuçlar incelendiğinde maddeler p<0,001 güven aralığında anlamsız çıkmıştır. Dolayısıyla veriler tesadüflük özelliği göstermekte ve elde edilen sonuçların genellenebilmektedir. Runs testi sonucunda elde edilen Z ve anlamlılık değerleri Tablo 2’de detaylı olarak gösterilmektedir.

Araştırma model önerisinin yapı geçerliliğini belirlemek için doğrulamalı faktör analizi (DFA) (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010) ayırım geçerliliğini belirlemek için maksimum paylaşılan varyans karesi (MSV), ortalama paylaşılan varyans karesi (ASV), ve ortalama açıklanan varyansın karekökü (√AVE)

(Fornell ve Larcker, 1981; Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010) ve uyum geçerliliğini belirlemek için ortalama açıklanan varyans (AVE) ve bütünlük güvenilirlik (CR) (Anderson ve Gerbing, 1988) değerleri hesaplanmıştır. Araştırma model önerisinin güvenilirliğini belirlemek için ise Cronbach Alpha (CA) değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca araştırmada kullanılan değişkenlerin normallik dağılımını incelemek için kurtosis (B) ve skewness (C) değerleri tespit edilmiştir. MSV değerlerinin AVE değerlerinden küçük, ASV değerlerinin ise her bir ölçeğe ait MSV değerlerinden küçük olduğu tespit edilmiştir. Ayrım geçerliliğini belirlemek için son olarak her bir ölçeğe ait \sqrt{AVE} hesaplanmış (Bknz. Tablo 1) ve elde edilen değerlerin ölçeklere ait korelasyon değerlerinden küçük olduğu tespit edilmiş ve böylelikle modelde yer alan değişkenlerin ayrım geçerliliğine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenlerin CR değerlerinin 0,60'ın üzerinde olduğu ve AVE değerlerinin CR değerlerinden düşük ve 0,50'nin altında olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle modelde yer alan değişkenlerin uyum geçerliliğinin olduğu (Bagozzi ve Yi, 1988) saptanmıştır. Son olarak DFA yükleri 0,50 üzerinde hesaplanmış (Kaiser, 1974) ve model uyum iyiliğinin kabul edilebilir olduğu (Bagozzi ve Yi, 1988) doğrulanmıştır. DFA uygulanma sürecinde çevresel kaygı ölçeğine ait 4. Soru olumsuzluk içerdiği için ters kodlanarak analize tabi tutulmuştur. Dolayısıyla araştırmada yer alan değişkenlerin yapı geçerliliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2: Güvenilirlik, Geçerlilik ve Tesadüflük Sonuçları

Değişkenler ve Maddeler		Z	p	B. Ç.	CR	CA	AVE	MSV	ASV	DFA
Algılanan tüketici etkililiği (ATE)	ATE1	-2,550	0,011							0,806
	ATE2	-0,073	0,942	1,682	0,87	0,87	0,64	0,57	0,40	0,806
	ATE3	-2,826	0,005	-1,502						0,789
	ATE4	-2,130	0,033							0,803
Çevresel kaygı (ÇK)	CK1	-2,433	0,015							0,849
	CK2	-1,150	0,250	1,141	0,87	0,87	0,63	0,48	0,37	0,821
	CK3	-0,813	0,416	-1,304						0,782
	CK4®	-1,504	0,133							0,743
Özgecil değer (OD)	OD1	-1,638	0,102							0,704
	OD2	-0,100	0,920							0,618
	OD3	-0,775	0,439							0,547
	OD4	0,687	0,492	1,132	0,88	0,88	0,50	0,23	0,24	0,598
	OD5	-0,396	0,692	-1,107						0,712
	OD6	-2,644	0,008							0,732
	OD7	-2,232	0,026							0,788
	OD8	-1,599	0,110							0,846
İyi vatandaşlık davranışı (IVD)	IVD1	-2,478	0,013							0,715
	IVD2	-2,991	0,003	1,591	0,86	0,86	0,61	0,48	0,37	0,890
	IVD3	-4,086	0,001	-1,403						0,812
	IVD4	-2,992	0,003							0,711
Çevresel aktivizm davranışı (CAD)	CAD1	-3,126	0,002	-0,601	0,82	0,81	0,61	0,17	0,15	0,853
	CAD2	-2,032	0,042	-0,436						0,657
	CAD3	-4,200	0,001							0,828
Yeşil satın alma davranışı (YD)	YD1	-0,512	0,609							0,815
	YD2	-0,851	0,395							0,737
	YD3	0,518	0,605	1,921	0,89	0,89	0,58	0,38	0,32	0,745
	YD4	-3,050	0,002	-1,483						0,776
	YD5	-2,781	0,005							0,667
	YD6	0,518	0,604							0,825

Model Uyum İyiliği: χ^2/df : 2,093, CMIN: 757,574, RMSEA: 0.053, NFI: 0.892, GFI: 0.877, CFI: 0.940, IFI: 0.940

B.Ç.: Basıklık, Çarpıklık, CR: Bütünlük Güvenilirlik, CA: Cronbach Alpha, AVE: Ortalama Açıklanan Varyans, DFA: Doğrulayıcı Faktör Analizi, MSV: Maksimum paylaşılan varyans karesi, ASV: Ortalama paylaşılan varyans karesi

Araştırmada kullanılan değişkenlerin CA güvenilirlik katsayılarının 0,80 üzerinde olduğu tespit edilmiş ve değişkenlerin güvenilir olduğu (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham, 2006) sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca değişkenlerin normallik dağılımları incelenmiş ve bütün değişkenlerin -2 ile +2 arasında basıklık ve çarpıklık değerlerine sahip olduğu, dolayısıyla normal dağılım gösterdiği (George ve Mallery, 2010) tespit edilmiştir. Araştırma model önerisine yönelik tanımlayıcı bulgular Tablo 2'de detaylı olarak gösterilmektedir.

Bulgular

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan bireyler yeşil otelleri ziyaret eden otel müşterilerinden oluşmaktadır. Katılımcıların cinsiyetleri incelendiğinde %57,4'ü erkek, %42,6'sı ise kadındır. Medeni durumları incelendiğinde, %42,4'ü

evli ve çocuk sahibi, %45,9'u ise bekârdır. Katılımcıların eğitim seviyeleri incelendiğinde ağırlıklı olarak lise (%22,1), ön lisans (%23,4) ve lisans (%32,0) düzeyinde olduğu yapılan incelemeler sonucunda tespit edilmiştir. Gelir durumu incelendiğinde, yoğunluğun orta (%26,4) ve yüksek (32,0) düzeyinde olduğu gözlemlenmektedir. Katılımcıların yaş aralıkları incelendiğinde, %17,5 oranıyla en fazla katılımın 18-24 yaş aralığında, en az ise %11,7 oranıyla 55-64 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların bölgelere göre ikametleri incelendiğinde, %24,4 ile Akdeniz Bölgesi en fazla katılımcıyı temsil ederken, Ege Bölgesi %17,0'lik bir dilimle ikinci sırada yer almaktadır.

Yapısal Eşitlik Modellemesi

Araştırma model önerisi kapsamında hipotezlerin ölçümü için AMOS istatistik programında yapısal eşitlik modellemesi yapılmıştır. Araştırma modeli yol analizi uyum iyiliği değerleri incelendiğinde (χ^2/df : 1,619, CMIN: 584,620, RMSEA: 0.040, GFI: 0,906, NFI: 0.916, CFI: 0.966, IFI: 0.966) modelin iyi bir uyum iyiliğine sahip olduğu söylenebilir. Üç farklı çevreci davranışı ifade eden bağımsız değişkenlere yönelik yol analizi sonuçları ayrı ayrı tablolarda detaylandırılmaktadır. Tablo 3'te ATE, CK ve OD bağımsız değişkenlerinin IVD bağımlı değişkene etkisini açıklamak üzere oluşturulan H₁, H₄ ve H₇ hipotezlerine yönelik bulgular yer almaktadır. Model sonuçlarına göre; algılanan tüketici etkililiği, çevresel kaygı ve özgecil değer ölçekleri iyi vatandaşlık davranışının %58'ini açıklamaktadır. İyi vatandaşlık davranışına $p < 0,005$ anlamlılık düzeyinde algılanan tüketici etkililiğinin 0,261 değerinde olumlu yönde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Çevresel kaygının iyi vatandaşlık davranışına $p < 0,001$ anlamlılık düzeyinde ve 0,454 değerinde olumlu yönde bir etkisi olduğu yapılan yol analizi sonucunda tespit edilmiştir. İyi vatandaşlık davranışına özgecil değer ise $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde ve 0,159 değerinde olumlu yönde bir etkisi vardır. Tüm bu sonuçlar doğrultusunda H₁, H₄ ve H₇ hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 3: İyi Vatandaşlık Davranışı Yol Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Hipotezler	Beta (b)	S. Hata	t	p	R ²	Sonuç	
İyi Vatandaşlık Davranışı (IVD)	H ₁	ATE»IVD	0,261	0,088	2,950	0,003	0,58	Kabul edildi
	H ₄	CK»IVD	0,454	0,077	5,862	0,000		Kabul edildi
	H ₇	OD»IVD	0,159	0,081	1,967	0,049		Kabul edildi

Çevreci aktivizm davranışı ölçeğine bağımsız değişkenlerin etkisini inceleyen H₂, H₅ ve H₈ hipotezlerine yönelik yol analizi sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir. Yol analizi sonuçlarına göre çevresel kaygının $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde çevresel aktivizm davranışına olumlu yönde etki ettiği, ancak ATE ve OD ölçeklerinin olumlu yönde etki etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda H₅ hipotezi kabul edilirken, H₂ ve H₈ hipotezleri kabul edilmemiştir. Bağımsız değişkenler (ATE, CK ve OD) çevreci aktivizm davranışının %21'ini açıklamaktadır. Geriye kalan yüzdelik dilimde ise bu araştırmada yer almayan başka değişkenlerin etkisi olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Çevreci Aktivizm Davranışı Yol Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Hipotezler	Beta (b)	S. Hata	t	p	R ²	Sonuç	
Çevreci Aktivizm Davranışı (CAD)	H ₂	ATE»CAD	0,212	0,141	1,508	0,132	0,21	Kabul edilmedi
	H ₅	CK»CAD	0,319	0,117	2,732	0,006		Kabul edildi
	H ₈	OD»CAD	0,138	0,130	1,062	0,288		Kabul edilmedi

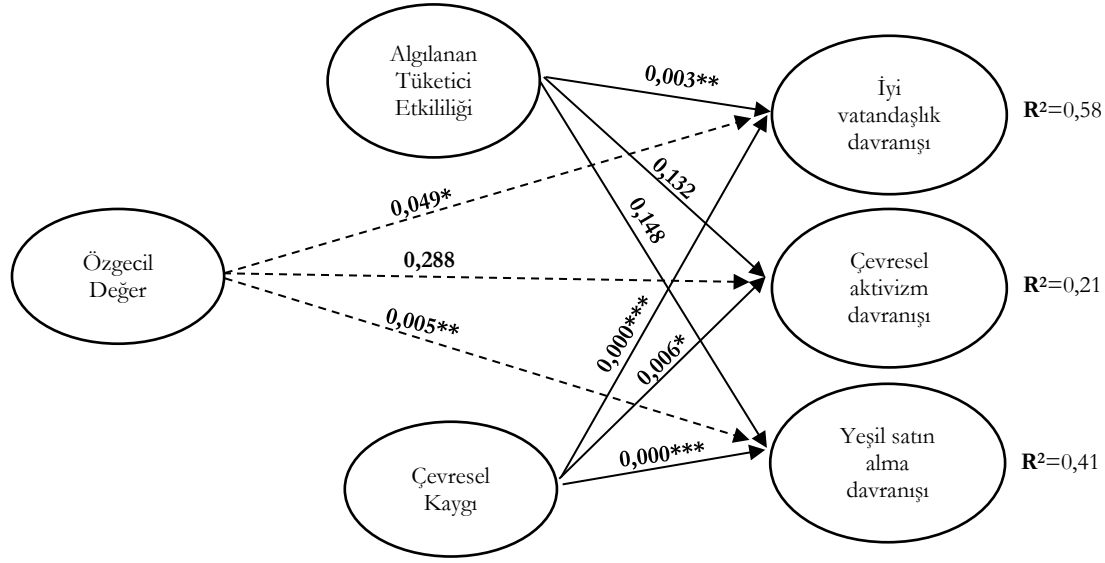
Tablo 5'te yeşil satın alma davranışına; algılanan tüketici etkililiği, çevresel kaygı ve özgecil değer etkisi incelenmektedir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında; çevresel kaygının $p < 0,001$ anlamlılık düzeyinde, özgecil değer ise $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde yeşil satın alma davranışına olumlu yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan algılanan tüketici etkililiğinin ise yeşil satın alma davranışı üzerinde olumlu yönde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda H₆ ve H₉ hipotezleri kabul edilmiş, H₃ hipotezi kabul edilmemiştir. Yeşil satın alma davranışının %41'i araştırma model önerisinde yer alan bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 5: Yeşil Satın Alma Davranışı Yol Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Hipotezler	Beta (b)	S. Hata	t	p	R ²	Sonuç	
Yeşil Satın Alma Davranışı (YD)	H ₃	ATE»YD	0,132	0,091	1,448	0,148	0,41	Kabul edilmedi
	H ₆	CK»YD	0,429	0,078	5,508	0,000		Kabul edildi
	H ₉	OD»YD	0,242	0,085	2,839	0,005		Kabul edildi

Yol analizi ile elde edilen beta değerleri Şekil 2'de detaylı olarak gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki; iyi vatandaşlık davranışı, çevresel aktivizm davranışı ve yeşil satın alma davranışı

üzerinde en yüksek etkiye çevresel kaygı değişkeni sahiptir. Algılanan tüketici etkililiği, özgecil değer ve çevresel kaygı değişkenlerinin en fazla açıkladığı bağımlı değişken ise iyi vatandaşlık davranışıdır.

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,005$, * $p < 0,05$

Şekil 2. Araştırma Modeli Sonuçları

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın amacı doğrultusunda üç farklı çevre dostu davranış türüne (yeşil satın alma, çevresel aktivizm ve iyi vatandaşlık) çevresel kaygı, özgecil değer ve algılanan tüketici etkililiği boyutlarının etkisi incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, çevresel kaygı, özgecil değer ve algılanan tüketici etkililiği iyi vatandaşlık davranışını olumlu yönde etkilemektedir. Çevresel aktivizm davranışını sadece çevresel kaygı olumlu yönde etkilerken, algılanan tüketici etkililiği ve özgecil değer anlamlı bir etkisine rastlanılmamaktadır. Son olarak yeşil satın alma davranışına, özgecil değer ve çevresel kaygının olumlu yönde anlamlı bir etkisine rastlanırken, algılanan tüketici etkililiğinin anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak otel müşterileri yeşil otellerde konaklayarak yaşadıkları ülkeye karşı vatandaşlık görevlerini yerine getireceklerine inanmaktadırlar (IVD $X=4,05$). Bireyler kişisel çıkarlarının ötesinde doğanın korunması için yeşil otelleri ziyaret etmeyi önemli gördüklerini ifade etmektedirler (ATE $X=4,07$). Ancak çevreyi korumaya yönelik propaganda, imza kampanyası veya parasal katkıda bulunmayı düşük düzeyde tercih etmektedirler (CAD $X=3,33$). Bu eylemlerden çok tatil sürecinde diğer otellerden ziyade yeşil otelleri ziyaret ederek çevreyi korumaya katkıda bulunmayı tercih etmektedirler (YD $X=3,95$). Bireylerin yeşil otelleri ziyaret etmelerine ise çevrenin tahrip olduğuna veya mevcut şekilde devam edilirse çevresel felaketlerin yaşanabileceğine yönelik inançları etki etmektedir (CK $X=4,00$). Ayrıca eşitlik sağlamak, doğayı korumak, sosyal adaleti sağlamak ve kirliliği önlemek gibi nedenleri düşünerek yeşil otelleri ziyaret etme davranışı sergilemektedirler (OD $X=3,96$). Tüm bu sonuçlar göstermektedir ki turistik tüketicilerin çevresel kaygıları yüksek olduğu gibi turistik tüketiciler yeşil otelleri ziyaret ederek çevre dostu davranışlar sergileyebileceklerine inanmaktadırlar. Ayrıca bu davranışı gerçekleştirmek için fedakârlıkta bulunmaya da hazır oldukları söylenebilir. Dolayısıyla yeşil otellerin artırılması hem çevrenin korunması için olumlu doğuracaktır hem de otel işletmeleri için doğru bir pazarlama uygulaması olacaktır. Kamu kurum ve kuruluşlarının yeşil yıldız kampanyasını daha kapsamlı hale getirmesi ve teşvik edici şartlarla piyasaya sürmesi, sektör temsilcilerinin bu kampanyaya daha fazla rağbet etmesini sağlayacaktır. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre (2019) Türkiye’de belediye belgeli ve turizm işletme belgeli 11,793 işletmeden sadece 478 tanesi yeşil yıldız simgesine sahiptir. Bu sayının artırılması önem arz etmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, otel müşterilerinin yeşil otelleri seçerken kaygı düzeylerinin etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca çevreye yönelik değer yönelimlerinin yüksek olduğu ve bu yüzden yeşil otelleri tercih ettikleri söylenebilir. Lee vd. (2014) çalışmalarında özgecil değer ve çevresel kaygının yeşil satın alma davranışı üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada elde edilen sonuç Lee vd. (2014) tarafından yapılan çalışma ile paralel doğrultudadır. Ancak algılanan tüketici etkililiğinin yeşil satın alma davranışına etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Bunun nedeni olarak yeşil otel müşterilerinin çevre davranış ile

bir sonuç elde edemeyeceklerine inanmaları gösterilebilir. Eğer otel müşterileri, yeşil otelleri ziyaret ederek çevreyi koruyoruz, böylelikle tahribatı azaltabiliriz düşüncesine sahip olsaydı, yeşil satın alma davranışına algılanan tketiciliğinin olumlu yönde anlamlı bir etkisi olurdu. Ancak sonuçlar göstermektedir ki; otel müşterileri bu şekilde düşünmemektedir. Lee vd. (2014) tarafından Güney Kore’de tüketicilerin böyle bir algıya sahip oldukları sonucuna ulaşılırken, bu araştırma ile Türkiye’de faaliyet gösteren yeşil otelleri ziyaret eden otel müşterilerinin böyle bir algıya sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Kement (2015) tarafından yapılan çalışmada kamping yapan bireylerin evre dostu davranışlar sergilemelerinde çevresel kaygının etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise otel müşterilerinin yeşil satın alma davranışlarında çevresel kaygının anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu iki araştırma arasındaki en önemli farkın, turistik faaliyetlerin farklı olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca evresel kaygının çevresel aktivizm davranışı ve iyi vatandaşlık davranışı türlerine de olumlu yönde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda otel müşterilerinin çevreci eylemlere yönelik davranışlar sergilemesinde çevreye yönelik duymuş oldukları kaygının önemli bir etmen olduğu söylenebilir. Geçmişte yapılan çalışmalar da bu durumu destekler niteliktedir (Chan, 2001; Ellen vd., 1991; McFarlane ve Boxall, 2003). Ancak araştırma sonuçlarına bakıldığında algılanan tüketiciliği ve özgecil değer boyutlarının çevresel aktivizm davranışı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bunun temel nedeni olarak öncelikle otel müşterilerinin çevresel aktivizm davranışlarının diğer evre dostu davranış türlerine göre düşük düzeyde olması gösterilebilir. Ayrıca otel müşterilerinden çevresel aktivizm davranışları sergileyenlerin kaygıları yüksek iken, çevresel sorunlara yönelik değer yönelimlerinin düşük olduğu söylenebilir. Ayrıca evresel tahribatları düzeltmede yapacakları eylemlerin yetersiz olacağı kanaatinde oldukları ifade edilebilir. Diğer yandan, iyi vatandaşlık davranışı sergileme noktasında otel müşterilerinin duymuş oldukları kaygı ile hareket ettikleri ifade edilebilir. Bu ilişkiye yönelik geçmişte yapılan çalışmalar incelendiğinde (rn. Berger ve Corbin, 1992; Lee vd. 2014; Smith, Haugtvedt ve Petty, 1994) bu araştırma ile aynı sonuçlara ulaştıkları görülmektedir.

Türkiye’de özellikle yeşil otelleri ziyaret eden otel müşterinin çevreci davranış düzeylerinin genel itibariyle yüksek olduğu söylenebilir. Ancak otel müşterilerinin çevreye yönelik eylem, protesto, siyasal tutum gibi davranışlarının düşük seviyede olduğu görülmektedir (CAD X=3,33). İşletmelerin günümüz şartlarında çevreci uygulamalara yönelim sağlaması muhakkak gereklidir. Ancak bu uygulamaları özellikle pazarlama faaliyetlerinde kullanmaları ve tüketicilerin fark etmelerini sağlamaları önem taşımaktadır. Tüm bunların yanında işletmelerin çevreci uygulamaları geniş kapsamlı olarak işletme yönetim sürecine uyarlamaları ve bu uyarlamalar ile aynı zamanda maliyet minimizasyonu sağlamaları sürekli olarak sağlamaları bakımından önemlidir.

Araştırma yeşil otelleri ziyaret eden otel müşterileri ile sınırlandırılmıştır. Bundan sonraki araştırmalarda yeşil oteller dışında kalan diğer otelleri ziyaret eden otel müşterileri ile kıyaslamalı çalışılabilir. Ayrıca evre dostu davranışı etkileyen başka değişkenlerin varlığı üzerine araştırmalar gerçekleştirilebilir. Bundan sonraki araştırmalarda turistik tüketicilerin yeşil yıldız uygulamasının içeriği hakkında bilgi düzeyleri veya konakladıkları otelin yeşil otel olup olmadığına yönelik algıları incelenebilir. Ayrıca konaklama işletmeleri turistik tüketicilerin çevreye vermiş olduğu önemi göz önüne alarak pazarlama faaliyetlerini evre dostu uygulamalara dönük gerçekleştirebilirler. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı evreye duyarlı tesis uygulamasının konaklama işletmeleri tarafından benimsenmesi açısından çalışmalar yapabilir ve yeşil yıldızlı otel sayısının artmasını sağlayabilir. Bu araştırmada turistik tüketicilerin davranışlarını yönlendiren inançları değerlendirilmiştir. Bundan sonraki araştırmalarda çevresel bilgi düzeyleri ve içsel veya dış çevreden gördükleri sosyal baskı araştırmaya dhil edilerek değerlendirmelerde bulunulabilir.

Kaynakça

- Ahn, J. M., Koo, D.M., ve Chang, H. S. (2012). Different impacts of normative influences on pro-environmental purchasing behavior explained by differences in individual characteristics. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 22(2), 163-182.
- Akehurst, G., Afonso, C. ve Gonçalves, H. M. (2012). Re-Examining Green Purchase Behaviour and The Green Consumer Profile: New Evidences, *Management Decision*, 50(5), 972-988.
- Anderson, W. T. ve Cunningham W. H. (1972). The socially conscious consumer, *Journal of Marketing*, 36(3), 23-31.
- Anderson, J. C. ve Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: a review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin* 103(3), 411-423.
- Bagozzi, R. P. ve Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the evreye of marketing science*, 16(1), 74-94.

- Bandura, A. (1994). *Social cognitive theory and exercise of control over HIV infection*. İçinde: Ralph J. Diclemente ve John L. Peterson (Eds.), *Preventing AIDS: Theories and methods of behavioral interventions*. (347-375). New York: Plenum.
- Berger, I. E., ve Corbin, R. M. (1992). Perceived consumer effectiveness and faith in others as moderators of environmentally responsible behaviors. *Journal of Public Policy & Marketing*, 11(2), 78-88.
- Cameron, L. D., Brown, P. M. ve Chapman, J. G. (1998). Social value orientations and decision to take proenvironmental action. *Journal of Applied Social Psychology*, 28(8), 675-697.
- Carrington, M. J., Neville, B.A. ve Whitwell, G. J. (2010). Why ethical consumers don't walk their talk: Towards a framework for understanding the gap between the ethical purchase intentions and actual buying behaviour of ethically minded consumers. *Journal of Business Ethics*, 97(1), 139-158.
- Chan, R. Y. K. (2001). Determinants of Chinese consumers green purchasing behavior. *Psychology and Marketing*, 18(4), 389-413.
- Cho, Y. N., Thyroff, A., Rapert, M. I., Park, S. Y. ve Lee, H. J. (2013). To Be Or Not To Be Green: Exploring Individualism and Collectivism as Antecedents of Environmental Behavior, *Journal of Business Research*, 66(8), 1052-1059.
- De Groot, J. I. M., Steg, L. ve Dicke, M. (2007). *Morality and reducing car use: testing the norm activation model of prosocial behavior*. İçinde: F. Columbus (Ed.), *Transportation research trends*. Newyork, NY: NOVA Publishers.
- Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G. ve Jones, R. E. (2000). Measuring endorsement of the new ecological paradigm: A revised NEP scale. *Journal of Social Issues*, 56(3), 425-442.
- Edwards, T. C. & Oskamp, S. (1992). Components of antinuclear war activism. *Basic and Applied Social Psychology*, 13(2), 217-230.
- Ellen, O. S., Wiener, J. L. & Cobb-Walgreen, C. (1991). The role of perceived consumer effectiveness in motivating environmentally conscious behaviors. *Journal of Public Policy and Marketing*, 10(2), 102-117.
- Fishbein, M. ve Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of marketing research*, 382-388.
- Fransson, N. ve Garling, T. (1999). Environmental concern: conceptual definitions, measurement methods, and research findings. *Journal of Environmental Psychology*, 19(4), 369-382.
- George, D., ve Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update* (10. Baskı) USA: Boston, Pearson.
- Gupta, S. ve Ogdan, D. T. (2009). To buy or not to buy? A social dilemma perspective on green buying. *Journal of Consumer Marketing*, 26(6), 376-391.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2006). *Multivariate Data Analysis*, Pearson Prentice Hall. Upper Saddle River, New Jersey.
- Hair, J., Black, W., Babin, B., ve Anderson, R. (2010). *Multivariate data analysis* (7. Baskı). Upper Saddle River, NJ, USA: Prentice-Hall.
- Ham, S. ve Choi, Y. K. (2012). Effect of cause-related marketing for green practices in the hotel industry. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 22(3), 249-259.
- Han, H., ve Kim, Y. (2010). An investigation of green hotel customers' decision formation: Developing an extended model of the theory of planned behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 29(4), 659-668.
- Ishaswini ve Datta, S. K. (2011). Pro-environmental concern influencing green buying: A study on Indian consumers. *International Journal of Business and Management*, 6(6), 124-133.
- Jansson, J., Marell, A. ve Nordlund, A. (2010). Green consumer behavior: Determinants of curtailment and eco-innovation adoption. *Journal of Consumer Marketing*, 27(4), 358-370.
- Joireman, J., Lasane, T. P., Bennet, J., Richards, D. ve Solaimani, S. (2001). Integrating social value orientation and the consideration of future consequences within the extended norm activation model of proenvironmental behaviour. *British Journal of Social Psychology*, 40(1), 133-155.
- Joireman, J., Van Lange, P., Kuhlman, D.M., Van Vugt, M. ve Shelley, G. P. (1997). An interdependence analysis of commuting decisions. *European Journal of Social Psychology*, 27(4), 441-463.
- Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31-36.
- Karp, D. G. (1996). Values and their effect on pro-environmental behavior. *Environment and Behavior*, 28(1), 111-133.
- Kavak, B. (2008). *Pazarlama Araştırmaları Tasarım ve Analiz*. (1. Baskı), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kement, Ü. (2015). *Doğaya yönelik gerçekleştirilen rekreatif etkinliklerde tüketicilerin çevre dostu rekreasyon davranışlarının incelenmesi: kamping örneği*. (Doktora Tezi), Rekreasyon Yönetimi Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kement, Ü., ve Güçer, E. (2015). Kamping Yapan Bireylerin Çevre Dostu Rekreasyon Davranışlarına Ekolojik Tutum ve Rekreasyonel Motivasyon Değişkenlerinin Etkisinin İncelenmesi. *Journal of Recreation & Tourism Research*, 2(3), 16-27.
- Kement, Ü. (2018). Çevresel Kaygı ve Algılanan Ahlaki Yükümlülüğün Yeşil Otelleri Ziyaret Etme Niyetine Etkisinin İncelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(2), 203-214.
- Kement, Ü., ve Güçer, E. (2018). Consumers' Environmentally Friendly Recreational Behaviours in Recreational Activities: Camping Sample. *Journal of Business Research-Turk*, 10(4), 772-793.

- Kil, N., Holland, S. M., ve Stein, T. V. (2014). Structural relationships between environmental attitudes, recreation motivations, and environmentally responsible behaviors. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 7, 16-25.
- Kilbourne, W. ve Pickett, G. (2008). How materialism affects environmental beliefs, concern, and environmentally responsible behavior. *Journal of Business Research*, 61(9), 885-893.
- Kim, Y. ve Choi, S. M., (2005). Antecedents of green purchase behavior: an examination of collectivism, environmental concern, and PCE. *Advances in Consumer Research* 32, 592-599.
- Klöckner, C. A. (2013). A comprehensive model of the psychology of environmental behavior- a meta-analysis. *Global Environmental Change*, 23, 1028-1038.
- Krejcie, R. V. ve Morgan, D. W. (1970). *Determining Sample Size For Research Activities*. *Educational and Psychological Measurement*. 30(3), 607-610.
- Laroche, M., Bergeron, J. ve Barbaro-Forleo, G. (2001). Targeting consumers who are willing to pay more for environmentally friendly products. *Journal of Consumer Marketing*, 18(6), 503-520.
- Lee, Y. K., Kim, S., Kim, M. S., ve Choi, J. G. (2014). Antecedents and interrelationships of three types of pro-environmental behavior. *Journal of Business Research*, 67(10), 2097-2105.
- Li, L. (1997). Effect of collectivist orientation and ecological attitude on actual environmental commitment: The moderating role of consumer demographics and product involvement. *Journal of International Consumer Marketing*, 9(4), 31-53.
- Manzo, L. C. ve Weinstein, N. D. (1987). Behavioral commitment to environmental protection: A study of active and nonactive members of the Sierra Club. *Environment and Behavior*, 19(6), 673-694.
- McCarty, J. A. ve Shrum, L. J. (1994). The recycling of solid wastes: Personal values, value orientations, and attitudes about recycling as antecedents of recycling behavior. *Journal of Business Research*, 30(1), 53-63.
- McFarlane, B. L. ve Boxall, P. C. (2003). The role of social psychological and social structural variables in environmental activism: An example of the forest sector. *Journal of Environmental Psychology*, 23(1), 79-87.
- Minton, A. P. ve Rose, R. L. (1997). The effects of environmental concern on environmentally friendly consumer behavior: An exploratory study. *Journal of Business Research*, 40(1), 37-48.
- Moisander, J. (2007). Motivational complexity of green consumerism. *International Journal of Consumer Studies*, 31(4), 404-409.
- Mostafa, M. M. (2007). Gender differences in Egyptian consumers' green purchase behavior: The effects of environmental knowledge, concern and attitude. *International Journal of Consumer Studies*, 31(3), 220-229.
- Özer, L., Kement, Ü., ve Gültekin, B. (2015). Genişletilmiş Planlanmış Davranış Teorisi Kapsamında Yeşil Yıldızlı Otelleri Tekrar Ziyaret Etme Niyeti. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(4), 59-85.
- Pickett-Baker, J. ve Ozaki, R. (2008). Pro-environmental products: Marketing influence on consumer purchase decision. *Journal of Consumer Marketing*, 25(2), 281-293.
- Pinto, D. C., Nique, W. M., Anna, E. ve Herter, M. M. (2011). Green consumer values: How do personal values influence environmentally responsible water consumption? *International Journal of Consumer Studies*, 35(2), 122-131.
- Roberts, J. A. ve Bacon, D. R. (1997). Exploring the subtle relationships between environmental concern and ecologically conscious consumer behavior. *Journal of Business Research*, 40(1), 79-89.
- Scheffer, V. B. (1991). *The shaping of environmentalism in Amerika*. USA: University of Washington Press.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25(1), 1-65.
- Seguin, C., Pellerier, L. ve Hunsley, J. (1998). Toward a model of environmental activism. *Environment and Behavior*, 30(5), 628-652.
- Smith, S. M., Hautvedt, C. P. ve Petty, R. E. (1994). Attitudes and recycling: Does the measurement of affect enhance behavioral prediction? *Psychology and Marketing*, 11(4), 359-374.
- Stern, P. C. (1999). Information, incentives, and proenvironmental consumer behavior. *Journal of Consumer Policy*, 22(4), 461-478.
- Stern, P. C. ve Dietz, T. (1994). The value basis of environmental concern. *Journal of Social Issues*, 50, 65-84.
- Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407-424.
- Stern, P. C., Dietz, T. ve Guagnano, G. A. (1995). The new ecological paradigm in social psychological context. *Environment and Behavior*, 27(6), 723-743.
- Sheth, J. N., Newman, B. I., ve Gross, B. L. (1991). Why we buy what we buy: A theory of consumption values. *Journal of Business Research*, 22(2), 159-170.
- T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2018). *Çevreye Duyarlı Tesisler Listesi*, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-11596/cevreye-duyarlilik-kampanyasi-yesil-yildiz.html>, Erişim Tarihi: 01.02.2018.
- T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2019). *Tesis İstatistikleri*, <http://yigm.ktb.gov.tr/TR-201131/tesis-istatistikleri.html>, Erişim Tarihi: 19.07.2019.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi: SPSS 10.0-12.0 for Windows*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Van Vugt, M., Meertens, R. M. ve Van Lange, P. A.M. (1995). Car versus public transportation? The role of social value orientations in a real-life social dilemma. *Journal of Applied Social Psychology*, 25(3), 258-278.

Vicente-Molina, M. A., Fernandez- Sainz, A. ve Izagirre-Olaizola, J. (2013). Environmental Knowledge and other Variables Affecting Pro-Environmental Behaviour: Comparison of University Students From Emerging and Advanced Countries, *Journal of Cleaner Production*, 61, 130-138.

Zhao, H. H., Gao, Q., Wu, Y. P., Wang, Y. ve Zhu, X. D. (2014). What Affects Green Consumer Behavior in China? A Case Study from Qingdao, *Journal of Cleaner Production*, 63, 143-151.

Zhang, Y., Zhang, H. L., Zhang, J., ve Cheng, S. (2014). Predicting residents' pro-environmental behaviors at tourist sites: The role of awareness of disaster's consequences, values, and place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 131-146.

EXTENDED ABSTRACT

Increasing interest in environmental studies in recent years has not only been given importance by researchers but also by enterprises (Ahn, Koo, & Chang, 2012). In the literature, many studies examine environmental-friendly behaviors by considering different sectors (Han, & Kim, 2010; Kement, & Güçer, 2015; Özer, Kement, & Gültekin, 2015; Kil, Holland, & Stein, 2015; Lee et al., 2014). For example, Han and Kim (2010) examined the revisit intention of individuals visiting green hotels, while Kement and Güçer (2015) examined the environmentally friendly behaviors of individuals participating in camping activities. Pickett-Baker and Ozaki (2008) conducted a study on the environmental friendliness of products used in retail businesses, while Kilbourne and Pickett (2008) examined the environmentally friendly behavior of individuals living in the United States. Lee et al. (2014), while examining eco-friendly behaviors, conducted their research based on three different types of behaviors that explain eco-friendly behaviors. The research was conducted for individuals living in South Korea. In this study, Lee et al. (2014) conducted by the research and discussed as a model green hotel customers visiting the hotel business in Turkey were investigated. When examining the literature before, describing the types of behavior within the scope of environmentally friendly behavior it has been carried out a study in Turkey. In addition, no research has been conducted in the context of eco-friendly behavior related to hotel customers staying in green hotels. This situation reveals the originality of the study.

The validity and reliability studies were conducted for the research model and the hypotheses formed within the scope of the research were examined by Amos program via path analysis. In this research, firstly the theoretical framework was investigated and hypotheses were explained. After the literature studies, statistical findings related to the research model proposal were included. A research model is proposed for the purpose of the study. The research model is shown in Figure 1 in detail.

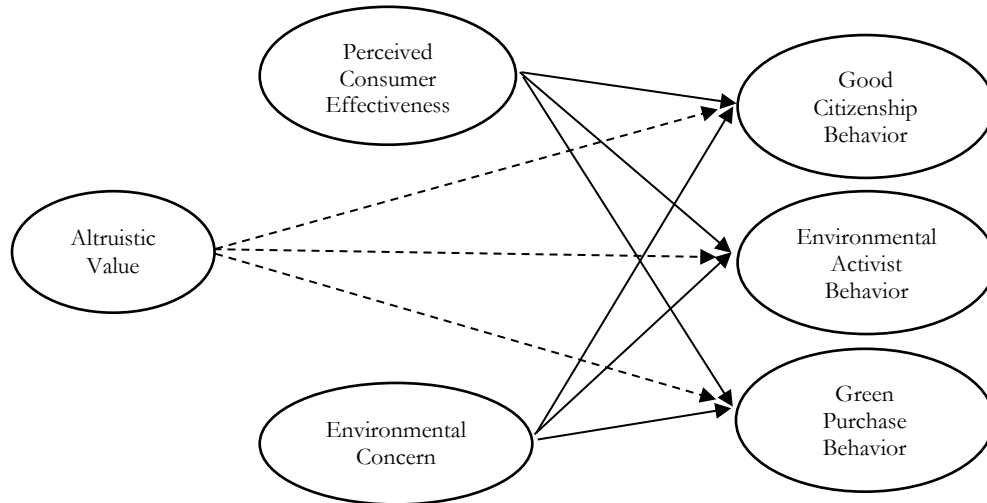

Figure 3. Research Model

As a result of analyzes conducted for the purpose of the research, it was concluded that the variables in the research model had valid and reliable values. Within the scope of the research model proposal, path analysis was performed by means of AMOS package program for the measurement of hypotheses. When the goodness of fit of the research model path analysis is examined (χ^2/df : 1,619, CMIN: 584,620, RMSEA: 0.040, GFI: 0.906, NFI: 0.916, CFI: 0.966, IFI: 0.966), it can be said that the model has good fit.

According to model results; perceived consumer effectiveness, environmental concern and altruistic value account for 58% of good citizenship behavior. It was found that perceived consumer effectiveness has a positive effect on good citizenship behavior with a value of $p < 0.005$ ($\beta = 0,261$). Environmental

concern has a positive effect on good citizenship behavior with a value of $p < 0.001$ ($\beta = 0,454$). Also altruistic value has a positive effect on good citizenship behavior with a value of $p < 0.05$ ($\beta = 0,159$). In line with these results, hypotheses H_1 , H_4 and H_7 were accepted.

According to the results of the path analysis, it was concluded that environmental concern (EC) has a positive effect on environmental activism behavior at a significance level of $p < 0.05$, but PCE (perceived consumer effectiveness) and AV (altruistic value) did not affect positively. In this respect, H_5 hypothesis is accepted and H_2 and H_8 hypothesis are not accepted. Independent variables (PCE, EC and AV) account for 21% of environmental activism behavior. It can be said that there are other factors that are not included in this research in the remaining percentage.

When the results obtained; It was determined that environmental concern has a positive effect on green purchasing behavior at $p < 0.001$ significance level and altruistic value at $p < 0.05$ significance level. On the other hand, perceived consumer effectiveness has no positive effect on green purchasing behavior. In this context, H_6 and H_9 hypotheses were accepted and H_3 hypothesis was not accepted. 41% of green purchasing behavior is explained by the independent variables in the research model.

The results show that environmental concern has the highest impact on good citizenship behavior, environmental activism behavior and green purchasing behavior. Perceived consumer effectiveness, altruistic value and environmental concern were the most frequently explained dependent variables and good citizenship behavior.

As a result, hotel customers believe that they will fulfill their citizenship duties against the country where they live by staying in green hotels. Individuals state that it is important to visit green hotels to protect nature beyond their personal interests. However, they prefer low-level propaganda, signature campaigns or monetary contributions to protect the environment. They prefer to contribute to the protection of the environment by visiting green hotels rather than other hotels during the holiday process. The fact that individuals visit green hotels affects their beliefs that the environment is destroyed or environmental disasters may occur. In addition, they exhibit the behavior of visiting green hotels considering the reasons such as providing equality, protecting nature, ensuring social justice and preventing pollution. All these results show that touristic consumers have high environmental concerns and believe that they can exhibit environmentally friendly behaviors by visiting green hotels. It is also possible to say that they are ready to make sacrifices to realize this behavior. Consequently, increasing green hotels will be positive for the protection of the environment and it will be the right marketing practice for hotels. If public institutions and organizations make the green star campaign more comprehensive and launch it under encouraging conditions, sector representatives will be more in demand. According to data from the Ministry of Culture and Tourism (2019) in Turkey municipal certificate from business and tourism 11.793 certified businesses are just 478 of them green hotels. It is important to increase this number.

Duygusal Zekânın Kültürel Zekâ Üzerine Etkisinin Analizi: Kastamonu Üniversitesi Türk Dünyası Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

Yavuz DEMİREL¹, Erol TURAN² ve Merve AKINCI³

Öz

Duygusal zekâ, insanın duygularını kullanma yeteneği ve aynı zamanda başkalarının duygularını anlayıp, kendi duygularını ayarlama yeteneği olarak tanımlanır. Kültürel zekâ ise, farklı kültürel durumlara kendini uydurabilme yeteneğidir. Günümüz dünyasında artık çok kültürlü yaşam ortamları artmış, kültürel çeşitliliğin yaşandığı işler, meslekler, mekânlar çağın bir gereği olarak yaşam tarzı haline dönüşmüştür. Bu çerçevede kültürel zekâ, farklı kültürlerden insan gruplarını yönetebilmek, farklı ülkelerden ve kültürlerden gelen insanları anlamak ve farklı kültürlerle birlikte yaşayabilmek için geliştirilmesi zorunlu bir yetenek haline gelmiştir. Bu çalışma, çeşitli nedenlerle Kastamonu Üniversitesini tercih eden, Türk Dünyası Ülkelerinden gelen öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, duygusal zekâ ile kültürel zekâ arasındaki ilişki ortaya konularak duygusal zekânın kültürel zekâyâ olan etkisi belirlenmiştir. Duygusal ve kültürel zekânın ortak özelliği; geliştirilebilir, esnek ve çok fonksiyonlu dinamik bir yapıya sahip oluşudur. Yapılan çalışmada duygusal zekâ tek boyuta sahipken, kültürel zekâ; farkındalık, davranışsal ve biliş olmak üzere üç alt boyut şeklinde adlandırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, duygusal zekâ ile kültürel zekâ arasında pozitif yönlü kuvvetli bir ilişki saptanmış ve duygusal zekânın kültürel zekâyı olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zekâ, Kültürel Zekâ, Çok Kültürlü Eğitim, Türk Dünyası Öğrencileri

Analysis of Effectiveness on Emotional Intelligence to Cultural Intelligence: A Research for the Turkish World Countries Students of Kastamonu University

Abstract

Emotional intelligence is defined as the ability to use one's emotions and at the same time understand the feelings of others and the ability to adjust their own feelings. Cultural intelligence is the ability to adapt itself to different cultural situations. In today's world, multicultural living environments have increased, cultural diversity works, occupations and places have become a lifestyle as a necessity of the age. In this context, cultural intelligence has become a necessary skill to be developed to manage groups of people from different cultures, to understand people from different countries and cultures, and to live together with different cultures. This study has been carried out on Turkish World Countries students who preferred Kastamonu University for various reasons. In the study, the relationship between emotional intelligence and cultural intelligence was revealed and the effect of emotional intelligence on cultural intelligence was determined. The common feature of emotional and cultural intelligence is that they have flexible and multi-functional dynamic structure. While emotional intelligence has a single dimension, cultural intelligence has three sub-dimensions like awareness, behavioral and cognition. As a result of the analyses, a strong positive relationship was found between emotional intelligence and cultural intelligence, and it was determined that emotional intelligence positively affected cultural intelligence.

Key Words: Emotional Intelligence, Cultural Intelligence, Multi-Cultural Education, Students of Turkish World

Atıf İçin / Please Cite As:

Demirel, Y., Turan, E. ve Akıncı, M. (2020). Duygusal zekânın kültürel zekâ üzerine etkisinin analizi: Kastamonu üniversitesi Türk dünyası öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 222-234.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.07.2019

¹ Prof. Dr. - Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ydemirel@kastamonu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3478-6307

² Doç. Dr. - Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, eturan@kastamonu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0343-7622

³ Öğr. Gör. - Kastamonu Üniversitesi Kastamonu MYO, makinci@kastamonu.edu.tr - ORCID: 0000-0001-6529-9224

Giriş

Küreselleşmenin pek çok boyutu olmasına rağmen en önemli boyutu, uluslararası kültürel farklılıkların azalmasına vurgu yapmasıdır. Kültürlerarası farklılıkların ortadan kalkmasıyla birlikte, ortak toplumsal ilişkilerin de dünya ölçeğinde giderek arttığı görülmektedir. Küreselleşme ile birlikte, kültürel kimlikler sürekli yeniden inşa edilir hale gelmiş ve bu süreç dünya ölçeğinde tüm kültürleri içine alarak gittikçe hızlanmıştır (Özyurt, 2009, s. 34). Küreselleşme olgusu bir taraftan kültürler arası etkileşimi artırırken diğer taraftan da farklı kültürel özelliklere sahip insanların bir arada yaşamasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum çok-kültürlülük kavramını doğurmuştur. Çok-kültürlülük, farklılıkların bir zenginlik olmasını sağlarken aynı zamanda çatışmaları önleyerek ortak bir yaşam kültürü oluşturmayı da sağlamaktadır. Bu hususta çok-kültürlülük, sosyal girişim olarak düşünülebilir (Yakışır, 2009, s. 2).

Küreselleşmenin yanı sıra iç savaşlar nedeni ile de ortaya çıkan olumsuz sosyal hareketlikler çeşitlilik sonucunu doğurmaktadır (Yaylacı, 2017, s. 345-364). 2000'li yıllarda uluslararasılaşma, üniversitelerin geleceğe yönelik stratejilerinin ayrılmaz bir parçası olarak yükseköğretimin asli görevi haline gelmiştir. Üniversiteler Arası Kurulun raporuna göre Uluslararasılaşmanın Türk yükseköğretimi için kaçınılmaz bir süreç olduğu vurgulanmaktadır (ÜAK, 2016, s. 6). Bu hususta kültür algısı ihtiyacı, refah üzerine atılmış bir zenginlik olarak ifade edilmektedir (Earley ve Ang, 2003, s. 31). Böylelikle kültürel çeşitliliğin yoğun yaşandığı ortamlarda, farklılıklara duyarlı olmak kaçınılmaz hale gelmektedir. Bilgi toplumuna geçişle birlikte, bilgi ve sermaye akışı ile orantılı olarak, kültürel bakımdan heterojen toplumlarda artış gözlenmiştir (İlbuğa, 2010, s. 163-180). Bishop vd. (2011) örgüt içinde paydaş profilindeki değişimlerin, ülkeler arasındaki çok yönlü öğrenci transferinin kaçınılmaz bir sonucu olarak ifade etmektedirler. Çok kültürlü eğitim, bireylerin kendilerini diğer kültürlerin gözünden görebilmelerini sağlamaktadır. Bu durum bireylere, kendilerini daha iyi tanıyabilmeleri ve farklı kültürlere saygı duyabilmeleri, farklı etnik gruplara nasıl davranması gerektiği bilgisini ve becerisini kazandırmaktadır (Banks, 2001, s. 123; Gezer ve Şahin, 2015, s. 173-188). Bu bakımdan çok-kültürlü ortamlarda toplumun yapı taşı niteliğinde olan kurumların da bu duyarlılığa sahip olması beklenmektedir. Bu noktada üniversiteler, kültürel heterojen ortamlar olarak nitelendirilebilmekte ve çok etnisiteli bir yapıyı teşkil etmektedir (İlbuğa, 2010, s. 163-180). Günümüz dünyasında kültürel farklılıkların öneminin artması, özellikle başka ülkelerden ve kültürlerden gelenlerin uyum zorlukları yaşaması, kültürel zekâ olgusunu uluslararası ilişkiler ve bireylerin uluslararası uyumları hususunda ön plana çıkarmıştır (Mercan, 2012, s. 4). Bu önemden yola çıkılarak, çok kültürlü ortamlardan olan üniversitelerdeki yabancı öğrencilerin kültürel zekâ düzeylerine duygusal zekâlarının etkisinin ortaya çıkarılması alanyazın bakımından da önemlidir.

Çalışmada alanyazın ışığında, duygusal zekâ ile kültürel zekâ arasındaki ilişki ele alınarak duygusal zekânın kültürel zekâyâ olan etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Kastamonu Üniversitesinde okuyan ve tamamı Türk Dünyası Ülkelerinden gelen öğrenciler üzerinde bir anket uygulaması yapılarak elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Zekâ, Kültürel Zekâ ve Boyutları

İnsan zihnini çözmeye çalışan “zekâ” ile ilgili araştırmaların 1800’lü yıllara dayandığı dönemlerde zekâ kavramı daha basit, tekil ve gerçek yaşamdan soyutlandırılarak, ele alınmış bir kavram iken; zamanla yapılan çalışmalar sayesinde yeni boyutlar kazanmıştır. Gardner 1983 yılında, zekânın geliştirilebilir, esnek ve dinamik, çok fonksiyonlu bir yapı olduğunu çoklu zekâ kuramı ile ifade etmektedir. Böylelikle içerisine çevresel faktörler ve duygular da katılarak yeniden değerlendirilmiştir (Petrides, 2017, s. 4). İlk olarak bir çocuğun zekâ düzeyini analiz edebilecek bir ölçek geliştirmek istendiğinde Eğitimci Paris, Alfred Binet tarafından IQ (*Intelligence Quotient*) testi ortaya atılmış, bu test sonrasında ise öğrencilerin düşük ya da yüksek zekâ bölümlerine göre sınıflandırıldığı, üstün yetenekliler ve özel eğitim sınıfları oluşturulmuştur. Günümüzde halen kullanılmakta olan Scholastic Aptitude Test (SAT) bu uygulamaya örnek olarak verilebilir. Bu test öğrencinin üniversite eğitimi için gerekli nitelikleri taşıyıp taşımadığını gösteren bir belge sunan niteliktedir. Öğrencinin üniversite yönelimi için temel yeteneklerini ölçerek, matematik, dilbilgisi, okuduğunu kavrama ve kelime bilgisi durumlarını analiz etmektedir. Bu bağlamda zekâ; belirli bilgi formlarını tanıma, öğrenme, hafıza ve akıl kapasitesine imkân ve izin veren şemsiye bir terim olarak ifade edilmektedir (Mayer vd., 2008, s. 503-517). Günümüzde ise bu terim daha çok, eğitim ve psikoloji alanındaki gelişmeler ışığında, bireylerin neler yapabildiğinden ziyade, neleri yapabileceği üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu testlerin çocukların değerlendirilmesinde yeterli kıstas olamayacağı görüşü yaygınlaşarak, onların ayrıca potansiyel yeteneklerinin ortaya çıkarılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Çoklu zekâ kuramı da bu doğrultuda, yeni eğitsel yöntemlerin düşünülmesi için ortaya atılmış ve bir ıçrama tahtası olarak ifade edilmektedir (Talü, 1999, s. 64-72).

Gardner (1983); dilsel, müzikal, mantıksal-matematiksel, mekânsal, bedensel kinestetik, içsel ve kişisel olarak sekiz zekâ sınıflandırmasında bulunmaktadır (Posner, 2003, s. 13). Sistemsel zekâyâ sahip olma, personel gelişimi eylemleri üzerinde pozitif duygu teorisi ve pozitif psikoloji alanında çalışmaların yanı sıra (Gardner, 1983) duygusal zekâ; (Mayer vd., 2008) sosyal zekâ kavramlarını geliştirmişlerdir (Goleman, 2006; Fredickson, 2004; Reasonand Bradbury, 2001).

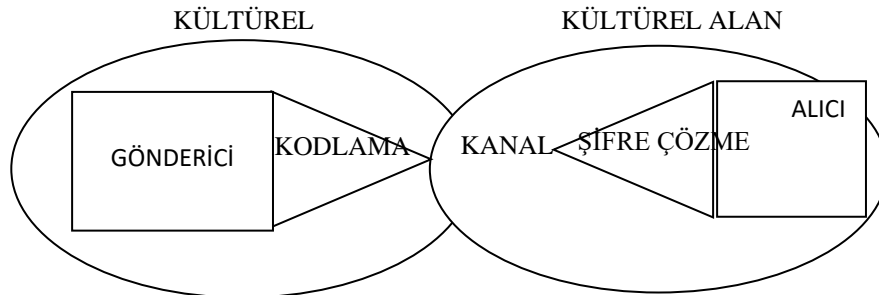
Kültürel zekâ, kültürlerarasında etkili bir şekilde iletişim kurma yeteneğini içerir. Diğer zekâ kavramlarına dayandırılmakla birlikte nispeten yeni bir fikir olarak görülmektedir (Thomas ve Inkson, 2009, s. 75). Kültürel zekâ bilişsel zekâ gibi stabil değil; duygusal zekâ gibi geliştirilebilir düzeyde bir zekâ türüdür (Mercan, 2016, s. 3).

Şekil 1, kültürel zekâyâ sahip olabilen kişinin; insanoğlunun, üç özelliğini ayırabilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bunlar: Evrensel insan, kendine özgü olan kişisel insan ve o kültürde kökleşmiş olan insandır (Earley ve Ang, 2003, s. 54). Kültürel farklılıklara bağılı olarak, yaşamları neticesinde tek bir yere bağılı kalamayan, her iki tarafa da tam olarak ait hissedemedikleri bir yaşam sürmektedirler. Zihinsel süreçler sayesinde ise; farklı kültürlerde karmaşık problemleri çözebilme, problemleri keşfedebilme, değer bulan ürünler sunma gibi fonksiyonları gerçekleştirebilmektedirler (İlbuğa, 2010, s. 163-180).

Şekil 1. Zihinsel Programlamanın Üç Aşaması (Kaynak: Thomas ve Inkson, 2009)

Şekil 2'de ele alınan kültürel iletişim süreci de bir iletişim süreci gibi, kanal aracılığı ile kaynaktan hedef kitleye doğru aktarılmaktadır. Kültürel alanlar, kanallar aracılığı ile karşılaşmaktadır. Davranışlar, fikir, bilgi, duygu, tutum şeklinde kodlanarak alıcıya ses, hareket, model aracılığı ile gönderilmektedir. Alıcı tarafından zihinsel programlama süzgecinden geçirilerek fikir, duygu, düşünce, beceri ve tutuma dönüşebilmektedir.

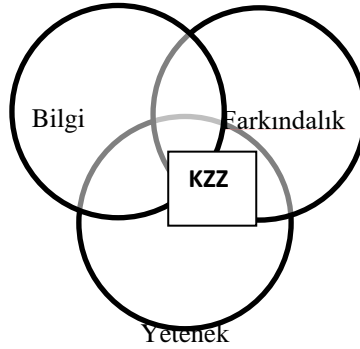
Şekil 2. Kültürel İletişim Süreci (Kaynak: Thomas, 2006)

Kültürel zekânın; kültürel uyum, sınır dışı performans, küresel liderlik, kültürlerarası müzakereler ve çok kültürlü takım süreçleri gibi çeşitli etkenlerin varlığı sayesinde, kültürler arası bağlamlarda, önemli sonuçları sergilediği bilinmektedir (Dyne ve Ang, 2012, s. 295-313). Kültürün değerler bağlamında farklı boyutları bulunmakla birlikte, ülke, şirket ve profesyonel kültür boyutlarının yanı sıra kültürü oluşturan

temel unsurlar; dil, tutum, inanç ve değerler manevi boyutunu, estetik, eğitim, sosyal kurumlar, sosyal sistemler, gelişmişlik düzeyi ise maddi boyutunu ifade edilmektedir (Yeşil, 2009, s. 101-129).

Kültürel zekânın, 21. yüzyılda değişime ayak uydurma, verimlilik ve etkinlik için yönetici ve çalışanların kazanması gereken temel bir beceri olduğu ifade edilmektedir (Mercan, 2016, s. 3). Yeşil (2009) küresel örgütlerde kültürel zekâ konusunu kültürel farklılıkların yönetiminde alternatif bir stratejik kavram olarak ele almıştır. Kültürel zekâ kavramlaştırılırken, kültürel çeşitlilikle karakterize edilen durumların kültürel ipuçlarını uygun şekilde saptaması, asimile etmesi, akıl yürütme ve hareket etme becerisi olarak tanımlanır (Earley ve Ang, 2003, s. 75). Bu nedenle farklı kültürden insanların, yaşanan olayları ve durumları farklı algılaması muhtemeldir. Dolayısıyla insanoğlu, herhangi bir zamanda, dünyanın sunmuş olduğu sürekli değişen uyarıcıların yalnızca bir kısmına katılabilmektedir. Böylelikle birey o yörenin yaşam stillerinden inanisına kadar, kendine hitap eden kültürel algı seçiminde bulunmaya gidecektir. Birey, toplum yapısına bağlı olarak, kültürel koşullanma yaparak, zamanla neleri öğrenmesi gerektiğini ve neleri görmezden geleceğini öğrenecektir (Thomas ve Inkson, 2009, s. 83).

Ülkeler arasında zorunlu ya da gönüllü olarak yaşanan yoğun göç hareketleri sebebiyle, kültürlerarası iletişim kurma gerekliliği sonucu doğmaktadır (Aksoy, 2016, s. 34-53). Kişinin öncelikle kendi kültürel değerlerine sahip olması ile birlikte misafir olduğu kültürün özelliklerini öğrenmesi ve yaşamaya istekli bir değişimi meydana getirecektir. Kültürlerarası farklılıkları yönetmede kültürel zekâ kavramı da yapılan araştırmalarda genel kabul görmüştür. Bu doğrultuda kültürün en önemli özelliği Şekil 3'te ifade edilmiştir. Bu özellik; bilgi, farkındalık ve yeteneğin kesişimini oluşturan zihinsel programların paylaşılmasıdır (Uludağ ve Deveci, 2018, s. 70-76).

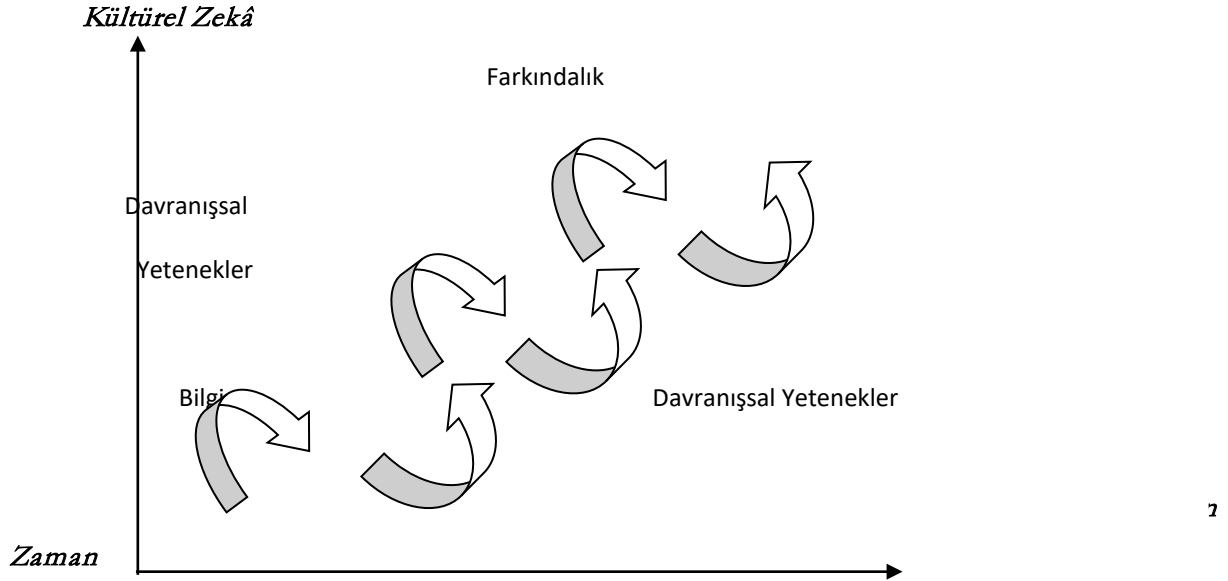

Şekil 3. KZ (Kültürel Zekâ Bileşenleri) (Kaynak: Thomas ve Inkson, 2009)

Zekâ çalışmalarının kökeni orijinallik, duysal, antropometrik ve hafıza fonksiyonlarında gözlenen bireysel farklılıklar üzerine kurulu geleneksel bir temele dayanmaktadır. Gardner, herhangi bir alandaki daha yüksek kabiliyete sahip olanların, diğer bireylerden daha farklı nöral mekanizmalara sahip olduklarını belirtmiştir. Bununla birlikte, genetikten performansa giden yol komplekstir ve nöral mekanizmalara bağlı değişiklik gösterebilmektedir. Posner ise; Gardner'ın zekânın bireysel farklılık ölçümünü, nöropsikolojiye dayanan bir teoriye ittiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte dikkat alanında yapılacak çalışmaların bilişsel psikolojinin tüm alanları için iyi olabileceğini vurgulamaktadır (Posner, 2003, s. 11). Bilişsel psikoloji, biliş ve bilişsel süreci incelemekte aynı zamanda, kişilerin davranışlarının anlaşılabilirliği için dış motivasyon yerine içten güdülenme üzerine yönelmektedir. Kişinin davranışlarını bireyin inanç, beklenti, amaç, tutum ve değerlerinin belirlediği ifade edilmektedir. Bilişsel süreç, bireylerin bilgiyi elde etme, saklama ve kullanma biçimlerinden meydana gelmektedir (Sarvan vd., 2003, s. 73-122). Bu davranışın gelişimi bir dizi algısal uyarılma, özel davranışsal beceriler, kişiler arası ilişkiler gibi genel beceri geliştirmeye bağlanmaktadır (Thomas ve Inkson, 2009, s. 87). Bu çerçevede kültürel zekânın bazı coğrafi ve kültürel farklılıkları anlamada önemli olduğu ifade edilebilir (Crowne, 2011, s. 48).

Aşağıda Şekil 4'te kültürel zekânın gelişim sürecinde zamanla tekrarlayıcı bir sürece gidilerek, S eğrisi çizildiği görülmektedir. Kültürel zekâyı sahip olmak etkileşim veya interaktif öğrenme sürecini içermektedir. Yüksek kültürel zekâyı sahip olmak için kültürel yetenekleri geliştirmek ve bu yetenekleri kullanmak büyük önem taşımaktadır. Kültürel yeteneklerin geliştirilmesi ise zaman bağlı olarak, kültürel etkileşime açık olmak ve kültürel değerleri öğrenme gayret ile mümkün olabilmektedir. Ayrıca kültürel zekânın geliştirilmesinde tecrübeye dayalı öğrenmenin etkin bir yöntem olabileceği belirtilmektedir. Farklı

kültürlerde yaşamak, farklı kültürden insanlar ile etkileşim kurmak, bireyin hayatında yeni ilişkiler, zenginlikler ve olanaklara sahip olmasına zemin hazırlayacaktır (Mercan, 2016, s. 41).

Şekil 4. Kültürel Zekânın Gelişimi (Kaynak: Thomas ve Inkson, 2009)

Farklı sembol formları beynin (*cerebralcortex*) farklı bölümlerine hizmet etmektedir. Biyolojik faktörlere ilaveten kültür de zekâ gelişiminde başat role sahiptir (Talu, 1999, s. 64-72). Yapılan çalışmalarda, kültürel zekânın alt boyutları; üstbilişsel, bilişsel, motivasyonel ve davranışsal zekâ faktörleri olarak boyutlandırılmıştır (Earley ve Ang, 2003, s. 27). Farklı çalışmalarda kültürel zekânın farklı boyutları ele alınmakla birlikte, bu boyutların birbiriyle örtüştüğü genel kabul görmüş niteliktedir (Ersoy ve Ehtiyar, 2015, s. 42-60).

Bilişsel kültürel zekâ, kültürler ve kültürel farklılıklar hakkında genel bilgi ve bilgi yapılarını yansıtır. Üstbiliş ve biliş, bireyin bilişsel işlevini temsil eden zihinsel yeteneklerdir. Motivasyon ise başka bir zihinsel kabiliyettir. Bu süreç, sürücünün bilişsel süreçlerini ve seçimin bir başka önemli zekâ noktası olarak kabul eder (Dyne ve Ang, 2012, s. 295-313). Metabilişsel kültürel zekâ, kültürler arası etkileşimler sırasında, bireyin bilinçli kültürel farkındalık düzeyini ve yönetici işlemeyi ifade eder (Earley ve Ang, 2003, s. 32). Motivasyonel kültürel zekâ, enerjiyi, kültürlerarası durumlarda işleyişe ve gerçekleştirmeye doğru yönlendirmek ve sürdürmek için zihinsel kapasiteyi yansıtır. “Gerçek dünya” problem çözme için kritik olan bilinçli bilişin motivasyonlu doğasını ele alır (Ceci, 1996, s. 103).

Bilişsel, metabilişsel ve motivasyonel zekânın (zihinsel işleyiş içeren) tersine, davranışsal zekâ, eski motor becerilerin davranışsal yeteneğini ifade eder ve bir dizi sözel ve sözel olmayan eylemleri içerir. Davranışsal kültürel zekâ alt boyutları aktive edildiğinde, kültürler arası ortamlarda davranışsallıklarını gösterirler. Bu durum kod değiştirme ve kültürel çevreye uyum sağlamayı gerektirir. Etkileyici kültürlerden gelenler, duygusal ifadeleri iyi bir davranış olarak gören tarafsız kültürlerden gelen insanlarla etkileşimde bulunurken daha az hareketli ve yüksek sesle davranışsal kültürel zekâlarını gösterir (Dyne ve Ang, 2012, s. 295-313).

Duygusal Zekâ ve Boyutları

İnsanın duygularını kullanma becerisi veya toplumdaki diğer üyelerin hislerini, düşüncelerini anlama ve bu anlayış neticesinde kendi hislerini ayarlama yeteneği olarak tanımlanan duygusal zekâ, kuşkusuz kültürel zekâ ile yakından ilişkilidir. Kültürel zekâ ise, insanın farklı kültürel durumlara kendini uyumlaştırma çabası veya yeteneğidir (Crowne, 2011, s. 45).

Bununla birlikte, duygusal zekâ, zekânın farklı boyutlarıyla ilgilenmekte ve kültürel zekâ ortamını açacak şekilde duyguları anlamak ve yönetmek yeteneği olarak değerlendirilebilir (Mercan, 2016, s. 36). Genel zekâ yeteneği ise ağırlıklı olarak bilişsel yetenekler ile ilgilenirken, kültürel olarak farklı durumları ikincil planda değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeye yönelik de zekânın davranışsal ve motivasyonel yönleri üzerinde durulması kaçınılmaz olmuştur (Dyne ve Ang, 2012, s. 295-313). Riggio ve Reichard (2008) duygusal becerileri; duygusal ifade, duygusal duyarlılık ve duygusal kontrol şeklinde ifade etmektedirler. Duygusal ifade gücü, iletişim sırasında tarafların iletişimin içeriğine göre duygusal tepkilerini

ortaya koyabilme yeteneğiyle, duygusal duyarlılık, başkalarının sözel olmayan ya da duygusal ifadelerini algılama ve yorumlama becerisini ifade eder. Duygusal kontrolün ise, sözel olmayan ve duygusal göstergeleri düzenlemeyi ifade etmekte olduğunu vurgulamışlardır.

Böylelikle davranışsal eğitim, insanlara istedikleri davranışları yapma olanağı sunarken, istenmeyen davranışların yapılmasından da kaçınmayı sunmaktadır (Yeşil, 2009, s. 101-129). Davranış yönetmeye yönelik üç sosyal beceri tanımlanmıştır: Sosyal ifade, sosyal duyarlılık ve sosyal kontrol. Sosyal ifade, diğer bireylerle sosyal etkileşimde bulunma konusunda sözlü ve yetenekli iletişim kurabilme yeteneğidir. Sosyal duyarlılık, sözel dinleme becerisidir, aynı zamanda sosyal durumları “okuyabilme” ve sosyal kurallar ve normlar hakkında genel bilgi birikimidir. Sosyal kontrol ise, sosyal durumlara ilişkin, karmaşık sosyal rol oynama becerileri ve incelemesi anlamındadır (Riggio ve Reichard, 2008, s. 169-185).

Duygusal beceriler, duyguları doğru ifade etme, okuma ve anlama becerisiyle ilgilidir. Bunların hepsi duygusal zekâ bileşenlerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, duyguların zihinsel işlemeyi bildirme biçimlerini de içerir. Duygusal beceriler, duygusal zekânın daha “sosyal” unsurlarını temsil eder, çünkü sosyal etkileşimde bireyler arasında veya duyguların nasıl iletildiğine odaklanırlar. Yetenekler modeline göre duygusal zekâ ise, dört genel duygusal yetenekten oluşur (Riggio ve Reichard, 2008, s. 169-185):

1. Duyguları ifade etme yeteneğinin yanı sıra, kendini ve başkalarını duyguları tanıma yeteneğini içeren duyguları tanımlamak;
2. Düşünceyi kolaylaştırmak için duyguları kullanma, düşünme süreçlerini iyileştirmek için duyguları kullanma ve olumlu ruh hallerinin gücünü kullanma;
3. Duyguların karmaşıklıklarını ve inceliklerini ve karşılıklı ilişkileri de dâhil olmak üzere duyguları anlamak; ve
4. Duygusal duyguları düzenlemede ve kontrol etmede, olumlu bir şekilde duyguları yöneten duyguları yönetme.

Kültürel zekâ, bireyin karşıt kültür, alt kültür, toplumsal ve uluslararası kültürler ile etkileşim sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte bireyin söz konusu kültürler hakkında edindiği bilgi ve birikimler kültürel zekânın temelini oluşturmaktadır. Özellikle kültürel zekâ düzeyi yüksek olan bireyler diğer kültürler hakkında hem bilgi sahibidirler hem de bu kültürlerin farkındadırlar. Dolayısıyla bu özelliklere sahip bireyler etkileşime girerken kültürel birikimlerini değerlendirirler. Maddi ve manevi kültürel bilgi birikimleri sayesinde çok hızlı bir etkileşim ve iletişim kurarlar (İlhan ve Çetin, 2014, s. 4-15). Bireylerin kültürel zekâyı sahip olmalarında ise araştırma, inceleme, gözlem, öğrenme isteği, farkındalık, iletişim gibi hususlar etki olmaktadır. Bu bağlamda bireyler diğerleriyle etkileşimde bulunma becerileri bakımından farklılaşırlar. Bu durum farklılaşmaların somut bir örneği olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda; din, duygusallık, kurallara uymama, informel ilişkiler, genel yaşam koşulları, oryantasyon süreci eğitimler ve bireysel hazırlıklar, dile duyulan ihtiyaç, iletişim zorlukları, motive eden unsurlar, kültürel görelilik konularında anlamlı derecede farklılıklar bulunmaktadır.

Yöntem

Çalışmanın amacı doğrultusunda, Kastamonu Üniversitesini tercih eden Türk Dünyası Ülkelerinden gelen öğrencilerin, kültürel zekâları ile duygusal zekâları arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, duygusal zekânın kültürel zekâ üzerine olan etkisini belirlemek için cevap aranacak sorular ve hipotezler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmanın Hipotezleri

Araştırma Sorusu	Araştırmanın Hipotezleri
Duygusal zekâ ile kültürel zekâ düzeyi arasında bir ilişki var mıdır?	1. H ₁ : Duygusal zekâ ile kültürel zekâ arasında anlamlı bir ilişki vardır.
Duygusal zekâ, kültürel zekâ düzeyini etkiler mi?	2. H ₂ : Duygusal zekâ, kültürel zekâyı etkilemektedir.

Çalışma, Kastamonu Üniversitesinde eğitim gören, Türk Dünyası Ülkelerinden gelen öğrencileri kapsamaktadır. Çalışmanın sadece bir üniversitede ve Türk Dünyası Ülkelerinden gelen öğrenciler ile sınırlı kalması çalışmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Bu sınırlılığa rağmen çalışma sonuçlarının hangi üniversite bünyesinde olursa olsun öğrenci hareketliliğine önem veren üniversite öğrencileri ve çalışanlarına aynı zamanda tercihlerdeki tatmin derecesine bağlı olarak uluslararası öğrenci ofislerine de önemli faydalar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın ana Türk Dünyası ülkelerinden gelen ve öğrenim gören yaklaşık 1350 ğrenci oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına Türkçe hazırlık programındaki öğrenciler dahil edilmemiştir. Kolayda rneklem yöntemine göre 264 öğrenciye anket uygulanarak veriler toplanmıştır. Örneklemenin, ana kitlenin yaklaşık %20'sini temsil ettiği görülmektedir. Verilerin toplanmasında, Wells (2017)'in çalışmasından Türkçe'ye uyarlanan 20 ifadeden oluşan kültürel zek leği ve Suehs (2015)'in çalışmasından Türkçe'ye uyarlanan 16 maddelik duygusal zek leği kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırma bulguları SPSS 23.00 paket programı aracılığıyla ortaya konulmuştur. Araştırma bulguları, örnekleme dahil edilen öğrencilere ilişkin sosyo-demografik özelliklerin ortaya konulması, ölçeklere ilişkin güvenirlik ve geçerlik analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi ile verilmiştir. Bu bağlamda öncelikle, öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar, ölçeklerin yapı ve i tutarlılıklarına ilişkin sonuçlar, kültürel zek ile duygusal zek arandaki ilişkiyi ortaya koyan korelasyon ve regresyon analizi sonuçlarına değinilmiştir.

Örneklemenin Sosyo-Demografik zellikleri

Anketi yanıtlayan toplam 264 katılımcının, % 22,3' kadın, % 77,7'si erkek; bunların % 3' evli % 97'si bekrdır. Katılımcıların; % 3' meslek yüksekokulu, % 7,2'si yüksekokul, % 89, 8'i fakültede yükseköğrenim görmektedir; % 3,8'i 4.sınıf, % 10, 6'sı 3. sınıf, % 19, 3' 2.sınıf, % 64' 1. sınıfta eğitim görmektedir. Yaş dağılımları, % 49,2 21-25, % 47,3 ile 16-20 ve % 3,4' ise 26-30 yaş aralığında oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların 87'sinin Azerbaycan, 57'sinin Kırgızistan, 51'nin Kazakistan, 32'sinin Türkmenistan, 27'sinin Özbekistan, 10'nunun da Doğu Türkistan'dan geldiği anlaşılmaktadır.

Geçerlilik ve Güvenirlik Analizleri

Çalışmada verilerin toplanmasında faydalanılan ölçeklerin güvenilirlik tespitinde Cronbach's Alpha katsayısı, geçerlilik tespitinde ise doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Duygusal zek leğinin Cronbach's Alpha katsayısı 0,928 ve kültürel zek leğinin Cronbach's Alpha katsayısı ise 0,924'tür. Doğrulayıcı faktör analiz sonuçları ise Tablo 2 ve Tablo 3'te verilmiştir. Ölçek alfa katsayısının 0,92 olması ise yapılan testlerin % 92 güvenilir olduğunu göstermektedir. rneklemde duygusal zekya ilişkin değerler tek faktör üzerinde toplanmış olup, bu faktör toplam varyansın % 48,317'sini açıklamaktadır. Duygusal zekya ilişkin değerlendirme soruları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$).

Tablo 2. *Duygusal Zek leğinin Güvenilirlik-Geçerlilik Analizi*

Duygusal Zek (Faktör ve Değişkenler)	Yük Değerleri
Kendi duygularımı iyi bir Şekilde anlarım.	,768
Ben her zaman en iyisini yapabilmek için kendi kendimi cesaretlendiririm.	,750
Ne hissettiğimi gerçekten anlarım.	,744
Kendim için hedefler belirler ve o hedeflere ulaşmak için elimden geleni yapmaya çalışırım.	,727
Ben kendi duygularımı kontrol etme konusunda oldukça yetenekliyim.	,717
Ben duygularımı iyi kontrol ederim.	,716
Başkalarının duygu ve hislerine karşı duyarlıyım	,715
Ben öfkemi kontrol edebilir ve zorlukların üstesinden gelebilirim.	,710
Çevremdeki insanların duygularını iyi anlarım.	,708
Çoğu zaman hissettiğim duygunun nedenini anlarım.	,702
Mutlu olup olmadığımı her zaman bilirim.	,679
Başkalarının duygularını gözlemeleme noktasında iyi bir gzlemciyim.	,671
Arkadaşlarımın davranışlarından hangi duygu içerisinde olduklarını anlarım.	,650
Ben kendi kendime motive olan birisiyim.	,647
Ben her zaman çok fkeliendiğimde hızlı bir Şekilde sakinleēebilirim.	,595
Ben her zaman kendimin, kendi kendine yeterli biri olduğunu söylerim.	,595
<i>Faktör Alfa Katsayısı</i>	,928
<i>Faktör Açıklanan Varyans (%)</i>	48,317
<i>lek Alfa Katsayısı</i>	,928
<i>leğe İlişkin Açıklanan Toplam Varyans (%)</i>	48,317
<i>KMO Oranı (%)</i>	,940

Gözlenen korelasyon katsayıları büyüklüğü ile kısmi korelasyon katsayılarını karşılayan bir değer olan Kaiser-Meyer-Olkin rneklem yeterliliği ölçütü olarak bilinmektedir. KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) oranının yüksek olması veri setinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2017, s. 322). Duygusal zek boyutunda KMO değerine bakıldığında 0,940 olduğu grlmştir. Ölçeğin bütününe ilişkin kültürel zek örneklem yeterlilik değeri 0,932 olarak analiz edilmiştir.

Kültürel zekâ alt boyutlarının KMO değerleri ise sırasıyla: 0,893; 0,747 ve 0,806 şeklinde sonuçlanmıştır. Bu sonuçlara göre belirtilen faktörlerin yeterli ve uygun olduğu gözlenmiştir. Ayrıca tüm faktörlere uygulanan güvenilirlik testinde ise; 0,924 sonuçla mükemmel derecede güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Kültürel Zekâ Ölçeğinin Güvenilirlik-Geçerlilik Analizi

Kültürel Zekâ (Faktörler ve Değişkenler)	Yük Değerleri		
	1	2	3
Faktör 1: Farkındalık			
Yabancı bir/birkaç dilin (kelime, gramer vb.) kurallarını biliyorum.	,779		
Tanımadığım bir kültürün içindeki yerel insanlar ile sosyalleşebileceğime dair kendime güveniyorum.	,773		
Farklı kültürlerden insanlarla etkileşim içine girmekten hoşlanırım.	,750		
Farklı kültürlerden gelen insanlarla etkileşim kurarken kültürel bilgimin doğruluğunu zihnimde kontrol ederim.	,714		
Farklı bir kültür içindeki alışveriş biçimlerine alışabileceğim konusunda kendime güveniyorum.	,690		
Farklı kültürlerden insanlarla etkileşim içindeyken kullandığım kültürel bilginin farkında olurum.	,685		
Yeni veya tanımadım bir kültürün üyesi insanlarla etkileşim içindeyken kültürel bilgimi ayarlarım.	,621		
Farklı bir kültürün üyesi insanlarla etkileşim kurarken kültürel bilgimi nasıl uyguladığımı farkındayım.	,605		
Bana tümüyle yeni olan bir kültüre uyum sağlama sırasında oluşabilecek stres durumlarıyla baş edebileceğime eminim.	,513		
Tanımadığım kültürler içinde yaşamak hoşuma gider.	,471		
Faktör 2: Davranışsal			
Kültürlerarası bir etkileşim sırasında gerekirse yüz ifademi değiştiririm.	,718		
Kültürlerarası bir etkileşim sırasında gerekirse sözlü olmayan davranışlarımı (el, baş hareketleri vb.) değiştiririm.	,665		
Kültürlerarası bir etkileşim sırasında gerekirse konuşmamın sıklığını değiştiririm.	,518		
Farklı kültürlerarası durumlara uyum sağlamak için duraklama ve sessizliği farklı olarak kullanırım.	,479		
Kültürlerarası bir etkileşim sırasında gerekirse sözlü davranışlarımı (aksan, ses tonu vb.) değiştiririm.	,414		
Faktör 3: Bilişsel			
Başka kültürlerin yasal ve ekonomik sistemleri hakkında bilgi sahibiyim.		,723	
Başka kültürlerin sanat ve zanaatı hakkında bilgi sahibiyim.		,686	
Başka kültürlerin değerleri ve dini inançları hakkında bilgi sahibiyim.		,621	
Başka kültürlerin evlilik sistemleri hakkında bilgi sahibiyim.		,549	
Başka kültürlerin sözlü olmayan davranış kuralları hakkında bilgi sahibiyim.		,520	
<i>Faktörlere İlişkin Alfa Katsayısı</i>	,893	,747	,806
<i>Her Bir Faktör Tarafından Açıklanan Varyans (%)</i>	24,61	14,98	14,009
<i>Ölçeğin Alfa Katsayısı</i>		,924	
<i>Ölçek İlişkin Açıklanan Toplam Varyans (%)</i>		53,60	
<i>KMO Oranı (%)</i>		,932	

Faktör sayısını belirlemede değişik yöntemler söz konusu olmakla birlikte, örneklemimizde özdeğer istatistiği (Eigenvalue) 1'den büyük olan faktörler anlamlı olarak belirtilmiştir (Kalaycı, 2017, s. 328). Tablo 3'te bu şekilde 3 faktör söz konusudur. Birinci faktör toplam varyansın % 24,616'sını açıklamaktadır. 1. ve 2. faktörler toplam varyansın % 39,597'sini açıklamaktadır. Üç faktör ise toplam varyansın % 53,606'sını açıklamaktadır.

Duygusal Zekâ ile Kültürel Zekâ Arasındaki İlişki

Duygusal zekâ ile kültürel zekâ boyutları arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmış ve Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Faktörlere İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Faktörler	Ortalama	Standart Sapma	N
Faktör 1: Farkındalık	3,3572	,90698	264
Faktör 2: Davranışsal	3,2356	,85198	264
Faktör 3: Biliş	3,2273	,93671	264
Faktör 1: Duygusal Zekâ	3,4894	,85662	264

Not: Ortalama ve standart sapma değerleri; 1) Kesinlikle katılmıyorum, 5) Kesinlikle katılıyorum ölçeği baz alınarak besaplanmıştır.

Tablo 4, modele dâhil edilen değişkenlerin aritmetik ortalamasını ve standart sapmalarını göstermektedir. Verilen cevaplara göre, sapmaların en fazla olduğu faktör üçüncü faktör olarak gözlenmektedir. 264 öğrencinin katılımıyla gerçekteştirilen hesaplamalar dikkate alınarak, verilen cevaplar doğrultusunda, ortalamaların kararsızlık boyutunu aştığı, katılıyor ifadelerine yaklaştığı söylenebilir.

Kültürel zekâ alt boyutları ile duygusal zekâ arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmış olup sonuçlar Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Duygusal Zekâ ile Kültürel Zekânın Boyutları Arasındaki İlişki

Kültürel Zekânın Alt Boyutları ve Duygusal Zekâ	1	2	3	4
1) Farkındalık	r p	1		
2) Davranışsal	r p	,654** ,001	1	
3) Bilişsel	r p	,717** ,001	,568** ,001	1
4) Duygusal Zekâ	r p	,756** ,001	,571** ,001	,617** ,001

** . Korelasyon ilişkisi $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır. N:264

Tablo 5 incelendiğinde, faktörler arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Duygusal zekâ ile kültürel zekânın alt boyutu farkındalık alt boyutu arasındaki ilişki 0,756, davranışsal alt boyutu arasındaki ilişki ,571 ve biliş boyutu arasındaki ilişki ise ,617 olarak belirlenmiştir. Sonuçlara göre duygusal zekâ ile kültürel zekânın alt boyutları arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişkinin olduğu dikkat çekmektedir. Öğrencilerin sahip oldukları duygusal zekâ düzeyleri yükseldikçe sahip oldukları kültürel zekâ düzeyleri de artmaktadır. Bu durum araştırmanın “H₁: Duygusal zekâ ile kültürel zekâ arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezini doğrulamaktadır.

Duygusal Zekânın Kültürel Zekâyâ Etkisi

Duygusal zekânın kültürel zekâ üzerine olan etkisini belirlemek için regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6’da verilmiştir. Duygusal zekâ bağımsız değişken olarak, kültürel zekâ ve boyutları ise bağımlı değişken olarak ele alınmıştır.

Tablo 6. Duygusal Zekânın Kültürel Zekâyâ Etkisi

Kültürel Zekâ ve Boyutları	Beta (B)	t-değeri	p	F	p	R ²
Farkındalık	,756	18,68	,001	346,15	,001	,57
Davranışsal	,572	11,25	,001	126,70	,001	,32
Bilişsel	,616	12,63	,001	159,51	,001	,37
Genel Olarak Kültürel Zekâ	,742	17,86	,001	319,20	,001	,55

Modelin gözlemlenen değerine göre regresyon modeline ne kadar uyumlu olduğu regresyon modelindeki F değerlerine göre yorumlanır (Gürbüz ve Şahin, 2016, s. 274-275). Tablodaki anlamlılık değeri (p) 0.05 değerinden küçük bir değere sahip olduğundan model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Düzeltilmiş R² değerine göre örneklem grubunda duygusal zekâ, modele dâhil edilen kültürel zekâ değişkeninin genel olarak %55’ni açıklanmaktadır. Geriye kalan %45’lik kısmı ise modele dâhil etmediğimiz değişkenler tarafından açıklanır. Modelde öncelikle duygusal zekânın kültürel zekânın her bir alt boyutuna etkisi daha sonra ise duygusal zekânın genel olarak kültürel zekâ üzerine olan etkisi saptanmıştır. Özellikle duygusal zekânın, farkındalık algısını daha çok etkilediği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle Duygusal zekâ düzeyindeki pozitif bir birimlik artış, öğrencilerin farkındalık düzeyinde. 756’lık bir artışı sağlamaktadır. Bu bağlamda “H₂: Duygusal zekâ, kültürel zekâyı etkilemektedir.” hipotezi de kabul edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada; Kastamonu Üniversitesinde okuyan Türk Dünyası Ülkelerinden gelen öğrencilerin duygusal zekâ düzeyleri ile kültürel zekâ düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla; öncelikle değişkenler arasındaki ilişkiler test edilmiş, elde edilen bulgular öğrencilerin duygusal zekâ alt boyutları ile kültürel zekâ düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Bu bulguya göre; duygusal zekâ düzeyi arttıkça öğrencilerin kültürel zekâ düzeylerinde yükselme olmaktadır.

Zekâ sınıflandırmaları ile ilgili konular literatürde oldukça geniş bir yere sahiptir. Sahip olunan duygusal zekâ düzeyine bağlı olarak kültürel zekâ kavramı etkileyen niteliktedir. Kültürel zekâ kavramları kişilerin iş yaşamını, üniversite tercihlerini ve performansını şekillendirebilir potansiyele sahiptir. Kültürel zekâ kavramı bireylerin tercihlerini etkilemesi ve performans düzeylerini arttırması gerekirken, bilgi, farkındalık ve davranışsal yeteneklerin zamanla gelişmesi ile kültürel zekâ kavramı da gelişebilmektedir. Öğrenme ve farkındalık eğrisi sayesinde sahip olunan duygusal zekâ düzeyinin etkisine bağlı olarak, kültür algısı etkilenmektedir. Beklenen tutumlar; ortama ilişkin özellikler, toplumun kökeni ve eğitim programları sayesinde, psikolojik uyum ve adaptasyon gibi istenen tutumlara dönüşmektedir. Kültürel etkileşimler nezdinde olumsuz tutumlar ise kültürel şok ile sonuçlanabilmektedir.

Bu çalışmada yapılan anket çalışmasının analizi sonucunda deneklerin kültürel zekâ düzeylerinde cinsiyet, yaş vb. boyutlarda farklılıklar tespit edilmiş ve duygusal zekânın kültürel zekâyı karşı düzeltici bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bizim bulduğumuz sonuçlara paralel biçimde Uludağ ve Deveci (2018), yine üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada, kültürel zekâ düzeyinde farklılaşmalar ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalarında katılımcıların büyük çoğunluğunu kadınlar ile erkeklerin kültürel zekâ düzeyleri görece olarak farklılaşmaktadır. Mercan (2016), turizm sektöründe yaptığı çalışmada ise, kadın ve erkeklerin aritmetik ortalamalarının arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Yaş değişkenine göre kültürel zekânın alt boyutu olan bilişsel-davranışsal zekâ düzeylerinde anlamlı farklılık bulunmakla birlikte kültürel zekâ seviyesinin en yoğun yaşandığı yaş grubu 26-30 yaş arası olarak gözlemlenmiştir. Bu konu çerçevesinde Hindistan'da yapılan bir çalışmada, toplumların kültürel farklılıklara maruz kalma düzeyi ve toplumdan topluma değişebilen sosyal, kültürel ve duygusal zekâ anlayışının ne olduğuna dair düşünceler yaklaşımlarda bulunulmuştur. Böylelikle insan kaynakları süreci olarak değer algılarına dikkat çekilmiştir (Crowne, 2011, s. 47). Kültürel zekânın etkisinin tespit edilmesinde ise farkındalık, davranışsal ve biliş düzeyi üç boyutta ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Duygusal zekâ ise tek boyut olarak analize tabi tutulmuştur.

Araştırmanın temel amacı çerçevesinde; duygusal zekâ düzeyinin yordayıcılık gücünün belirlenmesi için yapılan aşamalı regresyon analizi sonuçları ise; yukarıdaki bulguyu destekleyecek şekilde duygusal zekâ düzeyinin öğrencilerin kültürel zekâ düzeyleri üzerinde anlamlı bir yordayıcılık gücünün olduğunu göstermektedir (Tablo 6). Araştırmadan elde edilen bulgu, bu öğrencilerin duygusal zekâ alt boyutlarının - *farkındalık, davranışsal ve biliş*- tamamının güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Bu konu üzerine yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar görülmektedir. Küreselleşme sürecinde liderlerin kültürel zekâ düzeyleri ile duygusal zekâ düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin ($r=0,62$) olduğu tespit edilmiştir (Rockstuh, 2011, s. 832). Tanu ve Sandeep (2018) tarafından Hindistan'da hizmet sektörü yöneticilerine yönelik yaptıkları çalışmada yöneticilerin duygusal zekâ algılamaları ile kültürel zekâ algı düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki ($r=0,53$) olduğu ve kültürel zekâ düzeyi yüksek yöneticilerin değişime daha hızlı uyum sağladıkları belirlenmiştir. Amerika'da bir üniversitede 485 katılımcı üzerine gerçekleştirilen bir çalışmada kültürel baskının kültürel zekâyı etkilediği ancak duygusal zekâyı etkilemediği görülmüştür (Crowne, 2013, s. 5). Alon ve Higgins (2005) ise küresel liderlik başarısında duygusal ve kültürel zekânın rolünün önemli olduğunu ve kültürel zekânın duygusal zekâyı olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Analiz sonuçları dikkate alındığında geliştirilebilir ve değişebilir nitelikte olan duygusal zekâ düzeyi kültür algısını şekillendirerek, bireylerin ülke/üniversite seçimlerine yönelik tutumlarında etken olduğu ileri sürülebilir. Bu seçimlerin, kişisel deneyimlerin yanı sıra sosyo-politik ilişkiler, kültür yapısı gibi faktörlerden etkilendiği de ileri sürülebilir. Bu bağlamda bu ülkelerden Türkiye'ye sistematik öğrenci hareketliliğinin, bu doğrultuda gelişimsel bir süreç olacağı kaçınılmazdır. Esasında sahip olunan kültürel değerler, bu ülkelerden öğrencilerin Türkiye'yi tercihlerini etkileyecektir. Bu tercih söz konusu bu ülkelerden Türkiye'ye doğru öğrenci hareketliliğini etkileyerek bu ülkelerle olan kültürel zenginliğe zemin hazırlayacaktır.

Araştırma kapsamına bir üniversitenin dâhil edilmiş olması ve diğer üniversitelerin dâhil edilmemiş olması çalışmanın yaygın etkisini azaltmaktadır. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmalarda örneklemimin

tüm kamu-özel-üniversitelerini kapsayacak şekilde genişletilmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışmanın sonuçlarını genişleterek yorumlamak, çalışma sonuçlarına göre genellemeler yapmak yanlış anlamlara yol açabilir

Kaynakça

- Aksoy, Z. (2016).Kültürlerarası iletişim eğitiminde öğrencilerin kültürlerarası duyarlılık gelişimi öz değerlendirmeleri üzerine bir inceleme. *Selçuk İletişim*, 9(3), 34-53
- Alon, I. ve Higgins, J. M. (2005).Global leadership success through emotional and cultural intelligences. *Business Horizons*, 48(6), 501-512.
- Banks, J. A. (2001). *Diversity within unity: essential principles for teaching and learning in a multicultural society*. Washington: University of Washington, Center for Multicultural Education.
- Bishop, T., Reinke, J. ve Adams, T. (2011). Globalization: trends and perspectives. *Journal of International Business Research*, 10(1), 117-130.
- Ceci, S. J. (1996).*On intelligence: a bioecological treatise on intellectual development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cogan, J. J. ve Morris, P. (2001).The development of civics values: an overview. *International Journal of Educational Research*, 35, 1- 9.
- Crowne, K. (2011).Exploring intelligences, organizational skills and leadership in Mumbai, India. *International Journal of Business, Humanitie sand Technology*, 1(2), 44-51.
- Crowne, K. A. (2013). Cultural exposure, emotional intelligence, and cultural intelligence: an exploratory study. *International Journal of Cross Cultural Management*, 13(1), 5-22.
- Deardoff, D. K. (2006). Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internalization. *Journal of Studies in International Education*, 10(3), 254-272.
- Dyne, V. L. ve Ang, S. (2012). Subdimensions of the four-factor model of cultural intelligence: Expanding the conceptualization and measurement of cultural intelligence. *Social and Personality Compass*, 6(4), 295-313.
- Earley, P. C. ve S. Ang (2003). *Cultural intelligence: individual interactions across cultures*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.
- Ersoy, A. ve Ehtiyar, R. (2015).Kültürel farklılıkların yönetiminde kültürel zekânın rolü: Türk ve yabancı yöneticiler üzerine bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(1), 42- 60.
- Fredrickson, B. L. (2004). The broaden-and-build theory of positive emotions. *Philos TR Soc B: Biol Sci*, 359, 1367-1377.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: the theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books.
- Gezer, M. ve Şahin,İ. F. (2015). Çokkültürlü eğitime yönelik tutum ve kültürel zekâ arasındaki ilişkinin yem ile incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 38, 173-188.
- Goleman, D. (2006). *Social intelligence: the new science of social relationships*. London: Hutchinson.
- İlbuğa, E. (2010). Çokkültürlülük, ulusötesilik ve kültürlerarası iletişim yeterliğı. *Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, 7(1), 163-180.
- İlhan, M. ve Çetin, B. (2014).Sosyal ve kültürel zekâ arasındaki ilişkinin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Turkish Journal of Education*, 3(2), 4-15.
- Macnab, B. R. ve Worthley, R. (2012). Individual characteristics as predictors of cultural intelligence development: the relevance of self-efficacy. *International Journal of Intercultural Relations*, 36(1), 62-71.
- Mayer, J. D., Salovey, P. ve Caruso, D. R. (2008). Emotional intelligence: New ability or eclectic traits? *Am Psychol*, 63, 503-517.
- Mercan, N. (2016).Çok kültürlü ortamlarda kültürel zekânın kültürler arası duyarlılık ilişkisine yönelik bir araştırma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-13.
- Özyurt, C. (2009). Toplumunu yeniden düşünmek: kozmopolitanizm ve çokkültürlülük.VI. *Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar*, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Petrides, K. V. (2017). Intelligence, Emotional. (İçinde: J. P. Stein), *Reference Module in Neuroscience and Biobehavioral Psychology*, London: Elsevier.
- Posner, M. I. (2003). Neural systems and individual differences. A commentary on frames of mind: the theory of multiple intelligences *Annual Meeting of the American Educational Research Association in Chicago, IL*, April.
- Reason, P. ve Bradbury, H. (eds). (2001). *Handbook of action research: participative inquiry and practice*. London: Sage Publications.
- Riggio, R. E. ve Reichard,R. J. (2008). The emotional and social intelligences of effective leadership: an emotional and social skill approach. *Journal of Managerial Psychology*, 23(2), 169-185.
- Rockstuhl, T., Seiler, S., Ang, S., Van Dyne, L. ve Annen, H. (2011). Beyond general intelligence (IQ) and emotional intelligence (EQ): The role of cultural intelligence (CQ) on cross-border leadership effectiveness in a globalized world. *Journal of Social Issues*, 67(4), 825-840.
- Sarvan, F., Anıcı, D., Özen, E. J., Özdemir, B. ve Tarcan İçigen, E. (2003). On stratejik yönetim okulu: Biçimleşme okulunun bütünleştirici çerçevesi. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6, 73-122.
- Suehs, D. J. (2015). Emotional intelligence and employee engagement: a quantitative study to explore the relationship between the emotional intelligence of frontline managers and supervisors and the degree of employee

- engagement of their direct reports in a tertiary care health care setting. (İçinde: Ralph C. Wilson, Jr.), *School of Education*, London: St. John Fisher College.
- Talu, N. (1999). Çoklu zekâ kuramı ve eğitime yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 64-72.
- Tanu, S. ve Sandeep, S. (2018). Relationship of emotional intelligence with cultural intelligence and change readiness of Indian managers in the service sector. *Journal of Organizational Change Management*, 4, 32-47.
- Thomas, D. C. (2006). Domain and development of cultural intelligence: the importance of mindfulness. *Group and Organization Management*, 31(1), 78-99.
- Thomas, D. C. ve Inkson, K. (2009). *Cultural intelligence: living and working globally*, San Francisco, California: Berrett-Koehler Publishers.
- Uludağ, E. ve Deveci, G. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin kültürel zekâlarının değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3, 70-76.
- ÜAK(2016). Türkiye’de yükseköğretim ve uluslararasılaşma. *Analiz Dergisi*, 1-32.
- Yakışır, A. N. (2009). *Modern bir olgu olarak çokkültürlülük* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yaylacı, G. F. (2017). Süper-çeşitlilik çağında çokkültürcülük. *Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 345-364.
- Yeşil, S. (2009). Kültürel farklılıkların yönetimi ve alternatif bir strateji: kültürel zekâ. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (16), 101-129.
- Wells, C. M. (2017). *An analysis of global corporate culture and the relationship between cultural intelligence and transformational leadership*. Nashville, Tennessee: Trevecca Nazarene University.

EXTENDED ABSTRACT

Globalization emphasizes the reduction of international cultural differences. This means that social relations are increasing their visibility on a world scale. At the same time globalization emphasizes that cultural identities can be reconstructed continuously. Thanks to the phenomenon of globalization, the world is shrinking, but different cultures and identities merge into multiculturalism to live together. Multiculturalism is considered an attempt to be an alternative to avoid conflict. Multiculturalism has been proposed as an alternative initiative.

These processes are known to make different societies more dependent on each other. The main factors affecting are the globalization of the economy, the globalization of scientific and technological civilizations, and the emergence of the information society. In the 2000s, internationalization has become an essential element and an inevitable tendency of higher education as an integral part of universities' future strategies. Internationalization is an inevitable process manic Turkey argued for higher education. In this respect, the need for cultural perception is expressed as richness on welfare. Thus, it becomes inevitable to be sensitive to differences in environments where cultural diversity is intense. In this respect, it is expected that the institutions which are the building blocks of the society in multicultural environments will have this sensitivity. At this point, universities can be characterized as cultural heterogeneous environments and constitute a multi-ethnic structure at this point.

In the context of these explanations, the relationship between emotional intelligence and cultural intelligence was determined and the effect of emotional intelligence on cultural intelligence was tried to be determined. The data were obtained from the Central Asian Republics students of Kastamonu University and analyzed.

The cause of these students studying in higher education in Turkey are as follows; providing facilities such as visa procedures, residence permit, strong economic-political links between countries, low level of education in their own country, opportunities to provide higher education, libertarian structure of higher education, cultural proximity, low living costs, economic development, geographical location, migration reasons such as facilities have come to the forefront. In this context, as a determinant of international migration preferences, it can be said that factors such as curricula, personal experiences as well as socio-political relations and cultural structure are effective.

The increasing importance of cultural differences, the difficulties of adaptation from foreigners, the role of cultural intelligence is taking part in the international management literature. Based on this importance, it is also essential in terms of literature to reveal the effect of emotional intelligence on foreign students' cultural intelligence levels in universities of multicultural environments. The main aim of study is to investigate the effect of emotional intelligence on cultural intelligence by revealing the relationship between the cultural intelligence and emotional intelligence of the students from Central Asian countries who prefer Kastamonu University.

The number of questionnaires is limited to 264 and the data collection techniques are excluded from the survey. In spite of these constraints, it is thought that the results of the research will provide important clues to the international student offices on the basis of the degree of satisfaction of the university students and employees, who also place emphasis on student mobility, regardless of the university.

The universities, which are open to innovation and operate with innovative practices, are decisive for this study. For this reason, judicial sampling method was preferred among innovative universities in accordance with the quantitative research method in the field where it operates and based on the sampling, research data were collected from participants consisting of international students by means of a questionnaire.

Analysis of the research data was used SPSS 23.00 package program. The research data were given by the socio-demographic characteristics of the students included in the sample, reliability and validity analysis, correlation analysis and regression analysis.

The KMO value of emotional intelligence was 0,940. The cultural intelligence of the whole scale was analyzed as 0,932. KMO values of cultural intelligence sub-dimensions are as follows: 0,893; 0,747 and 0,806. According to these results, it was observed that the stated factors were adequate and appropriate. In addition, the reliability test applied to all factors; it was found to be perfectly reliable with 0,924 results.

There was a strong relationship between emotional intelligence and cultural intelligence. At this point, it does not want strong correlations between the independent variables. The fact that the correlations between independent variables and 0,80 do not correlate the independent variables' contribution to the model and the power of the model.

There was a statistically significant difference between the factors and the relationship was 99% confidence level. The relationship between emotional intelligence and awareness of cultural intelligence has a strong relationship with 0,756. There is also a strong relationship between the sub-dimensions of Awareness and Cognition in cultural intelligence. A moderate-strong relationship has emerged between the Awareness and Behavioral sub-dimensions of cultural intelligence with 0,654. Other correlation relationships between emotional intelligence and cultural intelligence sub-dimensions also have moderate relations.

In the determination of the effect of cultural intelligence, awareness, behavioral and cognitive levels were evaluated separately in three dimensions. Emotional intelligence was analyzed in one dimension. In the analysis, a statistically significant relationship was found between emotional intelligence and cultural intelligence.

When the results of the study are taken into consideration, the level of emotional intelligence, which can be changed and changed, will be shaped by the perception of culture, and it will be effective in individuals' attitudes towards university choices. Depending on the level of satisfaction experienced, the culture perception will be affected positively.

The fact that only one university based on the research and the existence of various constraints in the research has caused the research sample not to be extended to include all public-private-universities. For this reason, interpreting the results of the study and generalizing according to the results of the study can lead to misunderstandings. In the future, the scope of the studies to be carried out in this area can be broadened and different perspectives can be brought to the subject. Thus, it is advisable to conduct the research in a larger university.

Avrupa'da Aşırı Sağ'ın Yükselişinin Göç Politikalarına Etkileri: Hollanda Örneği

Tülin AVCU¹

Öz

İnsanlığın doğuşuyla birlikte ele alınabilecek bir olgu olan göç, insanların buldukları yerden başka bir yere geçici, kalıcı, gönüllü ya da zorunlu bir şekilde fiili olarak yer değiştirmesidir. 20. yüzyılda yaşanmış olan savaşlardan kaynaklı olarak büyük bir yıkıma uğrayan Avrupa ülkeleri, bu yıkımı bertaraf etmek ve yeniden toparlanabilmek adına göç almaya başlamışlardır. Ancak bu şekilde başlayan göç dalgası ardından aile birleşmeleri yoluyla daha da artmıştır. Bu süreçte Avrupa'ya alınmayan göçmenler yasadışı yolları da tercih ederek Avrupa ülkelerine gelmeye başlamış ve bu durum Avrupa için bir sorun teşkil etmiştir. Avrupa Birliği üye ülkeleri bu noktada sığınmacı ve göçmenlere yönelik olarak ortak anlaşmalar ile dış sınırların kontrolünü sağlamaya çalışmıştır. Soğuk Savaş'ın ardından artan göçün etkisiyle tetiklenen güvenlik endişesi, göçmenlerin bir nevi güvenlik sorunu olarak görülmesine yol açmıştır. Bu noktada da Aşırı Sağ partiler göçmenlere yönelik olarak katı söylemlere yer vermiş ve politikalarını da buna göre şekillendirmeye başlamışlardır. Özellikle yabancı düşmanlığından beslenen Aşırı Sağ Partiler son dönemde oylarını da artırmayı başarmışlardır. Bu çalışmanın amacı, Avrupa'da aşırı sağ'ın göç politikalarında yarattığı dönüşüm ve bu dönüşüm çerçevesinde yine aşırı sağın yabancı düşmanlığı ile politik olarak beslenmesinin Hollanda örneği üzerinden gösterilmesidir. Yöntem olarak, literatür taraması, içerik analizinin yanı sıra ulusal ve uluslararası gazetelerin arşiv taramaları yapılmış ve ülke incelemelerine yer verilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuç ise; Avrupa'da ve özellikle Hollanda'da aşırı sağ'ın ve aşırı sağ partilerin oylarının yükselişe geçmesi ve bununla birlikte göçmen karşıtlığının belirgin bir hal alması, bu durumun da iktidarda olan ve iktidar arayışında olan partilerin göç politikalarında değişikliğe yol açarak politikaların sertleşmesine neden olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Aşırı Sağ, Avrupa, Geert Wilders, Göç, Hollanda

The Effects of the Rise of European Extreme Right on Migration Policies: The Netherlands Case

Abstract

Migration, which is a phenomenon that can be handled with the birth of humankind, is the actual displacement of people from one place to another in a temporary, permanent, voluntary or obligatory way. The European countries which have been through a great destruction due to the wars in the 20th century started to receive immigration in order to eliminate this destruction and recover. However, the migration wave which started in this way increased after the family reunions. In this process, immigrants who were not taken to Europe started to come to European countries by choosing illegal ways and this became an issue for Europe. At this point, the member states of the European Union have sought to ensure the control of the external borders through joint agreements for asylum seekers and migrants. The security concern triggered by the impact of increased immigration following the Cold War led to the view that migrants were seen as a kind of security problem. At this point, the extreme right parties have included solid discourses on immigrants and have started to shape their policies accordingly. Especially the extreme right parties that have fed from xenophobia have been able to increase their votes recently. The aim of this study is to show the transformation of the migration policies by the extreme right in Europe and the political nutrition of the extreme right through xenophobia in this transformation context through the case of The Netherlands. As a method, besides literature review, content analysis, archive scans of national and international newspapers were conducted and country reviews were included. The result obtained from the study is the fact that the votes of the far-right and far-right parties in Europe and especially in the Netherlands have increased and the anti-immigrant stance has become evident, and this situation has caused the changes in the immigration policies of the parties in power and in search of power.

Key Words: Extreme Right, European, Geert Wilders, Migration, Netherlands

Atıf İçin / Please Cite As:

Avcu, T. (2020). Avrupa'da aşırı sağ'ın yükselişinin göç politikalarına etkileri: Hollanda örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 235-247.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.07.2019

¹Doktora Öğrencisi - Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, avcutulin.92@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6463-7367

Giriş

Avrupa'da göçün II. Dünya Savaşı'nın ardından artmasıyla birlikte göç olgusu oldukça önemli hale gelmiştir. Bu artıştan dolayı Avrupa ülkeleri bu duruma bir sınır getirilmesi gerektiğinden hareketle Avrupa Birliği üye ülkeleri olarak göçmenlere yönelik ortak politika geliştirmek ve ortak bir amaç etrafında hareket etmek amacıyla birçok anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmalar ise özünde, sığınmacı sayısını sınırlamaya ve iç sınırlardan ziyade dış sınırların korunmasına yönelik tutumlar içermektedir. Soğuk Savaş'ın ardından güvenlik endişesinin de artmasından dolayı bu anlaşmalarda ayrıca güvenlik açığının olmamasına da özellikle dikkat edilmiş ve çeşitli vize ve sınır kontrolü sistemleri geliştirilmiştir.

Avrupa'da son dönemlerde aşırı sağ partilerin seçimlerde oylarını yükseltmesiyle birlikte aşırı sağ ideolojide de ciddi bir artış söz konusu olmuştur. Aşırı sağ'ın özelliklerinin içerisinde yabancı düşmanlığı, islamofobi ve ırkçılık'ın bulunması ise göçmenlere yaklaşım noktasında tedirgin edici olabilmektedir. Nitekim aşırı sağ partiler bu söylemleri kullanabilmekte ve oylarını da artırabilmektedir. Bu durum ise göç politikalarında Avrupa'da bir değişim yaratmaktadır. Bu çalışmada Avrupa'dan kastedilen İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Avrupa'nın Batısı'nda yaşanan göç akını ile ilgilidir. Avrupa'da Yakın Tarih Göç Dalgaları başlığı altında göçün dönemler halinde nasıl bir artış içine girdiği açıklanmıştır.

Bu anlamda çalışmanın birinci bölümünde; Göç kavramına ve yazarların tanımları, göçün çeşitlerine ve kuramlarına yer verilmiş ardından konuyla bağlantılı bir şekilde aşırı sağ kavramına ve tanımlarına değinilerek aşırı sağ'ın içinde barındırdığı unsurların neler olduğu açıklanmıştır. İkinci bölümde; Avrupa'da yükselmekte olan aşırı sağ'a ve Avrupa'da göçle beraber ortaya çıkan sonuçların aşırı sağ politikalara etkisi üzerinde durularak göç kabul eden ülkelerin uygulamış oldukları temel göç politikaları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise; Hollanda'nın genel anlamda göç politikaları ve özellikle 2000'li yıllarla birlikte çokkültürcülük politikalarında bir dönüşüm yaşandığı noktasında birkaç örnek verilmiş ve aşırı sağcı liderlerin uygulama ve davranışlarına örnek teşkil edecek olan Geert Wilders ve partisinin politikaları üzerinde durularak çalışma tamamlanmıştır.

Yöntem

Çalışmada literatür taraması ve basın yayın organlarının arşiv araştırması yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak kabul edilen örnek olayların incelenmesi çalışmanın temel yöntemini oluşturmaktadır.

Göç Kavramı

Göç, insanların toplu olarak ve sürekli yaptıkları eylemlerden bir tanesidir. Geçmişten günümüze devam eden göç hareketlerinin bundan sonra da devam edeceğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ortaylı'ya göre; bir toplumda göç sona ermişse orada toplumun da eridiği görülmektedir (Ortaylı, 2006, s. 9). Göç hareketleri son yarım yüzyılda beş kıtayı etkileyen, değişik faktörlere dayanan, ulus kavramını sorgulatan demografik açıdan milyonlarca insanı kapsayan bir süreçtir (Unat, 2002, s. 3). Göç, dünya tarihinin her döneminde görülmüştür. Bazı toplumlar göç sonucunda değişim geçirerek çok kültürlü toplumlar haline gelmişlerdir ve bazı ülkeler bu durumu kabullenirken bazı ülkeler ise kabullenememektedir. 20. yüzyılın sonlarında ulus-devletler, siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal alanlarda varlık gösteren uluslararası bağlantıların yaygınlaşmasıyla, ulusal sınırları aşan göç hareketlerinin etkisinde kalmıştır (Unat, 2002, s. 3). Uluslararası göç, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra küreselleşme hareketi içerisinde önemli bir yer teşkil etmiştir (Castles ve Miller, 2008, s. 3).

Türk Dil Kurumu'nun (TDK) Büyük Türkçe Sözlüğüne göre Göç; “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin ve toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” (Türk Dil Kurumu, Erişim: 09.01.2019) şeklinde tanımlanmıştır. Yine Sosyoloji Sözlüğünde de Göç; “bireylerin ve grupların sembolik, coğrafi veya siyasi sınırların ötesine, yeni yaşam alanlarına ve topluluklara doğru olan hareketlerinin ifadesidir” (Gordon, 1999, 685) şeklinde tanımlanmıştır.

Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) yayınladığı Göç Terimleri Sözlüğüne göre ise, “Göç, bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir Devlet içinde yer değiştirmesidir. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dahildir” (Perruchoud ve Cross, 2013, s. 35). Anthony Giddens'a göre ise; “dünya çapında yaygın göç

örüntüleri, ülkeler arasındaki hızla değişen ekonomik, siyasi ve kültürel bağların yansıması"dır (Giddens, 2006, s. 257).

Tüm bu tanımlardan yola çıkarak bir tanım yapılacak olunursa; Göç, ekonomik, siyasal ve sosyal nedenlerden dolayı bir kişinin, ailenin ya da daha fazla insanın, ülkesinde yaşamış olduğu gerilim ve mutsuzluğun sonucunda başka bir ülkeye tamamen ya da geçici olarak yerleşmesidir. Göçün yarattığı sorunların aşırı sağ politikaları etkilediği ve yabancı düşmanlığını arttırdığını ifade etmek mümkündür. Avrupa'da bu durum 1980'li yıllardan itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamdaki değerlendirmelerden önce aşırı sağ kavramına kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

Aşırı Sağ Kavramı

Aşırı sağ'ı tanımlarken birçok yazar partilerin özelliklerinden yola çıkmışlardır. Parti aileleri geleneksel olarak tarihsel kökenleri; uluslarüstü bağlantılar, parti adı ya da ideoloji temelinde tanımlanmıştır. Sağ kanat bilim adamları genellikle ideolojiye odaklanmıştır. Literatürde, sağın temel ideolojisini neyin oluşturduğuna dair net bir görüş birliği yoktur. Nitekim Mudde, aşırı sağcı partilerle ilgili olan 26 farklı tanım ve 58 farklı ideolojik özellik tanımlamıştır. Bilim insanları son birkaç yıldır, radikalizm/aşırıçılık, popülizm ve milliyetçilik temelinde aşırı sağ'ı ve aşırı sağ partileri sınıflandırmışlardır. Bu özelliklerden beş tanesi genel olarak çok sık kullanılmaktadır. Bunlar milliyetçilik, zenofobi, ırkçılık, anti-demokrasi ve güçlü devlet vurgusudur (Golder, 2016,s. 478). Bazı sosyal bilimciler bu partilere neo-faşist, radikal sağ ve aşırı sağcı partiler olarak değinirken, bazıları onlara popülist, yeni popülist veya neo-popülist partiler olarak değinmektedir. Bazı sosyal bilimciler de bu partileri tek bir kategoride veya ortak bir aile içinde gruplamaya izin veren, ortak bir belirleyici özelliğın olmadığını da iddia etmektedir. Bu sınıflandırma sorunu, çoğunlukla bu partilerin aynı siyasi aile içinde bulunmaktan çekindikleri için yaşanmaktadır. Yine literatürde yeni sağ partilerin eski faşist partilerin reenkarnasyonu olduğunu iddia edenler de mevcuttur ve bu argümana göre, "aşırı sağ", sağın aşırı biçimiyken, "neo-faşizm" "aşırı sağ"ın aşırı biçimidir (Zaslave, 2004, s. 62-63).

Aşırı sağ partiler, ideolojik olarak ya aşırıdır ya radikaldir. Radikalizm, siyasal ve ekonomik sistemde reformun gerekliliğinden söz etse de demokrasinin ortadan kaldırılmasını istemez. Ancak ideolojik olarak aşırı uçta bulunan partiler demokrasi karşıtıdır. Radikal partiler doğal olarak "sistem karşıtı"dır ve radikallikleri var oldukları sisteme göre anlaşılmalıdır (Golder, 2016, s. 478). Genel anlamda aşırı sağ partiler demokrasiyi ve bireysel eşitliği reddetme, sosyo-politik sisteme radikal bir muhalefet halindedir. Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişinde göçün yarattığı etkiler mutlaka dikkate alınmalıdır.

Avrupa'da Göçün Ortaya Çıkardığı Sonuçlar ve Aşırı Sağ'ın Yükselişi

Avrupa daima tarih öncesi çağlarda yaşanan nüfus hareketleriyle birlikte günümüze kadar bir göç kıtası olmuştur. Tarih öncesi dönem boyunca Avrupa da dâhil olmak üzere tüm dünyada sayısız göç hareketi meydana gelmiştir. Avrupa'daki milyonlarca kişi Amerika Kıtası'nı keşfetmek adına kıtalarını terk etmişlerdir (Parsons ve Smeeding, 2006, s. 300). 1820'den II. Dünya Savaşı'na kadar yaklaşık olarak 55-60 milyon Avrupalının Amerika'ya göç ettiği düşünülmektedir (Alkan, 2015, s. 756). Yani II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde genel olarak Avrupa hep göç vermiştir ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra göç yön değiştirmiş ve Avrupa daha çok göç almaya başlamıştır. Göçmen kabul eden devletler, ortaya çıkan etnik farklılıkları belli politikalarla denetim altına alabilmeyi denemişlerdir. Bu politikalar üç kategori içinde ele alınabilir: Eritme/Asimilasyon(Assimilation), Farklılaştırılmış Dışlama (Differential Exclusion) ve Çokkültürlülük (Multiculturalism) (Unat, 2002, s. 281).

Asimilasyon; kişi ve grupların başka kişi ve grupların duygularını, tutumlarını öğrenerek, kendi tarih ve deneyimlerini paylaşarak ortak bir kültür etrafında bütünleşmeleri, yani bir kaynaşma sürecidir (Schnapper, 2005, s. 204). Asimilasyon politikası, göçmenleri ulusal dili öğrenme ve yeni yerleştikleri topluluğun toplumsal ve kültürel pratiğini olduğu gibi benimseme yönünde yapılan telkinlere ve kimi yerde vatandaşlık statüsünü değiştirmeye dayanır. Bu politikanın temel amacı, göçmeni çoğunluğu oluşturan toplumdan farksız bir hale getirmektir. Bu yaklaşım, Avrupa'ya farklı gerekçelerle giren göçmenleri kabul eden ülkelerin önemli bir kısmında başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bütünleşme süreci daha uzun vadeli bir zaman çerçevesi içine oturtulmuş ve amaç, gelenleri kabul eden toplumla uyumlu bir hale getirmek olarak belirlenmiştir. Bu politikaya "integration (bütünleşme)" adı verilmiştir. Bu politika aslında katı eritme yönteminin sadece yumuşatılmış bir biçimidir ve içeriğinde yine dışlama ögesi taşımaktadır. Bir diğer

deyimle bu politikalar “farklılaştırılmış dışlama (differentiaal exclusion)” sayılabilirler (Unat, 2002, s. 281-282).

Çokkültürlülük (multiculturalism) kavramı ise, tek bir devlet altında yaşayan farklı kültürel grupları ifade eder. Farklı grupların asimilasyonuna ve toplumun homojen hale getirilmesine karşı çıkmaktadır. Çokkültürlülük; ilk olarak Kanada'da 1971 yılında bir siyaset biçimini ifade etmek için kullanılmıştır. Çokkültürlülüğün değerleri üç şekilde özetlenmektedir: Birincisi, kültürel çeşitliliğin tanınmasıdır. Bu ilke, çokkültürlülüğün yetkin kuramcılarından biri olan Charles Taylor tarafından “The Politics of Recognition” (Tanınma Politikası) olarak adlandırılmıştır. İkinci ilke, toplumsal eşitliklerdir. İlkindeki kültürel ve etnik anlamdaki eşitlik yeterli değildir, gruplar aynı zamanda ekonomik ve sosyal anlamda da eşit bir konumda olmalıdır. Son ilke ise, toplumsal bütünleşme'dir. Çokkültürcüler, toplumda farklı grupların getto'lar halinde ayrışmasına taraftar değillerdir. Onlara göre toplumda gettolaşmayı ortaya çıkartan sebep, sosyal ve ekonomik eşitsizliktir. Bu ortadan kalkınca, gettolaşma da kendiliğinden ortadan kalkmaktadır (Canatan, 2009, s. 82). Çokkültürlülükte göçmenlerin değerleri ev sahibi ülkelerin değerleri ile doğrudan karşıt olduğu durumda gerginlik yaratabilir (Appleton, 2017, Erişim: 11.03.2018). Aşırı sağ partiler bu politikalarla özellikle çokkültürcülüğe karşı çıkmaktadır. Çünkü onlar için göçmenler potansiyel suçludur (Zaslove, 2004, s. 102), ülke güvenliğini tehdit etmektedir. Bu yüzden de onları toplum içerisinde kabul etmek veya “kardeşçe yaşamak” şeklindeki söylemler mantıksızdır. Onlar milliyetçi fikirlere tutunarak göçmen ve azınlıkları dışlamakta ve onların ülkeyi terk etmelerini istemektedirler. Yani nefret söylemleri geliştiren partilerin iktidara gelmeleri halinde ve iktidarda koalisyon kurduklarında çokkültürlülük politikalarının zedeleneyeceği görülebilmektedir. Bu politikalar her ülkede farklılık gösterir bazı ülkeler göçmenleri asimile etmek isterken, bazıları çokkültürcü bir yaklaşım sergileyebilir. Ancak günümüzde özellikle aşırı sağ'ın yükselişiyle birlikte bu çokkültürcü politikaların terkedildiğini söylemek mümkündür.

Genel anlamda, yerleşimciler göç alan ülkenin nüfusundan gerek gelenekleri ve dinleri gerekse de kurumlarıyla farklılık gösterdikleri gibi farklı dilleri konuşup, farklı kültürlerle de sahip olabilirler. Buna ek olarak fiziksel görünüşleri ve giyim tarzları da farklı olabilir. Göçmenlerin konumları çoğunlukla özel yasal statülerle belirlenmektedir. Bunlar ise, yabancı olma ve vatandaş olmama şeklindedir. Hükümetlerin politikalarına bakılmaksızın göç toplumun bazı kesimleri tarafından sert bir tepki almaktadır. Hayat koşulları değişen insanlar genel olarak yeni gelen göçmenleri güvensizlik nedeni olarak algılamaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 17-21). Varlıklarının hak ettikleri şekilde tanınması, insanlara gösterilmesi gereken saygının gereği olmakla kalmayan, can alıcı önem taşıyan bir insan gereksinimidir (Taylor vd., 2005, s. 43). “Çiçeklerle karşılanan işçilerden, istenmeyen yabancılara dönüşmek” şeklindeki slogan uluslararası göç literatüründe yer edinmiştir (Akıncı, Ahmet ve Ercan, 2015, s. 68) ve bu da içinde bulunulan durumu gözler önüne sermektedir. Aşırı sağ, bu noktada göçü yüksek işsizliğe neden olması, güvensizlik yaratması, terör tehdidini artırması gerekçeleriyle hedef tahtasına oturtup, korkan seçmenleri seçimlerde aşırı sağ partilere oy vermesi amacıyla harekete geçirir (Zaslove, 2004, s. 100-102).

Avrupa'da aşırı sağ ve ırkçı partilerin 1980'li yıllarla beraber yükselişe geçtikleri görülmekte ve girdikleri seçimlerde de başarı elde etmektedirler. Bunlara örnek olarak; 2014 yılında Avrupa Parlamentosunun seçimlerindeki başarıları gösterilebilir. Fransa'da Marine Le Pen'in partisi Ulusal Cephe (Front National-FN), Danimarka Halk Partisi (Dansk Folkeparti-DF), İngiltere Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (UKIP), Yunanistan'ın Altın Şafak oluşumu, Avusturya Liberal Partisi (FPÖ), Almanya'da Milliyetçi Demokratik Partisi ve Belçika'da Vlaams Belong (Yardım, 2017, s. 219) yükselişe geçmiştir. Avrupa'da aşırı sağ hareketlerin yükselişe geçtiğinin kanıtı sadece parti başarıları değildir. Aynı zamanda yaşanan birkaç olay bu durumu gözler önüne sermektedir.

1990 yılında Almanya'nın yeniden birleşmesinin ardından ülkede ırkçı şiddet önemli ölçüde bir artış meydana gelmiştir. Neo-Nazi gruplar, bazen izleyenlerin alkışları arasında, mülteci pansiyonlarına ve sokaklarda yabancılara saldırmışlardır. İlk dönemde, daha çok eski Demokratik Alman Cumhuriyeti topraklarında ırkçı saldırılar yaşanmıştır. Ancak, 1992 ve 1993 yıllarında Batı Almanya'daki kundaklama olaylarında birkaç Türk öldürülmüştür. 1992 yılında, 17 kişinin öldüğü 2.600 ırkçı şiddet olayı resmi olarak rapor edilmiştir (Castles ve Miller, 2008, s. 348-349).

Paris'te 27 Ekim 2005 tarihinde yaşanan bir olay ise hafızalara kazınmıştır. Polis tarafından kovalanan hırsızlıkla suçlanan iki gencin (17 yaşındaki Zyed Benna ve 15 yaşındaki Bouna Traorè) kovalanırken yüksek gerilim trafosu sığınması ve ardından elektrik çarpması sonucunda hayatlarını kaybetmeleri ülkede tansiyonu oldukça yükseltmiştir. Bu olayın ardından banliyölerde ayaklanmalar başlamıştır. İki gencin ölümü ile suçlanan polise karşı öfke artmış ve üç hafta süren şiddet gösterileri yaşanmıştır

(Euronews, Erişim: 31.05.2018). Bu şiddet olaylarının ardından Fransa'nın entegrasyon modeli tartişılmaya başlanmıştır. Hükümet olayların yayılmasından sonra 3 ay süreyle sokağa çıkma yasağı ilan etmiştir. Hükümet sorun olarak başarısız eğitim ve işsizliği göstermiş ve bu alanlara kaynak aktarmıştır (Dünya Bülteni, Erişim: 35.05.2018), ancak sorunun çözülmüş olmadığı yıllar geçtikçe de artarak devam ettiği görölmektedir. 2 şubat 2017 tarihinde Paris'te Afrika kökenli Theo isimli 22 yaşındaki gence polislin "cinsel saldırı" ve "ırkçı" müdahalesi sorunun kaynağının yalnızca işsizlik veya eğitimsizlik olmadığını gözler önüne sermektedir (Karaca, 2017, Erişim: 31.05.2018). Fransa'da yabancıların gettolara itilmesi bu sorunların çözüme kavuşmamasının nedenlerinden biridir.

İngiltere'de 2018 yılında Durham Üniversitesi'nde İhsan Abualrob adındaki Filistinli, barda bir kişinin ırkçı tacizine uğradıktan sonra Müslümanlara ve İslama hakaret eden 3 kişi tarafından dövölmüştür (Perspektif, Erişim: 20.02.2018). Son dönemlerde de İngiltere'de AB'den ayrılma sürecini destekleyen ve bunu ifade eden BREXIT yani Birleşik Krallık (BR) ve Çıkış (EXIT) kampanyası nedeniyle ırkçılık eğilimlerinin arttığı gözlenmektedir (Deutsche Welle, Erişim: 20.02.2018).

Yine İtalya'da 3 şubat 2018 tarihinde, 28 yaşındaki Luca Traini adındaki İtalyan genç, Macerata'da arabasından ateş açmış ve Afrikalı kişileri hedef almıştır. Daha sonra Traini'nin evinde yapılmış olan incelemelerde ise Hitler'in "Kavgam" kitabı ve "Kelt Haçı" fiğürlü bir bayrak bulunmuştur. Bu saldırının ardından aşırı sağcı parti Yeni Güç (Forza Nuova) Luca Traini'yi açıkça desteklediğini belirtmiştir (Pınar, 2018, Erişim: 17.04.2018).

Aşırı sağ partiler kendilerini, kendi toplumları içinde savunmasız ve marjinal hale gelen vatandaşların savunucuları olarak görmektedir. Bu yüzden de göçün tüm olumsuz yanlarını ortaya koymaya çalışan bir politika izleyip seçmenlerin milli ve manevi değerlerine yönelerek oylarını arttırma çabasına girmektedirler. Özellikle de göçmenlerin güvenlik sorunu ve suçun artması noktasında etkili olduklarından yola çıkarak bir politika izledikleri söylenebiler.

Hollanda'da Yükselen Aşırı Sağ'ın Göç Politikalarına Etkileri

Günümüzde Hollanda, yaklaşık olarak 17,1 milyon nüfusa sahiptir ve km2 başına yaklaşık 491 kişi düşmektedir (Statistiek, Erişim: 04.04.2018). 1971 yılında nüfusun sadece %1,6'sı bazı etnik azınlık grubunun bir üyesiydi, 1997 yılında ise bu oran %9,4 olmuştur. En büyük etnik gruplar Surinam, Fas, Türk, Molluccan ve Çin topluluklarıdır ancak son zamanlarda (siyasi) mülteciler, özellikle Ortadoğu ve Afrika'daki ölkelerdeki saldırılardan kaynaklı olarak büyük ölçüde artmıştır. Gelen insanların bu geniş kitlelere ulaşması, Hollanda'da çok hızlı ve geniş kapsamlı demografik değişiklikler yaratmıştır (Spiecker ve Steutel, 2001,s. 296).

Hollanda'da göçmenler her dönemde farklı tanımlanmışlardır. Literatürde genel olarak dört dönem vardır: 1970'li yıllara kadar bir göçmen ölkelerinin inkarı, 1980'lerde Azınlıklar Politikası yaklaşımı, 1990'larda Entegrasyon Politikası ve 2000'lerin başlangıcından sonra daha asimilasyona yönelik politikalar (Scholten ve Holzhaeker, 2009,s. 87). Son dönemlerde ise çokkültürcülük politikalarının terk edilmesi söz konusu olmuştur.

Hollanda'da göçmenler 1950'li yıllardan 1990'lı yıllara kadar büyük bir sorun olarak görülmediği için onlara yönelik geçici politikalar uygulanmıştır. Ancak 1990'lı yıllarla beraber kültürel anlamda çıkan sorunlar Bolkestein ile birlikte dile getirilmeye başlanmış ve göçmenlerden rahatsızlık duyan toplumun belli kesimini de harekete geçirmiştir. Aşırı sağ ise bundan nemalanarak yükselişe geçmeye başlamıştır.

2000'li Yıllar: Çokkültürcülüğün Sonu Mu?

Hollanda'ya 2000'li yıllarda yoğun bir göç akışı gerçekeşmiştir. Bu göçlerle beraber doğum oranlarında hızlı bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemde çokkültürcülüğün sonunun geldiği şekilde kamuoyunda tartişmalar yaşanmıştır.

2000 yılında hayata geçirilen Yabancılar Yasası'na göre; sığınmacılara, Cenevre Sözleşmesi'nin kriterlerini yerine getirmeleri halinde, asıl başvuru sahibi insani nedenlerle kaçımsa ya da kişi bağımlı veya küçük çocuksa üç ay içinde mülteci statüsü verilebilir. Mülteci statüsü verilen kişiler, bir yıl geçerli ve yenilenebilir bir ikamet izni alırlar. Üç yıl sonra, mültecilerin sürekli oturma izinleri verilmiş olur. Daha önceki uzun işlem sürelerini azaltmak için, yasa 48 saatlik bir değerlendirme getirmiştir. Başvurudan itibaren 48 saat içinde, bir kişinin mülteci statüsü için değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda bir karara varılır. Başvuru süreci boyunca, sığınmacılar, ölkelerinde dağılmış özel başvuru merkezlerinde yer

almakta ve başvurularının sonucunu bekleyebilmektedirler. Her belediyenin mülteciler için sosyal konut payını ayırması gerekmektedir. Mülteci nüfusunun yaklaşık üçte ikisinin büyük şehir merkezlerinin dışında yaşadığı tahmin edilse de birçoğu yurttaşlara katılmaya ya da daha fazla fırsata sahip olacağına inandığı için şehirlere taşınmaktadır. Yabancılar Yasası, sığınmacıları, mülteci statüsünün gerekçelerini sınırlayarak ve geçici izinler vererek, pek çok başvuruyu 48 saat içinde reddederek caydırmaya çalışmıştır (Main, 2006, Erişim: 06.05.2018). Göçmenlere bir bakıma çeşitli gerekçeler gösterilerek Hollanda'da ikamet etmeleri engellenmeye çalışılmıştır. Ancak bunun yanı sıra Göçmenlere yönelik olarak 2001 yılında yayınlanan “Bir Göçmen Toplumunu Olarak Hollanda” adında bir Hükümet Politikaları Bilimsel Konseyi (WRR) Raporu önceki raporlara göre göçmenleri sınıflandırmak adına yeni gelenler, azınlıklar, alloktonlar gibi ifadelerin kullanılması yerine sadece “göçmenler” ifadesini kullanmıştır. Raporda Hollanda'nın artık bir göç toplumu olduğu kabul edilmiş ve entegrasyon yerine “katılım” kelimesi kullanılmıştır (Köse, 2012, s. 65-66). Bu raporun ardından aslında beklenen göç ülkesi olduğunu kabul eden bir Hollanda'dır ancak bakıldığında 2000'li yıllarla birlikte uygulanan göç politikalarında göçmenlerin kendi ülkelerine dönmelerinin nasıl gerçekleştirileceği üzerinde durulduğu görülmüştür.

2002 yılından 2010 yılına kadar Hollanda'da Jan Peter Balkenende başkanlığında kurulan koalisyon hükümetleri ile ülke yönetilmiştir. Bu dönemlerde uygulanan göç politikalarına bakmak aşırı sağ'ın yükselme evresini görmek açısından önemli görülmektedir.

Birinci Balkenende Kabinesi Döneminde Uygulanan Göç Politikaları: Pim Fortuyn'ın Doğuşu (2002-2003)

2002 yılı ortasına kadar, Hollanda'da İşçi Partisi (PvdA), Özgürlük ve Demokrasi İçin Halk Partisi (Liberaller, VVD) ve daha küçük Demokrat 66 (D66) tarafından yönetilen bir koalisyon hükümeti iki dönem iktidarda kalmıştır. 2002 yılından önce, Hollanda birkaç yıl işgücünde tam istihdamın sağlanmasıyla ekonomik büyüme yaşamıştır. Birkaç ay sonra, siyasi partiler bir sonraki seçimlere hazırlanırken (PvdA, VVD ve D66) çeşitlikonuları düzgün bir şekilde ele almamış ve birçok konuyu ihmal etmiştir. Ekonomik büyümeye rağmen, kamu taşımacılığı, eğitim, sağlık sektörü ve polis teşkilatı alanındaki düşük devlet harcamaları, başarısız sayılan özelleştirme hamleleriyle beraber, olumsuz durumlar ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra 11 Eylül'ün getirdiği güvensizlik ortamı ile beraber göçmenler terörist olarak algılanmış ve entegrasyon sorunları da baş göstermiştir. 2002 seçimleri ile birlikte PvdA, VVD ve D66 koalisyonu sona ermiştir. CDA (Hristiyan Demokratlar Birliği) en büyük parti olarak geri dönerken, seçim öncesinde ise Pim Fortuyn tarafından yeni bir siyasi parti kurulmuştur (Momers ve Velthuis, 2010, s. 41).

Fortuyn, sağ kanat dergisi olan Elsevier'de yazılar kaleme alarak Leefbaar Nederland (Liveable Holland) partisinin genel başkanı olmadan önce çeşitli siyasi partilerde aktif görev yapmıştır. Fortuyn, İslam'ı “geri bir din” olarak adlandırmış ve Hollanda'nın, mevcut olanların tamamen entegre olmasına kadar, mülteci de dâhil olmak üzere tüm göçmenlere sınırlarını kapatması gerektiğini savunmuştur. Fortuyn'un, bir gazeteye verdiği röportajda anayasanın eşitlik bölümünün kaldırılması gerektiğini de savunmasının ardından Leefbaar Nederland (LN-Yaşanabilir Hollanda) Parti Liderliği onu görevden almıştır (Ghillebaert, 2004, s. 3). Bu durum onun kendi partisini kurmasının yolunu açmıştır: Lijst Pim Fortuyn-Pim Fortuyn Listesi veya LPF (Ersanilli, 2007, Erişim: 23.03.2018).

Fortuyn, 2002 yılı başında partisiyle dünyada ünlü olmuştur. Hollanda'daki yeni/modern politikanın geleneksel bir hareketi olarak LPF, bir anti-hareketir ancak bir şeyleri değiştirmek isteyen ve aynı zamanda bu değişimin nasıl göz önüne alınması gerektiğine ve nasıl başarılılabileceğine işaret eden bir harekettir ve bütün geleneksel partilere açıkça karşı çıkmıştır. Pim Fortuyn'un her ne kadar ulusal mücadelenin insanı olduğuna inanılmış olsa da daha sonra Pim Fortuyn kontrol altına alınamamıştır (Ghillebaert, 2004, s. 7-8). Mart 2002'de Rotterdam'daki yerel seçimlerde Fortuyn'un partisi oyların %36'sını kazanmıştır. LPF'nin sandıklarda yükselmeye başlamasıyla birlikte, bazı politikacılar ve gazeteciler Fortuyn'u Fransa'nın Jean Marie Le Pen'i ya da Avusturya'nın Jörg Haider'i gibi sağcı liderlerden biri olarak görmeye ve onlarla karşılaştırmaya başlamışlardır. Ancak Fortuyn, “sağ kanat” etiketini reddetmiştir (Endres, 2018: 3). Pim Fortuyn kendi yoluna gitmeye ve bu tek amaçtan oluşan bir parti ile ulusal seçimlere gitmeye karar vermiştir. Fortuyn'un siyasi kariyeri ise genel seçimlerden bir hafta önce 6 Mayıs 2002 tarihinde suikasta kurban gitmesiyle trajik bir şekilde sona ermiştir (BBC Türkçe, Erişim: 26.10.2018). Fortuyn'un mirasçısı ise ileride görülecek olan Geert Wilders olmuştur.

2002 seçimlerinde Christen Democratisch Appel (CDA-Hristiyan Demokratlar Birliği) en çok sandalyeyi kazanmış ancak lideri olmasa da LPF 26 milletvekili kazanmış ve oyların %17,6'sı ile ikinci sıraya gelmiştir (Ersanilli, 2007, Erişim: 23.03.2018). Sonuç olarak ise, birçok partinin seçim gündeminde

göç ve sığınma sorunları yer almıştır. CDA, LPF ve VVD arasında bir koalisyon kurulmuş ve CDA'dan Jan Peter Balkenende ise Başbakan olmuştur. Bu hükümete göre, Göç İşleri Adalet Bakanlığı'ndan çıkarılmış ve yabancı sorunu ve entegrasyonuna yönelik bir bakanlar kurulu oluşturulmuştur. Bu makama ise, LPF üyesi Hilbrand Nawijin gelmiştir (Momers ve Velthuis, 2010, s. 41). 2003 seçimlerinde LPF, koltuklarının çoğunu kaybetmiş ve siyasi sahneden de yavaş yavaş silinmiştir (Ersanilli, 2007, Erişim: 23.03.2018). LPF içinde yaşanan iç savaşlardan dolayı, Birinci Balkenende Hükümeti kısa bir süre hayatta kalmış ve görevini tamamladıktan dört ay sonra düşmüştür. Kısa ömürlü Birinci Balkenende döneminde, sığınma merkezlerinden tahliyeyi kolaylaştıran Yabancılar Yasası'nın etkileri ve olumsuz politik iklim, gönüllü geri dönüş yardımı için daha fazla başvuruya yol açmıştır.

İkinci ve Üçüncü Balkenende Kabineleri Döneminde Uygulanan Göç Politikaları (Mayıs 2003- Haziran 2006; Haziran 2006-Şubat 2007)

İlk Balkenende hükümetinin düşüşüne rağmen, CDA en büyük parti statüsünü korumuş ve Balkenende ikinci bir kabineyi oluşturabilmiştir. CDA, VVD ve D66 ile bir koalisyonla girmiştir. LPF, Meclis'teki 26 sandalyesinin 18'ini kaybetmiş ve hükümete geri dönmemiştir. Göçmenlik ve Entegrasyon Bakanlığı görevi VVD'den Rita Verdonk tarafından alınmıştır. 30 Haziran 2006 tarihinde D66, kabineden çıkmıştır. Geri kalan iki parti ise (CDA ve VVD), yeni seçimlere hazırlanmak için geçici Balkenende III yönetimini oluşturmuştur (Momers ve Velthuis, 2010, s. 4).

2003 yılında Sosyal ve Kültürel Planlama Ofisi, Adalet Bakanlığı ile birlikte evrenselcilikten asimilasyona dönüşü anlatan "Entegrasyon Politikasının Yeni Stili" adında bir rapor yayınlanmıştır. Yeni bakan Rita Verdonk, göçmen entegrasyonuna ya da "yeni tarz" olarak adlandırılan entegrasyon politikasına daha asimilasyonist bir yaklaşım geliştiren çeşitli politika belgeleri hazırlamıştır. Bu yeni politikanın felsefesi adını Stef Blok'tan almış olup, Blok Komitesi olarak bilinen "Entegrasyon Politikası Üzerine Geçici Parlamento Araştırma Komitesi"nin tavsiye niteliğinden raporuna bir cevap niteliğindedir. Rapora göre sorunlar karmaşıktır, azınlık nüfusunun büyük bir kısmı ekonomide aktif olarak yer almamakta ve ayrıca toplumun sürekliliği de tehlikeye girmektedir. "Toplumun sürekliliğini" desteklemek için, kültürel kimliklerin çeşitlenmesi yerine farklılıkların birbirine bağlanması gerekmektedir (Bekaroğlu, 2010, s. 122). Bu bağlamda hükümet, Blok Komitesi'nin göçmen entegrasyonunun bazı önemli yönlerini, özellikle entegrasyonun sosyo-kültürel yönlerini ve bazı azınlık grupları arasındaki suç oranlarını görmezden geldiği noktasında hayal kırıklığını dile getirmiştir (Scholten, 2011, s. 97). Yeni Stil Entegrasyon Politikası'nın önem verdiği konu daha önceki politikalara kıyasla ulusal sosyal uyum ve ulusal kimlik hakkındaki endişelerdir (Bekaroğlu, 2010, s. 123). Yeni anlayışa göre, Hollanda'nın çokkültürlü toplum olduğu düşüncesi çürümüştür (Köse, 2012, s. 67). Göçmenlerin ayrı bir kültüre sahip olmasından ziyade Hollanda kültürü içerisinde eritilmesi gerektiği yönünde bir algı gelişmiştir.

Balkenende II/III'ün göçle ilgili tutumu önceki koalisyon hükümetine benzemektedir. Koalisyon Anlaşması'nın tarafları, reddedilen sığınmacılar için etkili bir geri dönüş politikasına ihtiyaç olduğunu savunmuşlardır. Kasım 2003 tarihindeki "İade Politikası Belgesi" daha geniş toplumsal meselelere, özellikle kamu düzeninin, güvencenin ve refah devletinin genel olarak yaşayabilmesinin sağlanmasına önem vermiştir. Yani hukukun üstünlüğüne dayanan bir devletin topraklarında yasadışı bir şekilde mevcut olan büyük bir grup insanın varlığı oldukça zıt bir durumdur. Ayrıca yasadışı ikamet, ekonominin kötü olmasına ve bunla bağlantılı savunmasız, korunmasız bir sosyal konuma yol açacağı ifade edilmiştir. Bu savunmasızlık ise sömürü ile sonuçlanabilir ve insanlar yasadışı veya cezai faaliyetlerde bulunmaya başlayabilir. Ayrıca çok sayıda yasadışı olarak kalan yabancı, belediyeler için idari bir yük oluşturmaktadır. Belge, bu anlamda "kabul edilmeyenlerin geri dönüşü" nü savunmaktadır. Geri dönüşü mümkün olmayan kişilere ise ikamet izinleri sağlama politikası devam etmekte ancak Verdonk gönüllü geri dönüşün mümkün olması gerektiğini savunmuştur. Bu anlamda Verdonk, tüm devletlerin kendi vatandaşlarını yeniden kabul etme zorunluluğunu vurgulamıştır (Momers ve Velthuis, 2010, s. 4, 47)

Balkenende II/III döneminde, geri dönenler için daha kapsamlı yeniden entegrasyon desteği acil bir politika ihtiyacı olarak görülmüştür. Bu dönemde, çok kapsamlı geri dönüş ve yeniden entegrasyon programı olan RANA (Return and Reintegration of Afghan Nationals to Afghanistan-Afganistan'a Afgan Vatandaşlarının Geri Dönüşü ve Yeniden Entegrasyonu) kurulmuştur.

Afganistan'daki istikrarsız durumun bir sonucu olarak, 1990'ların sonunda Afgan sığınmacılar Hollanda'da geçici koruma hakkına sahip olmuşlardı. 2002 yılında Afganistan'ın güvenli olduğu düşünülürken, Hollanda'daki tahmini 25.000-38.000 Afgan'ın bir kısmı kendi ülkelerine dönmeye

çağrılmıştır. Bu nedenle 2002 sonunda, Afganların gönüllü geri dönüşünü kolaylaştırmak için bir REAN Plus programı kurulmuş ancak kısa bir süre sonra, çok sayıda Avrupa ülkesinin, geri dönüş yapmayı seçen çok sayıda Afgan sığınmacı ile uğraşmak zorunda kaldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle ilk defa, çok sayıda Avrupa ülkesi bir geri dönüş ve yeniden entegrasyon programı oluşturulmasında işbirliği yapmıştır. REAN Plus programı 2004 yılı başında sona ermiştir. RANA programı ise hem gönüllü geri dönenler hem de zorla çalışanlar için imkânlar sunmuştur. Hollanda için bu bir süredir Afganlara yönelik iki projenin eşzamanlı olarak çalıştığı anlamına gelmektedir. REAN Plus temel olarak finansal reentegrasyon desteğini sağlamış, RANA ise (birincil) barınma, eğitim, sağlık tesisleri, ulaşım ve işletme gibi hizmetlere daha fazla odaklanmıştır (Momers ve Velthuis, 2010, s. 50).

Göç politikaları dışında bu dönemde dikkati çeken ve aynı zamanda aşırı sağ'ın yükselişine kanıt olabilecek bir durum ise, 2 Kasım 2004 tarihinde, popüler bir yönetmen olan Theo van Gogh'un Fas kökenli genç bir Hollandalı tarafından öldürülmesi olayı olmuştur. Hollanda siyasi tarihinde politik suikastlar nadiren olduğu için Pim Fortuyn ve Theo van Gogh suikastları ülkede şok etkisi yaratmıştır. Theo van Gogh'a suikast düzenleyen kişi Fas kökenli radikal bir Müslüman olan Mohammed Bouyeri'dir (Bekaroğlu, 2010, s. 143-144). Bu olayların ardından bir dizi eylem ve kutuplaşma yaşanmıştır. Öncelikle aşırı sağ harekete bağlı bazı gruplar İslami sembollere saldırarak durumu istismar boyutuna taşımışlardır. İslami okulların ve camilerin ateşe verilmesi buna örnek teşkil etmektedir (Penninx, 2005, s. 9-10). Suikastın ardından bir de bu olayların yaşanması ülkede bir sivil savaş olduğu izlenimi vermiş ve bu da kamuoyunda "çokkültürlü trajedi", "İslami Terörizm" gibi konularla ilişkilendirilmiştir (Alacahan ve Duman, 2011, s. 62, 64). Avrupa'da yükselen aşırı sağın en çarpıcı biçiminin Hollanda'da olduğunu söylemek yanlış olmaz çünkü Müslüman karşıtlığı ile göçmen karşıtlığının Hollanda'da örtüştüğü görülmektedir.

Dördüncü Balkenende Kabinesi Döneminde Uygulanan Göç Politikaları (2006-2010)

Şubat 2007'de, CDA, PvdA ve Hristiyan Birlik Partisi (CU- Christian Union)'nden oluşan yeni bir koalisyon hükümeti, Balkenende'nin Başbakan olarak başkanlık ettiği göreve başlamıştır. Nebahat Albayrak, Adalet Bakanlığı'na bağlı, hükümetin yabancılar politikasından sorumlu devlet sekreteri olarak göreve gelmiştir ve Türk asıllıdır. Bu dönemde uygulanan politikalar genel olarak ele alınırsa, Balkenende IV hükümetinin önceki yönetimin politikalarının devamı niteliğinde girişimlerde bulunduğu söylenebilir. 25 Mayıs 2007 tarihinde imzalanan VNG (Hollanda Belediyeler Birliği) ile yapılan anlaşmada, geri dönüş sürecinin tekrar yoluna girmesi, belediyenin konaklama tesislerinin (reddedilen sığınmacılar için) sona ermesi gibi konular son derece önemli görülmektedir (Momers ve Velthuis, 2010, s. 54-56).

Balkenende III döneminde önemli bir ivme kazanmaya başlayan, daha gönüllü geri dönüşe daha fazla yeniden entegrasyon odaklı bir yaklaşım için destek büyümeye devam etmiştir. Bunun için önemli bir adım, sığınmacı ve göçmen grupları ile ilgili on örgütlenmenin ortaklaşa Adalet ve Kalkınma Bakanlığı'na geri dönüş ve yeniden bütünleşme ile ilgili bir vizyon sunmasıyla ortaya çıkmıştır. Hollanda'da kalmasına izin verilmeyen kişilerin güvenli bir şekilde geri dönmeleri adına onları destekleyen tamamlayıcı bir yaklaşım önerilmiştir. Bu girişim farklı siyasi partiler tarafından coşkuyla karşılanmış ve hükümet, 10 milyon Avro'ya kadar bir tutarı toplamayı kabul etmiştir. Reddedilen sığınmacılar için yeniden bütünleşme amacıyla nakit hibe sağlamak için programın sürdürülmesinin yanı sıra, Belge özellikle reentegrasyona destek vermiştir (Momers ve Velthuis, 2010, s. 56). Bu dönem bir bakıma Jan Peter Balkenende III döneminin devamı niteliğinde olmuştur.

2010'dan Günümüze Yaşanan Gelişmeler

2010 yılında Hollanda'daki siyasi manzara büyük ölçüde değişmiştir. Mart 2010'da belediye seçimleri yapılmış ve Halkın Özgürlük ve Demokrasi Partisi (VVD), Demokratlar 66 (D66) en çok sandalyeyi alan partiler olmuştur. Aşırı Sağcı ve yeni kurulan Özgürlük Partisi (PVV) ise siyasi arenaya girmiştir. 9 Haziran 2010 tarihindeki seçimlerde Mark Rutte liderliğindeki Halkın Özgürlük ve Demokrasi Partisi (VVD), mecliste en fazla sandalyeyi almış, Job Cohen liderliğindeki İşçi Partisi (PvdA) ise ikinci olmuş, üçüncü parti de Geert Wilders liderliğindeki Özgürlük Partisi (PVV) olmuştur. Tüm görüşmeler bittikten sonra, Mark Rutte'nin VVD'si ile dördüncü sırada yer alan Hristiyan Demokrat Temyiz (CDA) koalisyon kurmuşlardır. Rutte Kabinesi'nin sloganı "Özgürlük ve Sorumluluk" olmuştur. Kabine, göçmenlerin daha iyi entegrasyonuna çalışmakta ve daha sıkı şartlar getirmektedir. Hollanda Mülteciler Konseyi, koalisyon anlaşmasını "mültecilerin dışlanması, makul olmayan şartların belirlenmesi ve insan haklarından mahrum eden önlemler" olarak tasvir edilen 'yaygın bir güvenlik atmosferi' olarak nitelendirmektedir (Boom vd., 2012, s. 1-2).

Yeni dönemdeki politika, 1990'ların paradigmasını çok yakından takip etmektedir. Ayrıca göçmenlerin Hollanda toplumuna kültürel adaptasyonu üzerinde daha fazla durmaktadır. Bu yüzden entegrasyon politikası önemli ölçüde daraltılmıştır. Bu politikada göçmenler Hollanda'ya gelmeden önce, Hollanda kültürü ve toplumuyla ilgili dil becerilerini ve bilgilerini kanıtlayan bir sınavı geçmekle yükümlüdürler. Kabul edildiğinde ise, yurttaşlık entegrasyon kurslarına uymak durumundadırlar. Bu açıdan yeni politika önceki on yıla göre önemli değişiklikler içermektedir (Callejo vd., 2007, s. 20-21).

Bu dönemde etkili olan siyasi partilerden biri olan Özgürlük Partisi (PVV), yeni bir partidir ve daha çok Geert Wilders ismiyle özdeşleşmiştir. Geert Wilders, göçmenlere ve islama karşıt bir politikacıdır. 22 Şubat 2006 tarihinde kurulan ve on yıldan fazla süre Hollanda'da büyük bir seçim gücü olan Geert Wilders'ın PVV'si (Partij voor de Vrijheid-Freedom Party-Özgürlük Partisi) 2006'da ulusal parlamento seçimlerinde oyların % 5,89'unu almıştır (Jannsen, 2015, s. 11). 2006 Kasım seçimlerinde, 150 sandalyeli Tweede Kamer'inde (Temsilciler Meclisi) 9 sandalye kazanmıştır. Ocak 2009'da PVV'nin koltukları sandıklarda 9'dan 20'ye çıkmıştır (Bekaroğlu, 2010, s. 149, 152, 153). 2010 yılındaki seçimlerde de VVD % 20,5 ile birinci parti olmuş, ancak Job Cohen liderliğindeki PvdA (İşçi Partisi) % 19,6 ile ikinci, PVV ise oylarını yükselterek % 15,4 ile üçüncü parti olmuştur (Jannsen, 2015, s. 12). 12 Eylül 2012 erken genel seçimlerinde, Mark Rutte liderliğindeki VVD % 26,6 ile 41 koltuk kazanıp birinci parti olurken, Diederik Samsom liderliğindeki İşçi Partisi PvdA % 24,8 ile ikinci olmuş, Wilders liderliğindeki PVV ise % 10,1 oy ve 15 sandalye ile üçüncü olmuştur. Ardından VVD ve PvdA koalisyon hükümeti kurmuş ve 2017 yılına kadar da ülkeyi yönetmişlerdir (Bayraklı ve Güngörmez, 2017, Erişim: 23.10.2018).

Wilders İslam'a ve göçmenlere karşıt bir politikacıdır ve bu yüzden dikkat çekmektedir. 16 Eylül 2015 tarihinde, meclisteki bütçe görüşmeleri sırasında mültecilerin kabulü politikalarına direnilmesi çağrısında bulunmuş ve bu çağrıdan sonra üst üste ayrılıkçı eylem ve hareketler meydana gelmiştir. Örneğin; 13 Ocak 2016 tarihinde Heesch şehrinde inşaatı devam etmekte olan bir mülteci kabul merkezine iki ölmüş domuz bırakılmıştır. 14 Mart'ta ise Suriyeli sığınmacıların evlerinin duvarlarına "Hoş gelmediniz" ve "Evinize gidin" şeklinde yazılar yazılmıştır (Valk, 2017, Erişim: 27.03.2018). Geert Wilders, 15 Mart genel seçimleri için de partisinin seçim kampanyasında Faslı göçmenleri ülkenin vatandaşlarını tehdit eden bir "pislik" olarak tanımlamıştır (Goldman, 2017, Erişim: 28.03.2018). Bu anlamda Wilders, göçmen karşıtlığı denildiğinde akla ilk gelen isim olmayı başarmıştır.

2017 yılı itibariyle Avrupa'daki ülkelerin çoğunda yerel ve genel seçimler gerçekleştirilmiştir. Aşırı sağ partilerin de nasıl bir performans gösterecekleri merak edilmiştir. Yılın ilk seçimi Hollanda'da 15 Mart'ta gerçekleştirilmiştir (Bayraklı ve Güngörmez, 2017, Erişim: 23.10.2018). Wilders'ın 15 Mart 2017 genel seçimleri için hazırlamış olduğu seçim programı ise yalnızca bir sayfadır. Genel anlamda PVV'nin programında göçe ve Müslümanlara yönelik alınacak olan önlemlerden söz edilmiştir. Ana hedef, "İslamsızlaştırma"dır ve bunun yanı sıra parti, İslam ülkelerinden gelmekte olan göçmenlere sınırların kapatılması gerektiği yönünde propaganda yapmaktadır. Ayrıca sığınmacılara verilen geçici ikamet izinlerinin de geri alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Parti yönetimi ayrıca İslami okulların ve camilerin kapatılması, kadınların özellikle eğitim kurumlarında ve mahkemelerde olmak üzere tüm kamusal alanlarda başörtü takmasının engellenmesi ve Kur'an'ın yasaklanması gerektiğini düşünmekte ve bu yönde çalışmalar yapmaktadır (Valk, 2017, Erişim: 27.03.2018). Seçime giren partilerin geneli, Geert Wilders ile herhangi bir şekilde koalisyona yanaşmadıklarını açıkladıklarından dolayı Özgürlük Partisi, seçim sürecinde zor durumlar yaşamıştır (Bayraklı ve Güngörmez, 2017, Erişim: 23.10.2018). Wilders'ın bu tutumu Hollanda'nın diğer bütün sorunlarının göz ardı edilmesine sebep olmuştur.

Seçimlerde Mark Rutte'nin liderliğindeki Özgürlük ve Demokrasi için Halk Partisi (VVD) % 21,3 ile 33 sandalye kazanmış, PVV ise % 13,1 ile 19 koltuk kazanarak ikinci olmuştur (Özdemir, 2017, Erişim: 29.03.2018). 15 Mart 2017 seçimlerinden sonra kurulmuş olan hükümet ise Özgürlük ve Demokrasi için Halk Partisi (VVD), Demokrat 66 (D66), Hristiyan Birlik Partisi (CU) ve Hristiyan Demokratlar Birliği'nden (CDA) oluşan bir koalisyon hükümetidir (Sputnik, Erişim: 29.03.2018). Mark Rutte'nin III. kabinesinin sloganı ise, "Confidence in the future" yani "Gelecekte Güven" olmuştur (Pieters, 2017, Erişim: 29.03.2018). Hükümet kurulduktan sonra göçmenlere yönelik politikaların ne olacağı da merak konusu olmuştur ve hükümetin açıklamış olduğu programda mültecilerle ilgili olarak, kısıtlamalar ve sıkı yöntemlerin olacağından ve mültecilerin oturma izninin 5 yıldan 3 yıla düşürüleceğinden, süresiz oturma izninin de gerektiği durumlarda 2 yıl uzatıldıktan sonra verileceğinden ve oturma izni verilmeyenlerin ise en kısa zamanda sınır dışı edileceğinden söz edilmiştir (e-Dünya, Erişim: 29.03.2018). Burada da görüldüğü üzere her ne kadar Wilders seçimleri kaybetmiş olsa da yeni hükümet seçmenlerin vermiş olduğu oylardan

hareketle göç politikalarında katı bir tutuma devam edeceğini göstermiştir. Bu durum aşırı sağın iktidarda bulunmasa bile Hollanda göç siyasetine önemli etkilerde bulunduğunu ve politik olarak sürekli yükseldiğini göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Göçle gelen kişiler gerek kültürleriyle gerekse de dilleri, fiziksel özellikleriyle gelmiş oldukları ülkede farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar ırk ya da etnik köken kavramlarıyla açıklanabilir. Bu farklı kesimler bazı Avrupa toplumları tarafından özellikle de 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından güvensizlik nedeni olarak görülmüştür. Nitekim 11 Eylül trajedisinde teröristlerin göç yollarını kullanmış olması göçmenlerin tehdit unsuru olarak görülmesinde önemli bir faktördür. Bu yüzden göçmenlere yönelik olarak dışlayıcı ve sert bir tutum Avrupa toplumlarında özellikle 2000'li yıllarda görülmeye başlamıştır. Yine bunun yanı sıra Avrupa ülkelerinin çoğunda işsizlik, suç gibi faktörlerin artışından da göçmenler sorumlu tutulmuştur. Bu ülkelerden hem İslamofobi hem de göçmen karşıtlığının bir arada görülebilmesi açısından Hollanda önemli bir ülke konumundadır.

Hollanda'da göç politikaları dört dönemde incelenmektedir. Öncelikle 1970'li yıllara kadar bir göçmen ülkesi olmayı reddetme eğilimi vardır. Bu yüzden Hollanda bir entegrasyon politikası uygulamamıştır çünkü çoğu göçmen grubunun özellikle de misafir işçilerin kendi ülkelerine geri döneceklerine inanılmıştır. Ancak öyle olmamış ve göçmenler ailelerini de getirmeye başlamıştır. Her ne kadar 1973 petrol kriziyle birlikte Hollanda işgücü göçü ve buna yönelik politikaları durdursa da göçmenlerin ailelerini getirme hakkı devam etmiştir. Çokkültürcülüğün hâkim olduğu 1980'li yıllarda, göçmenleri azınlık statüsünde görme durumundan kaynaklı Azınlıklar Politikası uygulanmıştır. Göçmenlerin kendi kimliklerini koruyarak entegrasyonları hedeflenmiştir. Politikalar daha çok istihdam alanlarında ve sosyal ortamlarda eşit fırsatların sağlanmasına odaklanmıştır. Bu dönemde göçmenlerden rahatsız olan bir kitlenin varlığı yavaş yavaş belirlemeye başlamıştır ancak aşırı sağ çok etkili değildir. 1990'lı yıllarda ise entegrasyon politikaları görülmüş, emek, konut ve eğitim gibi alanlara öncelik verilmiştir. Entegrasyon işgücü piyasasından kültürel boyuta geçmiştir. 1990'ların ortasında azınlıklar, aktif vatandaşlar olmaya teşvik edilmiş ve bu nedenle azınlıklar için Hollanda dili ve kültürü dersleri verilmiştir. Kültürel anlamdaki farklılıkların belirginleştiği 1990'lı yıllarla beraber, toplumun göçmen olanlardan memnun olmayan kesimini de harekete geçiren Aşırı sağ partiler bundan nemalanarak göçmenleri hedef tahtasına oturtmuştur.

11 Eylül saldırılarının ardından Avrupa'da aşırı sağ'ın yükselmesiyle beraber Hollanda'da da aynı şekilde aşırı sağ'ın yükselmesi söz konusu olmuş ve bu ise göç politikalarına yansımıştır. Özellikle de göçmenlerin geri dönmesini sağlamak adına çeşitli politikalar geliştirildiği görülmüştür. Özellikle Pim Fortuyn'un ardından Geert Wilders gibi liderlerin söylem ve tutumlarıyla beraber Hollanda'da göç konusundaki politikaların daha da radikalleştiği görülmüştür.

İslamofobi bu olaylarla birlikte gitgide gün yüzüne çıkmış ve Geert Wilders'in da oylarının artmasında etkili olmuştur. Her ne kadar Wilders, 15 Mart 2017 seçimlerinde ikinci parti olmuş ve koalisyon hükümetinde yer almamış olsa da toplumda çok büyük bir etki yaratmıştır. Aşırı sağ'ın yükselişi ile birlikte gerek Avrupa'da gerekse Avrupa özelinde Hollanda'da göç politikalarında radikal bir dönüşüm yaşanmış ve göçmen karşıtlığı, yabancı düşmanlığı belirgin bir hal almıştır.

Kaynakça

- Akıncı, B., Nergiz, A. ve Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (2), 58-83.
- Alacahan, O. ve Duman, B. (2011). *İslamofobi: Kolektif bir korkunun anatomisi*, Sempozyum Tebliğleri, Sivas, 18-19 Kasım 2011.
- Alkan, U. (2015). Avrupa'da refah devleti ve göç ilişkisi: Refah şovenizmi örneği. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 70(3), 751-768.
- Appleton, J. (2017). Assimilation or Integration: Migrants in Europe, *Redcliffe College*, Gloucester, Erişim adresi: https://encountersmissionjournal.files.wordpress.com/2011/08/appleton_-2011-03_integration_and_migration.pdf.
- Bayraklı, E. ve Güngörmez, O. (2017). Hollanda Parlamento Seçimleri ve Aşırı Sağın Yükselişi, *SETA Analiz*, Sayı:194, s.21, Erişim adresi: <https://setav.org/assets/uploads/2017/03/Analiz194.compressed.pdf>
- BBC Türkçe (2004). Hollanda'da tüm zamanların en büyük isyanı, Erişim adresi: http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/11/041116_fortuyn_greatest.shtml
- Bekaroğlu, A. E. (2010). *The dutch, the un-dutch, and the semi-dutch: The politics of multiculturalism and muslim minorities in the Netherlands* (Doktora Tezi). Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü, Ankara.

- Boom De J., Weltevrede, A., Seidler Y., Wensveen, van P., Snel, E. ve Engbersen, G. (2010). *Migration and Migration Policies in the Netherlands 2010*, Dutch SOPEMI-Report 2010, ss.1-2, Erişim adresi: <http://www.godfriedengbersen.com/wp-content/uploads/sopemi-2010.pdf>.
- Callejo Braquetas M.D.M., Mascarenas G., B., Penninx, R., ve Scholten, P. (2007). *Policymaking related to immigration and integration. The Dutch Case, Country Report on the Netherlands*, IMISCOE Working Paper: Country Report, Sayı:15, Amsterdam, Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/241883861>.
- Canatan, K. (2009). Avrupa toplumlarında çokkültürcülük: Sosyolojik bir yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 80-97.
- Castles, S. ve Miller J. M. (2008). *Göçler çağı-modern dünyada uluslararası göç hareketleri* (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Centraal Bureau voor de S. (2017). Trends in the Netherlands, CBS, Erişim adresi: <https://www.cbs.nl/en-gb/publication/2017/26/trends-in-the-netherlands-2017>.
- Deutsche Welle (2016). Brexit İngiltere’de Irkçılığı mı Tetikliyor?, Erişim adresi: <http://p.dw.com/p/1JF8t>.
- Dünya Bülteni (2006). Paris’te olaylar yine patlak verdi, Erişim adresi: <http://dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=5447>.
- e-Dünya (2017). Hollanda’da Yeni Koalisyon Hükümeti ve Beklentiler, Erişim adresi: <https://www.dunya.com/dunya/hollandada-yeni-koalisyon-hukumeti-ve-beklentiler-haberi-386323>
- Endres, N. (2018). Fortuyn, Pim (1948-2002), *glbtq*, Erişim adresi: http://www.glbtqarchive.com/ssh/fortuyn_p_s.pdf.
- Ersanilli, E. (2007). Focus Migration, Sayı:11, Kasım, s.6, Erişim adresi: <http://focus-migration.hwwi.de/The-Netherlands.2644.0.html?L=1>
- Euronews (2015). Paris’teki banliyö ayaklanmalarından 10 yıl sonra sosyal ayrımcılık sürüyor, Erişim adresi: <http://tr.euronews.com/2015/05/18/paris-teki-banliyo-ayaklanmalarindan-10-yil-sonra-sosyal-ayrimcilik-suruyor>.
- Ghillebaert, P. C. (2004). Miscasting Politicians in the Netherlands. What remains of the fellowship of Pim Fortuyn after a brief ruling time?, *European Consortium for Political Research*, Uppsala, s.3, Erişim adresi: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/c2d76e37-b570-4fc4-8f38-7c4f5be63280.pdf>.
- Giddens, A. (2006). *Irki, Etniklik ve Göç*, Sosyoloji, (Çev. Işıl Bayar), İstanbul: Ayraç Yayınevi.
- Golder, M. (2016). Far Right Parties in Europe, Pennsylvania State University, *Annual Review of Political Science*, Cilt: 19, Mayıs.
- Goldman, R. (2017). Geert Wilders, a Dutch Nationalist Politician, Calls Moroccan Immigrants ‘Scum’, *The New York Times*, Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/2017/02/18/world/europe/geert-wilders-netherlands-freedom-party-moroccan-immigrants.html>.
- Gordon, M. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (Çev: O. Akınhay ve D. Kömürçü). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- International Organization for Migration, *Migration and History*, Cilt:1, Erişim adresi: http://www.rcmvs.org/documentos/IOM_EMM/v1/V1S03_CM.pdf
- Janssen, J. (2015). *Testing the success of Wilders’ Freedom Party in shaping the attitude and position of the Dutch government on European issues between 2009 and 2014* (Master Thesis), European Studies Berlin, The Postgraduate Programme of Berlin’s three leading Universities.
- Karaca, K. (2017). Fransa’da 2005 banliyö olayları korkusu, *Deutsche Welle*, Erişim adresi: <http://p.dw.com/p/2XUGJ>
- Köse, C. S. (2012). *Çokkültürcülük politikalarından entegrasyon politikalarına geçiş: Hollanda’daki türkiye kökenli göçmenler üzerine bir inceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Main, H. (2006). France and The Netherlands: Immigration, Assimilation, and Conflict, University of Washington, Mayıs, Erişim adresi: <https://digital.lib.washington.edu/researchworks/bitstream/handle/1773/2586/Heather%20Main.pdf?sequence=1>.
- Momers, C. ve Velthuis, E. (2010). Leaving The Netherlands-Twenty years of voluntary return policy in the Netherlands (1989-2009) (Edt: Esther van Zadel), Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Kasım, s.41.
- Ortaylı, İ. (2006). *Genel Göç Olgusu*, Uluslararası Göç Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Zeytinburnu Belediye Başkanlığı, Yayın No: 6, Haziran, İstanbul, s.19.
- Özdemir, Ö. (2017). Hollanda’da Başbakan Rutte, Wilders’ı nasıl yendi?, *BBC Türkçe*, Erişim adresi: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39287732>.
- Parsons A. C. ve Smeeding M. T. (2006). *Immigration and The Transformation Of Europe*, New York: Cambridge University Press.
- Penninx, R. (2005). *Dutch Integration Policies after the Van Gogh Murder*, Institute for Migration and Ethnic Studies, University of Amsterdam, January, Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/238512248>
- Perruchoud, R. ve Cross R. J. (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Uluslararası Göç Örgütü (IOM).
- Perspektif (2018). İngiltere’de Filistinli Öğrenciye Irkçı Saldırı, Erişim adresi: <http://www.perspektif.eu/2018/01/03/ingiltere-filistinli-ogrenciye-saldiri/>.
- Pınar, Ö. (2018). İtalya’da Irkçı Saldırı Sonrası Faşızım Karşıtı Büyük Gösteri, *BBC Türkçe*, Erişim adresi: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43019312>

- Pieters, J. (2017). Confidence in the Future: New Dutch Government's Motto, *NLTİMES.NL*, Erişim adresi: <https://nltimes.nl/2017/10/09/confidence-future-new-dutch-governments-motto>
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji düşüncesinin özünde öteki ile ilişki* (Çev: A. Sönmezay) (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Scholten, P. (2011). *Framin immigration integration: Dutch research-policy dialogues in comparative perspective*. IMISCOE Research, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Scholten, P. ve Holzhaacker, R. (2009). Bonding, bridging and ethnic minorities in the Netherlands: changing discourses in a changing nation, *Nations and Nationalism*, 15(1), 81-100.
- Spiecker, B. ve Steutel, J. (2001). Multiculturalism, pillarization and liberal civic education in the Netherlands, *International Journal of Educational Research*, 35, 294-295.
- Sputnik Haber (2017). Hollanda'da 225 gün sonra hükümet kuruldu, Erişim adresi: <https://sptnkne.ws/fMUc>.
- Taylor, C., Appiah A. K., Habermas, J., Rockefeller C. S., Walzer, M. ve Wolf, S. (2005). *Çokkültürlülük-tanınma politikası* (Edt: Cem Akaş, Haz: A. Gutmann) (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c3512fc99c338.96182748.
- Unat A. N. (2002). Bitmeyen Göç-Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Valk, Van D. I. (2017). 2016 Avrupa İslamofobi Raporu: Hollanda'da İslamofobi, *SETA ANALİZ*, Sayı:199, Nisan Erişim adresi: <https://setav.org/assets/uploads/2017/04/AnalizHollanda.pdf>.
- Yardım, M. (2017). Aşırı sağ ve çokkültürlülük: Avrupa'da ötekileştirilen "göçmenler". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), 217-234.
- Zaslove, A. (2004). Closing the door? The ideology and impact of radical right populism on immigration policy in Austria and Italy, *Journal Of Political Ideologies*, 9(1), 99-118.
- Zaslove, A. (2004). The dark side of European politics: Unmasking the radical right. *Journal of European Integration*, 26(1), 61-81.

EXTENDED ABSTRACT

Migration, which is a phenomenon that can be handled with the birth of humankind, is the actual displacement of people from one place to another in a temporary, permanent, voluntary or obligatory way. In the early times, migration was mainly caused by hunger, war, geographical conditions and climatic conditions. Today, these reasons have become quite diversified and migration is needed due to many different reasons such as political, cultural, economic and religious reasons. In other words, as a situation that has been experienced since the past, migration is still an important issue. The concept of migration is quite different and complex. In short, migration can be defined as short-medium or long-term, permanent or temporary actions that take place from one place to another for various social, economic and political reasons.

The European countries which had been through a great destruction due to the wars in the 20th century, started to put up with immigration in order to eliminate this destruction and recover. However, the migration wave which started in this way increased after the family reunions.

With the increase of migration in Europe after World War II, the phenomenon of migration has become very important. As a result of this increase, European countries have signed a number of agreements in order to develop a common policy towards migrants and act around a common goal, as a member state of the European Union should be brought to a limit. In essence, these agreements include attitudes such as limiting the number of asylum seekers and protecting external borders rather than internal ones. Due to the increased security concerns in the aftermath of the Cold War, these agreements also paid particular attention to the absence of a security vulnerability and developed various visa and border control systems.

The security concern triggered by the impact of increased immigration following the Cold War led to the view that migrants were seen as a kind of security problem. In this process, immigrants who were not taken to Europe started to come to European countries by choosing illegal ways and this has become an issue for Europe. At this point, the member states of the European Union have sought to ensure the control of the external borders through joint agreements for asylum seekers and migrants.

At this point, the extreme right parties have included solid discourses on immigrants and have started to shape their policies accordingly. Especially the extreme right parties that have fed from xenophobia have been able to increase their votes recently.

In Europe, these have been a significant increase in the far-right ideology as far-right parties have increased their votes in the elections. The existence of xenophobia, islamophobia and racism in the extreme right's characteristics can be unsettling in terms of approaching immigrants. As a matter of fact,

the far-right parties can use these discourses and increase their votes. This situation creates a change in migration policies in Europe. In this study, Europe refers to the influx of migration in the West of Europe since the Second World War. Under the title of Recent History of Migration Waves in Europe, it has been explained how migration has increased in periods.

In the study, first of all, the concepts of Migration and Extreme Right are explained in terms of conceptual analysis and it is pointed out that extreme right is rising with increasing migration. Increased migration also causes differences in the policies implemented by countries. While some countries take a multicultural approach to immigrants, some countries may take a stand against accepting them. However, it is possible to say that attitudes towards migrants in Europe have changed negatively in recent years. Of course, the rise of the far-right parties and the far-right opinion in Europe is also influential in this. Many examples are also included in the study. The Netherlands is one of the countries where extreme right is seen, but it is also remarkable in terms of following many different policies. In this sense, this has become the subject of the study and it has deemed necessary to be examined. The Netherlands, whose policies have changed with the change of politicians in every period, is an important country where the far-right ideology has existed and acted. Especially with Geert Wilders, a period began in which extreme right has been strengthened and immigrants have been perceived as a serious problem in the country. Discourses and attitudes reveal this situation.

The aim of this study is to show the transformation of the migration policies by the extreme right in Europe and the political nutrition of the extreme right through xenophobia in this transformation context through the case of The Netherlands.

The Reconstruction of the Mediated Public Sphere on Media Reporting of Migration: The Case of the Global Migration Film Festival

Dilan CİFTÇİ¹

Abstract

The aim of the current study is to explore the four models of public spheres in modern democracies and the conceptual development of mediated public spheres with an emphasis on the migration issues in general and special focus on the three important Global Migration Film Festival. This study provides an overview for the literature review on the migration media coverage around the world in order to map the negativity in migrant perceptions by using already existed studies on the global migration phenomena. The present data suggests that mediated public spheres in general, and more precisely cinema have a positive impact on helping communities to have an ability to perceive migration issues positively. In findings it is indicated that The Global Migration Film Festival with the help of the differentiated films and screening in different countries and places demonstrated not only higher awareness on the behind scenarios on migration, but also higher empathy in the perceptions on global migration.

Key Words: Migration, Public Sphere, Mediated Public Sphere, The Global Migration Film Festival

Medyada Göç Raporlama Konusunda Aracılı Kamusal Alanın Yeniden Yapılandırılması: Küresel Göç Film Festivali Örneği

Öz

Bu çalışmanın amacı, modern demokrasilerdeki dört kamusal alan modelini ve genel olarak göç konularına vurgu yapan ve üç önemli *Küresel Göç Film Festivali*'ne özel önem veren aracılı kamusal alanların kavramsal gelişimini araştırmaktır. Bu çalışma, küresel göç olayları üzerinde halihazırda var olan çalışmalarını kullanarak göçmen algılarındaki olumsuzlukları haritalamak amacıyla dünyadaki göç medyası kapsamına ilişkin literatür taramasına genel bir bakış sunmaktadır. Mevcut veriler, genel olarak aracılı kamu alanlarının ve daha kesin olarak sinemanın, göç eden sorunları pozitif olarak algılama yeteneğine sahip olmalarına yardım eden topluluklar üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bulgulara göre, farklı ülkelerdeki ve yerlerdeki farklılaştırılmış filmler ve gösterimlerin yardımı ile Küresel Göç Film Festivali'nin, göç konusundaki senaryoların ardındaki yüksek farkındalığı değil, aynı zamanda küresel göç algıları konusunda da daha fazla empati gösterdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kamusal Alan, Aracılı Kamusal Alan, Küresel Göç Film Festivali

Atıf İçin / Please Cite As:

Ciftci, D. (2020). The reconstruction of the mediated public sphere on media reporting of migration: The case of the global migration film festival. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 248-260.

Geliş Tarihi / Received Date: 31.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.10.2019

¹Assist. Prof. Dr. - Near East University Communication Faculty, dilan.ciftci@neu.edu.tr -ORCID: 0000-0003-3806-3915

Introduction

The significance of media reporting to global issues has very long history, however recently the role of the media reporting of migration is phenomena that trivialized today's political and media agenda. Most people have met migrants in their neighborhoods, workplaces or social circles, or they themselves have forced to be migrants. In this sense, the situation would easily be like they have encountered the subject of migration in the media while they were walking, eating, working or etc. In other words, there is a bigger ranging from films and newspapers to social media posts coverage of which may have portrayed migration in one way or another. Therefore, the media play a fundamental role on people's perceptions, attitudes or beliefs about migration which these perceptions, attitudes and beliefs are based on the mixture of the lens of the media and individual situations together. Many people, including researchers, journalists, politicians and members of the public present and debate particular viewpoints about migration while this mostly neglected by the variations of the society. In this study, the aim is to address two key questions:

RQ1. What do media around the world say about migration and migrants?

RQ2. How does the practice of The Global Migration Film Festival (GMFF) itself contribute to media reporting of migration?

In addressing these questions, this study acknowledges how media and migration are contested terms, which would be understood differently in various times and places. This study recognizes that mass media research favors traditional news reporting and four models of public spheres relatively. Significantly, it is true to say those democracies typically thought of as destination countries for migrants, however not only part of the picture, but also public spheres are essential. Therefore, this study also considers newer ways of communicating through commemorations events that offer different ways of identifying, generating and recollection of global migration content with all around the world. In this study, the media content is accepted as different types than the traditional news reporting. Thus, The Global Migration Film Festival might be accepted as a modern media, which are extraordinarily varied in their content and forms closer to entertainment and art. This study also points out that media coverage of migration reflects differences in how countries' media systems operate and the various models of the public spheres. While this study has the emphasis on the case of The Global Migration Film Festival, it serves limited review on the degree of various public spheres and media coverage of migrations to reflect the variety of interest in media studies on issue from different perspectives.

As mentioned before, the migration issue is not new at all, since humans have always communicated about migration in whichever ways were available to them, far more 10, 000 years back case of petroglyphs in Azerbaijan (Cherry, & Leppard, 2015). In other words, we are witnessing numerous stories throughout the history about the fleeing persecution, travelling to improve one's economic situation, talking about homelands, foreigners and exile (Anderson, 2013). But what makes migration and, particularly, media reporting of migration and The Global Migration Film Festival so significant now? Starting with these fundamental questions, this study will provide the four models of the public spheres in modern democracies and then explain the mediated public spheres. This theoretical explanation will continue with the presentations of existing literature on the media coverage of the migration from differentiated cases. Finally, the study will elaborate the commemoration effect of The Global Migration Film Festival based on the mediated public sphere conceptualization.

To begin with the Ferree, Gamson, Gerhard and Rucht (2002) described four models of the public sphere in modern democracies with regards to discourse that mass media in existing democracies. They listed these four traditions as Representative Liberal, Participatory Liberal, Discursive, and Constructionist. Firstly, representative theory argues that ultimate authority in society belongs to decision-makers. Therefore as Ferree, Gamson, Gerhard and Rucht (2002) mentioned that in representative liberal traditions the participation of citizen in public discourse and policy issues is minimal. Since, ordinary citizens do not have intention with any kind of public affairs as they are not well informed and equipped for political participation. Significantly, this scenario that the citizens are passive is a desirable conclusion. On the other hand as Ferree, Gamson, Gerhard and Rucht (2002) stressed that 'transparency' is a crucial criterion, which brings the idea that citizens need to know the actions of government. With regards to this trend, inclusion became important which gives chance to citizens to be aware of their representatives' workings (Ferree, Gamson, Gerhard, & Rucht, 2002; Skelcher, Mathur, & Smith, 2005).

For representative liberal theorists, the citizen's main role is to choose periodically which among competing teams of would be once holders will exercise public authority. Some would argue that such voting should be the only role, while others would accept some limited direct participation in public discourse as completely appropriate; although not so important that it demands active encouragement by the media. If the media are doing their job, citizens will be encouraged to vote, and the media will provide enough information about the parties and candidates so that citizens can choose intelligently among them. If citizens are dissatisfied with what they are getting, they can "vote the rascals out." In the interim between elections, officials need to respond to problems that are technically complex and most people having neither the inclination nor the ability to master the issues involved. Representative liberals thus place particular weight on political parties as bearers of public discourse (Ferree, Gamson, Gerhard, & Rucht, 2002, p. 291).

Secondly, as Ferree, Gamson, Gerhard and Rucht (2002) mentioned in participatory liberal theory support the maximizing the citizens' participation in public affairs, which emphasize the emergence of a general will. Basically, although it can be chaotic in a complex modern society, liberal theory traditions focus on the necessities of having centralization and bureaucratization since, centralization and bureaucratization could mobilize the aggregate citizens. According to Ferree, Gamson, Gerhard and Rucht (2002) active participations in mobilizing public affairs brought about the important transformation of individuals into public citizens. With regards to media perspective, participatory liberal traditions would be found in the establishment of broadcasting in the public interest (Carrey, 1987; Ferree, Gamson, Gerhard, & Rucht, 2002).

In the participatory liberal tradition, organizations with active forms of member participation and a leadership that is accountable to members are more desirable mediators than those who are only nominally accountable to members, as many modern political parties may be. More centralized and bureaucratic organizations with a division of labor can be accountable. Indeed, some degree of centralization and bureaucratization may serve the wider goal of effectively mobilizing large numbers of citizens to act politically on their own behalf, rather than merely delegating their political interests to others (Ferree, Gamson, Gerhard, & Rucht, p. 296).

Both discursive and constructionist theory includes popular inclusion in their understanding of participation. On the other hand, while discursive theory suggests the deliberative process to achieve good democratic public discourse, constructionist theory emphasizes the necessity of having empowerment and recognition in public discourse process. Significantly, in spite the fact that representative liberal tradition supports strong closure value for discursive theories value has to be prepared by consensus which is direct results of a deliberative process. Finally, according to Ferree, Gamson, Gerhard and Rucht (2002) each evaluation of different theories suggests the different criteria to examine discourse of different societies by evaluating the situation of democratic public spheres in one particular country (Ferree, Gamson, Gerhard, & Rucht, 2002).

Popular inclusion does not simply demand a passive non-exclusion nor encourage only a top-down transparency for governmental action. It places normative demands on media to seek out and actively facilitate the inclusion of diverse speakers and interests. In addition to the voices of member-driven organizations, the voices of ordinary citizens ought to be present. Formal credentials should not be a prerequisite for participation; the participatory liberal tradition rejects the norm of expertise that representative liberals endorse (Ferree, Gamson, Gerhard, & Rucht, 2002, p. 297).

The research question 1 has been answered by the literature review on media coverage of the migration from different cases. Migration issues recently became the hot topic in different platforms, as rising levels of anti-immigration rhetoric and anti-immigration political attitudes across different countries. According to Hobolt and Tilley (2016) in Europe there is a movement from mainstream parties to other parties who are challenging the politically right-wing migration policies. Relatively, as Wodak, Khosravi Nik and Mral (2013) point out that negativity and hostility in media coverage of migration might be explained together with the anti-immigration parties and political rhetoric as well. Moreover, a political debate often provides the recollection of repeated phrases and stories, which are mostly reducing the complexity of the migration though (Greenslade, 2005). On the other hand, blaming the media for those recollection of negative coverage over migration is also a problem caused by the oversimplifying the issue at all. As the migration issue has direct cause and effect on the people themselves, the other human and state factors should play a role in shaping the negative attitudes and so on (Hainmueller, & Hopkins, 2014).

Media coverage has two important factors which are media freedom and the operation in a digital world. Here, according to Freedom House Report (2016) free media environment includes the guaranteed journalists, robust political news coverage, minimum state intrusion and not having legal or economic pressures over media systems. As it is not surprising freedom of the media is a necessity for public spheres in case of the democracies, that is because media play roles in not only informing voters, but also in scrutinizing institutions (Zielonka, 2015). Besides, solutions journalism is an approach where reports are not only focusing on the social issues but also the problems themselves. In other words, solutions journalism stories anchored in credible evidence for necessity of solutions by explaining how and why responses are working and not working. In this approach, the goal is to present more complete view of these issues in order to help citizens to drive more effective citizenship (Ciftci, 2019, p. 13-14).

There is a differentiation in the media freedom around the world. Unfortunately, even in 2017 only 13 per cent of the population lived under the free press umbrella, whereas almost half of the population (45%) did not benefit from this umbrella (Freedom House Report, 2017). Studies show that democratic and autocratic regimes present different media coverage examples. According to Luo (2014), in autocratic regimes media coverage of migration reflect state interests, such as lower visibility of migration issues in Russian and Chinese media coverage (Sullivan, & Renz, 2010). On the other hand, social media have been studied in many ways, especially its ability to mobilize people rapidly, such as in the case of Arab Spring and also collect support for migrants deportation issues (Khondker, 2012; Patler, & Gonzales, 2015). Introducing the digital divides (Selwyn, 2004) also increases the social media contribution on the consensus promotion or compromise on migration policy by reinforcing gaps as well as creating the new bubbles (Sunstein, 2017).

Immigration Sentiment

In terms of immigration sentiment, most of the research evidence indicates media associated with the negative with migrants among different cases around the world (Philo, Briant, & Donald, 2013). Significantly, between 2013 and 2014 media coverage of migration in Australia, Canada, the Netherlands, Norway, Switzerland and United Kingdom presents favorable content on the migration. On the other hand, there is a gap between the low levels of human development in Afghanistan, Bangladesh, Malaysia, Pakistan, Sri Lanka, Thailand and Vietnam with unfavorable content. Similarly, Malaysia and Thai have negative content on migration (McAuliffe, Weeks, & Kaser, 2015).

Furthermore, the previous research on the reporting migration in Danish and Dutch newspapers shows nearly the same moderate extent that more negative coverage about migration between 2003 and 2010 in Dutch newspapers (van Klingeren, et.al., 2015). In addition to that, earlier research on Germany print and broadcast television between 1998 and 2005 indicates the negative portrayal of the migrant groups in society (Boomgarden, & Vliegthart, 2009). However, countries like Switzerland and Vietnam demonstrate positive coverage with more polarized news reporting (McAuliffe, Weeks, & Kaser, 2015). Also, New Zealand after 2000 became the countries that have favorable reporting about the migrants (Spoonley, & Butcher, 2009).

Framing Migration: Competing Issues, Different Approaches

Migration issue is something more than just explained by the negative-positive dichotomy. Therefore, as in many cases for media studies, reporting of the migration is a phenomenon which might be observed in framing theories as well. Thus, it matters a lot, as framing migration directly affects and gives a way of looking migrants and migration policies of certain societies facing the issue (Cacciatore, Scheufele, & Iyengar, 2016). For example, traditional US media represent migration issues under the name of law and order issues by emphasizing the security relations (Suro, 2011). On the other hand, Italian news also have reports on the migration fairly based on the security of the country from the 1970s to 1990s (Sciortino, & Colombo, 2004). Furthermore, recently in Syrian refugees the migration issues in Turkish media have been highlighted as helping the neighborhood (Çiftçi, 2018). However, British media called immigrants as illegal (Blinder, & Allen, 2016), and have oversized the linkage between the refugees and terrorist threats (Esses, Medianu, & Lawson, 2013). Critically, English language newspapers in Malaysia and Thailand show the similar results with the UK case that media covers the migration issues as an illegal acting (Anderson, 2013).

On the other hand, economic aspects of the migration were famous in the case of migrants in destination countries (Caviedes, 2015), which has the mixed and interrelated media content in Spanish

newspapers of Latin American migrant (Igartua, Cheng, & Muniz, 2005). Moreover, other efforts in US media, try to portray that immigrants from Latin America were incapable of successful integration (Chavez, 2013). Differently, in massive terror attacks in Utøya and Oslo, popular rhetoric against the Islam is outlined by the public debate of Norway perceptions on the migration (Wiggen, 2012), which is more or less same in the African immigrants as treats to public safety in Guangzhou and China (Lan, 2016). Finally the most notable and worst example of dehumanizing language over the immigrants appeared in the Syrian refugees about how host and non-host countries media depict Syrian refugees in the United Kingdom (Gabrielatos, & Baker, 2008), Australia (Pickering, 2000), South Africa (Banda, & Mawadza, 2015), United States (Santa Ana, 1999, Abid, Monan, & Rahman, 2017).

Mainstream Mediated Public Sphere

Separately, Örnebring and Jönsson (2004) concentrated on the tabloid journalism and public sphere. Historically, the term tabloid journalism has used to be explaining bad journalism. Indeed, the problems of tabloid journalism are that as they were mostly focusing on the sensations, scandals which may negatively affect the standards of public taste and discourse. Contemporarily, most debates refer tabloid journalism by including all media, however today television is the medium for tabloid journalism. Unfortunately, the concept of tabloidization with normative simplicity respectively changed the news market and journalism (Esser, 1999; Örnebring, & Jönsson, 2004; Uribe, 2004).

In recent years there has been a sea change in broadcast news and public affairs programming. The traditional way of packaging and presenting news—in the form of a narrative or story, which dominated broadcasting up through the early 1980s—has steadily declined in prominence. It now coexists alongside a plethora of communicative forms organized around human interaction—news interviews, news conferences, panel discussions, formal and informal debates, town meetings, and talk shows of various kinds. Some of these forms are fully institutionalized within broadcasting where they function as programming formats; others are ad hoc events occurring independently but still broadcast to the public. This diverse collection of media events shares a common property: each involves relatively unscripted encounters involving some combination of public figures, media professionals, and ordinary people (Clayman, 2004, p. 29).

Clearly, Örnebring and Jönsson (2004) argued that Habermas's concept of public sphere has been developed and updated with the help of the changing nature of the media landscape. As media serve a huge access to societal dialogues, the tradition concept of public sphere could possibly turned to "mediated public spheres", which could also fit into visibility of public life. On the other hand, others can argue that although it is hard to talk about mediated public spheres, television and radio with the highest audience ratio would be considered as "mainstream mediated public spheres" (Örnebring, & Jönsson, 2004, p. 285-286). Significantly, alternatives serve a better model for public sphere in four different points, which are discourse, participants, other issues and alternativeness. For the discourse point alternative can provide alternative that discourse takes place differently. Moreover, as Örnebring and Jönsson (2004) said that alternative public sphere would be the alternative to others that many different debates and discussion take place.

In addition to that, with regards to alternative public spheres, other issues would also have chance to be discussed or debated. By using alternative public spheres, it is apparent that alternativeness could help debating and discussing in other ways of forms (Örnebring, & Jönsson, 2004, p. 286-287). Currently, although tabloid journalism has remarking negative sides, it should also take account that it can also be seen as an alternative arena for public discourse which political elites enjoy their privilege. Also, as Örnebring and Jönsson (2004) with the experience of tabloid journalism, one can argue that the mining of public became broaden. Besides, tabloid journalism provides more anti-elitist discourse in comparison with the prestige press that tabloid journalism has attitudes to call audiences as consumers (Örnebring, & Jönsson, 2004, p. 293-294).

According to Wessler (2008), the state of the public being deliberative is a vital point in investigating the mass media in modern democracies. Therefore, Wessler (2008) introduced that in modern democracies it is of great necessity to have mass media to deliberate mediated public. Relatively, Wessler (2008) argued that mediated public is important as it provides the variety that citizens have opportunity to choose ideas which are linked with their point of view. Thus, as Wessler (2008) argued that the freedom of opinion would properly work within this system. Necessarily, as Wessler (2008) pointed out that the exchange of ideas refers to having diversified ideas, which has to be exercised not only in the same forum, but also it can possibly exist in the alternative forums (Wessler, 2008, p. 1-2).

The deliberativeness of television news is a multidimensional construct, and we distinguish three dimensions (input, throughput, and output) with five subdimensions and thirteen individual criteria of deliberativeness. The input dimension of mediated deliberation concerns the range of topics and actors found in TV news (not any extramedia phenomenon) and covers two criteria pertaining to a proper information base and three criteria of actor inclusiveness. The throughput dimension comprises two criteria of debate quality and four concerning the sophistication of discourse in TV news. Finally, the output dimension carries two criteria that specify the relation of TV news content to political decisions. It should be noted upfront that it would be arbitrary to specify an absolute optimum for each criterion on the basis of theoretical considerations alone. Instead, in this paper we provide relative assessments of deliberative performance by using a comparative approach that identifies empirical minimums and maximums for each criterion on the basis of a maximally diverse set of channels and types of democracies (Wessler, & Rinke, 2014, p. 829).

Critically, although, as Wessler (2008) concentrated on that the term communication with the Latin origin of “communis” refers to “having something in common”, it is hard to say that in modern mass media practices the term “common” is irrelevant. In addition to that, there is a systematic linkage between variation of opinions and mediated public deliberation. Significantly, with regards to public concept, in spite the fact that public deliberation has argumentative efforts, the deliberative media content should obtain collectively valid solutions where the consensus is achieved. Moreover, Wessler (2008) stated that the effects of the deliberativeness could be searched under the three dimensions, which are input dimension, throughput dimension and outcome dimension (Wessler, 2008, p. 2-3).

Basically, the input dimension means equal opportunity for varieties of topics. In input dimension there is a belief that whether it is about public or not everyone has the right to say what they want to say, however, it is not necessarily meant that it should receive an equal attention. In the light of this explanation, it is clear that claim is not acceptable under all circumstances. While throughput dimension suggests the justification for how the exchange of ideas should take the form, the outcome dimension emphasizes the internal aspects of the debate itself and the achieving degree of consensus (Wessler, 2008, p. 3-7).

Furthermore, Schulz (1997) mentioned about the changes of mass media and public sphere. Specifically, with the two mainstream model of Habermas’s public sphere and theories of liberal democracy mass media have the active role in changing the roots of public sphere. As Schulz (1997) explained that public sphere is mostly understood as linkage between top of the political system and the basis, which would put as same as private actors of the periphery. On the other hand, as Schulz (1997) clarified that the models can be changed from one society to another related with the positions of political actors.

Schulz (1997) explained the three models of the public sphere with regards to three main points, which are input, communications in public and results. To begin with the input point, there are three different views about both actors and representation of actors. For liberal public perspective, representation of actors should have equal access of all actors and provide adequate place to reflection of the preferences of the people. On the other hand, for discursive public model there is a domination of actors of the civil society representation. Importantly, mass constructed public model suggests the public access of protagonists and collective actors (Schulz, 1997, p. 59).

Moreover, Schultz (1997) emphasized the role of mass media in three different models for the public sphere. While liberal public supports all communications and actions by regarding with respect to different opinions, the discursive public models stressed on the rationality by giving reasons. Besides, media constructed public model emphasizes the fitting aspects of news factors and media formats. In the light of this information, the role of the mass media differs from one model to another. Hence, for liberal public mass media refers to intermediary system, however, for discursive public model it is mostly refers to platform for the individual or collective actors that manipulate the public (Schulz, 1997, p. 59-60).

The Global Migration Film Festival (GMFF)

The research question 2 is going to be explained based on The Global Migration Film Festival case with regards to importance of mediated public sphere. In order to elaborate The Global Migration Film Festival deeply, it is crucial to look power behind itself. As explained earlier, mediated public spheres are very crucial in digitalized world. The films on the other as being the alternative platform for mediated public sphere, have been used to inform, entertain, educate and provoke any issues. Migration as deeply

introduced in the previous parts of this study has multidimensional features for both host and non-host countries. Therefore, the international actors became essential. For the migration issues International Organization of Migration (IOM), the UN Migration Agency is a key factor in the international arena. Moreover, IOM launched The Global Migration Film Festival in 2016. Migration and cinema have a supernatural attachment back over a century ago when film makers were immigrants themselves. Significantly, these film makers with their films depicted a world on the move with dramatic, poignant and comic stories of migrants to diverse audiences. As cinema it is a mediated public sphere through images provoked feeling on migrants amongst people of every culture. Cinema is important for filming the controversial issues in international ethical way (Ciftci, 2018).

The Global Migration Film Festival specifically features movies and documentaries which provide promise and challenges of migration. The festival has unique contributions to migration issues that aim to pave the way for greater discussion around the cultures by cultivating the deeper empathy and better understanding of the realities, needs, perspectives and capacities for migrants. As being mediated public sphere for global level, The Global Film Festival became an important tool for influencing perceptions and attitudes towards the migration issues better representative than the tradition media coverage. In addition to that the objective of the festival is to mobilize attention to social issues of the migration in a safe environment and respectful interaction, which is miserable in traditional media. Therefore, as the goal of the mediated public sphere is to raise the voice of the voiceless groups and issues, The Global Film Festival should be considered under its creative and innovative way of normalizing discussion through storytelling over the migration, which was not in the case of negative migration media coverage. In other words, the films have superficial power on informing, inspiring, transforming and promoting inclusion on migration. The Global Film Festival has screened more than 30 films in over 100 countries for a diverse audience in varied locales, cinemas and concert halls.

Findings

The Global Migration Film Festival of 2016

The first Global Migration Festival started in December 2016, which took place throughout 89 countries. The figure 1 below illustrates the countries that screened the films between 5-18 December 2016 The Global Migration Film Festival held. Figure 1, illustrates the countries that have attended *The Global Migration Film Festival of 2016*.

Figure 1. Screened Countries of the Global Migration Film Festival of 2016

Source: <https://social.shorthand.com/UNmigration/uCv4fRN1E/overview>

The first festival promoted screenings 13(thirteen) selected films amongst 195 applicants followed by debates in order to apprehend the challenges of migration. It is essential to mention that these films

themselves and places where they were screened were the direct examples of the mediated public spheres which provides the impactful and interactive communication by fostering the empathy. Thus, *The Global Migration Film Festival of 2016* was a tool to fight toxic more precisely negative narrative against migration issues and migrants worldwide. Over 10, 000 people around the world people attended the festival and 220 (two hundred-twenty) screening worldwide took place significantly to increase the social contact between the host countries and the migrants. The Table 1 illustrates the screened films in *The Global Migration Film Festival of 2016*.

Table 1. *The Global Migration Film Festival 2016 Screened Film Names*

GMFF 2016	Film Names
1	The Invisible City- Kakuma
2	La Visa Loca
3	Sold
4	Guido Models
5	Limbo
6	Wallah- Jet e jure
7	Tan Fragicomo un Segundo
8	After Spring
9	Donor
10	Bolinao52
11	Thirty Million
12	ChicasNuevas 24 horas
13	La Salada

Critically it is important to emphasize that *The Global Migration Film Festival of 2016* was very successful in many ways. As IOM 2016 report on the festival highlighted that:

“The festival is a great opportunity to discuss migration related issues and gather opinions from a wide variety of stakeholders.” - IOM Tanzania

“After the film screening we received a lot of positive feedback on our organization, as well as requests to organize more similar events that raise awareness. The strength of our event was due to the diversity of the attendees which allowed all to discuss and exchange ideas with other people with different mindsets.” - IOM Portugal

The Global Migration Film Festival of 2017

The second Global Migration Film Festival included 300 (three-hundred) film submission that 26 of them were officially selected for screening. The festival took place over 13 (thirteen) days between 5th of December and 18th of December. The selected films being screened in 100 (hundred) different countries and many different places of public sphere, such as displacement camps, migrant centers, university campus and so on. Table 2 illustrates the names of the officially selected films of The Global Migration Film Festival of 2017.

Table 2. *The Global Migration Film Festival of 2017 Screened Film Names*

GMFF 2017	Film Names	GMFF 2017	Film Names
1	America Square	14	Sea Tomorrow
2	2 Girls	15	Shinga, where are you?
3	Dem Dem	16	Sound of Torture
4	El Peso De La Manta	17	Tata Milovda
5	Granma	18	The Cambridge Squatter
6	Home in a Foreign Land	19	The Journey
7	In Search of the riyal	20	The Impure
8	Inside Story	21	The Lucky Specials
9	Lost in Lebanon	22	To Kyma
10	Nanny	23	When I'm there
11	No Problem!	24	Years of Living Dangerously
12	Problemski Hotel	25	The Valley of Salt
13	Sans Le Kosovo	26	This is not Paradise

The Global Migration Film Festival of 2018

The third Global Migration Film Festival has 21 (twenty-one) selected films which have been screened between 28th November and 18th December amongst 103 (one hundred-three) different countries. The Table 3 illustrates the names of selected films of The Global Migration Film Festival of 2018.

Table 3. *The Global Migration Film Festival of 2018 Screened Film Names*

GMFF 2018	Film Names	GMFF 2018	Film Names
1	A thousands girls like me	12	Lögndagen
2	A walk on the tight rope	13	The Merger
3	Apricot Groves	14	Not Just Football
4	Bushfallers	15	On the same boot
5	CittaGiardino	16	Piss-Off! Us? Brothers?
6	Deltas, Back to Shores	17	Sargis- Such is Life
7	Golden Fish, African Fish	18	Sidney & Friends
8	Gurs, History and Memory	19	Together Apart
9	Homestories	20	The Kitchen of lasPatronas
10	I am Rohingya	21	Strange Daughter
11	Kari		

Discussion, Conclusion and Suggestions

The migration is an issue famous around the world, which covered differently by various media outlets. Different media outlets and coverages tried to portray migrants, policymakers and communities. The literature review in this study shows that the media coverage about the migration and migrants in different cases relies on the negative attitudes over the issue. Given the existing results of large negative coverage of migration the questions on its future will unfortunately be affected. The idea of democracy in public sphere democratization argues that media in democratic societies are essential for diverse issues like migration. Mediated public spheres on the other hand, serve the ability to try to convince various views on arguable issues. Thus the mediated public sphere should be acknowledged the media in all forms playing crucial role in public debate.

On the other hand, cinema in a world of media sources often allied commercial interests; however, *The Global Migration Film Festival* is allied with particular political and social interests. With its complicated nature migration is an issue towards agreeing conclusions that mediated public sphere in general and *The Global Migration Film Festival* more precisely make new and aware individuals about this global phenomenon. All selected and screened films in three different Global Migration Film Festivals provide the raw materials that help readers use mental short-cuts to make sense of migrants in host and non-host countries worldwide. The festival also extends the communities' ability to directly perceive the migrants and their situations as well. There is a strong case of encouraging positive and objective media coverage on the migration issues by providing the metaphors by emphasizing the both sides of migrants and communities in *The Global Migration Film Festival*.

The objectives of *the Global Film Festival* are as follows:

- To encourage the film to be appreciated and understood as a powerful means of expression and communication,
- Reaching beyond the usual cinema multiplex,
- Exhibiting foreign, student, alumni and American-made films and live performances showing the dynamics of local, national and global film,
- Bringing together international filmmakers, artists, scholars and presenters,
- Connect community audiences with shared experiences; to bring together students, faculties and residents of Williamsburg and the wider Tidewater area,
- Sun Delivering a weekend gala event supporting the reflection, celebration and better understanding of the film and local communities and diversity in the world,
- Overall, it is a unique dynamic component of W & M's Film and Media Studies curriculum, combining global film exposure and the international network of film distribution networks, practical film and festival production experience, public scholarship and community promotion and event planning,
- Contributing to the priorities of William and Mary,

- To inspire discovery, learning and speaking while supporting the cultural appreciation of a regional audience

In the light of all this information, future film analysis will be critical for the films in the festival. In this new communication environment, it can be said that, the way of communication styles had been changed to interact with the followers and target audience (Ulas, & Vural, 2019, p. 2). In addition, the studies that will examine the changes in the technologies used in the films shown in the festival between the years will shed light on the literature in the field of media technologies in the films made on non-priority subjects such as migration films. In addition to all these, it is thought that important findings will be obtained in the studies that deal with the films by solution journalism festival ethical issues in the festival.

References

- Abid, R. Z., Manan, S. A., & Rahman, Z. A. (2017). A flood of Syrians has slowed to a trickle: The use of metaphors in the representation of Syrian refugees in the online media news reports of host and non-host countries. *Discourse & Communication, 11*(2), 121-140.
- Anderson, B. (2013). *Us and them? The dangerous politics of immigration control*. Oxford: Oxford University Press.
- Banda, F., & Mawadza, A. (2015). Foreigners are stealing our birth right: moral panics and the discursive construction of Zimbabwean immigrants in South African media. *Discourse & Communication, 9*(1), 47-64.
- Blinder, S., & Allen, W. (2016). Constructing immigrants: Portrayals of migrant groups in British National Newspapers, 2010-2012. *International Migration Review, 50*(1), 3-40.
- Boomgaarden, H. G., & Vliegthart, R. (2009). How news content influences anti-immigration attitudes: Germany, 1993-2005. *European Journal of Political Research, 48*(4), 516-542.
- Cacciatore, M. A., Scheufele, D. A., & Iyengar, S. (2016). The end of framing as we know it... and the future of media effects. *Mass Communication and Society, 19*(1), 7-23.
- Carey, J. W. (1987). The press and the public discourse. *Center Magazine, 20*(2), 4-16.
- Caviedes, A. (2015). An emerging 'European' news portrayal of immigration? *Journal of Ethnic and Migration Studies, 41*(6), 897-917.
- Chavez, L. (2013). *The Latino Threat: Constructing Immigrants, Citizens, and the Nation*. Redwood City, California: Stanford University Press.
- Cherry, J. F., & Leppard, T. P. (2015). Experimental archaeology and the earliest seagoing: The limitations of inference. *World Archaeology, 47*(5), 740-755.
- Ciftci, D. (2019). The application of solutions journalism: Strategic communications and public affairs group in Somalia. *Online Journal of Communication and Media Technologies, 9*(3), 1-14.
- Çiftçi, D. (2018). Bloody sunday film analysis for international ethical concerns. *ICONASH Proceedings Book*. pp. 96-100.
- Çiftçi, D. (2017). Kamusal alan ve modernleşme sürecinde Kıbrıs Türk kadın derneği: Varlık kulübü. *Milli Folklor, 29*(116), 189-200.
- Çiftçi, H. (2018). Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Suriyeli sığınmacılara yönelik tutum, algı ve empatik eğilimlerinin analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7*(3), 2232-2256.
- Clayman, S. E. (2004). Arenas of interaction in the mediated public sphere. *Poetics, 32*(1), 29-49.
- Esser, F. (1999). Tabloidization of news: A comparative analysis of Anglo-American and German press journalism. *European Journal of Communication, 14*(3), 291-324.
- Esses, V. M., Medianu, S., & Lawson, A. S. (2013). Uncertainty, threat, and the role of the media in promoting the dehumanization of immigrants and refugees. *Journal of Social Issues, 69*(3), 518-536.
- Ferree, M. M., Gamson, W., Gerhard, J., & Rucht, D. (2002). Four models of the public sphere in modern democracies. *Theory and Society, 31*(3), 289-324.
- Freedom House (2016). *Freedom of the Press 2016: The Battle for the Dominant Message*. Available from https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FT0P_2016Report_Final_04232016.pdf.
- Freedom House (2017). *Freedom of the Press 2017: Press Freedom's Dark Horizon*. Available from https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTP_2017_booklet_FINAL_April28.pdf.
- Gabrielatos, C., & Baker, P. (2008). Fleeing, sneaking, flooding. A corpus analysis of discursive constructions of refugees and asylum seekers in the UK press, 1996-2005. *Journal of English Linguistics, 36*(1), 5-38.
- Greenslade, R. (2005). *Seeking scapegoats: The coverage of asylum in the UK press*. London: Institute for Public Policy Research.
- Hainmueller, J., & Hopkins, D. J. (2014). Public attitudes toward immigration. *Annual Review of Political Science, 17*(1), 225-249.
- Hobolt, S. B., & Tilley, J. (2016). Fleeing the Centre: The Rise of Challenger Parties in the Aftermath of the Euro Crisis. *West European Politics, 39*(5), 971-991.
- Igartua, J. J., Cheng, L., & Muñoz, C. (2005). Framing Latin America in the Spanish press: A cooled down friendship between two fraternal lands. *Communications, 30*(3), 359-372.

- Khondker, H. H. (2011). Role of the new media in the Arab spring. *Globalizations*, 8(5), 675-679.
- Lan, S. (2016). The shifting meanings of race in china: a case study of the African diaspora communities in Guangzhou. *City & Society*, 28(3), 298-318.
- Luo, Y. (2014). The internet and agenda setting in China: The influence of online public opinion on media coverage and government policy. *International Journal of Communication*, 8, 1289-1312.
- McAuliffe, M., Weeks, W., & Koser, K. (2015). *Media and Migration: Comparative Analysis of Print and Online Media Reporting on Migrants and Migration in Selected Countries (Phase II)*. Occasional Paper Series, Belconnen: ACT: Department of Immigration and Border Protection. Available from www.border.gov.au/ReportsandPublications/Documents/research/mcauliffe-weeks-koser.pdf.
- Patler, C., & Gonzales, R. G. (2015). Framing citizenship: Media coverage of anti-deportation cases led by undocumented immigrant youth organizations. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(9), 1453-1474.
- Philo, G., Briant, E., & Donald, P. (2013). *Bad news for refugees*. London: Pluto Press.
- Pickering, S. (2000). The hard press of asylum. *Forced Migration Review*, 8, 32-33.
- Santa Ana, O. (1999). Like an animal I was treated: Anti-immigrant metaphor in US public discourse. *Discourse & Society*, 10(2), 191-224.
- Schulz, W. (1997). Changes of mass media and the public sphere. *Javnost – The Public*, 4(2), 57-69.
- Sciortino, G., & Colombo, A. (2004). The flows and the flood: The public discourse on immigration in Italy, 1969-2001. *Journal of Modern Italian Studies*, 9(1), 94-113.
- Selwyn, N. (2004). Reconsidering political and popular understandings of the digital divide. *New Media & Society*, 6(3), 341-362.
- Skelcher, C., Mathur, N., & Smith, M. (2005). The public governance of collaborative spaces: Discourse, design and democracy. *Public administration*, 83(3), 573-596.
- Spoonley, P., & Butcher, A. (2009). Reporting superdiversity. The mass media and immigration in New Zealand. *Journal of Intercultural Studies*, 30(4), 355-372.
- Sullivan, J., & Renz, B. (2010). Chinese migration: Still the major focus of Russian far East/Chinese north east relations? *The Pacific Review*, 23(2), 261-285.
- Sunstein, C. R. (2017). *#Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Suro, R. (2011). *Writing immigration: Scholars and journalists in dialogue*. Berkeley: University of California Press.
- Örnebring, H., & Jönsson, A. M. (2004). Tabloid journalism and the public sphere: A historical perspective on tabloid journalism. *Journalism Studies*, 5, 283-295.
- Ulas, S., & Vural, Z. B. (2019). Social media usage practices of luxury brands: A case of luxury automobile brands' corporate social media applications. *Online Journal of Communication and Media Technologies*, 9(1), e201904.
- Uribe, R., & Gunter, B. (2004). Research note: The tabloidization of British tabloids. *European Journal of Communication*, 19(3), 387-402.
- vanKlinger, M., Boomgaarden, H. G., Vliegenthart, R., & de Vreese, C. H. (2015). Real world is not enough: The media as an additional source of negative attitudes toward immigration, comparing Denmark and the Netherlands. *European Sociological Review*, 31(3), 268-283.
- Wessler, H. (2008). Investigating deliberativeness comparatively. *Political Communication*, 25(1), 1-22.
- Wessler, H., & Rinke, E. M. (2014). Deliberative performance of television news in three types of democracy: insights from the United States, Germany, and Russia. *Journal of Communication*, 64(5), 827-851.
- Wiggen, M. (2012). Rethinking anti-immigration rhetoric after the Oslo and Utoya terror attacks. *New Political Science*, 34(4), 585-604.
- Wodak, R., Khosravi Nik, M., & Mral, B. (eds) (2013). *Right-wing populism in Europe: Politics and discourse*. London: Bloomsbury.
- Zielonka, J. (ed.) (2015). *Media and politics in new democracies: Europe in a comparative perspective*. Oxford: Oxford University Press.

EXTENDED ABSTRACT

Küresel sorunlara yönelik medya raporlamasının önemi çok uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte, son zamanlarda medyada göç raporunun rolü günümüz siyasi ve medya gündeminde daha az yer alan olaylardandır. Son dönemde yaşanan olaylar ışığında şu değerlendirmeyi yapmak yerinde olacaktır. İnsanların çoğu, mahallelerinde, işyerlerinde veya sosyal çevrelerinde göçmenlerle tanışmış ya da göçmen olmaya zorlanmışlardır. Bu anlamda durum, yürürken, yemek yerken, çalışırken vb. yaşamın her anında göçmen konusu ve göçmenlerle rastlamak mümkündür. Bu bilgilere ilaveten, medyada göç konusu farklı tutum ve formlarda yer bulmasına rağmen, içeriklerde gerekli özen gösterilmemektedir. Başka bir deyişle, filmlerden, gazetelerden sosyal medya yayınlarına kadar daha geniş bir yelpazesi olan göç konusu çoğunlukla alternatif medyanın merkezinde daha sıklıkla yer bulmaktadır. Bu nedenle, medya insanların algılarında, göçle ilgili tutum ve inançlarında, bu algıların, tutumların ve inançların, medyanın objektifi ile bireysel durumların bir araya gelmesine dayandırılmasında temel bir rol oynamaktadır. Araştırmacılar,

gazeteciler, politikacılar ve halkın üyeleri de dâhil olmak üzere birçok insan, göç ile ilgili bazı bakış açıları sunmakta ve tartışmakta, bu da çoğunlukla toplumun varyasyonları tarafından ihmal edilmektedir. Bu çalışmada amaç iki temel soruyu ele almaktır: Araştırma Sorusu 1: Tüm dünyada medya göç ve göçmenler hakkında neler söylemektedir? Araştırma Sorusu 2: *Küresel Göç Film Festivali* (KGFF) uygulamasının kendisinin medya yayıncılığını raporlamasına nasıl bir katkı sağlamaktadır?

Bu soruları ele alırken, bu çalışma çeşitli zaman ve yerlerde farklı şekilde anlaşılacak olan medyanın ve göçün tartışmalı terimlerin nasıl olduğunu açıklamaktadır. Bu çalışma, birçok medya araştırmasının geleneksel haber raporlamasını ve göreceli olarak dört kamusal alan modelini desteklediğini kabul etmektedir. Belirgin bir şekilde, demokrasilerin tipik olarak göçmenler için hedef ülkeler olduğunu düşündüğü doğrudur, ancak bu sadece resmin bir parçası değildir, aynı zamanda kamusal alanlar da gereklidir. Bu nedenle, bu çalışma aynı zamanda tüm dünyada küresel göç içeriğinin tanımlanması, üretilmesi ve hatırlanması için farklı yollar sunan anma etkinlikleriyle daha yeni iletişim kurmanın yollarını da ele almaktadır (Ciftci, 2017). Bu çalışmada, medya içeriği geleneksel haber raporlamasından farklı bir tür olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, *Küresel Göç Film Festivali*, içerikleri bakımından olağanüstü farklılıklar gösteren ve eğlence ve sanata daha yakın bir biçimde şekillenen modern bir medya olarak kabul edilebilir. Bu çalışma aynı zamanda medyadaki göçmenlik kapsamının, ülkelerin medya sistemlerinin işleyişindeki farklılıkları ve kamusal alanların farklı modellerini yansıttığına da işaret etmektedir. Bu çalışma *Küresel Göç Film Festivali* örneğine vurgu yaparken, farklı açılardan konu ile ilgili medya çalışmalarına ilginin çeşitliliğini yansıtmak şeklinde, çeşitli kamusal alanların derecesi ve göçlerin medya kapsamı üzerine sınırlı bir inceleme sunmaktadır.

Hem söylem hem de yapısal teori, katılım anlayışlarına popüler katılımı içerir. Öte yandan, söylem teorisi iyi demokratik halk söylemini elde etmek için yapılan müzakere sürecini öne sürerken, inşaatçı teori kamusal söylem sürecinde güçlenme ve tanınma zorunluluğunu vurgulamaktadır. Belirgin derecede, temsili liberal geleneğin söylem teorilerini için güçlü bir kapanma değeri desteklemesi gerçeğine rağmen, müzakere sürecinin doğrudan bir sonucu olan fikir birliği ile hazırlanmalıdır. Son olarak, farklı teorilerin her bir değerlendirmesi, belirli bir ülkedeki demokratik kamusal alanların durumunu değerlendirerek farklı toplumların söylemlerini incelemek için farklı kriterler önermektedir (Ferree, Gamson, Gerhard ve Rucht, 2002).

Medya kapsamı, medya özgürlüğü ve dijital dünyadaki işlem olan iki önemli faktöre sahiptir. Burada, Freedom House Raporu'na (2016) göre serbest medya ortamı, garantili gazetecileri, sağlam siyasi haberlerini, asgari devlet müdahalesini ve medya sistemleri üzerinde yasal veya ekonomik baskılar içermemesini içeriyor. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, medya özgürlüğü demokrasilerde kamusal alan için bir zorunluluktur, yani başka bir deyişle medyanın sadece seçmenleri bilgilendirmekle kalmayıp kurumları da inceleyerek rol almasıdır (Zielonka, 2015).

Göç, çeşitli medya kuruluşları tarafından farklı biçimde ele alınan, dünyaca ünlü bir konudur. Farklı medya kuruluşları hem göçmenleri, politika yapıcılarını hem de toplulukları canlandırmaya çalışmıştır. Bu çalışmada yapılan literatür taraması, farklı durumlarda göç ve göçmenlerle ilgili medya kapsamının konuya ilişkin olumsuz tutumlara dayandığını göstermektedir. Mevcut geniş kapsamlı göç kapsamı sonuçları göz önüne alındığında geleceğe yönelik sorular maalesef etkilenenektir. Kamusal alanda demokratikleşme konusundaki demokrasi fikri, demokratik toplumlardaki medyanın göç gibi çeşitli meseleler için gerekli olduğunu savunmaktadır. Öte yandan, arabuluculuk kamusal alan, tartışılabilir konularda çeşitli görüşleri ikna etmeye çalışabilme becerisine sahiptir. Bu nedenle, aracılık edilen kamusal alana, kamusal tartışmada çok önemli bir rol oynadığı her türlü medyaya tanınması gerekir.

Öte yandan, bir medya kaynakları dünyasında sinema genellikle ticari çıkarlarla ilintilidir, ancak *Küresel Göç Film Festivali* özel siyasi ve sosyal çıkarlarla birleştirilmektedir. Karmaşık doğası ile birlikte göç, genel olarak kamusal alana aracılık eden sonuçların kabul edilmesine yönelik bir konudur ve *Küresel Göç Film Festivali*, bu küresel fenomen hakkında daha kesin ve yeni bireyler yaratmaktadır. Üç farklı *Küresel Göç Film Festivali*'nde seçilen ve gösterilmiş tüm filmler, okuyucuların dünyadaki ev sahibi ve ev sahibi olmayan ülkelerdeki göçmenleri anlamak için zihinsel kısa yolları kullanmasına yardımcı olan hammaddeleri sağlar. Festival, aynı zamanda toplulukların göçmenleri ve durumlarını da algılayabilme becerisini arttırmaktadır. *Küresel Göç Film Festivali*'nde göçmenlerin ve toplulukların her iki tarafını vurgulayarak metaforu sağlayarak, göçmen meseleleri hakkında olumlu ve nesnel medya kapsamını teşvik eden güçlü bir yönü bulunmaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında gelecek çalışmalarda, söz konusu festivaldeki filmlere yönelik yapılacak olan film analizleri literatüre katkı sağlayacaktır. Bunun yanında yıllar arasında festival gösterilen filmlerde kullanılan teknolojilerdeki değişimleri inceleyecek olan çalışmalar medya teknolojileri alanındaki literatüre göç filmleri gibi öncelikli olmayan konularda yapılan filmler özelinde ışık tutacaktır. Bütün bunlara ilaveten, gelecek çalışmalarda söz konusu festivalde yer alan filmleri çözüm haberciliği ve etik konularda ele alan çalışmalarda önemli bulgular elde edileceği düşünölmektedir. *Küresel Göç Film Festivali'nin* aşağıda belirtilen hedeflerinde başarılı olduğu söylenebilir. Hedefleri şu şekildedir:

- Filmin güçlü bir ifade ve iletişim aracı olarak takdir edilmesini ve anlaşılmasını teşvik etmek,
- Her zamanki sinema mültipleksinin ötesine ulaşmak,
- Yerel, ulusal ve küresel filmin dinamiklerini gösteren yabancı, öğrenci, mezunlar ve Amerikan yapımı sinema filmlerini ve canlı performansları sergilemek,
- Uluslararası film yapımcıları, sanatçılar, sanatçılar, âlimler ve sunum yapanları bir araya getirmek,
- Topluluk izleyicilerini paylaşılan deneyimlerle birleştirin; öğrencileri, fakülteleri ve Williamsburg sakinlerinin ve daha geniş Tidewater bölgesi sakinlerinin bir araya gelmesini sağlamak,
- Film ve yerel toplulukların ve dünyadaki çeşitliliğin yansımısını, kutlanmasını ve daha iyi anlaşılmasını destekleyen hafta sonu sürecek bir gala etkinliği sunmak,
- Genel olarak, W & M'nin Film ve Medya alışmaları müfredatının benzersiz dinamik bir bileşeni olup, küresel filme maruz kalmayı ve uluslararası film dağıtım ağı ağını, pratik film ve festival prodüksiyonu deneyimini, kamu bursunu ve topluluk tanıtım ve etkinlik planlamasını birleştirmek,
- William ve Mary'nin önceliklerine katkıda bulunmak,
- Bölgesel bir izleyicinin kültürel beğenisini desteklerken keşif, öğrenme ve konuşmaya ilham vermektir.

Sosyal Paylaşım Ağları, İnternet ve Akıllı Telefona İlişkin Algıların Metaforlar Yoluyla Belirlenmesi

Özlem ÇAKIR¹ ve Filiz METE²

Öz

Metafor, kişisel deneyimlemelerden oluşan yorum farklılıklarının dışavurumudur. Genel olarak dünyayı kavrayışımıza sinen bir düşünce biçimi ve bir görme biçimi anlamına gelir. Her insan bir durumu yaşadığı hayat doğrultusunda farklı şekilde yorumladığı gibi bunu ifadelendirmesi de farklı olacaktır. Bu ifade şekli ise metaforun özüdür. Ancak, metaforlar sadece bir söz figürü değil aynı zamanda bir düşünce figürüdür ve bu figürlerin yorumu hayatı doğrudan etkileme gücüne sahiptir. Bu nedenle bir kavramın hedef kitle tarafından nasıl ve neden böyle algılandığını belirlemek önemlidir. Bu çalışmanın amacı, internet, sosyal dünya ve akıllı telefonlara yönelik algıları metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, internet, akıllı telefon ve sosyal paylaşım ağları (facebook, twitter, instagram gibi) ile ilgili katılımcılardan metaforlar oluşturmaları istenmiş ve oluşturulan metaforların olumlu-olumsuz ve soyut-somut ayrımına göre hangi temalarda yer aldığı ve gruplara göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Çalışma, betimsel tarama modelinde desenlenmiş ve gerçekleştirilmiştir. Veriler, nitel araştırma yöntemine uygun olarak Doküman İncelemesi tekniği ile elde edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 254 katılımcı oluşturmaktadır. Bu çalışmada katılımcılara söz konusu kavramlarla ilgili bir nevi 'algı ultrasonu' yapılmış, sonuçlar incelenerek yorumlanmıştır. Araştırma bulguları incelendiğinde; sosyal ağlar ile ilgili oluşturdukları metaforların daha çok olumlu ve somut metaforlar olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal paylaşım ağı, Akıllı telefon, Metafor, Algı

Determining the Perceptions about Social Networking, Internet, and Smartphone through Metaphors

Abstract

The metaphor is the expression of the differences of interpretation of personal experiences. In general it means a way of thinking and a way of seeing that permeates our understanding of the world. Each person will interpret a situation differently in the direction of the life he / she lives in and it will be different to express it. This form of expression is the essence of metaphor. However, metaphors are not only a word figure but also a thought figure, and their interpretation has the power to influence on the life directly. Therefore, it is important to determine how and why a concept is perceived by the target audience. The aim of this study is to determine the perceptions of internet, social world and smart phones through metaphors. For this purpose, participants were asked to create metaphors related to internet, smartphone and social sharing networks (Facebook, twitter, Instagram) and the themes of the metaphors created according to the positive-negative and abstract-concrete distinctions were investigated. The study was designed and performed in descriptive scanning model. Data were obtained by using Document Analysis technique in accordance with qualitative research method. The study group consisted of 254 participants. In this study, a kind of 'perception ultrasound' was applied to the participants and the results were analyzed and interpreted. When the research findings were examined; it is seen that the metaphors they create about social networks are more positive and concrete metaphors.

Key Words: Social network, Smartphone, Metaphor, Perception

Atıf İçin / Please Cite As:

Çakır, Ö. ve Mete, F. (2020). Sosyal paylaşım ağları, internet ve akıllı telefona ilişkin algıların metaforlar yoluyla belirlenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 261-273.

Geliş Tarihi / Received Date: 16.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.09.2019

¹ Doç. Dr. - Türkiye-Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, ocakir@ankara.edu.tr - ORCID: 0000-0002-7306-5820

² Doç. Dr. - Türkiye- Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, filizmete@hacettepe.edu.tr - ORCID: 0000-0002-8835-3884

Giriş

Metafor terimi, Latince “metafora” kökünden gelmektedir. Öte, aşırı anlamına gelen meta ve taşımak, yüklenmek anlamına gelen pherein sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Metafor, kişisel deneyimlemelerden oluşan yorum farklılıklarının dışavurumudur. Morgan’a (1998, s. 14) göre metafor kullanımı, genel olarak dünyayı kavrayışımıza sinen bir düşünce biçimi ve bir görme biçimi anlamına gelir.

Metaforla ilgili 1980’lerden itibaren yapılmış özellikle sosyal bilimlerin farklı alanlarında pek çok çalışma mevcuttur. Shuell (1990, s. 102) oluşturulan bir metaforun, bir olgu hakkında düşünmek için zihinsel bir çerçeve sunduğunu belirtir. Metaforlar, kişinin evrene ait unsurları kendi duygu ve düşünce süzgecinden geçirerek yansıtmasıdır (Mete ve Ayrancı, 2016, s. 54). Böylece kişi, bu dünyaya ait imgeleri kendi algılayışıyla ifade etmektedir. Arslan ve Bayrakçı (2006, s. 103) metaforun, bireyin kendi dünyasını anlaması ve yapılandırmasına yönelik güçlü bir zihinsel haritalama ve modelleme mekanizması olduğunu belirtmektedir.

Yapılan çalışmalar arasında metaforların bilimde kuram oluşturmada, örgütlerin stratejik yönelimlerini değiştirmede, çalışanların çalıştıkları örgütleri nasıl algıladıkları, örgütsel değişimi açıklamakta nasıl aynı görevi gördükleri konularında iş dünyasına veri sağlamak üzere yapılan pek çok çalışma mevcuttur. Eğitim alanında ise çocukların öğrenmelerini kolaylaştıran araçların nasıl kullanılabileceği, öğretmenlerin öğrencilerini nasıl algıladıkları, öğrencilerin dersleri nasıl algıladıklarıyla ilgili çok sayıda çalışma vardır (Çelikten, 2005, s. 270). Örneğin; Erdem (2010) metaforların atasözlerinde işleyişini, Aktekin (2013) öğretmen ve öğrencilerin tutum ve inançlarını, Mertol, Doğdu, Yılar (2013) üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersine ilişkin algılarını, Ceran (2015) Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe ders kitaplarına ilişkin görüşlerini, Sevim, Veyis ve Kınay (2012) lisans öğrencilerinin Türkçe algılarını, Özbaş ve Aktekin (2013) öğretmen adaylarının tarih öğretmenliğine dair inançlarını, Karaçanta (2013) lisans öğrencilerinin millî değerlere yönelik algılarını, Özdemir ve Akkaya (2013) öğrenci ve öğretmenlerin okul ve ideal okul algılarını, Altıntaş, Kahraman, Ülger ve Altıntaş (2014) fen ve teknoloji dersi kapsamında bir üniteye ilişkin kavramlar üzerine öğrencilerin algılarını belirleme gibi daha birçok çalışma yapılmıştır. Yob’un (2003, s. 134) da vurguladığı gibi: “Temelde metafor, söz ettiği olgunun kendisi değildir, onun sadece bir sembolüdür. Mete ve Ayrancı (2016) dil ve edebiyata ilişkin algıların metaforlar yoluyla incelenmesi adlı çalışmalarında bir nevi ‘algı ultrasonu’ gerçekleştirdiklerini ve bireydeki mevcut durumun belirlenmesinin eğitim öğretim sürecindeki iyileştirme ve geliştirme çalışmalarına olumlu katkısı olacağını vurgulamışlardır. Bu çalışmada da metaforlar yoluyla bireylerin internet, sosyal paylaşım ağlarıyla sanal dünya ve internet bağlantılı akıllı cep telefonlarıyla ilgili algıları belirlenmiştir.

Günümüzde teknoloji, yaşamın değişilmez bir parçası hâline gelmiştir. İnsan, toplu yaşam ihtiyacı hisseden sosyal bir varlıktır. Sosyalleşme ihtiyacını bir araya gelerek karşılar. Ancak değişen teknolojik dünyada sosyalleşme mekânları ve olanakları da çağa ayak uydurmuş ve zaman, mekân ve mesafe sınırlılıkları yok edilmiştir. Böylece sosyalleşme mekânları sosyal paylaşım ağları hâline gelmiştir. Sosyalleşmenin Yeni Yüzü: Sosyal Paylaşım Ağlarıdır (Dilmen ve Ögüt, 2006). 7/24 dünyanın her yerine ve herkesle iletişim imkânı insanı cezbetmiş ve sanal mekânlarda bağlantıya bağımlı hâle getirmiştir. Özellikle de mobil teknolojilerin ve bu teknolojilerin kullanıcı boyutunda akıllı telefonların kullanımı hızlı bir şekilde yaygınlaşmaktadır. Eskiden kullanılan cep telefonlarının yerini almaya başlayan akıllı telefonlar sayesinde, iletişime ek olarak, akıllı telefonların taşıdığı sosyal ağ uygulamaları, adres defteri, veri depolama birimi, video- kamera, zaman işlemleri (saat, takvim, süreölçer vb.), video oynatıcı, navigasyon cihazı ve son zamanlarda uçak bileti ya da kredi kartı gibi özellikleri sayesinde bireylerin birçok işlemi yapması kolaylaşmıştır. Ayrıca mobil internetin yaygınlaşması, kablosuz internete erişim kolaylığı, akıllı telefonların kapasitesinin daha da artması (hız, kapasite, işletim sistemi vb.) ve mobil cihaz fiyatlarının düşmesi de akıllı telefon kullanımının yaygınlaşması sebepleri arasında gösterilebilir. We Are Social (2015) tarafından hazırlanan İnternet ve Sosyal Medya Kullanıcı İstatistiklerine göre Türkiye de dâhil olmak üzere 30 ülkenin internet kullanıcı sayısı geçtiğimiz yıla kıyasla 525 milyon artış ile dünya üzerindeki yaklaşık 3 milyar kişinin internete bağlanabilir olduğunu göstermiştir. Aynı rapora göre Türkiye’de yaklaşık 69,6 milyon mobil kullanıcı bulunduğu belirtilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu [TUIK] (2015) tarafından yapılan çalışmada ise hanelerin % 96,8’inde cep telefonu bulunduğu görülmektedir. Aynı rapora göre internet kullanan bireylerin oranı % 55,9 olarak verilmiştir. Türkiye genelinde internet erişim imkânına sahip hanelerin oranı ise 2015 yılı Nisan ayında % 69,5 olarak verilmiştir. İnterneti 2015 yılının ilk üç ayında kullanan bireylerin % 74,4’ü hane ve işyeri dışında internete kablosuz olarak bağlanmak için cep telefonu veya akıllı telefon kullanırken, % 28,9’unun taşınabilir bilgisayar (dizüstü, netbook, tablet vb.) kullandığı rapor edilmiştir. Günlük kullanım oranlarına bakıldığında Türkiye’deki internet kullanıcıları gün içerisinde ortalama 4 saat

37 dakikayı internette, 2 saat 51 dakikayı mobil internette ve 2 saat 56 dakikayı ise sosyal medyada geçiriyor (We Are Social, 2015). Grldğuğu gibi akıllı telefonların ve kablosuz internet erişiminin yaygınlaşması, hem internetin hem de akıllı telefonların kullanımını artırmıştır.

Mobil cihazlar geçen nüfus arasında daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Kennedy et al. 2008). Bu durumu geçen kuşağın gündelik yaşamlarında teknolojiyi kullanmayı fazlası ile benimsemesine, dolayısıyla da geçenlerin gelişen yenilikleri toplumun her kesiminden daha önce takip etmelerine bağlayabiliriz (Karaaslan ve Budak, 2012). Buna ek olarak 18-29 yaş arasında Amerikan geçen nüfusunun %15'inin, internet erişimi için ağırlıklı olarak akıllı telefonlara bağımlı olduğu tespit edilmiştir (Smith, 2015). Bireyler yoğun olarak akıllı telefonlar ve tablet bilgisayarları, internet erişimi, sosyal ağlar, müzik dinlemek, video seyretmek gibi faaliyetler için kullanmalarına rağmen, son dnemelerde mobil teknolojiler eğitim-ğretim faaliyetlerinde de formal ya da informal olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle mobil cihazlar bilgi depolama, ders materyalleri, elektronik kitaplar, ders dağıtım tabloları ve bilgiye erişim için tercih edilmektedir (Sarrab, 2015). Chen ve Denoyelles (2013), mobil teknolojilerin niversite öğrencilerin akademik yaşamlarında artan bir şekilde önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Yang, Hwang, Hung ve Tseng (2013), kablosuz ve mobil teknolojilerdeki son zamanlardaki gelişmelerin yeni eğitim deneyimleri ve bilgi edinme faaliyetlerine olanaklar sağladığını ifade etmektedir. Mobil ğrenme diye tanımlanan bu yeni eğitim tecrübesi ve yaklaşımı, mobil cihazlar ile eğitim içeriklerinin entegre edilmesi ve böylece mobil cihazlar üzerinden her an, her yerden bilgiye ve eğitim içeriklerine ulaşım anlamına gelmektedir (Garry Wei-Han, Keng-Boon, Lai-Ying ve Binshan, 2014; Toteja ve Kumar, 2012). Berson ve Berson (2003), internetin geçen bireylerin bilgiye ulaşmalarını, araştırma yapmalarını kolaylaştıran, bu sayede problem zme yaratıcılık, kritik düşünme gibi becerilerin gelişimini destekleyen bir kaynak olduğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde, internetin akademik anlamda geçenler ve yetişkinler için diğer insanlarla iletişim ve bilgiye hemen ulaşma açısından önemli bir araç olduğu ifade edilmektedir (Ko vd., 2012).

Akıllı telefonların ve internetin kullanımının günlük hayatı her alanda kolaylaştırdığı bir gerçektir. Fakat teknolojinin amacı dışında ve aşırı kullanılması, birtakım fiziksel, davranışsal ve psikolojik sorunları da beraberinde getirmektedir. Gezgin (2018) tarafından yapılan bir çalışma uyku süresi ile akıllı telefon kullanımı arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmaya göre akıllı telefonların aşırı kullanımı ve bağımlılık yüzünden bireylerin geç saatlere kadar uyumadığı ve ertesini gün bireylerin bu durumdan hayata konsantrasyon açısından olumsuz etkilendiği rapor edilmiştir. Örneğin, bireylerde bağımlılık oluşturarak depresyon, düşük öz saygı, aşırı hassaslık, suçluluk, umutsuzluk gibi olumsuz davranışlara neden olabilmektedir. King ve meslektaşlarının 2014 yılında Brezilya'da gerçekleştirdikleri araştırmada, panik bozukluğu olan hastaların mobil telefon kullanımı kaynaklı duygu değişimleri ve semptomları incelenmiştir (King vd., 2014). Toplam 120 kişinin katıldığı deneysel çalışmada, hem panik bozukluğu olan hastalardan oluşan grubun hem de sağlıklı kontrol grubun mobil telefona 'bağımlılık' gösterdiği, ancak panik bozukluğu olan hastalarda mobil cihaz kullanamamanın daha yoğun duygu değişimlerine, fiziksel ve psikolojik semptomlara yol açtığı ifade edilmektedir. King ve diğerleri (2014), mobil telefon bağımlılığının kişilerde sosyal fobi veya bağımlı kişilik bozukluğu gibi primer bir bozukluğun varlığına işaret ettiğine yönelik çalışmalara da atıfta bulunmaktadır.

Samaha ve Hawi (2016), 300 niversite ğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada, akıllı telefon bağımlılığı ile stress düzeyleri arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya çıkarmışlardır. Aynı zamanda literatürde bazı çalışmalarda öğrencilerin akademik performansı ile mobil telefon kullanımı arasında negatif bir ilişki olduğu da tespit edilmiştir (Judd, 2014; Karpinski vd., 2013; Rosen vd., 2013; Samaha ve Hawi, 2016; Wentworth ve Middleton, 2014; Kibona ve Mgaya, 2015; Gezgin, Hamutoğlu, Samur ve Yıldıırım, 2018). M-ğrenme kavramı içerisindeki akıllı telefonların yerini tartışan Spitzer (2015) akıllı telefonların eğitim ortamlarında çoğu zaman göz ardı edilen risk ve yan etkilerine çeşitli ülkelerde gerçekleştirilen 22 çalışmadan elde edilen sonuçlar aracılığıyla dikkat çekmiştir: bağımlılık, dikkat bozukluğu, empati bozukluğu, öğrenmenin sekteye uğraması sonucu eğitim başarisında düşüş, hipertansiyon, obezite, kaygı, depresyon, kişilik bozukluğu, agresyon, tatminsizlik ve yalnızlık gibi. Literatürde de teknolojinin aşırı ve problemlili kullanımından doğan bir çok psikolojik sendrom bulunmaktadır.

Son yıllarda mobil cihazlar bireylerin hayatlarına büyük lde yön vermeye başlamıştır. İlk zamanlarda sadece telefon görüşmesi ve kısa mesaj gönderimi gibi fonksiyonları içeren bu cihazlar günümüzde büyük bir değişim sürecine girmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri arasında en yaygın olarak kullanılanları dizüstü bilgisayarlar, tablet bilgisayarlar ve akıllı cep telefonları olarak sayılabilir (zbek, Alnaçık, Koç, Akkılıç ve Kaş, 2014). Mobil cihazlar arasında akıllı telefonlar (smartphone) artık bir

bilgisayardan farksız hâle gelmiştir (Ada ve Tatlı, 2013). Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2010 yılında dünya çapında 305 milyon adet akıllı telefon satışı (Noyan, Enez-Darçın, Nurmedov, Yılmaz ve Dilbaz, 2015), 2013 yılında 1.04 milyar adet satışa ulaşmıştır (Özbek, Alnıaçık, Koç, Akkılıç ve Kaş, 2014). Akıllı telefonlara eklenen yeni özellikler, kolay taşınabilirlik gibi nedenlerden dolayı akıllı telefonların gittikçe yaygınlaşması çok doğaldır. Akıllı telefonlar ile telefon görüşmesi, kısa mesaj gibi normal telefonlarla yapılabilen işlemler yanında; görüntü ve ses kaydı, verilerin iletimi, internet erişimi, e-mail, anlık mesajların iletimi, dijital içeriğin görüntülenmesi, mobil uygulamalar, sosyal medya araçları, oyun gibi birçok uygulama kullanılabilir. Günümüzde mobil telefonlar bireylerin günlük yaşamlarının önemli bir parçası hâline gelmiş ve diğer bireylerle bağlantı kurmak (Leena, Tomi ve Arja, 2005), aile üyeleri ve arkadaşları aramak, mesaj göndermek, mümkün olan her yer ve zamanda onlarla bağlantılı olmak, internete bağlanmak, oyun oynamak ve müzik dinleyip hoş vakit geçirmek (Coogan ve Kangas, 2001) için zorunlu bir araç olarak görülmeye başlanmıştır (Şar ve Işıklar, 2012). Ülkemizde 2011 yılındaki internet kullanım oranı % 42,9 olup bunun % 4'ü akıllı telefonlarla elde edilmektedirken, 2013 yılındaki internet kullanım oranı yaklaşık % 49 olup bunun % 16'sı telefonlardaki mobil bağlantılar yoluyla gerçekleşmiştir (TUİK, 2013). Akıllı telefon kullanımında gözlenen durum, özellikle çocukların ve ergenlerin kullanımının yaygın olmasıdır. Türkiye İstatistik Kurumunun yaptırdığı bir araştırma (2010) Türkiye'de yaşayan bireylerin cep telefonu sahibi olma oranının özellikle yoğunluğu oluşturan genç nüfus olmak üzere yaklaşık % 90 olduğunu göstermiştir; bu oran kentlerde % 92,8 ve kırsal alanda % 85'tir. Bu da cep telefonunun gençler arasında oldukça yaygın olduğunu göstermektedir (Şar, 2013). Önceden internet bağımlılığı kavramı ön plandayken, şimdilerde bu kavramın yerini akıllı telefon bağımlılığı kavramı almıştır (Kwon, Kim, Cho ve Yang, 2013). Bu yaygın kullanım, internet, oyun ve telefon bağımlısı olan kişilerin bağımlılıklarını pekiştirirken, bağımlı olmayanların da bağımlı olmalarına neden olabilmektedir (Demirci, Orhan, Demirdaş, Akpınar ve Sert, 2014). Türkiye'de kullanımı giderek artan akıllı telefonların kontrolsüz ve aşırı kullanımına ilişkin çalışmalar, bu durumu değerlendirmek üzere yapılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarıyla sınırlıdır. Akıllı telefon bağımlılığı tanımı, tanı ölçütleri, risk etkenlerinin ortaya konabilmesi, önleme ve tedavi girişimleri yapılabilmesi için akıllı telefonların kullanımı ve risk değerlendirme ile ilgili çalışmalara gerek vardır. Bu çalışmalarda kullanılacak, Türkçeye uyarlanmış ölçek sayısı sınırlıdır. Akıllı/mobil telefon bağımlılığını değerlendirmeye yarayan ölçekler genellikle Doğu Asya ülkelerinde geliştirilmektedir (Noyan, Enez-Darçın, Nurmedov, Yılmaz ve Dilbaz, 2015).

Gelişen teknolojinin kullanımı günlük hayatı kolaylaştırırken aşırı kullanımının insanları olumsuz etkilediği de yadsınamaz bir gerçektir. Buna verilecek iyi örneklerden biri ise bilgisayarın amacı dışında gereğinden fazla kullanılmasıdır. Aşırı kullanım ciddi fiziksel ve psikolojik sorunlara yol açabilen önemli bir problemdir.

Bu çalışmanın amacı, bireylerin internet, sosyal dünya ve akıllı telefonlara ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Bu algılardan yola çıkarak bireyin hayatına etkisi ve yansımaları tespit edilebilecektir. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal ağlarla ilgili oluşturulan metaforlar, olumlu-olumsuz ve soyut-somut ayrımına göre hangi temalarda yer almaktadır?
2. İnternet bağlantısıyla ilgili oluşturulan metaforlar, olumlu-olumsuz ve soyut-somut ayrımına göre hangi temalarda yer almaktadır?
3. Akıllı telefonlarla ilgili oluşturulan metaforlar, olumlu-olumsuz ve soyut-somut ayrımına göre hangi temalarda yer almaktadır?
4. Oluşturulan metaforların olumlu veya olumsuz olması gruplara göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Bireylerin sosyal hayatla ilgili metafor kullanımını belirlemeyi amaçlayan bu araştırma betimsel tarama modelinde desenlenmiş ve gerçekleştirilmiştir. Çalışma boylamsal olarak ele alınmış ve temel (6-12 yaş arası); orta (13-19 yaş arası) ve üst (20 + yaş) yaş gruplarındaki temel eğitimden yükseköğretime bütün aşamalardan katılımcıları kapsamına özen gösterilmiştir. Veriler, nitel araştırma yöntemine uygun olarak Doküman İncelemesi tekniği ile elde edilmiştir. Nitel kelimesi, içeriklerdeki detayların ve niteliklerin titizlikle incelenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Nitel araştırmalarda sosyal tecrübenin nasıl yaratıldığı ve bu tecrübelerle nasıl anlam verildiği sorusuna cevap aranır (Denzin ve Lincoln 2011).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma gurubunu Ankara'da yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Katılım için hiçbir yaptırım uygulanmamış, gönüllülük esas alınmıştır. Katılımcılar yaş seviyelerine göre aşamalı olarak temel

grup (6-12 yaş arası); orta grup (13-19 yaş arası) ve üst gruptan (20 + yaş) oluşmaktadır. Böylece toplam katılımcı sayısı 254 olmuştur.

Tablo 1. Katılımcı Bilgileri (n=254)

		f	%
Cinsiyet	Kadın	122	48.04
	Erkek	132	51.96
Seviye	Temel	85	33.47
	Orta	101	39.76
	Üst	68	26.77

Tablo 1’de görüldüğü gibi çalışmada 122 kadın, 132 erkek katılımcı mevcuttur. Katılımcıların; Temel grubu 85, Orta grubu 101, Üst grubu 68 olmak üzere toplam 254 bireydir.

Veri Toplama Araçları

Metaforlar, bireylerin belli bir olguya ait sahip oldukları zihinsel imgeleri tespit etmede, anlamada ve açıklamada bir araştırma aracı olarak kullanılabilir (Kaya, 2014). Bu çalışmada bireylerin sosyal hayata ilişkin metaforik algılarını tespit etmek amacıyla araştırmacılar tarafından bir form hazırlanarak veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Formda aşağıdaki cümleler yer almıştır.

1. Sosyal paylaşım ağıları (facebook, twitter, instagram vs.) benim için..... gibidir, çünkü.....
2. İnternet benim için..... gibidir, çünkü.....
3. İnternet bağılantım olmadığında kendimi..... gibi hissediyorum, çünkü.....
4. Telefonum benim için..... gibidir, çünkü.....
5. Telefonum olmadığında kendimi..... gibi hissediyorum, çünkü.....

Verilerin Toplanması

Bireylerden, 20 dakikalık sürede her boşluk için bir metafor bulmaları ve “ünkü” ile devam eden cümleyi tamamlayarak bir “gerekee” sunmaları istenmiştir. Kavramla ilgili herhangi bir yönlendirme güvenilirliğı etkileyeceğı için içerikle ilgili herhangi bir açıklama yapılmamış ancak beklentinin ne olduğunu daha açık anlatabilmek için temel gruptaki öğrencilere farklı bir konuda oluşturulan örnekler verilerek daha ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcılar tarafından oluşturulan metaforlar aşağıdaki aşamalarda analiz edilmiştir:

1. *Kodlama:* İlk aşamada katılımcılar ait oldukları gruplara göre sıralanmıştır. Daha sonra ise katılımcılar tarafından oluşturulan metaforlar alfabetik sıralanmış ve kodlanmıştır.

2. *Ayıklama:* Bu aşamadaki ayıklama işlemi, bir metafor kullanıldığı hâlde herhangi bir gerekee açıklanarak kavram ve metaforla ilişkilendirme yapılmayan kağıtların belirlenerek çalışma dışında bırakılmasıdır.

3. *Kategori geliştirme:* alışmanın veri analiz sürecine yön verecek gerekelendirilmiş metaforlar irdelenerek karşılık bulacağı ana temalar belirlenip kategorilere ayırma ve gruplandırarak yorumlama basamağı araştırmacılar tarafından bu aşamada gerçekleştirilmiştir.

4. *Geçerlik ve güvenilirlik sağılama:* Bir çalışmanın geçerlik ve güvenilirlik niteliğı, çalışmanın bilimsel ve kabul edilebilirliğı önemlidir. Nitel araştırmada geçerlik, araştırma bulguların doğırluğı; güvenilirlik ise tekrarlanabilirlik esasına dayanır (Yıldırım ve şimşek, 2011: 255). Oluşturulan temalar araştırma grubunun dışında, alanında uzman dört akademisyene birbirlerinden habersiz olarak incelenmiş ve ifadelerde bir iki düzeltme ile uygunluğına dair onayları alınmıştır.

5. *Veri kaydı ve yorumlama:* alışmadan elde edilen verilerin özömlenmesinde içerik analizi tekniğı kullanılmıştır. İçerik analizinde, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar, temalar çerçevesinde bir araya getirilir ve bunlar okuyucunun anlayabileceğı bir biçimde organize edilerek yorumlanır (Yıldırım ve şimşek, 2005: 227).

Bulgular

Araştırmanın bulgularına göre, katılımcıların bazı maddelerde doldurmaları gereken boşluklara metafor bulamadığı veya metafor bulsa bile nedenini açıklayamadığı durumlar olduğu belirlenmiştir. Çalışmada, her madde bağımsız düşünüldüğünden dolayı geçersiz cevaplar sadece madde olarak elenmiş, uygun şekilde kullanılan ve açıklanan diğer maddeler çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamında katılımcılar tarafından oluşturulan metaforlar kullanım sıklığına bakılarak (en az 3 kişinin oluşturduğu) tablolarda gösterilmiştir.

1. Sosyal ağlarla ilgili oluşturulan metaforlar, olumlu-olumsuz ve soyut-somut ayrımına göre hangi temalarda yer almaktadır?

Söz konusu örnekler üzerinden (facebook, twitter, instagram vs.) sosyal paylaşım ağlarıyla ilgili cümleler incelendiğinde katılımcıların yarıdan fazlasının; kullanmıyorum, vardı ama kapattım, vazgeçtim, yok gibi açıklamalar yaptığı görülmüştür (Tablo 2). Özellikle temel grubu oluşturanlarda, ailelerin çocukları koruma amaçlı söz konusu uygulamaları kötümeleri ve yasaklamalarına bağlı olarak olumsuz algının yaygınlaştığı söylenebilir. Üst grubu oluşturan bireylerin ise sosyal paylaşım ağlarındaki şahıs ve konuları kanıksadığı ve paylaşımlardan sıkılarak olumsuz algının arttığı anlaşılmaktadır. Ancak orta grubu oluşturan bireylerin, kendini özgürce ifade edebilme ortamı ihtiyacını söz konusu sosyal ağlarla karşıladığı ve paylaşımında bulunduğu belirlenmiştir.

Örnek:

TK32: Sosyal paylaşım ağları benim için bataklık gibidir çünkü oraya girersen çıkamazsın.

TK50: Sosyal paylaşım ağları benim için ağzım gibidir çünkü hep oradan konuşuyorum.

OK2: Sosyal paylaşım ağları benim için altın günü gibidir çünkü tüm tanıdıklarım oradadır.

OK52: Sosyal paylaşım ağları benim için özel dünyam gibidir çünkü orada özgürüm ve kendimim.

ÜK13: Sosyal paylaşım ağları benim için çöp torbası gibidir çünkü herkes içine kendi saçmalığını atar.

ÜK37: Sosyal paylaşım ağları benim için mahkeme salonu gibidir çünkü her konu konuşulup tartışılır ve karara bağlanır.

Tablo 2. Sosyal Ağlarla İlgili (facebook, twitter, instagram vs.) Oluşturulan Metaforların Dağılımı Soyut Somut Gelecek

	Temalar	En sık kullanılan metaforlar
Olumlu	Paylaşma	Somut arkadaşlarla bulduğum kafe, ağzım, parkta bank, damarlarım, haber tv, altın günü, Soyut özgürlük, hayat, günlüğümdeki anılarım,
	Haber alma	Somut banka, postacı, güvercin, gazetem, Soyut hayat bağım,
	Eğlence	Somut lunapark, oyuncagım, Soyut özel alanım, kendi dünyam,
	Zaman kaybı	Somut masa süsü, kahvehane, katalog, yarış alanı, Soyut gereksiz, hırsız,
Olumsuz	Bilgi kirliliği	Somut çöplük, çöp torbası, bataklık, mahkeme salonu, tozlu depo, Soyut dedikodu kazanı,

2. İnternet bağlantısıyla ilgili oluşturulan metaforlar, olumlu-olumsuz ve soyut-somut ayrımına göre hangi temalarda yer almaktadır?

Tablo 3'te görüldüğü üzere, katılımcılar sosyal paylaşım ağlarına karşı genellikle temkinli yaklaşırken internet ile ilgili algıların hemen hemen tamamına yakını olumlu olması hatta temel ihtiyaç gibi algılanması ilginçtir. İnternet bağlantısı olmamasını, yaşamak için gerekli olan can damarları kesilmiş gibi hayati bir sorun olarak algıladığı görülmektedir. Ayrıca bireyde dünyayla ve çevreyle bağlantılarının tamamen koptuğu endişesinin geliştiği ve yalnızlaşarak kendini kötü hissettiği belirlenmiştir. Bu bağlamda bireylerin internet bağlantısını hayatta kalabilmek için teknolojik ve suni üretilmiş bir "göbek bağı" olarak gördüğü söylenebilir.

Örnek:

TK12: İnternet benim için kardeşim gibidir çünkü onsuz yalnız kalırım.

TK57: İnternet benim için cankurtaran gibidir çünkü onsuz ödev yapamam, oyun oynayamam.

TK13: İnternet bağlantım olmadığında kendimi serbest hissediyorum çünkü futbol oynayabiliyorum.

TK49: İnternet bağlantım olmadığında kendimi süte ihtiyacı olan yavru kedi gibi hissediyorum çünkü mutsuz oluyorum.

OK5: İnternet benim için su gibidir çünkü onsuz yaşayamam.

OK17: İnternet benim için sağ kolum gibidir çünkü her zaman onu kullanırım.

OK28: İnternet bağlantım olmadığında kendimi huzurlu hissediyorum çünkü sürekli elime alıp bir şeyler yapmak zorunda kalmıyorum.

OK86: İnternet bağlantım olmadığında kendimi ölmüş hissediyorum çünkü yapacak hiçbir şeyim kalmıyor.

ÜK17: İnternet benim için çocuğum gibidir çünkü o benim vazgeçemediğim ayrılmaz parçam.

ÜK45: İnternet benim için kalbim gibidir çünkü o wifi bağlantısı arttıkça benim de hayata bağlantım artıyor.

ÜK39: İnternet bağlantım olmadığında kendimi cabil hissediyorum çünkü haberlerden, olaylardan, arkadaşlardan habersiz kalıyorum.

ÜK32: İnternet bağlantım olmadığında kendimi bornoz cebi gibi hissediyorum çünkü hiçbir işe yaramaz, sadece vardır.

Tablo 3. İnternetle İlgili Oluşturulan Metaforların Dağılımı Soyut Somut

	Temalar		En sık kullanılan metaforlar
Olumlu	Temel ihtiyaç	Somut	evim, kardeşim, suyum, sağ kolum, güneşim, sabah kahvem, bir organım, çocuğum, elim ayağım, , beynim, , ailem, kankim,
		Soyut	yüreğim, ,canım, hayatım, her şeyim, dünyam, süper kahramanım,
	Eğitim aracı	Somut	kitabım, kütüphanem, bilgili amcam, sanal yardımcım,
		Soyut	yol göstericim, hayat kılavuzum,
	Eğlence kaynağı	Somut	cankurtaranım, pencereim, çikolata, dostum,
		Soyut	sıkıntı savarım, özgürlüğüm,
Olumsuz	Bağlantı aracı	Somut	ip, köprü,
		Soyut	hayatla bağım,
	İhtiyaç fazlası	Somut	kötü arkadaşım,
		Soyut	hiçbir şey,
	Endişe kaynağı	Somut	derin deniz,
		Soyut	bağımlılığım,
			İnternet bağlantısı olmadığında;
Olumlu		Somut	kuş,
		Soyut	aynı, her zamanki gibi, iyi, mutlu, özgür, normal, rahatlamış, masum, süper, huzurlu
Olumsuz		Somut	ölmüş, hücrede, bornoz cebi, arada sıkışmış, elsiz bir insan, boğulmuş, yakıtı bitmiş araba, trafikte sıkışmış Ferraria, hasta, kafesteki kuş, doğal gazsız ev, çıplak, ameliyata alınmış hasta, evsiz, beyinsiz, boş,
		Soyut	oyuncağı olmayan çocuk, kötü, mutsuz, sinirli, yalnız, garip, fakir, cahil, berbat, çaresiz, bir hiç, kaybolmuş, eksik, terkedilmiş, deli,

3. Akıllı telefonlarla ilgili oluşturulan metaforlar, olumlu-olumsuz ve soyut-somut ayırımına göre hangi temalarda yer almaktadır?

Katılımcıların yarıya yakınının akıllı telefonları bağlantı kurmak ve eğlenmek için ihtiyaç olarak algıladığı anlaşılmaktadır (Tablo 4). Ancak söz konusu araçların yarattığı bağımlılık inkâr edilemeyecek seviyededir. Telefonları yanlarında olmadığı zaman kendilerini ölü, yetim, öksüz gibi algıladıkları ve mutsuz, güvensiz hissettikleri belirlenmiştir. Bu bağlamda cep telefonları ile bedensel bir bütünlük hissi geliştirdikleri söylenebilir. Bu da son derece sakıncalı bir bağımlılığı işaret etmektedir.

Örnek:

TK20: Telefonum benim için oksijen gibidir çünkü onsuz yaşayamam.

TK71: Telefonum benim için lunapark gibidir çünkü onunla iyi vakit geçirir, eğlenirim.

OK36: Telefonum benim için bedenim gibidir çünkü iletişim aracımdır.

OK68: Telefonum benim için sol kolum gibidir çünkü her zaman yanımdadır.

ÜK20: Telefonum benim için kimliğim gibidir çünkü asla yanımdan ayırmam.

ÜK58: Telefonum benim için elim ayağım gibidir çünkü onusuz yapamam hep yanımdadır.

TK6: Telefonum olmadığında kendimi özgür bir hayvan gibi hissedyorum çünkü yanımda olunca hep ona bakıyorum.

TK78: Telefonum olmadığında kendimi ölü gibi hissedyorum çünkü yapacak hiçbir şey yoktur.

OK27: Telefonum olmadığında kendimi rahat gibi hissedyorum çünkü ulaşamama sorunu yok.

OK43: Telefonum olmadığında kendimi yapayalnız gibi hissedyorum çünkü konuşamıyorum, soyutlanmış oluyorum.

ÜK8: Telefonum olmadığında kendimi eksik gibi hissedyorum çünkü her an elimde olmalı.

ÜK31: Telefonum olmadığında kendimi çölde susuz gibi hissedyorum çünkü nefes alamıyorum.

Tablo 4. Akıllı Telefonlarla İlgili Oluşturulan Metaforların Dağılımı

Temalar		En sık kullanılan metaforlar	
Olumlu	Araç	Somut	çantam, cankurtaran, bedenim, taşınabilir hayat kaynağım,
	İhtiyaç	Somut	su, arkadaş, elim ayağım, parçam, yemeğim, sevgilim, besin kaynağı,
		Soyut	oksijen, her şeyim, hayatım, vazgeçilmezim, yoldaş,
	Eğlence	Somut	lunapark, oyun parkım, oyuncağım, aksesuarım,
Soyut		gizli dünyam, oyun kaynağım, sihirli kale,	
Olumsuz	Bağlantı	Somut	yardımcım, dostum, ailem, elim, köprü,
		Soyut	hayat,
	Bağımlılık	Somut	hapisanem, kelepçe,
		Soyut	eziyet, içim, her şeyim,
Fazlalık	Somut	bilekliğim,	
	Soyut	hırsız, gereksiz bir şey, hiçbir şey,	
Telefon olmadığında;			
Olumlu		Somut	tekrar insan, özgür bir hayvan,
		Soyut	rahat, normal, özgür, özel, serbest,
		Somut	hasta, çölde susuz, kuyuya düşmüş, aç kalmış, karanlıkta kalmış, teki kaybolmuş
Olumsuz		Somut	çorap, çıplak, evsiz, yetim, öksüz, sap, oruçlu, silahsız, çürük elma, ölü, soyulmuş, beyinsiz,
		Soyut	eksik, kötü, mutsuz, boşlukta, çaresiz, yalnız, yarım, boş, soyutlanmış, geri kalmış, güvensiz, aptal,

4. Oluşturulan metaforların olumlu veya olumsuz olması gruplara göre farklılık göstermekte midir?

Oluşturulan metaforların olumlu veya olumsuz olmasının gruplara göre farklılıkları Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5. Olumlu ve Olumsuz Anımlı Metaforların Gruplara Göre Dağılımı

		Temel	Orta	Üst
1. Sosyal paylaşım ağları (T:75 O:86 Ü:60)	Olumlu	28 (37.34%)	63 (73.25%)	28 (46.67%)
	Olumsuz	47 (62.66%)	23 (26.75%)	32 (53.33%)
2. İnternet (T:83 O:98 Ü:68)	Olumlu	79 (95.18%)	90 (91.84%)	65 (95.58%)
	Olumsuz	4 (4.82%)	8 (8.16%)	3 (4.42%)
3. İnternet bağlantısının olmaması (T:80 O:99 Ü:67)	Olumlu	11 (13.75%)	9 (9.10%)	2 (2.99%)
	Olumsuz	69 (86.25%)	90 (90.90%)	65 (97.01%)
4. Akıllı telefon (T:68 O:100 Ü:65)	Olumlu	25 (36.76%)	83 (83.00%)	59 (90.76%)
	Olumsuz	43 (63.24%)	17 (17.00%)	6 (9.24%)
5. Akıllı telefonun yanında olmaması (T:63 O:99 Ü:62)	Olumlu	36 (57.14%)	11 (11.11%)	5 (8.07%)
	Olumsuz	27 (42.86%)	88 (88.89%)	57 (91.93%)

Tablo 5 incelendiğinde, sosyal paylaşım ağlarıyla ilgili cümlelerdeki metaforlardan toplam 254 katılımcının 85'ini oluşturan temel gruptan 75 tanesinin, 101'ini oluşturan orta gruptan 86 tanesinin, 68'ini oluşturan üst gruptan ise 60 tanesinin geçerli sayıldığı görülmektedir. Sosyal paylaşım ağlarıyla ilgili en fazla olumlu metaforu orta grubu oluşturan bireyler üretirken, olumsuz metaforları temel grubu oluşturan bireyler üretmiştir.

İnternette ilgili cümlelerdeki metaforlardan toplam 254 katılımcının 85'ini oluşturan temel gruptan 83 tanesinin, 101'ini oluşturan orta gruptan 98 tanesinin, 68'ini oluşturan üst gruptan ise 68 tanesinin geçerli

sayıldığı görülmektedir. İnternet bağlantısıyla ilgili en fazla olumlu metaforu üst grubu oluşturan bireyler üretirken, olumsuz metaforları orta grubu oluşturan bireyler üretmiştir.

İnternet bağlantısının olmamasıyla ilgili cümlelerdeki metaforlardan toplam 254 katılımcının 85'ini oluşturan temel gruptan 80 tanesinin, 101'ini oluşturan orta gruptan 99 tanesinin, 68'ini oluşturan üst gruptan ise 67 tanesinin geçerli sayıldığı görülmektedir. İnternet bağlantısının olmamasıyla ilgili en fazla olumlu metaforu temel grubu oluşturan bireyler üretirken, olumsuz metaforları üst grubu oluşturan bireyler üretmiştir.

Akıllı telefonlarla ilgili cümlelerdeki metaforlardan toplam 254 katılımcının 85'ini oluşturan temel gruptan 68 tanesinin, 101'ini oluşturan orta gruptan 100 tanesinin, 68'ini oluşturan üst gruptan ise 65 tanesinin geçerli sayıldığı görülmektedir. Akıllı telefonlarla ilgili en fazla olumlu metaforu üst grubu oluşturan bireyler üretirken, olumsuz metaforları temel grubu oluşturan bireyler üretmiştir.

Akıllı telefonun yanında olmamasıyla ilgili cümlelerdeki metaforlardan toplam 254 katılımcının 85'ini oluşturan temel gruptan 63 tanesinin, 101'ini oluşturan orta gruptan 99 tanesinin, 68'ini oluşturan üst gruptan ise 62 tanesinin geçerli sayıldığı görülmektedir. Akıllı telefonun yanında olmamasıyla ilgili en fazla olumlu metaforu temel grubu oluşturan bireyler üretirken, olumsuz metaforları üst grubu oluşturan bireyler üretmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Metaforun temel özelliği, yeni bir kavram karşısında bireyin kendi yaşamı ile ilişki kurarak metaforlarını oluşturmasıdır. Bu noktada geçmişe yüklenen anlamlar büyük önem arz etmekte ve geleceği etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, bireylerin internet, sosyal dünya ve akıllı telefonlara ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Zira bu algılar teknolojinin bireyin hayatına yansımalarının ipuçlarını verecektir.

Bu bağlamda, gerçekleştirilen çalışmada katılımcıların sosyal ağlarla ilgi oluşturdukları metaforların daha çok olumlu ve somut metaforlar olduğu belirlenmiştir. Oysa metropol insanların yaşam tarzları içerisinde kendilerine vazgeçilmez bir yer bulan bu ağların, üzerinde uzlaşmış sosyalleşme tanım ve tanılarına uyup uymadığı; dahası toplumsal hayata kattıkları ve toplumsal hayattan götördükleri büyük bir soru işaretidir (Dilmen ve Öğüt, 2010, s. 237). Yusufoglu (2017) da yaptığı araştırmada 380 katılımcıdan % 59,3'ünün telefonla sesli iletişimden sonra akıllı telefonların en önemli fonksiyonunun sosyal paylaşım araçları olarak görüldüğünü belirlemiştir. Bu çalışmada sosyal paylaşım ağlarıyla ilgili en fazla olumlu metaforu orta grubu oluşturan bireylerin ürettiği görülürken olumsuz metaforları temel grubu oluşturan bireylerin ürettiği belirlenmiştir. Bu sonuca göre, özellikle temel grubu oluşturan çoğu katılımcının sosyal paylaşım ağlarının kötüye kullanım olasılığındaki artışla ilgili uyarılardan etkilendiği söylenebilir. Zira gerçek hayatta mevcut olan güvenlik ve gizlilikle ilgili risklerin çoğunun internet alanına taşındığı; bu risklerin de internette mevcut olan risklerle birleştiği bir gerçektir (Aslanyürek, 2016, s. 85). Olumlu metafor üretimiyle ilgili üst gruptaki katılımcı sonuçları ise paylaşım ağlarındaki cazip etkinin kanıksanmışlık ve doymuşluk duygularıyla azalmaya başladığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak söz konusu uygulamaları en yoğun kullanan ve hayatının önemli bir parçası olarak gören bireylerin daha çok ergenlik dönemindeki orta grubu oluşturan katılımcılar olduğu anlaşılmıştır.

İnternet bağlantısıyla ilgili oluşturulan metaforlar incelendiğinde de olumlu ve somut metaforların yer aldığı belirlenmiştir. İnternet bağlantısıyla ilgili en fazla olumlu metaforu üst grubu oluşturan bireyler üretirken, olumsuz metaforları orta grubu oluşturan bireyler üretmiştir. Ancak teknolojinin sınırları kaldırmasıyla birlikte internet bağlantısının hayatın temel ihtiyaçları arasına girdiği algısının oluştuğu anlaşılmaktadır. İnternet bağlantısının tüm yaş grupları için taşıdığı önem ve hayatilik algısı, oluşturulan metaforlardan belirgin olarak görülmektedir. Ancak internetin hayatımıza girişiyle sanalizm çağı başlamış ve bu çağ kendi hastalığını da yaratmıştır: "İnternet bağımlılığı" (Ögel, 2012, s. 4). İnternet bağlantısının olmamasıyla ilgili en fazla olumlu metaforu temel grubu oluşturan bireyler üretirken, olumsuz metaforları üst grubu oluşturan bireyler üretmiştir. İnternet bağlantısının kesilmesinin adeta hayatla göbek bağı kesilmişlik duygusu yarattığını belirtmesi dikkat çekicidir. Aslanyürek (2016) internetle ilgili yaptığı bir araştırmada toplam 479 katılımcının % 89'unun interneti bilgi almak, % 78'inin iletişim kurmak, % 75'inin ise eğlence amacıyla kullandığını ve % 68'inin internet aracılığı ile bazen alışveriş yaptıklarını, % 80'inin ise bankacılık işlemlerini internet aracılığıyla gerçekleştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Teknoloji alanında önemli

gelişmeler yaşanmış ve sosyal ağların da hayatımıza girmesiyle birlikte internet kullanımı çok yüksek oranlara ulaşmıştır.

Akıllı telefonlarla ilgili oluşturulan metaforlar incelendiğinde ise, yoğun olarak olumlu metaforlar üretilmesine karşın somut anlamda üretilen metaforlara yaklaşık oranda soyut anlamda metaforların da üretildiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda, katılımcıların akıllı telefonlarına duygusal boyutta yaklaştığı söylenebilir. Giderek bireyselleşen modern yaşamda her insan sahip olduğu telefon ile daha fazla özgürleşmiş ve bununla kendisine yeni bir kimlik yaratmıştır (Yusufoğlu, 2017, s. 2417). Ancak bu durum bağımlılık yaratan bir çılgınlık hâlini aldığı görülmektedir. İnternete bağlı akıllı telefonların ortaya çıkmasıyla “nomofobi” denilen bir başka teknolojiden dolayı ortaya çıkan sendrom yayılmaya başlamıştır (Gezgin, Şumuer, Arslan ve Yıldırım, 2017; Gezgin, Çakır ve Yıldırım, 2018). Nomofobi tüm bireylerde de gelişebilmesi rağmen özellikle genç nesil arasında yaygınlaşmaktadır (Gezgin, 2017). Kişilerin mobil cihazlara olan bağımlılığının bir sonucu olduğu düşünülen nomofobi; mobil cihazlardan uzak kalındığında kişide sinir, stres veya agresif tavırlar gibi etkilerle belli olabilmektedir (Polat, 2017, s. 171). Bu da demektir ki modern çağın bir aracı olan akıllı telefonlar, bireyleri kendilerine bağlamakta, alıştırmakta ve bireyler artık isteseler de bu durumdan kurtulamamaktadırlar (Yusufoğlu, 2017, s. 2432). İnternete bağlı akıllı telefonları yanında olmayan bireylerin hissettikleri kaygıyla ürettikleri metaforlar endişe verici düzeydedir. Akıllı telefonlarla ilgili en fazla olumlu metaforu üst grubu oluşturan bireyler üretirken, olumsuz metaforları temel grubu oluşturan bireyler üretmiştir. Ancak yine de sosyal paylaşım ağlarıyla ilgili olumsuz algı artsa da akıllı telefonlara bağımlılıkta temel gruptaki katılımcılar da dâhil hiçbir azalma olmadığı anlaşılmıştır.

Teknolojik aletlerle kaydedilerek dünyaya gözlerini açan jenerasyonun teknolojiyi bu derece içselleştirmesi kaçınılmazdır. Bu, pek de insani sayılmayacak yoğun teknoloji kullanımına tepki oluşumu gecikmemiş ve bağımlılık yapan diğer maddeler için olduğu gibi bu alanda da toplumsal farkındalığın arttırılmasına yönelik talep doğmuştur (Ertemel, Aydın, 2018, s. 682). Bu bağlamda günümüzde teknolojiye daha temkinli yaklaşan ve çocuklarını korumaya çalışan bir ebeveyn kitlesi olduğu söylenebilir. Gerçekleştirilen çalışmanın sonuçları da sosyal paylaşım ağları, internet ve akıllı telefonlarla ilgili oluşturulan metaforlar incelendiğinde, en yoğun olumsuz metafor üreten grubun temel grup olması bu tedbirlerin çocuklara yansımaları olarak yorumlanabilir. Olumlu anlamda en yoğun metafor üreten grubun ise orta grup olduğu belirlenmiştir. Bu gruptaki katılımcılar yaşları gereği kendini tanıma, kişiliğini oluşturma ve çevreye birey olarak kendini kabul ettirme dönemindeki çocuklar olduğu için ebeveynlerin onları teknolojiden uzaklaştırma çabaları karşısında tepkisel olarak teknolojiye daha da bağlanmalarına neden olabilmektedir. Üst düzey katılımcılarda kendini hissettiren bilinçli farkındalığın henüz orta grup katılımcılarda olgunlaşmadığı düşünülebilir. Yeşilay kurumsal web sayfasında bağımlılıkları şu başlıklarla gruplandırmıştır: Sigara ve tütün bağımlılığı, Alkol bağımlılığı, Madde bağımlılığı, Teknoloji bağımlılığı ve Kumar bağımlılığı (<https://www.yesilay.org.tr>). Bağımlılık ciddi bir hastalıktır.

Kaynakça

- Ada, S. ve Tatlı, H. S. (2013). Akıllı telefon kullanımını etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. Online: <http://ab.org.tr/ab13/bildiri/74.pdf>, 10.04.2015
- Aktekin, Ç. N. (2013). İngilizce öğretmenlerinin ve yabancı dil öğrenen öğrencilerin tutum ve inançlarının metafor yoluyla ortaya çıkarılması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 26(2), 405-422.
- Altıntaş, G., Kahraman, E., Ülger, E. ve Altıntaş, U. S. (2014). Fen ve teknoloji dersi ‘maddenin tanecikli yapısı’ ünitesi kavramları üzerine öğrencilerin geliştirdikleri metaforlar. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 271-282.
- Arslan, M. M. ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik düşünme ve öğrenme yaklaşımının eğitim-öğretim açısından incelenmesi. *Millî Eğitim*, 35(171), 100-108.
- Aslanyürek, M. (2016). İnternet ve sosyal medya kullanıcılarının internet güvenliği ve çevrimiçi gizlilik ile ilgili kanaatleri ve farkındalıkları. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 80-106.
- Berson, I. ve Berson, M. (2003). Digital literacy for effective citizenship. *Social Education*, 67(3), 164- 167
- Çelikten, M. (2005). Kültür ve öğretmen metaforları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 269-283.
- Ceran, D. (2015). Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe ders kitaplarına ilişkin metaforları, *Uyuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 121-140.
- Chen, B. ve Denoyelles, A. (2013). Exploring students’ mobile learning practices in higher education. *Educause Review*. Retrieved from <http://www.educause.edu/ero/article/exploring-students-mobile-learning-practices-higher-education>.
- Coogan, K. ve Kangas, S. (2001). Nuoret ja kommunikaatioakrobatia, 16-18-vuotiaiden nuorten k. annykk. a- ja internetkulttuurit. Nuorisotutkimusverkosto ja Elisa ommunications. Elisa tutkimuskeskus. Raportti 158.

- Demirci, K., Orhan, H., Demirdas, A., Akpınar, A. ve Sert, H. (2014). Validity and reliability of the Turkish version of the smartphone addiction scale in a younger population. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni (Bulletin of Clinical Psychopharmacology)*, 24(3), 226-34.
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (2011). *The SAGE handbook of qualitative research*. USA: SAGE Publications Inc.
- Dilmen, N. E. ve Ögüt S. (2006). Yeni iletişim ortamları ve etkileşime iletişimsel bilişim yaklaşımı. *Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı*, İstanbul.
- Dilmen, E. ve Ögüt, S. (2010). Sosyalleşmenin yeni yüzü: sosyal paylaşım ağları. *M.Ü. Yeni Medya ve Etkileşim Konferansı Bildiri Kitabı*. ss. 237-242.
- Erdem, S. (2010). Atasözlerinde metaforların işleyişi. *Milli Folklor*, 22(88), 33-37.
- Ertemel, A. V. ve Aydın, G. (2018). Dijital ekonomide teknoloji bağımlılığı ve çözüm önerileri. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions* 5(4), 665-690.
- Gezgin, D. M. (2017). Exploring the influence of the patterns of mobile internet use on university students' nomophobia levels. *European Journal of Education Studies*, 3(6), 29-52.
- Gezgin, D. M. (2018). Understanding patterns for smartphone addiction: Age, sleep duration, social network use and fear of missing out. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 13(2), 409-421.
- Gezgin, D. M., Cakir, O. ve Yıldırım, S. (2018). The relationship between levels of nomophobia Prevalence and Internet addiction among High School Students: The factors influencing nomophobia. *International Journal of Research in Education and Science*, 4(1), 215-225.
- Gezgin, D. M., Hamutoğlu N. B., Samur, Y. ve Yıldırım, S.(2018). Genç nesil arasında yaygınlaşan bir bağımlılık: akıllı telefon bağımlılığının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(2), 212-231.
- Gezgin, D. M., Şumuer, E., Arslan, O. ve Yıldırım, S. (2017). Nomophobia prevalence among pre-service teachers: A case of Trakya University. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1).
- Judd, T. (2014). Making sense of multitasking: The role of Facebook. *Computers & Education*, 70, 194-202.
- Karaaslan, İ. A. ve Budak, L. (2012). Üniversite öğrencilerinin cep telefonu özelliklerini kullanımlarının ve gündelik iletişimlerine etkisinin araştırılması. *Journal of Yasar University*, 26(7), 4548-4525.
- Karaçanta, H. (2013). Üniversite öğrencilerinin milli değerlere yönelik metaforları. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 107-114.
- Karpinski, A. C., Kirschner, P. A., Ozer, I., Mellott, J. A. ve Ochwo, P. (2013). An exploration of social networking site use, multitasking, and academic performance among United States and European university students. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 1182-1192.
- Kaya, M. F.(2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre sorunlarına ilişkin algıları: metafor analizi örneği. *Turkish Studies*, 9(2), 917-931.
- Kibona, L. ve Mgaya, G. (2015). Smartphones' effects on academic performance of higher learning students. *Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology*, 2(4), 777-784.
- King, A. L. S., Valença, A. M., Silva, A. C., Sancassiani, F., Machado, S. ve Nardi, A. E. (2014). "Nomophobia": Impact of cell phone use interfering with symptoms and emotions of individuals with panic disorder compared with a control group. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*, 10, 28-35.
- Ko, C. H., Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. S. ve Chen, C. C. (2012). The association between Internet addiction and psychiatric disorder: a review of the literature. *European Psychiatry*, 27(1), 1-8.
- Kwon, M., Kim, D. J., Cho, H. ve Yang, S. (2013). The smartphone addiction scale: development and validation of a short version for adolescents. *PloS one*, 8(12), e83558.
- Mertol, H., Doğdu, M. ve Yılar, B. (2013). Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersine ilişkin metaforik algıları. *Üstün Yetenekli Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 176-183.
- Mete, F. ve Ayrancı, B. B. (2016). Dil ve edebiyata ilişkin algıların metaforlar yoluyla incelenmesi. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 53-64.
- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor* (Çev: G. Bulut). İstanbul: BZD Yarıncılık.
- Noyan, C. O., Enez-Darçın, A., Nurmedov, S., Yılmaz, O. ve Dilbaz, N. (2015). Akıllı telefon bağımlılığı ölçeğinin kısa formunun üniversite öğrencilerinde Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16, 73-81.
- Ögel, K. (2012). *İnternet bağımlılığı*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Özbaş, B. Ç. ve Aktekin, S. (2013).Tarih öğretmen adaylarının tarih öğretmenliğine ilişkin inançlarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(3), 211-228.
- Özbek, V., Alnaçık, Ü., Koç, F., Akkılıç, M. E. ve Kaş, E. (2014). Kişilik özelliklerinin teknoloji kabulü üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri: Akıllı telefon teknolojileri üzerine bir araştırma. *International Review of Economics and Management*, 2(1), 36-57.
- Özdemir S. ve Akkaya E. (2013). Genel lise öğrenci ve öğretmenlerinin okul ve ideal okul algılarının metafor yoluyla analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19(2), 295-322.
- Polat, R. (2017). Dijital hastalık olarak nomofobi. *Yeni Medya Elektronik Dergi – eJNM*, 1(2), 164-172.
- Rosen, L. D., Carrier, L. M. ve Cheever, N. A. (2013). Facebook and texting made me do it: Media-induced task-switching while studying. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 948-958.

- Samaha, M. ve Hawi, N. S. (2016). Relationships among smartphone addiction, stress, academic performance, and satisfaction with life. *Computers in Human Behavior*, 57, 321-325.
- Şar, A. H. (2013). Examination of loneliness and mobil phone addiction problem observed in teenagers from the some variables. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 6(2), 1207-1220.
- Şar, A. H. ve Işıklar, A. (2012). Problemlili mobil telefon kullanım ölçeğinin Türkçeye uyarlaması. *International Journal of Human Sciences [Online]*, 9(2), 264-275.
- Sarrab M. (2015). *Mobile Learning (m-learning) Concepts, Characteristics, Methods, Components: Platforms and Frameworks*. 2015.
- Sevim, O., Veyis, F. ve Kınay, N. (2012). Öğretmen adaylarının Türkçeye ilgili algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi örneği. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 1(1), 38-47.
- Shuell, T. J. (1990). Teaching and learning as problem solving. *Theory into Practice*, 29(2), 102-108.
- Smith, A. (2015). US smartphone use in 2015. Pew Research Center, 18-29.
- Spitzer, M. (2015). M-Learning? When it comes to learning, smartphones are a liability, not an asset. *Trends in Neuroscience & Education*, 4, 87-89
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Toteja, R. ve Kumar, S. (2012). Usefulness of m-devices in education: A survey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 67, 538-544.
- TUIK. (2015). *Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması*. [Online] Retrieved on 26- 03-2016, at URL: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18660>.
- We are Social (2015), Global internet ve sosyal medya kullanıcı istatistikleri. <http://www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-social-mobile-in-2015>, 26.03.2016 tarihinde erişildi.
- Wentworth, D. K. ve Middleton, J. H. (2014). Technology use and academic performance. *Computers & Education*, 78, 306-311.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yob, I. M. (2003). Thinking constructively with metaphors. *Studies in Philosophy and Education*, 22, 127-138.
- Yusufoğlu, Ş. Ö. (2017). Boş zaman faaliyeti olarak akıllı telefonlar ve sosyal yaşam üzerine etkileri: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2414-2434.

EXTENDED ABSTRACT

A metaphor is considered to offer a mental framework for thinking about a phenomenon. Metaphors are reflecting the elements of the universe through their own filter of emotions and thoughts. Thus, one expresses the images of this world with his own perception. It is a powerful mental mapping and modeling mechanism for understanding and structuring the individual's own world. There are many studies on the theory that metaphors are formed in science, organizations change their strategic orientations, how employees perceive the organizations they work for, and how they provide data to the business world about how they act as mirrors to explain organizational change. In the field of education, there are many studies on how to use tools that facilitate children's learning, how teachers perceive their students, and how students perceive their lessons.

While the use of developing technology makes daily life easier, it is an undeniable fact that overuses affect people negatively. One of the good examples is that the computer is used more than necessary for the purpose. Overuse is an important problem that can lead to serious physical and psychological problems.

The aim of this study is to determine individuals' perceptions of internet, social world and smart phones through metaphors. Based on these perceptions, the effect and reflection of the individual on his / her life will be determined. For this purpose, the themes of the metaphors about social networks, internet connection and smart phones were determined according to the positive-negative and abstract-concrete distinction and the differences between the groups were investigated.

This research was designed and realized in descriptive model. The study was considered to be longitudinal and attention was paid to cover the basic (6-12 age), middle (6-12 age) and upper (13-19 age) age groups. Data were obtained by using Document Analysis technique in accordance with qualitative research method. A form was prepared by the researcher and used as a data collection tool.

“Social networks, Internet, My phone is a for me because it is” sentences were given and blanks were filled by participants. They were asked to find a metaphor for each gap within 20 minutes and write a justification by completing the sentence with.

In the first stage, the participants were ranked according to their groups. Then the metaphors created by the participants were sorted and coded alphabetically. Papers not explained why were excluded from the analysis.

Reasoned metaphors that will guide the data analysis process of the study are examined and the main themes to which they will be answered are determined.

In addition to the research group, the themes were examined unaware of the other four academicians who are experts in their fields. The statements were approved with one or two corrections. Content analysis technique was used to analyze the data obtained from the study.

When the sentences related to the social networks were examined, it was seen that more than half of the participants made the following statements; I don't use it, I had but I turned it off, I gave up, no.

Especially in the basic group, it can be said that negative perception has become widespread due to the denigration and prohibition of these practices aimed at protecting children. On the other hand, it is understood that individuals who make up the upper group get involved in individuals and subjects in social sharing networks and that negative perception is increased by being bored from the sharing. However, it has been determined that the individuals who form the middle group meet the need to express themselves freely through these social networks.

It is interesting to note that almost all of the perceptions about the Internet are positive and even perceived as the basic need, while the participants are generally cautious towards social networking.

It is understood that almost half of the participants perceive the smart phones as the need to connect and have fun. However, the dependency created by the means in question is undeniable. When they were not with them, they perceived themselves as dead, orphan, orphan and felt unhappy and insecure. In this context, it can be said that they have developed a sense of physical integration with mobile phones. This indicates an extremely disadvantageous addiction.

It is inevitable that the generation that opens their eyes to the world by being recorded with technological tools will internalize the technology. However, the response to intensive use of technology was not delayed and, as for other addictive substances, social awareness had to be increased in this area. In this context, it can be said that there is a parent who is more cautious about technology and tries to protect their children. When the metaphors of social networking, internet and smart phones are examined, the fact that the group producing the most negative metaphor is the main group can be interpreted as the reflection of these measures to children. In the positive sense, it was determined that the most intensive metaphor producing group was the middle group. Since the participants in this group were children in the age of self-knowledge, self-recognition, and self-acceptance as an individual, the parents reacted more strongly to the efforts of parents to remove them from the technology. It can be thought that the conscious awareness that makes itself felt in the high level participants has not matured yet in the middle group participants. Cigarette and tobacco addiction, Alcohol addiction, Substance addiction, Gambling addiction and Technology addiction are serious diseases.

Marka İletişiminde Sosyal Medya ve Çevrimiçi Etkileşim (Online Engagement) İlişkisi: Limasol Türk Kooperatif Bankası Örneği

Sevilay ULAŞ¹

Öz

Bilgi iletişim teknolojileri ve internet ortamlarındaki gelişmeler ile iletişim sürecinin şeklinin değiştiğini söylemek mümkündür. Gündelik yaşam pratiklerinin yanında kurumsal ve toplumsal alanda da bu yeni iletişim ortamı kendini göstermektedir. Son dönemlerde marka iletişim sürecinde internet tabanlı uygulamalardan biri olan sosyal medya araç ve ortamlarının etkinliği ve etkileşim dikkat çekmektedir. Bu çalışma, marka iletişim sürecinde sosyal medya kullanım pratikleri ile çevrimiçi etkileşim faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu kapsamda, 2018 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yılın kuruluşu seçilen Limasol Türk Kooperatif Bankasının sosyal medya kullanım pratiklerini ortaya koymak ve bu pratikler ile meydana gelen etkileşim unsurlarını belirlemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, söz konusu bankanın resmi sosyal medya hesaplarına yönelik içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen içerik analizinde Facebook ortamına yönelik oluşturulan kodlama cetveli, Waters vd.'nin (2009, s. 104) "Engaging Stakeholders Through Social Networking: How Nonprofit Organizations are Using Facebook" isimli çalışmalarında kullanılan kategori cetvellerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra kurumsal iletişim birimi ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları oluşturulurken Parveen vd.'nin (2015, s.77) "Social Media Usage and Organizational Performance: Reflections of Malaysian Social Media Managers" isimli çalışmasından faydalanılarak soru formu oluşturulmuştur. Gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda, kurumun kendi değerleri (misyon, vizyon, kurucular gibi), etkinlikleri, kurumsal haberleri, ürün-hizmet duyurularına ilişkin paylaşımlarının yapıldığı görülmektedir. Paylaşılan içeriklere yönelik beğeni, yorum, görüntüleme yapıldığı ve kurumunda geribildirimde bulunduğu belirlenmiştir. Bu süreçte kurum ve hedef kitle/takipçilerin katılımının eş zamanlı ve sürekli olduğu belirlenmiştir. Her iki değerlendirme ışığında, kurum ve hedef kitle/takipçiler arasında karşılıklı etkileşimin gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Çevrimiçi Etkileşim, Marka-Sosyal Medya

The Relationship between Social Media and Online Engagement on Brand Communication: A Case of Limassol Turkish Cooperative Bank

Abstract

It is possible to say that with the developments in information communication technologies and internet-based applications, the shape of the communication process has changed. In addition to daily life practices, this new communication environment is also present in the corporate and social spheres. Recently, the effectiveness of social media environments and engagement tools, one of the internet-based applications in the brand communication process, has attracted attention. This study covers social media usage practices and online interaction activities in brand communication process. In this context, the aim of this study is to reveal the social media usage practices of Limassol Turkish Cooperative Bank, which was chosen as the establishment of the year in the Turkish Republic of Northern Cyprus in 2018, and to determine the engagement elements with these practices. Accordingly, the content analysis of the Bank's official social media accounts was conducted. In the content analysis, the coding scale for the Facebook environment was created by utilizing the category rulers used in their studies named "Engaging Stakeholders Through Social Networking: How Nonprofit Organizations are Using Facebook" by Waters et al. (2009, p. 104). In addition, an in-depth interview was held with the corporate communication unit for the purpose of the research. While creating interview questions, a questionnaire was created by using Parveen et al. (2015, p. 77) "Social Media Usage and Organizational Performance: Reflections of Malaysian Social Media Managers". As a result of the content analysis, it is seen that the organization shares its own values (such as mission, vision, and founders), activities, corporate news and product-service announcements. It was determined that the content, likes, comments, views and feedback were made to the shared content. It was determined that the participation of the corporation and target audience / followers in this process was simultaneous and continuous. In the light of both evaluations, it is possible to say that there is an engagement between the corporation and the target audience / followers.

Key Words: Social Media, Online Engagement, Brand-Social Media

Atf İçin / Please Cite As:

Ulaş, S. (2020). Marka iletişiminde sosyal medya ve çevrimiçi etkileşim (online engagement) ilişkisi: Limasol Türk kooperatif bankası örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 274-285.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 12.11.2019

¹ Yrd. Doç. Dr. - Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Fakültesi, sevilay.ulas@neu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-0137-1263

Giriş

Dünyada yaşanan gelişme ve değişimlerle birlikte özellikle internet ve bilgi iletişim teknolojilerindeki değişimlerde dikkat çekmektedir. Gündelik yaşamın hemen her alanında karşımıza çıkan internet tabanlı uygulamalar marka iletişim süreçlerinde de dikkat çekmektedir. İnternet tabanlı uygulamalardan biri olan ve web 2.0 olarak da ifade edilen sosyal medya araç ve ortamları ayrı bir önem taşımaktadır. Doğası gereği sosyal medya araç ve ortamlarının katılımcılara mekân ve sınır tanımayan, çift yönlü iletişim olanağı sunan, daha ucuz olan ve kullanıcılarında içerik üretebildikleri ve etkileşimde bulunabildikleri bir iletişim ortamı sunduğu söylenebilmektedir. Bu noktada özellikle marka-takipçi iletişim sürecinin bu çevrimiçi ortamda yer almasından doğan farklı bir iletişim süreci karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel medya ortamından alt yapısı ve işleyişi görece farklı olan bu yeni iletişim ortamında marka ve hedef kitleleri, takipçileri eş zamanlı iletişim kurabilme, arada mesafe ve bariyer olmadan çift yönlü, etkin bir iletişim kurabilmektedirler. Markalarını takip edebilmekte ve markaya yönelik beğeni, yorum, paylaşım ve görüntüleme gibi iletişim faaliyetlerinde bulunabilmektedirler. Dolayısıyla bu süreçte sadece markanın değil hedef kitlelerinde içerik üretebilme ve marka ile etkileşim kurabilme durumları görülmektedir. Bu yeni iletişim ortamındaki bileşenler ile etkileşim faktörünün de giderek önem kazandığı söylenebilir. Sosyal medya araç ve ortamlarında bahsedilen çevrimiçi etkileşim (online engagement) faktörünün de diyalog temelinde çift yönlü katılımın sağlanabildiği iletişim sürecine dikkat çektiği söylenebilmektedir. Özellikle son dönemlerde bu yeni iletişim ortamında, marka-takipçinin eş zamanlı paylaşımına katılabildiği, yapılan paylaşımlara geribildirim sağladığı ve kendilerinin de markaların paylaşımlarına yönelik içerik üretebildikleri dikkat çekmektedir. Dolayısıyla özellikle marka iletişim sürecinde sadece markanın sağladığı içeriklerin sunulduğu ve tek yönlü bir kontrol ortamının dışına çıkılıp iletişimin sınırlarının aşıldığını söylemek mümkündür. Bu noktada iletişimin sürecinde önemli rol oynayan ve lüks olmanın dışında bir ihtiyaç haline gelen etkileşim faktörünün de gün geçtikçe yıldızının parladığını söylemek mümkündür.

Bu noktadan hareketle söz konusu çalışmada, sosyal medya araç ve ortamlarında yer alan çevrimiçi etkileşim kavramına ve uygulamalarına yönelik ilgili literatürde ve profesyonel alanda yapılan çalışmalar yer almaktadır. Çalışma temelde iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümünde literatür bilgileri ışığında etkileşim kavramının tanımı yapılmış ve kapsamı incelenmiş olup devamında ise çalışmanın ana konusu olan marka iletişim sürecinde etkileşim faktörünün nerede olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Özellikle sosyal medya araç ve ortamlarında etkileşim ya da çevrimiçi etkileşim olarak da ifade edilen bu önemli iletişim unsuru değerlendirilmiştir. İkinci kısımda ise söz konusu literatür çerçevesinde bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir. Bu değerlendirmede kurumsal bir marka olan Kuzey Kıbrıs'ta bulunan Limasol Türk Kooperatif Bankası çalışılan marka olarak ele alınmış ve marka iletişim sürecinde sosyal medya kullanım pratikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sosyal medya kullanım pratiklerinin beraberinde ise çalışmanın konusu olan etkileşim bir diğer deyişle çevrimiçi etkileşim unsuru değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda söz konusu çalışma ile marka iletişim sürecinde kurumsal bir markanın sosyal medya kullanım pratikleri ve devamında ise etkileşim faktörlerini bu sürece nasıl dâhil ettiği, içerik yönetimini nasıl gerçekleştirdiği, içerik paylaşımlarının etkileşim unsurlarını içermesi noktası değerlendirilmiştir.

Kurumlar/Markalar ve Sosyal Medya

İnternet tabanlı uygulamalardaki gelişmelerle karşımıza çıkan farklı uygulamaların kullanım pratikleri dikkat çekmektedir. Kişisel iletişim ve özellikle marka iletişim süreçlerinde de bu uygulamalar görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte markaların ve bağlı oldukları kurumların da internet tabanlı uygulamalara geçişlerinin gerekliliğine inandıkları söylenebilir (Nisar ve Whitehead, 2016, s. 744). İnternet tabanlı uygulamalardan biri olan sosyal medya araç ve ortamlarının markaların iletişim süreçlerinde önemli bir iletişim aracı olarak yer aldığını söylemek mümkündür. İnternet teknolojisi ve beraberinde oluşan sosyal etkileşim sosyal medya kavramını oluşturmaktadır denilebilir. Web 2.0 olarak da tanımlanan sosyal medya araç ve ortamları, bir diğer şekliyle sosyal ağ ya da sosyal iletişim siteleri olarak da ifade edilen yeni bir iletişim ortamı olarak karşımıza çıkmaktadır (Yağmurlu, 2011, s. 5). Sosyal medya araç ve ortamları, birçok alanda etkili olduğu gibi özellikle kurumların ya da markaların hedef kitleleri ile çevrimiçi olan bu ortamlarda etkin iletişim kurmada önem taşımaktadır. Bu noktada sosyal medya, erişilebilen, eş zamanlı iletişime olanak sağlayan ve ölçeklenebilen, ölçülebilen bir iletişim ortamında meydana gelen sosyal etkileşim ve paylaşım alanları şeklinde de ifade edilebilmektedir (Solmaz ve Görkemli, 2012, s. 9).

Bu yeni tanımlanan iletişim sürecinde, sosyal medya, sürekli güncellenebilmesi, çoklu, eş zamanlı ve çevrimiçi (sanal) paylaşım uygulamalarına açık olması ile göze çarpan mecralardan biri olarak kendini göstermektedir (İşler, Çiftçi ve Yarangümelioğlu, 2013, s. 180). Sahip olduğu bu özellikleri ile birlikte sosyal medya siteleri, bireyin bir profil oluşturmasına, diğer varlıklar ile etkileşime geçmesine ve metin, fotoğraf, video ve oyunlar yoluyla başkalarıyla (ör. arkadaşlar, aile, organizasyonlar, yabancılar ve diğer tüketiciler), etkileşimde bulunmasına ve etkileşim kurmasına izin veren web tabanlı sosyal hizmetler şeklinde tanımlanmaktadır (Hall-Phillips, Park, Chung, Anaza ve Rathod, 2016, s. 485).

Kişisel kullanım ve marka iletişim süreçlerindeki kullanım pratiklerinde etkin yer alması ile bu araç ve ortamlarına yönelik yeni strateji ve uygulamalar da bulunmaktadır. Özellikle markalar kendilerini ifade etmede, hedef kitleleri ile çevrimiçi ortamlarda iletişim kurmada bir takım yeni strateji ve uygulamalar gerçekleştirmektedirler. Bu çevrimiçi iletişim sürecinde hem markanın hem de hedef kitlenin aktif olduğu bir durumdan söz edilmektedir. Dolayısıyla markaların yanı sıra marka öykülerini kolayca ve yaygın bir şekilde sosyal ağlar üzerinden paylaşmaya istekli olan tüketiciler, marka yöneticilerinin giderek dikkatlerini çekmektedirler (Gensler, Völckner, Liu-Thompkins ve Wiertz, 2013, s. 243).

Bu noktada, pek çok kuruluş, Facebook ve Twitter gibi sosyal ağ hizmetlerini hızla benimsemiş ve müşteri ilişkileri yönetimi süreçlerine dâhil etikleri görülmektedir. Örneğin, Dell, Pepsi-Cola, Levi's ve NAKED Pizza, gibi markaların çevrimiçi ortamlarda müşterileriyle iş birliği yapmak için sosyal paylaşım sitelerini başarıyla kullandıkları söylenebilir (Go ve You, 2016, s. 178). Son dönemlerde, markalar ve hedef kitleleri/kullanıcıları arasında etkileşimli iletişim sağlamak, onlarla daha güçlü ilişkiler kurmak için sosyal medya yönetimine büyük çaba sarf etmektedirler (Yoshida, Gordon, Nakazawa, Shibuya ve Fujiwara, 2018, s. 208). Dolayısıyla, bu iletişim sürecinde, sosyal medya araç ve ortamlarının varlığı marka-tüketici ilişkilerini geliştirmek için yeni bir platform sunmaktadır (Gao ve Feng, 2016, s. 868).

Bu noktadan hareketle, marka yöneticileri sosyal medya uygulamalarına hedef kitleleri ile etkileşime geçme noktasında daha fazla eğilmekte oldukları denilebilir (VanMeter, Syrdal, Powell-Mantel, Grisaffe ve Nesson, 2018, s. 83). Bu noktada sosyal medya araç ve ortamlarındaki uygulamalarına yönelik iletişim stratejileri geliştirdiklerini söylemek mümkündür.

Kurumsal Boyut ve Online (çevrimiçi) Etkileşim (Engagement)

Sosyal medya araç ve ortamlarının kurumsal boyutta marka iletişim sürecine dahil olması ile birlikte bu yeni iletişim ortamında meydana gelen bir iletişim faaliyetinden bahsetmek mümkündür. Bu iletişim ortamında meydana gelen ve marka-hedef kitle/takipçi arasındaki etkin iletişime imkân tanıyan etkileşim kavramı karşımıza çıkmaktadır. Aslında, etkileşim kavramının kurumların sosyal medya ortamlarına adepte olmalarından da öncesine dayanmakta olduğu söylenebilir. Var olan etkileşimin sosyal medya araç ve ortamlarında uygulanması ile ortaya çıkan çevrimiçi etkileşim denilebilir. Sosyal medya ortamları ile anlam noktasında farklılıkları olsa da yine bu ortamlarda da etkin olarak üzerinde durulan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, etkileşim ya da bu ortamlara katılım olarak da ifade edilen bu kavramın gelişen diyaloga dayalı olduğu söylenebilir. Bu gelişen diyaloga katılım yoluyla oluşan etkileşimler kavramı açıklamaktadır (Taylor ve Kent, 2014, s. 384). Çevrimiçi etkileşim/katılım, marka ile iletişim kurmak için bilişsel ve duygusal bir taahhüt olarak da ifade edilebilmektedir. Bu süreç aslında, dinamik ve bilişsel boyut ile var olan, araçsal değerin (fayda ve uygunluk) ve deneyimsel değerin (bilgisayar aracılı birimlerde karşılaşılan anlatı şemasıyla sağlanan duygusal uyum) tatmin edilmesiyle karakterize bir durum sergilemektedir (Mollen ve Wilson, 2010, s. 923). Doğası gereği eş zamanlı ve karşılıklı katımlı bir iletişim sürecine olanak sunan sosyal medyanın etkileşim noktasında hangi unsurların önem taşıdığı ayrı bir noktadır (Smith, Stumberger, Guild ve Dugan, 2017, s. 979). Bu noktadan hareketle, marka-takipçi etkileşim sürecinde sosyal medya platformlarının (örneğin, Twitter, Facebook, Instagram ve Pinterest) varlığı ve gelişimi, hedef kitle/takipçi ile bağlantı kurmak için yeni fırsatlar sunduğu yadsınamamaktadır (Simon ve Tossan, 2018, s. 175).

Çevrimiçi gerçekteşen etkileşimin tüketicinin katılımı, rekabet avantajı sağlamada stratejik olarak fayda sağladığı görülmektedir. Bu iletişim sürecine paydaşların katılımı ve sağlanan çevrimiçi etkileşimin marka-takipçi iletişim sürecinde gündemde olduğu dikkat çekmektedir (Viglia, Pera ve Bigné, 2018, s. 404).

Aşağdaki Tablo 1'de ilgili çalışmalardan oluşturulan ve sosyal medyada etkileşime etki eden ilişkili olan faktörler yer almaktadır (Jiang, Luo ve Kulemeka, 2016, s. 680).

Tablo 1. Sosyal Medya Etkileşim/ Katılımına Yönelik Bir Ölçüm Modeli Önerisi

Sosyal Medya Etkileşimi			
İlgi/İlişki (Farkındalık ve Hazır bulunuşluk)	Etkileşim (daha güçlü davranış)	Samimiyet (duygusallık, yakınlık ve renk uyumu)	Etki (topluluk oluşturma ve etki etme)
1. Site trafiği	1. Satın alma davranışları	Takipçilerin konuşma ve eylemlerdeki sergiledikleri duygusal bileşen, örneğin gönder, yorum vb. ların arkasındaki anlam.	Takipçilerin, grubun sosyal yardım sergileme olasılığı.
2. #sayfa tıklanması	2. Katalog talepleri		Örneğin, kurumsal bir blog ya da youtube da yer alan videonun kendi sosyal ağlarında yer alması.
3. Süre	3. E-posta girişi		
4. #Bağlantı tıklanması	4. Gönderilere yorumlar		
5. #Geri izleme vs.	5. Yüklemler, işitsel, görsel, fotoğraf vb.		

Kaynak: Jiang, Luo ve Kulemeka, 2016, s. 680

Son dönemlerde sosyal medyanın marka-takipçi etkileşim sürecindeki artan kullanımı, kurumların markalarını çevrimiçi ortamlarda tüketicilerle nasıl buluşturduklarını ortaya koymaktadır (Osei-Frimponga ve McLean, 2018, s. 10). Dolayısıyla marka-takipçi iletişim sürecinde sosyal medya kullanımı arttıkça, kurumların geleneksel iletişim kanalları aracılığıyla erişilemedikleri paydaşları ile bağlantı kurma potansiyellerinin arttığı görülmektedir (Mena ve Tsai, 2016, s. 932). Bu noktadan hareketle, sosyal medyanın ayrıca, tüketicilerinde markaya karşı birbirleri ile olan etkileşimlerini de etkinleştiren bir rol üstlendiği söylenebilmektedir (Bentoo, Martinez ve Martinez, 2018, s. 234).

Yöntem

Günümüzde kurumların/markaların sosyal medya kullanım pratikleri ve bu iletişim ortamında marka iletişim süreçlerini gerçekleştirmeleri dikkat çekmektedir. Bu noktada araştırmanın konusunu kurumların sosyal medya kullanım ve etkileşim pratikleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada aslında kurumsal bir marka olarak da kabul edilebilen, çalışılan marka kurumsal boyutta incelenmektedir. 2018 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yılın kuruluşu seçilen Limasol Türk Kooperatif Bankasının sosyal medya kullanım pratiklerini ortaya koymak ve bu pratikler ile meydana gelen etkileşim unsurlarını belirlemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Evren - Örneklem

Araştırmanın örnekleme kapsamında çalışılan kurum, çalışmanın güncel olması adına Limasol Türk Kooperatif Bankası olarak seçilmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde, 2018 yılında Limasol Türk Kooperatif bankası yılın kuruluşu seçilmiştir. Araştırma kapsamında çalışılan marka olarak bu kurum belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu noktadan hareketle, Limasol Türk Kooperatif bankasının resmi sosyal medya hesaplarına yönelik nitel yöntemlerden biri olan içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizinde temel amacın araştırma ile elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ulaşmak olduğu söylenebilir. Bu yolla elde edilen veriler daha derin bir işleme tabi tutulur (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 259). Bu yöntem ile araştırmanın amacı doğrultusunda kurum kaynaklı olarak söz konusu markanın sosyal medya ortamlarındaki paylaşımları ve etkileşim faktörleri daha titiz değerlendirilebilecektir. İçerik analizi yönteminin uygulanacağı bu çalışmada verilerin toplanmasında ise dokümantasyon incelemesi gerçekleştirilecektir. Doküman incelemesi, araştırılması ya da değerlendirilmesi amaçlanan olgu veya durumlar hakkında bilgi içeren yazılı dokümanların analizini kapsamaktadır. Buna ek olarak doküman incelemesi tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi diğer araştırma yöntemleri ile birlikte kullanıldığında ek bilgi kaynağı olarak da önemli içerik sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217). Dolayısıyla bu özellikleri doğrultusunda çalışmada ilgili çalışılan marka olan Limasol Türk Kooperatif Bankası örneğinin resmi sosyal medya hesaplarında yapılan içerik paylaşımlarına yönelik doküman incelemesi ile veri toplanması amaçlanmaktadır.

Verilerin Analizi

Öncelikle kurumun resmi sosyal medya hesapları belirlenmiştir. Gerçekleştirilen görüşme ile de bu hesapları kullanma aktifliğine göre hesaplar değerlendirilmiştir. Bu noktada Facebook hesabının daha aktif kullandığı belirlenmiştir. Bundan ötürü resmi sosyal medya hesaplarına yönelik içerik analizi resmi

Facebook uygulamasına uygulanmıştır. Kurumun resmi Facebook sosyal medya hesabı Ocak 2018 – Haziran 2018 tarihlerini kapsayan süre içerisinde incelenmiştir. Tarihler güncel ve kapsamlı olmasının yanı sıra farklı dönemleri de kapsaması adına içeriklere yönelik altı ayı kapsayan bir süre uygulanmıştır. Gerçekleştirilen içerik analizinde Facebook ortamına yönelik içerik analizi için oluşturulan kodlama cetveli, Waters vd.’nin (2009, s. 104) “Engaging Stakeholders Through Social Networking: How Nonprofit Organizations are Using Facebook” isimli çalışmalarında kullanılan kategori cetvellerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Öte yandan araştırmayı kurumsal boyutta da incelemek ve desteklemek adına sosyal medya yönetim birimi/kurumsal iletişim yöneticisi ile de önceden yarı yapılandırılmış sorular doğrultusunda derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşme formu oluşturulurken Parveen vd.’nin (2015, s. 77) “Social Media Usage and Organizational Performance: Reflections of Malaysian Social Media Managers” isimli çalışmasından faydalanılmıştır. Söz konusu soru formuna uyarlanmıştır.

Kurumsal sosyal medya pratiklerini belirlerken bir uzantısı olan online etkileşim faaliyetlerine de değinilmiştir. Sosyal medya ortamlarında etkileşime yönelik farklı çalışmalar ve lmlenelerin yer aldığı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada kurumsal sosyal medya kullanım pratiklerinin bir uzantısı ve etki alanı olarak etkileşim kavramı ele alınmış ve betimlenmeye çalışılmıştır. Kurum perspektifinden etkileşime yönelik yaklaşım ve çalışmalar ortaya konmuştur. Söz konusu çalışma kapsamında uygulanacak olan kodlama cetveli ve elde edilen bulgular aşağıda Tablo 2’de yer almaktadır.

Bulgular

Söz konusu çalışılan markanın resmi Facebook hesabındaki içerik paylaşımlarına yönelik gerçekleştirilen içerik analizine yönelik bulgular aşağıda yer almaktadır (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Resmi Facebook Profiline Yönelik İçerik Kodlaması Bulguları

İlgili Başlık	Paylaşımların Ayalara Göre Dağılımı					
	Ocak	şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
Kurumsal Açıklama						
Kurumsal Tanımlama	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Tarihçe	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Kurumsal Felsefe	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Misyon / Vizyon	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Link/Bağlantı	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Logo	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Kurucu/Yönetici Listesi	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Bilgi Yayılımı / Akışı						
Kurumsal haberler /Gnlk duyurular	Var/6	Var/3	Var/13	Var/5	Var/1	Var/2
Fotoğraf Paylaşımı	Var/15	Var/22	Var/25	Var/32	Var/12	Var/21
Video Paylaşımı	Var/4	Var/2		Var/2	Var/1	Yok
Grsel Paylaşımı	Var/6	Var/11	Var/18	Var/6	Var/12	Var/2
Tartışma Panosu	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Basın Blteni	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Kampanya zetleri / Duyuruları	Var/2	Var/6	Var/4	Var/2	Var/7	Var/4
Reklam paylaşımları (kurumsal/rn)	Var/1	Var/1	Yok	Yok	Var/3	Var/1
İlgi / Online Etkileşim						
Beğeni	Var/910	Var/834	Var/793	Var/1.124	Var/543	Var/709
Yorum	Var/21	Var/55	Var/3	Var/550	Var/11	Var/34
Paylaşım	Var/200	Var/259	Var/278	Var/191	Var/217	Var/316
Grntleme	Yok	Yok	Yok	Var/981	Yok	Yok
İerik /durum mesajı						Var/1
Kuruma e-mail/Mesaj	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Kurumsal İletifim Bilgileri	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Mesaj Kutusu / duvarı	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Etkinlik Takvimi	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Takipçiler/müşteriler ile iletişim (etkinlik duyuruları)	Var/5	Var/5	Var/3	Var/6	Var/9	Var/2
Özel Gün Kutlama / Anma	Var/3	Var/2	Var/5	Yok	Var/4	Var/8
Toplam						

Limasol Türk Kooperatif Bankası Ltd. (LTKB) Limasol’da 1939 yılında yerel bir kooperatif bankası olarak kurulmuştur. Limasol Türk Kooperatif Bankası günümüzde bankacılık faaliyetlerini 200’ aşkın personel ve 15 şube ile yüksek standartlarda hizmet vermektedir. Bugün zel ve tüzel nitelik taşıyan

müşterilerine her türlü; finansal ürün ve hizmetleri sunmakta olan LTKB, tüm ürün ve hizmetlerini uluslararası seviyede de sağlamaktadır. Bankanın misyonu, kooperatifçilik ruhunu her zaman koruyarak ama bankacılık kural ve prensiplerini eksiksiz uygulayarak, iyi bir sentez yaratıp müşteri ve hissedarlarının refahını ve ekonomisini hep daha ileriye taşıyabilmektedir.

Söz konusu kurumun resmi Facebook uygulamasına bakıldığında kuruma ilişkin bilgi paylaşımının yapıldığı söylenebilir (Bkz Resim 1). Kuruma ilişkin tarihçe, misyon, felsefe gibi değerlerin yer aldığı bilgilerin hakkında başlığı altında yer alan bir alt başlık olan misyon bölümünde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca kilometre taşları bölümünde 1939 yılında kurulduğu vurgulanarak bir link verilmiş. Bu linkte bankanın ilk binasının fotoğrafı bulunmaktadır. Detaylı bilgilendirme için kurumun resmî web sayfasına, mesaj (messenger) uygulamasına yönelik yönlendirme bulunmaktadır. Yapılan hemen her paylaşımında yine web sayfasına yönlendirmeler bulunmaktadır.

Resim 1. Kurumsal Web Sayfası Açılış Görseli

Araştırmada uygulanan kodlama cetvelinde yer alan başlıklara yönelik paylaşımlara ait bulgular şu şekilde yer almaktadır. Söz konusu tarihler arasındaki paylaşımlarda genel anlamda fotoğrafların ağırlıklı olduğu ve videolara kıyasla daha fazla olduklarını söylemek mümkündür. Genel olarak yapılan paylaşımlarda özellikle kuruma ve çalışanlarına yönelik yapılan paylaşımlara yönelik görece daha fazla beğeni ve paylaşım yapıldığı görülmektedir. Kurumun çalışanlarına yönelik, doğum günleri kutlamaları, başarıları gibi paylaşımlarda buldukları söylenebilir. Bunun yanında basın bülteni paylaşımlarının bulunmadığı söylenebilir. Kurumsal haberler başlığı altında, genel kurul bilgilendirmeleri, genel kurula davet, sigorta bilgilendirmeleri ve kurumsal başarılarına yönelik paylaşımlar yapılmaktadır. Takipçiler/müşteriler ile iletişim başlığında, etkinlik paylaşımları yapılmaktadır. Kurumun özellikle bünyesinde oluşturduğu birimler ve etkinliklerinin sürekli ve tekrar eden şekilde paylaşımlarının yapıldığı görülmektedir. Limasol sosyal Sorumluluk kurumunun, yıldızları parlatıyoruz, sesli kitap okuma etkinliği, kanserle mücadele derneğine yönlendirme, mavi kapak kampanyasına destek gibi etkinlik ve projelerine yönelik paylaşımları bulunmaktadır. Özel gün kutlama ve anma başlığında ise; kurumda daha önce çalışanlara yönelik kayıp ve anma, dönemsel olarak babalar günü, tiyatro günü, dünya çevre günü gibi özel günlere yönelik paylaşımlar görülmektedir.

Çalışılan markanın resmi Facebook uygulamasındaki paylaştığı içeriklere yönelik gerçekleştirilen araştırma sonucunda elde edilen bulgular ve etkileşim ile bağlantı kurulduğu noktalar şu şekilde belirtilmektedir.

Kurumsal açıklama başlığında bulunan, kurumsal tanımlama, tarihçe, felsefe, vizyon, link/bağlantı, logo, kurucu/yönetici listeleri gibi konular ile ilgili paylaşımlar bulunmaktadır. Temeli diyaloga dayalı bir

iletifim unsuru olan etkileşimde, öncelikle, kurumun tanıma-tanıtma faaliyetlerini gerçekleştirmesi önem taşımaktadır. Bu paylaşımların her başlık için yapıldığı düşünöldüğünde, bu doğrultuda etkileşim yaratmanın varlığından söz etmek mümkündür. Bilgi yayılımı/Akış başlığı içerisinde bulunan değişkenler sırası ile kurumsal haberler/günlük duyurular, fotoğraf paylaşımı, video paylaşımı, görsel paylaşım, tartışma panosu, kampanya özetleri/duyuruları, kurumsal ürünlere yönelik reklam paylaşımları yer almaktadır. Her bir değişken etkileşim yaratmada ve devamlılığında büyük rol üstlenmektedir. Sosyal medya araç ve ortamlarında kurum kaynaklı içeriklerin paylaşılması, marka, ürün ya da hizmet hakkında takipçilerin birbirleri ile paylaşımlarının, konuşmalarının artması görölmektedir. Bununla birlikte etkileşim ile birlikte de sergilenen davranışların satışa da dönüőebildiğı söylenebilir. Sosyal medya ortamlarında yapılan müşteri tavsiyelerinin, çevrim dışı dünyaya göre daha etkili hale geldiğı kabul edilebilmektedir (Akyüz, 2013, s. 8). Kurumun gerçekleştirdiğı iletifim faaliyetlerinin paylaşımları ile etkileşim gerçekleştirilmektedir. İki yönlü bir iletifim süreci olarak kabul edilen etkileşim unsurunda, paylaşılan kurum/ürün içeriklerine takipçiler tarafından geribildirim bulunmaktadır. Bu takipçiler özellikle kurum/ürün hakkındaki bilgileri, gerçekleştirilen kampanya detaylarını bu platformdan takip etmektedir ve davranışa dönüőtirmektedir. Bu yolla kurum içerikleri ve takipçiler için devamlılığı olan, sadece anlık olmayan, bir etkileşimde buldukları söylenebilir.

Etkileşim unsuru sadece beğeni ile sınırlandırılmamaktadır. Yukarıda belirtilen özelliklere ek olarak, etkileşimin var olabilmesi için bir iletifim döngüsünün yer alması yadsınmamaktadır. Jiang vd. (2016, s. 680) çalışmalarında sosyal medya da etkileşim faktörlerine değinmişlerdir. Birçok farklı değişkenden oluşan bu etkileşim döngüsünde, site trafiğı, bağlantı tıklanması, yüklenen işitsel, görsel vb. malzeme, görüntüleme yapılması gibi unsurlar etkileşim faktörleri kabul edilebilmektedir (bkz. Tablo 1). Bu noktada, elde edilen bulgular ışığında, kurum kaynaklı paylaşılan içeriklere takipçiler tarafından beğeni, yorum, görüntüleme, mesaj bırakma, içerik yaratma, özel günlerde kendi duygu-düşüncelerini paylaşma paylaşım yolu ile geribildirim sağladıkları elde edilmiştir. Dolayısıyla bu yolla da sürekli olan bir etkileşimden bahsetmek mümkündür. Hemen her içeriğı beğeni, yorum ve görüntülemenin yapıldığı görölmüştür. Ayrıca içeriğın paylaşıldığı an/gün den sonra da iletifimin devamlılığı göze çarpmaktadır. Bu noktadan hareketle, etkileşim yaratılmıştır ve sürekli hale gelmiştir. Bu iletifim platformunda etkileşim sağlanabilmektedir denilebilmektedir.

Söz konusu araştırma kapsamında çalışılan marka olan bankanın kurumsal iletifim müdürü ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeye ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır. Gerçekleştirilen derinlemesine görüşme sonrasında öncelikle soruların deşifresi yapılmış ve daha sonra kategorilere ayrılmıştır. Derinlemesine görüşmede uygulanan sorular ve deşifresi sonrasında oluşturulan kategori başlıkları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3. Derinlemesine Görüşme Soruları

1	Kurumunuza ait olan resmi sosyal medya hesapları var mı? Lütfen isimlerini belirtiniz.
2	Kurumunuz tarafından şu anda aktif olarak kullanılan sosyal medya araçları nelerdir? Lütfen belirtiniz.
3	Kurumunuz ne zaman sosyal medya ortamlarını kullanmaya başladı?
4	Kurumunuz sosyal medya stratejisini uygulamaya ne zaman karar verdi?. Sosyal medya araçlarının kullanımına başlandığında bir strateji dahilinde mi hareket edildi?
5	Sosyal medya stratejiniz nasıl ve hangi birim tarafından belirlenmektedir?
6	Sosyal medya denilince kurumsal boyutta sizin için ne ifade etmektedir?
7	Sosyal medya yönetimi sürecinde sorumlu bir birim var mı? Varsa hangi birim lütfen belirtiniz?
8	şu anda kurumunuzun sosyal medyayı kullanım amacı nedir? Önem ve öncelik sırasına göre belirtebilirsiniz.
9	Sosyal medya uygulamalarında paylaşılan içeriklerin oluşturmasında nelere dikkat edilmektedir, stratejinizi nasıl belirlemektesiniz?
10	İçerik paylaşımlarınızın amacını, süresini ve özelliklerinizi nasıl belirlemektesiniz?
11	Sosyal medya yönetiminizde, içerik oluşturma ve paylaşma sürecinde kurum dışından destek almakta mısınız?
12	Sosyal medya uygulamalarınızın kurum içi ve kurum dışı kullanımlara yönelik nasıl etkileri bulunmaktadır?
13	Sosyal medya da etkileşim faktörünü nasıl değerlendirmektesiniz? Sosyal medya uygulamalarınızda etkileşim adına neler yapmaktasınız?
14	Sosyal medya uygulamalarınız için ölçümleme yapmakta mısınız? Nasıl?
15	Özellikle sosyal medya uygulamalarınızın kurumsal iletifim sürecinde etki ettiğı bir alan / birim var mı? Varsa lütfen belirtiniz?

Tema 1: “Sosyal medya hesapları”

Bu tema, kurumun sahip olduğu ve aktif olarak kullandığı sosyal medya hesaplarını içermektedir. Kurumun var olan resmi sosyal medya ile ilgili, bankamızın sosyal medya kanalları şöyle: Facebook/limasolbank <https://www.facebook.com/limasolbank/>, LinkedIn /limasolbank, Twitter/limasolbank, Limasol Sigorta Facebook hesabı <https://www.facebook.com/limasolsigorta/> hesapları bulunmaktadır...bu hesaplardan aktif olarak kullandıklarını ise.. Aktif olarak facebook hesabımız ve linkedin hesaplarımız kullanılmaktadır. Twitter hesabımız facebook otomatik yayınında çalışmaktadır.. şeklinde belirtmişlerdir.

Tema 2: “Kullanım pratikleri”

Kurumun sosyal medyayı kullanım pratiklerini içermektedir. Hangi amaçla ve nasıl sosyal medyayı kullandıklarına değinilmiştir. Kurumun sosyal medya araç ve ortamlarını kullanmaya başladıkları zaman ile ilgili, 2011 yılından itibaren aktif olarak kullanılmaktayız.... sosyal medya denilince kurumsal boyutta kendilerine ne ifade ettiği noktasında ise... Sosyal medya bizim için çok önemli bir duyuru kanalı. Hem reklam hem de PR açısından, engin ve aynı zamanda da maliyeti düşük bir kanal.. olan ifadelerde bulunmuşlardır. Bunlara ek olarak sosyal medya kullanım amaçlarına yönelik ise.... bahsettiğim gibi hem günlük duyuru kanalımız, hem PR hem de reklam aracımız. Müşterilerin de bize ulaşabildiği en kolay kanal sosyal medya. Çift yönlü iletişim için oldukça etkin kullanıyoruz.. şeklinde açıklamışlardır.

Tema 3: “İçerik yönetimi”

Bu tema, başlık, kurumun sosyal medya araç ve ortamlarının kullanım pratiklerinde var olan stratejileri ve içerik yönetimleri konularını içermektedir. Bu noktada kurumun sosyal medya strateji (leri) si ile ilgili, bankamız yıllık strateji belirleyerek iletişim çalışmalarını yürütmektedir. 2011 yılının Aralık ayında resmi site olarak açmaya karar vermiş ve yayın yapmaya başlanmıştır....genel İletişim Stratejisi içerisinde olup, Kurumsal İletişim Müdürlüğünce hazırlanır. Yıllık olarak Yönetim Kuruluna sunulur ve onaylanan program çerçevesinde hazırlanır....kurumsal İletişim Müdürlüğü sorumlu olup yönetimini planlamaktadır. Bu strateji kapsamında içerik yönetimi ile ilgili ise...özellikle özel günler, ürünler, aktiviteler gibi içerikler ön planda yer almaktadır...yıllık program içerisinde belirlenen özel gün ve etkinlik davetiyeleri planlanarak paylaşılıyor. Ancak doğal akış içerisinde doğan yeni aktiviteler, ürün reklamları da plan yapmaksızın yayınlanmaktadır. Müşteriler DM den de yazarak talepte bulunuyor....onlara da tek tek dönüş Kurumsal İletişim Müdürlüğü tarafından yapılıyor....yıllık veya özel durum planına göre belirlenir. Ürün komitesi ürün içerik raporunu gönderir ve görsel tasarım ister. Onaylanan tasarım diğer medya kanalları yanı sıra sosyal medyada da yer alır...ilk yıllarda görsel ve içerik üretiminde destek aldık. Ancak şu an almıyoruz. iç bünyede hallediyoruz.

Tema 4: “Etkileşim”

Özellikle marka iletişim sürecinde sosyal medya araç ve ortamların önemli bir unsur olan etkileşim faktörünü içeren bölümdür. Sosyal medya uygulamalarının kurumsal iletişim sürecinde etkileşim faktörünün yeri ile ilgili...kurum içi için daha kolay bilgilendirme şansımız oluyor. Kurum dışı için ise de çift yönlü bir iletişim yaratılmış oluyor...paylaşımları hedef kitleye göre ayarlama şansız oluyor. Reklam hedef kitesini şehrine, yaşına ve cinsiyetine göre ön plana çıkartabiliyorsunuz. Bu da doğal olarak doğrudan hedef kitleye ulaşmanızı kolaylaştırıyor...özellikle Facebook'ta kendi rapor verileri kullanılmaktadır. Like sayısı, organik ve aktif erişimi çok kolay analiz edebilmekteyiz...pazarlama birimi doğrudan etkilenmektedir.

Söz konusu çalışma kapsamında gerçekleştirilen derinlemesine görüşme sonucunda, genel olarak ilgili kurumun iletişim faaliyetlerinde sosyal medya araç ve ortamlarını sürekli kullandığını ve etkin bir uygulama yaratmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Derinlemesine görüşme kapsamında oluşturulan soruların deşifresi gerçekleştirildikten sonra bir takım tema/başlıklar ile değerlendirilmiştir. Bu noktada her bir başlık için bir iletişim unsuru olan etkileşimden bahsetmek mümkün olmaktadır. Etkileşimin bir önceki değerlendirmede bahsedilen özelliklerini burada da görmek mümkündür. Oluşturulan temalar ya da konu başlıkları doğrultusunda, sosyal medya kullanım pratiklerinde kurumsal haber ve duyuruların sistematik bir şekilde yapıldığı ve bir strateji doğrultusunda ilerlendiği elde edilmiştir. Kurumsal markaların paydaşları ile birlikte sosyal medya ortamlarında etkin iletişim kurmaları literatürde “engagement” olarak da ifade edilen “etkileşimi” artırmaktadır. Çevrimiçi gerçekleştirilen etkileşim, hedef kitlelerinize konuşma hakkı tanıyarak, çift yönlü bir diyalog içerisinde onlardan gelen sorulara ve yorumlara geri besleme bulunarak ve de sürekli iletişim içinde kalarak üye/fan sayısını, yorum, beğeni, ziyaret, paylaşım trafiğini arttırmaya katkı sağlamaktadır denilebilir (Vural ve Ulaş, 2017, s. 179).

Derinlemesine görüşme ile elde edilen bulgulara ek olarak, bu konuda strateji oluşturulurken özellikle çift yönlü iletişime izin veren, kurum-takipı katılımını, eş zamanlı ve sürekli iletişime olanak tanıyan bir nitelikte olmasına zen gösterildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla etkileşim faktöründe önemli olan bu değişkenlerin varlığından söz etmek yanlış olamamaktadır. Kurum kaynaklı duyurum, bilgi, ürün bilgi/deneyimi, çalışanları ile ilgili görsel ve bilgi paylaşımları ve bunlara takipılerden geri bildirim gelmesi ve hatta bu geribildirim doğrultusunda içeriklerin güncellenmesi ile birlikte etkileşimin sağlandığı söylenebilir. Söz konusu kurum-takipı iletişim sürecinde önemli bir rol oynayan sosyal medya araç ve ortamlarının çift yönlü olarak kullanıldığı ve takipılerinde kendi aralarında iletişim kurabildikleri görülmektedir.

Bu yeni iletişim ortamında tüm marka türlerinin internet tabanlı ortamlarda gerçekleştirdikleri iletişim faaliyetlerinde takipıleri ile etkileşimde bulunabildikleri söylenebilir (Ulaş ve Vural, 2019, s. 2). Bunlara ek olarak, kurumsal iletişim faaliyetlerinde olduğu gibi bir iletişim faaliyeti olan pazarlama çalışmalarında da kullanıldığını ve etkileşime yönelik çalışmalar yapıldığını söylemek mümkündür. Kurum haberlerini paylaşırken aynı zamanda, özellikle bazı dönemlerde yoğun olmak üzere, kurumsal pazarlama faaliyetlerinde de kurumun ürünlerine yönelik paylaşımlarda da bulunmaktadır. Bu yolla gerçekleştirilen pazarlama faaliyetlerinde de etkileşim yolu ile ürüne ulaşma, satın alma davranışları da görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve neriler

Sosyal medya araç ve ortamlarının hemen her alanda gün geçtikçe artan etkisi ve görece önemliliği yadsınamamaktadır. Özellikle marka iletişim sürecinde de bu yeni ve geleneksel medyadan farklı iletişim alt yapısı ve dinamiklerine sahip olan iletişim ortamında takipıler/hedef kitleler ile markaların etkileşimde bulunmaları ve çift yönlü katılımlı bir iletişim sürecinin gerçekleşmesi önemini bir kez daha hatırlatmaktadır. Bu noktada çalışmada üzerinde durulan etkileşim faktörü de dhil edilerek söz konusu markanın sosyal medya kullanım pratikleri incelenmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda, markanın sosyal medya araç ve ortamlarını etkin ve aktif bir Şekilde kullandığı söylenebilir. Kurum kaynaklı haberlerin ve duyuruların titizlikle yapıldığı görülmektedir. Markanın kurumsal kimlik bileşenlerine ilişkin de paylaşımda bulunduğu ve sosyal medyada bunların yansımalarının yapıldığı ilgili paylaşımlarda görülmektedir. Kurum için önemli olan bir bileşen kabul edilebilen çalışanlarına yönelik de ilgili paylaşımlar gerçekleştirilmiştir. Etkileşim ya da sosyal medya ortamlarına katılım olarak da ifade edilen bu kavramın gelişen diyaloga dayalı olduğu söylenebilir. Diyalog temelli kabul edilen ve karşılıklı-çift yönlü bir iletişim süreci olarak kabul edilmektedir (Taylor ve Kent, 2014, s. 384). Bu noktadan hareketle kurumun yani markanın sahip olduğu niteliklerin duyuruların yanı sıra tüm paylaşımları ile hedef kitlesi ve takipıleri ile bir etkileşim kurma çabası dikkat çekmektedir. İçerik analizi kapsamında elde edilen bulguların ışığında ise kurumun hemen her paylaşımının takipıleri tarafından geribildirim ile beslendiği görülmektedir. Bunlara ek olarak marka iletişim sürecinde ve kurumsal iletişim çatısı altın aslında hemen her iletişim çalışmasında etkileşim faktörü ve önemi görülmektedir. İletişim sürecini etkin kılan ve bir adım öteye taşıyabilen bir unsur olarak da ifade edilebilmektedir. Bununla ilgili Akdeniz Korporatist medya sistemine sahip Kıbrıs zelineindeki çalışmalarda da bu durum gerek siyasal iletişim gerekse kurumsal iletişim konularında sıklıkla ortaya konduğu görülmektedir (iftı, 2018, s. 140). Sosyal medya ortamında kurumun paylaşımlarının takipıleri ile bir diyalog çerçevesinde geliştiği ve devamlılığının olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan derinlemesine görüşme ile elde edilen bulgularında bunu destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Sosyal medyanın en temel özelliklerinden biri olan etkileşim sayesinde alınan anlık tepkiler markaların atacıkları veya attıkları adamların ne tarafa doğru yöneleceği konusunda fazlasıyla belirleyici bir rol oynamaktadır (elik, 2014, s. 37). Dolayısıyla gerçekleştirilen görüşme sonrasında elde edilen bulgular ışığında kurumun paylaşımlarındaki içerikleri üretirken hedef kitle/takipılerini göz önünde bulundurduğu sonucuna varılabilmektedir. Kurumun paylaştığı içeriklerin de etkileşim yaratma ve devam ettirmeyi sağlar nitelikteki stratejiler dahilinde yapıldığını söylemek mümkündür.

Kurumun paylaşımlarında hedef kitle/takipılerine yönelik yapıldığı ve onlardan gelen geribildirimler ile de geliştirildiği ve tekrar içeriklerin üretildiği, ölçümlendiği belirtilmiştir. Dolayısıyla sosyal medya ortamında gerçekleştirilen paylaşımların ya da içerik yönetiminin de etkileşim sağlandığı ve önemsendiği görülmektedir. Etkileşim kavramına yönelik yapılan ve gerçekleştirilen çalışmalardan yola çıkarak, ilgili çalışmada araştırmaya katılan katılımcıların bu kavramı bazı başlıklar altında topladıkları görülmüştür. Bu faaliyetler sırası ile; (a) bilgi tüketimi, (b) varlık hissi, (c) ilgiye dalma ve (d) sosyal etkileşim gibidir. Paylaşılan içeriğe dahil olmak, içeriğin tüketilmesi, beğenilmesi ve paylaşılması noktasında kendilerinden de bir Şeyler kattıkları söylenebilir (Smith ve Gallicano, 2015, s. 84-85). Bu bilgilerden hareketle de söz konusu gerçekleştirilen bu çalışmanın sonucunda da markanın paylaşımlarına takipılerin beğeni, yorum ve

paylaşımında buldukları ve hatta kendileri de yorum yaptıkları görülmüştür. İnternet tabanlı uygulamaların çatısı altında sosyal medya araç ve ortamları geleneksel medya ortamlarına göre, bağlantılı olabilmek, anlık ileti paylaşabilme ve geri bildirim yapabilme, etkileşim kurabilme ve paylaşımların marka-takipçi döngüsüne dönüşebilmesi gibi avantajlar sayesinde daha çok tercih edilebilir gözükmektedir (Ulaş, Değirmen ve Vural, 2016, s. 89). Kurumların hedef kitle/takipçileri ile gerçekleştirdikleri faaliyetin sadece tek yönlü bir paylaşım ya da iletişim süreci olmasının ötesinde karşılıklı, çift yönlü, eş zamanlı ve hatta anlık olmanın ötesinde aynı paylaşım üzerinden sürekli bir hal aldığı görülmektedir. Bu yolla karşılıklı etkileşimin gerçekleştiği bu iletişim sürecine dâhil olduklarını söylemek mümkündür.

Gerçekleştirilen çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda daha sonraki ilgili yapılacak analizlere ön görüşü olması adına birtakım öneriler aşağıdaki şekliyle belirtilmektedir.

- Bu çalışmada kurum kaynaklı veriler doğrultusunda sadece kurumsal açıdan bir değerlendirme söz konusudur. Bu çalışmaya müşteri /takipçilere yönelik değerlendirmeler yapılabilir.
- Söz konusu markanın, Limasol bankasının kurumsal web sayfasına yönelik bir analiz gerçekleştirilebilir.
- Diğer sosyal medya hesaplarına yönelik karşılaştırmalı analiz olabilir.
- Tüm internet tabanlı uygulamalarını kapsayan ve kullanma pratiklerini ortaya koyan bir çalışma gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Akyüz, A. (2013). Sosyal medyada müşteri etkileşimi ve firmalar açısından önemi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 5-22.
- Bentosa, M., Martinez, L. M. ve Martinez, L. F. (2018). Brand engagement and search for brands on social media: Comparing generations X and Y in Portugal. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 43, 234-241.
- Çelik, S. (2014). Sosyal medyanın pazarlama iletişimine etkileri. *Erişim İletişim Dergisi "akademia"*, 3, 28-42.
- Çiftçi, D. (2018). Communication, persuasion and cognition: The review on application of the elm-model in political communication of North Cyprus. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 29, 133-142.
- Gao, Q. ve Feng, C. (2016). Branding with social media: User gratifications, Usage patterns, and brand message content strategies. *Computers in Human Behavior*, 63, 868-890.
- Gensler, S., Völckner, F., Liu-Thompkins, Y. ve Wiertz, C. (2013). Managing brands in the social media environment. *Journal of Interactive Marketing*, 27, 242-256.
- Go, E. ve You, K. H. (2016). But not all social media are the same: Analyzing organizations' social media usage patterns. *Telematics and Informatics*, 33, 176-186.
- Hall-Phillips, A., Park, J., Chung, T. L., Anaza, N. A. ve Rathod, S. R. (2016). I (heart) social ventures: Identification and social media engagement. *Journal of Business Research*, 69, 484-491.
- İşler, D. B., Çiftçi, M. ve Yarangümelioğlu, D. (2013). Halkla ilişkiler aracı olarak: Sosyal medyanın kullanımı ve yeni stratejiler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5, 174-185
- Jiang, H., Luo, Y. ve Kulemeka, O. (2016). Social media engagement as an evaluation barometer: Insights from communication executives. *Public Relations Review*, 42, 679-691.
- Mena, L. R. ve Tsai, W. H. T. (2016). Public engagement with CEOs on social media: Motivations and relational outcomes. *Public Relations Review*, 42, 932-942.
- Mollen, A. ve Wilson, H. (2010). Engagement, telepresence and interactivity in online consumer experience: reconciling scholastic and managerial perspectives. *Journal of Business Research*, 63, 919-925.
- Nisar, T. M. ve Whitehead, C. (2016). Brand Interactions and social media: Enhancing user loyalty through social networking sites. *Computers in Human Behavior*, 62, 743-753.
- Osei-Frimpong, K. ve McLean, G. (2018). Examining online social brand engagement: a social presence theory perspective. *Technological Forecasting & Social Change*, 128, 10-21.
- Parveen, F., Jaafar, N. I. ve Ainin, S. (2015). Social media usage and organizational performance: Reflections of Malaysian social media managers. *Telematics and Informatics*, 32, 67-78.
- Simon, F. ve Tossan, V. (2018). Does brand-consumer social sharing matter? A relational framework of customer engagement to brand-hosted social media. *Journal of Business Research*, 85, 175-184.
- Smith, B. G. ve Gallicano, T. D. (2015). Terms of engagement: Analyzing public engagement with organizations through social media. *Computers in Human Behavior*, 53, 82-90.
- Smith, B. G., Stumberger, N., Guild, J. ve Dugan, A. (2017). What's at stake? An analysis of employee social media engagement and the influence of power and social stake. *Public Relations Review*, 43, 978-988.
- Solmaz, B. ve Görkemli, H. N. (2012). Büyükşehir belediyeleri ve sosyal medya kullanımı. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 18, 9-20.
- Taylor, M. ve Kent, M. L. (2014). Dialogic engagement: Clarifying foundational concepts. *Journal of Public Relations Research*, 26, 384-398.

- Ulaş, S., Değirimen, G. C. ve Vural, Z. B. A. (2016). Corporate culture management on social media. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 84-107.
- Ulaş, S. ve Vural, Z. B. A. (2019). Social media usage practices of luxury brands: A case of automobile brands' corporate social media applications. *Online Journal of Communication and Media Technologies*, 9, e201904.
- VanMeter, R., Syrdal, H. A., Powell-Mantel, S., Grisaffe, D. B. ve Nesson, E. T. (2018). Don't just "like" me, promote me: How attachment and attitude influence brand related behaviors on social media. *Journal of Interactive Marketing*, 43, 83-97.
- Viglia, G., Pera, R. ve Bigné, E. (2018). The determinants of stakeholder engagement in digital platforms. *Journal of Business Research*, 89, 404-410.
- Vural, Z. B. A. ve Ulaş, S. (2017). Kurumsal markaların sosyal medya etkileşimi: garanti bankası örneği. *Route Education and Social Science Journal*, 4, 170-194.
- Waters, R. D., Burnett, E., Lamb, A. ve Lucas, J. (2009). Engaging stakeholders through social networking: how nonprofit organizations are using facebook. *Public Relations Review*, 35, 102-106.
- Yağmurlu, A. (2011). Kamu yönetiminde halkla ilişkiler ve sosyal medya. *Selçuk İletişim*, 7, 5-15.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yoshida, M. Gordon, B. S., Nakazawa, M., Shibuya, S. ve Fujiwara, N. (2018). Bridging the gap between social media and behavioral brand loyalty. *Electronic Commerce Research and Applications*, 28, 208-218.

EXTENDED ABSTRACT

When human history is examined, it is seen that the concepts of human and communication are intertwined. At this point, it is possible to say that people have evolved with the communication element since the moment they existed. It cannot be denied that since the early periods of human history, it has always been in an effort to communicate with different vehicle of communication. All the changes and developments in the world since the formation of civilizations are in parallel with the developments in the means of communication. So that the concept of communication, which is one of the reasons people can exist, starts interpersonally and is added to society and even to corporate level. Especially in the history of communication, the changes in the nature of communication have attracted attention since the process that started with the electrical-electronic revolution. As it is known, with the presence of computer technologies and internet environments, a different communication nature emerges from the previous one. This new communication process shows itself effectively in interpersonal as well as corporate communication processes. Unlike traditional communication tools in its nature, the communication process has gained a different dimension with internet-based applications that allow communication in its simplest form, two-way, participatory and without time-space limitation. Considering factors such as the current competitive environment, the effects of globalization, the existence of a potential target audience with internet-based applications, and the changes in the target audience structure, it is of particular importance that communication is participatory and sustainable. With this aspect, it is seen that the communication process in online environments has an important element such as engagement. Recently, it has emerged as an effective element in the communication activities especially between the corporation-target audience / followers. Corporations / brands are striving to establish a more strong and sustainable connection with their target audience / followers and even with their existing target audience in this new communication environment. At this point, the concept of online engagement incorporates a dialogue-based, two-way communication process as a determining factor. With the developments in internet-based applications, it is not enough for brands to take part in these environments. They need an effective communication process with their target audience / followers in this communication environment. At this point, the necessity and importance of online engagement is evident. Online engagement / participation can also be described as a cognitive and emotional process for communicating with the brand. In other words, online engagement can be created with topics such as the suitability of the contents shared by the organization to the target audience / followers, creating interest and awareness, making communication continuous, appreciation of the shares, commenting on the feedback by the institution and maintaining the communication. In this study, where the engagement factor in online environments is discussed in the brand communication process, the conceptual dimension of the engagement factor and its presence in online environments are firstly discussed. In this study, the content analysis of the Bank's official social media accounts was carried out in order to reveal the social media usage practices of the Limassol Turkish Cooperative Bank, which was selected as the establishment of the year in the Turkish Republic of Northern Cyprus in 2018, and to determine the interaction elements with these practices. In addition to the communication activities of the corporate brand Limassol Turkish Cooperative Bank in internet-based applications, the status of the engagement element in these environments has been evaluated. In the content analysis performed, the coding scale for the Facebook environment was created by using the

category rulers used in the study which is called Waters et al. (2009: p. 104) “Engaging Stakeholders Through Social Networking: How Nonprofit Organizations are Using Facebook”. In addition, in-depth interviews were conducted with the corporate communications manager of the Corporation. Within the scope of the in-depth interview analysis, evaluations were made especially for the presence of the engagement element. While creating interview questions, a questionnaire was created by using the study which is called Parveen et al. (2015: p.77) “Social Media Usage and Organizational Performance: Reflections of Malaysian Social Media Managers”. As a result of the analysis, the values of the corporation (history, philosophy, vision, link / link, logo, founder / manager lists) are shared in the determined social media environment. In addition, there are announcements about the products and services of the organization, event information, and information-visual sharing of its employees. In the engagement, which is a communication element based on dialogue, it is important that the institution carries out recognition and promotion activities. Considering that these shares are made for each title, it is possible to talk about the existence of engagement in this direction. In this process, there are feedback from the company about the sharing of corporate-based content, the brand's product-service sharing and conversations between the followers and the shared service / product contents. At this point, in the light of the findings, it was obtained that the followers provided feedback to the shared content by the followers such as appreciation, comment, viewing, leaving message, creating content and sharing their feelings and thoughts on special days. Therefore, it is possible to talk about a continuous interaction in this way. It was seen that almost every content was appreciated, commented and displayed. From this point of view, it can be said that the brand uses social media tools and media effectively and actively, interaction is created and it becomes continuous. On the other hand, as a result of the in-depth interview conducted within the scope of the study, it is seen that the institution in general uses social media tools and media in its communication activities. It has been determined that the organization has participation in the activity carried out with the target audience / followers and it is simultaneous and continuous. In this way, it is possible to say that there is an engagement between the corporation and its target audience / followers.

Popüler Sinemada Mistik Bir Aşk Masalı Örneği: ‘Suyun Sesi’ Filmi

Ufuk UĞUR¹ ve Sezen ALTAY²

Öz

Sinema kitlesel bir anlatı olarak kabul gördüğünden bu yana aksiyoner yapısıyla kitleleri etkileyerek peşinden sürüklemektedir. Farklı anlatı biçimlerine sahip olmakla beraber klasik, geleneksel, modern ya da postmodern yapılarla günümüzde en çarpıcı görsel hikâye anlatıcısıdır. Günümüz endüstriyel yapısında popüler Hollywood sineması olarak ilgi gören bu anlatı çoğunlukla izleyicinin kolayca kavrayabileceği masalsı hikâyeler anlatmaktadır. Yapılan çalışmalara göre klasik/popüler anlatı yapısı benzer kahraman ve öyküleme biçimlerine sahiptir. Klasik geleneksel sinema çoğunlukla filmlerde aşk temasını işler ve bu tema sayesinde bireysel olarak ortak duygu oluşumları sağlanır. İnsanlık tarihinde bilinen en eski aşk öyküsü olan Eros ve Psykhe miti neredeyse yapılan tüm film çalışmalarının esin kaynağı olmuştur. Rus biçimbilimci Propp’un incelediği masalarda da biçimsel olarak eylem ve işlevler açısından aşk teması belirleyicidir. Tematik olarak, sürükleyici, izleyiciyi etkileyen ve özdeşleşme yaratan romantik aşk hikâyeleri farklı anlatı biçimlerinde kendini gösterir. Çalışmanın amacı sinemada aşk söyleminin farklı yaklaşımlarını incelemek ve biçimsel olarak gösterdiği değişkenliği açıklamaktır. Bu bağlamda günümüz popüler aşk sinemasının son örneklerinden biri olan ‘Suyun Sesi’ filmi sahne ve içerik analizi yapılarak değerlendirilmekte ve romantik aşk miti sekans analizi yöntemi ile çözümlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Aşk, Popüler, Romantik, Kültür

A Mysterical Love Tale Case in Popular Cinema: The Film of ‘The Shape of Water’

Abstract

Since cinema has been accepted as a mass narrative, it has been following the masses with its action-oriented structure. Although it has different narrative forms, it is the most striking visual storyteller with classical, traditional, modern or postmodern structures. This narrative, which is regarded as a popular Hollywood cinema in today's industrial structure, mostly tells fairy tales that the audience can easily grasp. According to the studies, the classical / popular narrative structure has similar heroes and narration styles. Classical traditional cinema mostly deals with the theme of love in films and this theme creates individual emotions. The myth of Eros and Psykhe, the oldest known love story in the history of humanity, has inspired almost all the film works. In the fairy tales studied by Russian morphologist Propp, the theme of love is formal in terms of actions and functions. Main theme, for example, romantic love stories that are immersive, affect the audience and create identification is manifested in different narrative forms. The aim of this study is to examine the different approaches of love discourse in cinema and to explain the variability it shows formally. In this context, ‘Suyun Sesi’, one of the latest examples of popular love cinema, is evaluated by performing stage and content analysis and analyzed by romantic love myth sequence analysis method.

Key Words: Cinema, Love, Popular, Romantic, Culture

Atıf İçin / Please Cite As:

Uğur, U ve Altay, S. (2020). Popüler sinemada mistik bir aşk masalı örneği: ‘Suyun Sesi’ filmi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 286-300.

Geliş Tarihi / Received Date: 29.11.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.10.2019

¹ Doç. - Ordu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, ufukugur@odu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9751-2613

² Öğr. - Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema-TV Anabilim Dalı. altaysezen@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0998-6200

Giriş

Tarihsel olarak toplumların içinde bulunduğu koşullar gündelik hayatların içinde davranış ve tutumları değiştirmeye devam ettirmekte ve günümüzde kitle iletişim gücünün artması kültür etkileşiminin çoğalmasına neden olmaktadır. Batı kültüründe sıklıkla karşımıza çıkan aşk söylemi, yaşam biçimlerinde bireyin kendini mutlu etme kaynaklarından biri olarak görülmektedir. Bu sonucun sebebi toplumun doğum anından itibaren bireyin sağlıklı olması, iyi bir eğitim alması, sevdiği ile evlenmesi ve çocuk yapması gibi düşüncelerle yetiştirilmesidir. Toplumun genel kabulleri dışına çıkmak bireyi kendi içinde dışlayarak doğal bir süreç olarak ötekileştirmektedir. Romantik aşk söylemi ise birçok toplumda yokluğunun eksiklik, varlığının ise edebi bir mutluluk kaynağı olduğu büyüleyici anlatıdır. Neredeyse bütün toplumlarda kabul gören aşk söylemi gündelik yaşam ve roman, tiyatro ve sinema gibi birçok çeşitli anlatılarda sürekli kendini farklı biçimlerde tekrar etmektedir.

Romantik aşk olgusu ile inşa edilen bu yapı dilden dile yaşamın başlangıcından beri özellikle mitlerde, efsanelerde, masalarda veya şarkılarda yer almaktadır. Geçmişten günümüze klasikleşen aşk öyküleri, sevenlerin kavuştuğunda edebi mutluluğa ulaşıldığını anlatır. 'Ve sonsuza dek mutlu oldular...' söylemi ile biten aşk hikâyelerinin bilinen en eski aşk söylemi olan Antik Yunan mitolojisinde yer alan Eros ve Psykhe'in romantik aşk mitinden gelmektedir. Aşk tanrısı olan bilinen Eros'un âşık olduğu kralın kızı olan Psykhe ile kavuşmasını, ölümsüzleşmesini ve tanrı katına çıkışını anlatan romantik aşk öyküsü günümüzde bu olgunun bir mite dönüşmesinin kaynağı olmuştur. Hikâyenin sonunda romantik aşka kavuşarak mutlu sona ulaşabileceği sonucu ortaya çıkar ve günümüzde bu mitin izlerini taşıyan masal anlatılarına bakıldığında sıklıkla 'Pamuk Prenses', 'Güzel ve Çirkin', 'Uyuyan Güzel' gibi örnekler karşımıza çıkmaktadır.

Masallar bir toplumun kültür öğelerinin dışavurumu veya yansıması olarak kabul edilmekte ve buldukları yerin kültürüne uyum sağlayarak anlatılarını kendi içinde tekrar biçimlendirmektedirler. Romantik aşk mitinin izleri masallar haricinde edebiyat, tiyatro, opera ve sinema gibi sanatın tüm alanlarında kendini gösterir. Özellikle tüm sanat disiplinlerinden yararlanarak metinlerarası etkileşim içinde olan ve kendi içinde insanlara yeni hikâyeler anlatan sinema, izleyiciye mutlu sonla biten romantik aşk filmlerini adeta masalsı bir biçimde sunmaktadır. Çoğunlukla kişiler arası büyüleyici aşkı anlatan bu masallar, sinemada adeta her zaman gişe yapan aşk mitini izleyiciye farklı versiyonlarda tekrar tekrar yaşatmaya devam etmektedir.

Çalışma kapsamında yöntem olarak öncelikle literatür taramasında elde edilen bilgiler ışığında görüntü çözümlemesi, sahne ve içerik analizi ile birlikte yapısal söylem analizine dayanarak sinemada romantik aşk mitinin izlerini taşıyan ve masalsı bir anlatıya sahip olan 'Suyun Sesi' filmi incelenmektedir.

Romantik Aşk Söylemi

Aşk, insanlık tarihinin başlangıcından beri ola gelmiş ve yaşamı anlamlı kılan duygular arasında yerini alan en önemli duygudur. Tarih boyunca birçok sanatçı ve bilim adamı bu konuda araştırmalar yapmış ve sanat eserleri ortaya koymuştur. Şiir, müzik, tiyatro, resim ve sinema gibi tüm sanat dalları bu olgudan yararlanarak aşkı daha anlamlı kılma yolları aramış ve ölümsüz eserler bırakmışlardır. Aşkın her coğrafyada farklı farklı resimleri vardır. "Anadolu'nun âşık geleneği, Hint coğrafyasının hiçlik öğretileri, sufilerin birlik ve bütünlük felsefesi, divan edebiyatı, sufi yaşam terbiyesi, aşkın ince ve zarif tanımlarıyla farklı renkleridir" (Arda, 2015, s. 81). Aşkın tarihsel sürecine bakıldığında anlatılan hikâyelerin toplumları etkisi altına alma yönüyle ne kadar güçlü olduğu görülmektedir. "Yunan mitolojisinde yer alan eski bir hikâye, insanların tanrıları çok kızdıklarını ve tanrılarında ceza olarak vücutlarını kadın ve erkek olarak ikiye böldüklerinden ve o günden beri her insanın tamamlanabilmesi için diğer yarısını aradığından bahseder" (Altaş, 2013, s. 21).

Aşk konusunda Aristo, Platon gibi birçok düşünür bu kavramı açıklamaya çalışırken psikolog Robert Sternberg 'üçgen aşk' kuramını oluşturarak onun samimiyet, bağlılık ve tutkudan meydana geldiğini savunmuştur. "Arkadaşlıklarda ve romantik aşk ilişkilerinde görülebilen samimiyet, iki insanın sırlarını ve kişisel yaşamlarındaki detayları birbirleri ile paylaşmalarıdır. Bağlılık ise, ilişkinin sonsuza kadar devam edeceği yönündeki beklentidir. Aşkın son ve en yaygın biçimi ise, cinsel çekim ve tutkudur" (Sülün, 2010, s. 27).

Küresel olgular içinde değişen zamanla Doğu ve Batı kültürü olarak iki ayrıma giren aşk söylemi, bulunduğu coğrafya ve konum itibarı ile farklılıklar göstermiştir. Örneğin Doğu kültüründe aşk daha mistik

ve manevi bir olgudur. "İslam kültüründe Arapça bir sarmaşık türünün adı olan 'aşaka' ağaca dolanır ve onu tepeden turnağa sarar. Yapraklarının altından ağacın gövdesine kökler salar ve ağacın öz suyuyla beslenir. Böylece sarmaşık geliştikçe ağaç solmaya, kurumaya başlar. Tıpkı bunun gibi aşk da âşığın benliğini öyle bir kaplar ki, aşk kendisinde geliştikçe, âşık solmaya, kurumaya ve bedenî varlığını yokluğa vermeye, ruhu da maddi irtibatlardan soyutlanmaya başlar" (Yakıt, 2018, s. 44). Sarmaşığın tohumu ağacı ne kadar hızlı sararsa, kalbe düşen aşkta insanın bedenini o kadar hızlı saracak inancı bulunmaktadır. Mevlana ise aşk ile ilgili mesnevide şu sözleri söyler: "Her şey mâşuktur, âşık bir perdedir. Yaşayan mâşuktur, âşık bir ölüdür. Kimin aşka meyli yoksa kanatsız bir kuş gibidir, vah ona" (1988, s. 3). Mevlâna'ya göre evrenin Tanrı'nın bir yansıması olması yine aşktır. Mevlâna metafiziksel bir yaklaşımla aşkı sembollerde anlatmaktadır. Semada kendi etrafında dönen semazenler aslında aşk içinde ve aşkın etrafında dönmektedir.

Batı kültüründe ise aşk söylemi daha çok insanlar arasında kadın-erkek ilişkileri arasında olduğu görülmektedir. Evlilik, cinsellik, çocuk ve duygu gibi kavramlar üzerine kurulu olan aşk, ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Dominique Simonnet ve Jean Courtin'e göre; Aşk, ötekini daha iyi anlamamızı, onu içimizde hissetmemizi sağlayan bir ilişki biçimi, bir tür zihinsel güç, kişinin kendisiyle başkaları arasındaki sınırları silmesinin, bir uyum yakalamasının bir yolu olabilir (Simonnet ve Courtin, 2005: 139'ten aktaran: Mika, 2011, s. 24). Bu bağlamda, aşk, kadın ve erkek arasında yaşanan tüm duygu şeklini ifade eden bir kavramdır. Aşk herkes içindir, aşk ne sadece Batı'da ne de sadece Doğu'da; kadın ve erkeğin olduğu her yerde söz konusudur (Mika, 2011, s. 24). Sosyal psikoloji alanında ise aşka dair birçok sınıflandırma söz konusu olmakta birlikte Lee bu konuda Eros (güçlü, fiziksel, romantik aşk), Ludus (zaman geçirme aşkı) ve Storge (kalıcı aşk) olarak üç temel ilişki tanımı yapmaktadır. "Lee'nin Eros tipi aşk tanımı güçlü bir çekim ile başlar ve kişi kendisi için doğru kişiyi bulduğu inancındadır. İdeal kişi ile yaşamının hayatındaki en önemli şey olduğuna inanmaktadır. Lee, Eros tipi aşkta, aşkın Eros ve Physkhe'nin miti ve peri masallarının anlatılarını aşka benzeyen bazı niteliklerini ortaya koymaktadır" (Lee, 1988, s. 46'dan aktaran: Yalınay, 2012, s. 24).

Özetle aşk söylemi yıllar boyunca insanların duygu ve düşüncelerini ifade edebilmek için zemin yaratmıştır. Bu açıdan üretilen tüm eserler, toplumların gönüllerindeki ve zihinlerindeki duyguları dışarı yansıtmasına sebep olarak günümüze kadar müzik, dans, tiyatro ve sinema gibi aktarım sağlayan yöntemler ile iletişim kurmaktadır. Bu bağlamda aşk söylemi toplumsal yapının değişmesi ile farklı tanımlar içine girmektedir.

Popüler Sinemada Romantik Aşk Söylemi

Sinema varoluşundan beri izleyicisine hikâyeler anlatmakta ve kitleleri peşinden sürükleyen eğlence aracı olarak içinde pek çok öykü ve miti barındırmaktadır. Polisiye, macera veya korku filmlerinin yanı sıra romantik aşk öykülerinin popüler sinemada ana ya da yan tema olarak sıklıkla işlendiği görülmektedir. Özellikle Garry Marshall'ın çektiği 1990 yapımı olan günümüzde ise bir kült film haline gelen 'Özel Bir Kadın' (Pretty Woman) filmi, romantik aşk mitinin yeni biçimi haline gelmiştir. Bu tipteki filmler yetişkinlere yönelik olarak yapılmakta ve günümüz popüler kültür öğelerinin de içinde bulunduğu yeni bir anlatı yaratmaktadır. İlk olarak mutlu sonla biten romantik aşk hikâyeleri sinemada 30'lu yıllarda romantik komedi olarak kendini göstermektedir. Bu bağlamda 1934 yılında Frank Capra tarafından çekilen 'Bir Gecede Oldu' (It Happened One Night) dönemin en eski romantik komedi filmlerinden biridir. 90'lara kadar olan süreçte yönetmenlerin mutlu sonla biten aşk hikâyelerine olan ilgisi azalmasına rağmen 'Özel Bir Kadın' filminin izlenme rekoru kırması ile klasik aşk filmleri belirgin bir şekilde tekrar hayat bulur (Abbott ve Jermyn, 2009, s. 3). Romantik filmlerin yükselişle birlikte 70'lerde sinema ideolojik çelişkiler ve geleneksel cinsiyet hiyerarşisine karşı bir tutum sergiler. 80 ve 90'larda ise tam tersi bir tutumla toplumda cinsiyet rollerini güçlendiren izler taşıdığı görülmektedir. 'Aşkın 500 Günü' (2009), 'Not Defteri' (2004), 'Uzaktaki Anılar' ve 'Zamanda Aşk' (2013) gibi popüler romantik aşk film örneklerinde de görüldüğü gibi kaderinde eğer aşkı yaşamak var ise onunla tesadüfen karşılaşacağı ve sonsuza dek mutluluğa kavuşulduğu mesajlarını barından öyküler sinemadaki yerini günümüzde korumaya devam etmektedir.

Konuyla ilgili olarak Fisher'ın yaptığı bir araştırmada aşkın bir bağımlılık fenomeni olduğu savunulur ve aşkın sonsuz bir mutluluktan çok sadece kişiyi takıntılı ve depresif bir duruma soktuğunu söylemektedir (2005, s. 85). Ancak popüler sinema kültürü aşka kapılmanın sonsuz mutluluk getireceğine dair bir inançla adeta masalsı aşk öykülerini izletmeye devam eder. Çünkü insanlar filmin kurmacadan ibaret olduğunu bilmelerine rağmen karakterler ile özdeşleşerek film sürecine dâhil olurlar. Bir bakıma hipnoz süreci

yaşayan izleyici üzerinde romantik aşk söylemi gerçeklik algısı yaratır ve böylece filmler insanların aşka bakış açılarını şekillendirir. Bu gerçeklik algısının özellikle popüler sinemayı yönlendiren Hollywood sineması dahil tüm iktidarlar tarafından manipülasyon aracı olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Hollywood sineması 1. Dünya Savaşı sonrası sinema endüstrisi olarak dünya pazarı sıralamasında ilk sırada yer alarak 90 sonrası romantik aşk filmleriyle dünya üzerinde geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır. İnsanların yoğun bir biçimde sinemaya ilgi göstermesini Dorsay şu sözleri ile açıklar niteliktedir: Çağdaş insanın masallara, efsanelere gereksinimi var. Bin bir sorunla, bin bir dramla örülü günümüz dünyasının acılarına katılmak istemiyor çağdaş insan. Belki ara sıra bir fotoğraf, bir yazı, bir gazete başlığı, bir radyo haberi, insanı dünyanın dört bucağındaki gerçeklerle yüz yüze getiriyor. Açlık, savaş, ölüm, doğal afet yalan, dolan, aldatma üstüne kurulu politika. Ama bir anlık zoraki karşılaşmalar dışında, sırtı pek, tuzu kuru günümüz insanı gerçeği istemiyor. Oyalanmayı, avutulmayı, gerçeklerden ötelere çekilerek uyutulmayı istiyor, özlüyor. Ticaret, kar temeli üstüne kurulu düzenimizin endüstrileşmiş sanatları ise istediğimizi hemen veren birer Zümrüd-ü Anka kuşu örneği en basit duygularımızı en kolay yoldan gıcıklayan romanları, kitapları, oyunları, filmleri imal edip piyasaya sürüyorlar (1977, s. 192).

Özetle 90 öncesi ve sonrası olarak kendi içinde ikiye ayrılan romantik aşk filmlerinde romantik aşk mitlerinin izleri karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda romantik aşk miti haline gelen Psykhe ile Eros miti, “geçmişten günümüze başta popüler kültür olmak üzere sanat, moda, resim, yazın gibi birçok uygulama alanında etki düzeyi bakımından kuşatıcı, şekillendirici ve doğal olarak da yönlendirici bir işlev üstlenmiştir” (Demir ve Kayabaşı, 2016, s. 332). Öyküde geçen Psykhe Milet kralının kızlarından biridir. Güzelliğini kıskanan Afrodite oğlu Eros’tan onu okuyla vurarak bir canavara âşık olmasını ister fakat Eros onu gördüğü an âşık olur. Eros ile zaman geçirmeye başlayan Psykhe, Eros’un bir tanrı olduğunu bilmemekte bu yüzden sadece geceleri görüşmektedirler.

Psykhe’ nin kız kardeşleri ise onu kıskandıkları için Eros’un bir yaratık olduğuna onu ikna ederler. Psykhe bu yüzden bir gece Eros’u elinde hançerle bekler ancak onun ışıktaki aslında bir canavar olmadığını anlar elindeki gaz lambasının içinden Eros’un yüzüne kızgın yağ damlaması üzerine Eros durumu anlar ve çekip gider. Gittiği günden beri ondan haber alamayan Psykhe, Eros’u görebilmek için tanrılara yalvarır ve en son çare olarak ablası Afrodite’ın yanına gider. Afrodite onun bu durumundan istifade ederek ona birbirinden zor bir sürü görev vererek ayak işlerini yaptırır. Son görevinde başarılı olamayan Psykhe ölüm uykusuna yatar ve bu duruma, olanlara göz yumamayan Zeus, Eros’a onu affetmesini söyler ve o da Psykhe’i ölüm uykusundan uyandırarak evlenirler (Engül, 2016, s. 10). Bu tür mitler ve eski aşk söylemleri dilden dile doluşarak yeni aşk hikâyeleri yaratmıştır. Özellikle içinde Eros ve Psykhe’nin romantik aşk mitinin esintilerinin direkt olarak görüldüğü Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler, Rapunzel, Uyuyan Güzeli gibi masallar yıllardır süregelen kitleler arası aktarım geleneğinin devamı niteliğindedir. Batı kültüründe bu hikâyelerden yola çıkarak yeni anlatılar üreten sinema içerisinde gişe rekorları elde eden bir diğer örnek ise 2008 yılında gösterime girmiş olan ‘Sex and The City’ filmidir. İzlenme rekorları kırmasının sebebi batı kültüründe insanların aşka inanma ve aşka mutluluğu yakalama inancına sahip olmaları olarak görülmektedir. Bu noktada pek çok filmin sonunda kavuşma sonrası âşıkların ne yaptıkları gösterilmemesine rağmen izleyici kavuşma sahnelerini izlediğinde onların mutlu sona ulaştığını düşünmektedir.

Abisel ise bu tarzda olan filmlerin toplum kabullerini yansıtmaktan daha çok ‘temsil etmek’ üzere kurulmuş olduğunu vurgular (Abisel, 1995, s. 39). Çünkü filmlerde bulunan karakterler kültürel yapımızın birer unsuru olan mitlerden ve masallardan yaratılmaktadır. Aristo’nun temelini oluşturduğu klasik anlatı sineması, sorgulamayı ve düşünmeyi dışarıda bırakarak sadece odaklanma ve özdeşleşmeye dayalı olmasından dolayı izleyiciyi kendine bağlama amacı içindedir. İstenilen, insanın kendi gerçekliğinden kaçması, kopması ve sığınmasını sağlayan bir anlatı dili oluşturmaktır (Gönen, 2007, s. 9). Çoğunlukla mutlu sonla biten popüler kültür sineması, başlangıcından bu yana insanlara bir kaçış fırsatı sunarak, milyonları etkilemeyi başarmıştır. Bir rüya makinesi veya düş merkezli olarak kitleleri etkileme işlevini yerine getiren sinemanın en etkili olduğu biçim kesinlikle kurmaca anlatılar olmuştur. Zaman zaman birbirine zıt iki karakterin veya birbirine benzeyen, tamamlayan karakterlerin birbirlerine âşık olduğu görülür. Aşkı bulmak eşli zıtlıklar gibi öğelerle tanımlanmıştır. Dolayısıyla sinemada iki karakter arasındaki aşkın şekillenmesi buldukları ortama ve kültüre göre değişiklikler gösterse de çoğu zaman sonunda sonsuz mutluluğa kavuşmaları ile sabitlenmektedir.

Mistik Bir Aşk Masalı: ‘Suyun Sesi’ Filminin İncelemesi

Sinemada son yıllarda masalsı ve fantastik anlatı üslubuyla kendi imzasını oluşturan yönetmen Guillermo Del Toro Gomez, 1964 yılında Meksika’da doğmuştur. Genç yaşta sinemaya adım atmış ve ilk filmini çektikten sonra kendi firmasını kurarak ‘Blade II’, ‘Hellboy’, ‘Golden Army’, ‘Pan’ın Labirenti’ gibi filmlerle birçoğ gişe başarısı elde etmiştir. Son olarak 2018’de Türkiye’de gösterime giren ‘Suyun Sesi’ filminin en temel noktası bir aşk masalı olmasıdır. Toro bu çalışmasıyla ve benzer bir çalışma örneği olan ‘Pan’ın Labirenti’ filmi ile sinema dilinin ve kurduğu anlatı üslubunun diğer fantastik filmlerden farklı olduğunu göstererek sinemada yeni bir oluşumun temellini atmıştır. İlk gösterimi 31 Ağustos 2017’de 74. Venedik Uluslararası film festivalinde yapılan ‘The Shape Of Water (Suyun Sesi) Altın Aslan Ödülü’nü kazanmıştır.

Türkiye’de ‘Suyun Sesi’ adıyla 16 Şubat 2018’de gösterime giren film, 90. Oscar Akademi Ödülleri’nde 13 dalda aday gösterilmiş, ‘En İyi Film’, ‘En İyi Yönetmen’, ‘En İyi Prodüksiyon Tasarımı’ ve ‘En İyi Film Müziği’ ödüllerinin sahibi olmuştur. Yanı sıra ‘En İyi Müzik’ ve ‘En İyi Yönetmen’ Altın Küre ödüllerini de alan Del Toro, Suyun Sesi filminin senaryosunu Vanessa Taylor ile birlikte yazmıştır.

Görsel 1. *Suyun Sesi (2018) - Film Afışı*

Filmin oyuncu kadrosunda başrolü oynayan Sally Hawkins Elisa Esposito karakterini canlandırırken, ona yanında Richard Strickland rolünde Michael Shannon, Giles rolünde Richard Jenkins, Zelda Fuller rolünde Octavia Spencer, Dr. Robert Hottstetler rolünde Michael Stuhlbarg eşlik etmektedir. Pan’ın Labirenti filminde İspanya’nın iç savaş dönemini kullanan Toro, Suyun Sesi filminde ise Amerika’nın Rusya ile arasında geöen soğuk savaş dönemini tercih etmiştir. Hikâye, Kennedy suikastına bir, siyahların eşit yurttaşlık hakları kazanmasına altı yıl kala, Sovyetler Birliği’nin dünyanın ilk yapay uydusu Sputnik 1’i fırlatarak uzay yarışını başlatmasından beş yıl sonra, 1962 yılında Baltimore’da geömektedir (Liktör, 2018, s. 11).

Film bu yıllarda Amerika’da yaşayan Elisa adında dilsiz bir kadının aşk öyküsünü anlatır. Elisa o dönemde birçoğ deneyin yapıldığı Amerika’ya ait tesiste temizlikçi olarak çalışmaktadır. İöine kapanık olan Elisa’nın iki yakın arkadaşından biri olan eşcinsel ve aynı zamanda komşusu Giles ile iş yerinde onu koruyan siyah ve mutsuz bir evliliği olan Zelda’dır. Rutin bir hayat yaşadığı görölen Elisa’nın çalıştığı yere olduköa özel, dünyada eşi benzeri olmayan bir yaratık getirilir. Geldiği andan

itibaren yaratık ile iletişim kurmaya başlayan Elisa ile arasında zaman içinde farklı bir bağ oluştuğu hissedilmeye başlanır. Ancak askeri tesisin yaratığı öldürmek istediğini duyan Elisa onu kurtarmaya çalışır ve izleyici Balık Adam ve Elisa’nın birbirlerine karşı duyduğu aşka tanık olur. Böylece filmin sonunda her romantik aşk masalında da olduğu gibi ‘sonsuz dek mutlu yaşadılar’ miti kendini tekrar etmiş olur.

Del Toro’nun bu aşk hikâyesini anlatırken birçoğ eski ritus yani masallardan faydalandığı görölmektedir. Öyle ki bir canavara duyulan aşkın öyküsü popüler sinema tarihinde ‘King Kong’ (1939) gibi birçoğ film örneğine sahipken yönetmen bu konuyla ilgili bilinen en eski masallardan biri olan ‘Çirkin ve Güzel’ öyküsünden esinlenmiştir. Yanı sıra farklı hikâyelerden de beslenen Toro’nun hikâyesi, canavarın suda yaşıyor olması ve bir insana âşık olması örnek alındığında ‘Deniz Kızı’ masalını akla getirmektedir. İnsan olmayan canavar veya doğaüstü varlıklara duyulan aşk mitlerinin temeli yıllar öncesine dayanmaktadır. Ek olarak ‘Suyun Sesi’nin Balık Adamı, şaşırtıcı derecede, bilim kurgu ve fantastik sinemanın ilk büyük ustalarından Jack Arnold’un 1954’de çektiği ‘Kara Gölün Canavarı (Creature of the Black Lagoon) filminin yaratığına benzediği görölmektedir (Mitrani, 2018).

Görsel 3. *Kara Gölün Canavarı* (1954)
Erişim Tarihi: 19.05.2018 <https://goo.gl/tod7hc>

Görsel 3. *Suyun Sesi* (2018)-Balık Adam

Filmdeki karakterler yapıları masal anlatılarında bulunan karakterle uyum içindedir. İyi kalpli bir kadın olan Elisa, şeytani bir kötüyü canlandıran Ajan Strickland ve onun kurtarıcı aşkı Balık Adam ana karakterlerini oluşturmaktadır. Del Toro'nun, hikâyeyi desteklemek adına yan karakterlerin hikâyeleri üzerinde de durduğu görülür.

En yakın kız arkadaşı olan Zelda karakteri henüz siyahi olan insanların yasal olarak eşit haklara sahip olmadığı bir dönemde diğer insanlar tarafından ırkçı söylemlere maruz kalmakta ancak bunları umursamadan her konuda Elisa'nın daima yanında ve adeta sihirli perisi gibi ona destek olmaktadır. Kapı komşusu Giles ise cinsel tercihleri sebebiyle homofobik olan insanların sözlü tacizine maruz kalmakta ve dönem şartlarında orta yaş bunalımında olduğu görülmektedir. Bu açıdan Del Toro'nun *Suyun Sesi* filminde tüm karakterlerini toplum tarafından ötekileştirilmiş ve yalnızlaştırılmış karakterler üzerinden hikâyesini oluşturduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İyi ve kötüyü göstererek izleyiciye mutlu sonla biten bir mistik aşk masalı anlatan Del Toro'nun filmi Elisa'nın arkadaşı Giles'in şu sözleri söylemesiyle başlamaktadır:

'Bundan bahsetmiş olsaydım ola ki bunu yapsaydım sana ne anlatırdım kim bilir? Zamandan mı bahsedirdim? Çok uzun zaman evvel adil bir prensin saltanatının son günlerinde olmuş gibi geliyor. Yoksa sana mekândan mı bahsedirdim? Sabile yakın küçük bir şehir olsa da diğer her şeyden bir o kadar uzak. Ya da bilmiyorum ki. Sana ondan bahseder miydim? Sessiz prenses. Ya da belki bu olayların gerçekliği aşkın ve kaybın hikâyesi ve her şeyi yok etmeye azmetmiş canavar bakığında seni yalnızca uyarırdım.'

Kamera ilk önce adeta suyun içinde gömülü olan bir evde dolaşmaktadır. Giles'in sözlerinin bittiğinde ise evin içindeki suların dağılarak Elisa'nın uyanıp hazırlandığı görülür. Duvarların ve mobilyaların yosun tutmuş gibi görünümü ve Elisa'nın kıyafetlerinin de yeşil tonlarında seçilmiş olması dikkat çekmektedir.

Rutin bir kahvaltı için kendine yumurta haşlayıp çay demleyen Elisa banyoya girer ancak banyo sahnesinde masturbasyon yapması yaşadığı dönemde bir kadın ve engelli biri olmasına rağmen bağımsız ve dişil bir karakter olduğu izlenimini verir. Sinema salonunun üst katında yaşayan Elisa sahnenin devamında sinema görevlisinin onunla gösterime giren 'The Story of Ruth' (1960) adında dini bir filmle ilgili konuşması üzerine izleyici öykünün geçtiği dönemin zamanı hakkında bilgi sahibi olur.

Elisa'nın iş yerine girmesiyle izleyici Zelda karakteri ile tanışır. İş arkadaşlarından birinin Elisa'ya dilsiz demesi üzerine tepki veren Zelda, Elisa gibi, kartlı kapıların olduğu, giriş-çıkış saatlerinin takip edildiği bir tesiste temizlikçi olarak çalışmaktadır. Sonrasında bir laboratuvara temizlik için gittiklerinde o an içerde bulunanlardan biri getirilen yaratıktan bahseder ve o esnada içeri Ajan Strickland ile yanında dışı metal görünümlü içi su dolu büyük bir kutu girer. Elisa ise içindekini merak ederek bir anlık boşlukta kutuda bulunan cama yaklaşır ve dokunduğunda Balık Adamın elini bir anda cama vurması onu korkutur.

Görsel 4. *Suyun Sesi (2018) – Elisa ve Balık Adamın İlk Etkileşimi*

Balık Adamın tepki vermesi üzerine Zelda ile birlikte apar topar dışarı çıkartılan Elisa sonraki sahnede komşusu Giles ile bir turta dükkânına girerken görülür. İçeri girdiklerinde Giles çocukla bir süre sohbet eder ancak duygularını söyleyemez. Sahnenin devamında Elisa ile Giles evde tadını beğenmedikleri ama mekânda yine de sipariş ettikleri turtaları yerken görülür. Evde Elisa'nın gözü televizyonda siyahi gruplara karşı bir müdahale ile ilgili yapılan habere takılır. Giles bunları görmek istemediğini belirterek Elisa'dan kanalı değiştirmesini ister.

Ertesi gün Elisa'nın sabah rutinlerini tamamlayıp takvimden bir sayfa koparmasıyla birinci gün tamamlanır. Filmin bu sahnesiyle izleyici karakterler hakkında bilgilenirken, işte geçirilen ikinci günde Elisa tuvalette Zelda ile temizlik yaparken Ajan Strickland ile tanışır. Ancak ellerini yıkama konusunda bile ukala bir tavır takınan Strickland, Balık Adamın bulunduğu odadan kanlar içinde çıkar ve laboratuvarı temizlemek için Elisa ile Zelda'yı çağırırlar. Elisa temizlik yaparken Ajan Strickland'ın kopan parmaklarını bulduğu için Zelda görevlileri çağırmaya gider ve Elisa bir anlığına da olsa Balık adamla baş başa kalır.

Görsel 5. *Suyun Sesi (2018) - İlk yüz yüze etkileşim*

Balık adamı ilk kez karşısında gören Elisa cama dokunur ancak kapının sesiyle balık adam geri gider. Kopan parmakları teslim eden Elisa, sonrasında olup biteni ve balık adamı akşam eve gittiğinde Giles'a anlatır. Tekrar iş hayatına dönmek isteyen Giles ise, Elisa'ya kendi çizdiği resmi göstermesinin ardından iş görüşmesine gider. Ancak bu kez yeşil ağırlıklı çalışması istenerek geri gönderilir. Elisa tekrar işe gittiğinde ise Balık Adam'a sabahları kendine yaptığı yumurtalardan götürür. Elisa'nın varlığını hissederek suyun içinden kafasını çıkaran Balık adam Elisa'ya doğru yaklaşırken görülür. Elisa'nın bu sahnede karşısında daha önce hiç görmediği zincirle bağlanmış bir doğüstü bir varlık olmasına rağmen sakin ve arkadaş canlısı yaklaşım içinde olduğu görülmektedir.

Görsel 6. *Suyun Sesi* (2018) - *Yumurta Sabnesi*

Konuşamadığı için ona işaret dili ile yumurtanın yenilen bir şey olduğunu tarif etmiş ve Balık adamları ile iletişim kurmayı başarmıştır. Sahnenin devamında balık adamdan haberleri olduğu için Ajan Strickland, Elisa ve Zelda'yı yanına çağırır ve onlarla olan konuşması özellikle Elisa'yı izleyicinin daha iyi tanınmasına neden olur. İlk önce Zelda'yı irdelleyen Ajan Strickland ona ırkçı söylemler kullanır ve Zelda'nın ikinci isminin dikkatini çekmesiyle ona Delilah'ın İncil'de geçen hikâyesini anlatır.

Hikâye özetle şu şekildedir: "İsraili olan Samson tanrısal güçlere sahip bir insandır ve gücünü saçlarından almaktadır. Aşık olduğu kadın Delilah onun gücünün kaynağını öğrenir ve bunu öğrendiğinde bir gece uyurken saçlarını keser. Aynı gece onu öldürmek isteyen Filistinlileri çağırarak yakalanmasına sebep olur ve gözleri yakılarak günlerce işkence görür" (İncil, 2018, s. 20). Sıra Elisa'ya geldiğinde ise izleyici onun bebekken suda bulunmuş bir yetim olduğunu öğrenir ve 'Espozito' soyadının yetim olmasından dolayı verildiği anlamaktadır. Ajan ona boynundaki yara izlerini sorduğunda ise bekleğinden beri var oldukları öğrenilir ve Toro bu sahnede aslında direkt olarak filmin sonunu söylemese de izleyicinin kafasında Elisa'nın kim olduğunu hakkında soru işaretleri uyandırmaktadır.

Devamında ikisini de laboratuvarı sadece temizleyip çıkmaları konusunda uyararak Ajan Strickland'ın aile yaşamı ekranlara yansır. Mükemmel gibi gözüken Amerikan aile imajını yansıtan görüntülerin yanı sıra ajanın eşi ile cinsel ilişkiye girdiği esnada sessiz olmasını istemesiyle kamera bu sefer dilsiz olan Elisa'yı gösterir. Laboratuvarda bir yandan temizlik yapan Elisa, balık adama bu kez yumurta dışında müzik plağını da götürmüştür. Adeta bir randevudaymış gibi davranan Elisa, balık adamın dikkatini çekmeyi başarır ve ona müzik dinletir.

Filmin bu sahnelerinde Elisa'nın merdiven dansını ona göstermesi, birlikte yemek yemeleri ve işaret diliyle anlaşmaya başladıkları görülmektedir. Ancak casusluk yapan bilim adamı bunu Ruslara anlatır ve Ruslar, Amerika'nın kendilerine karşı kullanabilecekleri bir silah olarak görmesinden dolayı yok edilmesini istemektedirler. Buna karşılık olarak Amerikalılarda yarattığı silah gibi kullanabilmek adına yarattığın öldürülerek incelenmesini istemektedirler. Balık adamın eşi benzerinin olmamasından dolayı öldürmek yerine keşfetmek isteyen Bilim adamının söylediği kulak ardı edilir.

Elisa ise onu öldüreceklerini öğrendiğinde durumuna daha fazla sessiz kalmaz ve balık adamı tesisten kaçırmaya karar verir. Ona yardım etmesi için arkadaşı olan Giles'ın yanına gider ancak onu ikna etmek için şu söylediği sözler Elisa'nın duygularını ve ona karşı beslediği hisleri betimler niteliktedir.

'Ben neyim? Ağzımı onun gibi hareket ettiriyorum, onun gibi ses çıkaramıyorum. Bu beni ne yapar? Olduğum tek şey, bütün olduğum beni buraya, ona getirdi. Bana baktığında, bana bakış şekli eksikliğimin ne olduğunu ya da ne kadar kusurlu olduğumu bilmiyor. Ben neysem öyle, tam olduğum gibi görüyör. Her zaman, her gün beni gördüğünde mutlu oluyor. Şimdi ya onu kurtarabilirim ya da ölmesine izin veririm.'

Bu sözler dikkate alındığında Elisa gibi yalnız, konuşma yetisi olmayan ve dışlanmış bir karakterin onu kendi gibi görerek onu kurtarmak istemesi ve aradığı sonsuz mutlu aşkı balık adamda bulması yersiz değildir. Yine de Giles'ı ikna edememiştir.

Giles şirketin istediği düzeltmeleri yaparak resmi tekrar götürür ama yine reddedilir. Moralinin bozuk olmasından dolayı onu mutlu eden genç çocuğu görmek için turtacının yanına gider. Bu kez hislerini belli eden Giles ters bir tepki ile karşılaşır ve çocuk o esnada dükkâna giren siyasi bir çifti kovarak Giles'a da

gitmesini söyler. Devamında ise hala işsiz olması ve yaşlandığı için kendini yalnız hisseden Giles, Elisa'nın yardım teklifini kabul eder. Tüm bunlar yaşanırken balık adamı öldürmemek için tekrar Rusların yanına giden bilim adamı onları ikna edemez ve yaratığı gizlice öldürebilmesi için bir silah vererek tesise geri gönderilir.

Ajan ise kendine 'Cadillac' markalı son model bir araba almıştır. Arabayı satın aldığı sahnede başta renginin yeşil olmasından dolayı beğenmemesine rağmen çalışanın yeşil yerine 'petrol mavisi' demesi üzerine arabayı satın alır. Tüm bunlar olurken bir kaçış planı hazırlayan Elisa'nın şüpheli davranışları Zelda'nın dikkatini çeker. İş çıkış saatinde çıkmadığını kontrol eden Zelda, tekrar içeri girerek Elisa'yı arar. Bilim adamı hala balık adamı öldürmemek için Ajanı ikna etmeye çalışırken Elisa'nın kameraların yönünü değiştirdiğini farkeder ve Elisa'nın ne yaptığını anlayarak ona yardım etmeye karar verir. Bu yüzden Ruslardan aldığı silahı kullanarak elektriklerin gitmesini sağlar.

Elisa onu bilim adamından aldığı anahtarlar ile zincirlerinden kurtarır ancak tünellerden çıkarmaya çalışırken Zelda'ya yakalanır. Zelda, Elisa'yı başı derde girmemesi için engellemeye çalışsa da kaçabilmeleri için Giles'in otobüsle içeri girmesi gerekmektedir. Kapıdaki görevli yüzünden sıkışıp kalan Giles'a bilim adamı yardım eder ve Elisa balık adamı otobüsün içine yerleştirir ve tesisten çıkarlar. Balık adamı evinde banyonun içinde saklayan Elisa, bir yandan onu özgür bırakmanın bir yolunu aramaktadır.

Görsel 7. *Sıyın Sesi (2018) - Kaçış Sahnesi*

Görsel 8. *Sıyın Sesi (2018) - Banyo Sahnesi*

Yağmur yağdığına su kanalları sayesinde onu serbest bırakmayı planlayan Elisa, Balık adamı evde Giles'a emanet eder ve ertesi gün işe gittiğinde herkesin sorguya çekildiğini görür. Zelda ile birlikte Ajan tarafından sorguya çekilirler ancak kimse onlardan şüphelenmemektedir.

Görsel 9. *Suyun Sesi* (2018) - Ajan Strickland Elisa ve Zelda'yı sorgularken.

Giles evde balık adamla zaman geçirirken onunla biraz yalnızlığından ve yaşlandığından bahsederek dertleşir. Balık adamın resmini çizerken uyuyakalan Giles uyandığında balık adamı kedilerinden birini yerken görür ve balık adam evden kaçır. Apar topar eve gelen Elisa, Giles'n yaralı olduğunu görür ve ardından balık adamı aramaya gider. Onu alt katındaki sinema salonunda bulan Elisa, sorun olmadığını beden dili ile anlatarak onu kimse görmeden eve geri götürür.

Görsel 10. *Suyun Sesi* (2018) - Sinema Sahnesi

Balık adam ise eve döndüğünde kendini affettirmek için Giles'in yarasına ve kafasına dokunarak onu iyileşme hızını artırır ancak Giles bu yüzden dokunduğunun farkında değildir. Tesiste ise ajanın herkesi sorgulaması devam ederken bir yandan birlikte daha fazla vakit geçiren Elisa ve balık adam arasındaki bağ giderek güçlenmeye başlar. Bir an Elisa'nın Balık adamın vücuduna dokunması üzerine, Balık adamında ona dokunmasıyla etkilenen Elisa banyodan adeta kaçarak uzaklaşır ancak gece olduğunda banyoya geri giderek onunla birlikte olur.

Aralarında bir dostluk ilişkisi ile başlayan bağ, romantikleşerek devam etmektedir. Elisa aradığı mutluluğa kavuştuğunu Toro, filmin başında bir dükkânın vitrininde arzularak baktığı kırmızı ayakkabıları balık adamla birlikte olduktan sonra satın alıp giymiş olmasıyla belli eder. Giles ile sabah olduğunda kolundaki yaranın iyileştiğini ve saçlarının çıkmaya başladığını fark etmesiyle doğrudan Elisa'nın evine gider ancak her yerden su aktığını görür. Banyonun kapısını açtığı anda Balık adamı, Elisa'ya sarılırken bulur.

Görsel 11. *Suyun Sesi (2018) - Sarılma Sahnesi*

Giles, saçlarının yeniden uzaması yüzünden balık adamın bir süre daha kalmasını ister ancak yağmurlar başlamış, suyun yükselmesine az kalmıştır. Suya dönmesi gereken balık adamın zamanı azalmakta olduğunu pullarının dökülmesiyle fark edilmektedir. Birlikte yemek yerken ayrılmak isteyen Elisa, onunla beraber mutlu olduğu adeta yine bir aşk filmi olan 'La La Land (2016)' filminden bir kesiti anımsatan bir hayale dalar. Bir müzikal gösterisinde Elisa balık adamla dans etmekte ve onu ne kadar çok sevdiğini anlatan bir şarkı söylemektedir.

Görsel 12. *Suyun Sesi(2018)- Müzikal Sahnesi*

Saygınlığını ve itibarını korumak isteyen Ajan Strickland ise bir yandan balık adamı ararken, öldürmek yerine kaçmasını sağlayan Bilim adamı ise Ruslara karşı temkinli davranmaktadır. Ancak Ajan Strickland'nda şüpheleri onun üzerindedir. Rusların bilim adamını vurduğu sahnede Ajan Strickland onu kurtarma çabasına girişmez. Ölmeden önce işkence gören bilim adamı kimlerin kaçırdığını 'onlar yalnızca temizler' diyerek belli eder ve bunun üzerine ajan, Zelda'nın evini basar.

Zelda'nın üzerine yürüyen ajan, kendini daha önce İncil'de bahsettiği Samon ile özdeşleştirerek ona Filistinlilere yakalanıp işkence gördükten sonra neler yaptığını anlatarak kırılıp tekrar dikilen parmaklarını yerinden koparır ve Zelda'yı korkutmaya çalışır. Bunun üzerine Zelda yerine eşi, ajana Elisa'dan bahseder. Zelda'nın haber vermesiyle Elisa, Giles ile birlikte balık adamı kurtarmak için onu kanala götürür ancak son anda yakalanırlar. Balık adam, Elisa ile birlikte gitmek isterken ajan onu ve Elisa'yı silahla vurur.

Görsel 13. *Suyun Sesi (2018) - Final Sahnesi*

Vurulduklarını gören Giles eline bir tahta parçası olarak Ajanın kafasına vurur ve Elisa'ya doğru koşar. Balık adam ise hiç vurulmamış gibi tekrar ayağa kalkar ve kendini iyileştirir. Devamında Ajani Strickland'ı öldürür ve Elisa'yı kucığına alarak birlikte su kanalına atlar. Balık adam suyun içinde Elisa'nın boynuna ellerini koyar ve onu öperek yara izlerinin solungaca dönüşmesini sağlar. Böylece Elisa insan formunu kaybeder ve yeniden canlanır.

Görsel 14. *Suyun Sesi* (2018) - Balık Kadın Formuna Dönüşmesi.

Elisa'nın balık formuna geçmesiyle uyanır ve Giles dış ses olarak şu sözleri söyler:

'Ondan bahsetmiş olsaydım sana ne anlatırdım? Sonsuza kadar mutlu yaşadıklarımızı mı? Öyle olduklarına inanıyorum. Aşık olduklarımızı ve aşklarını hiç yitirmediklerini mi? Bunun doğruluğuna eminim. Ancak onu, Elisa'yı düşündüğümde aklıma gelen tek şey seneler önce bir âşık tarafından fısıldanan şu şiir oluyor: Görmek mümkün değil ki şeklini, dört bir yanım seninle çevrili. Varlığın doldurur gözlerimi aşkınla, kalbim aciz kalır her yerdeki varlığınla.'

Filmin son sahnesinde Elisa'nın insan formunun son bulması filmde verilen bebekken suda bulunması veya konuşamaması gibi kodlardan varsayımın sürpriz bir son değildir. Hem denizde hem de karada yaşayan bir canlı olarak izleyicinin karşısına çıkan Elisa kendisinin bu durumu hakkında herhangi bir şeyin farkında değildir. İnsan formundaki eksik tarafının tamamlanması ile kimliği farkındalık kazanır ve film aşkı bulmasıyla mutluluğa ve ait olduğu yere ulaştığı izlenimi vermektedir.

Bir yaratıkla kurduğu suyun saflığı temsili karşısında Toro, karşılıksız sevgi dolu bir masalsi bir hikâye anlatmıştır. Toro filmde adeta Mevlana gibi âşıkların şiirlerine benzer bir dörtlülle filmi sonlandırırken akla Mevlana'nın su ile ilgili söylediği şu cümleler gelmektedir: 'Bil ki zâhiri suret (şekil) yok olur, fakat mâna âlemi ebedidir, kalır. Testinin suretiyle ne vakte dek oynayıp duracaksın? Testinin nakşından geç, ırmağa, suya yürü'(aktaran: Cebenoyan, 2018). Bu doğrultudan bakıldığında beşeri aşktan, ilahî aşka geçen bir aşk öyküsü olarak anlamsal olarak filme yeni bir boyut katmaktadır.

Suyun sesi ile Toro özetle, geçmişe yapılan bu yolculukta seyircinin kendisini masalın içindeymiş gibi hissetmesini sağlar (Öztürk, 2018, s. 28). Aşk hikâyesinin yanı sıra toplum tarafından dışlanmış veya ötekileştirilmiş olan insanların hayattaki anlam arayışını anlatmakta ve bir yandan da şiirsel bir dille aşk masalı anlatırken diğer yandan 60'ların Amerika'sında bağınaz ve tutucu tavrı ile ilgili sosyal mesajlar vererek gerçekçi bir tavır sergilemektedir. Bilinen en eski aşk miti olan Eros ve Psyche ile Suyun Sesi filmi karşılaştırıldığında iki öyküde de doğüstü bir varlığa âşık olan iki kadın karakter ve zor mücadeleleri atlatmanın ardından gelen mutlu son karşımıza çıkmaktadır. Bunun gibi birçok öyküye esin kaynağı olan öyküler Suyun Sesi filmi gibi yeni biçimlerle sinemada izleyiciye sunulmuştur.

Sonuç

Çalışmanın sonucunda sinemada aşk söyleminin farklı biçimlerinin oluştuğunu ve toplumun içinde bulunduğu yaşam tarzına ya da kültürüne bağlı olarak biçimsel olarak değişiklik gösterdiği gözlemlenmiştir. Klasik anlatı, başı sonu belli, olayların gelişiminin önceden tahmin edilebildiği yapısıyla sinemanın gişe başarısı zorunluluğu nedeniyle yapımcılar tarafından tercih edilmektedir. Özellikle Hollywood sineması olarak adlandırılan ticari sinema kitleleri risk oranı düşük olan geleneksel Aristo anlatısı ile salonlara toplamayı amaç edinmiş Suyun Sesi adlı film de bu bağlamda bir popüler film örneği olarak üretilmiştir. İzleyicide merak duygusu uyandırarak dikkatleri filmin sonuna odaklayan Del Toro'da bu yapıyı kullanarak

çektđđi bu filmde büyülu aşk temasından yola çıkarak sahnelerin birbirini başarılı biçimde takip ettiđđi bir klasik anlatı sineması örneđđi sunmaktadır.

Adı geöen filmde özellikle toplum tarafından ötelenmiş karakterlere de yer verilerek kalabalığa seslenen bir yapı oluşturulmuştur. Filmde, aynı zamanda fantastik bir aşk hikâyesi, izleyicinin kolayca kavrayabilip özdeşleşebileceđđi bir karakter ile sürükleyici bir yapıya büründürülerek sunulmaktadır. Arka planda dönemselsel olarak tarihte en çok ilgi gören sođđuk savaş konusuna da gönderme yapılarak izleyicinin merak duygusu sürekli canlı tutulmuştur. İnsan dışı bir varlık figürü kullanılarak filmi izleyenlerin gelişmeler üzerine sorgulama yapması deđđil salondan mutlu çıkmaları amaçlanmıştır. Bilinen en ucuz eğlence araçlarından biri olan sinema bu filmle ‘aşk’ ve ‘aşkın gücü’ gibi popüler söylemleri mistik bir biçimde sunmaktadır. İyi ve kötünün, dođđruyla yanlışın, kin nefret ve sevginin karşılıklı sorgulandıđđı bu film seyirciyi ilginç öğeleriyle perdede hapsederken aynı zamanda bilinçaltında insanlara evrensel bir hikâye anlatmaktadır. Genel anlamda iki ya da daha fazla metnin etkileştiđđi ve versiyonlarının sıklıkla üretildiđđi günümüzde sinema ve bu film de diğer bütün sanat disiplinlerini alıntıl原因 yapıları ile aşk temasını çarpıcı biçimde işlemiştir. Bu anlatıya göre aşk öyle yüce bir şeydir ki insan kendi yaradılış formundan vazgeöerek (Elisa karakteri) başka bir canlı formuna geçebilir. Aşk sayesinde insan ya da iki canlı birbirini tamamlar ve zıt karakterlerde olsalar eksiklikleri giderir.

Del Toro’nun filmine göre insan aşk için üçüncü türle bile ilişki kurar ve mutluluğu bulur, buradaki temel anlam şekilden çok hakikate erişmek ve saf aşka ulaşmaktır. Film yakın zamanda bir dönemde geçiyor olmakla beraber aslında aşk teması insanlık tarihi kadar eskidir ve Aristo’nun oluşturduğu klasik anlatı yapıları ile sinemada bu tema neredeyse her filmde kullanılır. Suyun Sesi filmi de bu temaya dayanarak su imgesini saflık olarak kullanmış ve karşılıksız sevgiye vurgu yapmıştır. Sinema yapıları geređđi karma bir sanat disiplinidir ve metinlerarası bir etkileşimle yıllardır dilden dile anlatılan sözlü öykülerin beyaz perdede yeniden hayat bulmasını sağlar. Farklı kültürlerde karşımıza çıkan ve ideolojik anlamlar yüklenmiş olan aşk söylemi ile ilgili sözlü ve yazılı kaynaklardan esinlenerek üretilen tüm filmler izleyicinin dikkatini çekmiş ve beğenisini kazanmıştır. Çünkü aşk, insanın doğasında bir sevgi duygusu olarak tanımlanmakta ve insanları mutluluğa götürme inancı ile var olmayı sürdürmektedir. Bundan yola çıkarak izleyiciye bir hayal dünyası sunan özellikle klasik anlatı sineması insanların bu inancından yararlanarak onlara romantik aşk hikâyeleri sunar ve edebi mutluluk inancını pekiştirir.

Sternberg’in de söylediđđi gibi tutkuya dayalı olan romantik aşk söylemi ortaya çıktığında mükemmel aşka ulaşılır işte bu durum örnek çalışmamız olan ‘Suyun Sesi’ filminde de karşımıza çıkmaktadır. ‘Güzel ve Çirkin’, ‘Uyuyan Güzel’ ve ‘Deniz Kızı’ gibi birçok masal filminde etkisi görülen eski bir aşk miti olan Eros ve Psykhe’in öyküsü farklı kültürlerden ve yaşam biçimlerinden etkilenecek yeniden üretilmiştir. Bu dođđrultuda romantik aşk söylemlerini yeniden inşa eden ve popüler sinemaya yön veren Hollywood anlatılarında kadın ve erkek karakterlerin belli zorlukları aşmasıyla birlikte birbirlerine kavuşup sonsuza dek mutlu yaşadıkları görülmektedir. Bu bağlamda yalnızlaşmış ve yabancılaşmış karakterler kullanılarak romantik aşkın vurgusu daha etkili ortaya çıkarılmaktadır. Böylece bir aşk filminin sonunda aynı masal anlatıları gibi bir vurguyla romantik aşk söylemini var eden en temel anlayış olan ‘..sonsuza dek mutlu oldular’ düşüncesi işlenmektedir. ‘O’ hayatına girdiğinde yaşam yeniden anlam bulur ve onunla birlikte her şey daha güzeldir. Yanı sıra romantik aşk filmlerinin vazgeçilmez bir kodu olan aşk öpücüğü aşkların hayatlarındaki boşlukların, anlamsızlıkların ve yalnızlıklarından kurtulmalarına sebep olmaktadır. Bu dođđrultuda aşk öpücüğü, ruhsal kavuşmanın fiziksel eylemini temsil etmektedir. Çalışmamız dođđrultusunda ‘Suyun Sesi’ filminde de görülebileceđđi üzere aşkın temel kodları anlatıya işlenmiş olup, günümüz batı kültürünün aşk anlayışını ve biçimini temsil etmektedir. Bu bağlamda kitlelerin duygu ve düşüncelerini yönlendiren sinema insanın dünya üzerindeki diğer yarısını bulmadan tamamlanamayacağı duygusunu filmler aracılığıyla özneye aşlamaktadır.

Kaynakça

- Abbott, S. ve Jermyn, D. (2009). Falling in love again: Romantic comedy in contemporary cinema. London: I. B. Tauris.
- Altay, C. (2013). Zeus'un laneti ‘ruh eşinizi arayın’. <https://goo.gl/hrsz9u> Erişim Tarihi: 21.05.2018
- Abisel, N. (1995). Popüler sinema ve türler. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Arda, Z. (2015). Aşık estetiđđi ve resim. İdil Dergisi, 4, 81-106.
- Cebenoyan, C. (2018). Suyun sesi: Dinsel ve cinsel bir mesel. <https://goo.gl/kch6kj> Erişim Tarihi: 22.05.2018
- Demir, S. ve Kayabaşı, O. A. (2016). ‘Psykhe ile eros’ mitinin yapısal özelliklerinin gösterge bilimsel yansımaları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 48. 332-348.
- Dorsay, A. (1977). Mitos ve kuşku. İstanbul: Görsel Yayınlar.

- Engül, S. (2016). Eros(cupid) ve psykhe'nin mitolojik hikâyesi. <https://goo.gl/j2efxa> Erişim Tarihi: 18.05.2018
- Fisher, H. (2005). Romantik aşkın doğası ve kimyası: Neden âşık oluruz? (Çev: K. Murat). İstanbul: Yakamoz Yayınları.
- Gönen, M. (2007). Hollywood sineması. İstanbul: Es Yayınları.
- Imdb. (2018). İki gönül bir olunca. <https://goo.gl/9adwlu> Erişim Tarihi: 18.05.2018
- Imdb. (2018). The story of ruth. <https://goo.gl/4oeqga> Erişim Tarihi: 19.05.2018
- İncil. (2018). Samson ve delilah. Hâkimler bölümü. S.16 Erişim Tarihi: 19.05.2018 <https://goo.gl/uoz6ba>
- Mevlânâ. (1988). Mesnevi 1. Cilt (Çev: V. İzbudak). İstanbul: MEB Yayınları.
- Mika, E. (2011). Yıllanmış aşklardan tüketilen aşklara: 21. yy'da değişen aşk kavramı ve bir inceleme örneği olarak sevgililer günü (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Mitrani, E. (2018). Suyun sesi film eleştirisi. <https://goo.gl/int9wy> Erişim Tarihi: 19.05.2018
- Liktor, C. (2018). Suyun sesi: Büyüklere masallar. <https://goo.gl/f6fm53>Erişim Tarihi:22.05.2018
- Öztürk, G. (2018). Gerçek ile fantezinin dokunaklı masalı: The shape of water film eleştirisi. <https://goo.gl/o9hky5> Erişim Tarihi: 20.05.2018
- Schager, N. (2017). The shape of water: A visually stunning fairy tale about the beauty of otherness. <https://goo.gl/cj3t7a> Erişim Tarihi: 19.05.2018
- Yalınay, D. (2012). 1990 sonrası Hollywood sineması romantik aşk filmlerinde aşk söylemi (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yakıt, İ. (2017). Mevlânâ'da aşk metafiziği. <https://goo.gl/iiveri> Erişim Tarihi: 21.05.2018

EXTENDED ABSTRACT

Going out of the general assumptions of society excludes the individual within itself and marginalizes it as a natural process. Romantic love discourse is a fascinating narrative where the absence of many societies is a deficiency and the existence of which is a source of literary happiness. The discourse of love, which is accepted in almost all societies, repeats itself in different ways in various narratives such as daily life and novels, theater and cinema. This structure, built with the concept of romantic love, has been taking part in language, language, myths, legends, tales or songs since the beginning of life. Tales are accepted as the expression or reflection of the cultural elements of a society and they re-form their narratives by adapting to the culture of the place where they are. The traces of the romantic myth of love manifest themselves in all fields of art such as literature, theater, opera and cinema. The cinema, which uses interdisciplinary interaction and tells new stories to people in its own right, presents romantic love films with a happy ending to the audience. Since its existence, cinema has been telling stories to its viewers and it has many stories and myths as a means of entertainment that drives the masses. Detective, adventure or horror films, as well as romantic love stories, are seen as a main or side theme in popular cinema.

Hollywood cinema was the first in the world market ranking after the World War I as a cinema industry and after 90 romantic love films, it was able to reach a wide audience in the world. In summary, it is seen that romantic love myths appear before and after 90 in romantic love films. In this context, Psykhe and Eros myth, which has become a romantic myth of love, have assumed an encompassing, shaping and naturally guiding function in many areas of application such as art, fashion, painting and literature, especially from the past to the present. Especially fairy tales such as Snow White and the Seven Dwarfs, Rapunzel and Sleeping Beauty, in which the romantic love myth of Eros and Psykhe are seen directly, are the continuation of the tradition of inter-mass transference. The popular culture cinema, which ends with a mostly happy ending, has managed to impress millions by offering people an escape opportunity since its inception. Certainly fictional narratives have been the most effective form of cinema, which fulfills the function of influencing the masses as a dream machine or dream center. From time to time, it is seen that two opposing characters or similar, complementary characters fall in love with each other. Finding love is defined by elements such as paired contrasts. Therefore, although the formation of love between the two characters in cinema varies according to their environment and culture, it is often fixed by endless happiness.

Director Guillermo Del Toro Gomez was born in 1964 in Mexico. He made his film debut at a young age, and after making his first film, he established his own company and gained many box office successes with films such as de Blade II ; ' Hellboy ' ; ' Golden Army ' , and ' Pan's Labyrinth ' . Finally, in 2018 that opened in Turkey "The Sound of Water" most basic point of the film is a love story. Toro, with this work and a similar study, 'Pan's Labyrinth', showed that the language of cinema and the narrative style he established were different from other fantastic films and laid the foundation of a new formation in

cinema. Sally Hawkins plays Elisa Esposito, starring Michael Shannon as Richard Strickland, Richard Jenkins as Giles, and Octavia Spencer as Zelda Fuller. Michael Stuhlbarg is accompanied by Robert Hottstetler. Toro, who used Spain's civil war period in Panentis Labyrinth, preferred the cold war between America and Russia in Suyun Sesi. It is seen that Del Toro used many old rituals, fairy tales to tell this love story. So much so that the story of love for a monster has many film examples in the history of popular cinema, such as Kong King Kong '(1939), while the director is inspired by one of the oldest known tales 'Ugly and Beautiful '. The story of Toro, which is also nourished from different stories, brings to mind the 'Mermaid' tale when the monster lives in water and falls in love with a human being. The basis of love myths for non-human beasts or supernatural beings dates back many years. Del Toro also appears to emphasize the stories of ancillary characters in support of the story. In the last scene of the film, Elisa's human form comes to an end. As a living creature, both at sea and on land, Elisa is not aware of anything about her situation. With the completion of the missing part of the human form, his identity gains awareness, and the film finds the love and happiness and where it belongs. In today's world, in which two or more texts interact and versions are often produced, cinema and this film have struck the theme of love with its structure that quotes all other art disciplines. According to this narrative, love is such a great thing that one can give up his own creation form (Elisa character) and change to another living form. Thanks to love, human or two creatures complement each other and compensate for deficiencies if they are in opposite characters. According to Del Toro's film, one can relate and find happiness even for the third species for love, the main meaning being to reach truth and pure love rather than form.

The Comparison of Two Different Election Campaign Films in Terms of Their Approaches towards National History and Development

Yusuf DEVRAN¹ & Fahad SHAHZAD²

Abstract

The paper is a comparative analysis of two popular mass media campaign films of Turkey and France. The 1988 presidential election campaign film of French Socialist Party “La France Unie” and 2016 presidential election campaign film of “AK Party” the “Anka Kuşu” from Turkey have been analyzed in terms of their approaches to history and development. The written and visual elements of these films were analyzed by semiotics, rhetoric and discourse analysis methods, and their approaches to the national history and development of both parties were revealed.

Key Words: AK Party, Turkey, Political Communication, Election Campaigns, Anka Kuşu Film, National History

İki Farklı Siyasal Seçim Kampanyası Filminin Gelişmeye, Kalkınmaya ve Milli Tarihe Bakışları Bakımından Karşılaştırılması

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de ve Fransa’da popüler olan iki farklı seçim kampanyası filmi karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Fransız Sosyalist Partisi’nin 1988 yapımı “La France Unie” ve AK Parti’nin 2016 yapımı “Anka Kuşu” isimli Başkanlık Seçimi temalı filmleri bu siyasi partilerin tarihe ve kalkınmaya yönelik yaklaşımları açısından incelenmiştir. Bu filmlerin yazılı ve görsel unsurları göstergebilim, retorik ve söylem çözümleme yöntemleriyle analiz edilmiş ve her iki partinin ulusal tarihlerine ve gelişimlerine olan yaklaşımları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: AK Parti, Türkiye, Siyasal İletişim, Seçim Kampanyaları, Anka Kuşu Filmi, Ulusal Tarih

Atıf İçin / Please Cite As:

Devran, Y., & Shahzad, F. (2020). The comparison of two different election campaign films in terms of their approaches towards national history and development. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 301-312.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.11.2019

¹ Prof. Dr. - Marmara University, Faculty of Communication, yusufdevran@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6430-1943

² PhD Student - Marmara University, Faculty of Communication, fahadshahzadwaraich@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5090-5834

Introduction

The article is an attempt to conduct an analysis of French and Turkish popular political parties' approach towards history and development through their election campaigns. For the purpose 1988 presidential election campaign film of French Socialist Party "La France Unie" and 2016 presidential election campaign film of Turkish AK Party "Anka Kuşu" were analyzed.

The French film starts by French Revolution and covers all social, political, military, scientific, artistic, cultural and other civilizational contributions by French nation. On the other hand, the Turkish film possesses great gap in its civilizational representation. At least according to the film only army operations such as the Malazgirt war, the establishment of the Ottoman Empire, the conquest of Istanbul, Sultan Selim the Stern's expedition to Egypt, the establishment of the republic of Turkey was the successes and infrastructural development by AK Party is the only development.

Political parties broadcast their political messages during the election campaigns in the form of short films. The purpose of these films is dissemination of their ideology and point of view with followers. This is the reason that the campaign films have great significance in terms of their message delivery and convincing the audience. Different visuals and sounds are put together in a special order to create the messages that is why the selection of symbols, icons or indexical signs and sound items are crucial, especially because they may contribute to the meaning as a whole. On the other hand how the followers read and comprehend the messages is another significant point. Everybody has its own intellectual background and ideology. In the study the focus has been kept on how AK-Party and Socialist Party of France have constructed their popular campaign films. And the analysis of approach of both parties towards national history and their role into its construction is another significant point.

Importance of Election Campaign Films

There is variety of academic works on the importance of election campaigns and it is difficult to mention all in a limited article. Especially the American election campaigns have been well studied and grab worldwide attention besides the fellowship by democratic parties. Eric Alterman's "When Presidents Lie", Stefan Halper and Jonathan Clarke's "America Alone", Kathryn Dunn Tenpas's "Presidents as candidates", Richard Lau and David Redlawsk' "How Voters Decide" and Dennis Johnson's "No place for Amateurs" are few popular examples.

By the political campaigns one can also interpret the approach of party leadership towards society and the possible policies and trends in the coming government.

In an online publication on "the content and effect of political advertising in US campaigns", Mathew P. Motta and Erika Franklin Flower (2016) have concluded that "advertising effects often vary in relation to characteristics of the messages being aired, the individuals view them in contextual factors" related to the campaign just generally. Studies suggest that advertising has persuasive but conditionally (volume and negativity) short-lived influence on citizens (para. 3). In this context the central goal of any campaign is to persuade the electorate for adopting certain political attitude and mobilize itself towards the line of political elite of society. A campaign that can cover all departments of the society where party wants to work or have worked before is also important. Creating awareness about public affairs, the impressions that citizens have about politicians, and the extent to which they place trust in the political processes and the institutions are also important because eventually political campaigns first and foremost the hope builders for voters to support their candidate at the polls (para. 9).

"To understand the impact of electronic media, of course, we need to look beyond their mere existence to their social organization. The electronic media was organized originally in Europe under political authority" (Esser & Pfetsch, 2004, p. 34). On the sphere 1989's French election campaign film "de Mitterrand" could be taken as an example for quotation where the progress in every section of the society has efficiently been shown in one and half minute campaign film. Besides political, military leadership the sports, artistic, cultural, showbiz and media leadership has been shown efficiently.

As the cultural factors could be different so the comparative studies could be helpful to overcome the expected loopholes in every society. In this scenario Frenk Esser and Barbara Pfetsch (2004) in the work under the title "Comparing Political Communication" says "The structure of political communication implies the institutional and cultural contexts of the political system and the media system on the macro- and meso- levels. Michael Gurevitch and Jay Blumler suggest as a future trajectory of

comparative political communication: 'Just as comparative communication research can be regarded as a subset of the comparative study of culture, comparative political communication research should be seen as the examination of political cultures and their impact on political communication in different societies'. The main objective of Michael Gurevitch and Jay Blumler is to identify key dimensions, which are applied in various societies to regulate political communication". Therefore the relationships between political culture and political communication which include the construction and encoding of political messages, their reception by the public, the changeable relationships between political culture and the culture of journalism, citizens and political elites and between media and political institutions lie essentially (p. 18).

Esser and Pfetsch (2004) further emphasize that the study of political communication culture enables us for comparative analysis of political content and its impact. They also make a solid functional argument that in modern Western society a specific environment of interaction between political commentators and journalists has been developed. In the result, media and politics have overlapped and eventually determines the patterns and outputs of political communication. They further explain that although this type of political communication culture varies from society to society especially in the structural arrangements, media system and local political factors but due to the purpose or results they could be studied for comparison (p. 19).

Indeed after the Cold War the dramatic changes in human development have broken down the old tripartite distinctions between postindustrial, post-communist, and developing societies. Even the established democracies, consolidating democracies, and non-democratic societies and their political messaging have been quite changed. Norris says (2016) the process of globalization and the rise of new information technologies have also transformed the subject. But particularly orient society still stuck in the rut of studying the mass media and its content within particular modern nation-states paradigm (p. 135).

Zümrüdü Anka or the Turkish States Rising From Their Ashes

The movie *Zümrüdü Anka* (Phoenix) starts with Sultan Alparslan entering Anatolia from Malazgirt in 1071, continues with the depiction of Ottoman Empire and the Republic Period and ends with the ruling AK Party (Justice and Development Party) and Recep Tayyip Erdoğan. Throughout the movie, Alparslan, Malik-Shah, Osman Gazi, Mehmet the Conqueror, Sultan Selim the Stern, Süleyman the Magnificent (with indicators), Sultan Abdulhamid, Mustafa Kemal Atatürk (with indicators) and Recep Tayyip Erdoğan are presented as leaders with determining roles in the foundation years, present time and future of Turkey.

Although these leaders are very well known by the Turkish nation, the meaning of this bird – phoenix in mythology must be shared to understand the message of the movie, since the bird is used as a strong metaphor and the history of Turkey is associated with the life of this bird throughout the movie.

Phoenix is the leading figure of the Simurgh legend and is known as the symbol of rebirth, revival and rising from its ashes. The bird is believed to live in the Mount Kaf. The most important myth of this bird is that at the end of its life it burns itself and its nest and gets rebirth from the ashes (Eskier, 2019).

As the legend goes, the master of all birds, Simurgh or Phoenix lived in the branches of the Tree of Knowledge and thus was all-knowing. Other birds had faith in Simurgh and thought that it would save them all from their ordeals. They all waited for Simurgh to come whenever something went wrong in the world of birds. However, some got suspicious as Simurgh did not appear and finally they gave up all hope. One day, a flight of birds in a distant country found a feather from Simurgh. Convinced about its existence, all birds gathered and decided to appear before Simurgh to ask for help to end their ordeals. Yet, Simurgh's nest was on top of the Mount Kaf with foothills over the clouds. They had to pass through seven fathomless valleys. Upon this, all birds started to fly into the sky. Some got tired and fell down on the way. First, Nightingale turned back remembering its love for rose; Parrot used its beautiful feathers as excuse to give up this journey (in fact, it was caged due to its feathers); Eagle could not give up on its kingdom high in the sky; Owl missed its ruins and Heron its clay swamp. So, their number fell as they flew over the seven valleys. The Sixth Valley was called the valley of "confusion" and the seventh "evanescence". Only thirty birds managed to pass through these valleys and arrive at the Mount Kaf. When they found Simurgh's nest, they learnt that "Simurgh-Phoenix" meant "Thirty Birds". All of them together were now Simurgh. And each was individually "Simurgh" (<https://www.dogaustu.net/>, Retrieved: 19.03.2019).

Called as Simurgh in Iranian mythology, this bird is known as Phoenix in Greek mythology, Anka in Arab and Garuda in Indian mythology. In Turkish mythology, on the other hand, such birds are collectively named after Alpine Dark Birds (Eagles) or Tuğrul. The word *Zümrüdü Anka* is derived by adding the word *zümriit* (emerald) to the Arabic word *Anka* due to the color of the bird (Duymaz, 1998, p. 93).

Phoenix is used in Sheikh Galib's Collected Poems in reference to uniting with the beloved: "*Your flame shall burn me such deep that a colorful Phoenix shall rise from my own ashes.*" In this couplet, the poet depicts himself burning in the fire of love and being reborn from his ashes just like a Phoenix (Tansu & Güvenç, 2017, p. 794).

According to Greek mythology, Phoenix threw itself to fire and burnt to ashes after a lifetime of nearly five centuries. After being reborn from its ashes, it became immortal. Another legend suggests that the bird was a part of the sun, revolving and living together with it. So, the bird rises and sets together with the sun. At every sunrise, the bird returns to life and turns into ash with every sunset (Tansu & Güvenç, 2017, p. 784).

The Power of the Script and the Spirit of the Voiceover

The movie script is written in poem form and vocalized by President Recep Tayyip Erdoğan. This poetic emphasis adds an intense emotional meaning to the script. With its heroic connotation, the Plevne Anthem in the background consolidates this emotionality. The Plevne Anthem connotes a historic war and heroism, however it does not cover all periods depicted in the movie. Nevertheless, such music is preferred since the foundation of Turkey is described in the movie.

The Plevne Anthem symbolizes resilience and courageous struggle of Turks against attacks. The music is aspired to demonstrate Erdoğan's resistance story standing upright against the entire world, as did Osman Pasha in his struggle not to withdraw from Plevne against Russians. This is, in a sense, a metaphorical connotation. Just as Osman Pasha was taken as prisoner to Russians and Plevne was lost due to failure of bringing supporting forces to the field, without support, Erdoğan will also fall and Turkey will not be able to stand against enemies.

With all these narration factors, the movie communicates the message that Turkic states have been reborn from their ashes and continuing their journey to make history. Various leaders have played a major role in these revivals and developments. And the last link of this chain is Recep Tayyip Erdoğan. Turkey is reviving, developing and advancing towards eternity thanks to his sagacity. The movie script is as follows:

"O Turkey! You are now at the bottom of the ladder that resonates in eternity. You are Alparslan, who opened the doors of Anatolia, and Malik-Shah, who exalted his ancestors. Your dream augurs well. You are that giant plane tree passing from Gazi Osman's heart. O Turkey! Know your history so that you shed light to the future. As the Conqueror once said, "Even their dreams shall not access where your power reaches." When your sword arches in the air in defense of your fatherland, Istanbul follows your army in your appeal adorned with love. You are the one conquering not the lands, but hearts. You are the one who dismounted from your horse for the respect of the Almighty even when passing through the desert. Just like Süleyman, you are the one who promised himself victory under all conditions. O Turkey! You will encounter armies and tyrants. But remember, you are the soldier of Abdulhamid who defeated those with dreams on false grounds. You are the Phoenix! You are hope arising in Bandırma and the shield in the War of Independence. Even when your humble body departs this life, your republic will live forever. O Turkey! Look in the horizon! Protect your history, your ancestors, your brother. Give your hand now! Let the strongest era begin! We shall leave behind fight, sorrow and the understanding that goes as "We cannot escape our destiny." It is Turkey's Era to renew, fly into passion and run at full gallop for Stability, Future, Unity, Benediction and Wealth!"

The Message Delivered by the Discourse of the Script

In the movie, Tayyip Erdoğan addresses Turkey with his own discourse. The introductory sentence, "*O Turkey! You are now at the bottom of the ladder that resonates in eternity,*" underlines that Turkey is now entering a period more important than previous stages in the history. Therefore, it is indicated that the decision which shall be made by the nation is critical at the beginning of this journey that extends towards eternity. Even though the movie starts with Turks' entrance to Anatolia, it is expressed that the term of Erdoğan marks "a new beginning" for Turkey which will live forever. Thus, this is regarded as the starting date of Turkey and Turkish presence in Anatolia and Rumelia. This emphasis constitutes an advance response to possible criticism that may follow with the question why the movie started with the year 1071

instead of going back to the first Turkic state. Indeed, the mythological meaning of Phoenix matches with Gokturks in that Ilterish Qaghan saved Turks after the Gokturk State collapsed and became lost in China and established the Kutluk (Gokturk II) State.

Erdoğan prefers to address all who support or stand against him by saying “*O Turkey!*” by underlining the importance of the current period for the country and asks endorsement on the grounds of national sentiments and interests. The technique of animation is used in literary terms. In other words, Turkey is deemed and addressed as a live being throughout the movie.

The second sentence refers to entrance of Turks to Anatolia saying, “*You are Alparslan, who opened the doors of Anatolia, and Malik-Shah, who exalted his ancestors.*” It is thereby emphasized that Turkey came into being in the persons of Alparslan and Malik-Shah during the Seljuq Empire. “*O Turkey! Know your history so that you shed light to the future. As the Conqueror once said, “Even their dreams shall not access where your power reaches.” When your sword arches in the air in defense of your fatherland, Istanbul follows your army in your appeal adorned with love.*” Spectators are encouraged to remember their history with these phrases and recommended to direct their future on the basis of this historical experience which is deep enough to open up new horizons that nobody can even dream, just as Mehmet the Conqueror underlined.

In the next sentences, “*You are the one conquering not the lands, but hearts. You are the one who dismounted from your horse for the respect of the Almighty even when passing the desert. Just like Suleyman, you are the one who promised himself victory under all conditions,*” Turkey is resembled to courageous, visionary and victorious sultans such as Mehmet the Conqueror, Sultan Selim the Stern and Suleyman the Magnificent. Thus, it is underlined that Turkey has many moral traits originating from its history such as sagacity, courage, love for the Prophet, capturing hearts and reverence to Allah.

The call, “*O Turkey! You will encounter armies and tyrants. But remember, you are the soldier of Abdulhamid who defeated those with dreams on false grounds,*” is used to warn the electorate indicating that Turkey may well encounter armies and tyrants in the future as it did in the past. It is implied for the Turkish electorate to elect Erdoğan who is a leader akin to Abdulhamid in order to stand against any such army or tyrant. Otherwise, they would regret as those who stood against Abdulhamid did. Poet Rıza Tevfik expressed his emotions and regret in this regard as follows:

“We were lunatics, not you.

We dreamt on false grounds,

We were not only lunatics, but impudent people,

We spitted to the side of our ancestors’ Qibla!”

The expressions, “*You are the Phoenix! You are hope arising in Banderma and the shield in the War of Independence. Even when your humble body departs this life, your republic will live forever,*” refer to the foundation of Republic of Turkey and Mustafa Kemal Atatürk, uttering that even though Atatürk is not here, his gift of republic will continue to exist, while supporters of secular republic are encouraged to vote for Erdoğan without hesitation. With this emphasis, Erdoğan protects Atatürk and the Republic Period and negates the claims of those who strive to form a negative perception against him. An analogy is set between the collapse of the Ottoman Empire and Phoenix, indicating that the reborn bird is the Republic of Turkey. In fact, it is observed that the feathers of this bird were flying in the air before the Bandırma Ferry set sail. With this expression, Erdoğan explicitly underlines that arguments initiated by certain political parties such as CHP (Republican People’s Party) saying that the history of Turkey started in 1923 are wrong. Accordingly, 1923 is the year when the phoenix was reborn from its ashes. And this phoenix has come to today by always rising from its ashes. And from now on, it will be immortal. The AK Party lays the foundation of this immortality as stated in the next sentences.

The words, “*Give your hand now! Let the strongest era begin!*” represent Phoenix as the Turkish nation being reborn from its ashes and looking in the world from the vault of heaven. This also symbolizes Prof. Dr. Osman Turan’s “Ideal of World Dominance by Turks.” It is communicated that this can only be actualized under the leadership of Recep Tayyip Erdoğan.

With the final statements, “*O Turkey! Look in the horizon! Protect your history, your ancestors, your brother. Give your hand now! Let the strongest era begin! We shall leave behind fight, sorrow and the understanding that goes as “We cannot escape our destiny.” It is Turkey’s Era to renew, fly into passion and run at full gallop for Stability, Future, Unity,*

Benediction and Wealth!” voters are asked to look at their history and protect their nation and country. These expressions also mean that everyone living in this country is bound by fraternity, while Turkey is also decisive in protecting all brother countries. The term of AK Party is a period of renewal, rearing and gallopade, which is a metaphorical expression referring to horses rearing and running at full gallop (metaphor) as Turkey will accelerate in advancement. Therefore, development is significant for maintaining order in the future of the country. Voting for the AK Party is not only a regular voting activity in ballots. It is, in a sense, a duty and responsibility. This period built by AK Party is one that is the same with the periods explained in the movie and is named after ‘Turkey’s Era.’ It is therefore impossible to separate Republic of Turkey from the Ottomans or the Seljuqs. Letters A and K are given in bold and different colors within the phrase “Turkey’s Era” to indicate that this period was initiated by the AK Party. Hence, it is emphasized that Turkey is reborn with the AK Party, which is the last link in the historical process shown in the movie.

It can be argued that the word “brother” in the expression “protect your brother” refers to Erdoğan himself, calling voters to protect and support him.

In the above vocalization, major projects conducted during the AK Party period are also shared and then the camera zooms in a stage where Erdoğan appears. Erdoğan looks forward and the point he shows with his finger turns into “Turkey’s Era” emblem in a Phoenix figure. The letters AK in this expression are in bold darker color giving the message that the Phoenix represents the rise of Turks by the AK Party. The savior of all birds according to the legend, Phoenix is now the AK Party as the savior of Turks. There is also a sub-meaning referring to the fact that the AK Party constitutes Turks themselves as the birds in the legend ended up being the savior Phoenix itself.

Visual Signs, Symbols and Metaphors

As it can be understood from the script, the movie starts with Sultan Alparslan and ends with visuals showing the AK Party’s services. Timing per stage is as follows: 18 seconds to the Great Seljuq Empire, 61 seconds to the Ottoman Empire, 21 seconds to the foundation of the Republic, 21 seconds to Recep Tayyip Erdoğan and 21 seconds to services provided by the AK Party.

Phoenix may be uttered as the most important visual element used in the movie since the script is built upon the mythological meaning of this bird. Analogy is set between this mythological figure and the history of Turks indicating that even though Turks established many states under different names throughout their history, they cannot be erased from the history. In other words, it is expressed via the phoenix metaphor that the Turkish nation will always be reborn out of its ashes and never cease to exist.

The most important symbol of the movie is Phoenix that accompanies the story from the very beginning till end. The movie starts with sunrise, which symbolizes a new beginning and fresh hopes. Then, Phoenix rises from inside the sun and gets closer to spectators. a waving flag appears in 15th second. One looking at the west and the other to the east, the double-headed eagle is the symbol of Seljuqs. Then comes the period of the Ottoman Empire.

The next scene shows a plane tree rising from the heart of Osman Gazi who was the founder of the Ottoman Empire. Plane tree is a long-living tree with roots going deep. History books refer to following information with regard to this dream by Osman Gazi: He wanted to have some rest in his tent during a military expedition. He realized there was Koran in his tent, and he took the holy book started to read it. He fell asleep after reading for six hours. These six hours are evaluated as an indication of six centuries of rule. Certain scholars interpreted this dream that Osman Gazi would establish a large state and under the plane tree he saw, many tribes and phratries would come together.

In the next scene, a cavalier commander, Mehmet the Conqueror appears. He proceeds until a certain point and then stops to unsheathe his sword. In the horizon, Istanbul’s city walls from the Byzantine period appear together with the Marmara Sea.

Next, many mounted troops appear from distance. This scene depicts Sultan Selim the Stern who dismounted from his horse when passing through the desert due to respect for the Almighty. Various resources explain this situation Sultan Selim the Stern experienced in his military expedition to Egypt as follows: The Ottoman army set off towards Egypt and encountered the Sinai Desert as a natural obstacle. As Sultan Selim the Stern dismounted from his horse when passing through the desert, viziers, beys and cavalymen also dismounted from their horses and started walking since no one could ride a horse while the sultan himself was walking. Very nimble and majestic, Sultan Selim the Stern walked by looking ahead

in a deep awe. Viziers and soldiers got curious. They consulted the maid of honor, chatmate and confidant of the sultan, Hasan Can to learn what happened. Hasan Can approached the sultan and asked: “*What has happened my Sultan, the entire army is curious and concerned. Why is our Great and Wealthy Sultan walking on his feet?*” In great morale and awe, Sultan Selim the Stern turned to Hasan Can and replied: “*How can we ride our horses when our Prophet, the Sultan of two worlds, is walking on his feet ahead us, Hasan Can?*”

Sultan Selim Khan walked for a while and then got on his horse. Others followed him and they passed through the insurmountable Sinai Desert in only thirteen days. This desert had not received any rainfall for nearly a century and when this army was passing through the desert, it started to rain.

In the next scene, Süleyman the Magnificent is playing chess when expressing that he promised victory to himself under any and all conditions. In the background, the Danube River and its surroundings are depicted.

As people wearing traditional Ottoman clothes appear on the screen, Erdoğan’s words, “... *O Turkey! You will encounter armies and tyrants!*” are voiced. Following this sentence, Abdulhamid, who overcame these obstacles, is seen to arrive at the Palace.

Then Mustafa Kemal is shown from his back to depart by Bandırma ferry to reach Samsun, demonstrating the eternity of the republic founded after the War of Independence. In this scene, the feathers of the Phoenix fly in the air.

These various historical things are given in the movie function as metonymy to summarize their period. For instance, Bandırma ferry is the symbolic indicator of the independence of Republic of Turkey. At the same time, this ferry is a metonymy showcasing the ferries of the time. Similarly, military vehicles and equipment are metonyms referring to weaponry of the time.

The Phoenix in the movie flies through strong leaders, heroes at times of important historical developments. The fact that it flies over Tayyip Erdoğan deems him in the same position as other strong leaders. This indicates he is destined to make history as other strong leaders, as well.

French Socialist Party “La France Unie”

The French election campaign film “La France Unie” was produced for 1988 elections campaign by the socialist party of the country. It was for the re-election campaign of the then President Francois-Mitterrand. The film has used quite informal but unique way of presentation for political advertisement. It has efficiently ordered a few popular French art history portrays, photographs, newspaper and movie cuttings with the fast music in the background to show the modern history of the France.

The very first visual of the film is a portrait of Bastille, the infamous French prison that was the symbol of French royal authority and control over the common French people. The attack on prison is said to be the start of French revolution. It was built in 1300s as a fortress during the 100 years’ war. Its purpose was protection of Paris but by the 1700 it became the state prison where King Louis XVI jailed political prisoners. The rebels/ revolutionaries/ attackers of Bastille were the member of French social class that used to be called the third estate in the society. According to the history the suppressed third estate citizens were afraid of an attack by the army to crush the rising political say of the people. So in the preparation for any potential attack and get some arms the third estate invaded the Bastille, which was a success. In the attempt on 14th July the revolutionaries toppled the status quo and beheaded the governor de Launay. The historians write the breaking down of Bastille gave the commoners enough courage against so called nobles of the French society that ended on a successful public revolution. Due to the great importance of the act the world famous French revolution get celebrated on the date of Bastille invasion, the July 14. And moreover the participants of the invasion are considered as the heroes of the nation and have the title of “Vainqueurs of the Bastille” (Winners of the Bastille).

Then there is the slogan of democratic France; “Liberte, Egalite, Fraternite” (Liberty, Equality, Solidarity). We see flashes of the “common class” rising against the monarchy, storming the Bastille and agitating during the revolution.

Next the “Declaration des droits de l’homme et du citoyen” is shown, the popular declaration text written on 26 August 1789. It submits the liberties and freedom which is the right of every man as an individual human being and also the right he has over the ruling government. This declaration was the base for the modern French constitutional law.

A person travelling in a hot air balloon is the first ever man flight which was done on September 19, 1783 by Joseph-Michel and Jacques-Etienne Montgolfier, the two French brothers. Next is the poster of Napoleon Bonaparte who was a French military leader. He successfully led numerous campaigns during the French revolution for almost a decade, 1804-1814. The arc de triomphe is shown which is an homage to the lives lost during the French revolution and the Napoleonic Wars.

We then see the beginning of the French railway, which occurred in 1823. The first rails were set up for mining, and thus there are people with hammers in the video. The railway system was proposed to Napoleon in 1814. In 1835 the first line became operational for passengers.

There are also brief glimpses of the French slave trade. According to the history around 2 million Africans were sold into slavery only in the 18th century, making France the third largest slave trader in the world. But beautifully that inhumane act has been covered by the portray of Francois-Dominique Toussaint Louverture (1743-1803), the military leader who led a revolutionary movement to free the African slaves during the Haitian Revolution, an anti-slavery movement against French colonisation in Saint-Domingue.

Next, there is the presentation of industrial revolution and prosperity in Europe in general and particularly in France. The people are forging iron and steel and spinning jenny (1764) an English invention is also shown in the film. Portraits of few prominent French scientists/ figures like Marie Curie, the Nobel Prize winner for her work on radiation, Gustave Eiffel who built the Eiffel tower in 1889 are also given space. Then the revolution in the aviation sector with a picture of a plane is shown. In France, the first fixed-wing flight was made by Kuois Bieriot in the year 1909. A car portraying the emergence of the French automotive industry is also there.

Meanwhile the film reaches to the 20th century that begins with the pictures of First World War. There are the glimpses of the French film industry which suffered heavy losses during the World Wars. The iconic image of the Man on the Moon from the French film, *le Voyage dans la Lune*, is prominently shown. A 1902 production was directed by Georges Melies and got great popularity all over the Europe. Images of the transition of the cinema are also shown. In which “Gaumont”, the oldest film Company of the world is shown to take the ownership, as founder of the field. The company was founded by Leon Gaumont in 1895. Modern art and architecture also has been taken in the political communication film. “L'exposition Internationale des Arts Decoratifs et industriels modernes” which was an international exhibition of modern decorative and industrial arts is shown that held in Paris in 1925. First of its kind international art fair was held between April to October 1925 to highlight modern styles of art, architecture, furniture, glass and jewellery. Then the names of Mistinguett and Jeanne Florentine Bourgeois (1875-1956) are shown that are big names of stage and music respectively.

Later there are images of trains which are more modern than before. Prosper and socially progressive society is presented by sports activities in which running and annual men's bicycle race tour de France is shown. The traditional bicycle race started in 1903.

There is also courtesan performing visuals from the Moulin Rouge, a cabaret, founded in 1889. Famous actress Mistinguett also performed there. Another famous name associated with the Moulin Rouge is Adelaide Hall.

Later the civil unrest of May 1968 is presented, which was sparked by French students against capitalism, consumerism, imperialism and other rising injustices in the society. The then president Charles de Gaulle even fled France for some time, fearing the degree of unrest and mega protests in France.

Then there is representation of revolution in the basic pay and holidays. The ‘Holiday with Pay Convention’ of 1936 stands as first declaration for number of paid annual holidays by ILO convention.

Later there is Hitler, and pictures related to the destruction of Second World War and how that influenced the world and art of the Europe. There is Peruvian Waltz and the jazz, Citroen logo on a car. The Citroen was established in 1919 by Andre-Gustave Citroen.

There are also images that depict the French colonization of Algeria from 1830 to 1962 in which tens of hundreds Europeans flocked to Algeria to settle there down. However extreme unrest and genocide of almost a million Algerians at the hand of the French brought out the Algerian War of Independence (1954 to 1962) which finally gave the African Muslim society liberty, eventually. Then there is again the

representation of May 1968 event, the revolution of the aviation industry with the Concorde, and more modern images of cycling.

There are also posters and images depicting the feminist movement in France which started during French revolution and ended in 1944 by the right for women to vote. The movement continued into the 90s in which women demanded to be treated as equal citizens to men in addition to the right of abortion.

There is also space for character of Apteryx, an internationally famous French comic, first written in 1959.

While going to the end the French symbols Eiffel Tower, the Champs Elysee and the Musee du Louvre are shown as lit-up to attach with the progress and stability in the Mitterrand presidency. Continuation of great projects like space exploration, French metro system and high speed trains are shown. Big breakthroughs of Francois Mitterrand from 1981 to 1995, especially in international and European politics are presented in the film. In which American President Ronald Reagan and British Prime Minister, Margaret Thatcher are prominent. Mitterrand has been well shown as European Leader who has developed the national role of France not only in the European Economic Community but also at the world stage.

Conclusion

These movies primarily represent the understanding of development and progress of political leadership of both parties. Every organization or movement of thought may have a peculiar understanding of historical conscious and progress. For example, the paradigm of progress in modernism is based on materialistic developments. Nonetheless, progress is a multi-faceted concept covering science, arts, sports, thoughts, infrastructure, urbanization and all other fields.

In many of his speeches, Tayyip Erdoğan underlines that opinion leaders and architects of this country are Anatolian saints, Rumi, Yunus Emre, Haji Bektash Veli, Akshamsaddin and other men of heart. However, it cannot be argued that this spirit is reflected in the movie. It is clearly observed that this movie presents a very limited and shallow understanding of progress. As a matter of fact, the movie does not refer to Turkish scientists, saints like Rumi, Yunus Emre, sportsmen or opinion leaders but only gives place to visuals of roads, bridges, tunnels and dams.

In this movie called *Zümrüdü Anka*/Phoenix, the AK Party's emphasis on Turk-Islam is evident. Attention is drawn to Turkey's deep history based on the culture of conquest and it is underlined that Turkey's history goes beyond the year 1923. Indeed, this fact is proven by Erdoğan's remarks in the program "*Understanding Abdulhamid*" in his 100th memorial. Erdoğan is reported to utter during the memorial that "Some people persistently try to claim that this country's history started in 1923. Some people stubbornly put effort to sever us from our roots and our eternal values..." He continued, "Republic of Turkey is the continuation of the Ottomans" (www.gazetekarınca.com, Retrieved: 28.10.2018). Looking from this perspective, this introduction film is observed to be compatible with and even consolidate these ideas uttered by Erdoğan in recent time.

According to the AK Party's idea of Turkey, the Turkish history started with the entrance of Turks to Anatolia in 1071. Turks existed before this year and established various states; however these are excluded from the movie since these states were founded outside the Anatolian geography.

Whatever Alparslan, Malik-Shah, Osman Gazi, Mehmet the Conqueror, Sultan Selim the Stern, Süleyman the Magnificent, Sultan Abdulhamid and Mustafa Kemal Atatürk meant for this country and nation, Recep Tayyip Erdoğan bears the same meaning for the AK Party. In addition, the AK Party gains meaning on the basis of the history and claims an important mission. For this reason, the party invites all voters regardless of their ideology, ethnic origin, etc. to vote for the AK Party. This is, indeed, a duty and responsibility for Turkey's eternity. Instead of causing conflict and disintegration among voters, Erdoğan aims with these discourses to encourage them to unite in solidarity and act together for the future of the country.

Nonetheless, the movie could have given place to successful people in the fields of science, arts, sports and other disciplines contributing to this country's development. Furthermore, heroes and heroines who fought in wars could have been shown in order to provide a more comprehensive view to the history of Turkey.

When it comes to the comparison of both films it can be claimed that the French film is much more rich and broad not only in the content but the message as well. Although the French film starts by the bloody political event of revolution but quickly shifts to the national and international socio-political development. French nation has been presented as a successful successor of monarchy and feudal system with liberty, equality and the value of solidarity. Then role of France in Africa also has been presented as a civilizational growth factor for the continent by showing the anti-slavery French military leader Toussaint Loussaint.

Then besides some show of infrastructural development most of the focus has been on social development, where scientific inventions from Air traveling sector to the mass transit projects, locally produced cars, prominent contributions in the fields of cinema and other arts, basic sciences fields etc. are much focused in the film. While doing it French film has not ignored the actors behind all this development. From Madam Curie to the Bourgeois all major contributors have been well regarded in the campaign film.

Besides presenting the progressive social moves, socialist party campaign film also has not ignored the national movement against abusive nature of the capitalist system in the country. For that representation the young students of universities from 1968 protests against the culture of consumerism, imperialism and other social injustices have been shown in the film. Then the contributions in the prominent international laws like International Labor Organization Convention and Holiday with pay convention, women right etc. have been shown as a national contribution for humanity. By watching all the visuals one could develop the cognition that French nation has great fighting spirit against cruelty and injustices, does not matter what it costs.

In short by analyzing the films one can easily conclude that AK party definitely needs paradigm shift from infrastructural development to the social and latest technological development in their campaign content. Because the young generation is particularly engaged through mobile and more interested in knowledge economy than the roads and other old style development or mega structures.

References

- Ackerman, B., & Ayres, L. (2002). *Voting with dollars: A new paradigm for campaign finance*. Virginia: R. R. Donnelley and Sons, Harrisonburg.
- Alterman, E. (2004). *When presidents lie: A history of official deception and its consequences*. New York: Penguin Group.
- Ascher, W. & Hirschfelder-Ascher, B. (2005). *Revitalizing the political psychology*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Duymaz, A. (1998). Anadolu ve Balkan Türklerinin halk anlatmalarında mitolojik bir kuş: Zümrüdüanka. *Balkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 91-97.
- Eskier, U. (2019). Zümrüdü Anka (Simurg) Efsanesi. <https://www.makaleler.com/zumrudu-anka-simurg-efsanesi>, Retrieved on Mar. 3, 2019
- Esser, F., & Pfetsch, B. (2004). *Comparing political communication: theories, cases and challenges*. New York: Cambridge University Press.
- Gurevitch, M. & Blumler, J. G. (2004). *State of the art of the comparative political communication research: Poised by maturity? Comparing Political communication: Theories, Cases and Challenges*. New York: Cambridge University Press.
- Hovland, C. I. (1959). Reconciling conflicting results derived from experimental and survey studies of attitude change. *American Psychologist*, 14(1), 8-17.
- Halper, S., & Clarke, J. (2004). *America alone: The neo-conservatives and the global affair*. New York: Cambridge University Press.
- Johnson, D. W. (2001). *No place for amateurs: How political consultants are reshaping American democracy*. London: Routledge.
- Lau, R. R., & Redlawsk, D. P. (2006). *How voters decide: Information processing during election campaign*. New York: Cambridge University Press.
- McNair, B. (2003). *An introduction to political communication*. New York: Routledge Press.
- Motta, M. P., & Fowler, E. F. (2016). The content and effect of political advertising in US campaigns. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Retrieved on Mar. 13, 2019, <http://oxfordre.com>
- Maarek, P. J. (2005). *Political communication in new era*. New York: Routledge Press
- Norris, P. (2016). Global political communication: Good governance, human development and mass communication. *Comparing political communication: Theories, cases and challenges*. New York: Cambridge University Press.
- Simurg Zümrüdü Anka Kuşu Türk Mitolojisi, <https://www.dogaustu.net/mitoloji-tarih/simurg-zumrudu-anka-kusu-turk-mitolojisi.html>, Retrieved on Mar. 19, 2019
- Stout, L. W. (2006). *Time for a change: Ideal leadership series*. Shippensburg: Destiny Image Publishers, Inc.
- Tenpas, K. D. (2003). *Presidents as candidates: Inside the whitehouse for the presidential campaign*. London: Routledge Press.

Tansü, Y. E. & Güvenç, B. (2017). Mitolojik kuşlar üzerine düşünceler (Phoenix, Garuda, Simurg, Karakuş, Anka). In Y. E. Tansü & M. Biçici (Eds.). *Doç. Dr. Numan Durak Aksoy Anısına* (pp. 783-806). Gaziantep, Gaziantep University.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Bu çalışmada Fransız Sosyalist Partisi'nin 1988 yapımı "La France Unie" ve AK Parti'nin 2016 yapımı "Anka Kuşu" isimli Başkanlık Seçimi temalı filmleri iki siyasi partinin tarihe ve kalkınmaya yaklaşımları açısından analiz edilmiştir. "La France Unie" başlıklı film 1789 Fransız devrimiyle başlamakta ve Fransızların sosyal, siyasi, askeri, ekonomi, bilim, kültür, sanat, spor, edebiyat vs. alanlarında elde ettiği başarıları ve uygarlık bakımından kazanımlarını kapsamaktadır. "Anka Kuşu" ise 1071 Malazgirt Zaferi ile başlamakta; Selçuklular, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu, İstanbul'un fethi, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile devam etmekte ve AK Parti iktidarı döneminde yapılan yatırımlarla sona ermektedir.

Modernizmin ilerleme anlayışı maddi gelişmelere dayanmaktadır. Oysa gelişme çok yönlü bir kavram olup bilim, kültür, sanat, spor, düşünce, altyapı ve şehirleşme gibi yaşamın birçok alanını da kapsamaktadır. Her lider veya siyasi hareket de farklı tarihsel şuur ve ilerleme anlayışına sahiptir. AK Parti Genel Başkanı, Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi kariyeri süresince yaptığı konuşmalar dikkate alındığında ekonominin yanı sıra özellikle eğitim, bilim ve kültür konularına da ağırlık veren bir lider olduğu söylenebilir. Erdoğan konuşmalarında sıkça Mevlana, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Akşemsetdin gibi manevi şahsiyetlerden ve bilim tarihine önemli katkılar sunan Ali Kuşçu, İbni Sina, Biruni, Cezeri, Uluğ Bey ve Harezmi gibi bilim insanlarından söz ederek Türk tarihinin inşasındaki ilmi ve manevi boyutun önemine de vurgu yapmaktadır. AK Parti'nin hazırladığı tarih odaklı bir reklam filminde, Erdoğan'ın bu tarih ve ilerleme anlayışının vücut bulması beklenebilirdi. Oysa filmde anlatılan ilerleme anlayışı son derece sınırlı olup, tarih boyunca bilim, eğitim, kültür, maneviyat, spor, sanat gibi alanlarda önemli başarılar elde etmiş ve Türk medeniyetine katkı sunmuş şahsiyetlere, savaşlardaki kahramanlara yer verilmemiştir. Sadece fetihler ve otoyol, köprü, tünel ile baraj gibi altyapı alanında elde edilen başarılar dile getirilmektedir.

Kimi Cumhuriyetçiler Türkiye'nin tarihini 1923'ten itibaren başlatırken, AK Parti 1071 tarihinde, Türklerin Sultan Alparslan'ın ordusuyla Malazgirt'ten Anadolu'ya girişiyle başlatmakta ve Anadolu Selçukluları, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti ile devam ettirmektedir. Erdoğan, Türkiye'nin tarihini ısrarla 1923'ten başlatanların iyi niyet taşımadıklarına ve amaçlarının Türk milletini tarihinden ve geçmişle bağlarından koparmak olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu anlamda "Anka Kuşu"nun Erdoğan'ın bu bakış açısını yansıttığı görülmektedir. Filmde Alparslan, Melik Şah, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Abdülhamid Han ve Mustafa Kemal Atatürk Türklerin ve Türkiye'nin bu tarihsel yolculuğunda ne gibi bir katkı yapmışsa, bu zincirin son halkasında yer alan AK Parti'nin de aynı yönde önemli katkı sunduğu mesajı verilmektedir. Dolayısıyla Recep Tayyip Erdoğan bu liderler kadar önemli bir lider olarak konumlandırılmaktadır. Filmde sergilenen tarih anlayışı bağlamında AK Parti, bütün vatandaşları bir amaç uğrunda birleştirmeye ve tüm seçmenlerin oyunu almaya çalışmıştır.

Fransız Sosyalist Partisi'nin hazırladığı "La France Unie" adlı filmin ise, tarihe bakış açısının, içerik ve mesaj açısından daha kapsamlı ve zengin olduğu görülmektedir. Filmde her ne kadar kanlı Fransız devrimiyle başlansa da hızla ulusal ve uluslararası toplumsal ve siyasal gelişmelere geçilmektedir. Fransa'nın monarşiden sonra 'özgürlük, eşitlik ve kardeşlik' sloganıyla ulus devlete geçtiği, Afrika'da köleliğe son vererek sivil ve uygar yaşamın gelişmesinin önünü açtığı mesajı verilmektedir. AK Parti'nin "Anka Kuşu" filminin aksine, son üç yüz yılda altyapı alanında sağlanan ilerlemenin yanı sıra, fizik, kimya ve matematik gibi temel bilimlerde; uçak, tren, otomobil, uzay gibi değişik sanayi alanlarında; eğitim, spor, sanat, kültür ve siyaset alanlarında elde edilen gelişmeler ve şahsiyetlere yer verilerek Fransa'nın gelişmesinde bütün bu kişilerin ve kazanımların katkısının olduğu ifade edilmektedir. Fransız sineması ve sanatçılar da görmezden gelinmemiştir. 1968 olaylarına; insan hakları, işçi hakları ve kadın hakları gibi birçok alanda verilen mücadelelere yer verilmektedir. Bütün bu tarihsel sürecin son halkasında lider olarak François Mitterrand yer almaktadır. Bu filmi izleyenler bugünkü Fransa'nın bütün Fransızların eseri olduğunu kolaylıkla anlayabilir. Dolayısıyla ulusal birliktelik, dayanışma ve birlikte başarı mesajı verilmektedir.

AK Parti'nin, bu filmde görüldüğu gibi, sadece askeri alandaki ve altyapıdaki gelişmeleri kapsayan tarih anlayışını bırakarak eğitim, bilim, kültür, spor, teknoloji, toplumsal alanları vs. kapsayan bir tarih anlayışına geçmeye ihtiyacı olduğu söylenebilir. Özellikle genç nesil otoyol, baraj vs. gibi altyapısal düzenlemelerden ziyade teknoloji, spor, eğitim, kültür politikaları ve uygulamaları gibi konulara önem

vermektedir. AK Parti iktidarları döneminde bu alanlarda da önemli ilerlemeler sağlanmış olmasına rağmen parti filmlerinde yeterince yansıtılmamaktadır. Sonuç olarak, genç nesillerin beklentileri, öncelikleri ve bakış açılarının da dikkate alınarak bütün bu gelişmelere ve başarılarıyla toplumun takdirini toplayan şahsiyetlere de seçim kampanya filmlerinde yer verilmesi gerekmektedir.

Muhasebe Öğrencilerinin Hile Algısı: Kayseri Üniversitesi Örneği

Arzu MERİÇ¹

Öz

İşletmelerin faaliyetleriyle ilgili amaçlarına ulaşmasında, en büyük engellerden biri, yapılan hilelerdir. Bu kapsamda işletmelerin en fazla zarara uğradığı ve ortaya çıkarılmasının güç olduğu hileler, muhasebe hileleridir. Hile ile mücadele işletmeler için büyük önem arz etmektedir. Etkin mücadele yöntemlerinin belirlenebilmesi için hile algısı değerlendirmeleri ile başlamak gerekmektedir. Araştırmada muhasebe öğrenimi gören öğrencilerin hile algısını değerlendirmek üzere anket yöntemi ile veriler toplanmış ve elde edilen bulgular analizlerle yorumlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin hile algısı düşük seviyede belirlenmiştir. Ayrıca yapılan istatistiki analizler sonucu, aileleriyle iyi ilişkileri olan, tek kardeş olan ve inançlı olan öğrencilerin hile algısı daha düşük olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Hileleri, Hile Üçgeni, Hile Karosu, Hile Türleri

Perception of Fraud among the Students on Accounting: Example from University of Kayseri

Abstract

One of the biggest obstacles in the achievement of the objectives of the businesses related to their activities is Fraud. In this context, the frauds that businesses suffer most and which are difficult to reveal are frauds. Fighting fraud is of great importance for businesses. In order to determine effective fighting methods, it is necessary to start with cheating perception evaluations. In the research, the data were collected with the questionnaire method to evaluate the perception of cheating among the students who studied accounting, and the findings were interpreted with analyzes. According to the results of the research, students' perception of cheating is low. In addition, as a result of the statistical analysis, the perception of cheating of students who have good relationships with their families, who are single brothers and believers is lower.

Key Words: Accounting Fraud, Fraud Triangle, Fraud Dimond, Fraud Types

Atıf İçin / Please Cite As:

Meriç, A. (2020). Muhasebe öğrencilerinin hile algısı: Kayseri üniversitesi örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 313-326.

Geliş Tarihi / Received Date: 13.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.06.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - İnönü Üniversitesi, Malatya Meslek Yüksekokulu, arzu.meric@inonu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-6077-0301

Giriş

Muhasebeciler tarafından yapılan hile eylemleri, iç kontrol sistemince tespit edilmesi güç olan eylemlerdendir. Bu bağlamda, hile eğilimi düşük olan muhasebe çalışanlarının istihdamı, işletmeler için avantaj sağlayabilir. Çalışmada, muhasebe hileleri kavram olarak açıklanmış, hile unsurları olarak; hile üçgeninden hile karosuna doğru bütün unsurlara değinilmiştir. ACFE (Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği) hile ağacı ve literatürde işletme odaklı hile türleri açıklanmıştır. Konuyla ilgili yazın araştırması yazılarak, öğrencilere yönelik bir araştırma ile çalışma tamamlanmıştır.

Muhasebe Hileleri

İngilizce karşılığı “Fraud” olan hile kavramı, anlamı hasar, yanlış yapma ve aldatma olan “Fraus” sözcüğünden türemiştir. Türkiye’deki çalışmalarda, bu kavramın Türkçe karşılığı olarak hile, yolsuzluk ve suiistimal kavramlarının kullanıldığı bilinmektedir (Batu, 2017, s. 19). Hile kavramı Arapça kökenli bir sözcüktür. Türk Dil Kurumu, hileyi birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, entrika olarak tanımlamaktadır (www.tdk.gov.tr 26.12.2018). Kavramın tanımlarından bazıları şu şekildedir:

Bir çalışanın çalıştığı işletmenin kaynaklarını ve varlıklarını kasten uygun olmayan bir şekilde kullanarak veya ele geçirerek haksız kazanç elde etmesidir (Çıtak, 2009, s. 16, Pehlivanlı, 2011, s. 3). İşletme varlıklarıyla ilgili bilgilerin finansal tablolara gerçeği yansıtmayacak bir biçimde yanlış veya eksik yansıtılması başka bir ifadeyle finansal tablolarda yapılan tahrifatlardır (Bayraklı vd., 2012, s. 50). Türkiye İç Denetim Enstitüsü, hileyi; sahte işler peşinden gitmek, güveni kötü amaçlarda kullanarak yasa dışı fiil ve davranışlarda bulunmak şeklinde tanımlamıştır (Özeroğlu, 2014, s. 182).

Hilenin Unsurları

Hilenin unsurları literatürde hile üçgeni olarak ifade edilmekte olup; fırsat, baskı ve haklı gösterme bu üçgenin bileşenleridir. İşletmelerde hilenin nasıl meydana geldiği, bu unsurların incelenmesi ile anlaşılabilir. Her işletme yönetiminin, hile üçgenini ve çalışanlarının hilenin pek çok çeşidini neden işlediklerini anlamaya ihtiyacı vardır (Terzi, 2012, s. 31).

Donald R. Cressey (1919-1987) doktora tezinde “zimetine para geçirenleri” seçmiştir ve hapis hanelerdeki iki yüz tutuklu ile görüşme yapmıştır. Cressey oluşturduğu hipotezinde, zimmetçileri “güven tecavüzçüleri” olarak tanımlamıştır. Bu hilekârları, işlerini hırsızlık amacıyla kullanan kişiler olarak belirlemiştir. Bu hipotez, ilerleyen yıllarda hile teorisi ve uygulamasında çok önemli bir yere sahip “hile üçgeni”nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cressey’e göre hile üçgeninin ayakları aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır (Bozkurt, 2011, s. 107): 1) Baskı, 2) Fırsat, 3) Haklı Gösterme.

Cressey tarafından 1940’ların sonlarında geliştirilen ve hile üçgeni olarak adlandırılan teoriye göre; hilenin işlendiği ortamlarda üç durumun mevcudiyeti söz konusudur (Bayraklı vd., 2012, s. 65). Nitekim, AICPA’ya (Amerikan Sertifikalı Kamu Denetçileri Enstitüsü) bağlı olan Denetim Standartları Kurulu (Auditing Standards Board- ASB) tarafından yayınlanan SAS (Denetim Standartları Yorumu) No. 99, genellikle bir hile oluştuğunda hile üçgenindeki üç şartın da bulunduğunu ifade etmektedir. Bu şartlar; kişisel finansal problemler veya gerçekleşmesi zor olan hedefler gibi hile işlenmesi için bir baskı, işletmenin iç kontrol sistemindeki eksiklikler gibi bir fırsat ve yapılan hileyi haklı göstermek için kişisel bir tutum olarak belirtilmektedir (Free vd., 2007). SAS No: 99’daki yaklaşıma göre, hilenin gerçekleştiği ortamlarda genellikle üç unsurun var olduğu ileri sürülmekle birlikte, hile potansiyelinin oluşabilmesi için hile üçgenindeki tek bir durumun olması da yeterlidir (Küçük ve Uzay, 2009, s. 243).

İşletmede hile ve usulsüzlüğe yönelik baskı veya fırsat elde etme veya harekete geçirici olabilecek olay ve koşullar, SPK tebliğinde “hile ve usulsüzlük risk faktörleri” olarak adlandırılmaktadır. Bu kapsamda (Bayraklı vd., 2012, s. 65):

1. İşletmeye ilave öz sermaye sağlayacak olan üçüncü şahısların beklentilerini karşılama ihtiyacı, hile ve usulsüzlük yapmak için baskı yaratabilir.
2. Gerçekçi olmayan kâr hedeflerine ulaşılması durumunda prim ödemesinin taahhüt edilmesi, hile ve usulsüzlük yapmak için bir teşvik unsuru olabilir.
3. Etkin olmayan kontrol sistemleri, hile ve usulsüzlük yapmaya fırsat yaratabilir.

Hile ve usulsüzlük risk faktörleri, mutlaka hile ve usulsüzlüğün olduğunu göstermez. Bağımsız denetçi, hile ve usulsüzlük risk faktörlerinin olup olmadığını ve bu faktörlerin önemli bir yanlışlığa neden olup olmayacağını değerlendirmelidir (Erkan ve Demirel, 2011, s. 33).

İşletmelerde hileye neden olan unsurlar aşağıdaki alt başlıklarda açıklanmıştır. nce hile çgeni olarak ifade edilen bu unsurlar, yetkinlikler unsuru da dikkate alınarak hile karosu olarak ifade edilmiştir. Hile çgenindeki üç unsur ve çgeni karoya dönüştüren dördüncü unsur ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

1. Baskı ve Motivasyon Unsuru:

Yönetim veya diğer işletme çalışanlarının, hile yapmaları konusunda kendilerini motive edecek teşviklere sahip olmaları ya da bu konuda baskı altında olmaları olarak ifade edilebilir (Bayraklı vd., 2012, s. 65). Hile eylemi, çalışanı bir şekilde hile yapmaya yönlendiren bir motivasyon ile akla gelmekte veya başlamaktadır. Kişiyi hile yapmaya yönlendiren motivasyon türleri aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir (Bozkurt, 2011, s. 113, Terzi, 2012, s. 31):

- Psikolojik Motivasyon: Hırsızlık duygusunun kişinin doğasında var olması.
 - Egoya Dayanan Motivasyon: Kişisel prestij sağlamak için hırsızlığa yönelme.
 - İdeolojik Motivasyon: İdeolojik nedenlere bağlı olarak morali yükseltmek için ve birini kurban yapmayı haklı görerek hırsızlığa yönelme.
 - Ekonomik Motivasyon: Ekonomik dürtülerle hırsızlığa yönelme. Bu motivasyon üç ana grupta toplanmıştır:
- a) Mali İçerikli Baskılar: Kişilerin çeşitli nedenlerle paraya gereksinim duymaları sonucu ortaya çıkan baskılardır. Mali içerikli baskılara şu örnekler verilebilir: (Bozkurt, 2011, s. 114)
- Para hırsı ve açgözlülük
 - Güzel yaşama isteği
 - Yüksek tutarlarda kişisel borçlar
 - Yüksek tutarlarda sağlık harcamaları
 - Yüksek tutarlı eğitim harcamaları
 - Beklenmeyen mali gereksinimler
- b) Kötü Alışkanlıklardan Doğan Baskılar: Kişinin kumar, uyuşturucu veya alkol bağımlısı olması, gece hayatına düşkünlüğü hileyi tetikleyecek nedenler arasında sayılmaktadır (Bozkurt, 2011, s. 115).
- c) İşle İlgili Baskılar: Kişilerin iş yaşamlarında karşılaştıkları olumsuzluklar hileyi tetiklemektedir. Örneğin (Bozkurt, 2011, s. 116):
- Çalışanın işinden memnun olmaması
 - Haksızlığa uğradığını düşünmesi
 - Beklediği terfiyi alamaması
 - Düşük ücretle çalıştırılması
 - stlerince gereken takdiri görememesi

2. Fırsat Unsuru:

İşletmede gerekli kontrollerin yapılmaması ya da etkin olmaması veya yönetimin kontrolleri geçersiz kılma yetenekleri gibi hilenin yapılmasına fırsat veren şartların varlığı olarak ifade edilebilir (Bayraklı vd., 2012, s. 65). Bir işletme çalışanının hile yapmaya motive olduktan sonra harekete geçebilmesi için, işletmede olası bir fırsatı algılaması gerekmektedir. Fırsat olasılığını en aza indirme olanağı işletmenin elindedir. İşletme sahip ve yöneticilerinin hile ile mücadelede, müdahale edebildikleri önemli bir unsurdur. İşletmelerde oluşturulacak “İç Kontrol Sistemi” fırsat unsurunu azaltmada önemli bir etkidir. İşletmelerde hile yapmaya fırsat sağlayan etkenler (Bozkurt, 2011, s. 116, Terzi, 2012, s. 31):

- Zayıf bir iç kontrol sistemi
- Uygun olmayan personel politikası ve yetkilendirme sistemi
- Uygun olmayan bir organizasyon yapısı ve görevlerin ayrılığı ilkesine uyulmaması
- İç denetim biriminin olmaması veya etkisiz olması
- Zayıf bir muhasebe sistemi
- Bağımsız inceleme ve gözlemlerin olmaması
- Fiziki korumaların sağlanmaması
- Belge akış düzeninin olmaması
- Zayıf ahlak politikaları

- Üçüncü kişilerle ve ortaklarla yapılan gizli anlaşmalar
- Çalışanların yaptıkları işlerin kalitesini değerlendirmede yetersizlik
- Hile yapanların cezalandırılacağı disiplin ortamının sağlanmaması
- Çalışanlar arasında bilgi akışının zayıf olması

3. Haklı Gösterme Unsuru:

Hile yapan kişilerin, hileli davranışlarını kendi kişisel etik kuralları ile tutarlı hale getirecek gerekçeler öne sürmeleri olarak ifade edilebilir (Bayraklı vd., 2012, s. 65). Hile üçgeninin üçüncü ayağı, hile yapanın işlediği suçu haklı gösterecek savunma mekanizmaları geliştirmesidir. Hileler sonucu yakalananların kendilerini haklı gösterme gerekçelerinden bazıları (Bozkurt, 2011, s. 121, Terzi, 2012, s. 31):

- Parayı borç almıştım, daha sonra ödeyecektim.
- Bu, işletmeye yaptıklarımın karşılığıdır.
- Bu olay sonucu hiç kimse incinmedi.
- Bu parayı iyi bir amaç için almıştım.
- Yaptığının suç olduğunu bilmiyordum.
- Bunu herkes yapıyor.

4. Yetkinlikler Unsuru:

Donald R. Cressey tarafından yapılan araştırma sonucu belirlenen ve Joseph T. Wells tarafından isimlendirilen hile üçgeni, 2004 yılında David T. Wolfe ve Dana R. Hermanson tarafından hile eyleminin olması için var olması gereken ilave bir unsur daha belirtilerek hile karosu kavramına dönüştürülmüştür (Mengi, 2012, s. 113). Söz konusu unsur “yetkinlikler” olarak ifade edilmektedir. Baskı, fırsat gibi unsurların varlığı her zaman kişilerden hileli eylem sonucunu çıkarmamaktadır. Fırsat unsurunu fark etmek, değerlendirmek sonucu hileli eylemi gerçekleştirmek için kişilerin bazı yetkinliklerinin olması gerekmektedir (Olagbemi, 2011, s. 33).

Yetkinlikler, kişilerin görevini yerine getirirken istenilen sonucu elde edebilmeleri için kullanılan bilgi, uygulanan tutum, beceri ve davranış ile sahip olunan değerler ve kişisel özelliklerden oluşmaktadır. Yetkinlikler şu şekilde sınıflandırılabilir (Saruhan ve Yıldız, 2012, s. 148):

- a) Başarma eğilimine ve eyleme dönük yetkinlikler: Başarma güdüsü, insiyatif alabilme, risk alabilme, bilgi arama ve edinme çabası, araştırma ve yeniliğe açık olma, düzenli çalışma vb.
- b) Yardımlaşma ve hizmete dönük yetkinlikler: Empati kurabilme, kişiler arası ilişkilerde güçlü olma, başkalarını etkileyebilme, güçlü iletişim ve ilişki kurabilme vb.
- c) Yönetmel yetkinlikler: Astlarını geliştirme ve eğitme, takım çalışması ve işbirliği, liderlik, yetki kullanabilme vb.
- d) Bilişsel yetkinlikler: Analitik düşünme ve problem çözme, kavramsal düşünme ve bütüncül bakış, teknik ve mesleki uzmanlık vb.
- e) Kişisel etkililikle ilgili yetkinlikler: Öz kontrol, öz güven, değişime kolay uyum sağlayabilme ve esneklik, örgütsel bağlılık, örgütsel bilince sahip olma ve kurumu tanıma vb.

Hileli eylemi gerçekleştirmek için hilekârın ihtiyaç duyacağı bazı temel yetkinlikler şu şekilde belirtilebilir (Wolfe ve Hermanson, 2004, s. 39):

- Hile eylemini gerçekleştirecek kişinin, iç kontroller ile ilgili zayıf ve eksik olan hususları değerlendirerek kullanabilmesi için zeki olması gerekmektedir.
- Hile eylemini gerçekleştirecek kişinin, planladığı hilenin fayda maliyet analizini yaparak, maliyetinin düşük olacağı bir planı eyleme dönüştürmek için ego sahibi olması ve kendisine güvenmesi gerekmektedir.
- Hile eylemini gerçekleştirecek kişinin, diğer kişileri ya kendisini desteklemeyi ya da hileyi gizlemeyi sağlaması için ikna kabiliyetinin olması gerekmektedir.
- Hile eylemini gerçekleştirecek kişinin, hilenin ortaya çıkarılmasını engelleyebilmek için hile soruşturmacılarına yalan söyleme kabiliyetinde olması gerekmektedir.
- Hile eylemini gerçekleştirecek kişinin, hilenin her an ortaya çıkma riski bulunduğundan oldukça uzun bir süre gizliliği sürdürme gibi stresli bir durumla baş edebilmesi gerekmektedir.

Hile Türleri

Hileli işlemler literatürde çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Hile türlerinin işletme odaklı olarak sınıflandırılması şu şekildedir (Bozkurt, 2011, s. 65, Terzi, 2012 s. 45):

Çalışan Hileleri: İşletme çalışanın işletme varlıklarına el koyması veya yasa dışı yollarla işverenini dolandırmasıdır. Zimmet yolu ile hırsızlık ya da mesleki hileler olarak da adlandırılmaktadır.

Yönetim Hileleri: İşletmenin mali durumunu olduğundan daha iyi veya daha kötü göstermek ile mali tablolarda yapılan tahrifatlardır. Hileli finansal raporlama ya da finansal tablo hileleri olarak da adlandırılmaktadır.

Yatırım Hileleri: Değersiz veya hiç yapılmayan yatırımların olaydan şüphe duymayan yatırımcılara satılmasıdır.

Satıcı Hileleri: İşletmeye mal veya hizmet satanların tek başına veya işletmeden bir çalışan ile işbirliği yaparak gerçekleştirdikleri hilelerdir. Genellikle satın alınan malların yüksek fiyatlandırılması, ikinci kalite malların sevkiyatı, ödemesi yapılmasına rağmen malların sevkiyatının yapılmaması vb. yollarla yapılmaktadır.

Müşteri Hileleri: İşletmeden mal ve hizmet satın alan müşterilerin tek başına veya işletmeden bir çalışan ile işbirliği yaparak gerçekleştirdikleri hilelerdir. Genellikle satın alınan mal bedellerinin ödenmemesi veya değerinin altında ödemeler yapılması, sahip olmadıkları şeyleri vererek şirketi dolandırmaları vb. yollarla yapılmaktadır.

ACFE (Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği) hile türlerini bir ağaç modelinde ifade etmiştir. Buna göre, ACFE hile ağacında yer alan hile türleri ise şu şekilde sınıflandırılmaktadır (Terzi, 2012, s. 48):

Varlıkların yanlış kullanımı: Varlıkların kötü amaçlı kullanımı olarak da ifade edilebilen bu hile türü, çalışanlar tarafından en sık yapılan hilelerden olup, işletmeye verilen zarar diğer hile türlerine nazaran düşüktür. Hırsızlık eylemi, işletmenin almadığı mallar için ödeme yapılması, zimmete geçirme gibi şekillerde gerçekleşebilir.

Yolsuzluk: Suiistimal olarak da ifade edilebilen bu hile türü, çalışanlar veya üst yönetim tarafından yapılmaktadır.

Hileli Finansal Raporlama: Finansal tablo hilesi olan bu hile türü, üst yönetim tarafından yapılmakta ve az sıklıkta yapılmasına rağmen işletmeye verilen zarar diğer hile türlerine nazaran yüksek tutarlardadır. Raporlamadan kaynaklanan düzensizlikler, mali tablo kullanıcılarını kandırmak için yapılan kasıtlı hatalar veya çeşitli tutarların ihmalidir.

SAS 82'de işletmelerde yapılan hile türlerini açıklamaktadır. Buna göre hileleri iki ana başlıkta toplamak mümkündür (Bayraklı vd., 2012, s. 75): 1) Hileli mali raporlama, 2) Varlıkların haksız kullanımı.

Yazın Araştırması

Literatürde muhasebe hileleri ile ilgili pek çok çalışma mevcuttur. Öncelikle yapılan kurumsal araştırmalar hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra bazı akademik çalışmalara değinilmiştir. Bunlardan son yıllarda yapılan kurumsal ve akademik araştırmaların bazıları şu şekildedir:

ACFE (Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği), 1996 yılından beri dünya çapında hile konusunda araştırmalar yapan bir kurumdur. 2018 yılında yapmış olduğu hile ile ilgili araştırmaya dünya genelinde 2690 kişi, Türkiye'den 13 kişi katılmıştır. Araştırma sonuçlarından bazıları; hile türü olarak varlıkların kötüye kullanılması % 89 olup, verdiği zarar 114.000 USD tutarında, yolsuzluk % 38 olup, verdiği zarar 250.000 USD tutarında, hileli finansal raporlama % 10 olup, verdiği zarar 800.000 USD tutarındadır. Hilelerin tespit edilme süresi, ortalama 16 ay ve en etkili yöntem % 40 ile ihbarlar olarak belirlenmiştir. Hileye neden olan faktörler olarak da, hilelerin % 50'sinde iç kontrol zayıflığı önemli bir neden olarak belirlenmiştir.

Ernst & Young, 2016'da 62 ülkeden 2.825 kişinin, Türkiye'den 50 kişinin katılımıyla Hile Araştırması yapmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, işletmenin belirlediği hedefleri tutturmak için, mali işlerden sorumlu çalışanların % 42'si, etik dışı davranışlarının olabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca işletmelerine ve çalışma arkadaşlarına sadakat sebebiyle etik dışı davranışları ihbar etme tercihlerinin olmayacağını belirtmişlerdir.

KPMG, 2016'da Bir Suistimalcinin Profili Araştırması'nı yapmıştır. Araştırma, 81 ülkedeki 750 hile olayı değerlendirilerek yapılmıştır. Hilekârın demografik özellikleri ortaya konulmuştur. Araştırma sonuçlarından bazıları; hile olaylarının % 65'i işletme içi çalışan tarafından gerçekleştirilmiştir, bunların % 35'i ise yönetici ve daha üst pozisyonlarda çalışmaktadır, hile olaylarının % 79'u erkek ve 36-45 yaş aralığındaki kişilerce yapılmıştır.

PwC'nin 2016'da yaptığı Ekonomik Suç Araştırması'na, 115 ülkeden 6.337 kişi katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, işletme çalışanlarının % 36'sının hileye karıştığı, profil olarak erkek, iyi eğitilmiş, 31-40 yaş aralığı, işletmede 3-5 yıldır çalıştığı gibi sonuçlar belirlenmiştir. Ayrıca hile türlerinden varlıkların kötüye kullanımı % 64, yolsuzluk ise % 24 olarak belirlenmiştir.

Baird ve Zelin de (2008) çalışanların hile algısı ve raporlama eğilimleri ile ilgili bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre; çalışanların davranışı onaylaması ile rapor etme eğilimi arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiş olup, kadınların söz konusu eğilimi erkeklere nazaran daha fazla olduğu belirlenmiştir. Ayrıca hile türlerinden; hileli finansal raporlama uygulamasına, varlıkların kötüye kullanımı ve yolsuzluklara nazaran daha duyarlı oldukları belirlenmiştir.

Aytekin vd. tarafından (2015) Balıkesir ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının hile belirteçlerine yönelik yaklaşımları araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; kadın meslek mensuplarının erkeklere nazaran daha fazla hile belirteçleri ile karşılaştığı belirlenmiştir. Aynı banka numarası ve posta adresine sahip birden fazla çalışanın olması, bankadan ödendi bilgisi geldiği halde kayıtlarda yer almayan çekler, kârlarda açıklanamayan azalmalar, faaliyet giderlerinin artması, müşterilere olağan dışı yapılan ödemeler, tahsilatı yapılmayan satışlar, şüpheli alacaklar tutarındaki artışlar gibi hile belirteçleri ile karşılaşıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca teknolojik bilgi yetersizliğinin muhasebe hatalarına sebep olduğu ifade edilerek, bu durumun eğitim düzeyi azaldıkça katılımın artması şeklinde bir sonuç verdiği belirlenmiştir.

Aslan vd. (2017) Yalova'da faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının hile eğilimi ve mesleki etik konularıyla ilgili algıları değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; vergi uygulamaları ve vergi oranlarının, denetim yetersizliğinin hile üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Katılımcılar, mesleki etik kurallara uygun davrandıklarını ancak etik dışı davranışlar sonucu verilen cezaların yeterli olmadığı görüşlerini bildirmişlerdir. Ayrıca, mesleki etik ile ilgili düzenlemelerin yetersizliği ve merkezi bir mesleki etik kurulun olması gerektiği ifade edilmiştir.

Dönmez ve Karausta tarafından (2011) Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine mesleki hile algısı ve ihbar etme eğilimleri ile ilgili bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; mesleki hile algısı ile ihbar etme eğilimi arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca hile türlerinden; hileli finansal raporlama ile varlıkların kötüye kullanımı uygulamalarına daha duyarlı oldukları belirlenmiştir. Kadınların erkeklere nazaran hile eğiliminin ve ihbar etme eğiliminin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Doğan ve Nazlı (2015), muhasebe hata ve hilelerinin önlenmesinde işletme yönetiminin sorumluluğu ile ilgili bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, etkin bir iç kontrol sisteminin, yönetim tarafından hata ve hileli uygulamalar sonucunda cezai yaptırımların olması, yönetimin personelinin eğitim, konferans ve seminerlerle bilgi seviyesini artırması, işe alım sürecinde özel hayatın irdelenmesi, yöneticilerin dürüst ve ahlaki niteliklere haiz olması gibi hususların hata ve hileli uygulamaları azaltacağı belirlenmiştir. Ancak, yönetimin yenilikçi ve esnek olmaması ve muhasebe bilgi yetersizliği gibi unsurların hata ve hileli uygulamaları arttıracığı belirlenmiştir.

Doğan vd. (2018) Adana, Ankara ve Antalya'da faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının hile yapmaya eğilim düzeylerinin tespitine yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre; katılımcıların, lüks yaşam tercihi, meraklı, risk seven, gizliliği önemseyen, her zaman daha fazlasını elde etmeye çalışan gibi hilekârların bir takım karakteristik özelliklerine sahip oldukları belirlenmiştir.

Gümüş ve Göğebakan (2016) Aydın ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının hile eğilimleri ve etik algıları ile ilgili bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre; muhasebe hata ve hilelerin mevcut olduğu ve bu durumun etikten sapmalara sebep olduğu belirlenmiştir. Hata ve hileli uygulamalara ve dolayısıyla etik sapmalara sebep olarak; mükellefler, hükümet politikaları, vergi uygulamaları, mesleki örgütlenme ve toplumsal yapı gibi hususlar belirlenmiştir. Katılımcıların % 92'si merkezi bir etik kurulun olmasından yana görüş bildirmişlerdir. Ayrıca mükellef istek ve baskılarından hileli uygulamalara başvurduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların % 62'si mükelleflerinin karın olduğundan daha yüksek gösterilmesi, % 59'u giderlerin azaltılması veya gelirlerin azaltılması ve vergi matrahının

düşürölmesi hususunda baskı altında olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların % 45'i vergi yasalarındaki boşluklardan yararlanmaya çalıştığını, % 40'ı vergi oranlarının yüksek ve enflasyonun yüksek olması sebebiyle hileye başvurabileceğini ifade etmişlerdir.

Özkul ve Özdemir tarafından (2013) çalışan hilelerinin önlenmesine yönelik kurumsal işletmelerdeki insan kaynakları sorumlularının yaklaşımlarını değerlendirmek üzere bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarından bazıları; katılımcıların hepsi yaşanan muhasebe skandallarından haberdar olup, üst yönetim ile ilişkili olarak kendilerinin de sorumlu olduklarını belirtmişlerdir. Hileleri önlemeye yönelik olarak işe alım sürecinde özgeçmiş araştırmalarını proaktif bir uygulama olarak belirtmişlerdir. Katılımcıların % 75'i hile vakası ile karşılaştıklarını ifade etmişlerdir ve cesur, zeki, becerikli, izin kullanmayı sevmez, güvenilir, yönetimle iletişimi iyi, borç yükü fazla şeklinde bir hilekâr profili belirleyebilmişlerdir.

Özçelik vd. tarafından (2017) Antalya, Isparta ve Burdur'da faaliyette bulunan muhasebecilere yönelik bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, mükelleflerinden bilanço kârını düşük gösterme isteklerinin olduğu ve BA-BS formlarının sahte fatura kullanımını azalttığı gibi tespitler yapılmıştır. Ayrıca meslek mensuplarının, hilenin, belgesiz yapılan kayıt dışı işlemler şeklinde ifade edildiği belirlenmiştir.

Ömürbek ve Durgunböcü (2018) Isparta ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının hile algılarının değerlendirildiği bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucuna göre; meslek mensupları kredi almak için borç ödeme kabiliyetini iyi gösteren ve verginin yüksek olması sebebiyle giderleri arttırmak ve gelirleri azaltmak gibi yöntemlerle mükelleflerinden istek geldiğini ifade etmişlerdir.

Yardımcıoğlu vd. tarafından (2014) muhasebe hileleri ile ilgili yaptıkları çalışmada, sebep olarak muhasebe sistemindeki mevcut yasal boşluklar tespit edilmiştir. Hilelerin ve yolsuzluğun önlenmesi için hukuki düzenlemelere ihtiyaç olduğu belirlenmiştir.

Yılmaz vd. (2018) Türkiye'deki hile denetçilerinin katılımıyla hilelerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi yöntemlerini değerlendiren bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonuçlarından bazıları; hile politikası, etik ve davranış politikası, hile risk değerlendirmesi, hile konusunda eğitimler verilmesi gibi hile önleyici tedbirler değerlendirilmiştir ve bu uygulamaların mevcut olduğu işletmelerde daha fazla hileli uygulamaların olduğu belirlenmiştir. Bunun nedeni olarak söz konusu uygulamaların sadece sistemsel olarak var olduğu, ancak etkin mekanizmalar olmadığı belirlenmiştir. İşletmelerde hile yapanların özellikleri olarak; erkek, iyi eğitilmiş, orta yaş, 6-10 yıllık iş tecrübesine sahip şeklinde tespitler yapılmıştır.

Araştırma ve Bulgular

Kayseri Üniversitesi muhasebe öğrencilerinin hile algısını ölçmeye yönelik yapılan araştırma, elde edilen verilere yapılan analizler sonucu bulgular yorumlanarak tamamlanmıştır.

Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Kapsamı

İşletmelerin en çok zarara uğradığı ve ortaya çıkarılması en zor olan hileler muhasebe birimlerince yapılmaktadır. Araştırmanın amacı; işletmelerin en fazla zarara uğradığı muhasebe hilelerine, muhasebe öğrenimi gören öğrencilerin bakış açısını değerlendirmektir. Araştırma amacına uygun verileri toplamak üzere anket soruları hazırlanmış ve pilot çalışma ile değerlendirildikten sonra Kayseri Üniversitesi'nde muhasebe öğrenimi gören 51 ön lisans, 61 lisans olmak üzere 112 öğrenciye uygulanmıştır. Anket formu, araştırma amacına yönelik iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilerin genel özelliklerini belirlemeye yönelik 12 soru, ikinci bölümde ise; hile algısını değerlendirmeye yönelik ifadelere katılımın beşli Likert ölçeği ile ölçüldüğü, 7 soru yer almaktadır. Anket öğrencilere uygulandıktan sonra, veriler SPSS paket programına aktarılarak, frekans ve ortalama değerler belirlenmiştir, güvenilirlik, normallik testleri yapılmıştır. Araştırma ile ilgili oluşturulan hipotezlere de istatistiksel analizler uygulanmıştır.

Araştırmaya Katılanların Genel Özellikleri

Araştırmanın amacına yönelik olarak ankete katılan öğrencilerin genel özelliklerini belirlemek amacıyla birinci bölümde yöneltilen sorulara ilişkin elde edilen bulgular ve frekans dağılımları Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1. Katılımcılar Hakkında Genel Bilgiler

Değişken	Düzy	n	%
Cinsiyet	Kadın	53	47
	Erkek	59	53
Hayatınızın büyük bölümünün geçtiği yer	Köy/Kasaba	23	20
	Şehir Merkezi	89	80
Aile ile ilişkisi	Kötü	4	5
	İyi	42	37
	Çok iyi	66	58
Aile dışı insanlarla ilişki	Kötü	3	3
	İyi	73	65
	Çok iyi	36	32
İnançlı bir kişi misiniz?	Evet	106	95
	Hayır	6	5
	Yok	2	2
Kardeş sayısı	1	22	19
	2 ve daha fazla	88	79
Arkadaş sayısı	Yok	3	4
	1	1	1
	2-5	29	25
	5'ten fazla	79	70
Aylık ortalama harçlık	300TL ve daha az	48	42
	301-500 TL	38	33
	501 TL ve daha fazla	26	25
Bölümünüzü seviyor musunuz?	Evet	79	70
	Hayır	33	30
Bölümünüz ile ilgili düşünceniz	Kötümser	13	12
	Kararsız	42	38
	İyimser	57	50
Muhasebeci olmak istiyor musunuz?	Evet	65	58
	Hayır	47	42
Toplam		257	100,0

Ankete katılan öğrencilerin %53'ü erkek, %47'si kadındır. % 79'unun kentli olduğu, % 95'nin aile ilişkileri iyi düzeyde, % 97'sinin ailesi dışındaki bireylerle ilişkileri iyi düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda katılımcıların sorunlu, geçimsiz kişiler olmadığı söylenebilir. Katılımcıların % 94'ü inaçlı öğrencilerdendir. % 78'i 2 ve daha fazla kardeş sahibi, % 95'i 2 ve daha fazla arkadaş sahibidir. Katılımcıların sorumluluk bilincinin gelişmesine katkı sağlayan sosyal bir ortamda olduğu söylenebilir. Harçlık düzeyi olarak katılımcıların % 42'sinin düşük bir gelir düzeyi ile öğrenimini sürdürdüğü belirlenmiştir. Katılımcıların % 70'i okuduğu bölümü sevmekte, % 50'si bölümüyle ilgili iyimser düşüncede, % 58'i muhasebeciliği meslek olarak yürütmeyi düşünmektedir. Bu bağlamda geleceğine muhasebe mesleği ile yön verecek ve muhasebeye ilgi duyan öğrencilerle anket yapma avantajı sağlandığını söyleyebiliriz. Başka bir ifade ile araştırma amacına uygun bir hedef kitle ile yapılmıştır.

Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Toplamda 112 öğrenciye uygulanan ankete güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach's Alpha değeri 0,907 olarak belirlenmiştir. Elde edilen değer, ankete verilen cevapların yüksek derecede güvenilir kabul edilebileceğini göstermektedir. Güvenilirlik katsayıları, hile algısını değerlendirmeye yönelik ankette yer alan her bir ifadeye yönelik değerlendirildiğinde; en düşük katsayı 0,884 olarak, en yüksek katsayı 0,900 olarak belirlenmiştir. Bu değerlerden, ankette yer alan hile algısını değerlendirmeye yönelik ifadeler verilen yanıtların da yüksek derecede güvenilir kabul edilebileceği ifade edilebilir.

Frekans ve Ortalamalara İlişkin Bulgular

Ankette katılımcıların hile algısını değerlendirmeye yönelik ifadelerle ilişkin katılım gösterenlere (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş bildirenlere) ilişkin frekans ve ortalama değerler aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 2. Frekans ve Ortalamalar

Soru numarası	N	%	Ortalama	Standart Sapma	Grup Ort.
Soru 1	5	10	1,5446	1,00349	
Soru 2	8	16	1,8125	1,13528	
Soru 3	10	20	1,8571	1,15359	
Soru 4	6	12	2,1696	1,34826	1,6779
Soru 5	8	16	2,0982	1,36203	
Soru 6	4	8	2,0000	1,28750	
Soru 7	3	6	1,8750	1,28837	

Ankette öğrencilere bir firmanın çalışanı olarak, aşağıda ifade edilen muhasebe hilelerine yönelik önermelere katılım düzeyleri beşli Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. Öğrencilerden katılım düzeyini “kesinlikle katılıyorum- kesinlikle katılmıyorum” aralığında derecelendirmeleri istenmiştir:

Soru 1: Önemli bir maddi sıkıntı içerisindeyken ödünç olmak üzere işyerimden izinsiz nakit kullanmamda bir sakınca yoktur.

Soru 2: İşyerimin karşıladığı bazı harcamalarımı mislisiyle göstermemde bir sakınca yoktur.

Soru 3: İşyerimdeki eşya veya ürünleri kişisel faydam için kullanmamda bir sakınca yoktur.

Soru 4: Firmanın tedarikçilerinden ve müşterilerinden kendime yakın hissettiklerimin menfaatini korumaya çalışırım.

Soru 5: Tedarikçilerden ve müşterilerden kendi kişisel menfaatlerim için taleplerim olabilir.

Soru 6: Bankadan kredi çekmek için firma gelirlerini arttıran ve giderlerini azaltan kayıtların yapılmasında bir sakınca yoktur.

Soru 7: Daha az vergi ödenmesi için firma gelirlerini azaltan ve giderlerini arttıran kayıtların yapılmasında bir sakınca yoktur.

Ankette hile algısını değerlendirmeye yönelik ifadeler öğrencilerin katılım düzeyi 1,6779’dur. Bu değere göre, öğrencilerin hile algısının düşük olduğu söylenebilir. Hile algısının değerlendirilmesine yönelik ifadeler “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde görüş bildirilmiştir. Katılımcılar, “Firmanın tedarikçilerinden ve müşterilerinden kendime yakın hissettiklerimin menfaatini korumaya çalışırım” şeklindeki ifadeye 2,1696 düzeyinde bir görüş bildirmişlerdir. Bu değer yanıtlar içerisinde en yüksek değer olarak, ancak yine “katılmıyorum” şeklindeki görüşü ifade etmektedir. Katılımcılar, “Önemli bir maddi sıkıntı içerisindeyken ödünç olmak üzere işyerimden izinsiz nakit kullanmamda bir sakınca yoktur” şeklindeki ifadeye 1,5446 düzeyinde bir görüş bildirmişlerdir. Bu değer ise yanıtlar içerisinde en düşük değer olarak “kesinlikle katılmıyorum” şeklindeki bir görüşü ifade etmektedir.

Hipotezlere Yönelik İstatistiksel Analiz Sonuçları

Bu aşamada, ankette belirlenen özellikler ile hile algısına ilişkin oluşturulan hipotezler test edilmiştir. Araştırma konusuyla ilgili oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1= Kadın ve erkeklerin hile algısı düzeyleri arasında farklılık vardır.

H2= Köylü ve kentlilerin hile algısı düzeyleri arasında farklılık vardır.

H3= Yaşlıların hile algısı düzeyleri gençlere göre farklılık göstermektedir.

H4= Öğrencilerin aile ilişkileri ile hile algısı düzeyleri farklılık göstermektedir.

H5= Öğrencilerin aile dışındaki kişilerle ilişkiler ile hile algısı düzeyleri farklılık göstermektedir.

H6= Öğrencilerin kardeş sayıları ile hile algısı düzeyleri farklılık göstermektedir.

H7= Öğrencilerin arkadaş sayıları ile hile algısı düzeyleri farklılık göstermektedir.

H8= Öğrencilerin aylık harçlıkları ile hile algısı düzeyleri farklılık göstermektedir.

H9= Bölümünü seven öğrenciler ve sevmeyen öğrenciler ile hile algısı düzeyleri arasında farklılık vardır.

H10= Bölümüyle ilgili düşünceler ile hile algısı düzeyleri farklılık göstermektedir.

H11= Muhasebeci olmak isteyen ve istemeyen öğrenciler ile hile algısı düzeyleri arasında farklılık vardır.

H12= İnançlı ve inançlı olmama ile hile algısı düzeyleri arasında farklılık vardır.

Oluşturulan hipotezlere ilişkin yapılan testler ile ilgili tablolar ve test bulguları ile ilgili açıklamalar tablonun altında sırasıyla yer almaktadır.

Tablo 3. Cinsiyete Göre T testi

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Sapma Ort.
Kadın	53	2,7547	,62221	,08547
Erkek	59	3,0463	,47355	,06165

T testi sonucuna göre, kadın ve erkeklerin ile hile algısı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($t=-2,807$; $p=0,160$). Sonuç olarak, H1 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4. Yaşa Göre ANOVA Analizi

Kareler Toplamı	DF	Ortalama kare	F	Sig.
Gruplar Ara.	2,342	9	,260	,800
Gruplar halinde	33,170	109	,325	
Toplam	35,512	111		

ANOVA testi sonucuna göre, yaşlı öğrencilerin, genç öğrencilere kıyasla hile algısı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($F=,800$; $p=0,617$). H2 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5. Yerleşim Yeri Göre T testi

Yerleşim yeri	N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Sapma Ort.
Kasaba	23	2,8725	,49845	,10393
Kent	89	2,9176	,58396	,06190

T testi sonucuna göre, kasabada ve kentte yaşayan öğrencilerin hile algısı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($t=-,340$; $p=0,240$). Sonuç olarak, H3 hipotezi reddedilir.

Tablo 6. Harçlığa Göre ANOVA Analizi

Kareler Toplamı	DF	Ortalama kare	F	Sig.
Gruplar Ara.	,839	9	,419	1,319
Gruplar halinde	34,673	109	,318	
Toplam	35,512	111		

Anova testi sonucuna göre, öğrencilerin aylık harçlık düzeyleri ile hile algısı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($F= 1,319$; $p=0,272$). H4 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7. Aile ile Olan İlişkilere Göre ANOVA Analizi

Kareler Toplamı	DF	Ortalama kare	F	Sig.
Gruplar Ara.	,990	9	,495	2,020
Gruplar halinde	11,764	109	,245	
Toplam	12,754	111		

ANOVA testi sonucuna göre, öğrencilerin aileleriyle olan ilişki düzeylerine göre hile algısı düzeyleri arasında % 99 güven aralığında anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmaktadır ($F= 2,020$; $p=,044$). Post hoc testlerinden Tukey sonuçlarına göre aile ile ilişkisi kötü olan katılımcıların, aile ile ilişkisi çok iyi olan katılımcılara göre hile algısı yüksektir. H5 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. Sosyal Çevre İle Olan İlişkilere Göre ANOVA Analizi

Kareler Toplamı	DF	Ortalama kare	F	Sig.
Gruplar Ara.	1,131	9	,566	2,336
Gruplar halinde	11,623	109	,242	
Toplam	12,754	111		

ANOVA testi sonucuna göre, öğrencilerin sosyal çevreleri ile olan ilişki düzeylerine göre hile algısı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($F= 2,336$; $p=,108$). H6 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 9. Kardeş Sayısına G6re ANOVA Analizi

	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>DF</i>	<i>Ortalama kare</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>
Gruplar Ara.	1,181	9	1,181	2,290	,037
Gruplar halinde	25,262	109	,516		
Toplam	26,443	111			

ANOVA testi sonucuna g6re, 6ğrencilerin kardeş sayılarına g6re hile algısı d6zeyleri arasında % 99 g6ven aralığında anlamlı d6zeyde bir farklılık bulunmaktadır ($F= 2,290$; $p=,037$). Post hoc testlerinden Tukey sonuçlarına g6re, 2 veya daha fazla kardeşi olan katılımcıların, hiç kardeşi olmayan katılımcılara g6re hile algısı y6ksektir. H7 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 10. Arkadaş Sayısına G6re ANOVA Analizi

	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>DF</i>	<i>Ortalama kare</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>
Gruplar Ara.	,469	9	,235	,433	,651
Gruplar halinde	25,974	109	,541		
Toplam	26,443	111			

ANOVA testi sonucuna g6re, 6ğrencilerin arkadaş sayılarına g6re hile algısı d6zeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($F= ,433$; $p=,651$). H8 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 11. B6l6m6 Sevmeye Durumu T testi

<i>Yerleşim yeri</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>Std. Sapma Ort.</i>
Seven	79	2,7924	,55685	,06265
Sevmeyen	33	3,1859	,49124	,08551

T testi sonucuna g6re, b6l6m6n6 seven 6ğrenciler ve sevmeyen 6ğrencilerin hile algısı d6zeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($t=-3,524$; $p=0,671$). Sonuç olarak, H9 reddedilir.

Tablo 12. B6l6mle İlgili D6ř6nceye G6re ANOVA Analizi

	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>DF</i>	<i>Ortalama kare</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>
Gruplar Ara.	,067	9	,033	,061	,941
Gruplar halinde	26,376	109	,549		
Toplam	26,443	111			

ANOVA testi sonucuna g6re, 6ğrencilerin b6l6m6yle ilgili d6ř6nceleri ile hile algısı d6zeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($F=,061$; $p=,941$). H10 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 13. Muhasebeci Olma İsteği İle T testi

<i>Yerleşim yeri</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>Std. Sapma Ort.</i>
İsteyen	65	1,6088	,76735	,09518
İstemeyen	47	2,1337	1,04614	,15260

T testi sonucuna g6re, muhasebeci olmak isteyen ve istemeyen 6ğrenciler ile hile algısı d6zeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($t=-3,065$; $p=0,001$). Sonuç olarak, H11 kabul edilir.

Tablo 14. İnanca G6re T Testi

<i>Yerleşim yeri</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>Std. Sapma Ort.</i>
İnançlı	106	1,7803	,87090	,08459
İnançsız	6	2,6905	1,49671	,61103

T testi sonucuna g6re, kendilerini inançlı ve inançsız ifade eden 6ğrencilerin hile algısı d6zeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($t=-2,387$; $p=0,035$). Tablodaki değerlerin %5 anlamlılık seviyesinde inançsız katılımcıların ortalama cevaplarının (2,6905), inançlı katılımcıların cevaplarından (1,7803) b6y6k olması sebebiyle, inançsız katılımcıların hile algısının daha y6ksekte olduğu ifade edilebilir. Sonuç olarak, H12 hipotezi kabul edilir.

Sonuç

İşletmeler, etkin hile m6cadele programlarını belirlemeden 6nce, hile eğilimi d6ř6k olan çalışanı istihdam etme sorumluluğunu yerine getirmelidir. Nitekim her fırsatta hile yapan veya fırsat bulduğunda hile yapan çalışan sayısı 6nemli d6zeydedir. Hile ile m6cadeleye bu sayıyı azaltmakla başlanmalıdır.

Geleceğin muhasebecileri olarak muhasebe öğrencilerinin, muhasebe hilelerine bakış açılarını değerlendiren bu çalışmada, hile algısı düşük seviyelerde belirlenmiştir. Muhasebe hileleri kapsamında en düşük katılım “Önemli bir maddi sıkıntı içerisindeyken ödünç olmak üzere işyerimden izinsiz nakit kullanmamda bir sakınca yoktur” şeklindeki ifadeye olmuştur. Öğrenciler muhasebe hilesi olarak bu önermeye “kesinlikle katılmamak” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Muhasebe hileleri kapsamında en yüksek katılım “Firmanın tedarikçilerinden ve müşterilerinden kendime yakın hissettiklerimin menfaatini korumaya çalışırım” şeklindeki ifadeye olmuştur. Öğrenciler muhasebe hilesi olarak bu önermeye “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin katılım durumu ile aileleriyle ilişkileri, kardeş sayıları ve inanç durumları arasında yapılan testler sonucu anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Buna göre; aileleriyle iyi ilişkileri olan, tek kardeş olan ve inançlı olan öğrencilerin hile algısı daha düşük olarak belirlenmiştir.

Yapılan araştırma sonucuna göre, hile algısı düşük olarak belirlenen öğrencilerin, mesleki hayatlarında hile eğilimine yönelmemeleri için; gerekli etik ve kültürel ortam oluşturulmalı ve rutin eğitimlerle hile eğiliminden caydırıcı etik ve kültürel ortama bağlılığın sağlanması gerekmektedir.

Kaynakça

- ACFE (2018). Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse, <https://www.acfe.com>
- Aslan, T., Kızı, C. ve Din, A. (2017). Muhasebe hata ve hileleri üzerinde etkili faktörlerin muhasebe meslek etiği kapsamında analizi: Yalova örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4(5), 1125-1138.
- Aytekin, S., Sezgin, H. ve Yalçın, M. (2015). Uygulamacıların muhasebede hata ve hileler ile hile belirteçlerine yönelik yaklaşımları: Balıkesir ili örneği. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, Ocak, 69-89.
- Baird, J. E. ve Zelin, R. C. (2008). Understanding employee perceptions of fraudulent activities and their propensity to report those activities using anonymous tip lines: The influence of fraud type, perpetrator gender and observer demographics. *Southern Business Review*, 33, 1-14.
- Batı, M. (2017). Muhasebe hileleri ve vergiden kaçınma. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Bayraklı, H. H., Erkan, M. ve Elitaş, C. (2012). *Muhasebe ve vergi denetiminde muhasebe hata ve hileleri*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Bozkurt, N. (2011). *İşletmelerin kara deliği hile, çalışan hileleri*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Çıtak, N. (2009). *Hileli finansal raporlamada yaratıcı muhasebe*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Doğan, Z., Gülçin, K. ve Nazlı, E. (2018). Muhasebe meslek mensuplarının hile yapmaya eğilim düzeylerinin tespitine ilişkin bir araştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(4), 64-83.
- Doğan, Z. ve Nazlı, E. (2015). Muhasebe hata ve hilelerinin önlenmesinde işletme yöneticilerinin sorumluluğunun tespitine yönelik bir araştırma. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(4), 195-212.
- Dönmez, A. ve Karausta, T. (2011). Çalışanların mesleki hile algısı ve ihbar hattı kullanarak rapor etme eğilimleri üzerine Akdeniz üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesinde yapılan bir araştırma. *İSMMM Mali Çözüm Dergisi*, Mart-Nisan, 17-42.
- Erkan, M. ve Demirel, N. A. (2011). Hata ve hile denetimi: Sermaye piyasası kurulu'na kayıtlı halka açık şirketlere ilişkin düzenlemeler. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 10(33), 2-43.
- Ernst & Young (2016). Global Fraud Survey, <https://fraudsurveys.ey.com/>
- Free, C., Macintosh, N. ve Stein, M. (2007). Management controls: The organizational fraud triangle of leadership, culture and control in Enron. *Ivey Business Journal*, July- August.
- Gümüş, U. T. ve Gögebakan, H. (2016). Muhasebe hata ve hileleri ile muhasebe mesleğinde etik, Aydın ilinde muhasebeciler üzerine bir araştırma. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 1(3), 12-27.
- KPMG (2016). Bir suistimalcinin profili. <https://assets.kpmg.com>
- Küçük, E. ve Uzay, Ş. (2009). Hileli finansal tabloların oluşumu ve doğurduğu sorunlar. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 32, 239-258.
- Mengi, B. T. (2012). Hile denetiminde yetkinliklerin değerlendirilmesi- hile karosu. *İSMMM Mali Çözüm Dergisi*, Kasım- Aralık, 113-128.
- Olagbemi, F. O. (2011). *The effectiveness of federal regulations and corporate reputation in mitigating corporate accounting*. USA: Xlibris Corporation.
- Ömürbek, V. ve Durgunböcü, Ö. (2018). Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe hata ve hileleri ile ilgili algılarının incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 1251-1265.
- Özeroğlu, A. İ. (2014). Finansal aldatmaca ve işletme hileleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 180-196.
- Özçelik, H., Aracı, Ö. N. K. ve Keskin, S. (2017). Muhasebe hata ve hileleri: Meslek mensupları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 197-214.
- Özkul, F. U. ve Özdemir, Z. (2013). Çalışan hilelerinin önlenmesinde proaktif yaklaşımlar: Kurumsal işletmelerde insan kaynakları yöneticileri üzerine nitel bir araştırma. *Öneri Dergisi*, 10(40), 75-89.
- Pehlivanlı, D. (2011). *Hile denetimi metodoloji ve raporlama*. İstanbul: Beta Basım Yayın ve Dağıtım A.Ş.
- PwC (2016). Global Economic Crime Survey, <https://www.pwc.com>
- Saruhan, Ş. C. ve Yıldız, M. L. (2012). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Terzi, S. (2012). *Hileli finansal raporlama önleme ve tespit*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, <http://tdk.gov.tr>

Wolfe, D. T. ve Hermanson, D. R. (2004). The fraud diamond: Considering the four elements of fraud. The CPA Journal, 74, 38-42.

Yardımcıoğlu, M., Koca, N., Günay, Y. ve Kocaman, H (2014). Yolsuzluk, muhasebe hileleri ve örnekleri. *Kabramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 4(2), 171-188.

Yılmaz, G., Ataman, B. ve Ayboğa, H. (2018). Hilenin tespit edilmesi ve önlenmesindeki yöntemlerin değerlendirilmesi: Türkiye araştırması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA)*, 3(3), 646-664.

EXTENDED ABSTRACT

Fraud conducted is one of the big obstacles at attainment of the objectives about business enterprises' activities. In this regard, accounting fraud is respected as the most damaged for business and the most difficult being detected. Fight against fraud has a large importance for business. For determining efficient fight against fraud, it is needed to start with evaluating fraud perception. And also before determining efficient anti-fraud programme, caution is warranted to employ personnel whom tendency of fraud is low. Because significance level of fraud that is at every turn as well as when you have the opportunity is large number. It is necessary to start anti- fraud action by minimalizing the number.

In this research so as to determining fraud perceptions of students studying accounting, data were collected by survey method and the results obtained were interpreted. In the questionnaire, the level of participation in the propositions for accounting frauds, which are stated below, as a employee of a firm was evaluated with a 5-point Likert scale. The students were asked to rate the level of participation in the range of "strongly agree- strongly disagree".

According the research that evaluated perceptions of fraud among accounting students as accountants of the future, perception of fraud determined at the lowest level. In the questionnaire, the level of participation of students in expressions aimed at evaluating the perception of fraud is 1,6779. According to this value, it can be said that students' perception of fraud is low. "I strongly disagree" was expressed for the statements regarding the assessment of fraud perception.

Within the scope of accounting fraud, the lowest attendance is for the question as "There is no harm in using unauthorized cash from my workplace on the condition of borrowing when I am in significant financial difficulty". The students replied as "I strongly disagree" for this question as an accounting fraud. The participants expressed an opinion at the level of 1,5446 to the statement as "There is no harm in using unauthorized cash from my workplace on the condition of borrowing when I am in significant financial difficulty". This value is the lowest value of the answers and "I strongly disagree" was expresses as an opinion.

Within the scope of accounting fraud, the highest attendance is for the question as "I try to protect the interests of those close to me from the company's suppliers and customers". The students replied as "I disagree" for this question as an accounting fraud. The participants expressed an opinion at the level of 2.1696 to the statement as "I try to protect the interests of those who feel close to me from the suppliers and customers of the company". This value is the highest value of the answers and "disagree" was expressed as an opinion.

The other statements and their evaluation by the students as below:

The students expresses an opinion at the level of 1,8125 for the statement as "There is nothing wrong with showing some of my expenses in business".

The students expresses an opinion at the level of 1,8571 for the statement as "There is no harm in using goods or products in my workplace for personal benefit".

The students expresses an opinion at the level of 2,0982 for the statement as "I may have requests from suppliers and customers for my personal interests".

The students expresses an opinion at the level of 2,000 for the statement as "In order to take credit from the bank, there is no harm in making records that increase firm revenues and reduce expenses".

The students expresses an opinion at the level of 1,8750 for the statement as "In order to pay less taxes, there is no harm in making records that reduce firm revenues and increase expenses".

In sum, according to the results, perception of fraud among students determined at the lowest level. In addition, significant differences were found between the participation status of the students and their relationships with their families, the number of siblings and their beliefs. According to this, it is determined that students who are single brothers who have good relations with their families and who have faith have a lower tendency to fraud.

According to the results of the research, the students whose perception of fraud was found low, in order to prevent the tendency towards fraud in their professional life; the necessary ethical and cultural environment which discourages the tendency to fraud should be established. Routine training should be ensured for commitment to the ethical and cultural environment which discourages the tendency to fraud.

Bir Aktif İstihdam Politikası Olarak Sosyal Çalışma Programı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama

Bülent ARPAT¹

Öz

Emeğini yükseköğretime kanalize ederek beşeri sermaye maksimizasyonunu hedefleyen üniversite mezunlarının istihdam olanağı bulamaması, genç işsizliğini günümüz işgücü piyasalarının önemli sorunlarından biri haline getirmektedir. Mezunların çalışma hayatı pratiklerinden yoksun olmaları ve piyasa tarafından talep edilen niteliklerden uzak olmaları, bu sorunun başlıca nedenleri olarak kabul görmektedir. İşsizliğin azaltılması ve gençlerin mezuniyetleri sonrası işgücü piyasasına geçişlerinin kolaylaştırılması, aktif istihdam politikalarının (AİP) temel amaçlarından biridir. AİP içerisinde “Toplum Yararına Program-TYP” adı verilen ve kamu yararına ücretli çalışmayı kapsayan bir uygulama icra edilmektedir. Bu uygulamaya, 2019 yılından itibaren “Sosyal Çalışma Programı” (SÇP) adıyla üniversite öğrencileri de eklenmiş ve tatil dönemlerinde ücretli ve sigortalı çalışma olanağı sağlanmıştır. Bu araştırmanın amacı, lisans ve ön lisans öğrencilerin SÇP’ye yönelik görüşleri ve tercihleri ekseninde uygulamanın mezuniyet sonrası istihdama dönüşme potansiyelini değerlendirmektir. Araştırmada öğrencilerin demografik özelliklerine göre değerlendirmeler yapılmıştır. Bu amaçla öğrencilere 20 soruluk elektronik anket uygulanmıştır. Araştırma, kesitsel yapıda ve nicel desenedir. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin %84,3’ü SÇP’den faydalanmayı düşünmektedir. 2. sınıf öğrencilerinin, kadınların, burslu öğrencilerin, öğrenci iken bir iş ilişkisi içinde olanların ilgisi daha yüksek düzeyde iken; ailelerin gelir durumu, daha önce staj vb. uygulama yapma, yaş, okul türü gibi demografik özelliklere göre tercihler farklılaşmamaktadır. Öğrencilerin %94,9’u, SÇP’nin mezuniyet sonrası iş bulmalarına katkı sağlayacağını ve %96,2’si çalışma hayatını tanımayla katkı sağlayacağını düşünmektedir. Bu bulgulara göre SÇP, hem çalışma alışkanlığı kazandırma hem de asgari ücret düzeyinde ücretlendirme özelliğiyle, üniversite öğrencilerinin işgücü piyasasına geçişini kolaylaştıracak bir potansiyele sahip olarak değerlendirilmektedir. Ancak öğrencilerin büyük ölçüde SÇP’den yararlanmayı tercih etmesi ve uygulamanın düşük kontenjanı, bu derece büyük bir talebin karşılanmasının güçlüğüne ilişkin tereddütler ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplum Yararına Program, Sosyal Çalışma Programı, Genç İşsizlik, İşgücü Piyasası

Social Work Program as an Active Employment Policy: An Application on University Students

Abstract

Lack of employment opportunities for university graduates aiming at maximising human capital by channelling their labour into higher education makes young unemployment one of the critical problem areas of today's labour markets. The main reasons for this problem are the lack of working life practices and the lack of qualifications demanded by the market. Reducing unemployment and facilitating the transition of young people to the labour market after graduation is one of the main objectives of active employment policies (AEP). The AEP includes an application called the Community Benefits Program that covers paid work for the benefit of the public. University students have been added to this application called Social Work Program (SWP) and paid, and insured working opportunity has been provided during the holiday periods as of 2019. This study aims to evaluate the potential of the application to be transformed into post-graduate employment based on the opinions and preferences of undergraduate and associate students towards the SWP. In the research, evaluations based on the demographic characteristics of the students were made. For this purpose, 20 questions electronic questionnaire was applied to the students. The research is cross-sectional and quantitative. According to the research findings, 84,3% of the students are considering using SWP. While the interest of 2nd-grade students, women, scholarship students, and students in a business relationship are higher. Preferences based on demographic characteristics such as income status of families, previous internship practices, age, type of school do not differ. 94, 9% of the students think that the SWP will help them to find employment after graduation, while 96, 2% of them think that it will contribute to the recognition of working life. According to these findings, the SWP is considered to have the potential to facilitate the transition of university students to the labour market, both by providing them with the habit of working and wage at minimum wage level. However, students prefer to benefit from the SWP to a large extent, and the low quota of the practice raises doubts about the difficulty of meeting such a significant demand.

Key Words: Community Benefit Program, Social Work Program, University Student, Labor Market

Atf İçin / Please Cite As:

Arpat, B. (2020). Bir aktif istihdam politikası olarak sosyal çalışma programı: Üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 327-340.

Geliş Tarihi / Received Date: 20.07.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.09.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Pamukkale Üniversitesi Honaz MYO, barpat@pau.edu.tr - ORCID: 0000-0002-3512-9969

Giriş

İşsizlik, işgücünün üretim amacıyla yayılmasından bu yana süregelen ve son yüzyıl boyunca alınan tüm ekonomik ve sosyal politika önlemlerine rağmen gittikçe etkisini arttıran, bireysel ve toplumsal bir sorundur (Kumaş, 2001, s. 10). Eğitim ile işsizlik arasındaki ilişkiye göre, eğitim seviyesi arttıkça işsizliğin azalacağı ifade edilmektedir (Gürsel ve Ulusoy, 1999, s. 15). Ancak Türkiye’de eğitim düzeyi yükseldikçe, işsizlikte beklenen azalma ortaya çıkmamaktadır (Bozdağlıoğlu, 2008, s. 55). Bu çerçevede üniversite mezunlarında yüksek oranlarda işsizliğin ortaya çıktığı görülmektedir.

Türkiye’de üniversite mezunu işsizlerin sayısı dramatik düzeydedir. İŞKUR verilerine göre Haziran-2019 döneminde 424.629 ön lisans, 664.507 lisans mezunu kayıtlı işsiz durumundadır. Ön lisans ve lisans mezunu işsizlerin toplam işsizler içindeki oranı % 48,8 düzeyindedir (İŞKUR, 2019a). Bu verilere göre, Türkiye’de bir iş için kayıtlı olanların yarısı ön lisans ya da lisans mezunudur.

Üniversite mezunlarının işsizliğini, genç işsizlik çerçevesinde ele almak gereklidir. Türkiye’de genç işsizlik oranı % 26,1 (TÜİK, 2019), genç işsiz sayısı Haziran-2019 dönemi verilerine göre 1.587.359 kişidir (İŞKUR, 2019a). Taşer vd.ye göre (2015), ön lisans ve lisans mezunu gençler, vasıflı işgücünü temsil ettiklerini düşünerek ücret beklentilerini yüksek tutmaktadır. Bireylerin, üniversite eğitimi yoluyla mesleki niteliklerini arttırmaya yönelik beşerî sermaye yatırımı yapmalarının, ücret beklentisini yükselttiği iddia edilmektedir (Lordoğlu, 2013:107). Mezunların yüksek ücret talebi, vasıfsızlık ve deneyimsizlik ile birleşince, iş hayatına girişte uzun süreli işsizlik ortaya çıkmaktadır (Çetinkaya, 2010, s.52). Bu bulgulara göre mezunların, genç işsizlikle bir arz yönlü mücadele politikası argümanı olarak, yüksek öğretimleri sırasında mesleki niteliklerini arttırma farkındalığına, mesleki vasıflarını geliştirme gayretlerine, çalışma yaşamını tanıma ve deneyimleme fırsatına sahip kılınmaları gereklidir. Böylece üniversite mezunu gençlerin, mezuniyetlerinden kısa bir süre sonra işgücü piyasasına geçişlerine katkı sağlanabilir.

Toplum Yararına Program (TYP), bir ülkedeki işsizlerin, kamuda yaratılan işlerde geçici süre ile istihdam edilmesine dayanan, işgücünün niteliklerini geliştirmek, istihdam edilebilirliklerini arttırmak ve işsizliği azaltmak amacıyla uygulanan aktif istihdam politikalarından (AİP) biridir. TYP, yapılan düzenlemelerle, 2019 yılı yaz döneminden itibaren sınırlı sayıda olmak üzere, üniversite öğrencilerini de kapsamına alan bir hüviyete kavuşturulmuştur². Programın amaçları arasında üniversite öğrencilerinin çalışma yaşamını tanıması, onu deneyimleme olanağı sağlaması ve çalışma disiplini kazandırmak yer almaktadır. Bu yönüyle TYP’nin üniversite mezunlarında, dolayısıyla gençlerde, yüksek oranda ortaya çıkan işsizliğe çözüm üretmesi, beklentilerden biridir. TYP’nin sadece üniversite öğrencileri kapsamında gerçekleştirilen uygulaması, “*Sosyal Çalışma Programı - SÇP*” olarak adlandırılmaktadır. Bir başka deyişle SÇP, özünde bir TYP bileşeni/uygulaması olup, bu kapsamda çalıştırılan kesimlerin sadece üniversite öğrencileri olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede İŞKUR tarafından üniversite öğrencilerine yönelik TYP tercihlerinin alınması, öğrenci seçimlerinin ve uygulamalarının yapılmasında SÇP adıyla kavramsallaştırılmış ve ön plana çıkarılmıştır. Bu nedenle kavram, araştırma içinde genel boyutuyla ele alındığında TYP, üniversite öğrencileri çerçevesindeki uygulamayı ifade ettiğinde “SÇP” olarak zikredilecektir.

Bu araştırmanın amacı lisans ve ön lisans öğrencilerinin SÇP tercihlerini belirlemek ve SÇP’nin işgücü piyasalarını tanıma ve istihdam olanağı bulabilme hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktır. Araştırmanın birinci bölümünde genel uygulama olarak TYP kavramsal boyutuyla ele alınmış, ikinci bölümde TYP’nin üniversite öğrencileri ile uygulamasına yer verilmiş, üçüncü bölümde yöntem ve dördüncü bölümde bulgulara yer verilerek sonuç ve önerilere erişilmiştir.

Kavramsal Boyutuyla Toplum Yararına Program

Türkiye’de yüksek işsizlik ve özellikle kadınlar açısından işgücüne düşük katılım oranları, işgücü piyasasının temel özelliklerindedir. TÜİK verilerine göre (2019), işsizlik oranı % 14,7, işgücüne katılım oranı % 52,5 ve kadınların işgücüne katılım oranı % 34 olarak gerçekleşmiştir. Kayıt dışı istihdam oranı ise % 33,5’dir. Bu durumu değiştirmek için etkili ve yeni istihdam olanakları geliştirme çabaları, özellikle son dönemlerde artmış durumdadır. TYP, bu doğrultuda, işgücünün niteliklerini geliştirmek, istihdam edilebilirliklerini arttırmak ve işsizliği azaltmak için uygulanan AİP’lerden biridir. Program, Türkiye’de kamu istihdam hizmeti veren İŞKUR tarafından yoğun olarak uygulanmaktadır (Aşkın ve Aşkın, 2017, s. 3).

2 Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Resmî Gazete Tarih: 16.11.2018, Sayı: 30597.

AİP içinde talep yönlü iş yaratma politikası bileşenlerinden biri olan TYP'nin öncelikli hedef kitlesi gençler, uzun dönemli işsizler, kadınlar, yaşlılar, engelliler ve göçmenler gibi iş bulma şansı zayıf olan gruplardır (Uşen, 2007, s. 66). Programın sadece bu grupları kapsaması, AİP'nin maliyetinin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle tüm işsizler yerine, düşük vasıflı, düşük iş tecrübeli ve/veya uzun süreli işsiz olanlar program kapsamına alınmaktadır. Program kapsamındaki grupların diğer özelliği de bu kişilerin emek piyasasına girişte veya yeniden girişte dezavantajlı konumda olmalarıdır (Vazquez-Alvarez, 2004, s. 2).

TYP, özellikle ekonomik durgunluk veya kriz dönemlerinde, artan işsizlik ve yoksulluğun şiddetinin azaltılması amacıyla uygulanmaktadır (Dar ve Tzannatos, 1999, s. 19). Program ile işsizler, kamuda yaratılan işlerde geçici süre ile istihdam edilmektedir. Yaratılan işler genellikle altyapı, çevre koruma ve refah iyileştirme, kamuya açık mekanların bakım ve onarımı, sağlık ve refah hizmetleri ve belediye hizmetleri gibi alanlardır (Kapar, 2005, s. 347; Evans-Klock vd., 1998, s. 27). TYP kapsamındaki işler düzensiz, güvencesiz ve düşük gelirli işler olmaları ve yoksulluğu dindirme olanağı bulunmadığı için sıklıkla eleştirilmektedir (Gün, 2013). Yapılan araştırmalara göre, programların kısa dönemde olumlu etkiye sahip olduğu görülmesine rağmen, uzun dönemde katılımcıların işgücü piyasasındaki durumları bakımından olumlu sonuçlar ortaya çıkarmamaktadır (Caliendo ve Schmidl, 2016, s. 1; Erhel vd., 1996, s. 293; Dar ve Tzannatos, 1997, s. 18; Aşkın ve Aşkın, 2017, s. 13-14). Anılan olumsuz sonuçlar aşağıda maddeler halinde özetlenmektedir:

- Kısa süreli istihdam yaratmakla birlikte kalıcı istihdama geçişi kolaylaştıracak bir beceri-meslek kazandır(a)mamaktadır,
- Proje ile ancak geçici ve kısa süreliğine işsizlik ve yoksulluğun ortaya çıkardığı baskılar hafifletilebilmektedir,
- Katılımcılar, program sonrası, iş arama davranışında bulunmak yerine tekrar programa katılmak için beklemeyi tercih etmektedir,
- Kamudaki düzenli istihdamı daraltıcı bir etki oluşturmaktadır. Böylelikle kamu eliyle tipik istihdamın yerine atipik istihdam ikame edilmektedir.

İş-Kur istatistiklerine göre Ocak-Haziran 2019 döneminde faal ya da tamamlanmış durumda 144 TYP programı bulunmaktadır. Bu programlardan 206.696 kişinin faydalandığı belirtilmektedir. Bu kişilerin 90.320'si erkek, 116.378'si kadındır (İŞKUR-2019b). Bu sayıya SÇP'den faydalanması öngörülen ve kura çekimiyle belirlenen 20.000 üniversite öğrencisi dâhildir.

Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Çalışma Programı Uygulaması

SÇP, yükseköğretim öğrencilerinin (*açık öğretim, yüksek lisans ve doktora öğrencileri hariç*) çalışma hayatıyla tanışmalarını sağlamak ve bu kişilere çalışma disiplini kazandırmak amacıyla Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında, toplumsal faydanın yüksek olduğu alanlarda kamu kurum veya kuruluşlarıyla en fazla üç ay süreyle çalıştırılması öngörülmektedir. Öğrencilerin iş görme edimini yerine getireceği SÇP faaliyetleri (*Yönetmelikte TYP olarak belirtilmektedir*), aşağıdaki alanları kapsamaktadır:

- Doğanın korunması,
- Kültürel mirasın restorasyonu, korunması ve tanıtılması,
- Kütüphanelerin bakımı ve düzeni,
- Kamu kurumlarının kültürel ve sosyal hizmetlerinin desteklenmesi.

SÇP uygulamasında usul ve esaslar aşağıdaki gibi belirlenmiştir (Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2018):

- *Yararlanma Süresi:* En fazla 3 aydır.
- *Faydalanılabilecek Dönemler:* SÇP döneminde, dersleri devam eden öğrenciler ile zorunlu staj yapmakta olan öğrenciler uygulamadan yararlanamayacaklardır.
- *Çalışma Süresi:* Haftada 3 gün ve günde 8 saat olarak uygulanacaktır.
- *İzin Süreleri:* Kullanılabilecek ücretsiz izin süresi 5 gündür.
- *Ücret:* Günlük asgari ücret miktarının katılım sağlanan gün sayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutardır. Hafta tatili günleri ile çalışmanın yapılmadığı diğer günler için ödeme yapılmamaktadır.

Öğrencilerin SÇP'den birden fazla dönemde faydalanması mümkün olmasına rağmen, üniversite hayatı boyunca en fazla 90 gün yararlanabilmeleri mümkündür. Bir dönemde ise en fazla 42 günlük çalışma yapmasına izin verilmektedir. SÇP'den yararlanma için bazı kriterlere uygunluk da aranmaktadır. Aşağıdaki hallerde öğrencilerin SÇP'ye başvurusuna izin verilmemektedir (İŞKUR, 2019c):

- Başvuru tarihinde ya da programın düzenlendiği aralıkta staj yapan, uzun vadeli sigorta programları kapsamında çalışan veya başka bir işyerinden sadece kısa vadeli sigorta programlarından sigortalılığı bildirilen öğrenciler,
- 4'lük sistemde 2'nin, 100'lük sistemde 53,33'ün altında başarı puanına sahip öğrenciler.

Bu kriterlere göre üniversite öğrenimin zorunlu kıldığı yaz stajlarını yapanlar ile tam ya da kısmi süreli çalışanlar, bu süreler içinde programın kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca, akademik performansı düşük olan öğrencilerin de SÇP uygulamasından dışlandığı görülmektedir. Öğrencilerin işyeri uygulamalarında edindiği mesleki bilgi ve deneyimler ile akademik performansın ilişkili olmadığı dikkate alındığında (Akşit vd., 2017), 53,33 puanlık akademik başarı puanı uygulaması, mesleki performansını yükseltme potansiyeline sahip düşük akademik performanslı öğrenciler için önemli bir kısıt olarak değerlendirilmektedir.

AİP'nin istihdama etkisi ve maliyet etkinliğinin AİP'nin tasarımına bağlı olduğu ifade edilmektedir (Brown ve Koetti, 2015, s. 26). Buna göre yararlanıcıların sayısı, yapılan işlerin niteliği ve mesleki eğitime uyumu, yararlanma şartları ve ücret hadleri gibi değişkenlerin, programın başarısı üzerinde etki oluşturacakları söylenebilir. Diğer yandan AİP harcamalarının düşük olması halinde, genç işsizliğin ortaya çıkacağı ya da önlenemeyeceği vurgulanmaktadır (Marques ve Hörisch, 2019, s. 19). Buna göre düşük bütçeli ve sınırlı katımlı bir SÇP uygulamasının, öğrenci tercihlerinden bağımsız olarak, genç işsizlik üzerinde ancak sınırlı bir etki oluşturması olasıdır. Bu olasılığı destekleyen başka bir iddiaya göre, hükümet harcamalarının özel tasarruflara göre yetersiz olmasının da işsizliği oluşturduğu-büyüttüğü iddia edilmektedir (Kaboub, 2007, s. 8-10'dan aktaran Özdemir, 2019, s. 2540).

Türkiye'de lisans ve ön lisans mezunu gençlerde işsizlik oranları, diğer gruplara göre daha yüksektir (Arpat, 2018, s. 2193). ILO verilerine göre genç işsizliği, yetişkin işsizliğinden 2,9 kat daha fazladır (ILO, 2015, s. 79). Türkiye'de nitelikli işgücü talebi artarken aynı zamanda işgücü arzı ile işgücü talebi arasında nitelik yönünden bir uyumsuzluk bulunmaktadır (İzgi, 2012, s. 302). Buradan hareketle mesleki eğitimin piyasanın talep ettiği özellik ve kalitede yürütül(e)mediği ve eğitim-istihdam bağlantısının kurulamadığı ifade edilmektedir (Bozdağhoğlu, 2008, s. 55; Gürsel, 2005, s. 20). Gençler genellikle ilk işlerini ve sahip olacakları ücretleri beğenmediklerinden, işverenler ise tecrübe eksikliği, vasıf uyumsuzluğu ve ücret beklentisini karşılayamama, işten çıkarmanın daha az maliyetli olması gibi nedenlerden iş akdini feshetmektedir (Seçer, 2006, s. 81).

Yukarıda anılan fesih gerekçeleri dikkate alındığında, SÇP'nin, öğrencilerin işgücü piyasasında karşılaşacakları düşük ücret, tecrübe eksikliği ve vasıf uyumsuzluğu gibi sorunlara çözüm üretmesi olanaklı görülmemektedir. Ancak uygulama, öğrencilerin işyerinde karşılaşabilecekleri sorunları tecrübe etme ve onlarla başa çıkma deneyimi kazandırma konusunda katkı sağlayabilir. Dahası, öğrencilerin işyerlerinde diğer çalışanlarla kuracakları iletişim ve etkileşim temelinde çalışma yaşamının zorluklarını anlama ve buna uygun tutumlar geliştirme konusunda da bir bilinç kazandırabilir. Ön lisans ve lisans müfredatlarının pek çoğunda sadece kısa süreli stajlara yer verildiği, hatta bazı lisans programlarında stajlara hiç yer verilmediği göz önüne alındığında, SÇP'nin çalışma hayatını tanımak için önemli bir fırsat oluşturacağı söylenebilir. Diğer yandan işgücü piyasasında başarılı olmak için üniversite eğitimi ile mesleki eğitim ilişkisinin giderek azaldığına vurgu yapılmaktadır. Bir başka deyişle, akademik eğitim almaksızın mesleki yeteneklerin geliştirilmesinin, emek piyasalarında daha başarılı seçenekler sunduğuna dair daha iyi kanıtlar bulunduğu iddia edilmektedir (Lerman, 2013, s. 16). Bu iddia dahi, SÇP'nin öğrencinin mesleki yeteneğini geliştirici şekilde kurgulanması ile, mezuniyet sonrası istihdam olanağı bulabilmesi için daha güçlü fırsatlar sunabileceğini göstermektedir.

Yöntem

Araştırmanın amacı Üniversite öğrencilerinin SÇP'ye katılım konusundaki tercihlerinin ve uygulama hakkındaki düşüncelerinin değerlendirilmesidir. Öğrencilerin SÇP'yi hem mezuniyet sonrası istihdama katkı sağlaması hem de çalışma yaşamını tanımaya katkı sağlama bakımından değerlendirmeleri talep edilmiştir. Veri toplama amacıyla anket yöntemi kullanılmıştır. Ankette ayrıca öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara da yer verilmiştir.

Araştırmanın yürütümüne esas teşkil edecek üç problem cümlesi aşağıdaki gibidir:

1. Üniversite öğrencileri SÇP uygulamasından faydalanmayı ne derecede tercih edecektir?
2. Üniversite öğrencileri SÇP'yi mezuniyet sonrası istihdamlarına katkı sağlamaları bakımından işlevsel olarak değerlendirmekte midir?
3. Üniversite öğrencileri SÇP'yi çalışma hayatını tanıma ve deneyimleme açısından uygun bir araç olarak değerlendirmekte midir?

Değerlendirme, öğrencilerin çeşitli demografik özellikleri bağlamında yürütülmüştür. Araştırma kesitsel yapıda ve nicel araştırma desenindedir. Araştırma analizlerinde betimsel ve çıkarımsal yöntemler birlikte kullanılmıştır.

Araştırmanın örneklemini Ege ve Akdeniz bölgelerindeki iki Üniversitede ön lisans ve lisans öğrenimi gören 399 öğrenciden oluşturulmuştur. Lisans ve ön lisans öğrencilerinin birlikte tercih edilmesinin nedeni, SÇP uygulamasının üniversitelerdeki sadece bu grup öğrencileri kapsama almasından kaynaklanmaktadır. Öğrencilerin seçiminde kolayda örnekleme metodu tercih edilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya dâhil edilen öğrencilerinin ön lisans/lisans ve bölüm/programlarına göre dağılımı Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamındaki Öğrencilerin Bölüm/Programlara Göre Dağılımı

Bölüm - Program	Ön Lisans / Lisans	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
İşletme Yönetimi	Ön Lisans	17	4,3	4,5	4,5
Pazarlama	Ön Lisans	12	3,0	3,2	7,7
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	Ön Lisans	53	13,3	14,1	21,8
İş Sağlığı ve Güvenliği	Ön Lisans	42	10,5	11,1	32,9
Bankacılık ve Sigortacılık	Ön Lisans	35	8,8	9,3	42,2
Sosyal Hizmetler	Ön Lisans	1	,3	,3	42,4
Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı	Ön Lisans	1	,3	,3	42,7
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	Ön Lisans	3	,8	,8	43,5
Sağlık Kurumları İşletmeciliği	Ön Lisans	15	3,8	4,0	47,5
Lojistik	Ön Lisans	29	7,3	7,7	55,2
İngiliz Dili ve Edebiyatı	Lisans	2	,5	,5	55,7
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	Lisans	117	29,3	31,0	86,7
İşletme	Lisans	1	,3	,3	87,0
Uluslararası Ticaret ve Finans	Lisans	49	12,3	13,0	100,0
Toplam		377	94,5	100,0	-
Cevapsız		22	5,5	-	-
Genel Toplam		399	100,0	-	-

Tablo 1'e göre araştırmaya en yüksek katılım ön lisans programlarında % 13,3 ile "Halkla İlişkiler ve Tanıtım" programından, lisans bölümleri içinde ise % 29,3 ile "Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri" bölümündendir. Araştırma katılımcılarının % 55,2'si ön lisans öğrencilerinden, % 44,8'i de lisans öğrencilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 2'de öğrencilerin yaz döneminde SÇP'den faydalanma tercihlerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Bu bulgular, öğrencilerin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinden bağımsız olarak derlenmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin TYP Tercihleri (Genel)

Tercih	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	332	83,2	84,3	84,3
Hayır	62	15,5	15,7	100,0
Toplam	394	98,7	100,0	-
Cevapsız	5	1,3	-	-
Genel Toplam	399	100	-	-

Tablo 2'ye göre üniversite öğrencilerinin SÇP'ye yüksek oranda ilgi gösterecekleri anlaşılmaktadır (% 84,3). 20.000 kişilik kontenjan dikkate alındığında, pek çok öğrencinin talepte bulunsa dahi programdan faydalanması mümkün görünmemektedir. Gençlerin tecrübe eksikliği ve niteliklerinin işgücü piyasası ihtiyaçlarına cevap verememesi ile birlikte yeni işler yaratılmaması; gençlerin işsizliğinin temel nedenleri arasında sayılmaktadır (Erdayı, 2009, s. 134; Kelleci ve Türk, 2016, s. 12). Üniversite öğrencisi gençlere SÇP ile geçici ve kısmi statülü istihdam yaratılması pozitif bir gelişme olmakla birlikte, atipik niteliklere sahip bu tip bir istihdamın dahi daha geniş ölçekte oluşturulamaması, programdan elde edilebilecek faydayı azaltıcı yönde bir etki oluşturacaktır.

Tablo 3'de, araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördüğü sınıfa göre dağılımları ile bu dağılımın SÇP'ye etkisi görülmektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Dağılımları ve SÇP Tercihleri

<i>Sınıf</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Geçerli Yüzde</i>	\bar{x}	<i>S.D.</i>	<i>Welch Testi Bulguları</i>			
1. Sınıf	269	67,4	67,9	1,18	0,388	<i>Statistic</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>p</i>
2. Sınıf	70	17,5	17,7	1,09	0,282				
3. Sınıf	57	14,3	14,4	1,13	0,334				
Toplam	396	99,2	100,0	1,16	0,365	<i>Post Hoc İstatistikleri</i>			
Cevapsız	3	,8	-			<i>Levene p</i>	<i>Fark Grup</i>		<i>p</i>
Genel Toplam	399	100,0	-	0,000			1. Sınıf – 2. Sınıf		0,049
									Games-Howell Testi

Tablo 3'e göre araştırma kapsamındaki öğrencilerin geneli 1. sınıfta öğrenim görmektedir. Öğrencilerin sınıf değişkeninin SÇP tercihleri üzerine etkisi, tek yönlü varyans analizi ANOVA ile test edilmiştir. ANOVA istatistiği için ilk olarak gruplar arası varyansın homojenliğini test etmek üzere Levene istatistiği kullanılmıştır (Nordstokke ve Zumbo, 2010). Levene istatistiği p değeri 0,000'dır. Bu bulguya göre gruplar arası varyansın homojen olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p = 0,000 < 0,05$). Varyansların homojen olmaması halinde genellikle Welch testi tercih edilmektedir (Lu ve Yuan, 2010, s. 3). Welch testi bulgularına göre öğrencinin öğrenim gördüğü sınıfa göre SÇP tercihi, istatistiksel olarak % 95 anlamlılık düzeyinde ($\alpha=0,05$ hata payında) farklılaşmamaktadır [Welch's $F_{(2-126,302)} = 2,943, p = 0,056 < 0,05$]. Ancak %90 anlamlılık düzeyinde ($\alpha=0,10$ hata payında) gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu söylenebilir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Post Hoc testlerinden Games-Howell testi tercih edilmiştir. Games-Howell testi, gruplar arası varyansın eşit olmaması halinde kullanılan Post Hoc istatistiklerinden biridir (Kayrı, 2009, s. 56). Test, eşit olmayan varyanslar ve eşit olmayan örnek boyutları için tasarlanmış olup q istatistik dağılımını esas almaktadır (www.ibm.com). Games-Howell testi sonuçları incelendiğinde, SÇP tercihleri arasındaki farklılığın, 1. sınıf öğrencileri ile 2. sınıf öğrencileri arasındaki farktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu bulgulara göre ikinci sınıf öğrencilerinin SÇP tercihleri, birinci sınıf öğrencilerine göre daha yüksek düzeydedir.

Öğrencilerin SÇP tercihlerinin belirlemeye yönelik anket uygulaması, 2018-2019 eğitim-öğretim yılının güz döneminde yapılmıştır. 1. sınıf öğrencilerinin üniversite eğitimi ile tanışmalarının hemen ardından veri toplanması, bu öğrencilerin uygulamaya temkinli yaklaşmalarının nedeni olabilir.

Üniversite öğrencileri, devletten ve/ya da çeşitli kurum kuruluşlardan burs alarak öğrencilik dönemlerindeki harcamaları için gelir olanağı elde edebilmektedir. Burs alan öğrencilere de SÇP'den faydalanma olanağı tanınmaktadır (İŞKUR, 2019c). Bu amaçla öğrencilerin burs alma durumlarına ilişkin veriler Tablo 4'de derlenmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Burs Alma Durumları

<i>Burs Alma</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Geçerli Yüzde</i>	<i>Birikimli Yüzde</i>
Evet	104	26,1	26,5	26,5
Hayır	289	72,4	73,5	100,0
Toplam	393	98,5	100,0	-
Cevapsız	6	1,5	-	-
Genel Toplam	399	100	-	-

Tablo 4'e göre öğrencilerin yaklaşık ¼'ü (% 26,5'i) herhangi bir Kurum/Kuruluştan burs almakta iken % 73,5'inin burs geliri yoktur. Öğrencilerin burs tutarlarına ilişkin veriler Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5. *Burs Alan Öğrencilerde Burs Tutarlarına İlişkin Bulgular*

<i>Burs Tutarı</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Geçerli Yüzde</i>	<i>Birikimli Yüzde</i>	<i>Mod</i>	<i>Medyan</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Min.</i>	<i>Mak.</i>
<= 500 TL	95	91,3	93,1	93,1					
> 500 TL	7	6,7	6,9	100					
Toplam	102	98,1	100	-	500	500	502,85	200	1.400
Cevapsız Genel Toplam	2	1,9	-	-					
Toplam	104	100	-	-					

Tablo 5'e göre burs alan öğrenciler içinde 500 TL ve altında burs geliri olan öğrencilerin oranı % 93,1'dir. En sık tekrarlanan 500 TL düzeyinde burs alan öğrenci sayısı 59 iken, "470 TL" düzeyinde burs alan öğrenci sayısı 30 kişidir. Merkezi eğilim ölçüsü bulgularına göre burs tutarının aritmetik ortalaması 500 TL civarındadır.

Tablo 6'da üniversite öğrencilerinin SÇP tercihlerinin bursluluk durumuna göre analizi bulguları görülmektedir.

Tablo 6. *Öğrencilerin Bursluluk Durumuna Göre TYP Tercihleri*

	<i>Burs Almayan Öğrencilerin TYP Tercihleri</i>				<i>Burs Alan Öğrencilerin TYP Tercihleri</i>			
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Geçerli Yüzde</i>	<i>Birikimli Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Geçerli Yüzde</i>	<i>Birikimli Yüzde</i>
Evet	234	81,0	81,5	81,5	95	91,3	91,3	91,3
Hayır	53	18,3	18,5	100	9	8,7	8,7	100
Toplam	287	99,3	100	-	104	100	100	-
Cevapsız G. Toplam	2	0,7	-	-	0	-	-	-
Toplam	289	100	-	-	104	100	-	-
<i>Burs Alma Durumu</i>	<i>Frekans</i>	\bar{x}	<i>S.D.</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>		
Evet	104	1,09	0,283	-2,728	250,349	0,007		
Hayır	287	1,18	0,389					

Tablo 6'ya göre hem burs alan öğrencilerde hem de burs almayan öğrencilerde SÇP kapsamında çalışma eğilimi yüksektir. Bulgular incelendiğinde, burs alan öğrencilerde SÇP tercihinin burs almayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı, bağımsız örneklem t testi ile sınanmıştır. Test bulgularına göre burs alan öğrencilerde SÇP tercihleri, burs almayan öğrencilere göre istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksektir ($p = 0,007 < 0,05$).

Bu bulgulara göre, öğrencinin burs yoluyla gelir elde etmesi, temel hedeflerinden biri öğrenciye gelir sağlamak olan SÇP'nin tercih edilebilirliği üzerinde etkili olmuştur. Aylık ortalaması 502,85 TL olan burslu öğrenciler SÇP'ye katılım konusunda büyük oranda isteklidir. Öğrencilerin burs gelirlerine rağmen SÇP yoluyla ilave gelir elde etmeyi tercih etmeleri, gelirlerini maksimize etme eğilimini göstermektedir. Bir başka ifadeyle öğrenci gelir elde ettikçe, daha fazla gelir elde etmek üzere güdülenmektedir. Henüz öğrencilik yıllarında ortaya çıkan bu gelir maksimizasyonu hedefi, uzun çalışma süreleriyle desteklendiği takdirde, mezuniyet sonrası "iş beğenmeme" nedeniyle oluşan genç işsizliğini azaltıcı bir rol oynayabilir. Dahası, öğrencinin mezuniyet sonrası istihdam olanaklarının zorluğunun SÇP sayesinde farkına varması ve gelirini mezuniyet sonrası da devam ettirme güdüsü ile, daha iyi bir öğrenme ve daha yüksek performanslı bir mezuniyet için çabasını da maksimize edebilir. Elde edilen bulgulara göre, ayrıca, öğrencilerin burs alsın ya da almasın hem çalışmayı deneyimlemeyi hem de ücret elde etmeyi bütüncül bir avantaj olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu bulgulara dayanarak, yüksek öğrenim öğrencilerinde bursluluğun, SÇP'ye olan talebi arttıracığı ve bu talebin daha yüksek SÇP kontenjanlarıyla desteklenmesi halinde genç işgücünün mezuniyet sonrası işgücüne geçişinde olumlu kazanımlar sağlayacağını söylemek mümkündür.

Tablo 7'de öğrencilerin ailelerinin gelir durumları ile SÇP tercihleri karşılaştırılmıştır.

Tablo 7. Öğrencilerin Ailelerinin Gelir Durumu ile SÇP Tercihlerinin Karşılaştırılması

Aile Geliri	Frekans	Yüzde	\bar{x}	S.D.	Levene p	Welch Testi Bulguları			
						Statistic	df	dE	p
<= 2.050 TL	216	55,2	1,12	0,327	0,000	2,240	2	114,784	0,111
2.051-4.000 TL	129	33	1,2	0,404					
> 4.001 TL	46	11,8	1,2	0,401					
Toplam	391	-	1,16	0,364					
Cevapsız	8	-	-	-					
Genel Toplam	399	-	-	-					

Öğrencilerin ailelerinin gelirleri 3 grupta ele alınmıştır. Araştırmanın yapıldığı dönemde asgari ücret 2.020 TL olarak uygulanmaktadır (2019 yılı). Tablo 7'ye göre öğrencilerin ailelerinin geneli, asgari ücrete kadar olan gelir grubunda iken (% 55,2), bu grubu 2.051-4000 TL aralığındaki gelir grubu izlemektedir (% 33). En üst gelir grubu olan 4.000 TL üzerinde gelire sahip olan ailelerin oranı % 11,8 düzeyindedir. Bu verilere göre her iki öğrenciden birinin ailesi, asgari ücrete kadar olan gelir grubundadır.

Öğrencilerin ailelerin gelir durumları ile SÇP tercihleri, tek yönlü varyans analizi "ANOVA" ile karşılaştırılmıştır. ANOVA istatistiği için ilk olarak gruplar arası varyansın homojenliğini test etmek üzere Levene istatistiği kullanılmıştır (Nordstokke ve Zumbo, 2010). Levene istatistiği p değeri 0,000'dır. Bu bulguya göre gruplar arası varyansın homojen olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p = 0,000 < 0,05$). Varyansların homojen olmaması nedeniyle Welch testi ile analize devam edilmiştir (Lu ve Yuan, 2010, s. 3). Welch testi bulgularına göre öğrencinin ailesinin gelirine göre SÇP tercihinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir [Welch's $F_{(2-114,784)}=2,240$, $p = 0,111 > 0,05$]. Bu bulguya göre, üniversite öğrencilerinin ailelerinin gelirlerinin farklılaşması, SÇP tercihlerini farklılaştırmamaktadır. Bir başka ifadeyle öğrencisinin ailesinin gelir düzeyi, SÇP tercihinde etkili bir değişken değildir.

Bu bulgulara göre, aile geliri en yüksek grupta olan öğrencilerin de, üniversite öğrenimi sırasında dahi, düzenli gelir getirici bir işte aktif olarak çalışabileceğini göstermektedir.

Daha önce herhangi bir işyerinde üniversite öğreniminin bir parçası olarak staj ya da benzeri (işbaşı/işyeri eğitimi vb.) kısa süreli ve formel bir çalışma yapmanın, SÇP tercihleri üzerine etkisi Tablo 8'da görülmektedir.

Tablo 8. Staj vb. Uygulamaların SÇP Tercihine Etkisi

Staj vb. Yapma	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde	\bar{x}	S.D.	t	df	p
Evet	55	13,8	13,9	13,9	1,15	0,359	-0,2	392	0,842
Hayır	342	85,7	86,1	100	1,16	0,366			
Toplam	397	99,5	100	-	Levene p				
Cevapsız	2	5	-	-	0,687				
G. Toplam	399	100	-	-					

Tablo 8'e göre araştırma kapsamındaki öğrencilerin çok azı (% 13,9), staj vb. bir uygulamayı yaptığını beyan etmişlerdir. Staj vb. uygulama yapmanın SÇP tercihinin etkisi, bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Levene istatistiği p değerine göre grup varyanslarının homojen dağıldığına kanaat getirilmiştir ($p = 0,687 > 0,05$). T testi bulgularına göre, staj vb. uygulama yapanlar ile yapmayanların SÇP tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p = 0,842 > 0,05$).

Tablo 8'e göre, staj vb. uygulamalar yapmanın, SÇP tercihi üzerinde etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, üniversite öğrencilerinin okul dışı mesleki uygulama yöntemleri üniversitelerin akademik birimlerinin tercihlerine ve öğrenim görülen süreye göre çeşitli biçimlerde uygulanmaktadır (3+1, 7+1, 3+3 dönem uygulamaları, yaz stajları vb.). Bu uygulamaların çoğunda öğrencilerin hiç ücret almadığı ya da çok düşük ücretlerle çalıştırıldıkları bilinmektedir (Arpat ve Namal, 2019). Ayrıca, üniversitelerin mevcut staj uygulamalarının genellikle kısa erimli olması ve doğrudan çalıştırma pratiklerini içermemesi nedeniyle çoğunlukla eleştirilmektedir. Staj ve eşdeğeri uygulamaların anılan dezavantajları, öğrencilerin, SÇP'yi iş görme, vasıflarını geliştirme, iş yaşamını deneyimleme ve gelir elde etme açısından daha avantajlı olarak değerlendirdiklerini göstermektedir.

Tablo 9'da öğrencilerin SÇP tercihlerinin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmektedir.

Tablo 9. Cinsiyetin SÇP Tercihine Etkisi

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde	\bar{x}	S.D.
Kadın	236	59,1	59,6	59,6	1,11	0,31
Erkek	160	40,1	40,4	100	1,23	0,424
Toplam	396	99,2	100	-	<i>t</i>	<i>df</i>
Cevapsız	3	0,8	-	-	-3,208	269,297
G. Toplam	399	100	-	-		<i>p</i>

Tablo 9'a göre katılımcıların % 59,6'sı kadın, % 40,4'ü ise erkektir. Elde edilen ortalamalara göre kadınlar SÇP'den faydalanma konusunda erkeklerden daha isteklidir (*Veri setinde "evet"lerin "1", "hayır"ların "2" olarak kodlanmasından dolayı 1'e yakın ortalama skorları daha olumlu talebi ifade etmektedir*). Cinsiyetin SÇP tercihine etkisi, bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre gruplar arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı düzeydedir ($p = 0,001 < 0,05$). Bu bulguya dayanarak, kadınların SÇP kapsamında çalışma konusunda erkeklere göre daha istekli oldukları söylenebilir.

Türkiye'de kadınların işgücü piyasasına katılım oranları (15 yaş üstü % 34,2), erkeklerden (15 yaş üstü % 72,7) daha düşük düzeydedir (TÜİK, 2018). Bu oranın azlığı, işgücü piyasalarındaki köklü bir sorunu yansıtmakta ve sanayileşmiş ülkelerle Türkiye arasındaki önemli farklılıklardan birini oluşturmaktadır (Ay, 2012, s. 324). Yapılan araştırmalara göre, kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe, işgücüne katılım oranlarının arttığı ifade edilmektedir (Parlaktuna, 2010; Dayıoğlu ve Ercan, 2010). Üniversite öğrencilerinin genelinin daha önce hiç staj vb. mesleki uygulama yapmadığı (Tablo 8) bulgusu göz önüne alındığında SÇP, kadın öğrenciler için, ilk çalışma ve ücret elde etme deneyimi olacaktır. Yükseköğretim düzeyindeki kadın öğrencilerin SÇP deneyimini de yaşaması, mezuniyet sonrası işgücüne daha büyük oranda kadın katılımına katkı sağlayabilir.

Bu bölümde, devam eden öğrencilikleri ile birlikte işgücü piyasasında çalışmakta olan öğrencilerin (*çalışan öğrenciler*) SÇP tercihleri ele alınacaktır. Tablo 10'da öğrencilerin işteki durumu ve bu durumun SÇP tercihine etkisine dair hesaplamalar görülmektedir.

Tablo 10. Öğrencilerin İşteki Durumuna Göre SÇP Tercihleri

Çalışma Durumu	Frekans	Geçerli Yüzde	İşteki Durum	Frekans	Yüzde	SÇP Tercihi			
						Evet		Hayır	
						N	%	N	%
Evet	54	13,6	Düzenli ücretli	19	37,3	17	89,5	2	10,5
Hayır	343	86,4	Kendi Namına Çal.	7	13,7	6	85,7	1	14,3
Toplam	397	100	İşveren	6	11,8	4	66,7	2	33,3
Cevapsız	2	-	Ücretsiz aile işçisi	9	17,6	7	77,8	2	22,2
Genel	399	-	Diğer	10	19,6	7	70	3	30
Toplam			Cevapsız	3	-	-	-	-	-
			Toplam	54	100	41	80,4	10	19,6
	Frekans	\bar{x}	S.D.	Levene p	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>		
Evet	54	1,2	0,407						
Hayır	343	1,15	0,358	0,058	1,005	392	0,054		
Toplam	397	-	-						

Tablo 10'a göre öğrencilerin sadece % 13,6'sının, öğrencilikleri ile birlikte yürüttüğü bir iş ilişkisi bulunmaktadır (*54 kişi*). Çalışan öğrencilerin işteki durumuna ait bulgular da Tablo 10'da gösterilmiştir. Buna göre çalışan öğrencilerin geneli, "*düzenli ücretli*" grubunda iş görmektedir. Çalışmakta olan öğrencilerin % 80,4'ü, SÇP'den faydalanacağını beyan etmektedir. Buna göre, çalışan öğrencilerin de SÇP'ye yoğun bir talebi söz konusudur. Bu tercihin nedeni öğrencilerin eğreti işlerde çalışması (*% 78,8'i kısmi süreli çalıştığını beyan etmektedir*), asgari ücretten daha düşük ücret hadlerinde çalıştırılması (*kısmi süreli çalışan öğrencilerde ortalama ücret 896 TL, tam süreli çalışan öğrencilerde ortalama ücret 1.320 TL, asgari ücretin altında çalışma oranı = % 66,7'dir*) ya da mevcut işlerindeki çalışma koşullarının ağır ve tehlikeli olmasından kaynaklanabilir. Bu bulgulara göre üniversite öğrencilerinde güvencesiz ve kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Bir iş ilişkisi içinde olan öğrenciler tarafından dahi SÇP'nin büyük oranda tercih edilmesinin başlıca sebebi, (*asgari ücret düzeyinin altında çalışmanın yaygın olması nedeniyle*) ücretlendirmenin asgari ücret düzeyinden yapılması olabilir.

Öğrencinin çalışma durumunun SÇP tercihine etkisi, bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Test bulgularına göre iki grup arasındaki fark, istatistiksel olarak % 95 anlamlılık düzeyinde ($\alpha=0,05$ hata payında) anlamlı bulunmamıştır ($p = 0,054 > 0,05$). Ancak % 10 anlamlılık düzeyinde ($\alpha=0,10$ hata payında) gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilir. Bu bulgulara göre, çalışma ilişkisi içinde olmayan öğrencilerin SÇP taleplerinin çalışan öğrencilere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 11'de öğrencilerin yaş değişkeninin SÇP tercihlerine etkisi görülmektedir.

Tablo 11. Öğrencinin SÇP Tercihi ile Yaş İlişkisi

Yaş	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	SÇP Tercihi			Sum of Squares	ANOVA			
				\bar{x}	S.D.			df	Mean Squares	F	p
18-22	330	82,7	92,4	1,17	0,375	Between Groups	0,059	2	0,029	0,21	0,811
23-26	23	5,9	6,4	1,13	0,344						
>=27	4	1	1,1	1,25	0,5	Within Groups	49,108	351	0,14		
Toplam	357	89,5	100	Levene p							
Cevapsız	42	10,5	-	0,452		Toplam	49,167	353	-		
G. Toplam	399	100	-								

Tablo 11'e göre öğrencilerin geneli 18-22 yaş grubundadır (% 92,4). Öğrencilerin yaş değişkenine göre SÇP tercihlerinin farklılaşp farklılaşmadığının analizi ANOVA testi ile icra edilmiştir. Levene test istatistiğine göre grup varyansları homojen dağılmaktadır ($p = 0,452 > 0,05$). Buna göre ANOVA istatistiğinin en önemli varsayımı sağlanmış durumdadır. ANOVA test istatistiği değerleri incelendiğinde, yaş gruplarına göre SÇP tercihlerinin istatistiksel olarak anlamlı derecede bir fark oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p = 0,811 > 0,05$). Bu bulguya göre yaş değişkeninin, SÇP tercihi üzerinde anlamlı bir etki oluşturmadığı söylenebilir.

Bu bulgulara göre üniversite öğrencileri hangi yaşta olursa olsun (18-27 yaş aralığında), SÇP'den faydalanma düşüncesindedirler. SÇP talebinin üniversite öğrencisinin yaşına göre değişiklik göstermediğini söylemek mümkündür.

Tablo 12'de üniversite öğrencilerinin okul türüne göre (*lisans-önlisans*) SÇP eğilimleri incelenmektedir.

Tablo 12. Öğrencilerin Okul Türüne Göre SÇP Eğilimleri

Okul Türü	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde	\bar{x}	S.D.
Ön Lisans	230	57,6	57,6	1,18	0,383
Lisans	169	42,4	100	1,13	0,338
Toplam	399	100	-	t	df
Cevapsız	0	0	-	1,263	380,264
Genel Toplam	399	100	-		p
					0,207

Üniversite öğrencilerinde okul türüne göre SÇP tercihlerinin analizi bağımsız örneklem t testi ile yapılmıştır. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin % 57,6'sı lisans öğrencisidir. Ortalama skorlarına göre, lisans öğrencilerinin SÇP eğilimleri ön lisans öğrencilerine göre bir miktar daha yüksektir. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değildir ($p = 0,207 > 0,05$). Bu bulguya göre, ön lisans öğrencileri ile lisans öğrencilerinin SÇP tercihleri arasında okul türüne özgü bir farklılık olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin ön lisans ya da lisans öğrencisi olmasının SÇP tercihleri üzerinde herhangi bir değişiklik oluşturmayacağı anlaşılmaktadır. Buna göre lisansüstü öğrenime kadar olan tüm yükseköğrenim düzeylerinde SÇP'nin büyük ölçüde tercih edileceği anlaşılmaktadır.

Tablo 13'de SÇP'nin öğrencilerin mezuniyet sonrası iş bulmasına katkı sağlayıp sağlamayacağına ilişkin görüşlerinin analizi yer almaktadır.

Tablo 13. Öğrencilerin SÇP'nin Mezuniyet Sonrası İstihdama Katkısı Hakkındaki Görüşleri

İstihdama Katkı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	198	49,6	51,2	51,2
Hayır	20	5	5,2	56,3
Kısmen	169	42,4	43,7	100
Toplam	387	97	100	-
Cevapsız	12	3	-	-
Genel Toplam	399	100	-	-

Tablo 13'e göre öğrencilerin % 51,2'si, SP'nin mezuniyet sonrası iş bulmaya katkı sağlayacağını dşunmektedir. SP'nin istihdamlarına kısmen katkı sağlayacağını düşünenlerin oranı %43,7 iken, hiç katkı sağlamayacağını düşünenlerin oranı sadece % 5,2 düzeyindedir.

Üniversite ğrencileri SP'nin büyük oranda (% 94,8), *-en az-* kısmen de olsa istihdamlarına katkı sağlayacağını dşunmektedir. Öğrencilerin yoğun SP talepleri ve mezuniyet sonrası istihdama katkı sağlayacağına yönelik düşünceleri, mezuniyet sonrası istihdama geçişin zorluğu konusunda bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Bu bulguya dayanarak programın daha yüksek kapasitelerle icra edilmesi ve mümkün olduğunca SP bünyesinde öğrencinin mesleki eğitimiyle paralel işlerde çalıştırılması, anılan katkıyı maksimize edebilir.

Tablo 14'de ise SP'nin öğrencilere çalışma hayatını yakından tanıma fırsatı sağlayıp sağlamayacağına dair görüşleri yer almaktadır.

Tablo 14. Öğrencilerin SP'nin alışma Hayatını Tanımaya Katkısı Hakkındaki Görüşleri

<i>İstihdama Katkı</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Geçerli Yüzde</i>	<i>Birlikli Yüzde</i>
Evet	257	64,4	65,2	65,2
Hayır	15	3,8	3,8	69
Kısmen	122	30,6	31	100
Toplam	394	98,7	100	-
Cevapsız	5	1,3	-	-
Genel Toplam	399	100	-	-

Tablo 14'e göre öğrenciler % 30,6 oranında "kısmen", % 65,2 oranında da SP'nin çalışma yaşamını tanımaya bütünüyle katkı sağlayacağını dşunmektedir.

Üniversite ğrencileri, SP'nin istihdama katkı sağlama konusundaki düşüncelerine paralel olarak çalışma hayatını tanıma konusunda da büyük oranda müspet geri bildirimde bulunmaktadır (%96,2). Bu bulgulara göre niversite öğrencileri büyük oranda SP'nin hem istihdamlarına katkı sağlayacağını hem de çalışma hayatını tanımalarına katkı sağlayacağını dşunmektedir.

Tartışma, Sonuç ve neriler

SP, niversite ğrencilerinin okul masraflarını karşılamak amacıyla, yaz dönemlerinde alıştırılmalarını içeren aktif istihdam politikalarından biridir. Üniversite ğrencilerinin çalışma tercihlerini ve SP hakkındaki düşüncelerini belirlemeye yönelik olarak yapılan araştırma, uygulamaya büyük bir talep olacağını göstermektedir. Uygulamanın başta düşük gelirli gruplar olmak üzere, tüm gelir gruplarındaki ebeveynlerin ocuklarıncı tercih edileceği anlaşılmaktadır. Üniversite öğrenimlerini burslu olarak sürdüren gruplarında uygulamaya yoğun ilgi göstereceği tespit edilmiştir.

Üniversite ğrencilerinin SP tercihleri hakkındaki düşüncelerinin büyük oranda olumlu olduğu ve istihdam oluşturma ile çalışma hayatını tanıma konusundaki beklentilerinin büyük olduğunu ortaya koymaktadır. SP'ye benzer özellikler içeren ve yazında büyük ölçüde eleştirilen staj vb. uygulamaların ise, hem genç işsizliğinin yüksek olması kanıtına hem de kısa süreli olması, ücret ve pratik kazandırmama dezavantajlarına dayanarak öğrencilerce içselleştirilemediği de araştırmamızın dolaylı bulguları arasında ön plana çıkmaktadır.

SP'ye olan yoğun talebin 2019 yaz döneminde 20.000 kontenjanla sınırlandırılması, bu uygulamadan pek çok öğrencinin faydalanamayacağına işaret etmektedir. Ancak gerek talebin büyüklüğu gerekse araştırmanın bulguları, ğrenci yoksulluğunun ulaştığı noktayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu erevede SP'nin hem ğrenci yoksulluğu ile mücadeleye hem de genç işsizlik ile mücadeleye katkı sağlaması beklenmektedir. Ancak SP'nin düşük kontenjanı ve dolayısıyla kısıtlı bütçesinin, bünyesindeki iş çeşitliliğinin azlığı ve içeriğindeki işlerin genellikle mesleki eğitimle bağlantısının kurulamamasının SP'nin yüksek tercih edilebilirliğine rağmen, beklenen hedeflerin gerçekleştirilmesi konusunda etkisiz kalabileceği yönünde endişeler oluşurmaktadır.

SP'den beklenen faydanın elde edilebilmesi için bazı üniversitelerde başlatılan ve öğrencilerin uzun süreli işbaşı-işyeri eğitimi ile çalıştırılmaları biçiminde uygulanan modellere entegre edilmesi, hem işbaşı eğitimlerinin cretlendirme vb. sorunlarının ortadan kaldırılmasına hem de öğrencinin alanına özgü mesleki eğitimine destek mahiyette SP'den faydalanmasına olanak sağlayabilir. Bu yolla ğrenci hem işbaşı eğitimi ile pratik yapma hem de SP ile pratik yapma olanağına kavuşacağından dolayı hem iş

deneyiminin maksimizasyonuna hem de öğrencinin mesleki anlamda daha ileri derecede vasıf kazanmasına sebep olacaktır. Uygulamanın bütünleştirilmesinin anılan faydaları, gençlerin özellikle mezuniyet sonrası işgücüne geçişlerini kolaylaştırmada önemli rol oynayabilecektir.

Bundan sonraki araştırmaların, SÇP'yi tecrübe etmiş öğrenciler ile yürütülmesi, SÇP'nin hem öğrenciye katkısı hem de mezuniyet sonrası istihdama katkısı açısından daha efektif sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Akşit, A., Arpat, B. ve Kalfa, V. R. (2017). Analysis of the Contribution to Professional Knowledge of the Job Training Within the Student Perspective in the 3+1 Education Model-The Example of the Honaz Vocational School. *European Scientific Journal*, Special Edition, 176-192. Retrieved from the ERIC Database. (ED581491)
- Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2018). Retrieved from <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/11/20181116-2.htm> (02.01.2019).
- Arpat, B. ve Namal, M. K. (2019). On-the-job training policy in turkish vocational schools: A case study for the evaluation of Honaz Vocational School. In O. Kulaç, E. Akman & Babaoğlu, C (Eds.), *Public Policy Analysis in Turkey: Past, Present and Future*, Peter Lang Publisher (Baskıda).
- Arpat, B. (2018). Türkiye’de genç işsizlikle mücadelede meslek yüksekokullarında uygulanan işbaşı eğitimlerinin rolü ve önemi: Honaz MYO örneği. *Çalışma ve Toplum*, 59, 2193-2229.
- Aşkın, A. ve Aşkın, Ö. A. (2017). Aktif istihdam politikası olarak toplum yararına programlar: Tokat ili araştırması. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(3), 1-16.
- Ay, S. (2012). Türkiye’de işsizliğin nedenleri: istihdam politikaları üzerine bir değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 321-341.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. U. (2008). Türkiye’de işsizliğin özellikleri ve işsizlikle mücadele politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 45-65.
- Brown, A., ve Koetti, J. (2015). Active Labor Market Programs - Employment Gain or Fiscal Drain?. Springer, *IZA Journal of Labor Policy*, 5(1), 1-30.
- Caliendo, M., ve Schmidl, R. (2016). Youth Unemployment and Active Labor Market Policies in Europe. Springer, *IZA Journal of Labor Policy*, 4(12), 1-36.
- Çetinkaya, E. (2010). Genç işsizliğin teorik açıklamaları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 58, 45-57.
- Dar, A. ve Tzannatos, Z. (1999). *Active Labor Market Programmes, A Strategy for Poverty Alleviation: The Gender Dimension, Development and Technical Cooperation Department*, Issues in Development Discussion Paper, No.10, Geneva:ILO.
- Dayoğlu, M. ve Ercan, H. (2010). *Developing More Effective Labor Market Policies and Institutions in Emerging Economies: Turkey*, ILO Project, Employment Analysis and Research Unit, Geneva.
- Erday, U. (2009). Dünyada genç işsizliği sorununun çözümüne yönelik ulusal politikalar ve türkiye. *Çalışma ve Toplum*, 3, 133-162.
- Erhel, C., Gautie, J., Gazier, B. ve Morel, S. (1996). Job Opportunities For The Hard-to-place. In G. Schmid, J. O’Reilly, & K. Schömann (Eds.), *International handbook of labour market policy and evaluation* (pp. 277-308). Cambridge Publishing.
- Evans-Klock, C., Kelly, P., Richards, P. ve Vargha, C. (1998). *Worker Displacement: Public Policy and Labor Management Initiatives in Selected OECD Countries*, Employment and Training Papers, No.24, ILO: Geneva.
- Gün, S. (2013). Toplum yararına çalışma programı: İşsizlikle mücadelede yeni bir yöntem mi? *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 3(2), 76-95.
- Gürsel, S. (2005). *İşsizliği Yenmek İçin* (3), Vatan Gazetesi.
- Gürsel, S. ve Ulusoy, V. (1999). *Türkiye’de işsizlik ve istihdam* (1. Baskı). İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- https://www.ibm.com/support/knowledgecenter/tr/SSEP7J_10.1.1/com.ibm.swg.ba.cognos.ug_cr_rptstd.10.1.1.doc/c_id_obj_anova.html (05.05.2019).
- ILO (2015). Gençlerde Küresel İstihdam Eğilimleri 2017. Retrieved from http://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_600486/lang--tr/index.htm.
- İŞKUR (2019a). Haziran Ayı Bülten Tablosu. Retrieved from <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/Tablo3> (11.07.2019).
- İŞKUR (2019b). Haziran Ayı Bülten Tablosu. Retrieved from <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/Tablo18> (11.07.2019).
- İŞKUR (2019c). 30 Soruda Sosyal Çalışma Programı. Retrieved from <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/kurs-ve-programlar/sosyal-calisma-programi/> (19.06.2019).
- İzgi, B. B. (2012). Genç İşsizliği ve Eğitim ile Olan İlişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(41), 295-310.
- Kaboub, F. (2007). Employment Guarantee Programs: A Survey of Theories and Policy Experiences, *The Levy Economics Institute of Bard College*, Working Paper no: 498, 1-23.
- Kapar, R. (2005). Aktif İşgücü Piyasası Politikaları, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 341-371.
- Kayri, M. (2009). Araştırmalarda gruplar arası farkın belirlenmesine yönelik çoklu karşılaştırma (Post Hoc) teknikleri. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 51-64.

- Kelleci, S. Ü. ve Türk, Z. (2016). Genç işsizliğin incelenmesi: OECD ülkeleri ve Türkiye karşılaştırması. *Emek ve Toplum*, 5(13), 10-25.
- Lerman, R. I. (2013). Are employability skills learned in U.S. youth education and training programs? *IZA Journal of Labor Policy*, 2(6), 1-20.
- Lordoğlu, K. (2013). Ücret farklılıkları. İçinde N. Gündoğan, ve M. K. Biçerli (Edt.), *Çalışma Ekonomisi-1* (ss. 102-122). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.
- Lu, Z. L. ve Yuan, K. (2010). Welch's t Test. In N.J. Salkind (Edt.), *Encyclopedia of Research Design*, Sage Knowledge: Thousand Oaks.
- Marques, P. ve Hörisch, F. (2019). Understanding massive youth unemployment during the EU sovereign debt crisis: A configurational study. Springer Nature Limited, *Comparative European Politics*, 1-23.
- Nortstokke, D. W., ve Zumbo, B. D. (2010). A new nonparametric levene test for equal variances. *Psicologica*, 31(2), 401-430.
- Özdemir, D. (2019). İşsizliğin azaltılmasında kamusal bir istihdam modeli olarak nihai işveren programı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2539-2558.
- Parlakatuna, L. (2010). Türkiye'de cinsiyete dayalı merkezi ayrımcılığın analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1217-1230.
- Seçer, B. (2006). Genç işsizliği: Eğitim ve istihdamda sorunlar, çözüm arayışları. *Tiske Akademi*, Özel Sayı-1, 271-305.
- Taşer, H., Tokbaş, M. ve Arpat, B. (2015, Kasım). MYO Mezunlarında İşgücüne Katılım ve İstihdam Araştırması: Honaz MYO Örneği. *Honaz Sempozyumu*, Pamukkale Üniversitesi Honaz Meslek Yüksekokulu. Denizli.
- TÜİK (2019). İstihdam, İşsizlik. Ücret, Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (08.06.2019).
- TÜİK (2018). Kadınların İşgücüne Katılım Oranları. Retrieved from <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>, (17.04.2019).
- Uşen, ř. (2007). Avrupa birliği ülkeleri ve Türkiye'de aktif emek piyasası politikaları. *Çalışma ve Toplum*, 2(13), 65-95.
- Vazquez-Alvarez, R. (2004). The economics of active labor market policies. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/237366388_The_Economics_of_Active_Labor_Market_Policies (04.06.2019).

EXTENDED ABSTRACT

One of the groups most affected by unemployment, which is one of the biggest socio-economic problems of today, is youth. In recent years, the increase in unemployment has been dramatic, especially among the young population of higher education graduates. The main reasons for this problem are the fact that young people are deprived of the practices of working life and are far from the qualifications demanded by the market. Reducing unemployment and facilitating the transition of young people to the labour market after graduation is one of the main objectives of active employment policies (AEP). The AEP includes an application called the Community Benefits Program (CBP) that covers paid work for the benefit of the public. University students are included in the CBP scope in order to contribute to school expenditures as of 2019. The application for university students is also called Social Work Program (SWP). With the application, it is envisaged that higher education students will be employed for a maximum of three months in June, July, August and September in public institutions or organisations in areas where social benefits are high in order to enable them to meet their working life and to give them working discipline.

The study aimed to evaluate the opinions of university students about participation in the SWP. Students were asked to evaluate the SWP in terms of both contributing to post-graduation employment and contributing to the recognition of working life. Survey method was used for data collection.

The three problem sentences that will be the basis of the research are as follows:

1. *To what extent will university students choose to benefit from the SWP application?*
2. *Do university students evaluate the SWP functionally to contribute to their post-graduate employment?*
3. *Do university students consider the SWP to be an appropriate tool for recognising and experiencing working life?*

The sample of the study consisted of 399 associate and undergraduate students from two universities in the Aegean and Mediterranean regions. The research conducted to determine the working preferences of university students shows that there will be a great demand for implementation. It is understood that the application will be preferred by the children of the parents in all income groups, especially low-income groups. It has been determined that the groups who continue their university education with scholarships will also show an intense interest in the practice.

It shows that university students' opinions about SWP preferences based on their demographic characteristics are very positive, and they have high expectations about recognising employment and working life. The indirect findings of our research show that the internship and counterparts, which have similar characteristics to the SWP and which were criticised in the literature, are not internalised by the students on the basis of both the evidence of high youth unemployment and the short-term disadvantage of not earning wages and practice.

The high demand for SWP is limited to 20.000 quotas in the summer of 2019, indicating that many students will not be able to benefit from this practice. However, both the size of the demand and the data and findings of the research are remarkable in that they show the point at which student poverty has reached. In this context, the SWP is expected to contribute both to the fight against student poverty and youth unemployment. However, there are concerns that the low quota and therefore limited budget of the SWP, the low diversity of the work in its structure and the lack of connection of the jobs in its content with vocational education may be ineffective in achieving the expected targets despite the high preferability of the SWP.

In order to obtain the expected benefit from SWP, integrating the models initiated in some universities and implemented in the way that students are employed with long-term on-the-job training can enable both on-the-job training to eliminate wage problems and to benefit from SWP in support of the student's field-specific vocational training. In this way, as the student will be able to practice both with on-the-job training and practice with the SWP, this will result in both maximising the work experience and gaining higher professional qualification. The mentioned benefits of the integration of the practice may play an essential role in increasing the employability of young people, especially after graduation.

Şeffaflığı Arttırmaya Yönelik Mekanizmalar ve Finansal Başarının Şeffaflık Üzerindeki Etkisi: BIST XKURY'de Bir Arařtırma¹

Mustafa MORTAŞ² ve Serhat ŞAMİL³

Öz

Çalışmada şeffaflığı arttıran mekanizmalar teorik olarak ele alınmakta ve finansal başarının şeffaf olma üzerinde etkisi olup olmadığı araştırılmaktadır. Öncelikli olarak muhasebe/finansal raporlama standartları ve denetim standartları açısından şletmelerin şeffaflığı ve daha sonra kurumsal yönetim açısından şeffaflık ve kamuyu aydınlatma konuları ele alınmıştır. Daha sonra ise, hem BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde hem de BIST 100 Endeksinde şlem gören şletmelerin 5 yıllık finansal verileri (2011-2015) kullanılarak TOPSIS yöntemi ile finansal performansları standart ve tek bir ölçü haline getirilmiştir. Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık Notları (KASN), İşletme Büyüklükleri, İşletme Borçlanma Oranları ve İşletme Yaşları araştırmanın diğer değişkenleridir. Yapılan analizler sonucunda, şletmelerin finansal başarısının, işletme büyüklüklerinin, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulamaları üzerinde pozitif anlamlı bir etkisinin olduğu, borçlanma oranlarının ise; şletmelerin kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulamalarının üzerinde anlamlı negatif etkisi olduğu görülmüştür. Firma yaşının ise, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulaması üzerinde pozitif ancak anlamlı olmayan etkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları, Şeffaflık, TOPSIS, Panel Veri Analizi

The Mechanisms for Increasing Transparency and the Impact of Financial Success on Transparency: A Research in BIST XKURY

Abstract

The study deals with the mechanisms increasing transparency and the issue whether financial success has impact on transparency or not is investigated. Firstly transparency of companies in terms of accounting/financial reporting standards and auditing standards and then transparency and public disclosure in terms of corporate governance were discussed. Afterwards, financial success of firms (being dealt in both BIST XKURY and BIST 100) has been calculated by TOPSIS Method by using the five-year financial data (2011-2015). Public Disclosure and Transparency Notes (KASN), Business Sizes, Business Borrowing Ratios and Age of Business are other variables of the research. As a result of the analyzes, the financial success of enterprises, business sizes, public disclosure and transparency applications have a positive significant effect on the borrowing rates; It has been observed that enterprises have a significant negative effect on public disclosure and transparency practices. On the other hand, firm age has a positive but not significant effect on public disclosure and transparency.

Key Words: Accounting/Financial Reporting Standards, Transparency, TOPSIS, Panel Data Analysis

Atıf İçin / Please Cite As:

Mortaş, M. ve Şamil, S. (2020). Şeffaflığı arttırmaya yönelik mekanizmalar ve finansal başarının şeffaflık üzerindeki etkisi: BIST XKURY'de bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 341-359.

Geliş Tarihi / Received Date: 02.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.06.2019

¹ Bu çalışma Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 02-M-16No'lu proje verilerinden elde edilerek hazırlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mmortas@kmu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-9759-3038

³ Arş. Gör. - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, sesamil@kmu.edu.tr ORCID: 0000-0003-4075-9268

Eylül 2015). Şeffaflık ve Kamuyu Aydınlatma ilkesi, yukarıda ifade edilenler çerçevesinde dikkate alındığında son yıllarda sermaye piyasasında önemini daha da artırmıştır.

Şeffaflığın sağlanmasında kamuyu bilgilendirmeleri tek başına yeterli görülmemekte, ayrıca sıkı muhasebe kurallarının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bilginin güvenilir ve karşılaştırılabilir olması, firmaların faaliyetlerinin ve risk profillerinin eşit koşullarda değerlendirilmesine imkan sağlayacak olan etkin kural ve standartlara dayalı muhasebe uygulamalarının var olmasıyla yakından ilişkilidir (Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, Ocak 2002).

Şeffaflık ve kamuyu aydınlatmanın işletme düzeyinde benimsenmesi, yatırımcı haklarının korunması ve toplum güveninin kazanılması açısından önemlilik arz etmektedir. İşletmeler uluslararası alanda kabul görmüş rehber niteliğindeki ilkeleri izleyerek, kurumsal şeffaflık derecelerini artırabilmektedirler. Kurumsal şeffaflık ve kamuyu aydınlatma, muhasebe uygulamaları ile doğrudan ilişkilidir. Öyle ki, güvenilir, kapsamlı, ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir finansal tablolar ancak uluslararası alanda kabul görmüş muhasebe/finansal raporlama standartlarının benimsenmesi ile ortaya konulabilmektedir (Arsoy, 2008, s. 17).

Finansal Raporlama Standartlarının anayasası konumunda olan, “Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve”de, faydalı bilginin niteliksel özellikleri başlığı altındaki ilk madde (KGGK, Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve): “*Temel niteliksel özellikler, ihtiyaca uygunluk ve gerçeğe uygun şekilde sunumdur*” şeklinde belirtilerek, finansal raporlar için kesin bir çizgi çizmiştir. Finansal tabloların, finansal tablo kullanıcıları için karar almalarına yardımcı şeffaf ve kamuyu aydınlatıcı bilgi içermesi gerektiği, özellikle temel niteliksel özelliklerde vurgulanmaktadır. Zira gerçeğe uygun sunum özelliği: “*Finansal bilginin kullanıcılara faydalı olabilmesi için ilgili olayları sunması yeterli değildir. Ayrıca açıklamayı amaçladığı ekonomik olayları gerçeğe uygun bir şekilde sunmalıdır. Gerçeğe uygun bir sunumun, tam anlamıyla sağlanabilmesi için üç özelliğe sahip olması gerekir. Buna göre sunum tam, tarafsız ve hatasız olmalıdır*” şeklinde Kavramsal Çerçeve’de tanımlanmaktadır. Hatasız olmakla kalmayıp aynı zamanda tam ve tarafsız olması gerektiği de ciddi şekilde vurgulanmaktadır. Böylelikle kamuyu aydınlatıcı ve şeffaf bir finansal tablonun kamuoyuna açıklanabileceği standartların tamamı için genelleştirilmiştir.

Kavramsal çerçevede tam bir sunum; ekonomik olayın bir kullanıcı tarafından anlaşılması için tanımlamalar ve açıklamalar da dâhil olmak üzere gerekli tüm bilgileri içermesi gerektiği belirtilmiştir. Diğer taraftan TMS–1Finansal Tabloların Sunuluşu Standardında (KGGK, TMS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı); Finansal tabloların amacı belirtilirken, geniş bir kullanıcı kitlesinin ekonomik kararlar almalarına yardımcı olan işletmenin finansal durumu, finansal performansı ve nakit akışları hakkında bilgi sağlamak olduğu da belirtilmiştir. Diğer taraftan yine aynı standartta, finansal tabloların yöneticilerin, kendilerine emanet edilen kaynakları ne etkinlikte kullandıklarını da göstermesi gerektiği de belirtilmiştir. Esasen Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının tam ve doğru biçimde uygulanması durumunda finansal tabloların şeffaf ve kamuyu aydınlatıcı bilgiye sahip olacağı ve hesap verebilir niteliğe kavuşacağı vurgulanmaya çalışıldığı ifade edilebilir.

Yukarıdaki paragraflarda ele alındığı gibi işletmelerin daha şeffaf, kamuyu aydınlatan, hesap verebilir nitelikte finansal bilginin sunumu (disclosure) için Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarının uygulanması gerektiği belirtilmektedir. Diğer bir ifade ile Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarını uygulayan bir işletmenin finansal raporların gerçeğe uygun, zamanında ve karşılaştırılabilir finansal bilgi sunmakla birlikte, finansal bilgi kullanıcıları açısından sunulan bilginin güvenilirlik kısmı eksik kaldığı ifade edilebilir.

Finansal raporların güvenilirlik düzeyi ise bağımsız denetim yolu ile ifade edilebilecektir. Diğer bir ifade ile sunulan finansal raporların ve faaliyet raporlarının şeffaf ve kamuyu aydınlatılabilir nitelikte olup olmadığının belgelenebilmesi ve işletme paydaşlarının güveninin sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan diğer bir önemli unsur; bağımsız denetim raporudur. Bağımsız denetçi, denetim faaliyetlerinin sürdürülmesi ve raporun hazırlanması için Bağımsız Denetim Standartlarını ve Genel Kabul Görmüş Denetim Standartlarını rehber edinmektedir.

Özellikle muhasebe alanında çalışan meslek mensupları, bilim insanları tarafından muhasebe ve denetim kavramlarının birbirleriyle yakın ilişki içinde olduğu bilinmektedir. Çünkü muhasebesiz denetim olmaz ve denetimin gerekliliği muhasebenin gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Kısaca ifade etmek gerekir ise; muhasebesiz denetleme dayanaksız; denetimsiz muhasebe ise sağlamasızdır (Uzay vd, 2009, s. 127).Denetim faaliyetinin yerine getirilmesi ise, muhasebe uygulamalarının güvenilirliği ve standartların

korunmasını birtakım normlar ve kodlar dahilinde gerçekleştirir. Bu önemli görevin yerine getirilmesi kurum içi ve kurum dışı denetçilerin ve denetim komitelerinin etkinliği ve etkililiğinin gücü ile ilişkilidir. Bu sebeple denetim yapısının, muhasebe kalitesinde, finansal şeffaflığın güçlenmesinde ve başarıya ulaşmasında başrol oynadığı belirtilebilir (Abay, 2013, s. 166).

Yaşanan muhasebe skandalları içerisinde en önemlilerinden biri Enron olayıdır. Enron olayı ile birlikte dünyanın en büyük denetim firmalarından olan Arthur Anderson denetim şirketinin de ortaya çıkan yolsuzlukta payının oluşu, denetime olan güvenin de zedelenmesine sebep olmuştur. Çünkü denetimin temel amaçlarından birisi, yukarıda da ifade edildiği gibi finansal tablolara güvenilirlik kazandırmaktır. Diğer bir ifadeyle denetim bir güvence hizmetidir. Benzer bir durum, Türkiye’de İmar Bankası olayında kendini göstermiş ve yatırımcıların piyasalara olan güveninin zedelenmesine neden olmuştur. Denetim faaliyetinin en temel amaçlarından biri, hatalı veya hileli bilgilerin neden olabileceği riski azaltmak, finansal raporlamalarda yöneticilerin yapabilecekleri usulsüzlükleri en aza indirmektir. İşletmelerdeki hile ve usulsüzlüklerin denetim kalitesinin zayıf olduğu durumlarda ortaya çıktığı bilinmektedir (Terzi vd, 2014, s. 194).

İşletmelerin piyasada kalabilmeleri, ancak dürüst ve güvenilir bir yönetim anlayışı ile mümkün olabilecektir. Bu ise, şeffaflık, hesap verebilirlik, sorumluluk ve adillik gibi temel ilkeleri içerisinde barındıran ve yönetim şekli olan “kurumsal yönetim” ile sağlanabilmektedir. Yaşanan finansal krizlerin ve muhasebe skandallarının en önemli sebeplerinden biri; yanlış yönetim politikaları ve finansal tablolarda yapılan yolsuzluklardır. Söz konusu olumsuzluklar işletme tarafından, kurumsal yönetimi tam manasıyla uygulaması ve bağımsız denetim firmalarının işletme finansal tablolarını gerçekçi ve dürüst bir şekilde denetemesi ile giderilebilecektir. Finansal tabloların hata ve yanlışlık içermeye ihtimali, finansal tablolardaki bilgilerden faydalanacakların işletme yönetiminden gelen bilgilere güvenmelerini ve bu bilgileri esas alarak karar almalarını zorlaştırmaktadır. Finansal bilgi kullanıcılarının karar verme sürecinde yararlandıkları finansal ve finansal olmayan bilginin güvenilirliğinin ve doğruluğunun saptanmasında bağımsız denetim önemli bir görev üstlenmiştir.

Kurumsal Yönetim Kapsamında Şeffaflık

Kurumsal yönetimin tüm dünyada ve akademik alanda tartışılmaya başlanmasında iki temel gelişmenin önemli şekilde rol oynadığı belirtilebilir. İlk olarak; küreselleşme ve finansal serbestleşme, şirketlere uluslararası piyasalarda yeni fırsatların ve rekabet ortamının önünü açarken, şirketlerin geleneksel finansman kaynaklarının yanında, yeni finansman imkanlarına ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. Büyüyen şirket yapılarından kaynaklanan bu durum, sahiplik ve kontrol ayrımını ortaya çıkartmış ve şirketlerin farklı paydaşlara yönelik sorunlarını da ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler anonim şirketleri riske açık hale getirirken, şirket içi yolsuzluklar ve kötü yönetimden kaynaklanan iflaslarında artmasına neden olmuştur (Tuna, 2013, s. 5). Küresel anlamda kurumsal yönetim kavramının hızlı gelişimi ülkemizde de yerini bulmuş ve söz konusu kavram hızlı bir şekilde işletme bilgisi olarak ülkemizde yeniden üretilmiştir. Daha sağlıklı ekonomiler, sürdürülebilir kalkınma, şeffaf bir ekonominin varlığı ve ekonomik faaliyetlerde daha adaletli bir paylaşım yapısını sağlamaya yönelik uygulanan kurumsal yönetim, Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı yatırımcıların da yoğun olarak uygulamaya başlamasıyla ekonomik yapı içerisinde yerini almıştır (Kayacan, 2006, s. 29).

İkinci olarak makro ekonomik faktörlerin etkin olduğu nedenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan finansal krizler, önce mikro düzeyde finansal araçlara, daha sonra ekonominin tümüne yayılmıştır. Asya ve Rusya’da yaşanan krizlerden öğrenilen deneyimler ve ABD’de ortaya çıkan şirket skandalları ile başlayan süreç, yatırımcı güvenini tehdit etmeye de başlamıştır. Zayıf kurumsal yönetimden kaynaklı olduğu iddia edilen bu durum, şirketler bazında, hissedarları, yöneticileri, kreditorleri ve diğer paydaşları doğrudan etkilerken, ortaya çıkan maliyetler ise ulusal ekonomilerde önemli yükleri de beraberinde getirmiştir (Tuna, 2013, s. 5). Ortaya çıkan küresel bazdaki finansal krizlerin arkasındaki en önemli nedenlerden biri, yukarıda ifade edildiği gibi, işletmelerin kurumsal yönetim faaliyetlerinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. İşletmeler, küreselleşme ile birlikte hızlı bir rekabet içine girip, bu rekabet şartları içinde büyümeyi sürekli hale getirmek amacı ile uluslararası boyutta bir takım uyum çalışmaları yapmak zorunda olduğu belirtilmelidir. Kurumsal yönetim faaliyeti bu uyum çalışmalarının en önemlilerindedir. İyi bir kurumsal yönetimin başlangıçta mikro temelde işletme çapında, makro baz da ise ülke genelinde fayda sağlayacağı mutlak bir sonuçtur(Karamustafa vd, 2009, s. 101).

Kurumsal yönetim, bireysel ve toplumsal hedefler ile ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurmakla ilgilidir. Kurumsal yönetim çerçevesi, kaynakların verimli kullanımını teşvik eder ve bu

kaynakların sorumluluğu/yönetiminin eşit şekilde hesap verebilirliğini de teşvik eder. Amaç, bireylerin, şirketlerin ve toplumun çıkarlarının mümkün olduğunca eşit düzeyde uyumlu hale getirmektir. Uluslararası kabul edilen kurumsal yönetim ilkeleri işletmelerin, kurumsal amaçlarına ulaşmasını ve bunun yanı sıra işletmelerin yatırımcı çekmesini de amaçlamaktadır (Iskander ve Chamlaou, 2000, s. 4).

Kurumsal yönetim uygulamaları, işletmelerin hem hissedarlar hem de yatırımcılar başta olmak üzere diğer menfaat sahiplerine en yüksek faydayı sağlayacak biçimde yönetilmesini temel almaktadır. Bu bağlamda kurumsal yönetim uygulamaları iki temel amaca hizmet etmektedir. Bunlar; (1) menfaat sahiplerine güvenilir bilgi sağlamak, (2) işletmenin piyasa değerini maksimize etmektir (Gör vd., 2016, s. 675).

Kurumsal yönetimin amaçlarına ulaşması ve kurumsal yönetimden beklenen faydanın sağlanabilmesi için kurumsal yönetim sistemi bir takım ilkeleri bünyesinde barındırmaktadır. Cadbury Raporu'na göre; etkin bir şekilde çalışan kurumsal yönetim için temel ilkeler açıklık, dürüstlük ve hesapverebilirliktir. OECD'ye göre kurumsal yönetimin temel ilkeleri ise; adillik, sorumluluk, şeffaflık ve hesapverebilirliktir (Aracı ve Yüksel, 2016, s. 106).

OECD'nin Kurumsal Yönetim İlkeleri'nin beşinci başlığı Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık İlkesidir. Bu başlık altında kamuyu aydınlatma ve şeffaflık; “*Kurumsal yönetim çerçevesi şirketin finansal durumu, performansı, ortaklık yapısı ve yönetimi dâhil olmak üzere şirkete ilişkin her türlü önemli konuda zamanında ve doğru açıklamaların yapılmasını sağlamalıdır*” şeklinde tanımlanmaktadır. (OECD, G20/OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri)

Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları'nın temel yapı taşı olan Kavramsal Çerçeve'ye göre (KGK, Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve), işletmenin ekonomik kaynakları, işletmeye karşı ileri sürülebilen haklar ve bu kaynaklar ile haklarda değişime neden olan işlemler, diğer olaylar ve koşulların etkileri hakkında bilginin finansal raporlarla sağlanmakta olduğu belirtilmektedir. Finansal bilginin kullanıcılara faydalı olabilmesi için ilgili olayları sunması yeterli değildir. Bununla birlikte açıklamayı amaçladığı ekonomik olayları gerçeğe uygun bir şekilde ve zamanında sunması gerektiği belirtilmektedir.

Şeffaflığı Arttırmaya Yönelik Mekanizmalar

İşletmelerin şeffaflık düzeylerinin artırılmasına yönelik mekanizmalar olarak; bağımsız denetim, muhasebe ve finansal raporlama standartları, iç kontrol ve risk yönetimi, zorunlu kamuyu aydınlatma yükümlülüğü, finansal olmayan raporlama sayılabilmektedir.

Bağımsız Denetim

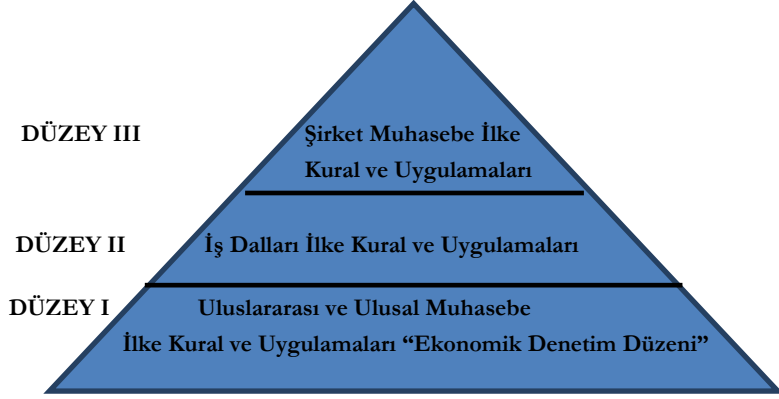
Finansal tabloların denetiminde amaç, finansal tabloların bir bütün olarak saptanmış ölçütlerle uyum içinde bulunup bulunmadıklarını araştırmaktır (Güredin, 2014, s. 16). İşletmelerin faaliyet raporlarında halka açıkladıkları muhasebe bilgileri, etkin bir sermaye piyasasının gelişiminde önemli bir role sahiptir. Denetçilerin firmalar tarafından açıklanan bilgilere etkisinin belli ölçüde o ülkedeki denetçilerin yapısı ve gelişmişlik düzeyi ile denetçilerin denetledikleri firmaları daha ayrıntılı bilgi vermeye teşvik etme ve zorlama yeterliliklerine bağlı olabileceği beklenmektedir (Çürük, 2004, s. 150).

Şeffaflığın sağlanabilmesinin en önemli unsuru güçlü bir bilgi açıklama politikasıdır. Bu durum, şirketlerin piyasada devamlı ve tutarlı bir şekilde gözetlenmesi, değerlendirilmesi ve ilgili tarafların bilgilendirilmesiyle sağlanır. Bununla birlikte, hissedarların, sahiplikten doğan haklarını elde etmelerini ve söz konusu haklarını kullanmalarını sağlar. Şeffaflığın sağlanamadığı veya yanlış bilgilendirmenin olduğu durumlarda menfaat sahipleri çok büyük zarar göreceklerdir (Sevim ve Şen, 2014, s. 151).

Kurumsal yönetim, finansal raporlama sisteminin izlenmesinde en önemli unsurdur. Teorik olarak kurumsal yönetimin güvenilir bir biçimde var olabilmesi için üç izleme mekanizması bulunmaktadır ki bunlar; bağımsız denetim, iç denetim ve yönetim olarak ifade edilebilir (Abdullah vd., 2008, s. 17). Bu bakımdan bağımsız denetimin en önemli amaçlarından biri, piyasada güven ortamının sağlanmasıdır. Bu sebeple hazırlanan finansal tabloların denetçiler tarafından iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Ayrıca finansal tablolara güvenilirliğin sağlanması için finansal tablo hazırlama sürecinin de iyi işlemesi gerekmektedir. Bu sorumluluk tamamen işletmenin sorumluluğunda olup, güçlü bir kurumsal yönetim sisteminin oluşturulması ile yerine getirilebilir. Çünkü finansal raporlama süreci, işletmenin bütün birimlerinden etkilenmektedir (Demirkan, 2016, s. 44).

Muhasebe ve Finansal Raporlama

Finansal raporlar en basit ifadeyle, işletmelerin finansal durumlarını ve faaliyet sonuçlarını ortaya koymak ve gelecekteki nakit akımlarını tahmin etmek amacıyla düzenlenir. Finansal raporların, işletmenin aynası olduğu ve işletmeyle ilgili tarafların işletme hakkında karar almalarını sağladığı temel yapı olduğu belirtilmelidir. Geleneksel olarak da muhasebenin önemi ve yüklenildiği görev bu şekilde ortaya konulur (Kalmış, 2006, s. 140). İşletmenin kurumsal yönetim sistemi, bir bakıma işletmenin ilgililerine sunulan finansal bilgilerin sağlanmasını güven altına alan kurallar topluluğudur. Toplum içinde finansal bilgi üretim sistemini oluşturabilmek için, üç düzeyde önlem alınmalıdır. Finansal bilginin oluşturulmasında üç düzey Şekil-3’teki gibi gösterilmiştir (Aysan, 2007, s. 86).

Kaynak: AYSAN Mustafa A., *Kurumsal Yönetim ve Risk*, Elit Ofset, İstanbul, 2007, s.86

Şekil 1. Muhasebe Uygulamalarının İyi ve Güvenilir Kurumsal Yönetimdeki Düzeyleri

Yukarıdaki şekilde yer alan, tüm düzeydeki kuralların “iyi” ve “güvenilir” olmaları kurumsal yönetim sistemlerinin iyi işleme için bir zorunluluktur. Kısaca belirtmek gerekirse; işletmede kurulabilecek kurumsal yönetim sisteminin amaçlara uygun bir biçimde işletilebilmesi için, dünyada ve ülkelerde “iyi” muhasebe ilke ve kurallarının geliştirilmesi ve işletmelerin kendi finansal bilgi sistemlerinin de bu kurallara uygun olarak iyileştirilmesini sağlaması oldukça önemlidir (Aysan, 2007, s. 87).

Kurumsal yönetim, işletme dışındaki yatırımcıların, fonlarının yanlış kullanılmasından korunmasını sağlayacak bir ilkelere seti olduğu daha önceki başlıklarda vurgulanmıştır. Kurumsal Yönetimin en önemli fonksiyonunun, finansal raporlama sürecinin kaliteli olmasını sağlamak olduğu ifade edilebilir. Finansal raporlama sürecinin kalitesinin artması, muhasebe kalitesinin de artması sonucunu ortaya çıkaracaktır (Gençoğlu ve Ertan, 2012, s. 18). Bu bakımdan finansal tabloların temel amacına hizmet edecek şekilde finansal bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu bilgileri karşılaması gerekir. İşletmeyle ilgili menfaat sahiplerinin, işletme hakkında doğru, zamanında, güvenilir ve anlaşılabilir bir biçimde bilgilendirilmesi gerekmektedir. Menfaat sahiplerinin, çıkarlarının korunup korunmadığı konusunda şüphelerinden arınabilmeleri için, işletme hakkında sürekli doğru ve dürüst bilgiler sunulması gereklidir. Menfaat sahiplerinin ihtiyaç duyduğu bu bilgilerin çok büyük bir kısmı finansal tablolar yolu ile finansal raporlama kapsamında kamuoyuna sunulmaktadır (Arı, 2009, s. 409).

Yukarıda belirtilen ifadeler, Kavramsal Çerçeve de genel olarak belirtilmektedir. Esasen, Kavramsal Çerçeve, finansal raporlamanın amacını ifade eder. Kavramsal Çerçeve’ye göre; finansal raporlamanın amacı, mevcut ve potansiyel yatırımcılara, borç verenlere ve kredi veren diğer taraflara raporlayan işletmeye kaynak sağlama kararlarını verirken faydalı olacak finansal bilgiyi sağlamaktır. Diğer taraftan Kavramsal Çerçeve’de, genel amaçlı finansal raporların mevcut ve potansiyel yatırımcıların, borç verenlerin ve kredi veren diğer tarafların ihtiyaç duyduğu bütün bilgileri sağlamadıkları belirtilmekte olup, bu duruma ilave olarak, genel amaçlı finansal raporların ihtiyaç duyulan tüm bilgileri sağlamasının da beklenmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Bundan dolayı, finansal bilgi kullanıcılarının diğer kaynaklardan elde edilecek bilgileri de göz önünde bulundurması gerektiği belirtilmektedir. Kısaca Finansal Raporlama Standartları şeffaflığı arttırmaya yönelik ilke ve kurallar getirmekle birlikte, Kavramsal Çerçeve de belirtildiği gibi; finansal raporlar, büyük ölçüde, kesin açıklamalardan çok tahminlere, yargılara ve yöntemlere dayanır. Kavramsal Çerçeve, bu tahminlerin, yargıların ve yöntemlerin temelini oluşturan esasları belirler.

İşletmelerde şeffaf bir raporlama sisteminin oluşturulması ve işler bir muhasebe sisteminin yerleştirilmesi noktasında, Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının sürece çok önemli katkıları olacağı belirtilmelidir. İşletmeler tarafından Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının

uygulanmasıyla birlikte, kaliteli ve karşılaştırılabilirlik niteliklerine sahip raporlama yapılabilecek ve finansal tablolar şeffaf, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir ve güvenilir nitelikte olacaktır. Bu sayede faaliyetlerini etkin ve sürekli bir şekilde yürütmek isteyen işletmeler açısından bir zorunluluk haline gelen kurumsallaşma sürecinin önemli koşullarından biri yerine getirilmiş olacak ve işletmelerde etkin bir muhasebe ve finansal raporlama sistemi oluşturulması açısından önemli bir adım atılmış olacaktır (Çelik, 2011, s. 3.).

İç Kontrol ve Risk Yönetimi

İşletmelerin finansal ve finansal olmayan tüm bilgilerini zamanında, doğru, eksiksiz, anlaşılabilir, yorumlanabilir ve düşük maliyetle kolay erişilebilir bir şekilde kamuya açıklaması şeffaflığın gereğidir. Kamuya açıklanacak bilgilerden biri de işletmenin gelecekte maruz kalabileceği risklerdir. İşletmenin gelecekte maruz kalabileceği riskler; operasyonel riskler, piyasa riskleri, kredi riskleri, stratejik riskler, faaliyet riskleri, yasal riskler, çevresel riskler, temel iş ile ilgili riskler, denetim riskleri, doğal riskler, finansal raporlama riskleri, uygunluk riski, bilgi riski, ülke riski, itibar riski, kontrol riski, işletme içi ve işletme dışı riskler, muhasebe içi ve muhasebe dışı riskler, saf ve spekülatif riskler, finansal ve finansal olmayan riskler, sistematik ve sistematik olmayan riskler, iş ortamı ve sanayi riskleri, performans riskleri, personel riskleri, bilgi teknoloji riskleri, politik risk, sosyo-ekonomik riskler, kurumsal yönetimden kaynaklanan riskler, değer zinciri ve destek süreçlerinden kaynaklanan riskler, yetkilendirme riski, finansman riski, likidite riski, kur riski, faiz oranı riski, fiyat riski, sermaye yapısı ve yeterliliği riski, tahribat riski, tahmin riski ve hasar riski olmak üzere birbirinden farklı ve çok fazladır. Söz konusu bu risklerin beklenen ve önemli görülenlerinin işletme yöneticileri, hissedarlar, yatırımcılar, işletmeye kısa ve uzun vadeli kredi sağlayanlar, analistler ve diğer paydaşlar gibi bilgi kullanıcılarına şeffaflığın sağlanması için açıklanması gerekmektedir (Koç ve Özkan, 2016, s. 161).

İşletmelerin özellikle kurumsal yönetim kadrolarına ve denetim komitelerine ciddi yükümlülükler ve yeni raporlama şartları getiren SarbanesOxley Kanunu'nun 302. ve 404. maddeleri tüm işletmelerde risk yönetimini zorunlu kılmaktadır. SarbanesOxley Kanunu; muhasebe gözlem kurulunun kuruluşu ve işleyişi, denetim firmasının bağımsızlığı, şirketin sorumluluğu, mali bilgilerin arttırılması, analiz ve çıkar çatışmaları, komisyon kaynakları ve otoritesi, çalışmalar ve raporlar, kurumsal ve suç unsuru taşıyan suiistimal sorumluluğu, beyaz yakalı suçları ile ilgili cezaların arttırılması, kurumsal vergi iadeleri ve kurumsal suiistimal ve sorumluluk konuları olarak 11 ana başlıktan oluşmaktadır. Söz konusu kanunun 302 ve 404 numaralı maddeleri çerçevesinde şirketlerin finansal raporlamaları üzerindeki risklerin belirlenmesi, belirlenen risklere ilişkin kontrollerin belgelendirilmesi ve değerlendirilmesi zorunlu olmakla birlikte, kontrollerin etkinliğinden şirket yöneticileri direkt olarak sorumlu tutulmuştur (Güneş ve Teker, 2010, s. 69).

Risk açıklama; ilgili tarafları işletmeyi etkileyen ya da gelecekte etkileyebilecek olan herhangi bir fırsat, ihtimal, tehlike, zarar, tehdit ya da risklerle ilgili bilgilendirme olarak ifade edilebilir. Risk açıklama, iç kontrolün temel aşamalarından birisi olup, riskleri, eylemleri, önlemleri, yönetimi ve riskle ilgili olayların analizini kapsamaktadır (Koç ve Özkan, 2016, s. 161).

Zorunlu Kamuyu Aydınlatma

Kamuya açıklanacak bilginin zamanında sunulması gerekmektedir. Bir bilgi ne kadar doğru ve güvenilir olursa olsun, eğer zamanında sunulmamış ise, bilgi kullanıcıları açısından çoğunlukla bir anlam ifade etmeyecektir. Bilgi, finansal bilgi kullanıcılarının alacakları iktisadi kararları etkileme gücünü kaybetmeden önce, karar alma sürecine yardımcı olmalıdır. Bu bakımdan, bilgiyi zamanında açıklama; şeffaflığın bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Sermaye piyasalarının mevcut olduğu bütün ülkelerde halka açık şirketlerde zamanında ve sürekli açıklama yapma gönüllülüğün ötesinde bir zorunluluk haline gelmiştir (Levent, 2015, s. 371).

Şirketlerin zamanında yaptığı kamuyu aydınlatma yatırımcıların, şirketin hisse senetlerini alıp satarken karşılaşacağı zarar riskini düşürmektedir. Bu da şirketin sermaye piyasasında daha çok fon çekmesine sebep olacaktır. Daha çok fon hisse senetlerinin likidite riskini düşürecek ve dolaylı olarak şirketin finansal performansını etkileyecek sermaye maliyeti de düşecektir (Botoson ve Plumlee, 2002; s. 21-40; Diamond ve Verrecchia, 1991, s. 1325-1359; Brennan ve Tamarowski, 2000, s. 26-37; Leuzve Verrecchia, 2000, s. 91-124).

Acar ve Mortaş tarafından yapılan çalışmada, işletmeler için hesaplanan hesap verebilirlik skorları ile finansal başarı oranları arasında bulunan nedensellik ilişkisi test edilmiştir. Genellikle yüksek hesap

verebilirlik skoruna sahip işletmeler ile bu işletmelerin verimlilik oranları arasında yapılan analizlerde benzerlik göstermiştir. Çalışmanın sonucunda, işletmelerin hesap verebilirlik skoru arttıkça nedensellik bağının daha da arttığı görülmüştür. İşletmelerin zorunlu kamuya açıklamanın yanı sıra, gönüllü kamuya açıklamayı da arttırmaları gerekmektedir. Böylelikle işletmelerin daha hesap verebilir ve şeffaf olacağı beklenmektedir (Acar ve Mortaş, 2011, s. 85-94).

Finansal Olmayan Raporlama

İşletmelerin hangi konularda sosyal sorumluluk faaliyetleri yürütecekleri birçok unsura bağlıdır. İşletmenin büyüklüğü, faaliyet gösterdiği ülkenin gelişmişlik düzeyi, faaliyet gösterdiği sektör, yasal düzenlemeler, rekabet koşulları, tüketicilerin ve toplumun bilinç düzeyi, yöneticilerin bu konuya yaklaşımı gibi faktörler işletmenin sosyal sorumluluk kararlarını belirlemektedir. İşletmeler, sosyal sorumluluk faaliyetlerini eğitim, sağlık, kültür, sanat ve yoksullukla mücadele alanlarını destekleyecek projeler geliştirerek, ekolojik dengeyi bozmayacak ve çevreyi koruyacak yatırımlarda bulunarak gerçekleştirmektedirler (Atakan ve İşçioğlu, 2009, s. 126).

İşletmeler, içinde buldukları toplumun bir parçası olabilmek için ekonomik amaçları dışında bir takım sosyal ve çevresel amaçlara da sahip olmaları gerektiğinin farkındalığına sahip olmaktadır. Böylelikle; paydaş katılımının çerçevesi genişletilerek, işletmeler için “sosyal sorumluluk” kavramı bir yönetim felsefesi olarak ele alınmaya başlanmıştır (Öztürk ve Öktem, 2016, s. 134).

Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin gün geçtikçe daha da önem kazanması ile birlikte bu faaliyetlerin raporlanması durumu ortaya çıkmıştır. Sosyal sorumluluk faaliyeti yapan işletmeler, yaptıkları faaliyetleri ilgili tüm kamuoyu ile paylaşmak için raporlamaktadırlar. Böylelikle müşteri ve paydaşlar işletme ile ilgili kararlarını daha doğru ve güvenilir bilgiler doğrultusunda verebilmektedirler. Kurumsal sosyal sorumluluk raporları, yıllık faaliyet raporlarında ya da ayrı raporlarda işletmelerin ekonomik, çevresel ve sosyal faaliyetlerinin boyutlarının gösterildiği, işletme içi ve işletme dışı menfaat sahiplerine finansal ve finansal olmayan bilgileri sunan raporlardır (Parlakkaya vd., 2016, s. 885).

Kurumsal yönetim, işletmelerin hem iç hem de dış paydaşlarına karşı sorumluluklarını düzenleyen ilkelerden oluşmakta olup, işletmelerin temel paydaşlarından biri de doğal çevredir. İşletmelerin önemli çevresel sorunların kaynağı olarak görülmesi, bu sorunların çözümü noktasında işletmelerin sorumluluklarını da artırmıştır. Bunun sonucunda işletmeler, çevresel sorumluluklarına ilişkin açıklamalar yapmaya ve çevresel raporlar hazırlamaya başlamışlardır. Çevresel raporlama, finansal, sosyal ve çevresel konulara odaklanan üçlü sorumluluk raporlamasının bir parçasıdır. Söz konusu raporlarda, çevre stratejileri, politikaları, çevresel maliyetler ve çevre yönetim sistemleri konularında yapılan açıklamalar yer almaktadır (Tanç ve Cingöz, 2011, s. 205).

İşletmelerin sadece finansal bilgileri sunan raporlara değil, finansal rapor ilgilileri olarak tanımlanan, paydaşları ilgilendiren, finansal olmayan bilgilerin de raporlanması önemli bir gereklilik haline gelmektedir. Artık işletmeler sadece sattıkları/ürettikleri ürünleri, kârlılık oranları veya hisse değerleri ile değil, başta çalışanları olmak üzere, faaliyette bulunduğu topluma ve çevreye karşı ne kadar duyarlı olduğu her zamankinden daha önemli olarak, ön plana çıkmalarına etki etmektedir. Diğer bir ifade ile, bilinçli toplumlarda, topluma hizmet amacını gözetmeksizin, sadece kâr amacına yönelik işletmelerin başarı şansının daha düşük olduğunun farkına varan işletmelerin, sosyal sorumluluğu amaç olarak benimsemeye başlamaları ile birlikte muhasebe de daha geniş bir bakış açısı ile ele alınmaya başlanmıştır. Çevresel Raporlama Sosyal Sorumluluk Raporlamasının bir alt raporu olmakla birlikte, denetlenmiş veya denetlenmemiş finansal olmayan çevresel bilgilerin finansal raporlara ek olarak veya finansal raporlar ile birlikte yayınlanmasıdır (Yanık ve Türker, 2012, s. 297).

Finansal durumun raporlanmasının ötesinde sosyal sorumluluk uygulamaları ve işletmelerin yaptıkları uygulamalara yönelik raporlama, işletmeler açısından birçok faydayı da beraberinde getirmektedir. Bu faydalar aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Başar ve Başar, 2006, s. 217);

- Menfaat sahipleri ile görüşmelerde sağlam ve güvenilir bir temel oluşturur ve bunlar (özellikle yatırımcılar, devlet.vb) için geçerli ve tutarlı bilgi sağlayarak şirketin şeffaflığını artırır.
- Uzun vadede pazar payını, müşteri bağlılığını ve marka değerini arttırmaya katkıda bulunur ve bu durum şirketin piyasa değerini artırır.
- Çevresel ve sosyal riskleri daha iyi izlemek için, yönetim sistemlerinin uygulanmasını teşvik eder ve kolaylaştırır.

- Çevresel ve sosyal konulardaki işletme değer ve ilkelerini göstermede yardımcı olur.

Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin işletmelere sağladığı yararları inceleyen çalışmaların sonuçlarına göre; işletmelerin sosyal sorunların çözümüne yardımcı olmalarının kısa vadede kar getirmese de, uzun vadede satışlarını arttırma, tüketicilerin işletmeye ve ürünlerine yönelik olumlu tutum sergilemeleri, güven, sadakat ve desteklerinin artması, çalışanlarda yüksek düzeyde işe bağlılığın gelişmesi, işletmenin daha güçlü bir imaja kavuşması, marka değerinin artması, ürün farklılaşması yaratma ve itibar kazanma gibi yararları sağladığı da belirtilmektedir (Atakan ve İşçioğlu, 2009, s. 126).

Literatür Taraması

Literatürde kurumsal yönetim notu ile risk veya getiri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar mevcuttur (Sakarya, 2011, s. 147–162; Dağlı vd., 2010, s. 18–31; arıkcı vd., 2009, s. 51–72; Yenice ve Dölen, 2013, s. 199–213). Sakarya (2011), kurumsal yönetim ile hisse senedi getiri arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Yenice ve Dölen (2013) de borsa değerleri ile kurumsal derecelendirme notu arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Dağlı vd.'ne göre kurumsal yönetim endeksinde yer alan işletmelerin yatırımcılarına ek bir gelir sağlamadığı gibi, yatırımcıların riske girmeyerek, risksiz finansal araçlara yatırım yapmaları durumunda daha kazançlı çıkacaklarından dolayı potansiyel kar kaybına neden olduğu sonucuna varmışlardır (Dağlı vd.,2010).

Finansal performans ile kurumsal yönetim arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda ise(arıkcı vd., 2009, s. 51-72; Karamustafa vd.,2009, s. 100-119; onkar vd., 2011, s. 81-115; Akbar vd., 2016, s. 417-429; Büyükşalvarcı vd.,2010, s.119-143) arıkcı vd., (2009) ve Akbar vd., 2016 çalışmalarında kurumsal yönetime uyum ile finansal veya kurumsal performans arasında anlamlı bir ilişki olmadığını gözlemlemişlerdir. Buna karşın, Karamustafa vd. (2009), kurumsal yönetim İndeksi'ne girmeden önceki ve sonraki finansal performansını karşılaştırdığında ise anlamlı farklılıklar ortaya çıktığını tespit etmiştir. Benzer şekilde Büyükşalvarcı vd. (2010) kurumsal yönetim endeksinde dahil olan işletmelerle dahil olmayanların finansal göstergelerinin karşılaştırmış ve anlamlı farklılıklar bulmuştur.

Şeffaflık Kurumsal Yönetim önemli bir bileşeni olmakla birlikte, Beekes ve Brown (2006) kurumsal yönetim kalitesi yüksek şirketlerin daha çok bilgilendirici kamuyu aydınlatma yaptıklarını tespit etmiştir. Esasında kurumsal derecelendirme notu kamuyu aydınlatma ve şeffaflık notunu da kapsamaktadır. Diğer bir ifadeyle şeffaflık düzeyi kurumsal yönetim derecelendirme notunu da etkilemektedir.

Doğan vd. (2015) bankalar üzerinde yaptıkları çalışmada, finansal performans ile mülkiyet yapısının finansal şeffaflık düzeyiyle bir ilişkisinin olmadığını tespit etmiştir.

Sandeep vd. (2002) gelişmekte olan piyasalarda (Brezilya, Polonya, Güney Afrika, Hindistan, Taylan ve Güney Kore) yapmış olduğu çalışmada, Güney Afrika'nın dışındaki piyasalarda Piyasa Değeri/Defter Değeri oranı ile Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık puanı arasında pozitif bir ilişki bulmuştur.

Cheung vd.(2010) yaptıkları çalışmanın sonucuna göre, şirketleri piyasa değerleri ile endeksi oluşturulan şirketlerin şeffaflık dereceleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Zorunlu kamuyu aydınlatma ve gönüllü kamuyu aydınlatma yapan şirketler ayrı endekslendiğinde ise, piyasa değeri ile yalnız gönüllü kamuyu aydınlatma endeksi arasında ilişki görülmüştür (Cheung vd., 2010).

Yapılan çalışmanın araştırma sorusunun temelinde ise, finansal performansın şeffaflığı etkileyip etkilemediğidir. Diğer bir ifadeyle finansal performansın olumlu yönde olması şeffaflığı da olumlu yönde etkileyip etkilemediği araştırılmıştır. Bu bağlamda elde edilen verilere TOPSIS ve panel veri analizi yöntemi uygulanarak araştırma sorusunun cevabı aranmıştır.

Yöntem

Uygulamada, çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSIS Yöntemi ile Yatay (Birim) ve Periyot (Zaman) boyutlu verilerin analizinde kullanılan Panel Veri Analiz Yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmanın veri seti, BIST Kurumsal Yönetim Endeksi (BİST XKURY)'nde işlem gören firmalar esas alınarak oluşturulmuştur. Endekste yer alan 49 firmadan, öncelikle buldukları endeksle birlikte BIST 100 Endeksinde yer alan firmalar tercih edilmiş, daha sonra bu firmalardan BİST XKURY'nun kuruluş yılı 2007 yılından bu yana, kurumsal derecelendirme kuruluşları tarafından alt başlıkları Kurumsal Yönetim puanları hesaplananlar seçilmiştir. Optimum sayıda veriyi elde etmek adına verilerin kesintisiz olma

durumuna da dikkat edilerek 2012 ve 2016 yılları arasında (5 yıllık) 23 firma (bankacılık ve mali kurumlar dışında) veri seti için tercih edilmiştir. Aşağıdaki Tablo 1'de veri setini oluşturan firmalar borsadaki kodlamaları ile birlikte sunulmuştur.

Tablo 1. Analize Tabi Firmalar ve Kısaltmaları

KOD	FİRMA ADI	KOD	FİRMA ADI
AEFES	Anadolu Efes Biracılık ve Malt San. A.Ş.	OTKAR	Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş.
ARCLK	Arçelik A.Ş.	PETKM	Petkim Petrokimya Holding A.Ş.
ASELS	Aselsan Elektronik Sanayi ve Tic. A.Ş.	PRKME	Park Elektrik Ür. Mad. San. ve Tic. A.Ş.
AYGAZ	Aygaz A.Ş.	TAVHL	Tav Havalimanları Holding A.Ş.
CCOLA	Coca-Cola İçecek A.Ş.	TOASO	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.
DOAS	Doğuş Otomotiv Servis ve Ticaret A.Ş.	TRCAS	Turcas Petrol A.Ş.
DOHOL	Doğan Şirketler Grubu Holding A.Ş.	TTKOM	Türk Telekomünikasyon A.Ş.
ENKAI	Enka İnşaat ve Sanayi A.Ş.	TTRAK	Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş.
GLYHO	Global Yatırım Holding A.Ş.	TUPRS	Tüpraş-Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.
HURGZ	Hürriyet Gaz. ve Matbaacılık A.Ş.	VESTL	Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.
IHLAS	İhlas Holding A.Ş.	YAZIC	Yazıcılar Holding A.Ş.
ISGYO	İş Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.		

TOPSİS Yöntemi

TOPSİS Yöntemi, işletmelerin performanslarını değerlendirmede ve karşılaştırmada, çoklu finansal oranları dikkate alarak, çok kriterli karar verme problemlerinin çözümünde kullanılmaktadır (Akyüz, 2011, s. 77). Yöntem Chen ve Hwang (1992) tarafından Hwang ve Yoon'un (1981) çalışmaları referans gösterilerek ortaya konulmuştur. TOPSİS yöntemiesasında çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olup yöntemde, alternatif seçeneklerin belirli kriterler doğrultusunda ve kriterlerin alabileceği maksimum ve minimum değerler arasında ideal duruma göre karşılaştırılması yapılmaktadır (Demirelli 2010, 104). Bu çalışmada TOPSİS yöntemi finansal performans göstergeleri olan finansal oranların standartlaştırılmış tek bir ölçü haline getirilmesi için kullanılmıştır.

Oran yöntemi ile finansal tablolardaki hesap veya hesap grupları arasındaki matematiksel ilişkiler kurularak, işletmenin ekonomik ve finansal yapısı ile karlılık, çalışma durumu hakkında bir yargıya ulaşmaya çalışılmaktadır. TOPSİS hesaplamasında şirketlerin likidite durumunun tespitinde Cari Oran ve Likidite Oranları kullanılmıştır. Şirket karlılığının belirlenmesinde Aktif Karlılık ve Özsermaye Karlılığı oranları kullanılmıştır. İşletme büyüme oranlarını analize dahil etmek adına, Aktif Büyüme ve Özsermaye Büyüme oranları kullanılmıştır. Piyasa değerlemesini tespit etmek adına ise, Piyasa Değeri/Defter Değeri oranı ile Piyasa Değeri/Aktifler oranı TOPSİS hesaplamasına dahil edilmiştir. Veri setinde yer alan firmalardan bir kısmının yatırım şirketi olması nedeniyle faaliyet oranları kullanılmamıştır. Ayrıca borçlanma oranlarından kaldıraç oranı, çalışmada oluşturulacak modelde ayrı olarak işletme riskini temsil edecek şekilde bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

TOPSİS hesaplaması için; belirlenen endeksteki firmaların finansal tablolarından alınan bilgilerle finansal oranlar hesaplanmış ve bulunan oranlar 2011, 2012, 2013, 2014 ve 2015 yılları için ilgili yılın kriterlerini oluşturmuştur. İlk aşamada ilgili yıllar için kriterlere ait karar matrisi oluşturulmuştur.

Verilerin uygulamaya hazır hale getirilmesinde sonra analize konu işletmelerin; kamuyu aydınlatma ve şeffaflık puanlarının, işletmenin finansal performansı ile anlamlı bir ilişki içerisinde olup olmadığı ve etkilenip etkilenmediği araştırılmıştır. Elde edilen veri seti hem birim boyutu (23 şirket) hem zaman boyutu (5 yıl) olması nedeniyle panel veri özelliği taşımaktadır. Elde edilen panel verinin analizi için Eviews 8 programı kullanılmıştır.

Panel Veri Analizi

Panel veri seti, her bir yatay kesitin zaman serisine sahip olduğu veri setidir. Panel veride yatay kesit (birim) için kullanılan i , ve zaman serisi için kullanılan t alt simgesi birlikte kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle panel veri zaman serisi ve kesitsel olarak iki boyutludur.

Hausman Testi: Hausman testi, panel veride sabit etkiler ve rassal etkiler modellerinin arasında tercih yapımında kullanılmaktadır.

Hausman testinde, β_0 sabit etkiler tahmircisi β_1 rassal etkiler tahmircisi olduğunda hipotezler (Çelik vd., 2016, s. 447):

H_0 = Her iki tahmirci de tutarlı ve β_1 etkindir.

H_1 = β_0 tutarlı ancak β_1 tutarlı değildir.

Hausman testi sabit etkiler tahmircisi ile rassal etkiler tahmirci arasındaki farkın ölçülmesi ve değerlendirilmesi olarak görülebilir. Hausman testi sonucu, arada fark varsa ve anlamlı ise H_0 'ı reddederiz. Diğer bir ifadeyle rassal etkiler modelin tutarlı olduğu hipotez reddedilir ve sabit etkiler tahmircisi kullanılır. Aksi durumda ise, düşük seviyedeki değişkenlik rassal etkiler modelinin daha uygun olduğunu söylemektedir (Asteriou ve Hall, 2015).

LM Testi: Panel veride rassal etkilerin varlığını ölçmek için LM testi (Bresch Pagan LM testi) kullanılmaktadır. LM testinde rassal etkilerin varlığının ve yönünün test edilmesinde ortak varyansların sifıra eşitliği test edilmektedir (Çelik vd., 2016, s. 447). LM testinde havuzlanmış modelle bir yönlü (birim ya da zaman yönlü) ve iki yönlü rassal etki modelleri arasında uygun modelin tercihinde kullanılmıştır.

F Testi: F testi basit bir yapısal değişikliğin olup olmadığının araştırılmasında kullanılan basit bir Chow testidir. F testi kısıtlanmış regresyon hatalarının karesi ile, kısıtlanmamış regresyon hatalarının karesini içermektedir. Sabit etkilerin birim ve zaman boyutundaki etkisinin varlığını test etmek için kullanılmaktadır. Havuzlanmış model ile bir yönlü (birim ya da zaman yönlü) ve iki yönlü sabit etki modeli arasında uygun modelin seçiminde kullanılmaktadır.

Araştırmanın Analizi ve Bulgular

Çalışmada finansal performansın ve bunun yanı sıra firma büyüklüğü, firma borçlanma oranının (riskin) ve firma yaşının kamuyu aydınlatma ve şeffaflık puanı üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Finansal performansın (TOPSIS) ortaya çıkması, dönem sonlarında hatta Türkiye örneğinde izleyen dönemin ortalarına doğru yayımlanması durumu ve Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık notlarının da bu tarihlere yakın zamanlarda ortaya çıkması nedenleriyle görünürde bir döneme ait TOPSIS puanının, izleyen yılın Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık puanıyla ilişki içerisinde olduğu daha makul görülmüştür. Şirketlerin kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulamaları, işletmelerin finansal performansının etkisi altında kalıp kalmadığı araştırmanın ana tezini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra firma büyüklüğü, firma borçlanma oranı ve firma yaşı literatürden hareketle analize dahil edilmiştir.

Söz konusu değişkenlere ilişkin oluşturulan araştırmanın soruları aşağdaki gibidir:

S1: *Finansal performansın (TOPSIS) kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulamaları üzerinde etkisi var mıdır?*

S2: *Şirket büyüklüğünün (SIZE) kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulamaları üzerinde etkisi var mıdır?*

S3: *Borçlanma oranının (RISK) kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulamaları üzerinde etkisi var mıdır?*

S4: *Şirket yaşının (AGE) kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulamaları üzerinde etkisi var mıdır?*

Araştırma sorularında yer alan bağımsız değişkenlerin tamamının dahil edildiği *Araştırma Modeli* ise:

$$KASN_{i,t} = a + \beta_1 TOPSIS_{i,t-1} + \beta_2 SIZE_{i,t} + \beta_3 RISK_{i,t} + \beta_4 AGE_{i,t} + \epsilon_i$$

Değişkenlere ilişkin açıklamalar ve veri kaynakları Tablo-2'de sunulmuştur. KASN (kamuyu aydınlatma ve şeffaflık notu) bağımlı değişkeni, şirketlerin kurumsal internet sitelerinden elde edilen yıllık faaliyet raporlarından ve derecelendirme şirketlerinin web sitelerinden toplanmıştır. TOPSIS bağımsız değişkeni ise, örnekleme yer alan 23 şirketin sekiz adet finansal oranlarından hesaplanmıştır. TOPSIS puanı modelde finansal performansı temsil etmektedir. Diğer bağımsız değişken SIZE ise, şirket büyüklüğünü temsilen örnekleme yer alan şirketlerin toplam varlıklarının doğal logaritması alınarak elde edilmiştir. Bağımsız değişkendeki değerlerin logaritmasının alınması, verideki asimetrik sorunu azaltmak içindir (Devalle vd., 2016, s. 18). Bağımsız değişken olarak alınan RISK, işletmenin riskini temsilen borçlanma oranı (Toplam Borç/Toplam varlıklar) kabul edilmiştir. Diğer bağımsız değişken AGE ise, şirketin yaşını göstermektedir.

Tablo 2. Değişkenlerin Açıklaması

<i>Değişkenin Adı</i>	<i>Değişkenin Açıklaması</i>	<i>Verinin Kaynağı</i>
KASN	Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık notu	Yıllık Faaliyet Raporları, Şirketlerin kurumsal internet siteleri, Derecelendirme Şirketlerinin İnternet Siteleri
TOPSIS	8 adet ⁴ finansal oran kullanılarak hesaplanmış finansal performansı temsilen TOPSİS puanı.	Yıllık Finansal Tablolar, Kamuyu Aydınlatma Platformu (www.kap.gov.tr)
SIZE	Şirket büyüklüğü, şirketin toplam varlıklarının doğal logaritması alınarak hesaplanmıştır.	Yıllık Finansal Tablolar, Kamuyu Aydınlatma Platformu (www.kap.gov.tr)
RISK	Şirketin borçlanma düzeyi (Toplam Borçlar / Toplam Varlıklar)	Yıllık Finansal Tablolar, Kamuyu Aydınlatma Platformu (www.kap.gov.tr)
AGE	Şirketin Yaşı	Şirketlerin kurumsal internet siteleri, www.wikipedia.org

Tahmin edilecek modeldeki değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler aşağıda yer alan Tablo-3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

	KASN	TOPSIS	SIZE	RISK	AGE
<i>Mean</i>	9.370470	0.388477	22.15057	53.39922	43.17391
<i>Median</i>	9.362000	0.398155	22.12970	55.86000	40.00000
<i>Maximum</i>	9.947000	0.681243	23.97263	84.72000	130.0000
<i>Minimum</i>	8.290000	0.043156	19.99781	8.400000	8.000000
<i>Std. Dev.</i>	0.344210	0.137135	1.028565	18.94310	25.83458
<i>N</i>	115	115	115	115	115

Değişkenler arasında ikili korelasyonlarının ve yönlerinin tespiti için, korelasyon analizi yapılmış ve aşağıda yer alan Tablo-4’da gösterilmiştir. KASN ile TOPSIS arasında pozitif yönlü, KASN ile SIZE arasında pozitif yönlü, KASN ile RISK arasında negatif yönlü ve KASN ile AGE arasında ise pozitif yönlü ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Korelasyon Matrisi

	I	II	III	IV	V
I KASN	1				
II TOPSIS	0.3348	1			
III SIZE	0.3521	0.0291	1		
IV RISK	-0.0977	-0.1496	0.3413	1	
V AGE	0.1640	0.0811	-0.0151	-0.0802	1

Literatürde finansal performans ile şeffaflık arasında hem pozitif hem de negatif ilişki tespit eden çalışmalar (Sandeep vd., 2002, s. 325–337; Cheung vd., 2010, s. 325–337) olmakla birlikte, anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalarda mevcuttur (Doğan vd., 2015, s. 305–330). Bu çalışmada ise şeffaflık

⁴Aktif Büyüme, Özsermaye Büyümesi, Piyasa Değeri/Defter Değeri, Piyasa Değeri/Aktifler, Aktif Karlılık, Özsermaye Karlılığı, Cari Oran ve Likit Oran.

ve finansal performans arasında Tablo – 5’da görüldüğü üzere anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Literatürdeki çalışmalara göre firma büyüklüğü ile firmaların kamuyu aydınlatmaları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır (Liu ve Anbumozhia, 2009, s. 593–600; Lourenço ve Branco, 2013, s. 134–141; Artiach vd., 2010, s.31–51). Bu çalışmada ise benzer şekilde pozitif yönlü bir ilişki olduğu yine Tablo – 5’da görülmektedir.

Diğer değişken olan firma riski (kaldıraç) ile kamuyu aydınlatma ve şeffaflık arasında literatürdeki bulgulara göre negatif yönlü bir ilişki vardır (Liu ve Anbumozhia, 2009, s. 593–600; Lourenço ve Branco, 2013, s. 134–141; Artiach vd., 2010, s.31–51). Yapılan analizlerde, ulaşılan sonuca göre benzer yönlü fakat çok güçlü olmayan bir ilişki olduğu tespit edilmiş ve Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Model Tahminleri Sonuçları

Bağımlı Değişken: KASN					
Bağımsız Değişkenler	Regresyon Modelleri				
	1	2	3	4	5
Sabit (Constant)	6.3758*** (0.6515)	6.2915*** (0.6430)	6.5138*** (0.6188)	6.1663*** (0.6149)	6.2353*** (0.6171)
TOPSIS			0.8152*** (0.2083)	0.7144*** (0.2056)	0.7377*** (0.2064)
SIZE	0.1460*** (0.0305)	0.1453*** (0.0300)	0.1147*** (0.0278)	0.1368 (0.0288)	0.1371 (0.0289)
RISK	-0.0044*** (0.0016)	-0.0042** (0.0016)		-0.0033** (0.0016)	-0.0035** (0.0016)
AGE		0.0020 (0.0011)		0.0018 (0.0011)	
Hausman-ist	5.6248	5.3917	5.0042	5.2515	5.3947
Uygun Model	Rassal Etkiler	Rassal Etkiler	Rassal Etkiler	Rassal Etkiler	Rassal Etkiler
LM Çift Yön	6.1919***	6.0383***	5.3134***	5.1123***	5.2260***
Modele İlişkin İstatistikler					
R ²	0.1778	0.2006	0.2294	0.2788	0.2615
Düzeltilmiş R ²	0.1630	0.1790	0.2156	0.2526	0.2416
F İstatistiği	12.1039***	9.2849***	16.6682***	10.6328***	13.1042***
Firma Sayısı	23	23	23	23	23
Gözlem Sayısı	115	115	115	115	115

Not: Tabloda yer alan *,** ve*** işaretleri test istatistiğinin %10,%5 ve %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler ilgili katsayıların standart hatalarıdır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Finansal performans, firma büyüklüğü, firma borçlanma oranı ve firma yaşının kamuyu aydınlatma ve şeffaflık puanı (KASN) üzerindeki etkisini araştırmak için 5 farklı model tahmin edilmiştir. Modellerde sabit ve rassal etkilerin varlığını ve yönlerini belirlemek için Hausman Testi, LM Testi ve F Testi yapılmıştır. Testler sonucunda rassal etkiler modelinin (Hausman Testi ile) daha uygun olduğu ve rassal etkilerin çift yönlü olduğu sonucuna (LM Testi) ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular yukarıdaki yer alan Tablo 5’te gösterilmektedir.

1. Modelde, firma büyüklüğü ve borçlanma oranı bağımsız değişken olarak alınmıştır. Tahmin edilen model istatistiksel olarak anlamlı (Tablo 5’te yer alan F istatistiği) ve KASN bağımlı değişkeninin % 16’sını açıklamaktadır.

2. Modelde ise, firma büyüklüğü, borçlanma oranı ve firma yaşı bağımsız değişken olarak alındığında, model anlamlı olarak çalışmakta ve model KASN bağımlı değişkenini % 17 oranında açıklamaktadır. Ancak modelde firma yaşı (AGE) bağımsız değişkeni istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.
3. Modelde, finansal performans ve firma büyüklüğü bağımsız değişken olarak alınmıştır. Bu model de istatistiksel olarak anlamlı olarak sonuçlanmış ve modelin çalıştığı belirlenmiştir. Bulunan sonuca göre; model KASN bağımlı değişkenini % 22 oranında açıklamaktadır.
4. Modelde, finansal performans, firma büyüklüğü, borçlanma oranı ve firma yaşı bağımsız değişken olarak modele dâhil edildiğinde, söz konusu model beklendiği gibi çalışmaktadır ve söz konusu bağımsız değişkenlerin, KASN bağımlı değişkenini % 25 açıklamaktadır. Ancak bu modelde bağımsız değişkenlerden firma yaşının (AGE) anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Tablo 5'te de görüldüğü gibi, kurulan modellerin ikisinde (2. ve 4. Model) firma yaşı istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.
5. Modelde ise, AGE değişkeni çıkarıldığında diğer bağımsız değişkenlerin yer aldığı 4. Modele göre daha uygun olarak çalışmakta ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F istatistiği 10,6328 iken 13,1042 olmakta). Bu modelin ise, KASN değişkenini % 24 oranında açıkladığı görülmektedir.

Hiç bir ülke, şirket, organizasyon ya da birey doğal olarak şeffaf değildir. Güvenlik ve kalite gibi, şeffaflık da bir süreçtir, bir hedef değildir. Şeffaflık hemen olup biten bir şey de değildir. Şeffaflık bilinçli bir sorumluluğun, uzun dönem hedeflerin, dikkatle yapılmış politikaların, istikrarla uygulanmasının sonucu ortaya çıkabilmektedir. Bu süreçte şeffaflık, yeni piyasa gereksinimlerine ve gelişen örgütsel yeteneklere cevap olarak sürekli güncelleme istemektedir (Oliver, 2004, s. 33-60). Şeffaflığın bu özellikleri ile beraber, şeffaflığı etkileyen veya tetikleyen etkenler de elbette söz konusudur. Her bir organizasyon için değişkenlik gösterebilecek bu etkenler, işletmeler bazında ele alınacak olunursa; işletmelerin finansal performanslarının şeffaflık üzerinde muhtemel etkiye sahip olduğu düşünülebilir ve bu sav, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmada, örnek kütle oluşturularak işletmelerin finansal performansları ile şeffaflık ve kamuyu aydınlatma seviyeleri arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. BİST XKURY Endeksi örnek kütlelerin kaynağı olarak kabul edilmiştir. Bazı kısıtlar nedeniyle, bu işletmelerden elemeler yapılarak nihai olarak verilerin de kesintisiz olması dikkate alındığında, beş yıllık bir süreçte 23 işletme yani toplamda 115 gözlem örnek kütleyle dâhil edilmiştir.

İşletmelerin finansal performanslarını temsil etmesi adına, işletmelere ait finansal rasyolar elde edilerek; çok amaçlı karar verme yöntemlerinden TOPSİS yöntemiyle, her bir işletme için TOPSİS puanı oluşturulmuştur. Hesaplanan TOPSİS puanlarının, bu çalışma için ilgili işletmelerin finansal performansını temsil ettiği kabul edilmiştir. Diğer taraftan şeffaflık ve kamuyu aydınlatma uygulama seviyelerini temsilen, söz konusu işletmelerin faaliyet raporlarında da sunmuş oldukları Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık Notları dikkate alınmıştır.

Ayrıca çalışmada işletmelerin kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulamaları üzerinde firma büyüklükleri, firma borçlanma oranları ve firma yaşlarının etkisi araştırılmıştır. Bu bakımdan çalışmanın uygulamasının test edilmesi için geliştirilen modelin bağımsız değişkenleri olarak; *TOPSİS puanları*, *işletme büyüklükleri*, *işletme borçlanma oranı (işletme riski)* ve *işletme yaşları* dikkate alınmıştır.

Bir döneme ait finansal performansın (TOPSİS) hesaplanabilmesi Türkiye örneğinde, izleyen dönemin ortalarına doğru mümkün olmakta ve Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık notlarının da bu tarihlere yakın zamanlarda ortaya çıkması nedenleriyle, görünürde bir döneme ait TOPSİS puanının, izleyen yılın Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık puanıyla ilişki içerisinde olduğu daha makul görülmüştür. Benzer yaklaşım diğer bağımsız değişkenler içinde uygulanmıştır.

Yapılan analizler sonucunda, işletmelerin kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulamaları, işletmelerin finansal performansından etkilenmektedir. Diğer bir ifadeyle, işletmelerin finansal performansının artması kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulama seviyesini de pozitif yönde etkilemektedir. Finansal performansla beraber analize dahil edilen firma büyüklüğü ve firma borçlanma oranının da, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulamaları üzerinde etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Firma büyüklüğünün pozitif yönlü etkisi olduğu, firma borçlanma oranının ise negatif yönlü etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca firma yaşı, model tahminlerinde modellere dahil edilmiş ancak, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık uygulamaları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Araştırmada sorularının cevaplanabilmesi için yapılan analizler sonucunda:

- İşletmelerin finansal performanslarının, kamuyu aydınlatma ve Şeffaflık uygulama seviyeleri üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisi vardır. Finansal performansın artması ile kamuyu aydınlatma ve Şeffaflık uygulama seviyesinde bir artma söz konusudur.
- İşletme büyüklüklerinin, işletmelerin kamuyu aydınlatma ve Şeffaflık uygulamaları üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisi vardır. İşletmelerin büyüklüklerinin artmasıyla kamuyu aydınlatma ve Şeffaflık uygulaması da artmaktadır.
- İşletme borçlanma oranının, kamuyu aydınlatma ve Şeffaflık uygulamaları üzerinde negatif yönlü anlamlı bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. İşletme borçlanma oranı, diğer bir ifadeyle, Şirket riski arttığında, işletmenin kamuyu aydınlatma ve Şeffaflık uygulama seviyelerinde düşme görölmektedir.
- İşletme yaşının, işletmenin kamuyu aydınlatma ve Şeffaflık uygulamaları arasında ancak anlamlı olmayan bir etki görölmektedir. İşletme kuruluş yılı dikkate alınarak hesaplanan işletme yaşının, işletmenin kamuyu aydınlatma ve Şeffaflık uygulama seviyelerini etkilemediği görölmektedir.

Sonuç olarak; işletmelerin finansal performansının, büyüklüklerinin, borçlanma oranlarının, işletmelerin kamuyu aydınlatma ve Şeffaflık uygulamalarının belirleyicileri arasında bulunduğu yapılan analizler sonucunda tespit edilmiştir.

Yine yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre, işletmenin yaşı ile Şeffaflık ve kamuyu aydınlatma seviyesinin birbirlerini etkilemediği görölmektedir. Kısaca, işletme yaşına göre, Şeffaf ya da Şeffaf değil gibi çıkarım yapılamamaktadır. Esasen, ister genç bir işletme olsun ister uzun süredir faaliyetine devam eden bir işletme olsun önemli olan başarısını sağlamak ve başarıyı sürdürebilir kılma için Şeffaflık ve kamuyu aydınlatma ilkesini benimsemiş olması yani kurumsallaşmış olması gerekmektedir.

Çalışma; işletme ile ilişki içindeki gruplara özellikle de yatırımcılara, işletmelerin Şeffaflık ve kamuyu aydınlatma puanını yorumlarken, finansal performans ve borçlanma oranının (işletme riskinin), bu puanının belirleyicileri arasında olduğunu ortaya koyarak bir rehberlik sağlaması yönünden önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Abay, R. (2013). Denetim yapısı ile finansal Şeffaflık üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 165-174.
- Abdullah, W. Z., Ismail, W. S. ve Jamaluddin, N. (2008). The impact of board composition, ownership and CEO duality on audit quality: The Malaysian evidence. *Malaysian Accounting Review*, 7(2), 17-28.
- Acar, D. ve Mortaş, M. (2011). İşletmelerin hesap verebilirlikleri ile performans arasındaki ilişki: İMKB-30 endeksinde yer alan işletmeler üzerine bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21), 85-94.
- Akbar, S., Poletti-Hughes, J., El-Faitouri, R. ve Ali-Shah, S. Z. (2016). More on the relationship between corporate governance and firm performance in the UK: evidence from the application of generalized method of moments estimation. *Research in International Business and Finance*, 38, 417-429.
- Akyüz, Y., Bozdoğan, T. ve Hantekin, E. (2011). TOPSIS yöntemiyle finansal performansın değerlendirilmesi ve bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1), 73-92.
- Aracı, H. ve Yüksel, F. (2016). Şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanmasında sürdürülebilirlik raporları: BIST sürdürülebilirlik endeksindeki Şirketlerin sürdürülebilirlik raporlarının incelenmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(Özel Sayı 1), 103-131.
- Arı, M. (2009). Finansal raporlama skandalları ve mali tabloların güvenilirliği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 409-429.
- Arsoy, A. P. (2008). Kurumsal Şeffaflık ve muhasebe standartları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 17-35.
- Artiach, T., Lee, D., Nelson, D. ve Walker, J. (2010). The determinants of corporate sustainability performance. *Accounting & Finance*, 50(1), 31-51.
- Asteriou, D. ve Hall, S. G. (2015). *Applied Econometrics*. USA: Palgrave Macmillan.
- Atakan, M. G. S. ve İşçioğlu, T. E. (2009). Türk tüketicilerinin bakış açısıyla işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 8(32), 125-133.
- Aysan, M. A. (2007). *Kurumsal yönetim ve risk*. İstanbul: Elit Ofset.

- Başar, A. B. ve Başar, M. (2006). Sosyal sorumluluk raporlaması ve Türkiye’deki durumu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 213-230.
- Beekes, W. ve Brown, P. R. (2006). Do better governed Australian firms make more informative disclosure? *Journal of Business Finance & Accounting*, 33(3-4), 422-450.
- Botosan, C. A. ve Plumlee, M. A. (2002). A re-examination of disclosure level and the expected cost of equity capital. *Journal of Accounting Research*, 40(1), 21-40.
- Brennan, M. J. ve Tamarowski, C. (2000). Investor relations, liquidity, and stock prices. *Journal of Applied Corporate Finance*, 12(4), 26-37.
- Büyükkşalvarcı, A. ve Abdioğlu, H. (2010). İMKB kurumsal yönetim endeksi’nde işlem göre şirketlerin finansal ve finansal olmayan belirleyicileri: İMKB imalat sektörü üzerine bir uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 12(3), 119-143.
- Cheung, Y. L., Jiang, P. ve Tan, W. (2010). A transparency disclosure index measuring disclosures Chinese listed companies. *Journal of Accounting and Public Policy*, 29(3), 259-280.
- Çankıç, H. İ., Kalaycı, Ş. ve Gök, İ. Y. (2009). Kurumsal yönetim-şirket performansı ilişkisi: İMKB kurumsal yönetim endeksi üzerine ampirik bir çalışma. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1), 51-72.
- Çelik, O. (2011). Kurumsallaşmanın sağlanmasında TMSK’nın rolü. 10. Muhasebe Denetim Sempozyumu 5-9 Ekim, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/Sempozyum/10/TR/ORHANCelik.pdf> 14.01.2017, 1-6.
- Çelik, S., Zeytinoglu, E. ve Akarım, Y. D. (2016). Kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performans arasındaki ilişki: borsa İstanbul üzerine bir uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(Özel Sayı 1), 439-453.
- Çonkar, M. K., Elitaş, C. ve Atar, G. (2011). İMKB kurumsal yönetim endeksi’ndeki (XKURY) firmaların finansal performanslarının TOPSIS yöntemi ile ölçümü ve kurumsal yönetim notu ile analizi, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(1), 81-115.
- Çürük, T. (2004). Bağımsız dış denetimin muhasebe şeffaflığına etkisi üzerine uygulamalı bir çalışma: Türkiye örneği. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 31, 149-165.
- Dağlı, H., Ayaydın, H. ve Eyyüboğlu, K. (2010). Kurumsal yönetim endeksi performans değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 48, 18-31.
- Demireli, E. (2010). TOPSIS çok kriterli karar verme sistemi: Türkiye’deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5 (1), 101-112.
- Demirkan, A. (2016). Bağımsız denetim kuruluşlarında şeffaflık raporları – uluslararası uygulamalar ve Türkiye. *Muhasebe ve Denetim Dünyası*, 1(1), 43-54.
- Devalle, A., Rizzato, F. ve Busso, D. (2016). Disclosure indexes and compliance with mandatory disclosure - The case of intangible assets in the Italian market. *Advances in Accounting*, 35, 8-25.
- Diamond, D. W. ve Verrecchia, R. E. (1991). Disclosure, liquidity, and the cost of capital. *The Journal of Finance*, 46(4), 1325-1359.
- Doğan, M., Elitaş, B. L. ve Meccek, G. (2015). Bankaların şeffaflık düzeyleri ile finansal performans göstergeleri arasındaki ilişkinin test edilmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17(2), 305-330.
- Gençoğlu, Ü. G. ve Ertan, Y. (2012). Muhasebe kalitesini etkileyen faktörler ve Türkiye’deki durumu. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 53, 1-24.
- Gör, Y., Terzi, S. ve Şen, İ. K. (2016). Şeffaflık açısından kurumsal yönetim uygulamalarının finansal raporlamanın süresi üzerine etkisi: Borsa İstanbul örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (Özel Sayı I), 673-705.
- Güler, E. (2011). Faaliyet alanlarının kapsamına göre ayrılmış bağımsız denetim firmalarının uluslararası denetim standartlarına (ISA’s) ve kurumsal yönetim uygulamaları hakkındaki görüşlerine ilişkin bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21, 95-117.
- Güneş, Ş. ve Teker, S. (2010). Türk enerji sektöründe kurumsal risk yönetimi farkındalığı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 64-76.
- Güredin, E. (2014). *Denetim ve güvence hizmetleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Iskander, M. R. ve Chamlaou, N. (2000). *Corporate Governance: A Framework for Implementation*. The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington USA.
- Kalmış, H. (2006). Geleneksel finansal raporlama, muhasebeden beklentiler ve sorunlar. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(2), 1-5.
- Karamustafa, O., Varıcı, İ. ve Er, B. (2009). Kurumsal yönetim ve firma performansı: İMKB kurumsal yönetim endeksi kapsamındaki firmalar üzerinde bir uygulama. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 100-119.
- Kayacan, M. (2006). *Küreselleşen Dünyamızda Yeni Şirket Gündemi: Kurumsal Yönetim*. İstanbul: Türkiye Etik Değerler Yayın Merkezi Vakfı (TEDMER) Yayını.
- KGK - Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve.
[http://www.kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2015/TFRS/F_R_I_K_C\(1\).pdf](http://www.kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2015/TFRS/F_R_I_K_C(1).pdf) 20.08.2016

- KGK, TMS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı, http://www.kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2015/TMS/TMS1.pdf 20.08.2016
- Koç, F. Ö. ve Özkan, A. (2016). Şeffaflık ilkesinin gereği olarak gönüllü risk açıklama: İngiltere örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (Özel Sayı: I), 157-175.
- Leuz, C. ve Verrecchia, R. E. (2000). The economic consequences of increased disclosure (digest summary). *Journal of Accounting Research*, 38, 91-124.
- Levent, C. E. (2015). Küresel finans krizi sonrasında sermaye piyasalarında şeffaflığın artırılması: Türkiye örneği. *International Conference on Eurasian Economies*, 370-380.
- Liu, X. ve Anbumozhi, V. (2009). Determinants factors of corporate environmental information disclosure: An empirical study of chinese listed companies. *Journal of Cleaner Production*, 17(6), 593-600.
- Lourenço, I. C. ve Branco, M. C. (2013). Determinants of corporate sustainability performance in emerging markets: The Brazilian case. *Journal of Cleaner Production*, 57(15), 134-141.
- Mortaş, M. (2011). *İşletmelerin hesap verebilirliklerinin performanslarına etkisi: İMKB – 30 endeksinde bir araştırma* (Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- OECD, G20/OECD (2015). *Kurumsal Yönetim İlkeleri, OECD'nin G20 Bakanlar ve Merkez Bankası Başkanlarına Raporu*, Eylül 2015, <https://www.oecd.org/daf/ca/Corporate-Governance-Principles-TUR.pdf> 01.10.2106
- OECD (2015). *Kurumsal Yönetim İlkeleri*, Eylül 2015, http://www.tkyd.org/files/images/content/faaliyet_alanlari/haberler/Corporate-Governance-Principles-TUR.pdf 15.08.2016
- Oliver, R. (2004). *What is transparency?* McGraw Hill Professional.
- Öztürk, E. ve Öktem, B. (2016). Sosyal sorumluluk raporlamasından kısa ve uzun dönemli faydaların kurumsal sosyal sorumluluk boyutları çerçevesinde tartışılması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (Özel Sayı: I), 133-155.
- Parlakkaya, R., Akmeşe, H. Akmeşe, K. (2016). Türk bankacılık sektöründe kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması farkındalık düzeyi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(Özel Sayı: I), 881-896.
- Sakarya, Ş. (2011). İMKB kurumsal yönetim endeksi kapsamındaki şirketlerin kurumsal yönetim derecelendirme notu ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin olay çalışması (EventStudy) yöntemi ile analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(13), 147-162.
- Sandeep, A. P., Balic, A. ve Bwakira, L. (2002). Measuring transparency and disclosure at firm-level in emerging markets. *Emerging Market Review*, 3 (4), 325-337.
- Sayar, A. R. Z. ve Karataş, M. (2016). Şeffaflığın sağlanmasında ve denetimin kalitesinin artırılmasında kamu gözetiminin rolü: Avrupa birliği ve üye ülkelerin uygulamaları. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(Özel Sayı-1), 231-264.
- Sevim, Ş. ve Şen, D. (2014). Kurumsal muhasebe derecelendirilmesi ve halka açık şirketlerde uygulaması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 148-178.
- Tanç, Ş. G. ve Cingöz, A. (2011). Kurumsal yönetim ve çevresel performans: İMKB'de işlem gören şirketler üzerine bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 4, 203-219.
- Terzi, S., Şen, İ. K. ve Solak, B. (2014). Kurumsal yönetim uygulamalarının denetim kalitesine etkisi: borsa İstanbul'da ampirik bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10 (23), 191-206.
- Tuna, A. K. (2013). *Bankalarda kurumsal yönetim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, (2002). *Şeffaflığın Önemi Üzerine Bir Değerlendirme*. Türkiye Bankalar Birliği Ocak 2002.
- Uzay, Ş., Tanç, A. ve Erciyes, M. (2009). Türkiye'de muhasebe denetimi: Geçmişten geleceğe. *Mali Çözüm Dergisi*, 95, 125-140.
- Yanık, S. ve Türker, İ. (2012). Sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk raporlamasındaki gelişmeler (Tümleşik raporlama). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, 291-308.
- Yenice, S. ve T. Dölen. (2013). İMKB'de işlem göre firmaların kurumsal yönetim ilkelerine uyumunun firma değeri üzerine etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 199-213.

EXTENDED ABSTRACT

In order to eliminate the business / accounting problems brought about by globalization, as well as accounting and financial reporting standards, it is necessary to ensure that managerial and financial information is sufficient and reliable in terms of both managerial and accounting issues and for all stakeholders, in other words, for enterprises to be accountable, transparent and institutionalized the corporate governance principles have been developed.

Public disclosure and transparency are the most important tools used in the surveillance and supervision of companies in the market economy. This also allows the public to be informed about the

structures, activities and policies of the enterprises as well as their performance. However, the disclosures to be made by the company to the public should not cause any harm to the interests of the enterprise and should not lead to the disclosure of trade secrets about the business to the public. In order to ensure effective public disclosure, legal and administrative pressure on enterprises through laws and regulatory authorities alone will not be sufficient. Businesses should see that public disclosure can be the most effective way of attracting more long-term and permanent capital than a liability. The way to attract more long-term and patient patience is to provide the necessary trust to domestic and foreign investors. In order to establish trust in this regard, the company must be transparent and accountable.

According to the Corporate Governance Principles; Public Disclosure and Transparency is one of the principles included in the corporate governance framework, and it is aimed to ensure that the principles, including the financial status, performance and ownership structure of the enterprises, are made accurately and timely.

In order to provide transparency, informing the public by itself is not sufficient, and strict accounting rules are needed. The fact that information is reliable and comparable is closely related to the existence of effective rules and standards-based accounting practices that will enable companies to evaluate their activities and risk profiles on an equal basis.

The adoption of transparency and public disclosure at the enterprise level is important in terms of protecting investor rights and gaining public trust. Corporate transparency and public disclosure are directly related to accounting practices. As such, reliable, comprehensive, tailor-made and comparable financial statements can only be set by adopting internationally recognized Accounting / Financial Reporting Standards.

Mechanisms for increasing the transparency levels of enterprises can be listed as follows; independent audit, accounting and financial reporting standards, internal control and risk management, obligatory public disclosure obligation, non-financial reporting.

It should be noted that financial reports are the mirror of the enterprise and that the parties involved in the business make decisions about the business. Traditionally, the importance of accounting and the task that it is installed is put forward in this way. The enterprise management system of the enterprise is, in a sense, a set of rules that secure the provision of financial information provided to the interested parties.

It should be noted that Accounting and Financial Reporting Standards will be very important for the process in order to establish a transparent reporting system in the enterprises and to establish an accounting system. With the application of Accounting and Financial Reporting Standards by companies, reporting with quality and comparability characteristics can be made and the financial statements will be transparent, understandable, comparable and reliable. In this way, one of the important conditions of the institutionalization process, which has become a necessity for the enterprises that want to carry out their activities effectively and continuously, will be fulfilled and an important step will be taken in terms of establishing an effective accounting and financial reporting system in enterprises.

Transparency can arise as a result of a conscious responsibility, long-term objectives, consistent implementation of carefully-crafted policies. Transparency in this process requires constant updating in response to new market requirements and evolving organizational capabilities. Together with these features of transparency, there are of course factors affecting or triggering transparency. These factors, which may vary for each organization, will be considered on the basis of enterprises; It can be considered that the financial performance of enterprises has a possible effect on transparency and this argument constitutes the subject of the study.

In this study, the relationship between financial performance of enterprises and transparency and public disclosure levels were tried to be revealed. The companies included in the BIST XKURY Index (from Borsa Istanbul) were taken as a sample. Due to some constraints and uninterrupted data, a total of 115 observations were included in the total of 23 operations in a five-year period as a result of the elimination from these enterprises.

In order to represent the financial performance of the enterprises, the financial ratios of the enterprises are obtained; A standard financial performance score has been established for each entity through TOPSIS method. The calculated TOPSIS scores are considered to represent the financial performance of the relevant enterprises for this study. On the other hand, the Public Disclosure and

Transparency Scores, which they presented in the activity reports, were taken into account in order to represent transparency and public disclosure levels.

In the study, firm sizes, firm borrowing rates and firm ages were used as control variables. In this respect, as independent variables of the model developed for testing the application of the study; TOPSIS scores, business size, borrowing rate (enterprise risk) and operating ages are included in the model.

It is possible to calculate the financial performance of a period (TOPSIS) in the middle of the following period. Since the disclosure of public disclosure and transparency notes also appeared recently, it was considered more plausible that the TOPSIS score for a period was related to the Public Disclosure and Transparency score of the following year. A similar approach was applied in other independent variables.

As a result of the analyses, it was found that the financial performance of the enterprises affected the public disclosure and transparency practices of the following year. It is observed that the firm size and firm borrowing ratio, which are included in the analysis together with the financial performance, also have an effect on public disclosure and transparency practices. It has been observed that firm size has a positive effect and firm borrowing rate has a negative effect. In addition, the firm age was included in the models in the model estimates but it did not have a significant effect on public disclosure and transparency practices.

As a result, there is evidence that the financial performance, size and borrowing rates of the enterprises may be explanatory for public disclosure and transparency practices of enterprises.

According to another result, no relationship was found between the age of the enterprise and the level of transparency and public disclosure.

Sezgisel Bulanık Mantık ve Entropi Tabanlı Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Finansal Performans Analizi: BİST’de İşlem Gören Enerji Şirketleri Üzerine Bir Uygulama¹

Reşat KARCIOĞLU², Selçuk YALÇIN³ ve Ömer Faruk GÜLTEKİN⁴

Öz

Teknolojinin hızla gelişmesi sonucunda enerjiye olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Artan enerji ihtiyacı ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinde enerji sektörünün hayati bir öneme sahip olmasına neden olmuştur. Bu çalışmada BİST’te işlem gören 8 enerji şirketinin finansal performansı sezgisel bulanık mantık ve çok kriterli karar verme teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada 8 enerji şirketinin 2013-2017 yıllarına ait gerçek verileri kullanılmıştır. Karar sürecinde; büyüme, faaliyet, kaldıraç, karlılık ve likidite olmak üzere 5 ana kriter ile 13 alt kriter kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda 8 enerji şirketi arasında en iyi performansı Odaş Elektrik A.Ş gösterirken en kötü performansı ise Ayen Elektrik A.Ş göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Performans, Sezgisel Bulanık Mantık, Çok Kriterli Karar Verme

Financial Performance Analysis Using Intuitionistic Fuzzy Logic and Entropy Based Multi – Criteria Decision Making Method: An Application on Energy Companies Traded In BIST

Abstract

As a result of the rapid development of technology, the need for energy increases day by day. Increased energy demand caused the energy sector to have a vital importance in the economic development processes of countries. In this study, the financial performance of 8 energy companies traded in BIST are analyzed using intuitionistic fuzzy logic and multi-criteria decision making techniques. In the study, the data, the real data of the 8 energy companies between 2013 and 2017 were used. In decision process, 5 main criteria and 13 sub-criteria were used as growth, activity, leverage, profitability and liquidity. As a result of the analysis, Odaş Elektrik A.Ş showed the best performance among 8 energy companies, while Ayen Elektrik A.Ş showed the worst performance.

Key Words: Financial Performance, Intuitionistic Fuzzy Logic, Multi-Criteria Decision Making

Atıf İçin / Please Cite As:

Karcioğlu, R., Yalçın, S. ve Gültekin, Ö. F. (2020). Sezgisel bulanık mantık ve entropi tabanlı çok kriterli karar verme yöntemiyle finansal performans analizi: BİST’de işlem gören enerji şirketleri üzerine bir uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 360-372.

Geliş Tarihi / Received Date: 04.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.06.2019

¹ Bu çalışma 3-5 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirilen Uluslararası Uygulamalı İşletme Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Sempozyumu’nda özet olarak sunulan “Sezgisel Bulanık Mantık Yöntemiyle Enerji Şirketlerinin Finansal Performans Analizi” isimli çalışmanın genişletilmiş ve revize edilmiş halidir.

² Prof. Dr. - Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, rkarcio@atauni.edu.tr - ORCID : 0000-0002-0903-3816

³ Arş. Gör. - Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, syalcin@bayburt.edu.tr - ORCID : 0000-0002-0997-7614

⁴ Arş. Gör. - Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ofgultekin@bayburt.edu.tr - ORCID: 0000-0002-4832-4683

Giriş

Küreselleşme süreciyle beraber sınırların ortadan kalkması şirketlerin artan rekabet koşullarıyla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Bu rekabet şartlarına uyum sağlayabilen şirketler yaşamlarını sürdürebilmekte, uyum sağlayamayan şirketler ise önce pazar paylarını ve karlılıklarını kaybetmekte, sonrasında ise varlıklarını sürdürememektedir. Şirketler rekabette başarılı olabilmek için ellerindeki kaynakları doğru ve etkili bir şekilde kullanmalı, performanslarını mümkün olduğunca yüksek seviyede tutmalıdırlar. Performans kavramı; işletmelerin amaçlarına ulaşma düzeyidir. Bir işletmenin başarısını devam ettirebilmesi ve bu başarıda süreklilik arz edebilmesi ise performans ölçümü ile cevabını bulmaktadır (Karaman, 2009).

Finansal performansını üst düzeyde tutabilen şirketler, ulusal ve uluslararası piyasalarda rekabet avantajına sahip olabilmektedir. Rekabet avantajına sahip olan şirketler ise karlılıklarını ve pazar paylarını artırmaktadır. Bu durum doğal olarak şirketin başarılı olmasını ve varlığını sürdürmesini sağlamaktadır. Şirketlerin varlıklarını sürdürebilmeleri şirket adına çok önemli bir süreçtir ve bu sürecin devamını sağlayabilmek adına birçok etmen bulunmaktadır. Şirketlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için en önemli etmenlerden biri finansal performanslarının ölçülmesi, analiz edilmesi ve en doğru şekilde yorumlanabilmesidir.

Finansal performans ölçümünde şirketin finansal verilerine (bilanço, kar zarar tablolar) farklı açılardan yaklaşarak değişik sorulara cevaplar aranır. Şirketin finansal performansına işaret eden karlılık, satışların hacmi, kaynakların verimli (ve karlı) kullanılma becerisi, borçluluk oranı, borç ödeyebilme yeteneği, firmanın piyasadaki durumu gibi göstergeler farklı oranlar yardımıyla incelenmektedir. (Aydın, 2009)

İşletmelerin finansal performansları, hedeflenen ve ulaşılan durumu görebilmek adına alternatif yöntemlerle hesaplanmaktadır. Bu hesaplamayı yaparken birçok kriter göz önüne alınmalı ve buna göre değerlendirme yapılmalıdır. Bu amaçla performans analizlerinde, farklı kriterleri göz önüne alarak değerlendirme yapmaya olanak sağlayan çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılmak üzere yaygın bir yöntemdir.

Yaşadığımız evren belirsiz, tutarsız ve tam olmayan bilgilerle doludur. Klasik yöntemler ile bu karmaşık bilginin işlenmesi kolay değildir. Bu nedenle gerçek hayattaki bu karmaşık ve belirsizlik içeren durumları ifade etmek için Zadeh (1965) bulanık kümeler teorisini tanımlamıştır. Zadeh (1965) belirsizlik durumlarında bulanık mantığın klasik mantığa göre insanın zihinsel çalışma süreçlerini daha doğru yansıttığını belirtmiştir. Bulanık mantığın belirsizlik içeren durumları modellemedeki başarısı ve insan düşünce ve karar sistemine yakınlığı, bulanık mantığın finans alanında kullanımını mümkün kılmaktadır.

Özellikle son yıllarda çok kriterli karar verme yöntemleri, alternatifler arasından en iyisini seçme, alternatifleri sıralama gibi karar verme problemlerinde bulanık mantık ile iç içe yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bunun beraberinde bulanık mantığın finans alanında kullanımı oldukça yeni olmasına rağmen her geçen gün yapılan çalışma sayısı artmaktadır.

Bu çalışmada Zadeh’in bulanık kümelerinin bir genellemesi olan sezgisel bulanık kümeler (Atanassov, 1986) kullanılarak, entropi tabanlı çok kriterli bir karar verme metodu geliştirilmiştir. Bu yöntem bize alternatifleri belirlenen kriterlere göre sıralama konusunda daha esnek ve daha doğru şekilde bir sıralama yapma imkanı sağlamaktadır. Çalışmada; kriter ağırlıklarının tamamen bilinmediği bir karar sürecinde, öncelikle BİST’de işlem gören 8 enerji şirketinin 2013-2017 yıllarına ait verileri incelenmiş ve alternatiflere ait bu veriler önce dilsel terimlerle değerlendirilmiş ardından bu dilsel değerlendirme sezgisel bulanık sayılarla ifade edilmiştir. Daha sonra entropi kavramı kullanılarak kriterlerin ağırlık bilgisi hesaplanmış ve son olarak ise elde edilen bütün veriler kullanılarak alternatifler sıralanmıştır.

Literatür

Wang & Hsu (2004) Tayvan menkul kıymetler borsasında işlem gören 10 işletmenin stok devir hızı, net kar marjı, hisse başına getiri ve cari oran verilerini kullanarak yaptıkları analizde çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemini kullanmışlardır. Yazarlar yatırımcıların karar verme ve yatırım stratejilerinin belirlenmesi süreçlerinde TOPSIS yönteminin faydalı olabileceğini belirtmişlerdir.

Bo & Haidong (2008) Çin borsasında işlem gören 112 işletmenin 11 tane finansal oranını kullanarak yaptıkları çalışmada, TOPSIS yönteminin finansal kriz dönemlerinde işletmelerde erken uyarı sistemi olarak kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

Dumanoglu ve Ergul (2010) yaptıkları çalışmada İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 11 teknoloji şirketinin finansal performansını analiz etmişlerdir. Yazarlar çalışmada teknoloji şirketlerinin 2006-2009 dönemine ait mali tablolarını kullanarak her bir şirket için finansal oranları hesaplamış, daha sonra hesaplanan bu oranları çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi ile tek bir puana dönüştürerek sıralama yapmışlardır. Yapılan sıralama sonucunda finansal performans açısından en başarılı bilişim şirketinin Arena Bilgisayar Sanayi ve Ticaret A.Ş. (ARENA), en başarısız bilişim şirketinin ise Escort Computer Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. (ESCOM) olduğunu belirtmişlerdir.

Atmaca (2012) yaptığı çalışmada İMKB'de işlem gören spor şirketleri; Fenerbahçe (FB), Galatasaray (GS), Beşiktaş (BJK) ve Trabzonspor (TS) Sportif A.Ş.'nin finansal performanslarını analiz etmiştir. Çalışmada spor şirketlerinin 2003-2010 dönemine ait finansal tablolarından elde edilen 16 tane finansal oranı kullanılmıştır. TOPSIS yöntemi kullanılarak yapılan analizde 2003-2010 yıllarının genelinde Fenerbahçe Sportif Hizmetler Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin diğer rakiplerine göre daha iyi bir performans ortaya koyduğu tespit edilmiştir.

Doğan (2013), Türkiye'de bankacılık sektöründe faaliyette bulunan katılım bankalarının ve geleneksel bankaların finansal performanslarını karşılaştırmıştır. Bankaların 2005-2011 dönemine ait veriler kullanılarak yapılan analizde, geleneksel bankaların katılım bankalarına göre likiditesinin, borç ödeme gücünün ve sermaye yeterliliğinin daha yüksek, riskliliğinin ise daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılım bankaları ve geleneksel bankaların kârlılıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Ergul (2014), yaptığı çalışmada Borsa İstanbul (BİST) turizm sektöründe işlem gören şirketlerin finansal performansının belirlenmesinde çok kriterli karar verme tekniklerinden ELECTRE-III ve TOPSIS yöntemlerinin başarılı yöntemler olup olmadığını araştırmıştır. BİST'de işlem gören turizm şirketlerinin 2005-2012 yıllarına ait mali tabloları kullanılan çalışmada ELECTRE-III ve TOPSIS yöntemiyle yapılan analiz sonuçları ile temel analiz sonucunda elde edilen sonuçların birbiriyle tutarlılığı olduğu ve bu yöntemlerin çok kriterli karar verme süreçlerinde başarılı yöntemler olduğu belirtilmiştir.

Akbulut ve Rençber (2015), BİST'te işlem gören imalat sektöründeki işletmelerin finansal performansları ile borsa performansları arasında ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmada imalat sektöründeki 32 şirketin 2010-2012 dönemine ait finansal verileri TOPSIS yöntemiyle analiz edilmiş ve bu analiz sonucunda her bir şirkete ait finansal performans skorları elde edilmiştir. Elde edilen bu skorlar şirketlerin 2010-2012 dönemine ait borsa performanslarıyla karşılaştırılmış ve şirketlerin finansal performansları ile borsa performansları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Shaverdi, Ramezani, Tahmasebi & Rostamy (2016), çalışmalarında Tahran Borsası'nda işlem gören 7 petrokimya şirketini rekabet gücü açısından sıralamak için Bulanık TOPSIS yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada 2003-2013 yılları arasındaki mali tablolardan elde edilen 15 finansal oran kullanılmış olup analiz sonucunda 7 şirket rekabet gücü açısından sıralanmış fakat ağırlık oranlarının birbirine çok yakın olduğu tespit edilmiştir.

Eyüboğlu ve Çelik (2016), Türk enerji şirketlerinin finansal performansını Bulanık Analitik Hiyerarşi ve Bulanık Topsis yöntemiyle analiz ettikleri çalışmada 5 ana 15 alt kriter kullanmışlardır. Yazarlar ilk olarak 5 ana kriterin daha sonra da her bir alt kriterin ağırlıklarını bulanık mantık yardımıyla hesaplamışlardır. Kriter ağırlıkları belirlendikten sonra TOPSIS yöntemiyle yapılan sıralama sonucunda en iyi performansı Avrasya Petrol ve Turistik Tesisler Yatırımlar Anonim Şirketi'nin (AVTUR) , en kötü performansı ise Zorlu Enerji Anonim Şirketi'nin (ZOREN) gösterdiği belirtilmiştir.

Tezergil (2016), Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 28 bankanın 2009-2013 yıllarına ait bilançolarından elde edilen finansal oranları kullandığı çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan VIKOR yöntemini kullanmıştır. Yaptığı analiz sonucunda 2009 ve 2010 yılında en iyi performansı Akbank'ın, 2011 ve 2012 yıllarında Ziraat bankasının, 2013 yılında ise Citibank'ın gösterdiğini tespit etmiştir.

Kula vd. (2016) BİST'de işlem gören 7 sigorta şirketi ve 1 bireysel emeklilik şirketinin 2013 yılına ait verilerini kullanarak finansal performans analizi yapmışlardır. Yazarlar çalışmada yöntem olarak çok kriterli karar verme yöntemlerinden "Gri İlişkisel Analiz" yöntemini kullanmışlardır. Yapılan analizler sonucunda en iyi performansı Ak Sigorta şirketinin, en kötü performansı ise Aviva Sigorta şirketinin gösterdiğini belirtmişlerdir.

Ceyhan ve Demirci (2017), BİST’de işlem gören 6 finansal kiralama şirketinin, çok kriterli karar verme yöntemlerinden Multimoora yöntemini kullanarak finansal performans analizini yaptıkları çalışmada en iyi performansı Yapı Kredi Finansal Kiralama Anonim Ortaklığı şirketinin, en kötü performansı ise Şeker Finansal Kiralama Anonim Şirketi’nin gösterdiğini belirtmişlerdir.

Orçun ve Eren (2017) yaptıkları çalışmada Borsa İstanbul’da (BIST) işlem gören teknoloji şirketlerinin finansal performansını TOPSIS yöntemi ile analiz etmişlerdir. 2010-2015 yılları arasındaki dönemi kapsayan çalışmada, performans açısından en başarılı şirketler sırasıyla, ASELS, LINK, ARMDA, LINK, INDES ve DGATE şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca, şirketlerin 2010-2015 yılları dönemindeki borsa getirileri ile analiz sonucunda elde edilen finansal performans sıralamaları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Yıldırım, Altan ve Gemici (2018), yaptıkları çalışmada Borsa İstanbul (BIST) Kurumsal Yönetim Endeksinde (XKURY) işlem gören, 5 adet Gıda ve İçecek şirketinin 2013-2016 dönemindeki kurumsal yönetim notları ve finansal performansları arasındaki ilişkiyi Entropi ağırlıklandırılmış TOPSIS yöntemiyle incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucunda şirketlerin kurumsal yönetim notları ile finansal performans notları arasında sürekli ve anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını tespit etmişlerdir.

Başdeğirmen ve Işıldak (2018), ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren sekiz işletmenin finansal performansını Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile analiz etmişlerdir. Yazarlar çalışmanın ilk bölümünde değerlendirme kriterlerinin eşit önem derecesine sahip olduğu, ikinci bölümünde ise uzman görüşünden yararlanılarak farklı kriter ağırlıklarına sahip olduğu modeller kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda sektörde yer alan işletmelerin finansal performansını belirlemede; çalışan sayısı, özsermaye ve toplam aktifler gibi kriterlerin daha yüksek öneme sahip olduğu, özellikle ihracat ve vergi öncesi kâr kriterlerinin daha düşük öneme sahip olduğu belirlenmiştir.

Yöntem

Bu bölümde bulanık küme, sezgisel bulanık küme, entropi kavramları açıklanmış ve kullanılan sezgisel bulanık mantık ve entropi tabanlı çok kriterli karar verme yönteminin adımları açıklanmıştır.

Bulanık Küme

Bulanık mantık kavramını ilk öne süren kişi Lütfü Zadeh (1965) olmuştur. Zadeh birçok kavramın dilsel olarak geleneksel matematiğe göre daha iyi belirlenebildiğini ve bulanık mantığın ve onun bulanık kümelerdeki ifadelerinin gerçek hayatın daha iyi modelini oluşturduğunu göstermiştir (Yıldız ve Kışoğlu: 2014, 14). Klasik küme kavramında karakteristik fonksiyon ile bir eleman bir kümenin ya elemanıdır ya da elemanı değildir. Fakat bulanık küme kavramında bir elemanın bir kümeye ait olup olmama durumu, her bir nesneye $[0,1]$ aralığında bir üyelik derecesi atayan bir üyelik fonksiyonuyla tanımlanmaktadır (Zadeh: 1965, 338).

Tanım 1 : X boş olmayan bir küme ve $x \in X$ olsun. O halde $\mu_A(x): X \rightarrow [0,1]$ fonksiyonu için $\mu_A(x)$, x elemanının üyelik derecesini göstermek üzere X de bir bulanık A kümesi;

$A = \{(x, \mu_A(x)): x \in X\}$ şeklinde ifade edilir. Aslında, her üyelik fonksiyonu bir klasik evrensel kümenin elemanlarını $[0,1]$ aralığındaki bir sayıya karşılık getiren bir fonksiyondur.

Sezgisel Bulanık Küme

Bulanık A kümesinde bir elemanın kümeye ait olma derecesi μ_A iken ait olmama derecesi ise $1-\mu_A$ ’dır. Dolayısıyla ait olma ve ait olmama derecelerinin toplamı 1’e eşittir. Fakat bu durum karşılaşılan bazı problemlerdeki belirsizlik durumunu açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Atanassov (1986) bulanık küme teorisinin genelleştirilmiş hali olan sezgisel bulanık küme teorisini önermiştir.

Tanım 2 : X boş olmayan bir küme ve $x \in X$ olsun. O halde $\mu_S(x): X \rightarrow [0,1]$ ve $\vartheta_S: X \rightarrow [0,1]$ iki fonksiyon için;

$$S = \{(x, \mu_S(x), \vartheta_S(x)): x \in X\} \quad (1)$$

kümesine sezgisel bulanık küme denir. Burada, $\mu_S(x)$, x elemanının S kümesine ait olma derecesini gösterirken $\vartheta_S(x)$ de x elemanının S kümesine ait olmama derecesini gösterir. Bir sezgisel kümede tereddüt durumu; $\pi_S(x) = 1 - (\mu_S(x) + \vartheta_S(x))$ şeklinde tanımlanır. Dolayısıyla,

$$0 \leq \mu_S(x) + \vartheta_S(x) \leq 1 \quad (2)$$

eşitliği vardır. Bir sezgisel bulanık küme, sezgisel bulanık sayılardan oluşur ve bir sezgisel bulanık α sayısı kısaca $\alpha = (\mu_\alpha, \vartheta_\alpha)$ ile gösterilir.

Sezgisel bulanık sayıları sıralamak için skor fonksiyonu (Chen ve Tan, 1994) kullanılabilir. $\alpha = (\mu_\alpha, \vartheta_\alpha)$ sezgisel bulanık sayının skor değeri $Skor(\alpha) = \mu_\alpha - \vartheta_\alpha$ ile hesaplanır. Skor değeri büyük olan sezgisel bulanık sayı daha büyüktür.

Tereddüt derecesi ($\pi_A(x)$) bir x elemanın A kümesine ait olup olmamasındaki tereddüt düzeyini belirtmektedir. Eğer tereddüt derecesi büyükse o elemanın o kümeye ait olma durumu göreceli olarak daha belirsiz, tereddüt derecesi küçükse o kümeye ait olma durumu göreceli olarak daha belirgindir.

Karar verme metodlarında bilginin toplanması ve toplanan bilgi ile sonuçların elde edilmesi temel teşkil etmektedir. Sezgisel bulanık verilerin toplanması yani ortalama değerlerinin bulunması için Xu (2007) tarafından bir aritmetik ortalama operatörü geliştirilmiştir

Tanım 3 : $\alpha_i = (\mu_{\alpha_i}, \vartheta_{\alpha_i})$ ($i = 1, 2, \dots, n$) n tane sezgisel bulanık sayı olsun. $w = (w_1, w_2, \dots, w_n)$ verilen sayıların ağırlık vektörü olmak üzere aritmetik ortalama;

$$AO(\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n) = \left(1 - \prod_{i=1}^n (1 - \mu_i)^{w_i}, \quad \prod_{i=1}^n \vartheta_i^{w_i} \right) \quad (3)$$

şeklinde tanımlanır.

Yukarıda verilen tanımlara göre sezgisel bulanık mantık kullanmak, şirketlerin finansal performansını belirlemede esnek bir karar süreci sağlamaktadır. Bu çalışmada şirketlerin finansal performansını belirlemek için önerilen yöntem Das vd. (2014) takip edilerek aşağıda belirtilen adımlardan oluşturulmuştur. Bu çalışmada; $A = \{A_1, A_2, \dots, A_m\}$ alternatiflerin kümesini, $C = \{C_1, C_2, \dots, C_n\}$ ise kriterlerin kümesini oluşturmaktadır.

1. Adım : “m” Alternatifi “n” Kriterli Karar Matrisin Oluşturulması

Her bir alternatif için veriler toplanır, bu veriler dilsel olarak değerlendirilir ve bu dilsel terimler sezgisel bulanık sayılara dönüştürülerek karar matrisi (D) oluşturulur.

$$D = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (4)$$

2. Adım : Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması

Çok kriterli karar verme problemlerinde her bir kriterin ağırlığı farklıdır. Bazı kriterler daha çok önem arz edebilirken bazıları ise daha az önemde olabilir. Kriter ağırlıklarının tamamen bilinmediği bir karar sürecinde her bir kriterin ağırlığı aşağıda belirtilen adımlar takip edilerek hesaplanabilir. İlk olarak oluşturulan karar matrisinin (D) entropi matrisi (E) denklem (5) yardımıyla hesaplanır ve aşağıda verilen E matrisi ile gösterilir.

$$E = 1 - |\mu_A(x_i) - \vartheta_A(x_i)| \quad (5)$$

$$E = \begin{bmatrix} e_{11} & e_{12} & \dots & e_{1n} \\ e_{21} & e_{22} & \dots & e_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ e_{m1} & e_{m2} & \dots & e_{mn} \end{bmatrix}$$

Entropy kelime olarak sistemdeki düzensizliği ifade etmektedir. Bu kavram kullanılarak değerlendirme verilerinin bir bilgi ölçüsü;

$$K(A) = 1 - 0,5(E(A) + \pi(A)) \quad (6)$$

denklemini ile tanımlanabilir. Bu ölçü bilgisi ile elde edilen ölçü matrisi K ile gösterilir.

$$K = \begin{bmatrix} k_{11} & k_{12} & \dots & k_{1n} \\ k_{21} & k_{22} & \dots & k_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ k_{m1} & k_{m2} & \dots & k_{mn} \end{bmatrix}$$

K matrisi oluşturulduktan sonra, (7) ve (8) denklemleri kullanılarak kriter ağırlıkları (w_j) hesaplanır.

$$a_j = \sum_{i=1}^m k_{ij}, \quad j = 1, \dots, n \quad (7)$$

$$w_j = \frac{a_j}{\sum_{j=1}^n a_j} \quad (8)$$

3. Adım : Her Bir Alternatif İçin Ağırlıklandırılmış Ortalama Değerlerin Oluşturulması

Her bir kriterin ağırlığı hesaplandıktan sonra (9) denklemi kullanılarak ağırlıklandırılmış ortalama değerler $S_i = (\mu_i, \vartheta_i)$ hesaplanır.

$$S_i = \left(1 - \prod_{j=1}^n (1 - \mu_{ij})^{w_j}, \quad \prod_{j=1}^n \vartheta_{ij}^{w_j} \right) = (\mu_i, \vartheta_i) \quad (9)$$

4. Adım : Alternatiflerin Sıralanması

Ağırlıklandırılmış ortalama değerler hesaplandıktan sonra her bir alternatifin aldığı skoru bulmak için Chen ve Tan (1994) tarafından tanımlanan skor fonksiyonu kullanılabilir. Alternatiflerin skorları hesaplandıktan sonra, en büyük skora sahip alternatif en iyi alternatif anlamına gelmektedir.

$$Skor(S_i) = \mu_i - \vartheta_i, \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (10)$$

Karar Verme Yönteminin Bir Uygulaması

Bu bölümde Borsa İstanbul’da (BİST) işlem gören 8 enerji şirketinin 2013-2017 yılları arasındaki finansal performansı, sezgisel bulanık mantık ve entropi tabanlı çok kriterli karar verme yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada 8 enerji şirketinin 2013-2017 yıllarına ait bilançolarından elde edilen veriler kullanılmıştır. Veriler Finnet veri bankasından temin edilmiştir. Değerlendirme işleminde şirketler sırasıyla; Ak Enerji (A_1), Aksa Enerji (A_2), Aksu Enerji (A_3), Ayen Enerji (A_4), Bomonti Elektrik (A_5), Enerjisa Enerji (A_6), Odaş Elektrik (A_7), Zorlu Enerji (A_8) şeklinde belirlenmiştir Değerlendirme kriterleri olarak ise literatürdeki örnekler incelenerek 5 ana 13 alt kriter belirlenmiş olup bu kriterler Tablo 1’de sunulmuştur

Tablo 1. Finansal Performans İçin Değerlendirme Kriterleri

Oran grubu	Kullanılan Oranlar (Kriterler)	Kullanılış Amacı
Büyüme Oranları	Aktiflerdeki Büyüme (C_1) Satışlardaki Büyüme (C_2) Özkaynaktaki Büyüme (C_3)	İşletmenin varlıklarındaki büyümeyi gösteren oranlardır
Faaliyet Oranları	Dönen Varlık Devir Hızı (C_4) Alacak Devir Hızı (C_5) Aktif Devir Hızı (C_6) Borç Devir Hızı (C_7)	İşletmenin varlıklarının ne derece etkin kullanıldığını gösteren oranlardır.
Kaldıraç Oranları	Toplam Borç / Toplam aktif (C_8) Duran Varlık / Devamlı Sermaye (C_9)	İşletmelerin uzun vadeli yükümlülüklerini yerine getirebilme yeterliliğini ölçen oranlardır.
Karlılık Oranları	Aktif Karlılık (ROA) (C_{10}) Özsermaye Karlılığı (ROE) (C_{11})	İşletmenin sahip olduğu varlıkların ne ölçüde verimli kullanıldığını ölçen oranlardır.
Likidite Oranları	Cari Oran (C_{12}) Likit Oran (C_{13})	İşletmenin kıs süreli borçlarını ödeyebilme gücünü ölçen oranlardır

BİST’te işlem gören enerji şirketlerinin finansal performansının sezgisel bulanık mantık ve entropi tabanlı çok kriterli karar verme yöntemi yardımıyla değerlendirilmesi için önerilen yöntem aşağıda belirtilen adımlardan oluşmaktadır.

1. Adım: Alternatiflere Ait Verilerin Sözel Olarak Değerlendirilmesi ve Karar Matrisinin Oluşturulması

İlk olarak BİST’te işlem gören 8 enerji şirketinin 2013-2017 dönemine ait veriler Finnet veri bankasından temin edilmiştir. Daha sonra bu verilerin 5 yıllık ortalamaları hesaplanmış ve Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Alternatiflerin Kriterlere Göre 5 Yıllık Ortalama Verileri

Alternatifler	Kriterler						
	Büyüme Oranları			Faaliyet oranları			
	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇
Ak Enerji (A ₁)	16,74	12,45	7,54	1,97	4,39	0,96	0,38
Aksa Enerji (A ₂)	12,66	15,10	46,19	2,96	15,12	0,68	0,77
Aksu Enerji (A ₃)	9,50	30,50	-7,26	1,55	9,24	0,07	0,13
Ayen Enerji (A ₄)	19,26	27,06	10,33	1,51	10,16	0,22	0,20
Bomonti Elektrik (A ₅)	8,05	298,28	17,24	0,73	23,40	0,05	0,09
Enerjisa Enerji(A ₆)	13,53	16,19	13,56	3,57	5,53	0,67	0,70
Odaş Elektrik (A ₇)	50,10	50,13	89,69	3,20	12,13	1,15	1,15
Zorlu Enerji (A ₈)	26,03	62,89	83,63	1,35	8,26	0,20	0,16
Sektör Ort.	19,48	64,08	32,61	2,10	11,03	0,50	0,45

Alternatifler	Kriterler					
	Kaldıraç Oranları		Karlılık Oranları		Likidite Oranları	
	C ₈	C ₉	C ₁₀	C ₁₁	C ₁₂	C ₁₃
Ak Enerji (A ₁)	0,75	1,01	8,26	15,70	1,32	0,98
Aksa Enerji (A ₂)	0,75	1,20	-2,05	-11,83	0,67	0,29
Aksu Enerji (A ₃)	0,35	0,99	-4,42	-8,11	3,30	3,15
Ayen Enerji (A ₄)	0,82	1,15	-0,86	-4,39	0,59	0,48
Bomonti Elektrik (A ₅)	0,56	1,33	-10,72	-24,87	0,35	0,16
Enerjisa Enerji(A ₆)	0,69	1,15	2,20	7,01	0,67	0,64
Odaş Elektrik (A ₇)	0,80	1,07	2,16	11,80	0,88	0,63
Zorlu Enerji (A ₈)	0,90	1,32	-2,83	-26,94	0,42	0,37
Sektör Ort.	0,70	1,15	-1,03	-5,21	1,02	0,84

Alternatiflere ait her bir kriter için 5 yıllık ortalamalar hesaplandıktan sonra her bir alternatif, sektör ortalamaları dikkate alınarak dilsel terimler yardımıyla değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken daha sağlıklı bir sonuç elde edebilmek için aşırı ve uç değerler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Yapılan bu değerlendirme sonucunda her bir dilsel terime karşılık gelen sezgisel bulanık sayı belirlenmiştir. Her bir dilsel terime karşılık gelen sezgisel bulanık sayılar Efe vd. (2015) çalışmasından elde edilmiştir. Alternatiflerin değerlendirilmesinde kullanılan dilsel terimler ve bu dilsel terimlere karşılık gelen sezgisel bulanık sayılar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Kriterlerin Değerlendirilmesinde Kullanılan Dilsel Terimler Ve Sezgisel Bulanık Sayı Karşılıkları

Dilsel Terimler	Sezgisel Bulanık Sayılar
Çok iyi (Çİ)	(0,90; 0,10; 0,00)
İyi (İ)	(0,75; 0,20; 0,15)
Orta (O)	(0,50; 0,45; 0,05)
Kötü (K)	(0,35; 0,60; 0,05)
Çok Kötü (ÇK)	(0,10; 0,90; 0,00)

Kaynak: Efe vd. (2015) derlenerek oluşturulmuştur.

Her bir alternatifte ait kriterler sektör ortalamaları dikkate alınarak Tablo 3’teki dilsel terimler yardımıyla değerlendirilmiş ve bu değerlendirmelerin dilsel karşılıkları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Alternatiflerin Kriterlere Göre Değerlendirilmesi

Alternatifler	Kriterler						
	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇
Ak Enerji (A ₁)	O	ÇK	ÇK	O	ÇK	İ	İ
Aksa Enerji (A ₂)	K	ÇK	ÇK	İ	İ	İ	K
Aksu Enerji (A ₃)	ÇK	O	O	K	O	ÇK	Çİ
Ayen Enerji (A ₄)	O	O	O	K	O	ÇK	Çİ
Bomonti Elektrik (A ₅)	ÇK	Çİ	Çİ	ÇK	Çİ	ÇK	Çİ
Enerjisa Enerji(A ₆)	K	K	K	Çİ	ÇK	İ	K
Odaş Elektrik (A ₇)	Çİ	Çİ	Çİ	Çİ	O	Çİ	ÇK
Zorlu Enerji (A ₈)	İ	Çİ	Çİ	K	K	ÇK	Çİ

Alternatifler	Kriterler						
	C ₈	C ₉	C ₁₀	C ₁₁	C ₁₂	C ₁₃	
Ak Enerji (A ₁)	K	K	O	İ	K	O	
Aksa Enerji (A ₂)	K	K	ÇK	ÇK	ÇK	ÇK	
Aksu Enerji (A ₃)	Çİ	O	ÇK	ÇK	İ	Çİ	
Ayen Enerji (A ₄)	ÇK	K	ÇK	ÇK	ÇK	ÇK	
Bomonti Elektrik (A ₅)	O	ÇK	ÇK	ÇK	ÇK	ÇK	
Enerjisa Enerji(A ₆)	O	K	K	O	ÇK	K	
Odaş Elektrik (A ₇)	ÇK	K	K	O	ÇK	K	
Zorlu Enerji (A ₈)	ÇK	ÇK	ÇK	ÇK	ÇK	ÇK	

Alternatiflere ait her bir kriter dilsel olarak değerlendirildikten sonra Tablo 4’teki her bir dilsel ifadeye karşılık gelen sezgisel bulanık sayı bulunarak karar matrisi oluşturulmuştur. Oluşturulan karar matrisi Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Karar Matrisi

C ₁		C ₂		C ₃		C ₄		C ₅		C ₆		C ₇	
μ	ϑ	μ	ϑ	μ	ϑ	μ	ϑ	μ	ϑ	μ	ϑ	μ	ϑ
0,5	0,45	0,1	0,9	0,1	0,9	0,5	0,45	0,9	0,1	0,75	0,2	0,75	0,2
0,35	0,6	0,1	0,9	0,1	0,9	0,75	0,2	0,75	0,2	0,75	0,2	0,35	0,6
0,1	0,9	0,5	0,45	0,5	0,45	0,35	0,6	0,5	0,45	0,1	0,9	0,9	0,1
0,5	0,45	0,5	0,45	0,5	0,45	0,35	0,6	0,5	0,45	0,1	0,9	0,9	0,1
0,1	0,9	0,9	0,1	0,9	0,1	0,1	0,9	0,9	0,1	0,1	0,9	0,9	0,1
0,35	0,6	0,35	0,6	0,35	0,6	0,9	0,1	0,1	0,9	0,75	0,2	0,35	0,6
0,9	0,1	0,9	0,1	0,9	0,1	0,9	0,1	0,5	0,45	0,9	0,1	0,1	0,9
0,75	0,2	0,9	0,1	0,9	0,1	0,35	0,6	0,35	0,6	0,1	0,9	0,9	0,1

C ₈		C ₉		C ₁₀		C ₁₁		C ₁₂		C ₁₃	
μ	ϑ	μ	ϑ	μ	ϑ	μ	ϑ	μ	ϑ	μ	ϑ
0,35	0,6	0,35	0,6	0,5	0,45	0,35	0,6	0,35	0,6	0,5	0,45
0,35	0,6	0,35	0,6	0,1	0,9	0,35	0,6	0,35	0,6	0,1	0,9
0,9	0,1	0,5	0,45	0,1	0,9	0,9	0,1	0,5	0,45	0,1	0,9
0,1	0,9	0,35	0,6	0,1	0,9	0,1	0,9	0,35	0,6	0,1	0,9
0,5	0,45	0,1	0,9	0,1	0,9	0,5	0,45	0,1	0,9	0,1	0,9
0,5	0,45	0,35	0,6	0,35	0,6	0,5	0,45	0,35	0,6	0,35	0,6
0,1	0,9	0,35	0,6	0,35	0,6	0,1	0,9	0,35	0,6	0,35	0,6
0,1	0,9	0,1	0,9	0,1	0,9	0,1	0,9	0,1	0,9	0,1	0,9

2. Adım: Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması

Kriter ağırlıklarının hesaplanması için öncelikle Eşitlik (5) yardımıyla Entropy matrisi (E) oluşturulmuştur ve Tablo 6’da sunulmuştur.

$$e_{11} = 1 - |0,5 - 0,45| = 0,95$$

$$e_{12} = 1 - |0,1 - 0,9| = 0,2$$

⋮

$$e_{8x13} = 1 - |0,1 - 0,9| = 0,2$$

Tablo 6. Entropy Matrisi

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀	C ₁₁	C ₁₂	C ₁₃
A ₁	0,95	0,2	0,2	0,95	0,2	0,45	0,45	0,75	0,75	0,95	0,45	0,75	0,95
A ₂	0,75	0,2	0,2	0,45	0,45	0,45	0,75	0,75	0,75	0,2	0,2	0,2	0,2
A ₃	0,2	0,95	0,95	0,75	0,95	0,2	0,2	0,2	0,95	0,2	0,2	0,45	0,2
A ₄	0,95	0,95	0,95	0,75	0,95	0,2	0,2	0,2	0,75	0,2	0,2	0,2	0,2
A ₅	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,95	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
A ₆	0,75	0,75	0,75	0,2	0,2	0,45	0,75	0,95	0,75	0,75	0,95	0,2	0,75
A ₇	0,2	0,2	0,2	0,2	0,95	0,2	0,2	0,2	0,75	0,75	0,95	0,2	0,75
A ₈	0,45	0,2	0,2	0,75	0,75	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

Entropy matrisi oluşturulduktan sonra Eşitlik (6) yardımıyla Bilgi Tabanlı (K) matris oluşturulmuştur ve Tablo 7’de sunulmuştur.

$$K_{11} = 1 - 0,5(0,95 + (1 - (0,50 + 0,45))) = 0,5$$

$$K_{12} = 1 - 0,5(0,2 + (1 - (0,1 + 0,9))) = 0,9$$

∴

$$K_{8*13} = 1 - 0,5 (0,2 + (1 - (0,1 + 0,9))) = 0,9$$

Tablo 7. Bilgi Tabanlı Matris

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀	C ₁₁	C ₁₂	C ₁₃
A ₁	0,5	0,9	0,9	0,5	0,9	0,75	0,75	0,6	0,6	0,5	0,75	0,6	0,5
A ₂	0,6	0,9	0,9	0,75	0,75	0,75	0,6	0,6	0,6	0,9	0,9	0,9	0,9
A ₃	0,9	0,5	0,5	0,6	0,5	0,9	0,9	0,9	0,5	0,9	0,9	0,75	0,9
A ₄	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,9	0,9	0,9	0,6	0,9	0,9	0,9	0,9
A ₅	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,5	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
A ₆	0,6	0,6	0,6	0,9	0,9	0,75	0,6	0,5	0,6	0,6	0,5	0,9	0,6
A ₇	0,9	0,9	0,9	0,9	0,5	0,9	0,9	0,9	0,6	0,6	0,5	0,9	0,6
A ₈	0,75	0,9	0,9	0,6	0,6	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9

Çok kriterli karar verme problemlerinde her bir kriterin ağırlığı birbirinden farklı olduğu için kriter ağırlıkları (W_j) Eşitlik (7) ve (8) yardımıyla hesaplanmış ve Tablo 8’de sunulmuştur.

$$a_1 = 0,5 + 0,6 + 0,9 + 0,5 + 0,9 + 0,6 + 0,9 + 0,75 = 5,65$$

$$a_2 = 0,9 + 0,9 + 0,5 + 0,5 + 0,9 + 0,6 + 0,9 + 0,9 = 6,1$$

∴

$$a_{13} = 0,5 + 0,9 + 0,9 + 0,9 + 0,9 + 0,6 + 0,6 + 0,9 = 6,2$$

$$a_T = a_1 + a_2 + \dots + a_{13} = 78,85$$

$$W_1 = \frac{a_1}{a_T} = \frac{5,65}{78,85} = 0,0716$$

$$W_2 = \frac{a_2}{a_T} = \frac{6,1}{78,85} = 0,0774$$

∴

$$W_{13} = \frac{a_{13}}{a_T} = \frac{6,2}{78,85} = 0,078$$

Tablo 8. Kriter Ağırlıkları

Ana Kriterler	Alt Kriterler	Kriter Ağırlıkları	
Büyüme Oranları	Aktiflerdeki Büyüme	0,0717	0,2265
	Satışlardaki Büyüme	0,0774	
	Özkaynaktaki Büyüme	0,0774	
Faaliyet Oranları	Dönen Varlık Devir Hızı	0,0729	0,3107
	Alacak Devir Hızı	0,0704	
	Aktif Devir Hızı	0,0856	
	Borç Devir Hızı	0,0818	
Kaldıraç Oranları	Toplam Borç / Toplam Aktif	0,0736	0,1408
	Duran Varlık / Devamlı Sermaye	0,0672	
Karlılık Oranları	Aktif Karlılık (ROA)	0,0786	0,1579
	Özsermaye Karlılığı (ROE)	0,0793	
Likidite Oranları	Cari Oran	0,0856	0,1642
	Likit Oran	0,0786	

3. Adım: Her Bir Alternatif İçin Ağırlıklandırılmış Ortalama Değerlerin Oluşturulması

Kriter ağırlıkları bulunduğundan sonra her bir alternatif için ağırlıklandırılmış ortalama değerler Eşitlik (9) yardımıyla hesaplanmıştır ve Tablo 9'da sunulmuştur.

$$A_i = \left(1 - \prod_{j=1}^n (1 - \mu_{ij})^{w_j}\right), \quad \prod_{j=1}^n \vartheta_{ij}^{w_j} = (\mu_i, \vartheta_i)$$

$$A_1 = 1 - \left((1 - 0,5^{0,0717}) \times (1 - 0,1^{0,0774}) \times \dots \times (1 - 0,1^{0,0786})\right); (0,45^{0,0717} \times \dots \times (0,45^{0,0786})) = (0,563 ; 0,394)$$

$$A_2 = 1 - \left((1 - 0,35^{0,0717}) \times (1 - 0,1^{0,0774}) \times \dots \times (1 - 0,1^{0,0786})\right); ((0,6^{0,0717} \times \dots \times (0,9^{0,0786})) = (0,365 ; 0,593)$$

⋮

$$A_8 = 1 - \left((1 - 0,75^{0,0717}) \times (1 - 0,9^{0,0774}) \times \dots \times (1 - 0,1^{0,0786})\right); (0,2^{0,0717} \times \dots \times (0,9^{0,0786})) = (0,512 ; 0,475)$$

Tablo 9. Alternatiflerin Ağırlıklandırılmış Ortalama Son Değerleri

Alternatifler	μ	ϑ
Ak Enerji (A_1)	0,563	0,394
Aksa Enerji (A_2)	0,365	0,593
Aksu Enerji (A_3)	0,576	0,402
Ayen Enerji (A_4)	0,363	0,611
Bomonti Elektrik (A_5)	0,536	0,46
Enerjisa Enerji (A_6)	0,453	0,509
Odaş Elektrik (A_7)	0,656	0,334
Zorlu Enerji (A_8)	0,512	0,475

4. Adım Alternatiflerin Sıralanması

Her bir alternatif için ağırlıklandırılmış μ ve ϑ değerleri hesaplandıktan sonra Eşitlik (10) yardımıyla her bir alternatifin skor fonksiyonu hesaplanmış ve buna göre sıralama yapılmıştır. Alternatiflerin aldığı skorlar Tablo 10'da sunulmuştur.

$$\text{Skor } (A_1) = 0,563 - 0,394 = 0,169$$

$$\text{Skor } (A_2) = 0,365 - 0,593 = -0,23$$

⋮

$$Skor (A_8) = 0,512 - 0,475 = 0,037$$

Alternatifler	$\mu - \vartheta$
Ak Enerji (A_1)	0,169
Aksa Enerji (A_2)	-0,23
Aksu Enerji (A_3)	0,174
Ayen Enerji (A_4)	-0,25
Bomonti Elektrik (A_5)	0,077
Enerjisa Enerji(A_6)	-0,06
Odaş Elektrik (A_7)	0,322
Zorlu Enerji (A_8)	0,037

SONUÇ

Teknolojinin gelişmesi ve küreselleşme süreci şirketlerin faaliyetlerini ve beraberinde üretim süreçlerini geliştirmelerine neden olmuştur. Yeni teknolojiler, yeni ihtiyaçlar ve başkalaşan üretim ilişkileri üretim sürecinde üreticilerin farklı üretim davranışlarına yönelmelerine neden olmuştur. Bu durum ise rekabet seviyesini geliştirmiş, şirketleri farklı arayışlar içerisine itmiştir. Küreselleşen dünyada karlılıklarını artırmak isteyen şirketler artan rekabet düzeyine ayak uydurmak zorundadır.

Rekabet seviyesi şirketlerin davranışlarını, karlılıklarını, üretim seviyelerini ve finansal performanslarını etkilemektedir. Öte yandan gelişen teknolojiyle beraber ülkelerin artan enerji ihtiyacı enerji sektöründe ülkelerin ve haliyle her bir şirketin rekabet seviyelerinin artmasına neden olmuştur. Şirketlerin, artan bu rekabet ortamında ayakta kalabilmek için finansal performanslarını üst düzeyde tutmaları gerekmektedir. Bu noktada şirketlerin finansal performanslarını doğru analiz etmeleri hayati öneme sahiptir. Bu nedenle şirketlerin finansal performansını analiz etmek için birçok yöntem geliştirilmiştir. Özellikle son yıllarda çok kriterli karar verme yöntemleri finansal performans analizi için sıkça kullanılmaktadır.

Bu çalışmada BİST’de işlem gören enerji şirketlerinin finansal performansları sezgisel bulanık mantık ve entropi tabanlı çok kriterli karar verme yöntemiyle analiz edilmiştir. Kriter olarak 5 ana 13 alt kriter kullanılmış olup ana kriterler sırasıyla büyüme, faaliyet, kaldıraç, karlılık ve likidite oranları olarak belirlenmiştir. Her bir alternatif için elde edilen verilerin 5 yıllık ortalamaları sektör ortalamalarıyla karşılaştırılarak dilsel olarak değerlendirilmiş ve bu değerlendirme sonucu her bir dilsel terime karşılık gelen sezgisel bulanık sayı değeri bulunarak karar matrisi oluşturulmuştur. Karar matrisi oluşturulduktan sonra her bir kriterin ağırlığı hesaplanmış ve bu kriter ağırlıkları kullanılarak her bir alternatifin aldığı skor hesaplanmıştır. Hesaplanan bu skora göre alternatifler, en iyi performans gösterenden en kötü performans gösterene doğru sıralanmıştır. Bu doğrultuda yapılan sıralama: $A_7(Odaş Elektrik) > A_3(Aksu Enerji) > A_1(Ak Enerji) > A_5(Bomonti Elektrik) > A_8(Zorlu Enerji) > A_6(Enerjisa Elektrik) > A_2(Aksa Elektrik) > A_4(Ayen Elektrik)$ şeklinde elde edilmiştir.

Sonuçlara göre şirketler arasında görece olarak en iyi finansal performansı Odaş Elektrik Üretim Sanayi Ticaret A.Ş. gösterirken görece olarak en kötü performansı Ayen Elektrik Ticaret A.Ş göstermiştir. Şirketlerin finansal performanslarında ortaya çıkan bu sonuçta birçok etmen rol oynamaktadır. Karar verme sürecindeki kriterler bu sonucun oluşmasında aktif rol oynamıştır ve bu kriterler şirketlerin gelecekteki faaliyetlerine yol göstermesi açısından önemli bir yere sahiptir. Şirketlerin varlıklarını sürdürmeleri, faaliyetlerini devam ettirebilmeleri açısından karar verme kriterlerini ve göstergelerini iyileştirmeleri hem varlıklarını sürdürmeleri hem de rekabet güçlerini geliştirmeleri adına şirketlere fayda sağlayacaktır.

Yapılan bu çalışmada sezgisel bulanık mantık çok kriterli karar verme teknikleriyle beraber kullanılmıştır. Finans dünyasının belirsizlik içerdiği düşünülduğünde, önerilen bu yöntemin, belirsizlik durumlarında etkin ve kullanışlı bir yöntem olduğu için, hem mevcut duruma farklı bir yönden ışık tutacağı hem de gelecekte yapılacak çalışmalarda araştırmacılara yol gösterici olarak katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Kaynakça

- Akbulut R. ve Rençber Ö. F. (2015). BİST’te imalat sektöründeki işletmelerin finansal performansları üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 65, 117-136.
- Atanassovi K. (1986). Intuitionistic fuzzy sets. *Fuzzy Sets and Systems*, 20, 87-96.
- Atmaca, M. (2012). İMKB’de işlem gören spor şirketlerinin TOPSIS yöntemi ile finansal performans değerlendirmesi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 27(320), 91-108.
- Aydın, G. (2009). *Marka değeri ve finansal performans*. Yayınlanmış Kısıtlanmış Doktora Tezi.
- Başdeğirmen, A. ve Işıldak B. (2018). Ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin performanslarının gri ilişkisel analiz ile değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 563-577.
- Bo, J. ve Haidong, L. (2008). Research on financial early warning for listed companies based on TOPSIS method. <http://www.seidatocollection.com/upload/product/200911/2008jrhy07a17.pdf> (02.02.18).
- Ceyhan, İ. F. ve Demirci, F. (2017). MULTİMOORA yöntemiyle finansal performans ölçümü: Leasing şirketlerinde bir uygulama. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(15), 277-296.
- Chen, S. M. ve J. M. Tan, J. M. (1994). Handling multicriteria fuzzy decisionmaking problems based on vague set theory. *Fuzzy Sets System*, 67, 163-172
- Chen, T. Y. ve Li, C. H. (2010). Determining objective weights with intuitionistic fuzzy entropy measures: A comparative analysis. *Information*, 180, 4207-4222.
- Chen, Z. ve Yang, W. (2011). A new multiple attribute group decision making method in intuitionistic fuzzy setting. *Appl. Math. Model*, 35, 4424-4437.
- Das, S., Dutta, B. ve Guha, D. (2014). Weight computation of criteria in a decision making problem by knowledge measure. *2014 International Conference on Soft Computing & Machine Intelligence*.
- Doğan, M. (2013). Katılım ve geleneksel bankaların finansal performanslarının karşılaştırılması: Türkiye örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 58, 175-188.
- Dumanoğlu, S. ve Ergül, N. (2010). İMKB’de işlem gören teknoloji şirketlerinin mali performans ölçümü. *MUFAD Muhasebe ve Finans Dergisi*, 48, 101-110.
- Ergül, N.(2014). BİST- turizm sektöründeki şirketlerin finansal performans analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 325-340.
- Eyüboğlu, K. ve Çelik, P. (2016). Financial performance evaluation of energy companies with fuzzy AHP an fuzzy TOPSIS methods. *Business and Economics Research Journal*, 7(3), 21-37.
- Karaman, R. (2009). İşletmelerde performans ölçümünün önemi ve modern bir performans ölçme aracı olarak balanced scorecard. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16, 411-427.
- Kula V., Kandemir T. ve Baykut E. (2016). Borsa İstanbul’da işlem gören sigorta ve BES şirketlerinin finansal performansının gri ilişkisel analiz yöntemi ile incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XVIII(1), 37-53.
- Orçun, Ç. ve Eren B. S. (2017). TOPSIS yöntemi ile finansal performans değerlendirmesi: XUTEK üzerinde bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 75, 139-154
- Shaverdi, M., Ramezani, I., Tahmasebi, R. ve Rostamy, A. A. A. (2016). Combining fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS with financial ratios to design a novel performance evaluation model. *International Journal of Fuzzy Systems*, 18(2), 248-262.
- Tezergil, S. A (2016). Vikor yöntemi ile Türk bankacılık sektörünün performans analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 38(1), 357-373
- Wang, T. C. ve Hsu, J. C. (2004). Evaluation of the business operation performance of the listing companies by applying TOPSIS METHOD. *IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics*, 2, 1286-1291.
- Xu, Z. (2007). Intuitionistic fuzzy aggregation operators. *IEEE Transactions on Fuzzy Systems*, 15, 1179-1187.
- Yıldırım, M., Altan, İ. M. ve Gemici, R. (2018). Kurumsal yönetim ile finansal performans arasındaki ilişkinin entropi ağırlıklandırılmış topsis yöntemi ile değerlendirilmesi: BİST’te İşlem Gören Gıda ve İçecek Şirketlerinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(2), 130-152.
- Yıldız, Ş ve Kışoğlu, S. (2011). Bulanık mantık yaklaşımı ile hazır giyimde beden numarası belirleme. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 12-22.
- Zadeh, L. A. (1965). Fuzzy sets. *Information and Control*, 8(3), 338-350.

EXTENDED ABSTRACT

Disappearance of the boundaries along with the process of globalization, has led companies to face fierce competition conditions. Companies that can adapt to these competitive conditions can survive. Companies that cannot adapt to those conditions will lose their market shares and profitability and afterwards their existence. At this point, companies should constantly renew themselves and keep their performance at a high level in order to sustain their beings. Companies that can keep their financial performance at a high level could have a competitive advantage in national and international markets.

Companies which have a competitive advantage increase their profitability and market share. This naturally enables of the company to successful and maintain its existence.

Maintaining their existence is a very important process for companies and there are many factors in order to sustain this process. One of the most important factors for companies to maintain their existence is to measure, analyze and interpret their financial performance in the most accurate way.

The financial performances of the enterprises are calculated by alternative methods in order to view the targeted and reached situation. These calculations require taking many criteria into consideration and evaluating it accordingly. For this purpose, it is quite common to use multi-criteria decision-making methods in performance analyzes, which allow evaluation based on different criteria.

The most important step is to determine the weight of criteria in multi-criteria decision-making problems. Criteria-weighting is the most faced problem by the researchers. For this reason several ways have been developed in order to use in criteria-weighting. Equal weighting, entropy-based weighting and weighting with the help of expert opinion are some of these methods.

The universe we live in is full of uncertain, inconsistent and incomplete information. It is not easy to process this complex information by classic methods. For this reason, Zadeh (1965) described the theory of fuzzy sets in order to express these complex and ambiguous situations in real life.

Zadeh (1965) stated that fuzzy logic reflects human mental working processes more accurately than classical logic in uncertainty situations. The success of fuzzy logic in modeling uncertain situations and its predisposition of human thought and decision making enable to use of fuzzy logic in finance. Especially in recent years, multi-criteria decision-making methods interbedded with fuzzy logic have begun to be widely used in decision making problems such as choosing the best among alternatives, sorting alternatives together. Although the use of fuzzy logic in the finance field is quite new, the number of studies is increasing day by day. In this study, an entropy-based multi-criteria decision making method was developed by using intuitionistic fuzzy sets (Atanassov, 1986), a generalization of the fuzzy sets of Zadeh.

In this study, 13 financial ratios were calculated by using the related financial statements of 8 energy companies traded in Borsa Istanbul (BIST) between the years of 2013-2017. These financial ratios constitute the criteria used in the study. Criteria consist of 5 main criteria which are namely growth, activity, leverage, profitability, liquidity and consist 13 sub-criteria.

Each alternative was evaluated with the help of linguistic terms by considering the sector averages after calculating the 5-year averages for each criterion of the alternatives. Extreme values were neglected in evaluating process in order to have healthier results. As a result of this evaluation, the intuitionistic fuzzy number corresponding to each linguistic term was determined and a decision matrix was formed accordingly.

Criteria weights were calculated because the weight of each criterion was different in the multi-criteria decision-making problems. When calculating the weight of the criteria, an entropy matrix was created with the help of the decision matrix that was created before and then an information based matrix was created with the help of this entropy matrix. After the information-based matrix was created, the weights of each criterion were calculated. After calculating the weight of the criteria, the weighted mean values for each alternative were calculated. For each alternative, after calculating the weighted mean values, the score function of each alternative was calculated. According to these calculated scores, the alternatives were ranked from the best performing to the worst performing. Ranking become: $A_7(Odaş Elektrik) > A_3(Aksu Enerji) > A_1(Ak Enerji) > A_5(Bomonti Elektrik) > A_8(Zorlu Enerji) > A_6(Enerjisa Elektrik) > A_2(Aksa Elektrik) > A_4(Ayen Elektrik)$. According to the results relatively best performing company among the others was Odaş Elektrik Uretim Sanayi Ticaret A.ř. and the relatively worst was Ayen Elektrik Ticaret A.ř. Various factors play a role in the financial performance of companies.

Criteria in the decision-making process have played an active role on the result and these criteria have important effect to guide the future activities of companies. It is important for companies to improve their decision making criteria in order to be more competitive and also survive. When measuring performance, it is very important to determine the criteria correctly and to accurately weight those criteria. Incorrectly determined and incorrectly weighted criteria may prevent reaching correct results. Therefore, when determining criteria and weighting, previous studies should be carefully examined and decided

accordingly. In this study, intuitionistic fuzzy logic is used with multi-criteria decision making techniques. Considering the uncertainty of the financial world, it is hoped that this proposed method will be effective and useful in uncertainty situations and will enlighten the current situation in a different way and also contribute to the future research.

Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) Kapsamında Nakit Akış Tablosu Düzenlenmesinde Doğrudan – Dolaylı Yöntem Tartışması ve Karşılaştırmalı Örnek Bir Uygulama

Serkan ÖZDEMİR¹

Öz

İşletmeler gelecek planları yapabilmek ve yönetim kararları alabilmek; şirket ortakları, yatırımcılar ve diğer üçüncü şahıslar ise işletme hakkında analizler yapabilmek için doğru ve detaylı finansal bilgiler içeren finansal tablolara ihtiyaç duyarlar. Nakit akış tablosu BOBİ FRS tabi işletmelerin düzenlemek zorunda oldukları en önemli finansal tablolardan biridir. Nakit akım tablosu “Doğrudan” ve “Dolaylı” yöntemlerden biri kullanılarak düzenlenebilmektedir. Literatürde nakit akım tablosunda doğrudan yöntemin kullanılmasının, ilişkili taraflar açısından daha faydalı olacağına dair birçok çalışma bulunmaktadır. Fakat buna rağmen anlaşılabilir sade yapısı, hazırlanmasının kolay olması ve işletmelerin kamuoyu ile fazla finansal bilgi paylaşmama istekleri gibi sebeplerle, dolaylı yöntemin daha yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Uygulama çalışmasında doğrudan yöntemle hazırlanmış nakit akış tablosunun “Esas Faaliyetlerden Nakit Akışları” bölümünde, dolaylı yöntemle hazırlanmış nakit akış tablosuna göre daha detaylı finansal bilgilere yer verildiği görülmektedir. Ayrıca dolaylı yöntemle hazırlanan nakit akım tablosunun daha sade ve anlaşılır bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, dolaylı yöntemin işletmeler tarafından daha çok tercih edilmesine ait yukarıda belirtilen sebepleri desteklemektedir. Fakat her iki yöntemin “Yatırım Faaliyetlerinden Nakit Akışları” ve “Finansman Faaliyetlerinden Nakit Akışları” bölümlerinde, aynı finansal bilgilere yer verilmekte ve yöntemler arasında fark bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: BOBİ, BOBİ FRS, Nakit Akış Tablosu, Doğrudan Yöntem, Dolaylı Yöntem

Discussion of Direct - Indirect Method in Organization of Cash Flow Table under the Financial Reporting Standard for Large and Medium Sized Enterprises (FRS for LMEs) and a Comparative Example Application

Abstract

Businesses can make future plans and make management decisions; company partners, investors and other third parties need financial statements with accurate and detailed financial information to be able to analyze the business. Cash flow statement is one of the most important financial statements that the companies subject to FRS for LMEs have to issue. The cash flow table can be compiled using one of the “Direct” and “Indirect” methods. There are many studies in the literature that using direct method in cash flow statement will be more beneficial for related parties. However, it has been determined that the indirect method is more widely used due to its understandable simple structure, easy preparation and the desire of enterprises not to share much financial information with the public. In the application study, in the cash flow table of the main operation section, the cash flow table prepared by the direct method shows more detailed financial information than the cash flow table prepared by the indirect method. In addition, it is seen that the cash flow table prepared by indirect method has a simpler and clearer structure. This situation supports the above-mentioned reasons why the indirect method is more preferred by the enterprises. However, the same financial information is included in “the cash flows from investment activities” and “cash flows from financing activities” of both methods and there is no difference between the methods.

Keywords: LMEs, FRS for LMEs, Cash Flow Statement, Direct Method, Indirect Method

Atıf İçin / Please Cite As:

Özdemir, S. (2020). Büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardı (BOBİ FRS) kapsamında nakit akış tablosu düzenlenmesinde doğrudan – dolaylı yöntem tartışması ve karşılaştırmalı örnek bir uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 373-385.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.06.2019

¹ Doç. Dr. -Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, serkan.ozdemir@btu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-4493-3588

Giriş

Kamu Gözetimi Kurumu(KGK) tarafından 29 Temmuz 2017 tarihli ve 30138 Sayılı Mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan “Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Hakkında Tebliğ” ve eki “Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı(BOBİ FRS)” ile ilgili KGK internet sitesindeki duyuruda şu anda ülkemizde mevcut muhasebe ve finansal raporlama standartları çok öz bir şekilde açıklanmıştır (Arar, 2018, s. 8-9). Bunun yanı sıra, BOBİ FRS’de, AB Direktifindeki istisnalardan faydalanılarak orta ölçekli işletmelerin, büyük işletmelerin tabi olduğu bazı yükümlülüklerden muaf tutulması öngörülmüştür (Doğan, 2018, s. 116).

BOBİ FRS, bağımsız denetime tabi olup Türkiye Finansal Raporlama Standartları(TFRS) uygulamayan işletmelerde Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği(MSUGT) ve İlave Hususlar’ın yerini alacaktır. Diğer bir ifadeyle, bağımsız denetime tabi olup TFRS uygulamayan şirketlerin Türk Ticaret Kanunu(TTK) uyarınca genel kurullarına sunulacak finansal tablolarının hazırlanmasında esas alınacak finansal raporlama çerçevesi BOBİ FRS olacaktır. Ayrıca, BOBİ FRS’nin genel olarak Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar(KAYİK) dışındaki bağımsız denetime tabi tüm şirketlerin bağımsız denetimlerinde kıstas oluşturacak olması sebebiyle uluslararası standartlarda bir finansal raporlama ve bağımsız denetimin sağlanması açısından ülkemiz adına önemli bir adım olacaktır. BOBİ FRS, 1/1/2018 tarihi ve sonrasında başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere, yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir (Arar, 2018, s. 8-9).

BOBİ FRS seti hem MSUGT’un, hem de TFRS’lerin bazı özelliklerini içerisinde barındırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, BOBİ FRS ile birlikte mevcut muhasebe düzeni TFRS ilke ve uygulamalarına biraz daha yakınsamıştır. Ancak yine de TFRS seti ile tam uyum söz konusu değildir (Öztürk, 2017, s. 597). Örneğin BOBİ FRS’ye tabi şirketlerin asgari olarak düzenlemesi zorunlu olan tablolar standardın “Kavramsal Çerçeve Finansal Tablolar” bölümünde (a) Finansal Durum Tablosu (b) Kâr veya Zarar Tablosu (c) Nakit Akış Tablosu (ç) Özkaynak Değişim Tablosu ve (d) Dipnotlar olarak tanımlanmıştır (BOBİ FRS: 1). BOBİ FRS’de tanımlanmış finansal tablo sepeti ile TFRS’de tanımlanmış finansal tablo sepeti karşılaştırıldığında, TFRS’de tanımlanmış “Diğer Kapsamlı Gelir Tablosu”nun BOBİ FRS standardında tanımlanmadığı görülmektedir.

BOBİ FRS ve TFRS’de yer alan finansal tabloların içerikleri incelendiğinde başka farklara da rastlamak mümkündür. Örneğin BOBİ FRS Bölüm 2’de açıklanan Nakit Akış Tablosu’nun hangi yöntemle göre (doğrudan–dolaylı yöntem) düzenleneceğine dair herhangi bir hüküm veya tavsiye bulunmamaktadır. Oysa TFRS’de bulunan “TMS 7 Nakit Akış Standardı” incelendiğinde 19’uncu maddede “İşletmelerin, esas faaliyetlerden nakit akışlarını raporlarken **doğrudan yöntemi** kullanmaları teşvik edilir.” ibaresi yer almaktadır. Tespit edilen bu farklılık çalışmanın temel dayanağını oluşturmaktadır.

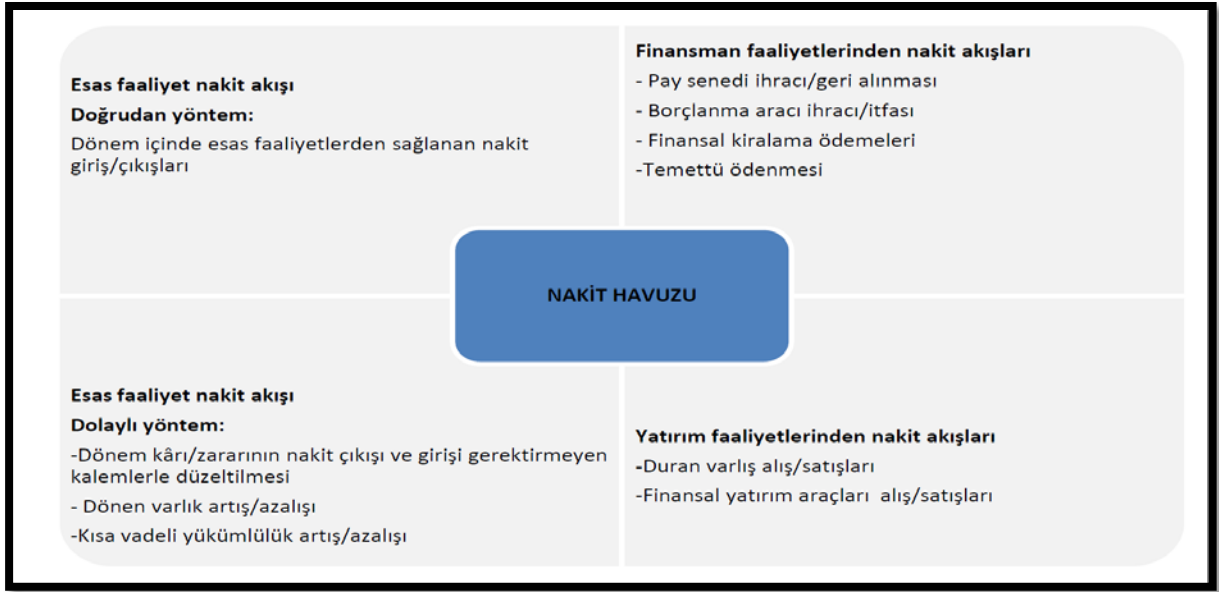
Çalışmada öncelikle, BOBİ FRS’yi kullanan veya kullanacak olan işletmelerin nakit akış tablolarını düzenlerken tercih edecekleri “Doğrudan” veya “Dolaylı” yöntemlerin avantaj ve dezavantajlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın uygulama bölümünde ise, aynı örnek işletme üzerinden hem doğrudan yöntemle göre, hem de dolaylı yöntemle göre düzenlenecek nakit akış tabloları yoluyla, işletmeler için bir uygulama rehberinin oluşturulması ve karşılaştırma ortamının sağlanması amaçlanmıştır.

BOBİ FRS’ye Göre Nakit Akış Tablosu

Nakit akış tablosu, döneme ilişkin nakit akışları esas faaliyetlerden, yatırım faaliyetlerinden ve finansman faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışlarının sunulduğu bir tablodur (BOBİ FRS, s. 13). Bir başka tanıma göre ise, işletmenin bir raporlama dönemi içindeki nakit veya nakit benzerlerindeki giriş ve çıkışları, bunların kaynaklarını ve kullanım yerlerini gösteren tablodur (Arar, 2018, s. 22).

Nakit, işletmedeki nakit ile vadesiz mevduatı ifade eder. Nakit benzerleri, tutarı belirli bir nakde kolayca çevrilebilen ve değerindeki değişim riski önemsiz olan kısa vadeli ve yüksek likiditeye sahip yatırımlardır. Nakit benzerleri, yatırım veya diğer amaçlardan ziyade kısa vadeli nakit taahhütlerinin yerine getirilmesi amacıyla elde tutulur. Bir yatırım kısa vadeye (örneğin edinim tarihinden itibaren üç ay veya daha kısa bir vadeye) sahip olduğunda genellikle nakit benzeri olarak nitelendirilir (Arar, 2018, s. 23).

Nakit akış tablosu Şekil 1’de de görüldüğü gibi Esas, Finansman ve Yatırım faaliyetleri konusundaki nakit akışları hakkında bilgi vermektedir.

Şekil 1. Nakit Akış Tablosu Faaliyet Türleri (Arar, 2018, s. 22).

a) Esas Faaliyetlerden Kaynaklanan Nakit Akışları

Esas faaliyetler, bir işletmenin basılat yaratan ana faaliyetleridir. Ayrıca işletmenin yatırım ve finansman faaliyeti olarak nitelendirilmeyen diğer faaliyetleri de esas faaliyet olarak kabul edilir. Esas faaliyetlerden kaynaklanan nakit akışları, genellikle etkileri kâr veya zarara yansıtılan işlem ve olayların sonucu olarak ortaya çıkar (BOBİ FRS, s. 13).

Bu bölümdeki nakit akışları **Doğrudan** veya **Dolaylı** yöntemlerden biri kullanılarak sunulur.

Eğer işletme doğrudan yöntemi kullanıyorsa, gayri safi nakit girişleri ve gayri safi nakit çıkışları ana gruplar halinde sınıflandırılarak ayrı olarak sunulur (BOBİ FRS, s. 13).

*Doğrudan yöntemde esas faaliyetlerden kaynaklanan **nakit girişleri**; mal satışlarından, hizmet sunumundan, aracılık faaliyetlerinden, diğer esas faaliyetlerden sağlanan nakit girişleri ve benzeri şekilde gruplandırılarak gösterilebilir. Bu tür nakit girişlerinin hesaplanmasında, ilgili esas faaliyetlerden sağlanan safi basılat tutarına bu faaliyetlerden kaynaklanan alacaklardaki azalışlar eklenir, artışlar ise bu tutardan indirilir (BOBİ FRS, s. 13).*

*Doğrudan yöntemde esas faaliyetlerden kaynaklanan **nakit çıkışları** ise, satılan mal maliyetlerine, hizmet maliyetlerine, faaliyet giderlerine ilişkin nakit çıkışları ve benzeri şekilde gruplandırılarak gösterilebilir. Bu tür nakit çıkışlarının hesaplanmasında ise satışların maliyeti ve ilgili diğer kalemlerden hareket edilebilir. Bu kalemlere ilişkin tutarlara stoklardaki artışların, alımlardan kaynaklanan borçlardaki azalışların eklenmesi; bu tutarlardan amortisman giderleri ve tabakkuk etmiş ancak ödenmemiş giderler gibi nakit çıkışı gerektirmeyen giderlerin, alımlardan kaynaklanan borçlardaki artışların, stoklardaki azalışların indirilmesi gerekir (BOBİ FRS, s. 13).*

Dolaylı yöntemde, esas faaliyetlerden kaynaklanan nakit akışlarının gösterimine vergi öncesi kârdan, diğer bir ifadeyle Dönem Kârı veya Zararı kaleminden başlanır. Ardından, Dönem Kârı veya Zararı kalemi aşağıdaki unsurların etkilerine göre düzeltilir (BOBİ FRS, s. 13):

- Nakit akışı yaratmayan kalemler (amortismanlar, karşılıklar, ertelenmiş vergiler, tabakkuk etmiş ancak henüz nakit olarak tahsil edilmemiş gelirler ile ödenmemiş giderler, kur farklarından kaynaklanan gerçekleşmemiş kazanç veya kayıplar, peşin ödenmiş giderlerin dönemde tabakkuk eden kısımları, öz kaynak yöntemine göre muhasebeleştirilen iştiraklerin dağıtılmamış kârlarından işletmeye düşen paylar gibi),*
- Stoklarda ve esas faaliyetlere ilişkin alacak ve borçlarda dönem içerisinde meydana gelen değişiklikler ve*
- Yatırım veya finansman faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışı oluşturan kalemler (BOBİ FRS, s. 14).*

b) Yatırım Faaliyetlerden Kaynaklanan Nakit Akışları

Yatırım faaliyetleri, uzun vadeli varlıkların ve nakit benzerlerine dâhil edilmeyen diğer yatırımların edinimi ve elden çıkarılmasıdır. Yalnızca Finansal Durum Tablosu'nda bir varlığın kayda alınmasına neden olan barçamalar yatırım faaliyetinden kaynaklanan nakit çıkışı olarak sınıflandırılabilir (BOBİ FRS, s. 14).

c) Finansman Faaliyetlerden Kaynaklanan Nakit Akışları

Finansman faaliyetleri, işletmenin özkaynaklarının ve yükümlülüklerinin tutarında ve içeriğinde değişikliğe neden olan faaliyetlerdir (BOBİ FRS, s. 14).

Literatürde Doğrudan ve Dolaylı Yöntem Tartışması

Literatür incelendiğinde her iki yöntemin kullanımını destekleyen birçok görüşün bulunduğu tespit edilmiştir. Fakat çalışmaların, doğrudan yöntemin kullanımını destekleyen görüşlerde yoğunlaştığı belirlenmiştir.

TMS 7 Nakit Akış Tablosu standardında doğrudan yöntemin kullanılması tavsiye edilmiştir. Doğrudan yöntemin gelecekteki nakit akışlarının tahmininde faydalı olabilecek nitelikte ve dolaylı yöntemle elde edilemeyen bilgileri sağladığı belirtilmiştir (TMS, 7: 5).

Yapılan birçok çalışmada doğrudan yöntemin gelecekteki nakit akışlarının tahmininde dolaylı yöntemle karşılaştırıldığında daha kaliteli, detaylı ve faydalı bilgiler sağladığı tespit edilmiştir. Yöntem özellikle satış, satılan malın maliyeti ve faaliyet giderlerine ilişkin nakit akımları, faiz, vergi ve diğer giderler ile ilgili nakit akışlarının gelecekteki durumu hakkında daha açıklayıcı bilgiler sağlayabilmektedir (Krishnan ve Largay, 2000; Cheng ve Hollie, 2008; Orpurt ve Zang, 2009; Habib, 2010; Arthur vd., 2010; Bradbury, 2011; Bond vd., 2012; Farshadfarve Monem, 2013; Sun vd., 2018).

Nurnberg (1993) ve Krishnan and Largay (2000) tarafından yapılan çalışmalarda, finansal kurumların kredi analiz işlemlerinde ve yatırımcıların karar alma süreçlerinde detaylı bilgiler içermesinden dolayı, doğrudan yönteme göre hazırlanmış nakit akış tablolarını tercih ettikleri ve doğrudan yöntemin kullanımını arttırmak amacıyla lobi faaliyeti yürüttükleri belirlenmiştir.

Broome (2004); CFA Institute (2009); Hales ve Orpurt (2013) ve Abu-Abbas, (2014) tarafından yapılan çalışmada doğrudan yöntemin kullanıcılara sağladığı sekiz adet avantaj tespit edilmiştir. Bunlar sırasıyla (1) kolay anlaşılabilir nakit akış bilgileri sağlar, (2) nakit akış verilerinin daha kolay analizi ve tahmin modellerine yardımcı olur, (3) detaylı ödeme gücü göstergeleri verir, (4) kabul gören ticari uygulamalara paralel bir yapı oluşturur, (5) ilgili taraflara daha kullanışlı finansal bilgiler sağlar, (6) gelecekteki nakit akışlarının doğru tahmini, (7) kâr analizlerinin daha detaylı yapılmasını sağlamaktır ve (8) nakit akışı, nakit akışı raporunun içerisine bağlanabileceği için varyans analizinde faydalıdır.

Doğrudan yöntem için ileri sürülen en önemli eleştiri yöntemin uygulanmasının maliyetli, zor ve karmaşık olmasıdır. Fakat Golub ve Huffman (1984) tarafından yapılan araştırmada, doğrudan yöntemin dolaylı yöntemle göre daha maliyetli bir yöntem olduğuna dair bir bulguya rastlanmamıştır. Ayrıca daha çok nakit akış verisi içeren ve ilk görüşte daha zor ve karmaşık görülen doğrudan yöntemle ilgili önyargının, yöntem kullanılmaya başladıktan sonra ortadan kalktığı belirlenmiştir.

Krishnan ve Largay (2000) ve Abu-Abbas (2014) tarafından yapılan çalışmalarda dolaylı yöntemin kullanıcılara sağladığı dört adet avantaj tespit edilmiştir. Bunlar sırasıyla (1) hazırlanmasının kolay olması, (2) daha anlamlı ve yalın bilgiler sağlaması, (3) kullanıcıların analiz yapmalarının daha kolay olması ve (4) uygulama maliyetinin daha az olması.

Doğrudan yöntemin sağladığı birçok avantaj bulunmasına rağmen, yapılan birçok uygulama çalışmasında dolaylı yöntemin uygulanma oranının yüzde seksenlerde olduğu tespit edilmiştir. Yine bu çalışmalarda, dolaylı yöntemin bu kadar yaygın kullanılmasının sebebi olarak iki faktörün ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi yöntemin uygulanmasının kolay olması, ikincisi ise işletmelerin hassas nakit akış verilerini detaylı olarak kamuoyu ile paylaşmak istememeleridir (Rue ve Kirk 1996; Krishnan and Largay, 2000; Clinch vd., 2002; Orpurt ve Zang, 2009; Özdemir, 2014).

Doğrudan ve Dolaylı Yönteme Göre Nakit Akış Tablosu Uygulaması

Uygulama çalışmasının birinci aşamasında BOBİ FRS’de belirtilen finansal tablo şablonları kullanılarak oluşturulan X örnek işletmesinin “Finansal Durum Tablosu” ve Kâr ve Zarar Tablosu düzenlenmiştir (BOBİ FRS, s. 96-202). Tablolar aşağıda belirtilen şartlar dikkate alınarak hazırlanmıştır:

Bir işletmenin 2018 yılı için büyük veya orta boy işletme sayılabilmesi ve BOBİ FRS’ye tabi olabilmesi için aşağıdaki üç ölçütten en az ikisinin eşik değerlerini, varsa bağlı ortaklıklarıyla birlikte, art arda iki raporlama döneminde aşması gerekmektedir (BOBİ FRS Hakkındaki Tebliğ, 2017):

- Aktif toplamı 75 milyon ve üstü Türk Lirası.
- Yıllık net satış hasılatı 150 milyon ve üstü Türk Lirası.
- Ortalama çalışan sayısı 250 ve üstü.

X işletmesi mal ticareti yapan, son iki yıl ortalama 300 çalışanı bulunan bir anonim şirkettir. X A.Ş. ait Finansal Durum Tablosu Tablo 1’de ve Kâr ve Zarar Tablosu ise Tablo 2’de örneklendirilmiştir.

Uygulama çalışmasının ikinci aşamasında ise, BOBİ FRS’de belirtilen finansal tablo şablonları kullanılarak örnek X işletmesinin cari döneme ait “Nakit Akış Tablosu” “Doğrudan” ve Dolaylı” yönteme göre ayrı ayrı hazırlanmıştır. Kullanılan finansal verilerin içeriği “Dip Not” bölümünde açıklanmıştır.

Doğrudan yöntem kullanılarak hazırlanan nakit akış tablosu Tablo 3’de, dolaylı yöntem kullanılarak hazırlanan nakit akış tablosu ise Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 1. X İşletmesinin Finansal Durum Tablosu

X ANONİM ŞİRKETİNİNTARİHLİ BAĞIMSIZ DENETİMDEN GEÇMİŞ FİNANSAL DURUM TABLOSU (TL)

V A R L I K L A R	Dip Not	Cari Dönem	Önceki Dönem
DÖNEN VARLIKLAR		98.982.099	72.204.126
Nakit ve Nakit Benzerleri		34.257.479	10.704.214
Finansal Yatırımlar		0	0
Ticari Alacaklar	2	26.597.336	27.995.208
Diğer Alacaklar		0	0
Devam Eden İnşa Sözleşmelerinden Alacaklar		0	0
Stoklar	6	28.911.869	23.025.778
Canlı Varlıklar		0	0
Peşin Ödenmiş Giderler		0	0
Peşin Ödenmiş Vergi ve Benzerleri	14	9.215.415	10.478.926
Diğer Dönen Varlıklar		0	0
DURAN VARLIKLAR		18.340.242	16.583.224
Ticari Alacaklar		0	0
Diğer Alacaklar		0	0
Devam Eden İnşa Sözleşmelerinden Alacaklar		0	0
Finansal Yatırımlar		0	0
Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımlar		0	0
Canlı Varlıklar		0	0
Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller		0	0
Maddi Duran Varlıklar	16	9.124.827	8.324.710
Maddi Olmayan Duran Varlıklar	17	9.215.415	8.258.514
Peşin Ödenmiş Giderler		0	0
Ertelenmiş Vergi Varlığı		0	0
Diğer Duran Varlıklar		0	0
TOPLAM VARLIKLAR		117.322.341	88.787.350
K A Y N A K L A R			
KISA VADELİ YÜKÜMLÜLÜKLER		35.697.020	40.527.535
Finansal Yükümlülükler	19	12.365.748	13.415.874
Ticari Borçlar	7	22.456.058	26.597.336
Diğer Borçlar		0	0
Devam Eden İnşa Sözleşmelerinden Borçlar		0	0
Alınan Avanslar	3	875.214	514.325
Ödenecek Vergi ve Benzeri Yükümlülükler		0	0
Kısa Vadeli Karşılıklar			

ÖZDEMİR

Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) Kapsamında Nakit Akış Tablosu Düzenlenmesinde Doğrudan – Dolaylı Yöntem Tartışması ve Karşılaştırmalı Örnek Bir Uygulama

-Vergi Karşılıkları		0	0
-Borç Karşılıkları		0	0
Ertelenmiş Gelirler		0	0
Diğer Kısa Vadeli Yükümlülükler		0	0
UZUN VADELİ YÜKÜMLÜLÜKLER		2.423.124	1.782.003
Finansal Yükümlülükler		0	0
Ticari Borçlar		0	0
Diğer Borçlar		0	0
Devam Eden İnşa Sözleşmelerinden Borçlar		0	0
Alınan Avanslar		0	0
Ödenecek Vergi ve Benzeri Yükümlülükler		0	0
Uzun Vadeli Karşılıkları			
-Kıdem Tazminatı Karşılıkları	12	2.423.124	1.782.003
Ertelenmiş Gelirler		0	0
Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü		0	0
Diğer Uzun Vadeli Yükümlülükler		0	0
ÖZ KAYNAKLAR		79.202.197	46.477.812
Ödenmiş Sermaye	18	39.982.334	9.612.059
Geri Alınmış Paylar (-)		0	0
Paylara İlişkin Primler	21	0	12.866.410
Yeniden Değerleme Yedeği		0	0
Yabancı Para Çevrim Farkları		0	0
Koruma Yedeği		0	0
Kâr Yedekleri			
-Yasal Yedekler		9.024.015	0
-Statü Yedekleri		8.288.561	0
Geçmiş Yıllar Kârları/Zararları	20	3.478.645	6.314.215
Dönem Net Kârı/Zararı		18.428.642	17.685.128
TOPLAM KAYNAKLAR		117.322.341	88.787.350

Tablo 2. X İşletmesinin Kâr ve Zarar Tablosu

X ANONİM ŞİRKETİNİNDÖNEMİNE AİT BAĞIMSIZ DENETİMDEN GEÇMİŞ KÂR VE ZARAR TABLOSU
(TL)

	Dip Not	Cari Dönem	Önceki Dönem
Satış Hasılatı	1	160.673.964	174.812.362
Satışların Maliyeti (-)	5	-120.364.412	-132.514.874
Brüt Kâr (Zarar)		40.309.552	42.297.488
Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-)	9	-341.547	589.645
Pazarlama Giderleri (-)	9	-13.465.796	-15.478.625
Genel Yönetim Giderleri (-)	9	-7.512.489	-9.412.857
Esas Faaliyetlerden Diğer Gelirleri	4	1.538.644	1.912.578
Esas Faaliyetlerden Diğer Giderler (-)	11	-1.974.856	-2.587.956
Esas Faaliyet Kârı/Zararı		18.553.508	17.320.273
Diğer Faaliyetlerden Gelirler	22	814.954	982.142
Diğer Faaliyetlerden Giderler (-)	23	-564.745	-645.897
Finansal Gelirler	10-15	8.564.315	9.524.789
Finansal Giderler (-)	12-13	-4.332.229	-5.217.632
Dönem Kârı veya Zararı		23.035.803	21.963.675
Vergi Gideri (-)		-4.607.161	-4.278.547
Dönem Net Kârı veya Zararı		18.428.642	17.685.128

Tablo 3. X İşletmesinin Doğrudan Yönteme Göre Hazırlanmış Nakit Akış Tablosu

X ANONİM ŞİRKETİNİNDÖNEMİNE AİT BAĞIMSIZ DENETİMDEN GEÇMİŞ NAKİT AKIŞ TABLOSU (TL)

A) ESAS FAALİYETLERDEN NAKİT AKIŞLARI	Dip Not	(1+2+3+4+5)	8.372.961
1. Esas Faaliyetlerden Net Nakit Akışları			19.905.521
a) Nakit Girişi (+)		163.971.369	
Mal Satışlarından Nakit Girişleri (+)	1	160.673.964	
Ticari Alacaklardaki Artışlar (Satışlardan kaynaklı) (-)		0	
Ticari Alacaklardaki Azalışlar (Satışlardan kaynaklı)(+)	2	1.397.872	
Alınan Sipariş Avanslarındaki Artışlar (+)	3	360.889	
Alınan Sipariş Avanslarındaki Azalışlar (-)		0	
Esas Faaliyetlerden Diğer Nakit Girişleri (+)	4	1.538.644	
b) Nakit Çıkışı (-)		-144.065.848	
Satılan Mal Maliyetine İlişkin Nakit Çıkışları (-)	5	-120.364.412	
Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-)	9	-341.547	
Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri (-)	9	-13.465.796	
Genel Yönetim Giderleri (-)	9	-7.512.489	
Stoklardaki Artışlar (-)	6	-5.886.091	
Stoklardaki Azalışlar (+)		0	
Ticari Borçlardaki Azalışlar (-)		0	
Ticari Borçlardaki Artışlar (+)	7	4.098.591	
Esas Faaliyetlerden Diğer Giderler (-)	11	-1.974.856	
Amortisman ve Nakit Çıkışı Gerektirmeyen Giderler (+)	8	1.380.752	
2. Ödenen Faizler (-)	13		-3.562.415
3. Ödenen Geçici Vergiler (-)	14		-9.215.415
4. Diğer Nakit Girişleri (+)			399.080
a) Nakit Çıkışını Gerektirmeyen Diğer. Gel. ve Kâr. (-)	10	-415.874	
b) Diğer Nakit Girişleri (+)	22	814.954	
5. Diğer Nakit Çıkışları (-)			846.190
a) Nakit Çıkışını Gerektirmeyen Diğer. Gid.ve Zar. (+)	12	1.410.935	
b) Diğer Nakit Çıkışları (-)	23	-564.745	
B) YATIRIM FAALİYETLERİNDEN NAKİT AKIŞLARI		(1+2)	6.199.590
1. Yatırım Faal. Sağlanan Nakit Girişleri (+)			8.148.441
a) Mali Duran Varlık Sat.Sağ.Nakit Girişleri (+)		0	
b) Maddi Duran Varlık Sat. Sağ.Nakit Girişleri (+)		0	
c) Diğer Duran Varlık Sat. Sağ.Nakit Girişleri (+)		0	
ç) Mali Dur. Varlık. İlgili Al. Tem. Sağ.Nak. Gir.(+)		0	
d) Yatırım Faal. İle İlg. Faiz. Sağ. Nak. Giriş.(+)	15	8.148.441	
e) Devlet Teşviklerinden Nakit Girişleri (+)		0	
f) Verilen Nakit Avans ve Borç. Geri Ödemeler (+)		0	
g) Diğer Uzun Vadeli Varlık Satış. Nakit Giriş. (+)		0	
h) Diğer Yatırım Faaliyetlerinden Nakit Girişleri (+)		0	
2. Yatırım Faal. İlişkin Nakit Çıkışları (-)			-1.948.851
a) Mali Duran Varlık Artışları (-)		0	
b) Maddi Duran Varlık Artışları (-)	16	-951.223	
c) Maddi Olmayan Duran Varlık Artışları (-)	17	-997.628	
ç) Özel Tükenmeye Tabi Varlıklardaki Artışlar (-)		0	
d) Diğer Duran Varlık Artışları (-)		0	
e) Verilen Nakit Avans ve Borçlar (-)		0	
f) Diğer Uzun Vadeli Varlık Alım. Nakit Çıkış. (-)		0	
g) Diğer Yatırım Faaliyetlerine İlişkin Nakit Çık. (-)		0	
C) FİNANSMAN FAAL. NAKİT AKIŞLARI		(1+2)	8.980.714
1. Finansman Faal. Sağlanan Nakit Girişleri (+)			30.370.275
a) Kısa Vadeli Borçlanmalardan Sağlanan Nakit (+)		0	
b) Uzun Vadeli Borçlanmalardan Sağlanan Nakit (+)		0	
c) Sermaye Artırımından Sağlanan Nakit (+)	18	30.370.275	
d) Hisse Senedi İhraç Primlerinden Sağl. Nakit (+)		0	
e) Diğer Finansman Faal. Sağ. Nakit Giriş. (+)		0	
2. Finansman Faal. İlişkin Nakit Çıkışları (-)			-21.389.561
a) Kısa Vadeli Borç Ödemeleri (-)	19	-1.050.126	
b) Uzun Vadeli Borç Ödemeleri (-)		0	
c) Ödenen Temettüleri (-)	20	-2.835.570	

ÖZDEMİR

Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) Kapsamında Nakit Akış Tablosu
Düzenlenmesinde Doğrudan – Dolaylı Yöntem Tartışması ve Karşılaştırmalı Örnek Bir Uygulama

d) Sermaye Azaltılması (-)			0
e) Diğer Finansman Faal. İlişkin Nakit Çıkış. (-)	21		-17.503.865
D) KUR FARKLARININ NAKİT VE NAKİT BENZERLERİNE ETKİLERİ (+), (-)			0
E) NAKİT VE NAKİT BENZERLERİNDE OLUŞAN NET ARTIŞ (+), AZALIŞ (-)		(A+B+C+D)	23.553.265
F) DÖNEMBAŞI NAKİT VE NAKİT BENZERLERİ MEVCUDU		(Geçmiş Dönem Sonu Nakit ve Nakit Benz. Mevcudu)	10.704.214
G) DÖNEM SONU NAKİT VE NAKİT BENZERLERİ MEVCUDU		(E+F)	34.257.479

Tablo 4. X İşletmesinin Dolaylı Yönteme Göre Hazırlanmış Nakit Akış Tablosu

X ANONİM ŞİRKETİNİNDÖNEMİNE AİT BAĞIMSIZ DENETİMDEN GEÇMİŞ NAKİT AKIŞ TABLOSU (TL)

A) ESAS FAALİYETLERDEN NAKİT AKIŞLARI	Dip Not	(1+2+3+4+5)	8.372.991
1. Esas Faaliyetlerden Net Nakit Akışları			19.905.551
a) Dönem Net Kârı/Zararı		18.428.642	
b) Düzeltmeler		726.392	
Amortisman ve İtfa Gideri(+)	8	1.380.742	
Maddi Duran Var. Değer düşüklüğü/değer düş. İpt.(+)/(-)		0	
Maddi Olmayan Duran Var. Değer düş./değ.düş. ipt.(+)/(-)		0	
Sat.Amaç.Eld.Tut. Duran Var. Değ. düş./değ. düş.İpt.(+)/(-)		0	
Karşılıklarla/konusu kalmayan karşılıklar ilgili düz. (+)/(-)		0	
Faiz gelirleri/giderleriyle ilgili düzeltmeler (-)/(+)		0	
Gerçekleşmemiş olumsuz/olumlu kur fark. ilgili düzelt. (+)/(-)		0	
Gerçeğe uygun değer kayıpları/kazançları ile ilg. düzelt.(-)/(+)		0	
Nakit dışı kalemlere ilişkin diğer düzeltmeler		0	
Duran varl. elden çıkarılmasından kayıp/kazanç. ile ilg. düzelt.		0	
Yatırım ya da finansman faal. nakit akış. neden olan diğer kalem. ilişkin düzeltmeler		0	
Vergi Gelir/Giderleri ilgili diğer düzeltmeler		0	
Kâr/zarar mutabakatı ile ilgili diğer düzeltmeler	24	-654.350	
b) Değişimler		750.517	
Stoklardaki artış/azalış (+)/(-)	6	5.886.091	
Ticari alacaklardaki artış/azalış (+)/(-)	2	-1.397.872	
Faaliyetlerle ilgili diğer alacaklardaki artış/azalış (+)/(-)		0	
Ticari borçlardaki artış/azalış (-)/(+)	7	-4.098.591	
Faaliyetlerle ilgili diğer borçlardaki artış/azalış (-)/(+)			
Alınan sipariş avanslarında artış/azalış (+)/(-)	3	360.889	
2. Ödenen Faizler (-)	13		-3.562.415
3. Ödenen Geçici Vergiler (-)	14		-9.215.415
4. Diğer Nakit Girişleri (+)			399.080
a) Nakit Çıkışını Gerektirmeyen Diğer Gelir ve Kâr. (-)	10	-415.874	
b) Diğer Nakit Girişleri (+)	22	814.954	
5. Diğer Nakit Çıkışları (-)			846.190
a) Nakit Çıkışını Gerektirmeyen Diğer Gider ve Zar.(+)	12	1.410.935	
b) Diğer Nakit Çıkışları (-)	23	-564.745	
B) YATIRIM FAALİYETLERİNDEN NAKİT AKIŞLARI		(1+2)	6.199.560
1. Yatırım Faal. Sağlanan Nakit Girişleri (+)			8.148.411
a) Mali Duran Varlık Sat.Sağ.Nakit Girişleri (+)		0	
b) Maddi Duran Varlık Sat. Sağ.Nakit Girişleri (+)		0	
c) Diğer Duran Varlık Sat. Sağ.Nakit Girişleri (+)		0	
ç) Mali Dur. Varlıklarla İlgili Al. Tem. Sağ. Nak. Gir.(+)		0	
d) Yatırım Faal. İle İlgili Faizlerden Sağ. Nakit Gir. (+)	15	8.148.411	
e) Devlet Teşviklerinden Nakit Girişleri (+)		0	
f) Verilen Nakit Avans ve Borçlardan Geri Öd. (+)		0	
g) Diğer Uzun Vadeli Varlık Satışlarından Nakit Gir. (+)		0	
h) Diğer Yatırım Faaliyetlerinden Nakit Girişleri (+)		0	
2. Yatırım Faal. İlişkin Nakit Çıkışları (-)			-1.948.851
a) Mali Duran Varlık Artışları (-)		0	
b) Maddi Duran Varlık Artışları (-)	16	-951.223	
c) Maddi Olmayan Duran Varlık Artışları (-)	17	-997.628	
ç) Özel Tüklenmeye Tabi Varlıklardaki Artışlar (-)		0	

d) Diğer Duran Varlık Artışları (-)			0
e) Verilen Nakit Avans ve Borçlar (-)			0
f) Diğer Uzun Vadeli Varlık Alımlarından Nakit Çık. (-)			0
g) Diğer Yatırım Faaliyetlerine İlişkin Nakit Çıkışları (-)			0
C) FİNANSMAN FAAL. NAKİT AKIşLARI		(1+2)	8.980.714
1. Finansman Faal. Sağlanan Nakit Girişleri (+)			30.370.275
a) Kısa Vadeli Borçlanmalardan Sağlanan Nakit (+)			0
b) Uzun Vadeli Borçlanmalardan Sağlanan Nakit (+)			0
c) Sermaye Artırımından Sağlanan Nakit (+)	18		30.370.275
d) Hisse Senedi İhraç Primlerinden Sağlanan Nakit (+)			0
e) Diğer Finansman Faaliyetlerinden Sağ. Nakit Gir. (+)			0
2. Finansman Faal. İlişkin Nakit Çıkışları (-)			-21.389.561
a) Kısa Vadeli Borç Ödemeleri (-)	19		-1.050.126
b) Uzun Vadeli Borç Ödemeleri (-)			0
c) Ödenen Temettüleri (-)	20		-2.835.570
d) Sermaye Azaltılması (-)			0
e) Diğer Finansman Faaliyetlerine İlişkin Nakit Çık. (-)	21		-17.503.865
D) KUR FARKLARININ NAKİT VE NAKİT BENZERLERİNE ETKİLERİ (+), (-)			0
E) NAKİT VE NAKİT BENZERLERİNDE OLUşAN NET ARTIş (+), AZALIş (-)		(A+B+C+D)	23.553.265
F) DÖNEMBAŞI NAKİT VE NAKİT BENZERLERİ MEVCUDU		(Geçmiş Dönem Sonu Nakit ve Nakit Benz. Mevcudu)	10.704.214
G) DÖNEM SONU NAKİT VE NAKİT BENZERLERİ MEVCUDU		(E+F)	34.257.479

Dip Not 1: Kâr ve Zarar Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>
Yurtiçi Satışlar	144.625.520.-
Yurtdışı Satışlar	34.034.261.-
Diğer Gelirler	940.560.-
Satışlardan İadeler (-)	(11.412.108.-)
Satış İskontoları (-)	(7.514.269.-)
Mal Satışl. Nakit Girişleri	160.673.964.-

Dip Not 2: Finansal Durum Tablosu

<u>Ticari Alacaklar</u>	<u>Cari Dönem</u>	<u>Önceki Dönem</u>
Alıcılar	18.125.406.-	20.814.122.-
Alacak Senetleri	9.241.744.-	8.122.411.-
Alacak Sen. Reesk. (-)	(769.814.-)	(Dip Not 12)(941.325).-
TOPLAM	26.597.336.-	27.995.208.-
Ticari Alacaklardaki Azalış	= 26.597.336 - 27.995.208	
	= - 1.397.872.-	

Dip Not 3: Finansal Durum Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>	<u>Önceki Dönem</u>
Alınan Avansları	875.214.-	514.325.-
Alınan Sipariş Avanslarındaki Artışlar	= 875.214 - 514.325	
	= 360.889	

Dip Not 4: Kâr ve Zarar Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>
Esas Faaliyetlerden Diğer Gelirleri	1.538.644.-
Esas Faaliyetlerden Diğer Nakit Girişleri	

Dip Not 5: Kâr ve Zarar Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>
Satışların Maliyeti (-)	(120.364.412.-)
Satılan Mal Maliyetine İlişkin Nakit Çıkışları	

Dip Not 6: Finansal Durum Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>	<u>Önceki Dönem</u>
Ticari Mallar	28.011.414.-	22.570.312.-
Diğer Stoklar	900.455.-	455.466.-

ÖZDEMİR

Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) Kapsamında Nakit Akış Tablosu Düzenlenmesinde Doğrudan – Dolaylı Yöntem Tartışması ve Karşılaştırmalı Örnek Bir Uygulama

TOPLAM 28.911.869.- 23.025.778.-
Stoklardaki Artışlar = 28.911.869 - 23.025.778
= 5.886.091.-

Dip Not 7: Finansal Durum Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>	<u>Önceki Dönem</u>
Satıcılar	17.254.109.-	14.526.847.-
Borç Senetleri	5.617.823.-	4.214.874.-
Borç Senetleri Reeskontu (-)	(415.874.-)(Dip Not 10)	(384.254.-)
TOPLAM	22.456.058.-	18.357.467.-

Ticari Borçlardaki Artışlar = 22.456.058 - 18.357.467
= 4.098.591.-

Dip Not 8: Hesaplanan Amortisman ve İtfa Giderleri

	<u>Cari Dönem</u>
Maddi Duran Varlıklar	
Taşıt Amortismanı	965.427.-
Maddi Olmayan Duran Varlıklar	
Şerefiye İtfası	415.325.-
TOPLAM	1.380.752

Amortisman ve Nakit Çık. Gerek-tirmeyen Gid. = 1.380.752.-

Dip Not 9: Kâr ve Zarar Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>
Araştırma ve Geliştirme Giderleri(-)	(341.547.-)
Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri(-)	(13.465.796.-)
Genel Yönetim Giderleri(-)	(7.512.489.-)

Dip Not 10: Kâr ve Zarar Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>
Reeskont Faiz Gelirleri	415.874.-

Nakit Çıkışını Gerek-tirmeyen Diğer Gelir ve Kârlar (-)

Dip Not 11: Kâr ve Zarar Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>
Esas Faaliyetlerden Diğer Giderler (-)	(1.974.856.-)

Esas Faaliyetlerden Diğer Giderler (-)

Dip Not 12: Kâr ve Zarar Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>
Finansal Giderler (-)	
Reeskont Faiz Giderleri (-)	(769.814.-)
Kıdem Tazminatı Karşılık Giderleri (-)	(641.121.-)
TOPLAM	(1.410.935.-)

Nakit Çıkışını Gerek-tirmeyen Diğer Gider ve Zararlar (+)

Dip Not 13: Kâr ve Zarar Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>
Finansal Giderler (-)	
Faiz Giderleri (-)	(3.562.415.-)

Ödenen Faizler (-)

Dip Not 14: Finansal Durum Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>
Peşin Ödenmiş Vergi ve Benzerleri	9.215.415.-

Ödenen Geçici Vergiler

Dip Not 15: Kâr ve Zarar Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>
Finansal Gelirler	
Faiz Gelirleri	8.148.441-

Yatırım Faaliyetleri İle İlgili Faizlerden Sağ-lanan Nakit Girişleri

Dip Not 16: Finansal Durum Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>	<u>Önceki Dönem</u>
Taşıtlar	9.124.827.-	8.324.710.-
Hesaplanan Amortisman	965.427.- (Dip Not 8)	814.321.-
TOPLAM	10.090.254.-	9.139.031.-

Maddi Duran Varlık Artışları = 10.090.254 - 9.139.031
= 951.223.-

Dip Not 17: Finansal Durum Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>	<u>Önceki Dönem</u>
Şerefiye	9.215.415.-	8.258.514.-

Hesaplanan İtfa	415.325.- (Dip Not 8)	374.598.-
TOPLAM	9.630.740.-	8.633.112.-
Maddi Olmayan Duran Varlık Artışları	$= 9.630.740 - 8.633.112$	
	$= 997.628.-$	

Dip Not 18: Finansal Durum Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>	<u>Önceki Dönem</u>
Nominal ve Ödenmiş Sermaye	39.982.334.-	9.612.059.-
Sermaye Artırımından Sağlanan Nakit	$= 39.982.334 - 9.612.059$	
	$= 30.370.275.-$	

Dip Not 19: Finansal Durum Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>	<u>Önceki Dönem</u>
Banka Kredileri	12.365.748.-	13.415.874.-
Kısa Vadeli Borç Ödemeleri (-)	$= 12.365.748 - 13.415.874$	
	$= - 1.050.126.-$	

Dip Not 20: Finansal Durum Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>	<u>Önceki Dönem</u>
Geçmiş Yıllar Kârları/Zararları	3.478.645.-	6.314.215.-
Ödenen Temettüleri (-)	$= 3.478.645 - 6.314.215$	
	$= - 2.835.570.-$	

Dip Not 21: Finansal Durum Tablosu

30.370.275 TL'lik sermaye artırımının 12.866.410 TL'lik kısmı "Paylara İlişkin Primlerden" karşılanmıştır. Sermaye artışı ile ilgili net nakit çıkışı (30.370.275 - 12.866.410) **17.503.865 TL'dir.**

Dip Not 22: Kâr ve Zarar Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>
Diğer Faaliyetlerden Gelirler	814.954.-
Diğer Nakit Girişleri	

Dip Not 23: Kâr ve Zarar Tablosu

	<u>Cari Dönem</u>
Diğer Faaliyetlerden Giderler (-)	(564.746.-)
Diğer Nakit Çıkışları	

Dip Not 24:

Doğrudan yöntem ile dolaylı yöntemin aynı örnek işletme üzerinden uygulanması sonucunda ortaya çıkan hesaplanamayan farkların düzeltilmesi ve dolaylı yöntem sonuçlarının denkleştirilmesi.

Tablo 3 ve 4 karşılaştırıldığında, doğrudan yöntemle hazırlanmış nakit akış tablosunun "Esas Faaliyetlerden Nakit Akışları" bölümünde, dolaylı yöntemle hazırlanmış nakit akış tablosuna göre daha detaylı finansal bilgilere yer verildiği görülmektedir. Her iki yöntemin "Yatırım Faaliyetlerinden Nakit Akışları" ve "Finansman Faaliyetlerinden Nakit Akışları" bölümlerinde, aynı finansal bilgilere yer verilmekte ve yöntemler arasında fark bulunmamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

İşletmeler gelecek planları yapabilmek ve yönetim kararları alabilmek; şirket ortakları, yatırımcılar ve diğer üçüncü şahışlar ise işletme hakkında analizler yapabilmek için doğru ve detaylı finansal bilgiler içeren finansal tablolara ihtiyaç duyarlar. Nakit akış tablosu BOBİ FRS ve TFRS tabi işletmelerin düzenlemek zorunda oldukları en önemli finansal tablolardan biridir. Nakit akım tablosu "Doğrudan" ve "Dolaylı" yöntemlerden biri kullanılarak düzenlenebilmektedir.

Türkiye'de BOBİ FRS 1 Ocak 2018 tarihinden itibaren belirtilen şartları sağlayan işletmeler tarafından uygulanmaya başlamıştır. BOBİ FRS'de TFRS'nin aksine nakit akış tablolarının hangi yöntemle düzenleneceğine dair bir öneri bulunmamaktadır. Bu sebeple çalışmada, örnek X işletmesinin nakit akış tablosu, her iki yöntem kullanılarak düzenlenmiştir.

Literatürde nakit akım tablosunda doğrudan yöntemin kullanılmasının, ilişkili taraflar açısından daha faydalı olacağına dair birçok çalışma bulunmaktadır. Fakat buna rağmen anlaşılabilir sade yapısı, hazırlanmasının kolay olması ve işletmelerin kamuoyu ile fazla finansal bilgi paylaşmama istekleri gibi sebeplerle, dolaylı yöntemin daha yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Uygulama çalışmasında doğrudan yöntemle hazırlanmış nakit akış tablosunun “Esas Faaliyetlerden Nakit Akışları” bölümünde, dolaylı yöntemle hazırlanmış nakit akış tablosuna göre daha detaylı finansal bilgilere yer verildiği görülmektedir. Ayrıca dolaylı yöntemle hazırlanan nakit akım tablosunun daha sade ve anlaşılır bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, dolaylı yöntemin işletmeler tarafından daha çok tercih edilmesine ait yukarıda belirtilen sebepleri desteklemektedir. Fakat her iki yöntemin “Yatırım Faaliyetlerinden Nakit Akışları” ve “Finansman Faaliyetlerinden Nakit Akışları” bölümlerinde, aynı finansal bilgilere yer verilmekte ve yöntemler arasında fark bulunmamaktadır.

Çalışmada BOBİ FRS’yi kullanacak işletmeler için nakit akım tablolarının düzenlemesi ve yöntemlerin getirdiği avantaj ve dezavantajlar karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuş; bir uygulama rehberi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Abu-Abbas, B. M. (2014). Direct, indirect, or both methods of reporting operating statement of cash flows. *International Journal of Finance and Accounting*, 3(6), 335-340.
- Arar, M. (2018). BOBİ FRS Muhasebesi, <http://www.bobitürk.com/wp-content/uploads/bobi-frs-muhasebesi-1.pdf>, Erişim Tarihi: 16.01.2019.
- Arthur, N., Cheng, M. ve Czernkowski, R. (2010). Cash flow disaggregation and the prediction of future earnings. *Accounting and Finance*, 50(1), 1-30.
- Bond, D., Bugeva, M. ve Czernkowski, R. (2012). Did Australian firms choose to switch to reporting operating cash flows using the indirect method? *Australian Accounting Review*, 22(1), 18-24.
- Bradbury, M. (2011). Direct or indirect cash flow statement. *Australian Accounting Review*, 21(2), 124-130.
- Broome, O. W. (2004). Statement of cash flows: Time for a change! *Financial Analysts Journal*, 8, 16-22.
- CFA Institute (2009). *Comment letter on preliminary views on FSP*. (April 14.) Charlottesville, VA: CFA Institute.
- Cheng, A. C. S. ve Hollie, D. (2008). Do core and noncore cash flows from operations persist differentially in predicting future cash flows. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 31, 29-53.
- Clinch, G., Sidhu, B. ve Sin, S. (2002). The usefulness of direct and indirect cash flow disclosures. *Review of Accounting Studies*, 7, 383-404.
- Doğan, A. (2018). Büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardı ile VUK/MSUGT karşılaştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 80, 115-132.
- Farshadfar, S. ve Monem, R. (2013). The usefulness of operating cash flow and accrual components in improving the predictive ability of earnings: A re-examination and extension. *Accounting & Finance*, 53, 1061-1082.
- Golub, S. J. ve Huffman, H. D. (1984). Cash flow, why it should be stressed in financial reporting. *Financial Executive*, 52, 34-40.
- Habib, A. (2010). Prediction of operating cash flows: Further evidence from Australia. *Australian Accounting Review*, 20(2), 134-143.
- Hales, J. ve Orpurt, S. F. (2013). A review of academic research on the reporting of cash flows from operations. *Accounting Horizons*, 27(3), 539-578.
- Krishnan, G. V. ve Largay III, J. A. (2000). The predictive ability of direct method cash flow information. *Journal of Business, Finance & Accounting*, 27, 215-245.
- Nurnberg, H. (1993). Inconsistencies and ambiguities in cash flow statements under FASB statement No.95. *Accounting Horizons*, 7(3), 60-75.
- Orpurt, S. F. ve Zang, Y. (2009). Do direct cash flow disclosures help predict future operating cash flows and earnings? *The Accounting Review*, 84(3), 893-935.
- Özdemir, S. (2014). Nakit akış tablosunun hazırlanmasında yöntem tartışmaları ve TMS 7 standardı şartlarına uygun brüt (dolaysız) yöntemle göre örnek bir uygulama. *Mali Çözüm Dergisi*, 24(125), 57-76.
- Öztürk, E. (2017). Finansal varlıkların ölçme ve muhasebeleştirme esaslarının büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardı ve Türkiye finansal raporlama standartları açısından karşılaştırılması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 594-617.
- Rue, J. C. ve Kirk, F. (1996). Settling the cash flow statement dispute. *National Public Accountant*, 41, 17-24.
- Sun, X. C., Xu, Y. ve Zhao, L. (2018). Does industry affect the cash flow statement presentation format? *Accounting and Finance Research*, 7(3), 1.
- BOBİ FRS <http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/BOB%C4%B0%20FRS.pdf>, Erişim Tarihi: 02.02.2019.
- BÜYÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI HAKKINDA TEBLİĞ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170729M1-1.htm>, Erişim Tarihi: 02.02.2019.
- TMS <http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2016Seti/TMS7.pdf>, Erişim Tarihi: 02.02.2019.

EXTENDED ABSTRACT

FRS for LMEs, Turkey subject to independent auditing Financial Reporting Standards (IFRS) in business applications will replace the General Accounting System Application Communiqué. In other words, the financial reporting framework that will be used in the preparation of the financial statements to be submitted to the general assemblies of the companies subject to independent audit and which do not apply Turkey Financial Reporting Standards in accordance with the Turkish Commercial Code will be FRS for LMEs. In addition, since FRS for LMEs will establish a benchmark in the independent audits of all companies subject to independent auditing except for Public Interest Institutions in general, it will be an important step for our country in terms of providing financial reporting and independent auditing at international standards. FRS for LMEs entered into force on the date of its publication to be applied in accounting periods starting on 1/1/2018 and after (Arar, 2018, p. 8-9). The FRS for LMEs set contains some of the features of both General Accounting System Application Communiqué and Turkey Financial Reporting Standards. In other words, the current accounting system, together with the FRS for LMEs, converged slightly to the principles and practices of Turkey Financial Reporting Standards. However, there is still no full compliance with the Turkey Financial Reporting Standards (Öztürk, 2017, p. 597).

For example, in the B Conceptual Framework Financial Statements”section of the standard, the tables that are required to be regulated as a minimum by companies subject to FRS for LMEs (a) Statement of Financial Position (b) Statement of Profit or Loss (c) Statement of Cash Flows (d) Statement of Changes in Shareholders' Equity and (d) They are defined as footnotes (FRS for LMEs: 1). When the financial statement basket defined in FRS for LMEs and the financial statement basket defined in Turkey Financial Reporting Standards are compared, it is seen that the “Other Comprehensive Income Statement defined in Turkey Financial Reporting Standards is not defined in the FRS for LMEs standard. When the contents of the financial statements in FRS for LMEs and Turkey Financial Reporting Standards are examined, it is possible to find other differences. For example, there is no provision or recommendation as to the method (direct – indirect method) of the Cash Flow Statement described in Section 2 of the FRS for LMEs. However, when the IFRS 7 Cash Flow Standard in Turkey Financial Reporting Standards is examined, it is stated in Article 19 that Businesses are encouraged to use the direct method in reporting their cash flows from their main activities.” This difference is the main basis of the study. In this study, first of all, it is aimed to determine the advantages and disadvantages of “Direct” or “Indirect” methods that companies prefer to use in preparing their cash flow statements. Cash flow statement is a statement of cash flows arising from cash flow activities, investment activities and financing activities for the period (FRS for LMEs, p. 13). According to another definition, the entity's inflows and outflows in cash or cash equivalents within a reporting period, their sources and usage places (Arar, 2018, p. 22).

Cash refers to cash and demand deposits in the entity. Cash equivalents are short-term investments with high liquidity, the amount of which is easily convertible to a certain amount of cash and the risk of change in value is insignificant. Cash equivalents are held for fulfilling short-term cash commitments rather than for investment or other purposes. When an investment has a short term (for example, three months or less from the date of acquisition), it is generally considered as cash equivalent (Arar, 2018, p. 23). In the application part of the study, it is aimed to create an application guide and provide a comparison environment for the enterprises by means of cash flow tables to be prepared both by direct method and by indirect method through the same sample enterprise. There are many studies in the literature that using direct method in cash flow statement will be more beneficial for related parties. However, it has been determined that indirect method is more widely used because of its understandable simple structure, ease of preparation and the desire of enterprises not to share much financial information with the public. In the implementation study, it is seen that the Cash Flows from Main Operations”section of the cash flow statement prepared by direct method provides more detailed financial information than the indirect cash flow statement. In addition, the cash flow statement prepared by indirect method has a more simple and understandable structure. This supports the aforementioned reasons for the more preferred method of indirect method. However, in the Cash Flows from Investment Activities” and Cash Flows from Financing Activities” sections of both methods, the same financial information is included and there is no difference between the methods. In this study, the advantages and disadvantages of the cash flow tables and the methods presented for the enterprises that will use FRS for LMEs are presented comparatively; an application guide was created.

Kamu-Özel İşbirliği Modelinde Özel Sektör Teşvik Faktörleri: Şehir Hastaneleri Örneği

Yusuf UYSAL¹

Öz

Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) modelinde özel sektör girişimcilerine çeşitli teşvikler sağlanması Dünya üzerinde oldukça yaygın bir uygulamadır. Bu teşvikler KÖİ uygulayıcısı ülkeye, sektöre, KÖİ alt modellerine ve KÖİ projesine göre farklılık gösterebilmektedir. KÖİ’de teşvik faktörleri bir yandan motivasyonun artırılmasına diğer yandan KÖİ’nin cazip bir yatırım alternatifi olmasına katkı sağlamaktadır. KÖİ modeli ile yapılan şehir hastanelerinde de teşvikler özel sektör girişimcilerinin projelere ilgisinin artırılmasında ve projelerin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu araştırmada, şehir hastaneleri örneğinde KÖİ teşvik uygulamaları incelenmektedir. Bu bağlamda, öncelikle KÖİ ve KÖİ teşviklerinin kavramsal çerçevesi ele alınmaktadır. Daha sonra, şehir hastaneleri projelerinde KÖİ’nin yapısından kaynaklanan veya şehir hastanelerine özel olarak sağlanan teşvik uygulamaları değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, teşvikler risklerin paylaşımı, kullanım bedeli ve yatırım bedeli ödemeleri, yeni yatırım alanlarına kavuşma, özel sektör girişimcisine üst hakkı verilmesi, finansmana hazine garantisi sağlanması, bazı vergi ve harçlara istisna getirilmesi, özel sektör girişimcilerine verilen garantiler, ticari hizmet alanlarının özel sektör girişimcisi tarafından işletilmesi başlıkları altında incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ), Şehir Hastaneleri, Sağlık Hizmetleri, Teşvikler

The Private Sector Incentive Factors in Public-Private Partnership Model: Case of City Hospitals

Abstract

In the Public-Private Partnership (PPP) model, it is common practice to provide various incentives to private sector entrepreneurs. These incentives may vary according to PPP implementing country, sector, PPP sub-model and PPP project. Incentive factors in PPP on the one hand, it contributes to increasing the motivation and on the other hand, making PPP an attractive investment alternative. In city hospitals built under the PPP model, incentives also play an important role in increasing the interest of private sector entrepreneurs in the projects and in the realization of the projects. In this study, PPP incentive applications are examined in the case of city hospitals. In this context, first, the conceptual framework of PPP and PPP incentives is discussed. Then, in city hospital projects, the incentive applications arising from the structure of the PPP or specifically provided to city hospitals are evaluated. In this context, incentives are analyzed under the headings of sharing of risks, “usage fee” and “investment fee” payments, convergence new investment areas, giving the right of building to private sector entrepreneur, providing treasury guarantee for financing, exception of some taxes and duties, guarantees given to private sector entrepreneurs and operation of commercial service areas by private sector entrepreneurs.

Key Words: Public-Private Partnership (PPP), City Hospitals, Health Care, Incentives

Atıf İçin / Please Cite As:

Uysal, Y. (2020). Kamu-özel işbirliği modelinde özel sektör teşvik faktörleri: Şehir hastaneleri örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 386-401.

Geliş Tarihi / Received Date: 24.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.09.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Gediz Meslek Yüksekokulu, uysal20@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3872-3119

Giriş

Sürekli gelişen ve değişen iş ortamlarında bazı vergi ve finansman avantajlarından faydalanmak, ekonomik açıdan daha güçlü olmak ve ticari hedeflere daha kolay ulaşmak gibi amaçlarla çeşitli şekillerde ortaklıklar kurulmaktadır. Ancak, hem özel sektör girişimcilerinin kendi aralarındaki kurulan ortaklıklar hem de kamu ve özel sektör aktörleri arasındaki işbirlikleri yapısal ve işlevsel bir takım güçlüklerle karşılaşmaktadır. Özellikle, kamu ve özel sektör aktörleri arasındaki işbirlikleri tarafların amaç, örgüt yapısı ve işyeri kültürlerindeki farklılıkların yol açtığı güçlükler ilave olarak, ekonomik, finansal, siyasi, hukuki ve çevresel yönden aşılması gereken birçok güçlüğü bünyelerinde barındırmaktadır. Bu güçlükler rağmen, kamu ve özel sektör aktörleri arasındaki işbirliği uygulamalarına alt yapı tesislerinin inşa edilmesi, kamu hizmetlerinin sunulması, ürün veya eşya üretilmesi, doğal veya beşeri kaynakların korunması gibi amaçlarla son 30 yıldır daha yaygın bir şekilde başvurulduğu görülmektedir. KÖİ olarak adlandırılan bu birlikteliğin hızla artışında sadece ülkelerin çabaları değil, aynı zamanda Dünya Bankası, OECD, IMF gibi uluslararası kuruluşlar tarafından destekleme ve rehberlik faaliyetlerinin de rolünün olduğu söylenebilir.

KÖİ modelinin Dünya üzerinde yaygın olarak kullanılmasında birçok teşvik edici faktör rol oynamaktadır. Genel olarak, yatırımların mali yükünden kurtulma isteği; özel sektörün etkinlik, verimlilik esneklik ve deneyimlerinden faydalanma ve yatırım risklerinin önemli bir kısmının özel sektöre aktarılması hükümetlerin KÖİ'yi tercih etmelerindeki teşvik edici faktörlerdir. Özel sektör girişimcileri açısından ise, bazı risklerin kamu sektörü tarafından üstlenilmiş olması, yeni yatırım alanlarında ticari faaliyette bulunma fırsatı, kamu garantili gelirler elde etme gibi faktörler KÖİ işbirliklerine girme konusunda teşvik edici unsurlardandır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde KÖİ'nin tanımı, özellikleri ve kavramsal çerçevesi ele alınmaktadır. İkinci bölümde KÖİ'lerde uygulanan teşvikler, teşvik çeşitleri ve özellikleri ile Avrupa Birliği ülkelerinde KÖİ teşvik uygulamalarına yer verilmektedir. Üçüncü bölümde ise, şehir hastaneleri projelerinde özel sektör girişimcilerine verilen teşvikler mevzuat ve uygulama boyutlarıyla açıklanmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

1970'lerin sonlarından itibaren kamu kurumlarında hantallığın ve bürokrasinin azaltılması, devletin küçültülmesi ve daha etkin hale getirilmesi gibi söylemler daha çok tartışılmaya ve taraftar bulmaya başlamıştır. Bu süreçte, piyasa krizleri ile birlikte bir devlet ve yönetim krizinin varlığına da vurgu yapan neoliberaler, bazı kamu hizmetlerinin özel sektör aktörlerine devredilmesiyle bir başka deyişle, onların özelleştirilmesiyle kamu bürokrasisinin verimliliğini artırmanın mümkün olacağını iddia etmişlerdir. Neoliberalere göre, bunların yapılamaması durumunda en azından kamu hizmetlerinin kamu ve özel sektör aktörleri tarafından birlikte yürütülmesi verimliliği artıracaktır (Cavelty ve Suter, 2009, s. 181). Bu süreçte kamu sektörünün “piyasalaştırılması” ile birlikte kamu ve özel sektör kuruluşlarının özelliklerini birleştiren hibrit kuruluşların sayısında artış yaşanmıştır (Caperchione, Demirag ve Grossi, 2017, s. 4).

Kamu ve özel sektörün kamu hizmetlerin sunumunda işbirliğine gitmeleri ilk olarak kentlerde sorunlu alanların geliştirilmesi ve yenilenmesini kolaylaştırmak amacıyla ABD'de ve Birleşik Krallık'ta hayata geçirilerek KÖİ'nin ilk örnekleri uygulanmaya başlanmıştır. Daha sonra KÖİ, ortak teknoloji veya ekolojik projeler, eğitim, sağlık hizmetleri, ulaştırma ve cezaevi inşası gibi alanlarda da yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Kuramsal anlamda KÖİ ile ilgili olumlu yaklaşımların uygulamada geçerli olmadığını, KÖİ'nin hem kamu kurumları hem de hizmetten faydalanan vatandaşlar için çok fazla olumsuzluk içerdiğini ileri süren görüşlere rağmen, KÖİ'nin gelişimi ve yayılımı sürekli artmıştır. Kullanımdaki bu yaygınlıkla birlikte doğaları gereği birbirinden farklı aktörlerin bir araya gelmesi, farklı gelişmişlik seviyesine sahip ülkelerde farklı sektörlerde uygulanması ve farklı bilim dallarının araştırma konusu olması gibi özelliklerinden dolayı KÖİ'nin üzerinde uzlaşılan bir tanımını yapmak mümkün değildir. Bununla birlikte, KÖİ kamu sektörünün altyapı tesislerini kurma ve kamu hizmetlerini sunma amaçları ile özel sektörün kar etme amacının aynı projede gerçekleştirilebildiği spesifik bir işbirliği olarak tanımlanabilir. Başka bir tanıma göre ise, KÖİ geleneksel olarak kamu sektörünün parçası olarak görülen ve kamu sektörü tarafından üstlenilen projeleri tasarlamak, planlamak, finanse etmek, inşa etmek ve / veya işletmek amacıyla kamu sektörü ile özel sektör arasında karşılıklı hak ve yükümlülüklerin belirlendiği bir sözleşme temelinde kurulan işbirlikleridir (Webb ve Pulle, 2002, s. 2). KÖİ, “kamu ve özel sektör arasında projeler veya hizmetler

geliştirmek için oluşturulan geniş bir ilişki yelpazesi” şeklinde de ifade edilebilmektedir (Palaco, Park, Kim, ve Rho, 2019, s. 207).

Daha kapsamlı bir tanım yapılması gerekirse, KÖİ bir kamu hizmetinin sunulması amacıyla kamu ve özel sektör aktörleri arasında yapılan bir sözleşmeye dayanarak, altyapı tesisinin planlanması, inşası, işletilmesi, bakımı ve onarımının yapılması ve kamu hizmetlerinin sunulması gibi faaliyetlerin birinin veya daha fazlasının özel sektör girişimcilerine bırakıldığı, özel sektör girişimcilerinin de ya hizmeti doğrudan talep edenlerden ya da kamu ortağından hizmet ve kullanım bedellerini tahsil ettiği, kamu ve özel sektör temsilcileri arasında dengeli bir risk dağılımının benimsendiğı uzun süreli bir işbirliğı ilişkisi şeklinde tanımlanabilir.

KÖİler sözleşmeden doğan KÖİler ve kurumsal KÖİler olarak ikiye ayrılmaktadır. Sözleşmeden doğan KÖİler bir kamu hizmetinin sunulmasında altyapı, tasarım, finansman, işletme gibi işlerin bir sözleşmeye dayanarak özel sektör girişimcisine verilmesiyle oluşturulan işbirlikleridir. Kurumsal KÖİler ise, kamu ve özel sektör aktörlerinin birlikte bir şirket kurdukları ve tesisi inşa etme veya işletmeyi ortak şirket aracılığıyla kamu yararına sundukları modeldir (Commission of The European Communities, 2004, s. 8-18; Turhan, 2011, s. 279). Kurumsal KÖİlerde kamu ve özel sektörün ortak olarak kurdukları şirket “proje şirketi” veya “özel amaçlı şirket” olarak adlandırılmaktadır. Bu şirket KÖİ projesinin yürütülmesinde esas yetki ve sorumluluk sahibi olan oluşumdur.

Bir KÖİ'nin temel özelliklerinden biri, tesisin inşaatı ve müteakip hizmet sunumlarından bazılarının özel sektör kişisine devredilmesidir (Hoppe ve Schmitz, 2012, s. 2). Kamu sektörü kamuoyunun ihtiyaçları doğrultusunda KÖİ projelerini başlatmakta ve imtiyaz sözleşmesini imzalayarak özel sektör girişimcilerine inşaat ve işletme haklarını vermektedir (Liu, Gao, Cheah, Lou, 2016, s. 1104). Bu bağlamda, özel sektör girişimcileri altyapı tesisinin planlanmasından başlayarak finansmanın sağlanması, tesisin inşası ve sözleşme süresinin sonuna kadar kamu hizmetinin sunulması iş ve işlemlerini yürütmektedir. Özel sektör girişimcileri bu işlemlerle katlandığı maliyeti ve proje gelirleri ile orantılı bir kar marjını öncelikli olarak tesis işletme gelirlerinden, bunun yeterli olmaması durumunda da hazineden tahsil etmektedir. Bazı KÖİ modellerinde kamu hizmetinin sunulmasında asıl iş kamu görevlileri tarafından sunulurken asıl işin yürütülmesi için gerekli olan destek hizmetleri özel sektör tarafından sunulmaktadır. Bazı KÖİ uygulamalarında ise, hem asıl iş hem de destek hizmetleri özel sektör tarafından sunulmaktadır. KÖİ'nin hangi alt modeli uygulanırsa uygulansın özel sektör girişimcilerinin ücretlerinin tam olarak ödenmesi, kamu hizmetlerinin belirlenmiş kalite standartları çerçevesinde sunulması ve bir bütün olarak kamu hizmetinin devamlılığının sağlanmasında nihai sorumluluğaa sahip olan taraf kamu sektörüdür.

KÖİ projelerinde kamu sektörü devlet tüzel kişiliğini temsil eden bakanlıklar, yerel yönetimler, özerk kuruluşlar ve fonlar ile kamu girişimleri olabilirken özel sektör ticaret kanunlarına göre kurulmuş kar amacıyla olan teşebbüsler veya kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlar olabilmektedir (Rangel, Vassallo, Blanca, 2012, s. 1167). Kamu ve özel sektör tarafları hangi kademedeyen olurlarsa olsunlar KÖİlerdeki amaç farklılığı dikkat çekmektedir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kamu sektörü temsilcisinin amacı altyapı sağlamada karşılaşılan bütçe kısıtlamaları sorununa bir çözüm bulmaktır (Bara, 2019, s. 98). Ayrıca kamu sektörü kamu yararını en üst düzeye çıkarmak, başka bir deyişle, halkın ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak ve KÖİ projesi aracılığıyla kamu yararını gerçekleştirme amacındadır. Bu amaç, vatandaşlara kaliteli ve sürekli kamu hizmetini sunmakla yükümlü olan hükümetler ve kamu teşkilatı için temel varlık sebeplerindedir. Özel sektör girişimcilerinin amacı ise, kendi karlarını maksimize etmektir. Bu, tüm proje boyunca yatırımcıların öncelikli olarak kendi çıkarları ile ilgili oldukları ve gelirlerini nasıl arttıracakları konusuna odaklandıkları anlamına gelmektedir. Buna göre, özel sektörü en çok ilgilendiren konular maliyetlerin azaltılması ve projeden elde edilen ücretlerin ve karların artırılmasıdır (Liu, vd. 2016, s. 1103).

Amaç farklılığı, özel sektör girişimcilerinin görevlerini yerine getirip getirmediğinin kamu sektörü tarafından izlenmesini zorlaştırıcı bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Cavelty ve Suter, 2009, s. 183). Farklı amaçlarla bir araya gelmiş aktörlerin işbirliğine dayanan KÖİler kendisinden beklenen faydaları sağlamadığı gerekçesiyle hem literatürde hem uygulamada yoğun olarak eleştirilmektedir. Bu bağlamda, KÖİ sözleşmelerinin eksikliğine, yetki ve sorumluluk dağılımındaki açıklardan dolayı KÖİlerin geleneksel altyapı inşası veya hizmet alım modeline göre daha karmaşık bir yapıya sahip olduğuna ve daha yüksek oranda risklerin üstlenilmesine sebep olduğuna vurgu yapılmaktadır (Clerck ve Demeulemeester, 2016, s. 2). Ayrıca, KÖİler tedarik süreçlerinin hem kamu hem de özel sektör için yavaş ve pahalı olmasıyla maliyet artışlarına yol açması, vergi mükellefi için paranın değerini azaltması, işletme döneminde yeterince

esnek olmaması, vergi mükelleflerine ve yatırımcılara getireceği yükümlülükler konusunda yeterince şeffaf olmaması, uygun olmayan risklerin özel sektöre aktarılarak kamu sektörünün daha yüksek risk primine karşılması, paranın karşılığının alınmaması kaygısına yol açması, kamu hizmetlerinin özel sektörün kontrolüne verilmesi algısını oluşturmaması, denetim zorlukları ve yüksek işlem maliyetleri gibi sebeplerle eleştirilmektedir (HM Treasury, 2012, s. 6; Uysal, 2017, s. 187). Bunlara ilave olarak, KÖİ'lerin sadece seçilmiş şirketler tarafından gerçekleştirilebileceği, aşırı miktarda KÖİ uygulamasının hükümetin kapasitesini aşabileceği, hükümetin yoğun katılımı nedeniyle KÖİ'nin uluslararası işbirliğini teşvik etmek için uygun olmadığı, devletin çekirdek işlevinin dışarıdan temin edilemeyeceği KÖİ'lere yöneltilen diğer eleştiriler arasındadır (Cavelty ve Suter, 2009, s. 183).

İngiltere'de KÖİ'lerin vergi mükelleflerini baskı altına alan bir yapı olarak değerlendirildiği yaklaşımlara da rastlanmaktadır. Buna göre, KÖİ'ler "haydutun tüm ganimeti yağmalayarak kaçması" olarak ifade edilmiş; KÖİ uygulamalarında kamu sektörü hiçbir iş yapmayan şişman kediye, özel sektör de "şişman kedinin oğlu"na benzetilmiştir (Hodge ve Greve, 2007, s. 549). Ayrıca, KÖİ sözleşmelerinin hazırlanması, uygulanması ve uygulamaların denetlenmesi süreçlerinde uzman personele ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü, KÖİ sözleşmeleri genellikle hem çok uzun hem de teknik konular içermektedir. Ayrıca, KÖİ'nin çok boyutlu ve çok aktörlü bir yapı arz etmesi de uygulanmasını zorlaştıran faktörlerdendir. KÖİ konusundaki deneyimli ülkeler için bir sorun oluşturmayan bu durum KÖİ uygulamalarında henüz yeterli tecrübeye sahip olmayan ülkeler için ciddi bir dezavantaj oluşturmaktadır.

Bu eleştirilere rağmen, projenin başarısında kilit rol oynayan faktörleri tek bir sözleşme yapısıyla bütünleştirilmesi, katılımcı aktörlerin her birinin en iyi yaptıkları işi yapmalarına imkân sağlaması ve büyük ölçekli altyapı projelerinde zaman ve bütçe aşımından kaçınmaya olanak tanınması gibi yönleriyle KÖİ'yi her derde deva olarak gören yaklaşımlara da rastlamak mümkündür (Carpintero, 2015, s. 1591). Buna göre, KÖİ'nin çeşitli araçları arasında ayırım yapmak ve bunlardan en uygun olanlarını seçip uygulamak için daha fazla özen gösterilmesi durumunda, KÖİ ile altyapı inşası ve hizmet sunumunda bazı zorlukların üstesinden gelenebilmesi mümkündür. Bu nedenle, KÖİ'ler bir "gümüş kurşun" olarak değerlendirilmemelidir. KÖİ uygulamalarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan sorunlar nedeniyle, son yıllarda KÖİ'nin yararlılığını sorgulayan eleştiriler artsa da altyapı inşasında ve kamu hizmetlerinin sunulmasında kamu ile özel sektör arasındaki işbirliği sadece yararlı değil, aynı zamanda kaçınılmaz olarak değerlendirilmektedir (Cavelty ve Suter, 2009, s. 179-183).

Özellikle proje ve işletme dönemlerindeki risklerin paylaşılması, kamu hizmetlerinin kamu maliyesine yük getirilmeden özel sektör kalite ve verimliliği ile sunulması hükümetlerin KÖİ uygulamaları konusunda oldukça istekli olmalarına neden olmaktadır. Yeni yatırım alanlarında devlet garantili uzun vadeli kar elde etme düşüncesi de özel sektör için KÖİ'de işbirliği yapma konusunda cazip bir fırsat sunmaktadır. Teorik olarak bunlar gibi cazip fırsatlar sunan KÖİ'lerin faaliyet alanı genellikle vatandaşları doğrudan ilgilendiren sağlık, eğitim ve ulaştırma gibi sektörler olduğundan KÖİ'lerin sözleşmede belirlenen standartlar çerçevesinde devamlılığı her şeyden önemli bir konudur. Çünkü kamu hizmetlerinin önemli bir ilkesi hizmetin sürekliliğidir.

KÖİ ve Teşvik Uygulamaları

KÖİ projelerinin başarıyla hayata geçirilmesi ve işletilmesi KÖİ uygulayıcısı ülkenin güçlü bir özel sektör yatırım ortamına sahip olduğunu ve kamu kesiminin özel sektör yatırımcılarıyla başarılı işbirlikleri kurma konusundaki yetkinliğini gösterdiğinden oldukça önemlidir (Kyei ve Chan, 2018, s. 131). Ancak, bir KÖİ projesinin başarıyla kurulması ve devamlılığının sağlanması güçlü bir siyasi destek, mevzuat alt yapısının oluşturulması ve uygun risk dağılımının gerçekleştirilmesi gibi başarı faktörlerine bağlıdır. Başarı faktörlerinden biri de özel sektör girişimcilerine belirli konularda teşvikler verilmesidir. Başka bir deyişle, kamu kurumları ve bakanlıklar KÖİ projelerini hayata geçirme, devamlılığını sağlama ve daha büyük KÖİ sözleşmeleri yapma konusunda yeterince teşvik edici olmalıdır (World Bank, 2007, s. 31). Teşvik mekanizmasıyla kamu ve özel sektör arasındaki etkileşim ve işbirliği daha iyi oluşturulabilmekte ve geliştirilebilmektedir. Böylece, kamu hizmetlerinde kaynak kullanımının iyileştirilmesi sağlanabilmektedir (An vd., 2018, s. 247). KÖİ teşviklerinin özel sektörün belirli şartları sağlamasına ve en uygun kalite standartlarını yakalamasına bağlı olarak verilmesi projelerin başarısında oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Bir KÖİ projesinde teşvik mekanizmasının en önemli amaçlarından biri, KÖİ projesinin işlevlerini mümkün olduğunca gerçekleştirmek ve kaynakların en uygun şekilde tahsis edilmesini sağlamaktır (Liu vd.,

2016: s. 1105). Bu nedenle, KÖİ'nin bütün alt model uygulamalarında işbirliğinin dolayısıyla kamu hizmetinin sürekliliğinin sağlanması amacıyla özel sektör girişimcilerine çeşitli teşvikler verilmektedir. KÖİ modeliyle yürütülen hizmetlerin kesintisiz bir şekilde sunulmasında özel sektör girişimcilerinin işbirliğini sürdürme konusundaki isteklerini sürekli olarak üst seviyede tutacak ve amaçlarına ulaşmada yeterli motivasyonu sağlayacak teşvik mekanizmalarının bulunması son derece önemlidir. Hizmetlerin sunumunda nihai sorumluluğa sahip olan kamu sektörünün düzenleme ve icra yetkileri ve başta mali kaynaklar üzere sahip olduğu güçlü kaynak yapısı özel sektöre teşvikler verilmesinde kolaylaştırıcı rol oynamaktadır.

Bir KÖİ uygulamasında teorik olarak, özel sektör girişimcileri tarafından daha iyi yönetilebilecek risklerin onların yönetimine bırakılması daha düşük maliyetlere neden olacaktır. Ancak, gerçekte özel sektör riskleri yönetmek için daha uygun olsa bile, düşük fiyatla yüksek risk barındıran sorumlulukları üstlenmek istemeyecektir (Shrestha, Chan, Aibinu ve Chuan, 2017, s. 132). Teşvikler özel sektör tarafından risklerin üstlenilmesini cazip hale getirmek için başvurulabilecek yöntemlerden biridir. Bu bağlamda, KÖİ'lerde teşviklerin özel sektörün projeye ilgisinin artmasında, daha iyi bir performans sağlamada ve projelerde istenen sonuçlara ulaşmada son derece önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Bloomfield, 2006, s. 401; Gordon, Mulley, Stevens ve Daniels, 2013 s. 74). Bu konu ile ilgili yapılan araştırmalar uygun hükümet teşviklerinin özel sektör girişimcilerinin yatırım kararlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir (An vd., 2018: 247). Özellikle, gelir garantisi ve imtiyaz süresi uzatımı gibi teşvikler özel sektör girişimcilerinin yatırım talebini tetikleyici bir etkiye sahiptir (Li ve Cai, 2017, s. 115). Ancak, teşviklerin ayrıntılarının dikkatli bir şekilde çalışılması ve iyi tasarlanması gerektiği, aksi takdirde standart dışı sonuçlara yol açabileceği de belirtilmektedir (Gordon vd., 2013, s. 74).

Bir KÖİ'de özel sektöre sağlanan teşvikler finansal, operasyonel, yasal ve maddi olmayan teşvikler olarak dört (4) kategoriye ayrılarak incelenebilir. Finansal teşvikler pozitif sonuçlara ulaşmak için paydaşları motive etmede oldukça etkili olup, uygulayıcının taşıdığı risklerin düzeyi ile orantılı olan teşviklerdir. Bu teşvikler hem KÖİ projesinin daha düşük işletme riskine sahip olmasına etki etmekte hem daha yüksek borç finansmanı sağlanmasında rol oynamaktadır. Bu durum bir kaldıraç işlevi görerek paydaşların getiri beklentilerini artırmaktadır. Kredi ücretlerinin düşürülmesi veya hizmet ücretlerinin azaltılması gibi uygulamalar özel sektör girişimcilerine sağlanan finansal teşviklerdendir (Conde, Brown ve Suarez, 2007, s. 336; Leontescu ve Svilane, 2012, s. 38).

KÖİ uygulamalarında hükümetlerin özel sektör girişimcisine sağladığı en önemlisi teşviklerden olan finansal teşvikler garantiler, sübvansiyonlar ve finansal araçlar (borç, özkaynak) şeklinde üç temel araçla sağlanabilmektedir. Hükümetlerin özel sektör girişimcisine verebileceği garantiler özel sektör girişimcisini öngörülemez veya kontrol edilemeyen risklerden korumak için getirilmektedir. (United Nations, 2008, s. 38-40). KÖİ sözleşmelerinde hükümet tarafından sağlanan bu garantiler çeşitli şekillerde olabilmekte birlikte finansman ve sözleşme garantileri olarak ikiye ayrılmaktadır. Finansman garantileri, kamu idaresi tarafından özel sektör girişimcisine düşük faizli veya faizsiz borç verilmesi, özel sektör girişimcisinin borçlarına garantiler verilmesi, borcun yenilenmesi garantisi, sermaye desteği sağlama gibi garantilerdir. Sözleşme garantileri ise, gelir veya kullanım garantisi, minimum hizmet giderleri garantisi, fesih ödemeleri garantisi, kalıntı değer ödemeleri garantisi, satışlar belli bir düzeyin altına düşmesi durumunda ticari fiyatla kullanıcı fiyatı arasında sübvansiyon sağlama garantisi, performans garantisi, çeşitli vergi ve harçlardan muaf tutma garantisi ve rekabete karşı garantiler sunma şeklinde uygulanmaktadır (EPEC, 2011, s. 7; United Nations, 2008, s. 41-44).

Operasyonel teşvikler, sözleşme hükümlerine aykırı işlemlere veya bu işlemleri yapan kişilere karşı yaptırımlar şeklinde uygulanabileceği gibi daha iyi hizmet sağlamada gerekli sorumlulukları yerine getirenlere bir imtiyaz sağlanması şeklinde de uygulanabilmektedir. Operasyonel caydırıcı faktörler, sözleşme standartlarını sağlamayanları cezalandırmak için de kullanılabilir. Yasal teşvikler, belirli bir zaman dilimi içinde KÖİ projelerinin zamanında uygulanmasında etkili olabilen ve mevzuat düzenlemeleriyle sağlanan teşviklerdir. Maddi olmayan teşvikler ise, şeffaf iletişim, işbirliği ve daha az politik davranış gibi ilgili aktörler arasındaki bağlılık ve güven düzeyine katkıda bulunan teşviklerdir (Conde vd., 2007, s. 336; Leontescu ve Svilane, 2012, s. 38).

Başka bir sınıflandırmaya göre, KÖİ teşvikleri özel sektör girişimcisine arazi ve sermaye tahsisi, çeşitli vergi teşvikleri ve diğer finansal teşvikler şeklinde uygulanmaktadır. Bu ayrıma göre, hükümetin KÖİ projesiyle öngörülen gelirlerin belirli bir yüzdesini garanti etmesi anlamına gelen gelir garantisi, ani ve yüksek kur değişimlerinden meydana gelebilecek zararların garanti edilmesi olarak ifade edilen kur riski

garantisi, borçlunun (proje şirketinin) temerrüde düşmesi durumunda anlaşmanın şartlarına bağlı olarak hükümetin krediyi finans kuruluşuna geri ödemesini ifade eden borç garantisi ve uzun süreli mücbir sebep hallerinde veya imtiyaz sözleşmesinde öngörülen bazı olağanüstü durumlarda hükümetin KÖİ projesini satın alması olarak tanımlanan mücbir sebep garantileri şeklinde KÖİ teşvikleri uygulanmaktadır (United Nations Escap, 2008).

KÖİ'lerde uygulanan teşvikler başka bir ayırma göre ise, pozitif teşvikler ve negatif teşvikler olarak ayrılmaktadır. Buna göre, özel sektöre ödüller, maliyet paylaşımı ve fiyatlandırma düzenlemeleri gibi pozitif teşvikler sağlanabileceği gibi sözleşme hükümlerine uyulmaması durumunda cezalar ve çeşitli ödemeler gibi olumsuz teşvikler de söz konusu olabilmektedir (Shrestha vd., 2017, s. 133). KÖİ projelerinde projeye dahil olan özel sektör girişimcileri için yenilikçi ve iyileştirilmiş iş ortamlarının sağlanmasını da bir çeşit teşvik olarak kabul eden görüşlere rastlanmaktadır (Leiringer, 2006, s. 301).

Dünya üzerinde KÖİ modelini uygulayan ülkelerin her birinin farklı teşvik mekanizmaları geliştirdiği veya bazı teşviklere daha ağırlıklı olarak başvurdukları görülmektedir. Örneğin, Avrupa ülkelerinde uygulanan KÖİ'ler performansa dayalı teşvikler konusunda çok önemli bir geleneğe sahiptir. Bu konuda Avrupa en köklü teşvik geleneğine sahip kıtadır. İspanya, Finlandiya, Macaristan, Norveç, Portekiz ve İngiltere özellikle ulaştırma sektöründeki KÖİ'lerde olumlu teşvikler getirmişlerdir. Olumlu teşvikler, yüklenicinin gerekli standartların üzerinde performans göstermesi durumunda ödüllendirileceği anlamına gelmektedir (Rangel vd., 2012, s. 1168). Ayrıca, özel sektör girişimcisine vergisel istikrar taahhüdü verilmesi, projelerin inşasında kullanılacak ürünlerin ithalatında ve uzun süreli teminatlardan elde edilecek gelirlere vergi muafiyetinin sağlanması da bazı ülkelerde özel sektör girişimcilerine teşvik olarak uygulanmaktadır (Kocabaşoğlu, 2016)

Şehir Hastaneleri ve Teşvik Uygulamaları

Türkiye'de sağlık hizmetlerinin maliyetinin özel sektör girişimcilerine yansıtılması, risklerin paylaşılması ve modern sağlık tesislerine kavuşma gibi amaçlarla şehir hastaneleri projeleri hayata geçirilmeye başlanmıştır. KÖİ modeliyle inşa edilen ve sağlık hizmetlerinin sağlık bakanlığı personelleri ve özel sektör girişimcilerinin işbirliği ile sunulması esasına dayanan bu hastanelerin bir kısmı hizmete alınmış geri kalanlarının da yapımı hızla devam etmektedir. Şehir hastaneleri projelerine özel sektör girişimcilerin katılımını ve işbirliğinin sürekliliğini sağlamak için projelerin özel sektör girişimcilerine bazı cazip koşullar sunması oldukça önemlidir. Bu bağlamda, şehir hastaneleri projelerinde özel sektör aktörlerine sağlanan teşvikler "KÖİ'nin yapısından kaynaklanan teşvikler" ve "projeye veya sektöre özel teşvikler" şeklinde ayrılabilir. Birinci grup teşvikler, KÖİ'nin yapısı gereği özel sektör girişimcilerinin elde ettikleri bazı avantajlardır. İkinci grup teşvikler ise, özel sektör girişimcilerinin KÖİ'ye taraf olması ve işbirliğini sürdürebilmeleri için özel olarak sağlanan teşviklerdir. Bunlar arasında özel sektör girişimcisine üst hakkı verilmesi, finansmana sağlanan hazine garantisi, Katma Değer Vergisi (KDV) ve diğer vergi ve harç istisnaları, özel sektör girişimcisine sağlanan garantiler ve ticari hizmet alanlarının işletilmesi sayılabilir.

KÖİ'nin Yapısından Kaynaklanan Teşvikler

Türk Dil Kurumu'nun teşvik kavramını "isteklendirme", "özendirme" (TDK, 2018) olarak tanımlaması KÖİ'nin yapısından kaynaklanan bazı faktörlerin de teşvik kapsamına alınmasını ve bu kapsamda değerlendirilmesini gerektirmektedir. KÖİ'nin yapısından kaynaklanan teşvikler özel sektör girişimcilerinin KÖİ projesinde yer almasına veya işbirliği yapmasına olumlu yönde etki eden ve KÖİ'nin yapısından kaynaklanan teşvik faktörleridir. Bu teşvikler için kamu sektörü teşvik sağlama konusunda özel bir gayret veya çaba harcamamakta, KÖİ'nin kendi yapısal özelliklerinden kaynaklanan bir takım imtiyazlar, yetki ve görev paylaşımları özel sektörün KÖİ'ye katılmasında teşvik edici faktörler olarak değerlendirilmektedir. Buna göre, risk paylaşımı, özel sektör girişimcisine "kullanım bedeli" ve "hizmet bedeli" ödemeleri ve özel sektör girişimcilerinin yeni yatırım alanlarına kavuşmaları KÖİ'nin yapısından kaynaklanan başlıca teşvik faktörleridir.

Risk Paylaşımı

KÖİ'lerin başarıyla kurulması ve işletilmesinin önünde ulusal, bölgesel ve yerel faktörlerden kaynaklanabilen tasarım, inşaat, işletme ve bakım, finansman, mevzuat, siyasi ve ekonomik durum, doğal afetler gibi birçok konuda riskler bulunmaktadır (Bing, 2005, s. 28; Renda ve Schrefler, 2006, s. 2). Bu riskler KÖİ'nin yapısı gereği özel sektör girişimcileri ile kamu sektörü arasında paylaşılmaktadır. Özel sektör girişimcisini kamu idaresi ile işbirliği yapmaya teşvik eden önemli etkenlerden biri olan bu

paylaşımında göz önünde bulundurulması gereken en önemli nokta bir risk en iyi hangi tarafça yönetilebilecekse riskin o tarafa tahsis edilmesidir (Burger, Tyson, Karpowicz ve Coelho, 2009, s. 4). Böylece tarafların bilgi, deneyim ve uzmanlık alanlarına göre tahsis edilen risklerin en iyi şekilde yönetilmesi amaçlanmaktadır.

KÖİ'lerde finansman, inşaat, işletme ve bakım gibi riskler özel sektör girişimcisine aktarılırken siyasal çevre riskleri, tasarım ve planlama risklerinin birçoğu ile talep riski gibi önemli riskler de kamu kurumu tarafından üstlenilmektedir (Burger vd., 2009, s. 4; Shukla, Panchal ve Shah, 2014, s.142). Bu paylaşımında özellikle ürettiği mal ve hizmetlere zaman zaman yeterli alıcı bulamama riski ile karşılaşan özel sektör girişimcileri için talep riskinin kamu sektörünce üstlenilmesi önemli bir teşvik faktörüdür. KÖİ modelinde talep riskinin kamu sektörü tarafından üstlenilmesi kamu sektörünün belirli miktarda hizmeti belirli bir süre için önceden belirlenen tarife yöntemi ile satın almayı veya kiralamayı taahhüt etmesi şeklinde de gerçekleşmektedir (Emek, 2009, s. 29).

Şehir hastanelerinde projenin finansman, planlama, inşaat ve işletme riskleri özel sektör girişimcileri tarafından üstlenilirken talep riski sağlık bakanlığı tarafından üstlenilmektedir. Başka bir deyişle, özel sektör girişimcileri üstlendikleri hizmetleri talep eden müşteri kitlesine ulaşmak için herhangi bir faaliyette bulunmak zorunda kalmamakta; sağlık hizmeti sunumunun doğal ve zorunlu sonucu olarak ortaya çıkan temizlik, yemek, güvenlik, otopark gibi destek hizmetlerini yürütmektedir. Ayrıca, Sağlık Bakanlığı'ndan kullanım bedeli tahsil etmekte olan özel sektör girişimcileri şehir hastanesi için yapmış oldukları planlama, inşaat ve işletme yatırımlarının geri dönüşünü sağlamış olmaktadır.

Şehir hastanelerinde talep riskinin karşılanabilmesi amacıyla bazı kamu hastanelerinin personel ve ekipmanlarının şehir hastanelerine nakledildiği de belirtilmektedir. Örneğin, Adana Şehir Hastanesi'nin sağlık hizmeti sunmaya başlamasıyla Seyhan Çocuk Hastanesi, Adana Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Seyhan Uygulama Merkezi ve Yüreğir Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin Adana Şehir Hastanesi'ne taşındığı ifade edilmiştir. (Günaydın Gazetesi, 05.10.2017). Ayrıca, Ankara'da Bilkent ve Etilik Şehir Hastaneleri'nin faaliyete geçmesi ile 12 hastanenin kapanması ve bu hastanelerde çalışanlarının Etilik ve Bilkent Şehir Hastaneleri'nde görevlendirilmesi öngörülmektedir. Bu hastaneler, Sami Ulus Anne ve Çocuk Hastanesi, Zekai Tahir Burak Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Altındağ Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi, Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Türkiye Yüksek İhtisas Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Ulus Devlet Hastanesi, Dışkapı Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Etilik Zübeyde Hanım Doğum Hastanesi, Gazi Mustafa Kemal Devlet Hastanesi, Abdurrahman Yurtaslan Onkoloji Hastanesi, Ulucanlar Göz Eğitim ve Araştırma Hastanesi ile Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi'dir (Bilkent Ankara Entegre Sağlık Hizmetleri Yatırım ve İşletme A.Ş, 2014, s. 8).

“Kullanım Bedeli” ve “Hizmet Bedeli” Ödemeleri

Kamu hizmeti sunulacak olan tesisin tamamlanması üzerine kamu idaresi, inşaatı bitiren ve imtiyaz dönemi boyunca onu işletecek olan özel sektör girişimcisinin yaptığı ve sahibi olduğu tesisi kullanması karşılığında bir “kullanım bedeli” ödemeye başlamaktadır. Kamu idaresi, bu ödemeyi işletme gelirleri vasıtasıyla kazanılan bedeller üzerinden gerçekleştirmektedir (Chena-Lu ve Lin, 2006, s. 246). Model ile tesisin yapım aşamasında herhangi bir maliyete katlanmak zorunda olmayan kamu idaresi, tesisi inşa eden özel sektör girişimcisine kullanım bedeli ödeyerek katlandığı maliyeti uzun vadeye yaymaktadır. Sözleşme süresince kamu idaresinin özel sektör girişimcisine önceden belirlenmiş zamanlarda tesislerin kullanımı için aylık veya yıllık olarak ödediği kullanım bedeli yatırımın geri ödeme metodudur ve özel sektör girişimcisinin ödülüdür (Shukla vd., 2014, s. 140). Kamu idaresi kullanım bedelinin yanında özel sektör girişimcisinin yürüttüğü diğer hizmetlerin karşılığında hizmet bedelini de belli aralıklarda ödemelidir. Kamu hizmetinin klasik anlamda devletçe temini sırasında ödeme baştan yapılırken, KÖİ modelinde ödeme söz konusu altyapının özel sektör girişimcileri tarafından hizmete alınmasından sonra yapılmaya başlanmaktadır (Özer, 2016, s. 24).

21.02.2013 Tarihli ve 6428 Sayılı Sağlık Bakanlığınca Kamu Özel İş Birliği Modeli ile Tesis Yapıtılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1. maddesine göre, şehir hastanelerinde tesisin ve ekipmanların kullanıma hazır tutulmasına yönelik bakım, onarım ve benzeri hizmetlerin bedeli ile ilgili mevzuatına göre hizmet alımı yoluyla gördürülebilecek hizmetlerin sunulması karşılığında kamu idaresi tarafından özel sektör girişimcisine “hizmet bedeli” ödenmektedir. Hizmet bedeli, beş (5) yılı geçmemek üzere dönemsel piyasa testi ile güncellenmek suretiyle hesaplanarak ödenmektedir. Kullanım bedeli ise, tesislerin kullanımı karşılığında dönemsel olarak kamu idaresi tarafından özel sektör girişimcisine ödenen ve sözleşmede

belirlenen bedeldir. Bu bedel dönem sonunda Türkiye İstatistik Kurumu'nca belirlenen dönemsel Üretici Fiyat Endeksi ile Tüketici Fiyat Endeksi toplamının yarısı oranında arttırılmaktadır. Kullanım bedeli özel sektör girişimcisine her takvim yılında, üçer aylık dönemlere tekabül eden peşin ödemeler şeklinde yapılmaktadır. Bu ödemeler, Ocak-Mart dönemi için Ocak ayında, Nisan-Haziran dönemi için Nisan ayında, Temmuz-Eylül dönemi için Temmuz ayında ve Ekim-Aralık dönemi için Ekim ayında gerçekleştirilmektedir.

Yürürlükten kaldırılan 03.07.2005 tarih ve 5396 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanununa Bir Ek Madde Ekleneceği Hakkında Kanun ve 2006 yılında ilan edilen ilgili yönetmeliğinde özel sektöre ödenen kullanım bedelini ifade etmek için “kira” tabiri kullanılmıştı. KÖİ modelini düzenleyen 6428 Sayılı Kanun'da ise, “kira” yerine “kullanım bedeli” tabiri kullanılmış olsa da içerik olarak kullanım bedelinin kiradan farkı yoktur. Bu bağlamda, kullanım bedeli özel sektör girişimcisi tarafından yapılan tesisin Sağlık Bakanlığı tarafından kullanımı karşılığında özel sektör girişimcisine ödenen kira olarak nitelendirilebilir. Çünkü, bu bedel özel hukukta yer alan kira sözleşmelerinde olduğu gibi tesisi inşa eden ve onun sahibi olmakla birlikte kamu hizmetine tahsis eden özel sektör girişimcisinin tesisin finansman riskini üstlenmesi karşılığında kamu idaresinden tahsil ettiği bir bedeldir. 6428 sayılı Kanun'da KÖİ sözleşmelerinin özel hukuk sözleşmeleri olduğu belirtildiğinden sözleşmedeki “İdare”nin de tesisi kiralayan ve karşılığında kira bedeli ödemesi yapan taraf olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Yeni Yatırım Alanlarına Kavuşma

KÖİ modeliyle özel sektör girişimcileri genellikle klasik faaliyet alanlarından farklı ve yeni bir yatırım alanında faaliyette bulunma imkanına kavuşmaktadır. Çünkü, bu model geleneksel özelleştirmelerde olduğu gibi özel sermayeye yeni bir piyasa alanı açmaktadır (Karahanoğlu, 2012, s. 99). Bu yeni alan çoğunlukla eğitim, sağlık, ulaştırma gibi kamusal faaliyetlerin daha çok görüldüğü bir sektör olmakta ve özel sektör girişimcileri kamu sektörü ile birlikte yeni bir organizasyon yapısı içerisinde faaliyette bulunmaktadır. Bu durum, yatırım için yeni sektör arayışında olan firmalar için teşvik edici bir faktör olma özelliğini taşımaktadır.

Daha önceki dönemlerde de Türkiye'de özel sektörün sağlık hizmetlerine oldukça önemli oranda katılımı söz konusu olsa da şehir hastaneleri özel sektör girişimcileri için birçok açıdan yeni ve önemli bir yatırım fırsatı doğurmuştur. Bu bağlamda, özel sektör girişimcileri ilk kez şehir hastaneleri ile bu ölçekte büyük sağlık hizmetlerine katılma imkanına kavuşmuşlar, sağlık alanında ana aktörlerden biri olma fırsatı elde etmişlerdir. Ayrıca, bu projelerde kendi uzmanlık alanlarına giren inşaat, bakım onarım vb. destek hizmetlerini sunma olanağı KÖİ projelerine katılım konusunda özel sektör girişimcileri için teşvik edici faktörler olmuştur.

Proje veya Sektöre Özel Teşvikler

Şehir hastanelerinde projeye veya sektöre özel teşvikler özel sektör girişimcilerinin KÖİ'ye taraf olması ve işbirliğini sürdürebilmeleri için özel olarak sağlanan teşviklerdir. Bunlar arasında özel sektör girişimcisine üst hakkı verilmesi, finansmana sağlanan hazine garantisi, Katma Değer Vergisi (KDV) ve diğer vergi ve harç istisnaları, özel sektör girişimcisine sağlanan garantiler ve ticari hizmet alanlarının işletilmesi sayılabilir.

Özel Sektör Girişimcisine “Üst Hakkı” Verilmesi

Medeni kanununun 726. ve 826. maddelerinde üst hakkı ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre, bir taşınmaz maliki, üçüncü kişi lehine arazisinin altında veya üstünde yapı yapmak veya mevcut bir yapıyı muhafaza etmek yetkisi veren bir irtifak hakkı kurabilir. Bir üst irtifakına dayalı olarak başkasına ait bir arazinin altında veya üstünde sürekli kalmak üzere inşa edilen yapıların mülkiyeti, irtifak hakkı sahibine ait olmaktadır. Üst hakkının içerik ve kapsamıyla ilgili olarak resmî senette yer alan özellikle yapının konumuna, şekline, niteliğine, boyutlarına, özgülleme amacına ve üzerinde yapı bulunmayan alandan faydalanmaya ilişkin sözleşme kayıtları herkes için bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Üst hakkı kullanımı için belirlenen süre sonunda yapılar arazi malikine kalmakta ve arazinin bütünüyle parçası olmaktadır.

6428 Sayılı Kanun ve bu Kanun'un 10. Maddesi'ne dayanan yönetmeliğe göre, şehir hastanelerinde sağlık tesisleri ve ticari hizmet alanları hazinenin mülkiyetindeki taşınmazlar üzerine yapılmaktadır. Bu bağlamda, şehir hastaneleri Sağlık Bakanlığının talebi üzerine Hazine'nin özel mülkiyetindeki taşınmazlardan veya devletin tasarrufu altında bulunup üzerinde tesis yapılmasına Sağlık Bakanlığınca karar verilen ve Hazine ve Maliye Bakanlığınca da uygun görülen yerlerde yapılabilmektedir. Üzerine tesis

yapılacak hazine arazisinin mülkiyeti yine Hazine’de kalmaktadır. Ancak, söz konusu arazinin üst hakkı yatırım dönemi hariç 30 yılı geçmemek üzere özel amaçlı şirkete verilmektedir.

Özel sektör girişimcisi lehine tesis edilen üst hakkı, bir takım avantajları beraberinde getirmektedir. Şehir hastanelerinin kapasiteleri düşünüldüğünde bu hastanelerin inşa edilebilmesi için ihtiyaç duyulan büyük arazilerin üst hakkı tesis edilmeden temininde arsa maliyetinin özel sektör girişimcisi için oldukça yüksek bir maliyet oluşturacağı açıktır. Üst hakkı tesisi ile özel sektör girişimcisi arsa maliyetinden kurtulmuş olmaktadır. Ayrıca, kamu arazileri üzerinde kurulacak üst hakkının ekonomik ve sosyal bir işlevi söz konusu olup, bu hakkın devlet tarafından şeffaf, doğru ve etkili bir şekilde kullanılması durumunda kamu kurumlarına ait atıl durumdaki arazilerin ekonomiye kazandırılması mümkün olabilmektedir (Çakır, 2016: 109). Arsa maliyetinden kurtulan özel sektör girişimcileri şehir hastaneleri projelerinde yer alma konusunda önemli bir teşvik elde etmektedirler.

Finansmana Hazine Garantisi Sağlanması

KÖİ, altyapı projelerinin yapımı, işletilmesi ve kamu hizmetlerinin yürütülmesi için temin edilen sermayenin büyük bir bölümünün hükümet garantisi altında finans kuruluşlarınca sağlandığı bir modeldir. KÖİ’lerde hükümet tarafından sağlanan bu garanti çeşitli amaçlar için kabul edilen bir yöntem olup, tesisi inşa eden özel sektör girişimcisinin öz kaynakları dışında kullandığı kredilerin hazine tarafından üstlenilmesi şeklinde uygulanmaktadır. KÖİ’lerde borç üstlenme KÖİ piyasasında güven tesis etmek, kamu idaresinin vaatlerini gerçekleştirmek, yatırımların uygulanmasını hızlandırmak, KÖİ programında güvenilirliği sağlamak, özel sektör finans kaynaklarına bir manivela gücü ilave etmek, sermaye maliyetini azaltmak, paranın karşılığını iyileştirmek ve finansal piyasalarda istikrarı sağlamak gibi amaçlarla yapılmaktadır (EPEC, 2011, s. 7).

6428 sayılı kanununun 13. maddesiyle KÖİ’nin birer alt modeli olan Yap-İşlet-Devret (YİD) ve Yap-Kirala-Devret (YKD) modelleri ile yürütülecek projelerde hazine müsteşarlığı tarafından borç üstlenilmesi ile ilgili olarak, 28.03.2002 tarih ve 4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun’a 8/A maddesi eklenmiştir. Ayrıca, bu ek maddeye dayanarak Hazine Müsteşarlığı Tarafından Gerçekleştirilecek Borç Üstlenimi Hakkında Yönetmelik çıkarılarak konu düzenlenmiştir. 8/A maddesine göre, genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri ile özel bütçeli idareler tarafından yürütülen bazı yatırım ve hizmetlere ilişkin uygulama sözleşmelerinin süresinden önce feshedilerek tesisin ilgili kamu idareleri tarafından devralınması durumunda, söz konusu yatırım ve hizmetler için yurt dışından sağlanan finansman ve bu finansmanın teminine yönelik türev ürünlerden kaynaklanan mali yükümlülükler Hazine Müsteşarlığı tarafından üstlenilebilmektedir. Özel sektör temsilcisinin temin ettiği bütün krediler borç üstlenimi kapsamına girmeyip bazı kredi türleri kapsam dışı bırakılmıştır. Hazine Müsteşarlığı Tarafından Gerçekleştirilecek Borç Üstlenimi Hakkında Yönetmelik’e göre, özel sektör girişimcisinin KÖİ projesinde kullanmayı taahhüt ettiği öz kaynağın finansmanı için kullanılacak krediler ve şirket kusuru nedeniyle ortaya çıkan maliyet artışları veya nakit ihtiyacının finansmanı için temin edilen krediler borç üstlenimi kapsamına girmemektedir.

Borç üstlenimi konusunda karar vermek, üstlenime konu mali yükümlülüklerin kapsamını, unsur ve ödeme koşullarını belirlemek ve teyit edilmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemek konusunda Bakanlar Kurulu yetkilendirilmiştir. Mali yükümlülüklerin üstlenilebileceği sözleşmeler şunlardır:

- 3996 Sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap İşlet Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun hükümlerine göre YİD modeli ile gerçekleştirilmesi planlanan ve tutarı asgari bir milyar Türk Lirası olması öngörülen yatırım ve hizmetlere ilişkin uygulama sözleşmeleri,
- 6428 Sayılı Sağlık Bakanlığınca Kamu Özel İş Birliği Modeli ile Tesis Yaptırılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ve 652 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine göre YKD modeli ile gerçekleştirilmesi planlanan ve tutarı asgari beş yüz milyon Türk Lirası olması öngörülen yatırım ve hizmetlere ilişkin uygulama sözleşmeleri kapsamındaki mali yükümlülükler hazine tarafından üstlenilebilecektir.

6428 Sayılı Kanun’a göre, borç üstlenimi öngörülen yatırım ve hizmetlere ilişkin sözleşmelerin taslağında yer alan ve borç üstlenimini doğrudan ilgilendiren hükümler hakkında Hazine Müsteşarlığı’nın uygun görüşü alınmalıdır. Hazine Müsteşarlığı, borç üstlenim taahhüdünü finansmanın tamamı veya bir kısmı için vermek konusunda takdir yetkisine sahiptir. Müsteşarlık tarafından gerçekleştirilen borç üstlenimi tutarları, proje yürütücüsü kamu idaresinin genel bütçeli olması hâlinde bağlı bulunduğu

bakanlığın bütçesinden, özel bütçeli olması hâlinde ise, doğrudan Hazine ve Maliye Bakanlığı bütçesinde yer alan yedek ödenek tertibinden karşılanmaktadır. Borç üstlenim tutarları “devlet dış borcu” olarak kaydedilmektedir.

Hem proje şirketi hem de kreditor açısından projelerin devamlılığı ve başarılı bir şekilde tamamlanması için gereken risk paylaşımını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen borç üstlenim mekanizmasına bir üst sınır getirilmiştir. Buna göre, mali yıl içinde sağlanacak borç üstlenim taahhüdü limiti yılı merkezi yönetim bütçe kanunu ile belirlenecektir. Bu limiti bir katına kadar arttırmaya bakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu yetkilidir. 2014 yılı için söz konusu limit 3 milyar ABD Doları olarak belirlenmiştir (Milliyet Gazetesi, 29.04.2014).

Borç üstlenimi sadece genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri ile özel bütçeli kamu idareleri tarafından yapılan sözleşmeleri kapsamakta olup, yerel yönetimlerin veya kamu iktisadi teşebbüslerinin borçlarını kapsamamaktadır. Ayrıca, Hazine Müsteşarlığı Tarafından Gerçekleştirilecek Borç Üstlenimi Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre, borç üstlenim taahhüdü, ana kredi tutarının; sözleşmenin şirket kusuru nedeniyle feshi halinde %85’ini, sözleşmenin şirket kusuru dışındaki nedenlerle feshi halinde %100’ünü ve finansman maliyetlerinin tamamını içerecek şekilde verilmektedir.

Hazine tarafından verilen bu garantiler, bir KÖİ modelinde kamunun özellikle finansal riskler olmak üzere çok fazla risk üstlendiği yönünde bir takım eleştirilerin artmasına neden olmaktadır. KÖİ sözleşmelerinde kamu idaresi için kullanım bedeli ödeme seviyesi ve kontrol edilemez risklere maruz kalma arasında tercih yapma durumu kendisini iyice hissettirmektedir. Modelin savunucuları proje taahhüt mektubundaki garantilerin olmaması durumunda finansmanın düşük faiz oranları ile bulunabileceğine ihtimal vermemektedirler (Trottier ve Maguire, 2006, s. 73).

Bu açıdan, KÖİ’de sermayeye sağlanan hazine garantilerinin projeye finansman bulmada veya düşük faizli finansman temin etmede kolaylaştırıcı bir rol oynadığı değerlendirilmektedir. Finansmana verilen hazine garantileri hazinenin zarara uğrama ihtimalinden bahisle sıklıkla eleştirilere maruz kalsa da kamu hizmetinde devamlılığın sağlanması açısından zorunlu bir uygulama olarak görülmektedir. Çünkü, bir KÖİ projesinde ana aktörlerden biri olan özel sektör girişimcisini projede işbirliği yapmaya ve bu işbirliğinin devamlılığını sağlamaya teşvik edici faktörlerin varlığı gerekmektedir. Kar elde etmek amacıyla olan özel sektör girişimcisinin faaliyetlerini yürütemeyecek duruma düşmesi veya iflas etmesi KÖİ projesinin devamlılığını, dolayısıyla kamu hizmetinin devamlılığını kesintiye uğratabilecek bir sonuç doğuracaktır.

Bazı Vergi ve Harçlara Getirilen İstisnalar

KÖİ uygulamalarında hükümetler genellikle yabancı yatırımları teşvik etmek için çeşitli özel vergi muafiyetleri ve istisnaları sağlamaktadır. Bu uygulamalar imtiyaz döneminde kurumlar vergisinden muafiyet; projenin yabancı personelleri veya borç verenler için gelir vergisinden muafiyet; emlak vergisinden muafiyet veya indirimler; projenin inşaatı, işletmesi ve bakımı ile ilgili ekipman, hammadde ve bileşenler üzerindeki ithalat vergisinden muafiyet veya indirimler; telif hakkıyla ilgili vergi indirimleri; yabancı yatırımcıların karlarını altyapıya yatırımları amacıyla uygulanan vergi iadeleri; vergilendirilebilir gelirden elektrik, su ve nakliye gibi belirli harcamaların maliyeti için kesintilere gidilmesi şeklinde uygulanmaktadır (United Nations, 2008, s. 42).

Şehir hastaneleri uygulamalarında da bazı vergi istisnası ve muafiyetlerinin tanındığı görülmektedir. 31.03.2012 tarih 6288 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu ile Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap İşlet Devret Modeli Çerçevesinde Yapılması Hakkında Kanun ve Kamu İhale Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu’na geçici bir madde eklenmiştir. Buna göre; 08.06.1994 tarihli ve 3996 Sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin YİD Modeli Çerçevesinde Yapılması Hakkında Kanun çerçevesinde gerçekleştirilecek projeler ve 07.05.1987 tarihli ve 3359 Sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanun’un ek 7. maddesine göre Yüksek Planlama Kurulu tarafından kiralama karşılığı yaptırılmasına karar verilen sağlık tesislerine ilişkin projeler KDV den istisna edilmişlerdir (6428 Sayılı Kanun’a göre mevzuatta 3359 Sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu’nun ek 7. maddesi kaldırılmıştır. Bu maddeye yapılan atıflar, 6428 Sayılı Kanun’a yapılmış sayılmaktadır). Söz konusu KDV istisnasının uygulanabilmesi ancak belli projelerde mümkündür. Söz konusu istisna bu değişikliğin yürürlüğe girdiği tarih olan 04.04.2012 tarihinden önce ihale veya görevlendirme ilanı yayımlanmış ancak teklif alınmamış olan projelere ve 31.12.2023 tarihine kadar ihale veya görevlendirme ilanı yayımlanacak olan projelere sağlanmaktadır.

İlgili düzenlemenin yürürlüğe girdiği tarihten önce teklifleri alınmış ya da ihalesi veya görevlendirilmesi yapılmış işlerde ise, görevli şirketin veya yüklenicinin 04.04.2012 tarihinden itibaren üç ay içinde talepte bulunması halinde bu düzenlemenin yürürlük tarihinden sonra düzenlemede belirtilen mal teslimleri ve hizmet ifaları da KDV den istisna tutulmuştur. Bu projelerde gerçekteştirilen hangi işlemlerinin KDV den istisna edildiği de kanunda belirtilmiştir. Buna göre, bu projeler kapsamındaki işlerin ihale edilmesi, görevlendirilen veya projeyi üstlenenlere yatırım döneminde yapılacak teslim ve hizmetler KDV'den istisna tutulmaktadır. Ancak, doğrudan proje ile ilgili olmayan mobilya, mefruşat ve benzeri demirbaşlar ile binek otomobili, insan taşımaya tahsis edilmiş otobüs, minibüs ve benzeri araç alımları istisna kapsamında değerlendirilmemektedir.

KDV istisnasından başka 6428 Sayılı Kanun'un 9. maddesine göre bu Kanun kapsamında yapılacak yatırımlarla ilgili olarak yatırım dönemiyle sınırlı olmak kaydıyla, kamu idaresi ile gerçekte veya özel hukuk tüzel kişileri arasında yapılacak her türlü iş ve işlemler ile düzenlenecek kâğıtlar, damga vergisi ile Harçlar Kanunu'na göre alınan harçlardan istisna tutulmuştur.

Özel Sektör Girişimcisine Verilen Garantiler

KÖİ modelinde özel sektör girişimcisinin projeye dahil olmasında temel motivasyonu olan kar beklentisi, kamu sektörü tarafından tanınmış, kabul edilmiş hatta güvence altına alınmıştır. Bu durum OECD tarafından yapılan bir tanımda da kendisini göstermektedir. OECD'ye göre KÖİ, "özel sektörün kamu hizmetlerini idarenin kamu hizmeti hedefini ve kendi kar hedeflerini dengeleyecek şekilde yürüttüğü, risklerin bir kısmının da özel sektöre aktarıldığı, idare ile özel sektör arasında imzalanan bir sözleşme"dir (OECD, 2008, s. 8). Bu tanıma göre, KÖİ projelerinde özel sektör girişimcilerinin kar elde etmesi modelin işleyişindeki temel unsurlardan biri ve özel sektör girişimcilerinin doğal bir hakkı olduğu kabul edilmektedir. Kar oranlarının kamu sektörü tarafından garanti altına alınması özellikle ekonominin krizler ve durgunluk dönemlerinde çeşitli risklerle karşı karşıya olan özel sektör girişimcileri için önemli bir teşvik faktörüdür.

Şehir hastanelerinde asıl hizmet olarak nitelendirilen sağlık hizmetlerinin Sağlık Bakanlığı personellerine bırakılmasıyla, özel sektör girişimcisine kar garantili kamu hizmeti mekanı sağlanmaktadır. Kamu hizmetinden yararlanırken kamu hizmeti mekanına bağlanmak zorunda olan kullanıcı kitlesinin büyüklüğü ve asıl hizmetin üretilebilmesi için kullanılması gereken mal ve hizmetlerin genişliği ve vazgeçilmezliği özel sektör girişimcisi için kar güvencesini oluşturmaktadır (Karahanoğulları, 2011, s. 182). Sağlık Bakanlığı'nca Kamu Özel İş Birliği Modeli İle Tesis Yapıtırılması, Yenilenmesi Ve Hizmet Alınmasına Dair Uygulama Yönetmeliği'nin 8. maddesinde de özel sektör girişimcilerinin karından söz edilmiştir. Buna göre, sözleşme bedeli ve süresinin tespitinde; yatırımın maliyeti ve projenin mahiyeti, donanım ve mefruşatın yüklenici tarafından sağlanıp sağlanmayacağı, tesisteki ihtiyari hizmetlerin ve ticari hizmet alanlarının işletilmesinin yükleniciye verilip verilmeyeceği gibi unsurların yanında uluslararası sektörel iç kârlılık oranları göz önünde bulundurularak hesaplanan yüklenici karının da dikkate alınacağı belirtilmiştir.

Şehir hastanelerinde özel sektör girişimcilerine sağlanan garantiler konusunda çok tartışılan konulardan biri, Sağlık Bakanlığı tarafından şehir hastanelerinin %70 yatak doluluk oranına sahip olacağı yönünde özel sektör girişimcilerine garanti verildiği iddiasıdır (ITB, 2018; Yazıcı, 2018). Bu iddialara karşı şehir hastanelerinde yatak doluluk oranına göre yatmayan hasta sayısı ya da polikliniğe gelmeyen hasta kadar tamamlayıcı bir ödemenin yapılmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Ancak, garantinin görüntüleme, laboratuvar, fizik tedavi gibi tıbbi hizmetler ile çamaşır, sterilizasyon gibi destek hizmetlerinde %70 işlem hacmi garantisi şeklinde olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, bu garantinin de nihai ihale sözleşmesinin imzalandığı tarihte o hastanede gerçekteşen tetkik ve hizmet miktarının %70'i olarak belirlendiği, o tarihten itibaren nüfus artışı da dikkate alındığında hastane faaliyete geçtiğinde bu rakamın altında kalınmasının mümkün olmadığı ifade edilmektedir (Aktaş, 2017).

Ayrıca, şehir hastaneleri projelerinde özel sektöre tesisin inşası ve donanımın sağlanmasında yapmış olduğu yatırımların karşılığını alabilecek ve kar edebilecek uzun bir sözleşme süresi belirlenmektedir. Örneğin, 6428 Sayılı Kanun kapsamındaki yapım işlerinin süresi, tesisin özelliklerine ve fizibilite raporuna bağlı olarak sözleşmede belirtilen sabit yatırım dönemi hariç en çok 30 (otuz) yıl olabileceği belirtilmiştir. Adana, Bursa, Elazığ, Gaziantep, İstanbul İkitelli, İzmir Bayraklı, Kayseri gibi birçok şehir hastanesinde üç yıl planlama ve yirmi beş yıl işletme dönemi olmak üzere toplam 28 yıllık bir sözleşme dönemi belirlenmiştir. Diğer şehir hastanelerinde de bu süreye yakın sözleşme dönemleri belirlenmiştir.

6428 Sayılı Kanun çerçevesinde yürütülmekte olan şehir hastanelerinde özel sektör girişimcisine ödenen kullanım bedeli Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) ve Tüketici Fiyatları Endeksi'ne (TÜFE) göre arttırılmaktadır. Kullanım bedeli dönem sonunda Türkiye İstatistik Kurumu'na belirlenen dönemsel ÜFE ile TÜFE toplamının yarısı oranında arttırılmaktadır. Böylece, özel sektör girişimcisine ödenecek olan kullanım bedeli enflasyon artışına dolayısıyla maliyet artışına karşı hazine tarafından güvence altına alınmaktadır. Ayrıca, özel sektör girişimcilerinin yabancı para birimi ile kredi temin etmesi ve kullanım bedelinin yeniden belirleneceği tarihteki ilgili döviz kurundaki değişimin ÜFE ve TÜFE toplamının yarısı oranından yüksek veya düşük olması halinde, kur farkı hesaplanarak yabancı para birimi ile borçlanma oranında kullanım bedeline eklenmekte veya kullanım bedelinden çıkarılmaktadır. Böylece, yüklenicinin yabancı para birimi ile borçlanması durumunda kur farkı dalgalanmalarına karşı hazine tarafından garanti sağlanmaktadır.

Ticari Hizmet Alanlarının Özel Sektör Tarafından İşletilmesi

Ticari hizmet alanları Şehir hastaneleri yerleşkelerinde hizmetten yararlanan vatandaşların kullanımına sunulan ve işletilmesi yükleniciye bırakılabilen ticari alanları ifade etmektedir. Şehir hastanelerinde iki çeşit ticari hizmet alanı yer alabilmektedir. Bunlardan mecburi ticari hizmet alanları, kamu idaresi ve özel sektör girişimcileri tarafından piyasa rayiç fiyatlarına göre belirlenen ücret karşılığında şehir hastanesi yerleşkesinde bulunan, hizmetten yararlananların ihtiyaçlarını karşıladıkları, tesisin mahiyetine göre yapılması kamu idaresince zorunlu tutulan ve ihale dokümanında belirlenen hizmet alanlarını ifade etmektedir. İhtiyari ticari hizmet alanları ise, mecburi ticari hizmet alanlarından başka kamu idaresinin ihale dokümanı ile belirleyeceği esaslara göre şehir hastanesinin yerleşkesinde yapılacak her türlü hizmet alanını ifade etmektedir.

Hastane yerleşkesi sınırları içinde kalan restoran, kafeterya, otel, gibi sosyal alanlar ticari hizmet alanlarına örnek olarak gösterilebilir. Bu alanların işletilmesi özel sektör kişisine bırakıldığı durumlarda özel sektör girişimcisinin bir yandan kullanım bedeli ve hizmet bedellerini tahsil ederken diğer yandan ticari hizmet alanlarının işletilmesinden gelir etmesi mümkün olmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

KÖİ modelinde özel sektör girişimcilerine sağlanan teşvikler oldukça yaygın bir uygulama olmakla birlikte ülkeye, sektöre, KÖİ alt modeline ve projeye göre farklılık gösterebilmektedir. KÖİ'de teşvik uygulamaları hem özel sektör girişimcilerinin KÖİ projesine daha istekli yaklaşmalarına hem de projenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Oldukça karmaşık ve çeşitli teşvik uygulamalarına sahip olan şehir hastaneleri için de teşvik mekanizmaları benzer fonksiyonları icra etmektedir.

KÖİ modeliyle yapılan şehir hastanelerinde özel sektör girişimcileri için teşvik mekanizmaları "KÖİ modelinin yapısından kaynaklanan teşvikler" ve "projeye/sektöre özel teşvikler" şeklinde ayrılabilir. Buna göre, birinci grup teşvikler doğrudan KÖİ'nin yapısından ve işeş şeklinden kaynaklanırken, ikinci grup teşvikler özel sektör girişimcilerinin mali kaygılarla işbirliğini sonlandırmalarını önleyerek kamu hizmetlerinde devamlılığı sağlamak amaçlarıyla kamu idaresi tarafından sağlanan teşvik uygulamalarıdır. Bu bağlamda, risklerin Sağlık Bakanlığı ve özel sektör girişimcileri arasında paylaşılması KÖİ'nin yapısından kaynaklanan bir teşvik faktörüdür. Özellikle, talep riskinin Bakanlık tarafından üstlenilmesi özel sektör girişimcileri için KÖİ projesine dahil olma konusunda oldukça önemli bir teşvik unsurudur. Şehir hastanelerinde özel sektör girişimcilerine "kullanım bedeli" ve "yatırım bedeli" ödemeleri ile özel sektör girişimcilerinin yeni yatırım alanlarına kavuşmaları da KÖİ'nin yapısından kaynaklanan teşvik faktörleridir. Ölçekleri dikkate alındığında sağlık alanında büyük yatırımlar yapma imkanı sunan şehir hastaneleri özel sektör için teşvik edici bir yapı arz etmektedir.

Ayrıca, büyük ölçekli bu hastane projelerinin özel sektör için kar garantili bir yatırım olması, 30 yıla yakın sözleşme süreleriyle bu karın uzun bir dönem boyunca elde edilebilecek olması özel sektör girişimcisi için teşvik faktörlerindedir. Bunlara ilave olarak, Ticari hizmet alanlarının da işletilmesini üstlenen özel sektör girişimcileri yaptıkları yatırım harcamalarının geri dönüşünü sağlayabilmektedir. Şehir hastaneleri projelerinin hazine arazileri üzerine yapılması, özel sektör girişimcisine hastane tesislerinin yapılacağı arazinin üst hakkının verilmesi de arazi maliyetine katlanmak zorunda kalmayan özel sektör girişimcileri için önemli bir teşvik faktörüdür. Ayrıca, başta KDV olmak üzere bazı vergi ve harç istisnaları ile

finansmana belirli şartlarda hazine garantilerinin verilmesi özel sektör girişimcilerine verilen teşviklerdendir.

Söz konusu teşvik uygulamaları çeşitli gerekçelerle eleştirilere maruz kalsalar da bu teşviklerin özel sektör girişimcilerinin projelere ilgilerinin artırılması, ticari gelirlerinin güvence altına alınması, projelerin bir başka deyişle kamu hizmetlerinin devamlılığının sağlanması gibi çeşitli amaçlara hizmet ettiği göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak, sağlanan teşviklerin üretilen kamu hizmeti çıktılarıyla doğru orantılı olmasına dikkat edilmelidir. Teşvikler, KÖİ projesinde paranın karşılığının sağlanmasına katkı sağlayacak şekilde uygulanmalıdır.

Ayrıca, teşvik uygulamalarında kamu kaynaklarının özel sektör girişimcilerine haksız bir şekilde aktarıldığı izlenimi oluşturulmamalıdır. Başka bir deyişle, teşvik uygulamaları özel sektör girişimcilerinin kamu kaynakları üzerinden haksız kazanç elde ettiği veya kamu kaynaklarının yerinde ve etkili kullanılmadığı algısını oluşturacak şekilde gerçekleştirilmemelidir. Ancak, teşvikler kamu hizmetinin sürekli, kalite odaklı, etkin ve verimli yürütülmesine engel olacak derecede yetersiz de olmamalıdır.

Teşviklerin performansa göre sağlanması durumunda bu teşviklerin KÖİ sözleşmelerinde doğru şekilde tanımlanması, kapsamının ve sınırlarının net olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, kamu hizmetlerinde belli bir kalite seviyesine ulaşan özel sektör girişimcilerine sağlanacak marjinal ödül o düzeyde üretilen marjinal sosyal faydadan daha büyük olmamalıdır. Başka bir deyişle, bir teşvikle özel sektör girişimcilerine verilen ödül, o teşvikten dolayı elde edilecek sosyal faydadan daha küçük olmalıdır. Teşvikler bu şekilde tanımlanırsa özel sektör girişimcileri üretim maliyetleri ile uyumlu en iyi hizmeti sunmaya teşvik edilmiş olacaktır (Vassallo, 2007, s. 557).

Son olarak, KÖİ teşvikleri açık ve şeffaf bir yapıda olmalıdır. KÖİ projesinde özel sektör ortağının seçiminden önce inşaat ve işletme dönemlerinde verilecek teşvikler belirlenmiş olmalıdır. Bu teşviklerin KÖİ uygulamasının başarısına ne ölçüde katkı sağladığını tespit edecek çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca, ülkede uygulanan benzer KÖİ projelerinde aynı teşviklerin sağlanması, uygulamada birliğin sağlanması açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Aktaş, Y. (2017). Şehir hastanelerinde garanti nedeniyle devletten para çıkmayacak. 17.11.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/saglik/sehir-hastanelerinde-garanti-nedeniyle-devletten-para-cikmayacak/968025>, (20.11.2018).
- An, X., Li, H., Wang, L., Wang, Z., Ding, J. ve Cao, Y. (2018). Compensation mechanism for urban water environment treatment PPP project in China. *Journal of Cleaner Production*, 201, 246-253. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.08.003>
- Bara, A. B. ve Bidisha, C. (2019). Is Public-Private Partnership an Optimal Mode of Provision of Infrastructure? *Journal of Economic Development*, Volume 44, Number 1, March, 97-123.
- Bilkent Ankara Entegre Sağlık Hizmetleri Yatırım ve İşletme A.Ş. (2014). Bilkent Ankara Entegre Sağlık Kampüsü Projesi Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi Raporu Teknik Olmayan Özet. <http://www.bilkentsaglik.com/20.01.pdf>, (16.01.2016).
- Bing, L., Akintoye, A., Edwards, P. J. ve Hardcastle, C. (2005). The allocation of risk in PPP/PFI construction projects in the UK. *International Journal of Project Management*, 23, 459-471. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2004.04.006>
- Bloomfield, P. (2006). The challenging business of long-term public-private partnerships: reflections on local experience. *Public Administration Review*, March/ April, 400-411.
- Burger, P., Tyson, J., Karpowicz, I. ve Coelho, M. D. (2009). The effects of the financial crisis on public-private partnerships. *IMF Working Paper*, WP/09/144, July 2009.
- Caperchione, E., Demirag, I. ve Grossi, G. (2017). Public sector reforms and public private partnerships: overview and research agenda. *Accounting Forum*, 41, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.accfor.2017.01.003>
- Carpintero, S. (2015). Public-private partnership projects in Canada: A case study approach. *International Journal of Economics and Management Engineering*, 9(5), 1591-1594.
- Cavelty, M. D. ve Suter, M. (2009). Public-private partnerships are no silver bullet: An expanded governance model for Critical Infrastructure Protection. *International Journal of Critical Infrastructure Protection*, Volume: 2 Issue: 4. 179-187. <https://doi.org/10.1016/j.ijcip.2009.08.006>
- Chen, M. S., Lu, H.F. ve Lin H.W. (2006). Are the nonprofit organizations suitable to engage in BOT or BLT scheme? A feasible analysis for the relationship of private and nonprofit sectors. *International Journal of Project Management*, 24, 244-252. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2005.08.002>
- Clerck, D. D., ve Demeulemeester, E. (2016). An *ex ante* bidding model to assess the incentive creation capability of a public-private partnership pipeline. *International Journal of Project Management*, 34(1), 117-131. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2015.10.007>

- Commission of The European Communities. (2004). Green Paper On Public-Private Partnerships And Community Law on Public Contracts And Concessions, Brussels, 30.4.2004, <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/94a3f02f-ab6a-47ed-b6b2-7de60830625e/language-en>, (05.10.2018).
- Conde, A. B. A., Brown, C. ve Suarez, J.R. (2007). Public private partnerships: Incentives, risk transfer and real options. *Review of Financial Economics*, 16(4), 335-349. doi:10.1016/j.rfe.2007.03.002
- Çakır, M. K. (2016). *6428 Sayılı Kanuna Göre Kamu Özel İşbirliği Kavramı ve Yeni Bir Model: Yapı Kirala Devret*. Ankara: Seçkin Yayınları
- Emek, U., (2009). Türkiye’de altyapı hizmetlerinin özel sektöre gördürülmesi: Neden, Ne zaman, nasıl? *İktisat İşletme ve Finans*, 24(284), 9-45. doi:10.3848/iif.2009.284.2456
- Epec (European PPP Expertise Center). (2011). State Guarantees in PPPs A Guide to Better Evaluation. Design, Implementation and Management. May, <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/library/state-guarantees-ppps-guide-better-evaluation-design-implementation-and-management>, (02.04.2019).
- Gordon, C., Mulley, C., Stevens, N. ve Daniels, R. (2013). Public-private contracting and incentives for public transport: Can anything be learned from the Sydney Metro experience? *Transport Policy*, 27, 73-84. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2013.01.009>
- Günaydın Gazetesi. (05.10.2017) . <https://www.gunaydingazetesi.com.tr/kapanan-hastaneler-meclis-gundeminde/75691/>. (16.11.2018).
- HM Treasury. (2012). A new approach to public private partnerships” December. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/211518/pf2_public_sector_equity_consultation.pdf. (04.04.2018).
- Hodge, G.A. ve Greve, C. (2007). Public-private partnerships: an international performance review. *Public Administration Review*, 67(13), 545-558.
- Hoppe, E.I. ve Schmitz, P.W. (2012). Public-private partnerships versus traditional procurement: Innovation incentives and information gathering. *Mpra Paper No. 41966*. October. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/41966/> (03.04.2018).
- Karahanoglu, Y. (2012). Kamu özel ortaklığı modelinin mali değerlendirmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2), 95-125. doi: 10.1501/SBFder_0000002245
- Karahanogulları, O. (2011). Kamu hizmetleri piyasa ilişkisinde dördüncü tip: Eksik imtiyaz (kamu-özel ortaklığı). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3), 177-215. doi:10.1501/SBFder_0000002220
- Kocabaşoğlu, Ö. (2016). Ekvator ve Türkiye Kamu Özel Sektör İşbirliği Düzenlemelerine İlişkin Kısa Bir Karşılaştırma. Haziran, <http://www.erdem-erdem.av.tr/yayinlar/hukuk-postasi/ekvator-ve-turkiye-kamu-ozel-sektor-isbirligi-duzenlemelerine-iliskin-kisa-bir-karsilastirma/>, (01.04.2018).
- Kyei, R.O. ve Chan A.P.C. (2018). Stakeholders’ perspective on the success criteria for public-private partnership projects. *International Journal of Strategic Property Management*, 22(2), 131-142. doi: 10.3846/ijspm.2018.444
- Leiringer, R. (2006). Technological innovation in PPPs: Incentives, opportunities and actions. *Construction Management and Economics*, 24, 301-308. doi: 10.1080/01446190500435028
- Leontescu, M. ve Svilane, E. (2012). Incentive Mechanisms for Large Public-Private Partnerships Empirical Evidence from SESAR, Master Thesis within Business Administration. Jönköping University, Jönköping International Business School, Swedish
- Liu, J., Gao, R., Cheah, C. Y. J. ve Lou, J. (2016). Incentive mechanism for inhibiting investors' opportunistic behavior in PPP projects. *International Journal of Project Management*, 34, 1102-1111. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijproman.2016.05.013>
- Milliyet Gazetesi. (29.04.2014). Hazine Müsteşarlığı’ndan ‘borç üstlenimi’ Açıklaması, <http://www.milliyet.com.tr/hazine-mustesarligi-ndan-borc-ustlenimi-istanbul-yerelhaber-169664/>, (25.08.2014).
- Palaco, I., Park, M. J., Kim, S. K., ve Rho, J. J. (2019). Public-private partnerships for e-government in developing countries: An early stage assessment framework. *Evaluation and Program Planning*, 72, 205-218. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2018.10.015>
- Rangel, T., Vassallo, J. M. ve Arenas, B. (2012). Arenas Effectiveness of safety-based incentives in Public Private Partnerships: Evidence from the case of Spain. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 2012, vol. 46, issue 8, 1166-1176. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2012.05.008>
- Renda, A. ve Schrefler, L. (2006). Public-private partnerships models and trends in the European union. DG International Policies of the Union. *Economic and Scientific Policy*, (IP/A/IMCO/SC/2005-161), Brussels.
- OECD. (2008). Public-Private Partnerships: In Pursuit of Risk Sharing and Value for Money, https://read.oecd-ilibrary.org/governance/public-private-partnerships_9789264046733-en#page18, (10.12.2017).
- Özer, M. A. (2016). Sağlık sektöründe yeni bir hizmet sunum modeli: Kamu özel ortaklığı. *SGD Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6(1), 9-38.
- Shrestha, A., Chan, T. K., Aibinu, A. A. ve Chuan, C. (2017). Efficient risk transfer in PPP wastewater treatment projects, *Utilities Policy*, 48, 132-140. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jup.2017.03.003>
- Shukla, N., Panchal, R. ve Shah, N. (2014). Built-own-lease-transfer (BOLT): A public private partnership model that bridges gap of infrastructure in urban areas. *International Journal of Civil Engineering Research*, 5(2), 135-144.
- Trottier, M. ve Jeffrey, M. (2006). V Case Studies. March. www.uregina.ca/sipp/documents/pdf/casestudies.pdf, (10.06.2014).

- Turhan, M. K. (2011). Çeşitli lkelerdeki kamu özel ortaklığı uygulamalarının hukuki açıdan değerlendirilmesi. *Toplum ve Hekim*, 26(4), 274-288.
- TTB. (2017). http://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=1a7b3f5e-9e09-11e7-9b55-2e09a00a5177. (16.11.2018).
- TTB. (2018). Sağlıkta zelleştirmenin yeni modeli: Şehir hastaneleri. 02.01.2018, http://www.ttb.org.tr/kollar/_sehirhastaneleri/haber_goster.php?Guid=66843552-efd2-11e7-ab2b-2dd192695673, (01.12.2018).
- Türk Dil Kurumu. (2018). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&karama=gts&guid=TDK.GTS.5c0d04b5db3f0.82200155, (15.11.2018).
- United Nations. (2008). *Guidebook On Promoting Good Governance In Public-Private Partnerships*. New York and Geneva: United Nations Economic Commission for Europe.
- United Nations. (2008). Economic and Social Commission For Asia and The Pacific (ESCAP), A Primer to Public-Private Partnerships in Infrastructure Development, Types of government support and incentives. https://www.unescap.org/ttdw/ppp/pppprimer/351_types_of_government_support_and_incentives.html. (28.11.2018).
- Uysal, Y. (2017). Yerel Ynetimlerde Kamu zel İşbirliği (Kİ) Uygulamalarının İki Yn: Avantajlar ve Dezavantajlar. *Kent Akademisi*, 10. Sayı: 2. Yaz 2017. 169-199.
- Vasallo, J. M. (2007). Implementation of Quality Criteria in Tendering and Regulating Infrastructure Management Contracts. *Journal of Construction Engineering and Management*, 133. 553-561. <https://doi.org/10.1061>
- Webb, R. ve Pulle, B. (2002). Public Private Partnerships: An Introduction. Research paper no. 1. Copyright Commonwealth of Australia, <https://www.apf.gov.au/binaries/library/pubs/rp/2002-03/03rp01.pdf>. (02.02.2018)
- World Bank and the Public-Private Infrastructure Advisory Facility (PPIAF). (2007). Public-Private Partnership Units, Lessons for their Design and Use in Infrastructure. October.
- Yazıcı, N. (2018). Trabzonda Bir Şehir Efsanesi. 18.05.2018, <http://www.karadenizgazete.com.tr/kose-yazilari/trabzon-da-bir-sehir-efsanesi-/181087>, (01.12.2018).

EXTENDED ABSTRACT

PPP is a public service executive model that has been implemented for the last 30 years. PPP, which is a UK-based model, has quickly become a preferred model in many underdeveloped and developing countries. PPP has rapidly expanded in a short time due to the various advantages it provides to private sector entrepreneurs and public administration. One of the most important advantages of PPP is to provide new investment areas to the private sector and allow the public administration to get rid of the financing of public services. Advantages like these have led to the implementation of PPP in many sectors such as energy, transportation, education and water supply. One of the sectors where PPP is applied intensively is the health sector. PPP is implemented with various sub-models in the health sector as in other sectors.

One of the main characteristics of PPP is the transfer of the construction of the infrastructure facility and the provision of public services to the private sector. In other words, In PPP applications public administration gives to private sector entrepreneurs the right to construction and operation. Private sector entrepreneurs collect their costs and profits from construction and operation from operating income or treasury. In some PPP models, the main job is provided by public officials, while support services are provided by the private sector.

For the success of a PPP project some success factors must be combined. One of these success factors is to give some incentives to private sector entrepreneurs. In other words, public administrations should be sufficiently encouraging to implement and maintain PPP projects. One of the most important objectives of PPP incentives is to realize the functions of the PPP project and to ensure that resources are allocated appropriately. In addition, through PPP an incentive aims to increase the motivation of private sector entrepreneurs and to provide uninterrupted services.

In PPPs, various incentives are applied depending on factors such as sector, sub-model of PPP, structure of private sector and risk sharing. Financial incentives, which are the incentives, provided by governments to the private sector entrepreneurs, can be provided through three basic instruments: guarantees, subsidies and financial instruments. Operational incentives may be implemented in the form of sanctions or privileges. Legal incentives are incentives provided by legislation. Intangible incentives are incentives that contribute to the level of commitment and trust among actors, such as transparent communication, cooperation and less political behavior. According to another classification, PPP incentives are applied in the form of land and capital allocation to private sector entrepreneurs, various tax incentives and other financial incentives.

In Turkey, the cost of health services to be transferred to the private sector, the sharing of risk and modern health facilities for such purposes as making "city hospital" has begun to be implemented. In city hospitals constructed with PPP model, health services are provided with the cooperation of the ministry of health personnel and private sector entrepreneurs. Some attractive conditions are provided to private sector entrepreneurs in order to ensure the participation and to maintain cooperation of private sector entrepreneurs in these hospital projects.

Incentives in city hospital projects can be divided into incentives arising from the structure of the PPP and project or sector specific incentives. The incentives arising from the PPP structure are a number of advantages that private sector entrepreneurs get due to the PPP structure. Risk sharing, usage and service fee payments to private sector entrepreneurs and private entrepreneurs' access to new investment areas are the main incentive factors arising from PPP structure. The second group of incentives is private incentives provided for private sector entrepreneurs to become a party to PPP and to continue their cooperation. These include granting rights to the private sector entrepreneur, treasury guarantee to finance, Value Added Tax (VAT) and other tax and duty exemptions, guarantees to the private sector entrepreneur and the operation of commercial service areas.

Although PPP incentives are criticized in various ways, it should be considered that these incentives serve various purposes. However, the incentives should be directly proportional to the outputs of the public service. Incentives should be implemented in a way that contributes to the provision of value for money. In addition, incentives should not give the impression that public resources are unfairly transferred to private sector entrepreneurs. Incentives should not be insufficient to prevent public services. Incentives should be defined correctly in PPP contracts, and their scope and boundaries should be clearly defined. PPP incentives should be clear and transparent. Incentives to be given during construction and operation periods of PPP project should be determined. Providing the same incentives in similar PPP projects implemented in the country is very important in terms of ensuring unity in practice.

Büyüme Korkusu İle Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Nida ATEŐ¹ ve Melis Seray ÖZDEN-YILDIRIM²

Öz

Bu çalışmanın amacı büyüme korkusu ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda büyüme korkusu kavramı, bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma, evlenmeye karşı olumsuz tutum, sosyal-duygusal yalnızlık, romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma alt boyutları ile ele alınmıştır. Çalışma, 18-35 yaş aralığında bulunan, İstanbul'da yaşayan, 201 kadın ve 199 erkek olmak üzere toplam 400 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak Demografik Bilgi Formu, Kısa Semptom Envanteri ve Büyüme Korkusu Ölçeği kullanılmıştır. Çalışma sonucunda büyüme korkusu ile psikolojik belirtilerden hostilite, somatizasyon, olumsuz benlik ve depresyon arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Büyüme korkusunun bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma, romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma ve sosyal duygusal yalnızlık alt boyutları ile hostilite, somatizasyon, olumsuz benlikle ilgili belirtileri ve depresyon arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Büyüme korkusunun evliliğe karşı olumsuz tutum alt boyutu ile ise sadece anksiyete ve depresyon pozitif yönde anlamlı ilişkilidir. Büyüme korkusunu da sadece anksiyete ve depresyon yordamaktadır. Kadınlar ve erkekler arasında hem büyüme korkusu hem de psikolojik belirtiler açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır. Katılımcıların çalışıp çalışmama durumuna göre psikolojik belirtileri incelendiği zaman sadece olumsuz benlikle ilgili belirtileri açısından aralarında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyüme Korkusu, Psikolojik Belirtiler, Yetişkinlik

The Investigation of the Relationship between Growth Fear and Psychological Symptoms

Abstract

The aim of this study is to investigate the relationship between fear growth and psychological symptoms. In the line with this purpose the concept of fear growth was taken with its sub-dimensions; preparation for independent life and difficulty in internalizing responsibility, negative attitude towards marriage, social-emotional loneliness, difficulty in maintaining romantic relationship. The study was carried out with a total of 400 people, aged between 18-35, living in Istanbul, 201 women and 199 men. Demographic Information Form, Short Symptom Inventory and Fear of Growth Scale were used as data collection tools. The results of the study showed that there was a positive significant relationship between growth fear and hostility, somatization, negative self, depression and general symptomatic index. It was found that there was a positive correlation between the dimensions of fear of growth, difficulty in internalizing preparedness and responsibility for independent living, difficulty in maintaining romantic relationships, and social emotional loneliness, and symptoms related to hostility, somatization, negative self-efficacy, and depression. On the other hand, anxiety and depression are positively and positively correlated with the negative attitude towards growth. Anxiety and depression predict fear of growth. There was no statistically significant difference between women and men in terms of fear of growth and psychological symptoms. When the psychological symptoms of the participants were examined according to whether they were working or not, there was a significant difference between them only in terms of negative self-related symptoms.

Key Words: Growth Fear, Psychological Symptoms, Adulthood

Atf İçin / Please Cite As:

Ateş, N. ve Özden-Yıldırım, M. S. (2020). Büyüme korkusu ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 402-410.

Geliş Tarihi / Received Date: 30.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.07.2019

¹ Arş. Gör. - İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Doktora Öğrencisi, nidaates@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-5584-7378

² Dr. Öğr. Üyesi - İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, m.ozden@iku.edu.tr -
ORCID: 0000-0003-2829-9481

Giriş

Son yıllarda genç yetişkin olarak tanımlanan 18-25 yaş arası grupta yer alan kişilerin yetişkinlik döneminde kendilerinden beklenen birçok sorumluluğu taşımaktan kaçındıkları gözlenmektedir. Bu kişiler, ergenlik dönemini tamamlamış olmakla beraber kendilerini henüz yetişkin olarak tanımlamamaktadırlar. Arnett'in (2004) "beliren yetişkinlik" olarak tanımladığı bu dönem aslında kişilerin yetenek ve sınırlarını keşfetmeye çalıştıkları bir kimlik arayışı dönemi olarak da tanımlanabilir. Bu kimlik arayışı dönemi yetişkinlik öncesi bir hazırlık dönemi gibidir, fakat özellikle son yıllarda bazı kişiler için bu hazırlık dönemi hiç bitmemektedir (Arnett, 2000, s. 477). Kiley (1983) de beliren yetişkinlik kavramından önce Peter Pan Sendromu'nu ortaya koymuş ve büyüme korkusundan bahsetmiştir. Peter Pan Sendromu, 30'lu yaşlardan sonra da devam eden, kişinin ruh sağlığını da tehdit eden psikolojik bir olgudur (Kiley, 1983, s. 15). Büyüme korkusu ise beliren yetişkinlik döneminin yaş aralığında bulunmayan, 25 yaşından büyük ve herhangi bir ruhsal bozukluğu olmayan kişilerin kendilerini hala bir yetişkin olarak tanımlayamaması sonucunda ortaya çıkan durumdur. Bu kişiler evlenmek, çocuk sahibi olmak, bir işte çalışmak için acele etmemektedirler (Arnett, 2000). Arnett'in (2000) beliren yetişkinlik için tanımlamış olduğu özellikler ile Kiley'in (1983, s. 26) Peter Pan Sendromu için tanımladığı özellikler karşılaştırıldığı zaman, arada kalmışlık ile istikrarsızlık; sorumsuzluk ile kendine odaklanma; sosyal iktidarsızlık ile sonsuz olanaklar özellikleri birbiriyle örtüşmektedir. Büyüme korkusu ise sosyal-duygusal yalnızlık, romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma, evlenmeye karşı olumsuz tutumlar, bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma alt boyutlarıyla ön plana çıkmaktadır (Ateş ve Özden-Yıldırım, 2018).

Kiley' in (1983) öne sürdüğü Peter Pan Sendromu, ruh sağlığını da tehdit eden psikolojik bir olgu olarak tanımlanmakta, fakat Dünya Sağlık Örgütü tarafından henüz psikolojik bir rahatsızlık olarak kabul edilmemektedir. Büyüme korkusu ise herhangi bir ruhsal bozukluktan kaynaklanmamaktadır fakat eşlik eden psikolojik belirtiler olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada veri toplamak amacıyla kullanılan Kısa Semptom Envanteri'nin tespit ettiği psikolojik rahatsızlıklar; depresyon, somatizasyon, hostilete, anksiyete ve olumsuz benliktir. Depresyonda görülen belirtiler, çökkün duygudurum, enerji azlığı ve ilginin ya da alınan zevkin kaybı, konsantrasyon azlığı, değersizlik düşünceleri, suçluluk duyguları, karamsarlık, kendine zarar verme ya da intihar düşünceleri, uyku düzeninde bozulma, iştah değişiklikleri ve libido azalmasıdır. Ayrıca sosyal ve mesleki işlevde bozulma da görülebilmektedir (Amerikan Psikiyatri Birliği [APA], 2014, s. 96). Diğer bir psikolojik rahatsızlık olarak ele alınan somatizasyon, Lipowski (1988, s. 1359) tarafından kişinin fiziksel bulgularla açıklanamayan bedensel şikayetlerinin ve belirtilerinin olmasını içeren, aynı zamanda kişinin çok sayıda tıbbi yardım arama davranışı gösterdiği bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır. Hostilite, öfke ve düşmanlık anlamına gelerek, kişinin gözünde diğerlerinin değer kaybetmesi, diğer kişilerin suçlu olmalarını umma, başkalarının incinme veya zarar görme deneyimlerine şahitlik isteği" olarak tanımlanmaktadır (Smith, 1994). Anksiyete ise kaygı veya bunaltı olarak da adlandırılmaktadır (Karamustafaloğlu ve Yumrukçay, 2011, s. 69). Anksiyetenin belirtileri arasında, çarpıntı, nefes almada zorluk, hızlı hızlı nefes alma, ellerde ve ayaklarda titreme, aşırı terleme, sıkıntı, heyecan, aniden çok kötü bir şey olacakmış hissi ve korkusu yer almaktadır. Kişinin işlevselliğini düşüren, sıklıkla titreme, çarpıntı, ağız kuruluğu, kas gerginliği gibi fiziksel belirtilerin de eşlik ettiği anksiyete durumları patolojik olarak değerlendirilmektedir (Karamustafaloğlu ve Akpınar, 2010). Kısa Semptom Envanteri'nin belirttiği bir diğer psikolojik belirti olan olumsuz benlik, bireyin kendini başkalarıyla kıyasladığında yetersizlik ve küçüklük düşüncelerine kapılarak kendini başarısız, yetersiz ve değersiz görme gibi belirtiler yaşaması anlamına gelmektedir (Düzgün, 2003, s. 152).

Bu çalışmada da büyüme korkusu ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki incelenerek büyüme korkusu kavramı, bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma, evlenmeye karşı olumsuz tutum, sosyal-duygusal yalnızlık, romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma alt boyutları kapsamında daha detaylı ele alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıda belirtilen araştırma soruları ele alınmıştır:

1. Büyüme korkusu ile psikolojik belirtiler arasında bir ilişki var mıdır?
2. Büyüme Korkusu'nun alt boyutu olan bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma, evlenmeye karşı olumsuz tutumlar, sosyal-duygusal yalnızlık ve romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma ile psikolojik belirtiler arasında bir ilişki var mıdır?
3. Psikolojik belirtilerin büyüme korkusunu yordayıcı rolü nedir?
4. Büyüme korkusu düzeyi cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
5. 18-35 yaş arasında öğrenci veya çalışmayan kişiler ile çalışan kişilerin psikolojik belirti düzeyleri farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde çalışmada kullanılan Demografik Bilgi Formu, Kısa Semptom Envanteri ve Büyüme Korkusu Ölçeği'nden oluşan veri toplama araçlarına yönelik bilgiler verilmiştir.

Evren - Örneklem

Bu araştırmanın çalışma grubu, seçkisiz atama ile seçilmiş, çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul etmiş 18-35 yaş aralığında bulunan, İstanbul'da yaşayan, 201 kadın ve 199 erkek olmak üzere toplam 400 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların demografik özelliklerine ait frekans ve yüzde değerleri Tablo 1 ve 2'de sunulmuştur.

Tablo 1. *Cinsiyet Değişkeni için Frekans ve Yüzde Değerleri*

Cinsiyet	f	%
Kadın	201	50.3
Erkek	199	49.8

Tablo 1'e göre katılımcıların % 50.3'ü kadın, % 49.8'i erkektir.

Tablo 2. *Katılımcıların Çalışma Durumu ile İlgili Frekans ve Yüzde Değerleri*

Çalışma Durumu	f	%
Öğrenci/çalışmıyor	210	52.5
Çalışıyor	190	47.5

Tablo 2'ye göre katılımcıların % 52,5'i halen öğrencidir ve/veya bir işte çalışmamaktadır, % 47,5'i ise çalışmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu. Araştırmacılar tarafından hazırlanan demografik bilgi formunda, katılımcıların cinsiyeti, yaşı, çalışma durumu gibi sorular yer almaktadır.

Kısa Semptom Envanteri (KSE). Kısa Semptom Envanteri (KSE) kişilerde görülen psikolojik belirtileri tanımlamak üzere geliştirilmiş bir semptom tarama ölçeğidir. KSE'nin orijinal formu olan SCL-90, Derogatis (1979) tarafından geliştirilmiştir. SCL-90 kısaltılarak 53 maddeye indirilmiş ve kısa formu oluşturulmuştur. Ölçek likert tipidir ve tüm maddeler 0-4 arası derecelendirilmektedir (0=hiç, 4=ileri derecede). Ölçeğin orijinal formu, 9 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; somatizasyon, obsesif-kompulsif bozukluk, kişilerarası duyarlılık, depresyon, anksiyete, hostilite, fobik anksiyete, paranoid düşünceler ve psikotizmdir (Şahin, Durak ve Uğurtaş, 2002).

Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Şahin ve Durak (1994) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite olmak üzere beş faktörden oluştuğu görülmektedir. KSE'nin iç tutarlılık katsayıları .70 ile .88 arasında değişmektedir (Şahin, Durak ve Uğurtaş, 2002). Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .72 ile .76 arasında değişmiştir.

Büyüme Korkusu Ölçeği. Büyüme Korkusu Ölçeği, 18-35 yaş arasındaki kişilerin normal gelişim süreçleri içinde büyüme ve yetişkin olmakla ilgili korkularını ölçmek amacıyla Ateş ve Özden-Yıldırım (2018) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, cevapların "Kesinlikle Katılıyorum (5)", "Katılıyorum (4)", "Kararsızım (3)", "Katılmıyorum (2)" ve "Kesinlikle Katılmıyorum (1)" şeklinde 5'li likert tipi bir ölçek şeklinde düzenlenmiştir. Toplam 733 kişi ile yürütülen çalışmada, 14 madde ve Sosyal-Duygusal Yalnızlık, Romantik İlişkileri Sürdürmede Zorlanma, Evlenmeye Karşı Olumsuz Tutumlar, Bağımsız Yaşama Hazırlık ve Sorumluluğu İçselleştirmede Zorlanma olarak 4 faktörden oluşan bir yapı elde edilmiştir. Ölçeğin tümü için elde edilen iç tutarlılık katsayısı .75 olarak bulunmuştur (Ateş ve Özden-Yıldırım, 2018). Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .76 olarak saptanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmaya katılmak için gönüllü olan kişilere, kendilerini değerlendirmeleri üzere öz bildirim anketleri uygulanmıştır. Verilerin analizi SPSS 21.0 paket programında yapılmıştır. Verilerin analizinde Pearson Korelasyon Analizi ve Bağımsız Gruplar t-Testi kullanılmıştır. Tüm bu analizler için $p < .05$ sonuçları istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırma bulgularına yer verilmiştir. Araştırma değişkenlerine ait betimleyici bilgiler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Araştırma Değişkenlerine ait Ortalamalar ve Standart Sapmalar (N=400)

	<i>min</i>	<i>max</i>	\bar{X}	<i>ss</i>
Anksiyete	0	43	13.10	8.89
Depresyon	0	48	15.49	9.46
Olumsuz Benlik	0	40	12.28	8.08
Somatizasyon	0	30	6.84	6.02
Hostilite	0	27	9.79	5.29
Büyüme Korkusu Toplam	14	58	34.19	8.33
Bağımsız Yaşama Hazırlık ve Sorumluluğu İçselleştirmede Zorlanma	3	15	7.74	2.58
Evliliğe Karşı Olumsuz Tutum	3	15	7.72	3.19
Romantik İlişkiyi Sürdürmede Zorlanma	5	23	11.52	4.18
Sosyal Duygusal Yalnızlık	3	15	7.21	2.54

Büyüme korkusu toplam puanı ve alt boyutları ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiye yönelik Pearson Korelasyon Analizi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Büyüme Korkusu ile Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkiye Dair Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları (N=400)

	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
1. Anksiyete	1	.717**	.721**	.684**	.647**	.305**	.200**	.125*	.213**	.290**
2. Depresyon	.717**	1	.730**	.674**	.640**	.326**	.188**	.111*	.245**	.336**
3. Olumsuz Benlik	.721**	.730**	1	.577**	.620**	.278**	.194**	.054	.183**	.345**
4. Somatizasyon	.684**	.674**	.577**	1	.543**	.236**	.158**	.083	.138**	.285**
5. Hostilite	.647**	.640**	.620**	.543**	1	.257**	.271**	.068	.164**	.210**
6. Büyüme Korkusu Toplam	.305**	.326**	.278**	.236**	.257**	1	.611**	.677**	.825**	.451**
7. Bağımsız Yaşama Hazırlık ve Sorumluluğu İçselleştirmede Zorlanma	.200**	.188**	.194**	.158**	.271**	.611**	1	.229**	.366**	.097
8. Evliliğe Karşı Olumsuz Tutum	.125*	.111*	.054	.083	.068	.677**	.229**	1	.404**	.067
9. Romantik İlişkiyi Sürdürmede Zorlanma	.213**	.245**	.183**	.138**	.164**	.825**	.366**	.404**	1	.181**
10. Sosyal Duygusal Yalnızlık	.290**	.336**	.345**	.285**	.210**	.451**	.097	.067	.181**	1

** p<.01 * p<.05

Tablo 4'te görüldüğü üzere, büyüme korkusu ile psikolojik belirtilerden anksiyete ($r=.305$, $p<.01$), depresyon ($r=.326$, $p<.01$), olumsuz benlik ($r=.278$, $p<.01$), somatizasyon ($r=.326$, $p<.01$) ve hostilite ($r=.257$, $p<.01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. 18-35 yaş arası kişilerde anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite düzeyleri arttıkça büyüme korkusu da artmaktadır.

Büyüme Korkusu Ölçeği'nin alt boyutları ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki incelendiği zaman bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanmayı belirten alt boyutu ile anksiyete ($r=.200$, $p<.01$), depresyon ($r=.188$, $p<.01$), olumsuz benlik ($r=.194$, $p<.01$), somatizasyon ($r=.158$, $p<.01$) ve hostilite ($r=.271$, $p<.01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Büyüme Korkusu Ölçeği'nin evliliğe karşı olumsuz tutum alt boyutu ile anksiyete ($r=.125$, $p<.05$) ve depresyon ($r=.111$, $p<.05$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Evliliğe karşı olumsuz tutum alt boyutu ile olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma alt boyutu ile anksiyete ($r=.213$, $p<.01$), depresyon ($r=.245$, $p<.01$), olumsuz benlik ($r=.183$, $p<.01$), somatizasyon ($r=.138$, $p<.01$) ve hostilite ($r=.164$, $p<.01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Sosyal duygusal yalnızlık ile anksiyete ($r=.290$, $p<.01$), depresyon ($r=.336$, $p<.01$), olumsuz benlik ($r=.345$, $p<.01$), somatizasyon ($r=.285$, $p<.01$) ve hostilite ($r=.210$, $p<.01$) arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre 18-35 yaş arası kişilerde anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite düzeyleri arttıkça bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede

zorlanma, romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma ve sosyal duygusal yalnızlık düzeylerinde de artış olmaktadır. Evliliğe karşı olumsuz tutum ise sadece anksiyete ve depresyonla ilişkili bulunmuştur. Kişilerde anksiyete ve depresyon düzeyleri arttıka evliliğe karşı olumsuz tutum sergileme düzeyleri de artmaktadır.

Büyüme korkusunu yordayan psikolojik belirtileri belirlemek amacıyla yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. *Büyüme Korkusunun Yordayıcılarına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları*

	<i>Yordayıcılar</i>	<i>B</i>	<i>Std. Hata</i>	β	<i>t</i>	<i>R</i>	<i>R2</i>	<i>Dzeltiľ R2</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
Model 1	Sabit	30.442	.708		43.002	.305	.093	.091	40.817	.000
	Anksiyete	.286	.045	.305	6.389					.000
Model 2	Sabit	29.376	.772		38.028	.341	.117	.112	26.196	.000
	Anksiyete	.138	.063	.147	2.171					.031
	Depresyon	.194	.060	.220	3.255					.001
Model 3	Sabit	29.329	.784		37.413	.342	.117	.110	17.470	.000
	Anksiyete	.127	.070	.136	1.824					.069
	Depresyon	.183	.067	.208	2.758					.006
	Olumsuz Benlik	.028	.078	.027	.361					.718
Model 4	Sabit	29.308	.787		37.261	.342	.117	.108	13.113	.000
	Anksiyete	.138	.075	.147	1.843					.066
	Depresyon	.192	.070	.219	2.733					.007
	Olumsuz Benlik	.029	.078	.028	.364					.716
	Somatizasyon	-.038	.096	-.027	-.394					.694
Model 5	Sabit	29.095	.868		33.528	.343	.118	.107	10.541	.000
	Anksiyete	.128	.077	.136	1.662					.097
	Depresyon	.184	.072	.209	2.554					.011
	Olumsuz Benlik	.021	.080	.020	.259					.796
	Somatizasyon	-.042	.097	-.030	-.433					.665
	Hostilite	.061	.105	.039	.583					.560

Tablo 5'te de görüldüğü üzere büyüme korkusunu yordadığı varsayılan psikolojik belirtileri saptamak amacıyla hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. İlk adımda modele sadece anksiyete sokulmuştur. İkinci adımda anksiyete ve depresyon, üçüncü adımda anksiyete, depresyon ve olumsuz benlik, dördüncü adımda anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve somatizasyon, beşinci ve son adımda ise modele anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite sokulmuştur. Yapılan regresyon analizi sonucuna göre ilk iki model büyüme korkusunu anlamlı düzeyde yordamıştır. Buna göre anksiyete, büyüme korkusundaki varyansın % 9,1'ini açıklamıştır ($\beta=.31$, $p<.01$). İkinci adımda modele eklenen depresyon ile anksiyetenin büyüme korkusunu yordama düzeyi % 11'dir ($\beta=.22$, $p<.01$). Psikolojik belirtilerden olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilitenin ise büyüme korkusunu yordayıcı rolü bulunmamaktadır.

Büyüme korkusu düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılması için yapılan Bağımsız Gruplar t-testi sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. *Kadın ve Erkeklerin Büyüme Korkusu Düzeylerinin Karşılaştırılması için Yapılan Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları*

<i>Grup</i>	<i>N</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
-------------	----------	-----------	-----------	----------	-----------	----------

Kadın	201	34.08	8.43	-.24	398	.81
Erkek	199	34.29	8.26			

Tablo 6'ya göre, kadın ve erkeklerin büyüme korkusu düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Psikolojik belirtiler açısından incelendiğinde de kadın ve erkekler arasında yine anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Katılımcıların iş durumuna göre psikolojik belirtileri incelendiği zaman sadece olumsuz benlikle ilgili belirtileri açısından öğrenci olma ve/veya çalışmama ya da çalışma durumuna göre aralarında anlamlı farklılaşma olduğu saptanmıştır. Katılımcıların iş durumuna göre olumsuz benlikle ilgili belirtilerinin karşılaştırılması için yapılan Bağımsız t-Testi sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Katılımcıların İş Durumuna Göre Olumsuz Benlikle İlgili Belirtilerinin Karşılaştırılması için Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Grup	N	\bar{X}	ss	t	sd	p
Öğrenci/çalışmıyor	210	1.09	.72	2.1	397	.03
Çalışıyor	190	.95	.61			

p<.05

Tablo 7'ye göre, öğrenci ve/veya çalışmayan katılımcılar ile çalışan katılımcıların olumsuz benlikle ilgili belirtileri arasında anlamlı bir fark vardır. Öğrenci ve/veya çalışmayan katılımcıların olumsuz benlikle ilgili belirtileri çalışan katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir (t=2.1, p<.05).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

18-35 yaş arasında 400 kişi ile yapılan bu çalışmada büyüme korkusu ve büyüme korkusunun alt boyutları ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi ve bu ilişkiler doğrultusunda psikolojik belirtilerin büyüme korkusunu yordayıcı rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda yapılan analizler sonucunda büyüme korkusu ile psikolojik belirtilerden anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilete arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu bulguya göre 18-35 yaş arası kişilerde anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilete düzeyleri arttıkça büyüme korkusu da artmaktadır.

18-35 yaş arası kişilerde anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilete düzeyleri arttıkça bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma, romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma ve sosyal duygusal yalnızlık düzeylerinde de artış olmaktadır. Evliliğe karşı olumsuz tutum ise sadece anksiyete ve depresyonla ilişkili bulunmuştur. Bu kişilerde anksiyete ve depresyon düzeyleri arttıkça evliliğe karşı olumsuz tutum sergileme düzeyleri de artmaktadır. Literatür incelendiğinde Levinson (1978) da 17-33 yaş arası dönemde kişilerin aşk, iş ve stabil yaşam yapısı kurmakla ilgili istikrarsızlıklar yaşadığını vurgulamıştır. Benzer şekilde Arnett (2000) de beliren yetişkinlik dönemi olarak tanımladığı dönemde kişilerin evlenmek, çocuk sahibi olmak, iş sahibi olmak gibi konularda acele etmediklerini, bu dönemin bir hazırlık dönemi olduğunu ama bazı kişilerde de bu hazırlık döneminin hiç bitmediğini belirtmiştir. Bu durumda kendini bir türlü yetişkin yaşamına hazır hissedememektedir, yetişkinliğin gerektirdiği sorumluluklardan kaçmakta ya da sadece onay görmek için sosyal gereklilikleri yerine getirmektedir. Tam olarak yetişkin rolüne giremeyen birey, “bana vaat edilen eğlenceyi ne zaman bulacağım” sorusunu kendine sormakta fakat bunun sonucunda da depresyon ve ümitsizlik yaşamaktadır (Ateş ve Özden-Yıldırım, 2018, s.161). Atak (2009) da yaptığı çalışmada beliren yetişkinlikte yalnızlık ile nörotizm arasında pozitif yönde, dışadönüklük ve yumuşakbaşlılık arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada da özellikle anksiyete ve depresyonun büyüme korkusunu yordayıcı rollerinin bulunması da Atak'ın (2009) çalışması ile paralellik göstermektedir. Kişilerde anksiyete ve depresyon düzeyleri yükseldikçe yalnızlaşmakta, kendi dünyalarına kapanmakta, geleceğe yönelik sorumluluk gerektiren faaliyetlerden kaçınmaktadırlar.

Literatür incelendiğinde Kiley (1983) “Peter Pan Sendromu” adı altında tanımladığı büyüme korkusu yaşayan kişilerin erkekler olduğunu ifade etmiştir. Ancak Arnett'in (2000) “Beliren Yetişkinlik” kavramı her iki cinsiyeti de kapsamaktadır. Bu sebeple bu çalışmada kadınların ve erkeklerin büyüme korkusu düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı da incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre kadınlar ve

erkekler arasında büyüme korkusu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Araştırma bulguları, Arnett'in (2000) tanımladığı beliren yetişkinlik kavramında olduğu gibi büyüme korkusunun iki cinsiyeti de kapsadığını desteklemektedir. Buna ek olarak psikolojik belirtiler açısından da kadın ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Katılımcıların çalışıp çalışmama durumuna göre psikolojik belirtileri incelendiği zaman sadece olumsuz benlikle ilgili belirtileri açısından aralarında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre öğrenci ve/veya çalışmayan kişilerin olumsuz benlikle ilgili belirtileri çalışan kişilere göre daha yüksektir. Burada da kişilerin ruhsal durumları üzerinde özellikle bir işte çalışıyor olmanın kendilerine verdiği üretkenlik duygusunun yarattığı olumlu etkileşimin araştırma bulgusuyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın örneklem grubunu da oluşturan 18-35 yaş arası kişiler, yakınlığa karşı yalıtılmışlık ve üretkenliğe karşı durgunluk dönemlerini de içermektedir (Erikson, 1968). Yakınlığa karşı yalıtılmışlık döneminde kişi, yakın ilişkiler kurma, aile kurma, üreme, topluma fayda sağlama gibi hedeflere sahiptir, böylece yalnızlıktan da uzaklaşır. Yakın ilişkiler kuramayan birey yalnızlığa sürüklenir, yetersizlik hisseder, insanlardan uzaklaşır. Sorumluluk almaktan kaçınmaya başlar, bunların başında da evlenmeyi erteleme gelir. Üretkenliğe karşı durgunluk döneminde kişi nasıl bir yaşam sürdürmüş olduğunu sorgular, verimli ve üretken bir yaşam sürdürmüş olma beklentisindedir. Kendine verimli ve üretken bir yaşam sürüp sürmediğini soran birey eğer olumlu bir şekilde bu soruyu cevaplayamıyorsa o zaman durgunlaşabilir, kendisi bir şeyler üretmektense başkalarının onun için çalışmasını isteyebilir, bu da kişinin bencilleşmesine de sebep olabilmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre 18-35 yaş arasındaki kişilerde psikolojik rahatsızlıklarla büyüme korkusu ilişkili bulunurken bunlardan sadece anksiyete ve depresyon sebebiyle büyüme korkusu geliştirdikleri saptanmıştır. Bu durumun etkenlerinden en önemli sebep olarak büyüme korkusu olan kişilerin hayatta sorumluluk almaktan kaçınmaları, bunun sonucunda da aslında kendilerini de tatmin edecek bir yaşam sürmemelerinin olduğu varsayılmaktadır. Anksiyete özellikle kişilerin sosyal ilişkilerini etkileyen bir rahatsızlıktır, yaşanan yoğun kaygılar kişileri asosyal olmaya itebilmektedir (Şahin, Aydın ve Sarı, 2012). Bununla paralel olarak duygusal yakınlık kurmaktan kaçınan kişiler aile bağları kurmaktan da uzaklaşmaktadırlar (Jackson ve Kirkpatrick, 2007). Literatür ile paralel olarak bu çalışmada da anksiyete ve depresyon, 18-35 yaş arasındaki kişilerin büyüme korkusunun alt boyutlarından romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanmalarına ve sosyal duygusal yalnızlık duygularını yoğun olarak yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu çalışma da literatür bulgularını destekler nitelikte Anksiyete ile depresyon kimi zaman içiçe de geçebilmektedir, Çuhadaroğlu (1993) ergenlerle yaptığı bir çalışmada anksiyete arttıkça depresif belirtilerin ortaya çıktığını ve klinik tablonun anksiyete bozukluğundan depresyona doğru değişebildiğini belirtmiştir.

Büyüme korkusu özgün ve yeni bir konu olduğu için ilgili çalışma sayısı çok kısıtlıdır bu sebeple bu çalışma, büyüme korkusu kavramının daha detaylı anlaşılması ve konuyla ilgili gelecekteki çalışmalara da kaynak oluşturması bakımından önem taşımaktadır. Son yıllarda özellikle 18-35 yaş arası popülasyonda kendini yetişkin olarak tanımlayamayan, yetişkin sorumluluklarını almaktan kaçınan genç bir kitle bulunmaktadır, bu kişilerin daha iyi anlaşılması, büyüme korkusunun altında yatan ya da ilişkili olabilecek durumların saptanabilmesi için konuyla ilgili çalışmaların artması gerekmektedir. Özellikle büyüme korkusunun farklı kültürlerde nasıl yaşandığı ve algılandığına dair kültürlerarası çalışmaların yapılması da alana katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *Ruhsal bozuklukların tanıs ve sayımsal elkitabı* (DSM-5) (Çev. E. Köroğlu) (5. Baskı). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.
- Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. New York: Oxford University Press.
- Atak, H. (2009). Beliren yetişkinlikte beş büyük kişilik özelliği ve yalnızlık. *X. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, 21-23 Ekim 2009, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Ateş, N. ve Özden-Yıldırım, M. S. (2018). Büyüme korkusu ölçeği'nin (BKÖ) geliştirilmesi: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24), 158-175. doi: 10.20875/makusobed.380022.
- Çuhadaroğlu, F. (1993). Adolesanlarda depresyon ve anksiyetenin birlikte görülmesi: Gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 4(3), 183-188.
- Derogatis, L. R. (1979). *Symptom checklist-90-revised (SCL-90-R)*. Lyndhurst, NJ: NCS Pearson.

- Düzgün, Ş. (2003). Öğrencilerin psikolojik belirtileri ile ana-baba tutumları arasındaki ilişkiler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1-2), 149-162.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Jackson, J. J., Kirkpatrick, L. A. (2007). The structure and measurement of human mating strategies: Towards a multidimensional model of sociosexuality. *Evolution Human Behavior*, 28, 382-391.
- Kiley, D. (1983). *The Peter Pan syndrome: Men who have never grown up*. New York: Dodd Mead.
- Karamustafaloğlu, O. ve Akpınar, A. (2010). Anksiyete bozuklukları. İçinde O. Karamustafaloğlu (Edt.). *Aile bekimleri için psikiyatri* (ss. 71-88). İstanbul: MT Uluslararası Yayıncılık.
- Karamustafaloğlu, O. ve Yumrukçal, H. (2011). Depresyon ve anksiyete bozuklukları. *Şişli Eftal Hastanesi Tıp Bülteni*, 45, 65-74.
- Levinson, D. J. (1978). *The seasons of a man's life*. New York: Knopf.
- Lipowski, Z. J. (1988). Somatization: The concept and its clinical application. *The American Journal of Psychiatry*, 145,1358-1368.
- Smith, T. W. (1994). Concepts and methods in the study of anger, hostility, and health. In A. W. Siegman ve T. W. Smith (Eds.). *Anger, hostility, and the heart* (pp. 23-42). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Şahin, M., Aydın, B. ve Sari, S. V. (2012). Cyberbullying, cyber victimization and psychological symptoms : A study in adolescent. *C.U. Faculty of Education Journal*, 41(1), 53-59.
- Şahin, N. H., Batugün, A. D. ve Uğurtaş, S. (2002). Kısa semptom envanteri (KSE): Ergenler için kullanımının geçerlik, güvenilirlik ve faktör yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(2), 125-135.
- Şahin, N. H. ve Durak A. (1994). Kısa semptom envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 44-56.

EXTENDED ABSTRACT

In recent years it has been observed that individuals in the age group of 18-25, defined as young adults, have avoided many responsibilities expected from them. Although they have completed their adolescence, they do not yet identify themselves as adults. This period, which Arnett (2004) has described as an emerging adulthood, is also a period in which people seek to discover their abilities and limits. This period of identity search is like a pre-adult preparation period, but for some people, especially in recent years, this preparation period has never ended (Arnett, 2000). Kiley (1983), before the concept of emerging adulthood, revealed Peter Pan Syndrome and has mentioned about growth fear. Peter Pan Syndrome is a psychological phenomenon that continues after the ages of 30 and threatens the mental health of the person (Kiley, 1983). The growth fear is the case in the age range of the emerging adult period, when people who are older than age of 25 and do not have any mental disorder, cannot identify themselves as adults. These people do not rush to marry, have children or work in a job (Arnett, 2000). According to Arnett (2000), this period may also be a preparation period, but for some people this preparation period may never end. Arnett's (2000) features defined for emerging adulthood, and Kiley's (1983) features described for Peter Pan Syndrome, intermittence and instability; self-focus with irresponsibility; social impotence and infinite possibilities overlap. Growth fear comes to the fore with the subdimensions of social and emotional loneliness, difficulty in maintaining romantic relationship, negative attitudes against marriage, preparation for independent living and internalization of responsibility (Ateş, & Özden Yıldırım, 2018). The aim of this study was to investigate the relationship between growth fear and psychological symptoms. According to this purpose growth fear was tackled with its sub-dimensions; difficulty in preparation for independent living and internalization of responsibility, negative attitudes against marriage, social and emotional loneliness, difficulty in maintaining romantic relationship. Four problems were created for this purpose;

1. Is there a relationship between growth fear and psychological symptoms?
2. Is there a relationship between sub-dimensions of growth fear; difficulty in preparation for independent living and internalization of responsibility, negative attitudes against marriage, social and emotional loneliness, difficulty in maintaining romantic relationship and psychological symptoms?
3. Is there a predictive role of psychological symptoms on growth fear?
4. Is there a difference between growth fear levels of people according to gender?
5. Is there a difference between psychological symptoms' levels of people according to employment status?

The sample group of the study was consisted of a total of 400 adults (201 women and 199 men) aged 18-35, living in Istanbul. Demographical Information Form, Brief Symptom Inventory and Growth Fear

Scale were used for data collection. Demographical Information Form, which was created by the researchers, was containing questions about the participants' gender, age, marital status, employment status. Brief Symptom Inventory (BSI) is a brief psychological self-report symptom scale. The Cronbach's Alpha internal consistency coefficient of the sub-scales is changed between .72 and .76. Growth Fear Scale measures fears of persons' about growing and being an adult, aged between 18-35 (Ates, & Ozden Yildirim, 2018). For this study the Cronbach's Alpha internal consistency coefficient of the whole scale is .76. Data analysis was performed in SPSS 21.0 package program. Descriptive statistical analysis, Pearson Correlation Analysis and Independent Samples t-Test were used for data analysis. For all these statistical analyze, the significance level was accepted as .05. The results of the study indicated that there was a positive significant relationship between growth fear and anxiety ($r=.305$, $p<.01$), depression ($r=.326$, $p<.01$), negative self ($r=.278$, $p<.01$), somatization ($r=.326$, $p<.01$) and hostility ($r=.257$, $p<.01$). When the growth fear of people aged 18-35 increases, their anxiety, depression, negative self, somatization and hostility is also increases. When growth fear was examined through its sub-dimensions, there was a positive significant relationship between difficulty in preparation for independent living and internalization of responsibility and anxiety ($r=.200$, $p<.01$), depression ($r=.188$, $p<.01$), negative self ($r=.194$, $p<.01$), somatization ($r=.158$, $p<.01$) and hostility ($r=.271$, $p<.01$). There was a positive significant relationship between difficulty in maintaining romantic relationship and anxiety ($r=.213$, $p<.01$), depression ($r=.245$, $p<.01$), negative self ($r=.183$, $p<.01$), somatization ($r=.138$, $p<.01$) and hostility ($r=.164$, $p<.01$). There was a positive significant relationship between social and emotional loneliness and anxiety ($r=.290$, $p<.01$), depression ($r=.336$, $p<.01$), negative self ($r=.345$, $p<.01$), somatization ($r=.285$, $p<.01$) and hostility ($r=.210$, $p<.01$). When the level of difficulty in preparation for independent living and internalization of responsibility of people aged between 18-35 increases, their anxiety, depression, negative self, somatization and hostility also increases. Negative attitudes against marriage was significantly positively related with only anxiety ($r=.125$, $p<.05$) and depression ($r=.111$, $p<.05$). When the negative attitudes of people, aged between 18-35, against marriage their anxiety and depression levels also increase. Only anxiety and depression have a predictive role on growth fear. The results of the hierarchical regression analysis demonstrated that anxiety was positively related with growth fear ($\beta=.31$, $p<.01$). Besides, when anxiety and depression were taken together in the regression analysis, the significance decreased ($\beta=.22$, $p<.01$) but it was still significant. There was no relationship found between women and men with regard to both growth fear and psychological symptoms. According to employment status of participants there was a significant difference only about their negative self-symptoms ($t=2.1$, $p<.05$). According to the findings of the study, people do not develop growth fear because of psychological problems, but instead of psychological symptoms in people with fear of growth is thought to be more. The most important reason for this situation is that people who have growth fear avoid taking responsibility in life and as a result, they do not have a life to satisfy themselves. The current study is important with regard to understand growth fear detailed and to create resource for further studies.

Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygılarının Stresle Başaçıkma Tutumlarını Yordama Gücü¹

Selahattin AVŞAROĞLU² ve Asem İDAYEVA³

Öz

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin benlik saygılarının stresle başaçıkma tutumlarını yordama gücünü incelemektir. Araştırma grubunu, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Oş Devlet Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmuştur. Araştırma, tesadüfi eleman örnekleme yöntemi ile seçilen toplam 303 öğrenciden olmuştur. Verilerin toplanmasında, Arıcağ (1999) tarafından geliştirilmiş olan 'Benlik Saygısı Ölçeği' ve Özbay (1997) tarafından geliştirilmiş olan 'Stresle Başaçıkma Tutumları Envanteri'² kullanılmıştır. Araştırma, genel tarama modelinin bir alt türü olan ilişkisel tarama modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde korelasyon ve regresyon analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre benlik saygısının stresle başaçıkma bilişsel yeniden yapılandırma, aktif planlama ve dine sığınma ile pozitif yönlü anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Buna karşılık, stresle başağıkmanın kaçma biyo-kimyasal, kaçınma duygusal eylemsel ve dış yardım arama alt boyutları, benlik saygısı ile negatif yönlü anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu saptanmıştır. Benlik saygısı toplam alt boyutlarının (benlik değeri, öz-güven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarıma ve üretkenlik) stresle başaçıkma tutumlarını güçlü bir şekilde yordadığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Benlik, Benlik Saygısı, Stres, Stresle Başaçıkma, Stres Yönetimi

Analysis of Self Esteem and Coping Levels of Stress of University Students

Abstract

The study is aimed at regression analysis of self-esteem and coping with stress attitudes of university students. The study group consists of students, who studied in different faculties of Kyrgyz-Turkish Manas University and Osh State University in 2017-2018 academic years. 303 students were selected by random sampling method. "Self-esteem scale", developed by Arıcağ (1999) and "Attitude of coping with stress inventory", developed by Ozbay (1997) were used for data collection. The research was conducted in accordance with the relational screening model, a sub-type of the general survey model. Correlation and regression analysis were used for data analysis. In the study, self-esteem was found to be positively correlated with such stress-coping dimensions like acceptance-cognitive restructuring, active planning and religious asylum, while negative correlation was found between self-esteem and stress-coping dimensions like avoidance-isolation (biochemical), avoidance-isolation (emotional-actual) and seeking external aid. It was found that coping with stress attitudes are strongly predicted by self-esteem sub-dimensions (self-value, self-confidence, depressive affect, self-sufficiency and achievement and productivity).

Key Words: Self, Self Esteem, Stress, Coping with Stress, Stress Management

Atıf İçin / Please Cite As:

Avşaroğlu, S. ve İdayeva, A. (2020). Üniversite öğrencilerinin benlik saygılarının stresle başaçıkma tutumlarını yordama gücü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 411-422.

Geliş Tarihi / Received Date: 05.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.04.2019

¹ Bu makale "Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Stresle Başaçıkma Tutumlarının İncelenmesi" başlıklı doktora tez çalışmasına dayalı olarak hazırlanmıştır.

² Prof. Dr. - Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, seloavsar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0953-2922

³ Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, idaeva.ase88@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6134-9244

Giriş

İnsanoğlunun yaşamında kendine ait özelliklerin farkında olma çabası her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir. Dünyanın çok hızlı değişimi ve gelişimine ayak uydurabilmek için bu çabanın eğitimsel süreçlerinin olması ve temel beceriler geliştirilmesinin önemi artmaktadır. Bu süreçte bireyin kendini tanımasına ve farkında olarak tepkiler vermesine imkânlar sağlanabilir. Bu süreçte bireyin benlik yapıları, benlik kavramı ve benlik saygısı, onun yaşam olaylarını algılama biçimini ve etkileşimini etkilemektedir (Avşaroğlu, 2007, s. 26). Benlik kavramı ile benlik saygısı çoğunlukla birbiri yerine kullanılmakta olmasına karşın aslında birbirlerinden farklı anlamlar taşımaktadırlar. İkisi de bireyin kendi benliği hakkındaki fikirleri kapsamakla birlikte benlik saygısı, benlik kavramından daha farklı değerlendirici olguları içine almaktadır (Madenoğlu, 2010, s. 59).

Benlik en geniş manada bireyin kendisinin ne olduğunu söyleyebileceği her şeyin toplamı olarak tanımlanabilir (Kağıtçıbaşı, 2012, s. 112). Benlik kişinin kendisine ilişkin ve kendisi tarafından oluşturulan zihinsel bir fotoğraftır (Caspi, Roberts ve Shiner, 2005, s. 543-584). Çocukluktan itibaren çevreyle kurulan ilişkiler, etkileşimler ve edinilen deneyimlerle şekillenip gelişen, öznel ve nesnel nitelikli öğelerden oluşan benlik, bireyin birey olmasını sağlayan, diğerlerinden farklı kılan duygu, tutum ve davranışların tamamının örgütlenmiş bütünlüğüdür (McCrae ve Costa, 2008, s. 159-181).

Benlik saygısı, kişinin kendini değerlendirmesi sonunda ulaştığı benlik kavramını onaylamasından doğan beğeni durumudur. Kişi kendini eleştirebilir ya da kendini tümünden olumlu bulabilir. Kişinin kendini beğenmesi, kendi benliğine saygı duyması için üstün niteliklerinin olması gerekmez, çünkü benlik saygısı, kendini olduğundan aşağı ya da olduğundan üstün görmeksizin kendinden memnun olma, kendini olumlu, beğenilmeye, sevilmeye değer bulma ve özüne güvenmeyi sağlayan olumlu bir ruh halidir (Yörükoğlu, 1993, s.93).

Benlik saygısı yüksek olan kişide kendine güven, iyimserlik, başarıma isteği gibi olumlu ruhsal nitelikler bulunur. Yüksekbenlik saygısına sahip bireylerin kendine güvenen, olumsuz ve zayıf yönlerinin farkında olma ve eksikliklerini gidermeye çalışma, değişime açık olma, üretkenlik, olumsuzluklarla baş edebilme ve stresi tolare edebilme gibi özelliklere sahip oldukları saptanmıştır (Robins, Tracy, Trzesniewski, Potter ve Gosling, 2001, s.463-482). Yüksek benlik saygısına sahip birey sosyal çevresi tarafından sevildiğini, güvenilir bir kişi olduğunu düşünür; kendini sever, yeteneklerinin farkındadır ve mevcut yetenek ve becerilerini geliştirmeye odaklanır. Bu açıdan bu bireyler psikopatolojik olarak daha düşük riske sahiptirler (Waldron, Scarpa ve Kim-Spoon, 2018, s.277-284). Buna karşılık benlik saygısı düşük bir kimsenin kendine güveni azdır, kolay umutsuzluğa kapılır, kısacası olumsuz ruhsal belirtiler geliştirmeye daha yatkındır (Yörükoğlu, 1993, s. 103). Düşük benlik saygısına sahip bireylerde ise, görev almaktan ve yeni şeyler denemekten kaçınma, övgü ve eleştirileri kabullenmede güçlükler, otoriter olma eğilimi, öz güven eksikliği, bağımlı kişilik yapısına sahip olma ve düşük yaratıcılık gözlenir. Düşük benlik saygısı olan bireyler, öfke kontrolünü sağlamakta zorlanır (Palermi, Servidio, Bartolo ve Costabile, 2017, s.136-141). Sabırsız, beklemekten hoşlanmayan bir yapıya sahiptir ve başarısızlık karşısında kendini değersiz hissetme eğilimindedirler. Düşük benlik saygısına sahip birey gelecek hakkında olumsuz düşüncelere sahiptir (Robins vd., 2001, s. 463-482). Yapılan pek çok çalışmada düşük benlik saygısı bulunan bireylerde intihar davranışları, yeme bozuklukları, depresyon, anksiyete gibi duygusal ve davranışsal sorunların daha fazla görüldüğü saptanmıştır (Orth, Robins, Meier ve Conger, 2016, s. 133-149).

Benlik saygısı ile ilgili olduğu düşünülen diğer bir kavram stresle başa çıkmadır. Bireyin, fizik ve sosyal çevreden gelen uyumsuz koşullar nedeniyle, bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayrete "stres" adı verilir (Cüceloğlu, 1994, s.321). Stres araştırmalarının babası olarak bilinen Hans Selye stresi vücudun karakteristik özelliği olmayan tepkisi olarak tanımlamıştır (Aydın ve Çavuş, 2017, s.81). Stres organizmanın fizik ve ruhsal sınırlarının zorlanması ve tehdit edilmesi ile ortaya çıkan bir durumdur (Baltaş ve Baltaş, 2000, s.40). Araştırmalar, stres kaynaklarından çok, strese maruz kalan kişinin tehdit algısının strese yol açtığını göstermektedir. Bu algı nedeniyle stresi herkes farklı sebeplerden dolayı farklı düzeylerde yaşar. Bir kişi için stres verici olay, diğeri için stres kaynağı olarak algılanmayabilir. Hatta diğeri için stres kaynağı olarak görmemesini bilmek, o kişi için ayrı bir stres kaynağı olabilir (Baltaş, 2010, s.56).

Stresin çeşitli belirtileri vardır. Bu belirtiler; fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal olmak üzere dört grupta toplanabilir (Braham, 1998, s. 52-54). Fiziksel belirtiler; baş ağrısı, düzensiz uyku, sırt ağrıları, çene kasılması veya diş gıcırdatma, kabızlık, ishal ve kolit, döküntü, kas ağrıları, hazımsızlık ve ülser, yüksek tansiyon veya kalp krizi, aşırı terleme, iştahta değişiklik, yorgunluk veya enerji kayıplarıdır. Duygusal belirtiler; kaygı veya endişe, depresyon veya çabuk ağlama, ruhsal durumun hızlı ve sürekli değişmesi,

asabilik, gerginlik, özgüven azalması veya güvensizlik hissi, aşırı hassasiyet veya kolay kırılabilirlik, öfke patlamaları, saldırganlık veya düşmanlık duygusal olarak tükendiğini hissetme gibi belirtilerdir. Zihinsel belirtiler; yoğunlaşma, karar vermede güçlük, unutkanlık, zihin karışıklığı, hafızada zayıflık, aşırı derecede hayal kurma, tek bir fikir veya düşünceyle meşgul olma, mizah anlayışı kaybı, düşük verimlilik, iş kalitesinde düşüş, hatalarda artış, muhakemede zayıflama gibi belirtiler. Sosyal belirtiler ise insanlara karşı güvensizlik, başkalarını suçlamak, randevulara gitmemek veya çok kısa zaman kala iptal etmek, insanlarda hata bulmaya çalışmak ve sözle rencide etmek, haddinden fazla savunmacı tutum, birçok kişiye birden küs olmak gibi belirtiler de sosyal belirtiler olarak sayılabilir. Strese karşı verilen tepkiler uzun bir zaman dilimi içinde kronik hastalıkların gelişmesine zemin hazırlar. Streslerin sıklığı ve yoğunluğu zamanı kısaltabilir. Bu hastalıklar; başağrısı, yüksek tansiyon, kalp rahatsızlıkları gibi bedensel hastalıklar olabildikleri gibi, psikolojik veya zihinsel hastalıklar da olabilir (Baltaş ve Baltaş, 2000, s.58-59).

Stresle başa çıkma ve yaşam kalitesini artırmak amacıyla, durumu ya da duruma verilen tepkileri değiştirmeye stres yönetimi denir (Güçlü, 2001, s.101). Stresle başa çıkma dışsal ve içsel tepkileri ya da bunlar arasındaki çatışmaları denetim altına alamaya odaklı, bireyin kaynaklarını genişletici veya sınırlayıcı davranışsal ve zihinsel gayretler olarak tanımlanmaktadır (Savcı ve Aysan, 2014, s.45). Başa çıkma stratejilerini, probleme odaklı ve duygu odaklı başa çıkma stratejileri (Folkman ve Lazarus, 1988, s.468; Ptacek vd., 1992, s.750; LeSergent ve Haney, 2005, s.320) olarak sınıflandırmak mümkündür. Problem odaklı yaklaşım, stresin kaynakları üzerinde odaklanmayı salık veren ve diğerine göre daha etkin bir yaklaşım olarak kabul görmektedir. Bu yaklaşımı izleyenlerin daha iyimser ve stresle başa çıkma daha başarılı oldukları görülmektedir. Duygu odaklı yaklaşım ise genellikle, stresin kaynaklarından daha çok, olayın iyi yönleri üzerinde odaklanmayı ve “daha kötüsü de olabilirdi!”, “her işte bir hayır vardır!” gibi düşüncelerle stresle başa çıkma salık veren bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Aydın, 2016, s. 134). Bu yaklaşımı izleyenlerin stres kaynağını pasif bir şekilde kabul ettikleri ve dolayısıyla da, stresle başa çıkma daha az başarılı oldukları görülmektedir (Soysal, 2009, s.32). Stres durumlarına karşı bireyin güçlü bir şekilde onunla başa çıkması önemli bir olaydır. Bunun için bireyin sosyal becerisi ve benlik yapısının güçlü olması gerektiği görüşü hâkimdir. Güçlü bir benlik, yüksek bir özgüven, sağlıklı bir başarıya ve üretkenlik duygusu birçok stres faktörünü çözmeye yeten ve üstesinden gelen düzeylerdir. Bunun için benlikle stres ilişkisi ya da stresle başa çıkma durumlarının bilinmesinde sayısız yarar vardır.

Bu çalışmanın temel amacı, benlik saygısı ile stresle başa çıkma arasında bir ilişki var mıdır? sorusuna yanıt aramaktır. Diğer bir amacı da üniversite öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerinin stresle başa çıkma tutumlarını yordama gücünü belirlemektir. Araştırmada bu temel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ölçeği alt boyutları (benlik değeri, özgüven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarıya ve üretkenlik) ile dine sığınma (dine yönelme) arasında anlamlı bir ilişki ve yordama gücü var mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutları ile dış yardım arama arasında anlamlı bir ilişki ve yordama gücü var mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutları ile aktif planlama arasında anlamlı bir ilişki ve yordama gücü var mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutları ile kaçma-soyutlama (duygusal eylemsel) arasında anlamlı bir ilişki ve yordama gücü var mıdır?
5. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutları ile kaçma-soyutlanma (biyokimyasal) arasında anlamlı bir ilişki ve yordama gücü var mıdır?
6. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutları ile kabul-bilişsel yeniden yapılandırma arasında anlamlı bir ilişki ve yordama gücü var mıdır?

Yöntem

Bu araştırmada genel tarama modelinin bir alt türü olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2008, s.79).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi ve Oş Devlet Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi ve Oş Devlet Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi, Fen Fakültesi, İletişim Fakültesi, İlahiyat fakültesinde ve bir, iki, üç ve dördüncü sınıflarında eğitim görmekte olan öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma grubu tesadüfi eleman örnekleme yöntemle seçilmiş toplam 303 öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Benlik Saygısı Ölçeği. Arıca (1999) tarafından geliştirilmiş olan 'Benlik Saygısı Ölçeği' 5'li likert tipi derecelendirmeyle düzenlenmiştir. Ölçek maddeleri, "5-Tamamen Katılıyorum, 4-Katılıyorum, 3-Kararsızım, 2-Katılmıyorum, 1-Kesinlikle Katılmıyorum" olarak puanlanmaktadır. Ölçekteki ifadelerin 13'ü olumlu, 19'u ise olumsuz olmak üzere toplam 32 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, beş faktöre ayrılmıştır ve kuramsal olarak benlik saygısının; benlik değeri, kendine güven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarıma ve üretkenlik duygusu şeklinde boyutları olduğu için ölçekte bu boyutlar oluşturulmuştur. Benlik değeri alt boyutu; bireyin kendinde olan ve olması gereken özelliklere verdiği değer düzeyini; özgüven alt boyutu; bireyin kendi özelliklerine bir değer atfetme ve bu değerler sayesinde kendini onaylama düzeyini; depresif duygulanım alt boyutu; bireyin çaresizlik, zayıflık ve güçsüzlük bakımından algılama düzeyini; kendine yetme alt boyutu; bireyin zihinsel ve davranışsal anlamda kendi beklentilerini ve hedeflerini gerçekleştirme düzeyini ve başarıma ve üretkenlik alt boyutu ise bireyin kendini yeterince başarılı ve faydalı görme düzeyini ölçmektedir.

Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Korelasyon katsayıları alt ölçeklere göre, Benlik değeri; .74, Özgüven; .68, Depresif duygulanım; .75, Kendine yetme; .60, Başarıma ve üretkenlik; .70 şeklinde hesaplanmıştır (Arıca, 1999). Ölçek 32 ile 160 arasında toplam puan vermektedir. Alınan ortalama puanın yüksekliği, benlik saygısı düzeyinin yüksek olduğu anlamını taşımaktadır.

Stresle Başa Çıkma Tutumları Envanteri (SBTE). Ölçek, Özbay (1993) tarafından ABD'de üniversitede öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilere yönelik geliştirilmiş daha sonra, Özbay ve Şahin (1997) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Envanter farklı stres durumlarında bireylerin nasıl baş ettiğini ölçmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. 56 maddeden oluşan özgün form Türkçe'ye uyarlanması sonucunda 43 maddeye düşmüş ve ifadelerin tümü pozitif yönlü olup, ters ifade yer almamaktadır. Maddeler 5'li likert şeklinde düzenlenmiş ve "hiçbir zaman, ara sıra, bazen, sık sık, her zaman" seçeneklerini içermektedir.

Ölçeğin alt boyutları; aktif planlama, dış yardım arama, dine sığınma (dine yönelme) kaçma-soyutlama (duygusal-eylemsel), kaçma soyutlanma (biyokimyasal) ve kabul-bilişsel yeniden yapılanma olarak adlandırılmıştır. Altı boyutlu ölçek toplam varyansın %50,2'sini açıklamaktadır. Genel güvenilirlik katsayısı .81 olarak hesaplanırken, alt boyutlardan aktif planlama boyutu için .75, dış yardım arama boyutu için .81, dine sığınma boyutu için .89, kaçma soyutlanma-duygusal eylemsel boyutu için .62, kaçma soyutlanma-biyo kimyasal boyutu için .56 ve kabul-bilişsel yeniden yapılandırma boyutu için ise .56 olarak bulunmuştur (Özbay ve Şahin, 1997).

Verilerin Analizi

Araştırmada veri toplama araçlarından elde edilen veriler SPSS 16.00 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 1'de benlik saygısı ile stresle başa çıkmada dine sığınma arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacı ile yapılan regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Benlik Saygısı ile Stresle Başa Çıkamada Dine Sığınma Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Model	B	Standart Hata	Beta	t	p	r	Partial r	Part r
(Sabit)	3.719	.359		10.351	.000			
Benlik Değeri	-.057	.139	-.035	.406	.685	-.099	-.024	-.023
Öz Güven	-.171	.189	-.074	.905	.366	-.052	-.052	-.052
Depresif Duygulanım	.264	.119	.210	-2.384	.016	.126	.080	.079
Kendine Yetme	-.053	.124	-.030	.425	.671	-.043	-.025	-.024
Başarma ve Üretkenlik	-.170	.139	-.095	1.221	.223	-.111	-.071	-.070
Bağımlı Değişken: Dine Sığınma	F= 4.382; p<.05		R=.151		R ² =.023			

Tablo 1 incelendiğinde, stresle başa çıkma tutumları alt boyutlarından dine sığınma ile benlik saygısı alt boyutlarından benlik değeri ($r=-.099$), öz güven ($r=-.052$), kendine yetme ($r=-.043$) ve başarma üretkenlik ($r=-.111$) alt boyutları arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Buna karşılık benlik saygısının depresif duygulanım alt boyutu ile stresle başa çıkamada dine sığınma arasında ise pozitif ilişki saptanmıştır ($r=.126$). Bu durum, benlik değeri, öz-güven, kendine yetme ve başarma üretkenlik arttıkça dine sığınma tutumu puanlarının düştüğünü, buna karşılık depresif duygulanım puanları yükseldikçe dine sığınma puanlarının da yükseldiğini ortaya koymaktadır.

Benlik saygısının alt boyutları ile stresle başa çıkamada dine sığınma tutumu arasında kurulan model istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmuştur ($F=4.382$, $p<.05$). Bu durum genel olarak benlik saygısının dine sığınma tutumunu anlamlı düzeyde açıkladığını göstermektedir. Benlik saygısı beş alt boyutu birlikte (benlik değeri, öz-güven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarma ve üretkenlik) dine sığınma tutumuna ilişkin varyansın % 2,3'ünü açıklamaktadır ($R=.151$, $R^2=.023$). Bu durum dine sığınma tutumunun % 2,3'ünün benlik saygısı tarafından belirlendiğini göstermektedir.

Standartlaştırılmamış Beta katsayıları incelendiğinde dine sığınma tutumuna ait her bir puan üzerinde benlik değeri (-0.057), öz-güven (-0.171), depresif duygulanım (0.264), kendine yetme (-0.053) ve başarma üretkenlik (-0.170) etki yaptığı görülmektedir. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına (β) göre benlik saygısının dine sığınma tutumu üzerindeki göreceli önem sırası ise; depresif duygulanım ($\beta=.210$), başarma üretkenlik ($\beta=-.095$), öz-güven ($\beta=-.074$), benlik değeri ($\beta=-.035$) ve kendine güven ($\beta=-.030$) şeklindedir.

Regresyon katsayılarının anlamlılığını sınamak için uygulanan t testi sonuçlarına göre, benlik saygısı beş alt boyutundan sadece depresif duygulanım alt boyutunun dine sığınmanın anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($t=-2.384$, $p=.016$). Buna karşılık benlik değeri ($t=.406$, $p>.05$), öz-güven ($t=.905$, $p>.05$), kendine yetme ($t=.425$, $p>.05$) ve başarma üretkenlik ($t=1.221$, $p>.05$) dine sığınma tutumunun anlamlı yordayıcıları olmadığı görülmüştür. Regresyon analizi sonuçlarına göre, benlik saygısının dine sığınma tutumunu yordamasına ilişkin denklem şu şekilde olmuştur:

$$\text{Dine sığınma} = 3.719 + (\text{Benlik değeri} \times -.057) + (\text{Öz-güven} \times -.171) + (\text{Depresif duygulanım} \times .264) + (\text{Kendine yetme} \times -.053) + (\text{Başarma ve üretkenlik} \times -.170).$$

Tablo 2. Benlik Saygısı ile Stresle Başa Çıkamada Dış Yardım Arama Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

	B	Standart Hata	Beta	t	p	r	Partial r	Part r
(Sabit)	3.079	.216		14.286	.000			
Benlik Değeri	.129	.084	.133	1.546	.123	-.034	.089	.089
Öz Güven	-.077	.113	-.056	-.677	.499	-.095	-.039	-.039
Depresif Duygulanım	-.134	.071	-.150	-2.888	.034	-.125	-.109	-.108
Kendine Yetme	-.033	.074	-.032	-.449	.654	-.068	-.026	-.026
Başarma ve Üretkenlik	-.036	.084	-.034	-.432	.666	-.084	-.025	-.025
Bağımlı Değişken: Dış Yardım Arama	F=4.495. p<.05		R=.157		R ² =.025			

Tablo 2 incelendiğinde, stresle başa çıkma tutumlarından dış yardım arama ile benlik saygısının tüm alt boyutlarında benlik değeri ($r=-.034$), öz-güven ($r=-.095$), depresif duygulanım ($r=-.125$), kendine yetme ($r=-.068$) ve başarma üretkenlik ($r=-.084$) alt boyutları arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu durum benlik değeri, öz-güven, depresif duygulanım, kendine yetme ve başarma üretkenlik arttıkça dış yardım arama puanlarının düştüğünü ortaya koymaktadır.

Benlik saygısının alt boyutları ile stresle başa çıkma dış yardım arama tutumu arasında kurulan model istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmuştur ($F=4.495$, $p<.05$). Bu durum genel olarak benlik saygısının dış yardım arama tutumunu anlamlı düzeyde açıkladığını göstermektedir. Benlik saygısı beş alt boyutu ile birlikte (benlik değeri, öz-güven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarıma ve üretkenlik) dış yardım arama tutumuna ilişkin varyansın % 2,5'ini açıklamaktadır ($R=.157$, $R^2=.025$). Bu durum dış yardım arama tutumunun % 2,5'inin benlik saygısı tarafından belirlendiğini göstermektedir.

Standartlaştırılmamış Beta katsayıları incelendiğinde dış yardım arama tutumuna ait her bir puan üzerinde benlik değeri (.129), öz-güven (-.077), depresif duygulanım (-.134), kendine yetme (-.033) ve başarıma üretkenlik (-.036) etki yaptığı görülmektedir. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına (β) göre benlik saygısının dış yardım arama tutumu üzerindeki göreceli önem sırası ise; benlik değeri ($\beta=.133$), depresif duygulanım ($\beta=-.150$), öz-güven ($\beta=-.056$), başarıma ve üretkenlik ($\beta=-.034$) ve kendine yetme ($\beta=-.032$) şeklindedir.

Regresyon katsayılarının anlamlılığını sınamak için uygulanan t testi sonuçlarına göre, beş benlik saygısı alt boyutundan sadece depresif duygulanım alt boyutunun dış yardım aramanın anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($t=-2.888$; $p=.034$). Buna karşılık benlik değeri ($t=1.546$; $p>.05$), öz-güven ($t=-.677$; $p>.05$), kendine yetme ($t=-.449$; $p>.05$), başarıma ve üretkenlik ($t=-.432$; $p>.05$) dış yardım arama tutumunun anlamlı yordayıcıları olmadığı görülmüştür. Regresyon analizi sonuçlarına göre, benlik saygısının dış yardım arama tutumunu yordamasına ilişkin denklem şu şekilde oluşmuştur:

$$\text{Dış yardım arama} = 3.079 + (\text{Benlik değeri} \times .129) + (\text{Öz güven} \times -.077) + (\text{Depresif duygulanım} \times -.134) + (\text{Kendine yetme} \times -.033) + (\text{Başarıma ve üretkenlik} \times -.036).$$

Tablo 3. Benlik Saygısı ile Stresle Başa Çıkma Aktif Planlama Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

	<i>B</i>	<i>Std. Hata</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>Partial r</i>	<i>Part r</i>
(Sabit)	4.319	.266		16.211	.000			
Benlik Değeri	.034	.103	.028	.332	.740	.197	.019	.018
Öz Güven	.094	.140	.053	.673	.502	.179	.039	.037
Depresif Duygulanım	-.181	.088	-.158	-2.059	.040	-.240	-.119	-.114
Kendine Yetme	.174	.092	.130	1.984	.043	.234	.109	.105
Başarıma ve Üretkenlik	.220	.103	-.160	-2.130	.034	-.260	.123	.118
Bağımlı Değişken: Aktif Planlama	F= 6.229; p<.05		R= .308		R ² = .095			

Tablo 3 incelendiğinde, stresle başa çıkma tutumlarından benlik saygısının depresif duygulanım ($r=-.240$) ve başarıma ve üretkenlik ($r=-.260$) alt boyutları arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülürken, benlik değeri ($r=.197$), öz-güven ($r=.179$) ve kendine yetme ($r=.234$) alt boyutları arasında pozitif ilişkinin olduğu saptanmıştır. Bu durum depresif duygulanım ve başarıma ve üretkenlik arttıkça aktif planlama puanlarının düştüğünü, buna karşılık benlik değeri, öz-güven ve kendine yetme puanları yükseldikçe aktif planlamanın da yükseldiğini ortaya koymaktadır.

Benlik saygısının alt boyutları ile stresle başa çıkma aktif planlama arasında kurulan model istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmuştur ($F=6.229$, $p<.05$). Bu durum genel olarak benlik saygısının aktif planlama tutumunu anlamlı düzeyde açıkladığını göstermektedir. Benlik saygısı beş alt boyutu ile birlikte (benlik değeri, öz-güven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarıma ve üretkenlik) aktif planlama tutumuna ilişkin varyansın % 9,5'ini açıklamaktadır ($R=.308$, $R^2=.095$). Bu durum aktif planlama tutumunun % 9,5'inin benlik saygısı tarafından belirlendiğini göstermektedir.

Standartlaştırılmamış Beta katsayıları incelendiğinde aktif planlamaya ait her bir puan üzerinde benlik değeri (.034), öz-güven (.094), depresif duygulanım (-.181), kendine yetme (.174) ve başarıma ve üretkenlik (.220) etki yaptığı görülmektedir. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına (β) göre benlik saygısının aktif planlama tutumu üzerindeki göreceli önem sırası ise; kendine yetme ($\beta=.130$), öz güven ($\beta=.053$), benlik değeri ($\beta=.028$), başarıma ve üretkenlik ($\beta=-.160$) ve depresif duygulanım ($\beta=-.158$) şeklindedir.

Regresyon katsayılarının anlamlılığını sınamak için uygulanan t testi sonuçlarına göre, benlik saygısı alt boyutlarından depresif duygulanım ($t=-2.059$; $p=.040$), kendine yetme ($t=1.984$; $p=.043$) ve başarıma ve üretkenlik ($t=-2.130$; $p=.034$) alt boyutlarının aktif planlamanın anlamlı yordayıcısı olduğu görülmektedir. Buna karşılık benlik değeri ($t=.332$; $p>.05$) ve öz-güven ($t=.673$; $p>.05$) alt boyutları aktif planlama alt boyutunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, benlik saygısının aktif planlama tutumunu yordamasına ilişkin denklem şu şekilde oluşmuştur:

Aktif planlama= 4.319 + (Benlik değeri x .034) + (Öz-güven x .094) + (Depresif duygulanım x -.181) + (Kendine yetme x .174) + (Başarma ve üretkenlik x .220).

Tablo 4. Benlik Saygısı ile Stresle Başa çıkamada Kaçma-Soyutlanma (Duygusal Eylemsel) Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

	<i>B</i>	<i>Std. Hata</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>Partial</i>	<i>Part</i>
(Sabit)	2.850	.233		12.214	.000			
Benlik Değeri	-.101	.091	-.096	3.119	.001	-.069	-.065	-.064
Öz Güven	-.096	.123	-.064	.785	.433	-.061	-.046	-.045
Depresif Duygulanım	.017	.077	.018	.223	.823	.043	.013	.013
Kendine Yetme	-.195	.081	-.172	2.416	.016	-.070	-.139	-.138
Başarma ve Üretkenlik	-.064	.091	-.055	.701	.484	-.049	-.041	-.040
Bağımlı Değişken: Kaçma-Soyutlama			F= 3.497. p<.05		R= .267	R ² =.071		

Tablo 4 incelendiğinde stresle başa çıkma tutumlarından kaçma soyutlanma (duygusal eylemsel) ile benlik saygısının benlik değeri ($r=-.069$), öz-güven ($r=-.061$), kendine yetme ($r=-.070$) ve başarma ve üretkenlik ($r=-.049$) alt boyutları arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Buna karşılık benlik saygısının depresif duygulanım boyutu ile stresle başa çıkamada kaçma-soyutlanma arasında ise pozitif ilişki saptanmıştır ($r=.043$). Bu durum benlik değeri, öz-güven, kendine yetme ve başarma ve üretkenlik arttıkça kaçma-soyutlanma puanlarının düştüğünü, buna karşılık depresif duygulanım puanları yükseldikçe kaçma soyutlanma puanlarının da yükseldiğini ortaya koymaktadır.

Benlik saygısının alt boyutları ile stresle başa çıkamada kaçma-soyutlama arasında kurulan model istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmuştur ($F=3.497$, $p<.05$). Bu durum genel olarak benlik saygısının kaçma-soyutlanma tutumunu anlamlı düzeyde açıkladığını göstermektedir. Benlik saygısı alt boyutları ile birlikte kaçma-soyutlanma tutumuna ilişkin varyansın % 7,1'ini açıklamaktadır ($R=.267$, $R^2=.071$). Bu durum kaçma-soyutlanma tutumunun % 7,1'inin benlik saygısı tarafından belirlendiğini göstermektedir.

Standartlaştırılmamış Beta katsayıları incelendiğinde kaçma soyutlanma tutumuna ait her bir puan üzerinde benlik değeri (-.101), öz-güven (-.096), depresif duygulanım (.017), kendine yetme (-.195) ve başarma ve üretkenlik (-.064) etki yaptığı görülmektedir. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına (β) göre benlik saygısının kaçma-soyutlama (duygusal eylemsel) tutumu üzerindeki göreceli önem sırası ise; depresif duygulanım ($\beta=.018$), kendine yetme ($\beta=-.172$), benlik değeri ($\beta=-.096$), öz-güven ($\beta=-.064$) ve başarma ve üretkenlik ($\beta=-.055$) şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığını sınamak için uygulanan t testi sonuçlarına göre, beş benlik saygısı alt boyutlarından benlik değeri ($t=3.119$; $p=.001$) ve kendine yetme ($t=2.416$; $p=.016$) kaçma-soyutlanmanın anlamlı yordayıcısı olduğu görülmektedir. Buna karşılık öz-güven ($t=.785$; $p>.05$), depresif duygulanım ($t=.223$; $p>.05$) ve başarma ve üretkenlik ($t=.701$; $p>.05$) alt boyutları kaçma-soyutlanmanın anlamlı yordamadığı görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, benlik saygısının kaçma-soyutlanma tutumunu yordamasına ilişkin denklem şu şekilde olmuştur:

Kaçma-soyutlama = 2.850 + (Benlik değeri x -.101) + (Öz-güven x -.096) + (Depresif duygulanım x .017) + (Kendine yetme x -.195) + (Başarma ve üretkenlik x -.064).

Tablo 5. Benlik Saygısı ile Stresle Başa çıkamada Kaçma-soyutlama (biyokimyasal) Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

<i>Model</i>	<i>B</i>	<i>Std. Error</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>Partial</i>	<i>Part</i>
(Sabit)	1.170	.495		2.366	.019			
Benlik Değeri	-.070	.192	-.031	-.362	.717	-.084	-.021	-.021
Öz Güven	-.133	.260	.042	.509	.611	-.106	-.030	-.029
Depresif Duygulanım	.479	.163	.087	3.096	.001	.318	.263	.142
Kendine Yetme	-.114	.171	.048	.667	.505	-.095	-.039	-.038
Başarma ve Üretkenlik	-.039	.192	.016	.204	.839	-.092	-.012	-.012
Bağımlı Değişken: Kaçma-soyutlanma(biyokimyasal)			F= 3.093. p<.05		R= .304	R ² =.092		

Tablo 5 incelendiğinde stresle başa çıkma tutumlarından kaçma soyutlama (biyokimyasal) ile benlik saygısının benlik değeri ($r=-.084$), öz-güven ($r=-.106$), kendine yetme ($r=-.095$) ve başarma ve üretkenlik ($r=-.092$) alt boyutları arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Buna karşılık benlik saygısının depresif duygulanım ($r=.318$) boyutu ile stresle başa çıkamada kaçma-soyutlama arasında ise pozitif ilişki

saptanmıştır. Bu durum benlik değeri, öz-güven, kendine yetme ve başarıma ve üretkenlik arttıkça kaçma soyutlama (biyokimyasal) puanlarının düştüğünü, buna karşılık depresif duygulanım puanları yükseldikçe kaçma soyutlama puanlarının da yükseldiğini ortaya koymaktadır.

Benlik saygısının alt boyutları ile stresle başaçıkma kaçma soyutlama (Biyokimyasal) arasında kurulan model istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmuştur ($F=3.093$, $p<.05$). Bu durum genel olarak benlik saygısının kaçma soyutlama tutumunu anlamlı düzeyde açıkladığını göstermektedir. Benlik saygısı alt boyutları ile birlikte (benlik değeri, öz güven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarıma ve üretkenlik) kaçma soyutlama tutumuna ilişkin varyansın% 9,2'sini açıklamaktadır ($R=.304$, $R^2=.092$). Bu durum kaçma-soyutlanma (biyokimyasal) tutumunun % 9,2'sinin benlik saygısı tarafından belirlendiğini göstermektedir.

Standartlaştırılmamış Beta katsayıları incelendiğinde kaçma soyutlama (biyokimyasal) tutumuna ait her bir puan üzerinde benlik değeri (-.070), öz-güven (-.133), depresif duygulanım (.479), kendine yetme (-.114) ve başarıma ve üretkenlik (-.039) etki yaptığı görülmektedir. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına (β) göre benlik saygısının kaçma soyutlama tutumu üzerindeki göreceli önem sırası ise; depresif duygulanım ($\beta=.087$), kendine yetme ($\beta=.048$), öz-güven ($\beta=.042$), başarıma ve üretkenlik ($\beta=.016$) ve benlik değeri ($\beta=-.031$) şeklindedir.

Regresyon katsayılarının anlamlılığını sınamak için uygulanan t testi sonuçlarına göre, benlik saygısı alt boyutlarından depresif duygulanımın ($t=3.096$; $p=.001$) kaçma soyutlanmanın anlamlı yordayıcısı olduğu görülmektedir. Buna karşılık benlik değeri ($t=-.362$; $p>.05$), öz-güven ($t=.509$; $p>.05$), kendine yetme ($t=.667$; $p>.05$) ve başarıma ve üretkenlik ($t=.204$; $p>.05$) alt boyutları kaçma soyutlanmanın anlamlı yordayıcısı olmadığı görülmüştür.

Regresyon analizi sonuçlarına göre, benlik saygısının kaçma-soyutlanma (biyokimyasal) tutumunu yordamasına ilişkin denklem şu şekilde oluşmuştur:

$$\text{Kaçma-soyutlanma (biyokimyasal)} = 1.170 + (\text{Benlik değeri} \times -.070) + (\text{Öz-güven} \times -.133) + (\text{Depresif duygulanım} \times .479) + (\text{Kendine yetme} \times -.114) + (\text{Başarıma ve üretkenlik} \times -.039).$$

Tablo 6. Benlik Saygısı ile Stresle Başaçıkma Kabul-Bilişsel Yeniden Yapılandırma Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

	<i>B</i>	<i>Std. Hata</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>Partial r</i>	<i>Part r</i>
(Sabit)	4.233	.281		15.067	.000			
Benlik Değeri	.061	.109	.047	.559	.576	.199	.032	.031
Öz Güven	.109	.148	.059	.740	.460	.155	.043	.041
Depresif Duygulanım	-.119	.093	-.300	-3.287	.019	-.402	-.074	-.072
Kendine Yetme	.110	.097	.079	1.138	.256	.190	.066	.064
Başarıma ve Üretkenlik	.214	.109	.150	1.966	.049	.232	.113	.110
Bağımsız Değişken: Kabul-Bilişsel Yeniden Yapılandırma			$F=4.487$. $p<.05$		$R=.365$		$R^2=.133$	

Tablo 6 incelendiğinde, stresle başaçıkma tutumlarından kabul-bilişsel yeniden yapılandırma ile benlik saygısının sadece depresif duygulanım ($r=-.402$) alt boyutu arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Buna karşılık benlik saygısının benlik değeri ($r=.199$), öz-güven ($r=.155$), kendine yetme ($r=.190$) ve başarıma ve üretkenlik ($r=.232$) boyutları ile stresle başaçıkma kabul-bilişsel yeniden yapılandırma arasında pozitif ilişki saptanmıştır. Bu durum depresif duygulanım arttıkça kabul-bilişsel yeniden yapılandırma puanlarının düştüğünü, buna karşılık benlik değeri, öz güven, kendine yetme ve başarıma ve üretkenlik puanları yükseldikçe kabul-bilişsel yeniden yapılandırma puanlarının da yükseldiğini ortaya koymaktadır.

Benlik saygısının alt boyutları ile stresle başa çıkma kabul-bilişsel yeniden yapılandırma arasında kurulan model istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmuştur ($F=4.487$, $p<.05$). Bu durum genel olarak benlik saygısının kabul-bilişsel yeniden yapılandırma tutumunu anlamlı düzeyde açıkladığını göstermektedir. Benlik saygısı alt boyutları ile birlikte (benlik değeri, öz-güven, depresif duygulanım, kendine yetme, başarıma ve üretkenlik) kabul-bilişsel yeniden yapılandırma tutumuna ilişkin varyansın% 13,3'ünü açıklamaktadır ($R=.365$, $R^2=.133$). Bu durum kabul-bilişsel yeniden yapılandırma tutumunun % 13,3'ünün benlik saygısı tarafından belirlendiğini göstermektedir.

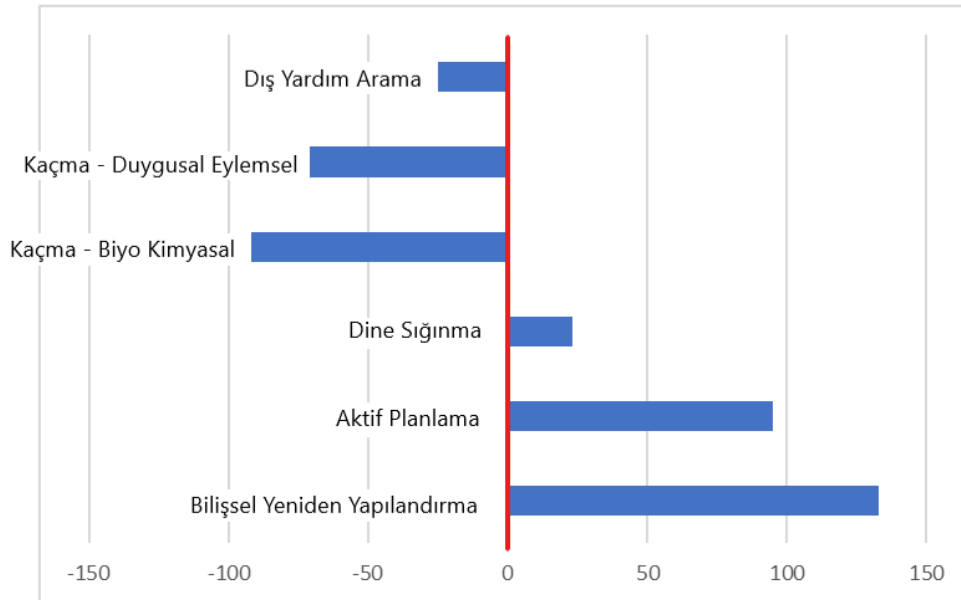
Standartlaştırılmamış Beta katsayıları incelendiğinde kabul-bilişsel yeniden yapılandırma tutumuna ait her bir puan üzerinde benlik değeri (.061), öz-güven (.109), depresif duygulanım (-.119), kendine yetme

(.110) ve başarıma ve üretkenlik (.214) etki yaptığı görülmektedir. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına (β) göre benlik saygısının kabul-bilişsel yeniden yapılandırma tutumu üzerindeki göreceli önem sırası ise; başarıma ve üretkenlik ($\beta=.150$), kendine yetme ($\beta=.079$), öz güven ($\beta=.059$), benlik değeri ($\beta=.047$) ve depresif duygulanım ($\beta=-.119$) şeklindedir.

Regresyon katsayılarının anlamlılığını sınamak için uygulanan t testi sonuçlarına göre, beş benlik saygısı alt boyutlarından depresif duygulanım ($t=-3.287$; $p=.019$) ve başarıma ve üretkenliğin ($t=1.966$; $p=.049$) kabul-bilişsel yeniden yapılandırmanın anlamlı yordayıcısı olduğu görülmektedir. Buna karşılık benlik değeri ($t=.559$; $p>.05$), öz-güven ($t=.740$; $p>.05$) ve kendine yetme ($t=1.138$; $p>.05$) alt boyutları kabul-bilişsel yeniden yapılandırmanın anlamlı yordayıcıları olmadığı görülmüştür. Regresyon analizi sonuçlarına göre, benlik saygısının kabul-bilişsel yeniden yapılandırma tutumunu yordamasına ilişkin denklem şu şekilde olmuştur:

$$\text{Kabul-bilişsel yeniden yapılandırma} = 4.233 + (\text{Benlik değeri} \times .061) + (\text{Öz-güven} \times .109) + (\text{Depresif duygulanım} \times -.119) + (\text{Kendine yetme} \times .110) + (\text{Başarıma ve üretkenlik} \times .214).$$

Benlik saygısı ile stresle başa çıkma tutumları arasındaki ilişkiyel değerler Şekil 1’de özetlenmiştir.

Şekil 1. Benlik Saygısı İle Stresle Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişkiyel Değerler

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin benlik saygıları ile stresle başa çıkma tutumları arasındaki ilişki ve benlik saygısının stresle başa çıkma tutumlarını yordama gücü incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları üniversite öğrencilerinin benlik saygısının stresle başa çıkma tutumlarında bilişsel yeniden yapılandırma, aktif planlama ve dine sığınma ile pozitif yönlü bir ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Buna karşılık, kaçma biyo-kimyasal, kaçınma duygusal-eylemsel ve dış yardım arama, benlik saygısı ile negatif yönlü bir ilişki göstermektedir. Araştırmada benlik saygısının benlik değeri, öz-güven, kendine yetme, başarıma ve üretkenlik boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı ve en güçlü yordayıcısının stresle başa çıkma tutumlarında kabul-bilişsel yeniden yapılandırma olduğu saptanmıştır. Ölçekte kabul-bilişsel yeniden yapılandırma, problemin kabul edilip kendince bilişsel olarak yeni çözüm yollarının aranması olarak açıklanmakta ve başa çıkma tutumlarında kişisel olarak durumun değiştirilmesine yönelik bir işlemde daha çok kişinin bakış açısını vurgulamaktadır (Özbay ve Şahin, 1997). Literatür incelendiğinde, araştırmadan elde edilen bu bulguyu destekleyen benzer çalışmalar (Hamarta vd.,2009; Tagay vd., 2009; Avşaroğlu, 2007; Parmaksız ve Avşaroğlu, 2012) olduğu görülmektedir. Hamarta vd., (2009) benlik saygısı yüksek olan üniversite öğrencilerinin problem odaklı başa çıkma düzeylerinin de yüksek olduğunu belirlemişlerdir (Hamarta vd., 2009, s. 40). Tagay vd. (2018) benlik saygısı ile stresle sağlıklı başa çıkma arasında paralel bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır (Tagay vd., 2018, s. 173). Benzer şekilde Avşaroğlu’na (2007) göre benlik saygısı ile stresle sağlıklı başa çıkma arasında pozitif düzeyde anlamlı ilişki bulunmaktadır (Avşaroğlu, 2007, s. 125). Diğer bir çalışmada (Parmaksız ve

Avşaroğlu, 2012, s. 552), Öğretmen adaylarının benlik saygısı, iyimserlik ve stresle başaçıkma arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu vurgulamışlardır.

Bilişsel yeniden yapılandırmaya ek olarak üniversite öğrencilerinin benlik saygılarının benlik değeri, özgüven ve kendine yetme alt boyutları ile stresle başaçıkma boyutlarından aktif planlama arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ölçekte aktif planlama aktif olarak bir şeyler yapma, doğrudan işleme başlama, aktif çabaları artırma, eylem planları oluşturma, şu an üzerinde odaklaşma ve problem çözme sistematigi içerisinde olmayı içeren rasyonel adımlar ve yöntemler olarak açıklanmaktadır (Özbay ve Şahin, 1997). Avşaroğlu'na göre üniversite öğrencilerinin benlik saygısı alt boyutları, stresle başaçıkma stillerinden aktif planlamayı anlamlı düzeyde açıklamaktadır (Avşaroğlu, 2007, s. 148). Dolayısıyla özgüven ve kendine yetme algısının, aktif planlama stili üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında, aktif planlama stili, kendine yetme ve özgüven algısını daha da olumlu yöne çekmesi bağlamında bu durumun karşılıklı ve pozitif yönde ilişki içinde olduğu söylenebilir (Avşaroğlu, 2007, s. 122). Başarılı ve kendine güven duyan bireylerin, depresifler gibi kendilerini zayıf ve çaresiz hissetmek yerine mücadele ederek sorunlarının üstesinden gelme çabası verdikleri söylenebilir (Parmaksız ve Avşaroğlu, 2012, s. 553). Araştırma sonucu, üniversite öğrencilerinin benlik değeri, özgüveni ve kendine yetme düzeyleri arttıkça öğrencilerin aktif planlama tutumlarında da yükselme olmaktadır şeklinde yorumlanabilir.

Diğer bir alt boyut olan ve dine sığınmanın da benlik saygısının alt boyutu olan depresif duygulanımın yordayıcısı olduğu saptanmıştır. Ölçekte bu faktör altında toplanan maddeler daha çok bir ilahi güce sığınmayı, dua etmeyi ve inançlardan güç almayı vurgulamaktadır (Özbay ve Şahin, 1997). Stres anında yaşanan durum ya da olayla baş edebilmek için bireylerin dine yönelmeleri bilinçli bir yönelmedir (Kavas, 2013, s. 148). Benlik saygısının alt boyutlarından bir olan depresif duygulanım ile stresle başaçıkma dine sığınma arasında pozitif ilişki tespit edilen araştırmalar da bu bulguyu destekler niteliktedir. Öğrencilerin benlik saygısı alt ölçeklerinin, stresle başaçıkma stilleri alt boyutlarından dine yönelmeyi anlamlı düzeyde açıkladığı (Avşaroğlu, 2007, s. 124) vurgulanmaktadır. Battle (1978), Workman ve Beer (1989), Gür (1996) benlik saygısı düzeyleri ile depresyonları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir (Akt: Parmaksız, 2011, s. 78). Zor zamanlarda duaya yönelme düzeyi ile stresle başa çıkma arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu görülmüştür (Aydın, 2011, s. 136-137). Kavas (2013) dinî tutum puanı ortalamaları ile stresle başaçıkma tutum puanı ortalamaları arasında pozitif yönde çok zayıf bir ilişki saptanmış olsa da bireylerin stresle başa çıkmasında dinî tutumların önemli bir yerinin olduğunu ileri sürmektedir (Kavas, 2013, s. 165). Üniversite öğrencilerinin benlik saygısının depresif duygulanım boyutu ile stresle başaçıkma dine sığınma arasındaki pozitif ilişki depresif duygulanım düzeyi yüksek olan bireyin dine sığınma tutumlarının da yüksek olduğunu göstermektedir şeklinde yorumlanabilir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular dikkate alındığında benlik saygısı ile stresle başaçıkma tutumları arasında güçlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Benlik saygını oluşturan boyutların toplamı hesaba alındığında, benlik saygısı yüksek insanların stresle başaçıkma tutumlarında daha başarılı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda okullarda benlik saygını artırıcı eğitim öğretim ve öğrenci kişilik hizmetleri çerçevesinde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sağlanabilir. Benlik gelişimi özellikle erken dönemlerde daha önemli olduğu için temel eğitimden üniversite yıllarına kadar bireylerin benlik saygını artırıcı öğretmen tutumları, anne-baba tutumları ve stres durumlarıyla başaçıkma becerisi kazanmaya dönük sosyal beceri eğitimleri verilebilir.

Kaynakça

- Arıcak, O. T. (1999). *Grupla psikolojik danışma yoluyla benlik saygısı ve mesleki benlik saygısının geliştirilmesi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Avşaroğlu, S. (2007). *Üniversite öğrencilerinin karar vermede özsaygı, karar verme ve stresle başaçıkma stillerinin benlik saygısı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aydın, C. ve Cavuş, S. (2017). Kuşadası konaklama işletmelerinde çalışanların örgütsel stres ve tükenmişlik düzeyleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(5), 79-95.
- Aydın, İ. (2016). *İş yaşamında stres* (4.Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aydın, Ö. (2011). *Yaşamı sürdürmede dinî inancın rolü* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baltaş, Z. (2010). *Verimli iş hayatının sırrı: Stres* (4. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baltaş, Z. ve Baltas, A. (2000). *Stres ve başaçıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bektaş, M. ve Karagöz, Ş. (2017). Stresle başaçıkma tarzlarının yalnızlığa etkisi: meslek yüksekokulu öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,9(21), 342-355. doi: 10.20875/makusobed.316905

- Braham, B. J. (1998). *Stres yonetiimi. Ateş altında sakin kalabilmek* (Çev: V. G. Diker). İstanbul: Hayat Yayınları.
- Caspi, A., Roberts, B. W. ve Shiner, R. L. (2005). Personality development: Stability and change. *Annual Review of Psychology*, 56, 453-584.
- Cüceloğlu, D. (1994). *İnsan ve davranışı: Psikolojinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çam, O. ve Altınköprü, H. (2013). Üniversite öğrencilerinde müziğin ruhsal duruma ve stresle başaçıkma tarzları üzerine etkisi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2, 262-272.
- Folkman, S. ve Lazarus, R. S. (1988) Coping as a mediator of emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(3), 466-475.
- Hamarta, E., Arslan, C., Saygın, Y. ve Özyeşil, Z. (2009). Benlik saygısı ve akılcı olmayan inançlar bakımından üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma yaklaşımlarının analizi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 25-42.
- Hancıoğlu, Y. (2017). Üniversite öğrencilerinin algıladıkları stres düzeyleri ile stresle başaçıkma tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 130-149. doi: <http://dx.doi.org/10.11611/yead.270449>
- Kağıtçabaşı, Ç. (2012). *Benlik, aile ve insan gelişimi, kültürel psikoloji* (3.Baskı). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Kavas, E. (2013). Dini tutum-stresle başaçıkma ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37(1), 143-168.
- LeSergent, M.Ch.ve Haney, C. (2005). Rural hospital nurse's stressors and coping strategies: *A Survey International Journal of Nursing Studies*, 42, 315-324.
- Madenoğlu, C. (2010). *Eğitim örgütü yöneticilerinin örgütsel stres kaynakları ve stresle başaçıkma tarzlarının benlik saygısı düzeyleriyle olan ilişkisi* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Mark, G. ve Smith, A. P. (2012). Effects of occupational stress, job characteristics, coping and attributional style on the mental health and job satisfaction of university employees. *Journal Anxiety, Stress & Coping an International Journal*, 25(1), 63-78. doi: 10.1080/10615806.2010.548088
- McCrae, R. R. ve Costa, P. T. Jr., (2008). *The five-factor theory of personality. Handbook of personality: Theory and research*. New York: Guilford Press.
- Orth, U., Robins, R.W., Meier, L.L. ve Conger, R.D. (2016). Refining the vulnerability model of low self-esteem and depression: Disentangling the effects of genuine self-esteem and narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 110(1), 133-149.
- Özbay, Y. ve Şahin, B. (1997). Stresle başaçıkma tutumları envanteri: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması.IV. *Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*. Ankara, 1-3 Eylül.
- Palermi. A. L., Servidio, R., Bartolo, M. G. ve Costabile, A. (2017). Cyberbullying and self-esteem: An Italian study. *Computers in Human Behavior*, 69, 136-141.
- Parmaksız, İ. (2011). *Öğretmen adaylarının benlik saygısı düzeylerine göre iyimserlik ve stresle başaçıkma tutumlarının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Parmaksız, İ. ve Ayrıoğlu, S. (2012). Öğretmen adaylarının benlik saygısı düzeylerine göre iyimserlik ve stresle başaçıkma stillerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 11(2), 543-555.
- Ptacek, J. T., Smith, R. E.veZanas, J. (1992) Gender, appraisal and coping: A longitudinal analysis. *Journal of Personality*, 60(4), 747-770.
- Robins, R. W., Tracy, J. L., Trzesniewski, K., Potter, J. ve Gosling, S. D. (2001). Personality correlates of self-esteem. *Journal of Research in Personality*, 35, 463-482.
- Savcı, M. ve Aysan, F. (2014). Üniversite öğrencilerinde algılanan stres düzeyi ile stresle başaçıkma stratejileri arasındaki ilişki. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3, 44-56.
- Soysal, A. (2009). İş yaşamında stres. *Çimento İşveren Dergisi*, Mayıs 2009, 17-40.
- Tagay, Ö., Çahşandemir, F. ve Ünüvar, P. (2018). Genç yetişkinlerin algılanan stres düzeyleri ile akılcı olmayan inançları ve benlik saygıları arasındaki ilişki. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 7, 167-175.
- Waldron, J. C., Scarpa, A. ve Kim-Spoon, J. (2018). Religiosity and interpersonal problems explain individual differences in self esteem among young adults with child maltreatment experiences. *Child Abuse & Neglect*, 80, 277-284.
- Yörükoğlu, A. (1993). *Gençlik çağı ruh sağlığı ve ruhsal sorunlar*(8.Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The efforts of human beings to be aware of their own characteristics are becoming more and more important day by day. Significance of developing basic skills and above mentioned efforts within the frameworks of education to keep up with rapid changes and progresses happening in the world are increasing. In this process, opportunities should be provided for the individual to define himself and react deliberately. In this process, the self-structures of the individual, the concept of self and self-esteem effect his perception and interaction with life events. Although self-concept and self-esteem are mostly used interchangeably, they have different meanings. Self-esteem is a state of satisfaction which includes different evaluative phenomena rather than self-concept. Self-esteem is one's state of pleasure, which appears from appreciation of self-concept as a result of self-evaluation. One can criticize himself or find

himself positive. One does not need to have superior qualities in order to respect himself, because self-esteem is a positive mood that allows to be positive, self-satisfied, to be loved and trusted, but not underestimated or overestimated. Self-esteem is related to how much the individual loves, accepts and respects himself.

Coping with stress is another concept, which is thought to be related to self-esteem in this research. Stress can be interpreted as one's compulsive conditions. Reactions to stress can lead to the development of chronic diseases, especially if they remain over a long period of time. Headaches, hypertension, heart diseases, as well as psychological or mental illnesses can be the examples of these diseases. People may develop emotional problems such as withdrawal, acceptance, resentment or fear, anxiety, and depression as a psychological response to their behavioral patterns and mental characteristics. Therefore, stress coping attitudes are important. It is useful to develop various coping techniques related to stress. The developed strategies can be classified as problem-focused coping and emotion-focused coping attitudes. The aim of the study is to determine the relationship between self-esteem and the attitudes of coping with stress. Another objective is to determine whether the total sub-dimensions of self-esteem significantly predict stress-coping attitudes or not.

The research was conducted in accordance with the relational screening model, a sub-type of the general survey model. The study group consists of students, who studied in different faculties of Kyrgyz-Turkish Manas University and Osh State University in 2017-2018 academic years. The sample group consists of 303 students, who were selected by random sampling method.

"Self-esteem scale", developed by T. Arıca (1999) and "Attitude of coping with stress inventory", adapted to Turkish by Ozbay and Sahin (1997) were used for data collection. Data obtained from data collection tools were analyzed through SPSS 16.00 package program and correlation and regression analysis were used for determining the relationship between variables.

According to the results of the study self-esteem was found to be positively correlated with such stress-coping dimensions like acceptance-cognitive restructuring, active planning and religious asylum, while negative correlation was found between self-esteem and stress-coping dimensions like avoidance-isolation (biochemical), avoidance-isolation (emotional-actual) and seeking external aid. Among the three variables that were positively correlated with self-esteem the highest disclosure rate was observed in acceptance-cognitive restructuring and the lowest explanation rate was observed in religious asylum. Among the stress coping that were negatively correlated with self-esteem it was found that the variable with the highest explanatory power was avoidance-isolation (biochemical) and the least-explanatory variable was seeking external aid. According to the research findings, it can be said that there is a significant relationship between self-esteem and the attitudes of coping with stress. Self-esteem total sub-dimensions have a significant relationship with stress coping sub-dimensions and it can be concluded that stress situations can be easily overcome if self-esteem levels are strengthened.

This research was conducted on students of Kyrgyz-Turkish Manas University, located in Bishkek, and Osh State University, located in Osh. Considering the relationship between university students' self-esteem and their coping with stress attitudes, psychology counseling and guidance services of universities can create psychosocial training groups that will help to strengthen students' self-esteem levels. School systems can provide this as a social skills activity in collaboration with school teachers. On the other hand, cooperation with families can contribute to children's self-esteem establishment. Individual abilities can be determined and their achievements and productivity levels can be increased by conducting different group activities, planned in accordance with interests and capacities. This can help to increase their self confidence levels. Group work can be done to improve students' coping skills. Since the perception, interpretation and response of stress situations has cognitive and behavioral dimensions, the cognitive level schemas of young people can be rearranged. Treatment-oriented therapy work on stress situations and their coping can be done through concept analysis and discussions made at home as homework.

According to the findings of the study, another suggestion that can be considered important is that preventive psychological counseling and guidance services that increase self-esteem can be developed with different studies in terms of family education. For this purpose, new field studies and researches can be carried out.

Üniversite Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığıyla İlgili Tutumları: Keskin MYO Örneği

Atilla ALTUN¹ ve Barış DEMİREL²

Öz

İnsanlar bir araya geldiklerinde yaş, cinsiyet, ırk, din gibi faktörler bu birlikteliğın kalitesine ve sürekliliğine önemli derecede etki eder. Kadın ve erkeğın bir arada olduğu bir ortamda iletişimin boyutu, yaşlı ve genç bireylerin bir arada olduğu mekânlarla aynı değildir. Erkeklerin kadınlara, gençlerin yaşlılara, aynı din mensuplarının diğer dini gruplara karşı ayrımcılık gösterme durumu her zaman mevcuttur. Bu durum, cinsiyet, ırk, yaş vb. faktörlerin bireysel tutumları önemli derecede etkilediğinin bir göstergesidir. Buradan hareketle, bu araştırmada yüksekokul öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığıyla ilgili tutumları incelenmektedir. Veri toplama aracı olarak 10 sorudan oluşan “Kişisel Bilgi Formu” ile 23 sorudan oluşan “Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği (YATÖ)” kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeğinden öğrencilerin aldığı puanların cinsiyet ve öğrenim görülen program gibi değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterdiği ($p < 0.05$) belirlenmiştir. Sonuç olarak bireylerle kurulan ilişki ve iletişimin temelinde tutumlar yer almaktadır. Olumlu tutumlara sahip olmak ve yaşlılara yönelik olumlu bir bakış açısına sahip olmak da bu nedenle önemlidir. Buradan hareketle, yaşlıya yönelik yapılacak planlamalarda üniversite öğrencisi genç bireylerin yaşlılara ilişkin tutumlarının araştırılması, toplumsal temelde kuşaklar arası farklılıkların ortadan kaldırılması bağlamında geleceğe ışık tutacak bilgiler elde edilmesi açısından önemli bir gerekliliktir.

Anahtar Kelimeler: Ayrımcılık, Tutum Ölçeği, Üniversite Öğrencisi, Yaşlanma, Yaşlı

Attitudes of University Students on Elderly Discrimination: The Case of Keskin Vocational School

Abstract

When people come together, factors like age, gender, race, religion significantly affect the quality and continuity of this association. In an environment where women and men are together, the dimension of communication is not the same as places where old and young individuals are together. There is always a situation where men discriminate against women, young people against the elderly, and members of the same religion against other religious groups. This includes gender, race, age, etc. It is a sign that factors significantly affect individual attitudes. From this point of view, this study examines attitudes of college students about elderly discrimination. As the data collection tool “Personal Information Form” consisting of 10 questions and “Elderly Discrimination Attitude Scale (YATÖ)” consisting of 23 questions were used. As a result of the analyses, it was determined that the scores received by the students from the age discrimination attitude scale differ significantly according to the variables such as gender and the program in which they are studying ($p < 0.05$). As a result, attitudes are at the core of the relationship and communication with individuals. It is therefore important to have positive attitudes and to have a positive outlook for the elderly. From this point of view, it is an important requirement to investigate the attitudes of young university students towards the elderly in planning for the elderly and to provide information that will shed light on the future in the context of eliminating the differences between generations on a social basis.

Key Words: Discrimination, Attitude Scale, University Student, Aging, Older People

Atıf İçin / Please Cite As:

Altun, A. ve Demirel, B. (2020). Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığıyla ilgili tutumları: Keskin MYO örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 423-434.

Geliş Tarihi / Received Date: 12.06.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.09.2019

¹ Öğr. Gör. - Türkiye - Kırıkkale Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ati_altun@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7860-706X

² Öğr. Gör. - Türkiye - Kırıkkale Üniversitesi, Delice Meslek Yüksekokulu, bdbarisdemirel@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5916-4999

Giriş

Yaşlılık kavramı, dünya nüfusunun giderek yaşlanması ve genç nüfusun genel nüfus içindeki payının azalmasıyla ilişkili olarak ön plana çıkmaktadır. Yaşlılık alanı ile ilgili çalışma yapan akademik disiplinlerin de (Tıp, hemşirelik, sosyal hizmet, psikoloji, sosyoloji vb. gibi) bu yönü ile dikkatini çekmektedir. Yaşlılık tüm hayatı aktivitelerde, üretkenlikte, kendi kendine yeterlilikte ve bağımsız hareket etmede azalmaların yaşandığı bir dönem olarak düşünülmektedir (Şahin ve Erdem, 2017). Yaşlılık ve yaşlanmaya dair birçok tanım bulunmakla birlikte “Yaşlı, yaşa bağlı olarak fonksiyon kaybı yaşayan ve günlük yaşam aktivitelerini yerine getirme hususunda sorunlarla karşılaşan bireyler olarak tanımlanabilirken yaşlanma da bu sürece verilen ad” olarak ifade edilebilir. Literatürde yer alan diğer bazı yaşlı ve yaşlanma kavramlarına dair açıklamalara aşağıda yer verilmiştir:

Yaşlılık ile ilgili tanımlara bakıldığında yaşlılığın genel olarak 3 temel üzerinde tanımlandığını söyleyebiliriz. Bu temellere bakıldığında; sosyal hizmet disiplini de olduğu gibi bireyin biyopsikososyal bir varlık olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgusu ile bir kez daha karşılaşmaktayız. Yani bireyin biyolojik, sosyal ve psikolojik yönleri ile var olan bir canlı olduğu vurgulanabilir.

Biyolojik yaşlanma, yaş ile bağlantılı olarak bedenin diriliğinin azaldığı, temel fonksiyonlarını yerine getirme dağarcığını kaybettiği ve kaçınılmaz olarak insan yaşamının son bulması ile neticelenen bir süreçtir (Öksüzokyar vd., 2016). Dünya sağlık örgütünün 2018 yılında yayınladığı “Yaşlanma ve Sağlık” raporu da biyolojik yaşlanmaya dair yukarıda verilen literatür bilgisini desteklemektedir. Bu rapora göre insan, biyolojik olarak zaman içinde çok çeşitli moleküler ve hücrenel hasarın birikmesinin etkisinde kalmakta ve bu, fiziksel ve zihinsel kapasitede kademeli bir düşüşe, artan hastalık riskine ve nihayetinde ölüme yol açmaktadır (DSÖ Ageing and Health, 2018).

Psikolojik yaşlanma, bireylerin yaşlılık aşamasında geçirdikleri davranış, uyum ve mental fonksiyonlarındaki değişimleri kapsayan bir süreçtir (Aslan ve Hocaoglu, 2017). Psikolojik açıdan yaşlanmanın temelinde fonksiyon kaybı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sosyal Yaşlanma, modası geçme, yaşlanma ve toplumdaki uzaklaşma gibi risklerin artmasıyla birlikte bireyin anlamlı sosyal işlevlerden (aile sorumlulukları ve çalışma süreci gibi) vazgeçme sürecini ifade eder (Livi-Bacci, 1982, s. 771). Yaşa bağlı olarak bireylerin sosyal hayat içindeki rol ve sorumluluklarının değişmesi; toplumdaki diğer bireylerin de yaşlanan kimseden sergilemesini beklediği davranışları içerir. Butler, sosyal yaşlanmayı kuşak çatışması çerçevesinde değerlendirerek yaşlanmayı öznel bir deneyim olarak ele alarak, orta yaşlıların yaşlılara, diğerlerinde gençlere karşı önyargılarını ciddi bir sorun olarak tanımlar. Genç kuşaklar açısından yaşlanmak, hastalanmak ve sakat kalmaya karşı kişisel bir hoşnutsuzluk düşüncesi iken yaşlılar için güçsüzlük, yararsızlık ve ölüm korkusunun ifadesidir (Butler, 1969, s. 243).

Yaşlı tanımlarına bakıldığında ise; genel tanımın ya da sınıflandırmanın kronolojik olarak yapıldığı doğum yılının esas alındığı ‘ömür süresi’ ile ilgili olduğu söylenebilir. Dünya Sağlık Örgütü yaşlılık kavramını sosyal çevreye uyum beceresinde meydana gelen azalma olarak ifade etmektedir (Gökçe Kutsal, 2007). Aynı zaman da yaş alma süreci olarak da canlılığın doğumundan ölümüne kadar geçen zaman da yaşlanma olarak tanımlanmaktadır (Önal-Dölek, 2011).

Dünya Sağlık Örgütü’ nün yaşlılık tanımındaki kronolojik sınıflandırmada ise 65 yaş alt sınır olarak belirtilmektedir. Birleşmiş Milletlere göre ise yaşlılık da alt yaş sınırı 60 yaş olarak belirlenmiştir (www.turkgeriatri.org.tr). Literatürün genelinden çıkarılan sonuca göre kabul edilen asgari yaşlılık yaşının 65 olduğu söylenebilir (Zastrow, 2013). Ülkemizde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (Mülga), Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığına bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü mevzuatında yer alan “Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği” nde yaşlı tanımına ilişkin olarak asgari yaş sınırı olarak 60 yaş ve üzeri ortaya konulmaktadır (www.eyh.aile.gov.tr). Buradan hareketle yaşlılık dönemine ilişkin kronolojik sınıflandırmada 60 ve 65 yaşlarının asgari sınır olarak ön plana çıktığı ifade edilebilir.

İstatistiksel açıdan yaşlılık ve yaşlanmaya dair temel bilgilere bakıldığında ABD nüfus bürosunun öngörüsüne göre 2020 yılına gelindiğinde her 6 (altı) Amerikalı’dan birisinin yaşlılardan oluşacağı verisine ulaşılabilir (Çakır ve Palabıykoğlu, 1997). Türkiye İstatistik Kurumunun 2016 yılı raporu incelendiğinde de ülkemizde ortalama yaşam süresinin 78 yıla ulaştığı, 2023 yılına gelindiğinde ise genel nüfus içinde yaşlı nüfus oranının % 10,2’ ye ulaşacağı 2050 yılına gelindiğinde % 20,8’ e ulaşacağı 2075 yılına gelindiğinde ise % 27,7’ ye ulaşacağı öngörüsüne yer verilmektedir (TÜİK). Dünya Sağlık Örgütü, küresel boyutta

insanların artık daha uzun ömürlerinin olduğu; 60 yaşın üzerindeki birey sayısının 2050 yılına gelindiğinde % 100 artarak 2 milyar insana ulaşacağı ön görüsünü ortaya koymaktadır (WHO-DSÖ, 2015).

Bu çalışmanın yapılmasının gerekçesi, dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de yaşlı nüfus oranlarının giderek artması; buna bağlı olarak yaşlıların kendi sorunları ve ihtiyaçlarının yanı sıra toplumun diğer kesimleri tarafından yaşlılara atfedilen anlam ve bakış açısında değişikliğin meydana gelme olasılığıdır. Çalışmanın önemi ise, toplum içinde yaşlılarla birlikte yaşamanın yanı sıra çeşitli kurum ve kuruluşlarda yaşlılarla ilgili alanlarda çalışma hayatına atılacak olan genç üniversitelilerin bakış açılarının belirlenmesi ve muhtemel olumsuzlukların giderilebilmesi noktasında önleyici bir projeksiyon sunmaktır. Bu bağlamda mevcut literatüre de katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Yaşlı Ayrımcılığı

Biyopsikososyal açıdan yaşlanan bireylere ilişkin toplum içinde ötekileştirici tutumların olması, yaşlıların artık toplumdaki uzak yaşamaları gerektiğinin düşünölmesi, yaşlıların değer ve tutumlarına saygı duyulmaması ise yaşlı ayrımcılığı olarak nitelenebilir. Ayrımcılık kavramı olumsuzluk çağrıştıran bir kavram olmasının yanı sıra yaşlılara yönelik pozitif ayrımcılığı kapsadığını da unutmamak gerekir. Bilgelik, saygınlık ve güvenilirlik gibi özellikler de yaşlılara atfedilen özellikler ya da ayrımcılık konusunda başta gelen başlıklardır.

Yaşlı ayrımcılığı kavramı 1969 yılında ABD Ulusal Yaşlılık Enstitüsü başkanı R. Butler tarafından kullanılmış ve literatüre kazandırılmıştır. Gerontoloji uzmanı olan Butler, yaşlılara yönelik cinsiyet ve ırk ayrımcılığı gibi bir ayrımcılıklar olarak yaşlı ayrımcılığını tanımlamıştır (Butler, 1969). Yaşlı bireylerin biyopsikososyal açıdan gerilemesi ve kronolojik olarak yaşlanmasından dolayı maruz kaldıkları ayrımcılığa da yaşlı ayrımcılığı denilebilir. Nitekim Vefikuluçay'a (2008) göre de bir bireye sadece yaşı nedeniyle gösterilen tavır, önyargı, davranış ve eylemlerde diğer bireylere göre farklı tutum ve davranış geliştirme yaşlı ayrımcılığı olarak nitelendirilmektedir.

Yaşlı ayrımcılığı konusunda ekonomik, sosyal ve kültürel yapıların etkili olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda normal hayat süreçlerinden zorunlu olarak koparılan yaşlıların kendi hayat tarzlarından uzaklaştırılması, onların genç kuşaklar tarafından alaya alınması, güçsüzlüklerinin kullanılması ve yetersizliklerinden dolayı dikkate alınmaması bu eşitimsizliğin ve ayrımcılığın ortaya çıkmasında önemli etkenlerdendir (Butler, 1969, s. 244). Ayrıca sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamlarda yaşanan dışlanmalar, yaşlıların çeşitli şekillerde sosyal hayata katılımını sınırlandırabilir (Zakowicz, 2012, s. 45):

- Sosyal ve kültürel açıdan önemli roller üstlenmelerini sağlayacak yeterli araçların bulunmaması,
- Kültürel basmakalıp ve önyargılarla dayatılan ayrımcılık objeleri olmak,
- Sosyal kaynaklardan pay alma yeteneklerini sınırlandıran özelliklere sahip olma
- Yaşlılığı yaşamın bir aşaması olarak tanımlayan bireysel özelliklerin varlığı gibi durumlar ayrımcılığın ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

Bir başka deyişle yaşlı ayrımcılığı olgusunun ortaya çıkmasında yaşlılara karşı uygunsuz davranışlar, haksız kültürel klişelerin varlığı, önyargıların varlığı veya yaşlılardan korkma, yaşlılık hakkında güvenilir bilgi eksikliği, yaşlılık ile hastalık ve ölüm arasındaki ilişki ve yaşlıların hem aile hem de toplumdaki statüsünün değişmesi gibi durumlar temel oluşturmaktadır. Yaşlılara yönelik yukarıda sıralanan olumsuz yaklaşım ve bakış açılara ek olarak yaşlı bireyin kadın olması, yoksul olması ya da azınlık olarak nitelenen bir etnik kimliğe sahip olması da onları daha dezavantajlı bir noktaya taşımaktadır (Buz, 2015).

Yaşlı nüfusunun ülkemizde de giderek artış göstermesi göz önünde bulundurulduğunda yaşlılık alanında çalışacak bireylerin artırılması ve üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığı tutumlarının değerlendirilerek daha makro boyutta çalışmaları yapılabilmesi sağlanmalıdır (Özkan ve Bayoğlu, 2011). Yaşlı yetişkinlerin oranı nüfus içinde arttıkaça, gençlerin karşı tutumların belirleyicilerini anlamak önemli görölmekte ve böylece yaşlılara karşı daha olumlu tutumları teşvik etmek mümkün olabilir (Allan ve James, 2009). Bu araştırmada bu bağlamda şekillendirilmış olup üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığıyla ilgili tutumlarının belirlenmesi üzerine odaklanılmıştır.

Yöntem

Bu araştırma, Kırıkkale Üniversitesi Keskin Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığıyla ilgili tutumlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Evren - Örneklem

Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Keskin Meslek Yüksekokulunda kaydı bulunan öğrenciler oluşturmuştur. Araştırmada evrenin tamamının alınması hedeflenmiş bu nedenle örneklem seçimi yapılmamıştır. Ancak, uzun süredir okulda kaydı bulunmasına rağmen aktif olarak eğitimine devam etmeyen öğrencilerin bulunması, bazı programların öğrenci alımını durdurması gibi nedenlerle mevcut durumda okula devam eden öğrenci sayısının oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada bireylerin toplumsal davranışlarını, yaşlı ayrımcılığına yönelik eğilimlerini gözlem ve test yoluyla objektif bir biçimde ölçmek ve bu durumu sayısal verilerle ortaya koymak hedeflenmiştir. Bu bağlamda nicel araştırma yönteminde araştırılan konuya dair evrenin temsili dikkate alınarak çalışma grubunun azami sayısına ulaşılması planlanmıştır. Bu nedenle veri toplama süreci 322 öğrenci ile yürütülmüştür. Nicel araştırma modellerinden de belli bir değişken açısından (cinsiyet, yaş, öğrenim gördüğü bölüm...) farklılaşan grupları birbirleriyle kıyaslayan nedensel-karşılaştırma modelinden yararlanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri 01.11.2017- 01.01.2018 tarihleri arasında toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından literatür taraması sonrasında 10 sorudan oluşan kişisel bilgi formu ve 23 sorudan oluşan “Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği (YATÖ)” kullanılmıştır. Veriler yüz yüze görüşme yolu ile toplanmıştır. Nicel araştırma deseninin doğasına uygun olarak araştırma sonuçlarında ilişki ve farklar gibi istatistiksel sonuçlar aranmıştır.

Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği: YATÖ yaşlının yaşamını sınırlama, yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık ve yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık konularını içeren üç alt boyutu bulunmaktadır. Bu ölçek Vefikuluçay tarafından 2008 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin geçerlilik-güvenirlilik çalışması yapılarak, Cronbach Alfa güvenirlilik katsayısı 0.80 bulunmuştur. Yaşlılara yönelik ifadelerin bulunduğu her madde için “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” cevaplarının bulunduğu 5’li Likert tipi bir ölçek kullanılmıştır. Ölçek, olumlu veya olumsuz tutum ifadelerini kapsamaktadır.

Yaşlı ayrımcılığı ile ilgili olarak olumlu tutum cümleleri: kesinlikle katılıyorsa “5”, katılıyorsa “4”, kararsızsa “3”, katılmıyorsa “2” ve kesinlikle katılmıyorsa “1” puan olarak değerlendirmeye alınmaktadır. Yine aynı ölçekteki olumsuz tutum cümleleri ise: kesinlikle katılıyorsa “1”, katılıyorsa “2”, kararsızsa “3”, katılmıyorsa “4” ve kesinlikle katılmıyorsa “5” puan olacak şekilde değerlendirmeye alınmaktadır. Ölçekten alınan puanın yüksekliği, yaşlı ayrımcılığıyla ilgili olumlu tutumların da yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda ölçekten alınabilecek en yüksek puan 115 iken en düşük puan ise 23’tür.

Tutum ölçeği üç alt boyuttan meydana gelmektedir. İlk alt boyut “*Yaşlının Yaşamını Sınırlama*” alt boyuttur ve bu boyut toplumun, yaşlının sosyal yaşamını sınırlamaya ilişkin inanç ve algılarını ölçmektedir. Yaşlının yaşamını sınırlama alt boyutundan alınabilecek en yüksek puan 45 iken en düşük puan ise 9’dur. “*Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık*” alt boyutu bir diğer alt boyut olup, toplumun yaşlıya yönelik olumlu inanç ve algılarını ölçmektedir. Yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık alt boyutundan alınabilecek en yüksek puan 40 en düşük puan ise 8’dir. Üçüncü alt boyut ise “*Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık*” alt boyuttur ve toplumun yaşlı bireye yönelik olumsuz inanç ve algılarını ölçmektedir. Yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık alt boyutundan alınabilecek en yüksek puan 30 iken en düşük puan ise 6’dır (Vefikuluçay ve Terzioğlu, 2011). Veriler ders saatlerine engel olmadan, sınıf ortamında toplanmıştır. Araştırma ile ilgili gerekli bilgilendirmeler yapıldıktan sonra, bütün öğrencilerden gönüllülük esasına dayalı olarak çalışmaya katılım onamları alınmış ve yaklaşık 15 dakika süren anket formunu doldurmaları istenmiştir.

Verilerin Analizi

Yapılan çalışma neticesinde elde edilen verilerin değerlendirilmesi için “Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 18.0” istatistik analiz programı kullanılmıştır. Değerlendirmede katılımcılara dair tanıtıcı bulgular niteliğinde frekans, yüzde dağılımlarına yer verilmiş ve tablo halinde bulgular içerisinde

sunulmuştur. Ayrıca istatistiksel olarak yapılan normallik dağılımı analizine bağlı olarak elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir ($p < 0.05$). Normal dağılım göstermesinin sonucuna bağlı olarak da t-testi ve tek yönlü ANOVA istatistiksel analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır. Analiz sonrasında elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın amaçları doğrultusunda, anket formları SPSS programına özenle girildikten sonra verilerin istatistiksel analizi yapılmıştır. Bulgular aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özellikleriyle İlgili Bilgiler

<i>Demografik Özellikler</i>		<i>N</i>	<i>%</i>
Cinsiyet	Kadın	243	75.5
	Erkek	79	24.5
Yaş	18-20	243	75.5
	21-23	59	18.3
	24-27	13	4.1
	28+	7	2.2
Öğretim Programı	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	10	3.1
	Çocuk Gelişimi	170	52.8
	Yerel Yönetimler	63	19.6
	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	58	18.0
	Pazarlama	9	2.8
	İnsan Kaynakları Yönetimi	12	3.7
Eğitime Devam Ettiği Sınıf	1. Sınıf	171	53.1
	2. Sınıf	151	46.9
Okuduğu Programı İsteyerek Tercih Etme Durumu	Evet (İsteyerek Tercih)	278	86.3
	Hayır (İstemeyerek Tercih)	44	13.7
Barınma Durumu	Aile Yanında	65	20.2
	Apart, Yurt, Kişisel Ev vb.	243	75.5
	Akraba Yanında	11	3.4
	Diğer	3	0.9
En İyi Anlaşılan Aile Üyesi	Büyükanne-Büyükbaba	4	1.2
	Anne-Baba	203	63.1
	Kardeş	59	18.3
	Hepsi	28	8.7
Yaşlı Bireyin Nerde Kalmasına Dair Görüş	Hiçbiri	4	1.2
	Yaşlı Kendi Evinde Kalmalı	139	43.2
	Yaşlı Çocuklarının Yanında Kalmalı	172	53.4
	Huzurevi vb. Kuruluşlarda Kalmalı	5	1.6
	Hiçbiri	6	1.9
Toplam		322	100.0

Tablo 1’de verilen bulgular ışığında; çalışmaya katılan öğrencilerin % 75,5’inin kadın ve % 24,5’inin erkek olduğu, % 75,5’inin ise 18-20 yaş aralığında oldukları belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 52,8’i Çocuk Gelişimi programında öğrenim görmekte iken en az katılımcının ise % 3,1 ile Muhasebe ve Vergi Uygulamaları programında öğrenim gördüğü tespit edilmiştir. Bu yüzdeler arasındaki farkın bölümlere kayıt oranlarıyla paralellik gösterdiği söylenebilir (Çocuk Gelişimi programı Keskin Meslek Yüksekokulu’nda en çok kayıt yapılan program iken Muhasebe gibi bazı programlarda ise kontenjanlar tam olarak doldurulamamaktadır). Katılımcıların % 46,9’luk kesimi 2. sınıf öğrencisi olarak eğitimine devam ederken; % 86,3’ünün de okuduğu programı isteyerek tercih ettiği ve öğrenim gördüğü bulgusuna ulaşılmıştır.

Yine Tablo 1’e göre katılımcıların % 87,9’u yapı olarak çekirdek aile yapısına mensup oldukları belirlenmiş, yine katılımcıların % 75,5’inin apart, yurt ve kişisel evlerinde barındıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum yüksekokul öğrencilerinin çoğunlukla Şehir dışından geldiğini de işaret etmektedir. Katılımcıların % 63,1’i en iyi anlaştıkları aile üyesi olarak anne ve babalarını ifade ederken en az anlaştıkları aile üyesinin büyükanne ve büyükbabaları (% 1,2) olduğunu ifade etmişlerdir. % 53,4’lük katılımcı grubu yaşlıların çocuklarının yanında kalması gerektiğini beyan ederken, % 43,2’si ise yaşlıların kendi evlerinde kalmaları gerektiğini belirtmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Yaşlı Ayrımcılığı Tutumlarına İlişkin Genel Puanları ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Dağılımı

Değer	Yaşlı Ayrımcılığı	Yaşamını Sınırlama Alt Boyutu	Olumlu Ayrımcılık Alt Boyutu	Olumsuz Ayrımcılık Alt Boyutu	N
En Düşük	34.0	11.0	8.0	8.0	322
En Yüksek	93.0	34.0	40.0	29.0	
Ortalama	69.57	19.55	30.83	19.19	
Std. Sapma	8.27	3.92	5.12	3.61	

Tablo 2’de Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği (YATÖ) puanları üzerinden gerçekleştirilen analize göre katılımcıların ölçekten aldıkları en düşük puanın 34, en yüksek puanın ise 93 olduğu görülmüştür. Ortalama puan 69.57 ± 8.27 şeklinde bulunmuştur. Ölçekten alınacak puanların en düşük 23 ve en yüksek 115 olduğu ve puan arttıkça olumlu tutumun arttığı göz önünde bulundurulduğunda, katılımcıların ortalama bir değere sahip oldukları, nispeten yaşlı ayrımcılığın karşı olumlu tutum sergiledikleri ifade edilebilir.

Yaşamını sınırlama alt boyutu ortalama puanı 19.55 ± 3.92 olarak belirlenmiştir. Bu alt boyuttan alınacak puan ortalamasının en yüksek puan olan 45’in yarısına yakın bir değer olması öğrencilerin yaşlı yaşamını sınırlama boyutuyla ilgili olarak kararsız kaldıklarını göstermekte iken, puan ortalamasının 9’a yakın olması, yaşlı yaşamını sınırlama boyutuna ilişkin öğrencilerin tutumunun olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre yaşamını sınırlama alt boyutu ortalama puanının 9’a daha yakın olduğu ve öğrencilerin yaşlı yaşamını sınırlama konusunda olumsuz tutuma sahip olduklarının belirlendiği söylenebilir.

Olumlu ayrımcılık alt boyutu ortalama puanı 30.83 ± 5.12 olarak bulunmuştur. Bu alt boyuttan alınacak en yüksek puan ortalaması 40 iken araştırmamızın da bu değere yakın olması öğrencilerin yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık boyutuna ilişkin tutumunun olumlu olduğunu göstermekte iken puan ortalamasının 8’e yakın olması yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık boyutuna ilişkin öğrencilerin tutumunun olumsuz olduğunu göstermektedir. Buna göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık alt boyutu ortalama puanının 40’a daha yakın olduğu ve öğrencilerin yaşlılara yönelik olumlu ayrımcılık sağlanması konusunda olumlu tutuma sahip oldukları belirlenmiştir.

Olumsuz ayrımcılık alt boyutu ortalama puanı 19.19 ± 3.61 olarak bulunmuştur. Bu alt boyuttan alınacak en yüksek puan ortalaması olan 30’a yakın olması öğrencilerin yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık boyutuyla ilgili tutumunun olumlu olduğunu göstermekte iken puan ortalamasının 6’ya yakın olması yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık boyutuyla ilgili öğrencilerin tutumunun olumsuz olduğunu göstermektedir. Buna göre yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık alt boyutu ortalama puanının 30’a daha yakın olduğu ve öğrencilerin yaşlılara yönelik olumsuz ayrımcılık sağlanması konusunda olumlu tutuma sahip oldukları verisine ulaşılmıştır.

Tablo 3. Öğrencilerin Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Değerlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre İlişkisiz Örneklemler t-testi Analizi Sonuçları

Yaşlı Ayrımcılığı Tutumları	Cinsiyet	N	Ortalama	Sd	T	P
Yaşlı Ayrımcılığı	Kadın	243	68.74	1.06	3.20	0.001*
	Erkek	79	72.13			
Yaşamını Sınırlama Alt Boyutu	Kadın	243	20.47	0.50	2.41	0.016*
	Erkek	79	19.25			
Olumlu Ayrımcılık Alt Boyutu	Kadın	243	19.81	0.47	1.75	0.081
	Erkek	79	30.50			
Olumsuz Ayrımcılık Alt Boyutu	Kadın	243	19.81	0.47	1.75	0.081
	Erkek	79	18.99			

*p<0.05

Araştırmaya katılan Keskin MYO Öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeğinden aldığı puanlar cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0.05$). Erkek ve kız öğrencilerin ölçekten aldığı ortalama puanlar karşılaştırıldığında erkeklerin (72.13 ± 1.06) yaşlı ayrımcılığına daha olumlu baktıkları ifade edilebilir.

Yaşamını sınırlama alt boyutunda da cinsiyete göre anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Erkek ve kız öğrencilerin ölçeğin alt boyutundan aldığı ortalama puanlar karşılaştırıldığında erkeklerin (19.25 ± 0.50) yaşlı yaşamını sınırlamaya yönelik daha olumsuz bir bakış ortaya koydukları ifade edilebilir.

Olumlu ayrımcılık ve olumsuz ayrımcılık alt boyutlarına göre cinsiyet açısından istatistiksel anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$).

Tablo 4. Öğrencilerin Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

Yaşlı Ayrımcılığı Tutumları	Yaş	N	Ortalama	F	P
Yaşlı Ayrımcılığı	18-20	243	69.80	0.842	0.588
	21-23	59	69.20		
	24-27	13	69.11		
	28+	7	65.86		
Yaşamını Sınırlama Alt Boyutu	18-20	243	19.43	1.221	0.276
	21-23	59	19.63		
	24-27	13	17.74		
	28+	7	21.43		
Olumlu Ayrımcılık Alt Boyutu	18-20	243	30.99	1.259	0.253
	21-23	59	30.42		
	24-27	13	31.39		
	28+	7	27.57		
Olumsuz Ayrımcılık Alt Boyutu	18-20	243	19.38	1.755	0.068
	21-23	59	17.21		
	24-27	13	19.98		
	28+	7	16.86		

Araştırmaya katılan Keskin MYO Öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeğinden ve alt boyutlarından aldığı puanlara bakıldığında yaş değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p>0.05$).

Tablo 5. Öğrencilerin Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Puanlarının Öğrencisi Oldukları Program Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

Yaşlı Ayrımcılığı Tutumları	Öğretim Programı	N	Ortalama	F	P
Yaşlı Ayrımcılığı	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	10	72.58	3.278	0.007*
	Çocuk Gelişimi	170	67.91		
	Yerel Yönetimler	63	71.34		
	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	58	71.80		
	Pazarlama	9	68.74		
Yaşamını Sınırlama Alt Boyutu	İnsan Kaynakları Yönetimi	12	71.24	2.76	0.019*
	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	10	19.10		
	Çocuk Gelişimi	170	18.86		
	Yerel Yönetimler	63	20.66		
	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	58	20.44		
Olumlu Ayrımcılık Alt Boyutu	Pazarlama	9	19.67	1.402	0.223
	İnsan Kaynakları Yönetimi	12	19.40		
	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	10	33.30		
	Çocuk Gelişimi	170	30.44		
	Yerel Yönetimler	63	30.91		
Olumsuz Ayrımcılık Alt Boyutu	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	58	31.32	2.155	0.059
	Pazarlama	9	28.89		
	İnsan Kaynakları Yönetimi	12	32.83		
	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	10	20.18		
	Çocuk Gelişimi	170	18.60		
Olumsuz Ayrımcılık Alt Boyutu	Yerel Yönetimler	63	19.77	2.155	0.059
	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	58	20.02		
	Pazarlama	9	20.18		
	İnsan Kaynakları Yönetimi	12	19.00		

* $p<0.05$

Araştırmaya katılan Keskin MYO Öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeğinden aldığı puanlar öğrencisi olunan program değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0.05$). Öğrencisi olunan programa göre ölçekten alınan ortalama puanlar karşılaştırıldığında Muhasebe ve Vergi Uygulamaları programında öğrenci olanların yaşlı ayrımcılığına daha olumlu baktıkları ifade edilebilir.

Yaşamını sınırlama alt boyutunda da öğrencisi olunan programa göre anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($p < 0.05$). Tüm öğrencilerin ölçeğin alt boyutundan aldığı ortalama puanlar karşılaştırıldığında Çocuk Gelişimi programında öğrenci olanların yaşlı yaşamını sınırlamaya yönelik daha olumsuz bir bakış ortaya koydukları ifade edilebilir. Olumlu ayrımcılık ve olumsuz ayrımcılık alt boyutlarına göre öğrencisi olunan program açısından istatistiksel anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 6'da verilen değerlere göre, araştırmaya katılan Keskin MYO öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarından aldığı puanlar mensup olunan aile yapısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$).

Tablo 6. Öğrencilerin Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Puanlarının Mensup Olduğu Aile Yapısı Değişkenine Göre İlişkisiz Örneklem t-testi Analizi Sonuçları

Yaşlı Ayrımcılığı Tutumları	Aile Yapısı	N	Ortalama	Sd	T	P
Yaşlı Ayrımcılığı	Çekirdek Aile	280	69.60	1.46	0.396	0.693
	Geniş Aile	37	69.03			
Yaşamını Sınırlama Alt Boyutu	Çekirdek Aile	280	19.50	0.69	-0.623	0.534
	Geniş Aile	37	19.93			
Olumlu Ayrımcılık Alt Boyutu	Çekirdek Aile	280	30.85	1.12	0.484	0.631
	Geniş Aile	37	30.31			
Olumsuz Ayrımcılık Alt Boyutu	Çekirdek Aile	280	19.25	0.64	0.728	0.467
	Geniş Aile	37	18.80			

Tablo 7. Öğrencilerin Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Puanlarının En İyi Anlaştıkları Aile Üyesi Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

Yaşlı Ayrımcılığı Tutumları	En İyi Anlaşılan Aile Üyesi	N	Ortalama	F	P
Yaşlı Ayrımcılığı	Büyükanne-Büyükbaba	4	65.75	1.686	0.083
	Anne-Baba	203	69.50		
	Kardeş	59	69.58		
	Hepsi	28	71.56		
	Hiçbiri	4	63.75		
Yaşamını Sınırlama Alt Boyutu	Büyükanne-Büyükbaba	4	18.50	1.590	0.108
	Anne-Baba	203	20.28		
	Kardeş	59	19.56		
	Hepsi	28	20.32		
	Hiçbiri	4	19.75		
Olumlu Ayrımcılık Alt Boyutu	Büyükanne-Büyükbaba	4	22.88	1.459	0.154
	Anne-Baba	203	32.18		
	Kardeş	59	30.81		
	Hepsi	28	31.97		
	Hiçbiri	4	24.75		
Olumsuz Ayrımcılık Alt Boyutu	Büyükanne-Büyükbaba	4	18.75	0.308	0.979
	Anne-Baba	203	20.02		
	Kardeş	59	19.25		
	Hepsi	28	19.28		
	Hiçbiri	4	19.25		

Araştırmaya katılan Keskin MYO Öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarından aldığı puanlar en iyi ilişki kurulan aile üyesi değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$) (Tablo 7). Benzer durum, yaşlıların nerede kalması gerektiği ile ilgili analizlerde de görülmektedir (Tablo 8). Araştırmaya katılan Keskin MYO Öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarından aldığı puanlar yaşlıların nerde kalması gerektiği değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$).

Tablo 8. Öğrencilerin Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Puanlarının Yaşlıların Nerde Kalması Gerektiği Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Analizi Sonuçları

Yaşlı Ayrımcılığı Tutumları	Yaşlılar Nerede Kalmalı	N	Ortalama	F	P
Yaşlı Ayrımcılığı	Yaşlı Kendi Evinde Kalmalı	139	68.95	1.462	0.214
	Yaşlı Çocuklarının Yanında Kalmalı	172	70.29		
	Huzurevi vb. Kuruluşlarda Kalmalı	5	70.00		
	Hiçbiri	6	63.13		
Yaşamını Sınırlama Alt Boyutu	Yaşlı Kendi Evinde Kalmalı	139	19.40	2.068	0.085
	Yaşlı Çocuklarının Yanında Kalmalı	172	19.73		
	Huzurevi vb. Kuruluşlarda Kalmalı	5	21.80		
	Hiçbiri	6	16.00		
Olumlu Ayrımcılık Alt Boyutu	Yaşlı Kendi Evinde Kalmalı	139	30.53	0.648	0.629
	Yaşlı Çocuklarının Yanında Kalmalı	172	31.27		
	Huzurevi vb. Kuruluşlarda Kalmalı	5	31.00		
	Hiçbiri	6	30.17		
Olumsuz Ayrımcılık Alt Boyutu	Yaşlı Kendi Evinde Kalmalı	139	19.03	1.270	0.282
	Yaşlı Çocuklarının Yanında Kalmalı	172	19.47		
	Huzurevi vb. Kuruluşlarda Kalmalı	5	17.20		
	Hiçbiri	6	16.97		

Tartışma

Yaşlı nüfusunun ülke genelinde giderek artış göstermesi, yaşlı ayrımcılığına ilişkin bu çalışma ve literatürde daha önce yapılmış benzer çalışmalar için çıkış noktası olmuştur. Bu çalışmada Kırıkkale Üniversitesi Keskin Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü bünyesinde yer alan bölüm ve programlarda öğrenim gören öğrencilerin yaşlı ayrımcılığı konusundaki tutumlarını ölçmek hedeflenmiştir. Öğrencilerin yaşlı ayrımcılığı konusunda genel tutumlarının (69.57 ± 8.27) ortalama bir düzeyde olduğu ve nispeten olumlu bir tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Bu durumu, içinde yaşadığımız toplumun kültürel değerlerinde yaşlının önemli olarak gösterilmesi ile seilmeyi ve saygıyı hak eden bireyler olduklarının özendirilmesinin doğal bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür (Şahin ve Erdem, 2017). Ancak Türk toplum yapısı ve kültürel değerleri göz önünde bulundurulduğunda olumlu tutumun daha yüksek oranda gerçekleşmesinin beklendiği ifade edilebilir. Bu beklenti ve elde edilen sonuç ışığında toplumsal yapı içerisinde yaşlılara atfedilen anlam ve saygılığın giderek azaldığı söylenebilir.

Literatürde yaşlı ayrımcılığına ilişkin olarak yapılan yurt içi ve yurt dışı çalışmalara bakıldığında; Ceylan ve Öksüz (2015) tarafından 418 üniversite öğrencisi, Özkan ve Bayoğlu tarafından 2011 yılında 278 üniversite öğrencisi, Cheong vd. (2009) tarafından 360 üniversite öğrencisi ve Altay ve Aydın (2014) tarafından 298 hemşirelik öğrencisi üzerinde yapılan araştırmaların sonucunda yaşlı ayrımcılığına ilişkin öğrencilerin olumlu tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlar büyük ölçüde bu çalışmanın ana sonucu ile benzerlik göstermektedir. Yine Gallagher vd.'nin 2006 yılında, Liu vd.'nin 2013 yılında hemşireler ve üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı yaşlı ayrımcılığı çalışmasında bireylerin yaşlılara yönelik olumlu tutumlarının oldukları belirlenmiştir. Literatürde yer alan araştırmalarda özellikle hemşirelik bölümü öğrencisi olan üniversitelilerin olumlu tutuma sahip oldukları gözlenmiştir. Bu sonucun hemşirelik öğrencilerinin insanlarla birebir çalışmaları, tedavi ve bakım boyutu ile yaşlıların temel hizmet alan gruplarından olması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu veriler de bu çalışmanın bulguları ile genel olarak benzerlik göstermektedir. Bu çalışmanın yaşlıya yönelik olumlu tutum sonucunun aksine 2015 yılında Köse ve Arkadaşları tarafından sağlık alanında farklı bölümlerde öğrenim gören 227 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan araştırmada ise yaşlı ayrımcılığına ilişkin öğrencilerin olumsuz tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Bu araştırmanın veri toplama sürecinde hem sağlıklı olup hem askeri öğrenci olanların bulunması sonuçların diğer sağlık bilimleri öğrencilerinin aksine bir şekilde geliştiğini düşündürmektedir.

Yapılan analizler ışığında istatistiksel açıdan anlamlı fark oluşturan sonuçlara bakıldığında öğrencilerin cinsiyetinin ve öğrencisi olunan programın, bireylerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları üzerinde fark oluşturduğu belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin ve Muhasebe ve Vergi Uygulamaları programında öğrenim görenlerin yaşlılara karşı daha olumlu bir bakışa sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak öğrencilerin yaşı, mensup oldukları aile türü (çekirdek/geniş aile), en iyi anlaşılabilir aile üyesi ve yaşlıların nerde kalmasına dair görüşleri gibi değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Literatürdeki diğer bulgular ile kıyaslandığında cinsiyet açısından birçok çalışmada yaşlılığa yönelik tutum açısından farklılık olduğu belirlenmiştir. Erdem ve Şahin'in (2017), Hweidi vd.'nin (2006) ve Ceylan ve Öksüz'ün (2015) çalışmasında bu çalışmaya paralel olarak erkek öğrencilerin kız öğrencilere kıyasla daha olumlu tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Bu çalışmanın aksine Ünal ve arkadaşları (2012) tarafından sağlık personeli üzerinde yapılan çalışmada kadın personelin erkek personele kıyasla; Diego ve arkadaşları (2008) ve Hawkins(1996) tarafından yapılan çalışmalarda kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla yaşlılara yönelik daha olumlu tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Bulgulardaki farklılıkların örneklem grubu farklılıklarından kaynaklanabileceği ve bu çalışmanın büyük çoğunluğunun % 75,5'lik bir oranla kız öğrencilerden oluştuğu gerekçesi ile olabileceği düşünülmektedir.

Öğrencilerin devam ettiği program açısından Köse ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışmada öğrencisi olunan bölüm veya program açısından anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Yine Diego ve arkadaşları (2008) tarafından İspanya'da yapılan benzer bir çalışmada öğrencisi olunan bölüm ile yaşlılığa yönelik tutum açısından anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Olumlu bakışın olduğu bölümlerin genel anlamda yaşlı ile çalışma hayatında sıklıkla karşılaşacak olan hemşirelik, tıp ve sosyal hizmet bölümü gibi bölümlerde öğrenci olanlarda olduğu literatür tarafından desteklenmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Her toplumun kendine özgü gelenek ve kültürlerini koruması, gelecek nesillere ve diğer kültürlerle aktarması gerekir. Gerçekten de yaşlı insanlar, gelenekleri, kültürleri ve tarihleriyle derin bir ilişki içinde olan gruptur. Bu nedenle, toplumun bu grubunun sosyal ve kültürel sermaye birikimine sahip olması önemli bir avantajdır. Her bireyin yaşlı olanlarla devamlı suretle temas halinde olması bu sosyal ve kültürel aktarım için önem arz etmektedir.

Yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin genel olarak yaşlılara karşı olumlu bir tutum sergiledikleri, cinsiyete ve öğrenim görülen bölüme göre anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kuşaklar arası ilişkinin varlığına işaret etmekte ve yaşlılar ve diğer gruplar arasında sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkinin devam ettiğini göstermektedir. Bu iletişimin daha iyi sonuçlar doğurması için yaşlıların modern dünyanın yeniliklerine ve değişimlerine açık, pozitif bakış açılı, kişisel gelişimini sürdüren, merak ve aktivasyonunu kaybetmemiş, yaratıcı problem çözme yeteneğine sahip ve paylaşımcı özelliklere sahip olması gerekir. Diğer taraftan yaşlı ayrımcılığını en az seviye indirmek için olumsuz bakış açısından uzak, yaşlılığın olumlu yanlarını öne süren, önyargılarla mücadele eden, yaşlılığı bir değer olarak gören, onları toplumsal yapıda onurlu bir konumda gören bir kuşak hedeflenmelidir (Zakowicz, 2011, s. 47).

Bütün bu bilgilerden hareketle;

- Üniversite öğrencilerinin yaşlılara yönelik olumlu tutumlarını arttırmaya yönelik eğitim müfredatlarının geliştirilmesi ve haricen programlarının hazırlanması,
- Değişen aile yapıları ve toplumsal değişme noktasında gençlerin yaşlı bireylerle daha fazla vakit geçirmelerini sağlayacak aktivitelerin planlanması,
- Yaşlılığın giderek artış gösterdiği ve buna bağlı olarak farkındalık artırıcı kamu spotlarının hazırlanması ve yaygınlaştırılması,
- Temel eğitim düzeyinden başlamak üzere yaşlıların konumunun anlatılması, bununla ilişkili bir dersin müfredata konularak zorunlu olarak okutulması,
- MYO öğrencilerinin yanı sıra tüm üniversite öğrencileri ve toplumun diğer kesimlerinin de yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlemesi amacıyla daha geniş örneklem grupları ile kapsamlı çalışmaların yapılması,
- TÜİK gibi kurumların ülke genelinde yapacağı daha geniş kapsamlı çalışmalar ile konuya dair ortaya konan olumsuz bulguların gözden geçirilmesi ile sosyal politika üretme ve uygulamasında yol gösterici olması önerilir.

Kaynakça

- Allan, L. J. ve Johnson, J. A. (2009). Undergraduate attitudes toward the elderly: The role of knowledge, contact and aging anxiety. *Educational Gerontology*, 35, 1-14.
- Altay, B. ve Aydın, T. (2015). Hemşirelik öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının değerlendirilmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 12(1), 11-18.
- Butler, R. N. (1969). Age-ism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9(4), 243-246. https://doi.org/10.1093/geront/9.4_Part_1.243.
- Buz, S. (2015). Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (53), 268-278.

- Ceylan, H. ve Öksüz, M. (2015). Sosyal hizmet lisans öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 459-466.
- Cheong, S. K., Wong, T. Y. ve Koh, G. C. (2009). Attitudes towards the elderly among singapore medical students. *Annals Academy of Medicine Singapore*, 38(10), 857.
- Çakır, Y. ve Palabıyıkoglu, R. (1997). 12-22 yaş grubundaki gençlerde çok yönlü algılanan sosyal destek ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik araştırması. *Kriz Dergisi*, 5(1),15-25.
- Diego, A., Zambrini, B., Moraru, M., Hanna, M., Kalache, A. ve Nunez, J. F. M. (2008). Attitudes toward the elderly among students of health care related studies at the university of salamanca, Spain. *Journal of Continuing Education in the Health Professions*, 28(2), 86-90.
- Dünya Sağlık Örgütü (2015). *Yaşlanma Raporu*, 2015.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. <http://eyh.aile.gov.tr/mevzuat>. (21.07.2018).
- Gallagher, S., Bennett, K. M. ve Halford, J. C. (2006). A comparison of acute and long-term health-care personnel's attitudes towards older adults. *International Journal of Nursing Practice*, 12(5), 273-279.
- Gökçe-Kutsal Y. (2007). *Yaşlanan dünyanın yaşlanan insanları (The aging world's aging people)*. Geriatri Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara. 13-19.
- Michele J. H. (1996). College students' attitudes toward elderly persons. *Educational Gerontology*, 22(3), 271-279. doi: 10.1080/0360127960220305
- Hweidi, I. M. ve Al-Obeisat, S. M. (2006). Jordanian nursing students' attitudes towards the elderly. *Nurse Education Today*, 26(1), 23-30.
- Köse, G., Ayhan, H., Taştan, S., İyigün, E., Hatipoğlu, S. ve Açıknel, C. H. (2015). Sağlık alanında farklı bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Güllane Tıp Dergisi*, 57, 145-151.
- Liu, Y., Norman, I. J. ve While, A. E. (2013). Nurses' Attitudes Towards Older People: A Systematic Review. *International Journal of Nursing Studies*. Doi:/10.1016/j.ijnurstu.2012.11.021.
- Livi-Bacci, M. (1982). Social and biological aging: Contradictions of development. *Population and Development Review*, 8(4), 771-781.
- Öksüzokyar, M. M., Eryiğit, S. Ç., Ögüt-Düzen, K., Erdoğan-Mergen B., Sökmen Ü. N. ve Ögüt S. (2016). Biyolojik yaşlanma nedenleri ve etkileri. *MAKÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 34-41.
- Önal-Dölek, B. (2011). *Türkiye'de üniversite hastanelerindeki geriatri bilim dallarına bağlı geriatri ünitelerinde verilen hizmetin sosyal hizmet temelinde değerlendirilmesi* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özkan, Y. ve Bayoğlu, A. S. (2011). Ageism: College students' perceptions about older people. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 107-115.
- Şahin, H. ve Erdem, Y. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin yaşlılara yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 219-232.
- Türkiye İstatistik Kurumu. www.tuik.gov.tr. (21.07.2018).
- Türk Geriatri Kongresi. http://www.turkgeriatri.org/bildiri_uyh.php. (21.07.2018).
- Ünalın, D., Soyuer, F. ve Elmalı, F., (2012). Geriatri merkezi çalışanlarında yaşlı tutumunun değerlendirilmesi. *Kafkas Journal of Medical Science*, 2, 115-120.
- Vefikuluçay, D. (2008). *Üniversitede öğrenim gören öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Vefikuluçay, D. ve Terzioğlu F. (2011). Development and psychometric evaluation of ageism attitude among the university students. *Turkish Journal of Geriatrics*, 14, 259-268.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal hizmete giriş* (Çev. Edt: D. B. Çiftçi). İstanbul: Nika Yayın.
- Zakowicz, I. (2011). *The university of the third age and the social exclusion of the elderly*. In A. Kobylarek (Edt.). *Aging-Social, biological and psychological dimensions* (pp. 41-48). Agencja Wydawnicza "Argi", www.argi.pl.

EXTENDED ABSTRACT

The concept of old age comes into prominence in relation to the aging of the world population and the decrease of the share of the young population in the general population. With this respect, this subject draws attention of academic disciplines (such as medicine, nursing, social work, psychology, sociology, etc.) which work on the field of old age. Aging is thought to be a period of decrease in all vital activities, productivity, self-sufficiency and independent action (Şahin, & Erdem, 2017). Although there are many definitions of aging and elderly; elderly can be defined as "individuals who experience age-related loss of function and encounter problems in performing daily living activities", and aging can be defined as "the name given to this process".

Elderly discrimination is the other concept that must be considered in this context. It can be defined as having othering attitudes towards aging individuals in the society, thinking that elderly people should live away from society and not respecting the values and attitudes of the elderly people. In other words, in the emergence of elderly discrimination, there are some important situations like inappropriate behaviours towards the elderly, presence of unfair cultural stereotypes, prejudices or fear of the elderly, lack of reliable

information about old age, the relationship between old age and illness and death, and the changing status of old people in both family and society.

Considering the fact that the elderly population is increasing in our country, it is necessary to increase the individuals who will work in the field of old age and to make more macro-scale studies by evaluating the attitude of elderly discrimination of university students (Özkan, & Bayoğlu, 2011). The rationale for this study is that, as in the rest of the world, the rate of elderly population in our country has increased gradually; therefore, there may be some changes in the meaning and perspective attributed to the elderly by other segments of the society as well as the problems and needs of the elderly. The importance of the study is to provide a preventive projection in order to determine the perspectives of the young university students who will start working in the fields related to the elderly in various institutions and organizations as well as living together with the elderly in the society. In this context, it is thought to contribute to the current literature.

This study was carried out to determine the attitudes of students of Kırıkkale University Keskin Vocational School on elderly discrimination. The population of the study consisted of students enrolled in Keskin Vocational School in 2017-2018 academic year. In this research, it was aimed to take the whole universe; therefore, no sample selection was made. However, it has been found that the number of students currently attending school is quite low due to the presence of students who have not been active in their education despite the fact that they have been enrolled in the school for a long time, and some programs stop the recruitment.

In this research, it is aimed to measure the social behaviours of individuals and their tendencies towards elderly discrimination objectively through observation and test and to reveal this situation with numerical data. In this context, it is planned to reach the maximum number of the study group by taking into account the representation of the universe about the subject investigated in the quantitative research method. Therefore, the data collection process was carried out with 322 students. The causal-comparison model was used to compare the differentiating groups in terms of a variable (gender, age, department...) from quantitative research models. After the literature review by the researchers, the personal information form consisting of 10 questions and the "Attitude Scale for Elderly Discrimination" (YATÖ) consisting of 23 questions were used as data collection tools. Data were collected by face to face interview. In accordance with the nature of the quantitative research design, statistical results such as relationships and differences were investigated.

When the results that make a statistically significant difference are analysed, it is determined that the gender of the students and the programs enrolled make a difference on the attitudes of individuals towards elderly discrimination. It has been found that male students have more positive view towards the elderly. However, it was found that there was no statistically significant difference in terms of other variables (age of the students, family type, and the best understood family member and their opinion about where to stay). This indicates the existence of intergenerational relations and shows that the social, cultural and economic relations between the elderly and other groups continue. In order for this communication to produce better results, the elderly need to be open to the innovations and changes of the modern world, to have a positive perspective, to maintain their personal development, to have curiosity and activation, to have creative problem solving skills and to have sharing characteristics. On the other hand, a generation away from the negative point of view, suggesting the positive aspects of old age, struggling with prejudices, seeing old age as a value and seeing them in a dignified position in the social structure should be targeted in order to reduce the elderly discrimination to a minimum level (Zakowicz, 2011, p. 47).

Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmen Öz-yeterlik İnançları ve Öğretim Tekniklerini Seçebilme Yeterlikleri

Aynur YILMAZ¹, Emrah ASLAN² ve Sinan AYAN³

Öz

Bu çalışmanın amacı beden eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inancı ve öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algılarını tespit etmektir. Araştırma nicel araştırma yaklaşımından ilişkisel tarama modeli ile tasarlanmıştır. Araştırma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılında, Kırıkkale Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi 3. ve 4. sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu öğrenciler fakülte'deki farklı bölümden (Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği=66, Antrenörlük Eğitimi=38, Spor Yöneticiliği=79 ve Rekreasyon=44) öğrenciler olmak üzere toplam 227 öğretmen adayından oluşmaktadır. Veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu", Çapa, Çakıroğlu ve Sarıkaya (2005) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan "Öğretmen Öz-yeterlik Ölçeği" ve Fırat Durdukaya vd. (2017) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan "Öğretmen Adaylarının Öğretim Tekniklerini Seçebilme Yeterliği Ölçeği" aracılığıyla elde edilmiştir. Veri analizinde; betimsel istatistikler (aritmetik ortalama, standart sapma), bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi, basit doğrusal regresyon analizi ve Pearson Correlation testi kullanılmıştır. Sonuç olarak öğretmen öz-yeterlik inancı öğretim tekniklerini seçebilme yeterliğini anlamlı şekilde yordamaktadır. Öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı ve öğretmen öz-yeterlik inancı puan ortalamaları öğretmen adaylarının okudukları bölüme göre farklılık gösterirken; cinsiyet ve mezun olunan okul türüne göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu bulgular ışığında; öğretmen öz-yeterlik inancı öğretim tekniklerini seçebilme yeterliği açısından önemli olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen Öz-yeterlik İnançı, Öğretim Teknikleri, Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencileri

Teachers' Self-Efficacy Beliefs of Sport Science Faculty Students and Competence to Choose Teaching Techniques

Abstract

The aim of this study is to determine the self-efficacy beliefs of physical education teacher candidates and their perception of competence to choose teaching techniques. The research was designed with a relational search model, which is one of the quantitative research approaches. The research was conducted on the third and fourth year students of the Faculty of Sports Sciences of Kırıkkale University in the spring semester of 2017-2018 academic years. These students consist of a total of 227 teacher candidates (Physical education and sports teaching= 66, Coaching training = 38, Sport management = 79 and Recreation = 44) from the different departments in the faculty. Data were obtained by means of "Teacher Self-efficacy Scale" adapted by Çapa, Çakıroğlu and Sarıkaya (2005) and Fırat Durdukaya et al. (2017). The validity and reliability study was conducted by means of the "Teacher Candidate's Teaching Techniques Succeeding Sufficiency Scale" and "Personal Information Form" prepared by the researchers. In data analysis, descriptive statistics (arithmetic mean, standard deviation), independent groups t-test, one way variance analysis, simple linear regression analysis and Pearson Correlation test were used. As a result, teacher self-efficacy belief significantly predicts the adequacy of choosing teaching techniques. In addition, the ability to choose teaching techniques and the teacher self-efficacy belief score averages differ according to the grades read by the teacher candidates. Besides, it did not show any significant difference according to sex and graduated school type. In the light of these findings, it can be said that teacher is important in terms of the ability to choose teaching techniques of self-efficacy beliefs.

Key Words: Teacher Self-efficacy Belief, Teaching Techniques, Faculty of Sport Sciences Students

Atf İçin / Please Cite As:

Yılmaz, A., Aslan, E. ve Ayan, S. (2020). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin öğretmen öz-yeterlik inançları ve öğretim tekniklerini seçebilme yeterlikleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 435-448.

Geliş Tarihi / Received Date: 26.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.06.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Trabzon Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, aynuryilmaz@trabzon.edu.tr - ORCID: 0000-0001-7562-9469

² Arş. Gör. Dr. - Kırıkkale Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, emrahaslan@kku.edu.tr - ORCID: 0000-0002-0284-8350

³ Doç. Dr. - Kırıkkale Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, sayan@kku.edu.tr - ORCID: 0000-0001-5691-8302

Giriş

Öğretim teknikleri, öğretmen adayları için temel bilgi ve beceri düzeylerini artırma ve etkin kullanmada önemli bir enstrüman olarak ortaya çıkmaktadır. Öğretmen adaylarının bu başlıktaki öz-yeterlik inancı doğaldır ki öğretim hedeflerini belirlemesi, öğretim ilkelerini doğru değerlendirebilmesi ve öğretim içeriğini oluşturması üzerinde etkili olacaktır.

Öz-yeterlik Bandura'ya göre, bireyin davranışlarının oluşmasında etkili olan ve belirli performansı sergileyebilmek için gerekli faaliyetleri planlayıp, bu faaliyetleri başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmek için kendine olan inancıdır (Bandura, 1997). Başka bir tanıma göre öz-yeterlik; kişinin istediği davranışı yapabilmesi için gerekli olan yeteneğine dair özgüveni, kendine verilen görevdeki devamlılık derecesi ve gösterdiği çabadır (Kinzie, Delcourt ve Powers, 1994, s. 747).

Öz-yeterlik kavramı hemen hemen her alanda kişinin başarı elde etmesinde, yetki ve sorumluluğunu en iyi şekilde kullanabilmesinde önemli görülmekte, mesleki olarak yetkinliği en iyi biçimde ortaya koyabilmesinde önemlidir. Pedagojik bilgi ve beceri yetkinliği, konu alanı hâkimiyeti, sınıf yönetimi, uygun öğretim yöntem ve tekniklerini seçebilme ve kullanabilme, etkili iletişim vb. yetki ve sorumluluğuna sahip olan öğretmenlik mesleği için öz-yeterlik önemli bir kavramdır. Bu kavram; öğretmen açısından değerlendirildiğinde, öğretmenliğin gerektirdiği görev ve sorumlulukları yerine getirebilmek için sahip olunması gereken bilgi, beceri ve tutumları açıklamaktadır. Öğretmenlik mesleğine yönelik öz-yeterlik kavramını, Tschannen-Moran ve Hoy (2001, s. 783) “bir öğretmenin öğrencilerinin arzu edilen öğrenme sonuçlarını oluşturma kapasitesine veya yeteneğine ilişkin inancı” olarak tanımlarken; Ashton (1984) “öğrencilerin performanslarını etkileme kapasitelerine olan inançları” olarak tanımlanmıştır. Guskey ve Passaro (1994) ise “öğretmenlerin, öğrencilerine etkili bir eğitim-öğretim verme konusunda kendilerine güven duymalarına ilişkin inançları” olarak öğretmen öz-yeterlik kavramını açıklamıştır.

Öğretmen öz-yeterliği, öğretmen eğitiminde önemli bir yapıdır ve öğretmenin öz-yeterliğinin nasıl geliştiği, hangi bileşenlerden oluştuğu, güçlü ve pozitif öğretmen yeterliğine hangi faktörlerin katkı sağladığı, yüksek düzey bir öğretmen yeterliği geliştirmeye yönelik hangi eğitim programlarının nasıl geliştirileceğinin belirlenmesi için oldukça önemlidir (Pajares, 1997). Öğretmenlerin yüksek öz-yeterlilik algısına sahip olmaları, öğrencilerin akademik başarılarının artmasına, dersle olan tutumlarının olumlu yönde değişmesine ve böylece öğrencilerin davranışlarının sınıf yönetimi açısından öğretmene kolaylık sağlayacaktır. Bu durum, öğrencilere olumlu bir sınıf atmosferinde dersin kazanımlarını elde etme fırsatı sunacaktır. Öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarını ele alan çalışmalar göstermektedir ki, yüksek öz-yeterlik inancı öğretmenin öğrenme-öğretme sürecindeki sebatını, performansını, eğitim-öğretim sürecini planlama ve uygulamasını (Milner ve Woolfolk-Hoy, 2002), öğretmenin duygusal durumunu ve sınıf yönetimini etkilemektedir (Denzine, Cooney ve McKenzie, 2005, s. 705; Pendergast, Garvis ve Keogh, 2011, s. 46). Buradan hareketle yüksek özgüvene sahip olan öğretmen adaylarının, ders esnasında çeşitli öğretim yöntem ve tekniklerini etkili şekilde kullanabilmelerinde sahip oldukları öz-yeterlik inancının önemli rol oynadığı söylenebilir.

Öğretim programlarında belirtilen hedeflere ulaşmanın en kolay yollarından biri uygun zamanda seçilmiş doğru öğretim yöntem ve teknikleri kullanmaktır. Öğretim yöntemi öğrenci özellikleri, ders araç gereçlerinin uygunluğu ile tüm öğrenme durumu göz önünde bulundurularak belirlenen ve izlenen yol olarak tanımlanmaktadır. Kısaca hedefe ulaşmak için izlenen en kısa yoldur (Demirel, 2003, s. 25). Dersin uygulanmasında belirlenen öğretim yöntemini uygulamaya koyma biçimi ise öğretim tekniği olarak nitelendirilmektedir. Öğretmenin yapması gereken, hedeflerin belirlenmesi ve gerçekleştirici nitelikte öğrenme yaşantılarının seçimini, öğretimin etkili olabilmesinde öğretim tekniklerinin rolü ve iç görülerini dikkate almaktır (Bilen, 2002).

Öğretim teknikleri yaygın olarak geleneksel ve çağdaş öğretim teknikleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel öğretim; dersin daha çok öğretmen merkezli işlendiği, öğretmenin bilgilendirici rolünde olup, öğrencinin dinleyici konumunda olduğu bir yaklaşımdır. Öğrenci bilgiyi olduğu gibi aldığı için, bilgiyi işleyemez, anlamlandırılmaz, anlamlandırılmayan bilgi de kısa sürede unutulur ve kaybolur. Merkeze öğretmeni alan bu yaklaşımda genellikle anlatım, soru-cevap ve gösteri tekniğinden faydalanılır. Öğrencinin aktif olarak rol almasına fırsat vermeyen yaklaşım; sınıf yönetimi, öğretim yöntem ve tekniklerini kullanım açısından yeterli öz-yeterliğe sahip olmayan öğretmenlerin sınıf hâkimiyeti kaybetme korkusu ya da dersi farklı yaklaşımlarla uygulama bilgi ve becerisine sahip olmayanların tercih ettiği bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Wheatley (2005, s. 17), öz-yeterlik inancı yüksek olan öğretmenlerin düşük olan öğretmenlere göre çağdaş öğretim etkinliklerini sınıf içerisine dâhil etmeye daha yatkın olduklarını ileri

sürmüştür. Önen, Saka, Erdem, Uzal ve Gürdal (2008, s. 140) yaptıkları çalışmada, farklı branşlardaki öğretmenlerin derslerinde öğretim yöntem-teknik ve stratejilere ilişkin yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıklarından, genellikle öğretmeni merkeze alan yöntem-teknik ve stratejileri tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Etkin bir eğitim ve öğretimin yapılabilmesi için, öğretmen eğitimi programları teoriye dayalı öğretmen merkezli yaklaşımdan daha çok uygulamaya dayalı öğrenci merkezli yaklaşıma doğru kayması gerekmektedir (Oddens, 2004, s. 350). Öğretim tekniklerinde bir diğer yaklaşım ise bilginin öğrenci tarafından yapılandırılması, anlamlandırılması, karşılaşılan yeni durumlar karşısında çözüm önerilerinin geliştirilmesi, bilginin içselleştirilmesine fırsat sunan çağdaş öğrenme yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda öğretmen bilgi aktaran rolünde değil, öğrencilerine bilgiye nerede ve nasıl ulaşacağını gösteren bir yol gösterici rolündedir. Öğrenci ise daha aktif, araştıran, sorgulayan ve belirli farkındalıkları olan birey rolündedir. Bu yaklaşımda öğretmene önemli sorumluluklar düşmektedir (Uzunboylu ve Hürsen, 2011, s. 454-455).

Öğrencilerin gerekli becerileri kazanabilmeleri, öğretmenlerin öğretim sürecinde etkin yöntemleri ve uygun materyalleri kullanarak öğretim yapmalarına bağlıdır. Öğretmenler öğrencilerine, mevcut bilgileri ezberletmek yerine, kavramalarını sağlamalı, karşılaşılan yeni durumlar karşısında problem çözme becerilerini geliştirmeli, bilimsel yöntem ve süreçleri kullanmayı öğretmelidirler. Erden'e göre (2007) öğretim yöntem ve tekniklerinin etkililiği üzerinde yapılan araştırmalar bütün öğrenmeler için gerekli tek bir öğretim yönteminin olmadığını göstermektedir. Özellikle uygulamalı bir alana sahip olan beden eğitiminde, öğretim yönteminin seçiminde sınıf mevcudu, malzeme ve tesislerin varlığı yöntemin belirlenmesinde önemli kriterler olarak kabul edilse de; öğrencinin yaş ve yetenek seviyesi de öğretim yöntem ve tekniklerin seçiminde büyük öneme sahiptir (Tamer ve Pular, 2001, s. 28). Özellikle ders esnasında öğretmenin farklı yöntem, teknik ve öğrenme yollarından yararlanması öğretimin bireyselleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Öğrenmede bireysel farklılıkların var olduğu dikkate alındığında; farklı öğretim yöntem ve teknikleri öğrencinin tam öğrenmeyi gerçekleştirmesini kolaylaştıracaktır.

Beden eğitiminde yaygın olarak sunuş ve buluş yaklaşımları kullanılmaktadır (Mosston ve Ashworth, 2008, s. 53). Sunuş yolu ile öğrenme geleneksel yöntemde olduğu gibi daha çok öğretmen merkezli yaklaşımın özelliklerini göstermektedir. Bu yaklaşımda komut, alıştırma, eşli çalışma, kendini denetleme ve katılım stili olmak üzere öğretmenin öncülüğünde gerçekleştirilen teknikler kullanılmaktadır. Bir diğer yaklaşım ise çağdaş öğrenme yaklaşım özellikleri ile benzerlik göstermekte olup, öğrenciyi merkeze alan öğrencinin yaparak yaşayarak öğrenmesine fırsat sunan buluş yöntemidir. Bu yaklaşım yönlendirilmiş buluş, problem çözme, öğrencinin başlatması, kendi kendine öğretme tekniklerini içermektedir.

Öğretmenin derste birden fazla duyu organına hitap eden öğretim yöntem ve tekniğini kullanması, öğrencilerin derse olan dikkatlerinin dağılmasını önleyebilir, öğretimi bireyselleştirebilir ve böylece öğrenmeyi kalıcı hale getirebilir. Öğretmenlerin yöntem konusunda seçici olabilmeleri, onların sahip oldukları yöntem zenginliği ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Klein, Matkins ve Waver (1999) yapmış oldukları çalışmada öğretmenler arasında en yaygın olarak kullanılan öğretim yöntemleri arasında, sıkıcı ve etkisiz yöntem olarak nitelendirilen düz anlatım ve soru-cevap yöntemleri kullanıldığı tespit edilmiştir. Beden eğitimi derslerinde ise anlatım, gösterip yaptırma ve alıştırma tekniklerine yer verildiği söylenebilir.

Yüksek öz-yeterlik inancının kazanılmasında, hizmet öncesi eğitim-öğretimde öğretmen adaylarının kazandıkları bilgi ve becerilerin önemi büyüktür. Bozpolat, Uğurlu, Usta ve Şimşek'in (2016, s. 91) öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, öğretmen adaylarının öğretim tekniklerinin seçimi ve kullanımı konusundaki yetersiz bilgiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Yılmaz ve Namlı'nın (2017, s. 3070) öğretmenlik uygulamasına katılan öğretmen adaylarının mesleki yeterliklerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada; öğretmen adaylarının konu eksikliği olduğu, öğretimi çeşitlendiremedikleri, farklı yaklaşımlar kullanmadıkları saptanmıştır. Ertan ve Çiçek'in (2003, s. 81) çalışmasında öğretmenlerin daha çok sunuş yoluyla öğrenme yaklaşımının içerdiği komut ve alıştırma yöntemlerini kullandıkları görülmüştür.

Beden eğitimi derslerinde kullanılan yöntemlerin çeşitlendirilemediği; anlatım, gösterip yaptırma gibi kısmen öğretmen kısmen öğrencinin merkezde yer aldığı tekniklerin tercih edildiği literatürde görülmektedir. Beden eğitimi öğretmen adaylarının sahip oldukları öz-yeterlik algısı ve öğretim tekniklerini seçebilme yeterliği arasında ilişki olabileceği, bu değişkenlerin birbirini etkileyen unsurlar olduğu öngörülmektedir. Bu amaçla konuya ilişkin yapılan literatür taraması yapılmıştır. Ancak, beden eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları ve öğretim tekniklerini kullanma yeterliğinin birlikte incelendiği çalışmanın mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada; beden eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik

inancı ve öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algılarını farklı değişkenler açısından incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemler cevaplandırılmıştır.

1. Öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları ile öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algıları puan ortalamaları hangi düzeydedir?
2. Öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları ile öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Katılımcıların öğretmen öz-yeterlik inançları, öğretim tekniklerini seçme yeterlik algılarının anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
4. Katılımcıların öz-yeterlik inançları ve öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı puan ortalamaları, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Katılımcıların öz-yeterlik inançları ve öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı puan ortalamaları ile akademik not ortalamaları arasında anlamlı ilişki var mıdır?
6. Katılımcıların öz-yeterlik inançları ve öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı puan ortalamaları, okudukları bölüme göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
7. Katılımcıların öz-yeterlik inançları ve öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı puan ortalamaları, mezun oldukları lise türüne göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın deseni, çalışma grubu, verilerin toplanması ve verilerin analizi başlıklarına yer verilmiştir.

Araştırma Deseni

Araştırmada geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu veya olayla ilgili görüşlerinin, tutumlarının alındığı, olgu ve olayların kendi koşulları içinde ve olduğu gibi betimlenmeye çalışıldığı tarama yöntemi (Karasar, 2005) kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma, 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılı bahar yarıyılında, Kırıkkale Üniversite'si Spor Bilimleri Fakültesi 3. ve 4. sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma, fakülte'deki farklı bölümden (Öğretmenlik n=66, Antrenörlük=38, Yöneticilik=79 ve Rekreasyon=44) olmak üzere toplam 227 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu seçiminde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile kullanılmıştır. Katılımcıların "Öğretim yöntem ve teknikleri" dersini almaları ölçüt olarak belirlenmiştir. Farklı bölümlerdeki öğrencilerin formasyon almış ya da alıyor olmalarına dikkat edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak, "Kişisel Bilgi Formu", "Öğretmen öz-yeterlik İnançları ölçeği" ve "Öğretmen adayları öğretim tekniklerini seçebilme yeterlikleri algısı ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmaya konu olan öğretmen adaylarının öğretmen yeterlik inançları hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulan 'Kişisel Bilgi Formu' hazırlanmıştır. Bu form, katılımcıların cinsiyet, not ortalaması, okudukları bölüm, mezun oldukları lise türü gibi bağımsız değişkenleri içermektedir.

Öğretmenlik Öz-yeterlik Ölçeği: Çapa, Çakıroğlu & Sarıkaya (2005) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan "Öğretmen Öz-yeterlik Ölçeği", öğrenci sorumluluk yeterliliği, öğretim stratejileri yeterliliği ve sınıf yönetimi yeterliliği olmak üzere üç alt faktör ve 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçme aracı 9'lu Likert tipi olup, ölçekten alınabilecek en düşük puan 24 iken, en yüksek puan 216'dır. Ölçeğin geneli ve alt boyutlarının güvenilirliğine ilişkin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin geneli için bu değer 0.95 iken; alt boyutları için bu değer 0.85 ile 0.88 arasında değişmektedir. Mevcut çalışma kapsamında da ölçeğin yapı geçerliği ve güvenilirliği sınanmıştır. Bu araştırma kapsamında toplanan veriler üzerinde hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ise 0.92 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik değerleri "Öğrenci sorumluluk yeterliliği" için 0.93, "Öğretim stratejileri yeterliliği" için 0.88 ve "Sınıf yönetimi yeterliliği" için 0.85 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğine kanıt sağlamak amacıyla yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleri $\chi^2/df=1.26$, RMSEA=0.062, GFI=0.87, AGFI= 0.88, CFI=0.94, NFI= 0.95, IFI=0.95, PNFI= 0.83 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler ölçeğin üç faktörlü yapısının mevcut çalışma grubunda da doğrulandığını

göstermektedir. Yirmi dört maddeden oluşan üç faktörlü yapının madde faktör yük değerleri 0.67 ile 0.85 arasında değerler alırken, maddelere ilişkin t değerleri ise 14.48 ile 19.10 arasında değişmektedir.

Öğretmen Adayları Öğretim Tekniklerini Seçebilme Yeterliği Ölçeği: Fırat Durdukaya vd. (2017) tarafından geliştirilen ölçme aracı “Teknik seçimine ilişkin olumlu öngörü” ve “Teknik seçimine ilişkin olumsuz öngörü” olmak üzere iki faktör ve 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçme aracı 5’li likert tipinde olup, ölçekten alınabilecek en düşük puan ve yüksek puan sırasıyla 22 ve 110’dur. Güvenirlige ilişkin hesaplanan Cronbach Alpha değeri ölçeğin geneli için 0.90’dır. Alt boyutları için sırasıyla 0.92 ve 0.88’dir. Mevcut çalışma kapsamında ölçme aracının geçerlik ve güvenilirlik değerleri hesaplanmıştır. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ölçeğin geneli için 0.86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik değerleri ise “Teknik seçimine ilişkin olumlu öngörü” için 0.70 ve “Teknik seçimine ilişkin olumsuz öngörü” için 0.82’dir. Ölçeğin yapı geçerliğine kanıt sağlamak amacıyla yapılan Doğrulamalı Faktör Analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleri $\chi^2/df=1.34$, RMSEA=0.057, GFI=0.89, AGFI= 0.87, CFI=0.96, NFI= 0.95, IFI=0.96, PNFI= 0.85 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler ölçeğin iki faktörlü yapısının mevcut çalışma grubunda da doğrulandığını göstermektedir. Yirmi iki maddeden oluşan iki faktörlü yapının madde faktör yük değerleri 0.62 ile 0.88 arasında değerler alırken, maddelere ilişkin t değerleri ise 10.24 ile 17.18 arasında değişmektedir.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 22 İstatistiksel Paket Programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde istatistikî yöntem olarak; frekans, aritmetik ortalama, standart sapma, t-testi, Tek Yönlü Varyans Analizi, basit doğrusal regresyon analizi ve Pearson Correlation testi kullanılmıştır. Verilerin parametrik testlerin ön şartlarını sağlayıp sağlamadığına Çarpıklık ve Basıklık değerleri ve Levene testi sonuçları incelenerek karar verilmiştir (Büyüköztürk, 2008). Ayrıca ölçme araçlarının geçerliğine ilişkin Doğrulamalı Faktör Analizi yapılmıştır. Bunun için Lisrel 8.7 Paket Programından faydalanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde katılımcılardan elde edilen “Öğretim Tekniklerini Seçebilme” ve “Öğretmen Öz-yeterlik Ölçeği” puan ortalamalarının bazı değişkenler açısından analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Ölçme araçlarından elde edilen puanların dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Ölçme Araçlarının Puan Dağılımları

Boyutlar	Madde Sayısı	N	Ort	Ss	Çarpıklık	Basıklık	Min.	Max.
Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü	15	227	4.03	0.89	-0.93	1.10	1.00	5.00
Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü	7	227	3.39	1.34	-0.37	-1.22	1.00	5.00
Öğretim Teknikleri Seçme(Toplam)	22	227	3.71	0.83	-0.22	-0.57	1.00	5.00
Öğrenci Yükümlülüğü	8	227	6.85	1.08	0.99	0.94	3.75	9.00
Öğretim Stratejileri	8	227	6.91	1.05	-0.56	0.49	3.63	9.00
Sınıf Yönetimi	8	227	7.00	1.09	-0.51	-0.13	3.38	9.00
Öğretmen Öz-yeterlik (Toplam)	24	227	6.92	0.97	-0.60	0.19	3.58	9.00

Tablo 1’deki bulgulara göre, katılımcıların öğretim tekniklerini seçebilme ölçeği toplam puan ortalaması 3.71 ± 0.83 ’dür. Öğretim tekniklerini seçebilme öz-yeterlik inancı ölçeği alt boyutu puan ortalaması 4.03 ± 0.89 ile “Olumlu Öngörü” boyutunda iken, “Olumsuz Öngörü” boyutu puan ortalaması $3.39 \pm 0.1.34$ ’dür. Çalışmadaki bir diğer ölçme aracı olan öğretmen adaylarının öz-yeterlik inancı ölçeğinden aldıkları toplam puan ortalamasının 6.92 ± 0.97 olduğu görülmüştür. Bu ölçeğin alt boyutlarında en yüksek ortalama 7.00 ± 1.09 ile “Sınıf Yönetimi” boyutunda iken, en düşük puan ortalaması 6.85 ± 1.08 ile “Öğrenci Yükümlülüğü” alt boyutundadır. Çalışmadaki her iki ölçme araçlarının çarpıklık ve basıklık değerleri dikkate alındığında dağılımın normal değerler arasında olduğu söylenebilir.

Katılımcıların öğretmenlik öz-yeterlik inancı toplam puan ortalamaları ve öğretim tekniklerini seçebilmeye yönelik puan ortalamaları arasında anlamlı ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizi sonucu elde edilen veriler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. *Öz-Yeterlik Toplam ve Alt Boyutları İle Öğretim Teknikleri Ölçeği Toplam Puan Ortalamaları Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizi*

	<i>Öğrenci Yükümlülüğü</i>	<i>Öğretim Stratejileri</i>	<i>Sınıf Yönetimi</i>	<i>Toplam Ölçek*</i>
Öğretim Tekniklerini Seçebilme r	.118	.225**	.210**	.210**

p<.001**

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların öğretim tekniklerini seçebilme ve öğretmenlik öz-yeterlik inancı puan ortalamaları arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=.210^{**}$, $p<.001$). Öğretmenlik öz-yeterlik inancı ölçeği alt boyutlarından olan Öğrenci Yükümlülüğü ($r=.118$, $p>.001$) ile öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik puan ortalaması arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır. Öz-yeterlik inancı ölçeği alt boyutlarından öğretim Stratejileri ($r=.225^{**}$, $p<.001$) ve sınıf yönetimi ($r=.210^{**}$, $p<.001$) ile öğretim tekniklerini seçebilme ölçeği puan ortalaması arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu bulgulardan katılımcıların öğretmenlik öz-yeterlik inancı puan ortalamasının olumlu olması öğretim tekniklerini seçebilme yeterliklerini olumlu etkilediği şeklinde bu durumu açıklamaktadır.

Öğretmenlik öz-yeterlik inancının öğretim tekniklerini seçebilme yeterliğini yordama gücünü belirlemek için yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda elde edilen veriler Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. *Öz-Yeterlik İnancının Öğretim Teknikleri Seçebilmeyi Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi*

<i>Değişken</i>	<i>B</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>B</i>	<i>T</i>	<i>P</i>	<i>R²</i>	<i>F</i>
Sabit	2.521	4.902	2.521	6.495	.000	.041	9.691
Öğretim Teknikleri	.173	.047	.203	3.113	.000		

R=.203, R²=.041, F_(1,226)= 9.691, p<.01

Tablo 3’deki bulgular dikkate alındığında; öğretmenlik öz-yeterlik inancı ölçeğinin bağımsız değişken, öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısının bağımlı değişken olarak kullanıldığı regresyon analizi sonuçlarına göre bağımlı değişkenin açıklanma düzeyi istatistiksel olarak anlamlıdır [R=.203, R²=.041, F(1, 226)=9.691, p<.01]. Öğretim teknikleri seçebilme değişkenine ilişkin toplam varyansın % 0.041’ini öğretmenlik öz-yeterlik inancı bağımsız değişkeni ile açıklanmıştır. Ortaya çıkan F_(1,226)= 9.691 değeri, katılımcıların öğretmenlik öz-yeterlik inancı öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısını anlamlı düzeyde açıkladığını göstermektedir.

Araştırmaya katılan katılımcıların öğretmenlik öz-yeterlik inancı toplam ve alt boyutlarının, cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla yapılan t-testi analizi sonucunda elde edilen veriler Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. *Katılımcıların Cinsiyetine Göre Öğretmenlik Öz-yeterlik İnancı Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarına İlişkin T-Testi Analizi Sonuçları*

<i>Cinsiyet</i>	<i>Kadın(n=70)</i>		<i>Erkek(n=157)</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>		
Öğrenci Yükümlülüğü	6.75	0.95	6.89	1.14	-0.943	0.34
Öğretim Stratejileri	6.80	0.99	6.96	1.07	-1.019	0.30
Sınıf Yönetimi	6.85	1.02	7.06	1.12	-1.382	0.16
Ölçek (Toplam)	6.80	0.94	6.97	0.99	-1.210	0.22

p>.05

Tablo 4’te, katılımcıların öğretmen öz-yeterlik inancı ölçeğinden aldıkları toplam puan ortalamasının onların cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için yapılan t-testi analizi sonucu verilmiştir. Katılımcıların öğretmenlik öz-yeterlik inançları cinsiyete göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir (p>.05).

Araştırmaya katılan katılımcıların öğretim tekniklerini seçebilme algısı toplam ve alt boyutlarının, cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla yapılan t-testi analizi sonucunda elde edilen veriler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Öğretim Tekniklerini Seçebilme Yeterlik Algısı Toplam ve Alt Boyut Puanlarına İlişkin T-Testi Analizi Sonuçları

Cinsiyet	Kadın (n=70)		Erkek (n=157)		t	p
	Ort.	Ss	Ort.	Ss		
Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü	3.25	0.28	3.29	0.57	-0.278	0.49
Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü	2.80	0.74	2.90	0.53	-0.034	0.28
Ölçek (Toplam)	3.17	0.45	3.22	0.56	-1.976	0.55

p>.05

Tablo 5'te, katılımcıların öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı toplam puan ve alt boyutlarda cinsiyete göre farklılaşma göstermediği belirlenmiştir (p>.05). Katılımcıların öğretmen öz-yeterlik algıları toplam ve alt boyutlarının, akademik not ortalamaları ile nasıl bir ilişkiye sahip olduğunu tespit etmek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon analizi sonucunda elde edilen veriler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmen Öz-yeterlik Algısı İle Akademik Not Ortalaması Arasındaki İlişki

Boyutlar	N	Akademik Not Ortalaması	
		R	p
Öğrenci Yükümlülüğü	227	.061	0.36
Öğretim Stratejileri	227	.156	0.01*
Sınıf Yönetimi	227	.114	0.08
Ölçek (Toplam)	227	.121	0.06

Tablo 6'a göre; katılımcıların öğretmen öz-yeterlik ölçeğinden aldıkları puan ortalaması ile akademik not ortalaması arasında anlamlı ilişki tespit edilmemiştir (p>0.001). Katılımcıların akademik not ortalaması onların öğretmenlik öz-yeterlik algısı ile ilişkili değildir. Sadece katılımcıların öğretmen öz-yeterlik algısı ile ölçeğin alt boyutlarından olan "Öğretim Stratejileri" arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişki mevcuttur (r=.114, p>.001). Akademik not ortalaması ile öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan analiz sonucu elde edilen bulgular Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlik Tekniklerini Seçebilme Yeterliği İle Akademik Not Ortalaması Arasında Anlamlı Bir İlişkiye Yönelik Korelasyon Testi Sonuçları

Boyutlar	N	Akademik Not Ortalaması	
		r	p
Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü	227	.164	0.01*
Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü	227	.071	0.28
Ölçek (Toplam)	227	.145	0.02*

Katılımcıların öğretmenlik tekniklerini seçebilme yeterlik algıları ile akademik not ortalamaları arasındaki korelasyon katsayısı, akademik not ortalaması ile toplam ölçek ve alt boyutlarından "Olumlu Öngörü" arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki (p<0.05) olduğunu göstermektedir (Tablo 7). Diğer bir deyişle, akademik not ortalaması arttıkça katılımcıların öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algılarında artış meydana geldiği söylenebilir. Katılımcıların öğrenim gördükleri bölüme göre öğretmenlik öz-yeterlik ölçeğinden aldıkları puan ortalamasının farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda elde edilen veriler Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmen Öz-yeterlik Algısı Katılımcıların Okudukları Bölüme Göre Farklılık Gösterip Göstermediğini Tespiti İçin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Bölüm	1. Öğretmenlik (n=66)	2. Antrenörlük (n=38)	3. Yöneticilik (n=79)	4. Rekreasyon (n=44)
-------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-------------------------

	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>AF</i>
Öğrenci Yükümlülüğü	6.76	0.84	6.68	1.67	7.08	0.96	6.71	0.14	1.92	0.12	-
Öğretim Stratejileri	6.91	1.11	6.66	1.07	7.13	0.93	6.73	0.14	2.31	0.76	-
Sınıf Yönetimi	6.88	0.97	6.62	1.26	7.28	0.99	6.52	0.14	3.62	0.01	3-2
Ölçek(Toplam)	6.85	0.89	6.65	1.36	7.16	0.92	6.48	0.13	2.97	0.03	3-2 1-4

Tablo 8'e göre, katılımcıların okudukları bölüme göre Öğretmen Öz-yeterlik Algıları Ölçeği puan ortalaması ($F_{(3,226)}=2.97$, $p<0.05$) ile Sınıf Yönetimi ($F_{(3,226)}=3.62$, $p<0.01$) alt boyutundan alınan puanların anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. Toplam ölçekten alınan puanlar incelendiğinde yöneticilik bölümünde okuyan öğrencilerin öğretmenlik öz-yeterlik algısı antrenörlük bölümünde okuyan öğrencilerden istatistiksel olarak yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca ölçeğin genelinde öğretmenlik bölümünde okuyan öğrencilerin öğretmenlik öz-yeterlik algısı rekreasyon bölümünde okuyan öğrencilerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Katılımcıların öğrenim gördükleri bölüme göre öğretim tekniklerini seçebilme yeterlikleri ölçeğinden aldıkları puan ortalamasının farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda elde edilen veriler Tablo 9'de verilmiştir.

Tablo 9. Öğretmen Öğretim Tekniklerini Seçebilme Algısı Katılımcıların Okudukları Bölüme Göre Farklılık Gösterip Göstermediğini Tespit İçin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Bölüm	1.Öğretmenlik (n=66)		2. Antrenörlük (n=38)		3. Yöneticilik (n=79)		4.Rekreasyon (n=44)		<i>F</i>	<i>p</i>	<i>AF</i>
	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>			
Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü	4.09	0.85	3.61	0.89	4.05	0.68	4.13	0.65	3.85	0.01*	1-2
Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü	3.16	1.42	2.99	1.11	3.74	1.34	3.45	1.26	3.76	0.01*	3-2
Ölçek(Toplam)	4.03	0.89	3.30	0.68	3.90	0.94	3.79	0.69	4.82	0.00*	3-2

Tablo 9 dikkate alındığında; katılımcıların okudukları bölüme göre Öğretim Tekniklerini Seçebilme Ölçeği ($F_{(3,226)}=4.82$, $p<0.05$) ile Olumlu Öngörü ($F_{(3,226)}=3.85$, $p<0.05$) ve Olumsuz Öngörü ($F_{(3,226)}=3.76$, $p<0.05$) alt boyutlarından alınan puanların anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. Toplam ölçekten alınan puanlar incelendiğinde yöneticilik bölümünde okuyan öğrencilerin ölçeğin genelinden elde ettikleri puan ortalaması; antrenörlük bölümünde okuyan öğrencilerin puan ortalamasından istatistiksel olarak yüksek olduğu görülmektedir. Ölçek puanları faktör bazında incelendiğinde Olumlu Öngörü alt boyutunda öğretmenlik bölümü öğrencileri antrenörlük bölümünde okuyan öğrencilerin puanlarından daha yüksek olduğu saptanmıştır. Olumsuz Öngörü alt boyutunda ise bölümü spor yöneticiliği olan öğrencilerin puan ortalaması antrenörlük bölümü öğrencilerinden daha yüksektir. Başka bir ifadeyle Olumlu Öngörü boyutu hariç; toplam ölçek ve Olumsuz Öngörü boyutunda bölümü spor yöneticiliği olan katılımcıların en yüksek puana sahip olduğu söylenebilir (Tablo 9).

Katılımcıların mezun oldukları lise türüne göre öğretmenlik öz-yeterlik ölçeğinden aldıkları puan ortalamasının farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda elde edilen veriler Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Öğretmen Öz-yeterlik Algısı Katılımcıların Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Farklılık Gösterip Göstermediğini Tespiti İçin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Lise Türü	1.Anadolu Lisesi (n=121)		2. Spor Lisesi (n=58)		3. Meslek Lisesi (n=48)		<i>F</i>	<i>p</i>	<i>AF</i>
	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>			
Öğrenci Yükümlülüğü	6.85	1.00	6.82	0.96	6.88	1.41	0.40	0.96	-
Öğretim Stratejileri	6.95	1.03	7.01	0.98	6.70	1.15	1.24	0.28	-
Sınıf Yönetimi	7.01	1.07	7.12	1.07	6.80	1.18	1.38	0.31	-
Ölçek (Toplam)	6.94	0.97	6.98	0.92	6.80	1.04	0.53	0.58	-

ANOVA sonuçları, mezun oldukları lise türüne göre Öğretmen Öz-yeterlik Algısı Ölçeği ($F_{(2,226)}=0.58, p>0.05$) ile Öğrenci Yükümlülüğü ($F_{(2,226)}=0.40, p>0.05$), Öğretim Stratejileri ($F_{(2,226)}=0.28, p>0.05$) ve Sosyal Destek ($F_{(2,226)}=0.31, p>0.05$) alt boyutlarından alınan puanların anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Bu bulguya göre, mezun olunan lise türüne göre ölçekten ve alt boyutlarından alınan puanların ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel açıdan anlamlı değildir (Tablo 10). Katılımcıların mezun oldukları lise türüne göre öğretim tekniklerini seçebilme ölçeğinden aldıkları puan ortalamasının farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda elde edilen veriler Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Öğretim Tekniklerini Seçebilme Yeterlik Algısı Katılımcıların Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Farklılık Gösterip Göstermediğini Tespiti İçin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Lise Türü	1. Anadolu Lisesi (n=66)		2. Spor Lisesi (n=38)		3. Meslek Lisesi (n=79)		F	p	AF
	Ort.	Ss	Ort.	Ss	Ort.	Ss			
Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü	4.05	0.75	4.09	0.70	3.92	0.11	0.57	0.56	-
Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü	3.46	1.37	3.26	1.36	3.37	0.18	0.43	0.65	-
Ölçek (Toplam)	3.76	0.87	3.68	0.78	3.64	0.11	0.37	0.68	-

ANOVA sonuçları, mezun oldukları lise türüne göre Öğretim Tekniklerini Seçebilme Yeterlik Algısı Ölçeği ($F_{(2,226)}=0.68, p>0.05$) ile Olumlu Öngörü ($F_{(2,226)}=0.56, p>0.05$) ve Olumsuz Öngörü ($F_{(2,226)}=0.65, p>0.05$) alt boyutlarından alınan puanların anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Bu bulguya göre, mezun olunan lise türüne göre ölçekten ve alt boyutlarından alınan puanların ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel açıdan anlamlı değildir (Tablo 11).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Beden eğitimi öğretmen adaylarının mesleki öz-yeterlik inançları ve öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelendiği çalışmada; öğretmen adaylarının “Öğretim tekniklerini seçebilme” ölçeğinden ortalama değerin üzerinde puana (3.71 ± 0.83) sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca “öğretmen öz-yeterlik” ölçeğinden de ortalama değerin üzerinde puana (6.92 ± 0.97) sahip oldukları belirlenmiştir. Bu durum beden eğitimi öğretmen adaylarının sahip oldukları mesleki yeterlik inançlarının öğretim yöntemlerini seçebilme yeterlik algılarına da olumlu derecede yansıdığı şeklinde yorumlanabilir. Ölçme araçları arasındaki ilişki düzeyini belirlemek amacıyla, “Öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı” ile mesleki yeterlik inancının toplam ve alt boyutları arasındaki ilişki korelasyon analiziyle belirlenmiştir. Sonuç olarak; öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı ile öğretmen yeterlik toplam puan ortalaması, öğretim stratejileri ve sınıf yönetimi boyutları arasında düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişki saptanmışken ($p<0.01$); öğrenci yükümlülüğü boyutunda bir ilişki tespit edilmemiştir ($p>0.01$). Mesleki yeterlik inancının alt boyutları olan öğretim stratejileri ve sınıf yönetiminin öğretim tekniklerini seçebilme algısı ile ilişkili olması, bu becerilerin kazandırılmasında beden eğitimi öğretmen adaylarının aktif olarak rol almasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca öğretim teknikleri seçebilme değişkenine ilişkin toplam varyansın % 0.041’ini öğretmenlik öz-yeterlik inancı bağımsız değişkeninin açıkladığı çalışmada belirlenmiştir.

Çalışmada beden eğitimi öğretmen adaylarının öğretmen öz-yeterlik algısı ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır ($p>0.05$). Bu bulguyu destekler nitelikte çalışmalar literatürde yer almaktadır. Nakip ve Özcan’ın (2016) beden eğitimi öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada öğretmen öz-yeterliğinde cinsiyete göre anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Atasoy ve Şahin’de (2017, s. 665) beden eğitimi öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada öz-yeterliğin cinsiyete göre değişmediği bulgusunu elde etmiştir. Cinsiyete göre farklılık olmamasının nedeni; beden eğitimi öğretmen adaylarının almış oldukları eğitim-öğretim programının aynı olması, aynı ortamda, benzer yaşantılara sahip olmaları ile açıklanabilir. Ayrıca eğitimde sunulan fırsat eşitliğinin kız çocuklarına sağladığı özgüven duygusu ve kendine olan inancın mesleki hayata olumlu yansması da bu sonuca neden olmuş olabilir. Yine de çalışmadaki bulgular dikkate alındığında; erkeklerin puan ortalamasının (6.97 ± 0.99) kadınlardan

(6.80±0.94) daha yüksek olduğu görülmektedir. Kafkas, Açık, Çoban ve Karademir'in (2010) beden eğitimi öğretmenlerinin öz-yeterliklerini incelediği çalışmada benzer bulguya ulaşılmıştır. Demirtaş, Cömert ve Özer 'de (2011, s.103) öğretmen adayları ile gerçekleştirdiği çalışmada erkeklerin öğretmen öz-yeterlik inancının kadınlardan daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Literatürde cinsiyet ve öğretmen öz-yeterlik inancı konusunda yapılan çalışmalar dikkate alındığında; farklı sonuçları ortaya koyan çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu farklılığın kaynağı öğretmen adaylarının inanç durumlarından kaynaklı olduğu söylenebilir.

Mevcut çalışmada beden eğitimi öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu bulguyu destekler nitelikte çalışmalar literatürde yer almaktadır. Kayabaşı'nın (2012) öğretmenlerin öğretim sürecinde kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri konulu çalışmasında cinsiyet değişkeni ile öğretim yöntem ve tekniklerini tercih etme nedenleri arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Çimen ve Yılmaz'ın (2013) öğretmen adaylarının öğretim yöntem ve teknikleri uygulamalarına ilişkin yeterlik algılarını inceledikleri çalışmada; cinsiyetin öğretmen adaylarının öğretim yöntem ve tekniklerini kullanma yeterlik algısının oluşmasında önemli bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Öğretmenlerin öz-yeterlik algıları ile öğrenme-öğretme anlayışları arasındaki ilişkinin incelendiği başka bir çalışmada, cinsiyet ve öğrenme-öğretme anlayışının öğretmenlerin öz-yeterlik algısı üzerinde etkisi olmadığını göstermiştir (Ocak, Ocak ve Kutlu-Kalendar, 2017, s. 1858).

Akademik olarak yüksek not ortalamasına sahip öğretmen adaylarının öğretmenlik bilgi ve becerisi açısından istenilen seviyeye sahip olduğu şeklinde bir algı kaçınılmaz olarak oluşmaktadır. Zimmerman ve Kitsantas'ın (2005, s. 174) çalışmasında; öz-yeterlik ile akademik başarı arasında olumlu yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ancak öğretmen adaylarının öz-yeterlik inancı ve akademik not ortalaması arasında anlamlı ilişki olmadığına dair literatürde çalışmalar da yer almaktadır. Mevcut çalışmada da beden eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inancı ile akademik not ortalaması arasında anlamlı ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Sadece ölçeğin alt boyutu olan öğretim stratejileri ile akademik not ortalaması arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki saptanmıştır. Ünlü, Kaşkaya ve Kızılkaya'nın (2017, s. 659) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarını inceledikleri çalışmada, akademik not ortalaması mesleki öz-yeterlik algılarını etkilenmediği sonucuna ulaşmıştır. Nakip ve Özcan (2016, s. 789) beden eğitimi öğretmenlerinin öz-yeterlik inançlarını araştırdığı çalışmada, akademik not ortalaması ile öz-yeterlik arasında bir ilişki olmadığını bulmuştur. Akademik not ortalaması ve öğretmen adayların öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan analiz sonucunda; ölçme aracının geneli ve teknik seçimine ilişkin olumlu öngörü boyutunda düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu durum öğretmen adaylarının akademik not ortalamaları arttıkça, öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algılarının da arttığı şeklinde açıklanabilir.

Öğretim tekniği olarak öğretmenlerin kullanmış oldukları yaklaşımlar geleneksel ve çağdaş öğretim yaklaşımları olarak sınıflandırılmaktadır. Öğretim teknikleri açısından kendisini yeterli bulmayan öğretmen ya da öğretmen adayının öğretimi çeşitlendirebilecek teknikler yerine kendisinin aktif olduğu anlatım tekniklerini tercih ettikleri söylenebilir. Yapılan çalışmalar bu bilgiyi doğrular niteliktedir (Kayabaşı, 2012). Yılmaz ve Namlı'nın (2017, s. 3070) beden eğitimi öğretmen adayları ve uygulama öğretmenlerinin yeterliklerini inceledikleri çalışmada; uygulama öğretmenleri öğretmen adaylarının eğitim ve öğretimi çeşitlendiremediklerini belirttikleri görülmüştür. Aslantaş'a (2011, s. 499) göre bu durumun nedeni, öğretmenlerin hizmet içi eğitim sürecinde öğretim teknikleri, tekniklerin seçimi ve kullanımı konusunda yeterli bilgiyi alamamaktan kaynaklıdır. Kilmen, Kösterelioğlu ve Kösterelioğlu'nun (2007) farklı bölümlerde öğrenim gören öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme araç ve yaklaşımlarına ilişkin yeterlik algılarını inceledikleri çalışmada; öğretmen adaylarının ölçme değerlendirme araç ve yaklaşımları konusunda kendilerini yetersiz ya da kısmen yeterli gördükleri belirlenmiştir. Benzer şekilde farklı branştaki öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise; öğretmenlik uygulamasına katılan öğretmen adaylarının farklı yöntem ve teknikleri yeterince uygulayamadıkları, böylece bu konularda deneyim kazanamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Aynı çalışmada öğretmen adayları anlatma ve soru sorma tekniğini yaygın olarak kullanabildikleri, diğer teknikler açısından kendilerini yetersiz hissettikleri tespit edilmiştir. Bu deneyimler, öğretmen adaylarının hizmet içi eğitimdeyken, pedagojik bilgi ve becerileri iyi kavrayarak, öğretmenlik uygulamasında uygulamaya koyarak elde edebilecekleri tecrübe ile kısmen de olsa kazanılabilecektir. Mevcut çalışmada, beden eğitimi öğretmen adaylarının öğretmen öz-yeterlikleri ve öğretim tekniklerini seçebilme algısına ilişkin yapılan analiz sonucu; spor yöneticiliği öğrencilerinin sınıf yönetimi boyutu ve ölçeğin genelinde antrenörlük öğrencilerinden daha yüksek öz-yeterliğe sahip oldukları,

aynı zamanda öğretim tekniklerini seçebilme yeterliklerinin de antrenörlük bölümü öğrencilerinden yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Beden eğitimi öğretmenliği öğrencilerinin öğretmen öz-yeterliklerinin ise rekreasyon öğrencilerinden yüksek olduğu, öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısının da ölçeğin alt boyutu olan teknik seçimine ilişkin olumlu öngörü 'de antrenörlük öğrencilerinden yüksek olduğu tespit edilmiştir. Beden eğitimi öğretmenliği, antrenörlük ve rekreasyon bölümün daha yüksek YGS puanı ile öğrenci kabul etmektedir. Ayrıca spor yöneticiliği bölümü öğrencileri de YGS puanı ile tercih yapmaktadır. Dolayısıyla akademik başarıları diğer bölümlere göre yüksek olduğundan, öğrencilerin öğretmenlik bilgi ve becerilerine yönelik ilgi ve yeterlik algıları da yüksek olduğu düşünülmektedir.

Beden eğitimi öğretmen adaylarının mezun oldukları lise türü ile öğretmen mesleki yeterlik algıları ve öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Yaman, Cansüngü-Koray ve Altunçekiç (2005) yapmış oldukları çalışmada öğretmen adaylarının mezun oldukları lise türüne göre öğretmen öz-yeterlik algısı arasında anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Literatürde bu bulgunun aksini ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Kafkas, Açak, Çoban ve Karademir'in (2010) beden eğitimi öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, meslek lisesi mezunlarının kendilerini diğer lise mezunlarından daha yetersiz gördükleri tespit edilmiştir. Spor lisesi mezunu öğrencilerin ise kendilerini daha yeterli gördükleri tespit edilmiştir. Bu durum nedeni, spor lisesi mezunu öğretmen adaylarının bilgi ve becerilere daha fazla maruz kalmalarından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak beden eğitimi öğretmen adaylarının cinsiyetleri öz-yeterlik inançları ve öğretim tekniklerini kullanabilme yeterlik algılarının belirleyicisi olmadığı araştırmada saptanmıştır. Öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algılarının beden eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları arttıkça öğretim tekniklerini kullanabilme yeterlik algısında da artış olduğu belirlenmiştir. Akademik başarının öz-yeterlik inancının öğretim stratejileri boyutu ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca akademik başarı öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bu sonuç öğretmen adaylarının öğretim stratejileri ve öğretim tekniklerini seçebilme gibi bilişsel kazanımların akademik başarı ile ilişkili olduğu anlamına gelmektedir. Beden eğitimi öğretmen adaylarının akademik başarıları öz-yeterlik algıları ve öğretim stratejileri düşük düzeyde de olsa ilişkili olması öz-yeterlik ve öğretim tekniklerini seçme yeterliği arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Öğretmen adaylarının öğretmenlik öz-yeterlik inancı ile öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı ve mezun oldukları lise türü arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç beden eğitimi öğretmen adaylarının lisans öğrenimi boyunca mesleğe ilişkin aldıkları eğitimin onların lisede aldıkları eğitimden kaynaklı farklılıkları ortadan kaldırmış olabileceği anlamına gelmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgular dâhilinde, aşağıdaki önerilere yer verilebilir:

- Öğretmen adaylarına hizmet öncesi eğitimde elde ettikleri teorik bilgileri uygulamaya dönüştürülmesi için gerekli koşulların sağlanması gerekmektedir.
- Öğretmen adaylarının sahip oldukları öz-yeterlik inancının yüksek olması, öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısını olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle hizmet öncesinde öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarını yükseltecek uygulamalara fırsat verilmelidir.
- Öğretmen adaylarının yeterliğine katkı sağlayabilecek bilgi ve becerinin hizmet öncesi eğitimde kazandırılması, onların gelecekte mesleklerinin yetki ve sorumluluklarını daha iyi uygulamaya koymalarına fırsat sunacaktır.
- Spor liseleri müfredat açısından spor ve spora özgü ders içeriklerine daha fazla yer vermektedir. Bu durum spor lisesinde öğrenim gören öğrencilerin en azından konu alanı açısından diğer lise mezunlarından teorik ve uygulama bilgi ve beceri bakımından daha donanımlı olmasını gerektirmektedir. Ancak çalışmada lise türünün beden eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik ve öğretim tekniklerini seçebilme yeterlik algısı açısından bir farklılık göstermemiştir. Bu açıdan spor liselerinin işlevselliğini konu edinen bir çalışma tasarlanarak, amacına hizmet etme durumu gözden geçirilebilir.
- Çalışma sadece nicel araştırma yaklaşımı ile tasarlanmıştır. Bir başka çalışmada, elde edilen sonuçların nedenlerinin daha ayrıntılı olarak incelenebilmesi için nicel bulguların nitel yaklaşımla desteklendiği bir karma araştırma kurgulanabilir.

Kaynakça

- Arslantaş, H. İ. (2011). Öğretim elemanlarının öğretim stratejileri-yöntem ve teknikleri, iletişim ve ölçme değerlendirme yeterliklerine yönelik öğrenci görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 487-506.
- Atasoy, M. ve Şahin, C. (2017). Beden eğitimi öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği özyeterlikleri ile öğrencileri tanıma yeterliğini kazanma düzeyleri. *Pegem Atıf İndeksi*, 661-670.
- Ashton, P. (1984). Teacher efficacy: A motivational paradigm for effective teacher education. *Journal of Teacher Education*, 35(5), 28-32.
- Bilen, K. (2014). Mikro öğretim tekniği ile öğretmen adaylarının öğretim davranışlarına ilişkin algılarının belirlenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 181-203.
- Bozpolat, E., Uğurlu, C. T., Usta, H. G. ve Şimşek, A. S. (2016). Öğrenci ve öğretim elemanlarının öğretim yöntem ve tekniklerine ilişkin görüşleri: Nitel bir araştırma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 83-95.
- Büyüköztürk, Ş. (2008). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (9.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çapa, Y., Çakıroğlu, J. ve Sarıkaya, H. (2005). Öğretmenlik özyeterlik ölçeği Türkçe uyarlamasının geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 30(137), 74-81.
- Çimen, O. ve Yılmaz, M. (2013). Biyoloji öğretmen adaylarının öğretim yöntem ve teknikleri uygulamalarına ilişkin yeterlik algıları. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 51-65.
- Demirtaş, H., Cömert, M. ve Özer, N. (2011). Öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 96-111.
- Demirel, M. (2009). Sınıf öğretmenlerinin ve okul yöneticilerinin karakter eğitimine ilişkin öz-yeterlik inançları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(37), 36-49.
- Denzine, G. M., Cooney, J. B. ve McKenzie, R. (2005). Confirmatory factor analysis of the Teacher Efficacy Scale for prospective teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 75(4), 689-708.
- Erden, M. (2007). *Eğitim bilimlerine giriş*. Ankara: Arkadaş Yayıncılık.
- Ertan, H. ve Çiçek, Ş. (2003). Türkiye’de ilköğretim beden eğitimi derslerinde öğrenci başarısının değerlendirilmesine ilişkin yaklaşımlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 76-83.
- Fırat Durdukaya, S., Yardımcıel, E., Beseren, H. ve Özbek, S. (2017). Öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı ölçeği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(61), 397-411.
- Gratton, C. ve Jones, I. (2004). Analyzing data II: Qualitative data analysis. *Research Methods For Sport Studies*, 217-227.
- Guskey, T. R. ve Passaro, P. D. (1994). Teacher efficacy: A study of construct dimensions. *American Educational Research Journal*, 31(3), 627-643.
- Kafkas, M. E., Açak, M., Çoban, B. ve Karademir, T. (2010). Beden eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik algıları ile mesleki kaygıları arasındaki ilişki. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 93-111.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kayabaşı, Y. (2012). Öğretmenlerin öğretim sürecinde kullandıkları öğretim yöntem ve teknikleri ile bunları tercih etme nedenleri. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(27), 45-65.
- Kilmen, S., Kösterelioğlu, M. A. ve Kösterelioğlu, İ. (2007). Öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme araç ve yaklaşımlarına ilişkin yeterlik algıları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 129-140
- Kinzie, M. B., Delcourt, M. A. ve Powers, S. M. (1994). Computer technologies: Attitudes and self-efficacy across undergraduate disciplines. *Research in Higher Education*, 35(6), 745-768.
- Klien, B. S., Matkins, J. J. ve Weaver, S. (1999). Initiation of a collaborative approach for elementary science methods courses: Teaching across collaborative highways (TEACH). *Electronic Journal Of Science Education*, 4(1).
- Milner, H. R. ve Hoy, A. W. (2002, April). Knowledge of self in the development of teacher expertise. In Unpubl paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, Session (Vol. 26, No. 3).
- Mosston, M. ve Ashworth, S. (2008). *Teaching physical education* (1st online ed.). Retrieved January 3, 2009.
- Nakıp, C. ve Özcan, G. (2016). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik öz-yeterlik inançları ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki ilişki. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3).
- Ocak, G., Ocak, İ. ve Kutlu-Kalender, M. D. (2017). Öğretmenlerin öz-yeterlik algıları ile öğretme-öğrenme anlayışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(5), 1851-1864.
- Odds, D. A. M (2004). Trend in duth vocational education teacher training in terms of personal quality. In International Conference on VET Teacher Training. Vol.1: VET Teacher Training (pp.347-354). Ankara: SVET.
- Önen, F., Mertoglu, H., Saka, M. ve Gürdal, A. (2008). Hizmet içi eğitimin öğretmenlerin proje ve proje tabanlı öğrenmeye ilişkin bilgilerine ve proje yapma yeterliklerine etkisi: ÖPYEP örneği. *Abi Evren Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 137-158.
- Pajares, F. (1997). Current directions in self-efficacy research. *Advances in Motivation and Achievement*, 10(149), 1-49.
- Pendergast, D., Garvis, S. ve Keogh, J. (2011). Pre-service student-teacher self-efficacy beliefs: An insight into the making of teachers. *Australian Journal of Teacher Education*, 36(12), 4.
- Tamer, K. ve Pular, A. (2001). *Beden eğitimi ve sporda öğretim yöntemleri*. Ankara: Kozan Ofset.
- Tschannen-Moran, M. ve Hoy, A. W. (2001). Teacher efficacy: Capturing an elusive construct. *Teaching and Teacher Education*, 17(7), 783-805.

- Uzunboylu, H. ve Hürsen, Ç. (2011). Lifelong learning competence scale (LLCS): The study of validity and reliability. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(41).
- Ünlü, İ., Kaşkaya, A. ve Kızılkaya, M. F. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2).
- Wheatley, K. F. (2005). The case for reconceptualizing teacher efficacy research. *Teaching and Teacher Education*, 21(7), 747-766.
- Yaman, S., Cansüngü-Koray, Ö. ve Altunçekiç, A. (2004). Fen bilgisi öğretmen adaylarının özyeterlik inanç düzeylerinin incelenmesi üzerine bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 3, 355-364.
- Yılmaz, A. ve Namlı, S. (2017). The opinions of supervising teachers and teacher candidates participated to teaching practice about professional competency. *Journal of Human Sciences*, 14(3), 3061-3077.
- Zimmerman, B. J. ve Kitsantas, A. (2005). Homework practices and academic achievement: The mediating role of self-efficacy and perceived responsibility beliefs. *Contemporary Educational Psychology*, 30(4), 397-417.

EXTENDED ABSTRACT

The concept of self-efficacy is important in achieving success in almost every field, in using the authority and responsibility in the best way and it is important in making the best possible and professional competence. This concept describes the knowledge, skills and attitudes which must be possessed to have the teachers to fulfill required duties and responsibilities, if it is evaluated in terms of teacher. In relation with this knowledge and skills, the selection of the teaching methods according to the needs and characteristics of the students comes first. With reference to this point, the aim of the research is to determine the self-efficacy perceptions of physical education teacher candidates in order to choose the self-efficacy beliefs and teaching techniques.

The research was designed with the relational scanning model from the quantitative research approach. The research was carried out amount third and fourth year students in Kırıkkale University Faculty of Sports Sciences in 2017-2018 academic years, spring semester while the students continued their education. A total of 227 students, 66 of the Department of Physical Education and Sports Teaching, 38 of the Department of Coaching Education, 79 of the Department of Sports Management and 44 of the Department of Recreation were included in the study on the basis of voluntary participation. In this study, the data collected by the researchers was used to obtain general demographic information such as gender, grade point average, department of education, high school graduation type through Personal Information Form. 9 Likert type teaching self-efficacy measurement instrument consisting of 24 items adapted to Turkish by Çapa, Çakıroğlu and Sankaya (2005) was used. The measurement tool has sub-dimensions such as classroom management competence, teaching strategies competence and student responsibility competence. Cronbach's Alpha internal consistency coefficient calculated on the data collected within the scope of the study was 0.92. To determine the competencies of selecting teaching methods, the teacher candidates to choose teaching techniques proficiency scale developed by Fırat Durdukaya et al. (2017) was applied. The measurement tool is in the type of 5 Likert and consists of 22 items and has two sub-dimensions: "positive foresight for technical selection" and "negative foresight for technical selection". Descriptive statistics (arithmetic mean, standard deviation), independent groups t-test, one-way variance analysis, simple linear regression analysis and Pearson correlation test were used. Data from the study were analyzed using SPSS 22 Statistical Package Program. Statistical methods were used for analysis of data: frequency, arithmetic mean, standard deviation, t-test, one-way variance analysis, simple linear regression analysis and Pearson Correlation test. It was decided whether the data met the preliminary conditions of parametric tests by examining the deviation and tightness values and Levene test results (Büyüköztürk, 2008). In addition, confirmatory factor analysis was performed regarding the validity of measurement instruments. Lisrel 8.8 Package Program has been used for this purpose. As a result, the total score average of teacher candidates was 6.92 ± 0.97 .

At the lower dimensions of the scale, the highest average is 7.00 ± 1.09 for the 'Classroom Management' and the lowest average score is 6.85 ± 1.08 for the 'Student Obligation'. There was a meaningful correlation between the selection of the teaching techniques and self-efficacy belief scores with a low positive direction ($R=.210$, $p<.001$). Teaching self-efficacy beliefs and the obligation of the student which is one of the sub-dimensions of the scale ($r=.118$, $p>.001$) there was no significant correlation between the average of proficiency points and the ability to choose teaching techniques. It was

determined that the total score average of the participants received from the teacher self-efficacy measure did not differ according to their gender ($p>.05$). There were no significant correlations between the average score and the academic grade average of the participants from the teacher self-efficacy scale ($p>0.001$). There was a positive and low level correlation between the correlation coefficient between the student's ability to choose teaching techniques and the academic grade average ($P<0.05$). When the scores obtained from the total scale are examined, it is observed that the self-efficacy perception of the students for teachers studying in the management department is statistically higher than the students studying in the coaching department ($p>0.05$). In addition, it was determined in general for the scale that the self-efficacy perception for teachers in students in the teaching department were higher than the students in the recreation department ($p>0.05$). The difference between the mean scores obtained from the scale and subscales of the participants according to the type of high school they graduated from is not statistically significant ($p>0.05$). It was found that the teacher candidates had a score above average (3.71 ± 0.83) and a score above average (6.92 ± 0.97) from the “ability to choose teaching techniques” scale, and this could be interpreted as positively reflected in the ability to select the teaching methods according to the students in the perceptions of the teacher candidates. Among the findings obtained from the study, it is recommended that teacher candidates be provided with the necessary conditions to convert the theoretical knowledge they obtained in pre-service education into practice and that teacher candidates be given opportunities to practice to increase their self-efficacy beliefs.

Üniversitede Öğrenim Gören Elit Düzey Bocce Sporcularının Rekreasyon Faaliyetlerine Yönelik Tatmin ve Benlik Algısı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi¹

Fatih YAŞARTÜRK² ve Okan AYDIN³

Öz

Bu araştırma üniversitede öğrenim gören elit düzey bocce sporcularının rekreasyon faaliyetlerine yönelik tatmin ve benlik algısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya üniversitelerde öğrenim gören, 106 (57 kadın ve 49 erkek) gönüllü elit düzey bocce sporcuları katılım sağlamıştır. Araştırmada, katılımcıların benlik algı düzeylerinin ölçülmesi amacıyla Marsh, Hey, Johnson ve Perry (1997) tarafından geliştirilen Çağlar, Aşçı ve Kelecek (2017) tarafından Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan "Elit Sporcu Benlik Algısı Envanteri (ESBAE)" kullanılmıştır. Ayrıca katılımcıların rekreasyon faaliyetlerine yönelik tatminlerin ölçülmesi amacı ile Beard ve Ragheb (1980) tarafından geliştirilen Karlı, Polat, Yılmaz ve Koçak (2008) tarafından Türkçeye uyarlanıp geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan "Serbest Zaman Tatmin Ölçeği (SZTÖ)" kullanılmıştır. Ayrıca elde edilen verilerin SPSS 23.0 paket programında çözümlenmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistik, t-testi, Kruskal Wallis, Pearson Korelasyon katsayısı ile analiz yapılmıştır. Araştırmanın bulgularında, t-Testi sonuçlarında "cinsiyet" değişkenine göre ESBAE "algılanan beceri", "vücut uygunluğu", "aerobik uygunluk", "genel performans", "toplam benlik algısı" ve SZTÖ "psikolojik tatmin" alt boyutlarının anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p < 0,05$) ve kadın sporcuların lehine daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Ayrıca sporcularının benlik algıları ile serbest zaman tatminleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda katılımcıların benlik saygısı ve serbest zaman tatmin düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Elit Düzey Bocce Sporcuları, Serbest Zaman Tatmin, Benlik Algısı

Investigation of the Relationship between Satisfaction and Self Perception Levels of Recreational Activities of Elite Level Bocce Athletes Studying in University

Abstract

This study was conducted to investigate the relationship between satisfaction and self-perception levels of recreational activities of elite bocce athletes studying at university. 106 volunteer elite bocce athletes (57 females and 49 males) from universities participated in the study. In order to measure the self-perception levels of the participants, "Elite Sportsman Self-Perception Inventory (ESBAE)", which was developed by Marsh, Hey, Johnson, and Perry (1997) and whose Turkish validity and reliability study was used. In addition, Leisure Satisfaction Scale (LSS), which was developed by Beard and Ragheb (1980) by Karlı, Polat, Yılmaz and Kocak (2008), was used to measure the satisfaction of the participants in recreation activities. In addition, the obtained SPSS 23.0 package program was analyzed. In the analysis of the data descriptive statistics, t-test, Kruskal Wallis, Pearson Correlation coefficient was analyzed. In the findings of the study, it was determined that ESBAE "perceived skill", "body fitness", "aerobic fitness", "overall performance", "total self-perception" and SZT "psychological satisfaction" sub-dimensions differed according to the "gender" variable. ($p < 0.05$) and it was found to be higher in favor of female athletes. In addition, there was a positive and moderate relationship between self-perception of athletes and free time satisfaction. In line with the findings obtained from the research, it can be said that the participants' self-esteem and free time satisfaction levels are high.

Key Words: Elite Level Bocce Athletes, Leisure Satisfaction, Self-Perception

Atıf İçin / Please Cite As:

Yaşartürk, F. ve Aydın, O. (2020). Üniversitede öğrenim gören elit düzey bocce sporcularının rekreasyon faaliyetlerine yönelik tatmin ve benlik algısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 449-461.

Geliş Tarihi / Received Date: 18.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.06.2019

¹ Bu çalışma Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi Anabilim Dalında, Doç. Dr. Fatih YAŞARTÜRK danışmanlığında Yüksek Lisans tezi olarak yürütülmüştür.

² Doç. Dr. - Bartın Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, fatihyasarturk@gmail.com - ORCID: 0000-0003-4934-101X

³ Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, okann.aydinn@gmail.com - ORCID: 0000-0002-7130-0831

Giriş

Spor günümüz toplumlarında insanoğlunun vazgeçemediği eylemlerden biri haline gelmiştir. Bireylerin isteğine göre şekillenip çok çeşitli spor branşları meydana gelmiştir. Spor her yaş grubuna yönelik amatör veya profesyonel bir şekilde uygulanabilen ve geniş kitlelere hitap eden bir izleyici kitlesine sahiptir.

Spor; insanoğlunun ilk zamanlarından itibaren var olup günümüzde bile netleşmiş bir tanıma sahip değildir. Kişilerin icra ettikleri eylemlerden bazıları spor olarak nitelendirilmektedir. Kendine has kurallara sahip ve izleyene keyif veren mutlu eden rekabetçi yapıya sahip aktivitelerdir (Zorba, 2006).

Bocce, insanların geneli tarafından bilinen ve izlenen futbol, basketbol voleybol vb. spor dallarından biri olmamasına rağmen her gün artan oyuncusu ve izleyicisiyle yurt içinde ve dışında büyük kitlelere ulaşmış bir tür spor daldır. Bocce sistemi dört farklı oyundan oluşmaktadır. Bunlar raffa, volo, petank ve çim topudur (Tükenmez, 2014). Anadolu topraklarını boccenin doğduğu yer olarak nitelendirmemiz yanlış olmaz. Antik dönemlerde ki buluntular bir yana, ilk çağlar da Avrupa medeniyetlerinin bocce sporunu Anadolu medeniyetlerinden öğrendiği söylenebilir. Roma imparatorluğuna aktarımın M.Ö. 600'lü yıllarda Anadolu'da yaşayan Yunanlılar tarafından olduğunu heykel ve resimlerden bu çıkarıma ulaşıldığını tarihçiler söylemektedir (Türkmen, 2011). Bocce branşının yaygınlaşması ülkemizde de elit düzey sporcular yetişmesini teşvik etmektedir. Özellikle son yıllarda alınan Balkan, Avrupa ve Dünya dereceleri ülkemizde bocce branşına olan yoğunluğu arttırmakta ve bu sporcuları etkileyen faktörlerin incelenmesinde ilgi kaynağı olmaktadır.

Benlik kavramı, insanın kendine karşı olan bakış açısı ve kendisini algılaması olarak ifade edilebilir. Kişi kendisinin kim olduğuna dair bulduğu cevaplar; niteliklerine, yetkinliklerine, kişisel ve toplumsal değer yargılarına, gaye ve ilkelerine yöneliktir. Doğum sonrası bebekler çevresiyle bedenini bir bütün olarak görürler ve zaman içerisinde ihtiyaçları doğrultusunda bedenlerinin farkına varırlar. Bununla beraber benliğinin ilk kavranması oluşmaya başlanır. İlk etapta ile sonrasında çevre ile bu etkileşim devam eder. Benlik gelişiminin olumlu yönde olabilmesi için çocukluğundan itibaren, aile ve çevre tarafından bireye ilgi ve alaka, sevgi, güven, öz saygı, kabul görme hissinin verilmesi gerekmektedir. Bunlar olumsuz şekilde gelişirse benlik gelişimde olumsuz bir hal alır. (Megep, 2013). Bir başka tanım ise benlik algısını şu şekilde özetler, "Hayatın ilk yıllarında başlayarak kişinin çevresiyle etkileşimi sonucu kazandığı geri bildirimler ve birebir yaşadığı tecrübeler ile oluşur" (Kuzgun, 1996).

Benlik (self), sosyal psikolojide önemli araştırma konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel olarak da sosyal psikologların üzerinde durdukları ilk konular arasında yer alır. Benlik kavramı (self-concept) terimi, kişinin, kendi hakkındaki düşüncelerinin bütününe ifade etmektedir. Bu açıdan benlik kavramı, kişinin kendisi, vasıfları ve özellikleri hakkında sahip olduğu genel fikir olarak tanımlanabilir; dolayısıyla bir kişinin, kendisine ilişkin bilişsel temsillerini içeren algılarının bir özeti gibi düşünülebilir (Yavuzer, 2001).

Fiziksel benlik algısı, fiziksel aktivite ve sosyal beceri ilişkisine bakıldığında; düzenli fiziksel aktivite faaliyetleri bireylerin fiziksel görünüşlerini istenilen şekle getirdiği gibi beden imgesi ve benlik saygısını olumlu açıdan etkilemektedir. Düzenli fiziksel aktivite gerçekleştiren bireylerin benlik algıları, düzenli fiziksel aktivite yapmayanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (Kuru, 2003). Bütün spor branşların da etkili olacağı düşünüldüğü gibi bocce branşında da benlik algısı önemli bir faktör olarak yer almaktadır. Bu yüzden, serbest zamanda bireylere mutluluk, doyum ve tecrübe kazanımı sağlayan rekreasyon faaliyetleri benlik algısı üzerinde etkili olacaktır.

Rekreasyon, spor, fiziksel egzersiz, sanat ve oyun formlarını kullanarak kişiliğin yaratıcı bir şekilde ifade edilmesi anlamına gelen bir kavramdır. Hareketten daha çok duyguları konu edinen rekreasyon, serbest zamanda bireysel doyum beklentisi ile yer alınan aktivitelerdir. Bireysel bir karşılıktır, psikolojik bir reaksiyondur, bir tutumdur, bir yaklaşımdır, bir yaşam biçimidir (Tekin, Amman & Tekin, 2009).

Kişilerin sosyal, psikolojik ve kültürel açıdan gelişiminde etkili olan serbest zaman faaliyetleri insanın topluma sosyal ve ekonomik açıdan daha çok katkıda bulunmasına imkân sağlamaktadır. Serbest zamanların önemli olmasının bir sebebi de bireylerde çeşitli doyumlara yol açmasıdır. Bir başka yönüyle boş zaman faaliyetleri, bireylerin sosyalleşmesi toplumla bütünleşmesi gibi açılardan da etkili olabilmektedir (Özkalp, 1997).

Bireylerin katıldıkları serbest zaman etkinliklerinden istedikleri faydayı sağlayıp sağlayamadıklarını, beklentilerini karşılayıp karşılamadıklarını ve bu faaliyetlere katılmaktan dolayı mutlu olup olmadıklarını ölçmek, onların serbest zamanlarını değerlendirirken daha mutlu ve tatminkâr olmalarını sağlayacak tedbirlerin alınmasında ve onların memnuniyet düzeyleri doğrultusunda sağlanan serbest zaman etkinliklerini geliştirmekte ve hatta etkinlik yelpazesini genişletmekte önemli bilgiler sağlayabilir (Karlı, Polat, Yılmaz ve Koçak 2008). Serbest zaman doyum kavramı ise bireylerin serbest rekreatif etkinlikler sonunda bireysel ihtiyaçlarını karşılamaları sonucunda edindikleri pozitif duygular olarak tanımlanmaktadır (Siegenthaler ve O'Dell, 1998). Serbest zaman etkinliklerine özellikle aktif olarak katılımın bireyde olumlu duygular oluşturduğu yönünde çeşitli araştırmalar mevcuttur (Caldwell vd., 1992; Murphy, 2003; Şener, 2009; Yaşartürk, vd., 2017). Ayrıca serbest zaman doyumunu, kişilerin serbest zaman etkinliklerinden algıladığı doyum düzeyini gösterir (Du Cap, 2002).

Bu bilgiler ışığında araştırmanın amacı, üniversitede öğrenim gören elit düzey bocce sporcularının rekreasyon faaliyetlerine yönelik tatmin ve benlik algısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Ayrıca üniversite öğrenim gören elit düzey bocce sporcularının rekreasyon faaliyetlerine yönelik tatmin ve benlik algısı düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelemiş ve aralarındaki ilişki belirlenmiştir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır: Üniversitede öğrenim gören elit düzey bocce sporcularının;

1. Rekreasyon faaliyetlerine yönelik tatmin ve benlik algısı düzeyleri nasıldır?
2. Rekreasyon faaliyetlerine yönelik tatmin ve benlik algısı düzeyleri; cinsiyet, yaş, günlük serbest zaman süresi ve millilik derecesine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Serbest Zaman Tatmin Ölçeği ile Elit Sporcu Benlik Algısı Envanteri alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkiisel tarama modelinde yürütülmüştür. Tarama araştırmaları geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2008). Fraenkel ve Wallen (2009) tarama araştırmalarının asıl amacının bir gruba ait özelliklerin betimlenmesi olduğunu ifade etmektedir. Korelasyonel olarak da adlandırılan ilişkiisel tarama modellerinde ise iki ya da daha fazla değişkenin birlikte değişimi incelenmektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016).

Evren - Örneklem

Araştırmaya çeşitli üniversitelerde öğrenim gören, elit düzey bocce sporcuları katılmıştır. Sporcular gönüllü olarak çalışmaya katılmıştır. Katılımcıların 57 kadın 49 erkek olmak üzere toplam 106 kişiden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak demografik özelliklerin belirlenmesi amacıyla kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Katılımcıların benlik algı düzeylerinin ölçülmesi amacıyla "Elit Sporcu Benlik Algısı Envanteri" kullanılmıştır. Ayrıca rekreasyon faaliyetlerine yönelik tatmin düzeyinin ölçülmesi amacı için "Serbest Zaman Tatmin Ölçeği" kullanılmıştır.

Elit Sporcu Benlik Algısı Envanteri: Elit Sporcu Benlik Algısı Envanteri ile sporda başarı için gerekli olan fiziksel ve zihinsel uygunluk yetilerinde sporcuların kendilerini algılamalarını değerlendirmektedir. Ölçek niteliği gösteren envanter; Mars vd. (1997) tarafından geliştirilmiş Çağlar, Aşçı ve Kelecek (2017) tarafından Türkçeye uyarlanarak geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ölçekte algılanan beceri, vücut uygunluğu, aerobik uygunluk, anaerobik uygunluk, zihinsel beceri ve genel performans olmak üzere altı alt boyutta toplanan 29 madde yer almaktadır. Ölçekteki maddeler 6'lı Likert (1= Tamamen Yanlış ile 6= Tamamen Doğru) tipinde derecelendirilmiştir.

Serbest Zaman Tatmin Ölçeği: Üniversite öğrencilerinin serbest zamanlarını değerlendirme şekillerine yönelik tatmin düzeylerini belirlemek amacıyla Beard ve Ragheb (1980) tarafından geliştirilen Karlı, Polat, Yılmaz ve Koçak (2008) tarafından Türkçeye uyarlaması gerçekleştirilen "Serbest Zaman Tatmin Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçekte psikolojik, eğitim, sosyal, rahatlama, fizyolojik ve estetik olmak üzere toplam 6 boyutta toplanan 39 madde yer almaktadır. Ölçekteki maddeler 5'li likert tipinde (Benim için hemen hemen hiç geçerli değil - Benim için hemen hemen her zaman geçerli) derecelendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, SPSS 23.0 paket programı kullanılmıştır. Betimsel istatistik, t-testi, Kruskal Wallis, Pearson Korelasyon katsayısı ile analiz yapılmıştır. Sonuçlar bu analizler ışığında belirlenmiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılan 106 sporcunun demografik özelliklerine göre dağılımları incelenmiştir. Demografik özellikleri olarak cinsiyet, yaş günlük serbest zaman ve millilik dereceleri ele alınmıştır. Sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Yüzde ve Frekans Değerleri

Değişkenler	Kategoriler	f	%
Cinsiyet	Kadın	57	53,8
	Erkek	49	46,2
Yaş	21 yaş ve altı	50	47,2
	21 yaş üstü	56	52,8
Günlük serbest zaman	1-2 saat	46	43,4
	3-4 saat	40	37,7
	5-6 saat	20	18,9
Millilik derecesi	A Milli	15	14,2
	B Milli	35	33,0
	C Milli	56	52,8

Tablo 1. incelendiğinde araştırma kapsamında görüşleri alınan bocce sporcularının % 53,8' inin (n=57) kadın % 46,2'sinin (n=49) erkek olduğu, % 47,2'sinin (n=50) 21 yaş ve altında olduğu, % 52,8'inin (n=56) yaşının 22 ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bocce sporcularının % 43,4'ünün (n=46) günlük 1-2 saat serbest zamanı bulunduğunu belirttikleri görülmektedir. Sporcuların % 37,7'sinin (n=40) günlük serbest zamanı 3-4 saat iken % 18,9'unun (n=20) ise 5-6 saattir. Ayrıca sporcularının % 14,2'si (n=15) A Milli, % 33,0'u (n=35) B Milli, % 52,8'i (n=56) C Milli derecesine sahiptir.

Tablo 2. Katılımcıların Benlik Algılarının Cinsiyet Değişkenine Göre t-Testi Sonuçları

Benlik algısı	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Algılanan beceri	Kadın	57	23,40	3,84	104	1,998	0,048*
	Erkek	49	21,88	4,01			
Vücut uygunluğu	Kadın	57	18,60	3,57	104	2,724	0,008*
	Erkek	49	16,59	4,01			
Aerobik uygunluk	Kadın	57	18,32	2,64	104	2,617	0,010*
	Erkek	49	16,88	3,02			
Anaerobik uygunluk	Kadın	57	22,23	3,43	104	1,718	0,089
	Erkek	49	21,08	3,42			
Zihinsel beceri	Kadın	57	23,07	3,17	104	1,826	0,071
	Erkek	49	21,88	3,56			
Genel performans	Kadın	57	27,95	4,04	104	2,208	0,029*
	Erkek	49	26,14	4,37			
Benlik algısı (toplam)	Kadın	57	133,56	17,33	104	2,581	0,011*
	Erkek	49	124,45	19,01			

*p<0,05

Tablo 2 incelendiğinde üniversitelerde öğrenim gören bocce sporcularının cinsiyetlerine göre anaerobik ($t_{(104)}=1,718$; $p>0,05$) ve zihinsel beceri ($t_{(104)}=1,826$; $p>0,05$) benlik algılarının anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Sporcuların algılanan beceri ($t_{(104)}=1,998$; $p<0,05$), vücut uygunluğu ($t_{(104)}=2,724$; $p<0,05$), aerobik uygunluk ($t_{(104)}=2,617$; $p<0,05$), genel performans ($t_{(104)}=2,208$; $p<0,05$) ve genel olarak sporcu benlik algılarının ($t_{(104)}=2,581$; $p<0,05$) cinsiyetlerine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Ortalama puanlar incelendiğinde kadın sporcuların erkek sporculara göre algılanan beceri, vücut uygunluğu, aerobik uygunluk, genel performans ve sporcu benlik algılarının anlamlı bir şekilde daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Serbest Zaman Tatmin Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre t-Testi Sonuçları

<i>Serbest zaman tatmini</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	\bar{X}	<i>SS</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Eğitim	Kadın	57	39,14	4,00	104	1,093	0,277
	Erkek	49	38,16	5,19			
Fizyolojik	Kadın	57	25,12	3,13	104	0,032	0,975
	Erkek	49	25,14	3,41			
Estetik	Kadın	57	16,89	1,83	104	0,102	0,919
	Erkek	49	16,94	2,60			
Rahatlama	Kadın	57	17,37	2,26	104	0,921	0,359
	Erkek	49	16,88	3,21			
Sosyal	Kadın	57	34,18	4,36	104	0,643	0,522
	Erkek	49	34,76	4,93			
Psikolojik	Kadın	57	34,30	4,38	104	2,004	0,048*
	Erkek	49	32,39	5,43			
Serbest zaman tatmini (toplam)	Kadın	57	167,00	17,19	104	0,899	0,371
	Erkek	49	163,45	23,37			

*p<0,05

Tablo 3 incelendiğinde üniversitelerde öğrenim gören bocce sporcularının cinsiyetlerine göre eğitim ($t_{(104)}=1,093$; $p>0,05$), fizyolojik ($t_{(104)}=0,032$; $p>0,05$), estetik ($t_{(104)}=0,102$; $p>0,05$), rahatlama ($t_{(104)}=0,921$; $p>0,05$), sosyal ($t_{(104)}=0,643$; $p>0,05$) tatminlerinin ve genel olarak serbest zaman tatminlerinin ($t_{(104)}=0,899$; $p>0,05$) anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bununla beraber sporcuların serbest zamanlardaki psikolojik tatminlerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir değişiklik düzeyi gösterdiği belirlenmiştir ($t_{(104)}=2,004$; $p<0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde kadın sporcuların ($34,30\pm 4,38$), erkek sporculara ($32,39\pm 5,43$) göre psikolojik tatminlerinin daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır.

Tablo 4. Katılımcıların Benlik Algılarının Yaş Değişkenine Göre t-Testi Sonuçları

<i>Benlik algısı</i>	<i>Yaş</i>	<i>N</i>	\bar{X}	<i>SS</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Algılanan beceri	21 yaş ve altı	50	21,84	4,03	104	2,135	0,035*
	21 yaş üstü	56	23,46	3,80			
Vücut uygunluğu	21 yaş ve altı	50	16,56	3,91	104	2,869	0,005*
	21 yaş üstü	56	18,66	3,63			
Aerobik uygunluk	21 yaş ve altı	50	17,12	2,54	104	1,801	0,075
	21 yaş üstü	56	18,13	3,13			
Anaerobik uygunluk	21 yaş ve altı	50	20,84	3,64	104	2,473	0,015*
	21 yaş üstü	56	22,46	3,12			
Zihinsel beceri	21 yaş ve altı	50	21,84	3,48	104	1,975	0,051
	21 yaş üstü	56	23,13	3,21			
Genel performans	21 yaş ve altı	50	25,96	4,56	104	2,704	0,008*
	21 yaş üstü	56	28,14	3,75			
Benlik algısı (toplam)	21 yaş ve altı	50	124,16	18,79	104	2,800	0,006*
	21 yaş üstü	56	133,98	17,32			

*p<0,05

Tablo 4'de yer alan bilgiler incelendiğinde sporcuların yaşlarına göre aerobik uygunluk ($t_{(104)}=1,801$; $p>0,05$) ve zihinsel beceri ($t_{(104)}=1,975$; $p>0,05$) benlik algılarının anlamlı bir değişiklik göstermediği belirlenmiştir. Üniversitelerde öğrenim gören bocce sporcularının yaşlarına göre algılanan beceri ($t_{(104)}=2,135$; $p<0,05$), vücut uygunluğu ($t_{(104)}=2,869$; $p<0,05$), anaerobik uygunluk ($t_{(104)}=2,473$; $p<0,05$), genel performans ($t_{(104)}=2,704$; $p<0,05$) ve genel olarak sporcu benlik algılarının ($t_{(104)}=2,800$; $p<0,05$) ise anlamlı farklılıklar gösterdiği saptanmıştır. Ortalama puanlar incelendiğinde 21 yaşın üzerindeki sporcuların 21 yaş ve altındakilere göre söz konusu sporcu benlik algılarının anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Serbest Zaman Tatmin Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre t-Testi Sonuçları

Serbest zaman tatmini	Yaş	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Eğitim	21 yaş ve altı	50	38,28	4,69	104	0,865	0,389
	21 yaş üstü	56	39,05	4,52			
Fizyolojik	21 yaş ve altı	50	24,52	3,43	104	1,856	0,066
	21 yaş üstü	56	25,68	3,00			
Estetik	21 yaş ve altı	50	16,84	2,61	104	0,329	0,743
	21 yaş üstü	56	16,98	1,80			
Rahatlama	21 yaş ve altı	50	16,78	3,19	104	1,290	0,200
	21 yaş üstü	56	17,46	2,23			
Sosyal	21 yaş ve altı	50	34,10	5,40	104	0,722	0,472
	21 yaş üstü	56	34,75	3,80			
Psikolojik	21 yaş ve altı	50	32,82	4,85	104	1,169	0,245
	21 yaş üstü	56	33,95	5,05			
Serbest zaman tatmini (toplam)	21 yaş ve altı	50	162,54	23,44	104	1,359	0,177
	21 yaş üstü	56	167,88	16,75			

*p<0,05

Tablo 5’de görüldüğü gibi üniversitelerde öğrenim gören bocce sporcularının eğitim ($t_{(104)}=0,865$; $p>0,05$), fizyolojik ($t_{(104)}=1,856$; $p>0,05$), estetik ($t_{(104)}=0,329$; $p>0,05$), rahatlama ($t_{(104)}=1,290$; $p>0,05$), sosyal ($t_{(104)}=0,722$; $p>0,05$), psikolojik ($t_{(104)}=1,169$; $p>0,05$) tatminlerinin ve genel olarak serbest zaman tatminlerinin ($t_{(104)}=1,359$; $p>0,05$) anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle 21 yaş ve altındaki sporcularla 21 yaşın üstündeki sporcuların serbest zaman tatminlerinin hem alt boyutlarda hem de genel olarak benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Benlik Algılarının Günlük Serbest Zamanlarına Göre Hesaplanan Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Ölçek	Günlük serbest zaman	N	Sıra \bar{X}	X^2	sd	p
Algılanan beceri	1-2 saat	46	46,02	9,142	2	0,010*
	3-4 saat	40	53,51			
	5-6 saat	20	70,68			
Vücut uygunluğu	1-2 saat	46	41,58	19,280	2	0,000*
	3-4 saat	40	55,89			
	5-6 saat	20	76,15			
Aerobik uygunluk	1-2 saat	46	47,33	3,499	2	0,174
	3-4 saat	40	59,36			
	5-6 saat	20	55,98			
Anaerobik uygunluk	1-2 saat	46	45,33	5,960	2	0,051
	3-4 saat	40	58,78			
	5-6 saat	20	61,75			
Zihinsel beceri	1-2 saat	46	47,90	13,803	2	0,001*
	3-4 saat	40	48,60			
	5-6 saat	20	76,18			
Genel performans	1-2 saat	46	49,67	16,144	2	0,000*
	3-4 saat	40	45,73			
	5-6 saat	20	77,85			
Benlik algısı (toplam)	1-2 saat	46	45,14	10,911	2	0,004*
	3-4 saat	40	53,70			
	5-6 saat	20	72,33			

*p<0,05

Tablo 6’da yer alan bilgiler incelendiğinde sporcuların günlük serbest zamanlarına göre aerobik uygunluklarının ($X^2_{(2)}=3,499$; $p>0,05$), anaerobik uygunluklarının ($X^2_{(2)}=5,960$; $p>0,05$) anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle günlük serbest zamanı 1-2 saat, 3-4 saat, 5-6 saat olan sporcuların aerobik ve anaerobik uygunluklarına yönelik algılarının benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Bocce sporcularının algıladıkları becerilerinin ($X^2_{(2)}=9,142$; $p<0,05$), vücut uygunluklarının ($X^2_{(2)}=19,280$; $p<0,05$), zihinsel becerilerinin ($X^2_{(2)}=13,803$; $p<0,05$), genel performanslarının ($X^2_{(2)}=16,144$; $p<0,05$) ve genel sporcu benlik algılarının ($X^2_{(2)}=10,911$; $p<0,05$) günlük serbest zamanlarına göre anlamlı bir

değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Hesaplama sonucunda günlük serbest zamanı 5-6 saat olan sporcuların sporcu benlik algılarının ($140,65 \pm 9,34$); serbest zamanı 1-2 saat ($124,83 \pm 20,08$) ve 3-4 saat ($128,90 \pm 18,28$) olan sporculardan anlamlı bir şekilde daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Serbest Zaman Tatminlerinin Günlük Serbest Zamanlarına Göre Hesaplanan Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Serbest zaman tatminleri	Günlük serbest zaman	N	Sıra \bar{X}	X^2	sd	p
Eğitim	1-2 saat	46	53,14	0,156	2	0,925
	3-4 saat	40	52,71			
	5-6 saat	20	55,90			
Fizyolojik	1-2 saat	46	50,38	3,695	2	0,158
	3-4 saat	40	60,58			
	5-6 saat	20	46,53			
Estetik	1-2 saat	46	53,34	0,002	2	0,999
	3-4 saat	40	53,61			
	5-6 saat	20	53,65			
Rahatlama	1-2 saat	46	52,30	0,881	2	0,644
	3-4 saat	40	52,03			
	5-6 saat	20	59,20			
Sosyal	1-2 saat	46	50,82	0,737	2	0,692
	3-4 saat	40	56,49			
	5-6 saat	20	53,70			
Psikolojik	1-2 saat	46	49,04	1,753	2	0,416
	3-4 saat	40	57,45			
	5-6 saat	20	55,85			
Serbest zaman tatmini (toplam)	1-2 saat	46	51,58	0,424	2	0,809
	3-4 saat	40	55,89			
	5-6 saat	20	53,15			

* $p < 0,05$

Tablo 7'de görüldüğü gibi üniversitede öğrenim gören bocce sporcularının eğitim ($X^2_{(2)}=0,156$; $p > 0,05$), fizyolojik ($X^2_{(2)}=3,695$; $p > 0,05$), estetik ($X^2_{(2)}=0,002$; $p > 0,05$), rahatlama ($X^2_{(2)}=0,881$; $p > 0,05$), sosyal ($X^2_{(2)}=0,737$; $p > 0,05$) ve psikolojik ($X^2_{(2)}=1,753$; $p > 0,05$) tatminleri günlük serbest zamanlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Benzer şekilde sporcuların günlük serbest zamanlarına göre serbest zaman tatminlerinin anlamlı bir değişiklik göstermediği belirlenmiştir ($X^2_{(2)}=0,424$; $p > 0,05$). Başka bir anlatımla günlük serbest zamanı 1-2 saat, 3-4 saat, 5-6 saat olan sporcuların serbest zaman tatminlerinin genel olarak ve tüm alt boyutlarda benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Benlik Algılarının Millilik Derecelerine Göre Hesaplanan Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Benlik algıları	Sporculuk süresi	N	Sıra \bar{X}	X^2	sd	p
Algılanan beceri	A Milli	15	60,03	11,461	2	0,003*
	B Milli	35	65,60			
	C Milli	56	44,19			
Vücut uygunluğu	A Milli	15	57,43	5,528	2	0,063
	B Milli	35	61,86			
	C Milli	56	47,22			
Aerobik uygunluk	A Milli	15	62,97	1,875	2	0,392
	B Milli	35	53,70			
	C Milli	56	50,84			
Anaerobik uygunluk	A Milli	15	65,10	4,287	2	0,117
	B Milli	35	56,96			
	C Milli	56	48,23			
Zihinsel beceri	A Milli	15	61,67	12,600	2	0,002*
	B Milli	35	65,69			
	C Milli	56	43,70			
Genel performans	A Milli	15	57,97	12,600	2	0,002*
	B Milli	35	66,87			
	C Milli	56	43,95			
Benlik algısı (toplam)	A Milli	15	62,93	7,650	2	0,022*
	B Milli	35	61,93			
	C Milli	56	45,71			

* $p < 0,05$

Tablo 8'de yer alan bilgiler incelendiğinde bocce sporcularının millilik derecesine göre vücut uygunluklarının ($X^2_{(2)}=5,528$; $p>0,05$), aerobik uygunluklarının ($X^2_{(2)}=1,875$; $p>0,05$) ve anaerobik uygunluklarının ($X^2_{(2)}=4,287$; $p>0,05$) anlamlı bir değişiklik göstermediği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle A milli, B milli ve C milli takımında oynayan sporcuların vücut, aerobik ve anaerobik uygunluklarına yönelik algılarının benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Bocce sporcularının algıladıkları becerilerinin ($X^2_{(2)}=11,461$; $p<0,05$), zihinsel becerilerinin ($X^2_{(2)}=12,600$; $p<0,05$), genel performanslarının ($X^2_{(2)}=12,600$; $p<0,05$) ve genel olarak benlik algılarının ($X^2_{(2)}=7,650$; $p<0,05$) anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Hesaplama sonucunda B millide olan sporcuların algıladıkları becerilerinin ($24,34\pm 2,50$), C millide olan sporculardan ($21,43\pm 4,31$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. C millide olan sporcuların zihinsel beceri algılarının ($21,34\pm 3,44$); A millide oynayan ($23,67\pm 2,16$) ve B milli derecesine sahip sporculardan ($23,91\pm 3,09$) anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. C milli derecesine sahip bocce sporcularının genel performans algılarının ($25,68\pm 4,25$) B milli derecesine sahip sporculardan ($29,00\pm 3,84$) anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde C millideki bocce sporcularının genel olarak benlik algılarının ($123,88\pm 19,84$) B millideki sporculardan ($135,69\pm 13,00$) anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Serbest Zaman Tatminlerinin Millilik Derecelerine Göre Hesaplanan Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Serbest zaman tatminleri	Sporculuk süresi	N	Sıra \bar{X}	X^2	sd	p
Fizyolojik	A Milli	15	57,73	12,437	2	0,002*
	B Milli	35	66,93			
	C Milli	56	43,97			
Fizyolojik	A Milli	15	67,40	6,718	2	0,035*
	B Milli	35	58,29			
	C Milli	56	46,79			
Estetik	A Milli	15	63,07	20,380	2	0,000*
	B Milli	35	69,04			
	C Milli	56	41,22			
Rahatlama	A Milli	15	62,90	20,354	2	0,000*
	B Milli	35	69,24			
	C Milli	56	41,14			
Sosyal	A Milli	15	61,67	13,172	2	0,001*
	B Milli	35	66,16			
	C Milli	56	43,40			
Psikolojik	A Milli	15	62,83	5,698	2	0,058
	B Milli	35	60,17			
	C Milli	56	46,83			
Serbest zaman tatmini (toplam)	A Milli	15	62,93	12,550	2	0,002*
	B Milli	35	65,40			
	C Milli	56	43,54			

* $p<0,05$

Tablo 9 incelendiğinde bocce sporcularının millilik derecesine göre psikolojik tatminlerinin anlamlı olarak farklılık yaratmadığı belirlenmiştir ($X^2_{(2)}=5,698$; $p>0,05$). Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse A milli, B milli ve C milli takımında oynayan sporcuların psikolojik tatminlerinin benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Üniversitelerde öğrenim gören bocce sporcularının eğitim ($X^2_{(2)}=12,437$; $p<0,05$), fizyolojik ($X^2_{(2)}=6,718$; $p<0,05$), estetik ($X^2_{(2)}=20,380$; $p<0,05$), rahatlama ($X^2_{(2)}=20,354$; $p<0,05$), sosyal ($X^2_{(2)}=13,172$; $p<0,05$) tatminlerinin ve genel olarak serbest zaman tatminlerinin ($X^2_{(2)}=12,550$; $p<0,05$) sporcuların millilik derecesine göre anlamlı bir değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Hesaplama sonucunda B milli derecesine sahip sporcuların eğitim tatminlerinin ($40,74\pm 3,05$), C milli derecesindeki sporculardan ($37,29\pm 4,72$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. A milli derecesine sahip bocce sporcularının fizyolojik tatminlerinin ($26,40\pm 3,74$), C milli derecesindeki sporculardan ($24,36\pm 3,45$) anlamlı bir biçimde daha yüksek olduğu bulunmuştur. C milli bocce sporcularının estetik tatminlerinin ($16,02\pm 2,14$), A milli ($17,67\pm 2,19$) ve B milli ($18,03\pm 1,67$) sporcularından anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde C milli bocce sporcularının rahatlama tatminlerinin ($16,04\pm 2,81$), A milli ($18,07\pm 2,09$) ve B milli ($18,51\pm 2,05$) sporcularından anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu

saptanmıştır. B milli derecesine sahip bocce sporcularının sosyal tatminlerinin (36,54±2,96), C milli derecesindeki sporculardan (32,82±4,98) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde B milli derecesine sahip bocce sporcularının serbest zaman tatminlerinin (174,20±11,36), C milli derecesindeki sporculardan (158,11±22,13) anlamlı bir biçimde daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Araştırmaya katılan üniversite öğrenim gören bocce sporcularının sporcu benlik algıları ile serbest zaman tatminleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Bu hesaplamada ESBAE ve SZTÖ alt boyutlar açasından da karşılaştırılmıştır. Sonuçlar Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Katılımcıların Benlik Algıları İle Serbest Zaman Tatminleri Arasındaki İlişki Düzeyleri

<i>Benlik algıları</i>	<i>Değerler</i>	<i>Eğitim</i>	<i>Fizyolojik</i>	<i>Estetik</i>	<i>Rahatlama</i>	<i>Sosyal</i>	<i>Psikolojik</i>	<i>Serbest zaman (toplam)</i>
Algılanan beceri	r	,557**	,460**	,421**	,544**	,483**	,493**	,576**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Vücut uygunluğu	r	,552**	,454**	,450**	,617**	,509**	,494**	,594**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Aerobik uygunluk	r	,356**	,405**	,371**	,368**	,268**	,354**	,405**
	p	,000	,000	,000	,000	,005	,000	,000
Anaerobik uygunluk	r	,483**	,458**	,433**	,453**	,376**	,436**	,508**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Zihinsel beceri	r	,466**	,362**	,300**	,387**	,350**	,332**	,429**
	p	,000	,000	,002	,000	,000	,001	,000
Genel performans	r	,451**	,459**	,433**	,473**	,430**	,379**	,502**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Benlik algısı (toplam)	r	,568**	,513**	,476**	,566**	,484**	,492**	,598**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000

*p<0,05 ; **p<0,01

Tablo 10'da ESBAE ve SZTÖ arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu inceleme ölçek alt boyutlarını da içermektedir. Tabloda yer alan bilgiler incelendiğinde üniversitede öğrenim gören bocce sporcularının benlik algıları ile serbest zaman tatminleri arasında pozitif olarak ve orta seviyede bir ilişki olduğu belirlenmiştir (r=0,598; p.<0,01).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların ESBAE alt boyutlarından, anaerobik (p>0,05) ve zihinsel beceri (p>0,05) benlik algılarının anlamlı bir farklılık göstermediği görölmektedir. Sporcuların algılanan beceri (p<0,05), vücut uygunluğu (p<0,05), aerobik uygunluk (p<0,05), genel performans (p<0,05) ve genel olarak sporcu benlik algılarının (p<0,05) cinsiyetlerine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Ortalama puanlar incelendiğinde kadın sporcuların erkek sporculara göre algılanan beceri, vücut uygunluğu, aerobik uygunluk, genel performans ve sporcu benlik algılarının anlamlı bir şekilde daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. İldız (2014) tarafından yapılan çalışmada erkek ve kızların fiziksel benlik algısı alt boyutlarından spor yeteneği alt boyutu, fiziksel kondisyon, genel fiziksel yeterlilik ve kuvvet oranlarında (p<0,001) düzeyinde, vücut çekiciliği oranlarında ise (p<0,05) düzeyinde anlamlı fark bulunmuştur. Bu sonuçlar yaptığımız çalışmayla paralellik göstermektedir. Bu alanda Pehlivan (2010) tarafından yapılmış bir diğer çalışmada ise erkek katılımcılar bayan katılımcılardan daha çok puan aldığı görölmüştür. Coşkun ve Altay (2009) tarafından yapılan çalışmaya göre cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin benlik algılamaları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görölmüştür. Bu sonuçlar da yaptığımız çalışma ile tezat oluşturmaktadır. Cinsiyetlerine göre SZTÖ alt boyutları incelendiğinde üniversitelerde öğrenim gören bocce sporcularının eğitim (p>0,05), fizyolojik (p>0,05), estetik (p>0,05), rahatlama (p>0,05), sosyal (p>0,05) tatminlerinin ve genel olarak serbest zaman tatminlerinin (p>0,05) anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Yiğit (2018), Gökçe (2015) ve Huang (2003), yapılan çalışmalarda cinsiyet değişkeni açasından katılımcıların serbest zaman tatmin düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu sonuçlar bizim çalışmamızla örtüşmektedir. Fakat Serdar (2016) ve Çakır (2017) tarafından yapılan çalışmalarda da kadın öğrenciler, erkek öğrencilerden anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuş, Yaman (2016) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise eğitim ve rahatlama alt boyutlarında

kadınların erkeklerden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma grubumuzda yer alan kadın ve erkek katılımcıların cinsiyetlerinin serbest zaman tatminleri üzerinde bir etkiye sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Sporcuların yaş değişkenine göre ESBAE alt boyutları incelendiğinde aerobik uygunluk ($p>0,05$) ve zihinsel beceri ($p>0,05$) benlik algılarının anlamlı bir değişiklik göstermediği belirlenmiştir. Üniversitelerde öğrenim gören bocce sporcularının yaşlarına göre algılanan beceri ($p<0,05$), vücut uygunluğu ($p<0,05$), anaerobik uygunluk ($p<0,05$), genel performans ($p<0,05$) ve genel olarak sporcu benlik algılarının ($p<0,05$) ise anlamlı farklılıklar gösterdiği saptanmıştır. Ortalama puanlar incelendiğinde 21 yaşın üzerindeki sporcuların 21 yaş ve altındakilere göre söz konusu sporcu benlik algılarının anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebinin yaşın ilerlemesiyle birlikte kişinin kendini kabullene ve karakterin oturmasına bağlayabiliriz. Böylece kişi kendinin daha çok farkına varmakta ve benlik algısı daha yüksek olmaktadır. SZTÖ alt boyutları yaş değişkenine göre eğitim ($p>0,05$), fizyolojik ($p>0,05$), estetik ($p>0,05$), rahatlama ($p>0,05$), sosyal ($p>0,05$), psikolojik ($p>0,05$) tatminlerinin ve genel olarak serbest zaman tatminlerinin ($p>0,05$) anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle 21 yaş ve altındaki sporcularla 21 yaşın üstündeki sporcuların serbest zaman tatminlerinin hem alt boyutlarda hem de genel olarak benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Yaman (2016) ve Demiral (2018), tarafından yapılan çalışmalarda yaş özerliği bakımından anlamlı bir farklılığa ulaşılmazken, Serdar (2016), tarafından yapılan çalışmada psikolojik ve rahatlama alt boyutlarında anlamlı farklılıklar görülmüştür. Yiğit (2018) tarafından yapılan çalışmada sadece psikolojik alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Genel olarak baktığımızda diğer çalışmalar ile bizim çalışmamızın paralellik gösterdiğini ve serbest zaman tatmininin yaş değişimini açısından anlamlı bir fark yaratmadığını söyleyebiliriz.

Katılımcıların günlük serbest zaman sürelerine göre ESBAE alt boyutlarında “aerobik uygunluklarının ($p>0,05$)”, “anaerobik uygunluklarının ($p>0,05$)” anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle günlük serbest zamanı 1-2 saat, 3-4 saat, 5-6 saat olan sporcuların aerobik ve anaerobik uygunluklarına yönelik algılarının benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Sporcularının “algıladıkları becerilerinin ($p<0,05$)”, “vücut uygunluklarının ($p<0,05$)”, “zihinsel becerilerinin ($p<0,05$)”, “genel performanslarının ($p<0,05$)” ve “genel sporcu benlik algılarının ($p<0,05$)” günlük serbest zamanlarına göre anlamlı bir değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Günlük serbest zamanı 5-6 saat olan sporcuların sporcu benlik algılarının ($140,65\pm9,34$); serbest zamanı 1-2 saat ($124,83\pm20,08$) ve 3-4 saat ($128,90\pm18,28$) olan sporculardan anlamlı bir şekilde daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bulgular çerçevesinde günlük serbest zaman süresinin benlik algısı üzerinde doğru orantılı bir şekilde arttığını söyleyebiliriz. SZTÖ alt boyutlarına baktığımızda üniversitede öğrenim gören bocce sporcularının eğitim ($p>0,05$), fizyolojik ($p>0,05$), estetik ($p>0,05$), rahatlama ($p>0,05$), sosyal ($p>0,05$) ve psikolojik ($p>0,05$) tatminleri günlük serbest zamanlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Benzer şekilde sporcuların günlük serbest zamanlarına göre serbest zaman tatminlerinin anlamlı bir değişiklik göstermediği belirlenmiştir ($p>0,05$). Başka bir anlatımla günlük serbest zamanı 1-2 saat, 3-4 saat, 5-6 saat olan sporcuların serbest zaman tatminlerinin genel olarak ve tüm alt boyutlarda benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuçla serbest zaman tatmininin süresinin önemli olmayıp niteliğinin ve nasıl kullanıldığının önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Katılımcıların millilik derecesi değişkenine göre ESBAE alt boyutlarında sporcularının millilik derecesine göre vücut uygunluklarının ($p>0,05$), aerobik uygunluklarının ($p>0,05$) ve anaerobik uygunluklarının ($p>0,05$) anlamlı bir değişiklik göstermediği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle A milli, B milli ve C milli takımında oynayan sporcuların vücut, aerobik ve anaerobik uygunluklarına yönelik algılarının benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bocce sporcularının algıladıkları becerilerinin ($p<0,05$), zihinsel becerilerinin ($p<0,05$), genel performanslarının ($p<0,05$) ve genel olarak benlik algılarının ($p<0,05$) anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. C millideki bocce sporcularının genel olarak benlik algılarının ($123,88\pm19,84$) B millideki sporculardan ($135,69\pm13,00$) anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. SZTÖ alt boyutları açısından incelediğimizde sporcularının millilik derecesine göre psikolojik tatminlerinin anlamlı olarak farklılık yaratmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$). Bocce sporcularının eğitim ($p<0,05$), fizyolojik ($p<0,05$), estetik ($p<0,05$), rahatlama ($p<0,05$), sosyal ($p<0,05$) tatminlerinin ve genel olarak serbest zaman tatminlerinin ($p<0,05$) sporcuların millilik derecesine göre anlamlı bir değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. C milli derecesindeki sporcuların serbest zaman tatminlerinin ($158,11\pm22,13$) anlamlı bir biçimde daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar bize millik derecesinin dolayısıyla yapılan sportif faaliyetlerdeki başarı ve tecrübenin serbest zaman tatmini üzerinde olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Millilik derecesi ve başarı arttıkça serbest zaman tatmininin arttığını söyleyebiliriz.

ESBAE ve SZTÖ ile elde ettiğimiz bulgularla katılımcıların benlik algıları ile serbest zaman tatmin düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediğimizde araştırma kapsamında görüşleri alınan sporcuların benlik algıları ile eğitim ($p<0,01$), rahatlama ($p<0,01$), fizyolojik ($p<0,01$), psikolojik ($p<0,01$), sosyal ($p<0,01$) ve estetik ($p<0,01$) tatminleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Üniversitede öğrenim gören bocce sporcularının benlik algıları ile serbest zaman tatminleri arasında pozitif olarak ve orta seviyede bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($p<0,01$).

Sonuç olarak üniversitede öğrenim gören elit düzey bocce sporcularının benlik algılarının yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Rekreasyon faaliyetleri tatmin düzeylerinin de yüksek olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bocce sporcularının benlik algıları ile serbest zaman tatminleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bireyin benlik algısının yüksek olması onu kendine uygun olan, keyif alabileceği, mutlu olabileceği rekreasyon faaliyetlerine yönelmesinde etkili olduğu söylenebilir. Böylelikle kişi yaptığı rekreatif etkinliklerde tatmin olmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar neticesinde öneri olarak;

1. Bocce sporu ve sporcuları üzerine kaynak çalışmalarının az olması sebebi ile bu konu üzerine çalışmalar yapılabilir.
2. Çalışma diğer branşlarda faaliyet gösteren elit sporculara uygulanabilir.
3. Bireylerin olumlu bir fiziksel benlik algısına sahip olmaları için, kas ve iskelet sistemini güçlendiren, kuvvet gerektiren fiziksel aktiviteleri gerçekleştirmeleri tavsiye edilebilir.

Kaynakça

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (20. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çağlar, E., Aşçı, H. ve Kelecek, S. (2017). Elit sporcu benlik algısı envanteri türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sportmetre*, 15(4), 165-172.
- Çakır, O. V. (2017). Üniversite öğrencilerin serbest zaman doyum düzeyleri ile serbest zaman yönetimleri arasındaki ilişki. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(3), 17-27.
- Caldwell, L., Smith, E. ve Weissenger, E. (1992). The relationship of leisure activities and perceived health of college students. *Society and Leisure*, 15(2), 545-556.
- Coşkun, Y. ve Altay, C.A. (2009). Lise öğrencilerinde yabancılaşma ve benlik algısı ilişkisi. *Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29, 41-56.
- Demiral, S. (2018). *Açık alan rekreasyonuna katılan bireylerin serbest zaman tatmin düzeylerinin incelenmesi: Şavşat-Karagöl örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi, Batman.
- Du Cap, M. C. (2002). *The perceived impact of the acadia advantage program on the leisure lifestyle and leisure satisfaction of the students at Acadia University* (Unpublished Master Thesis). Acadia University, Ottawa.
- Frankel, J. R. ve Wallen, N.E. (2009). *How to design and evaluate research in education. (7th edition)*. Boston: McGraw-Hill.
- Gökçe, H. (2015). *Rekreasyonel etkinliklerin üniversiteye giriş sınavına hazırlanan bireylerin öz-yeterlik sınav kaygısı ve serbest zaman doyum düzeyleri üzerine etkisi* (Doktora Tezi). Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Huang, C. Y. (2003). *The relationships among leisure participation, leisure satisfaction, and life satisfaction of college students in Taiwan* (PhD Thesis). University of the Incarnate Word, Faculty of the Graduate School.
- Özkalp E. (1997). *Davranış Bilimlerine Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ildız M. (2014). *14-18 yaş lise öğrencilerin beslenme alışkanlıkları, fiziksel benlik algısı, beden kompozisyonu ve fiziksel aktivite düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Karlı, Ü., Polat, E., Yılmaz, B. ve Koçak, S. (2008). Serbest zaman tatmin ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 19(2), 80-91.
- Kuru, E. (2003). Farklı statüdeki beden eğitimi bölümü öğrencilerinin kişilik özellikleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 175-191.
- Kuzgun, Y. (1996). *Akademik benlik kavramı ölçeği*. Ankara: MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2013). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi : "Sosyal Gelişim"*. 4-23, Ankara.
- Marsh H. W., Hey, J., Johnson, S. ve Perry, C. (1997). Elite athlete self-description questionnaire: Hierarchical confirmatory factor analysis of responses by two distinct groups of athletes. *Int J Sport Psychol*, 28, 237-258.
- Murphy, H. (2003). Exploring leisure and psychological health and well being: Some problematic issues in the case of Northern Ireland. *Leisure Studies*, 22(1), 37-50.
- Özkalp, E. (1997). *Davranış Bilimlerine Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Pehlivan, Z. (2010). Beden eğitimi öğretmen adaylarının fiziksel benlik algıları ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının analizi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 35, 126-141.
- Serdar, E. (2016). *Üniversite öğrencilerinin katıldıkları serbest zaman etkinliklerinden tatmin olma ve algılanan özgürlük düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Siegenthaler, K. L. ve O'Dell, I. (1998). Meeting the leisure needs of families. *Journal of Parks and Recreation*, 33(12), 38-43.
- Şener, A. (2009). Yaşlılık, yaşam doyumu ve boş zaman faaliyetleri. *Çağın Polisi Dergisi*, 5(3), 60-69.
- Tekin, G, Amman, M. T. ve Tekin, A. (2009). Serbest zamanlarda yapılan fiziksel egzersizin üniversite öğrencilerinin depresyon ve atılganlık düzeylerine etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 148-159.
- Tükenmez, H.(2014). *Petank ve antrenman teknikleri*. İzmir: Arvo Yayıncılık.
- Türkmen, M. (2011). *Çim topu, petank, raffa ve volo oyun sistemleriyle; bocce tanımlar, tarihçe ve oyun kuralları*. Ankara: Neyir Yayınları.
- Yaman, B. (2016). *Gençlik merkezli faaliyetlerine katılan bireylerin serbest zaman tatmin düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yaşartürk, F., Bilgin, Ü. ve Yaman, M. (2017). Determination of the recreative tendencies of high school and college students (Bartın province sample). *The Online Journal of Recreation and Sport*, 6(1), 17-31.
- Yavuzer, H. (2001). *Ana-baba ve çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yiğit, İ. (2018). *Üniversite topluluklarında rekreatif faaliyetlere katılan bireylerin serbest zaman tatmin düzeylerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Zorba E. (2001). *Kamu personelinin rekreatif eğilimleri (Muğla İli örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Zorba, E. (2006). *Herkes için yaşam boyu spor*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the relationship between satisfaction level and self-perception levels of the elite level bocce athletes studying at the university. In addition, satisfaction and self-perception levels of the elite level bocce athletes who studied at university were examined according to some variables and their relationship was determined.

106 (57 female and 49 male) volunteer elite level bocce athletes attended the study. In order to determine demographic characteristics as a data collection tool, personal information form was used. In order to measure the self-perception levels of the participants, the, Elite Athlete Self Description Questionnaire (EASDQ), which was developed by Mars, Hey, Johnson and Perry (1997), was used by Caglar, Asci and Kelecek (2017) with the Elite Sports Self-Perception Inventory, it evaluates the self-perception of athletes in their physical and mental fitness abilities required for success in sports. There are 29 items in six sub-dimensions which are perceived in the scale: skill, body fitness, aerobic fitness, anaerobic fitness, mental skills and general performance. The items in the scale are graded in 6-point Likert (1=Fully False and 6=Fully True) types. In order to determine the satisfaction levels of university students in terms of their free time evaluation, Leisure Satisfaction (LSS) Scale mek which was adapted to Turkish by Karli, Polat, Yilmaz and Kocak (2008) developed by Beard and Ragheb (1980) was used. There are 39 items in total in 6 dimensions: psychological, educational, social, relaxation, physiological and aesthetic. The items in the scale are rated in 5-point Likert type (almost non-valid for me - almost always valid for me). In the analysis of data, using SPSS 23.0 package program. Descriptive statistics, t-test, Kruskal Wallis, Pearson Correlation coefficient were analyzed.

According to demographic characteristics, 53.8% (n=57) of the bocce athletes were female, 46.2% (n=49) were male and 47.2% (n=50) were male. and 52.8% (n=56) were found to be 22 years of age. It was observed that 43.4% (n=46) of Bocce athletes stated that they had 1-2 hours free time per day. 37.7% (n=40) of the athletes have a free time of 3-4 hours, while 18.9% (n=20) of them are 5-6 hours. In addition, 14.2% of the athletes (n=15) A National, 33.0% (n=35) B National, 52.8% (n=56) C has a national degree.

The perceived skill of athletes ($t_{(104)}=1,998$; $p < 0,05$), body fit ($t_{(104)}=2,724$; $p < 0,05$), aerobic fitness ($t_{(104)}=2,617$; $p < 0,05$), general performance ($t_{(104)}=2,208$; $p < 0,05$), and in general athletes self-perceptions ($t_{(104)}=2,581$; $p < 0,05$) showed significant differences according to their gender. Training according to the gender of the athletes of Bocce ($t_{(104)}=1,093$; $p > 0,05$), physiological ($t_{(104)}=0,032$; $p > 0,05$), aesthetics ($t_{(104)}=0,102$; $p > 0,05$), relaxation ($t_{(104)}=0,921$; $p > 0,05$), social ($t_{(104)}=0,643$; $p > 0,05$). Bocce athletes studied at universities according to their age perceived skill ($t_{(104)}=2,135$; $p < 0,05$), body suitability ($t_{(104)}=2,869$; $p < 0,05$), anaerobic fitness ($t_{(104)}=2,473$; $p < 0,05$), general performance ($t_{(104)}=2,704$; $p < 0,05$), and generally athletes self-perceptions ($t_{(104)}=2,800$; $p < 0,05$) showed significant differences. Bocce athletes training ($t_{(104)}=0,865$; $p > 0,05$), physiological ($t_{(104)}=1,856$; $p > 0,05$), aesthetics ($t_{(104)}=0,329$; $p > 0,05$), relaxation ($t_{(104)}=1,290$; $p > 0,05$), social ($t_{(104)}=0,722$; $p > 0,05$), psychological ($t_{(104)}=1,169$; $p > 0,05$) ($t_{(104)}=1,359$; $p > 0,05$) did not show a significant difference.

Bocce athletes' perceived skills ($X^2_{(2)}=9,142$; $p<0,05$), body fitness ($X^2_{(2)}=19,280$; $p<0,05$), mental skills ($X^2_{(2)}=13,803$; $p<0,05$), general performances ($X^2_{(2)}=16,144$; $p<0,05$) and general athletes self-perceptions ($X^2_{(2)}=10,911$; $p<0,05$) has been found to show a significant change compared to the daily free time. bocce athletes studying at university ($X^2_{(2)}= 0,156$; $p>0,05$), physiological ($X^2_{(2)}=3,695$; $p>0,05$), aesthetics ($X^2_{(2)}=0,002$; $p>0, 05$), relaxation ($X^2_{(2)}= 0,881$; $p>0,05$), social ($X^2_{(2)}=0,737$; $p>0,05$) and psychological ($X^2_{(2)}= 1,753$; $p>0,05$) Satisfied satisfaction with daily free time does not show a significant difference. Bocce athletes perceived skills ($X^2_{(2)}= 11,461$; $p<0,05$), mental skills ($X^2_{(2)}=12,600$; $p<0,05$), the overall performance ($X^2_{(2)}=12,600$; $p<0,05$) and overall self-perceptions ($X^2_{(2)}=7,650$; $p<0,05$). Education of bocce athletes at universities ($X^2_{(2)}=12,437$; $p<0,05$), physiological ($X^2_{(2)}=6,718$; $p<0,05$), aesthetics ($X^2_{(2)}=20,380$; $p<0,05$), relaxation ($X^2_{(2)}= 20,354$; $p<0,05$), social ($X^2_{(2)}=13,172$; $p<0,05$) satisfaction in general and free time satisfaction ($X^2_{(2)}=12,550$; $p<0,05$).

It was determined that athletes showed a significant change according to their nationality. When we examined the relationship between self-perceptions and free time satisfaction levels of the participants with the findings obtained with EASDQ and LSS, the self-perceptions of the athletes who received their opinions within the scope of the study were studied ($p<0,01$), relaxation ($p<0,01$), physiological ($p<0,01$), psychological ($p<0,01$), social ($p<0,01$) and aesthetic ($p<0,01$) satisfaction between the positive and moderate level of relationships were determined. It was determined that bocce athletes studying at the university had a positive and moderate relationship between self-perceptions and free time satisfaction ($p<0,01$). As a result, we can say that elite level bocce athletes studying at university have high self-perceptions. It is also observed that the satisfaction levels of recreation activities are high. Bocce athletes have a positive and moderate relationship between self-perceptions and free time satisfaction. The high self-perception of the individual can be said to be effective in his orientation towards recreation activities which he can enjoy and be happy. Thus, the person is satisfied with his recreational activities.

Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin İnsan Haklarına Yönelik Tutumları

Gül ÇAVUŞOĞLU¹, Menderes KABADAYI¹, Ali Kerim YILMAZ¹ ve Mehmet Yalçın TAŞMEKTEPLİĞİL¹

Öz

Bu çalışmanın amacı spor bilimleri fakültesinde eğitim gören öğrencilerin sporda insan haklarına ilişkin tutumlarının incelenmesidir. Çalışmaya Ondokuz Mayıs Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, 2017-2018 öğretim yılı antrenörlük, spor yöneticiliği ve beden eğitimi öğretmenliği bölümü öğrencileri katılmıştır. Araştırma, gönüllü katılım ile yapılmıştır. Birinci sınıftan 79, ikinci sınıf 86, üçüncü sınıftan 121, dördüncü sınıftan 214, toplam 500 öğrenci araştırmaya katılmıştır. Verilerin toplanması amacıyla Sadık (2014) tarafından geliştirilen, 3 alt boyut ve 29 maddeden oluşan ‘Sporda İnsan Hakları Tutum Ölçeği’ kullanılmıştır. Normal dağılım gösteren gruplar için ANOVA testi ve t testi, normal dağılım göstermeyen gruplar için ise Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri uygulanmıştır. Sporda insan hakları alt boyutları için alınan skorlar 1. ve 2. sınıflar için daha düşük olup 3 ve 4. sınıflar için daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca yaş grubu arttıkça alınan skorların arttığı sonucuna varılmıştır. En düşük skora sahip yaş grubunun en düşük yaş aralığına sahip olan 18 ve 20 yaş arası grup olduğu görülmüştür. Sonuç olarak bu çalışmada sporcu üniversite öğrencilerinin kişilik hakları, sosyal haklar ve dayanışma hakları alt boyutlarına yönelik tutumları saptanmıştır. Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal haklar alt boyutu ortalamasının kişisel haklar ve dayanışma hakları alt boyutu ortalamasına oranla daha yüksek olmasına rağmen sporda insan haklarına ilişkin genel tutumlarının düşük olduğu görülmüştür. Buna göre, insan hakları konusunda Türkiye’de yapılması gereken birçok sosyal ve eğitime yönelik düzenlemeye ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Spor Bilimleri, Tutum

Attitudes of Sport Sciences Faculty Students about Human Rights

Abstract

The purpose of this study is to examine the attitudes of students studying in the Faculty of Sport Sciences regarding human rights in sport. Students of the coaching education, sport management and physical education teaching departments participated in the study in 2017-2018 academic year. The research was carried out with voluntary participation. 79 students from the first grade, 86 from the second grade, 121 from the third grade, 214 from the fourth grade. A total of 500 students participated in the research. The ‘Human Rights Attitude Scale in Sports’, which was developed by Sadık (2014) and consists of 3 sub-dimensions and 29 items, was used to collect data. ANOVA test and t test were used for groups with normal distribution, while Mann Whitney U and Kruskal Wallis H tests were used for groups without normal distribution. In sports, scores for human rights sub-dimensions were lower for 1st and 2nd grades and higher for 3rd and 4th grades. In addition, it was concluded that as the age group increases, the scores obtained increase. The age group with the lowest score was found to be between the ages of 18 and 20, with the lowest age range. As a conclusion, athlete university students’ attitudes about the sub-dimensions of personal rights, social rights and solidarity rights were found in the present study. Although the students’ average social rights sub-dimension scores were higher when compared with the averages of personal rights and solidarity rights, general attitude about human rights in sport were low. According to these results, it has been found that a great number of social and educational regulations are needed in Turkey about human rights.

Key Words: Human Rights, Sport Sciences, Attitude

Atıf İçin / Please Cite As:

Çavuşoğlu, G., Kabadayı, M., Yılmaz, A. K. ve Taşmektepligil, M. Y. (2020). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin insan haklarına yönelik tutumları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 462-469.

Geliş Tarihi / Received Date: 13.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.06.2019

¹ Dr. - Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, gul.cavusoglu@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8180-3945

¹ Doç. Dr. - Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, menderes@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4472-7485

¹ Dr. - Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, alkrn_ylmz@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-0046-6711

¹ Prof. Dr. - Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, myalcin@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6542-7695

Giriş

İnsan hakları, insanın sadece insan olması nedeniyle doğuştan sahip olduğu, onun kişiliğini ve değerlerini korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan, üstün, evrensel ilke ve kurallar bütününe denir (Yiğittir, 2013). İnsan hakları, kişilerin sırf insan olmasından dolayı sahip oldukları temel hak ve özgürlüklerdir. Bütün insanlar din, dil, ırk, cinsiyet ayrımı olmaksızın bütün temel haklara sahiptir. Teknolojideki gelişmeler ve küreselleşmeye bağlı olarak dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması, insanlar arasındaki iletişim ve etkileşimin mesafe sınırı olmaksızın şaşırtıcı bir şekilde gelişmesi, bireylere insan hak ve sorumluluk bilinci kazandırmanın önemini arttırmıştır (Karagözoğlu, 2017).

Temel insan hakları evrensel, bireysel, dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez nitelikleri taşımaktadır (Topsakal, 2017). Bu nedenle insan haklarına sahip herkes, insan olma sorumluluğunu taşımak ve insan olma koşullarını yerine getirmek durumundadır. İnsan hakları, her yaş, cinsiyet ve gelir grubu ile meslek ve eğitim aralığında bulunanları yakından ilgilendirir (Gül, 2013; Şahin, 2009; Berktaş, 2004; Ünal, 1994; Kuçuradi, 2007; Yüksel, 2007). Günümüzde öne çıkan sosyal ve ekonomik haklar yönü (Tepe, 2009), insan olan herkes için; özellikle de eğitim kurumlarından okullarda ‘insanlarla, öğrencilerle birlikte toplumun küçük birimini oluşturan okullar ile okul yaşamında bir şeyler yapan’ öğretmenler ve eğitim paydaşları için önemlidir (Aycan, 2002). Okul ortamında öğrenciler, sadece insan olmaları nedeniyle, arkadaşlarına ve okul çalışanlarına *hoşgörülü olmak*, onların deneyimleriyle düşüncelerini *sabırla dinlemek*, onlara *değer vermek*, haklarına *saygı göstermek* durumundadır. Buna göre onlar, kendi haklarını da koruma yollarını öğrenirler (Kepenekçi, 2000; Meşeci, 2008; Memduhoğlu, 2008).

Dünyada yaşanan hak ihlalleri, uluslararası belgelerde yer alan kararların hayata yansımalarının ancak bireylerin hak ve sorumluluk bilinci kazanmasıyla mümkün olabileceğini göstermektedir. Bireyin haklarının farkında olması, gerektiğinde uygun yol ve yöntemlerle savunabilmesi, başkalarının haklarını da gözetip savunabilmesi etkili insan hakları eğitimi ile gerçekleştirilecek kazanımlardır. İnsan hakları eğitimi, ailede başlayan ve toplumsal gelişme ve değişimlere paralel olarak hayat boyu devam etmesi gereken bir süreçtir (Karagözoğlu, 2017).

Yapılan bazı çalışmalarda insan haklarının dünyada eğitim yoluyla korunabileceği, toplumların insanın gelişimi için spor eğitimine önem verdiği ve sporun eğitimin vazgeçilmez bir parçası olduğu ortaya konmuştur (Anın, 1991; Özbudun, 2007). Fakat yapılan literatür taramasında sporda insan hakları ile ilgili çok fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle yapılan çalışmanın amacı; spor bilimleri fakültesinde eğitim gören öğrencilerin sporda insan haklarına ilişkin tutumlarının incelenmesidir. Felsefe, sosyoloji, temel hukuk, vatandaşlık, insan hakları ve demokrasi gibi dersler başta olmak üzere, daha birçok zorunlu ve seçmeli dersler gören bu öğrencilerin söz konusu hakları içselleştirme düzeylerini belirlemek önemlidir. Araştırma sonuçlarının bu boşluğu doldurması ve üniversitede insan hakları eğitimine ilişkin yapılacak etkinlik ve araştırmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin sporda insan haklarına ilişkin tutumlarını incelemek amacıyla yapılan bu araştırma tarama modeli niteliğindedir. Araştırmanın çalışma grubunu en az 1 yıl spor geçmişine sahip, bireysel veya takım sporlarıyla amatör ya da profesyonel olarak ilgilenmiş/ilgilenen, spor bilimleri fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan spor bilimleri fakültesi öğrencileri spor yöneticiliği (n=149), antrenörlük eğitimi (n=200) ve beden eğitimi ve spor öğretmenliği (n=151) bölümlerinde öğrenim görmektedir. Çalışmaya 205’i kadın, 295’i erkek olmak üzere 500 öğrenci katılmıştır. Araştırmada verilerin toplanması amacıyla değişkenlerden (bölüm, sınıf, yaş, cinsiyet, branş, milli olma durumu, sporculuk düzeyi ve spor yaşı) oluşan bir bilgi formu oluşturulmuştur.

Verilerin toplanması amacıyla Sadık (2014) tarafından geliştirilen, 3 alt boyut ve 29 maddeden oluşan ‘Sporda İnsan Hakları Tutum Ölçeği’ kullanılmıştır. Alt boyutlar; 1. Kişilik Hakları, 2. Sosyal Haklar, 3. Dayanışma Hakları olarak belirlenmiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 29, en yüksek puan ise 145’dir. Sporda insan hakları tutum ölçeği kişisel haklar alt boyutu için alınabilecek en düşük puan 12 en yüksek puan 60, sosyal haklar alt boyutu için alınabilecek en düşük puan 9 en yüksek puan 45 ve dayanışma hakkı alt boyutu için alınabilecek en düşük puan 8 en yüksek puan 40 şeklindedir. Ölçeğin sıklık derecelendirmesinde 5’li likert tipi derecelendirme kullanılmıştır. Ölçeğin derecelendirmesi ‘Tamamen Katılıyorum (1), Katılıyorum (2), Kararsızım (3), Katılmıyorum (4), Hiç Katılmıyorum (5)’ şeklindedir.

Bu alışmada Sporda İnsan Hakları Tutum Ölçeği ve alt boyutları için güvenilirlik analizi uygulanmış, 9. soru güvenilirliği düşürdüğü için çıkartılmıştır. Sporda İnsan Hakları Tutum Ölçeği için güvenilirlik katsayısı 0.807'dir. Ölçeğin alt boyutları için güvenilirlik katsayıları ise; Kişisel Haklar alt boyutu 0.743, Sosyal Haklar alt boyutu 0.739 ve Dayanışma Hakları alt boyutu 0.673 olarak hesaplanmıştır. Tüm güvenilirlik skorları 0,6'dan büyüktür bu nedenle güvenilirlik yeterlidir.

Değerlendirilmeye uygun 500 anket üzerinden istatistiksel analiz yapılmış olup hatalı veya eksik anketler çalışmaya dahil edilmemiştir. Normal dağılım gösteren gruplar için ANOVA testi ve t testi, normal dağılım göstermeyen gruplar için ise Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri uygulanmıştır. Yapılan araştırmada anlamlılık düzeyi 0,05 olarak değerlendirmeye alınmıştır. Verilerin istatistiksel değerlendirilmesinde SPSS 22.0 paket program kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde sporda insan haklarına ilişkin tutumların ortalama, standart sapma ve istatistiksel verileri aktarılmıştır.

Tablo 1. Spor Bilimleri Fakültesi ğrencilerinin Sporda İnsan Hakları Tutum Ölçeği Alt Boyutlarının Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

Alt boyutlar	n	\bar{X}	SS
Kişisel Haklar	500	17,26	4,96
Sosyal Haklar	500	22,17	6,02
Dayanışma Hakları	500	15,19	4,30

Tablo 1 incelendiğinde, spor bilimleri fakültesi ğrencilerinin kişisel haklar alt boyutlarının $\bar{X}=17,26\pm 4,96$, sosyal haklar alt boyutlarının $\bar{X}=22,17\pm 6,02$, dayanışma hakları alt boyutlarının $\bar{X}=15,19\pm 4,30$ ortalama ve standart sapmaya sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 2. Spor Bilimleri Fakültesi ğrencilerinin sınıf değişkenine göre "Kişisel Hak" Alt Boyutu Sonuçları

	Kişisel Hak						Çoklu Karşılaştırmalar	P
	n	Medyan	\bar{X}	SS	Min	Maks		
1. sınıf	79	16,00	17,20	5,66	11,00	40,00		
2. sınıf	86	15,50	15,77	3,69	11,00	27,00		
3. sınıf	121	17,00	18,39	5,66	11,00	33,00	2. sınıf-3. Sınıf**	0,012*
4. sınıf	214	17,00	17,24	4,55	11,00	40,00		

*0,05 ** Aralarında önemli fark olan ikililer

Tablo 2'ye göre "Kişisel haklar" alt boyutunda sınıflar arası yapılan karşılaştırmada 2. ve 3. sınıflar arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p<0,05$).

Tablo 3. Spor Bilimleri Fakültesi ğrencilerinin sınıf değişkenine göre "Sosyal Hak" Alt Boyutu Sonuçları

	Sosyal Hak						Çoklu Karşılaştırmalar	P
	n	Medyan	\bar{X}	SS	Min	Maks		
1. sınıf	79	20,00	20,94	6,88	9,00	39,00		
2. sınıf	86	21,00	20,72	5,78	9,00	33,00		
3. sınıf	121	22,00	22,64	5,66	9,00	35,00	1. sınıf - 4. sınıf** 2. sınıf - 4. sınıf**	0,002*
4. sınıf	214	23,00	22,95	5,82	9,00	38,00		

*0,05 ** Aralarında önemli fark olan ikililer

"Sosyal Hak" alt boyutu için sınıflar arası yapılan karşılaştırmada 1. sınıf ve 4. sınıf ile 2. sınıf - 4. sınıf arasında anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0,05$) (Tablo 3).

Tablo 4. Spor Bilimleri Fakültesi ğrencilerinin sınıf değişkenine göre "Dayanışma Hakkı" Alt Boyutu Sonuçları

	Dayanışma Hakkı						Çoklu Karşılaştırmalar	P
	n	Medyan	\bar{X}	SS	Min	Maks		
1. sınıf	79	14,00	14,78	4,91	8,00	33,00		
2. sınıf	86	14,00	14,27	3,68	8,00	24,00		
3. sınıf	121	16,00	15,93	4,19	8,00	27,00	2. sınıf - 3. sınıf**	0,026*

4. sınıf	214	15,00	15,29	4,29	8,00	34,00
----------	-----	-------	-------	------	------	-------

*0,05 ** Aralarında önemli fark olan ikililer

Tablo 4'te "Dayanışma hakkı" alt boyutunda sınıflar arası yapılan karşılaştırmada 2. ve 3. sınıflar arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0,05$).

Tablo 5. Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin yaş değişkenine göre "Sosyal Hak" alt boyutu sonuçları

	n	Medyan	\bar{X}	SS	Min	Maks	Sosyal Hak		
							Çoklu Karşılaştırmalar	P	
Yaş	18-20	167	22,00	21,20	6,10	9,00	39,00	18-20 – 21-24**	0,010*
	21-24	312	23,00	22,53	5,86	9,00	38,00		
	25 ve üzeri	21	25,00	24,62	6,61	11,00	38,00		

*0,05 ** Aralarında önemli fark olan ikililer

Öğrencilerinin yaş değişkenine göre "Sosyal hak" skorlarına bakıldığında 18-20 ve 21-24 yaş arasındaki gruplar arasında anlamlı farklılığa rastlanmıştır ($p < 0,05$) (Tablo 5).

Tablo 6. Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin yaş değişkenine göre "Dayanışma Hakkı" alt boyutu sonuçları

	n	Medyan	\bar{X}	SS	Min	Maks	Dayanışma Hakkı		
							Çoklu Karşılaştırmalar	P	
Yaş	18-20	167	15,00	14,51	4,06	8,00	33,00	18-20 – 21-24**	0,045*
	21-24	312	15,00	15,50	4,39	8,00	34,00		
	25 ve üzeri	21	16,00	16,05	4,21	8,00	23,00		

*0,05 ** Aralarında önemli fark olan ikililer

Tablo 6'ya göre yaş değişkeni açısından "Dayanışma hakkı" skorlarına bakıldığında 18-20 ile 21-24 yaş ve 18-20 ile 25 ve üzeri yaş grupları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0,05$).

Tablo 7. Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin bölüm değişkenine göre "Dayanışma Hakkı" alt boyutu sonuçları

Bölüm	n	Medyan	\bar{X}	SS	Min	Maks	Dayanışma Hakkı	
							Çoklu Karşılaştırmalar	P
Antrenörlük	200	16,00	15,84	4,30	8,00	33,00	BEÖ - Antrenörlük**	0,003*
Spor Yöneticiliği	149	15,00	15,18	4,14	8,00	34,00		
Beden Eğitimi Öğretmenliği (BEÖ)	151	14,00	14,34	4,31	8,00	31,00		

*0,05 ** Aralarında önemli fark olan ikililer

Tablo 7'de "Dayanışma hakkı" alt boyutunda bölümler arası yapılan karşılaştırmada BEÖ ve Antrenörlük bölümleri arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0,05$).

Tablo 8. Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin milli olma durumuna göre "Sosyal Hak" alt boyutu sonuçları

	n	Medyan	\bar{X}	SS	Min	Maks	Sosyal Hak	
							Çoklu Karşılaştırmalar	P
Milli Olma Durumu	Evet	57	21,00	20,60	5,86	10,00	33,00	0,037*
	Hayır	443	23,00	22,37	6,01	9,00	39,00	

*0,05

Öğrencilerinin milli olma durumuna göre "Sosyal hak" skorlarına bakıldığında milli olanlar ile olmayanlar arasında anlamlı farklılığa rastlanmıştır ($p < 0,05$) (Tablo 8).

Tablo 9. Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin sporcu düzeyi değişkenine göre "Sosyal Hak" alt boyutu sonuçları

Sporcu	Amatör	n	Medyan	\bar{X}	SS	Min	Maks	Sosyal Hak	
								Çoklu Karşılaştırmalar	P
		407	23,00	22,39	6,26	9,00	39,00	0,036*	

Düzeıı	Profesyonel	93	21,00	21,22	4,71	10,00	35,00
---------------	--------------------	----	-------	-------	------	-------	-------

*0,05

Tablo 9'a göre sporcu düzeıı değişkeni açısından ‘‘Sosyal hak’’ skorlarına bakıldığında amatör ve profesyonel sporcular arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0,05$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın amacını Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin ‘Sporda İnsan Haklarına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi’ oluşturmaktadır.

Sporda İnsan Hakları Tutum Ölçeği alt boyutları için tanımlayıcı istatistik sonuçlarına bakıldığında, spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal haklar alt boyutu ortalamasının kişisel haklar ve dayanışma hakları alt boyutu ortalamasına oranla daha yüksek olmasına rağmen sporda insan haklarına ilişkin tutumlarının düşük olduğu görülmektedir (Tablo 1). Yapılan literatür araştırmasında ortaya konulan bazı çalışmalar bu sonuçlar ile paralellik göstermektedir. Bu araştırmalar öğretmenlerin demokratik davranışlarında eksiklikler olduğunu, sporcuların bazı durumlarda i ve ya dış etkenlerden dolayı fair-play’e uymayan davranışlar sergilediğini ortaya koymaktadır (Gözütok, 1995; şahin, 1995; Atasoy 1997, Yıldırım, 2017). Bu araştırma sonuçları öğretmen adayları olan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sporda insan haklarına ilişkin tutumlarının düşük olmasını destekler niteliktedir. Fakat yapılan bazı çalışmalarda ise insan haklarına ilişkin tutumların yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Karaman-Kepenekçi, 1999; arııkı ve Er, 2010; Karatekin vd., 2012; Dağ, 2013, Sadık, 2014). Özellikle Sadık (2014) tarafından yapılan çalışmada araştırmaya katılan bireylerin frekans-yüzde dağılımı cinsiyet ve branş değişkeni açısından neredeyse birbiriyle eşit olmasına rağmen, sporda insan haklarına ilişkin tutumları bakımından farklılık göstermektedir. Bunun nedeninin ise bu araştırmanın çalışma grubunu hem aktif spor yapan hem de üniversiteler arası süper lig yarışmalarına takım sporları (basketbol, futbol, voleybol, hentbol) ve bireyler sporlarda (jimnastik, atletizm) katılan sporcu üniversite öğrencilerin oluşturması olduğu düşünölmektedir. Bu çalışmada ise araştırmaya katılan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin aktif spor yapması ve üniversite takımlarında yer alması şartı aranmamıştır. Üniversite takımlarına seçilen sporcuların ortaya koyacağı olumsuz tutumlar üniversiteler adına kötü imaj oluşturacağından, seçilen sporcuların her yönden değerlendirmeye alınarak seçilmesi araştırma sonuçlarını etkilemeye açık bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sınıf değişkeni açısından kişisel haklar, sosyal haklar ve dayanışma hakları alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur (Tablo 2, 3, 4). Çalışmaya 1. sınıf ($n=79$), 2. sınıf ($n=86$), 3. sınıf ($n=121$) ve 4. sınıf ($n=214$) öğrencisi katılmıştır. 3. ve 4. sınıfların kişisel haklar, sosyal haklar ve dayanışma hakları alt boyutu skorları 1. ve 2. sınıflara göre daha yüksektir. İnsan Hakları ve Demokrasi dersi Spor Bilimleri Fakültesi’nin Spor Yöneticiliği ve Beden Eğitimi ve spor Öğretmenliği bölümlerinde iki ve dördüncü sınıfta okutulmaktadır. Dolayısıyla 1. Sınıf öğrencilerinin düşük puanlara sahip olması beklenen bir durumdur. Türkbay (2005) da yaptığı ‘‘Üniversite Öğrencilerinin Demokratik Tutum ve Değerleri Üzerine Bir Araştırma’’ isimli çalışmasında üniversite dördüncü sınıf öğrencilerinin birinci sınıflardan; daha demokrat olduğu varsayımına ulaşmıştır. Ayrıca Yeşil (2004) ‘İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Yöntem’ adlı çalışmasında insan hakları eğitiminin önemli olmasının yanında davranış boyutunun daha önemli olduğunu ortaya koymuştur. Antrenörlük bölümünde insan hakları ve demokrasiye ilişkin ders olmasa da yüksek öğrenimin sağladığı sosyal kültürel çevrenin bireylerin haklarından yararlanma durumlarına katkı sağladığı söylenebilir. Sporda insan hakları alt boyutları için alınan skorların 1. ve 2. sınıflar için daha düşük olup 3 ve 4. sınıflar için daha yüksek olması; üniversiteye yeni gelen öğrencilerin insan hakları bilgi ve davranışlarında eksiklik oluşu ve 1. ve 2. sınıflarda üniversite eğitimleri ile beraber yaşadıkları kültür ortamından etkilenerak insan haklarına ilişkin bilgi ve davranışlarının gelişmesi sonucu 3. ve 4. sınıflarda daha iyi duruma geldikleri şeklinde açıklanabilir.

Yaş değişkeni açısından kişisel haklar alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmazken, sosyal haklar ve dayanışma hakları alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur (Tablo 5, 6). Çalışmaya 18 ve 20 yaş arası 167, 21 ve 24 yaş arası 312, 25 ve üzeri yaşında ise 21 kişi olmak üzere toplamda 500 kişi katılmıştır. Sosyal haklar ve dayanışma hakları alt boyutları için 25 ve üzeri yaş grubunun skorları, 18 ve 20 yaş arası grup ile birlikte 21 ve 24 yaş arası gruba göre daha yüksektir. 21 ve 24 yaş arası grubun aldıkları skorlar ise, 18 ve 20 yaş arası gruba göre daha yüksektir. Bu sonuçlar yaş grubu arttıkça alınan skorların arttığını ortaya koymaktadır. En düşük skora sahip yaş grubunun en düşük yaş aralığına sahip olan 18 ve 20 yaş arası grup olduğu görülmektedir. Bu durum Atalay (2016) tarafından yapılan

“Türkiye’de Üniversitelerde Eğitim Gören Öğrenci-Sporcuların Ahlaki Karar Alma Tutumları” adlı çalışma ile paralellik göstermektedir. Sporda insan hakları alt boyutları için alınan skorların yaş grubu arttıkça artması tecrübe ve olgunlaşma ile açıklanabilir. Karşılaşılan durumlardan ders çıkarma ve hatalarını düzeltme eğiliminin spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin aldıkları skorları olumlu yönde etkileyebileceğini düşündürmektedir. Yaş grubu arttıkça alınan eğitim ve gerçekleşen kazanımların da artacağı düşünülürse bireylerin insan hakları tutumlarında artış gözlenebilmesi olağan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölüm değişkeni açısından kişisel haklar ve sosyal haklar alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmazken dayanışma hakları alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur (Tablo 7). Antrenörlük bölümü öğrencilerinin dayanışma hakları alt boyutu skorları spor yöneticiliği ve beden eğitimi öğretmenliği bölümü öğrencilerine göre daha yüksektir. Esasında antrenörlük bölümü öğrencilerinin insan hakları ve demokrasi dersini almayan tek bölüm olmasına rağmen puanlarının yüksek çıkması şaşırtıcı bir sonuç olarak görülmektedir. Fakat anlamlı farkın dayanışma hakları alt boyutunda çıkması Yıldırım (2017) tarafından yapılan çalışmada sporcuların sporda fair-play ahlakında olmayı öğrenmelerinin en büyük etkisinin kendi karakteri ve antrenör etkisi sayesinde olduğu sonucu ile açıklanabilir. Antrenörlerin sporcular için bir rol model olmasıyla birlikte sporcuların sporun birleştirici gücünü kavraması ve ahlaki kazanımlarını öğrenmesini sağlayan ve geliştiren etkili araç oluşu da antrenörlük bölümü öğrencilerinin dayanışma hakkı skorlarının diğer bölüm öğrencilerine göre daha yüksek oluşunu açıklar niteliktedir. Gömleksiz ve Çetintaş’ın (2011) yaptıkları “Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları” isimli çalışmada, öğretmen adaylarının demokratik tutumlarının, bölüm değişkeni açısından farklılaştığını tespit etmiştir. Ayrıca Sadık (2014) tarafından yapılan çalışmada dayanışma hakları alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmamasına rağmen antrenörlük bölümü öğrencilerinin öğretmenlik bölümü ve diğer bölüm öğrencilerine göre dayanışma hakları alt boyutu skorlarının daha yüksek olması çalışma sonucunu desteklemektedir. Diğer taraftan Türkbay (2005) yaptığı “Üniversite Öğrencilerinin Demokratik Tutum ve Değerleri Üzerine Bir Araştırma” isimli çalışmasında öğrencilerin demokratik tutum ve değerlerinin eğitim, temel bilim alanları, cinsiyet, aile, meslek, yerleşim yeri gibi pek çok ekonomik, toplumsal değişkenin etkisine bağlı olarak değiştiğini ve hiçbir değişkenin tek başına etkili olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Milli olma durumu değişkeni açısından kişisel haklar ve dayanışma hakları alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmazken, sosyal haklar alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur (Tablo 8). Çalışmaya 57 milli sporcu ve 443 milli olmayan sporcu olmak üzere toplam 500 öğrenci katılmıştır. Milli olmayan sporcuların milli sporculara göre sosyal haklar alt boyutu skorları daha yüksektir. Tanrıverdi (2012) tarafından yapılan ‘Spor Ahlakı ve Şiddet’ adlı çalışmada sporun; şampiyonluklar kazanma, ünlü ve popüler olma, mensubu olduğu toplumun ya da ırkın diğer toplumlara üstünlüğünü gösterme amacıyla yapılan bir aktiviteye dönüştüğü ortaya koyulmuştur. Bu sonuç ve değerlendirme, çalışmaya milli sporcuların milli olmayan sporculara göre sosyal haklar skorlarının düşük olmasını destekler niteliktedir. Milli olmayan sporcuların sporu rekabet amaçlı yapmamış olması gibi etkenler spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sporda insan hakları sosyal haklar alt boyutundan daha yüksek puan almasını sağlayacak neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sporculuk düzeyi değişkeni açısından kişisel haklar ve dayanışma hakları alt boyutunda anlamlı fark bulunmazken, sosyal haklar alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur (Tablo 9). Çalışmaya 407 amatör ve 93 profesyonel sporcu olmak üzere toplamda 500 öğrenci katılmıştır. Amatör sporcuların sosyal haklar alt boyutu skorları profesyonel sporculara göre daha yüksektir. Tanrıverdi (2012) tarafından yapılan ‘Spor Ahlakı ve Şiddet’ adlı çalışmada sporun; aslında oyun ve sportif amaçlı bir aktivite olmasının yanında rekor kırma ve kazanç sağlama gibi amaçlar yüklendiği ve bu amaçlarla yapıldığı da ortaya konmuştur. Bu iddia çalışmaya katılan spor bilimleri fakültesi amatör sporcu öğrencilerinin sosyal haklar alt boyutu skorlarının profesyonel sporcu öğrencilerinden daha yüksek olmasını destekler niteliktedir. Amatör sporcularda spora katılımın, bireyin fiziksel ve ruhsal yönden sağlıklı olmasının yanında hayatına sosyallik katmak gibi öncelikleri bulunmaktadır. Profesyonel olarak yapılan sporlarda ise birincil amaç kazanç sağlamaktır. Geçimini buradan sağlayan bireylerin bazı iç ve dış etkenler ile birlikte olumsuz tutum ve davranışlarda bulunabileceği ve bu nedenle insan haklarına ilişkin tutumlarında eksiklik oluşabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada sporcu üniversite öğrencilerinin kişilik hakları, sosyal haklar ve dayanışma hakları alt boyutlarına yönelik tutumları saptanmıştır. Sporcuların sporda insan haklarına yönelik tutumlarının olumsuz nitelikte olduğu söylenebilir. Kişilik hakları ve dayanışma hakları boyutlarında tutum puanlarının düşük, sosyal haklar boyutunda ise yüksek olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Anın, A.C. (1991). Türkiye'de cumhuriyet devrinde beden eğitimi öğretmenleri yetiştirme çalışmaları ve aşamaları. *Spor ve Bilim Dergisi*, 1.
- Atalay, A. (2016). Türkiye'de üniversitelerde eğitim gören öğrenci-sporcuların ahlaki karar alma tutumları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(31), 53-66.
- Atasoy, A. (1997). *İlköğretim ikinci kademedeki demokrasi eğitimi ve ilköğretim ikinci kademe öğretmen ve öğrencilerin demokratik tutum ile davranışlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aycan, N. (2002). *Sağlık yüksekokulları için sağlık sosyolojisi*. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı.
- Berktaş, F. (2004). *Kadınların insan haklarının gelişimi ve Türkiye*. Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, 7.
- Çankıç, S. ve Er, K.O. (2010). Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören öğretmen adaylarının insan hakları eğitimine yönelik tutumları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(24), 54-69.
- Dağ, N. (2013). *Sınıf öğretmeni adaylarının insan haklarına ilişkin tutumlarını etkileyen faktörler* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gömlüksiz, M. N. ve Çetintaş S. (2011). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 1-14.
- Gözütok, D. (1995). *Öğretmenlerin demokratik tutumları*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Gül, F. (2013). Bir değer olarak insan hakları ve insan hakları bilincinin gelişiminde demokrasinin rolü. *Muhafazakâr Düşünce*, 9(36), 67-75.
- Karagözoğlu, N. (2017). İnsan hakları eğitiminde gazetelerden yararlanma. *Abi Evran Üniversitesi Karşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3).
- Karaman, Kepenekçi Y. (1999). İnsan hakları eğitiminde okul ve sınıf havasının rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 19, 353-361.
- Karatekin, K., Meray, Z., Sönmez, Ö.F., ve Kus, Z. (2012). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının insan haklarına yönelik tutumları. *International Periodical for the Languages*, 7(4), 2193-2207.
- Kepenekçi, Y. (2000). *Türkiye'de genel ortaöğretim kurumlarında insan hakları eğitimi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuçuradi, İ. (2007). *İnsan hakları kavram ve sorunları*. Ankara: TFK Yayınları.
- Memduhoğlu, H. B. (2008). Örgütsel sosyalleşme ve türk eğitim sisteminde örgütsel sosyalleşme süreci. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 137-153.
- Meşeci, F. (2008). Öğretmenin sosyalleştirici rolü ve istenmeyen davranışlarla başa çıkma. *Hasan Ali Yücel Eğitimin Fakültesi Dergisi*, 1, 115-125.
- Özbudun, E. (2007). Democratization reforms in Turkey, 1993-2004. *Turkish Studies*, 8(2), 179-196.
- Sadık, R. (2014). *Sporcuların sporda insan haklarına ilişkin tutumlarının incelenmesi* (Doktora Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Şahin, A. Ç. (1995). *İlköğretim okullarında yönetimin demokrasi ve otokrasi boyutları arasındaki yeri* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, İ. (2009). Demokrasi ve insan hakları eğitimi. *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, 4(4), 1341-1354.
- Tanrıverdi, H. (2012). Spor ahlakı ve şiddet. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 5(8), 1071-1093.
- Tepe, H. (2009). Sosyal haklar ve insan hakları: sosyal ve ekonomik haklar olmadan insan hakları korunabilir mi? <http://www.sosyalhaklar.net/2009/bildiri/tepe.pdf> (28/04/2017).
- Topsakal, C. (2017). Ödev kavramı açısından yaşam hakkı. *TURAN: Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 9(36), 401-408.
- Türkbay, R. A. (2005). *Üniversite Öğrencilerinin Demokratik Tutum ve Değerleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek lisans tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ünal, Ş. (1994). İnsan haklarının tarihi, felsefi ve hukuki temelleri. *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 41-74.
- Yeşil, R. (2004). İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde yöntem. *Gazi Üniversitesi Karşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1).
- Yıldırım, M. (2017). Üniversitelerde okul ve kulüp takımlarında oynayan sporcuların sporda fair-play anlayışlarının belirlenmesi (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Örneği). *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 01-15.
- Yığıttir, S. (2013). Temel insan hak ve özgürlükleri. İçinde İsmail Acun vd. (Ed.), *İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık Eğitimi* (ss. 1-14). Ankara: PegemA.
- Yüksel, M. (2007). İnsan haklarının sosyo-tarihsel temelleri. *İnsan Hakları Yıllığı*, 25, 1-19.

EXTENDED ABSTRACT

An individual's being aware of his/her right, defending his/her rights through suitable ways and methods when necessary and watching out and defending other people's rights when necessary are attainments that can occur with effective human rights education (Karagözoğlu, 2017). For this reason, the aim of the present study is to examine the attitudes of students studying in sport sciences faculty about human rights in sport. It is important to find out to what extent students who receive a great number of compulsory and elective courses, especially philosophy, sociology, basic law, citizenship and democracy internalise these rights. It is thought that the results of the study will fill in this gap and shed a light on activities and researches to be conducted in university about human rights education.

The research group of the study consists of students of coaching department (n:200), sport management department (n:149) and physical education teaching department (n:151) who had at least one year of sport experience, who was doing/did individual or team sports professionally or as an amateur. In the study, an information form consisting of variables (department, year of study, age, gender, branch, being on the national team, sportiveness level and sport age) and "Human rights in sport scale" developed by Sadık (2014) which consisted of 3 sub-dimensions and 29 items were used. The sub-dimensions were 1. Personality rights, 2. Social rights, 3. Cooperation rights. The lowest point one can get from the scale is 29, while the highest point is 145. The lowest score one can get from personal rights sub-dimension of human rights in sport attitude scale is 12, while the highest score is 60; the lowest score one can get from social rights sub-dimension is 9, while the highest score is 45 and the lowest score one can get from cooperation rights sub-dimension is 8, while the highest score is 40. In the present study, the students were given Human rights in sport attitude scale and reliability analysis was performed for sub-dimensions and ninth question was excluded because it caused reliability to decrease. Reliability coefficient for Human rights in sport attitude was 0.807. Statistical analyses were conducted from 500 questionnaire forms suitable for assessment and forms which had missing or wrong information were not included in the study. Mann Whitney U and Kruskal Wallis H test were used for groups which were not normally distributed. Significance level was taken as 0,05.

In terms of the comparison of study years, significant differences were found in "personal rights" sub-dimension between students in their second year of study and those in their third year; in "social rights" sub-dimension between students in their first year of study and those in their fourth year and between students in their second year of study and those in their fourth year; and in "cooperation rights" sub-dimension between students in their second year of study and those in their third year ($p<0.05$). When students' "social rights" scores were examined in terms of the variable of age, significant difference was found between age groups of 18-20 and 21-24; while significant difference was found between age groups of 18-20 and 21-24 and 18-20 and 25 and older ($p<0.05$) in "cooperation rights" sub-dimension. In comparisons between departments, significant differences were found between students of physical education teaching and coaching in "cooperation rights" sub-dimension ($p<0.05$). When students' "social rights" scores were examined in terms of the variable of playing in the national team, significant difference was found between students who were in the national team and those who were not ($p<0.05$). In addition, when "social rights" scores were examined in terms of the variable of athlete level, significant difference was found between students who were amateur and those who were professional ($p<0.05$). In general, the scores taken for the sub-dimensions of human rights in sport were found to be lower for students who were in their first and second years, while they were found to be higher for students who were in their third and fourth years. In addition, it was concluded that scores taken increased as age group increased. The age group with the lowest score was found to be the age group between 18 and 20 years of age.

As a conclusion, attitudes of athlete university students towards the sub-dimensions of personal rights, social rights and cooperation rights were found in the present study. Although average social rights sub-dimension scores of sports faculty students were found to be higher when compared with personal rights and cooperation rights sub-dimensions, general attitudes about human rights in sport were found to be low. Thus, it was concluded that there is need for a great number of social and educational regulations in Turkey.

Düzenli Egzersiz Yapan 15-17 Yaş Grubu Kız Öğrencilerin Bazı Karaciğer Enzim Aktivitelerinin İncelenmesi

M. Fatih BİLİCİ¹ ve Ayça GENÇ²

Öz

Bu çalışmada, düzenli egzersiz yapan 15-17 yaş grubu kız öğrencilerin bazı karaciğer enzim aktivitelerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya herhangi bir sağlık problemi bulunmayan, düzenli olarak spor yapan 17 kız ve fiziksel olarak aktif olmayan 19 kız olmak üzere toplamda 36 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Sporcu ve sedanter gruplardan 5 cc venöz kan örneği alınmıştır. Alınan kan örnekleri uygun koşullarda 4000 rpm devirde 10 dakika santrifüj edilerek serum örnekleri elde edilmiştir. Serumların analizi otoanalizör cihazı tarafından fotometrik yöntemle yapılmıştır. Veriler SPSS 20.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiş ve anlamlılık düzeyi ($p < 0.05$) olarak alınmıştır. İstatistiksel analizlerde Shapiro-Wilk testi ve bağımsız t testleri kullanılmıştır. Çalışmaya katılan sporcu grubun sedanter gruba göre, AST (Asparatat Amino Transferaz), ALT (Alanine Amino Transferase) ve LDH (Laktat Dehidrogenaz) serum düzeylerinin daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Ayrıca her iki grubun GGT (Gama Glutamil Transferaz) serum düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır ($p > 0.05$). Sonuç olarak; sporcu grubun sedanter gruba göre AST, ALT ve LDH serum düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Karaciğer enzimleri yaş, cinsiyet, vücut kitle indeksi, genetik, yaşam tarzı ve egzersiz gibi birçok faktörden etkilenir. Gruplar arasındaki bu farkın egzersiz ve hareketsiz yaşam biçiminden kaynaklandığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Egzersiz, Karaciğer Enzimleri, Kadın

Examination of Liver Enzymes of 15-17 Years Old Female Students Who Performing Regular Exercises

Abstract

The present work determines some liver enzyme activities of 15-17 years old teenager female students who exercise regularly. A total of 36 female students, 17 of which regularly doing sports and 19 physically inactive, participated in the study voluntarily. 5 cc venous blood samples were taken from athlete and sedentary groups. Serum samples were obtained by centrifuging blood samples for 10 minutes at 4000 rpm under suitable conditions. The analysis of the serum was done by the autoanalyzer device through the photometric method. The data were analyzed with SPSS 20.0 statistical package program and the significance level was taken as ($p < 0.05$). Shapiro-Wilk test and independent t-test were used for statistical analysis. It was found that the athletes participated in the study had higher serum levels of AST (Aspartate Amino Transferase), ALT (Alanine Amino Transferase) and LDH (Lactate Dehydrogenase) and this difference was statistically significant ($p < 0.05$). Besides, there was no statistically significant difference between the GGT (Gama Glutamyl Transferase) serum levels of both groups ($p > 0.05$). AST, ALT and LDH serum levels were higher in the athlete group than in sedentary group. Liver enzymes are affected by many factors such as age, sex, body mass index, genetics, lifestyle and exercise. It can be argued that this difference between the groups is caused by exercise and sedentary lifestyle.

Key Words: Exercise, Liverenzymes, Female

Atıf İçin / Please Cite As:

Bilici, M. F. ve Genç, A. (2020). Düzenli egzersiz yapan 15-17 yaş grubu kız öğrencilerin bazı karaciğer enzim aktivitelerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 470-475.

Geliş Tarihi / Received Date: 05.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.05.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Muş Alparslan Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, f.bilici@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1028-0504

² Dr. Öğr. Üyesi - Bartın Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, aycagenc@bartin.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2498-7092

Giriş

Vücudun en büyük ve en önemli metabolik organı olan karaciğer, tek bir organ olmasına rağmen birçok farklı işlev gerçekleştirir. Karaciğer; karbonhidrat, yağ, protein, hormonlar ve yabancı kimyasalların metabolize edilmesi, vitaminler ve demirin depolanması, kanın filtrasyonu ve depolanması, pıhtılaşma gibi çeşitli görevleri yerine getiren hayati öneme sahip bir organdır (Guyton ve Hall, 2016, s. 797-815). Karaciğerin işlevlerini yerine getirmesine yardımcı olan bazı enzimler vardır ve bu enzimler kan testleri aracılığı değerlendirilir. Karaciğer fonksiyon testlerinin değerlendirilmesinde başlıca kullanılan enzimler; ALT (alaninaminotransferaz), AST (aspartataminotransferaz), LDH (LaktatDehidrogenaz) ve GGT (gama-glutamyltranspeptidaz)'dir. Sağlıklı bireylerde bu enzimlerin çoğu karaciğerde depolanırken, karaciğerde hasar oluşması durumunda ise bu enzimler kana karışır (Gencer, Çınar ve Comba, 2015, s. 21-26). ALT, LDH, AST gibi enzimlerin karaciğer hasarından ziyade kas hasarından kaynaklı artış gösterdiği ifade edilmektedir (Hammouda vd., 2012, s. 239). Çoğunlukla karaciğerde bulunan ALT enzimi aşırı egzersiz ve kas hasarında artış gösterir (Toklu, 2018, s. 20). Bir diğer enzim olan AST ise kalp, kas dokusu, karaciğerde bulunur ve hareketsiz yaşam tarzının da etkisi ile meydana gelen aşırı yağlanma ve kilo alımı, dengesiz beslenme gibi durumlarda kalp ve iskelet kasında meydana gelen hasara bağlı olarak yükselmeye başlar (Bezci, 2007, s. 23). Dalak, böbrek, pankreas gibi birçok organda bulunan GGT ise karaciğer yağlanması, kalp krizi gibi etmenlerde yükselir (Noyan, 2009, s. 48-55). GGT yüksekliğinin daha çok karaciğer hastalıklarından kaynaklandığı söylenebilir (Limdi ve Hyde, 2003, s. 307-312). Karaciğer, kalp, kas gibi dokularda bulunan LDH ise aşırı egzersizde artış gösteren bir enzimdir ve metabolizmanın enerji üretiminde anahtar rol oynar (Pettersson, Hindorf ve Persson, 2007, s. 253-259).

Karaciğer enzimleri yaş, hastalık, vücut kitle indeksi, büyüme çağı ve egzersiz gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterir. Adolesan dönemde meydana gelen fiziksel ve hormonal değişimler egzersizinde etkisi ile biyokimyasal ve fizyolojik açıdan bu dönemde pik yapabilir. Bu dönem özellikle büyüme çağında kapsadığından kişinin fiziksel ve fizyolojik özelliklerinin de etkisi ile karaciğer enzimleri üzerinde dalgalanmaya neden olabilir (Malina, 2007, s. 67-90).

Literatür incelendiğinde uzun süreli ve yüksek şiddette yapılan egzersizin karaciğer enzim aktivitesinde artışa neden olduğu saptanmıştır. Egzersiz ile birlikte homeostasisin korunabilmesi için enzim aktiviteleri değişiklik gösterir (Hyder, Hasan ve Mohieldein, 2013, s. 280-284). Egzersiz esnasında hücre ATP azalır ve bu azalmada hücre geçirgenliği arttırır. Artan hücre geçirgenlik, LDH, AST, ALT gibi iskelet kası kaynaklı bazı enzimlerin serumdaki seviyelerinde hafif artışa neden olur (Öztürk, 2009, s. 30). Literatür incelendiğinde, egzersiz türü ve şiddetine bağlı olmakla beraber ALT ve AST enzimlerinde artış tespit edilen birçok çalışma bulunmaktadır (Kim vd., 2007, s. 443-447; Pettersson vd., 2007, s. 253-259).

Bu çalışmada, düzenli egzersiz yapan 15-17 yaş grubu kız öğrencilerin bazı karaciğer enzim aktivitelerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Evren - Örneklem

Çalışmaya herhangi bir sağlık problemi bulunmayan, haftada 5 gün, en az 60 dakika okul takımlarında çeşitli egzersizlere (voleybol, futsal, atletizm) düzenli olarak katılan 17 kız ve fiziksel olarak aktif olmayan 19 kız olmak üzere toplamda 36 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Gönüllüler çalışma öncesi bilgilendirilmiş ve 70400699-302.14.04-E.1700109787 sayılı ve 11.04.2017 tarihli Atatürk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Etik Kurulu onayı alındıktan sonra çalışma yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada sporcu ve sedanter gruplardan 5 cc venöz kan örneği alınmıştır. Alınan kan örnekleri uygun koşullarda 4000 rpm devirde 10 dakika santrifüj edilerek serum örnekleri elde edilmiştir. Serumların analizi ARCHITECT Cİ 16200 TM analizöründe fotometrik yöntemle yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 20.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiş ve anlamlılık düzeyi ($p < 0.05$) olarak alınmıştır. İstatistiksel analizlerde Shapiro-Wilk testi ve bağımsız t testleri kullanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Sporcu ve Sedanter Grubun Yaş-Boy-Kilo Tablosu

<i>Antropometrik ölçümler</i>	<i>N</i>	<i>Gruplar</i>	$\bar{x} \pm SD$
Yaş (Yıl)	17	Sporcu	15,94±1,25
	19	Sedanter	16,52±0,75
Boy (cm)	17	Sporcu	1,64±1,48
	19	Sedanter	1,63±1,10
Kilo (kg)	17	Sporcu	54,70±1,95
	19	Sedanter	52,94±2,95

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan sporcu grubun yaş ort. (15,94±1.25), kilo ort. (54,70±1.95) ve boy ort. (1,64±1.48) iken, sedanter grubun yaş ort. (16,52±0.75), kilo ort. (52,94±2.95) ve boy ort. (1,64±1.48) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Sporcu ve Sedanter Grubun ALT, AST, LDH ve GGT Değerleri

<i>Parameters</i>	<i>N</i>	<i>Gruplar</i>	$\bar{x} \pm SD$	<i>t</i>	<i>p</i>
ALT (Alanin Amino Transferaz)(U/L)	17	Sporcu	13,76±4,08	2,21	,034*
	19	Sedanter	11,32±2,45		
AST (Aspartat Transferaz)(U/L)	17	Sporcu	23,06±5,49	4,57	,000*
	19	Sedanter	16,58±2,71		
LDH (Laktat Dehidrogenaz)(U/L)	17	Sporcu	221,35±40,53	2,07	,046*
	19	Sedanter	200,63±15,56		
GGT (Gamma-Glutamyl Transpeptidase)(U/L)	17	Sporcu	11,65±2,34	-,566	,575
	19	Sedanter	12,05±1,93		

* p<0,05

Tablo 2 incelendiğinde, çalışmaya katılan sporcu grubun sedanter gruba göre AST (Aspartat Amino Transferaz), ALT (Alanine Amino Transferase) ve LDH (LaktatDehidrogenaz) serum düzeylerinin daha yüksek olduğu ve farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p<0,05). Ayrıca her iki grubun GGT (Gama GlutamilTransferaz) serum düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır (p>0,05).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, 15-17 yaş grubu kızlarda düzenli egzersizin karaciğer enzim aktiviteleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Rosmarin'a göre (1993, s. 252), egzersizin süre ve şiddetinin AST, ALT, LDH değerlerinin artmasında önemli bir etken olduğunu belirtmiştir. 16-27 yaşarası elit kadın sporcularda yapılan çalışmada, LDH düzeyinde bir farklılık görülmez iken AST değerinde anlamlı derecede artış tespit edilmiştir (Fallon, 2007, s. 334-341). Halter gibi kas hasarının yoğun olduğu sporlarda karaciğer fonksiyon parametrelerinde, AST ve ALT'in yanı sıra LDH, CK ve miyogloblin seviyelerinde derin artışlara yol açtığı saptanmıştır (Pettersson vd., 2008, s. 253-259). Elit kadın ragbi oyuncularında yapılan bir başka çalışmada, kamp dönemini kapsayan yoğun dönemde LDH düzeylerinde anlamlı derecede artış olduğu tespit edilmiştir (Moshiko vd., 2004, s. 186-190). 8 kadın, 16 erkek judocunun katıldığı çalışmada, 5 haftalık antrenman sonrası sporcuların ALT ve AST değerlerinde anlamlı artış olduğu tespit edilmiştir (Su, Lin ve Chen, 2001, s. 1154-1158). Maraton koşan kadınlarda yapılan bir çalışmada, maraton koşusundan 24 saat sonra alınan ölçümlerde ALT ve AST değerlerinin anlamlı derecede arttığı saptanmıştır (Kratz vd., 2002, s. 856).

Kadın taekwondocuların kamp döneminde ALT, AST ve glikoz düzeylerinde anlamlı artış tespit edilirken, trigliserit ve üre düzeylerinde ise anlamlı farklılık tespit edilmemiştir (Çakmakçı ve Pulur, 2008, s. 39-47). Voleybol ve kick boks yapan kadınlarda LDL düzeyinin anlamlı derecede arttığı tespit edilmiştir (Kratz vd., 2002, s. 863; Ji, Yang ve Wei, 2013, s. 712-715).

Uzun mesafe koşucularında yapılan çalışmada, AST, ALT, LDH, CK, GGT düzeylerinde 1 ila 4 saat içerisinde anlamlı artış meydana geldiği saptanmıştır (Güreş, Karul ve Kozacı, 2009, s. 89-95). Yapılan bazı çalışmalarda sporcu gruba kıyasla sedanter kızlarda aerobik egzersiz sonrasında LDL değerlerinde azalış

meydana geldiği saptanmıştır (Colin vd., 2000, s. 277; Karacan ve Çolakoğlu, 2003, s. 83-88). Her ne kadar egzersize bağlı olarak LDL seviyesinde değişimler meydana gelmesine rağmen literatür incelendiğinde bu değişimlerin genelde akut olarak meydana geldiği gözlemlenmektedir. Bir yıldır düzenli ağırlık egzersizi yapan ve takviye whey proteinin kullanan grubun karaciğer enzimlerinin incelendiği çalışmada, AST, ALT, ALP, GGT değerlerinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir (Akkurt, 2019, s. 178-186). Sağlıklı kadın ve erkekler deneklerin biyokimyasal parametrelerinin incelediği çalışmada, ALT, AST, ALP ve GGT değerleri açısından anlamlı fark tespit etmemiştir (Furuncuoğlu vd., 2007, s. 209-211). Aerobik egzersiz GGT değerinde anlamlı farklılığa neden olmaz iken, AST ve ALT değerlerinde anlamı artışa neden olduğu tespit edilmiştir (Pettersson vd., 2008, s. 253).

Çalışmamızda sporcu grubun sedanterlere göre, AST (Asparat Amino Transferaz), ALT (Alanine Amino Transferase) ve LDH (LaktatDehidrogenaz) serum düzeylerinin daha yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Ayrıca her iki grubun GGT (Gama Glutamil Transferaz) serum düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır ($p > 0,05$). Çalışmamızda sporcu grupta egzersizinde etkisiyle AST, ALT ve LDH düzeylerindeki artış literatür ile paralellik göstermektedir.

Sonuç olarak; sporcu grubun sedanter gruba göre AST, ALT ve LDH serum düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Karaciğer enzimleri yaş, cinsiyet, vücut kitle indeksi, genetik, yaşam tarzı ve egzersiz gibi birçok faktörden etkilenir. Gruplar arasındaki bu farkın egzersiz ve hareketsiz yaşam biçiminden kaynaklandığı söylenebilir.

Kaynakça

- Akkur, G. (2019). Düzenli ağırlık egzersizi yapan bireylerde izole hidrolize whey proteini kullanımının tiroid hormonları, karaciğer ve böbrek fonksiyon testleri üzerine etkisi. *Ankara Med J*, 1, 178-186.
- Bezci, Ş. (2007). *Elit taekwondocularda antrenman öncesi ve sonrası bazı hematolojik ve biyokimyasal parametrelerin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Colin, A. G., William, F. M. ve Nevill, A. (2000). Training effects of accumulated daily stairclimbing exercise in previously sedentary young women. *Preventive Medicine*, 30, 277-281.
- Çakmakçı, E. ve Pulur, A. (2008). Milli takım kamp döneminin bayan taekwondocularda bazı biyokimyasal parametreler üzerine etkisi. *S.Ü. Bes Bilim Dergisi*, 10, 39-47.
- Fallon, K.E. (2008). The clinical utility of screening of biochemical parameters in elite athletes. *Br J Sports Med*, 42(5), 334-341.
- Furuncuoğlu, Y., Karaca, E. ve Aras, S. (2007). Metabolic, biochemical and psychiatric alterations in healthy subjects during ramadan. *Pakistan Journal of Nutrition*, 6(3), 209-211.
- Gencer, Y.G., Çınar, A. ve Comba. B. (2015). Stresin ratlarda bazı karaciğer enzimleri (AST, ALT, ALP) üzerine etkilerinin araştırılması. *Atatürk Üniversitesi Veteriner Bilimleri Dergisi*, 10(1), 21-26.
- Güreş, A., Karul, A. ve Kozacı, D. (2009). Mesafe koşucularında submaksimal egzersizin kan biyokimyasına etkisi. *Spor Hekimliği Dergisi*, 44, 89-95.
- Hall, J. E. (2016). *Guyton ve Hall tıbbi fizyoloji* (13. Baskı). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
- Hammouda, O., Chtourou, H., Chaouachi, A., Chahed, H., Ferchichi, S., Kallel, C. ve Souissi, N. (2012). Effect of short-term maximal exercise on biochemical markers of muscle damage, total antioxidant status, and homocysteine levels in football players. *Asian Journal of Sports Medicine*, 3(4), 239.
- Hyder, M. A., Hasan, M. ve Mohieldein, A. H. (2013). Comparative levels of ALT, AST, ALP and GGT in liver associated diseases. *European Journal of Experimental Biology*, 3(2), 280-284.
- Ji-Qing, X., Yang, Z. ve Wei, F. (2013). The effect of pre-competition training on biochemical indices and immune function of volleyball players. *Int J Clin Exp Med*, 6(8), 712-715.
- Karacan, S. ve Çolakoğlu, F. F. (2003). Sedanter orta yaş bayanlar ile genç bayanlarda aerobik egzersizin vücut kompozisyonu ve kan lipidlerine etkisi. *Sporometre/ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 83-88.
- Kim, H. J., Lee, Y. H. ve Kim, C. K. (2007). Biomarkers of muscle and cartilage damage and inflammation during a 200 km run. *European Journal of Applied Physiology*, 99(4), 443-447.
- Kratz, A., Lewandrowski, K. B. ve Siegel, A. J. (2002). Effect of marathon running on hematologic and biochemical laboratory parameters, including cardiac markers. *American Society for Clinical Pathology*, 118, 856-863.
- Limdi, J. K. ve Hyde, G. M. (2003). Evaluation of abnormal liver function tests. *Postgrad Med J*, 79, 307-312.
- Malina, R. (2007). Physical fitness of children and adolescents in the United States: Status and secular change. *Pediatric Fitness*, 50, 67-90.
- Mashiko, T., Umeda, T. ve Nakaji, S. (2004). Effects of exercise on the physical condition of college rugby players during summer training camp. *Br J Sports Med*, 38, 186-190.
- Noyan, T. (2009). Serum Gama Glutamil Transferaz: Son Elde Edilen Bulgular ve Çeşitli Hastalıkların Fizyopatolojisindeki Önemi. *Van Tıp Dergisi*, 16(1), 48-55.
- Öztürk, Ç. (2009). *Sporcularda ve sedanter bireylerde akut egzersiz öncesi gliserol takviyesinin bazı biyokimyasal parametreler ile laktat ve aerobik güç üzerine etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Pettersson, J., Hindorf, U. ve Persson, P. (2008). Muscular exercise can cause highly pathological liver function tests in healthy men. *British Journal of Clinical Pharmacology*, 65(2), 253-259.
- Rosmann, M., Beard, M. J. ve Robbins, S. W. (1993). Serum enzyme activities in individuals with different levels of physical fitness. *Journal of Sports Medicine And Physical Fitness*, 33(3), 252-257.
- Su, Y., Lin, C. ve Chen, K. (2001). Effects of huangqi jianzhong tang on hematological and biochemical parameters in judo athletes. *Acta Pharmacol Sin*, 22, 1154-1158.
- Toklu, A. (2018). *Amatör futbolcularda ma sezonu süresince sezon içi antrenman programının kas basarı biyokimyasal parametreler üzerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.

EXTENDED ABSTRACT

Despite being a single organ, liver, which is the largest and most important metabolic organ of the body, performs a number of different functions. The liver is a vital organ that performs a variety of tasks such as metabolizing carbohydrates, fats, proteins, hormones and foreign chemicals, storing vitamins, iron and performing the filtration, storage and coagulation of blood (Guyton, & Hall, 2016, p. 797-815). There are certain enzymes that help the liver perform its functions and these enzymes are analyzed through blood tests. The primary enzymes checked in the evaluation of liver function tests are ALT (Alanine Amino Transferase), AST (Aspartate Amino Transferase), LDH (Lactate Dehydrogenase) and GGT (Gamma-Glutamyl Transpeptidase). In healthy individuals, most of these enzymes are stored in the liver, in case of damage to the liver, however, these enzymes are mixed into the blood (Gencer, Çınar, & Comba, 2015, p. 21-26). It is stated that enzymes such as ALT, LDH and AST increase due to muscle damage rather than liver damage (Hammouda vd., 2012, p. 239). ALT enzyme found mostly in the liver shows increased exercise and muscle damage (Toklu, 2018, p.20). Another enzyme, AST, is found in the heart, muscle tissue and liver, and starts to increase due to damage to the heart and skeletal muscles in situations such as excessive fattening, weight gain and unbalanced nutrition caused by the sedentary lifestyle (Bezci, 2007, p. 23). GGT, which is found in many organs such as spleen, kidney, pancreas, increase with factors such as liver fattening and heart attack (Noyan, 2009, p. 48-55). It can be argued that high GGT rate is mostly caused by liver diseases (Limdi, & Hyde, 2003, p. 307-312). LDH, which is found in tissues such as liver, heart and muscle, is an enzyme that increases with excessive exercise and plays a key role in the energy production of the metabolism (Pettersson, Hindorf, & Persson, 2007, p. 253-259). Liver enzymes depending on various factors such as age, disease, body mass index, growth age and exercise. Physical and hormonal changes occurring during adolescence can be peaked in this period in terms of biochemical and physiological effects. This period may involve fluctuations in liver enzymes due to the physical and physiological characteristics of the person, especially as it covers the growing age (Malina, 2007, p. 67-90). Liver enzymes may vary depending on various factors such as age, disease, body mass index, adolescence and exercise. Physical and hormonal changes that occur in adolescence may culminate in terms of biochemical and physiological aspects with the effect of exercise. Since this period includes especially the growth period as well, it may cause fluctuation on the liver enzymes due to the physical and physiological characteristics of the person. When the literature is examined, it is determined that long-term and high-intensity exercise leads to an increase in liver enzyme activity. Enzyme activities vary in order to maintain homeostasis together with exercise (Hyder, Hasan, & Mohieldein, 2013, p. 280-284) Cellular ATP decreases during exercise causing an increase in cellular permeability. Increased cellular permeability causes a slight increase in serum levels of some skeletal muscle-induced enzymes, such as LDH, AST, and ALT (Öztürk, 2009, p.30). There are several studies in the literature that found an increase in the ALT and AST enzymes depending on the type and severity of the exercise (Kim et al, 2007, p. 443-447; Pettersson et al, 2007, p. 253-259). In our study, it was aimed to determine some liver enzyme levels in serum samples of 15-17 years old teenager female students who performing regular exercise. A total of 36 female students, 17 of which regularly do sports and 19 physically inactive, participated in the study voluntarily. 5 cc venous blood samples were taken from athlete and sedentary groups. The blood samples collected were centrifuged at 4000 rpm for 10 minutes in convenient conditions and serum samples were obtained. Serum analysis was performed by autoanalyzer device through the photometric method.

Data were analyzed with SPSS 20.0 statistical package program and the significance level was taken as ($p < 0.05$). Shapiro-Wilk test and independent t-test were used for statistical analysis. It was found that the athletes participated in the study had higher serum levels of AST (Aspartate Amino Transferase), ALT (Alanine Amino Transferase) and LDH (Lactate Dehydrogenase) than the sedentary group and that this

difference was statistically significant ($p < 0.05$). Besides, there was no statistically significant difference between the GGT (Gama Glutamyl Transferase) serum levels of the two groups ($p > 0.05$).

In conclusion, AST, ALT and LDH serum levels were found to be higher in the athlete group when compared to the sedentary group. Liver enzymes are affected by many factors such as age, sex, body massindex, genetics, lifestyle and exercise. It can be argued that this difference between the groups stems from exercise and sedentary lifestyle.

Turizm Planlamasına Yerel Halkın Katılımı: Konya İlinde Bir Araştırma

Aynur GÜLENC-BİRSEN¹ ve Yeliz PEKERŞEN²

Öz

Turizmin geliştirilmesine yönelik planların oluşturulma sürecine yerel halkın dâhil edilmesinin gerekliliği hususu araştırmacıların büyük çoğunluğunun hemfikir olduğu bir husustur. Ancak bu önkoşulun uygulanmasının bazı destinasyonlarda çeşitli nedenlerden dolayı mümkün olamadığı söylenebilir. Planlama sürecinde yerel halkın alabileceği rollere ilişkin farkındalıklarının olmaması özellikle gelişmekte olan ölkelerde halkın planlama sürecine dâhil olmasının önündeki engellerden birisidir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı; Konya ilinde yerel halkın bölgesel turizm planlama karar sürecine katılımına yönelik düşüncelerinin ortaya konulmasıdır. Bu amaçla Konya ilindeki 386 bireye kolayda örnekleme yöntemiyle yüz yüze görüşülerek anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın sonucunda Konya ilinde yaşayan yerel halkın turizm gelişim sürecine dâhil olmak istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ancak zaman zaman bu sürecin dışında yer almanın da kabul edilebilir olduğu görüşündedirler. Bu düşünce de, halkın sahip olduğu turizm bilgi ve farkındalık düzeyinin düşüklüğü temel etkeni oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm Planlaması, Yerel Halk, Turizm Gelişimi, Katılım, Karar Verme

Participation of Local People in Tourism Planning: A Research in Konya

Abstract

The fact that the local people should be included in the process of developing plans for the development of tourism is a matter that the majority of researchers agree. However, it can be said that the application of this prerequisite is not possible in various destinations for various reasons. The lack of awareness of the roles of the local people in the planning process is one of the obstacles to the public participation in the planning process, especially in developing countries. The purpose of the study in this direction is the revealing of the opinions of the local people in Konya province regarding the participation of the regional tourism planning decision process. For this purpose, questionnaire was applied to 386 individuals in Konya province by face-to-face interview with easy sampling method. In the study, easy sampling method was preferred, which is one of the non-random sampling methods. As a result of the research, it is concluded that the local people living in Konya want to participate in the tourism development process. However, they are of the opinion that it is acceptable to take part in this process from time to time. In this opinion, the low level of tourism knowledge and awareness of the people is the main factor.

Key Words: Tourism Planning, Local People, Tourism Development, Participation, Decision Making

Atıf İçin / Please Cite As:

Gülen-Birsen, A. ve Pekerşen, Y. (2020). Turizm planlamasına yerel halkın katılımı: konya ilinde bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 476-489.

Geliş Tarihi / Received Date: 11.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.08.2019

¹ Öğr. Gör. Dr. - Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesi, gulenc33aynur@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-8847-9946

² Dr. Öğr. Üyesi - Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesi, yeliz.ulusan@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4769-7717

Giriş

Destinasyonların turizm gelişimlerine yönelik planlama karar sürecine yerel toplumun dahil edilmesi görüşü son yıllarda adından sıkça bahsettiren sürdürülebilirlik uygulamalarının ana konusunu teşkil etmektedir. Çünkü tatil deneyiminin ana sebeplerinden sayılabilecek yerel toplumun yaşam tarzını deneyimlemek ve yerel kültürüne özgü değerleri tanımak ziyaretçiler için önemlidir (Richards ve Hall, 2000, s. 1; Muganda, 2013). Ancak turizm hareketlerinin gerçekleştiği destinasyonlara ev sahipliği yapan yerel halk, turizmin plansız gelişiminin yaratabileceği doğal, kültürel kaynakların yok olması ve kendi yaşamlarının sosyo-kültürel anlamda etkilenmesi gibi birçok riske maruz kalabilmektedir (Moyo ve Tichaawa, 2017). Sonuç olarak halkın turizm gelişimine yönelik olumsuz muhtemel tutum ve davranışları destinasyonun turizm yaşamının sürdürülebilirliğini negatif yönde etkileyebilmektedir. Oysa ev sahibi toplumun turizmin sürdürülebilirliğine ilişkin kalkındırma ve planlama faaliyetlerine katılımı, yerel turizm kaynaklarının korunmasına daha da önemlisi bu gelişimden en çok etkilenen tarafın yaşam kalitesinin korunmasına ve geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca ekonomik, sosyal ve kültürel kazanımların destinasyon çevresine ve topluma kazandırılması sürdürülebilir bir turizm gelişimi için kaçınılmaz bir durumdur. Aksi takdirde toplumsal sürdürülebilirlik olmaksızın, turizm gelişiminin sürdürülebilir olması beklenemez (Malek ve Costa, 2014; Muganda, 2013).

Yazın dilinde turizmin yerel toplumların sürdürülebilir gelişimlerine ekonomik açıdan katkı sağlayan bir araç olduğuna ilişkin kaynakların sayısı oldukça çoktur (Kilipiris, 2005: s. 28; Ponna, Putu ve Prasiasa, 2011, s. 306; Fandi, 2015, s. 42). Ayrıca yerel toplumun turizm gelişim planlama karar sürecine dâhil edilmesi hususunda araştırmacıların hemfikir olduğu da söylenebilir (Chili, 2017, s. 1; Gunawijaya ve Pratiwi, 2018, s. 826; Kala ve Bagri, 2018, s. 318; Lekaota, 2016, 2; Mak, Cheung ve Lui, 2017, s. 1; Moyo ve Tichaawa, 2017, s.1). Öte yandan dâhil edilme hususunun ayrıntılarının nasıl olacağı ve toplumun rollerinin neler olabileceğine ilişkin çeşitli görüşler öne sürülse de (Mason, 2008, s. 167; Muganda, Sirima ve Ezra, 2013, s. 53; Mudimba ve Tichaawa, 2017, s. 1) yerel toplumun yüklenilen bu rollere yönelik fikir ve düşüncelerinin ne olduğuna ilişkin kaynakların sayısı sınırlıdır. Bu çalışmada; Türkiye'nin önemli kültürel çekim noktalarından birisi olan Konya ili sınırları içinde ikamet eden yerel halkın turizm planlama sürecine katılımına yönelik düşüncelerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Literatür Taraması

Kavramsal Açıdan Yerel Toplum

Destinasyonlarda bir taraftan turizm gelişiminin sağlanması diğer taraftan da yerel toplumun turizm gelişimini nasıl etkileyebileceğinin anlaşılabilmesi için toplum kavramına açıklık getirmede fayda vardır. Çünkü ziyaretçiler için konaklama, yiyecek içecek, bilgi, ulaşım, çeşitli rekreatif tesis ve hizmet sağlayıcısı konumunda olan yerel halk, destinasyonların turizm gelişimleri için kilit rol oynamaktadır. Toplumun destinasyonların turizm gelişimlerine etkisinin tüm turizm çevrelerince kabul görmesi son yıllarda sürdürülebilir turizm gelişimi konusunda yapılan çalışmaların ana konusunu teşkil etmektedir. Bu kapsamda destinasyonlara ev sahipliği yapan yerel toplumun aslında ne olduğuna yönelik çok sayıda tanım yapılmıştır. Örneğin; John Urry (1995) yerel toplum kavramına coğrafik, yerel sistem, toplum duygusu ve ideolojik olmak üzere dört açıdan bakmanın gerekliliği üzerinde durmaktadır (Akt. Richards ve Hall, 2000, s. 3). Bazı araştırmacılara göre ise yerel toplum turizm açısından bakıldığında sıklıkla coğrafik bir alanla ilişkilendirilmektedir (Mahoney, Potter ve Marsh, 2007; Hillery, 1955; Aref, Gill ve Aref, 2010, s. 155; Lee ve Kim, 2015, s. 11). Örneğin; Lee ve Kim (2015)'e göre yerel toplum coğrafi bir alanda yaşayan ve dolaylı ya da doğrudan etkileşim içindeki insanlar olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde Hillery (1955)'de yerel toplumun, coğrafi bir alanda sosyal ve kültürel etkileşimleri olan ve en az bir ya da daha fazla ortak bağa sahip kişilerden oluştuğuna dikkat çekmektedir.

Alanyazında sürdürülebilirlik üzerine yapılan çalışmalarda ise topluma çoğunlukla ideolojik açıdan yaklaşmış ve turizmin gelişiminin uzun vadede toplum yararına olmasının gerekliliği konusu işlenmiştir. Dolayısıyla destinasyonlarda turizmin geliştirilmesi, yönetilmesi, planlanması ve pazarlanması hususlarının temelinde toplum kavramı hep yer almıştır (Richards ve Hall, 2000, s. 3-5). Bu açıdan bakıldığında yerel toplumu ortak karakteristik özellikler ya da ortak ilgileri olan insanlar topluluğu olarak da değerlendiren tanımlamalar bulunmaktadır. Örneğin Aref vd.' ne göre (2010) turizm gelişimi açısından yerel halk ortak ilgileri, ortak kaygıları ya da ortak hedefleri olan mevcut ya da potansiyel gruplar olarak nitelendirilmektedir. Öte yandan Telfer ve Sharpley (2008, s. 115) yerel toplumun turizm destinasyonlarının ana turizm çekicilikleri arasında yer aldığını ifade etmektedirler.

Katılımcı Turizm Planlaması

Katılımcı turizm planlamasının turizmin sürdürülebilir gelişimi için bir önkoşul olduğunu savunan araştırmacıların (Haywood, 1988; Timothy, 1999; Richards ve Hall, 2000; Bello, Lovelock ve Carr, 2018) sayısı oldukça çoktur. Bu araştırmacıardan Richard ve Hall (2000), planlı bir turizm gelişiminin sağlanabilmesi hem destinasyonların asıl sahibi hem de tatil deneyimi için önemli bir turistik çekicilik konumunda olan yerel halkın planlama sürecine dahil edilmeleriyle mümkün olacağı görüşündedir. Benzer şekilde Haywood (1988) için de taticiler, toplumun sahip olduğu turizm kaynaklarının tüteticileri ve kullanıcılarıdır. Bu durumda toplum aynı zamanda sahip olduğu doğal ve kültürel zenginlikler, yaşam tarzı, doğallığı ve misafirperverliği vb. unsurlarıyla turistleri çeken turizm ürününün bir parçasıdır. Dolayısıyla turizmden olumlu ve olumsuz bir şekilde etkilenebilmektedir. Sonuç olarak başarılı bir turizm gelişiminin yönetimi, halkın demokrasinin gereği olarak karar sürecine dahil edilmesiyle mümkündür (Haywood, 1988, s. 106). Timothy (1999) ise yerel halkın sürece dahil edilmesinin gerekliliği düşüncesini turizmden faydalanan birey sayısı arttıkça, doğal ve kültürel mirasın da aynı oranda korunabileceği ve turizme destek olunacağı önermesine dayandırmaktadır (Timothy, 1999). Inskeep'e (1991) göre yerel toplum turizm planlama sürecine aktif bir şekilde dâhil olduğunda bir taraftan turizmi kalkındırma planlarını sahiplenirken aynı zamanda turizmin gelişmesiyle ilgili faaliyetlere destek olmaktadırlar (Akt. Bello vd., 2018: 310). Bazı araştırmacılar (Haywood, 1988, s. 108; Tosun ve Timothy, 2003, s. 3) ise yerel halkın ihtiyaç ve isteklerinin turizm planlarına dahil edilmesinin planların ve stratejilerin oluşturulmasını ve uygulanabilirliğin kolaylaştırılmasını sağlayacağı görüşündedir. Çünkü katılım süreci, genellikle önerilen turizm gelişim planının toplumca kabul edilmesine yol açacaktır (Haywood, 1988; Tosun ve Timothy, 2003, s. 3). Yerel toplumun planlama sürecine katılımı demokratik bir sürecin güçlendirilmesine olanak sağlarken, aynı zamanda tüm paydaşlara başkalarının bakış açılarını anlama fırsatı verdiği için olası çatışmaların azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Chirenje, Giliba ve Musamba, 2013, s. 10; Jones, 2007, s. 618). Yerel halkın turizm planlama sürecine katılımı, turistlerin kendilerini memnun hissettikleri tatil destinasyonlarında beklenen misafir-ev sahibi ilişkisinin oluşturulmasına olanak sağlayacaktır (Haywood, 1988; Simmons, 1994). Daha da önemlisi yerel halk ile bürokratik karar vericiler arasındaki boşluğun daralmasına, dolayısıyla daha demokratik bir sürecin güçlendirilmesine olanak sağlayacaktır (Jones, 2007, s. 618; Tosun ve Timothy, 2003, s. 3; Bello vd., 2018). Yerel halkın turizm gelişim sürecine katılımının kendiliğinden katılım (spontaneous participation) ya da ikna yoluyla katılım (induced participation) şeklinde mi gerçekleşip gerçekleşmediği irdelenmelidir. İdeal bir katılım türü olan kendiliğinden katılım; gönüllülük esasına dayanıp, insanların devlet ya da herhangi bir aracı olmaksızın sorunları ile doğrudan ilgilenmeleridir. İkna yoluyla katılım ise gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin bu sürecin başlatılmasında ve kurumsallaştırılmasında merkezi bir rol oynayarak, yerel yönetimlere daha fazla görev vermeleri ve sivil toplum kuruluşlarını (STK) desteklemeleri anlamına gelmektedir (Tosun, 1999).

Ancak her ne kadar turizmin sürdürülebilirliğinin önkoşulunun yerel toplumun sürdürülebilirliği olduğu gerçeği turizm yazınında sıkça bahsedilse de (Haywood, 1988, s. 106; Kilipiris, 2005, s. 28; Richards ve Hall, 2000; Dogra ve Gupta, 2012, s. 130; Kala ve Bagri, 2018, s. 318) uygulamada sürdürülebilir turizme yönelik yapılan planlama sürecine yerel halkın dahil edilmesi ya da halkın sürece proaktif katılımı konusunda büyük farkların olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir (Dogra ve Gupta, 2012, s. 131; Muganda vd., 2013, s. 53; Brokaj, 2014, s. 105; Chili ve Ngxongo, 2017, s. 2; Mak vd., 2017, s. 2). Öyleyse mekânsal, sosyal ve ekonomik anlamda sürdürülebilirliğin köşe taşı olarak kabul edilen yerel toplumun içinde kimler aslında turizmden faydalanmaktadır? Destinasyon turizmini geliştirmeye ilişkin planlama kararlarına yerel toplum ne düzeyde katılmalıdır, rolleri neler olmalıdır ve nasıl yönetilmelidir? sorularına cevap vermek turizm gelişimi için toplumun sürdürülebilirliği kavramını anlamak açısından önemlidir.

Turizmin Faydaları ve Yerel Halk

Turizm gelişiminden kimlerin faydalandığı hususuyla ilişkin olarak Richards ve Hall (2000: 7)'e göre yerel halkın hepsinin eşit düzeyde faydalanmadığı ya da turizm gelişiminden eşit düzeyde memnun olmadığı vurgulanmaktadır. Konuyu yatırımcılar açısından ele alan Mbaiwa (2017, s. 99)'a göre uluslararası yabancı işletmelerin sahipliğinde ve kontrolünde olan konaklama işletmelerinin destinasyonların sahip olduğu turizm çekiciliklerinin başında gelen doğal çekiciliklerin kazanımlarından en fazla yararlanan kesim olduğu, bunun yanında yerel halkın ise çok az faydalandığı ya da hiç faydalanmadığı vurgulanmaktadır. Mbaiwa (2017)'ya göre bu işletmelerde çalışan yerel halka mensup bireyler alt pozisyonlarda, düşük ücretlerle çalıştırılmakta ve karar sürecine dahil edilmemektedirler. Ayrıca konaklama işletmelerine paket turlarla gelen taticiler yerel halkla pek fazla iletişim kurmamakta ve yerel işletmelere alışveriş yapmak üzere uğramamaktadırlar.

Bir diğer konu ise aynı topluma mensup insanların turizmi geliştirme amaç ve sonuçlarına yönelik fikirlerinin uyuşmadığı hususudur (Perdeu vd., 1990, s. 587; Jamal ve Getz, 1995, s. 194; Richards ve Hall, 2000, s. 7; Andriotis ve Vaughan, 2003, s. 172). Örneğin; Crete yerel halkının bakış açısını tespit etmek amacıyla yapılan bir çalışmada, yerel halkın homojen bir tutum sergilemediği; eğitim seviyesi ve turizmde istihdam gibi faktörlerin halkın tutumlarını etkilediği belirtilmektedir (Andriotis ve Vaughan, 2003, s. 172). Her ne kadar toplumun fertlerinin turizmin amaçlarına ve sonuçlarına yönelik bakış açıları birbirinden farklılık gösterse de sürdürülebilir turizm açısından toplumun sürece katılımı gerekli ve önemlidir. Ancak bazı çevrelerce homojen bir grup olarak görülmekte olan yerel halkın turizme yönelik algılarına ilişkin yapılan çalışmalar (Richards ve Hall, 2000, s. 7; Feng, 2008, s. 214; Mbaiwa, 2017, s. 99) toplum içinde farklı grup ve kişilerin turizmden orantısız bir şekilde faydalandığını ya da zarar gördüğünü göstermektedir. Bu durum toplum içinde gerilimlere ve çatışmalara yol açabilmektedir. Yetkililerin toplum içindeki eşitsizlik ve yoksunluk sorunlarına yeterince eğilmemesi ise turizmde resmi kurumlar dışında birtakım sivil toplum kuruluşlarının ya da diğer kurumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla sistem içinde yer alan farklı aktörler turizmden daha fazla pay alabilmek için bir rekabet ortamına sürüklenmektedirler (Richards ve Hall, 2000, s. 7; Simpson, 2008, s. 2).

Turizm Planlama Karar Süreci ve Yerel Halk

Belli bir destinasyona yönelik yapılan stratejik turizm planlamasının o bölgeye turistik açıdan maksimum fayda sağlaması ve turizm gelişimi sonucu oluşabilecek problemleri minimum düzeye indirilmesi anlamına geldiği görüşü yaygındır. Daha açık bir ifadeyle turizm planları dikkatli bir şekilde yapılmış destinasyonları ziyaret eden tatilecilerin memnuniyet seviyesinin yüksek olacağı, bölgenin ve yerel halkın ekonomik açıdan kazanacağı, sosyal ve fiziksel çevre açısından ise destinasyonun minimum düzeyde olumsuz etkileneceği muhtemeldir. Ayrıca yerel halkın gelişen turizmle beraber oluşan etkilerden en fazla etkilenen kesim olması nedeniyle destinasyon planlaması sürecine dahil edilmesinin gerekliliği hususu son yıllarda giderek daha fazla vurgulanmaya başlamıştır (Haywood, 1988, s. 105; Bramwell ve Lane, 1999; Jamal ve Getz, 1995; Simmons, 1994, s. 98; Timothy, 1999, s. 372; Zhao ve Ritchie, 2008; Muganda, 2013; Niekerk, 2014: 82). Bu araştırmacılar Haywood (1988, s. 108), turizm planlarının halkın teşvik edildiği katılımcı bir yaklaşımla yapılmasının gerekliliğini halkın turizm yaşam döngüsünün yönetilmesi, turizmin gelişimine ilişkin algı ve tutumların tespiti, adaptasyonun sağlanması, turizme yönelik içerden ve dışarıdan gelebilecek tehditlerin anlaşılması ve turizmin oluşturacağı kalabalık vb. gibi bir takım sorunların kontrol altına alınmasına bağlamaktadır.

Alanyazında yerel halkın turizm planlama kararlarına katılımına ilişkin üç önemli hususa dikkat etmektedir (Niekerk, 2014, s. 82). Bunlardan birincisine göre yerel halkın çoğunluğu planlama kararlarına katılmaktan kaçınmaktadır (Riedel, 1972, s. 212). İkinci bakış açısına göre toplumun destinasyon planlaması ve geliştirilmesi sürecine katılımı gönüllülük gerektiren bir husustur ve halk bu sürece ancak yarar sağlayacağı durumlarda katılım gösterecektir (Bramwell ve Lane, 1999; Jamal ve Getz, 1995). Üçüncü bakış açısına göre ise yerel halk sürece dâhil olmak istemekte ancak yeterince etkin katılım fırsatı verilmemektedir (Zhao ve Ritchie, 2008). Bu hususta alınması gereken önlemlerden birisi de yerel toplumun destinasyon yönetimi sürecine katılımının yasal bir dayanağa oturtulmasıdır. Belli prosedürleri gerektiren bu planlama sürecinde yerel halk istediği takdirde turizmi geliştirme karar sürecine dâhil olabilecektir (Zhao ve Ritchie, 2008).

Üzerinde durulması gereken bir başka konu da planlama karar sürecine yerel toplumun ne düzeyde, nasıl katılması ve rollerinin ne olması gerektiği konusudur. Halkın sürece katılım düzeyi ve yüklenen rollere yönelik alanyazında farklı fikirler bulunmaktadır (Timothy, 1999, s. 372; Muganda, 2013). Örneğin; katılımcı yaklaşımlara yönelik yapılan bir çalışmada (IIED, 1994, s. 19) halkın planlama karar sürecine katılım konusunda yüklenebileceği roller; pasif, bilgilendirme amaçlı, danışma amaçlı, finansal destek amaçlı, işlevsel (amaca yönelik), interaktif (etkileşimli) ve aktif katılım olarak belirtilmektedir. Timothy'e (1999) göre ise halkın turizme katılımı, planlama karar sürecine katılım ve turizm gelişiminden faydalanmak üzere iki açıdan değerlendirilmelidir. Bunlardan karar sürecine katılım, genellikle yerel halkın turizmin geliştirilmesi kapsamında amaçlarının, beklentilerinin ve kaygılarının belirlenmesine ilişkin fikirlerinin alınması anlamına gelmektedir. Burada aynı zamanda diğer paydaşların ve çıkar gruplarının da karar alma sürecine katılımı ifade edilmektedir. Diğer taraftan yerel halkın turizm gelişiminden faydalanması ise halkın gelirinin artırılması, istihdam olanaklarının sağlanması ve bilgilendirilmesi gibi hususları kapsamaktadır (Timothy, 1999, s. 372). Öte yandan Murphy'e (1985, s. 153) göre başlı başına bir turizm ürünü ya da ürünün bir parçası konumunda olan yerel halkın hoşgörüsü ve işbirliği turizmin gelişimi için gereklidir. Bu yüzden turizm hedefleri, yerel halkın beklentileri ve talepleri doğrultusunda

belirlenmelidir. Dolayısıyla yerel halkın ihtiyaçları karşılandığı oranda turizme dâhil olması beklenen sonuç olarak görölmektedir. Sosyal ve çevresel hususların gözönüne alındığı bu planlama stratejisine göre turizm hem turistlere hem de bölge sakinlerine hizmet etmelidir. Çünkü halkın dâhil edilmediği bir planlama sürecinde planlama ne kadar iyi olursa olsun uygulamada sorunların çıkması kaçınılmazdır. Planlama ve geliştirme faaliyetleri halkın beklentilerine uymuyor ve kapasite sınırlarını aşıyorsa turizmin gelişimine yönelik olumsuz bakış açısının ve tutumların oluşması muhtemeldir. Bu hususta Korten (Timothy, 1999, s. 372)'de problem ne kadar karmaşık ise halkın karar sürecine dâhil edildiği yerel çözümlere başvurmanın gerekliliğinin aynı oranda arttığı fikrini savunmaktadır. Dolayısıyla katılımcı turizm planlama sürecine kamu sektörü, özel işletmeler ve kuruluşlar ve çevreci gruplar gibi çeşitli paydaşların dâhil edilmeleri gereklidir (Jamal ve Getz, 1995). Yerel toplumların planlama sürecinde daha etkin bir rol alabilmesi için kendilerini her seviyede organize etmeleri ve paydaşlarla her seviyede etkileşime girmeleri gerekmektedir. Planlama karar sürecine katılım hususunda istekli olmalı, potansiyel turizm kaynaklarını, çekiciliklerini tespit edebilmeli ve toplumun sürdürülebilir gelişimini destekleyebilmelidirler (Aref vd., 2010, s. 155). Bazı araştırmacılar da yerel halkın turizm gelişiminden faydalanabilmek için proaktif bir rol oynaması gerektiğine işaret etmektedir (Sautter ve Leisen, 1999, s. 313; Dogra ve Gupta, 2012, s. 131; Malek ve Costa, 2014, s. 2). Örneğın Muganda vd.'ne göre (2013: 55) teorik olarak, yerel toplumun destinasyon turizminin geliştirilmesi amacıyla oluşturulacak politika ve karar alma sürecindeki rolü, o destinasyonda nasıl ve ne seviyede bir katılımcı yaklaşımın uygulanacağına bağlıdır. Katılımın seviyesi basitçe bir bilgi paylaşımından sorumluluk almaya ve söz sahibi olmaya kadar değişim gösterebilir.

Alanyazında yerel halkın planlama sürecine katılım sürecinde alabileceği rollere ilişkin her ne kadar farklı bakış açıları sunulsa da halkın birtakım nedenlerden dolayı sürece minimum düzeyde katılım gösterdiklerine ilişkin çeşitli görüşler bulunmaktadır. Örneğın; Tosun'a (2000, s. 618) göre gelişmekte olan ölkelerde yerel halkın planlama karar sürecine minimum düzeyde katılımı operasyonel, yapısal ve kültürel bir takım kısıtlamalardan kaynaklanmaktadır. Turizm gelişiminin kamunun tekelinde olması, ilgili taraflar arasında koordinasyon eksikliği ve yerel halkın yeterince bilgilendirilmemesi operasyonel engeller arasında gelirken; kurumsal, siyasi yapı, yasal ve ekonomik sistem yapısal sınırlamalar; yerel halkın turizmin geliştirilmesi hususunda kapasitesinin olmayışı, ilgisizliği ve farkındalık seviyesinin yetersiz oluşu da kültürel sınırlamalar kapsamındadır.

Halkın sürece dahil oluşuyla ilişkili olan bir başka husus da toplumun turizme ev sahipliği konusunda yönetilmesi hususudur. Bu amacı gerçekleştirmek için uygulanan en yaygın eğitim uygulamaları ise profesyonel, mesleki ve girişimci eğitimidir (Echtner, 1995, s. 120). Timothy'ye (1999, s. 373) göre belirtilen uygulamalar dışında turizme yönelik farkındalık yaratma çabaları da ayrıca önemsenmesi gereken bir diğerk husustur.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Turizmin gelişimi için her paydaş farklı bir değere sahiptir. Özellikle yerel halkın turizm gelişim sürecine dâhil edilmesi, onların bu konudaki görüş ve düşüncelerinin alınması, kendilerini turizmin bir parçası olarak hissetmeleri açısından oldukça önemlidir. Çalışmada bu doğrultuda Konya ilinde yaşayan yerel halkın bölgesel turizm planlamasına yönelik düşüncelerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezler aşağıdaki şekildedir.

H₁. Yerel halkın demografik özelliklerine göre turizm gelişim süreçlerine katılımları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{1a}. Yerel halkın cinsiyetlerine göre turizm gelişim süreçlerine katılımları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{1b}. Yerel halkın yaş gruplarına göre turizm gelişim süreçlerine katılımları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{1c}. Yerel halkın gelir düzeylerine göre turizm gelişim süreçlerine katılımları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Konya il merkezinde yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. 2018 verilerine göre Konya il merkezi nüfusu 1.301.222'dir (Konya Valiliği, 2018). Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme

yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu kapsamda örneklem büyüklüğü % 95 güven aralığında 384 kişi olarak (Kozak, 2015, s. 113) saptanmıştır.

Veri Toplama Yöntemi ve Analizi

Çalışmada Zhang'ın (2010) doktora tez çalışmasında kullandığı anket soruları araştırmanın amacına uygun bir şekilde uyarlanarak hazırlanmıştır. Anket uygulaması 15 Nisan- 20 Mayıs 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda toplam 410 kişiye anket formu dağıtılmıştır. Anket formlarının geri toplanmasından sonra 24 anketin eksik, hatalı ve yanlış doldurulduğu tespit edilerek değerlendirme dışı bırakılmıştır. Eksik, hatalı ve yanlış doldurulan anketler çıkarıldıktan sonra 386 anketin kullanılabilir olduğu görülmüştür.

Anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde araştırmaya katılanların demografik bilgilerine, ikinci bölümde halkın kariyer açısından turizm sektörünü nasıl değerlendirdiğine, üçüncü bölümünde Konya turizminin planlanması ve geliştirilmesine ilişkin yerel halkın bilgi sahibi olup olmadığına yönelik sorular bulunmaktadır. Anketin dördüncü bölümü Konya ili genelinde yerel halkın turizm gelişim süreçlerine katılım düzeylerini ortaya çıkarmaya yönelik 8 ifadeden oluşmaktadır. Bu ifadeler 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4=Katılıyorum ve 5=Tamamen Katılıyorum şeklinde 5'li likert ölçeği ile derecelendirilmiştir. İfadelerin aritmetik ortalamaları ise aşağıda verilen aralıklardan yararlanarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır (Demirel, 2014, s. 235);

$1,00 \leq \bar{x} < 1,80$ (Oldukça düşük)

$1,81 \leq \bar{x} < 2,60$ (Düşük)

$2,61 \leq \bar{x} < 3,40$ (Orta)

$3,41 \leq \bar{x} < 4,20$ (Yüksek)

$4,21 \leq \bar{x} < 5,00$ (Oldukça yüksek)

Elde edilen verilere uygulanacak testlerde parametrik ya da parametrik olmayan testlerden yararlanılmasını tespit etmek amacıyla verilere normallik testi yapılmış, çarpıklık ve basıklık (skewness-kurtosis) değerlerine bakılmıştır. Tabachnick ve Fidell (2013) çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ve +1,5 arası olduğunda dağılımın normal olduğunun kabul edilebileceğini belirtmektedirler. Yapılan analiz sonucunda yerel halkın turizm planlama çalışmalarına yönelik ölçekte yer alan ifadelerin tümünün basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1,5 ve +1,5 arasında olduğu görülmüştür. Bu nedenle verilerin analizinde parametrik testlerden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular frekans ve yüzde dağılımları ile analiz edilmiş, aritmetik ortalamalarına bakılmış, hipotezlerin test edilmesinde t Testi ve Anova analizinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan yerel halkın demografik özelliklerine, çalışma alanı olarak turizm sektörünü nasıl değerlendirdiğine, Konya turizminin planlanması ve geliştirilmesine ilişkin yerel halkın bilgi düzeyine ve turizm planlama çalışmalarına katılım düzeylerine ilişkin bulgular bu bölümde verilmiştir.

Demografik Bulgular

Tablo 1'de örnekleme ait demografik bulgular verilmiştir. Tabloya göre araştırmaya katılanların % 42,0'ı erkek, % 58,0'ı kadındır. % 36,8'i 18-25 yaş aralığında, % 21,0'ı 26-35 yaş aralığında, % 24,4'ü 36-45 yaş aralığında ve % 17,9'u 46 ve üzeri yaş aralığındadır. Eğitim düzeyleri ele alındığında % 20,7'sinin ilköğretim, % 39,1'inin lise, % 10,4'ünün önlisans, % 24,1'inin lisans ve % 5,7'sinin ise lisansüstü eğitim almış olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların % 33,9'u 1.000 TL'nin altında, % 25,1'i 1.001 TL-2.000 TL arası, % 19,2'si 2.001 TL-3.000 TL arası ve % 21,8'i 3.001 TL ve üzeri aylık gelire sahiptir. Yerel halkın % 9,3'ü turizm sektörüyle ilgili bir işte çalıştığını belirtmiştir.

Tablo 1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular (n=386)

Değişken	Düzye	n	%
Cinsiyet	Erkek	162	42,0

	Kadın	224	58,0
Yaş	18-25	142	36,8
	26-35	81	21,0
	36-45	94	24,4
	46 ve üzeri	69	17,9
Eğitim	İlköğretim	80	20,7
	Lise	151	39,1
	Önlisans	40	10,4
	Lisans	93	24,1
Aylık Gelir	Lisansüstü	22	5,7
	1.000 TL ve altı	131	33,9
	1.001 TL-2.000 TL	97	25,1
	2.001 TL-3.000 TL	74	19,2
Turizm sektörüyle ilgili bir işte çalışıyor musunuz?	3.001 TL ve üzeri	84	21,8
	Evet	36	9,3
	Hayır	350	90,7

Veri Toplama Araçlarına İlişkin Analizler

Verilerin analizine geçmeden önce faktör ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ölçeğin genel güvenilirlik testi sonucunda Cronbach's Alpha katsayısı 0,610 olarak bulunmuştur. Bu değer ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir (Kayış, 2010, s. 405). Ölçekte yer alan 8 ifadeye Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett testi uygulanarak verilerin faktör analizine uygunluğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede temel bileşenler analizi ve Varimax dönüştürmesi kullanılmıştır. Sonuçlara göre, Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri 0,704 ve Bartlett Küresellik Testi sonucu ise 515,051 bulunmuştur. Elde edilen değerler faktör analizi için (KMO=0,5'in üzerinde ve Sig. ,000) örneklemin yeterli ve verilerin faktör analizine uygun olduğuna işaret etmektedir (Kalaycı, 2010, s. 322).

Konya ilinde yaşayan yerel halkın turizm planlamasına katılımı iki faktörlü bir yapıya sahiptir. Faktörler, kendilerine yüklenen ifadelerden yola çıkılarak adlandırılmaya çalışılmıştır. İki faktörün toplam varyansı açıklama oranı yaklaşık % 52 çıkmıştır. Yerel halkın turizm gelişim süreçlerine kendiliğinden katılımı faktörü 5 maddeden oluşmakta ve toplam varyansın yaklaşık % 30'unu açıklamaktadır. Yerel halkın turizm gelişim süreçlerine ikna yoluyla katılımı faktörü 3 maddeli olup yaklaşık % 22 varyansa sahiptir. Dolayısıyla, iki faktörün de yerel halkın turizm planlamasına katılımına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Analiz sonuçları Tablo 2'de özetlenmektedir.

Tablo 2. Yerel Halkın Turizm Gelişim Süreçlerine Katılımına İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Boyutlar	İfadeler	Faktör Yükü	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Alfa	Toplan Açıklanan Varyans
Yerel Halkın Turizm Gelişim Süreçlerine Kendiliğinden Katılımı	Yerel halkın turizm planlama sürecine dâhil edilmesi gereklidir.	,751				
	Başarılı bir turizm gelişimi için toplumdaki herkesin turizm kararlarına tam katılımı şarttır.	,689				
	Yerel halk turizm planlama kurullarında liderlik rollerini üstlenmeye teşvik edilmelidir.	,682	2,399	29,989	,721	
	Turizm kararları turizm bilgi düzeylerine bakılmaksızın toplumdaki her ferdin katılımıyla alınmalıdır	,666				
	Turizmi geliştirmeye yönelik alınacak kararlara yerel halkın katılımı gereklidir.	,653				51,700
Yerel Halkın Turizm Gelişim Süreçlerine İkna Yoluyla Katılımı	Turizm planlama sürecinde yerel halkın fikrine başvurulmalı ancak karar verme sürecinde söz sahibi olmamalıdır.	,804				
	Zaman zaman yerel halkın turizmi geliştirmeye ilişkin karar sürecinin dışında tutulması kabul edilebilir.	,765	1,737	21,712	,608	
	Yerel halk turizm planlama müzakerelerine dâhil olmalı ancak karar verme sürecinin dışında kalmalıdır.	,649				

Turizm Sektörünün Bir Çalışma Alanı Olarak Görülüp Görülmemesi İle İlgili Bulgular

Tablo 3'de araştırmaya katılan yerel halka sorulan "Bir çalışma alanı olarak turizm sektörünü nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna katılımcıların % 3,4'ü turizm sektörünün kesinlikle iyi bir çalışma alanı

olmadığı, % 7,5'i iyi bir çalışma alanı olmadığı, % 25,6'sı bilgi sahibi olmadığı, % 50,5'i iyi bir çalışma alanı olduğu ve % 13,0'ı çok iyi bir çalışma alanı olduğu şeklinde yanıt vermişlerdir.

Tablo 3. *Turizm Sektörünün Bir Çalışma Alanı Olarak Değerlendirilmesi*

<i>Turizm Sektörünün Bir Çalışma Alanı Olarak Değerlendirilmesi</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Kesinlikle iyi bir çalışma alanı değildir	13	3,4
İyi bir çalışma alanı değildir	29	7,5
Bilgi sahibi değilim	99	25,6
İyi bir çalışma alanıdır	195	50,5
Çok iyi bir çalışma alanıdır	50	13,0
Toplam	386	100

Konya Turizminin Planlanması ve Geliştirilmesine İlişkin Yerel Halkın Bilgi Düzeyi İle İlgili Bulgular

Konya turizminin planlanması ve geliştirilmesine ilişkin yerel halkın bilgi düzeyini belirlemeye yönelik katılımcılara yöneltilen soruya katılımcıların % 6,7'si kesinlikle bilgi sahibi olmadığı, % 22,5'i bilgi sahibi olmadığı, % 45,9'u düşük düzeyde bilgi sahibi olduğu, % 22,8'i bilgi sahibi olduğu ve % 2,1'i yüksek düzeyde bilgi sahibi olduğu yönünde yanıt vermişlerdir.

Tablo 4. *Konya Turizminin Planlanması ve Geliştirilmesine İlişkin Yerel Halkın Bilgi Düzeyi*

<i>Bilgi Düzeyi</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Kesinlikle bilgi sahibi değilim	26	6,7
Bilgi sahibi değilim	87	22,5
Düşük düzeyde bilgi sahibiyim	177	45,9
Bilgi sahibiyim	88	22,8
Yüksek düzeyde bilgi sahibiyim	8	2,1
Toplam	386	100

Yerel Halkın Turizm Planlama Çalışmalarına İlişkin Düşünceleri İle İlgili Bulgular

Tablo 5'de araştırmaya katılan yerel halkın turizm planlama çalışmalarına ilişkin verdikleri cevapların yüzde, frekans dağılımları, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Tabloya göre Konya'da yaşayan yerel halk turizmi geliştirmeye yönelik alınacak kararlara katılımın gerektiğini % 43,5 ($\bar{X}=3,58$) düşünmektedir. "Yerel halk turizm planlama müzakerelerine dâhil olmalı ancak karar verme sürecinin dışında kalmalıdır" ifadesine halkın % 24,9'unun ($\bar{X}=2,95$) kararsız kaldığı görülmektedir. Öte yandan bu önermeye olumlu ya da olumsuz cevap veren kişi sayısı dikkate alındığında 152 kişinin "halkın karar verme sürecinin dışında kalmalıdır" ifadesine katılmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların, % 34,5'inin başarılı bir turizm gelişimi için toplumdaki herkesin turizm kararlarına tam katılımının şart olduğunu ($\bar{X}=3,36$) düşündükleri ve % 23,6'sının ise kararsız olduğu görülmektedir. "Turizm kararları turizm bilgi düzeylerine bakılmaksızın toplumdaki her ferdin katılımıyla alınmalıdır" görüşüne genel olarak yerel halkın %43'ünün ($\bar{X}=2,89$) katılmadığı, % 22'sinin ise kararsız kaldığı anlaşılmaktadır. "Zaman zaman yerel halkın turizmi geliştirmeye ilişkin karar sürecinin dışında tutulması kabul edilebilirdir" ifadesine ankete katılanların 185'i katıldıklarını (% 39,6 katılıyorum; % 8,3 kesinlikle katılıyorum) ($\bar{X}=3,22$) ifade etmişlerdir. "Yerel halk turizm planlama kurullarında liderlik rollerini üstlenmeye teşvik edilmelidir" ifadesine ise katılımcılardan 190 kişinin katıldığı ($\bar{X}=3,27$) (% 35,8 katılıyorum, % 13,5 kesinlikle katılıyorum) görülmektedir. "Turizm planlama sürecinde yerel halkın fikrine başvurulmalı ancak karar verme sürecinde söz sahibi olmamalıdır" önermesine cevap veren yerel halkın 156'sının ($\bar{X}=3,09$) bu ifadeye katıldıkları (% 29,5 katılıyorum, % 10,9 kesinlikle katılıyorum) anlaşılmaktadır. Öte yandan katılımcıların 96'sı (% 24,9) ise bu önermeye kararsız kaldığını belirtmişlerdir. Yerel halkın turizm planlama sürecine dâhil edilmesi gereklidir" önermesine ise yerel halkın çoğunluğunun katılmakta (% 46,6 katılıyorum, % 14,0 kesinlikle katılıyorum) ($\bar{X}=1,06$) olduğu görülmektedir.

Tablo 5. *Yerel Halkın Turizm Planlama Çalışmalarına İlişkin Düşüncelerinin Yüzde-Frekans Dağılımları, Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri*

İfadeler	Katılım Düzeyi										s.s.	\bar{X}
	(1) Kesinlikle Katılmıyorum		(2) Katılmıyorum		(3) Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		(4) Katılıyorum		(5) Kesinlikle Katılıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
1. Turizmi geliştirmeye yönelik alınacak kararlara yerel halkın katılımı gereklidir.	35	9,1	50	13,0	45	11,7	168	43,5	88	22,8	1,23	3,58
2. Yerel halk turizm planlama müzakerelerine dâhil olmalı ancak karar verme sürecinin dışında kalmalıdır.	39	10,1	113	29,3	96	24,9	103	26,7	35	9,1	1,15	2,95
3. Başarılı bir turizm gelişimi için toplumdaki herkesin turizm kararlarına tam katılımı şarttır.	23	6,0	75	19,4	91	23,6	133	34,5	64	16,6	1,14	3,36
4. Turizm kararları turizm bilgi düzeylerine bakılmaksızın toplumdaki her ferdin katılımıyla alınmalıdır.	47	12,2	119	30,8	85	22,0	101	26,2	34	8,8	1,18	2,89
5. Zaman zaman yerel halkın turizmi geliştirmeye ilişkin karar sürecinin dışında tutulması kabul edilebilirdir.	32	8,3	67	17,4	102	26,4	153	39,6	32	8,3	1,09	3,22
6. Yerel halk turizm planlama kurullarında liderlik rollerini üstlenmeye teşvik edilmelidir.	31	8,0	77	19,9	88	22,8	138	35,8	52	13,5	1,16	3,27
7. Turizm planlama sürecinde yerel halkın fikrine başvurulmalı ancak karar verme sürecinde söz sahibi olmamalıdır.	29	7,5	105	27,2	96	24,9	114	29,5	42	10,9	1,14	3,09
8. Yerel halkın turizm planlama sürecine dâhil edilmesi gereklidir.	21	5,4	51	13,2	80	20,7	180	46,6	54	14,0	3,50	1,06

Araştırma Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında yerel halkın turizm gelişim süreçlerine katılımına ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre fark gösterip göstermediği t-testi, yaş ve gelir düzeyine göre fark gösterip göstermediği ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile analiz edilmiştir.

Yerel halkın turizm gelişim süreçlerine katılımı ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit edebilmek için yapılan t testi sonucu Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Yerel Halkın Turizm Gelişim Süreçlerine Katılımının Cinsiyet Yönünden Karşılaştırılması

	Cinsiyet	n	Ort.	Std.Sapma	t-değeri	p
Turizm Gelişim Süreçlerine Kendiliğinden Katılımı	Kadın	224	3,32	0,77	-0,068	0,946
	Erkek	162	3,32	0,82		
Turizm Gelişim Süreçlerine İkna Yoluyla Katılımı	Kadın	224	3,09	,831	0,050	0,960
	Erkek	162	3,08	,863		

Yanıt kategorileri: 1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum

Tablo 6'ya göre; katılımcıların cinsiyet değişkenine göre turizm gelişim süreçlerine katılımları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Tablodan görüldüğü üzere p değerleri, kritik p değeri olan 0,05'den büyüktür. Yani kadın katılımcıların verdikleri cevapların ortalamaları ile erkek katılımcıların verdikleri cevapların ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur. Dolayısıyla H_{1a} hipotezi reddedilmiştir.

Yaş aralığı değişkeni kapsamında yerel halkın turizm gelişim süreçlerine katılımına ilişkin görüşlerindeki farklılaşmayı belirlemek için hesaplanan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucu Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Yerel Halkın Turizm Gelişim Süreçlerine Katılımının Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılması

		n	Ort.	Std.Sapma	F değeri	p
Turizm Gelişim Süreçlerine Kendiliğinden Katılımı	18-25 Yaş Aralığı	142	3,37	,789	1,171	.321
	26-35 Yaş Aralığı	81	3,22	,857		
	36-45 Yaş Aralığı	94	3,26	,819		
	46 ve üzeri	69	3,42	,684		
Turizm Gelişim Süreçlerine İkna Yoluyla Katılımı	18-25 Yaş Aralığı	142	3,09	,782	0,156	.926
	26-35 Yaş Aralığı	81	3,03	,858		
	36-45 Yaş Aralığı	94	3,10	,875		
	46 ve üzeri	69	3,11	,917		

Yanıt kategorileri: 1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum

Yukarıdaki tablo incelendiğinde; yaş aralığı değişkeni ile yerel halkın turizm gelişim süreçlerine katılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanamamıştır. Hesaplanan p değerleri incelendiğinde bütün p değerlerinin 0,05'den büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre H_{1b} hipotezi reddedilmiştir.

Yerel halkın turizm gelişim süreçlerine katılımına ilişkin görüşlerinin gelir düzeyi değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış ve ilgili sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Yerel Halkın Turizm Gelişim Süreçlerine Katılımının Gelir Düzeyi Gruplarına Göre Karşılaştırılması

		n	Ort.	Std.Sapma	F değeri	p
Turizm Gelişim Süreçlerine Kendiliğinden Katılımı	1000 TL ve altı	131	3,35	,785	0,287	.835
	1.001-2.000 TL	97	3,29	,755		
	2.001-3.000 TL	74	3,36	,862		
	3.001 TL ve üzeri	84	3,27	,804		
Turizm Gelişim Süreçlerine İkna Yoluyla Katılımı	1000 TL ve altı	131	3,07	,805	1,234	.297
	1.001-2.000 TL	97	3,03	,871		
	2.001-3.000 TL	74	3,03	,834		
	3.001 TL ve üzeri	84	3,24	,875		

Yanıt kategorileri: 1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum

Tablo incelendiğinde; Anova testi sonucuna göre, gelir düzeyi değişkeni ile yerel halkın turizm gelişim süreçlerine katılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanamamıştır. Hesaplanan p değerleri incelendiğinde bütün p değerlerinin 0,05'den büyük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla H_{1c} hipotezi reddedilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Destinasyonlarda sürdürülebilir turizm gelişiminin sağlanabilmesi bölgesel turizm planlamasının ne kadar stratejik bir bakış açısıyla planlandığına bağlıdır. Ayrıca destinasyon turizmine ev sahipliği yapan yerel halkın bölgesel turizmi geliştirmeye yönelik planların oluşturulma sürecinin dışında tutulması beklenemez. Çünkü yerel halkın turizme ve ziyaretçilere ilişkin bakış açıları ve tutumları bölgenin turizm sürdürülebilirliğini etkileyen önemli unsurlardandır.

Alanyazında destinasyon turizminin planlanmasına yönelik karar alma sürecine yerel halkın katılımının sürdürülebilirliğin önkoşulu olduğu sıklıkla vurgulanmakta ve katılım sürecine ne seviyede ve hangi rollerle katılabileceğine ilişkin çeşitli bakış açıları sergilenmektedir. Ancak turizm planlama karar sürecine halkın dahil edilmesine ilişkin görüşlere gerçekte toplumun nasıl bir bakış açısı sergilediği hususu ayrıca önemsenmesi gereken bir konudur. Nitekim bu amaçla yapılan bazı araştırmalar katılım önkoşulunun çeşitli nedenlerden dolayı uygulanamadığına dikkat çekmektedir. Konya ili sınırları içerisinde yerel halkın bölgesel turizm planlama karar sürecine katılımına ilişkin düşüncelerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmanın bulguları da literatür kaynaklarında ifade edilen fikirlerle örtüşmektedir (Tosun, 2000; Zhao ve Ritchie, 2008).

Yapılan araştırma sonucunda halkın çoğunluğunun planlama karar sürecine katılımının gerekli olduğu ve dâhil edilmeleri konusunda hemfikir oldukları anlaşılmaktadır. Ancak her ne kadar yerel halk müzakerelere tam katılımın gerekliliği konusunda görüş çokluğu sergilese de karar verme sürecinde turizm bilgi düzeyinin önemli olduğu, bu sebeple zaman zaman söz sahibi olmamalarının kabul edilebilir olduğu görüşündedirler. Ayrıca karar aşamasına toplumun her ferdinin katılmasının bazı durumlarda sakıncalı olabileceğini düşünmektedirler. Çalışmanın sonuçlarından birisi de halkın zaman zaman karar alma sürecinin dışında tutulabilmelerinin de kabul edilebilir olduğudur. Bu görüş Tosun'un (2000, s. 618) çalışmasında ifade ettiği halkın turizm karar sürecine katılımı konusundaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin yetersizliğinin katılımın önündeki kısıtlardan birisi olduğu görüşüyle örtüşmektedir. Öte yandan ankete katılan bireylerin bir kısmı yerel halkın turizm planlama kurullarında lider rolü üstlenerek sorumluluk almasının gerekli olduğunu düşünmekte ve bu hususta teşvik edilmeyi istemektedirler.

Çalışmadan çıkan dikkat çekici sonuçlardan bir diğeri de halkın planlama karar sürecine dahil edilmelerinin gerekliliğine ilişkin çoğunluğun ortak algısı dışında, katılımcıların dikkate değer bir kısmının sorulara kararsız bir tutum sergilemiş olmalarıdır. Bu sonuç ankete katılan bireylerin büyük bir kısmının eğitim düzeyinin düşük olması ve sektörle bir ilişkilerinin olmamasıyla da ilişkilendirileceği gibi alanyazında da belirtildiği üzere halkın yetkililerce bilgilendirilmemesi, turizmin geliştirilmesi hususunda kapasitelerinin olmayışı, ilgisizliği ve farkındalık seviyesinin yetersizliği gibi nedenlere de bağlanabilir.

Çalışmanın sonucunda gerek literatür kaynaklarından elde edilen bilgiler gerekse araştırma bulguları doğrultusunda şu çıkarımlarda ve önerilerde bulunulabilir:

Katılımcı turizm planlaması sonucunda yerel halkın, sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimin birbirlerine karşı daha sorumlu davranarak toplumun istek ve beklentilerini dikkate almaları, işletme çıkarları ile toplumsal çıkarları bağdaştıran dengeli bir plan geliştirmeleri bölgesel turizmin geliştirilmesi açısından olumlu sonuçlar doğurabilir. Ayrıca katılımcı turizm planlaması sayesinde turizm sektörünün sistemli ve dengeli bir gelişim süreci göstermesi sağlanarak uzun vadede başarı elde edilebilir. Bu araştırmanın örneklemini sadece yerel halk oluşturmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda araştırma farklı gruplar üzerinde yapılarak, gruplararası karşılaştırmalar yapılabilir. Örneğin; yerel halkın yanında diğeri paydaşların görüşlerinin de nitel yöntemlerle alınarak karşılaştırmalı analizlerin yapılması her bir grubun bakış açısının anlaşılması açısından literatüre katkı sağlayabilir. Sonuç olarak ilgili grupların fikirlerinin dikkate alındığı bölgesel turizm planlarının turizmin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından başarılı sonuçlar doğuracağı da muhtemeldir.

Kaynakça

- Andriotis, K. ve Vaughan, R. D. (2003). Urban residents' attitudes toward tourism development: The case of Crete. *Journal of Travel Research*, 42, 172-185, doi: 10.1177/0047287503257488.
- Aref, F., Gill, S. S. ve Aref, F. (2010). Tourism development in local communities: As a community development approach. *Journal of American Science*, 6(2), 155-161.
- Bello, F. G., Lovelock, B. ve Carr, N. (2018). Enhancing community participation in tourism planning associated with protected areas in developing countries: Lessons from Malawi. *Tourism and Hospitality Research*, 18(3), 309-320.
- Brokaj, R. (2014). Local government's role in the sustainable tourism development of a destination. *European Scientific Journal*, 10(31), 103-117.

- Chili, N. S. ve Ngxongo, N. A. (2017). Challenges to active community involvement in tourism development at Didima resort – A case study of Umhlwazini community in Bergville. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 6(2), 1-15.
- Chirenje, L. I., Giliba, R. A. ve Musamba, E. B. (2013). Local communities' participation in decision-making processes through planning and budgeting in African countries. *Chinese Journal of Population Resources and Environment*, 11(1), 10-16, doi: 10.1080/10042857.2013.777198.
- Demirel, M. (2014). Burdur kent imajı: Mehmet Akif Ersoy üniversitesi öğrencileri üzerine bir alan araştırması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 230-241.
- Dogra, R. ve Gupta, A. (2012). Barriers to community participation in tourism development: Empirical evidence from a rural destination. *South Asian Journal of Tourism and Heritage*, 5(1), 129-142.
- Echtner, C. M. (1995). Entrepreneurial training in developing countries. *Annals of Tourism Research*, 22(1), 119-134.
- Fandi, A. S. (2015). The role of the local community in sustainable tourism development, case study (Governorate-Ajloun/ Jordan). *Research on Humanities and Social Sciences*, 5(8), 42-48.
- Feng, X. (2008). Who benefits? Tourism development in Fenghuang County, China. *Human Organization*, 67(2).
- Gunawijaya, J. ve Pratiwi, A. (2018). How Local Community Could Contribute to the Tourism Development in Rural Area? The 2nd International Conference on Vocational Higher Education (ICVHE) 2017 "The Importance on Advancing Vocational Education to Meet Contemporary Labor Demands", KnE Social Sciences, 826-834. doi: 10.18502/kss.v3i11.2809.
- Haywood, K. M (1988). Responsible and responsive tourism planning in the community. *Tourism Management*, 9(2), 105-118.
- Hillery, G. (1955). Definitions of community areas of agreement. *Rural Sociology*, 20, 111-123.
- IIED (1994). Whose eden? An overview of community approaches to wildlife management. Nottingham: IIED.
- Jamal, T. B. ve Getz, D. (1995). Collaboration theory and community tourism planning. *Annals of Tourism Research*, 22(1), 186-204.
- Jones, M. (2007). The European landscape convention and the question of public participation. *Landscape Research*, 32(5), 613-633.
- Kala, D. ve Bagri, S. C. (2018). Barriers to local community participation in tourism development: Evidence from mountainous state Uttarakhand, India. *Tourism*, 66(3), 318-333.
- Kalaycı, Ş. (2010). Faktör analizi. İçinde: Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (s. 321-331). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kayış, A. (2010). Güvenilirlik analizi. İçinde: Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (s. 403-419). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kilipiris, F. (2005). Sustainable tourism development and local community involvement. *Tourism and Hospitality Management*, 11(2), 27-39.
- Konya Valiliği (2018). <http://www.konya.gov.tr/nufus-ve-dagilimi>, Erişim tarihi: 14.02.2018.
- Kozak, M. (2015). *Bilimsel araştırma: tasarım, yazım ve yayım teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lane, B. ve Bramwell, B. (1999). Collaboration and partnerships for sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 7(3-4), 179-181.
- Lee, S. J. ve Kim, Y. (2015). Searching for the meaning of community well-being. *Springer Briefs in Well-Being and Quality of Life Research*, 6-2. doi: 10.1007/978-3-319-12421.
- Lekaota, L. (2016). Rural communities' participation in the planning and management of tourism developments: A case study from Lesotho. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 5(4).
- Mahoney, M., Potter, J. L. ve Marsh, R. (2007). Community participation in HIA: Discords in teleology and terminology. *Critical Public Health*, 17(3), 229-241.
- Mak, B. K. L., Cheung, L. T. O. ve Hui, D. L. H. (2017). Community participation in the decision-making process for sustainable tourism development in rural areas of Hong Kong, China. *Sustainability*, 9, 1695, doi:10.3390/su9101695.
- Malek, A. ve Costa, C. (2014). Integrating communities into tourism planning through social innovation, *Tourism Planning & Development*, doi: 10.1080/21568316.2014.951125.
- Mason, P. (2008). *Tourism impacts, planning and management*. Oxford: Elsevier.
- Moyo, S. ve Tichaawa, T. M. (2017). Community involvement and participation in tourism development: A Zimbabwe study. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 6(1), 1-15.
- Muganda, M., Sirima, A. ve Ezra, M. P. (2013). The role of local communities in tourism development: Grassroots perspectives from Tanzania. *Journal of Human Ecology*, 41(1), 53-66.
- Murphy, P. E. (1985). *Tourism: A community approach (RLE tourism)*. London: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9780203068533>.
- Perdeu R. R., Long, P. T. ve Allen, L. (1990). Resident support for tourism development. *Annals of Tourism Research*, 17, 586-599.
- Ponna, P., Putu, D. ve Prasiasa, O. (2011). Community participation for sustainable tourism in heritage site: A case of Angkor, Siem, Reap Province, Cambodia. *Mudra Journal of Art and Culture*, 26(3), 306-313.
- Richards, G. ve Hall, D. (2000). *Tourism and sustainable community development*. Routledge: London.
- Riedel, J. A. (1972). Citizen participation: Myths and realities. *Public Administration Review*, 32(3), 211-220.

- Sautter, E. T. ve Leisen, B. (1999). Managing stakeholders a tourism planning model. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 312-328.
- Simmons, D. G. (1994). Community participation in tourism planning. *Tourism Management*, 15(2), 98-108.
- Simpson, M. C. (2008). Community benefit tourism initiatives - A conceptual oxymoron? *Tourism Management*, 29, 1-18.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.
- Telfer, D. J. ve Sharpley, R. (2008). *Tourism and development in the developing world*. Abingdon (Oxon) and New York: Routledge.
- Timothy, D. J. (1999). Participatory planning: A view of tourism in Indonesia. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 371-391.
- Tosun, C. (1999). Towards a typology of community participation in the tourism development process. *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 10(2), 113-134.
- Tosun, C. (2000). Limits to community participation in the tourism development process in developing countries. *Tourism Management*, 21, 613-633.
- Tosun, C. ve Timothy, D. J. (2003). Arguments for community participation in the tourism development process. *Journal of Tourism Studies*, 14(2), 2-15.
- Zhang, Y. (2010). *Personal Factors that influence residents' preferences about community involvement in tourism planning* (Doktora Tezi). Health, Physical Education and Recreation, Indiana University.
- Zhao, W. ve Ritchie, J. R. B. (2008). Tourism and poverty alleviation: An integrated research framework. *Current Issues in Tourism*, 10(2-3), 119-143.

EXTENDED ABSTRACT

It is likely that holidaymakers who visit tourism destinations whose tourism planning is made carefully will have a high level of satisfaction, the region and local people will gain economic benefits and the destination will be negatively affected at a minimum level in terms of social and physical environment. In addition, the need to include local people in destination planning process due to the fact that locals are the most affected part by the impacts of the tourism development has been increasingly emphasized in recent years (Haywood, 1988, p. 105; Bramwell, & Lane, 1999; Jamal, & Getz, 1995; Simmons, 1994, p. 98; Timothy, 1999, p. 372; Zhao, & Ritchie, 2008; Muganda, 2013; Niekerk, 2014, p. 82). According to one of these researchers (Haywood, 1988, p. 108), the need to carry out the tourism plans with a participatory approach that encourages the public is for the management of the tourism life cycle of the public, determination of the perceptions and attitudes of the public related to tourism development, ensuring the adaptation, understanding the internal and external threats to tourism and controlling the problems such as crowds formed by tourism. In order for local communities to take a more active role in this planning process, they need to organize themselves and interact with stakeholders at all levels. They should be willing to participate in the planning decision process, identify potential tourism resources and attractions and support the sustainable development of the society (Aref et al., 2010, p. 155). Some researchers also point out that the local population should play a proactive role to take advantage of tourism development (Sautter, & Leisen, 1999, p. 313; Dogra, & Gupta, 2012, p. 131; Malek, & Costa, 2014, p. 2). Theoretically, according to Muganda, Sirima, & Ezra (2013, p. 55), the role of the local community in the policy and decision-making process to be developed for the tourism development depends on how and at what level a participatory approach will be implemented. The level of participation may vary from simple knowledge sharing to taking responsibility and having a say.

The aim of this study is to reveal the thoughts of the local people in Konya to participate in the regional tourism planning decision process. For this purpose, a survey application was conducted to 386 individuals who were interviewed face-to-face with easy sampling method in Konya. In the study an easy sampling method among the non-random sampling methods was chosen. The hypotheses developed for the purpose of the research are as follows;

-There is a significant difference between the participation of local people in tourism development processes according to their demographic characteristics.

In the study, the survey questions that Zhang (2010) used in his dissertation study were prepared in accordance with the purpose of the study. The survey was conducted between April 15 and May 20, 2018. After the missing, inaccurate and incorrectly filled surveys were taken out it was determined that 386 surveys were available. The results obtained from the research were analyzed with frequency and percentage distributions, arithmetic means were examined and t-test and Anova analysis were used to test the hypotheses. As a result of the research; it is understood that the majority of the people agree on the necessity of the inclusion in the planning process. But although the local population has a wide range of

views on full participation in the negotiations, they are of the opinion that the level of tourism knowledge is important in the decision-making process and therefore it is acceptable not to be involved in the decisions. Therefore, it can be considered that people believe the participation of all members of the society to the decision-making process in some cases may be problematic. Therefore, the fact that it is acceptable to keep the public out of the decision process from time to time is another conclusion. On the other hand, local people think, taking responsibility as leadership in tourism planning boards is necessary and they want to be encouraged in this regard. One of the remarkable conclusions of the study is that, apart from the common perceptions of the majority of the people related to the planning decision process, a considerable part of the participants' exhibit a dubious attitude to the questions asked. This result may be associated with the low level of education of the majority of the respondents and the lack of relations with the sector.

2018 Yılı Türkçe Dersi Öğretim Programında Yer Alan Yazma Stratejilerinin Türkçe Öğretmeni Adaylarının Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi

Mehmet FİDAN¹

Öz

Bireylerin bilişsel becerilerinin gelişiminde ana dili etkili kullanma becerisi önemlidir. Bu sebeple ilköğretim çağındaki öğrencilere verilecek olan ana dili eğitiminin bu öğrencilerin kişisel ve sosyal gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak geliştirilmesi gerekmektedir. Türkçe dersleri hem bir kültür hem de dil dersi olması sebebiyle araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Türkçe derslerinin süreç ve kazanımlar yönünden planlanmasında Türkçe Dersi Öğretim Programı temel kaynak olarak kullanılmaktadır. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın 2018 yılında güncellenmesi bu alanla ilgili yeni çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir. Bu amaçla çalışmamızda 2018 Yılı Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan yazma stratejileri Türkçe öğretmeni adaylarının görüşleri doğrultusunda incelenmiştir. Araştırmaya Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde öğrenim gören 17 öğretmen adayı katılmıştır. Bu araştırmada nitel yöntemlerden durum çalışması yapılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Programda yer alan yazma stratejileri belirlenmiş ve bunların eğitsel açıdan uygunluğu Türkçe öğretmeni adaylarının görüşleri bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda 2018 yılında yayınlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda bütüncül bir anlayışla öğrencileri yazma sürecinde etkin kılmanın ve öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerini geliştirmenin amaçlandığı Türkçe öğretmeni adaylarının görüşleri doğrultusunda tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Dersi Öğretim Programı, Yazma Eğitimi, Yazma Stratejileri

Evaluation of Writing Strategies in 2018 in Turkish Language Teaching Program with the Views of Turkish Teacher Candidates

Abstract

The ability to use the mother language effectively in the development of the mental processes of individuals has an important position. For this reason, the mother language education to be given to the students of primary education age should be developed by taking into consideration the characteristics of personal and social development. Turkish lessons in mother language education attracts the attention of researchers as it is both a culture and a language lesson. Turkish Lesson Curriculum is used as the main source in planning Turkish lessons in terms of process and achievements. Updating the program in 2018 requires new studies on this field. For this purpose, the writing strategies included in the 2018 Turkish Curriculum has been examined in line with the opinions of Turkish teacher candidates. 17 Turkish teacher candidates who were educated in the Department of Turkish Education at Aksaray University Faculty of Education participated in the study. In this study, case studies were carried out from qualitative research methods. Content analysis was used to analyze the data obtained in the research. Writing strategies in the program have been determined and their suitability for education has been evaluated in the context of the opinions of Turkish teacher candidates. As a result of the research for opinion Turkish teacher candidates, it was determined that it is aimed to make students effective in writing process and to improve student's high level cognitive skills.

Key Words: Turkish Lesson Curriculum, Writing Education, Writing Strategies

Atıf İçin / Please Cite As:

Fidan, M. (2020). 2018 yılı Türkçe dersi öğretim programında yer alan yazma stratejilerinin Türkçe öğretmeni adaylarının görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 490-504.

Geliş Tarihi / Received Date: 30.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.05.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi – Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi, fidanm3838@gmail.com - ORCID: 0000-0002-9347-2992

Giriş

Ana dilini etkin bir biçimde kullanabilme, eğitim - öğretim programlarının bireylere kazandırmaya çalıştığı temel hedeflerden biri olarak görülmektedir. Bu sebeple ana dili eğitiminin nasıl yapılacağına dair ifadeler kanunlarda da yer bulur. Millî Eğitim Temel Kanunu'nda yer alan "Millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak Türk dilinin, eğitimin her kademesinde, özellikleri bozulmadan ve aşırılığa kaçılmadan öğretilmesine önem verilir; çağdaş eğitim ve bilim dili halinde zenginleşmesine çalışılır ve bu maksatla Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile işbirliği yapılarak Millî Eğitim Bakanlığınca gereken tedbirler alınır." (Millî Eğitim Temel Kanunu, 1973) maddesi bu durumun göstergesi niteliğindedir. İlgili kanun maddesi incelendiğinde Türk diline millî birliğin, beraberliğin sağlanması yönünden önemli görev verildiği görülmektedir. Ayrıca Türkçenin çağdaş eğitim ve bilim dili olması için de devlet kurumlarının iş birliği yapması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bireylerde dil bilincinin gelişmesi özellikle gelişimsel özellikler de dikkate alındığında çocukluk dönemine kadar uzanmaktadır. Aile, çevre, okul, medya gibi etkenler bireylerin ana dillerine yaklaşımlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Bu sıralanan etkenler arasında yer alan okullar hem genele hitap edebildiği hem de fırsat eşitliği sağladığı için önemlidir. Çünkü okullar; çevre, medya, aile gibi diğer etkenlere nazaran daha fazla kontrol edilebilme imkânına sahiptir. Bu doğrultuda okullar belirlenen eğitsel amaçlara öğretim programları vasıtasıyla ulaşabilmektedir. Bu durum okullarda uygulanan öğretim programlarının önemini ortaya koymaktadır. Bir dil ve kültür dersi olması sebebiyle Türkçe derslerinde uygulanan öğretim programlarının öğrencileri hedeflere ulaştırabilme yönünden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bilindiği üzere Türkçe Dersi Öğretim Programı 2018 yılında güncellenerek, yeniden yayınlanmıştır. Yeni programda hedeflenen kazanımlar, tema tasarımı gibi konularda bazı değişiklikler yapılmıştır. Programın yeni ve güncel olmasından dolayı konuyla ilgili yeterli çalışmanın olmadığı görülmektedir. Nitekim Türkçe Dersi Öğretim Programı hakkında yapılan değerlendirme çalışmalarının eski programlara yönelik olduğu görülmektedir. Öncelikli olarak bu programlarla ilgili çalışmalarda bulunan araştırmacıların tespitlerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Bayburtlu (2015, s. 137) "2015 Türkçe Dersi Öğretim Programı ve 2006 Türkçe Dersi Öğretim Programının Değerlendirilmesi" isimli makalesinde ilki 1924 yılında yayınlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın daha sonra sırayla 1927, 1929, 1938, 1949, 1981, 2006 ve 2015'te yayınlandığını ifade eder. Bayburtlu (2015, s. 137) 2006 yılında yayınlanan programda bazı aksaklıkların tespit edildiğini ve bu yüzden de 2015 yılında yeni program geliştirilmesi yönünde ihtiyaç oluştuğunu belirtir. Araştırmacı, Talim Terbiye Kurulunun özellikle yeni öğretim programlarında çağın gelişimsel özelliklerini dikkate aldığını ifade eder. Bu nedenle 2015 yılında geliştirilen Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın teknolojik gelişmeler, bilimsel ilerlemeler ışığında hazırlandığını belirtir (Bayburtlu, 2015, s. 137-138). Araştırmacı, programların vizyon yönünden farklılıklar içerdiğini de tespit eder. Çünkü 2006 yılında sunulan programda vizyona yönelik yargılar yer almamaktadır. Vizyon oluşturmanın programın hedeflerine ulaşabilmesi ve sağlam bir şekilde temellenebilmesi açısından önemli olduğunu vurgulayan araştırmacı, 2015 yılında yayınlanan yeni programla birlikte eğitim - öğretim süreçlerinin daha etkili bir şekilde temellendirildiğini belirtir. Ayrıca 2015 yılında yayınlanan programın diğerlerine göre kazanımlar ve öğrenme alanları yönünden daha sade olduğunu vurgular. Araştırmacı, özellikle dinleme ve konuşma becerilerinin, sözlü iletişim başlığı altında tasarlanmasının önemli bir uygulama olduğunu ifade eder (Bayburtlu, 2015, s. 155-157).

Epçaçan ve Erzen (2008) "İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi" isimli araştırmalarında 2006 yılında yayınlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nı detaylı olarak incelemişlerdir. İlköğretim okullarında uygulanması öngörülen Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın değerlendirildiği bu araştırmada öğretmen görüşlerine de başvurulmuştur. Öğretmenlerin programı değerlendirirken özellikle fiziksel yönlere dikkat çektikleri görülmektedir. Araştırmada programın yoğun olmasının süre kontrolü açısından öğretmenleri zorladığı belirtilmektedir. Ayrıca öğrenci ders kitaplarının da bu konuda yetersiz olduğuna dikkat çekilmektedir. İş birliği sağlayabilme, öğrenci merkezli olma, öğrenciyi sebep - sonuç ilişkisi kurmaya yönlendirme, güncel yaşamla uyumlu olma gibi özellikler ise programın olumlu yönleri olarak sıralanmaktadır (Epçaçan ve Erzen, 2008, s. 182-202).

Yangın (2005, s. 477-516) "İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzunun Değerlendirilmesi" başlıklı makalesinde 2006 yılında yayınlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın diğer programlardan en büyük farkının temel alınan yaklaşımın açıklanması olduğunu belirtir. Ayrıca dil bilgisinin, diğer dil becerisi alanları ile ilişkili biçimde sunulmasının da programın olumlu yönü olduğu ifade

edilmektedir. Bu programın diğerlerinden farklı olan bir özelliği de beceri ve kazanımların ayrıntılı olarak açıklanması olduğu araştırmacının tespitleri arasında yer almaktadır.

“İlköğretim II. Kademe Türkçe Dersi Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri” isimli çalışmasında Güven (2011, s. 121-132) Türkçe öğretmenlerinin programa yönelik görüşlerine başvurmuştur. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin genel olarak programı başarılı buldukları ve programın öğrencileri yaratıcı, eleştirel, bilimsel düşünme yönünden geliştireceğini düşündükleri ifade edilmektedir. Öğretmenlerin dil bilgisindeki bazı konuları anlatabilmekte sorunlar yaşadıkları da bu araştırmada tespit edilmiştir. Ayrıca eğik el yazısı yazma yönünden öğretmenlerin kendilerini yetersiz hissettikleri, bu durumun da öğrencilere olumsuz yönde yansiyabileceği Güven (2011, s. 121-132) tarafından belirtilmektedir.

İlgili çalışmalar incelendiğinde genelde diğer programlarla ilgili kıyaslamaların yapıldığı görülmektedir. Çalışmaların geneli 2006 yılında yayınlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı’na yöneliktir. Bu duruma ek olarak 2015 yılında yayınlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı’na yönelik değerlendirmeler de mevcuttur.

Yazma Eğitimi ve Stratejileri

Türk Dil Kurumu’nun (2019) Güncel Türkçe Sözlük’ü incelendiğinde strateji kavramının “izlem, belirlenen bir amaca ulaşmak için tutulan yol” şeklinde açıklandığı görülmektedir. Bu durum eğitim-öğretim süreçlerinde de yukarıdaki tanıma benzer olarak gelişmektedir. Nitekim bu süreçte öğrenciler eğitsel kazanımlara ulaşabilmek için kendilerine özgü öğrenme stratejilerini kullanmaktadırlar. Duman (2008, s. 206) öğrenme stratejilerinin öncelikli görevinin “öğrencilerin öğrenmelerini denetlemelerini ve yönlendirmelerini sağlamak” olduğunu belirtir. Ayrıca Duman’a (2008, s. 206) göre öğrenciler farklı öğrenme konuları için farklı stratejiler kullanabilmektedirler, bu durum da “öğrenme stratejilerinin çeşitlendirilebilir ve gerektiğinde değiştirilebilir nitelikte” olduğunun göstergesidir. Bu durum Türkçe derslerinde kullanılan yazma stratejileri açısından da benzer niteliktedir. Çünkü yazma becerisi diğer dil becerilerine göre daha üst bilişsel becerilerin kullanımını zorunlu kılmaktadır.

Öğrencilerin yazma becerilerinin gelişimi üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde bunların genelde yazmanın bilişsel ve duygusal yönü üzerine olduğu görülmektedir. Öz (2011, s. 252) yazma çeşitlerinin İlköğretim Türkçe Programı’nda “betimleyici yazma, hikâye edici yazma, ikna edici yazma, karşılaştırmalı yazma, paylaşarak yazma, planlı yazma, sorgulayıcı yazma, not alma” şeklinde yer aldığını ifade eder. Ünalın (2006, s. 112-116) ise yazma türlerini “not alma, özet çıkarma, boşluk doldurma, kelime ve kavram havuzundan seçerek yazma, serbest, kontrollü, güdümlü, yaratıcı, grup olarak, tümevarım yöntemiyle, eleştirel yazma vb.” şeklinde sıralar. Yazma becerisinin gelişimini sınıf düzeyleri bağlamında inceleyen Öztürk (2012, s. 67) ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinde sınıf düzeyi yükseldikçe öğrencilerin yazmaya dair kaygılarının azaldığını tespit eder. Bu durum sınıf düzeyine göre yazma eğitimi yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesi açısından önemli konumda bulunmaktadır. Günel, Kabataş-Memiş ve Büyükkasap (2009, s. 413) ise araştırmalarında öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin öğrencilerin öğrenmelerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşırlar. 2018 Yılı Türkçe Dersi Öğretim Programı incelendiğinde yazma alanı kazanımları içerisinde yazma stratejilerinin de yer aldığı görülmektedir. İlgili programın bütün sınıf düzeyindeki yazma alanı kazanımları incelendiğinde Türkçe derslerinde kullanılacak yazma stratejilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- “Güdümlü yazma,
- Metin tamamlama,
- Bir metni kendi kelimeleri ile yeniden oluşturma,
- Boşluk doldurma,
- Grup olarak yazma,
- Not alma,
- Özet çıkarma,
- Serbest yazma,
- Kontrollü yazma,
- Kelime ve kavram havuzundan seçerek yazma,

Bir metinden hareketle yazma,

Duyulardan hareketle yazma.” (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018, s. 39-51)

Yazma becerisi diğer dil becerisi alanları ile etkileşim halinde gelişim göstermektedir. Bu konuyla ilgili olarak Belet ve Yaşar (2007, s. 83-84), araştırmalarında not alma, özetleme gibi yazma temelli öğrenme stratejilerini kullanmanın öğrencilerin bilişsel gelişimine katkı sağladığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca bu durumun öğrencilerin yazma becerilerinin gelişimine de olumlu yönde katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. İlgili araştırmada da görüldüğü üzere yazma ve okuma becerileri bir arada kullanıldıkları durumlarda doğru orantılı olarak birbirlerine etki edebilmektedirler.

Yazma becerisi üst bilişsel düşünmenin etkin olduğu bir alandır. Yazma stratejilerinin derslerde kullanımının öğrencilerin yazma becerilerine olumlu yönde katkı sağladığı birçok araştırmacının ortak görüşüdür. Dilidüzgün (2013, s. 209) süreç odaklı yazma yönteminin öğrencilerin yazma becerilerini geliştirdiğini tespit etmiştir. Benzer şekilde Topuzkanamış (2014, s. 285) yazma stratejilerini kullanmanın geleneksel yazma yöntemlerine göre öğrencilerin başarısını artırmada daha etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Cavkaytar (2010, s. 138) ise yazma süreci modelinin yazılı anlatım becerisinin gelişimine olumlu etki yapacağını ve bu sebeple de ilgili modelin öğretmenler tarafından kullanılması gerektiğini belirtmektedir. İnal (2008, s. 62), üst bilişsel düşünmeyi gerektiren kümeleme stratejisinin eğitim-öğretim süreçlerinde kullanılmasının öğrencilerin yazılı anlatım becerilerini olumlu yönde etkileyeceğini ve öğrencilerin bu yöndeki başarılarını artıracaklarını belirtmektedir. Ayrıca İnal (2008, s. 62) bir yazma stratejisi olan kümelemenin bilginin yapılandırılmasında ve içselleştirilmesinde etkili olduğunu ifade eder. Öztürk (2007, s. 266) ise etkili bir yazma stratejisi olan yaratıcı yazmayı bütün eğitim kademelerinde öğrencilere “kazandırılması gereken bir beceri” olarak nitelendirir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan yazma becerisi alanları incelendiğinde sınıflar düzeyinde bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. Programdaki yazma becerisi alanlarında “Not alma, özet çıkarma, eleştirel, yaratıcı, serbest, kelime ve kavram havuzundan seçerek yazma, bir metinden ve duyulardan hareketle yazma gibi yöntem ve tekniklerin kullanılması sağlanır.” ifadesi görülmektedir (MEB, 2018, s. 51). Kazanım açıklamasında yer alan bu yazma stratejilerinin öğrencilere etkinlikler vasıtasıyla kazandırılması amaçlanmaktadır.

Öğrencilerin yazma becerilerinin gelişmesinde metin oluştururken kullanılan yazma stratejileri de önemli konumda bulunmaktadır. Yazma stratejilerinin öğrenciler tarafından etkin şekilde kullanılmasında öğretmenlerin rolü yadsınamaz boyuttadır. Öğretmenlerin yazma stratejilerinin hedeflenen kazanımlar doğrultusunda nasıl kullanılması gerektiği konusunda öğrencilere yapacağı yönlendirmeler ve bu yöndeki uygulamaları yazma sürecinin eğitsel açıdan olumlu şekillenmesine katkı sağlamaktadır. İlgili derslerin gelecekteki uygulayıcıları olan Türkçe öğretmeni adaylarının yazma stratejilerine yönelik tutumlarının belirlenmesi bu sebeple önemli olarak görülmektedir.

Yöntem

Bu araştırmanın amacı 2018 yılı Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan yazma stratejilerini Türkçe öğretmeni adaylarının görüşleri doğrultusunda değerlendirmektir. Bu amaçla araştırmanın çalışma grubu Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü dördüncü sınıf öğrencilerinden oluşmuştur. Araştırma sürecine katılımda öğretmen adaylarının gönüllüğü esas alınmıştır. Öğretmen adaylarına Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan yazma stratejilerinin değerlendirilmesi amacıyla standartlaştırılmış açık uçlu görüşme formu uygulanmıştır

Araştırmanın Çalışma Grubu

Görüşmeye Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü dördüncü sınıfında eğitim gören 17 öğretmen adayı katılmıştır. Dördüncü sınıfta bulunan öğretmen adaylarının Okul Deneyimi dersi vasıtasıyla okullarda Türkçe derslerinde yazma stratejilerinin nasıl uygulandığı konusunda gözlem yapma imkânları olmuştur. Ayrıca öğretmen adayları ikinci dönemdeki öğretmenlik uygulamaları ile de yazma stratejilerinin derslerde uygulanmasına yönelik deneyim de edinmişlerdir. Bu duruma ek olarak öğretmen adaylarının belirlenmesi aşamasında 2018 yılı Türkçe Dersi Öğretim Programı hakkında ön bilgisi olan bireylerin katılımına özen gösterilmiştir. Bu konuda bilgili olma durumunu görüşme öncesinde araştırmacı tarafından öğretmen adaylarına soru olarak yöneltilmiştir. Türkçe Dersi Öğretim Programı hakkında ön bilgiye sahip olduğunu bildiren öğretmen adayları gönüllülük esasına göre görüşmeye katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada öğretmen adaylarından verilerin toplanması aşamasında, standartlaştırılmış açık uçlu görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun yapı geçerliğinin sağlanmasında üniversitede görev yapan üç uzmanın değerlendirmelerine başvurulmuş ve formun bu yönden geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Görüşme formunda programda yer alan yazma stratejilerine farklı soru başlıklarında yer verilmiştir. Öğretmen adaylarına uygulanan görüşme formunda yer alan sorular şu şekildedir:

1. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan güdümlü yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.
2. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan metin tamamlamanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.
3. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan bir metni kendi kelimeleri ile yeniden oluşturmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.
4. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan boşluk doldurmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.
5. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan grup olarak yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.
6. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan not almanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.
7. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan özet çıkarmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.
8. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan serbest yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.
9. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kontrollü yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.
10. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kelime ve kavram havuzundan seçerek yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.
11. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan bir metinden hareketle yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.
12. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan duyulardan hareketle yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.

Verilerin Analizi

Görüşme formundan elde edilen veriler doküman incelemesi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sürecinde öncelikli olarak veriler konu başlıkları şeklinde belirlenmiştir. Daha sonra verilerin analiz edilmesinde her soru ayrı konu başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu araştırmada öğretmen adaylarının görüşlerine başvurulmasında, onların programın gelecek dönemdeki uygulayıcıları olma durumları, önemli bir etken olmuştur. Çünkü öğretmenlerin bu tür stratejilere yönelik algıları ve tutumları, stratejilerin sınıf ortamında uygulanmasına da etki edebilmektedir. Bu sebeple araştırma sürecinde Türkçe öğretmeni adaylarının yazma stratejilerine yönelik algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu araştırmada 2018 yılında yayınlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan yazma stratejileri nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi yönteminin amacı "toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktadır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilir." (Şimşek ve Yıldırım, 2008, s. 227). Bu araştırmada yazma stratejileri bağlamında incelenen Türkçe Dersi Öğretim Programı hem yapısal hem de içerik yönünden değerlendirilmeye alınmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar araştırmacıya yardımcı olmuştur. Araştırmanın bu bölümünün veri kaynağını 2018 yılında yayınlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı oluşturmaktadır. Yardımcı veri kaynakları ise makalenin giriş bölümünde belirtilen ve araştırma konusu ile bağlantılı olan çalışmalardan oluşmaktadır. Elde edilen veriler yorumlanarak programla ilgili genel önermelere ulaşmaya çalışılmıştır. Bu araştırmada Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın 5,6,7. ve 8. sınıf düzeylerine yönelik olan yazma stratejileri kazanımları, program temelli olarak Türkçe öğretmeni adaylarının görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Bulgular

Görüşme formunda yer alan ilk soru “Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan güdümlü yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.” şeklindedir. Öğretmen adaylarının bu soruya verdikleri cevaplardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- Ö.1. Öğrencinin yaratıcı düşünmesine katkı sağlar.
Ö.2. Öğrencilerin kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmede kısıtlanacağını düşünüyorum.
Ö.3. Öğrencinin konuyu sınıfta tartışması yeni bakış açıları getirmelerini sağlar.

Öğretmen adaylarının görüşme formunda yer alan güdümlü yazma stratejisini içeren soruya verdikleri cevapların konu yönünden analizi yapılmıştır. Buna göre öğretmen adaylarının güdümlü yazma stratejisinin Tablo 1’de yer alan şu yönlerine dikkat çektikleri tespit edilmiştir:

Tablo 1. Güdümlü Yazma

Konu alanı	Öğretmen Adayı
Düşünceyi doğru iletilebilme	Ö.6
Tartışma yeteneğini geliştirme	Ö.7, Ö.4
Öğrenilenlerle kendi düşüncelerini birleştirebilme	Ö.9, Ö.10
Yazmaya yönelik öğrencide istek uyandırma	Ö.11
Kendini daha iyi ifade edebilme	Ö.13
Derse ön hazırlık sağlama	Ö.14
Yazma becerisini geliştirme	Ö.15, Ö.16
Konu bütünlüğü sağlama	Ö.17
Yaratıcı düşünme ve farklı bakış açıları geliştirme	Ö.1, Ö.3
Düşünceleri kısıtlama	Ö.2
Derse aktif katılımı destekleme	Ö.5

Öğretmen adaylarının bu soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde güdümlü yazma stratejisinin genelde olumlu yönlerine dikkat çekildiği görülmektedir. Bu olumlu yönlerin yanı sıra güdümlü yazmanın öğrencilerin düşüncelerini kısıtlayacağı yönünde görüş bildiren öğretmen adayı da bulunmaktadır.

Görüşme formunda yer alan ikinci soru “Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan metin tamamlamanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.” şeklindedir. Öğretmen adaylarının bu soruya verdiği cevaplardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- Ö.5.Çocukların hayal gücünü geliştirmekte ve çocukların metnin gidişatına uygun yazılar yazmasını sağlamaktadır.
Ö.6. Öğrencilerin analitik ve yaratıcı yazma becerisine katkı sağlar.
Ö.10. Hayal gücünü arttırmasında faydalı bir teknik olduğunu düşünüyorum.

Yazma etkinliklerinde bir bölümü verilen metnin anlam bütünlüğü çerçevesinde öğrenci tarafından tamamlanmasını içeren bu yazma stratejisine yönelik öğretmen adaylarının görüşlerini şu başlıklar altında sıralamak mümkündür:

Tablo 2. Metin Tamamlama

Konu alanı	Öğretmen Adayı
Bilişsel gelişime katkı sağlama	Ö.1, Ö.16
Yaratıcı düşünmeyi geliştirme	Ö.2, Ö.3, Ö.4, Ö.6, Ö.7, Ö.14, Ö.15
Hayal gücünü geliştirme	Ö.5, Ö.10, Ö.12
Öngörülebilir bulunabilme	Ö.7
Metnin bağlamını kavrayabilme	Ö.11, Ö.17
Ölçme değerlendirmeye katkı	Ö.13

Metin tamamlama stratejisine yönelik olarak öğretmen adaylarının değerlendirmeleri incelendiğinde özellikle bu stratejinin yaratıcı düşünceyi geliştirme özelliğine dikkat çekildiği görülmektedir. Ayrıca hayal gücünün gelişimi, bilişsel gelişim gibi yönlerden de öğretmen adaylarının bu stratejiyi olumlu şekilde nitelendirdikleri görülmektedir. Bu duruma ek olarak metni tamamlama stratejisinin, konunun kavranma düzeyinin ölçülmesinde de etkili olduğu öğretmen adayları tarafından belirtilmiştir.

Görüşme formunda yer alan üçüncü soru “Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan bir metni kendi kelimeleri ile yeniden oluşturmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.”

şeklinde dir. Öğretmen adaylarının bu soruya verdikleri cevaplardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ö.1. Öğrencilerin kendilerini ifade etmelerini sağlar.

Ö.6. Öğrencinin hayal gücünü ve düşünme becerisini olumlu yönde etkiler.

Ö.3. Öğrencinin yaratıcılığını geliştirir.

Öğretmen adaylarının bir metni kendi kelimeleri ile yeniden oluşturma stratejisine yönelik değerlendirmeleri incelendiğinde şu başlıkların ortaya çıktığı görülmektedir:

Tablo 3. Kendi Kelimeleri ile Metin Oluşturma

<i>Konu alanı</i>	<i>Öğretmen Adayı</i>
Kendini ifade edebilme	Ö.1, Ö.2, Ö.8, Ö.9, Ö.15
Özgün metin oluşturma	Ö.3, Ö.5
Söz varlığını geliştirme	Ö.4, Ö.10, Ö.13, Ö.15, Ö.16
Hayal gücünü geliştirme	Ö.6, Ö.12
Yaratıcı yazma becerisini geliştirme	Ö.7, Ö.11, Ö.17
Farklı bakış açısı geliştirme	Ö.14

Öğretmen adaylarının bu yazma stratejisinin öğrencilerin farklı becerilerini geliştirmesinin yanı sıra özellikle kendini ifade edebilme ve söz varlığını geliştirme alanlarına dikkat çektikleri görülmektedir.

Görüşme formunda yer alan dördüncü soru "Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan boşluk doldurmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz." şeklinde dir. Türkçe öğretmeni adaylarının boşluk doldurma stratejisinin kullanımına yönelik değerlendirmelerinden bazıları şu şekildedir:

Ö.2. Öğrencinin zihinsel gelişimine katkı sağlar.

Ö.7. Boşluk doldurma tekniğinin pek faydalı olduğunu düşünmüyorum.

Ö.6. Hayal dünyasını genişletme açısından oldukça önemlidir.

Ö.5. Öğrencilerin zihin gelişimine pek katkı sağladığını düşünmüyorum sadece cümlenin gelişine ve ezber mantığına uygun olarak geliştiriliyor.

Öğretmen adaylarının bu stratejiye yönelik değerlendirmeleri incelendiğinde ortaya çıkan başlıkları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Tablo 4. Boşluk Doldurma

<i>Konu alanı</i>	<i>Öğretmen Adayı</i>
Bilişsel gelişime katkı sağlama	Ö.1, Ö.2, Ö.4, Ö.12, Ö.14
Ezberciliğe yönlendirme	Ö.5, Ö.7
Hayal dünyasını geliştirme	Ö.6
Ölçme değerlendirmeye katkı	Ö.8
Metnin bağlamını kavrayabilme	Ö.10, Ö.11, Ö.13, Ö.16
Kelimenin anlamını doğru öğrenebilme	Ö.15

Boşluk doldurma stratejisine yönelik öğretmen adaylarının görüşleri ele alındığında özellikle bilişsel gelişime katkı sağlama ve metnin bağlamını kavrayabilme becerilerini geliştirme yönünden öğretmen adaylarının bu stratejinin etkili olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bu duruma ek olarak bazı öğretmen adaylarının ise bu stratejiyi öğrencileri ezberciliğe sevk ettiği için olumsuz olarak nitelendirdiği de tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarına uygulanan görüşme formunda yer alan beşinci soru "Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan grup olarak yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz." şeklinde dir. Bu soruya verilen cevaplardan bazıları aşağıda yer almaktadır:

Ö.17. Dayanışmayı güçlendirir.

Ö.15. İletişim becerilerini geliştirir.

Ö.16. İşbirlikçi öğrenmeyi aktif kılar.

Öğretmen adaylarının bu stratejiye yönelik değerlendirmeleri sonucunda oluşan konu başlıklarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Tablo 5. Grup Olarak Yazma

<i>Konu alanı</i>	<i>Öğretmen Adayı</i>
İşbirliğini geliştirme	Ö.1, Ö.3, Ö.4, Ö.5, Ö.6, Ö.7, Ö.8, Ö.9, Ö.11, Ö.12, Ö.13, Ö.16, Ö.17
Empati duygusunu geliştirme	Ö.2
İletişim becerilerini geliştirme	Ö.5, Ö.7, Ö.8, Ö.10, Ö.14, Ö.15

Yukarıda sıralanan değerlendirmeler incelendiğinde öğretmen adayları tarafından bu stratejinin özellikle işbirliğini ve iletişim becerilerini geliştirme yönünden olumlu olarak nitelendirildiği söylenebilir.

Görüşme formunda yer alan altıncı soru “Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan not almanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.”dir. Bu soruya verilen cevaplardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

Ö.12. Öğrenilen bilgilerin hatırd tutulmasına katkı sağlamak.

Ö.13. Düzenli not alan bir öğrenci yazmada da, diğer tüm alanlarda da daha iyidir.

Ö.16. Yazma becerileri gelişir.

Öğretmen adaylarının not alma stratejisine yönelik değerlendirmeleri incelendiğinde şu konu başlıklarının oluştuğu görülmüştür:

Tablo 6. Not Alma

<i>Konu alanı</i>	<i>Öğretmen Adayı</i>
Dikkat becerisini geliştirme	Ö.1
Önemli noktaları belirleme	Ö.4, Ö.7, Ö.9
Kalıcı öğrenmeyi sağlama	Ö.2, Ö.3, Ö.5, Ö.8, Ö.10, Ö.12, Ö.15, Ö.17
Yazma becerilerini geliştirme	Ö.13, Ö.16
Kelime hazinesini geliştirme	Ö.6

Öğretmen adaylarının not alma stratejisinin derslerde uygulanmasının özellikle kalıcı öğrenme açısından etkili olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bu duruma ek olarak dikkat, önemli noktaları belirleme, yazma becerisini geliştirme gibi alanlarda da bu stratejinin etkili olduğu öğretmen adayları tarafından ifade edilmektedir.

Görüşme formunda yer alan yedinci soru “Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan özet çıkarmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.” şeklindedir. Bu soruya öğretmen adayları tarafından verilen bazı cevaplar şu şekildedir:

Ö. 17. Konuya hâkim olmayı sağlar.

Ö.15. Konuyu özetleyebilmelerini sağlar.

Ö. 14. Önemli detayları fark eder ve konuyu anlamlandırır.

Verilen cevaplar incelendiğinde özet çıkarma stratejisine yönelik şu konu başlıklarının oluştuğu görülmektedir:

Tablo 7. Özet Çıkarma

<i>Konu alanı</i>	<i>Öğretmen Adayı</i>
Konuya hâkimiyet	Ö.17, Ö.13, Ö.12, Ö.9, Ö.8, Ö.5, Ö.3, Ö.2
Konuyu kendi cümleleri ile ifade edebilme	Ö.16, Ö.6, Ö.1
Konuya dair detayları fark edebilme	Ö.15, Ö.11, Ö.10, Ö.7, Ö.4

Özet çıkarma stratejisine yönelik görüşler incelendiğinde bu stratejinin özellikle konuya hâkimiyet ve konuya dair detayları fark edebilme yönünden önemli görüldüğü tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının bu stratejiyi öğrencilerin anladıklarını kendi cümleleri ile ifade edebilmelerini de geliştirdiğini düşündüklerini göstermektedir.

Öğretmen adaylarına uygulanan görüşme formunda yer alan sekizinci soru “Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan serbest yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.” şeklindedir. Bu soruya verilen bazı cevapları aşağıda sıralanmıştır:

Ö.4. Öğrencilerin yaratıcılığını artırır. Farklı konuları keşfetmesine katkı sağlar.

Ö.9. Öğrencilerin rahatça duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri açısından önemlidir.

Ö.10. Kendi görüşlerini daha rahat ifade etmesine yardımcı olur.

Serbest yazma stratejisine yönelik görüşler konu başlıkları altında sıralandığında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 8. Serbest Yazma

<i>Konu alanı</i>	<i>Öğretmen Adayı</i>
Yaratıcı düşünme becerisini geliştirme	Ö.17, Ö.14, Ö.11, Ö.4, Ö.1
Özgürce yazma becerisini geliştirme	Ö.16, Ö.7, Ö.6
Kendini daha iyi ifade edebilme	Ö.15, Ö.12, Ö.10, Ö.9, Ö.8, Ö.5
Hayal gücünü geliştirme	Ö.13, Ö.2
Özgünlük kazanma	Ö.3

Öğretmen adayları tarafından verilen cevaplar incelendiğinde serbest yazma stratejisinin özellikle yaratıcı yazma ve kendini daha iyi ifade edebilme yönünden başarılı bulunduğu görülmektedir. Ayrıca bu stratejinin özgürce yazma, hayal gücünü geliştirme ve özgünlük kazanma becerilerini de geliştirici yönü olduğu öğretmen adayları tarafından belirtilmiştir.

Görüşme formunda yer alan dokuzuncu soru “Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan kontrollü yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.” şeklindedir. Öğretmen adayları tarafından bu soruya verilen bazı cevaplar aşağıda yer almaktadır:

Ö.16. Öğrenci bir konu etrafında odaklı düşünerek yazar.

Ö.7. Öğrencilerin hangi alanda yetenekli olduğunu belirlemek için kullanılır ve yararlı bir tekniktir. Bu şekilde öğrencilerin hangi türe yatkın oldukları belirlenebilir.

Ö.3. Öğrencinin verilen konuya uygun metin oluşturmasında etkilidir.

Kontrollü yazma stratejisine dair öğretmen adaylarının görüşleri incelendiğinde şu konu başlıklarının olduğu görülmektedir:

Tablo 9. Kontrollü Yazma

<i>Konu alanı</i>	<i>Öğretmen Adayı</i>
Konuya odaklanmayı sağlama	Ö.16, Ö.5, Ö.3
Yazım ve noktalama kurallarına dikkat edebilme	Ö.15, Ö.14
Anında dönüt verebilme	Ö.13, Ö.8
Kendi fikirlerini ifade edebilme	Ö.12
Hangi alanda yetenekli olduğunu belirleme	Ö.7, Ö.4
Öğretmen gözetimini sağlama	Ö.11, Ö.6
Planlı olmaya yardım etme	Ö.1, Ö.2

Kontrollü yazma stratejisine yönelik verilen cevaplar incelendiğinde konu başlıklarında çeşitliliğin olduğu görülmektedir. Bu verilere göre öğretmen adaylarının kontrollü yazma stratejisini, konuya odaklanma, yazım-noktalama kurallarına dikkat etme, anında dönüt verme, kendini ifade edebilme, hangi alanda yetenekli olduğunu belirleme, öğretmen gözetimi sağlayabilme ve planlı olmaya yardım etme becerilerini geliştireceğini düşündükleri söylenebilir.

Görüşme formunda yer alan onuncu soru “Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan kelime ve kavram havuzundan seçerek yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.” şeklindedir. Bu soruya verilen cevaplardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ö.1. Seçici ve dikkatli bir yazma gerçekleştirir.

Ö.2. Yazdıklarının daha dikkatli ve dengeli olmasına özen gösterir.

Ö.3 Öğrencilerin bağlam içinde kelimeleri kullanmalarını sağlar. Bu sayede kelimeleri bağlama uygun olarak kullanırlar.

Kelime ve kavram havuzundan seçerek yazma stratejisine yönelik görüşler incelendiğinde şu konu başlıklarının oluştuğu görülmektedir:

Tablo 10. Kelime ve Kavram Havuzundan Seçerek Yazma

<i>Konu alanı</i>	<i>Öğretmen Adayı</i>
Bağlamsal ve mantıksal bütünlük oluşturabilme	Ö.17, Ö.16, Ö.12, Ö.10, Ö.8, Ö.3
Kelime hazinesini geliştirme	Ö.15, Ö.14, Ö.11, Ö.6, Ö.5, Ö.4
Yorum yapma kabiliyetini geliştirme	Ö.9
Öğrencileri kısıtlama	Ö.7
Seçiciliği ve dikkati geliştirme	Ö.2, Ö.1

Öğretmen adaylarının kelime ve kavram havuzundan seçerek yazma stratejisine yönelik görüşleri incelendiğinde bu stratejinin özellikle bağlamsal ve mantıksal bütünlük oluşturma, kelime hazinesini geliştirme yönünden önemli görüldüğü tespit edilmiştir. Ayrıca bu stratejinin yorum kabiliyetini geliştirme ve seçiciliği, dikkati artırma yönlerine de değinildiği görülmüştür. Bu duruma ek olarak kelime ve kavram havuzundan seçerek yazma stratejisinin öğrencileri kısıtlayacağına yönelik görüş de öğretmen adayları tarafından belirtilmiştir.

Görüşme formunda yer alan on birinci soru “Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan bir metinden hareketle yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.”dir. Bu soruya verilen cevaplardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

Ö.4 Farklı metinden yararlanarak kendi düşüncelerini ifade eder. Bu açıdan yine öğrencilerin söz varlığına katkısı olur.

Ö.5. Ben bunun etkili olacağını düşünmüyorum. Çünkü öğrenciler gerçek düşünceleri yerine metne bağlı kalarak yazılarını gerçekleştirecek bu da yazma becerisine pek katkı sağlamayacaktır.

Ö.7. Öğrencilerin bir metinden hareketle yazmaları onlarda farklı bakış açıları uyandıracığı için yazma becerilerini geliştirir.

Bir metinden hareketle yazma stratejisine yönelik öğretmen adaylarının görüşleri incelendiğinde şu konu başlıklarının oluştuğu görülmektedir:

Tablo 11. Bir Metinden Hareketle Yazma

<i>Konu alanı</i>	<i>Öğretmen Adayı</i>
Metinler arası bağ kurabilme	Ö.16, Ö.13, Ö.3, Ö.1
Konuyu ve bağlamı kavrayabilme	Ö.15, Ö.14, Ö.11, Ö.2
Kendi metnini oluşturabilme	Ö.12, Ö.10, Ö.9, Ö.8
Farklı bakış açıları geliştirme	Ö.7
Kelime hazinesini geliştirme	Ö.6, Ö.4
Öğrenciyi kısıtlama	Ö.5

Bu yazma stratejiye yönelik görüşler incelendiğinde bir metinden hareketle yazmanın özellikle metinler arası bağ kurma, konuyu ve bağlamı kavrayabilme, kendi metnini oluşturabilme açısından önemli görüldüğü söylenebilir. Ayrıca bu stratejinin kelime hazinesini geliştirme, farklı bakış açıları geliştirme yönlerine de dikkat çekildiği görülmüştür. Bu stratejinin öğrenciyi kısıtlayacağı da bir öğretmen adayı tarafından olumsuz görüş olarak sunulmuştur.

Görüşme formunda yer alan son soru “Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan duyulardan hareketle yazmanın öğrencilerin yazma becerilerine etkisini değerlendiriniz.” dir. Bu soruya öğretmen adayları tarafından verilen cevaplardan bazıları şunlardır:

Ö.11. Öğrenciler duyuları, hissettikleri ile ilgili yazılar yazarak yazma becerilerini geliştirebilirler.

Ö.6. Empatik yazma becerisini geliştirir.

Ö.4. Duyuları ile hissettiklerini yazıya aktarırken söz varlığının gelişmesine katkı sağlar.

Duyulardan hareketle yazma stratejisine yönelik görüşler incelendiğinde şu konu başlıklarının oluştuğu tespit edilmiştir:

Tablo 12. *Duyulardan Hareketle Yazma*

<i>Konu alanı</i>	<i>Öğretmen Adayı</i>
Duyusal becerilerini tespit etme ve geliştirme	Ö.16, Ö.15, Ö.14, Ö.8, Ö.3, Ö.2, Ö.1
Yaparak, yaşayarak öğrenme	Ö.13, Ö.12, Ö.11
Yaratıcı yazma	Ö.7
Empatik yazma	Ö.6
Etkisi sınırlı olma	Ö.5
Kelime hazinesini geliştirme	Ö.4

Duyulardan hareketle yazma stratejisine yönelik öğretmen adaylarının görüşleri incelendiğinde genelde öğrencilerin duyusal becerilerini tespit etme ve onları geliştirme yönlerine dikkat çekildiği görülmüştür. Buna ek olarak yaparak, yaşayarak öğrenme, yaratıcı yazma, empatik yazma, kelime hazinesini geliştirme yönlerinden de bu strateji etkili olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bir öğretmen adayı ise bu stratejinin etkisinin sınırlı olduğu yönünde görüş bildirmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Türkçe öğretmeni adaylarının yazma stratejileri hakkında düşünceleri, mesleki hayatlarında derslerde kullanacakları yöntem ve tekniklerin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Çünkü programın uygulayıcıları olan öğretmenlerin, programa dair düşünceleri istenen hedeflere ulaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu yönde Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın gelecekteki uygulayıcıları olan Türkçe öğretmeni adaylarının program ve özelde yazma stratejileri konusunda düşüncelerinin Türkçe derslerindeki yazma etkinliklerinde verim alma konusunda etkisinin olacağı düşünülmektedir. Nitekim öğretmen adaylarının okul deneyimi ve öğretmenlik uygulamaları vasıtasıyla genelde Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın, özelde ise yazma stratejilerinin nasıl uygulandığı konusunda gözlem ve tecrübe imkânları da olmaktadır. Bu amaçla yapılan araştırmada elde edilen sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Öğretmen adaylarının genelinin güdümlü yazma stratejisini, düşünceyi doğru iletebilme, tartışma yeteneğini geliştirme, yaratıcı düşünme, yazma becerilerini geliştirme vb. alanlarında başarılı buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu yazma stratejisinin düşünceleri kısıtlayabileceği yönünde ise bir öğrenci görüş bildirmiştir.
2. Metin tamamlama stratejisinin özellikle yaratıcı düşünceyi ve hayal gücünü geliştirme, metnin bağlamını kavrayabilme vb. yönlerinden öğretmen adayları tarafından başarılı bulunduğu tespit edilmiştir.
3. Öğretmen adaylarının genelinin metni kendi cümleleri ile yeniden oluşturma stratejisinin öğrencilerin kendini ifade edebilmelerine, söz varlığını geliştirmelerine, yaratıcı yazma yönlerini geliştirmelerine katkı sunacağı yönünde görüş bildirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.
4. Boşluk doldurma stratejisinin öğretmen adayları tarafından çoğunlukla bilişsel gelişime katkı sağlama ve metnin bağlamını kavrayabilme yönüne dikkat çekildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca iki öğretmen adayı ise bu stratejiyi öğrencileri ezberciliğe yönlendirdiği için başarısız olarak nitelendirmiştir.
5. Grup olarak yazma stratejisinin işbirliğini ve iletişim becerilerini geliştirme yönlerinin öğretmen adayları tarafından önemli olarak görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.
6. Öğretmen adaylarının genelinin not alma stratejisinin kalıcı öğrenmeye olumlu etkisine değindikleri görülmüştür. Ayrıca bu stratejinin önemli noktaları belirleme, yazma becerilerini geliştirme vb. yönleri de öğretmen adayları tarafından önemli görülmüştür.
7. Öğretmen adaylarının özet çıkarma stratejisinin konuya hâkimiyet ve konuya dair detayları fark edebilme, konuyu kendi cümleleri ile ifade edebilme yönlerine dikkat çektikleri tespit edilmiştir.
8. Öğretmen adaylarının serbest yazmanın öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştireceğini, öğrencilerin kendilerini daha iyi ifade edebilmelerine katkı sağlayacağını düşündükleri sonucuna ulaşıldı. Ayrıca bu stratejinin özgünlük, hayal gücünü geliştirme, özgürce yazma yönlerine de öğretmen adayları tarafından değinilmiştir.
9. Öğretmen adaylarının kontrollü yazma stratejisinin öğrencilerin konuya odaklanmalarına, yazım-noktalama kurallarına dikkat etmelerine, anında dönüt vermelerine, kendini ifade edebilmelerine yardımcı olduğu düşüncesinde oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının bu stratejinin öğrencilerin hangi alanda yetenekli olduklarının belirlenmesinde, öğretmen gözetimi sağlayabilmede ve planlı olmaya yardım etmede de etkin olduğu yönünde değerlendirmede buldukları görülmüştür.

10. Öğretmen adaylarının genelinin kelime ve kavram havuzundan seçerek yazma stratejisinin öğrencilerin bağlamsal ve mantıksal bütünlük oluşturabilmelerine, kelime hazinelerini geliştirmelerine yardımcı olacağı düşüncesinde oldukları tespit edilmiştir. Bu stratejiyi bir öğretmen adayı ise kısıtlayıcı olarak nitelendirmiştir.
11. Öğretmen adaylarının metinden hareketle yazma stratejisini, metinlerarasılık kurma, bağlamı kavrayabilme, kendi metnini oluşturma vb. yönlerinden başarılı buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bir öğretmen adayı ise bu stratejiyi kısıtlayıcı olarak tanımlamıştır.
12. Araştırmada elde edilen bulgulara göre duylardan hareketle yazmanın öğrencilerin özellikle duysal becerilerinin tespit edilmesi ve geliştirilmesi yönünden başarılı olarak nitelendirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının bu stratejinin yaparak, yaşayarak öğrenme, yaratıcı yazma, empatik yazma, kelime hazinesini geliştirme yönlerine de dikkat çektikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda sıralanan sonuçlar Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan yazma stratejilerine yönelik olumlu düşüncelerinin olduğunun belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Öğretmen adaylarının bu yöndeki olumlu düşüncelerinin yazma stratejilerinin derslerde etkin olarak kullanılmasına yardımcı olacağı söylenilebilir.

Yazma eğitimi bireylerin üst düzey bilişsel becerileri kullanmaları ve kendilerini etkili biçimde ifade etmelerini içerir. Nitekim Çıfci (2010, s. 111) yazmayı "en çok gelişmiş beceri gerektiren iletişim biçimi" olarak nitelendirir. Ancak araştırmalar yazma becerisinin gelişimi yönünden bazı sorunlara işaret etmektedir. Nitekim Erdoğan (2017, s. 658) araştırmasında sınıf öğretmenlerinin yazmaya ayırdıkları sürenin ve yazma stratejilerini kullanma oranlarının düşük olduğu sonucuna ulaşır. Ugan (2007, s. 469) yazma eğitiminde başarının sağlanabilmesi için öğrenci merkezli bir yazma eğitimi anlayışının olması gerektiğini vurgular ve bu durumun da öğrencinin yaratıcı düşünme becerilerini geliştireceğini ifade eder. Bu araştırma sonuçlarıyla uyumlu şekilde 2018 yılında yayınlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı incelendiğinde de yapılandırmacı eğitim anlayışının temel alındığı görülmüştür. Öğrenci merkezli etkinlikler vasıtasıyla yaparak ve yaşayarak öğrenme ortamlarının oluşturulması amaçlanmaktadır. Özellikle dil bilgisi gibi soyut konuların günlük hayata yazılı anlatım vasıtasıyla aktarılmaya çalışılması hem öğrencilerin bu konulara yönelik ilgisini artıracaktır hem de dil bilgisinin öğrenciler tarafından daha etkili biçimde kazanılmasına yardımcı olacaktır.

Belet ve Yaşar (2007, s. 69) araştırmasında öğrenme stratejilerinin öğrencilerin okuma, yazma becerilerini geliştirdiği ve Türkçe dersine karşı öğrencilerde olumlu tutum oluşturduğu sonucuna ulaşır. Bu durum öğrenmenin çok boyutluluğuna işaret etmektedir. Öğrencilerin yazılı ifade becerilerinin gelişmesi hem bireysel hem de toplumsal yönden olumlu bir durumdur. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın yazma becerisi alanına ait kazanımları incelendiğinde ağırlık yönünden yazma eğitime özel önem verildiği söylenilebilir. Programda yazma becerisi alanının geneline yönelik kazanımlara yer verilmesi öğrencilere bu yönde bütüncül bir eğitim verebilmenin amaçlandığını göstermektedir. Ayrıca yazma becerisinin not alma, eleştirel yazma, yaratıcı yazma, özet çıkarma gibi stratejilerle desteklenmesinin öğrencilerde üst düzey bilişsel becerilerin gelişmesine olumlu yönde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Tabak ve Göçer (2013, s. 147) araştırmalarında Türkçe öğretim programının pratikte süreç odaklı bir yazma eğitimini temel aldığı ancak uygulama aşamasında ise bu durumun tersine ürün odaklı yazma anlayışının hâkim olduğu sonucuna ulaşırlar. Teori ile uygulama arasında bu türden sorunların yaşanmaması için özellikle programın öncelikli uygulayıcılarından olan öğretmenlerin programın temel aldığı eğitim anlayışı doğrultusunda bilgilendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ortaokul Türkçe dersi yazma becerisi alanı kazanımları incelendiğinde özellikle metin oluşturabilmeye önem verildiği görülmektedir. Şiir, bilgilendirici metin, hikâye edici metin gibi türler vasıtasıyla öğrencilerin estetik ve sanatsal eserler kaleme almaları amaçlanmaktadır. Yazılı anlatım becerisi gelişmiş bireylerin ortaya koyacakları eserler, içinde buldukları toplumun kültürel gelişimine de olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Bu nedenle okullarda öğrencilerin nitelikli metinler kaleme almaları yönünde eğitilmeleri ve bu yönde teşvik edilmeleri uzun vadede toplumsal ve kültürel açıdan olumlu sonuçların doğmasını sağlayacaktır. 5. sınıf öğrencilerinin yazma becerisi alanı incelendiğinde büyük harfleri ve noktalama işaretlerini uygun yerde kullanmanın bir kazanım olarak sunulduğu görülmektedir (MEB, 2018, s. 39). Yazma becerileri düşünülenleri doğru aktarmayı da içerir. Bu yönde özellikle yazım ve imla kurallarına uygunluğun etkisi yadsınamaz boyuttadır. İçeriğin yanında şekil de metinlerin okuyucunun ilgisini çekmesinde etkili konumdadır. Bu sebeple öğrencilerin yazım ve imla kurallarına uygunluk yönünden eğitilmesi onların ortaya koyacakları metinlerin yapısal niteliğini artıracaktır. Dil bilincinin oluşmasında

günlük hayatta kullanılan sözcüklerin de etkisi bulunmaktadır. Türkçe Dersi Öğretim Programı incelendiğinde öğrencilerde bu bilincin oluşmasının amaçlandığı görülmektedir. Çünkü “Yazdıklarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır.” kazanımında da görüleceği üzere teorik bilginin gerçek hayata aktarılması ile bilgilerin zihinde kalıcı olacağı ve bu bilginin davranış halini alacağı temel alınmıştır (MEB, 2018, s. 39).

Bireylerin kendilerini ifade etmelerinin en etkin yollarından olan yazılı ifade becerisi hem sanatsal ve özel hem de resmi amaçlar doğrultusunda kullanılabilir. Bireyler ile kurumlar arasındaki işleyişin ve iletişimin sağlanmasında resmi yazışmalar kullanılmaktadır. Bu sebeple her vatandaşın isteklerini, sorunlarını vb. en etkin şekilde anlatabilmesi için resmi yazışmanın (dilekçenin) temel prensipleri hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. 5. sınıf seviyesindeki öğrencilere bu becerinin kazandırılması amacıyla Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda ilgili konuya (dilekçe yazmaya) yer verilmiştir (MEB, 2018, s. 39). Elbette bu yazışmanın teknolojik gelişmeler ile bağlantılı olması gerekmektedir. Öğrencilere yazışmaların internet vasıtasıyla yapılabileceğinin ve bu ortamda da aynı kurallara riayet edilmesi gerektiğinin kavratılması resmi yazışma usulü açısından önem taşımaktadır.

Aktaş ve Gündüz (2017, s. 163) yazılı anlatımı tanımlarken onun, metinleri “başkalarına ve yanılara ulaştırma” rolüne de dikkat çekerler. Öğrencilerin kaleme aldıkları metinleri çevreleri ile paylaşmaları yazılı anlatımın bu rolünü yerine getirmelerine imkân sağlamaktadır. Bu amaçla Türkçe Dersi Öğretim Programı vasıtasıyla öğrencilerin kaleme aldıkları metinleri çeşitli ortamlarda (sınıf panosu, okul panosu vb.) paylaşmaları teşvik edilmektedir.

Atasözleri, deyimler, özdeyişler içerisinde hem önemli bir kültürel birikimi hem de hayat tecrübesini içerir. Çünkü bu sözlerin oluşmasında toplumun hayata bakış açısı, değerleri, yaşadığı önemli olaylar etkili olmaktadır. Öğrencilerin bu kalıplaşmış ifadeleri yazılarında kullanılmaları hem bu kültürel birikimin günlük hayatta yaşamını devam ettirmesine hem de gelecek kuşaklara aktarılmasına yardımcı olacaktır. Yazılı anlatım öğrencilere uygulama imkânı sunmasından dolayı yeni öğrenilen sözcüklerin zihinde kalıcı olmasını olumlu yönde etkilemektedir. Bu sebeple öğrencilerin yazılarında atasözü, deyim gibi kalıplaşmış ifadeleri anlamına uygun biçimde kullanmaları hem bireysel gelişim hem de toplumsal kültür aktarımı açısından önemli konumda bulunmaktadır.

Türkçe Dersi Öğretim Programı incelendiğinde öğrencilerden anlatımlarını desteklemeleri için grafik ve tablo kullanmaları istenilmektedir (MEB, 2018, s. 47). Grafik ve tablo kullanımı bilgilerin organize edilmesinde ve kavramların görselleştirilerek daha etkili bir şekilde sunulmasında kullanılmaktadır. Öğrencilerin grafik ve tabloları metinlerinde kullanmalarının yanında kendilerine sunulan grafik ve tabloları da uygun biçimde yorumlamaları gerekmektedir. Bu durum görselliği de öğrenme sürecine kattığı için bilgilerin öğrencilerin zihinlerinde kalıcı olmasını sağlayacaktır.

Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda dil bilgisi kazanımlarının genelinin yazma becerisi alanının alt kazanımı şeklinde sunulduğu görülmektedir. Bu durum dil bilgisinin günlük hayatta uygulanabilir bir duruma getirilmesinde ve dil bilgisi konularının somutlaştırılarak daha iyi öğretilmesinde etkilidir. Eğitimcilerin dil bilgisi konularına bu bilinçle yaklaşmalarının öğrencilerin edindikleri bilgilerin zihinlerinde kalıcı olmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2017). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bayburtlu, Y.S. (2015). 2015 Türkçe dersi öğretim programı ve 2006 Türkçe dersi öğretim programının değerlendirilmesi, *Turkish Studies*, 10(15), 137-158.
- Belet, D. ve Yaşar, Ş. (2007). Öğrenme stratejilerinin okuduğunu anlama ve yazma becerileri ile Türkçe dersine ilişkin tutumlara etkisi, *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(1), 69-86.
- Cavkaytar, S. (2010). İlköğretimde yazılı anlatım becerilerinin geliştirilmesinde yazma süreci modelinden yararlanma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 133-139.
- Çifci, M. (2010). Dil öğretimi, İçinde İ. Çetin (Edt.), *Dil ve edebiyat öğretim yöntemleri* (ss. 107-158). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Dilidüzgün, Ş. (2013). The effect of process writing activities on the writing skills of prospective Turkish teachers. *EJER*, 52, 189-210.
- Duman, B. (2008). Öğrencilerin benimsedikleri eğitim felsefeleriyle kullandıkları öğrenme strateji ve öğrenme stillerinin karşılaştırılması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 203-224.
- Epçayan, C. ve Erzen M. (2008). İlköğretim Türkçe dersi öğretim programının değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 182-202.

- Erdoğan, Ö. (2017). Sınıf öğretmenlerinin yazma stratejilerini kullanma durumlarına ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 658-678.
- İnal, S. (2008). Beynin algılama süreci, yazma ve kümeleme stratejisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 55-64.
- Günel, M., Kabataş Memiş, E. ve Büyükkasap, E. (2009). Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin ve analogi kurmanın üniversite düzeyinde mekanik konularını öğrenmeye etkisinin incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 401-419.
- Güven, A. Z. (2011). İlköğretim II. kademe Türkçe dersi öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri, *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 121-133.
- MEB. (2018). *Türkçe dersi öğretim programı*. Ankara: MEB Yayını.
- Millî Eğitim Temel Kanunu (1973). Resmi Gazete. Yayımlı Tarihi: 24.06.1973. Sayısı: 14574. Numarası: 1739.
- Öz, M.F. (2011). *Uygulamalı Türkçe öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Öztürk, E. (2007). Yaratıcı yazı yazmanın gelişim süreci ve ilköğretimde yaratıcı yazı yazma öğretimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 266-273.
- Öztürk, Başak K. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin yazma kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 59-72.
- Şimşek H. ve Yıldırım, A. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tabak, G. ve Göçer, A. (2013). 6-8. Sınıflar Türkçe dersi öğretim programının ürün ve süreç odaklı yazma yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 147-169.
- TDK (2019). Strateji. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=STRATEJ%C4%B0>
- Topuzkanamış, E. (2014). Yazma stratejileri öğretiminin Türkçe öğretmenliği birinci sınıf öğrencilerinin yazma başarısına etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(2), 274-290.
- Ungan, S. (2007). Yazma becerisinin geliştirilmesi ve önemi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 461-472.
- Ünalın, Ş. (2006). *Türkçe öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yangın, B. (2005). İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzunun değerlendirilmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 5(2), 477-516.

EXTENDED ABSTRACT

The development of language awareness in individuals extends to childhood, especially considering developmental characteristics. Factors such as family, environment, school and media can directly affect the approach of individuals to their mother tongue. The schools included among these listed factors are important for both general applicability and equal opportunity. Because schools; It has the opportunity to provide more control than other factors such as environment, media and family. This situation shows the importance of the curriculums applied in schools. Due to the fact that it is a language and culture course, the curriculums applied in Turkish courses should be evaluated in order to reach the goals.

As it is known, in 2018, Turkish Language Teaching Program was updated and re-published. In the new program, some changes have been made in the subjects such as the targeted gains and theme design. Since the program is new and up-to-date, there is not enough study on the subject. As a matter of fact, it is seen that the evaluation studies for Turkish Language Teaching Program are for the old programs. When the 2018 Turkish Language Teaching Program is examined, it is seen that writing strategies are included in the writing field gains. It is possible to list the writing strategies in Turkish curriculum as follows: Guided writing, Text completion, Rebuilding a text with its own words, Gap-filling, Writing as a group, Taking notes, Summarizing, Free writing, Controlled writing, Writing by selecting words and concept from the words pool, Writing from a text, Writing from senses. (Ministry of National Education [MoNE], 2018, p. 39-51)

The aim of this study is to evaluate the writing strategies in the 2018 Turkish Curriculum according to the opinions of Turkish teacher candidates. For this purpose, the study group consisted of fourth grade students from Aksaray University, Faculty of Education, Department of Turkish Education. The voluntary participation of the candidate teachers was taken into consideration in the participation of the research process. The standardized open-ended interview form was applied to the candidate teachers in order to evaluate the writing strategies included in the Turkish Curriculum. In the reliability of the interview form, three experts from university were consulted and it was concluded that the form was reliable. 17 candidate teachers participated in the interview. During the determination of candidate teachers, attention was paid to the participation of individuals with prior knowledge about the 2018 Turkish Curriculum. Before the interview, the teacher candidates was asked questions by the researcher. The teacher candidates who stated that they have pre-knowledge about Turkish Language Teaching Program participated in the interview on the basis of volunteerism. In the interview form, questions about writing strategies were included.

The opinions of Turkish teacher candidates on writing strategies are important in terms of determining the methods and techniques they will use in their professional life. Because teachers who are the practitioners of the program are important in terms of achieving the desired goals. In this direction, it is thought that the opinions of Turkish teacher candidates, who are the future practitioners of the Turkish Course Program, on the program and writing strategies in particular will have an effect on the efficiency of writing activities in Turkish lessons.

When examining the gains in the field of writing skills in the secondary school Turkish, it is seen that it is important to create text. The aim of Turkish teachers is to help to students write aesthetic and artistic texts by poetry, informative text and story. The works which will be presented by the individuals who have the ability of written expression will contribute positively to the cultural development of the society. Therefore, educating and encouraging students to write high quality texts in schools will lead to positive social and cultural results in the long term.

Literature reflects the cultural structure of the societies in which they exist. The development of literature influences the society's thought system and scientific developments. In the development of the literature of the society, the accumulation of the individuals in written form plays a leading role. However, it is a prerequisite for the individuals to share the written texts with the society. For this purpose, students are encouraged to share the texts written by students in various settings (class board, school board, etc.) through Turkish Language Teaching Program.

It is observed that grammar acquisitions are presented as the sub-acquisition of the field of writing skills in general. This helps to make language knowledge more practical in everyday life and better teaching by embodying language knowledge topics. The fact that the educators approach the grammar with this awareness will ensure that the prejudices of the students are resolved and the learned will be permanent.

Horasan Tasavvuf Geleneği Bağlamında ankırı'da Bir Yesevî Muakkibi

Abdulselem ARVAS¹

Öz

Bugüne kadar Yesevîlik üzerine hazırlanan çalışmalarda Ahmed Yesevî'nin birçok dervişinden bahsedilmiştir. Bununla beraber, XII. yüzyılda Horasan'dan gelip ankırı'ya yerleşen ve bir Yesevî muakkibi olan Hacı Murad-ı Veli ciddi bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Onun için bu araştırmada, Hacı Murad-ı Veli, kendisine dair tüm veriler karşılaştırılmak suretiyle incelenmiştir. Makalede ilkin Yesevîliğin; tasavvuf tarihi ve Horasan tasavvuf geleneğindeki yeri üzerinde durulmuştur. Daha sonra Hacı Murad-ı Veli'ye değinen kaynaklar temelinde onun Yesevîlikle bağlantısı irdelenmiştir. Bunun için yazılı belgelerden, maddi kùltür unsurlarından (türbe, cami vb.) ve sözlü rivayetlerden istifade edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada Hacı Murad-ı Veli'ye ait farklı hayat hikâyeleri tahlil edilmiş ve onun bir Yesevî muakkibi olup olmadığı tartışılmıştır. Bunun en önemli sebebi ise eski yazılı belgelerde onu Yesevî addeden sağlam bir kayda şimdilik rastlanmamış olmasıdır. Kısaca makalede çeşitli kaynaklardan hareketle Hacı Murad-ı Veli'nin Yesevîlikle bağlantısı incelenmiş, bu husus tarihi verilerle de desteklenmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Horasan, Yesevî, Yesevîlik, ankırı, Hacı Murad-ı Veli

A Yasawî Darwish in Chankiri in the Context of Khorassan Sufism Tradition

Abstract

Until today, many darwishes of Ahmed Yasawî have been mentioned in studies prepared on Yasawiyah. However, Hadji Murad-i Veli, who came from Khorassan and settled in Chankiri in the XII. century and he was a Yasawî follower, was not subjected to any serious evaluation. Therefore, in this research, Hadji Murad-i Veli has been examined by comparing all the data about him. Then, on the basis of the sources referring to Hadji Murad-i Veli, his connection with Yasawî was examined. For this purpose; written documents, material cultural elements (tombs, mosques, etc.) and oral narrations were used. In addition, in this study, different life stories belonging to Hadji Murad-i Veli were analyzed and it was discussed whether it was a Yasawî dervish or not. One of the most important reasons for this is the fact that in the old written documents a solid record showing him as Yasawî has not been found. Briefly in the article, the connection of Hadji Murad-i Veli with Yasawî was investigated through various sources and tried to support this issue with historical evidence.

Key Words: Mysticism, Khorassan, Yasawî, Yasawiyah, Chankiri, Hadji Murad-i Veli

Atf İçin / Please Cite As:

Arvas, A. (2020). Horasan tasavvuf geleneği bağlamında Çankırı'da bir Yesevî muakkibi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 505-516.

Geliş Tarihi / Received Date: 05.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.09.2019

¹ Prof. Dr. - ankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakùltesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - aarvas@karatekin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7553-183X

Giriş

Tasavvufî mektepler; bireyi iç yolculuğa yönlendiren, “insan-ı kâmil” yetiştirmeyi amaçlayan ve aynı zamanda İslam tarihinde önemli yer tutan kurumlardır. Bu kurumların temeli ise Hz. Muhammed'den (sav.) sonra, Müslümanların onun gibi yaşama isteğine dayanmıştır. Nitekim İslam tarihinde Hz. Peygamber'i (sav.) yaşantısına örnek edinen İbrahim Edhem (öl. 778), Bîsr-i Hâfî (öl. 842), Şakîk-i Belhî (öl. 870) gibi (Eraydın, 1990, s. 74-93) birçok sûfi yetişmiş ve onların etrafında okul denebilecek tarikatlar gelişmiştir. Tasavvuf tarihine ilişkin eserlerde geçen tarikatların çoğu ise “ya Hz. Ali yahut Hz. Ebubekir aracılığıyla” (Güzel, 2012, s. 40) veyahut “dört halife vasıtasıyla” (Eraydın, 1990, s. 365) Hz. Peygamber'e (sav.) dayandırılmıştır. Onun için tarikatlar başlangıçtan itibaren İslam toplumu üzerinde etkili olmuştur. Müslüman olduktan sonra İslam tarihinde çok etkin rol oynayan Türkler de tasavvufî cereyanlara kayıtsız kalmamış, hatta Yesevîlik, Bektaşîlik, Bayramîlik vb. gibi birçok yeni tarikatın ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır. Bu kapsamda, XII. asrın önemli mutasavvıflarından Hoca Ahmed Yesevî Horasan tasavvuf geleneği içerisinde yetişmiş olup, onun takipçilerine Yesevî, sonraki asırlarda başka halifeleri tarafından belli bir düzene oturtulan tarikata da Yesevîlik denmiştir.

Horasan Tasavvuf Geleneği ve Ahmed Yesevî

Horasan'da gelişen Türk tasavvuf geleneğini ve Yesevîliğin ortaya çıkışını anlamak için hem Horasan'ın tarih içindeki seyrine hem de bu bölgede oluşan Horasan tasavvuf geleneğine kısaca bakmak gerekir. Zira İslam'ın ve tasavvufun bölgeye ne zaman geldiği ve burada nasıl kök saldığı önemli bir husustur. Peki, Horasan tarihte kimlerin eline geçmiş ve nasıl bir coğrafya olmuştur? Eldeki bilgilere göre Horasan; Hindistan ve İran'a yayılan Hint-Avrupa kökenli Ari ırkın ortaya çıktığı yerdir. Hunlara ve Göktürklerle bağlı çeşitli Türk boyları, Müslüman Araplar ve daha sonra Moğollar da Horasan'a yerleşen unsurlar arasındadır. Araplar ise Hz. Ömer döneminde Kadisiye savaşıyla birlikte Horasan'a girmiştir. Sonraki dönemlerde Arapların etkisi azalsa (Çetin, 1998, s. 235) da İslam'ın buraya nüfuzu artık sürekli bir hâl almıştır. Nitekim bu süreçte Emevî, Abbasî gibi Arapların yanı sıra Fars kökenli Tahirîler ve Samanîler de (Çetin, 1998, s. 235) Horasan'ı yönetir. Horasan, X. asırdan sonra ise Gazneli ve Selçuklu gibi Türk soylu olan Müslüman devletlerin eline geçer. Selçuklular uzun bir müddet buraya hükmeder ve burayı devletin en önemli kenti hâline getirir. Bölgenin Selçuklulara kadarki tarihini özetledikten sonra Horasan'da oluşan tasavvuf geleneğine de kısaca göz atmak gerekir.

Bu bağlamda Horasan tasavvuf geleneğinin oluşumunu anlamak için Horasan'da intişar eden tarikatlara bakmak araştırmayı tarihî zemine oturtmak bakımından önemli olacaktır. Çünkü tasavvuf; somut kurumlar olan tarikatları, tarikat pirlerini, onların önde gelen temsilcilerini ve takipçilerini kapsamaktadır. Buna göre; Ahmed Yesevî'nin içine dâhil olduğu ve Hz. Peygamber'e (sav.) ulaştığı söylenen Horasan tasavvuf geleneği silsilesi şöyledir: “Hz. Muhammed (sav.), Hz. Ebubekir (r.a.), Selman-ı Farisî, Kasım b. Muhammed es-Siddîk, Cafer-i Sadık, Bayezîd-i Bistamî, Ebu'l-Hasan Harkanî, Ebu Ali Faremedî, Yusuf-ı Hemedanî”² (Eraydın, 1990, s. 367). Bu tarikat silsilesinde Ahmed Yesevî, Yusuf Hemedanî'nin talebesi olarak karşımıza çıkmakta ve böylece Yesevîlik, Horasan tasavvuf geleneğine bağlanmış olmaktadır. Ahmed Yesevî'nin, Yusuf Hemedanî'ye intisap ederek onun nüfuzu altında yetişmesi (Eraydın, 1990: 371) onu Horasan Türk tasavvuf geleneğinin önde gelen temsilcisi yapmıştır. Nitekim hem Yesevî hem Nakşibendî geleneğine göre onun Türk illerinin dört bir tarafına yolladığı çok sayıda talebesi olmuştur. Bunların içinden Rum diyarına gönderdiği halifeler arasında Aşar Baba, Akyazılı, Kıdemli Baba Sultan, Geyikli Baba, Abdal Musa, Horos Dede (Köprülü, 1976: 46-48) vb. gibi isimler bulunmaktadır. Ancak bu dervişlerin geliş tarihi hakkında kaynaklarda kesin bilgi verilememektedir. Bununla beraber Pir Dede, Emir Çin Osman, Şeyh Nusret, Gajgaj Dede gibi kişilerin ise Kuzey Anadolu'da (Köprülü, 1976, s. 46-48) faaliyet göstermesi dikkat çekmektedir.

Horasan Tasavvuf Geleneğinde Hacı Murad-ı Veli'nin Yeri

Araştırmanın bu kısmına kadar üzerinde durulan hususların temel amacı Yesevîliğin Horasan tasavvuf geleneğiyle ilişkisini ve menşeyini, Yesevî dervişlerinin nerede, nasıl yetiştiğini ve hangi coğrafyalara dağıldığını tarihsel ve bilimsel bir zemine oturtmaktır. Nitekim yaygın kanaate göre Anadolu'ya ulaşan Yesevî dervişler Horasan üzerinden gelmiş ve Anadolu'nun dört bir tarafına dağılmıştır. Böylece Ahmed

² Elbette Yusuf Hemedanî'ye kadar Horasan tasavvuf geleneğini temsil eden çok sayıda mutasavvıf vardır. Onların hepsinden bahsetmek araştırmanın sınırlarını aşacağı için burada sadece bir tarikat silsilesi ele alınmıştır. Çünkü makalede Yesevîliğe ilişkin bir konu incelenmiştir. Bu husus ise Yusuf Hemedanî'yi ilgilendirdiği için burada sadece onun tarikat silsilesi verilmiştir. Bu silsilenin haricinde Yusuf Hemedanî'nin Hz. Ali (r.a.) ile Hasan-ı Basrî'den (Eraydın, 1990, s. 368) gelen iki silsilesi daha vardır.

Yesevî muakkipleri, bir taraftan Orta Asya'dan Kazakistan'ın kuzeyine ve Deşti Kıpçak'a, öte taraftan Horasan üzerinden Azerbaycan ve Anadolu topraklarına farklı göç yollarını kullanarak ulaşmıştır. Bu minvalde özellikle Kuzey Anadolu'da çok sayıda Yesevî dervişin bulunması Yesevîliğin buradaki etkisi bakımından dikkat çekicidir. Ancak yazılı kaynaklarda Ahmed Yesevî'nin Kuzey Anadolu'da faaliyet gösteren dervişleri arasında ne Hacı Murad-ı Veli ismine ne de ona dair herhangi bir bilgiye rastlanmaktadır.³ Buna karşın az önce ifade edildiği üzere Kuzey Anadolu'ya onun çok sayıda derviş geldiğine göre Çankırı ve civarında faaliyet gösteren ve sözlü geleneğe Ahmed Yesevî muakkibi olduğu söylenen Hacı Murad-ı Veli'nin de bu dervişler arasında olma ihtimali yüksektir.⁴

Başka deyişle, Hacı Murad-ı Veli hakkında doğrudan bilgi veren eski yazma veya matbu eserler bulunmadığını belirtmek gerekir. Bundan dolayı bu mutasavvıfla ilgili katı bir hüküm ileri sürmek zor olmaktadır. Ancak eski yazma veya matbu eserlerin yokluğu, bu mutasavvıf hakkında bilgi bulunmadığı anlamına gelmez. Çünkü söz konusu kaynaklar haricinde sözlü gelenek aktarıcısı olan kaynak kişiler ile maddî kültür unsurları Hacı Murad-ı Veli'nin bu bölgede yaşadığına dair kuvvetli ipuçları sunmaktadır. Üstelik sözlü geleneğe dayalı bilgilerin tamamen mesnetsiz olmadığını da hatırlatmak gerekir. Buna göre Hacı Murad-ı Veli'yi Ahmed Yesevî ve Yesevîlik vasıtasıyla Horasan'da gelişen Türk tasavvuf geleneğine bağlayan kaynaklara göz atmakta fayda var. Bunun için de evvela eski tarihli arşiv belgelerine, sonra maddî kültür unsurlarına ve en sonunda ise sözlü geleneğe dayalı yapılmış çalışmalara bakmak suretiyle bu mutasavvıftan söz eden ve onu Horasan tasavvuf geleneğine bağlayan kaynakları incelemek ve onları tahlil etmek gerekir.

Eski Tarihli Belgeler (Arşiv Belgeleri, Vakfiyeler, Yazmalar vs.)

Şimdilik tespit edilen eski tarihli belgelere (arşiv, vakfiye kayıtları, el yazma vb.) bakınca Hacı Murad-ı Veli'den bahsedilen beş belgeyle karşılaşmaktadır. Murat Karadut'un yayımladığı bu belgeleri⁵ kronolojik olarak şöyle sıralamak mümkündür:

A) Ferman: Hacı Murad-ı Veli'nin soyundan gelenlerin Çankırı Sancağına dilekçe vererek vergiden muaf olma isteklerini belirten bir belgedir. Belge, Hicri 1145 [M. 1732] tarihlidir (Karadut, 2014, s. 37).

B) Kastamonu Valisine yazılan mektup: Bu mektupta Kastamonu'ya bağlı Ahlatçık Köyü'nde Hacı Murad-ı Veli'ye ait bir vakfın bulunduğu ve tasarrufunun Ahmet Hayati ve kardeşlerine ait olduğu ama yarı hissenin Bekiroğlu Ahmet Ağa'ya geçtiği yazılıdır. Ahmet Hayati ve kardeşleri kendilerine düşen hissenin payını vekil tayin ettikleri Mehmet Fehmi Efendi'ye teslim edilmesini isterler. Belgenin tarihi ise Hicri 1268 [1851] ile 1275 [1858] yıllarına aittir (Karadut, 2014, s. 26).

C) Mektubun cevabı: Ahmet Hayati ve kardeşlerinin Kastamonu Valisine yazdığı mektuba olumlu cevap verilen bu belge de tarih olarak aynı yıllara aittir (Karadut, 2014, s. 25).

D) Varidat cetveli: Burada, Hacı Murad-ı Veli Vakfına ait Hicri 1300 [1882] tarihli bir gelir listesi vardır (Karadut, 2014: 30).

E) Hatt-ı hümayun: Seydi Köyü'ndeki Abdulgaffar Çelebi Vakfı'nda bulunan bu hümayunun, Abdulgaffar'ın mirasçısı olmayan Halil'e ve İsmail'e verildiği anlatılır. Belge, Hicri 1307 [1889] ve 1308 [1890] tarihlerini taşımaktadır (Karadut, 2014, s. 29).

Murat Karadut'un neşrettiği bu belgelerin en eski tarihli I. Mahmut dönemine yani Miladi 1730'lu tarihlere uzanan ve Hacı Murad-ı Veli'nin soyundan gelenleri vergiden muaf tutan bir belge olarak görünmektedir. Diğer belgeler ise daha yakın döneme denk gelmekte ve ya Hacı Murad-ı Veli'ye ya da onun çocuklarına ait vakfiyelerden bahsetmektedir. Oysa Hacı Murad-ı Veli'nin ölüm tarihi yaygın rivayete göre M. 1207, başka bir rivayete göre ise M. 1307 olarak ifade edilmektedir. Bu tarihler arasında 400 ila 500 yıldan fazla bir zaman farkı var. Üstelik bu kaynaklar Hacı Murad-ı Veli ile ilgili doğrudan bilgi veren belgeler de değildir. Onun için bahsedilen yazılı kaynaklar hem bu mutasavvıfın yaşadığı tarihler

³ Hacı Murad-ı Veli hakkında ne menakıbnelerde ne velayetnamelerde ne de tarihî eserlerle seyahatnamelerde bilgi bulunmaktadır. Bundan dolayı da bu mutasavvıf hakkında şimdiye kadar ciddi hiçbir bilimsel araştırma yapılamamıştır. Buna rağmen Çankırı ve çevresindeki sözlü rivayetler Hacı Murad-ı Veli'yi Horasan Türk tasavvuf mektebine, özellikle de Yesevîliğe bağlama eğilimindedir.

⁴ Son dönemde yazılan birkaç makalede de onun Ahmed Yesevî halifesi olduğuna dair kanaatler dile getirilmiştir (Arslanoğlu, 1999, s. 68; Yaman, 2005, s. 155; Akyol, 2012, s. 69). Ancak bu kanaatlerin de yazılı kaynaklardan ziyade sözlü geleneğe dayandığını ifade etmek gerekir.

⁵ Murat Karadut, neşrettiği belgelere herhangi bir isim vermemiş, onları "Belge-1, Belge-2" vs. şeklinde numaralandırmıştır. Ancak makalede, bu belgelerin içeriğine bakılarak adlandırıldığını ifade etmek gerekir.

konusunda zayıf kalmakta hem de onu Horasan tasavvuf geleneğine bağlayan en ufak bir imayı içermemektedir. Dolayısıyla yazılı belgelerde Hacı Murad-ı Veli'nin ne kimliği ne de Yesevîlikle bağlantısına dair bir bilgi mevcuttur.

Bu arşiv belgeleri haricinde Rumî 1280 (M. 1864) tarihli 19385 numaralı *Çankırı Evkaf Defterinde* “Kara Seydi Karban Saray Vakfı” ile “Abdulgaffar Çelebi Vakfı”nın adları geçmektedir (İpçioğlu, 2009, s. 16). Bu iki vakıf belgesi Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar da geçmişin somut bir hatırası olarak Hacı Murad-ı Veli'yi ve oğlunu kaydeden belgeler arasında yer almıştır. Bu yüzden bu evkaf defterindeki adı geçen vakıflar Hacı Murad-ı Veli'nin tarihî kişiliğine bir delildir. Vakfiye tarihine göre 1463'te kurulan ve Çankırı'ya bağlı Derekeyi ile Dümeli adlı köylerin gelirlerinin yarısının Türbe adlı köydeki zaviyeye (Abdulgaffar Çelebi Zaviyesi kast ediliyor) bağışlandığı (Kankal, 2011, s. 208) bir kayıt daha vardır. Sadece evlada vakıf (Kankal, 2011, s. 208) olduğu kaydının bulunması da buranın şimdi de türbede metfun olan Abdulgaffar Çelebi ile doğrudan, Hacı Murad-ı Veli ile ise dolaylı yoldan ilişkili olduğu intibasını vermektedir. Bu belgeler tarihî açıdan çok önemli olsa da mutasavvıfın Horasan tasavvuf geleneğiyle ilişkisini maalesef aydınlatamıyor.

H. 698'de [M. 1298] Elvan Seydi b. Musalih Seydi⁶, Kalecik'in Elmalı Köyü'nde “Elvan Seydi Zaviyesi”ni kurmuş ve buraya Yamacioğullarından Mahmud Beğ b. Mehmed Beğ ile Candaroğlu Kasım Bey de birer çiftlik bağışlamıştır. Son tahrirde şeyhin sülalesinden “2 zaviyedar” ve “31 evlad-ı şeyh” (Kankal, 2011, s. 210) kaydı yer almaktadır. Ahmet Kankal'ın dediği gibi 31 kişinin şeyhin sadece müridi olduğu fikrine katılmak mümkün değil. Bunların, Elvan Seydi b. Musalih Seydi'nin ailesi ve yakın akrabaları ama aynı zamanda müridi olduğu tahmin edilebilir. Yine, Kalecik'in Elmalı Köyü'nde, 1530'dan sonra yapılan “Elvan Seydi Mescidi” (Kankal, 2011, s. 200) de dikkate alınmalıdır. Ahmet Kankal (2011, s. 210) Elvan Çelebi'nin dervişlerinden birinin Çankırı Pelidözü civarında onun adına “Elvan Çelebi Zaviyesi” kurduğuna dair bir bilgi daha vermektedir.⁷

Kurşunlu ilçesinde bir tane daha “Şeyh Elvan Zaviyesi” (Kankal, 2011, s. 216) bulunmaktadır ki bu da büyük ihtimalle Hacı Murad-ı Veli'nin oğlu Elvan Seydi ile ilişkilidir. Demek ki Hacı Murad-ı Veli'nin çocukları içinden en meşhur olanı Elvan Çelebi'dir. Bundan dolayı onun adına kayda geçen dört adet mekân vardır. Yakın civarda bulunan Elvan Seydi ismine ait bu tarz mescit ve zaviyeler ile Eldivan (Dümeli) ilçesinde Abdulgaffar Çelebi adına kayıtlı bir zaviyenin varlığı Hacı Murad-ı Veli'nin tarihte yaşamış bir zat olduğunu ispatlamaktadır. Bu mutasavvıfın yaşadığını ispatlayan başka bir delil ise arşivlerde Seydiköy adının XVI. asırlara (Kökel-Ersal, 2008, s. 26; Kankal, 2011, s. 52) yani 1530'lu yıllara kadar gitmesidir. Gene XVI. asırdaki tahrir defterlerine bakıldığında da Seydiköy⁸, vakıf (Kankal, 2011, s. 93, 254) olarak geçmektedir. Ö. Lütfi Barkan'ın (y.t.y.: 40) da belirttiği gibi bir köyün vakıf olabilmesi için orayı imar edenin topluma yararlı (dinî, dünyevî vb. gibi) işler yapmasını gerektirmektedir.

Binaenaleyh kayıt altına alınmış bütün bu bilgiler bize önemli bazı ipuçları vermektedir. Mesela bu kayıtlar Hacı Murad-ı Veli'nin çocuklarının mürşitlik vazifelerini göstermesi bakımından önemli olup konuyla ilgili sözlü rivayetleri desteklemektedir. Ayrıca bu bilgiler Hacı Murad-ı Veli'nin etrafında oluşan bir geleneği de bildirmektedir. Yine de bu bilgiler onun Horasan tasavvuf geleneği ve Ahmed Yesevîyle bağlantısı için yeterli olmamaktadır. Kısaca buraya kadarki yazılı kaynaklar Hacı Murad-ı Veli'nin tarihî kişiliğine ışık tutsa da onun Yesevîlikle bağlantısına dair hiç bilgi vermemektedir. Dolayısıyla konuyla ilgili yazılı kaynakların istediğimiz bilgileri vermekten uzak olduğu görülmektedir.

Maddî Kültür Unsurları (Türbe, Taş, Cami, Börk vs.)

⁶ Bu şahıs, büyük ihtimalle, Hacı Murad-ı Veli'nin oğlu Elvan Çelebi'nin (Elvan Seydi) torunu olup dedesinin adını taşıyan bir zaviye kurmuştur. Musalih Seydi'nin oğlu olduğunu tahmin ettiğimiz bu şahsın, zaviyeyi dedesinin babası Hacı Murad-ı Veli adına değil de, dedesi Elvan Çelebi adına kurması farklı şekillerde değerlendirilebilir. Bize göre ise bu durum, Elvan Çelebi'nin bu dönemde daha meşhur olmasıyla ilişkilidir. Bu şahsın, Elvan Çelebi'nin torunu olduğuna dair kanaatimiz ise aile içinde isim verme geleneğinden ileri gelmektedir. Yaygın bir gelenek olan bu husustan ötürü Musalih Seydi, kendi çocuğuna babasının adını koymuş olmalıdır. Ayrıca Hacı Murad-ı Veli'nin oğlu Elvan Seydi'ye ait bu zaviyeye Candaroğlu Kasım Bey tarafından yardımcı bulunulduğu (Kankal, 2011: 189) belirtilmektedir. Muhtemelen bu zaviye Elvan Seydi b. Musalih Seydi'nin kurduğu yapıdır. Nitekim Kasım Bey'in hüküm sürdüğü yıllar (1440-1464) dikkate alındığında zaviyenin kuruluş tarihlerinin daha önce olacağına şüphe yoktur.

⁷ Araştırmacı, buranın Çorum'un Mecitözü ilçesinde bulunan “Elvan Çelebi Zaviyesi” ile aynı olup olmadığından şüphe duymaktadır (Kankal, 2001, s. 210).

⁸ Halk arasındaki sözlü rivayetler köyün adını, genellikle Hacı Murad-ı Veli'nin seyyidliğiyle ilişkilendirmektedir.

Geçmişte yaşayan şahıslara dair araştırmalar yapılırken onlara atfedilen maddi kùltür unsurları da önemli ipuçları içermektedir. Bu yüzden Hacı Murad-ı Veli hakkında bir çalışma yapılırken yazılı belgelerin haricinde bilgi veren maddi unsurlara da bakmak gerekmektedir. Nitekim bu unsurları değerlendiren çoğu araştırmacı Hacı Murad-ı Veli'yi bunlar aracılığıyla Ahmed Yesevi'ye ve Horasan tasavvuf geleneğine bağlamaktadır. O yüzden bu kaynaklara da müracaat etmek gerekir. Maddi kùltür unsurlarının ilk ve en önemlisi bugün de ayakta olan Seydi Köy'deki Hacı Murad-ı Veli'ye ait cami ve türbedir. Minberin bulunduğu kısmın dış cephesinde etrafı camla muhafaza edilen ve Hicri olduğu anlaşılan 1291 [1874] tarihi hâlâ kayıtlıdır. Demek ki 1951'de cami tamirata yapılsa da bu levhanın üstü kapatılmamıştır.

Hacı Murad-ı Veli'nin, köyde bulunan ve ahşap olarak yapılan caminin yanı başındaki türbenin içinde yattığı, cami ve türbenin tezyinatının bir zamanlar çok güzel olabileceği, yakın zamanlardaki onarım sırasında üzerinden geçilerek bozulduğu (Tatçı, 1997, s. 591) söylenmektedir. Cami ve türbenin kitabesinin kaybolduğunu belirten M. Tatçı, bunların yapılış tarihlerini öğrenemediğini ama bu eserlerin ilk biçiminin 1207'den sonra inşa edildiğini, her iki yapının yüzyıllar içinde defalarca tamirat görmüş olabileceğini (Tatçı, 1997, s. 593) ifade etmektedir. M. Tatçı (1997, s. 594) caminin imamından yapının fiziksel görünümü hakkında aldığı bilgileri de çalışmasında vermiştir. Bahattin Ayhan ise "Hacı Murad-ı Veli Türbesi" başlığını (2012, s. 110) kullandığı hâlde cami ve türbenin fiziki yapısı hakkında bilgi vermemiştir. Topkaraoğlu (1991, s. 156-157) kaynak vermeden caminin fiziki yapısına dair bilgiler vermiştir. M. Karadut (2007, s. 17) cami ve türbe hakkındaki bilgileri tekrarlamış ve kaynak belirtmeden caminin 1451 yılında inşa edildiğini ifade etmiştir (Karadut, 2014, s. 100). Cami ve türbenin fiziki yapısı hakkında bilgi veren başka bir kaynak da "Çankırı Kùltür Envanteri" adlı çalışmadır. Ancak çalışmada, bu iki mekânın yapılış tarihi hakkında bilgi verilmemektedir (şahin vd., 2014, s. 360). Bu kaynağın yararlandığı çalışmalar ise Başer (y.t.y) ve Topkaraoğlu'dur (1991). E. Aydın (2010, s. 82) da cami ve türbe için benzer ifadeleri kullanmakla beraber kaynak göstermeden yapının Osmanlı dönemine ait olduğunu belirtir.

Türbe ve cami dışında bir diğer maddi kùltür unsuru da "horasani bork"⁹ denilen taşlardır. Köyün mezarlığından getirilen "horasani bork" (sarı) sembollü iki mezar taşı şimdi caminin avlusunda (Tatçı, 1997, s. 591) bulunmaktadır. Köylülerin ve çevredeki insanların bundan hareketle Hacı Murad-ı Veli'nin Horasan menşeli bir alperen olduğunu ima ettiklerini belirten M. Tatçı taşların bu mutasavvıf için sonradan dikilmiş olabileceğini de dile getirmekte ve çevrede Horasan menşeli başka alperenlerin de olabileceğini ileri sürmektedir (Tatçı, 1997, s. 591). Bu hususla ilgili çelişkili ifadeler kullansa da E. Aydın'ın (2010, s. 86), Eldivan'ın başka yerleşim yerlerinde bulunan "horasani bork" örneklerini (2010, s. 127-129) tespit etmesi kayda değerlidir. Çünkü somut kùltürel kanıtlar olan bu borklerin Eldivan'ın değişik yerlerinde bulunması Horasan erenlerinin varlığına işaret etmektedir. B. Ayhan (2012, s. 111) ise bir cümleyle "horasani bork" meselesine değinmektedir. M. Karadut da türbedeki "horasani bork"lerin Seydiköy, Sarayköy, Gölez vb. başka yerlerde bulunduğunu, bunların Hacı Murad-ı Veli soyundan gelenleri temsil ettiğini ve bu bölgelerde yaşadıklarını gösteren bir kanıt olduğunu dile getirmektedir (Karadut, 2014, s. 56).

Hacı Murad-ı Veli hakkındaki başka bir maddi kùltür unsuru ise "yada" taşlarıdır. Bunlar hakkında ilk bilgileri Hikmet Tanyu vermektedir.¹⁰ H. Tanyu, Hacı Murad-ı Veli türbesinin başucunda dörtgen şeklinde 2 tane büyük siyah taş olduğunu, bunların eskiden 3 adet olduğunu ve taşlardan birinin İstiklal savaşı sırasında şehit olduğunu (Tanyu, 1968, s. 116) belirtmektedir. Bunlara gök taşları da diyen M. Tatçı "Türbenin ön tarafında iki kutsal "yada" taşı vardır. Bunlardan biri çalınmıştır" demektedir (1997, s. 594). E. Aydın ise Seydi Köy nüfusuna kayıtlı Satılmış Işık adlı kaynak kişiye dayanarak Hacı Murad-ı Veli'nin bu "yada" taşlarını Horasan'dan hocası Ahmed Yesevi'nin görevlendirmesi neticesinde onun dergahından dört yıl gibi bir sürede deveyle Anadolu'ya getirdiğini belirtmektedir. Araştırmacı, taşların getirildiği şehri ise bazen Yesi bazen Horasan olarak ifade etmektedir (Aydın, 2010, s. 86). B. Ayhan (2012, s. 111) da bir cümleyle "yada" taşlarına değinmektedir. M. Karadut "yada" taşlarının Ahmed Yesevi'nin dergahından geldiğini söylemektedir (Karadut, 2014, s. 56). Bu bilginin ise E. Aydın'dan alındığı görölmektedir. Kısaca gerek kaynaklarda yer alan gerekse hâlâ ayakta dimdik duran maddi kùltür unsurları Hacı Murad-ı Veli adlı bir mutasavvıfın dinî ve tasavvufi faaliyetlerine yönelik somut bilgiler aktarmasa bile onun tarihte yaşayan bir şahıs olduğunu göstermektedir.

Sözlü Veriler Temelinde Yapılan Bazı Çalışmaların Hacı Murad-ı Veli'ye Bakışı

⁹ Horasani borkler tarihî seyir içinde çok farklı şekiller almıştır ancak Hacı Murad-ı Veli türbesindekiler, bunların en eskisi ve orijinali olmalıdır. Çünkü bu dönem Müslüman Türklerin Anadolu'ya geldiği ilk devirlerdir.

¹⁰ Halk inanışları temelinde bir araştırma yapan H. Tanyu, Seydi Köy'deki bu taşlarla ilgili bilgilerin kaynağını vermemektedir ama büyük ihtimale H. Tanyu da halk arasındaki rivayetleri duymuş ve bunu kitabına almıştır.

Esas itibarıyla Hacı Murad-ı Veli'yi Horasanlı bir eren ve aynı zamanda Ahmed Yesevî'nin muakkibi sayan bilgiler daha ziyade sözlü verilere dayanmaktadır. Sözlü verileri temel alan çoğu araştırmacı da neşrettiği kitap, kitap bölümü, risale, makale, bildiri vb. çalışmalarda Hacı Murad-ı Veli'yi bir Yesevî dervîşi olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda sözlü bilgilerin yer aldığı ilk çalışma “Karatekin Uluları” adlı risaledir. Kitapçığın yazarı Tayip Başer, Hacı Murad-ı Veli'nin babasıyla Türkistan'dan geldiğini yazmakta ve onu Necmeddin Mahmud-ı İsfahani ve Şeyh Bedrettin-i Mahmut vasıtasıyla (Başer, y.t.y.: 19) Horasan tasavvuf geleneğine bağlamaktadır. Mustafa Tatcı meseleye daha ihtiyatlı yaklaşarak Anadolu fütuhâtına yönelik araştırmalarda Hacı Murad-ı Veli'nin sadece isminden bahsedildiğini ve türbeye yazılan kitabedeki bilgilerin T. Başer'den alındığını ancak sıhhatli olmadığını (1997, s. 592) ifade eder. Yine de bu araştırmacı onu Horasanlı alperenlerden biri kabul eder (Tatcı, 1997, s. 594).

İbrahim Arslanoğlu, Hacı Murad-ı Veli'nin 1228 veya 1229'da Horasan'ın Sayram Kasabası'nda dünyaya geldiğini ve bu nedenle Horasan erenlerinden olduğunu söylemektedir (Teberoğlu, 1998, s. 135-136'dan Arslanoğlu, 1999, s. 69). “Orta Anadolu Evliyaları” adlı ansiklopedik eser dikkatle incelenince, bu eserin Hacı Murad-ı Veli'ye dair verdiği bilgileri T. Başer ile H. Teberoğlu'na dayandırdığı, dolayısıyla yaygın kanaate katıldığı anlaşılıyor (Ayvalli vd., 2004, s. 235-236). Ali Yaman ise Hülya Taş'ın (2000) bildirisine ve kendisinin yaptığı alan araştırmasında gördüğü kitabeye¹¹ dayanarak bu zatı Horasan tasavvuf ekolüne bağlamaktadır (Yaman, 2005, s. 155). Murat Karadut, hazırladığı “Hacı Murad-ı Veli/Seydi Köyü” adlı kitapçığın sekiz farklı yerinde Hacı Murad-ı Veli'yi anlatmakta ve onu Horasan geleneğine bağlamaktadır (Karadut, 2007, s. 14, 17, 19, 20, 21, 23, 26, 83). Eserde onun Çankırı'ya 1117 veya 1228'de yerleştiği, Ahmed Yesevî'nin müritlerinden olduğu, Hacı Bektaş-ı Veli'den hilafet aldığı (Karadut, 2007, s. 17) gibi bilgiler de bulunmaktadır. Kısaca Murat Karadut çeşitli kaynaklardan hareketle Hacı Murad-ı Veli'nin hem bir Horasan ereni hem de Ahmed Yesevî muakkibi olduğunu yazmaktadır. Araştırmacı, 2014 yılında genişleterek yayımladığı yeni kitapçıkta da aynı bilgileri tekrarlamaktadır.

C. Kökel ve M. Ersal'ın kaleme aldığı makalede genel olarak Çankırı'nın Alevi olan köylerinden bahsedilmiş ve hangi köyün hangi ocağa bağlı olduğu tespit edilmiştir. Burada sözlü kaynaklardan derlenen bilgilerden hareketle Hacı Murad-ı Veli'den söz edilmektedir. Yazıda, bu mutasavvıfın halk arasında Horasan ereni kabul edildiği ve XIII. yüzyılda yaşadığı (Kökel-Ersal, 2008, s. 22, 26) belirtilmektedir. Elvan Aydın ise çalışmasında Hacı Murad-ı Veli ile birlikte pek çok konuya değinmiştir. Kitabının yaklaşık 20 farklı yerinde bu mutasavvıftan bahseden E. Aydın, genelde bilindik bilgileri, menkıbeleri ve somut kültürel unsurları (cami, türbe, horasani börk, “yada taşı” vb.) tekrarlamıştır. Kısaca E. Aydın da bu mutasavvıfı Horasan ereni ve Ahmed Yesevî muakkibi görmektedir (Aydın, 2010, s. 35-49, 50-60, 80-82, 84, 86, 134). “Çankırı Tasavvuf Tarihine Genel Bir Bakış” (Aktaş, 2011 s. 45-52) başlıklı makalenin yazarı Çankırı'da geçmişte faaliyet gösteren tarikatlardan bahsetmekte ve Yesevîliği ilk sıraya koymaktadır. Makalede Hacı Murad-ı Veli bir Yesevî temsilcisi, babası Aliyü'l-Büka ise Kadiriğin temsilcisi (Aktaş, 2012: 48) olarak gösterilmektedir.

Bahattin Ayhan, “Çankırı İnanç Rehberi” isimli eserinde Hacı Murad-ı Veli ile ilgili genel bilgileri özetlemektedir. Ayhan'ın bir kısım bilgiyi türbe için hazırlanan levhadan aldığı, diğer bilgiler içinse kaynak göstermediği dikkat çekmektedir (Ayhan, 2012, s. 110-112). Çalışmasında B. Ayhan da Hacı Murad-ı Veli'nin Horasan ereni ve Ahmed Yesevî talebesi (2012, s. 110) olduğu kanaatindedir. Bildirisinde Beylikler dönemi Çankırı'sında dini-tasavvufi hayatı anlatan İbrahim Akyol ise Hacı Murad-ı Veli, babası Aliyü'l-Büka, çocukları Abdulgaffar Çelebi ve Elvan Seydi zaviyelerine dair bilgiler vermekte ve genelde benzer bilgileri (Akyol, 2012, s. 69) tekrar etmektedir. İ. Akyol, Hacı Murad-ı Veli'nin babası Aliyü'l-Büka'yı ise Abdulkadir Geylani'nin halifelerinden Şeyh Baka olarak (Akyol, 2012, s. 69) göstermektedir.

Neticede sözlü rivayetler temelinde ortaya konulan bütün bu çalışmalar Hacı Murad-ı Veli'yi Yesevî muakkibi olarak kaydettiği hâlde bunu destekleyecek herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak Hacı Murad-ı Veli'nin halk arasında Ahmed Yesevî'nin talebesi olduğuna dair güçlü inanç, araştırmacıları bu kanaate sürüklemiş görünmektedir.

Bulgular ve Tespitler

¹¹ Araştırmacının bahsettiği kaynağın klasik kitabeden ziyade yakın zamanlarda üzerine bilgi yazılan bir levha olduğu anlaşılıyor. Çankırı'da buna benzer levhalar Emir Karatekin ve Hacı Murad-ı Veli için de yapılmış olup yapının girişine asılmıştır.

Buraya kadarki tartışmalardan anlaşılacağı üzere Hacı Murad-ı Veli'ye ilişkin bilgi veren çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Ancak kaynaklar mukayeseli ve sistematik biçimde incelenmediği için adı geçen mutasavvıfa yönelik bilgiler sağlam bir temele oturtulamamıştır. şimdiyse Hacı Murad-ı Veli hakkında çeşitli kaynaklardan derlenen bulgular ve ortaya çıkan iki farklı görüş (Sünni ve Alevi) tarihî, kültürel ve etimolojik bilgiler ışında tartışılabilir, yapılacak mukayeselerle elde edilen tespitler aktarılabilir. Ancak bu tespitleri aktarabilmek için öncelikle iki bakış açısına göre Hacı Murad-ı Veli'nin hayat hikâyesini karşılaştırmak üzere özetlemek faydalı olacaktır. Bu bağlamda onun ilk hayat hikâyesi (Sünni) şöyledir:

Horasan erenlerinden Hacı Murad-ı Veli (d. 1117 - ö. 1207) Türkistan'dan gelerek önce Hicaz, şam ve şanlıurfa civarlarına, sonra da Çankırı ve Tosya bölgesine yerleşen Aliyü'l-Büka'nın oğrudur. Aliyü'l-Büka uzun müddet Halilurrahman'da kapıcılık yapmış, daha sonra Ilgaz'a göçüp yerleşmiştir. Orta kazasının Elmalı Köyü'nde Hasan Doğan tarafından kopyası alınan şecereye göre Hacı Murad-ı Veli XII. yüzyılda yaşamış, çevresinde İslamiyet'in yayılması için çalışmış, arzu edenleri irşat etmiştir. Hocaları Türkistan'da yetişmiş âlimler olan Hacı Murad-ı Veli, Necmettin Mahmud-ı İsfahani'den, şeyh Bedrettin-i Mahmut'tan ders almıştır. Hacı Murad-ı Veli 1117'de doğmuş, 1187'de Seydi Köyü'ne yerleşmiştir. Onun bu bölgede Müslümanlığı yayma çalışmaları olmuştur. Türbesi halk tarafından ziyaret edilen mutasavvıfın üç oğlu vardır. Abdulgaffar, Seydi Köyü'nde babasının türbesi yanındadır. Pir Ali Çelebi'nin mezarı Çubuk'un Selek Köyü'ndedir. Elvan Seydi ise Orta'nın Elmalı kasabasına yerleşmiş ve burada vefat etmiştir (Başer, y.t.y., s. 16-19).

Bu zatın ikinci hayat hikâyesi (Alevi) ise şöyledir:

Hacı Murad-ı Veli 1228 veya 1229'da Horasan'ın Sayram Kasabası'nda dünyaya gelmiştir. Bu nedenle Horasan erenlerindedir. Yaşına girmeden Kâbe yollarında iken "Hille" yakınında annesi vefat etmiştir. Annesi ölmeden önce küçük Ali'yi kendi ocaklarında rehber olan Arap Ali'ye emanet etmiştir. Ali kafilden önce Kâbe'ye ulaştığı için hacılığı bir yaşlarından önce almış ve her isteyenin muradını verdiği için de "Murat" adını almıştır. Hac dönüşünde babası Aliyü'l-Büka, kösesinin peşine gitmemiş ve Urfa'da Halilurrahman Türbesi'nde türbe bekçiliği yapmak için kalmış ve oğlu küçük Ali'yi Arap Ali ile Anadolu'ya göndermiştir. Babasının asıl adı S. Ahmet'tir. Ahmed Yesevi'nin türbesinde çok carı çaldığı için halk arasında "Aliyü'l-Büka" olarak bilinir. O, Hacı Ali Türabi'nin kız kardeşinin oğrudur ve asıl adı Ali'dir. Hacı Murad-ı Veli, Anadolu'ya Akkoyunlu Aşireti'nin imamı olarak gönderilmiştir. Horasan'dan atılan Karaağaç kösesi, bugünkü adıyla Baykuş Boğazı'nın sağ tarafındaki kayalık alanın az ilerisinde, Eskiköy diye bilinen yerde bulunmuş ve buraya yerleşmiştir. Uzun süre Eskiköy'de yaşamış ve Kalecik tekfurunun zulmüne uğrayarak bugünkü Çankırı'ya bağlı Eldivan ilçesinin Seydi Köyü'ndeki türbesinin bulunduğu yere gelip yerleşmiştir. 17 yıl burada yaşadıktan sonra 1307 yılında vefat etmiş ve buradaki türbesine gömülmüştür. Hacı Murad-ı Veli'nin 3 erkek çocuğu olmuştur. En küçük oğlu Halil, babasından önce vefat etmiş ve babasının yanına gömülmüştür. İkinci oğlu S. Veli, Ortaca ilçesine bağlı Elmalık Bucağı'nda "Elvan Çelebi" adı ile bilinen türbede gömüldür. Üçüncü oğlu S. Zeynel'dir. Hacı Murad Veli'nin nesli bu çocuğundan devam etmiştir. Asıl adı unutulup Pir Ali Çelebi adıyla bilinmektedir. Eskipazar yakınlarında "Sede Yaka" karyesinde bir tekke kurarak o yıllarda büyük âlimler yetişirmiştir (Teberoğlu, 1998, s. 135-140'tan Arslanoğlu, 1999, s. 69-70).

Öncelikle burada özetlenen iki farklı hikâyenin¹² de sözlü rivayetlere dayandığını belirtmek gerekir. Bu rivayetlerde, onu Horasan tasavvuf geleneğine bağlayan, başka deyişle Yesevi telakki edebilen hususlar üzerinde durmak gerekir. Bu hususlar; 1. *Babası*, 2. *Yaşadığı dönem*, 3. *Göç yolu*, 4. *Mutasavvıfın kendi adı* şeklinde sıralanabilir.

Babası

Sözlü gelenek Hacı Murad-ı Veli'nin babasını Aliyü'l-Büka veya Aliyü'l-Buka olarak göstermektedir. Alevi gelenek bu adın Ahmet ve Ali gibi varyantlarını ileri sürse de ortak isim olan Aliyü'l-Büka üzerinde durmak istiyoruz. Bu ismin okunuğu hakkında farklı bir yorum ise İbrahim Akyol'a aittir. İ. Akyol, bu ismi Aliyü'l-Baka şeklinde okumakta ve onun Abdülkadir Geylanı'nın icazet verdiği 16 halifeden biri olan şeyh Baka (Akyol, 2012, s. 69) olduğunu söylemektedir. Bize göre ise Aliyü'l-Büka veya Aliyü'l-Buka telaffuzu daha doğru olup ismin aslı buka kelimesine dayanmaktadır. Eski Türkçede boğa anlamına gelen ve bugün de Orta Asya'daki pek çok Türk lehçesinde buka şeklinde telaffuz edilen Buka eski Türk onomastik geleneğinden kaynaklıdır. Nitekim eski dönemlerde güçlü hayvan adlarının şahıs ismi olarak tercih edilmesi

¹² Bu hikâyelerin farklı bir varyantı için ayrıca bk. (Yaman, 2005: 156).

Türklerde yaygın bir gelenektir. Bu yüzden Hacı Murad-ı Veli'nin babasının adı, gerek İslam öncesi dönemde gerekse İslam'ın kabulünden sonra, Türklerde sıkça kullanılan Buka'ya dayanmış olmalıdır.

Bu bağlamda tarihî kaynaklara bakıldığında zaman IX. yüzyılın ikinci yarısı ile X. yüzyılın ilk yarısında bu ismi taşıyan ancak ölüm tarihleri bilinmeyen iki Türk komutanı bulunmaktadır. Zeki Velidi Togan'ın verdiği bilgiye göre bunlardan ilki Büyük Buga isminde olup Halife Mutasım'ın görevlendirdiği ve 840 yılında Mençekur'u esir alıp halifeye götürdüğü kişidir (Togan, 1981, s. 176). Bu büyük Türk kumandanı daha sonra 852-855'de Ermenistan ve Azerbaycan valisi olarak atanmıştır (Togan, 1981, s. 177). O dönemde Adana ile Tarsus arasında yer alan Funduk kasabası da komutan Buga'ya aittir (Togan, 1981, s. 178). Ancak Aliyü'l-Buka'nın Çankırı'ya gelinceye kadar takip ettiği göç yolları bu komutan ile uyuşsa da tarih bakımından bir asırlık zaman farkı vardır. Onun için bu Buka'nın Hacı Murad-ı Veli'nin babası olma ihtimali zayıftır. Diğer Buga ise 1040'lı yıllarda galiba gençken aktif olup, Irak Türkmenlerinin reislerinden biridir. Üstelik bu şahıs Musul ve Diyarbakır taraflarına akınlarda bulunmuştur (Togan, 1981, s. 191). 1015-1036 senelerinde Amuderya ile Dicle arasındaki ülkeleri fetheden bu Buga bir ara Gaznelilere tabi olmuş, daha sonra Yanaltegin'e iltihak etmiştir (Togan, 1981, s. 192). Onun için de Hacı Murad-ı Veli'nin yaşadığı tarihlerle örtüşen bu ismin varlığına daha dikkatle bakmak gerekir.

Bu bilgilere göre Irak Türkmenleri reisi olan ikinci Buga'nın 1100'lü yıllara kadar yaşadığı tahmin edilebilir. Tarihî bir şahsiyet olan bu Buka'dan, başka araştırmacılar (Turan, 1969, s. 80; Divitçioğlu, 2004, s. 51) da bahsetmektedir. Bu dönemlerde Alp Arslan Gürcistan'ı fethederken Karategin adlı komutan ise Halep ve Antakya taraflarını fethetmiştir (Togan, 1981, s. 192). Üstelik eldeki bilgiye göre 1065 veya 1068 tarihlerinde Çankırı'yı fetheden bu Karategin'in aslında bir Karahanlı prensi olduğu da ifade edilmiştir (Togan, 1981, s. 197). İşte burada çok önemli bir ipucu yakalamış oluyoruz ki o da bazı rivayetlerde Aliyü'l-Buka'nın Şanlıurfa taraflarında kaldığı yönündeki bilgidir. Bu bilgi aslında Buka'nın o civarlarda bulunması yönüyle tarihî bilgilerle uyuşmaktadır. Bundan ötürü tarihler ve bölgeler dikkate alınınca tarihî bir kişilik olması hasebiyle komutan Bugalardan ikincisinin Hacı Murad-ı Veli'nin babası olma ihtimali yüksektir. Çankırı fatihi Karatekin'den başkası olmadığı anlaşılan Karahanlı prensi Karategin ile kuvvetle muhtemel Buga'nın kendisi olan Aliyü'l-Buka'nın hem tarihî kayıtlarda hem sözlü rivayetlerde¹³ aynı dönemlerde yaşaması ve bu dönemin yaklaşık olarak Ahmed Yesevî zamanıyla örtüşmesi birbirini destekler mahiyettedir.

Bu tarihsel veriler haricinde tıpkı Osmanlı'nın kuruluşundaki gibi Selçuklunun kuruluşunda da ilk kurucuların yanında dervişler olmuştur. Mesela daha Hemedan taraflarındayken Tuğrul Bey'in Baba Tahir, Baba Cafer ve Şeyh Hamza gibi dervişlerle beraber olduğu ve onlardan dua aldığı bilinmektedir (Divitçioğlu, 2004, s. 52). Acaba bu dervişler arasında Buka yahut Aliyü'l-Buka var mıydı ve bu zat Tuğrul Bey'le beraber Bağdat'a gitti mi? Bu soruların cevabı şimdilik bilinmiyor, ancak bunların, üzerinde düşünülmesi gereken sorular olduğu kanaatindeyiz.

Yaşadığı Dönem

Bu zatın yaşadığı tarihler hakkında da iki farklı bilgi bulunmaktadır. İlk görüşe göre Hacı Murad-ı Veli 1117-1207 tarihleri arasında yaşamıştır. İkinci görüş ise onun yaşadığı tarihleri 1228-1307 olarak kaydetmiştir. İki görüşte belirtilen tarihlerin biraz daha önce veya sonra olma ihtimali de var. 1117-1207 tarihlerinin bir asır sonra yani 1228/1229-1307 olarak verilmesi H. Teberoğlu'na (1998) dayanmış görünüyor. Aslında ilk araştırma olan *Karatekin Uluları* adlı kitapta yıl da telaffuz edilmemekte, sadece XII. asır zikredilmektedir. Ancak Hacı Murad-ı Veli'nin gerek yüzyıl gerekse yıl bazında yaşadığı ileri sürülen bu dönemleri teyit eden eski bir yazılı belgeye şimdilik rastlanmadığı için bu tarihler varsayımdan öteye gidememektedir.

Bununla birlikte tarihler irdelendiğinde birbirini destekleyen bilgiler ortaya çıkmaktadır. İlk rivayete göre Hacı Murad-ı Veli'nin yaşadığı tarihler Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun dağıldığı, çeşitli devletlere bölündüğü ve Anadolu'da Türk Beyliklerinin aktif olduğu bir döneme rast gelmektedir. Onun son dönemi ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin ihtişamlı devrine denk gelmektedir. Hacı Murad-ı Veli'nin Seydi Köy'e yani Çankırı'ya gelip yerleştiği 1187 yılı da Anadolu Selçuklularının hâkimiyetindeki bir devirdir. Bu görüş, Hacı Murad-ı Veli'nin Moğol istilasından evvel gelen Horasan erenlerinden olduğunu destekler mahiyettedir.

¹³ Gerek Emir Karatekin'in gerekse Aliyü'l-Buka'nın sözlü gelenekte birer veli olarak telakki edilmesi de bu çerçevede manidardır. Öyle anlaşılıyor ki Emir Karatekin'in komutanlık vasfı halk rivayetlerinde kendini korumuş ancak Hacı Murad-ı Veli'nin mutasavvıf kimliğinden ötürü babası Aliyü'l-Buka'nın bu yönü unutulmuş ve o da sadece Horasan erenleri safında yer almıştır.

İkinci rivayet ise bu zatın XIII. asırda yaşadığını söylemektedir. Bu dönem ise Moğolların şiddetli saldırılarının olduğu zamanlardır. Ancak Ahmed Yesevî, Karategin, Buka adlı komutanların yaşadığı tarihlerle birleştirince ilk görüş ikinci görüşe göre daha isabetli görünüyor. Bu açıdan İ. Akyol tarafından dile getirilen “*Hoca Ahmed Yesevî'nin miladi 1160 yılından sonra vefat ettiği gerçeği, Hacı Murad-ı Veli'nin Hoca Ahmed Yesevî tarafından yetiştirildiği ve Anadolu'ya gönderildiği görüşünü güçlendirmektedir*” (Akyol, 2012, s. 69) kanaati isabetlidir. Esas itibarıyla ilk görüşte belirtilen yıllar sırasıyla Bizanslar, Büyük Selçuklular, Türk Beylikleri ve Anadolu Selçuklularının bu bölgede hâkimiyet sağlamaya çalıştığı bir devreye rast gelmektedir. Onun için bu mücadeleler esnasında dinî ve kültürel bir rekabetin yoğun yaşandığı bir dönem olduğu unutulmamalıdır. İşte bu dönemde Hacı Murad-ı Veli ve onun gibi diğer manevî mimarların Anadolu'da dinî, sosyal ve kültürel mücadelede önemli rolleri olmuştur.

Göç Yolu

Sözlü geleneğe göre Ahmed Yesevî'nin dervişi olan Hacı Murad-ı Veli Anadolu'da pek çok yer gezdikten sonra kendisine Çankırı'ya bağlı Eldivan ilçesinin Seydi Köyü'nü mesken tutmuştur. Zira halk bu sözlü verileri şüphe götürmez şekilde kabul etmektedir. Bu köye gelip yerleştiği göç yolu ise Horasan'dan Mekke'ye ve oradan da Şanlıurfa üzerinden Çankırı'ya doğru çizilmektedir. Göç yolu konusunda hem Sünni hem Alevi kaynaklarında ittifak var, üstelik bu durum tarihî kişilik olan Türkmen beyi Buka'nın fütühatta bulunduğu mekânlarla da uyumaktadır. Buna karşın Hacı Murad-ı Veli'nin Eldivan'a yerleşmesinin hikâyesi çeşitlenmektedir.

İlk hikâyeye göre Aliyü'l-Buka Tosya'ya, oradan da Ilgaz Yerkuyu'ya yerleşmiş ve mezarı da oradadır. Bu bilgilere göre Aliyü'l-Buka'nın oğlu Hacı Murad-ı Veli'nin Ilgaz'dan Eldivan'a gelmiş olması gerekmektedir. Bu göçün halk arasında bilinen bir hikâyesi yok ancak Sünni gelenekte Hacı Murad-ı Veli'nin annesi olduğu söylenen Hatice Sultan'ın Ilgaz ile Eldivan arasında yer alan Korgun'un Handırı (Ahlat) köyünde metfun olması unutulmayan bir göç hikâyesinin izlerini taşımaktadır. Diğer görüşe göre bu zat Kalecik Eskiköy üzerinden Eldivan'a gelmektedir. Bunun ise dikkat çekici bir hikâyesi var. Söz konusu mutasavvıfın göç hikâyesi ile yaşadığı tarihler arasındaki değişiklik ona yönelik iki farklı bakış açısından (Sünni ve Alevi) kaynaklanmıştır. Ancak hangisinin doğru olduğunu kestirmek gayet güçtür. Fakat Anadolu'ya olan göçün aynı olması onun Horasan'dan geldiğini desteklemektedir.

Mutasavvıfın Kendi Adı

Sözlü rivayette bu zatın ismini alış hikâyesi başka menkıbelerde görüldüğü üzere süslenerek anlatılmaktadır. Bu yüzden ismin alınış öyküsünün menkıbevî olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Hacı unvanının dikkatli bir şekilde analiz edilmesi gerekir. İlk tahlile göre, göç yolları da dikkate alınarak, onun hacca gittiği ve onun için de Hacı unvanını aldığı ancak zamanla bu durumun menkıbeyle süslenerek anlatıldığı kabul edilebilir. Nitekim Buka'nın Horasan üzerinden güneye doğru ve oradan Musul ve Diyarbakır'a kadar seferler düzenlemesi onun Mekke'ye gidip hacı olma ihtimalini de güçlendirmektedir. Bununla birlikte bu unvanın hacıdan ziyade Farsça hoca anlamına gelen hâce olması ve zamanla hacıya dönüşmesi bize daha mantıklı gelmektedir. Zira Orta Asya tasavvuf geleneğinde çok sık görüldüğü üzere, tıpkı Hoca Ahmed Yesevî gibi, bu zatın Hâce (Hoca) Murat olması gerekir. Nitekim Abdülhalik Gücdüvani'nin kurduğu sisteme hâcegan yani hocalar denmiş ve Yusuf Hemedani'den itibaren neredeyse XVII. yüzyıla (Hâce Ubeydullah Ahrar gibi) kadar bu unvan kendini korumuştur. Bu unvanın kullanılış sebebi ise zahirî ve batınî ilimlerde olan yetkinliktir. Onun için de dinî ilimlerde yetkin olan Hoca Ahmed Yesevî gibi Hoca Murad-ı Veli daha mantıklı bir çıkarım olsa gerektir. Orta Asya'daki mutasavvıfların çoğunun hacıdan ziyade hâce (hoca) unvanlı olması da bu anlamda manidardır.

Veli kavramının izafe edilme sebebi muhtemelen “veli kültü”yle ilişkilidir. Murad-ı Veli terkibi ise Farsça kaynaklıdır. Çünkü hem tasavvuf tarihinde hem de Anadolu'da pek çok zatın adı bu terkibe göre anılmış ve bu durum son dönemlere kadar devam etmiştir: Farslı Bestamlı Bayezid anlamında Bayezid-i Bestami, Çerhli Yakup anlamında Yakub-ı Çerhi, Arvaslı Abdülhakim anlamında Abdülhakim-i Arvasi gibi. Bu tahlile göre mutasavvıfın adı Hâce (Hoca) Murat olup, halk arasında kendisi veli olarak kabul edildiği ve bu dönemde adların yaygın kullanımı Farsçaya uydurulduğu için ismi Hâce Murad-ı Veli olarak telaffuz edilmiş ve isim zamanla Hacı Murad-ı Veli'ye dönüşmüş olmalıdır.

Sonuç

Tasavvuf, İslam dininin özüne uygun yaşanması için ortaya çıkan bir kurumdur. Bu kurumun müşahhas şekli ise tarikatlarla ifade edilmiştir zira tarikatlar ortaya çıkış ve gelişme sürecinde somut isimler ve yaptıkları faaliyetlerle toplumda kendine yer edinmiştir. Bu bağlamda tasavvuf tarihinde Horasan'ın önemli bir yeri vardır. Özellikle burada gelişen tasavvuf cereyanı Türklerin İslam'la ilişkisini olumlu yönde etkilemiş ve Horasan Türk tasavvuf geleneği ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli temsilcisi olan Ahmed Yesevî ise çok sayıda derviş yetiştirmiş ve onları çeşitli bölgelere yönlendirmiştir. Yesevîliğe ilişkin kaynaklara göre onun pek çok dervişi Anadolu'ya da gelmiştir. Hacı Murad-ı Veli, gelenekte bunlardan biri olmasına rağmen maalesef doğrudan ondan bahseden veya onu yeterince tanıtan yazılı belgeler mevcut değildir.

Sözlü rivayetler ise onun XII. veya XIII. yüzyılda Türkistan'dan gelerek Hicaz, Şam ve Şanlıurfa civarlarına, sonra da Tosya ve Çankırı yörelerine yerleştiğini ve Horasan'dan gelen bir Yesevî dervişi olduğunu söyler. Yine rivayetlere göre Hacı Murad-ı Veli, Aliyü'l-Buka'nın oğlu olup, muhitinde İslamiyet'in yayılması için çalışmıştır.¹⁴ Çocukları olduğu tahmin edilen kimselerin zaviye ve mescitlerine ait yazılı belgelerin ortaya çıkması bu yöndeki düşünceleri teyit etmektedir. Annesi ve eşi hakkındaki bilgiler çok az olup, babası ve çocuklarına dair görüşler ise çeşitlidir. Nitekim Sünni ve Alevi gelenek bunlarla ilgili farklı bilgi vermektedir. Ancak iki geleneğin hem babasını aynı kişi olarak göstermesi hem de onu Horasan'dan gelen bir Yesevî dervişi olarak kabul etmesi bu bilgilerin gerçeğe dayalı bir hikâyenin ipuçlarını vermektedir. Somut kültürel unsurlar da Hacı Murad-ı Veli'nin Yesevîlik ve Horasan bağlantısını işaret etmektedir.

Neticede Hacı Murad-ı Veli hakkında net bilgi veren kaynaklar bulunmasa da onun Ahmed Yesevî ve Horasan tasavvuf geleneği ile bağlantılı olma ihtimali yüksektir. Zira Hacı Murad-ı Veli gibi Anadolu'nun fethiyle birlikte Çankırı ve havalisinde Sarı Yanık Baba, Şeyh Yunus, Toprak Baba, Er Duran (Aydın, 2010: 43) vb. gibi pek çok erenin¹⁵ bulunması burada Horasan tasavvuf geleneğini işaret etmektedir. Nitekim babası Aliyü'l-Buka'nın Türkistan, Şam, Hicaz, Urfa ve nihayetinde Tosya ve Ilgaz şeklinde takip ettiği yol da bu mutasavvıfın menşeyini Horasan'a çıkarmaktadır. Kendisi gibi babasının da Hoca Ahmed Yesevî ile büyük ihtimalle bir bağlantısı mevcuttur. Şimdilik elde edilen malzemelerin içinden sözlü rivayetler ile somut kültürel ürünlerden hareketle Hacı Murad-ı Veli'nin Horasan'dan gelen bir Yesevî dervişi olduğu düşünülebilir. Yine o dönem Türk tarihinde Buka adlı bir komutanın hem Hacı Murad-ı Veli'nin babasıyla benzeri adı taşıması hem de Emir Karatekin'le aynı dönemde ve birlikte hareket etmesi diğer verileri destekler niteliktedir.

Kaynakça

- Aktaş, C. (2011). Çankırı tasavvuf tarihine genel bir bakış. *Çankırı Araştırmaları*, 8, 45-52.
- Akyol, İ. (2012). Beylikler döneminde Çankırı'da dini-tasavvufi hayat. *Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu Bildiriler*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, (Editör: Dr. Halil Çetin), Çankırı, 65-78.
- Arsınoğlu, İ. (1999). Çubuk yöresi alevi ocakları ve kurucuları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 10, 61-72.
- Aydın, E. (2010). *Çankırlı Bir Yesevî Dervişidir Hacı Murad-ı Veli*. Çankırı: Karatekin Ofset Matbaacılık.
- Ayhan, B. (2012). Seydiköy-Hacı Murad-ı Veli Türbesi. *Çankırı İnanç Rehberi*, Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, 110-112.
- Ayvallı, R. vd. (2004). *Orta Anadolu enlîyaları*. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (y.t.y.). *Kolonizatör Türk dervişleri*. İstanbul: Hamle Yayın Dağıtım.
- Başer, T. (y.t.y.). Hacı Murad-ı Veli. *Karatekin Uluları*, Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 16-19.
- Çetin, O. (1998). Horasan. *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 18, 234-241.
- Eraydın, S. (1990). *Tasavvuf ve tarikatlar*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Güzel, A. (2012). *Dini-tasavvufî Türk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpçioğlu, M. (2009). Çankırı evkaf defterlerine göre 1864 yılında Çankırı sancağında bulunan vakıfların mart ayına ait haslatlarına dair. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 4, 15-18.
- Kankal, A. (2005). 16. yüzyıl idarî taksimatında Çankırı sancağı ve Çankırı kazası. *Geçmişten Geleceğe Çankırı/III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, Çankırı Valiliği Yayınları, 185-216.
- Kankal, A. (2011). *XVI. yüzyılda Çankırı*. Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.
- Karadut, M. (2007). *Hacı Murad-ı Veli Seydi Köyü*. Çankırı: Yıldız Matbaası.
- Karadut, M. (2014). *Horasan Erenlerinden Hacı Murad-ı Veli Hz.* Çankırı: Kayıkçı Mat. Yay. San. Ltd. Şti.

¹⁴ Kanaatimize göre konuya ilişkin hemen her eserde geçen bu bilgiden, Hacı Murad-ı Veli'nin gayrimüslim muhitte yaşadığı ve onları İslam'a davet ettiği kastedilmektedir.

¹⁵ A. Y. Ocak (1997: 34) eserinde zikredilen isimlere benzer çok sayıda veliden bahsetmekte ve onların gerçekten var olup olmadığını tartışmaktadır.

- Kökel, C.-Ersal M. (2008). Çankırı ilindeki alevi köyleri hakkında. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 48, 13-54.
- Köprülü, F. (1976). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşl. Bşk. Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1997). *Menakıbnameler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şahin, G. vd. (2014). *Çankırı kültür envanteri*. Ankara: Çankırı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Taş, H. (2000). Bursa şehitler köyü halk kültüründe Hasan dede ve çevresinde oluşan inanç ve gelenekler. *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi*, Ervak Yayınları, 707-730.
- Tatçı, M. (1997). *Edebiyattan içeri/ dini tasavvufi Türk edebiyatı üzerine yazılar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Teberoğlu, H. (1998). *S. Kalender Veli velayetnamesi*. Ankara: Kale Ofset.
- Topkaraoğlu, N. (1991). Çankırı merkez ve ilçelerinde yapılan eski eser tespit çalışmaları 3. *VIII. Vakıf Haftası Kitabı*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 153-164.
- Turan, O. (1969). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Yaman, A. (2005). Hoca Ahmet Yesevi ile bağlantılı ve literatürde az bilinen alevî-bektaşî erenleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 35, 145-160.

EXTENDED ABSTRACT

Sufism is an institution that emerged to lived according to the essence of Islam. The concrete form of this institution is expressed by the sects. Because the sects, in the process of emergence and development, with individuals and their activities have taken a place in society. For him, Khorassan played an important role in the history of Turkish mysticism. In particular, the mysticism school that developed here affected the Turkic people relations with Islam positively. Consequently, the Turkish Sufism tradition of Khorassan emerged. The Turkish Sufism tradition is generally started in Central Asia with Ahmed Yasawi, Ahmed Edib Yükneki, Hâkim Süleyman Ata etc. The representatives of this tradition gave importance to the subjects such as religious, moral, judicial and literary in their works. Members of the same tradition continued this situation too when Turks migrated to Anatolia. In this context, the spread of the Turkish mysticism tradition to Anatolia was first of all realized with Ahmed Yasawi and his caliphs. Yasawiyah, which was initiated by Ahmed Yasawi, became widespread among Turks. Yasawiyah was moved from Central Asia to Central Europe by his caliphs. Thus, Yasawiyah has contributed both to the Turkification of Anatolian lands and has served to settle of Islam here. As a matter of fact, Ahmed Yasawi sent many own caliphs to different regions where Turks lived. Among the his caliphs who came to Anatolia, there were many people like Pir Dede, Akyazılı, Emir Çin Osman, Şeyh Nusret and Gajgaj Dede and they were active in Northern Anatolia. Therefore, Chankiri became one of the first places where Yasawiyah was spread. According to the oral tradition, there are many Yasawiyah representatives in Chankiri, such as Sarı Yanık Baba, Şeyh Bahaeddin, Şeyh Mehdi, Ali Turabi Baba, Aliyü'l-Büka. In the oral tradition, it is stated that Hadji Murad-i Veli was also a Yasawi darwish. However, it has not been possible to come across a clear sign about him in the written documents. There is not enough information in the written documents about Hadji Murad-i Veli, nevertheless some research has been done about him until now. Some of these studies are scientific and some are also amateurish researches. All of these works are valuable because there are not enough written sources about this mystic in the early period of Turkish mysticism literature. Because, in these studies, at least the information crumbs about this person have been compiled. However, these studies did not address the issue systematically and could not elicit a clear solution to the problem. In this research, studies on Hadji Murad-i Veli were meticulously compared, criticized and all sources related to it were evaluated. In short, existing materials are handled with a systematic methodology. In this context, in this study, on this mystic, written documents (hand writing, archival documents, foundations, etc.), material culture elements (mosque, tomb, Khorasani headwear, etc.) and oral folk narrations (legends of saint, folk songs, etc.) were examined together. In addition, historical information given by historians was also evaluated. In addition, the information passed from the oral tradition was also benefited, and so it is discussed whether Hadji Murad-i Veli was a Yasawi darwish. Accordingly, there are two legends that constitute the basis for the biography based to fiction of Hadji Murad-i Veli. The life story of this mystic lived in small but important nuances in Sunni and Alevi traditions. Alevi sources tell the story of the settlement of Hadji Murad-i Veli to Eldivan Seydi Village from city Kalecik. Sunni sources indicate that this are realized through Tosya-Ilgaz. According to the Sunni tradition Hadji Murad-i Veli's father Aliyü'l-Büka was buried in the Yerkuyu Village of Ilgaz. The tomb of Hatice Sultan, his mother, is also in Korgun district between Ilgaz and Eldivan. In addition, documents on the Hadji Murad-i Veli foundation were found on the Tosya side. In fact, the different stories described in the two traditions seem to complement the biography of Hadji Murad-i Veli. Indeed according to the Alevi tradition, he was sent to Anatolia as the imam of the Akkoyunlu tribe. The

“karaağaç köse” thrown from Khorassan was found in the place known as Eskiköy and Hadji Murad-i Veli settled here. He lived in Eskiköy for a long time, but was subjected to the persecution of the Kalecik lord. For this reason, he came in Seydi Village, a district of Eldivan, Chankiri and settled here. As a result, Hadji Murad-i Veli in the XII. or XIII. century, came from Turkestan to Hijaz, Damascus and Shanliurfa. Then settles in Tosya or Kalecik (Chankiri) region. According to tradition, he is a Yasawi darwish from Khorassan. Again according to the reports, Hadji Murad-i Veli was the son of Aliyü'l-Büka and worked for the spread of Islam in his neighborhood. In this context, he has a document of foundation. Written documents of the children's zawiya and masjids have also appeared. These confirm ideas of about spreading Islam by him. There is little information about his mother and his wife, and views on his father and children are diverse. The Sunni and Alevi traditions give different information about them. However, the two traditions both refer to his father as the same person and accept him as a darwish of Yasawi from Khorassan. These information gives the clues of a truth-based story. Again, concrete cultural elements indicate the connection of Hadji Murad-i Veli with Yasawiyyah and Khorassan too.

İslamın Orta Asya Tarihi

Mesut AVCI¹

Öz

Orta Asya Türk dünyasında İslam'ın bir daha çıkmamacasına yerleşip kök salmasında, Tasavvuf ve tarikat erbabının bölgede sürdürdükleri yoğun ve sürekli irşâd faaliyetlerinin çok büyük tesiri olmuştur. Moğol kasırgasının hüküm sürdüğü o buhranlı dönemlerde, bu tarikatlar insanların en emin ve huzurlu sığınağı olmuştur. Türkler, mistik muhtevasıyla tanıdıkları İslam'ı kabullenmekte hiç de zorlanmamış ve O'nu benliklerine kolaylıkla sindirmişlerdir. Eski dönemin halka yön veren Kam veya Şaman denilen manevi önderlerinin yerini artık Ata ve Baba denilen Sufi dervişler almıştır. İslam topraklarının büyük bir kısmını işgal eden Moğol hükümdarı Cengiz Han'dan sonra, ülkesini paylaştığı oğulları Çöçi Han, Çağatay Han, Oktay Han ve Tulay Han ile bunların çocukları ve torunları özellikle sufi dervişlerin çalışmaları sonucu daha bir asır geçmeden kavimleriyle birlikte Müslüman olmuşlardır. VII. Moğol hükümdarı Gazan Han 1295'te iktidarı ele aldıktan sonra, kendisi Müslüman olduğu gibi İslam'ı ülkesinin resmi dini olarak ilan etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, İslamiyet, Tasavvuf, Türkler, Moğol

The Central Asian History of Islam

Abstract

In the Turkish world of Central Asia, the intensive and continuous acts of the Sufism and the members of dervish orders have had a great influence on the establishing and rooting of Islam in the region. In those depressing periods when the Mongols reigned, these orders were the safest and peaceful refuge for people. The Turks did not have any difficulty in accepting Islam, that they knew with their mystical content and they easily intimidated them into themselves. The spiritual leaders of the ancient period called the Kam or Shaman, who gave the direction, have now been replaced by the Sufi dervishes called Ata and Baba. After the Mongol ruler Genghis Khan, who occupied most of the Islamic lands, he shared his country among his sons. Jochi Khan, Chagatai Khan, Ögedei Khan, and Tolui Khan, and their children and grandchildren became Muslims with their tribes in less than a century as a result of the attempt of the Sufi dervishes. After the VII. Mongol ruler Ghazan Khan took power in 1295, he declared Islam as the official religion of his country as he was a Muslim.

Key Words: Central Asia, Islam, Sufism, the Turks, Mongol

Atıf İçin / Please Cite As:

Avcı, M. (2020). İslamın Orta Asya tarihi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 517-528.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.06.2019

¹ Dr. Öğretim Üyesi - Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, mesutavci@adiyaman.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1310-3108

Giriş

İslamiyet'ten önce Türklerin, tarihin belli dönemlerinde, yaşadıkları farklı coğrafyalarda çeşitli dinleri kabul etmişlerdir. Türklerin İslamiyet'i kabulü ile tarihlerinde köklü değişimler yaşadılar. Türklerin İslamiyet'i kabulünün, Müslümanların, bu bölgelerde uyguladıkları politikalarının olumsuz etkilerini daha çok gündemde tutan bir kısım araştırmacıya karşı; bir kısım ortak değerlerin Türkleri İslamla bir araya getirdiğini iddia edenler olmuştur. Makalemizde bu iddia edilen kanaatlerin hangisi Orta Asya'nın İslam tarihini daha çok yansıtmaktadır? Sorusuna cevaplar aranmıştır. Konuya başlarken, Türklerin İslamiyet'ten önceki dinlerinden bilgiler vererek, Türklerin İslamiyet'i benimsemesinde eski inançlarının, kültürlerinin etkisini göstermek istedim. Türklerin eski dinleri incelendiğinde İslamiyet ile olan temeldeki benzerliklerin Türklerin İslamlaşmasında büyük rol oynadığı görülecektir. Daha sonra Orta Asya'da İslamiyet'in öncülüğünü yapmış veya İslamiyet'in Orta Asya'da tebliğ vazifesini yüklenmiş insanların Tasavvuf ile olan bağlantıları dikkat çekmektedir. İkinci önemli bir nokta da Tasavvufun, Sufilerin Orta Asya'da İslamı yaymadaki rollerinin ne kadar önemli olduğu hususu makalede gösterilmeye gayret edilecektir. Sonuç bölümünde ise Orta Asya'da Türklerin İslamiyet'i seçmesindeki iki büyük etkenin kısa karşılaştırması ile İslamiyet'in Türkler arasında hızla yayılmasının izahı yapılmış olacaktır.

Türklerin Eski Dinleri

Türklerin İslam'a geçmelerinden bahsedilirken eski inançlarının da bu hususta etkili olduğu kaynaklarımızda mevcuttur. Bundan dolayı bu konuya Türklerin eski inançlarını kısaca tanıttıktan sonra, Türklerin İslamlaşma süreçlerini inceleyeceğiz.

Theophylaktos, Türklerin inançlarından bahsederken onların, ateşe, havaya ve suya taptıklarından bahseder. Türklerde, Yer-sub inancına ve Şamanlık uygulamalarına dair bir takım delillerin varlığından bahsedilmektedir. Aynı zamanda Orhon yazıtlarında da doğurganlığı çağrıştıran "Umay" adlı bir koruyucu ilahın varlığından da bahsedilmiştir. Dağlarında inançta rol oynadığını söylenebilir. Özellikle kutsal dağ olarak inanılan dağlara, bunlardan bir tanesi olarak düşünülen Ötüken yışa (dağ ormanı)'da tapınma vardır.

Türkler de çok farklı dinlere de rastlamak mümkündür. Örneğin Göktürk Devletinin gelişme döneminde tanıştığı ifade edilen Mezdecilik, bununla birlikte diğer İrani din sistemleri (örneğin Zurvancılık) ve Budacılığı örnek verebiliriz. Aynı zamanda Göktürk devletinde bir takım tapınakların yapımından bahsedilmektedir. Özellikle Teocu tapınakların yapılması bunun güzel örneklerindedir (Peter, 1992).

Bozkır Türk halkının dini bir topluluktan öte, daha çok siyasi vasıflara sahip bir topluluk oluşturduğunu ve din adamlarının diğer topluluklara oranla Türkler arasında mühim bir rolleri yoktu. Ancak bu durum, eski Türk toplumlarında bir inancın mevcut olmadığı gibi bir mana çıkarmaya götürmemelidir. İslamiyet'ten önce Türklerde etkin inançlardan bazılarını şu şekilde verebiliriz:

Gök Tanrı

Bu kelimenin anlamı ile ilgili çok farklı tanımlar yapılmıştır. Bunlardan bir kısmını burada vererek, Türklerin İslamiyeti kabulünde bu dinlerin herhangi bir etkilerinin olup olmadığı (veya ne kadar etkili olduğu) daha net görülmüş olacaktır.

Doerfer:

“(tängri, tengri) ‘Gott’ (Tanrı) ← tü (mtü.) täjri bzw. (çag.) teŋri id. Cf. atü. (Beginn de küil-tegin-Inschrift) täjritäg täjridä bolmiş türk bilgä Xayan '(ich), der himmelsgleiche, vom Himmel her entstandene mächtige waltende Chan', (E1) üzä kök täjri asra yayız yer qılantuqda ekin-ara kişi oylı qılanmış kişi oylanta üzä eçüm-apam Bumän-Xayan İstämi-Xayan olurmış” (Doerfer, 1966, s.944).

Kaşgarlı Mahmut, *Tengri*'nin anlamını, “Allah; azze ve celle” olarak vermiş ve buna şu bilgileri de eklemiştir: “Kafirler göğe *tengri* derler, azametli gördükleri her şeyi, örneğin bir dağı ya da bir ağacı da *tengri* olarak adlandırır ve önünde secde ederler. Bunlar bilge bir adama da *tengriken* derler” (Kaşgarlı Mahmut, 2005, s. 551).

Bozkır Türk toplulukları ve din konusu konuşulacak olursa şüphesiz gidilecek ilk din Gök-Tanrı dini idi. Bu inancın temelinde Tengri (Tanrı) en yüksek varlıktır. O, yaratıcı ve her şeyin sahibi idi. Aynı zamanda “Semavi” idi ve “Gök-Tanrı” diye anılıyordu. Gök-Tanrı inancının, kökeninin Asya bozkırlarına bağlanması gerektiği araştırmacılar tarafından kabul edilmiş en umumi görüştür.

Türklerde, Tanrı düşüncesinde gökyüzünden, Yüce varlığa doğru bir yönelim dikkat çeker. Orhun kitabelerinde bu durumu rahatlıkla görebilmekteyiz: yukarıda mavi gökyüzünün, aşağıda kara yeryüzünün yaratılışı sonrası ikisi arasında insanoğlunun yaratılışı ortaya çıkmaktadır.

Eski Türklerde din adamlarının çok fonksiyonu olmadığından bahsetmiştik. Fakat bununla beraber din adamlarının var olduğunu da bilmekteyiz. Din adamlarına genellikle “kam” deniyordu (Kafesoğlu, 1988, c. 41, s. 531-533)

Kök Tengri itikadının esaslarını aşağı-yukarı Orkun kitabelerinden tesbit etmek mümkündür. Bu yazıtlarda kağan ve begler, Türk milletine yaptığı yardımlardan dolayı, Tanrıyı içten gelen minnet ve şükranlarla anmaktadırlar. Türk kağanlarına siyasi hakimiyetin temeli olan kut Tanrı tarafından verilir. Bu şekilde devam eden birçok bilgiyi kitabelerde bulmak mümkündür (Fedotoviç, 1994, s. 113).

Maniheizm, Hristiyanlık, Yahudilik ve Budizm

Tük boyları, tarihi süreç içinde, bazen belli bir dine meyil etmişler veya o dine bağlanmışlardır.

Türklerin küçük de olsa etkilendiği dinlerden biri Budizmdir. Budizm, hind kökenli bir inanç olması ile birlikte daha sonraları Hindistan dışında da yayılmaya başlamıştır. Bu yayılımda Budist rahiplerinin özellikle Çin ve Orta Asya'da yürüttükleri tebliğ faaliyetlerinin çok büyük etkisi olmuştur. Güney Çin'de Tabgatch'lar, Wei adı altında bir devlet kurmuşlar ve Budizm'i devlet dini haline getirmişlerdir.

Daha sonra Çin İmparatoru Tch'angnan da Türklere bir Budist mabedi inşa ettirmiştir (Mau Tsai, 1961, s. 38-39). Göktürk Hakanı Mu-Kan'da Budizm'i din olarak kabul etmiştir (Jean-Paul, 1984, s. 27). Bunlarla birlikte Budizm Türklerin milli dinleri haline gelmemiştir.

Budist keşişlerinden sonra Orta Asya'da Nestori Hristiyanlığı rahiplerini görmekteyiz. Nestori Keşişi Alopen 635'de T'angların baş şehrine gelmiş ve 638'de bir manastır kurduğu rivayet edilmektedir. Aynı şekilde, VI. Asırdan sonra bu bölgelerde Maniheistlerinde inançları için çalışmaları yaptığını görmekteyiz. Böğü Kağan VIII. Asrın ortalarına doğru Uygur devletinin dinini Maniheizm olarak ilan etmiştir. Bir müddet Çin'de ve Uygurlarda egemen olan bu din, IX. Asırda Uygurların, Kırgızlar tarafından yıkılması (840) ile Çine doğru kaymıştır. Daha sonra da Maniheizm Çin'de yasaklanmıştır. Maniheist Uygurların, sonraları Moğolların egemenliğine girerek, varlıklarını sürdürdüklerini görüyoruz (Chavannes, 1904, s. 301).

Türk inançları açısından bahsetmeden geçemeyeceğimiz bir diğer konu da VIII. Yüzyılda Hazar Türklerinin bir kısmının Yahudiliği benimsemişlerdir. Hazarların bir kısmı Hristiyanlığı kabul etmiş, bir kısmı da İslamiyeti kabul etmiştir.

Totemcilik meselesi

Totemizm kelimesi, sosyologlar tarafından, “Totem” kelimesinden meydana getirilmiştir. Kelime Kızılderili adı verilen Kuzey Amerika yerlilerinden alındığı söylenmiş, sosyal ilimler edebiyatına mal edilmiştir. Bu yerliler ve Afrika ve Avusturalya klanları, totem adı verilen hayvan, nebat veya eşyayı kutlu, mübarek sayar, eşyada bile bir hayat tasavvur eder, kendileri ile bu totemler arasında bir hısımlık bulur ve aynı atadan geldiklerine inanır, totemlerine son derece hürmet eder, ona dokunmaktan çekinirler. Totemi öldürme, kesme, yeme, ona dokunma hususundaki yasağa “tabu” adı verilir (Eröz, 1973, s. 289).

Eski Türklerde totemciliğin mevcut olduğuna delil olarak kurdun ata olarak tanınması, bu hayvana karşı saygı duyulması başta olmak üzere, XIX. Asrın ikinci yarısında Orta-Asya Türkleri arasında totemcilikte “Şuringa” yı andıran put –fetişler (Altaylılarda tözler, Yakutlarda tangaralar) vb. hususlar da gösterilmiştir. Raşid al-Din, Cāmi' al-tavārih adlı eserinde (XIV. Asrın ilk çeyreği) 24 oğuz kabilesini sıralarken, her dört boy için bir kuşu “ongon” olarak belirtmektedir. Ancak bütün bunların eski Türklerde totemcilik inancının mevcut olduğuna dair deliller olarak kabul edilmesi şaşırtıcıdır. Çünkü totemcilik sadece bir hayvanı ata tanımaktan ibaret değildir (Türk kültürü ile Totem inancının birbirine uymadığı birçok noktalar bulunmaktadır) (Kafesoğlu, 1988, c. 41, s. 531-533).

Türklerde Totem inancının olduğunu kabul etmeyen birçok araştırmanın varlığı unutulmamalıdır.

Atalar Kültü

Baba hukukunun inanç sahasındaki en önemli belirtisi, ölmüş büyüklere ve atalara saygı olarak görülmektedir. Bunun sosyal ve ekonomik şartlar dolayısıyla, eski Orta ve Şimal Asya kavimlerinde

bulunabileceği hakkında din tarihi araştırmacılarının düşünceleri Türkler bakımından tarihi kayıtlarla kesinleşmektedir.

Türkler gibi atalar kültürüne sahip diğer kavimlerde, bu inanç, ölen bazı kimselerin tanrı sayılmasına kadar ileri gitmiştir. Örneğin, Eski Yunan'da Heroslar verilebilir. Diğer kavimlerde bu tanrılar için insan kurban olarak sunulurken, Türklerde böyle adetler görülmemiştir.

Atalar kültürü ile ilgili olarak, Türklerde ataların tasvirlerinin yapıp saklandığına dair deliller mevcuttur. Orta Asya Türkleri arasında görülen ve bazıları geçeden, paçavradan, kayın ağacı kabuğundan bazıları da hayvan derilerinden yapılan semboller Altaylılar "töz", Yakutlar "tangara" diyorlardı. Bunlar duvarlara asılır veya torbalarda saklanır, önemli bir yolculuğa veya ava çıkılırken üzerlerine saçı saçılır, ağızlarına yağ sürülürdü. Çin kaynakları, Göktürklerdeki benzeri uygulamaları "tanrıların tasvirleri" şeklinde bildirmiştir (Güngör, 2007, s. 533-534).

Şamanlık Meselesi

"Şaman" sözcüğünün kökeni konusunda dil bilginleri arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Asıl konumuz olmaması nedeniyle bu tartışmaları makalemize taşıyoruz (bu konudaki farklı görüşler için bkz: Dinler Tarihi Ansiklopedisi, 1999, s. 28-29)

Türk kavimlerinin inançlarıyla ilgili çeşitli bilgilere Hunlar'dan itibaren rastlanmaktadır. M.Ö. II. yüzyılda Çin vakanüvisleri tarafından Hunlar'da varlığı tespit edilen "Gök Tanrı", "Güneş", "Ay", "Yer-Su", "Ata" ve "Ölüler" gibi Şamanizm'e ait çeşitli kültlerin bir kısmının bugün bile kısmen sürdürüldüğü görülmektedir. Bunlara özellikle çağdaş Altaylılar ve Yakutlar'da rastlamak mümkündür (İnan, 1995, s. 1).

İbn Fadlan'ın gördüğü ilk Oğuz Beyi Küçük Yanal bir ara Müslüman olduğu kaydedilmiş olsa da, Oğuzlar'ın "Eğer Müslüman olursan başkanımız olamazsın" sözleri üzerine tekrar Şamanlığa döndüğü ifade edilmiştir (İbn Fadlan, 1954, s. 64).

Moğolların hakimiyetinden sonra yazılan kaynaklarda, Şamanizm'e ait daha çok bilgiye ulaşılmaktadır. Cengiz Han Moğolları ve bunlara katılan Kuzeyli Türk ulusların Şamanist oldukları kanıtlanmıştır. Ünlü Arap bilginlerinden Reşidüddin'in verdiği bilgilere göre Cengiz Han'ın sol-kol beylerinden biri olan "Odacı", tabip anlamına gelen "Otaçı"nın ta kendisidir ve basit Şamanizm'de tabip ile Şaman'ın aynı şahıs olduğu bilinmektedir. Moğol istilâsının, Moğollar'ın geçtikleri bölgelerde ölmek üzere olan Şamanizm'i tekrar canlandırmışlardır (İnan, 1995, s. 11).

Görüldüğü gibi, Şamanizm eski Türk toplum yaşantısı üzerinde etkili olmuş bir inanç sistemidir. Bu kurallar bütünün Türklerde etkin olduğu bir gerçektir. Şamanizme ait birkaç örnek ile Türkler arasındaki yerini gösterebiliriz:

Şamanizm inancına göre ilk insanların ateşe ihtiyaçları yoktu çünkü onlar, meyve ve otlar beslenirlerdi. Tanrının onlara et yemelerini buyurduktan sonra ateşe ihtiyaç duyulmuştur. Ülgen gökten biri siyah, diğeri beyaz iki taş indirmiş ve bu taşları birbirine sürterek ateş çıkartmayı insanoğluna öğretmiştir. Bundan dolayı Şamanist Türkler'de çakmak taşından elde edilen ateş kutsaldır. Kuzey Altaylılar'da gelin ve damadın, evliliklerinin ilk üç gününü bu suretle yaktıkları ateşin başında geçirmeleri adetten sayılmıştır. Şamanist Türkler'de ateşe bakıp kehanette bulunmak da eski bir gelenektir (İnan, 1995, s. 66).

Şamanistler'e göre ateş her şeyi temizler ve kötü ruhları kovardı. Batı Göktürk Devleti'ne elçi olarak gönderilen ünlü Bizans elçisi Zemahros 569'da Orta Asya'da Batı Göktürk ülkesinin sınırlarına vardığında, Türkler'in kendisini ve arkadaşlarını alevler üzerinden atlatarak kötü ruhlardan arındırdıklarından söz etmiştir (Dinler Tarihi Ansiklopedisi, 1999, s. 31).

Kam, Şaman inancının din adamıydı. Bu dinin ayinlerini gerçekleştiren, fani insanlarla ruhlar arasında aracılık yapan kişidir (Üçok, 1996, s. 20). Kamlar inançtan tutun toplumun sağlık ile ilgili problemlerine yönelik çözümleri, onların toplum içerisinde daha üst seviyede görülmelerini sağlamıştır. Örneğin ünlü Mengü Han, kendi kamı için sarayının hemen karşısında bir ev yaptırmıştır (Turan, 1978, s. 105).

Yusuf Has Hacıp kamların XI. yüzyılda Müslüman Türkler arasında bile yer aldığına ve otacılarla (tabiplerle) seviye olarak bir tutulduklarına dikkat çekmektedir (Hacıp, 1991, s. 315).

Tabiat Kuvvetlerine İnanma

Eski Türkler tabiatta “dağ, tepe, ağaç, kaya, deniz, vadi, ırmak, su kaynağı, orman, demir, kılıç gibi” birtakım gizli kuvvetlere inanmışlardır. Bunlar aynı zamanda birer ruh idiler. Ayrıca bir takım tanrılar tasavvur etmişleridir: güneş, ay, yıldız, yıldırım, gök gürültüsü, şimşek gibi.

Ruhlar, iyi ve kötü, yani seven ve fenalık getiren olmak üzere iki grup ayrılıyordu. Erkek tanrılar yanında bir de “Umay” denilen ve Hind- İran menşeli (Humā) bir tanrıça vardı. Bu inanç birçok eski inançta ortak idi. Hunlar, Gök-Türkler ve Uygurlar, teşebbüslerinin isabetini ayın ve yıldızların hareketleri ile kontrol ederlerdi.

Aslı Türk kültüründe kendilerine tapmak bahis konusu olmayan yer-sular, maddi değil, manevi kuvvet şeklinde tasavvur edildiklerinden, kendileri ile ilgili olarak, Eski Yunan’dakine benzer, tanrılar ve aileleri tarzında mitolojiler teşekkül etmemiştir.

Yer-Su terimi, ağaç, ateş, ve suyun yanı sıra toprağın ve aynı kategoriye dâhil olmak üzere bir kısım taşların ve kayaların da eski Türk dini içerisinde kutsal bir anlam ve öneme sahip olduklarını ifade etmektedir. Orhun Kitabelerinde “mavi gök” ile “yağız yer” iki ana kozmik alan oluşturmakta ve onlar birbirilerini tamamlamaktadır. Öte yandan Gök Tanrı inancı dolayısıyla göğün bir anlamda kutsallık kazanmasının yanı sıra “ıduk Yer-Su” terimi de, Eski Türklerin yere de bir tür kutsallık atfettiklerini göstermektedir.

Diğer Dinler

Aynı zamanda eski Türklerde ölen insanların ruhlarının başka bir hayvana geçmesi inancı da vardır. Bunun örneğini Babürname’de de görmekteyiz.

عمر شیخ میرزا جردین کبور و کیوتر خان بیله اوچوب شنقار بولدی

...dass Umar Schaykh Mirza zusammen mit seinen Tauben und dem Taubenschlag in den Abgrund stürzte und seine Seele sich in einen Gefalken verwandelte.

"On Monday, the fourth of Ramadan of this year (June 8, 1494), Umar-Shaykh Mirza toppled into the ravine along with his doves and dovecote and gave up the ghost."

Reşit Rahmeti Arat bu bölümün sonunu "Bu tarihte ramazan ayının dördüncü Pazartesi günü (9 Haziran 1494) Ömer Şeyh Mirza bu uçurumdan güvercin ve güvercinhaneyle düşerek öldü." diye tercüme etmiştir. Fakat orijinal, Almanca ve İngilizce çevirisine bakıldığında bu bölümün Türkiye Türkçesine çevirisi şu şekilde daha uygun olur:

"Bu tarihte (Hicri 899, Miladi 1493) Ramazan ayının dördüncü günü Ömer Şeyh Mirza uçurumdan güvercin ve güvercin hane ile uçup, şahin oldu (Babur Mirza, 1993)."

Türklerin İslamiyet’i Kabulü

Orta Asya’ya doğru yönelen İslam’ın yayılışını takip edebilmek için Müslümanların fetihler devrine ve yine Müslümanlar ile Türkler arasındaki ilişkilere bakmak gerekecektir. Bunlardan da daha önemlisi daha sonradan İslamiyet’i kabul eden bu toplulukların İslam gelenek ve göreneklerini tanımak konumuzun daha rahat anlaşılmasını sağlayacaktır. Bunlarla birlikte Orta Asya’da hüküm süren Babürşah’ın eseri olan Babürname’de açıkça ortaya koyduğu Orta Asya’daki tarikatların misyonlarına da değinmeden geçmeyeceğiz. Babürname’de bahsedilen birçok alim ve bilginin muhakkak bir tarikat mensubu olduğunu görmekteyiz, bu da bize tarikatların bu bölgelerde ve burada yaşayan insanların kültürlerinin oluşmasında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Müslümanlar ile Türklerin İlişkileri

Yedince miladi asır ortasında büyük Sasaniler hanedanı yıkılmıştı. Dört yüz seneden beri Roma’nın ve Bizans’ın şiddetli baskılarına karşı ayakta durmuş olan İran İmparatorluğunun mirası Müslümanlara kalmıştı. O vakit bu devletin ordusu bozguna uğramış, halkın mukavemeti de pek az olmuştu. İran’daki olan mezheplerin maruz kaldıkları baskılar ve bunlarla birlikte devletin içerisindeki sıkıntılar müslüman istilasına bir kurtuluş rengi vermişti. Bu çeşitli mezheplerin bağluları, küçük bir haraç ödemek suretiyle, kendilerine hürriyet veren ve askeri hizmetlerden muaf tutan bir hakimiyet altında artık serbestçe yaşayabileceklerdi. Çünkü İslam haraç ödeme karşılığında mezhep hürriyetine sahip olmayı yalnız

Yahudilere ve Hristiyanlara değil, aynı zamanda Zerdüştlere, Sabiilere, Putlara, ateşe ve taşlara tapanlara da temin ediyordu (Konu ile ilgili bkz., Ebu Yusuf, “Kitabu’l-Harac”).

Adı geçen hakimiyet değişikliği, İran’da Sasani hükümdarlarının zulmünden kurtulmak için çırpınan Hristiyanlık kilisesi mensupları için de bir umut olmuştur. Çünkü çeşitli mezhep sahiplerinin birbiriyle çarpışıp durmasından doğan kargaşalığa, bir de, Yakubiler ile Nasturiler arasında meydana gelen ve mezkur hükümdarlar tarafından tahrik olunan şiddetli mücadeleler de ekleniyordu. Sasani hanedanının artık bittiği ve can çektiği sırada hükümdar makamında bulunan II. Hüsrev, İrakliyüs gibi bir Hristiyan İmparator tarafından mağlup edilmiş olmasından sinirlenip topraklarındaki bütün Hristiyanların cezalandırılmalarını ve ortadan kaldırılmalarını emretmiş ve bundan dolayı çeşitli mezheplerdeki Hristiyanların hepsi de zulüm görmüştü. İşte bu olaylar insanların zihinlerini mezhep değiştirmeyi kolaylaştıran bir ortama itmiştir (Arnold, 1982, s. 209-2012).

Golden, Müslümanların Orta Asya sınırlarına dayanmasını şöyle anlatmıştır. Sasani devletinin Müslümanlarca yıkılması, Şah Yezdirgird’in 651’de ölümü ve hanedanından kalanların Çin’e kaçması sonucu İslam orduları Orta Asya sınırlarına dayanmışlardır. Bu tarihten sonra çeşitli akınlar yapılmış olsa da çok ileri gidilememiştir. Belli bir dönemde Müslümanlar hızla ilerlemiş olmalarına rağmen, Abdülmelik’in halifeliği zamanında (685-705) çözülen Müslümanların hem yerel, hem de devlet çapındaki iç mücadelesi, Orta Asya’daki ilerlemeleri durdurmuştur. 751’de Tang ordusunun Müslümanlarca yenilmesi önemli bir olaydır. Fakat önemli olan, Batı Göktürk devletinin dağılmasına Çin katkısıdır. Artık Abbasiler yönetiminde yenilenmiş bir Halifelik tarafından Orta Asya’nın tamamen Arap-Müslümanlara geçmesi için fazla bir direniş kalmamıştı. Dolayısıyla, 8. yy ortasında Maverünnehir artık İslam dünyasının bir parçası idi. İslam’ın himayesi altında pek çok etnik süreç gerçekleşti (Golden, 1992).

Öyle anlaşılmaktadır ki, İran’daki bir takım siyasi nedenlerden doğan sıkıntılar halka mal edilerek, hiçbir din ayrımı gözetmeden insanlara zulmedilmiştir. Bu da insanların yeni bir çıkar yol aramasına sebep olmuştur.

Ayrıca İran’da İslam’ın hızlı yayılma sebeplerinden birisi olarak, Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hüseyin’in, Sasani hanedanının son hükümdarı olan Yezdücerd’in kızı Şahbanı ile evlenmesi olarak da gösterilmiştir (De Gobineau, 1900, s. 55).

İran’da İslam’ın birçok kişi tarafından kabul görmesini sağlayan duruma örnek verilecek olursa, uzun zamanlara kadar bile İran’ın bazı köşelerinde ateşe tapanlara rastlanır. Gerçek olan bir kısım dönemlerde ateşperestler birtakım baskılara maruz kalmış olmalarıdır. Halife el-Mu’tasım (833-842) devrinde İran’da bulunan bir müslüman kumandanı ateşe tapanların mabetlerinden birini yıktırıp yerine bir mescit yaptırmış olan bir imam ile müezzini falakaya vurdurmuştu.

Ateşperestlerin birçoğunun 9. ve 10. asırda çeşitli vesilelerle müslüman olduğu rivayet edilmektedir.

Müslüman Ordularının Orta Asya’ya Girmesi

Kuzey İran ve Orta Asya’daki İslam’ın yayılış tarihi misyonerlik çalışmalarının pek eksik bir şekilde meydana gelmiş olduğunu gösterir. Kuteybe b. Müslim Semerkant’a girdiğine orada pek çok put görmüş ve bunları yıktırmıştır. Burada İslam’ın yayılması ile ilgili gelen bilgiler tam açık olmamakla birlikte buralarda halk belli bir zaman İslam ordularından korktukları için müslüman oldukları, ordular gittikten sonra tekrar müslüman olmadıklarını açığa vurdukları rivayet edilmektedir. Kuteybe b. Müslim Buhara’yı dördüncü defa işgal ettikten sonra oranın halkının İslamiyet’i kabul ettiği rivayet edilmektedir.

Buhara ve Semerkant’ta yeni dine karşı şiddetli muhalefet olmuştur. Müslümanların bu tepkileri engellemek için bir takım kararlar aldığını görmekteyiz. Örneğin, artık yalnız Müslümanlığı kabul edenlerin silah taşımalarına izin verilmiş, yeni olayları kontrol altında tutmak için yeni ordular çıkarılmış ve birçok seneler Müslümanlar Camilere ve diğer ibadet yerlerine silahsız olarak gitmeye cesaret edememişlerdir. Dine karşı yapıldığı düşünülen ayaklanmaların aslında oraya gelen orduların fetih hareketlerine karşı yapıldığını unutmamak gerek. Gelen ordular da müslüman olunca, bu ayaklanmaların İslam’a karşı yapılmış görüntüsünün verilmesinin uygun olmadığını vurgulamak gerekir. Bölgedeki komutanlar bu ayaklanmaları bastırmak için çeşitli yollar denemişlerdir. Hatta Cuma namazında bulunmaya teşvik için para mükafatı bile vadetmişler ve meali herkesçe bilinmesi için Kur’an-ı Kerim’in Arapça okunuşundan başka Farsça tercümesinin de okunmasına izin verilmiştir.

Hicaz kıtasında yeni dinin verdiği heyecanla Yarmük savaşı (634) ile Bizans’ı Suriye’den attıktan sonra, Kadisiye (635) ve Nihavend (641) savaşlarıyla İran’ı ele geçiren İslam orduları, son Sasani imparatorunu

takip ederken Ceyhun kenarında Türklerle karşılaştılar. Garcistan ve Sistan havalisindeki Oğuz kabile kırıntıları ile Kuhistan – Fars arasında oturan dağınık Kalaçlar bir yana bırakılırsa, o tarihlerde devlet olarak sadece Gök-Türk imparatorluğu vardır. Bu sıralarda İslamın merkezinde Ali-Muaviye mücadelesi ve Harici isyanları şarkta İslam ordularının hızını kestiği için VIII. Asır başlarına kadar Türklerle İslam ordularının karşılaşmaları bir sınır hareketi ölçüsünü aşmamıştı.

Gerçekte İslam dininin eski Türk inanç ve telakkilerine uygun tarafları çoktu. Türkler, uzun zamandan beri Tanrı (Tengri) inancına sahiptiler. Ahirete ve ruhun ölmezliğine inanıyorlar ve Tanrı'ya kurban sunuyorlardı (İnan, 1995, s. 66).

İslamiyet ile eski Türklerin inançlarının yakınlığını Kabul etmeyen araştırmacılar şu şekilde bir iddia etmişlerdir: Eski Türk inançlarının İslam dinine uygun tarafları çoktur gibi iddiaların üzerinde tekrar düşünmek gerekmektedir. İlk olarak eski Türkler ile ilgili sağlıklı bilgilere ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Çünkü bu dönem adeta karanlık bir dönem gibidir. İkinci olarak eski Türkler kelimesinden kastedilen hangi Türklerdir? Çünkü bu hususu bize bütün yönleriyle anlatacak kaynaklara sahip değiliz. Bu soru da cevaplanmalıdır. Üçüncü olarak bu iddiayı ortaya atan araştırmacıların bu iddialarını destekleyecek deliller sunmaları gerekmektedir. Bu konuda bilimsel deliller sunulmadan bu hususta sadece örnek gösterilen bir takım halk hikayeleri bilimsel kaynak olmaktan yoksundur. Bu iddia Türklerin İslamiyet'i kabulünü sağlayan asıl unsurların inanç benzerliği olmadığını, Orta Asya'nın İslamlaşmasının silah zoru ile olduğunu iddia edenlerin söyledikleri fikirlerdir.

İslamiyet'in Maveraünnehir taraflarında ağır bir şekilde geliştiği muhakkaktır. El-Mutasım devrine gelinceye kadar geniş bir yayılma görülmemiştir. Umumi yayılmanın bu devirde başlamasının başlıca sebeplerinden birisi de, halifenin ordusuna katılmak için akın akın gelen Türkler vasıtasıyla, o zaman İslam âleminin en önemli başkenti olan Bağdat ile sıkı bir rabitanın kurulması olsa gerektir (Müller, 2013, s. 520). Mu'tasım devrinde Türklerin ordulara katılmasında annesinin de Türk olmasının etkisi olduğunu düşünüyorum. Yine Mu'tasım döneminde Türklerin ordu içerisinde komutanlıklara kadar yükselmiş olması da bu döneme kadar devam eden Arapların herkesten üstün ve seçkin oldukları gibi fikirlerinin biraz da olsa etkisini yitirdiğini söyleyebiliriz.

İslamiyetin Orta Asya'ya Girmesi

Kaşgar'da İlikhan (Karahanlılar) hanedanının kurucusu olan Satuk Buğra Han'ın onuncu miladı asır ortalarında meydana gelen İslamı kabul etmesiyle ilgili şunlar anlatılır: Samanoğulları ailesinden Hoca Ebu Nasr Samani, devlet idaresi hususundaki kabiliyetlerini tatbik mevkiine koyabilmesi için bir faaliyet sahası bulunmadığından, mü'min olmayanların memleketinde hak dinin yayılmasına hizmet etmek maksadıyla ticarete girişmeye karar verir. Yaptığı ticaretle para biriktireceği yerde kazandığını tamamıyla ihtida çalışmalarını uğruna sarf eder. Bir gece rüyasında Peygamberi görür ve ondan şu emri alır: "Kalk! Türkistan yolunu tut, orada Satuk Buğra Han hidayete gelmek için senin delaletini bekliyor." Buna uyan tesadüflerden olmak üzere o genç hükümdara da, rüyasında, dini öğretmek maksadıyla kendisine bir zatın geleceği bildirilir. Birkaç gün sonra Ebu Nasr Samani ile karşılaşınca hak dini kabule hazır bir şekilde onun beyanatını dinler ve sonra İslam'a gelir. Bu kıssa, İslamiyetin Türkistan'a, Samanoğulları vasıtasıyla girdiği hakkındaki tarihi hakikatlere bina edilmiş gibi görünür. Adı geçen hükümdara, halkı da uyarak Müslüman olmuş ve 960 tarihinde iki yüz bin çadır halkı -ki Buğra Han'ın ülkesi ahalisinin büyük bir kısmı olması muhtemeldir- İslamiyet'e iman etmişti.

Selçuk Türklerinin ihtidası İslamiyet için çok önemlidir. Ancak Selçuk'un 956 (h. 345) senesinde Türkistan'dan kalkıp kendisine tabi olanlarla birlikte Buhara havalisinde yerleşmiş olduğu ve orada kendisiyle taifesinin, sevinçle İslamiyeti kabul ettikleri hakkındaki tafsilattan başka ihtida suretleri hakkında elde malumat kalmamıştır.

Afganlılar hakkında ise öteden beri söylenen rivayetler çoktur. Bunlardan birisi, Afganlılar, hicretin ilk senesinde Herat şehrinin doğusunda bulunan Gur duyarını zapt ettikleri zaman Halid b. Velid'in oraya gelip kendilerini İslamiyet'ten haberdar ettiğini ve onun yanında altı kişilik bir Afgan elçiler heyetinin Peygamberin yanına gönderildiğini ve bu heyetin dönüşünden sonra aşiret fertlerinin İslam'a girmeye başladığını da rivayet ederlerse de, bu rivayetler tarihi esasların tamamen dışındadır (bunlardan birisi Halid b. Velid'in Hicretin 1. yılı değil, çok sonraları müslüman olması örnek verilebilir). İslamiyet'in Afganistan'a girmesinin ilk vesikaya dayanan misalini, halife el-Me'mun devrinde Kabil hakiminin ihtidası teşkil eder. Bununla beraber İslamiyet'in Afganistan'da baştan başa teessüs etmesi, ancak Sübekteğın ve Gazneli Mahmut'un fütuhatından sonra olmuştu (Arnold, 1982, s. 215-221).

Emeviler döneminde İslamiyet Türkler arasında, öncelikle Müslümanların yönetimine geçen topraklarda yayılmıştır. Maveraünnnehir'deki bazı bölge ve şehirleri ihtiva eden küçük devletlerin yöneticileri durumundaki bir kısım mahalli Türk hükümdarı İslamiyet'i kabul etmiştir. Zekeriya Kitapçı'nın tespitlerine göre bunlar, Bazğis ve civarının hükümdarı Türgişlerden Nizak Tarhan (644?-710), Toharistan hükümdarı Yapgu Bey (?-?), Buhara hükümdarı Tuğşade (707-739), Cürcan hükümdarı –Medine'de Peygamber'in kabri başında müslüman olan Sül-Tekin (650-719), Soğd ve Semerkant hükümdarı Akşid Gūzek'tir (709-745). Bunlar yanında ileri gelen ailelere mensup bazı kişiler de İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Bu gruba girenler içerisinde; Gazvan, Basan, dihkān Hine, Divaşniç, Nemrūn'u tanıyoruz. Bununla birlikte Emevi devletinin politikalarından dolayı İslamlaşma gecikmeli olarak devam etmiştir.

Abbassiler döneminde İslamiyet'in Türkler arasında yayılması hızlandı. Abbasi halifelerinden Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerine, muhtelif davranış ve tedbirleriyle olumlu katkısı olanlar arasında ikinci halife Cafer el-Mansur'u (754-775) hatırlamak gerekir. O bir taraftan "İlk defa Türkleri devlet hizmetinde vazifelendirmiş" biri olarak karşımıza çıkarken, öte taraftan da oğlu Mehdi'ye Mevali'ye iyi davranmasını, onların isteklerine kulak vermesini, haklarını korumasını vasiyet eden bir halife olarak tanınır. Nitekim Mehdi (775-785) de Soğd, Toharistan, Fergana, Uşrūsana, Karluk, Dokuzoğuz ve diğer bazı Türk hükümdarlarına elçiler göndererek onları itaat ve İslam'ı kabule davet etmiştir (Yazıcı, 2007, s. 55-64).

Orta Asya'nın İslamlaşmasında Karahanlılar

Türklerin arasında İslam'ın yayılmasından bahsedildiğinde Sufilerin çalışmalarını unutmamak gerekir. Türkler ve İslam anıldığında devlet olarak İslam'a giren ilk Türk devleti denince hemen Karahanlılar aklı gelmektedir. Bundan dolayı bu hususu da kısa olarak ele almanın faydalı olacağı kanaatindeyim.

Karahanlı hükümdarı Oğulcak, Samani Hanedanı içerisinde baş gösteren kargaşalıktan faydalanmak amacıyla asi Samani şehzadelerinden birinin ülkesine sığınmasına izin vermişti. Bu müslüman şehzade veya İslam sufilerinin vaazları sonucunda Oğulcak'ın yeğeni Satuk müslüman olmuş, daha sonra amcasına karşı yaptığı mücadeleyi kazanarak Batı Karahanlıların İslam dinini resmen kabul etmelerini sağlamıştır. Hayatı ve İslam uğruna yaptığı mücadeleler Satuk Buğra Han Destanı (Tezkire-i Satuk Buğra Han) adıyla derlenmiş olan Karahanlı Devleti'nin bu ilk Müslüman hükümdarının (İslami adı Abdulkerim) İslamiyet' kabul edişi, Türlerin Müslümanlığa hızla geçişlerinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur (Yazıcı, 2007, s. 55-65).

Satuk 344/959 yılında ölmüş ve Artuç (Kaşgar'ın yanında)'ta defnedilmiştir. Satuk'un oğlu Mūsā b. 'Abd al-Karim (Türkçe ismi Baytaş), şark karganını (Arslan Han) mağlup ederek, sülalenin bu kolunu ortadan kaldırmış ve İslam sufi vaizi Abu'l Hasan Muhammed b. Sufyān al-Kalamāti'nin yardımı ile, bütün devleti İslamlaştırmayı başarmıştır (349/960). Onun zamanında bir de komşu sahaların da İslam bayrağı altına alınması çalışmaları da yapılmıştır.

Bundan sonra İslamiyet'in kabulü çok büyük topluluklar şeklinde gerçekleşmiştir. Nitekim tarihçilerin kaydına göre 349/960'da Karluk, Yağma, Çiğil ve Tushi gibi Türk boylarından 200.000 çadırlık Türk topluluklarının kısa sürede Müslüman oldukları görülür. Bu şekilde toplu İslam'a geçişe bir örnek bir başka örnek de 435/1043-44'te 10.000 çadırlık bir Türk topluğunun İslamiyet'i kabul ederek, ilk kurban bayramında 20.000 (Bu sayıların kesinliğiyle ilgili net bilgelere ulaşmak kaynaklar açısından mümkün görünmemektedir) kurban kesmeleridir (Pritsak, 1988).

Türklerin İslamiyet'i yakından tanımlarıyla IX. Yüzyıl ortalarından itibaren Müslümanlığın kabulü artmış, nihayet X. Yüzyılın ilk yarısından itibaren halkı ve yöneticileri Türk olan ilk İslam-Türk devletleri ortaya çıkmaya başlamışlardır. Bu sırada sırasıyla önce İdil (volga) Bulgar Hanlığı (922), Karahanlılar (945), gibi Türk-İslam devletlerinin tarih sahnesine çıktıklarına şahit oluyoruz (Yazıcı, 2007, s. 55-65).

Kendini göçebe saldırılarına karşı "Buhara yöresinin duvarı" ilan eden İsmail ve halefleri, Türk bozkırlarına pek çok sefer gerçekleştirdiler. Bunlar kısmen kölemen avı, kısmen İslam için savaş belki kısmen de önleyici savunma hareketleri idi. 893 yılında İsmail, Us(t)ruşana'nın kalan Afşin yöneticilerine son veren bir sefer yaptı ve önceden Göktürkler, şimdi Karluklarla özdeşleşen eski bir Soğd merkezi olan Taraz/Talas kentini aldı. Binlerce kişi öldürüldü ve aralarında Karluk hükümdarının eşinin, hatunun da bulunduğu 10-15,000 kişi esir alındı. Şehrin 'emiri', çok sayıda dihqanla birlikte İslam'a girdi.

İsmail'in askeri hareketlerinin çağırıştığı şiddete rağmen, İslam tebliğcilerin, sufilerin ve tüccarların faaliyetlerinin yaydığı kadar kılıçla yayılmadı. Bozkıra hem yeni dini, hem de bu medeniyetin mallarını getirenler, Frye'nin önerdiği gibi, 9. yüzyılın ikinci yarısında yükselen "İslami dindarlık ve tebliğ anlayışından"

etkilenen Müslümanlardı. Bir kere aşısı tutan İslam, diğer Türk halkları arasında İslamlaşmış Türkler tarafından yayılacaktır (Golden, 1992).

Bütün bölgelerde yaşayan Türkler arasında İslamlaşma yukarıda anlatıldığı gibi kolay olmadığını savunan ilim adamları da bulunmaktadır. Bunlardan biri de Haussig'dir. "Orta Asya'da İslamlaşmaya karşı bir direniş hareketinin varlığını bilmemiz gerekmektedir. Burada sufi akımlar çok yaygındı. Müslüman olmayan Türklerin arasına İslamiyet bu sufilerin çalışmalarıyla girmiştir. Böylece hem Suğdak hem de Sir Derya'nın kuzeyindeki Türk boyları müslüman olmuşlardır. Fakat İslam öncesi inançlara bağlılık Orta Asya'da devam etmekteydi. İki halife, İslam'a zayıf bir bağla tabi olan Doğu İran'a, buralarda huzur ve güveni tam olarak sağlamak amacıyla bizzat sefer yapmışlardır. Bu halifelerin ilki Harun Reşid idi. Bu sefer sırasında Meşhed'teki Tus şehrinde ölmüştü. Oğlu halife El-Memun babasının bitiremediği Suğdak'ın (Semerkant ve civarının) İslamlaştırılmasını gerçekleştirmek istiyordu. O da bu konuda çok ilerleyememiştir (Haussig, 2001, s. 268)."

Öyle anlaşılmaktadır ki, bu ilerlemenin sağlanabilmesi için birçok devlet adamı bu işi ciddiye almıştır. Fakat batılı tarihçiler bu hadiseleri tamamen zorla İslamlaştırma politikası işlenmiş gibi yansıtmaktadırlar.

İslam'ın Orta Asya'ya girişinde gösterilmiş olan fanatizmi, Tahiriler Sistan'a yaptıkları seferde gösterdiler. Onlar Semerkant'ı yerle bir ettiler. Soğd'daki şehir devletlerinin edebi eserlerini yok ettiler. Onların Semerkant'ta yaptıklarını Safiriler Sistan ve Baktrya'da tekrarladılar. Bu bölgelerdeki mahalli devletlerin bağımsızlığına son verip Kabul Nehri civarındaki Hindişah ve Türkşah'ı hakimiyetleri altına aldılar. Onların yağma akınlarının hedefi, o zamana kadar henüz dokunulmamış olan Bamayan'daki Budist tapınağı idi. Buradaki amaç öyle anlaşılmaktadır ki, oradaki dinsel olan heykelleri tahrip etmektir. Bunun böyle olduğunu ve daha sonra buradaki birçok heykelin haraç karşılığı Bağdat'taki halifeye gönderildiğini görmekteyiz.

Orta Asya'nın İslamlaşmasında Tasavvuf

Bu konudaki maksadımız gereksiz bir konuyu uzun uzadıya anlatmak değil; sadece bölgede etkinliği olan bu hareketlerin etkisine birkaç örnek vermek olacaktır.

Bölgede yaygın olan dört tarikattan üçü bu coğrafyada doğmuştur. Bunlar arasında bugün dünyanın birçok bölgesinde yaygın olan Nakşibendiye tarikatıdır. Diğer ikisi de 12. yüzyılda ortaya çıkan Yeseviyye ile 13. yüzyılda doğan Kübreviyye tarikatlarıdır (Kara, 1999, s. 69-70). Böylesine üç tarikatın bu topraklarda doğmuş olması bölgenin tasavvufi düşünce için uygun bir arazi olduğunu göstermektedir.

Tasavvufun Orta Asya'daki bu yaygınlığı ve popülerliği sebebiyle tarikatlar çok etkili olmuştur (Lipovsky, 1996, s. 2).

Bu etki zamanla Türkler'in İslam'ı kitleler halinde kolaylıkla kabul etmelerinin arka planında yatan en önemli sebep olmuştur. Sufi dervişler vasıtasıyla kendilerine İslam'ın mistik bir yorumla takdim edilmiş ve tanıtılmış olmasıdır (Aka, 1996, s. 525). Eski dönemin halka yön veren Kam veya Şaman denilen manevi önderlerinin yerini artık Ata ve Baba denilen sufi dervişler almıştır.

İslam'ın Orta Asya topraklarında yayılmasıyla birlikte sufiler bölgeyi bir ağ gibi sarmış Herat, Nişabur, Merv, Buhara, Fergana ve daha birçok şehirlerde bu dervişler tebliğ ve irşat faaliyetini sürdürmeye koyulmuşlardır (Fuat, 1984, s. 14-19). Onların bu faaliyeti artarak devam etmiş. XII. Ve XIII. Asırlara gelindiğinde, Orta Asya Tasavvuf ve tarikat faaliyetlerinin en yoğun olduğu bölgelerden biri haline gelmiştir. Artık kırsal bölgede yaşayan en sade insandan, en üst sahasına girmiştir. Bu faaliyetlerin bir sonucu olarak Yesevi ve Kübreviyye ve Nakşibendiyye gibi büyük tarikatlar söz konusu dönemde Orta Asya da kurulmuşlardır (Bennigsen, 1988, s. 17).

Kırgız yazarlardan Narınbayev'e göre Orta Asya'da tasavvufun temellerini Yusuf Hemadani (ö.1140m.) atmıştır. Onun fikirleri öğrencileri Ahmed Yesevi ve Abdülhalik Gucdüvani tarafından yayılmıştır (Narınbayev, 2003, s. 199).

Horasan'da daha XIII. Asırda Haydariyye tarikatının doğmasında etkili olan Yesevilik, yine bu asrın ikinci yarısında Anadolu'da Babai ve Bektaşî tarikatlerinin oluşmasında da önemli bir etken oldu. Maveraünnehir şehirlerinde Nakşibendiliğin zuhur ve inkişafı, bilhassa XV. Asırda, bu sahada ve Nakşibendiliğin kuvvetlendiği Horasan merkezlerinde Yesevilğin eski önemini azalttı (Fuat, 1988).

Yesevi'nin etrafında birçok murid toplayabilmesinin sebebi, O'nun şeriata bağlılıktaki titizliği, dini ilimlerdeki derinliği, savunduğu esaslardaki sadelik ve kesinlik ile kullandığı lisan ve nazım şekli olduğu

söylenmiştir. Bunların yanı sıra, Yesevi'nin Tasavvuf tarihindeki asıl önemi İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başladığı asırlarda, onlar arasında ilk defa Tasavvuf mesleği tesis etmek suretiyle ruhlar üzerinde asırlarca hüküm sürüş olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim kendisinden önce Türkler arasında faaliyet gösteren tasavvuf erbabından hiçbiri, kendilerinden sonra da yaşayıp devam edecek kuvvetli bir tasavvuf kurmayı başaramamışken; O büyük bir tarikat kurmuştur (Öztürk, 1988, s. 127-128).

Yeseviye tarikatı Sunni itikada bağlı olmakla beraber, hem Horasan Melametiliğinden, hem de Orta Asya Şiliğinden etkilenmiş olduğu için, bir nevi karma bir kültür potansiyeline sahiptir. Bu özelliğiyle daha sonra ortaya çıkan birçok tarikatı da etkilemiştir. Hatta Nakşibendiyye'yi Yeseviyenin kolları olarak kabul edenler de vardır. Anadolu'da gelişen Ahilik teşkilatı üzerinde de büyük tesiri vardır. Ahmed Yesevi'nin Türkler arasındaki en meşhur halifesi Süleyman Hakim Ata (ö. 582/1186)'dır (Türer, 1988, s. 176).

Orta Asya'da ikinci etkin tarikat kolu Nakşibendiyye, daha çok Baha al-Nakşband ile büyük bir kuvvet kazanan bu tarikatın Orta Asya, Horasan ve etrafının sünnileşmesinde büyük etkisi oldu.

Bu tarikat manevi merkezi olan Buhara'dan XV. Ve XVI. Asırlarda Tatar-Başkır (Orta Volga-Ural) bölgesine girmiş, orada daha önce mevcut olan Kadiriyye ve Yeseviye tarikatlarını kendi bünyesinde eritmiştir. Aynı devirde doğu Türkistan'a oradan da Çin'e kadar yayılmıştır. Kaşgar XVI. Asırdan itibaren Nakşibendiyye merkezlerinin Buhara'dan sonra ikincisi haline gelmiştir. Nakşibendiler XVIII. Asırda İslam dinini Kaşgar'dan bugünkü Kırgızistan bölgesine taşımışlar; XVII. Ve XVIII. Asırlarda da Hazar denizi ötesindeki bölgenin Türkmen kabileleri arasında görünmeye başlamışlar ve orada, o zamana kadar bölgeye hâkim olan Yeseviye tarikatını yavaş yavaş kendi bünyesinde eritmişlerdir. Nihayet XIX. Asırda Harezme gelmişler ve orada eski Kübreviyye tarikatının yerini almışlardır. XVIII. asrın sonu ile XIX. asrın başında Dağıstan'da ortaya çıkmışlar ve oradan XIX. asrın ortalarında Çeçenistan ve Batı Kafkasya'ya yayılmışlardır (Bennigsen, 1988, s. 79-80).

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz üçüncü tarikat ise Kübreviyye tarikatı idi. Kübreviyye tarikatı daha ziyade İran, Orta Asya ve Rusya'da yayılmıştır. Anadolu'da yaygın değildir. Zikrin cehri ve bağdaş kurarak yapıldığı bu tarikatın silsilesi Hz. Ali'ye dayanır.

Kübreviyye'nin meşhur şubeleri şunlardır: Bahaiyye, Halvetiyye, Firdevsiyye, Nuriyye, Rükniyye, Hamedaniyye, Nurbahşiyye ve Berzenciyye (Türer, 1988, s. 199-200).

Bütün bunlar, Türk dünyasında İslam'ın yerleşmesinde Yeseviye ve Nakşibendiyye başta olmak üzere sufi tarikatlarının ne kadar büyük fonksiyonlar icra ettiklerini göstermektedir. Bennigsen bunu şu şekilde ifade etmiştir: "Sufi tarikatlar Orta Asya tarihinde kafirlerin saldırılarına karşı İslam'ı muhafaza etmek ve aynı kafirler arasında misyonerlik vazifesi yapmak suretiyle büyük bir rol oynamışlardır. Gerçekten sufilerin faaliyetleri sayesinde İslamiyet, hem yerleşik bir hayat süren Özbekler, Tacikler ve Karakalpaklar, hem de Türkmen, Kazak ve Kırgız göçebelere arasında kesin bir şekilde kök salmıştır. Mübalağa etmeden söyleyebiliriz ki, XII. asırdan bu tarafa Orta Asya tarihine sufi tarikatların faaliyeti hâkim olmuştur (Bennigsen, 1988, s. 114)."

Sonuç

Makalemizde, sunmaya çalıştığımız "Orta Asya'nın İslamlaşma Süreci" konusunda öncelikle konu ile ilgili iki ana başlığın tartışıldığını sunmaya çalıştık. İlk olarak Türklerin İslamiyet'i kabulünde, İslam'dan önce, örf, adet ve özellikle de inançlarının etkisi var mıydı? Bu soruya cevap niteliğinde Türklerin İslam öncesi dinler ve inançları hakkında bilgi verdiğimiz bölümde, bu bilgilerle birlikte İslam'ı kabul etmelerini sağlayan ortak inanç ve kültürlere de yer vermeye çalıştık. Buradan çıkan netice de bizi, Orta Asya'da İslam'ın yayılmasında bölgedeki inançların da etkili olduğu kabul edilse de, bütünüyle İslam'ın bu bölgelerde yayılmasını sağlayanın inanç ve kültür birlikteliği olmadığı da aşikârdır. Bazı bölgelerin İslamlaşmasında halkın ayaklanmalarla gösterdiği bir takım tepkiler bu hususa en güzel örnektir.

İkinci tartışılan konu ise, Türklerin İslamiyet'e zoraki sokulmaları iddialarının gerçekliği nedir? Bu iddia daha çok batılı bilginler tarafından ortaya atılmıştır. Müslüman Fetih hareketleri sırasında İslam orduları Orta Asya'ya girmiştir. Orduların halkın İslamlaşmasında zoraki etkileri olduğu ile ilgili çok kanıtlanabilir deliller olmamasıyla birlikte, fetih hareketlerinin İslamlaşma süresinde her bölgede olduğu gibi bu bölgede de olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu batılı bilginlerin iddia ettikleri gibi zorla İslamlaştırma siyasetine dönüşmemiştir.

Çok gündeme gelmemekle birlikte kanaatimizce, Orta Asya'da İslam'ın hızlı bir şekilde yayılmasında büyük etkenlerden biri de Tasavvuf hareketleridir. Büyük mutasavvıfların çalışmaları, kısa zamanda

neticeler vermiş, halkın İslamiyet'i tanınmasını sağlamıştır. Bu sadece Orta Asya b'lggesinin İslamiyet'i kabul' ile kalmamış aynı zamanda bir'ok tarikatın buradan d'nyaya a'ılan merkezi konumunda olmuştur.

Konunun daha g'ncel, anlaşılır ve neticelerinin kabul'nu kolay hale gelmesini sağlayacak hususlardan biri, Orta Asya İslam tarihi ile ilgili bizzat b'lggede yaşayan halkın k'lt'rn'n, 'rflerinin, dilinin ve b'lgenin d'ř'n'rlerinin eserleri ilgili daha geniş bir 'aplı ve ayrıntılı bir 'alışma yapılmalı ve bu 'alışma bug'n ortaya konulan tezlerle karşılaştırılarak ortaya bir sonu' 'ıkarılmalıdır.

Kaynak'aa

- Aka, İ. (1996). *Orta Asya'da İslamiyet'in Yayılması ve Ahmed Yesevi Sevgisi, Ahmed-i Yesevi Hayatı – Eserleri – Fikirleri – Tesirleri*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Arnold, T. W. (1982). *İntişar-ı İslam tarihi* (Çev: H. G'nd'zler). Ankara: Ak'aa Yayınları.
- Babur, G. (2006). *Baburname* (Çevr: R. Arat; 'ns'z ve Tarihi 'zet: Y. Hikmet Baydur). İstanbul: Kabal'ı Yayınevi.
- Babur Mirza, Z. M. (1993). *Baburname*. Harvard: Harvard University.
- Bennigsen, A. ve Chantal-Lemercier Q. (1988). *Sufi ve Komiser Rusya'da İslam Tarikatları* (Çev: O. T'rer). Ankara: Ak'aa Yayınları.
- Beveridge S. (1971). *The Babar-Nama*. Londra: Messrs, Luzac and Co.
- Çandaroglu, G. (2019). *Sarı Uygunlar ve Kansu B'lgesi Kabileleri*. İstanbul: T'rk D'nyası Araştırmaları Vakfı.
- Demirci, M. (1996). *T'rkistan Notları*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Dinler Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: Sabah Dış Ticaret ve Pazarlama A.ř.
- Doerfer, G. (1966). *T'rkische Und Mongolische Elemente Im Neupersischen*. Almanya: Brill Verlag.
- De Gobineau, A. (1900) *Les Religions et les Philosophies dans l'Asie Centrale*. Paris: Tous Droits reserves.
- Er'z, M. (1973). T'rk i'çtimai hayatında totemizm izleri. *İktisat Fak'ltesi Mecmuasından Ayrı Basım*, İstanbul.
- Fedotovi'ç, F. (1994). Saha yeri ve saha T'rkleri (Çev: S. G'me'ç). *AÜ. DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16(26), 227-241.
- Golden, P. (1992). *An Introduction to the History of Turkic Peoples*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- G'ng'z, H. (2007). *Eski T'rk Dini, Yaşayan D'nya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Haussig, H. W. (2001). *İpek Yolu ve Orta Asya k'lt'ir Tarihi*. (Çev: M'jdat Kayayerli). İstanbul: 't'ken Yayınları.
- İbn Fadlan. (1954). İbn Fadlan seyahatnamesi (Rihletu'bnı Fadlan) (Çev: L. Doğan). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak'ltesi Dergisi*, 3(1-2), 59-80.
- İbn Haldun. (2004). *Mukaddime* (Çev: H. Kendir). Ankara: Yeni şafak K'lt'ir Armağanı.
- İnan, A. (1995). *Tarih ve Bug'ın şamanizm*. Ankara.
- Jean-paul R. (1984). *la Religion des Turcs et des Mongols*. Paris: Poyat.
- Kara, M. (1999). Tarikatler d'nyasına genel bir bakış. *İslamiyat Dergisi*, 32.
- Kaşgarlı Mahmud. (2005). *Divanı L'gati't-T'rk* (Çev: S. Erdi - T. Yurtsever). İstanbul: Kabal'ı Yayınevi.
- Kafesoğlu, İ. (1988). T'rkler. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: T'rk Diyanet Vakfı Yayınları.
- K'pr'li, F. (1984). *T'rk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: D.İ.B. Yayınevi.
- K'pr'li, M. F. (1988). Ahmed Yesevi. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: T'rk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Lipovsky, I. (1996). The awakening of Central Asian Islam. Londra: Middle Eastern Studies.
- Mau Tsai, L. (1961). *Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der ost-T'rkien*. Wiesbaden: Brill.
- M'ller, A. (2013). *Der Islam im Morgen- und Abendland*. Berlin: G. Grote.
- Narınbayev, A. İ. (2003). Reakcionnaya rol sufizma vı vosto'nom turkestan. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7.
- 'zt'rk, Y. N. (1998). *Tasavvufun rubu ve tarikatlar*. İstanbul: Sidre Yayıncılık.
- P'rsak, O. (1988). Kara-Hanlılar. *İslam ansiklopedisi*. İstanbul: T'rk Diyanet Vakfı Yayınları
- Roy, O. (2000). *The central Asia: The creation of nations*. New York: New York University Press.
- Safonov, R. (2000). *İslam in Turkmenistan: The Niyazov calculation, İslam and Central Asia: An enduring legacy or an evolving threat?* DC Washington: Center for Political and Strategic Studies.
- ''ok, C., Mumcu A. ve Bozkurt, G. (1996). *T'rk hukuk tarihi*. Ankara.
- Turan, O. (1978). *T'rk cihan h'kimiyeti mef'uresi tarihi*. İstanbul.
- T'rer, O. (1998). *Ana hatlarıyla tasavvuf tarihi*. İstanbul: Seha Yayınları.
- Uludağ, S. (1999). Tasavvuf karşıtı akımlar ve İbn Teymiyye'nin tasavvuf felsefesi. *İslamiyat Dergisi*, 2(3), 17-18.
- Yazıcı, N. (2007). *İlk T'rk-İslam devletleri tarihi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Yazıcı, T. (1988). Nakşbend. *İslam ansiklopedisi*. İstanbul: T'rk Diyanet Vakfı Yayınları
- Yusuf Has Hacıp (1991). *Kutadęu bilg* (Çev: R. Arat). Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

In our article, we tried to present that two main topics were discussed about the Islam Islamization Process of Central Asia which we tried to present. First of all, was there any influence of custom, beliefs and especially beliefs of Turks before Islam? In the section where we provide information about the pre-Islamic religions and beliefs of Turks as an answer to this question, we tried to include common beliefs and cultures that enable them to accept Islam. The conclusion is that although it is accepted that the beliefs in the region are also effective in spreading Islam in Central Asia, it is obvious that it is not the unity of belief and culture that makes the spread of Islam completely in these regions. Some of the reactions of the people through the uprisings in the Islamization of some regions are the best examples of this.

The process of Turks' acceptance of Islam is an important event that has affected the history of Turkish and Islam. During the process of accepting Islam, the Turks engaged in many different states on different political and military levels. Although it was taken until the time of Muhammad, it is a known fact that the greatest interaction between Islam and the Turks took place during the Umayyad and especially Abbasid states. In the Turkestan, where the Turkish tribes turned China and Arabs into religious and political interests in the 750s, the Turks faced Islam and entered Islam in time.

In Central Asia, in the X-XIII centuries, the acceptance of Turkish tribes by Islam seems to be more effective than the search for a new religion, not the end of their search for a new religion, but the search for a good life and future that coincides with the social life and political ideals of society. The most important point that makes this change easier is that they do not have a religious belief that has no basis for written text and rules and that there is no economic structure around it and that brings the person and society together tightly around the interests. Therefore, the works of Islamic Sufi communists, who reminded the attractive beauties of Islamic geography, provided that Allah accepted the unity of Allah, gave successful results.

The neighborhood with the Islamic countries was able to bring mutual defense to the events that took place on both sides. In this context, personal or collective asylum and alliance efforts based on political interests resulted in the preference of Turkish tribe individuals or Turkish lords and supporters who preferred military religion in Turkish regions, where political conflicts occurred in the 19th century. While the preference of Islam did not prevent the movement of Turks from East to West, new Muslim identities made this movement even easier and further. They propagated their thoughts that they lived better in Islam and formed a legitimate basis for them to take over the Islamic geography. In this way, some regions such as Maverännehr, which was captured by Muslim Arabs a few centuries ago, came under Turkish rule again and the Arabs' influence in Central Asia started after the Talas War gradually disappeared.

The fact that Islam was accepted as an official religion led to some changes in the position of Hakan, who took his legitimacy directly from God. With the entry of the Caliphate into the bond between God and the Khanate, the absolute authority of the Khanate on the people was shaken. This situation led to conflicts between the bureaucrat-ulema and the hakan family, which had an impact on the people and derive their power from Islamic law, and reached the revolution of bureaucrat-ulema. The state accepted the Hanafi School as the official sect and supported the students and the students of this sect without any alternative. As a result of this situation, the Hanafi sect and sect lemas established a theocratic rule in the region separate from the state.

Because the Turkish Khanate accepted Islam outside the Islamic geography, their perception and interpretation of Islam had a distinctive originality than other medieval Turkish states. They have a perception and interpretation that accepts the existence and oneness of God rather, but integrates some values and symbols appropriate to their social life and thoughts in parallel with the old belief systems. In addition, the fact that some of the Turkish khanates were devoted to the Samani family of Sufis in a spiritual way paved the way for the development of Sufism throughout the region. XII. century, Yesevilik, a branch of the Samani range, spread rapidly among the Oghuzes, settled around Bukhara and Samarkand, and in parallel with the political conditions and transported by the Oghuzes.

Türk-İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmen-Öğrenci İlişkilerinin Ahlaki Çerçevesi

Mehmet KORKMAZ¹

Öz

Bilim ve teknolojideki gelişmeler her alanı olduğu gibi eğitim alanını da derinden etkilemektedir. Bu gelişmeler sayesinde eğitim ortamları yeniden düzenlenmekte, yeni araç-gereçler kullanılmakta, yeni öğrenme-öğretme kuramları, eğitim modelleri denenmekte, “aktif öğrenme”, “akıllı sınıf”, “sanal sınıf”, “teknoloji destekli eğitim” vb. kavramlar öne çıkarılmaktadır. Bütün bu teknolojik iyileştirmelere ve denemelere rağmen, eğitim süreçlerindeki kalite sorunları tartışılmaya devam edilmektedir. Yine bugün öğretmen-öğrenci ilişkileri, rolleri, sorumlulukları geçmişe nazaran daha farklı bir boyut kazanmıştır. Buna rağmen, bu ilişkilerin niteliği ve bu ilişkilerin temelinde yer alan değerler dünyasındaki erozyon sıkça sorgulanan hususlardan birisidir. İşte bu sorgulamalarda çağdaş fikirlere ihtiyaç olduğu kadar, uzun yıllar boyunca çeşitli toplum ve devletleri etkilemiş, ancak günümüzde unutulmuş, gerçekte eski(meyen) fikirlerin, değerlerin yeniden hatırlanmasına ihtiyaç vardır. Geniş bir coğrafyada etkili olmuş ve özellikle İslam toplumları üzerinde kalıcı izler bırakmış olan Türk-İslam ilim geleneğinde de bu konuda, sayısız örnekler vardır. İşte bu geleneğin başta gelen temsilcileri olan Selçuklu ve Osmanlı ilim mahfillerinde öğretmen ve öğrencilerin durumu, rolleri, öğretmen ve öğrenci ilişkilerinin ahlaki boyutu konusunda fikir teatisinde bulunmak bugünün eğitimcilerine önemli katkılar sağlayabilir. Bu çerçevede bu çalışmada İslam eğitim geleneğinde öğretmen ve öğrencilerin konumu ve rolleri hakkında özet bir bilgi verilmiş, daha sonra, öğretmenler ve öğrenciler arasındaki ilişkilerin ahlaki boyutu üzerinde durulmuştur. Literatür analizine dayanan çalışmada, Türk-İslam geleneğindeki öncü şahsiyetlerden Farabi, İbn Sina, Maverdi, Yusuf Has Hacib, Gazali, Mevlana, İbn Haldun, Taşköprülü-zâde, Kınalı-zâde gibi alimlerin eserlerinden, onlar hakkında yazılan eserlerden ve eğitim bilimi ile ilgili kaynaklardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam Eğitim Geleneği, Eğitim Felsefesi, Öğretmen-Öğrenci İlişkileri

The Moral Frame of the Relationship between Teacher and Student in Turkish-Islamic Educational Tradition

Abstract

Developments in science and technology have deeply affected the field of education as well as other areas. Owing to these developments, educational environments have been re-organized, new educational tools have been used, new learning and teaching theories and educational models have been tested, and some concepts such as “active learning”, “smart classroom”, “technology supported education,” have been highlighted today. Despite all of these technological developments and trials, the problems of quality in educational process have been continued to be discussed. Again, relationship between teacher and student, their roles and responsibilities have gained a different dimension comparing with the past, the nature of these relationships and the erosion in the world of values placed on their bases have become one of the issues questioned frequently today. Thus, in this questioning, there is a need for recalling the ideas and values that have influenced various societies and states for a long time in history, but they have been forgotten in our day, indeed, they are not old as well as contemporary thoughts. There are numerous examples about this matter in Turkish-Islamic tradition which have been influential in a wide geographical area and left permanent signs particularly on Islamic societies. The situation of teachers and students, their roles, and the moral dimensions of relationship between teacher and student in the science tradition of Seljuks and Ottoman and discussing those ideas can provide a great contributions today’s educators. In this context, this article gives brief information about the position of teacher and student and their roles in the tradition of Islamic education, and then it emphasizes the moral dimensions of relationship between teachers and students.

Key Words: Turkish-Islamic Education Tradition, Philosophy of Education, Teacher and Student Relationships

Atıf İçin / Please Cite As:

Korkmaz, M. (2020). Türk-İslam eğitim geleneğinde öğretmen-öğrenci ilişkilerinin ahlaki çerçevesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 529-538.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.05.2019

¹ Doç. Dr. - Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi/Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, mkorkmaz@erciyes.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-6873-4313

Giriş

Eğitim tarihi araştırmalarının en temel amacı, geçmişten günümüze kadar olan dönemde çeşitli milletlerin ürettiği, benimsediği, geliştirdiği eğitim ve öğretimle ilgili düşünceleri, kurumları, uygulamaları ortaya koymak, insan yetiştirme düzenini ve nasıl bir insan tipi yetiştirilmeye çalışıldığını araştırmak ve bugünkü eğitim sorunlarını daha iyi analiz ederek daha sağlıklı, işe yarar çözüm önerileri bulabilmektir (Akyüz, 2012). Bu biraz da geçmişten ders almakla ilgilidir. Elbette geçmiş tecrübelerden ders çıkarılıp onlardan günümüzde yararlanılması kolay değildir. Bu konuda çok çeşitli güçlükler vardır. Yeterli kaynak olmaması, bazı kaynakların değişebilme ihtimali, dil sorunu, kimi kaynakların çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olması, kimi kaynaklardaki öznellik sorunu, tarih araştırmalarının yatay ve dikey boyutta incelenmesinin zor olması bu sorunlardan bazılarıdır (Aydın, 1998, s. 85).

Bu bağlamda çalışmaya başlarken birkaç önemli hatırlatmakta fayda vardır. Hiç şüphesiz, bu çalışmanın ismi oldukça geniş bir çarşıya sahiptir. Zira Türk-İslam geleneği derken, çok geniş bir zaman dilimi ve coğrafya akla gelmektedir. Bu genişlikte ve derinlikte tarihi süreci bir makalede ortaya koymanın pek çok güçlüğü ve sınırlılığı vardır. Türklerin daha önceleri çoğunlukla göçebe hayat sürmeleri, yazılı kültürün azlığı, hakimiyet mücadeleleri, göçler vb. faktörler İslam öncesi döneme ilişkin kaynaklarımızı daha bir sınırlı kılmaktadır. Nitekim ilgili literatüre bakıldığında da bahsi geçen dönemlere ilişkin olarak yazılıp çizilenlerin oldukça az olduğu görülmektedir. Dolayısıyla genelde bu konudaki bilgiler Karahanlılar devrinden sonraya aittir. İkinci olarak, konuya İslam'dan sonrası için bakıldığında da, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlar, Eyyubiler, Fatımiler, Memlükler, Osmanlılar gibi devletler akla gelmektedir. Bunların her birinin eğitim uygulamalarını ayrı ayrı çalışmak bile hacimli ansiklopedilerin konusudur.

Betimsel bir özellik taşıyan bu sınırlı çalışmada, bazı meşhur alimlerin görüşlerinden hareketle, ana hatlarıyla, Türk- İslam eğitim geleneğinde öğretmen ve öğrenci kavramlarına yüklenen anlamlar, öğretmen ve öğrencilerin nitelikleri ve öğretmen ve öğrenci ilişkilerinin dayandığı ahlaki ilkeler ana hatlarıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışma temelde literatür taramasına dayanmaktadır. Çalışmada ana hatları ile İslamiyet öncesi ve sonrası dönemlere ilişkin kısa bir giriş yapıldıktan sonra, temel konu olan öğretmen ve öğrenci rolleri, ilişkileri ve bu ilişkilerin dayandığı temel ahlaki ilkeler hakkında bilgi verilmiştir.

Küreselleşme, teknolojik dönüşüm ve açık toplumun getirdiği yeni imkân ve tehditler bağlamında, öğretmen-öğrenci rollerinin, ilişkilerinin, okulla ilgili değerlerin yeniden tartışıldığı bu dönemde söz konusu çalışmanın alana, özellikle de öğretmen ve öğrencilere katkı sağlayacağı umulmaktadır.

İslamiyet Öncesi Dönemde Eğitim Uygulamaları

İslamiyet öncesi Türklerde halkların genel bilgi ve kültürleri doğrultusunda geliştirdikleri kültür ve bu kültürün örf, adet ve ahlaka yansıyan kısmı olan “töre” son derece önemlidir. Bu töre aynı zamanda eğitimin içeriği, amacı, bunu kimlerin vermesi gerektiği gibi hususlar da içermekteydi. Bu çerçevede, hayvancılık, ziraat, savaş sanatı, sözlü kültür, şiirler, gelenekler, bazı el sanatları ve meslek eğitimi önemsenmektedir. Çocuklara, bilgeliği, yiğitliği, ahlaklılığı öğretmek temel amaçlardandır. Düzenli okulların olup olmadığına ilişkin bilgilerimiz yoktur. Bununla birlikte, bu eğitimin atalardan, hocalardan, ustalardan birebir, yaparak-yaşayarak öğrenildiği ayrıca, yönetici kesimin çocuklarının eğitimine özel bir gayret harcandığı bilinmektedir (Akyüz, 2012, s.5). Bu toplumda erkek çocukları yetiştirmek babanın, kız çocukları yetiştirmek ananın görevi kabul edilirdi. Diğer taraftan, “şaman” ya da “kam”, denilen kişiler din adamı, kâhin, saz şairi, kâtip, öğretmen anlamlarına da gelmekte ve çeşitli konularda halka önderlik yapmakta, bir tür yaygın eğitim faaliyeti de yapmaktaydılar (Akyüz, 2012, s.10). Hiç şüphesiz bu kişilerin toplumda ayrıcalıklı bir yeri vardı. Dolayısıyla, halka yol gösterme konumunda olan “şaman” ya da “kam”lar sözü dinlenmesi gereken kişiler olarak öne çıkıyordu. Hunlar'da ve Göktürkler'de durum böyleyken, Uygurlar'la birlikte, yerleşik hayata daha çok geçildiği, okul, ibadethane, kütüphane gibi yapıların inşa edildiği, matbaanın gelişimiyle, kitapların çoğaldığı ve eğitimde belli bir birikim ve kurumsallaşma sağlandığı bilinmektedir. Bunun bir sonucu olarak, belli bir birikim sağlayan kültürlü Uygurların Türk ve yabancı devletlerin saraylarında kâtiplik, bürokratlık, danışmanlık, tercümanlık, öğretmenlik yapabilecek düzeye geldikleri ifade edilmektedir (Özkan, 2008, s. 15-18). Uygurların Çinlilerden öğrendikleri kâğıt ve matbaa kullanma teknikleri buradan Müslüman Araplara oradan da Avrupalılara ulaşmıştır. Uygurlar kültür, sanat, mimari vb. birçok alanda gelişmişler ancak, Maniheizm dinini benimsedikten sonra, askeri eğitim zayıflamış ve savaşçı kimliklerini kaybetmeye başlamışlardır. Zamanla da güçlerini yitirmişlerdir (Hali ve Rencüzoğulları, 2017, s. 413).

Türklerin İslamiyet’le tanışmaları ve 751 yılında yapılan Talas savaşının sonuçları Türk coğrafyasında ilim ve kültür bakımından yeni bir döneme kapı aralamıştır. Böylece, Maverünnehir havzası başta olmak üzere, yeni kurulan şehirlerde (Taşkent, Buhara, Semerkant vb.) Türk- İslam medeniyetinin nişanesi olan ilim kurumları inşa edilmeye başlanmıştır (Taşağıl, 2010, s. 501). Aşağıda bu konuda daha detaylı bilgiler mevcuttur

İslamiyet Sonrası Dönemde Eğitim Uygulamaları

İslam dinin inzalından sonra, yeni bir döneme girilmiştir. Bir hadisinde “Ben muallim olarak gönderildim” (İbn Mace, Sünen, 17/I, 83) buyuran İslam peygamberi Hz. Muhammed (sav) kendisine gelen vahiyleri önce yakın çevresine, sonra etraftaki tüm insanlara tebliğ etmeye başlamış, onun önderliğinde eğitim faaliyeti yeni bir boyut kazanmıştır (Aydın, 2001, s. 62).

“Yaratan Rabbinin Adıyla oku” (Alak/1) ve “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (Zümer/9), ayetlerinde vurgulandığı gibi, İslam dinin kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerim’in pek çok yerde ilmi, öğrenmeyi, araştırmayı, düşünmeyi teşvik etmesi ve bu kitabın tebliğcisi olan Hz. Muhammed (sav)’in eğitim uygulamaları Müslümanları da derinden etkilemiş, neredeyse tüm toplum ilmi öğrenme ve öğretme seferberliğine girmişlerdir. Medine’ye hicretten sonra, Onun (sav) özellikle Mescid-i Nebi’yi inşa etmesi ve burada “suffa” adlı bir eğitim kurumu oluşturması, burada hem halkı hem de özel olarak bazı eğitimcileri yetiştirmesi, sonraki devirlerde yaşayan Müslüman toplumlar için pusula görevi görmüştür. Bu süreçte İslam eğitim uygulamaları da kurumsallaşmaya başlamıştır.

Fethedilen bölgelerde inşa edilen mescit ve camilerde mutlaka ilim halkaları teşkil edilmiş, buralarda devrin en önemli alim ve talebeleri kendi ilim meclislerini oluşturmuşlardır. Bu ilim halkaları İslam ilim geleneği açısından son derece önemlidir. Zira daha sonraları “İslam ilimleri” diye tabir olunan ilim dalları ve bunların usulleri bu halkalarda teşekkül etmeye başlamıştır. Ayrıca sonraki devirlerde asırlarca tedarik edilecek temel kitaplar da bu devirde yazılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda bu halkalar ameli ve itikadi mezheplerin oluşumuna da zemin hazırlamıştır. Mescitlerde halkalar o kadar artmıştır ki, zamanla buralarda öğrencilerin kalabileceği zaviyeler de eklenmeye başlamış, böylece yatılı medrese işlevi de gören mescitler teşekkül etmeye başlamıştır (Çelebi, 1998).

Daha önce varlığı kabul edilen ve çocuklara eğitim verilen “küttap”lar program ve süreç bakımından yeni bir forma dönüşürken, Mescid’i Nebi ve burada inşa edilen suffa, sonra inşa edilen mescitlerin (cami) İslam dünyasında sadece ibadet mekânı olarak değil, aynı zamanda ilim ve eğitim merkezi olarak öne çıkmasına ve asırlarca bir eğitim kurumu olarak işlev görmesine imkan sağlamıştır. Abbasiler devrinde ilk örnekleri görülen “Beyt’ül Hikme” ve “Dâr’ul ilim” gibi kurumlar başka millet ve kültürlerden getirilen kitapların çevrildiği, yeniden yorumlandığı ve İslam kültür ve medeniyetine kazandırıldığı yerler olmuştur (Dağ, Öymen, 1974). Böylece İslam dünyasında zengin bir ilmi birikim sağlanmış, pek çok tarihçinin yaygın kabulüne göre, Avrupa karanlık çağını yaşarken, İslam dünyası ilimde, kültürde, sanatta, teknikte altın çağını yaşamıştır.

İlk örnekleri Karahanlılar devrinde görülmeye başlanan, ünlü Selçuklu veziri Nizam’ül Mülk’le sistemli ve yaygın hale gelen medreseler ise ilmi faaliyetin en sistemli yapıldığı yerler olmuştur. Bu kurumlar gerek mescitlerin gerekse “Beyt’ül Hikme” ve “Dâr’ul ilim” gibi kurumların bazı işlevlerini devralmışlardır. Böylece hocaların ve talebelerin düzenli olarak kalabilecekleri ve sadece ilimle meşgul olabilecekleri, yatılı ve gündüzlü eğitim kurumları teşekkül etmiş, bu kurumlar asırlar boyunca tüm İslam coğrafyasına yayılmakla kalmamış, Batıdaki kimi eğitim kurumlarına da örneklik etmişlerdir.

İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmenler

“İlim öğrenmek kadın, erkek her farzdır” (İbn Mace, Mukaddime/17). Hadisini temel bir yaşam ilkesi olarak gören Müslümanlar hemen her yer ve zamanda eğitime büyük bir önem vermişler, bireyin ve toplumun ıslahı için eğitimi çok önemli bir sorumluluk olarak algılamışlardır. Bununla birlikte, öğretmenlik bir taraftan bilgisi ve becerisi olan herkesin gönüllü ve dini bir yükümlülük olarak yaptığı bir vazife iken, diğer taraftan bu görev aynı zamanda başka işlerden ayrılan bir meslek olarak da algılanmıştır (Dağ, Öymen, 1974).

İslam eğitim geleneğinde eğitim toplumun ihtiyaçları doğrultusunda insanlara eğitim veren ve çeşitli isimlerle anılan öğretmenler olmuştur. Bunlar, mahiyet itibarıyla aynı işi yapmakla birlikte, bilgilerine/niteliklerine, toplum içindeki konularına, eğitim verdikleri kişilere, mekanlara, eğitim verdikleri alanlara göre farklılık göstermiştir. Bunlardan okullarda yaygın olarak kullanılanlar; mu’allim, müeddib,

müdürristir. Bunların dışında eğitim verdikleri ihtisas alanlarına göre, fakih, kassas, şeyh, müktib (mükettip), kurrâ vb; hocalığa yükselme sürecinde, yardımcı eğitimciler olarak, kalfa (halife), mu'îd (asistan), müfid; hoca olduktan sonra saygı ve taltif amacıyla, üstad, âlim, molla, hoca vb. kavramlar kullanılmaya başlanmıştır (Çelebi, 1998, s. 172; Dağ, Öymen, 1974, s. 196-200; Aydın, 2001, s. 11; Aydın, 2016, s. 460).

Çocuklara, okuma-yazma, hesap, Kur'an okuma, temel dini bilgiler gibi konularda temel bilgilerin verildiği Küttaplarda öğretmenlik yapan eğitimciler "muallim" denilmiştir. Muallimler sosyal itibar, ekonomik imkân, ilmi nitelik bakımından daha düşük profilli kişiler olmuşlardır. Emeviler ve Abbasilerden itibaren yöneticiler, zenginler gibi seçkin zümre çocuklarına özel hocalar tutmaya başlamışlardır (Çelebi, 1998, s. 177). İşte, bu zümrenin çocuklarına belli uzmanlık alanlarında, daha üst düzey bilgi ve beceri eğitimi veren, onların eğitim ve gelişim sorumluluğunu üstlenen öğretmenlere ise "müeddib" denilmiştir. Muallimliğe göre, oldukça itibarlı olan Müeddiplik sonraki devirlerde de varlığını sürdürmüş, hatta "atabey"lik, ve "lalalık" gibi kurumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Camilerin aynı zamanda bir eğitim mekanı olması hasebiyle, buralarda "meclis'ül ilim" denilen halkalar oluşmaya başlamıştır. İşte bu halkalarda daha üst düzey ilimleri tedarik eden öğretmenlere "müdürris" denilmeye başlamıştır. Aynı zamanda alim kişilikleriyle öne çıkan bu öğretmenler, pek çok ilmin ve aynı zamanda fıkıh, kelam, tefsir, hadis vb. alanlarda ekollerin oluşmasına kaynaklık etmişlerdir. Selçuklular devrinde medreselerin İslam dünyasında öne çıkmaya başlamasıyla birlikte, bu kurumlarda öğretmenlik görevinin üstlenen kişilere de "ders veren" anlamında, "müdürris" denilmeye başlanmıştır (Baltacı, 1976, s. 26). Müdürrislik Osmanlı döneminde de en itibarlı mesleklerden olmuştur. Müdürrisliğe başlama, görevde yükselme vb. kriterleri hep var olmuştur. İsmi müdürris olsa da bunlar ilmi niteliği ve görev yaptığı medresenin düzeyine göre, ücretler alabilmişlerdir. Gerek medrese talebesi gerekse medresenin kendisi için müdürrisin kim ve ilmi niteliğinin ne olduğu her zaman önemli olmuştur. Zira bir öğrencinin hangi medreseden mezun olduğuna değil, müdürrislerinin kim olduğuna ya da başka bir ifadeyle hangi müdürrislerden icazet aldığına itibar edilmiştir (Unan, 2005). Bundan dolayı İslami geleneğe, talebeler için hoca/müdürris seçmek daha bir önemsenmiştir. Şunu da hatırlatmak gerekir ki, İslâm eğitim geleneğinde medresede eğitim gören talebelere yetenekli olanlar, aynı zamanda daha öğrenciyken, hocalık deneyimini de yaşamaya başlamaktaydılar. Bunlar müdürrislere eğitim sürecinde yardımcılık yapıp, dersleri arkadaşlarına müzakere, takrir ve tahlil ettiklerinden, hoca yardımcısı, asistan anlamında "mu'îd" ismiyle anılıyorlardı. Gerek mu'îdler gerekse müdürris olmayı düşünen medrese mezunları, mülazemet denilen siteme göre, belli şartları sağlamak koşuluyla müdürrisliğe geçirilirdi. Müdürrisler, hocalık yapmanın yanında isterlerse meşhur âlimlerin derslerine devam ederlerdi. Bu da ilim yolculuğu ve öğrenme konusunda öğrenci ile müdürris arasında kesin bir ayrımın olmadığını ve müdürrislerin hayatları boyunca ilim öğrenmeye yani talebeliğe devam ettiklerini gösteren dikkat çekici bir husustur.

İslam Eğitim Geleneğinde Öğrenciler

İslam eğitim geleneğinde öğrenciye, genellikle, "tâlib el-ilm" tamlamasının kısaltılmış şekli olan "talebe" denilmiştir. Bu kelime Arapçada, "ilim talep eden, ilim arayan", bunun için cehd ve gayret eden kimse anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu kelimenin zengin bir anlamı vardır ve bu haliyle Türkçe'deki "öğrenci" kelimesi ve Arapçadaki "tilmiz" kelimesi tam olarak "talebe" kelimesinin karşılığı değildir. Bunların dışında ilme yeni başlayanlar için "el- mübtedi", orta-üst düzeyde öğrenim alan bir öğrenciye "el müfid" ve daha yüksek dereceden bir öğrenime yönelen kimseye de "el- müntehi" dendiği bilinmektedir (Dağ-Öymen, 1974, s. 218).

İslam eğitim geleneğinde bir Müslümanın ilim serüveni aslında hiç bitmemektedir. Beşikten mezara kadar devam etmektedir. Bununla birlikte, bir çocuk genelde Anne-babasından hayata, dine ve ahlaka dair ilk bilgilerini almakta, sonra yaşı 4-5 civarına geldiğinde mahalledeki mektebe gitmekte (ki genelde bunlar cami ya da ona bitişik bir yerdir), burada muallimlerden hesap, Kur'an, temel dini bilgiler, okuma-yazma gibi bilgiler öğrenmekte, sonra eğer yetenekli ise hocasının teşvik ve yönlendirmesi ile ilim yolculuğuna devam etmektedir. Bu da ya bir bilgin ya da şeyhin/alimin halkasına girme, ya "rıhle" denilen ilim yolculuğuna çıkma, ya da yakınlarda bulunan ilim ve edep meclislerine katılma şeklinde olmaktadır. Bunların içinde en meşakkatli ve meşhur olanı ilim yolculuğuna çıkmadır. Henüz İslâm'ın ilk yıllarında birçok sahabe ilim yolculuğuna çıkmış, kimiler İslam'ı yaymak, kimileri gittikleri yerlerde yeni ilimleri öğrenmek için uzak diyarlara gitmişlerdir. Örneğin, Abdullah b. Ömer Medine'de, Abdullah b. Abbâs Mekke'de, Mu'âz b. Cebel Yemen'de, Ebû Musa el-Eş'arî Basra'da, Abdullah b. Mes'ûd Kûfe'de, Abdullah b. es-Sâmit ve Ebû ed-Derdâ Suriye'de, Abdullah b. Amr b. el-As Mısır'da ders vermişlerdir (Aydın, 2001,

s.62). Sonraki devirlerde de sadece hadisleri derlemek için değil aynı zamanda başka milletlerin dillerini, bilgilerinin öğrenmek gayesiyle de Müslüman alimler, talebeler uzak ülkelere seyahatler gerçekleştirmişler, adeta “balla yüklü arılar” gibi memleketlerine dönmüşlerdir (Çelebi,1996, s. 181).

İslam eğitim geleneğinde ilim yolcuları olan hoca ve talebelere pek çok imkân sağlanmıştır. Kalacak yer, giyecek elbise, yiyecek yemek, okuma-yazma için kitap, defte, kalem-mürekkep hatta burs bu imkânlardan bazılarıdır. Dolayısıyla öğrenciler yerine göre, bazen mescitlerde, bazen zaviyelerde bazen medreselerde, bazen bir alimin evinde kendileri gibi talebe olan arkadaşları ve hocaları ile kalabilmişlerdir. Durum böyle olunca bütün bu imkânlardan yararlanmanın ve birlikte yaşamının gerektirdiği talepler, nitelikler ve ahlaki bir takım ilkeler de her daim var olagelmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu konulara ilişkin bilgiler ortaya konacaktır.

İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmenlerin Nitelikleri ve Öğrencilerle İlişkileri

Öğretmenlik peygamberlerin mesleğidir. Aynı zamanda bu gelenekte, öğretmenlere peygamberlerin varisleri olarak bakılır. Dolayısıyla, genelde tüm peygamberlerin özelde Hz. Peygamberin tebliğ ve eğitim misyonunu sürdüren öğretmenlerin bu konunun farkında olmaları, ilmin şerefini korumaları ve bir takım niteliklere sahip olmaları hep vurgulanmıştır (Aydın, 2016, s. 466-467). İslam eğitim klasiklerinde öğretmenlerin sahip olmaları gereken niteliklere dair pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerde öne çıkan hususlar en temelde; a) dindarlık; inanç, amel, ahlak, b) ilim/bilgi, c) becerilerle ilgilidir, denebilir. Bir öğretmenin iman esaslarını eksiksiz kabul eden, ibadetlerini hakkıyla gerçekleştiren, Kur’an ve Peygamber ahlakıyla ahlaklanan, konu alanı bilgisi, genel kültür bilgisi, adabı muāsereti ve öğretmenlik bilgi ve becerisiyle donanık olan bir kişi olması talep edilmiştir. Çalışmanın da amacına uygun olarak biz burada konunun ahlaki boyutuna değinmekle yetineceğiz.

İslam ilim literatüründeki eserlerin konuyla ilgili olarak dikkat çektikleri bir husus öğretmenin ilmiyle, yaşantısıyla, ahlakıyla ve davranışlarıyla hem çevresine hem öğrencilerine örnek olmasıdır. Örneğin İbn Sina’ya göre, eğitimci önce kendini eğitmelidir. Çünkü o davranışları ile öğrencisine örnektir. Bunun içinde şahsiyetini (nefsini) tanımalı ve terbiye etmelidir (Dodurgalı, 2016, s. 209-211). Aynı şekilde, ayet ve hadislerde açıkça vurgulandığı gibi, bir Müslümanın ve dahi hocanın iman, amel, ahlak bütünlüğüne sahip olması son derece önemlidir. Örneğin, Gazali, “Hocanın bildiği ve öğrettiği ile amel etmesi lâzımdır. İşi sözünü yalanlamamalıdır.” der. O’na göre, “Mürşid nakkaş, öğrenci ise nakış yeridir. Nakkaş anlattığı bilgileri kendi özüne nakşetmeden öğrenciye de nakş edemez. Diğer bir benzetme ile hoca ağaç, talebe ise gölge gibidir. Ağaç eğri olunca gölgesi de doğru çıkmaz” (Gazali, 1993, s. 139-147).

Öğretmen-öğrenci ilişkilerinde öne çıkarılan hususlardan birisi de ilmin gayesi ile ilgilidir. İslam ilim geleneğinde öğretmen ve öğrenciler aynı yolun yoldaşı ve karındaşı sayılırlar. Onların yöneldikleri yol, en temelde Allah rızasını kazanmaktır. Bu konuda Gazali, şunları söyler: “İlim yolcusuna düşen sâhib-i şeriat Peygamber Efendimiz’e uymaktır. O bir ilmi öğretme karşılığında ücret istememeli, hatta talebeden mükafat ve dahi teşekkür bile beklememelidir. Öğrettiğini ancak Allah için öğretmeli ve gayesi Allah’u Teâlâ’ya ulaşmak olmalıdır” (Gazâlî, 1993, s. 139-147). Taşköprülü-zâde de alimin/öğretmenin, her daim gözeteceği temel ilkenin ve ilk vazifenin, Allah’ın rızasını kazanmak, onun emir ve nehiyelerine uygun yaşamak, ilmi yaymak ve toplumu irşad etmek suretiyle, toplumdaki alimlerin artması, cahillerin, sefihlerin azalması için çaba sarf etmek olduğunu vurgular (Korkmaz, 2016, s. 563). Bunun açılımı olarak dile getirilen hususlar ise gerek öğretmenin gerekse öğrencilerin makam, mevki, para kazanma, şan, şeref, şöhet elde etme, diploma vb. için değil de sadece ve sadece Allah’ı tanıyarak, başta kendi nefsinin ıslah edip, ahlaki bakımdan gelişerek ve çevresindeki insanlara faydalı olarak bu yolda kalabilmektir. Dolayısıyla öğretmen ve öğrencileri arasındaki ilişkileri belirleyen ilkelerden birisi geçici, günü birlik, dünyalık menfaatler elde etmek değil, ilimle yükselmek ve yücelmek, çevresindekilerin daha iyi insanlar olmaları, yani toplumun ıslah olması için çaba sarf etmektir. Zira bu anlayışa göre, “bir kişinin eliyle bir insanın kötülüklerden kurtulması, ıslah olup, hayır yoluna girmesi, dünya ve içindeki her şeyden değerlidir”.

Bir başka meşhur İslam eğitimcisi olan Kabisi ise yine diğer alimler gibi, eğitimde öğretmeni baba konumuna oturtur. Temelde sevgi ve şefkati önermekle birlikte, tebessümü, laubaliliği, aşırı yumuşaklığı tavsiye etmez. Gerektiğinde hocanın yüzünü ekşitmesinin ve sert bir tavır takınmasının da uygun olacağını belirtir (Akyürek, 2016, s. 146-147). Yine Farabi de, öğretmenin öğrencilerine karşı davranışlarının ne çok sert ne de aşırı yumuşak olmaması gerektiğini vurgular. O’na göre şiddet, baskı, öğrencinin hocasına karşı kin ve nefret duymasına yol acar. Hocanın aşırı derecede yumuşak davranışları da, öğrencinin onu hafife almasına, şahsına ve bilgisine karşı güveninin sarsılmasına sebep olur (Dam, 2016, s. 67).

Gazali ve Taşköprülü zade gibi alimlerin dikkat çektikleri bir başka husus da talebenin terbiyesinde izlenecek yolla ilgilidir. Buna göre, öğretmen talebede gördüğü eksiklikleri, kusur ve hataları doğrudan doğruya söyleyerek, onun yüzüne vurarak, tahkir ederek, azarlayarak değil, ima ederek, işaret ederek, kinaye ederek, merhametle ve yumuşaklıkla ifade etmektir. Zira, hataları açıkça söylemek, azarlayıp kızmak, tahkir etmek talebenin haya perdesini yırtar. Hata yapan kişiye kötülük yapma cesareti verir. Kendisini görmeyenlerin olduğu yerde aynı kötülükleri yapmaya yöneltebilir (Çelikel, 2016, s. 305; Korkmaz, 2016, s. 595).

İbn Cema da öğrenciyle iletişim sürecinde izlenmesi gereken yolla ilgili olarak, şunları söyler: “Söz gelişi, bir öğrenci işaretle, ima ile gerekli mesajı alacaksa, öğretmen herkesin içinde öğrenciyi açıkça uyardırmamalıdır. Yine öğretmen, ders sonunda öğrencilerin anlayıp anlamadıklarını öğrenmek istediğinde, “Anladın mı?” sorusuna hiç çekinmeden “evet” veya “hayır” diyebileceğini kesinlikle bildiği öğrenciye böyle sorabilir. Aksi takdirde böyle sormamalı, problem ortaya atarak, bilgiyi yoklamayı tercih etmemelidir. Öğrenci ile ilgili bir problem varsa, gerektiğinde hoca öğrencinin evine gitmekten çekinmemelidir. Ancak normal durumlarda bunu yapması pek önerilmez. Zira bu ilmin ve alimin itibarını düşürür (Aydın, 2016, s. 462).

Her ne kadar, Yusuf Has Hacip, Kabisi, Kınalızade gibi kim bilginler, belli kayıtlar ölçüsünde, dayacağı bir terbiye aracı gibi görseler de (Kaya, 2016:281-282), pek çok eserde vurgulanan ve adeta temel bir ilke haline gelen bir diğer husus ise, hocanın talebesini kendi evladı gibi görmesi, ona sevgi, şefkat ve merhametle davranmasıdır. “Ta’limü’l-Müte’allim” adlı meşhur eserin sahibi Hokand’lı Zernüci öğretmen nitelikleri arasında bilgili, takva sahibi, güzel ahlak sahibi ve tecrübe sahibi olmanın yanında talebeye sevgi ve şefkat göstermeyi de vurgular (ez- Zernuci, 2011, s. 7-9; Tetik, 2016, s. 319-321). Aynı vurgular, Farabi, İbn Haldun, Mevlana gibi alimlerin fikirlerinde de dikkat çeker. Örneğin, Mevlana’ya göre, öğretmen gönül ehli, yumuşak kalpli, olgunlaştırıcı, aydınlatıcı, yüceltici, sabırlı, affedici olmalıdır (Usta, 2016, s. 399-406). İbni Haldun, dayacağın öğrencin ilme ve öğrenmeye karşı istek ve neşesini yok edeceğini, onu tembelleğe, yalancılığa, riyakârlığa ve ikiyüzlülüğe teşvik edeceğini söyler, bu davranışların zamanla öğrencide kötü bir karakter ve ahlak oluşturacağına, hatta iyiliğe değil kötülüğe yönelteceğine dikkate çeker (Köylü, 2016, s. 529).

İslam eğitim geleneğinde hocanın nitelikleri anlatılırken, hoca-öğrenci ilişkisi bağlamına sıkça dile getirilen hususlardan birisi de hocanın öğrencini tanımasıdır. Zira bir hocanın talebesini tanımadan, onun özelliklerini, ilgi, istidat ve beklentileri öğrenmeden ona ders vermesi, zorlu ilim yolculuğunda ona rota çizmesi ve onu ulvi gayelere yükseltmesi mümkün değildir (Aydın, 2016, s. 466-467; Korkmaz, 2016, s. 572). Aynı şekilde, hoca öğrencinin özelliğine göre, program hazırlamalı, onun kaldıramayacağı ilimleri ona öğretmemeli, ilimlerin zahiri manalarını ona öğretmeden gizli taraflarını ona vermemelidir. Gazali’ye göre öğretmen talebenin aklının ermeyeceği veya kalbine usanç getiren yahut aklını çok zorlayan konuları, derste tekrar edip durmamalıdır. Öğretmen sanatında Hz. Peygamberin tavsiye ve davranışlarını esas almalıdır (Çelikel, 2016, s. 303).

İslam Eğitim Geleneğinde Öğrencilerin Nitelikleri ve Öğretmenleri İle İlişkileri

Daha önce ifade edildiği üzere, aslında öğrenci de öğretmenle aynı yola girmiş, aynı meşakkatleri çekmeye karar vermiş, ilimle yükselmeyi kendine hedef koymuş ilim yolcusudur. Dolayısıyla İslam eğitim literatüründe aslında hoca için söylenenleri çoğu öğrenciler için de geçerlidir.

İslam eğitim geleneğinde pek çok eserde Gazalinin görüşlerine atıf yapılır. O “İhya” adlı kitabında öğrencide bulunması gereken vasıflar konusunda dikkat çekici bilgiler vermiştir. Buna göre, ilim yoluna girecek olan veya giren talebe her şeyden evvel, kalbini bütün fena davranışlardan ve kötü vasıflardan temizlemelidir (Gazâlî, 1993, s. 125-136). Aynı tespit onun yüzyıllar sonra takipçisi olan Taşköprülü-zade de geçer. Buna göre, “kalp nazargah-ı ilahidir.” Dolayısıyla nasıl ki Hz. peygamber köpeklerin olduğu eve melek giremez demişse, manevi anlamda köpeklerin yani kötü huyların davranışların yerleştiği bir kalbe de ilim gibi değerli bir varlık giremez (Korkmaz, 2016, s. 587). Yine bu eserlerde öğrencinin dünya ile, fazla yeme, içme ile alakasını kesmesi, kendisini ilme vermesi istenir. Talebe dünyalık için ilimle uğraşmamalı, ilmin değerini yüceltmeli ve Allah rızası için meşgul olmalıdır.

Bu gelenekte, talebeye düşen görevlerden birisi de hasebi, nesebi pak, takva ve vera sahibi olduğu aşıkâr, ilimden başka meşguliyetleri olmayan, hep güzel ve faydalı konuşan, insanlar arasında bütün bu özellikleriyle bilinen meşhur bir üstat (hoca) seçmektir. Zira ilim talebesinin kendisinden önce hocasına bakarlar. Eğer hocası gerçekten alim bir kişi ise, talebenin de bu konuda bir yetkinliğinin olduğu düşünülür.

Dolayısıyla, talebe, ilmiyle amil, herkesçe meşhur kabul edilen üstad bulduğunda, kendini onun yönlendirmesine bırakmalı, hastanın doktorunun tedavi usulüne riayet ettiği gibi, talebe de hocasının ilim öğretme usulüne karışmamalıdır. Talebe hocasının yanında toprak gibi olmalı, üzerine ne kadar yağmur yağarsa onu boşa götürmemeli, içine çekmelidir. Bu yolda hocasında hata, kusur aramamalıdır. Onun bir sözünü yanlış görse bile, bunu hayra yormalı, hocasının sözüne uymalı, yoluna devam etmelidir. Zira yolda yürüyen kimse, kendisine yol gösteren kişinin hata ettiğini zannetse de gittiği yol doğru ve selamettedir (Korkmaz, 2018, s. 310). Belki de bir süre sonra onun sorun gördüğü bu durum açıklığa kavuşacaktır.

Bu konuda yazılmış eserlerde öğrencinin öğretmenine karşı nasıl davranması gerektiği hususunda da detaylı bilgiler verilir. Örneğin, İbn Cemâ'a göre "öğrenci, öğretmene son derece saygılı olmalı; saygı anlayışının gereği olarak onun hoşnutluğunu elde etmeye çalışmalıdır. Hocası için göstereceği zilletin izzet, onu saymanın övünç vesilesi, ona karşı mütevazı olmanın da yükselmek olduğunu bilmelidir. Öğretmenin şefkatli, sevecen, ilgili tutumu karşısında öğrenci şımarıp saygıda kusur anlamına gelecek tutum ve davranış sergilememeli, onun sevecenliğini istismar etmemelidir. Öğrenci, öğretmenine saygısının gereği olarak, onun karşısına tertemiz, giyim kuşama düzgün çıkmalı; onun huzurunda sesini yükseltmemeli, meclislerde veya yürürken saygısını gösteren biçimde davranışına dikkat etmelidir. Öğretmenine olan saygısı, öğrencinin onunla konuşmasına, hitabına bile yansımalıdır. Ona incelik ve nezaketle hitap etmeli, ona saygıyla bağdaşmayacak sözler söylememelidir. Öğrenci, öğretmenine "sen" diye hitap etmemeli, "Efendim", "Üstadım", "öğretmenim" gibi saygı ve sevgisini belirten ifadeler kullanmalıdır. Onu kendisinin bulunmadığı yerde bile ismiyle değil de, ona saygısını gösteren sözlerle anmalı, gybetinin yapılmasını kabul etmemeli, şayet bunu önleyemezse o meclisten ayrılmalıdır. Öğrenci öğretmenini, daima hayırla anmalı, ona dua etmelidir. Hatta öğrenci, öğretmenine saygısı gereği, onun neslini, akrabalarını ve sevenlerini de gözetmelidir" (Aydın, 2016, s. 469).

Bir başka eğitimci olan Zernuci'ye göre de öğrenci hocasının önünde yürümemeli, hocanın makamında (bugünkü tabirle kürsüde) oturmamalı, hocanın yanında, izin alarak konuşmalı ve sözü gereğinden fazla uzatmamalı, hocasına bıktırıcı sorular sormamalı, onun da dinlenmeye ihtiyacı olduğunu düşünerek istirahat zamanlarında onu rahatsız etmemeli, hocası çıkana kadar onu sabırla beklemelidir (ez-Zernuci, 2011, s. 10-12). Yine O, İmam Şafii'nin hocasının huzurunda iken sesini iştirip de rahatsız olur düşüncesiyle kitap sayfalarını dahi yavaş yavaş çevirdiği bilgisini bize aktararak, öğrencinin hocasını bin kere dinlemiş olsa bile, ilk günkü gibi saygılı ve ciddi bir şekilde onun dersini dinlemesi gerektiğini aktarır (ez-Zernûcî, 2011, s. 12).

Büyük düşünür Mevlana da, öğretmen-öğrenci ilişkisin bal ile sütün ilişkisi şeklinde açıklar. Ona göre bal ile sütün birleşiminde, bal nasıl sütün içinde eriyip, orada yeni bir anlam kazanırsa, öğrenci de öğretmeni ile böyle bir ilişki içinde olmalıdır. Mevlânâ, öğretmen öğrenci arasındaki ilişkiyi bir alış verişe benzetir. Buna göre, "Sirke verirsin şeker alırsın; boncuk verirsin inci alırsın; sürme verirsin görüş elde edersin, pek hoştur bu alışverişte bulunmak!" Buna göre, öğretmen gerçekleştirdiği eğitim süreci ile öğrencinin değersiz yönlerini bile değere çevirir. Onu yüceltir. Halk nazarında itibarlı hale getirir. O, bütün bu süreci peygamberin ahlakını kazandırmak olarak da görür (Usta, 2016, s. 92-93).

İslam ilim geleneğindeki yaygın anlayışa göre, hocaya yapılan saygısızlık ilme ve ilmin sahibi olan Allaha karşı yapılan saygısızlık anlamına gelmektedir. Dolayısıyla hocaya gösterilen saygı, ilme ve dolayısıyla da Allaha saygı anlamına gelmektedir. Buna göre, hocasını gücendiren, onun kalbini kıran veya onun gönlüne giremeyen bir öğrenci ondan tam olarak istifade edemez ve ilmin bereketinden mahrum olur.

Sonuç

Ebeveynlerin ve yetişkinlerin çocuklarını eğittikleri, kendi bilgi, beceri, değer, gelenek ve kültürlerini yeni kuşaklara aktardıkları gerçeği göz önüne alındığında, öğretmenlik ve öğrenciliğin insanlık tarihiyle yaşıt olduğu söylenebilir. Bununla birlikte hemen her toplumda öğretmenlik konusunda daha profesyonel olarak bu mesleği yapanlar da olmuştur. Eski Türklerde de anne-babalar çocuklarını eğitmekle birlikte, "şaman" ya da "kam" denilen ve toplumda bilge sayılan kişilerin bireyleri ve toplumu eğitici rollerinin olduğu bilinmektedir. İslamiyet'in gelmesi ve bu Türklerin bu dinle tanışmasından sonra ise eğitim konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır.

İslam dinin ilmi, öğrenmeyi ve öğretmeyi teşvik etmesi, hatta Müslümanlara bunu farz bir ibadet olarak bildirmesi bu konuda hemen herkesin seferber olmasına zemin hazırlamıştır. Hz. Peygamberin kendini aynı zamanda bir muallim olarak tanımlaması ve bunu hayatında uygulaması, Mescid-i Nebi ve Suffa gibi kurumlarda talebe yetiştirmesi, sonraki devirler için de örneklik teşkil etmiştir. Dolayısıyla

Müslümanlar da fethettikleri ve yolculuk yaptıkları hemen her yer de mescit ve mektep başta olmak üzere eğitim kurumları inşa etmişler, buralarda ilim halkaları oluşturmuşlardır. Selçuklular devrinde medreselerin kurumsal bir yapı olarak ortaya çıkması ve yaygınlaşması bu geleneğin en önemli ve asırlarca iz bırakan bir halkasını oluşturmuştur.

İslam eğitim geleneğinde ilim yoluna giren öğretmen ve öğrenciler peygamberlik mesleğini sürdüren, onun yoluna giren ve onun mirasına talip olan kişiler olarak algılanmışlar, dolayısıyla gerek nitelik, gerek yaşantı gerekse birbiriyle ve toplumla ilişkiler bakımından onun ahlakıyla ahlaklanması gereken kişiler olarak algılanmışlardır. Bu anlamda öğretmen ve öğrencilerin sağlam itikatl, ibadetleri ve ahlakı tam, Allah rızası gibi ulvi gayelere yönelen ve topluma örnek ve rehber olan kişiler olmaları istenmiştir. Bunun bir gereği olarak, onların öğretmen ve öğrenci ilişkilerinde de bir takım ahlaki ilkelere dikkat etmeleri talep edilmiştir.

Öğretmenlerin talebelerini evladı gibi görmeleri, onları tanımaları, onların yeteneklerine en uygun programı tavsiye etmeleri, onların kişiliklerine saygı göstermeleri, onları eğitirken, bağırıp, kızmak, toplum içinde kınamak yerine, sevgi ve merhametle muamele etmeleri, aşırı disiplin, gevşeklik vb.den uzak durmaları bu ilkelerden bazılarıdır. Aynı şekilde öğrencilerin de hocalarını seçerken titiz davranmaları, ancak bu seçimi yaptıktan sonra, hocalarına tam bir saygı göstermeleri, her daim ona nezaketle davranmaları, onu hayır dua ile anmaları, derslerine ilk günkü gibi azim ve gayretle çalışmaları, hocalarını bir baba, hatta ondan öte bilerek, onun rehberliğine bağlanmaları bunlardan sadece bazılarıdır.

Sonuç olarak, İslam ilim geleneğinde öğretmen ve öğrenci ilişkilerinin insanı merkeze alan, onun bireyselliğini ve gelişimini önceleyen, en temelde, saygı ve sevgi ilkesine dayanan bir felsefeye dayandığı savunulabilir. Bu anlamda öğretmen ve öğrenci ilişkilerinin yıprandığı, hatta bu ilişkilerin not, hediye, puan gibi maddi ve şekilsel unsurlardan ibaret kaldığı günümüzde geleneğimizdeki öğretmen ve öğrenci ilişkilerinden öğreneceğimiz ve kendimizi sorgulayacağımız önemli hususların olduğu aşikardır.

Kaynakça

- Akyürek, S. (2016). Kabisi. İçinde M. Köylü ve A. Koç (Edt.), *Klasik İslam eğitimcileri*. (ss.125-158). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Akyüz, Y. (2012). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aydın, M. Ş. (1998). "Eğitim tarihi araştırmaları üzerine notlar", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (5), 83-98.
- Aydın, M. Ş. (2001). "İslam eğitim geleneğinde öğretmenlik", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (11), 59-74.
- Aydın, M. Ş. (2016). İbn Cema. , İçinde M. Köylü ve A. Koç (Edt.), *Klasik İslam eğitimcileri*. (ss.444-471). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. asırlarda Osmanlı medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası.
- Çelebi, A. (1998). *İslâm'da eğitim-öğretim tarihi* (Çev: A. Yardım). İstanbul: Damla Yayınları.
- Çelikel, B. (2016). Gazali. İçinde M. Köylü ve A. Koç (Edt.), *Klasik İslam eğitimcileri*. (ss. 287-300). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Dağ, M.ve Öymen, R (1974). *İslâm eğitim tarihi*. Ankara: MEB Yayınları.
- Dam, H. (2016). Farabi. İçinde M. Köylü ve A. Koç (Edt.), *Klasik İslam eğitimcileri*. (ss. 38-97). İstanbul: Rağbet Yayınları.38-97.
- Dodurgah, A. (2016). İbn Sina. İçinde M. Köylü ve A. Koç (Edt.), *Klasik İslam eğitimcileri*. (ss. 209-211). İstanbul: Rağbet Yayınları.209-211.
- El-Gazali, (1993). *İhya-i ulumu'd-din*. (Trc: A. Arslan). İstanbul: Sentez Yayınları.
- Er, H. (2016). Kınalızade Ali Efendi. İçinde M. Köylü ve A. Koç (Edt.), *Klasik İslam eğitimcileri*. (ss. 605-624). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Ez-Zernuci, B. (2011). *Talim'ul müteallim*. (Çev. Y. V. Yavuz). İstanbul: Feyiz Yayınları.
- Hali, S. ve Rencüzoğulları S. (2017). "İslamiyet öncesi dönemde Türklerde eğitim", *21. yüzyılda eğitim ve toplum Dergisi*, 6 (17), 425-437.
- Kaya, U. (2016). Yusuf Has Hacip. İçinde M. Köylü ve A. Koç (Edt.), *Klasik İslam eğitimcileri*. (ss. 256-286). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Korkmaz, M. (2016). Taşköprülü-zade. İçinde M. Köylü ve A. Koç (Edt.), *Klasik İslam eğitimcileri*. (ss. 555-604). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Korkmaz, M. (2018). "Taşköprülü-zade'ye göre öğretmenlik ve öğrencilik ahlakı" *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 297-318.
- Köylü, M. (2016). İbn Haldun. İçinde M. Köylü ve A. Koç (Edt.), *Klasik İslam eğitimcileri*. (ss. 515-540). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Özkan, S. (2008). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Nobel Kitap Dağıtım.
- Taşgönlü, A., (2010). Talas Savaşı. *Diyanet İslam ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (39), 501.
- Tetik, H. (2016). Zernuci. İçinde M. Köylü ve A. Koç (Edt.), *Klasik İslam eğitimcileri*. (ss.319-331). İstanbul: Rağbet Yayınları.

- Unan, F. (2005). Klâsik dönem Osmanlı medreselerinde eğitim üzerine yapılmış çalışmalara dair bir bibliyografya denemesi. *Dıvân İlmî Araştırmalar Dergisi*, 18(1), 79-114. <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/academicarticles.html> (12.09.2018 tarihinde alındı.)
- Usta, M. (2016). Mevlana. İçinde M. Köylü ve A. Koç (Edt.), *Klasik İslam eğitimcileri*. (ss.381-420). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Ünalın, S. ve Öztürk, H. (2008). “İslamiyet’ten önce Türkler’ de eğitim ve öğretim”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 89–109.

EXTENDED ABSTRACT

Developments in science and technology have deeply affected the field of education as well as other areas. Owing to these developments, educational environments have been re-organized, new educational tools have been used, new learning and teaching theories and educational models have been tested, and some concepts such as “active learning”, “smart classroom,” “technology supported education,” have been highlighted today.

Despite all of these technological developments and trials, the problems of quality in educational process have been continued to be discussed. Again, relationship between teacher and student, their roles and responsibilities have gained a different dimension comparing with the past, the nature of these relationships and the erosion in the world of values placed on their bases have become one of these issues questioned frequently today.

For the process of education in general and relationship between teacher and student in particular have been far from an existential form of relationship which are internalized values. The reason of this, means has been replaced by purpose. At this point, we have to query again the process of education such as schools, curriculums, aims, means, methods, environments, the roles of teachers and students.

Thus, in this questioning, there is a need for recalling the ideas and values that have influenced various societies and states for a long time in history, but they have been forgotten in our day, indeed, they have are not old as well as contemporary thoughts. There are numerous examples about this matter in Turkish-Islamic tradition which has been influential in a wide geographical area and left permanent signs particularly on Islamic societies. The situation of teachers and students, their roles, and the moral dimensions of relationship between teacher and student in the science tradition of Seljuks and Ottoman and discussing those ideas can provide a great contributions today’s educators.

In this context, this article gives brief information about the position of teacher and student and their roles in the tradition of Islamic education, and then it emphasizes the moral dimensions of relationship between teachers and students.

This paper based on the literature analysis. And we will try to investigate within the framework of the views of the scholars such as Farabi, Ibn Sina, Maverdi, Yusuf Has Hacib, Ghazali, Mevlana, Ibn Khaldun, Taşköprülü-zâde, Kinalizade and the some works written about them and basic sources about pedagogy. For example, how they approach to the education (teachers, students, curriculums, aims, methods, environments, etc.), and how they give position to the teacher and student, how they see the relationship between the teacher and student. We’ll also will try to understand the principles that they care about and we’ll compare these principles with the existing education ethics.

Some of these results of the study as follow: Education of children in Turkish-Islamic educational tradition was accepted as a basic task of parents. However, being teacher and studentship were always seen as a valuable profession and a style of living. For the religion of Islam has accepted teaching and learning as worship. In Islamic educational tradition, both teachers and students were provided many opportunities and facilities such as accommodations, clothing, food, books, notebooks, pen-ink, scholarship and others. The qualifications, duties and roles of teachers and students were explained in detail in the tradition of Turkish-Islamic education. In addition, the ethics of teaching and learning was accepted as a field of basic subject and perceived as a prerequisite condition for obtaining knowledge in this tradition.

In this tradition, both teachers and students were accepted as the heirs of prophets. For it is emphasized that both teachers and students should have good morality, establish honest and intimate relationship with each other, believe in Allah, perform their religious duties and be beneficial for the society.

In order to achieve this; teachers must first educate themselves and then their students. In addition, teacher should love his student as his own child, recognize him, give value him, practice a program that suits best his physical, spiritual and intellectual development and lastly be a model and guide for his student.

In addition, students should be careful for choosing their teachers, accept them as their fathers, be respectful always for their teachers, pray for them and do their courses as their best. Further, the student should wear clean and well dress, not speak loudly to his teacher and speak just by permission. For according to the tradition of Islamic education, not respecting to teacher means disrespect for knowledge and the true owner of it. Thus, a student who distresses his teacher, breaks his heart or not love his teacher cannot take advantage from his teacher fully and lacks the abundance of learning.

Vurun Kahpeye ve Cemile Bağlamında Tip ve Karakterlerin Karşılaştırılmalı İncelemesi

Kemal GÖZ¹

Öz

Bu çalışmada Halide Edip Adıvar'ın kaleme aldığı "Vurun Kahpeye" adlı roman "olumlu kahramanlar, belirtik ve örtük hakikat, kahramanın iç dünyasının açılımı ve yazarın eserine uzaklığı" açılarından ele alınmış ve bu süreçte eser Cengiz Aytmatov tarafından kaleme alınan "Cemile" adlı romanla karşılaştırılmıştır. Aynı zamanda "olumlu kahramanlar" başlığı altında Özbek ve Kırgız edebiyatından da örnekler vererek Türk edebiyatında tip olarak tanımlanan terim ile olumlu kahraman olarak tanımlanan terim arasındaki farklar üzerinde durulmuştur. Kahramanın iç dünyasının açılımı ile ilgili karşılaştırmalı olarak verilen örnekler vasıtasıyla yapılan karşılaştırmalarda ise ilkesel olarak doğru olanın ne olduğu araştırılmıştır. "Yazarın eserine uzaklığı" konusu da irdelenerek karşılaştırması yapılan romanlar arasında sanatsal olarak bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca makalede Halide Edip Adıvar'ın oluşturmaya çalıştığı varsayılan kolektif bellek üzerinde de durularak eserin bu yüzden "belirtik hakikate" yakın bir çizgide kaleme alındığı üzerinde durulmuş ve "Vurun Kahpeye" adlı eserin sanat değeri açısından bir yargıya varmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vurun Kahpeye, Halide Edip Adıvar, Olumlu Kahramanlar, Zoşenko, Aytmatov, Jdanov

Type and Character Analysis and Comparison With Regard to "Vurun Kahpeye" and "Cemile"

Abstract

In this study the novel called "Vurun Kahpeye" which was written by Halide Edip Adıvar, was emphasized in terms of positive characters, obvious and implicit reality, evolution of the inside world of the character and the distance of the writer to novel and in this process it was compared with the novel called "Cemile" which was written by Cengiz Aytmatov. At the some time the differences between the term which is defined as type and the term which is defined as positive character in Turkish literature giving examples from Uzbek and Kyrgyz literatures under the title of positive characters, were emphasized. Through the comparative examples and comparisons the question of principal truth was investigated in the character's inside world. An artistic evaluation was made among the evaluated novels by examining the subject of the distance of the writer to novel. Also, in the article the collective memory which was supposed to be formed by Halide Edip Adıvar was emphasized because of this the novel was reality and it was tried to pass judgment on the artistic value of the novel called "Vurun Kahpeye".

Key Words: Vurun Kahpeye, Halide Edip Adıvar, Cengiz Aytmatov, Positive Characters, Jdanov, Zoşenko

Atıf İçin / Please Cite As:

Göz, K. (2020). Vurun Kahpeye ve Cemile bağlamında tip ve karakterlerin karşılaştırmalı incelemesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 539-551.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.06.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, kemalgoz@kmu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4768-6604

Giriş

Çağdaş Türk edebiyatı incelemelerinde olumlu kahramanlar terimi kullanılmamaktadır. Bu terim daha çok Sovyetler Birliği bünyesinde teşekkül eden edebiyatlarda meydana getirilen eserleri tenkit ederken ve incelerken kullanılır. Olumlu kahramanlar, Sovyetler Birliği edebiyatında esasında bilinçli olarak teşekkül ettirilmiştir. Bu kahramanlar toplumun her yönüyle örnek olarak kabul edebileceği, Sovyetlerin ortaya koyduğu ülküler doğrultusunda toplumu da arkasından götürebilecek kadar sağlam bir kişiliği olan, tek yönlü yalınkat kahramanlardır. Bunlar hem fiziksel olarak hem de ruhsal açıdan son derece mükemmel özelliklerle donatılmış yalınkatlar oldukları için yaşadıkları kurmaca dünyalarda bu kahramanların fizikî ya da ruhî açıdan bir eksikliklerine tesadüf etmek 1960'lı yıllara kadar neredeyse mümkün olmamıştır.

Kurmaca Dünyalardaki Tip ve Olumlu Kahramanlar Arasındaki Farklar

Esasında kurmaca dünyalarda sürekli olarak yapılagelen tip-karakter ayırımında olumlu kahramanları “tip” olarak tarif etmek toplumcu gerçekçi edebiyat mantığı ile teşekkül ettirilmeyen diğer edebiyatlarda “tip” şeklinde tarif edilen diğer kurmaca dünya kişileri ile karışmalarına neden olabilir. Olumlu kahramanlar anladığımız manada “tip” olmadıkları gibi “karakter” de değildir. Karakter ve tip kavramlarının açıklanması ile “olumlu kahramanların” bunlardan ayrılan özelliklerine temas etmek gerekmektedir.

Kurmaca dünyalardaki karakterlerin bir farklılığa sahip olması, bir derinliğe ulaşması gerekir. Karakter ne yapacağı tahmin edilemeyen zaman zaman okuru şaşırtabilecek kısacası karakter sahibi kişilerdir (Karataş, 2018, s. 183). Tipler ise kendi benliklerinin dışındaki değerleri temsil ederler. Genel toplumsal özelliklerle donatılmış, içsel gelişim ve değişimlerinden çok söz edilmeyen, daha çok dıştan görünüşleriyle ele alınan kurmaca dünya kişileridir (Belge, 1998, s. 21-22).

Yukarıda tarifi yapılan “karakter” ve “tip” temel alındığında olumlu kahramanların iki tarife de uyamadıkları görülmektedir. Tip tanımında yapılan “kendi benliklerinin dışındaki değerleri temsil ederler” tarifi “olumlu kahramanları” anlatmaya yetmemektedir. Çünkü olumlu kahramanlar müstesna kişiliklerdir ve iyi yönde oluşturulmuş birçok farklı özellikleri ile toplumcu gerçekçi edebiyatın yüzünü topluma dönmüş askerleridir. Yine yukarıda yapılan karakter tanımındaki “karakter ne yapacağı tahmin edilemeyen zaman zaman okuru şaşırtabilecek kısacası karakter sahibi kişilerdir” değerlendirmesi de “olumlu kahramanlar” için söylenemez. Çünkü bir “olumlu kahramanın” ne yapacağı bellidir. Daha en baştan yazar tarafından oluşturulma amacı toplumdaki ya üretim araçlarını ıslah etmek (bir kolhozda üstün gayretle çalışarak diğer çiftçilere örnek olmak) ya eğitimin ışığını o ışığın hiç gitmediği yerlere götürerek gece gündüz çalışmak ya da halklar arası kardeşliğin simgesi olmaktır vs.

Diğer taraftan kurmaca dünya “tipleri”, “olumlu kahramanlar” gibi kurmaca dünyanın merkezinde yer almazlar. Toplumcu gerçekçi edebiyatta olay örgüsü “olumlu kahramanların” etrafında şekillenir ve gelişirken “tipler” için böyle bir iddiada bulunmak imkânsızdır. “Olumlu kahramanlar” bir ideayı yerine getirmek için var edilmişlerken “tiplerin” bir ideası yoktur. “Tipler” olay örgüsü içerisinde belirli bir görevi yerine getirirler ve olay örgüsünün merkezinden uzakta dururlar. “Olumlu kahramanların” ise önlerinde yazar tarafından konulmuş olan bir amaçları vardır, esasında bu amaç aynı zamanda yazarın da amacıdır. Fakat “tipler” kurmaca dünyanın merkezinden uzak oldukları için ve oluşturulma gerekleri farklı olduğundan dolayı olay örgüsünün üzerine yoğunlaştığı amaçtan uzaktadırlar. Tiplerin farklı özellikleri olabilir. Kel, kısa boylu, içkici ya da hırsız vb. özelliklerin hepsini ya da bir kısmını üzerinde toplayabilirler. Ancak bir olumlu kahraman örnek bir güzelliğe, imrenilecek bir erdeme ve şaşılacak düzeyde ulvi bir ahlaka sahip olmak zorundadır. Çünkü önüne konulan kutsal amaca ancak bu özellikleri sayesinde ulaşması mümkündür.

Olumlu Kahramanların İlk Örnekleri

Olumlu Kahramanların ön belirtilerini ve toplumcu gerçekçi edebiyatın esaslarına ilk tesadüf edilen yer Platon’un “Devlet” adlı eseridir. Platon’un hocası Sokrates ve Glaukon’un bir devletin nasıl kurulabileceği ve toplumu oluşturan dinamikler üzerine girdikleri diyalogda Sokrates ilk olarak insan olgusu üzerinde durur ve devleti ayakta tutacak olan insan tipinin nasıl olması ve nasıl yetiştirilmesi gerektiğine dair bazı varsayımlar ileri sürer.

Kültürel hafızanın önemini bilen ve kuracağı devletin zemini olarak insanı seçen Sokrates, kurmayı tasarladığı devletin “bekçilerinin” nasıl yetiştirilmesi gerektiği üzerinde düşünmüş ve şu sonuca varmıştır. Eğer “devletin bekçilerinin” yiğit olmaları isteniyorsa onlara ölümden elden geldiği kadar az korkmalarını

sağlayacak sözler söylenmeli ve hatta Homeros ve başka şairlerin şiirlerindeki ölüm temalı dizeler çıkarılmalydı:

“Bu ölmüş, bu sönmüş insanlara kral olmaksansa, yoksul bir çiftçinin yanında ırgat olmak daha boş gelir bana...” “Tanrıları bile ürkün o korkunç, o kokmuş dünya ne ölümlülerin gözüne görünsün ne de ölümsüzlerin...” İşte Homeros ve öteki şairler bu ve buna benzer sözleri atmamızı boş görmeli. Ama bunlarda şiir yok mu, duyan boşlanmaz mı bunlardan? Tersine, bunlar boşa giden sözler olduğu için, özgürlüğü sevmesi kölelikten, ölümden kaçınması gereken insanlara duyurulmamalı. (Platon, 2018, s. 72)

Yine “Devlette” Sokrates edebiyatın ister sözlü olsun ister yazılı insan hayatı ve davranışları üzerinde etkisi olduğunu ve bunu toplumların şekillendirilmeleri sırasında kullanılabileceğini şu satırlarla belirtmektedir:

“Bu masalları yasak etmeliyiz ki, gençlerimizi kötü yollara sapmasın kolay kolay... Çünkü şairler, yazarlar, insanlar üstüne de doğru dürüst konuşmuyorlar. Masallarında eğri insanların mutlu, doğruların mutsuz olduğunu görüyoruz. Eğriliğini gizlemesini bilen türlü nimetlere kavuşuyor; doğru insansa başkalarına yararlı, kendine zararlı oluyor. Bu çeşit sözleri de söyletmeyiz şairlere; bunun tam tersini gösteren masallar anlatmalarını istemeliyiz değil mi?” (Platon, 2018, s. 82).

Bu bağlamda oluşturulan zeminin yapısının edebiyat ve sanatla olan yakın ilgisi milattan önceki tarihlerde bile bilinen bir gerçektir. Bu zeminin sanatçıların ilgisini çektiği gibi otoritelerin de dikkatini çekmiştir.

Ahlaki Kölelik

İvan Gonçarov’un romanı Oblomov (1859), “olumlu kahramanların” ortaya çıkması ve edebiyatta daha fazla kullanılması sürecinin önemli yapı taşlarından birisi olmuştur. Bunun böyle olmasında kuşkusuz ünlü eleştirmen Dobrolyubov tarafından 1859 yılında kaleme alınan “Oblomovluk Nedir” adlı eleştiri yazısının etkisi olmuştur. “Oblomov” romanı ve “Oblomovluk Nedir” yazısı burada bir bütün olarak değerlendirildiğinde hem romanın hem de eleştiri yazısının değeri daha da artmaktadır. Yazısının başında “okudukları romanlarda bir takım toplumsal ayıpların kınanmasından hoşlanan okurların keyfini kaçırmıştı...” (Dobrolyubov, 1987, s. 17) cümleleri ile eleştirel gerçekçi edebiyatın üzerine kurulu olduğu zemini de eleştiren Dobrolyubov’un yazısı, ileride Rus edebiyatını etkileyecek bir mahiyette idi. Çünkü iki duyarlı sanat adamı içlerinden çıktıkları toplumun akış yönünü üstün bir hassasiyetle tespit etmişlerdi. Oblomov bir çiftlik sahibidir ama ekip dikme işlerinden anlamaz, hesap işleri Oblomov’un uğraşamayacağı kadar yorucudur ve bu konu ile ilgilenmez, kâhyasının gönderdiği hesapları kabullenir. Memuriyet hayatından kısa sürede ayrılır, başladığı her işten kısa sürede sıkılır ve bıkkınlık duyar. Oblomov Rus toplumuna has bir hastalıktır. Ve bu hastalığın adı Oblomovizm’dir. Oblomov görünüşte emir verendir ama emir verdiği uşağı Zahar’a zorla hiçbir şey yaptıramayacak kadar güçsüzdür. Zahar’ın istemediği hiçbir şeyi ona yaptıramaz yapmak istediği herhangi bir şeyi ise engelleyemez. Bu yüzden görünüşte uşak olan Zahar emir veren ise Oblomov’dur ama Oblomov isteklerini yerine getirmesi için farkında olmadan uşağı Zahar’ın kölesi hâline gelmiştir (Dobrolyubov, 1987, s. 39).

Ama isteklerini, arzularını kendi çabasıyla değil de başkalarının çabasıyla yerine getirme alışkanlığı -bu rezil iğrenç alışkanlık- ondaki gevşekliği, duyumsamazlığı, hareketsizliği geliştirmiş ve onu ablak bakımından zavallı bir köle konumuna düşürmüştür (Dobrolyubov, 1987, s. 38).

Oblomovizm’in panzehiri ise yine romanın içindeki başka bir karakter olan Ştolts’tur.” ‘Rus adları taşıyan daha kaç Ştolts gerek bize!’ Bize daha pek çok Ştolts’un gerektiğine hiç kuşku yok.” (Dobrolyubov, 1987, s. 83). Gonçarov Rus içtimai hayatını eleştirirken sığ bir bakış takınmamıştır. Gonçarov’un başlangıçta pek anlaşılmayan bu derin kavrayışını arayıp bulan Dobrolyubov eleştirel gerçekçi edebiyatın eksik yönünü ve toplumcu gerçekçi edebiyatın ana ilkesini 1859 yılında şu satırlarla ifade etmiştir:

Gogol’un onca düşlediği ve Rus insanının nice zamandır ıstapla beklediği gücü sınırsız “İleri!” sözcüğünü haykırarak bu insanları kim harekete geçirecek? (Dobrolyubov, 1987, s. 77).

İnsanları kimin nasıl harekete geçireceğinin ipuçlarını Gorki vermiştir. Maksim Gorki, Edebi Sapamalar’da (1934) devrim sürecinden bahsederken bunun bir kültür yaratma süreci olduğundan bahsetmekte ve bu sürecin özel mülkiyetlerin ortadan kaldırılması, toplumsal asalaklığın bütün biçimlerinin yok edilmesine dayalı bir süreç olduğundan bahsetmekteydi. Gorki’nin Sovyet yazarlarına burada yönlendirdiği en büyük eleştiri yukarıda bahsi geçen sürecin canlı gücü olan “insanın” yeteri kadar ele

alınmaması, yüzeysel olarak çizilmesi, kayıtsızlık içinde değerlendirilmesiydi. (Gorki, 2011, s. 88) İnsanın boş, soğuk hayranlık sözcükleri ile anlatılmasına karşı çıkan ve insanın olanca gerçekliği ile yansıtılmamasını eleştiren Gorki gerçek sanatın abartma hakkına sahip olduğunu şu cümlelerle anlatmaktadır:

Herküllerin, Prometeusların, Don Kışotların, Faustların birer fantezi ürünü olmayıp, gerçek olayların tamamen meşru ve gerekli şiirsel abartmaları olduklarını genç yazarlar anlamıyorlar. Bizim gerçek, canlı kahramanımız, yani sosyalist kültürün yaratıcısı olan insanımız, roman ve hikâyelerimizdeki kahramanlardan çok daha büyük çok daha yücedir. Edebiyatta, bu insan olduğunda da büyük ve yüce gösterilmelidir (Gorki, 2011, s. 88).

Olumlu kahramanlar 1934 yılında toplanan yazarlar birliği kurultayında Stalin'in yakın adamlarından Jdanov tarafından şu cümlelerle ifade edilmişlerdir:

"Bizim ülkemizde edebiyatın asıl kahramanları yeni hayatın aktif inşaa edicileridir. İşçiler, kolhozlarda çalışan çiftçiler, köylüler, parti üyeleri, mübendisler, genç komünistler, komünist öğrencilerdir. İşte edebiyatımızdaki asıl tipler ve asıl kahramanlar bunlardır"(Jdanov, 1934, s. 4).

Resim 1. M.M. Zoşenko

Resim 2. Anna Ahmatova

Dolayısıyla olması gereken ya da gelecekte gelen ışıkla aydınlatılan ideanın yansıtıldığı toplumcu gerçekçi edebiyat eleştirel gerçekçilikten gerçekliğin tanımının ne olduğu konusunda ayrıldığı gibi kurmaca dünyaların yansıttığı idealar bakımından da ayrılmıştır. Bu keskin ayrımın derinleştiği en önemli nokta ise yine Jdanov'un 1946'da (Sayı 225, 21 Eylül) Pravda gazetesinde yayımlanan "Zvezda ve Leningrad Dergilerine Dair Rapor" adlı makalesidir. Mihail Mihailoviç Zoşenko (1894-1958) ve Anna Ahmatova'nın (1899-1966) Zvezda (Yıldız) ve Leningrad dergilerinde yayımlanan yazıları ile ilgili hem dergilerin yazı işlerini hem de adı geçen edebiyatçıları ağır bir dille eleştiren Jdanov özellikle Zoşenko'nun kaleme aldığı "Maymunun Serüvenleri" (Zvezda, 1946, s. 5-6) adlı kısa hikâye üzerinde vurgu yapmıştır. Toplumcu Gerçekçilik aynı zamanda yazarın içinde yaşadığı topluma yabancılaşmasına, toplumdan tiksinesine ve onu kıyasıya eleştirmesine de tepki idi. "Maymunun Serüvenleri"nde hikâye savaşın yeni başladığı bir dönemde şehirdeki hayvanat bahçesine düşen bir bombanın birçok hayvanın ölmesine neden olması ve diğer hayvanlar arasından en cesaretlisi olan maymunun da yıkılan duvarlar arasından kaçarak şehir içinde dolaşmaya başlamasını anlatıyor.

Resim 3. A. A. Jdanov

Resim 4. Jdanov'un yazısı, Pravda gazetesi

Jdanov yazısının bir bölümünde:

“Zoşenko Sovyet İnsanını tembel, kaba, ilkel, aptal ve çirkin olarak tasvir ediyor, kesinlikle ama kesinlikle Sovyet insanının kahramanlığı, emeği ve toplumsal manada yüksek moral düzeyi ve yüce gönüllüğü Zoşenko’yu ilgilendirmiyor. Bu konuları onun eserlerinde asla bulamazsınız. Terbiyesiz ve dar kafalı Zoşenko yaşamın en önemsiz ve basit yanlarını bulup bunları kendisine devamlı konu edinmekte. Ve bu ayrıntıcılık esasında bir rastlantı değil, bunu Zoşenko da dâhil olmak üzere bütün aşağlık ve dar kafalı yazarlar yapmaktalar” (Jdanov, 1952, s. 3).

Satırlarıyla toplumla barışık olmayan topluma yabancılaşan eleştirel gerçekçi edebiyatı sert bir şekilde eleştiriyor ve küçük ayrıntıları kendisine konu edinerek bilinçli olarak toplumda eleştirecek yön aradığını düşündüğü Zoşenko ve benzeri yazarların bir daha yazmalarını engelleyecek derecede sert konuşuyordu. Aynı yazı da Anna Ahmatova’yı ise “değersiz kişisel yaşantılarını” sanata taşımakla suçlayan Jdanov, kimseye faydası olmayan, kendisini ve doğal olarak Sovyet okurlarını da ilgilendirmeyen şahsî deneyimlerini ahlaksızlık olarak suçlamış ve sanatta tek amacın topluma yön verecek bir amaç olması gerektiğini belirtmişti. Sanat yoluyla bireyin kendini ifade etmesi en azından belli bir dönem “toplumsal gerçekçi” edebiyat için gereksiz ve zararlı olarak görüldü.

Türk Edebiyatı’nda Olumlu Kahramanlar Var mıdır?

Roman ve uzun hikâyelerin olay örgüleri içerisinde “olumlu kahramanlar” parti tarafından oluşturulan kutsal amacına ulaşabilmek için her türlü olumsuzlukla savaşan, yeri geldiği zaman en doğal insanî özelliklerden dahi ülküsü adına vazgeçebilen, yorulmak bilmeyen savaşçılar olarak karşımıza çıkmıştır. Olumlu kahramanların yazarlar tarafından abartılan bu özellikleri olay örgüsü içerisindeki çatışmada karşılarına fon olarak mecburî surette çıkarılan kötü yalınkatların da tam tersi mahiyette uç düzeylerde fiziksel ve ruhî olumsuzluklarla donanmasına neden olmuştur.

Halide Edip Adıvar’ın “Vurun Kahpeye” adlı romanı olumlu kahramanlar konusuna Türk edebiyatından örnek verebilmek için uygun bir eserdir. Genç bir muallime olan Aliye tayinini ısrarla Anadolu’ya ister ve öğretmen olarak tayin edildiği kasabaya gelerek büyük bir coşkuyla çalışmaya başlar. Fakat Aliye Öğretmen güzelliği ile bütün kasabanın dikkatini çekmiştir. Kadınlar ona karşı gizli bir kıskançlık duymakta, kasabadaki erkekler ise özellikle de bölgenin en zengin ailelerinden birisine mensup olan Uzun Hüseyin onu ihtirasla istemektedir. Kasabadaki önemli isimlerden birisi de Hacı Fettah Efendi’dir. Kuvayımillie karşıtı olan Hacı Fettah Efendi de Aliye’ye bazı dini gerekçeler ve gizli bir kıskançlık nedeniyle düşmanlık besler. Bir diğer önemli roman kişisi Tosun ise bölgede faaliyet göstermekte olan Kuvayımillie çetelerinden birisinin reisidir. Aliye ve Tosun birbirlerine aşık olurlar. Uzun Hüseyin Aliye’ye karşı olan ihtirası Hacı Fettah Efendi ise Aliye’nin Kuvayımillie taraftarı olması ve çocukları zehirleyip kasabadaki uhrevî havayı bozacağı meselelerine kendilerine dayanak yaparak kasabanın yakınlarındaki Yunan karargâhına giderler ve Yunan komutandan kasabayı işgal etmesini isterler. Kasabanın işgalinden sonra Aliye’yi gören Yunanlı komutan da Aliye’ye aşık olur. Aliye kendisine ihtirasla aşık olan bu erkeklerin arasında mücadelesine ve Tosun Bey’e karşı olan bağlılığına devam eder. İnatla ideali uğruna savaşır, kendisine yapılan ahlaksız tekliflere karşı mukabelesi şiddetle ret olur ve kasabanın işgalden kurtulduğu gün Uzun Hüseyin ve Hacı Fettah Efendi’nin kışkırtmalarıyla taşlanarak öldürülür. Nişanlısı Tosun Bey de Yunan cephaneliğini patlatmak uğruna vücudunun yarısını kaybeder ve gazi olur. Kasabaya gelen Türk birliklerinin kumandanı Aliye’nin ölüm sebebini öğrendikten sonra Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin’in bu işte suçlu olduğunu anlar ve Hacı Fettah ile Uzun Hüseyin’i Aliye’nin öldürdüğu yerde astırarak cezalarını verir. Romanın öyküsü kısaca bu şekildedir. Roman kişilerinin yazar tarafından çizilişi ise Sovyetler Birliği bünyesinde oluşturulan edebiyatlarda çok defa tesadüf edilen olumlu kahraman özelliklerini taşımaktadır:

“Aliye kasabaya muallime olarak geldi. Yüzü, henüz açılmayan bir gül goncasının mabcup kırmızılığını, çekingen güzelliğini taşıyordu. Pembe, ince yüzü üstünde iki kocaman menekşe gibi siyah kirpikli gözleri, küçük bir çocuk burnu, yüzünün bütün bu mütereddit ve cazip inceliğiyle tezat yapan bir narçığeği goncası gibi garip bir ağzı vardı” (Adıvar, 2017, s. 21).

Fizikî olarak kusursuz olan Aliye ülküsü uğruna bir genç kızda olması muhtemel hayallerinden de vazgeçecek kadar romantik ve insanî isteklerinden vazgeçecek kadar sağlam bir karaktere sahiptir. Hiç kimsenin gitmek istemediği Anadolu’ya gönüllü olarak tayinini istemiş, tek gayesini ise karanlıkta kalan Anadolu halkını bilimin ışığı ile aydınlatmak olarak tarif etmiştir. Aliye’yi ve ülküsünü anlamaktan uzak

kasaba halkı ve özellikle de erkekler Aliye Öğretmen'in karşısına olay örgüsü içerisinde birçok engel çıkaracaklardır ama Aliye'yi bu engellerden hiçbirisi yıldıramayacaktır. Aliye'nin hemcinsi olan Hatice öğretmen ise Aliye'nin ulvî amaçlarına bağlılığı ve ülküsü peşinde yılmaz bir sabırla gösterdiği çalışkanlığı daha iyi yansıtabilmek amacıyla yazar tarafından fon olarak kullanılmıştır.

"Muallime Hatice Hanım bu sınıfa hiç ehemmiyet vermez, ders saatinden ekseri sigarasını yakar, sakızını çiğner, önlerine yazı meşki diye attığı ezeli bir besmele, herhangi başını kaldıracak olursa "Seni kör olasıca piç!" diye üstüne saldırırdı" (Adıvar, 2017, s. 30).

Yine Aliye Öğretmen'le ileride nişanlanacak olan Kuvayımilliyeci Yüzbaşı Tosun da Aliye gibi mükemmel özelliklerle donatılmış "olumlu kahraman" özellikleri taşımaktadır. Tosun adaletli, vatansever, namusu ve ülkesi için canını gözünü bile kırpmadan verebilecek kadar cesaretli ve aynı zamanda mükemmel yakın fiziksel özelliklerle donatılmış bir yalınkattır. "Tosun Karadeniz sahillerinin yetiştirdiği bülen, haşin ve kartal yüzlü, mütehakkim ve güzel bakışlı bir genç yüzbaşı idi." (Adıvar, 2017, s. 48).

Halide Edip Adıvar'ın olumlu kahramanları yukarıda zikri geçtiği gibi anlatılırken onların bu olumlu özelliklerini daha da belirgin hâle getirebilmek için fon olarak kullanılan çatışmanın diğer tarafındaki yalınkatlar da bir o kadar kötü niyetli, acımasız ve fizikî olarak son derece kötü özelliklerle çizilmiştir. Örneğin kasabaya gelen muallime hanımlara karşı kurduğu tuzaklarla tanınan cinsel açıdan sapık olarak nitelendirilebilecek maarif müdürü:

"Maarif müdürünün toparlak siyah sakalı, bulanık sünepe ve mürâi gözleri, bilekâr uzun yüzü altında iğrenç, ince dudaklı bir ağız vardı. Yanındaki meclis-i idare aşasından, yerli Ömer Efendi, abanî sarıklı, temiz yüzlü, kır sakallı" (Adıvar, 2017, s. 25).

Şeklindeki cümlelerle çizilirken aynı paragraf içerisinde Aliye Öğretmen'e evini açarak ona kol kanat gelecek olan Ömer Efendi "temiz yüzlü" ve son derece iyi niyetli birisi olarak çizilmiştir. Aliye Öğretmen'e karşı duymuş olduğu sapıkça sevgiyi yenemeyerek Aliye Öğretmen'i elde etmek emelinden başka bir şey düşünemeyen Uzun Hüseyin bu amacına ulaşabilmek için Yunan askerlerini yaşadıkları kasabaya çağırarak işgal etmelerini isteyecek kadar gözü dönmüş bir âşıktır. Romanda Uzun Hüseyin, "Kendisine dalan iki siyah gözle uzun, sarı, biçimsiz bir yüz, azıcık çarpık, uzun bir burun görünüyordu." (Adıvar, 2017, s. 33) satırlarıyla neredeyse iğrenç denilebilecek yüz hatlarıyla çizilmiştir.

Yine romandaki Hacı Fettah Efendi de kötü çizilen yalınkatlardan bir diğeridir. Kuvayımilliyecilerin kadınların başörtüsünü çekip aldığı ve dinsiz olduklarını Cuma vaazlarında vererek Kuvayımilliyecilere karşı olan bu kinini Yunan karargâhına giderek Yunan ordusunun kasabayı işgalini ricaya kadar götürmüştür.

"Caminin önünde Fettah Efendi kollarını abdest almak için sıvazlarken, ay ışığında nihayetsiz beyaz ve bomboş uzanan meydana baktı. Bulanık ve çapaklı gözleri kan içinde güliyordu. İhtiyar dudaklarının arasında dökük dişlerinden siyah ve boş ağız çirkin bir delik gibi açılyordu" (Adıvar, 2017, s. 72).

Yukarıda uzun uzadıya alıntılarla gösterilen özellikler Jdanov'un 1934 kongresinde ısrarla desteklenmesi ve kullanılmasını istediği olumlu kahramanlar ve onların karşısına çıkarılan olumsuz yalınkatlar şablonuna birçok yönden benzerliği olan sorunlu bir yapıdır. Benzeri tasvirler Kubanıçbek Cantöşöv tarafından 1964 yılında kaleme alınan "Bizdin Sekretar" adlı uzun hikâyede de yapılmıştır.

"Abılkasım yaşı kırka gelmiş, kısa boylu, pörtlek koyun gözlü, koca kafalı ve yassı suratlı yüzü sarıya çalan bir adamdı" (Cantöşev, 1964, s. 33).

Komunist kolhozunun başkanı Abılkasım ile genel sekreteri Sağınbek arasında geçen çatışma örgüsünde Abılkasım gençlerin, bilimin ve teknolojik yeniliklerin önünü olabildiğince tıkamaya çalışan, sadece kendi menfaatlerini düşünen ve bütün bu olumsuz meziyetlerinin yanında tembel ve yukarıdaki alıntıda görüleceği gibi son derece abartılı bir çirkinliğe sahiptir. Bununla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Her ne kadar 1934 kongresinden sonra yazılmamış olsa da Özbek edebiyatının ilk örneklerinden sayılan Abdullah Kadiri tarafından kaleme alınan "Ötgen Künler" adlı romanda da olumlu kahramanlara rastlamak mümkündür. Atabey ve Hamid arasında gelişen çatışmanın taraflarından Atabey bir olumlu kahramandır.

"Ağırbaşlı, beyaz çehrelî, siyah gözlü, karakaşlı ve pala bıyıklı bir yiğitti." (Kadiri, 2014, s. 12). Çatışmanın diğer kişisi Hamid ise Hacı Fettah Efendi, Maarif Müdür ya da Uzun Hüseyin'e birçok yönden benzerliği olan bir yapıdadır:

*“Diğeri ise uzun boylu, esmer, çopur suratlı, çakır gözülü, sivri sakallı, 35 yaşları civarında tıpsız biriydi”
(Kadiri, 2014, s. 12).*

Yukarıda sırasıyla Türk, Kırgız ve Özbek edebiyatından verilen örneklerde benzeri olumlu kahraman profilleri çizilmiştir. Bu olumlu kahramanların tamamı idealisttir. Önlerine koyulan kutsal amaçları uğruna hiç korkmadan canlarını bile verebilirler. Yorulmak nedir bilmeden gece gündüz çalışabilirler. Atabey acımasız bir yönetici kırıbaçı altında inleyen soydaşlarını kurtarabilmek için türlü tehlikelere girer ve birçok defa idam edilmekten son anda kurtulur. Ayrıca kadın erkek eşitliğine inanan, evliliklerin aşkla yapılmasını savunan ve evlenmede kadınların da fikrinin alınması gerektiğine inanan ileri görüşlü bir aydındır. Aliye Öğretmen kadınların asla gelmeye cesaret edemeyeceği bir taşra kasabasına tek başına gelmiştir. Tek amacı karanlıklar içerisinde kalan Anadolu halkını bilimin ışığı ile aydınlatmaktır. Bu uğurda önüne çıkan bütün sıkıntılarla çelik gibi sağlam bir irade ile mücadele etmiş ve kendisine şiar edindiği ideali uğruna canını vermiştir. Sağınbek ise sekreteri olduğu kolhozun daha ileriye gidebilmesi için Abılkasım karşısında devrim mücadelesi veren bir idealisttir. Bilime ve tekniğe önem verir. Gençleri yeni metotları ve teknikleri öğrenmeleri için teşvik eder, topluma yön gösteren çelik gibi bir iradeye sahiptir.

Tosun ise kurtuluş mücadelesinin adı bilinmeyen milyonlarca neferinden birisidir. Vücudunun yarısını kaybetmek pahasına Yunan cephaneliğini patlatacak ve savaşın kazanılmasında pay sahibi olacaktır.

Kahramanın İç Dünyasını Açma Meselesi ve Yazarın Eserine Uzaklığı

Roman incelemelerinde roman kişisini okur nasıl tanıyacaktır sorusuna Peyami Safa “Dünya Romanının Aksaklıkları” (1951) adlı yazısında uzunca bir reçete ile cevap vermektedir.

Bakkalın huyunu bize romancının izahından önce bu kahramanın hadiseler karşısındaki davranışları bildirmelidir... Birçok romanda kahramanın hâl tercümesine rastlarız. Burada da romancı, bize tiyatroyu seyrederken, locadan izahat veren bir adam gibi dışarıdan romanın hayatına müdahale etmiştir (Safa, 2016, s. 234).

Roman kişisi kışkanç, kurnaz, sinirli, dürüst, namuslu ya da yalancı veya bunlardan hepsi birden olabilir. Fakat okur bu özellikleri nasıl görecektir ve tanıyacaktır? Bununla ilgili olarak yazarın önünde iki seçenek vardır. Yazar, ya benim filan kahramanım kurnazdır, çirkindir, güzeldir, yalancıdır vs. şeklinde hâkim bakış açısıyla kurmaca dünyasına müdahale edecek ya da kahramanını olay örgüsü içerisinde bir olaya çarptırmak suretiyle onda var olan özellikleri ortaya dökecektir. Ayrıca karakterin okuru şaşırtabilmesi için bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçmesi gerekmektedir. Örneğin “Yaprak Dökümü”ndeki Ali Rıza Bey namuslu bir adamdır. Kendine has bir dünya görüşü vardır. Okur, bunu Reşat Nuri Güntekin’in “Ali Rıza Bey namuslu bir adamdır.” şeklindeki tarifile anlamaz aksine Ali Rıza Bey olay örgüsü içerisinde trajik bir seçim yapmak zorunda bırakılır ve kişiliğinin bazı yönleri ortaya çıkar. Öyle ki çalıştığı şirkete kendisi vasıtasıyla alınan genç kızın şirketin müdürü ile girdiği ahlaksız münasebeti duyunca görevinden geçim sıkıntısına düşme pahasına istifa eder. Fakat romanın ileriki safhalarında kızlarını hem de kendi evinde yabancı erkeklerle dans etmesine göz yumar hâlde bulduğumuz Ali Rıza Bey’in geçirdiği bu dönüşüm sürecine önce sesli direnmesi en başta karısı, kızları ve nihayetinde eve gelen gelinin sert tavırları karşısında geri çekilerek sessiz direnişe dönmesi ve en nihayetinde de eski ve karanlık bir evde bulunarak küçük kızının sevgilisinin yaptığı maddi yardımı kabul edecek duruma gelmesi doğal bir gelişim şeması içerisinde sunulduğu için yadırganmaz. Tasvip etmediği ve birçok insan açısından rahatsız olunamayacak kadar basit bir ilişki yüzünden işinden ayrılacak kadar namuslu Ali Rıza Bey ve kızının sevgilisinin otomobili ile pazar gezilerine çıkan Ali Rıza Bey ikilemi kahramanın geçirdiği doğal değişim süreci bakımından değerlendirildiğinde dikkate değerdir.

Halide Edip Adıvar’ın “Vurun Kahpeye” adlı eserinde ise kahramanların iç dünyasını okura sunumdaki yapaylık Aliye ve Tosun üzerinden çok net görülmektedir. Aliye ve Tosun’un aşkları ilk karşılaşmalarında meydana gelir. İkinci karşılaşmaları Aliye’nin Tosun’u yaptığı kötülüklerden vazgeçirmek eğer onu da yapamazsa öldürmek amacıyla Tosun’un odasına hışımla girişiyse olur. Bu ikinci karşılaşmada Aliye ve Tosun gerçekten âşık olduklarına karar verirler. Tosun Aliye’ye hemen oracıkta evlenme teklifi eder. Aliye de kısa bir tereddütten sonra bu âni evlenme teklifini kabul eder. Aliye Tosun’a neden âşık oldu? Erich Fromm, “Sevme Sanatı” adlı eserinde bu duyguyu maddeye indirgemektedir. Buna göre aşk kişilerin birbirlerine verebilecekleri şeylere bağlı olarak oluşmaktadır. Belli satın alma özellikleri ile donatılmış iki kişi bu satın alma gücüne göre pazarda satın alabilecekleri en iyi nesneyi bulduklarına inandıkları gün âşık olmaktadır (Fromm, 1995, s.13).

Tosun bülend boylu, kartal yüzlü ve güzel bakışlarıyla haşmetli bir delikanlı iken Aliye de yüzünde gonca güller açan ve güzelliği herkesin dikkatini çeken genç bir kızdır. Birisi gönüllü öğretmen diğeri ise yine gönüllü bir vatan savunucusu yüzbaşıdır. Bir eksiklikleri yoktur. “Vurun Kahpeye” romanının dünyası içinde göze çarpan bir kusurları bulunmaz. Yeri gelmişken dünya edebiyatında kabul görmüş bir başka esere temas etmek faydalı olacaktır.

Cengiz Aytmatov’un “Cemile” adlı eserindeki Cemile ise genç bir kadındır. Evlidir. Cepheye gidecek olan ekinleri istasyona taşımakla görevlidir. Sovyet edebiyatında o dönemlerde çok görülen olumlu kahramanlardan farklı olarak bu görevde gönüllü olmamıştır. Kitapta Cemile’nin çalışması için izin isteyen görevliye kayıncıvalidesinin söyledikleri şu şekildedir:

“Olmaz! Allah korkusu yok mu sende? Kadınların arabaya çuvalı yüklemesi duyulmuş şey mi?” (Aytmatov, 1996, s. 3).

Cemile ile daha sonra aşk yaşayacak olan Danyar ise cepheden yeni gelmiş bir savaş gazisidir. Bacaklarından birisi aksamaktadır. Annesi, babası ve bir ailesi yoktur. Yüzü de herhangi bir insandan farklı bir özellik taşımayan sıradan bir erkektir.

“Vurun Kahpeye” romanında meydana gelen aşk eyleminin nedenselliği fizikî özelliklere Tosun’un yakışıklılığı ve Aliye’nin güzelliğine dayandırılırken “Cemile”de ise tarafların özellikleri, yaşayacakları trajik ikilemleri güçlendirmek için bir araçtır. Örneğin Aliye’nin Tosun’un kendi kaldığı evde olduğunu öğrendiğinde içten içe Tosun’u görmek istemesi ve daha sonra yaşadıkları şu cümlelerle okura anlatır:

“O, kapı aralığından erkeklere görünen ber yakışıklı, namdar adam arkasından koşan bir kız değildi. Hayır, o, isimsiz hayatı bir kahramanlık menkıbesi olan bir Türk zabitanın kızıydı.” (Adıvar, 2017, s. 28).

Yazarın bu anlatımında eleştirilen konu kahramanın iç dünyasını okura gösterecek tetikleyici bir olayla bu durumun doğal ve tutarlı bir şekilde okurun önüne serilmesi yerine bizzat hâkim bakış açısıyla kahramanına ve olay örgüsüne müdahale ederek kurmaca dünyası ile arasında olması gereken uzaklık sınırlarını aşmasıdır. “Aliye öyle bir kadın değildir, Aliye böyle bir kadındır.” söylemi ortaya güzelliği gibi iç dünyası da yapay olarak çizilmiş bir Aliye çıkarmaktadır. Cemile romanında ise başkişi Cemile evli bir kadındır. Ayağı aksak bir adama âşık olacak ve onunla kaçacaktır. Bizim dünyamızdan bakıldığında Cemile bir hafiflik yapmış ve toplum içerisinde kabul edilen evli kadın çizgisinin dışına çıkmıştır. Fakat Cemile romanının kurmaca dünyası içerisine girdiğimizde Cemile ve roman kişilerinden Osman arasında geçen bir olay Cemile’nin esasında nasıl bir kadın olduğunu okuruna anlatan yazarın maharetini gözler önüne serer:

“Ot biçme zamanıydı, bir gün Osman, Cemile’ye sarkıntılık etmeye kalkıştı. Bu çocuk uzaktan akrabamız olurdu. Hiçbir kadının kendisine direnemeyeceğini sanan erkeklerden biriydi. Cemile onun elini biddetle itti, gölgesinde dinlendiği dokurcunun altından kalkarak öfkeyle bağardı:

—Rabat bırak beni! Sizin gibi yıldı aygırından ne beklenir zaten! Osman, dokurcunun üzerine yıkılıp kaldı. Islak dudaklarını nefretle büyükerek:

—Kedi erişemediği çiğere murdar der. Niye cilve yapıyorsun? Aslında için gidiyor, arzudan kuduruyorsun ama yine de burun kıvrıyorsun.

Cemile birden döndü:

—Belki içim gidiyordur, kader öyle yapmış ve sen dalga geçiyorsun ama şunu bil ki, sersem kafa, yüz yıl asker karısı olarak kalsam, senin gibi iğrenç bir adamın yüzüne bile tükürmem! Savaş olmasaydı görürdün sen günümü (Aytmatov, 2017, s. 20).

Cemile’nin kendisine şehvi duygularla saldıran Osman karşısında tutunduğu tavır Cemile karakterini okura tanıtan olaylardan birisidir. Aytmatov da kendi kurmaca dünyasında Cemile’yi Adıvar’ın Aliye’ye yaptığı müdahale örneğinde olduğu gibi anlatabilir, onu gönüllü olarak cepheye ekin taşıyan arabalarda çalıştırabilir ve namus timsali eski bir zabıt kızı olarak çizerek neticede Danyar’a duyacağı aşkı da Danyar’ın bülend boyuna, kartal yüzüne ve etkili bakışlarına bağlayabilirdi. Fakat roman kişisini bir duvara çarptırarak oluşacak olan etkiyle iç dünyasını açmak ve bu iç dünyayı tutarlı bir örgü içerisinde okurun gözleri önüne sermek E. M. Forster’in “Roman Sanatı” adlı eserinde belirttiği okurda olması gereken bellek konusuna çok iyi bir örnektir. Buna göre olayların sıralanışının zamansal açıdan bir önemi olmasa da olay örgüsüne yaptıkları hizmet ancak olay örgüsünün ileriki safhalarında anlamlandırılacak bir bellek talep eder. Geriye dönüp baktığımızda önemsiz gibi görünen olayların esasında ne işe yaradıklarını okuyucu belleği sayesinde anlar (Forster, 2001, s. 131).

İkinci Dünya Savaşının Kırgız tarihinde önemli bir yeri vardır (Buyar, 2017, s. 84). Aytmatov bu dönemde kendi gözleriyle savaşı ve cephe gerisinde açtığı yaraları gözlemiştir. Bazı yazarlar yaşadıklarını önemli ve anlatılmaya değer buldukları için eserlerinde kendilerini gizlemeye gerek görmeden romanlarına konu yaparlar (Aşlar, 2015, 85). “Vurun Kahpeye” ve “Cemile” romanlarının karşılaştırılması bu açıdan da değerlidir. Hem Aytmatov hem de Adıvar kendi gözleri ile gördüklerini eserlerine yansıtmıştır.

Olay örgüsü içerisinde Aliye ve Tosun’un aşklarını ilanı ile Cemile ve Danyar’ın yaşadıklarını karşılaştırmak hem tutarlılık hem de iç dünya açma meselesine yazarların yaklaşımını göstermesi açısından önemlidir.

Aliye hışımla Tosun’un bulunduğu odaya girer. Amacı kasabaya yaptığını düşündüğü haksızlıklardan dolayı Tosun Bey’i uyarmak eğer bu da fayda etmezse onu öldürmektir.

“Bu toprak benim toprağım, bu kasaba benim kasabam, bunu sev, bunu muhafaza et, dedi. Bir an kesilen nefesini fısıldar gibi ilave etti:

-İstediğin zaman seninim, istediğin yolda yürürüm.

İki ateş gibi, bir küçük an içinde, dudakları birbirini yaktı, ikisinin ruhuna da ateş damgası bastı ve ayrıldılar.” (Adıvar, 2017, s. 68).

Yukarıda az evvel kapı aralarında kendini göstermeyen namuslu bir zabıt kızının kavga etmeye geldiği adamın odasında aldığı ani evlilik teklifi karşısında kısa bir tereddüitten sonra önce bu teklifi kabul etmesi sonrasında da teklif sahibini ateşli dudaklar marifetiyle öpmesi hem olay örgüsü içerisinde tutarlılık kavramını zorlamakta hem de kahramanın iç dünyasını açma konusunda tetikleyici bir olay yokluğu bu romantik sahneye suni bir görünüm kazandırmaktadır. Benzer sahne için karşılaştırma açısından Cemile’den yapılacak olan alıntı yerindedir:

Ama bu defa Danyar’a bir şeyler olmuştu: Türküsünde öyle tatl, öyle dokunaklı bir sevecenlik ve öyle bir yalnızlık duygusu vardı ki ona olan sempati ve merhametten insanın gözleri sulanıyor boğazına bir şey takılıyordu. Cemile başı önde yürüyor ve arabanın korkuluğunu sımsıkı tutuyordu. Danyar’ın sesi tekrar yükselince başını kaldırdı, sıçrayıp Danyar’ın arabasına bindi ve onun yanına oturdu. Elini göğsüne koymuş ve sanki taş kesilmişti. Ben arabanın yanında yürüyor, hafifçe hızlanarak öne geçiyor ve göz ucuyla onlara bakıyordum. Danyar sanki yanında Cemile’nin varlığını hissetmemiş gibi söylüyordu türküsünü. Cemile’nin kolları mecalsiz yere düşmüştü yine. Danyar’a iyice sokulmuş, “başını hafifçe onun omzuna dayamıştı.” Bir an karbaç yiyen atın birden sıçraması gibi, Danyar’ın sesi titredi, sonra yine bir kuvvetle yine gürlledi, çınladı. Danyar şimdi bir aşk türküsü söylüyordu. Ben allak bullak olmuşum. Bozğır birden çiçeklenmiş, kıvıldamış, karanlıkları koymuştu sanki. Ve bu engin bozğırda ben iki âşık görmüştüm. Beni fark etmiyorlardı bile. Sanki ben orada değildim (Aytmatov, 2017, s. 60).

Yukarıda yapılan alıntıda artık paçavraya dönmüş bir asker kaputu giyen ayağı aksak bir adamla Cemile’nin ilk fiziksel temaslarında genişlik algısını oluşturmak için bozğır ve çiçek imgelerinin kullanımı ve mekânın olayı tamamlayışı dikkate değerdir. Diğer taraftan ortada yine fizikî bir istismar yoktur. Gerçek ve içten olan aşkı, ateşli dudaklarla öpmek eyleminde çok daha etkili anlatan başı omza koyma eylemi mevcuttur ve romanın içerisinde gelen müzik son derece etkileyicidir. Fakat uzunca sürdüğü belli olan bir iç muhasebe döneminden sonra sosyal normlara rağmen Cemile’nin verdiği kararda olay örgüsü içerisinde olayların sıralanışında ve bağlanışındaki doğallık Aliye ve Tosun Bey örneği fon olarak kullanıldığında net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yeri gelmişken evli bir kadının hem de kocası cephede savaşırken başka bir adama âşık olup onunla kaçması eyleminin tasvip edilecek bir yönünün olmadığını belirtmek durumundayız. Burada tartışılan “Cemile” romanının kurmaca dünyası içinde ortaya konulan sanattır. Cemile’nin yaşadığı ikilem örf-âdet ve sosyal toplumun evli kadına yüklediği anlamla gerçek aşk arasında yaşanırken ne Aliye’nin ne de Tosun’un trajik bir seçim yapmak zorunda kalmadan yazarın önlerine koyduğu amaç doğrultusunda kararlılıkla gitmeleri Adıvar’ın kurmaca dünyasına yaptığı açık müdahaleden kaynaklanmaktadır.

Belirtik Hakikat ve Örtük Hakikat

Edebî eserlerde belirtik hakikat ve örtük hakikat konusu Sosyalist Realizm eleştirilerinde çok kullanılan tartışmalı bir konudur. Estetikçiler ve eleştirmenler tarafından tartışma konusu olan edebiyatın hakikati yansıtma görevinin olup olmadığı konusunda edebiyat dünyasında tartışmalar vardır. Belirtik hakikat ve örtük hakikat kavramlarını en iyi ifade eden olay Bertolt Brecht'in "Yiğit Ana ve Çocukları" adlı oyunu etrafında yaşananlarla anlaşılabilir. Savaşın nemalanan, bir şekilde savaşı kendi yararına faydacı bir yapıda kullananları eleştirmek isteyen Brecht, Otuz Yıl Savaşları sırasında İsveç ordusunun peşinden giderek askerlere giyecek, ayakkabı ve içki satan bir kadının hikâyesinin anlatıldığı "Yiğit Ana" adlı bir oyun kaleme almıştır. Savaşın sağladığı faydanın kötülüğü üzerinde düşünmeden işine devam eden Yiğit Ana'nın iki oğlu ve bir kızı yine savaş sebebiyle ölürlür. Yiğit Ana ise ordunun arkasından giderek ticaretine devam eder. Brecht'in ortaya koyduğu amaç Yiğit Ana'nın kötülüğünü göstermekten Zürih'teki ilk gösterimde seyirciler bu durumu farklı yorumlamış ve kadının başına gelenlere acıyarak ağlamışlar. Brecht, ortaya koyduğu amacı daha iyi yansıtabilecek birkaç değişiklik yapar ama Doğu Berlin'deki gösterim de Brecht'in istediği sonucu sağlamaz. Bazı Komünist parti yetkilileri "Yiğit Ana"nın oyunun sonunda hatasını anlayarak halka bir şeyler söylemesini ve oyunda belirtik bir komünist tezin yer almasını teklif etmişler. Ama Brecht bunu kabul etmemiştir (Moran, 1988, s. 232). Brecht'in parti yetkililerinin teklifini kabul etmemesinde belirtik hakikatin eserinin sanat değerini düşüreceği korkusu çok açıktır.

"Vurun Kahpeye" adlı eserdeki imgelere bakıldığı zaman Brecht'in kaçındığı açık hakikatin Adıvar'ın romanının genelinde net bir şekilde görüldüğünü söylemek yanlış olmaz. Romandaki en etkin kötü kişi Hacı Fettah adında bir cami hocasıdır. Fettah Allah'ın isimlerinden birisidir. Çatışmadaki taraflardan Uzun Hüseyin ile birlikte fon olarak kullanılmaktadırlar ve hem Aliye'nin hem de Tosun Bey'in iyiliklerini, güzelliklerini kalplerindeki temizliği gösterebilmek için olabildiğince kötü çizilmişlerdir. Bu şema Sovyetler Birliği edebiyatlarında komünist tezi açık bir şekilde savunan edebî eserlerde çok rastlanılan bilindik bir şemadır. Stalin'in ölümüne ve Kruşçev'in parti genel sekreteri olduktan sonra Komünist Partisi XX. Kurultayında yayımladığı mektuba kadar devam eden bu süreçte genellikle çatışmanın taraflarından birisi moldo şeklinde tabir edilen din adamları ya da manap şeklinde tabir edilen feodal zenginlerden oluşurdu. Bu bahsi geçen moldolar ya da zengin toprak ağaları komünizm ideasını romantik bir şekilde yaşayan ideal olumlu kahramanın karşısına çıkar ve gizemden uzak sıkıcı bir şema oluşurdu. Okur üzerinde estetik yaşantı uyandırma amacı gütmeyen bu tip eserlerin yazılış amaçları belirtik olduğu için ortaya konulan idea da net bir şekilde komünist söylemlerden ibaret olurdu. Bu şema 1934 yazarlar birliği kurultayından Stalin'in ölümüne kadar hemen hiç değişmeden birliğe bağlı bütün yazar birlikleri üyeleri tarafından kullanılmıştır.

"Vurun Kahpeye" romanında da açık bir şekilde belirtik hakikat mevcuttur. Abdest, İslam dininde bir arınma ve temizlenme ibadeti iken Hacı Fettah Efendi'nin abdest alırken kafasındaki düşüncelerin yüzüne akis şekli neredeyse bir korku filmi andırmaktadır. Yine Cuma namazı öncesi cami önünde toplanan cemaatin yazar tarafından ellerinde bayraklarla meydanda marş söyleyen Aliye Öğretmen'in öğrencilerine fon olarak kullanılması ve şu cümlelerle tasvir edilmesi manidardır.

"Orada sessizlikle duran siyah kütle, içine isimsiz bir ezâ veriyor, müphem bir şekilde korkutuyordu." (Adıvar, 2017, s. 21).

Bir din adamı olan Hacı Fettah Efendi'nin Cuma namazı sonrası halka yaptığı vaazda Kuvayimilliyecilerin kanının helal olduğunu açık bir şekilde vaaz etmesi ve kendi şahsî hırsları yüzünden Yunanlıları kasabayı işgale davet etmesi Hacı Fettah Efendi'nin iç dünyasında bir nebze olsun kabul edilebilir insanî bir zayıflık olarak görülebilirdi. Ama yazarın Hacı Fettah Efendi'nin bu davranışlarını din ile ilişkilendirmesi ve Cuma namazı sonrası meydana toplanan kalabalığı siyah kütle olarak nitelendirmesi ve bu siyah kütlelerin Aliye'ye verdiği müphem korku yine yazar ve eser arasında olması gereken mesafenin ihlali ve Brecht'in ısrarla kaçındığı belirtik hakikat unsurunun esere net bir yansımaya olmuştur.

Cemile'de ise belirtik hakikat yoktur. Nitekim "Cemile" Stalin dönemi toplumcu gerçekçiliğe karşı tepki olarak Kırgız edebiyatında yazılan ilk eserlerden birisidir. Önce insanî bir duygu olan ölüm korkusunu savaştan kaçma eylemine dayanak yapan İsmail'in başkışısı olduğu "Yüz Yüze" sonra da kocası savaşta olan genç bir kadının yine insanî bir duygu olan aşka tutulmasını anlatan "Cemile" örneklerinde görüleceği üzere Aytmatov olması gerekeni değil var olanı yansıtmıştır. Bu da Jdanov'un 1934 yazarlar kurultayında temellerini attığı "toplumcu gerçekçi" kuramın yeniden yorumlanması anlamına gelmektedir ki bu bir edebî devrin kapanışı ve bir yenisinin açılışı anlamına gelmektedir.

Tartışma, Sonuç ve neriler

“Vurun Kahpeye” adlı romanın sonu etkileyicidir. Aliye’ye hak etmediği sonu Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin hazırlamışlardır. Yani roman geleneğimizde kendisine yer edinen dini kendi bencilce isteklerine alet eden hoca tipi, olumlu kahramanın sonunu hazırlamıştır. Ancak burada bile olaylar bir resmin canlılığını geçmemekte, Aliye bir oldubitti ile taşlanarak öldürülürken bir anda kasaba kurtulmakta ve Aliye’nin katilleri yine alelacele cezalarını bulmaktadır. Esasında olay örgüsü içerisinde işlendiğinde sarsıcı özellikler katabilecek birçok trajik unsur varken zamansal bir sıra ile her Şeyin aceleyle yapılması romanı sarsıcı olmaktan çıkar mıştır. Aliye’nin hak etmediğini düşündüğümüz bir cezaya çarpıtılması sadece Hoca tipinin kötülüğünü ön plana çıkarabilmek için Aliye’nin fon olarak kullanılmasından başka bir Şey değildir. Bu da açık bir kolektif bellek çalışmasıdır.

Temas edilmesi gereken bir başka nokta da Aliye ve Tosun’un aşklarının kuvvet noktasıdır. Bir ağacın altında buluştukları gece Aliye nişanlısı Tosun’a, Hacı Fettah Efendi’nin hıyanetini, Uzun Hüseyin’in edepsizliğini ve Yunanlı komutan Damyanos’un ahlaksız amacını anlatmış ve nişanlısından kendisini bu kasabadan alıp kaçırmasını yalvarırcasına istemişti. Tosun’un bu anlatılanlar karşısında derin bir trajediye batması ve en azından bir duygu yoğunluğu yaşayarak tercihini vatan savunmasından ya da sevdiği kadından yana kullanması beklenirdi. Fakat Tosun Bey’in i dünyasında:

“Allahabısmarladık Aliye, korkma, seni ben biliyorum. Dünyanın en kavi kumandanı sana bir fenalık yapmaya kadir değildir, haydi yavrurum git.” (Adıvar, 2017, s. 156).

Sözleriyle işgal altındaki bir kasabada sevdiği kadının bedenini istismar etmek isteyenler var olduğu gerçeğinin trajedisini yaşamaması inandırıcılık ve aıklanabilirlikten uzaktır.

Örneğin çocukları ve eşi ile inandığı ahlaki değerler arasında kalan adamın i muhasebesi ve direnişini bize son derece sarsıcı bir Şekilde yansıtan “Yaprak Dökümü” (Güntekin, 2002), ya da evli ve kocası savaş meydanında savaşan bir kadının sosyal öğretiler ve aşk ikilemi içerisinde kalışını anlatan “Cemile” bu açıdan bakıldığında çok daha etkileyicidirler. Fakat hem Aliye’nin hem de Tosun Bey’in görünüşleri gibi aşkları da öyle cansızdır ki kitabın en sivri kenarları doğal olarak kötülükte sınır tanımayan ve abdestli elleri ile Aliye’nin boğazına sarılması an meselesi olan Hacı Fettah Efendi’dir. Zaten kitapta en son lmn Hacı Fettah’a ayrılması doğal olarak merkeze Hacı Fettah Efendi’yi itmektedir. Hliyle bu durum Aliye ve Tosun Bey’in onun kötülüklerini göstermek için karşılarına çıkarılmış iyi özellikli fon kişileri oldukları intibamı yandırmaktadır.

Bütün bunların yanında memleketim ve kadınımla ikileminde kalmayan Tosun’un bu konuyu kendi iç dünyasında daha trajik bir hesaplaşma ile zmesi beklenirken soğuk bir resim gibi hareket etmesi de yine tipik bir olumlu kahraman davranışıdır ve bu durum Tosun’u tek boyutlu bir resim olmaktan kurtaramamıştır.

“Vurun Kahpeye” de belirtik hakikat bütün unsurları ile ortadadır. Yani eserin yazılış amacı ve kurmaca dünyanın nedenselliği bellidir. “Olumlu kahramanlar” bu nedensellik üzerine kurulmuş olay örgüsü zemininin kuklaları konumundadır. Yazar hem Aliye’yi hem de Tosun’u kendi belirtik hakikatini daha iyi gösterebilmek için çizmiş ve belli bir dönem Sovyetler Birliği edebiyatlarında da olduğu gibi asgari ölülerde dahi sanat kaygısı gtmemiştir.

Kaynakça

- Adıvar, H. E. (2017). *Vurun kahpeye*. İstanbul: Can Yayınları.
- Aşlar, H. (2015). Modern kırgız edebiyatında biyografik roman türünün tarihi gelişimi zerine. *Turkish Studies*, Volume 10/4.
- Aytmatov, C. (1996). *Cemile, ğretmen dıyşen* (ev: Ülkü Tamer). İstanbul: Adam Yayınları.
- Aytmatov, C. (2017). *Cemile* (ev: Refik zdek). İstanbul: Ötüken Neşriyat Anonim Şirketi.
- Belge, M. (1998). *Edebiyat zerine yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buyar, C. (2017). *Kırgız tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar)*. *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*. Editör: Cengiz Buyar, Bişkek: BYR Publishing House.
- Cantöşev, K. (1964). *Bişdin sekretar*. Frunze: Mektep.
- Dobrolyubov, N. A. (1987). *Oblomovluk nedir* (ev: Mazlum Beyhan). İstanbul: Yn Yayınları.
- Forster, E. M. (2001). *Roman sanatı* (ev: nal Aytr). İstanbul: Adam Yayınları.
- Fromm, E. (1995). *Sevme sanatı*. (ev: Yurdanur Salman). İstanbul: Payel Basın-Yayınevi.
- Gorki, M. (2011). *Sanatta sosyalist gerçekçilik*. (ev: Feyyaz Şahin). İstanbul: Parşömen Yayınları.
- Güntekin, R. N. (2002). *Yaprak dökümü*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Jdanov, A. A. (1934). *Perny vse soyuznyy siezd sovetskikh pisateley*. Stena Grafiçeskiy Otçet. Moskva: Gosudarstvennoe İzdotelstvo (Hudocestvennaya Literatura).

Jdanov, A. A. (1952). *Daklad o jurnalab zvezda i leningrad*. Moskva: Gosizpolit.

Kadiri, A. (2014). *Ötgen künler* (Çev: D. Ahsen Batur). İstanbul: İleri Yayınları.

Karataş, T. (2018). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Moran, B. (1988). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Platon (2018) Devlet (Çev: S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Safa, P. (2016). *Sanat, edebiyat, tenkit, objektif 02*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.

EXTENDED ABSTRACT

In this work, the novel “Vurun Kahpeye” written by Halide Edip Adıvar: positive heroes, specific and implicit truth, the inner world of the protagonist and the author's work in terms of the distance was discussed and in this process the work was compared to the Cengiz Aytmatov's novel Cemile. At the same time examples from Uzbek and Kyrgyz literature are given and the differences between the term defined as type in Turkish literature and the term defined as positive hero are emphasized.

Positive heroes are at the center of the fictional world. Positive heroes have their own characteristics. They are exposed to a degree to be envied by the author. They come up with a perfect posture in terms of physical characteristics and morality. Types can have different characteristics. They may be physically and morally flawed. They do not have a specific ideal; they do not act for a purpose. In this article, a study has been done by giving examples of the above-mentioned works in order to better understand the positive heroes. The emergence of positive heroes and the realm of socialist realistic literature were analyzed. The first example of that its Plato's State. On the subject of moral slavery, the role of Oblomov, the work of Ivan Gonçarov, in the emergence of positive heroes and his role in literature is emphasized. In this case, the emergence and distribution of Oblomovism disease in Russian literature is examined. In this section, criticism of the socialist realist Jdanov, who describes critical realistic literature as a literature that is not in harmony with society, has been included.

Halide Edip's Vurun Kahpeye is selected and examined for the existence of positive heroes in Turkish literature. Aliye teacher, who was assigned to an Anatolian village, was considered as a positive hero. Aliye Teacher, Hacı Fettah and Uzun Hüseyin were put in this work of him to make more positive roles by the author. In this section, Aliye went to the village where she was teaching, her stance on not giving up this will. This is an example showing us that there are positive heroes in Turkish literature. These contradictions are seen in the long story of the Bizdin Secretary written by Kubanîçbek Cantöşöv, the writer has equipped Abyskim with a bad physical face, short, flat face and a big head. Atabek from Uzbek literature of Abdullah Kadiri's novel Ötgen Künler was chosen as a positive hero and there was a conflict between Hamid, who was physically badly equipped. In the works given, it is concluded that Aliye Teacher, Sağınbekist, and Atabek are idealistic heroes who act in the direction of Tosun who were fighting for the liberation struggle and the cost was of losing half of his body.

The question of opening the inner world of the hero and his distance from the author's work are given by comparing the Works of Reşat Nuri Güntekin's Yaprak dökümü, Halide Edip Adıvar's Vurun Kahpeye and Cengiz Aytmatov's Cemile. In this context, Ali Rıza Bey's resignation from his wife, daughters and daughter-in-law was discussed.

Ali Rıza Bey, who did not tolerate immorality at work was paying the of being unemployed. He was still silent against the bad behavior of his daughters, especially the bad attitude of his bride. Ali Rıza Bey's dilemma, which goes on Sunday trips with his daughter's lover's car, goes further and the process of a natural change of the hero get explained. Secondly, the subject of artificiality in reflecting the inner world of the heroes in Vurun Kahpeye is studied. The love between Aliye and Tosun was created in the first encounter. In the second encounter they realize that their interest in each other is a real love. Author made them love each other without any emotional link between heroes. Under the view of positive heroes, the two people are extremely perfect heroes, making them impeccable in the inner world of the novel. Tosun is a tall, nice faced, beautiful-eyed young man. Aliye is a girl who attracts attention with her beauty. Both heroes do not have a noticeable deficiency.

Cengiz Aytmatov in his work Cemile: Cemiles husband is a man who is in the military. It's a love story is revealed during the transport of the crops that will go to the front. The difference of Tosun in Vurun Kahpeye, one of his legs is a clunky Danyar. By comparing the two works, the difference between the real love and the natural way is clearly seen. By Vurun Kahpeye the element that triggers love is a tool

to strengthen the tragic dilemmas of the parties in Cemile while the physical features. In this novel, it is claimed that Cemile, who had run away with a limp man, had a lightness in social lines. As a result, Cemile is a married woman, and her husband is in the military. However, when we enter the inner world of the novel, a case between Cemile and Osman will show us that Cemile is not a mildly ill woman. Aytmatov has drawn Cemile's inner world by drawing on a different perspective and blowing it against a wall with environmental effects and this inner world is placed in the eyes of the reader with a consistent plot. When these two novels are compared, the differences will be seen clearly in terms of explaining the differences between the authors. While Halide Edip's physical touches were at the forefront, Aytmatov worked on this by emphasizing it has emphasized its impact of the case.

The explicit and implicit truth in novels is a controversial concept by critics and aesthetists. In this case, Brecht's "Mother Courage and Her Children" work has been examined. It was criticized that the clear truth that Brecht avoided was clearly reflected in Vurun Kahpeye. Hacı Fettah Uzun Hüseyin such as Aliye and Tosun more clearly revealed by this work Vurun Kahpeye has tried to reach a judgment in terms of art value.

Oğuz Atay'ın Düşünsel Arka Planı: “Günlük”

Zeliha KAPUKAYA¹

Öz

Oğuz Atay, 1970 sonrası Türk edebiyatında adından sıklıkla söz ettiren ve Türk edebiyatında ilk post-modern roman olarak bilinen *Tutunamayanlar*'ın yazarı olarak geniş kitlelerce tanınmış bir romancıdır. *Tutunamayanlar* romanının yayımlanmasından sonra birbiri ardına roman, öykü, tiyatro oyunu türünde eserler neşreden Atay, hayatının son yedi yılında tuttuğu günlüğü ile de dikkat çekmektedir. Yazarın *Günlük* adıyla neşredilen eseri, diğer eserlerini oluştururken geçirdiği süreci ayrıntılı bir şekilde vermektedir. Bu nedenle, yazarın söz konusu çalışması Atay'ın düşünsel ve edebî kimliğini ortaya koyacak zengin veriler sunmaktadır. Oğuz Atay, Türk edebiyatının romancılığı ile öncü yazarlarından olması bir yana yaşanan toplumsal olay, kavram ve tespitlere yönelik keskin eleştiriler de yapmaktadır. Yazarın eleştirilerini açıkça *Günlük*'te görmekteyiz. Eserlerinin fikri altyapısını oluştururken farklı kaynaklardan beslenen yazar, *Günlük*'te okuduklarından, izlediklerinden, etkilendiği yazar ve filozoflardan sıklıkla bahsetmektedir. Ayrıca tamamlamaya fırsat bulamadığı ve “Türkiye'nin Ruhu” adını vermeyi planladığı eserinin ayrıntıları yine *Günlük*'te yer almaktadır. Bu makalede Oğuz Atay'ın *Günlük*'ü, yazarın otobiyografisine, fikri ve edebî kimliğine önemli katkılar sağlayan yönleriyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Atay, Günlük, Aydın, Tutunamayanlar, Postmodern Roman

Oguz Atay's Intellectual Background: Günlük

Abstract

Oğuz Atay is a widely known novelist as the author of the *Tutunamayanlar*, known as the first post-modern novel in Turkish literature, which is frequently mentioned in post-1970 Turkish literature. After the publication of the novel *Tutunamayanlar*, Atay published novels, stories and plays one after the other and attracts attention with his diary which he kept in the last seven years of his life. The work of the author, published under the name of *Günlük*, gives a detailed account of the process he undertook in creating his other works. Therefore, the author's work provides rich data to reveal Atay's intellectual and literary identity. Oğuz Atay is also one of the pioneering writers of Turkish literature and makes sharp criticisms of social events, concepts and determinations. The author's criticisms are clearly seen in the *Günlük*. The author, who is nourished from different sources while creating the intellectual background of his works, frequently mentions what he reads, watches and influences the writers and philosophers in the *Günlük*. In addition, the details of his work, which he has not had the chance to complete the Project and he planned to give the name of “Türkiye'nin Ruhu” are also in *Günlük*. In this article, Oguz Atay's diary was examined in terms of its important contributions to the autobiography, intellectual and literary identity of the author.

Key Words: Oğuz Atay, Günlük, Intellectual, Tutunamayanlar, Postmodern Novel

Atıf İçin / Please Cite As:

Kapukaya, Z. (2020). Oğuz Atay'ın düşünsel arka planı: “Günlük”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 552-561.

Geliş Tarihi / Received Date: 21.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.03.2019

¹ Dr. Öğr. Gör. - Balıkesir Üniversitesi Türk Dili Bölümü, zelihakapukaya10@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1946-6612

Giriş

Türk insanını içinde yaşadığı tarihsel sürece tanıklık eden kesimlerin içinde edebî şahsiyetler özel bir yer teşkil eder. Zira tanık olmanın ötesinde yaşanan tarih dönemleri inceleyen, yorumlayan; insana, topluma ve hayata bir aydın sorumluluğuyla yaklaşan bu şahsiyetler, yaşamın verdiklerini sanat prizmasından geçirerek yeniden insana ulaştırır. Özellikle 20. yüzyıl gibi dünyanın kabuk değiştirdiği, buna paralel olarak çok sayıda fikir ve sanat akımının ortaya çıktığı bir yüzyılda, insan ve toplumun dönüşümü, roman başta olmak üzere edebî türlerin hemen hepsinde işlenmiştir. Dünya ile birlikte Türk Edebiyatında da bu yüzyılda modernizm ve postmodernizm; konu, tema, üslup ve anlatım teknikleriyle varlığını göstermiştir. Bunlardan modernizm adı verilen büyük estetik dönüşüm 20. yüzyılda Batı edebiyatında bütünüyle gerçekleşmiş, Türk edebiyatında da özgün roman örnekleriyle yer almıştır. Joyce, Kafka, Proust, Musil, Woolf, Faulkner gibi sanatçıların çalışmalarıyla farklı boyutlara taşınan post-modernizm ise Türk Edebiyatı'nda kendi sınırlarını aşamamış, gerektiği gibi varlık gösterememiştir. Türk edebiyatı için sıra dışı kurgusu ve biçim denemeleriyle Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* romanı modernden postmoderne evrilen yolda bir avangard roman olma vasfına bütünüyle sahiptir. Söz konusu estetik dönüşümü gerçekleştiren Atay, diğer eserleriyle de postmodern romanın edebiyatımızda yerleşmesine büyük katkı sağlamıştır.

Çok yönlü bir aydın ve romancı olan Oğuz Atay (1934-1977); bilimden edebiyata, sanattan dile, felsefeden psikolojiye kadar geniş bir ilgi alanına sahiptir. Edebiyat tarihimizde özel bir yer teşkil eden yazar, eserlerinde batı ve doğu uygarlıkları arasında kalmış, kimlik arayışı içindeki Cumhuriyet Dönemi aydınının fikrî ve ruhsal düzlemdeki sorunlarını sıklıkla dile getirmiştir. Atay, özgünlüğün ayrıntıda olduğuna inanmış ve bu inancını eserlerine uygulamıştır (TBEA, s. 2003).

Tutunamayanlar (1971-1972), *Tebhikeli Oyunlar* (1973), *Bir Bilim Adamının Romanı* (1975), *Eylembilim* (1998) adlı romanlarıyla, *Korkuyu Beklerken* (1975) adlı öyküsüyle ve *Oyunlarla Yaşayanlar* (1985) adındaki tek tiyatro eseriyle Türk edebiyatındaki yerini pekiştirmiş olan Oğuz Atay, ilk baskısı 1987 yılında yapılan *Günlük*'ü ile de edebiyat araştırmacıları ve okuyucuları için önemli otobiyografik malzeme sunmuştur.

Günlükler, deneme türüne yakınlıklarıyla düşüncelerin açık ve serbest olarak ifade edildiği edebî türler arasındadır. Roman ve hikâye türünde kullanılan çerçeve anlatım tekniğinde sıklıkla kullanılır. Dünya düşünce ve edebiyatına yön vermiş pek çok ismin günlüğü, otobiyografik öneminin yanında birer felsefi metin olmaları yönüyle de önemli bir kaynaktır.

Makalemizin konusu olan Atay'ın *Günlük*'ü; yazarın şahsî, edebî ve düşünsel kimliğini yakından tanımanızı sağlayacak zengin ayrıntılarla doludur. Atay'ın roman yazma tekniğine dair bilgilerin, yazmayı tasarladığı eserler hakkında notların, daha önce yazdığı eserler üzerine detayların ve anekdotların yer aldığı eserde, Atay'ın okuduğu, etkilendiği yazar ve düşünürlerin izini de sürmek mümkündür. Bütün bunların ötesinde Atay'ın günlüğünü önemli kılan bir unsur, eserde yazarın fikrî yönünü ve yazarlığını ortaya koyan bilgilerdir. 25 Nisan 1970 tarihinde başlayıp 29 Ocak 1977 tarihine kadar yazmaya devam ettiği *Günlük*'te, adım adım ölümün ayak seslerini duyan bir insanın, her şeyden öte hayalleri ve yazmayı planladığı eserleri olan bir yazarın varoluş mücadelesi görülür.

Oğuz Atay, günlüğünde öncelikle bir roman yazarı olmakla birlikte okuyan, düşünen ve eleştiren bir şahsiyet olarak karşımızdadır. Eserde söz konusu süreçleri yaşarken aldığı notlar Oğuz Atay portresini daha yakından tanımayı kolaylaştırır. Atay'ın günlüğüne kaydettiği notları; yazarın *İnsan ve Toplum Üzerine Düşünceleri*, *Aydın Eleştirisi*; *Tasarıları*, *Romanları ve Eleştirileri*, *Etkilendiği Yazar ve Düşünürler* şeklinde çeşitli başlıklarla sınıflandırmak mümkündür. Atay'ın romanları ve roman eleştirilerine dair notları ise yazarın edebî yönünü ortaya koymaktadır.

İnsan ve Toplum Üzerine Düşünceleri

Oğuz Atay'ın eserlerinin arka planında birey ve bireyin sorunları önemli yer tutar. Dünyayı ve Türk toplumunu şekillendiren kapitalist sistem içinde sıkışan insanımızı, yalnızlığıyla, tarihine, kendisine ve toplumuna yabancılaşmasıyla, bir oyun kurgusundaki yaşamıyla romanlarının temel olgusu yapan Atay, günlüğünde de Türk insanının geçmişten günümüze taşıdığı karakteristik özelliklerini bir düşün adamı ve sanatçı kimliğiyle analiz etmeye çalışır.

Oğuz Atay, günlüğünde Türk insanının öncelikle birey olamama problemi bulunduğunu düşünür. Atay' a göre bu problemin temelinde birtakım dinî, tarihî, idarî, sosyal ve kültürel sebepler vardır. Yazar, bu problemin dinî ve tarihî nedenlerini açıklarken Osmanlı toplumundan günümüze devreden "birey sorunu"na dair düşüncelerini sıralar. Atay'a göre insanımızın "birey olamama" sorununun geçmişten bu

yana fazla değişiklik göstermeyen toplumun hayat görüşüyle sıkı ilişkisi vardır. Osmanlı toplum felsefesinin temelinde bu dünyanın geçiciliği ve insanın dünyaya karşı bir varlık teşkil etmemesi temel belirleyendir. Başka bir ifadeyle; hayatın temel gerçeği olan ölüm karşısında insanın dünyaya dair yapabileceği fazla bir şey yoktur. Bu fanilik düşüncesi hayatımızın her köşesini şekillendirmiş; mimariden sanat, toplum ve felsefeye kadar hayatımızın her alanına sirayet etmiştir. Atay'ın ifadesiyle *Evimizin bahçesinde, sokağın köşesinde tek mezarlar olmalı. Her şey geçicidir. Belgeler gereksizdir, unutulacak ayrıntıları yazmak anlamsızdır. Belki de unutmak esastır* (Atay, 2003, s. 90-92). Unutmanın esas olduğu ve insanın ölüm karşısındaki çaresizliğinin, faniliğinin her an hatırlatıldığı bir toplumsal yapıda, beraberinde getirdiği sorumluluk düşüncesiyle insan birey olamamaktır.

Atay, Osmanlıların birey olamayan insanı ciddiye almadığını belirtirken toplumu yönlendiren bütün değişimlerin devlet eliyle gerçekleştirildiğini hatırlatır. Bu anlayışın Cumhuriyet döneminde de devam ettiğini ifade eden yazar, devletin halkı adına düşünme, düşündüklerini fiiliyata geçirme ve toplumsal dönüşümleri gerçekleştirme işlevlerini de yerine getirdiğini vurgular. Atay, bir anlamda devletin toplum mühendisliği yaptığını anlatmak için şu mizâhî örneği verir: Tek parti döneminin Ankara valilerinden Nevzat Tandoğan'ın yakalanarak yanına getirilen solcu gence: *"Bu memleketi komünistlik gerekirse onu da biz getiririz. Sana ne oluyor?"* demiştir (Atay, 2003, s. 90-92).

İnsanımızı, kapalı sistem içinde ezen anlayışa ve gelenekçi toplum yapımıza dair eleştirilerini sürdüren Atay; tiyatronun, felsefenin, eleştirinin, resmin olmadığından yakındır. Yazar, bu yoksunlukların hem sebebi hem de sonucu olarak yine "birey olamama" problemini görmektedir. Zira aşılmaz bürokratik engellerle insanımızın toplumda birey olarak var olması bilinçli veya bilinçsiz şekilde engellenmiştir. Meseleyi sanat üzerinden irdeleyen yazara göre eski toplumumuzda özgün sanat yoktur. Yalnız usta-çırak ilişkisi içinde taklit vardır. Bu açıdan aslında gelenek de yoktur. *"Usta yaşantısını kimseyle paylaşmaz; yaratıcılığın ayrılmazlığı kendisi ile birlikte ölür. Ne rubun ölümsüzlüğü ne de canlı dünyanın gürlütsü duyulur* diyen Atay, *taklit ve geleneksizlik sorunlarının temelinde birey olamama sorununun yattığını düşünür. Osmanlı toplum yapısını şekillendiren kapalı sistemin batıya olduğu kadar doğuya da kapalıdır. Bu kapalıliğın temeli de yine "dış dünyaya karşı beslenen korkular"dır* (Atay, 2003, s. 92). Yazar dolayısıyla korkunun insanımızın bireysel yönlerini şekillendirmesine müsaade etmediği sonucuna varır.

Atay'ın, günlüğünde Türk insanı ve toplumuna dair tespitlerinden biri de yukarıda değindiğimiz gibi hayatımızı birtakım korkuların şekillendirdiği düşüncesidir. Tarihimizi, toplumumuzu ve dolayısıyla insanımızı şekillendiren korkulardan kurtulmak için boyun eğdirme yönteminin kullanıldığını ifade eden yazar, *"ber yandan düşman saldırısı bekleme", "sarayın kaleye çevrilmesi", sarayın korkusu", kültür, matbaa, şiir, resim yani sanatın özgürleşmesi korkusu"* gibi davranış ve korkuların sonucunun "yabancılaşma" olduğunu belirtir (Atay, 2003, s. 94). Böylelikle Atay, birey olamama-korku ve yabancılaşma kavramlarının birbiriyle nedensellik bağı içinde olduğunu vurgular.

Atay'ın roman ve karakter kurgusunda işlediği yabancılaşma kavramı ile birlikte yabancılaşmanın bir sonucu olan yalnızlık, ayrıca tüm bu sıkıntılarla bireyin başa çıkmasını sağlayan *oyuna sığınma* davranışının kökeninde de geçmişten günümüze toplumsal hayatımızı yönlendiren *korku* olgusunun bulunduğu açıktır. Zira 1975 yılında yayımlanan *Korkuyu Beklerken* adlı öykü kitabında işlediği *korku/yabancılaşma/yalnızlık* imgeleriyle fikrî ve edebî düzlemde model aldığı Kafka etkisi açıkça görülür. Korku, yabancılaşma, oyun üçlemesinde, sanat bu nedenselliğin son halkasıdır. Çünkü sanat da nihayetinde bir oyundur. Muteber, dış dünyanın sahteliklerine karşı gerçekliği olan, insana sonsuzluğun kapılarını açan ve hayatı anlamlaştıran yönleriyle sanat; yabancılaşma ve yalnızlık karanlığındaki yazar (ve insan) için yegâne çıkış yoludur. Keza sanat ve oyun postmodernist romancıların sığındığı birer sığınaktır. Bilhassa modernizmin katı gerçekçiliğine karşı postmodern metin oyun kavramını merkeze koyarak okuyucusunu gerçeklik çemberinin dışına çıkarmak ister. Bunun yanında oyun işlevsel olarak okuyucu ile yazarı birbirine yaklaştırır (Emre, 2006, s. 115-116).

Atay, günlüğünde geçmişten günümüze hayatımızı şekillendiren korkularımızın suç ve ceza kavramları ile ilişkilendirerek yine Türk insanı için sıklıkla bir kültürel vasıf olarak kullanılan "hoşgörü" davranışının sosyal-psikolojik köklerine iner. Atay şöyle der: *Müeyyideler hayatı zehir edecek kadar korkutmalıdır; ama isyan ettirecek kadar kesin olmamalıdır. Neyin ne olduğu, hangi suçun cezasının ne kadar olduğu bilinmemelidir. Fakat herkes her an suç işlediğini hissetmelidir ki başkaldıramasın. Her zaman suç işlediği halde kendisine taviz verildiğini hissettiği için başı öniinde dolaşır insanımız. Bizim "ilk günah"ımız budur: cezalandırılmayan küçük günahların toplama. Hoşgörümüz de budur. Ayrıca devlet de aynı suçluluk içinde müeyyideleri uygulamaz. Bu bakımdan bağışlayıcıdır. Karşılıklı bir oyundur bu. Bağışlanmayan tek suç, bu oyunu fark etmek, bu oyuna karşı çıkmaktır. Gerçeği aramaktır. Bilim bunun için*

*tehlkeli*dir, felsefe bunun için *tehlkeli*dir, deneme bunun için *tehlkeli*dir, roman ve hikâye bunun için *tehlkeli*dir... (Atay, 2003, s. 94-96). Yazar insanımızdaki suçluluk psikolojisini en güzel romanlarında anlatır. Hakikat diye sunulan, değer diye insanın önüne konulan kavramları sorgulayan Atay'ın roman kahramanları, topluma ve yerleşik otoriteye göre uyumsuz ve suçludur. Modern insanın iç dünyasındaki uyumsuzluk ve kargaşayı, yani suç ve cezayı irdeleyen yönleriyle Atay, roman kurgusunun alt yapısını günlüğündeki notlarıyla ortaya koymuş, hem fikrî açıdan hem de roman sanatı bakımından Dostoyevski ile olan bağıını göstermiştir.

Oğuz Atay, günlüğünde halkı ve korkunun gölgesinde yaşayan edipleri karşıt kutuplarda konumlandırarak bir oyun mantığı içinde hayatımızda var olan korkuların halkın sözlü geleneğinde pek fazla yer almadığını belirtir. Zira yazılı olan *korkunun onayından* geçtiği için yazılı olmayan dilden dile dolaşan sözlü halk ürünleri daha özgürce ifade edilmiştir. Bu nedenle sözlü halk ürünleri halkın gerçekte ne düşündüğünü ne hissettiğini ortaya koyması açısından önemlidir (Atay, 2003, s. 96).

Oğuz Atay, diğer yandan Türk halkının, kendisini sınırlayan ve bireyselleşmesini engelleyen zincirlere rağmen evrensel olduğunu düşünür. Çok uluslu ve dolayısıyla çok kültürlü Osmanlı toplumu, yapısından dolayı farklılıklara ve evrenselliğe açık bir toplumdur. Bu kültür kodlarından gelen Türk insanı, kendine yabancılaşmış ve kendisine sahip çıkacağı beklentisindeki aydına rağmen evrenselliğini devam ettirmektedir. Atay; taklitçilikle, ön yargılarla Türk insanının evrenselliğinin bilinçsizce baltalandığını belirtir. Diğer taraftan insanımızda büyük bir potansiyel olduğuna ve bu gücünü kullanmadığına dikkati çeker. İnsanımızdaki potansiyel, açığa çıkarılmalı ve organize edilmelidir. Bu görev en başta aydına ve toplum adına söz sahibi olan kişilere düşmektedir. Atay'a göre özünde kimseye düşman olmayan Türk insanı, bütün eksikliklerine rağmen dünyayı tanımak ve çağdaş dünyanın bir parçası olmak istemektedir. "Biz geri kalmış bir ülke değiliz, fakir kalmış bir soyluya benzetilebiliriz ancak" diyen Atay, Türk insanı ile Avrupalı ve Amerikalıları kıyaslamaktadır. Yazar, Batı insanının kendi dışındaki milletlere temelinde samimiyetsiz, soğuk, mesafeli, istismar ve sömürü duygusuyla yaklaştığını belirtir (Atay, 2003, s. 130-240).

Kısaca Atay günlüğünde birey ve topluma dair düşüncelerinde en başta insanımızın birey olamama problemini tespit eder ve sonrasında bu problemin temelinde var olan nedenleri sıralar. Toplumu ve insanımızı hayata karşı çekingen olmaya iten, pasifleştiren korkuların, Osmanlı kültür ve sanatındaki taklit ve geleneksizlik sorununun temelinde de bulunduğu tespitini yapan yazar; korku, suçluluk psikolojisi, yalnızlaşma ve yabancılaşma sorunlarına değinir. Türk insanı ve toplumsal yapısının Atay'ın bakış açısıyla bir tahlili diyebileceğimiz günlüğün bu bölümleri Oğuz Atay'ın fikir adamlığı boyutunu anlamak açısından orijinal yaklaşımlar sunar.

Aydın Eleştirisi

Modernitenin bir sonucu olarak kendine ve topluma yabancılaşmış, yozlaşmış aydın pek çok edebî ve düşünsel eserin işlediği konulardandır. "Kendi toplumuna onulmaz" bir uzaklıkta olan "entelektüel", sözün gücünü keşfederek sözden eylemin alanına yol almaya, ait olduğu toplumu yeniden inşa etmeye" doğru gider (Bermann, 2001, s. 31).

Aydın kavramı Yeni Türk Edebiyatı'nın hemen hemen her türünde üzerinde sıklıkla durulan kavramlarından. Oğuz Atay'da *Aydın Olgusu* adlı kısa çalışmasında Yıldız Ecevit, aydın kavramını; *düşünen, duyumsayan ve eleştiren, varoluşu temeli tinsel etkinliğinde yatan insan* olarak tanımlar. Toplumsal bilmeceye çözüm bulmadan evvel, kendini bulma uğraşısındadır; çelişkilerini, komplekslerini aşmayı deneyerek kendisini sorgulayan kişi, aydın bireydir (Ecevit, 1989, s. 96).

Oğuz Atay'ın bütün eserlerinin temel problemlerinden olan kendisine ve topluma yabancılaşmış aydın tipi, günlüğünde de özellikle ele alınmaktadır. Roman kahramanlarının kişiliklerine dair tasarı ve analizlerinde Türk insanını anlama çabasında yazar, toplum önüne aydın kimliğinde dolaşan bu tiplerin noksanlıklarını göz önüne sermeye çalışır.

Atay, öncelikle insanımızı ve aydın kavramını karşılaştırarak Türk toplumunun kapalı bir sistem içinde sıkıştığını ve var olmaya çalıştığını açıklar. Halkın yaşantısı yazara göre canlı ve gerçektir; fakat *burjuva olmaya çalışan, aydın olma özenti*si içinde *çarpınan azınlık* ölü bir hayat sürmektedir. Yani bu sözde aydının yaşamı bir bakıma taklit ve oyundur. Halk, şehrin kenarına itilmiş yerlerde, kırsal alanlarda canlı bir hayat sürerken bu oyunlarla yaşayan güruh "*büyük caddelerde, yüksek yapılar içinde suskunluk içinde*" "miş" gibi yaparak hayatını sürdürmektedir. Bu durum toplumda kapalı bir sistem oluşturmaktadır. Yazara göre şehir hayatının müeyyideleri olmayan bu kapalı sistemde, insan ya yok olup gitmekte ya da *yaşantısızlıklarını* örtmeye çalışmaktadır. Oğuz Atay, eserlerinde sıklıkla kullandığı "oyun" kavramını halkına yabancılaşan ve aydın geçinen bu küçük azınlığın davranışlarını açıklamakta kullanır. Partiler, araba yarışları, uyuşturucu

maddeler, sefahat âlemleri bu kesimin oyunlarıdır. *Batılı ağabeylerinin* kötü birer kopyaları olan bu guruh, ülkede bir turist gibi yaşar (Atay, 2003, s. 102).

Oğuz Atay'ın kahramanlarında yazarın aydın eleştirisinin yansımalarını görmek mümkündür. Zira Atay'ın kahramanları, kendilerine özgü bir ses yaratabildiklerinde “taşralı”, içselleştirmek için epey zaman harcadıkları Avrupa kültürünün temel kavramlarıyla konuşmaya başladıklarında ise “taklit” bir ses olarak kalırlar (Oğuz, 2009, s. 31).

Atay'ın sözünü ettiği, geçmişte hayatımıza daha fazla hâkim olan bu kapalı sistemde insanımız dünyanın farkında değildi. Yaşadığımız çağ ise beraberinde getirdiği özgürlük söylemleriyle insanı ezen, bütün değerleri alt üst eden “*müktesabatıyla*” korkunç bir hale gelmiştir. İnsanımızın mazi özleminde, geçmişi “*Kaybolan Cennet*” gibi görmesinin kökeninde de bu durum yatmaktadır (Atay, 2003, s. 102). İnsanımızın geçmişten günümüze hayat içinde var olamama ikilemindeki trajedi, yaşama karşı gerçekçi bir tutum takınmasını zorlaştırmakta, bütün iyi ve güzel şeylerin eskide var olduğu algısını güçlendirerek toplumun geleceğe dair umut ve hayallerini baltalamaktadır.

Atay; günlüğünde aydınımızın bölünmüşlüğüne, ikilemlerine ve tutarsızlıklarına da değinir. Aydınımızın bu trajikomik durumunu, *Eylembilim* adlı eserinden S. karakterinin müzik anlayışı üzerinden örneklendirir. Zira aydınların bir bölümü kendini alaturka ve halk müziği sevmemekle yüceltir, bir kısmı da tersiyle yani iki müziği toleransla karşılayarak ve kendini halktan yana hissederek kendilerine geniş görüşlülük atfetmektedir. Bu durumun edebiyatta da mevcut olduğunu ifade eden yazar, aydın kavramına yönelik eleştirilerini, doğu-batı karşıtlığından yola çıkarak devam ettirir (Atay, 2003, s. 272-274). Oğuz Atay, öncelikle doğu ve batı medeniyetlerinin taban tabana birbirinden farklı uygarlıklar olduğunu ifade eder. Ona göre en başta mantıkî olarak bu iki uygarlığın birbirini kavraması hemen hemen imkânsızdır. Batıların Doğuyu tanımak istemelerindeki amaç, tamamen sömürü niyetleriyle ilgilidir. Batı sömürebilmek için Doğu'nun zayıf yönlerini anlar; fakat özünü kavrayamaz. Diğer yandan onların mantığı ile kendimizi derinlemesine anlamak bütünüyle yanlış bir iştir. Onların mantığı ile insanına yaklaşan kimliksizleşmiş, özentili Türk aydınının gittikçe bir ruh tembelliğine düştüğünü gören yazar, bu aydın tipinin aydın kavramının ihtiyaç duyduğu orijinaliteye asla ulaşamayacaklarını vurgular (Atay, 2003, s. 184-186). Atay'ın hedef tahtasındaki aydın tipi, son dönem Osmanlı aydını ile birlikte, Cumhuriyetin değerleriyle yetişmiş; fakat yine kendine özgü kimlik geliştirmemiş ait olduğu toplumun kültür köklerine “tutunamamış” aydınlardır.

Oğuz Atay'ın ideal aydını, *Bir Bilim Adamının Romanı* adlı eserinin ana figürü olan Mustafa İnan'ın kimliğinde tarifini bulur. Bu aydın tipi, birey toplum sentezini gerçekleştirmiş, Doğu-Batı kültür ikileminin üstesinden gelmiş, “tolerans, bilgi ve dürüstlük sözcüklerini kendine ilke edinmiştir. Atay'ın aydını; ütopyik olmayan, ruhsal değerlerdeki tüm yozlaşmaya karşı geleceğine inandığı aydındır (Ecevit, 1989, s. 96).

Genel anlamda “insanın kendisiyle hesaplaşması”, “varoluşsal boşluk ve kimlik bunalımı”, “Doğu-Batı kültürel karşıtlığının insana ve topluma yansması” Oğuz Atay'ın bir üçleme olarak kabul edilen *Tutunamayanlar*, *Tebliğeli Oyunlar* ve *Oyunlarla Yaşayanlar* adlı eserlerinde yoğun olarak işlenir. Bilhassa “Oyunlarla Yaşayanlar” adlı eseri, bir tiyatro eseri olmasından dolayı Atay'ın “oyun” metaforunu gerçek bir “oyun” metninde işlemesi ile tiyatro-edebiyat ilişkisinin iyi bir örneğini verir (Atay, 2003)

Genel olarak, Oğuz Atay'ın Türk aydınıni temsil eden kişi ve kesimlere bakışı olumsuzdur. Atay'ın sürekli eleştirdiği aydın tipi; tutarsız, kendine, tarihine, toplumuna yabancılaşmış, özentilik ve kararsızlık girdabına tutulmuş, fikir çilesi çekmeyen, “sorumluluk” duygusundan uzak tiplerdir. Oğuz Atay'ın gözünde bu kadar olumsuz niteliklere sahip Türk aydını, varoluşçuların yaklaşımıyla “Türk kültür ve toplumuna ait özleri mi yoksa varoluşları nedeniyle mi bu durumdadır?”. “İnsanımızın, toplumumuzun ve tarihimizin herhangi bir suçu yok mudur?”, sorularını akla getirir. Sanırsız ki var olan aydın tablosundan her kesim sorumludur. Gerçek bir aristokrasi ve burjuva kesiminin olmadığı; düşüncenin, sanatın itibar görmediği; halkın aydınlanmaya talepkâr olmadığı bir sosyo-kültürel ortamda yüzyıllardır ideallerde yaşatılan aydın nasıl var olabilir?

Tasarıları, Romanları ve Eleştirileri

Oğuz Atay, günlüğünde aldığı notlarla yer yer yazacağı eserlerinin planlarını yazmış, romanlarında, hikâyelerinde kullandığı veya kullanacağı karakterlerin analizini yaparak bu karakterleri nasıl daha derinleştireceğine dair düşüncelerini kaleme almış, bazen de çıkacağı televizyon programına hazırlıklarını not etmiştir.

Atay'ın günlüğünde en fazla kritik yaptığı ve üzerinde düşündüğü *Teblikeli Oyunlar* romanı ve romanın başkarakteri *Hikmet*'tir. Günlüğündeki notlardan anlaşıldığına göre yazarın bahsi geçen romanı ve romanın karakterlerini oluştururken Erich Berne'nin "*Games People Play*" adlı eserinden etkilendiği anlaşılmaktadır. Dostoyevski'nin *Yer Altından Notlar* adlı eseri de yine etkilendiği, romanlarının hem kurgu hem de tema ve karakterizasyonunda model aldığı eserler arasındadır (Atay, 2003, s. 14). Örneğin; *Sevgi, Hikmet, Bilge* gibi pek çok karakter nasıl derinliğine verilebilir kaygısıyla alınan notların, yan okumaların günlükte uzun uzun yer aldığı görülmektedir.

Atay, günlüğünde kendisini görmeyen okuyucu ve eleştirmenlere de değinir. Atay'ın hedefindeki "yabancı kitapları kapışan; ama kendisinden haberi olmayan okuyucu ve eleştirmenleri beklemek yazara göre aptallıktır (Atay 2003, s. 222). Yazarın okur tarafından anlaşılma hassasiyeti aynı zamanda günlük tutma gerekçesidir. Bunu " *Kimse dinlemiyorsa beni-ya da istediğim gibi dinlemiyorsa- günlük tutmaktan başka çare kalmıyor. Canım insanlar! Sonunda bana bunu da yaptınız.*" cümleleriyle ifade etmektedir (Atay, 2003, s. 4). Sesinin arzu ettiği gibi duyulmadığından şikâyetçi olan Atay'ın günlüğü, bir bakıma kendi sesine kulak verdiği, kendi kendini kritik ettiği romanlarında sıkça kullandığı iç monolog ve bilinç akışlarıyla sesini, sanatını, fikirlerini kuyucuya duyurmak istediği bir çalışmadır. "*Ben Burdayım.*" diyen ve sesini duymayan *okur-yazar-çizer* takımından sitemle bahseden yazar, pek çok yazarın kaderi olan öldükten sonra anlaşılmaktan ya da hiç anlaşılmamaktan şikâyetçidir (Ecevit, 2007, s. 1)

Aslında dönemin eleştirmenleri Atay'a kadar o kadar da kayıtsız kalmamıştır. Atay'la Türk romanı hakkında röportaj yapan Konur Ertop buna bir örnektir. Söz konusu röportajdan notlar alan Atay, röportajında edebiyatımıza dair orijinal tespitlerde bulunur. Konur Ertop'la yaptığı söyleşinin notları Atay'ın edebiyat eleştirisi açısından fikirlerini ortaya koyma olanağı verir. Atay, öncelikli olarak Türk romanının meselesi kişilik olduğunu düşünür. İnsanımız bir kişilik verme savaşındadır ve edebiyatçılarımız bunun önemini kavrayamamaktadır. Ayrıca romancılarımız "kendisiyle hesaplaşma" diye bir kavramdan habersizdir, romanımız bu nedenle düzmece ve diyalektik gibi büyük kavramların arkasına sığınan cüceler ordusudur. Yazarın dikkat çekici bir eleştirisi de dönemin sosyalist Marksist bir anlayışla roman yazar köy romancılarıdır. Atay bu konuda "*Köylünün sefil yaşayışı olgusu büyük roman yazmayı gerektirmez*" der. Yazar, bu tarz roman yazarlarını " *halka büyük doğrular adına yalan söyleyen, kültürsüz, gerçeği sezemeyen, derinlikten yoksun, havuz edebiyatçısı, esnaf zihniyetine sahip, düzeysiz, halkın acılarını ve sefaletini sömüren* sıfatlarıyla niteler. Bunların içinde gerçekleri okuyarak, düşünerek, kendi bilinci ile sezen, kafası ve yüreği genç olanların bulunduğunu da belirtir. Atay, " *Sabte eleştirmenlerin koltuk değneklerine dayanarak yürüyenlerin, edebiyat reklam ajanslarının gürlütüsüne kapılarak şartlananların dışında kalanların varlığına inanmak istediğim için yazıyorum bunları. Belki Kemal Tabir'in dediği gibi günde 24 saat romancı olmanın gereğini duyanlar ya da duyacak olanlar vardır.*" sözleriyle reklam ajanslarıyla sürekli toplumun gözünün içine sokulan yazarları ve edebiyatı metalaştıran zihniyeti eleştirir (Atay, 2003, s. 224).

Oğuz Atay, bilhassa günlüğünde her ne kadar sosyalist geçinen yazarlara sıkı eleştiri oklarını fırlatsa da kendisi bir dönem bu çevrenin içinde bulunmuştur. Atay'ın kısa süreli bir yayın hayatına sahip *Olaylar* dergisini çıkardığı döneme kadar koyu bir Marksist olduğunu; ancak dergisinde yaşananların etkisiyle sol çevreden hızla uzaklaştığını belirtelim (Ecevit, 2007, s. 120). Yazar günlüğünde, gençlik yıllarında mensubu olduğu sosyalist çevreleri en başta samimiyetsizlikle suçlamaktadır. Atay şu ifadeleri kullanır (Atay, 2003, s. 138):

Türk solu geç kalkar, çünkü bir gece önce sabaha kadar içmiştir. Bu insanlardan Türk halkı bir şey beklememeli. Üçkâğıtlıklarla ne devrim olur ne de ümmet-i İslam kurtulur. Bunlar çürüyen et, dökülen diş gibidirler. Bayrak yaptıkları inançlarına rağmen, aslında inançsızdırlar. Kim hangi kapıdan ekmeği yiyorsa, o kapının kulluğunu etmektedir. Bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasının kötü bölümü olan kapıkulu kurumunun temsilcileridir. Kendilerine karşı çıkılmasını, haksız yere işgal ettikleri görüşlere karşı bakaret sayarlar. Kendini sosyalist sayan biri, suçunu ortaya dökeni halk düşmanı olarak suçlayarak yavuz hırsızlık oynar. Kendini kapitalist olarak ilan eden birinin serveti, fabrikası yoksa böyle birine herkes güler; haydi oradan çulsuz derler, züğürt kapitalist olur mu? Nedense kendilerine kimse ehliyet sormamaktadır. Olsa olsa sosyalizme sempati duyan, yani özel deyimimle sempatiçan sayılması gerekenler ortalığı kasıp kavurmaktadırlar. Sonra solda ve sağda hayli kalabalık olan bu çıkarıcı zümre, bütün gösterişine rağmen kim parayı bastırırsa ona hizmet etmektedir. Ele güne karşı, hele sağcılara karşı ayıp olmasın diye de kabahatler örtbas ediliyor.

Yukarıdaki pasajda Atay'ın zaman içinde sosyalist kesimlere ne denli cephe aldığı, bir zamanlar mensubu olduğu bu çevrelerden ne kadar fazla uzaklaştığı görülmektedir. Atay'ın hayatının sonraki

dönemlerinde ise kendi kabuğuna çekilerek daha öznel bir çizgi benimsediği bilinmektedir (Ecevit, 2007, s. 473).

Atay'ın günlüğünde yazarın o dönemde edebiyat çevrelerinde adından sıkça söz ettiren "İkinci Yeni Akımı" hakkında da görüşlerini belirtir. İkinci yenicileri "yaşları, kültürleri ve dünya görüşleri gelişmeye elverişli olmayan; fakat duydukları ve sezdikleriyle gerçeküstü ve geçek ötesi şeyleri yer yer yakalamışlar; sonunda hepsi bir yana dağılmışlar" olarak algıladığını belirten yazar, önemli olanın ülkede her çeşit akımın atılımını iyi ya da kötü çıkması olduğunu ifade eder. Atay'ın burada dikkat çektiği husus, sanat ve kültür hayatımızda çok sesliliğe ve evrenselliğe olan ihtiyaçtır.

Oğuz Atay günlüğünde yazmayı planladığı eserleri üzerine aldığı notlara ve tasarılarla da yer vermektedir. Atay'ın, o dönemde henüz yayınlamadığı "Tehlikeli Oyunlar" adlı romanının bazı bölümlerine dair notlar, *Geleceği Elinden Alınan Adam*" başlıklı hikâyesi ve Yıldız Kenter'in de henüz taslak halini incelediği "Hayat Bir Oyundur" isimli tiyatro eserinin metin kısmından bazı parçalar günlüğünde yer almaktadır. Ayrıca yazarın tamamlamaya ömrünün vefa etmediği *Türkiye'nin Rubu* adlı eserine dair ön çalışmaları da günlüğünde mevcuttur (Atay, 2003, s. 122-128).

Türkiye'nin Rubu, Atay'ın üç bölüm olarak yazmayı tasarladığı ve bu bölümlere "Devlet, Toplum ve İnsan" adlarını vermeyi düşündüğü kitabıdır. Yazar, yapacağı çalışmayı klasik bir inceleme kitabı olmaktan ziyade, karmaşık kurgulu, sorunlara çok yönlü yaklaşan, ana temayı ön planda tutan bir eser olarak yazmayı planladığını ifade etmektedir. Kurgusal bir anlatı metni olacağını söyleyen Atay, çalışmasında determinist bir tarih anlayışı ile hareket edeceğini; ancak tarihî olayların ve şahışların ele alınışında sosyal-psikolojinin bakış açısını kullanacağına dikkat çekmektedir (Atay, 2003, s. 232).

Günlük, Oğuz Atay için gerçek manasıyla yazmayı planladığı eserlerinin karalama tahtasıdır. Eserlerinin kurgu, plan ve otokritiğini yaptığı bölümler Atay'ın geçirdiği süreçleri yakından takip etmek açısından dikkate değerdir. Eser, bilhassa karakterlerini kurgularken yazarın konu, tema ve sembolleri nasıl derinlemesine düşündüğünü, irdelediğini ve kritik ettiğini anlamak açısından zengin veriler ihtiva etmektedir. Adeta *Günlük*, yaşamı yazdığı eserler gibi bir roman derinliğinde geçen Atay'ın hayatının bilinç akışı, iç monolog gibi yöntemlerle anlatıldığı bir metindir. Ayrıca büyük hevesle başladığı *Türkiye'nin Rubu* adlı eserine dair Atay'ın aldığı notlar ve yaptığı ön çalışmalar eserin tamamlanması noktasında okuyucuda bir beklenti oluşturmaktadır.

Etkilendiği Yazar ve Düşünürler

Oğuz Atay; günlüğünde okuyan, inceleyen, düşünen bir yazar ve fikir adamı olarak geniş bir bilgi ve kültür atlası üzerinde dolaşmaktadır. Atay'ın okuduğu, romanlarında konu, sembol, karakter kurgusunda etkilendiği ve kimi zamanda bütünüyle model aldığı yerli-yabancı önemli sayıda yazar ve düşünür bulunmaktadır.

Oğuz Atay, okuduğu ve düşüncelerinden etkilendiği Fanon, Oscar Lewis, Spengler, Belinsky, Eddington gibi yazar ve düşünürlerin devrim ve toplum hakkındaki eserlerinden yola çıkarak Türk toplumuna dair çıkarımlarda bulunur. Yazar, Fanon'un Fransız devrimine ilişkin dikkat çeken bir tespitine de yer vermektedir. Fanon; devrimi gerçekleştiren "lumpenproleterya" sınıfının devrim aracılığı ile kendi gözleriyle ve tarih önünde yeniden itibar kazandıklarını düşünür ve onlar için "Şehir alevler içinde yanarken lanetliler de bu ateşte temizliğe ulaşıyorlar, güzel ve kutsal oluyorlar." ifadelerini kullanır. Devrim figüranlarının tarih önünde bu şekilde iade-i itibar elde ettiği, bu durumun farklı zaman ve ülkelerde de benzer şekilde gerçekleştiği dikkate değer bir tespittir. Ayrıca yazar Fanon'un lumpenproleterya yüceltmesini *Tutumamayanlar ve Tehlikeli Oyunlar* adlı eserlerinde kullandığını ifade ederek fakirliğin kültürüne dair tespitlere Oscar Lewis'te de rastladığını vurgular. Atay, günlüğünde Oscar Lewis'in *Sanchez'in Çocukları, İşte Hayat* adıyla Türkçeye çevrilen kitabından aldığı notlara da yer vermektedir (Atay, 2003, s. 252-254).

Günlük'te yer alan ilginç tespit ve yorumlardan biri de entropi kavramı ile ilgilidir. Atay, İngiliz matematikçi, fizikçi ve astronom Eddington'un *The Nature of The Physical World* adlı eserinden bahseder. Bu kitaptan hareketle fizikteki entropi meselesini irdeleyerek Kafka'nın dehşetinde entropiyi sezmesinin payı olduğunu belirtir. Entropi, "Termodinamik yasalara göre, bir sistem içinde enerji azalmasından ötürü, her şeyin durması" olarak tanımlanır (Atay, 2003, s.248). Atay, insanın sezgileri vasıtasıyla gelecekte olacak bu sıcak ölümün dehşetini duyabileceğini, "dehumanizasyon" denilen "insansızlaşma, insanlıkten uzaklaşma ve kopma"nın Kafka'nın insanlarında görüldüğünü belirterek şöyle devam eder (Atay, 2003, s. 250):

Kafka evrendeki keyfi unsurun (random element) artışını sezmiş olmalı. Kafka'nın duyduğu dehşet, metafizik bir dehşet değildi yani. Son derece düzenli görünen; ama aslında akıl dışı ola toplumda, gerçeküstü ya da dış-keyfilikler yer alır. İnsanlar evrendeki baş aşağı gidişin farkındadırlar; sanki bu yüzden bir yere ulaşamayacağını (olumlu bir yere) bilirler. Aslında K. (romanların kabramanı) olumlu bir tiptir; ümitlidir, savaşır kazanamayacağını bildiği halde. Bu asil bir savaştır. Ümitsizliğe karşı savaştır. Entropiye karşı savaştır. Kafka'nın karşısında olanlar, salında onun bu derin sevgisine karşı çıkıyorlar; yani bu sezgiye sahip olmadıkları için onu yanlış yorumluyorlar.

Oğuz Atay, yukarıdaki tespit ve yorumlarıyla Kafka'yı bir bilim adamı dikkati ile anlamaya çalıştığını göstermektedir. Yazar'ın *Tutunamayanlar*, *Teblikeli Oyunlar*, *Oyunlarla Yaşayanlar* gibi eserlerinde işlediği bir facia korkusuyla hayatı yaşayan, bilindik bir sona sürüklenen tiplerinin kökeninde Kafka'nın kahramanları gibi entropik sezgiler bulunmaktadır. Bu durum Atay'daki çok belirgin Kafka izlerini görmek açısından dikkat çekicidir.

Oğuz Atay, *Oyunlarla Yaşayanlar* adlı oyununu yazarken *Games People Play* isimli eseri detaylıca incelemiş ve aldığı notlara günlüğünde yer vermiştir. Atay, günlüğünde oyunu "gerçek yaşamın gerçek ilişkisinin yokluğunda onun yerine geçen şey", görünür karşılıklı ilişkilerin ruhsal ilişkiyle birlikte ve çelişik durumda var olması" olarak tanımlamaktadır. Atay'a göre *sınırlamalar ve çekimler* oyun oynamaya neden olur. Yazarın Erich Berne 'den alıntıladığı oyun kavramında dikkat çektiği noktalardan biri *bütün kötü oyunların, iyi düzenlenemeyen zamanın yol açtığı can sıkıntısının sonucu* olduğudur. Zira insanın zamanı düzenleme yolları: *vakit geçirme, ayin, oyun, yakınlık kurma* şeklindedir (Atay, 2006, s. 118).

Atay bir fikir adamı ve romancı olarak elbette ki yerli romancılarımızdan da etkilenmiştir. Günlüğünde yer alan notlarından Oğuz Atay'ın Halit Ziya'yı ayrıntılı şekilde incelediği ve yazarı hem fikri yönüyle hem de kendi romancılığı açısından bir model aldığı görülmektedir. Gerçek manasıyla Türk romanının kurucusu olarak değerlendirebileceğimiz Halit Ziya, Atay'a göre *Türkiye Tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Batı'ya açılışın insanını vermekle bugünkü Türkiye'nin de önemli bir bölümünü aydınlatmak bakımından ilginç bir edebiyatçıdır* (Atay, 2003, s. 190).

Bir televizyon söyleşisinde Atay, Halit Ziya'nın romanlarını ve insanlarını kedi duyarlılığına çok yakın bulduğunu söylemiştir. Bu yakınlığı TRT'deki söyleşisinin notlarının yer aldığı günlüğünde de belirtmektedir. *Tutunamayanlar*'daki tiplerin Halit Ziya'nın *Kırk Hayatlar*, *Mai ve Sıyah* romanlarındaki tiplerle olan duygu benzerliğini vurgulayan yazar, söz konusu tiplerdeki hesaplaşmaların kendisine yakın geldiğini söyler. Sürekli bir hesaplaşma içindeki Oğuz Atay kahramanları, kendi benzetimiyle tıpkı Halit Ziya'nın trajik roman kahramanları gibi "zayıf iradeleri ve önleyemedikleri kaderlerinin sonlarını" yaşamaktadır (Atay, 2003, s. 186).

Oğuz Atay günlüğünde Kemal Tahir' e dair aldığı notlara da yer vermektedir. Kemal Tahir, Atay'ın beğendiği romancılar arasındadır. Kemal Tahir, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e batılılaşma kavramını, Türk insanının kültürel ve sosyo-politik değişimini; kapsamlı, derinlemesine ve bir aydın duyarlılığı ile irdelemiş (Tahir, 1992); romanlarında da işlemiştir. O dönemde Kemal Tahir'e yapılan "sürekli görüşlerini değiştirdiği" eleştirisi Atay'ın dikkatini çekmiş, yazar bu eleştiriye cevap verme ihtiyacı hissetmiştir. İnsanın değişmesinin bir gelişme olduğu düşüncesini benimseyen Atay, Kemal Tahir'in, kendisine ters gelen görüşlerini değiştirdiğini herkesten önce kendisinin ifade etmesinin çok önemli bir nokta olduğunu vurgulamıştır. Atay'a göre bu bir "hesaplaşma"dır ve insanımızın hesaplaşmaya çok ihtiyacı vardır (Atay, 2003, s. 184) . Atay, Kemal Tahir gibi insanımız da bir yandan kendisiyle öte yandan da toplumu ve tarihiyle hesaplaşabilme cesaretini gösterebilmeli, bu vesileyle "birey olma" yolunda kendini geliştirmelidir.

Atay, Kemal Tahir'den yola çıkarak irdelediği hesaplaşma kavramını en başta roman kahramanlarının kişiliğinde işlemiştir. *Tutunamayanlar*'ın Selim'i, Turgut'u, *Teblikeli Oyunlar* romanının Halit'i ve diğer kahramanları kendisiyle hesaplaşan, bu süreçte kendisiyle konuşan, tartışan karakterlerdir. Atay'ın diğer eserleri gibi günlüğü de baştan sona kendisiyle, toplumuyla, tarihiyle hesaplaşan bir insanın ruh dünyasını ele verir. İnsan aslında kendisiyle farkında olarak veya olmayarak sürekli hesaplaşmakta, hesabını veremediği yerlerde oyuna sığınmaktadır. Elbette kendisine, toplumuna, tarihine, topyekûn hayata hesap verme sorumluluğu olan aydının hesaplaşması bambaşka bir önem arz etmektedir.

Sonuç

Bütün yönleriyle Oğuz Atay'ın *Günlük*'ü; Atay biyografisinin ve sanatının yakından anlaşılması için zengin veri sunmaktadır. Türk romanının postmodernizm döneminde önemli bir yerde bulunan Atay romanları; kurgu, karakterizasyon, tema, üslup ve teknikleri bakımından öncü yapısıyla dikkat çekmektedir.

Romanlarındaki pastiş, parodi, ironi, montaj, similasyon ve kitsch gibi teknik ve kavramların avangard kullanımıyla Atay Türk edebiyatında çığır açmıştır. İşte Türk edebiyatına bu katkıları veren Atay romanlarının teknik alt yapısının gelişim aşamaları günlüğünde görülebilmektedir. Diğer taraftan Atay'ın beslendiği kaynaklar ve romanlarının arka planı günlüğünde açıkça ortaya konmaktadır. Ayrıca yazarın insan, sanat, toplum, aydın ve bütünüyle hayata dair düşünceleri eserde yer almaktadır. Bilhassa sürekli eleştiri oklarını yönelttiği olumsuz tipteki Türk aydınının eksiklerini hayatı ve eseri ile tamamlayan bir fikir ve sanat adamı olarak Atay'ın günlüğü onun "karalama tahtası"dır. Ayrıca yazarın etkilendiği, okuduğu, takip ettiği yerli-yabancı düşünür ve sanatçıların kimler olduğu, eserden elde edilebilecek ayrıcalıklı veriler arasındadır. Yazarın çağdaş bilimin ortaya koyduğu bilimsel ve sosyolojik verileri fikrî ve edebî açımlarıyla kullanması da önemli bir noktadır. Özellikle Atay'ın, Kafka temalarına getirdiği yorum ve entropi kavramı hakkındaki tespitleri dikkat çekmektedir. Her şeyden öte *Günlük*'ün son sayfalarında kendi tabiriyle "geleceği elinden alınan adam" Atay'ın hayat ve ölüm arasındaki trajik varoluş mücadelesi okuyucunun tanıklığına sunulmaktadır.

Kaynakça

- Akgül, H. (1996). *Oğuz Atay'ın Yaşam Oyunu*. İstanbul: Akış Yayınları.
- Atay, O. (2003). *Günlük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atay, O. (2003). *Oyunlarla Yaşayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atay, O. (2003). *Eylembilim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atay, O. (2003). *Bir Bilim Adamının Romanı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atay, O. (2016). *Tutunamayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berman, M. (2001). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor: Modernite Deneyimi*, çev: Ümit Altuğ ve Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, Y. (1989). *Oğuz Atay'da Aydın Olgusu*. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Ecevit, Y. (2007). "Ben Burdayım..." *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emre, İ. (2006). *Postmodernizm ve Edebiyat*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Moran, B. (1994). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz, B. (2009). *Oğuz Atay'da Yazarlık Kurumunun İflassı ve Edebî İntihar* (Doktora Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tahir, K. (1992). *Notlar/Batıllaşma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- TBEA (2003). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, 1, 136-139, İstanbul: YKY.

EXTENDED ABSTRACT

Oğuz Atay is one of the most widely read, debated and avant-garde figures of Turkish literature after 1970. Especially his work titled *Tutunamayanlar* is one of the cult novels of Turkish literature. In addition to his novels, Atay has also published works in the genre of story and theater. In addition to these works, the diary of the author, who lost his life at a young age, continues to hold until the last time and summarizes the last seven years of his life, is a valuable resource for Oğuz Atay's biography. The study, which was published under *Günlük*, contains the notes written between 5 April 1970 and 29 January 1977. In the notes where the data on how the intellectual and technical infrastructure of his works are prepared, the formation process of Oğuz Atay's works can be followed. In other words, how Atay edited characters and events while writing his works in his diary; it is possible to see who are the authors and thinkers who are reading, influenced and followed. In addition to this, it is a study that draws daily attention in order to understand Oğuz Atay's critiques and sociological inferences and evaluations. Oğuz Atay's diary are discussed under the titles of "The Author's Thoughts on Human and Society; His Designs, Novels and Critics, Criticism of Intellectuals; Influenced by The Authors and Thinker". Oğuz Atay's evaluations and critiques on Turkish people and society are based on ideas that have changed from past to present, on values that should and should not change. The author, in particular, touched upon the individual and social problems created by the capitalist system, which has shaped Turkish society for several centuries. Atay emphasized the following problems faced by Turkish people: "alienation", "non-individuality", "degeneration", "intellectuals-public relations", "dilemmas created by east-west culture", "problems caused by overhead practices", "past and future debates"... On the subject of social criticism, the topics covered in the course are "closed system" and "traditional society structure". The author, frequently emphasizes that the problem of "not being an individual" lies at the root of these problems. In Oğuz Atay's intellectual criticism, his thoughts emphasizing the importance and value of being intellectuals who are not alienated from society in real terms and have exceeded their contradictions and complexes have been put forward. Briefly, the type of intellectuals targeted by Atay is who was raised from the beginning

of the history of Turkish Westernization to the Republic with the values of enlightenment philosophy; but they did not develop their own identity, they could not "hold onto the cultural roots of the society in which they were individuals". These issues, which the author dealt with in an essay style and in a very sensitive mood in his diary, are reflected in his characters in his novels and other fictional works. The ideal intellectual of Oğuz Atay appears as a personified in the identity of Mustafa İnan, the main figure of his novel *Bir Bilim Adamının Romanı*. The ideal intellectual who found his description in his teacher Mustafa İnan; he must have achieved the synthesis of individual-society, overcome the East-West cultural dilemma, and "adopted the words of tolerance, knowledge and honesty. Atay's diary clearly shows the process of character editing and the characteristics of the characters. Oğuz Atay's diary presents rich data in order to understand his intellectual identity closely with his designs, novels and criticisms of the publishing world of the period. Atay also includes notes and designs on the works he plans to write in his diary. Notes on some parts of Atay's novel *Teblikeli Oyunlar* which he has not published at that time, his story titled *Geleceği Elinden Alınan Adam*, and some pieces from the text part of *Hayat Bir Oyundur* which Yıldız Kenter also examines in its draft form, are among the notes. The most prominent of these notes are issued death due to chance can not be found in his book *Türkiye'nin Rubu* (The Spirit of Turkey) belonging to the bill and are planned. Oğuz Atay also listed the names he read and influenced in his diary. It is seen that writers and thinkers such as Fanon, Oscar Lewis, Spengler, Belinsky, Eddington are influenced by their thoughts about revolution and society, and that these figures start from the sociological determinations of these names especially in intellectual-individual-society. Atay read primarily Kafka from Western literature; it is clear that he benefited from his fiction and characterization. Atay also tried to understand Kafka with the attention of a scientist. For example, it has taken Kafka's concept such as dehumanization. The shadow of Kafka's heroes who have lived a life of fear of tragedy, is clearly seen in the origins of Atay's novels *Tutunamayanlar*, *Teblikeli Oyunlar* and *Oyunlarla Yaşayanlar*. One of the interesting findings and interpretations in the *Günlük* is related to the concept of entropy. The author mentions the entropic intuitions of these heroes and states that Kafka's perception of entropy is a factor in his horror. In his notes, Atay referred to Eddington, a British mathematician, physicist and astronomer, in his book *The Nature of the Physical World*, and discussed the entropy in physics with a novelist and scientist approach. As an intellectual and novelist, Atay was also influenced by local novelists. Halit Ziya and Kemal Tahir are among these names. In his diary, it is seen that Atay studied Halit Ziya in detail and the author took a model both in terms of his intellectual and his own novel. He also notes the notes he received about Atay Kemal Tahir. Because Kemal Tahir is one of Atay's favorite novelists. Atay points out that Kemal Tahir correctly understood and told the Turkish people and society. In short, in all these aspects, *Günlük* presents, in his own words, the reader's testimony of Atay's tragic struggle for existence between life and death and the author's intellectual background.

Cybernetics of Technology, Education and Politics in Technological Societies

Hüseyin TOLU¹

Abstract

Understanding any regime requires an appreciation of the abstract political and philosophical conflicts and disputes that underpin the national constitution, history and characteristic way of life. In this sense, social cybernetics is the concept of manipulation and control, and it has been reincarnated and awakened into new shapes within technological society. This study thereby focuses on the mobility of the governance of social cybernetics upon technology, education, and politics in the global political economy. This paper addresses the fundamental social cybernetics concerns through the political and philosophical history of technological development to argue whether or not the democratic principles have been globally and inappropriately rejected for the purpose of manipulation and control of the public. This paper inquires into the background and reasoning behind the use of these new techniques, which have been orchestrated for the persistence of establishing a form of plutocratic technocratic governance existing under the guise of democratic international relations

Keywords: Social Cybernetics, Sociology of Technology, Governance of Education, International relations

Teknoloji Toplumlarında Teknoloji, Eğitim ve Politika Sibernetiği

Öz

Herhangi bir rejimi anlamak, ulusal anayasayı, tarihi ve karakteristik yaşam biçimini destekleyen soyut politik ve felsefi çatışmaların ve ihtilafların değerlendirilmesini gerektirir. Bu manada sosyal sibernetik, güdümlenme ve kontrol kavramıdır ve teknolojik toplum içinde yeniden doğdu ve yeni şekillere uyandırıldı. Dolayısıyla bu çalışma, sosyal sibernetik yönetişiminin küresel politik ekonomideki teknoloji, eğitim ve politikaya yönelik hareketliliğine odaklanmaktadır. Bu makale, temel sosyal sibernetik ile ilgili olarak teknolojik gelişmenin politik ve felsefi tarihi yoluyla, demokratik ilkelerin halkın güdümlenme ve kontrolü amacıyla küresel ve uygunsuz bir şekilde reddedilip reddedilmediğini tartışmaktadır. Bu makale, demokratik uluslararası ilişkiler kisvesi altında var olan bir tür çoğulcu teknokratik yönetim kurulmasının devam etmesi için düzenlenen bu yeni tekniklerin kullanımının arkasındaki gerekçelerini araştırmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Sibernetik, Teknoloji Sosyolojisi, Eğitim Yönetişimi, Uluslararası İlişkiler

Atıf İçin / Please Cite As:

Tolu, H. (2020). Cybernetics of technology, education and politics in technological societies. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 562-572.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.06.2019

¹ Dr. - Recep Tayyip Erdogan University Education Department, huseyinalitolu@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0769-6779

Introduction

Understanding any regime requires an appreciation of the abstract political and philosophical conflicts and disputes that underpin the national constitution, history and characteristic way of life. Nevertheless, any regime more than simply an index of political philosophical doctrines and abstract schemes, as the forms in which they manifest within a particular country are informed by particular ethical, legitimate and civil constitutional practises that guide social, political and cultural colours distinctive from other nations. Appropriate understanding of a particular regime entails taking into account the evolution of its political history, both in and of itself and also with reference to the philosophies and histories of neighbouring and associated foreign states. Political philosophical history assumes the criticality of political mobility as reflective of how the constitution in any society is shaped by its own civic bodies and the outcomes of conflicts and disputes, as such struggles between individuals and communities over ruling power, in particular the disobedience versus obedience for freedom, justice and equality in the national and international norm and principles.

The cybernetics literature covers interdisciplinary approach in which the thoughts that advanced throughout the cybernetics assemblies would have undoubtedly not arisen and turns into widespread had the dialogue engaged in a particular discipline (Heims, 1991). In particular, social cybernetics aims to maintain “the ideal of a stable society, expressed by objectively controllable social mechanisms” (Tiqqun, 2010, p. 9), as fundamentally to utilise the interaction between ideas and society as to design of social movement; the concept of manipulation and control, and it has been reincarnated and awakened within new shapes of technological moments (Kline, 2015). At the global level, there have been many controversial political initiatives pursued by democratic and undemocratic governments to alter the fundamental functioning techniques of cybernetics. This paper will utilise hypothetical consideration and interpretation of cybernetics’ history without taking any particular states, thereby, concerns about the mobility of the governance of technology, in the sense of stipulation and order of cybernetics’ nature and reality (Mead, 1968). This study focuses on the mobility of governance upon the social cybernetics concerns of technology, education and politics in the democratic principles through technoethics. Bunge initiated the formation of an innovative form of ethical theories which focus on the singular complications impersonated by science and technology and stated that “the technologist must be held not only technically but also morally responsible for whatever he designs or executes: not only should his artefacts be optimally efficient but, far from being harmful, they should be beneficial, and not only in the short run but also in the long term” (1977, p.99). This study shaped as a review research paper through the philosophical proposition of technology to argue the democratic principles have been globally and inappropriately rejected, not actually ignored, for the purpose of manipulation and controlling the public under the guise of democratic international relations.

Cybernetics of Technology

When the majority of academics consider the issues arising from the interaction of new technology and society, they devote their attention to many different areas with different assumptions and come to dissimilar conclusions, such as advocates of techno-progressives or democratic transhumanism (Medina, 2011). However, what links these considerations together, as well as what distinguishes the lines of dispute between technology enthusiasts and sceptics, are the way academics recognize the challenges online democracy places on the values and ethical and moral standards of offline democracy. Many states analyse political events using the logic of offline political events without considering how politics on the internet does not mirror politics as known in offline society. Therefore, the observations of these states are naturally limited to traditional political organizations, such as parties, administrations and governments; to traditional political players, such as elected and/or nominated governments, supporter or opponent groups; and to traditional self-governing accomplishments, such as the outcomes of obvious political disputes, and the contribution of complaints or consultations. The union of state and corporate giants is then not an impartial fact. For many it is not unforeseen and means nothing but an enlargement of national state power. They enquire whether; after all, it is not a superior thing that the nation expands the scope of its existence and becomes better able to do so efficiently. We undeniably recognize that a nation which has only an ineffective police force would be helpless to control crime and unable to evaluate the legality or illegality of actions. It is a superior thing for technological improvement in this subject to assemble all available technological apparatuses, thus facilitating the nation to achieve its function of controlling crime and maintaining social order and stratification. There is, as a result, nothing of a

sociological nature existing to bring under control corporate giants, because everything in the social order is its attendant. Corporate giants and states would be fundamentally self-governing. For instance, in the 2017 ranking of digital rights, it was revealed that “Russia threatens Facebook over data localization, Spain orders companies to censor Catalan referendum content, U.S. and EU complete first annual Privacy Shield review” (Digitalright, 2017). In this sense, burgeoning technology has already proved capable of penetrating the intimate recesses of human life. The technology learns not only to shape new human settings, but also to adjust the particular essence of humanity with the relations of states. The milieu in which we are alive is no longer ours. We have to familiarize ourselves, as though humanity was fresh, to a world for which we were not created (Luppicini, 2010). Therefore, instead of being us under the rule of law, we may be forced to obey and conform to the clockwork of new technology and its partners under the rule by law (Bingham, 2010), seen in all types of democratic or authoritarian governments.

Whatever the locale of national interest, struggles are increased by technological mobility offering technological solutions of such scale that they are not able to be achieved by corporate giants and states alone; for instance, in conflict stemming from privacy concerns and legal/illegal surveillance in many developed and developing states. These observable facts, which would be achieved such scales that they put pressure on the many parts of human life, are of dominant technological derivation. Only precise and demanding methods of a general controlling process would be able to answer these struggles if they are to be answered. That is to say, there are increasing demands for technological structures and systems on a global scale which would be essentially undemocratic or authoritarian in practice. These struggles have already exceeded the powers of the corporate giants and government agenda. Technological mobility, once established to a certain point, poses further challenges that only a particular nation is able to resolve, both from the point of view of public investments and from that of initiative power. The fundamental interaction of the affiliation of states and corporate giants is the alteration of the responsibility and the accountability (its role) of the nation. Corporate giants and states would be seeking to increase their power to further their own governmental agendas progressively. They would be regarding themselves not as subject to national power but as mentors of the nation in themselves, such as Iran or China. Admittedly, every nation has its own ethics which symbolize a principle of norms to represent and to be represented as the normal. When these technoethics amend their nature a disorder of equilibrium proceeds for those humans who have not yet complied with the amendment. It is undeniable that the ethics of our societies have been altered for motivations which are not human. Indirect pressures have come to bear on the ethics of modern civilization, and these ethics have been malformed without human deliberation in what has occurred. In a democratic nation there is no sanction and/or an official permission or approval for an action against civilisations, whether successful or unsuccessful in their demands or actions, except the repression of financial support. On the other hand, any state and nation goes very much further to stifle the performance of civilisations.

“Day by day, however, the machines are gaining ground upon us; day by day we are becoming more subservient to them; more men are daily bound down as slaves to tend them, more men are daily devoting the energies of their whole lives to the development of mechanical life. The upshot is simply page a question of time, but that the time will come when the machines will hold the real supremacy over the world and its inhabitants is what no person of a truly philosophic mind can for a moment question” (Samuel Butler, cited in Cannan, 1970, p. 30-31).

Humans have become acquainted with listening and talking to technology, even old technology, as for instance radio. There are less real meetings, less conversations, but rather a continuous monologue by which humans run away from the torment of silence and the hassle of neighbours. Technology, due to its unlimited power of charm and its capability of access, is perhaps the technological device which is on the whole critical to character development and human relationships (Heidegger, 1954). What we take is clearly a dominant diversion, a general obliviousness of ourselves and our issues, and the synchronized synthesis of our consciousness with an all-pervading technological amusement. These new corporations with the ruling power of governments have attempted to conclude their movements of encirclement and to put the drying touch to the modern human, in accordance with their flexible process of re-constructing what is into what should be and the reduction of separate groupings into a single undeniable and unforced line, such as in the matter of propaganda and privacy in Facebook or Twitter. In this sense, the question is then why corporations under the democratic jurisdictions of California in the USA have collaborated harmoniously with both democratic and undemocratic nations (Twitter or Facebook Transparency Annual Reports since 2012). Control is then no longer an impulsive movement; it is an intensive achievement to

nature the modern human by necessity (Morozov, 2011). To be in this technological equilibrium, the modern human is not able to live without the techno-governmental reality, and it would assume that it is so difficult to be from the techno-social part of things which the corporate giants and states have designed for us. The more our needs are all present and accounted for, the more we are integrated into their indices. For instance, corporate giants with governments aspired to make their particular education compulsory and free (being free of charge and/or pirated) by way of a new particular pedagogy which must be directly addressed to not only all children but also others (e.g. the elderly, the disabled, etc.) (Oppenheimer, 2004), as argued further.

Cybernetics of Education

Many scholars argue that the civic education of teaching political philosophy or history has become a kind of a game theory in which many governments study techno-mathematical models about how to cover their political and philosophical historical conflicts and disputes within asserted their own decision-making processes (Svolik, 2009). The game theory models use economics, biology or psychology as their fundamental rationale, but when the matter is political science, it may also lead to either rational or irrational conclusions or both (Smith, & Mesquita, 2012), as in politics it is meant to be cybernetics marketing in which individual and community preferences are shaped and the values of technoethical preferences are exploited (Green, 2016). Instead of teaching a civic education to make the public to think of themselves as citizens of that nation, in the modern political social cybernetics (e.g. dictate) the public is viewed as a form of irrational and/or rational actor who is assumed to behave from inclinations in which the issue is what the inclinations are for, are these kinds of asserted preferences about how a rational/irrational choice has been exercised. That seems to reduce all politics to selections and all selections to asserted preferences in which all preferences are pre-reshaped and re-permitted, even extreme values of corporations or governments.

For educational system, the main concerns then ought to be the same as those raised by Plato, Aristotle, Karl Popper, Karl Marx, etc. who considered the issue as who would educate to educators and how and in which manner, and so why the ruler must be a philosopher in an democratic society. "Democracy must be born anew in every generation, and education is its midwife" (Dewey, 1980, p. 139). Public can learn a lot from books, the media or the Internet to rekindle democracy with an infusion of new blood of the young generations, to promote freedom and justice within total legitimate equality, as Dewey's thought. Therefore, any type of democratic government ought to make sure the public have a really good (appropriate) education to induce them to gain critical knowledge and detect any positive or negative implications. According to Bernays, "the normal school should provide for the training of the educator to make him realize that his is a twofold job: education as a teacher and education as a propagandist" (1928, p. 122). The youth is present to be directed and facilitated; but if the guide, the assistant may be chaotic or rationalist, then unsurprisingly youths would become what the assistant is, and the system of education has turned out to be merely a foundation of further confusion and contention. If we perceive the actuality of this phenomenon, we will comprehend how vital it is that we activate to edify ourselves accurately. To be apprehensive with our own future education is more essential than to be concerned about the future conformity and safety of the youth. To permit the youths to nurturing with freedom from prejudgment, one has to principally pause all prejudice within oneself, and so in one's surroundings - which aims to demolish the assembly of this thoughtless civilisation which we have shaped. Thus "the problem is not the child, but the parent and teacher; the problem is to educate the educator" (Osho, 2009, p. 71). Nevertheless, the current educator is the technology or the orchestration of technological giants and governments.

"Each new generation is reared by its predecessor; the latter must therefore improve in order to improve its successor. The movement is circular." (Durkheim, 1897/2005, p. 340) To educate the youths rationally and logically, to assist them to be sensitive so that s/he understands through these unwise prejudgments, we ought to be in clear connection with them. We ought to repeat things again and again to let them hear intellectual discussion; we ought to inspire the soul of inquiry and restlessness which they possess inherently, thus aiding them to determine for themselves what is factual and what is fabricated. It is continuous review, factual dissatisfaction, that carries original intellect; but to preserve review and the awareness of displeasure is tremendously demanding, and most individuals do not will their youths to have this kind of intellect, for it is very burdensome to be with someone who is repetitively questioning recognised and accomplished values. In other words, there is acknowledgement that conceptualizations of

activity, such as social and reproduction, ought to mirror the real involvedness of the system of society. Illustrations of this can be originate in the educational technology literature linked to technoethics and assessment systems from great systems thinkers and socio-cyberneticians like Boyd's emancipatory educational technology approach (1977) or Banathy's social systems works (1996). There are periods once we require indication that alterations within the system would not be sufficient. We comprehend that our determinations are not feasible any longer and we must adjust them in order to break technoethical educational memes. We are charming progressively conscious that the system does not harmonized with the democratic situation in which we should understand that we currently essential to alter the entire structure. True education ought to nurture a spirit of c in an open society, because "the education of Children [is called] a Culture of their minds" (Hobbes, 1660, p. 189).

According to Chomsky, the Universal Declaration of Human Rights (UDHR), 1948 is based on three equal components: Civil and Political Rights (supported by many developed countries); Social and Economic Rights (liberalised by nearly all developed countries) and Community and Cultural Rights (totally ignored by most developed authorities): these are assumed to be building the foundations of a future with more perfect human rights within present social and political structures of education (2017). Nevertheless, Chomsky argues that the fundamental of popular education thereby is to instil fear, for instance irrational doctrines into the populace through some sort of rote-learning based education system. It fundamentally seeks to educate the public with learning by heart to correctly adhere to passivity, obedience, acceptance of fate and the status quo, to keep their perspective narrow, to limit understanding and to discourage free and independent thought by frightening the public into obedience within the democratic or authoritarian system. Nevertheless, this is not simply a nation-wide phenomenon; instead, the governance of educational in the name of imminent leadership is widely a global phenomenon. These national and global histories lead to particular challenges and opportunities for future education and so the tomorrow society, but also difficulties of and prospects for dissimilar players on educational grounds. When, for instance, one particular government attempts to reform their education system, it must do so within the framework of technological sophistication developed by and under the logic of corporate private interests, as public-private partnership, operated in the capitalist environment. Universal education within states is intended as a public or social good, but as time goes by, corporate and government interests begin to influence the education system through technological sophistication, changing the very nature of the education system. This makes the focus of education less about pedagogy and curriculums designed to create knowledgeable citizens and more about churning out a steady stream of new consumers and cheap labour paid for by the state for the benefit of the corporations and governments. This process is constantly intensifying, and is intensified further by technological mobility. "This is a new hegemonic vision which inserts competition and entrepreneurialism into the heart of the project of state education. Such narratives in turn serve to repopulate the field of policy; legitimating new actors... establish new key ideas and new social logics" (Ball, 2008, p. 753). The educational system is where the interaction between technological innovations and state-corporate relationships is most obvious. Therefore, we have two mutually reinforcing progresses: technological expansion unavoidably leads to national intervention in the educational system; and jointly, when the nation intervenes it uses a technological apparatus which it extends further. If the nation is not able to control, or at least adapt and modify its technological rules; and should it challenged to do so for technological reasoning, would it endure an inevitable setback, for instance partial successfulness in which what the clear is that "The national state is no longer the only, or taken-for-grantedly, the most important, actor in the area of education. This means that the first thing that is to be compared as globalisation affects education more and more is the governance of education" (Dale and Robertson, 2009, p. 1118)

In summary, in human nature, there is no such a thing pre-social circumstance, human are naturally and inherently social creatures, therefore it is not possible to analyse any educational sociology apart from their socio-cultural political historical atmosphere. Nevertheless, each educational political theory has an interpretation of human psychology and a clarification of how the world operates. It is so clear that the literature of technological education has its 'modern' sociological assumptions, acting as a Techno-utopianism (Nietzschean thoughts) or, at least, a dominated technological-determinist (Giant wishes) or what Deleuze and Guattari (1972) called it as neoliberal technological capitalism in societies of control in which the movement is from norms of societies to codes of conducts by the neo-liberal corporate exploitation. Control societies are various beginnings, not the mean of end in order to orchestrate some sort of socio-cultural technoethics educational memes. To illuminate this phenomenon further, 'rational ignorance' might be a helpful concept (Caplan, 2001). Rational ignorance refers to circumstances where

the public rationally agrees to stay ignorant about a particular matter since they assume that the burden included in producing the energy would not be in equilibrium with the advantage of receiving this information, as a necessary illusion in "because of the ignorance and superstition of the masses ... a whole new technique of control, largely through propaganda" because of the "ignorance and superstition [of]...the masses" (Chomsky, 1989, p.31). When it comes to issues of privacy, the public would mainly prefer to be rationally ignorant, such as when presented with a ten page license agreement when signing up for an internet service or application and simply clicking "I have read the agreement and agree to the terms" without actually reading a single word of it. Appropriately so, as the public would prefer their online experience to be convenient and hassle-free, so will consent to digital practices which they are unaware of and do not actually intend to consent to, such as the technique used by the many democratic or authoritarian governments where end-users of their mobile app may be subject to surveillance through their own smartphone camera without their knowledge such as the literature indicated. To choose not to adopt a posture of rational ignorance would mean forgoing many of the digital conveniences most take for granted or be forced to educate themselves on alternatives, which may be less convenient to use.

Cybernetics of Politics

In modern 21 century democracy, "liberty may only be limited for the sake of liberty and not for the sake of other social and economic advantages" (Rawls, 1999, p. 266). The approach of social primary goods is the one of the most fundamental outline from Rawls' theories regarding to justice and fairness, driven by the philosophical political liberalism. The social primary goods involve in those matter all individuals need, regardless of whatever else they wish. Such goods would be circulated or confirmed by private and/or public establishments and replicate what might be crucial to aiding our progressive and activity benefits as free and equal public. These goods are considered vital to social liberty and freedom, and Rawls provides predominance to 'extensive basic liberty compatible with a similar liberty for others'. For Rawls, furthermore, a fair society involves a fair circulation of social primary goods, wherever such circulation will not damage the least-advantaged fellows. Rawls' philosophies have extensively supported social welfare policies, as well as those concerning educational establishment and funding. Social primary goods are fundamentally resources that are why means to the signification of freedom, liberty and so fairness are. The motivation is on the achievement and control of these resources, and neither on their practices, nor on the individualities of those who practice them. Involved surrounded by these social primary goods are fair liberal humanitarian principles as fundamental freedom of thought, association, proceeds, self-esteem, and so on that perform as indispensable resources. A vital principle of liberal philosophy centres on the significance of choice, and the predominance of freedom and subjectivism implanted in political liberal models would directive that choice is of a supreme notion.

In the United States, the right of freedom of speech and opinion is protected by the First Amendment of the US Constitution, and so service providers (or even corporate giants) have no precise right to choose what discourse is allowable or disallowable on their platforms. While they may remove content according to their code of conducts or the decisions of moderators, according to the Constitution they can be sued or subjected by the individual or private or public entity affected. This is not the case in the EU or many other nations, corporate giants and service providers are required to 'work harmoniously' with the First Additional Protocol (FAP) developed by the Council of Europe Convention on Cybercrime (COECC) in the EU. Many activists believe this system is problematic because the phrase 'work harmonious' is ill-defined and is highly suggestive of governmental and corporatist behaviour or even a Corporatocracy, which is inimical to the right of freedom of expression specifically and democratic principles in general. Even when service providers and corporate giants censor content or material which is obviously despicable, the public should exercise caution in allowing private capitalist interests to determine what the human right of freedom of expression is and will be. Since the internet has a strong intermediary role in international political discourse, the decisions made by private interests regarding their policies toward freedom of expression will have repercussions and potential negative outcomes for political discourse everywhere and everyone. Without some form of rule of law through principles of actual net-neutrality determining and justifying censorship, it can easily go out of control (Raz, 1979). Every time a corporation or government or both decide a particular website or online content is in violation of some 'code of conduct', they essentially define the boundaries of freedom of expression with often little transparency or accountability. Many social media platforms or government simply block or remove content without clearly explaining why it has been removed and by what justification, leaving few

clues as to what they view as tolerable or intolerable (Norris, 1999). There are no checks and balances within many states regarding freedom of expression on the internet, only the vague and slightly sinister term ‘work harmoniously’ used in the framework of the law concerning freedom of expression online. This may not have been so important ten or fifteen years ago, but increasingly online activity and expression defines reality and controls and determines what is happening in the offline world. It will not matter if freedom of expression is protected by the rule of law offline if there are no protections on them in an increasingly dominant online world. Anyone wishing to voice real dissent or practice their right of expression would be reduced to the level of a madman ranting on the side of the road.

“We are living through a movement from an organic industrial society to a polymorphous information system – from all work to all play, a deadly game” (Haraway, 1985, p. 128). In specific, the restriction of online content should be based on the foundation of a court order or an appeal in line with democratic principles, but in reality online content providers have become responsible for protecting the human right of freedom of expression and opinion through agreements with government bodies with whom they harmoniously work. What should be happening according to democratic principles of the ‘rule of law’, instead of undemocratic principles of the ‘rule by law’ (Woolf, 2004) is that online content providers cannot and shall not engage with government bodies on the issue of censorship without a court order supported by a procedure of checks and balances with international court orders. For instance, if any government wants information related to unwanted content (e.g. national security) from an online end-user they should have a court order which will be checked and balanced by an international court order in the jurisdiction of the end-user, such as the European Union, UNESCO or United Nation, as well as a court order in the jurisdiction of the online content provider, such as California in the United States. Developed countries are not only responsible or accountable for the freedom of expression and opinion online for their own citizens, but also the citizens of other developed and developing nations. This entire process should also be checked and balanced by independent non-government and non-profit organizations which are publically funded rather than supported by any private corporate entity, such as the Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN). All information should be available online in understandable language and updated in real time in order to inform end-users. Human beings possess human rights in progress, which means they should be constantly being improved rather than deteriorating or going backward, like in many states now. Defending freedom of speech requires us to come to a collective and consensus agreement and understanding of what discourse is allowed according to the rule of law. This must be protected by the constitution, not determined by politicians, government bodies, bureaucracy or private capitalist entities according to a changing analysis of cost and benefit. The common approach by the states when faced with online content they wish to remove or restrict the domestic population from accessing is to give a warning to the site’s owners to delete the contents or block access to the public users or they will be forced to leave the state within 24 hours if their servers are based domestically, or simply block all content of the website or IP address from domestic access if the servers are based abroad.

Whether in terms of public property, public priority or public privacy: the public are now submissive tools of the system; and in this particular case what we have is a plutocracy of technology. In this system it makes no difference whether that the public is governed by individual corporate monarchs or by a democratic or authoritarian state. Nevertheless, the dynamic of the condition is this public is not a community, but a crowd. Increasing the mixture of resources presented through the digital medium, some scholar added some interesting points of view, saying it does not really matter what kind of resources are available because the message is not in the ‘content’ of the digital medium, but our exposure to involvement in that kind of medium. When we have a direct communication with others, such as touching, even though we do not necessarily say anything, the mere touch itself may carry a communicative message. In a public political space, people do not need to say anything, but communicate a message merely by being present in the space. It is the same way in the digital era. When we are plugged in, if it is not turned on, we will really be like an old peasant mother leaning on a balcony and gazing at the busy street, watching life flow. That is not a true net, it would be a trap. “Most people use social media not to open their horizons wider, but to lock themselves in a comfort zone” (Bauman, 2016).

A capitalist liberal democracy is a system in which the public have methods to contribute to the decision making progression, and the government cannot stop them by suppression, imprisonment or violence (even though it would be often much more convenient to do so). This tension is an ever-present problem for democratic societies, known as the ‘core crisis of democracy’ by Chomsky. There are too

many people who wish to participate in the public decision arena to be organized into coherent political bodies. Therefore consent often needs to be manufactured to give the impression of democratic decision making while in reality most of the actual power of decision making lies with an intellectual elite able who devote themselves to political problems too complex or burdensome for the public to decide, as in the plutocracy of technology. In the classic libertarian literature, liberalism seeks to limit the enormous power of the state and protect individual human rights, but in the sense of the global technological word, this assumption is misleading because private corporate giants are perceived as an individual actor, not as parts of state power complexes. Nowadays, liberalism has the meaning of 'state capitalism' due to the high degrees of state intervention in the global capitalist economy in order to protect private governmental corporations' interests and agendas. That system might resemble a form of democracy but in the actual distribution of common and social goods is not particularly democratic. Capitalism is not only class struggle but also depends on the progress of technological knowledge. The production of technology is what is needed for human society to determine who owns that technology. So in each period of human history one class owned most of the means of production, and it was quite clear they did so.

In the global techno-political economy, the traditional separation of powers in each particular nation is insignificant in the face of globalized corporate-government cooperation and collusion achieved through technological means. Executive power would be mainly obsolete, legislative power has become so complicated and judicial power has been perceived as undervalued, rendering those with the power and knowledge of technology to be rendered so untouchable. Technology has become so indispensable to modern life that without technology we are effectively rendered disabled. There is no signification without technological definiendum. Indeed, technology defines what a human is or how to be a human, and what technology we need to overcome our disabilities and become a human without hindrance. In this sense, how far we can go along this road and still retain our human nature and reality is not the most crucial matter in this study even though matters of techno-social interactions may cause us to forget our imperfect global political and economic natures and realities. So we perhaps should be purely philosophical by reminiscing on the first Luddite, Diogenes of Sinop, to remember our antecedent to techno-social interactions. Technology is never neutral; they have all the logic of its creators and then its users and mostly its creators' intentions are not match with its users' intentions.

In summary, in the modern era, Giddens's (1990) analysis of globalised modernisation in which disembedding does mean to the technique in which modern social actions can no longer be principally demarcated by their foundations of social contract, or embeddedness, in the resident background of a limited habitation and time. It means that there is no social contract to follow in societies of control. Social actions are now, in a large part, detached from the proximities of setting, with the relationships they encompass characteristically being overextended over great territories of period and space. Local involvements and proceedings are formed by procedures attractive habitation on the other side of global, and vice versa. These are progressions, furthermore, that are principally personal and abstract. In this matter of technology, we have global philosophical movements, but also national politics. And this would not work harmoniously together. The state is not only controller who shapes our life. There might be two approaches to this disparity, either de-globalised the philosophical movement and turn it back into a national politics or globalised to political philosophy. In this sense, techno-progressives and democratic transhumanists have similarly underlined that developed nations are no longer the only modern technological power; the technological society that the developed nations have enjoyed in the twenty century has become shared, as the technological society has been spread. In this new era an international aggressive technological rivalry between governments and corporative giants has been ensured and that is the crucial issue throughout societies of global control.

Epilogue

"Historically, the most terrible things - war, genocide, and slavery - have resulted not from disobedience, but from obedience." (Zinn, 1997/2009, p. 420) An appropriate consideration of knowledge and technology in the present realm ought to contemplate the intertwining effects of governmental, conceptual, financial, and so social aspects (Gerovitch, 2002). Nevertheless, there is no divergence between political beliefs in terms of approaching the 'technological society'. In other words, it does not matter if someone defines themselves as a democrat, a liberal, a socialist, a communist, an anarchist, a libertarian, or any combination of the terms, the progression of technological expansion and improvement informs the same aims (the study of technological society) and objectives (the manner in

which the study of technological society is pursued) for all societies within the imperfect market reality and nature, as reflected in the current cliché of becoming a ‘Technological Knowledge Society’. If we believe that the heart of everything in a society is the production of technology; in global, a new approach is thereby vitally indispensable in order to make it possible to rescind this monogamy of plutocracy between techno-giants and societies in which “the aim of modern propaganda is no longer to modify ideas, but to provoke action... It is no longer to transform an opinion, but to arouse an active and mythical belief.” (Ellul, 1965, p. 25)

The global challenge in cybernetics is which of the structural networks in the current and next generation engine the control of societies because the networks are not really the accountable and responsible system, they have no checks and balances equability within technoethics of cybernetics. This system shows itself as a superior than the principles of liberal traditional democracy in many develop nations but it has an inherited issue that might be clarifies as tolerant or intolerant leading power. Perhaps it would never ever be overcame this issue. That means if they are tolerant democratic or authoritarian leaders, societies would be doing very well, however if there is no absolute guarantee that intolerant leaders would not be established and work harmoniously technological giants and that is inheritably destabilized particular societies through cybernetics powers. Then the actual question is that in the matter of well-institutional liberal democracy, are we going to achieve political consensuses to keep the societies as sustainable and secure? The cybernetics reasoning is well-organised and has become threat of liberal democracy somehow, and leads technological plutocratic governance. The problem with cybernetics is that there might be radical and perilous ideologies that appeal to certain type of technological movements. All these engineers work for not only technocratic corporatocracy, but also all authoritarian or plutocratic governance. That is all dependent on different kind of interpretations. What it is clear that experiencing with cybernetics has really confirmed that nation has not just collective will power; technology has a dictation of political outcome as well. The government would not provide social services without technological apparatuses. The question is then became the potential capability. In the future society, we need a state and particular technology which do actual things in the society, further we need rule of laws which fundamentally limited the state and technology of power to protect the society and then we need accountability and responsibility in which the government and technology response whole population, not just its own narrow interests on the consideration of cybernetics.

References

- Ball, J. S. (2008). New philanthropy, new networks and new governance in education. *Political Studies*, 56, 747-765. doi: 10.1111/j.1467-9248.2008.00722.x
- Banathy, H. B. (1996). *Designing social systems in a changing world*. New York: Plenum.
- Bernays, E. (1928). *Propaganda*. New York: H. Liveright. Retrieved from <http://www.bahaistudies.net/asma/propaganda.pdf>
- Bauman, Z. (2016, January 25). Interview Zygmunt Bauman: “Social Media are a Trap” by Ricardo de Querol, *Elpais*. Retrieved from https://elpais.com/elpais/2016/01/19/inenglish/1453208692_424660.html
- Bingham, T. (2010, June 1), Lord Bingham: The Rule of Law, *ITC School of Laws*, Retrieved from <https://itc2u.wordpress.com/2012/06/01/lord-bingham-the-rule-of-law/>
- Boyd, M. G. (1977). Towards a formalisation of educational cybernetics. In Rose, J. & Biliciu, C. (Eds.). *Modern trends in cybernetics and systems*, Vol. III (pp. 15-21). New York, NY: Springer.
- Bunge, M. (1977). Towards a technoethics. *Monist*, 60(1), 96-107. Retrieved from <https://academic.oup.com/monist/article-abstract/60/1/096/997301?redirectedFrom=fulltext>
- Cannan, G. (1970). *Samuel butler a critical study*. Haskell House Publishers Ltd. Publishers of Scarce Scholarly Book New York. N.Y. 10012
- Caplan, B. (2001). Rational ignorance versus rational irrationality, *Kykelos*, 54(1), 3-26. doi: 10.1111/1467-6435.00138
- Chomsky, N. (1989). *Necessary illusion thought control in democratic societies*. Digital processing by The Electric Book Company 20 Cambridge Drive, London SE12 8AJ, UK.
- Chomsky, N. (2017, August 3). Chomsky: How the U.S. Developed Such a Scandalous Health System, *AlterNet*, Retrieved from <https://www.alternet.org/news-amp-politics/noam-chomsky-united-states-health-system-scandalous>
- Dale R., & Robertson S. (2009). Beyond methodological ‘ISMS’ in comparative education in an era of globalisation. In: Cowen R., & Kazamias A.M. (eds). *International handbook of comparative education* (pp. 1113-1127). Dordrecht: Springer. doi: 10.1007/978-1-4020-6403-6_69
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1972). *Anti-edipus capitalism and schizophrenia*. Robert Hurley, Mark Seem, & Helen R. Lane (Trans.). New York: Penguin.
- Dewey, J. (1980). *The middle works, 1899-1924. Volume 9: 1916. Includes democracy and education*. Jo Ann Boydston (Ed.). Carbondale, IL: Southern Illinois University Press.

- Digitalright, (2017, September 29). Russia threatens Facebook over data localization, Spain orders companies to censor Catalan referendum content, U.S. and EU complete first annual Privacy Shield review, *Rankingdigitalrights.org*, Retrieved from <https://rankingdigitalrights.org/2017/09/29/corporate-accountability-news-highlights-russia-threatens-facebook-data-localization/>
- Durkheim, E. (1897/1951/2005). *Suicide: A study in sociology*, J. A. Spaulding & G. Simpson (Trans.). New York: Free Press; Taylor & Francis e-Library.
- Ellul, J. (1964). *The technological society*, J. Wilkinson (Trans.) New York: Knopf, 1964. London: Jonathan Cape, Rev. (Ed.): New York: Knopf/Vintage, 1967.
- Gerovitch, S. (2002). *From newspeak to cyberspeak. A history of soviet cybernetics*. The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford CA, Stanford University Press.
- Green, J. E. (2016). Liberalism and the problem of plutocracy. *Constellations*, 23(1), 84-95. doi: 10.1111/1467-8675.12147
- Kline, R. R. (2015). *The cybernetics moment or why we call our age the information age*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Haraway, D. (1985). A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-feminism in the Late Twentieth Century. *Socialist Review*, 65-107 Retrieved from https://warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/undergraduate/modules/fictionnownarrativemediantheoryinthe21stcentury/manifestly_haraway_----_a_cyborg_manifesto_science_technology_and_socialist_feminism_in_the_....pdf
- Heidegger, M. (1977). The question concerning technology, 3-35. Retrieved from https://simondon.oculawitness.com/wp-content/uploads/2008/05/question_concerning_technology.pdf
- Heims, J. S. (1991). *Constructing a social science for postwar america. The cybernetics group*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Hobbes, T. (1660). *Leviathan*. Retrieved from https://www.ttu.ee/public/m/martmurdvec/EconPsy/6/Hobbes_Thomas_1660_The_Leviathan.pdf
- Luppincini, R. (2010). *Technoethics and the evolving knowledge society*. Hershey: Idea Group Publishing.
- Morozov, E. (2011). *The net delusion: How not to liberate the world*. London: Penguin Group.
- Norris, P. (1999). *Critical citizens: Global support for democratic government*. Oxford, UK: Oxford University Press
- Oppenheimer, T. (2004). *The flickering mind: Saving education from the false promise of technology*. New York: Random House.
- Osho. (2009). *Yoga: The supreme science*, Osbo. Penguin Books India.
- Mead, M. (1968). Cybernetics of cybernetics. In H. von Foerster et al. (Ed.). *Purposive systems: Proceedings of the first annual symposium of the american society for cybernetics* (pp. 1-11). New York: Spartan Books.
- Medina, E. (2011). *Cybernetic revolutionaries: Technology and politics in Allende's Chile*. Cambridge, Mass.: MIT Press
- Raz, J. (1979). *The authority of law: Essays on law and morality*. Oxford: Clarendon Press.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice*. Revised edition. Cambridge: Harvard University Press.
- Smith, A., & Mesquita, B. B. (2012). *The dictator's handbook: Why bad behavior is almost always good politics*. New York: Public Affairs.
- Svolik, W. M. (2009). Power sharing and leadership dynamics in authoritarian regimes. *American Journal of Political Science*, 53(2), 477-494. doi: 10.1111/j.1540-5907.2009.00382.x
- Tiqqun. (2010). *The cybernetic hypothesis. The anarchist library anti-copyright*. Retrieved from <http://klausgauger.files.wordpress.com/2011/09/tiqqun-the-cybernetic-hypothesis.pdf>
- Woolf, L. H. (2004). *Lord woolf squire centenary lecture: The rule of law and a change in constitution (transcript)*, Cambridge, UK, Faculty of Law, University of Cambridge.
- Zinn, H. (1997/2009). *The Zinn reader: Writings on disobedience and democracy*. New York: Seven Stories Press.

GENİŞ ÖZET

Herhangi bir rejimi anlamak, ulusal anayasa, tarih ve karakteristik yaşam biçimini destekleyen soyut politik ve felsefi çatışmaların ve anlaşmazlıkların değerlendirilmesini gerektirir. Bununla birlikte, herhangi bir millet, belirli bir ülkede tezahür ettirdikleri biçimlerinden, diğerlerinden farklı olarak sosyal, politik ve kültürel renkleri yönlendiren belirli etik, meşru ve sivil anayasa uygulamaları ile bilgilendirildiği için, bir politik felsefi doktrin ve soyut şemaların birer dizininden daha fazlasıdır. Belirli bir rejimin uygun bir şekilde anlaşılması, hem kendi içinde hem de komşu ve ilgili yabancı devletlerin felsefelerine ve tarihlerine atıfta bulunarak, politik tarihinin gelişimini dikkate almayı gerektirir. Siyasi felsefi tarih, siyasal hareketliliğin eleştireliliğini, herhangi bir toplumda anayasanın kendi sivil organları tarafından nasıl şekillendiğinin ve uyuşmazlıkların nasıl sonuçlandıklarını, ulusal ve uluslararası norm ve ilkelerde özgürlük, adalet ve eşitlik için sosyal aktiflik karşısında topluluklar arasındaki mücadelelerin bir sonucu olarak yansıttığını kabul eder.

Akademik edebiyat, sibernetik meclisleri boyunca ilerleyen düşüncelerin hiç kuşkusuz ortaya çıkmayacağı ve yaygınlaştığı düşüncelerin belirli bir disipline dâhil olduğu disiplinler arası bir yaklaşımı

kapsamaktadır (Heims, 1991). Özellikle, sosyal siberetik, fikir ve toplum arasındaki etkileşimi temelde sosyal hareketin tasarımında kullanma, nesnel olarak kontrol edilebilir sosyal mekanizmalar tarafından ifade edilen istikrarlı bir toplumun idealini korumayı amaçlamaktadır; manipülasyon ve kontrol kavramı, teknolojik alanlarının yeni şekillerinin içinde yeniden doğdu ve farklı alanlara taşıyabildi (Kline, 2015). Günümüzde, küresel düzeyde, siberetiğin temel işleyiş tekniklerini değiştirmek için demokratik ve demokratik olmayan hükümetler tarafından yürütülen pek çok tartışmalı siyasi girişim olmuştur. Bu yazı, belirli bir devleti ele almadan siberetik tarihinin varsayımsal olarak ele alınmasını ve yorumlanmasını kullanarak, teknolojinin yönetim hareketliliğini, şartlarını ve siberetiğin doğasını ve gerçeğini anlamlandırmada gerekli literatürü kullanacaktır (Mead, 1968). Bu çalışma, teknolojinin, eğitimin ve politikaların sosyal siberetik kaygıları üzerine demokratik prensiplerde teknolojik etik ile yönetim hareketliliğine odaklanmaktadır. Öncelikle, Bunge bilim ve teknolojinin kimliğe büründüğü tekil komplikasyonlarına odaklanan yenilikçi bir etiksel teori formunun oluşumunu başlattı ve “teknoloji uzmanı, sadece tasarladığı veya uyguladığı her şeyden yalnızca teknik olarak değil aynı zamanda ahlaki olarak da sorumlu tutulmalıdır” dedi. Optimal olarak verimli olmalı ancak zararlı olmaktan uzak, yararlı olmalı ve yalnızca kısa vadede değil, aynı zamanda uzun vadede de faydalanmalıdır”(1977, s. 99). Bu çalışma, demokratik ilkelerin tartışılması ve uluslararası ilişkiler kisvesi altında halkın manipülasyonu ve kontrol edilmesi amacıyla, gerçekten de göz ardı edilmemiş, demokratik ilkelerin öne sürüldüğünü iddia eden teknolojinin felsefi önermesi yoluyla gözden geçirilmiş bir araştırma makalesi olarak şekillendirilmiştir.

Mevcut alanda bilgi ve teknolojinin uygun bir şekilde ele alınması, kavramsal, finansal ve sosyal yönlerin iç içe geçmiş etkilerini de düşündürmektedir (Gerovitch, 2002). “Teknolojik toplumunda” yaklaşma konusunda politik inançlar arasında bir farklılık yoktur. Başka bir deyişle, birisinin kendisini demokrat, liberal, sosyalist, komünist, anarşist, veya diğer terimlerin herhangi bir kombinasyonu olarak tanımlaması fark etmez, teknolojik genişleme ve iyileştirmenin ilerlemesi aynı amaçlarını (teknolojik toplum araştırması) ve hedefleri (teknolojik toplum çalışmasının sürdürüldüğü şekilde) bildirir, mevcut bir “Teknolojik Bilgi Toplumu” olma klişesine yansıyan, kusurlu piyasa gerçekliği ve doğası dâhilindeki tüm toplumlar için amaçlanmaktadır (teknolojik toplum çalışmasının sürdürüldüğü şekilde). Günümüz toplumdaki her şeyin kalbinin teknoloji üretimi olduğuna inanırsak; Küresel olarak, “modern propagandasının amacı artık fikirleri değiştirmek değil, eylemi kışkırtmaktır. ... [Propaganda] artık bir görüşü dönüştürmek değil, aktif ve efsanevi bir inancı uyandırmak için vardır.” (Ellul, 1965, s. 25). Bu yüzden günümüzün tekno-devleri ve toplumlar arasındaki bu çoğulculuk monogamisini iptal etmeyi mümkün kılmak sosyal siberetik için hayati bir öneme sahiptir.

Sosyal siberetikteki küresel zorluluğu, mevcut ve gelecek nesildeki yapısal ağlardan hangisinin toplumların kontrolünü oluşturduğudur; çünkü ağlar gerçekten hesap verebilir ve sorumlu bir sistem değildirler. Sosyal siberetik teknoloji içinde eşitliği kontrol etmiyor ve dengeleri yok ediyor. Bu sistem kendini pek çok gelişmekte olan ülkede liberal demokrasinin ilkelerinden daha üstün olarak göstermektedir, ancak hoşgörülü veya hoşgörüsüz lider gücü olarak açıklığa kavuşabilecek kalıtsal bir meselesi vardır. Belki de bu konuyu asla aşamayacağız. Mesela, eğer bu sosyal siberetik demokratik veya otoriter liderlerle hoşgörülü bir şekilde uyum sağlayacaksa, toplum içinde çok iyi iş yapacaktır. Ancak hoşgörüsüz liderlerin kurulmayacağına ve teknolojik devlerle uyumlu bir şekilde çalışmayacağına ve sonunda sosyal siberetik güçleri yoluyla kalıtsal bir istikrarsızlaştırılmış bir düzen oluşturmayacağına dair kesin bir yargıda doktur. Öyleyse asıl soru, iyi kurumsal liberal demokrasi konusunda, toplumları ilkeli ve güvenli tutmak için siyasi uzlaşmaya varacağımız mı? Siberetik muhakemesi iyi organize edilmiş bir şekilde liberal demokrasi tehdidi haline gelmiş ve teknolojik plütokratik yönetime öncülük etmiştir. Siberetik ile ilgili sorun, belirli türden teknolojik hareketlere hitap eden radikal ve tehlikeli ideolojilerin olabileceğidir. Tüm bu mühendisler sadece teknokratik anonim şirket için değil aynı zamanda otoriter veya çoğulcu yönetim için de çalışıyorlar. Bunların hepsi farklı yorumlara dayanıyor. Siberetik ile deneyimlemenin ulusun sadece kolektif iradeye sahip olmadığını doğruladığı kesin; teknoloji aynı zamanda politik sonuçlara da sahip. Hükümetler, teknolojik aparatlar olmadan sosyal hizmetler sunmayacaktır. O zaman soru potansiyel yeteneklerinin sınırlarının ne olduğuna geldi. Gelecekte toplumda, toplumda fiili işler yapan bir devlete ve özel bir teknolojiye ihtiyacımız vardır, ayrıca toplumu korumak adına iktidarın devletini ve teknolojisini temelden sınırlayan kanunlar kurması hayati önemini vurgulamaktadır. Ve kritik sorun, hükümetlerin ne gibi sorumluluklarına ve hangi yükümlülüklerine toplumun gerçekten ihtiyacı var olduğudur? Günümüz teknolojisi, sadece siberetik konusundaki dar görüşlülüğü değildir, tüm nüfusa cevap vermeye çalışmalıdır.

Avrupa Birliği Tarihinde Bir Geri Adım: Brexit¹

Esra Sena TÜRKO² ve Sümeyye GÖKÇENOĞLU³

Öz

Birleşik Krallık'ın (BK) 2016 yılında Brexit referandumunda Avrupa Birliği'nden (AB) ayrılma kararı almasıyla AB tarihinde bir ilk gerçekleşmiştir. Brexit müzakere süreci 2017 tarihi itibarıyla başlamıştır. Müzakerelerin iki yıl sürmesi ve BK'nin Mart 2019'da AB'den ayrılması hedeflenmiştir. Ancak süreç, belirlenen takvimin gerisinde kalmıştır; BK, henüz AB üyeliğinden ayrılmamıştır. Çalışmada, BK'nin AB'den ayrılması durumunda Birlik ile ilişkilerini hangi modelde devam ettireceği, müzakerelerde tarafların pozisyon ve stratejileri, olası sonuçları ve ikilinin geleceğine dair ilişkilerine etkileri incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Brexit sürecinden ne derecede etkilendiği tartışılmıştır. Bu bağlamda ülkelerin hem politik hem de ekonomik verileri ele alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Brexit sürecinde BK'nin ulusal para biriminin son 31 yılın en düşük seviyeye düştüğü, AB ile olan ihracatında % 20 kayıp yaşadığı, dünya finans piyasasındaki konumunu kaybettiği ve milli gelirinin % 1-9 arasında daraldığı görülmektedir. AB ise en büyük finansman kaynağı olan üyelerinden birini kaybetmiş, dünya üzerindeki saygınlığı kısmen zedelenmiş ve yeni aylık söylentileriyle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca Brexit ile Birlik'in dış politikası zayıflamış, ABD gibi bazı ülkelerle ikili anlaşmalarında gecikmeler yaşanmıştır. Türkiye Brexit'ten doğrudan etkilenmiştir. Türkiye'de en fazla yabancı yatırımı bulunan ülkenin BK olduğu ve 2900'den fazla İngiliz sermayeli şirket bulunduğu bilinmektedir. BK Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler arasında 11. sırada, ihracat yaptığı ülkeler arasında ise 2. sırada yer alırken; Brexit sonrası ikili arasındaki dış ticaret % 14 oranında daralmış ve en çok ihracat gerçekleştirilen ülkeler sıralamasında 4. sıraya gerilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Brexit, Avrupa Birliği, Birleşik Krallık, Türkiye

One Step Back in European Union History: Brexit

Abstract

A first in European Union (EU) history has come true when United Kingdom (UK) decided to leave EU membership by Brexit referendum in 2016. Brexit negotiation process has started by 2017. Negotiations were expected to last for two years and UK to leave EU membership by March 2019. But the process has fallen behind schedule, UK hasn't left EU membership yet. Position and strategies of the counterparts in negotiations, expected possible results and effects on future relations of the counterparts are examined in the study. Besides how Turkey is affected by Brexit process is discussed. Within this context, both political and economic data of the countries and the Union are reviewed. In Brexit process, UK currency has decreased to lowest grade of 31 years, export to EU has declined 20%, UK has lost her position in finance market and national income narrowed by 1-9%. On the other hand, EU has lost one of her most important finance resource members, her worldwide reputation is partly damaged, and has faced with new exit rumors. Furthermore, Union's foreign policy has been weakened by Brexit, delays occurred in bilateral agreements. Turkey is directly affected by Brexit. UK is known to be the country possessing highest number of foreign investments in Turkey, and there are more than 2900 companies with British capital in Turkey. UK had ranked in 11th place in Turkey's import partners and 2nd place in export partners; after Brexit, foreign trade between two countries has narrowed by 14% and UK has declined to 4th place among major export countries.

Key Words: Brexit, European Union, United Kingdom, Turkey

Atıf İçin / Please Cite As:

Türko, E. S. ve Gökçenoğlu, S. (2020). Avrupa Birliği tarihinde bir geri adım: Brexit. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 573-589.

Geliş Tarihi / Received Date: 15.11.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.06.2019

¹ Bu çalışma, Aydın/Didim'de düzenlenen IV. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi'nde (7-8 Eylül 2018) sözlü bildiri olarak sunulan "AB Tarihinde Bir Geri Adım: Brexit" adlı çalışmadan türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi - Erzurum Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, esturko@erzurum.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9102-6120

³ Doktora Öğrencisi - Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, sumeyye.gokcenoglu51@erzurum.edu.tr - ORCID: 0000-0002-6878-8813

Giriş

Birleşik Krallık'ın (BK) 2016 yılında Brexit referandumunda Avrupa Birliği'nden (AB) ayrılma kararı almasıyla AB tarihinde bir ilk gerçekleşmiştir. Brexit müzakere süreci 2017 tarihi itibarıyla başlamıştır. Müzakerelerin iki yıl sürmesi ve BK'nin Mart 2019'da AB'den ayrılması hedeflenmiştir. Ancak süreç, belirlenen takvimin gerisinde kalmıştır; BK, henüz AB üyeliğinden ayrılmamıştır. BK Parlamentosu, AB ile üzerinde uzlaşılacak anlaşmayı 3 kez red etmiştir. BK, AB'den iki kez erteleme talep etmiştir. BK Başbakanı May, Muhafazakar Parti'nin liderliğinden ayrılmıştır, yeni parti liderinin Temmuz 2019'da belirlenmesi beklenmektedir. Süreç hala belirsizliğini korumaktadır. Zira, Muhafazakar Parti başkanlığına aday liderlerin, Brexit sürecinin nasıl tamamlanması gerektiği konusunda tavrı farklılık göstermektedir. Muhafazakar Parti'nin yeni başkanının kim olacağı, ayrılma şartlarını da belirleyecektir (Barnes, 2019).

Maastricht Anlaşması'ndan sonra AB'de üye ülkelerin bazı politikaların dışında kalmaları (opt-out) AB'nin bundan sonra gerçekleşen her anlaşmasında sabit bir özellik haline gelmiştir. Entegrasyon kavramı, merkezleşme, politika birliği ve topraksal genişleme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda AB, farklılaşmış bir entegrasyon sistemi olarak görülmektedir. "Farklılaşma" her bir üye ülkenin, üyeliğinin kapsamındaki varyasyonları ifade etmektedir. Farklılaşmış entegrasyon sistemleri, dikey ve yatay farklılaşma ile karakterize edilmiştir. Dikey farklılaşma, spesifik politika alanlarında merkezleşmenin düzeyine; yatay farklılaşma, spesifik politika alanlarında üyeliğin kapsamına karşılık gelmektedir. Bu noktadan hareketle farklılaşmayı içsel ve dışsal olarak ikiye ayırmak mümkündür: içsel farklılaşma, en az bir üye ülkenin entegrasyona katılmadığı (örneğin parasal birlik); dışsal farklılaşma ise, en az bir üye olmayan ülkenin entegrasyona katıldığı (örneğin Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn'ın Avrupa Ekonomik Alanı'na (AEA) ve Tek Pazar'a katılımı) süreci tanımlamaktadır (Leruth, vd., 2019, s. 1; Schimmelfennig, vd., 2015).

Cameron hükümetinin, BK'nin üyelik koşullarının yeniden müzakere edilmesi ve bir referandum yapılması yönündeki kararı, Avrupa entegrasyonunda yeni bir süreci tetiklemiştir: üye ülkenin entegrasyon düzeyi ve üyeliğinin kapsamında seçici azalma olarak ifade edilebilecek farklılaşmış dezentegrasyon. Farklılaşmış entegrasyonun post-işlevselci açıklaması aynı zamanda dezentegrasyonun dinamiklerini de açıklamaktadır. Bu bağlamda Brexit, self-determinasyona zorlayan entegrasyon etkileri (göçmenlik), Avrupa şüphesi bir partinin yükselişi ve referandumların uygulanması ile sonuçlanmıştır (Schimmelfennig, 2018, s. 1154).

Brexit sürecinde İngiliz politikasındaki patolojileri inceleyen Gamble (2018), ayrılmayı destekleyen kampanyalarda dile getirilen "kontrolü tekrar ele almanın" ve 40 yılı aşan Avrupalılışmanın çözülmesinin düşünüldüğünden daha kolay gerçekleştiğini belirtmektedir. Brexit referandumu; popülizmin yükseldiği, siyasal partilerin yeniden konumlandığı, BK'de toprak bütünlüğünün sarsıldığı ve dış politikada geleceğe ilişkin soruların arttığı bir süreci beraberinde getirmiştir.

Brexit, AB'yi ve BK'yi derin bir belirsizliğe itmiş, siyasi ve ekonomik yönden çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Bununla birlikte AB üyesi diğer ülkeler, Türkiye ve AB üyesi olmayan dünya ülkeleri de Brexit'ten çeşitli açılardan etkilenmiştir. BK-AB arasındaki bu süreci çeşitli senaryolar üzerinden değerlendiren, ileriye dönük ekonomik etkileri araştıran çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmaların sonuçları kesinlikten uzaktır; çünkü daha önce hiçbir ülke AB gibi bir büyük bir bütünleşme hareketinden ayrılmamıştır ve modelleme yapılabilecek benzer bir örnek olay yoktur (Hantzsche, vd. 2018).

Bu çalışmada, BK'nin AB'den ayrılma kararı almasının altında yatan nedenler ve bu kararın sonuçları araştırılmıştır. Brexit sürecinin nasıl işleyeceği, AB'den ayrılma yönünde ilerletilen müzakereler incelenmiştir. Aynı zamanda Brexit'in AB, AB üyesi ülkeler, Türkiye ve AB üyesi olmayan ülkeler üzerindeki etkileri, geleceğe yönelik beklentiler irdelenmiştir. Brexit konusu, BK'nin iç siyasi dinamikleri (Colantone ve Stanig, 2018, Gamble, 2018), BK ekonomisi (Chen vd., 2018), AB politikaları (Armstrong, 2018) ve çeşitli ülkelerin BK veya AB ile dış ticaretinde beklenen değişiklikler (Rothman, 2016; Garcia-Herrero ve Xu, 2016; Razzaque, 2017; George, 2017; Wood ve Jang, 2017) gibi spesifik açılardan araştırılmıştır. Bu araştırmalar içerisinde Brexit referandumu sürecinde ve sonrasında BK'de yaşayan göçmenlerle ilgili dikkat çekici şekilde çok sayıda çalışma gerçekleştirildiği görülmektedir (Arnorsson ve Zoega, 2018; Dennison ve Geddes, 2018; Virdee ve McGeever, 2018). Çalışmada, farklı açılardan Brexit'i irdeleyen araştırmaların sonuçları derlenmiş ve bir arada sunularak değerlendirilmiştir.

Brexit

Birleşik Krallık AB'den Neden Ayrıldı?

Brexit konusunda gerçekleştirilen araştırmalarda, Avrupa şüphecililiği (Euroscepticism) ifadesinin sıklıkla kullanıldığı görölmektedir. Avrupa şüphecililiği ilk olarak Britanya'da ortaya çıkmış zaman içerisinde tüm Avrupa'ya yayılmıştır (Torreblanca ve Leonard, 2013). İfade, Avrupa entegrasyonu sürecine karşı muhalefet ve şüpheler olarak tanımlanabilir (Taggart, 1998, s. 365). BK ile AB arasında yakın ilişkinlerin kurulmasına karşı çıkan kişi veya politikacı, Avrupa şüphecisi (Eurosceptic) olarak nitelendirilmektedir (Cambridge University Press, 2019). Sert Avrupa şüphecililiği, AB ve Avrupa entegrasyonuna ilkesel olarak bir karşıtlık anlamına gelmektedir. Bu görüştekiler, ülkelerinin üyelikten ayrılması gerektiğini savunmaktadırlar, hatta AB'nin varlığına karşıdırlar. Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (UKIP), sert Avrupa şüphecisi partilerin en önemli örneği olarak gösterilmektedir. Yumuşak Avrupa şüphecililiği ise, AB ve Avrupa entegrasyonuna ilkesel olarak karşıtlık içermeyen, AB üyeliğini ve AB'nin mevcudiyetini destekleyen reformist bir görüştür. Bu görüştekiler, "ulusal çıkarların" AB'nin yönergeleri ile uyumlu olmadığı düşüncesinden yola çıkarak bazı politikalar konusunda endişelerini dile getirmektedirler. BK'deki Muhafazakar Parti bu görüşü temsil eden önemli bir örnek olarak gösterilebilir (Taggart ve Szczerbiak, 2002, s. 7; Ultan ve Ornek, 2015, s. 50-51).

BK'nin, küresel düzeyde bağlantıları ve İngiliz Devletler Topluluğu ile ilişkileri konusundaki muhafazakar tutum, Birlik'in ilk yıllarında üyeliğe karşı muhalefete ilk zemini hazırlamıştır. Bu muhafazakar yaklaşım; Thatcher'in 80'li yıllarda Tek Pazar'ı destekleyen AB içindeki neo-liberal politikaları savunan, diğer yandan AB içinde parasal birlik ve sosyal politikalar yoluyla entegrasyonun yayılmasına karşı çıkan tavrından güç almış; Maastricht anlaşmasıyla ortaya çıkan bölünmeler ile yakın zamanda daha popülist bir Avrupa şüphecililiğine dönuşmüştür (Bulmer ve Quaglia, 2018, s. 1091).

BK için AB'ye üyelik, beraberinde göçmen sorununu getirmektedir. Almanya, BK, Fransa, İspanya ve İtalya; 41 milyon göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Geriye kalan diğer Avrupa ülkeleri ise 35 milyon göçmene ev sahipliği yapmaktadırlar (Çenberci ve Gövdere, 2017, s. 1434). Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin Birlik'e katılımıyla, BK'ye gerçekleşen göç miktarı artmıştır (Kılıcı, 2018, s. 20).

BK'de göçmen karşıtlılığı konusunda en radikal çizgide bulunan ve söylemleri ırkçı bir nitelik taşıyan UKIP'nin, 2015 seçimlerinde yüzde 13 oy alması, BK'de yabancı karşıtlılığının yükseldiği şeklinde değerlendirilmiştir. Brexit referandumu kampanyasında UKIP, BK'nin yabancı işgali altında olduğu söylemini sürdürmüştür (Başkan, 2019).

Brexit referandumu ve ırkçı sonuçlarının görünen sebebi, "İngilizlik" politizasyonudur. Ayrılma yönündeki kampanyalar birbirine zıt ancak birbiriyle bağlantılı iki görüşü bir araya getirerek zafer kazanmıştır. Bunlardan biri emperyal bir özelemlerle Britanya'nın dünyadaki yerini restore etmektir. Diğeri Britanya'nın neo-liberal dönemde içine girdiği yapısal düşüşten kaynaklanan, aşağı yönlü hareketliliğin yanı sıra, çalışan sınıfın zarar görmesindeki sürekliliğinin yarattığı, ulusalcı bir kırgınlık politikasıdır. Çalışan sınıfın yenilgisinden önemli bir uyanışla yola çıkarak, İngilizlik; ırkçılaşma ve dar milliyetçilik ile yeniden ortaya çıkmış, Brexit sayesinde kendine ifade yolu bulmuştur (Virdee ve McGeever, 2018, s. 1802-1804).

BK'yi AB'den ayrılmaya iten bir diğer neden, İngiliz aydınları arasında artan "BK, Avrupa'ya mı aittir yoksa Atlantik ülkesi midir?" tartışması (Aybar, 2016) ve diğer ülkelerde akıllarda karışıklık yaratan "BK'nin Avrupalılığı" dır. BK; Euro'nun esneklik, uyumlaşma, işsizliğin ve yatırımların finansal piyasalar üzerinde olumlu etkisi olmadığı müddetçe (Sefer, 2014, s. 49, 84) AB ile ortak para birimi konusunda Euro alanı ve Schengen bölgesi gibi bazı politikaların dışında kalacağını (opt-out) ifade etmiştir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2018, s. 70).

BK'nin karşılaştığı dış politika sorunları, AB'den ayrılma sürecini etkilemiştir. Hazırlıksız olduğu bir dönemde karşılaştığı Arap Baharı, Mısır ve Tunus'ta yaşanan gelişmeler ve Libya Krizi (Sefer, 2014, s. 90) BK Hükümetini hazırlıksız yakalamış, Körfez odaklı ve ekonomi güdümlü dış politikasını AB ile uyumlu hale getirmeye itmiştir (Küçükkeleş, 2013, s. 16).

BK'nin AB'den ayrılması sürecinin bir diğer nedeni, AB'ye duyulan güvenin azalmasıdır. Birlik'in küresel ekonomideki öneminin azalması, 2008 dünya krizi yüzünden kırılgan ekonomilerin gerilemesi (Alaca, 2017, s. 275) ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme oranlarının azalması, BK'nin ikili ticaret anlaşmaları yapmasının önünü kapatmıştır (Aybar, 2016). Aynı zamanda AB'nin üretim düzeyinin

düşmesi dolayısıyla Almanya'ya bağımlı bir üretimin gerçekleşmesi de BK'yi rahatsız ederek ayrılığa sürüklemiştir (Tüysüzöglü, 2013).

BK'nin AB bütçesine yaptığı katkı, ulusal çıkarlar çerçevesinde tartışma yaratmış; BK, Thatcher'in sert yaklaşımıyla 1984'te kalıcı olarak iskonto hakkı kazanmıştır. Bu hakka göre BK, AB bütçesine yaptığı katkı ile bütçeden aldığı tutar arasındaki farkın % 66'sını geri almaktadır. Buna rağmen BK, AB bütçesine net katkıda bulunan üye devletler arasında 3. sırada yer almaktadır (Aykın, 2017)

Brexit referandumunda; bölgesel düzeyde üretim, eğitim ve yaşlı nüfus oranının, göçmenler ve AB konusundaki tutumu etkilediği görülmektedir. Kişi başına GSYİH'nin ve eğitimin düşük, 65 yaş üzeri nüfus yoğunluğunun ve net göç miktarının yüksek olduğu bölgelerde bireyler AB konusunda daha kaygılıdır, göçmen komşu istememektedir ve Brexit referandumunda ayrılma yönünde oy kullanmıştır. Ayrıca göçmenler ve AB genişlemesi konusunda olumsuz tutumlar, Brexit referandumunda ayrılık yönünde oy kullanma davranışı ile ilişkilidir (Arnorsson ve Zoega, 2018, s. 301).

Brexit referandumunda ayrılma seçeneğinin, ekonomik küreselleşmenin daha güçlü gerçekleştiği bölgelerde daha yüksek çıktığı görülmektedir. Colantone ve Stanig (2018, s. 201) seçmenin oy verme davranışının sosyotropik bir nitelik taşıdığını, kendi bireysel durumlarından bağımsız olarak, bölgenin genel ekonomik durumunu dikkate alarak oy verdiklerini değerlendirmektedir.

Süreç Nasıl İşleyecek?

Üyeliğinin ilk gününden bugüne dek tam bir üye gibi davranmayan BK'nin, AB ile ilişkisi daima iç tartışma konusu olmuştur (House Of Lords, 2016: 5). Ülke içerisinde AB'ye destek verenlerin yanı sıra karşı olanların da varlığı söz konusu olduğundan Birlik'te kalıp kalmama konusunda zaman zaman referanduma gidilmiştir. Bu konudaki ilk referandum ülkenin 1973'te üyeliğe katılmasından sadece iki yıl sonra 1975'te yapılmış ve % 64'lük bir katılım ve % 67'lik bir oran ile Birlik'te kalınması yönünde sonuçlanmıştır (Miller, 2015, s. 25).

23 Haziran 2016 yılında Brexit olarak isimlendirilen ikinci referandum gerçekleştirilmiştir. Referandum sonuçları hem İngiliz Hükümetini hem de Avrupa siyasetini derinden sarsacak bir etki yaratmıştır. % 72,2 katılım ile gerçekleşen referandumda seçmenlerin %51,9'u Birlik'ten ayrılma yönünde oy kullanırken; % 48,1'i ise Birlik'te kalma yönünde oy kullanmıştır. Başbakan Cameron bunu bir yenilgi olarak nitelendirerek istifa etmiştir. Mart 2017'de Başbakan May, BK'nin AB'den resmi olarak ayrılık müzakerelerini başlatacak süreci AB Anayasası'nın 50. Maddesi'ne dayanarak yürürlüğe koymuştur (Bulmer ve Quaglia, 2018, s. 1089).

Brexit süreci, AB Anayasası'nın 50. Maddesi uyarınca karşılıklı müzakerelerle ilerleyecektir (Karacan, 2017: 404). Bu süreçte BK AB hukukunda söz sahibi olacaktır ancak Birlik'in gelecekteki karar alma süreçlerinde bir yetkisi olmayacaktır. BK çekilme sözleşmesinin yürürlüğe gireceği tarihe kadar AB hukuk hak ve yükümlülüklerine bağlı kalacaktır (Birch, 2016). Tüm bunların yanı sıra Brüksel'de yapılan AB Genel İşler Konseyi Toplantısı'nda "BK 2021'den önce AB'li ortaklarından izin almaksızın herhangi bir üçüncü tarafla ticari anlaşma imzalamayacak" kararı alınmıştır. Geçiş sürecinin 31 Aralık 2020'de sona ermesine karar verilmiştir ("AB, Brexit'te Geçiş Sürecini Belirledi," 2018).

BK'de yaklaşık 19 bin AB yasası uygulanmaktadır. Ayrılık kararının verilmesiyle birlikte yürütülecek olan 2 yıllık müzakere sürecinde 19 bin yasanın tümünün değiştirilmesi mümkün olmadığından ilk olarak belli başlı düzenlemelere gidilecektir ("İngiltere Ulusal Kanunlarına Dönüyor," 2017).

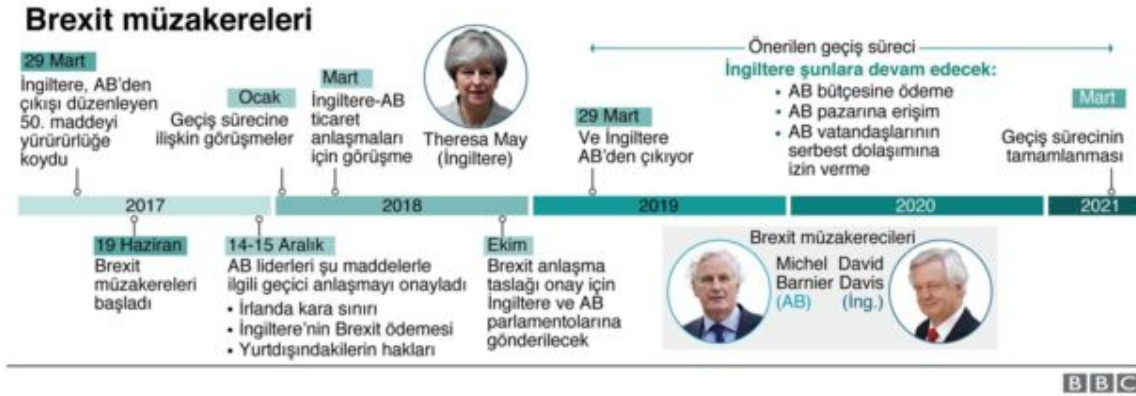
Brexit Müzakereleri

BK'nin AB üyeliğinden ayrılması yönündeki müzakereler 19 Haziran 2017 tarihi itibarıyla başlamış ve müzakerelerin ilk turu dört gün sürmüştür ("Brexit Müzakereleri Bugün Başlıyor," 2017). AB, müzakereler başlamadan önce görüşmelerin "geri çekilme-ilişkilerin geleceği-geçiş dönemi" olmak üzere üç aşamada ve sıralı bir şekilde gerçekleşmesini önerirken; BK ise tüm bu aşamaların paralel bir şekilde yürütülmesini önermiştir (Köker, 2017). Haziran 2017'de tamamlanan müzakerelerin ilk turunda, bahsi geçen öneriler göz önünde tutularak, görüşmelerin AB'nin önerdiği şekilde-sıralı biçimde yapılacağı kararına varılmıştır.

Müzakerelerin ilk etabında, vatandaş hakları, ayrılığın mali boyutları ve "Kuzey İrlanda-İrlanda Cumhuriyeti sınırı 'gevşek' olacak" ("İngiltere ve AB, Brexit Müzakerelerinde İkinci Aşamaya Geçiyor," 2017) gibi sınırlarla ilgili diğer meseleler özellikle ele alınan ve bir karara bağlanan hususlar olmuştur (Köker, 2017). Bu aşamada anlaşmaya varılan bir diğer husus ise BK'nin AB'den ayrılık için ödeyeceği tazminatın

(“Brexit Müzakerelerinde İkinci Aşama,” 2017) en az 35 milyar Sterlin olmasıdır (“İngiltere ve AB, Brexit Müzakerelerinde İkinci Aşamaya Geçiyor,” 2017).

Brüksel’de yapılan bu toplantıda Brexit müzakerelerinde ikinci aşamaya geçilmesi kararı alınmış ve gelecek etapta BK ile AB’nin ilişkilerinin gelecekte nasıl işleyeceği ele alınmıştır. Avrupa Komisyonu başkanı Jean-Claude Juncker ikinci aşamanın olduğa zor geçeceğine vurgu yapmış ve anlaşmaların artık resmiyete dönüşmesi gerektiğini belirtmiştir. May bu öneriyi memnuniyetle karşılamış ve BK’nin AB ile olan ilişkilerini şekillendirecek olan müzakerelerin ikinci aşamasına her iki tarafın da “yaratıcı ve azimli yaklaşmasını” talep etmiştir (“İngiltere ve AB, Brexit Müzakerelerinde İkinci Aşamaya Geçiyor,” 2017).

şekil 1. Brexit Müzakereleri (“İngiltere ve AB, Brexit Müzakerelerinde İkinci Aşamaya Geçiyor,” 2017).

AB, müzakerelerin ikinci aşamasına yönelik bir yönetmelik hazırlamış ve BK’den, geçiş süreci boyunca Avrupa Adalet Divanı’nın kararlarını kabul etmesini ve serbest dolaşımlara izin vermesini talep etmiştir. Ayrıca AB, BK’den AB ile olan ilişkilerinde geleceğe yönelik pozisyonlarına açıklık getirmesini talep etmiştir (“İngiltere ve AB, Brexit Müzakerelerinde İkinci Aşamaya Geçiyor,” 2017).

Müzakerelerin ikinci aşaması için BK ve AB Heyeti 6-8 şubat 2018’de bir araya gelmişlerdir. Burada müzakerelerin ağrılık noktası olarak, AB Konseyinin onay vermiş olduğu Geçiş Dönemi Müzakereleri ereve Belgesi uyarınca geçiş dneminine ilişkin düzenlemeler ele alınmıştır. AB’den ayrılığın 29 Mart 2019’dan itibaren başlaması ve geçiş döneminin 31 Aralık 2020 tarihinde son bulması kararlaştırılmıştır (Elbir, 2018, s. 2).

Ancak BK Parlamentosu, AB ile üzerinde uzlaşılan anlaşmayı 3 kez red etmiştir. Bu sebeple BK, henüz AB’den ayrılmamıştır. BK, AB’den iki kez erteleme talep etmiştir. AB tarafından BK’ye verilen yeni ayrılık tarihi 31 Ekim 2019’dur. Brexit sürecini tamamlayamayan BK Başbakanı May, Muhafazakar Parti’nin liderliğinden ayrılmıştır, yeni parti liderinin Temmuz 2019’da belirlenmesi beklenmektedir. Süreç hala belirsizliğini korumaktadır. Muhafazakar Parti başkanlığına aday liderlerin, Brexit sürecinin nasıl tamamlanması gerektiği konusunda tavrı farklılık göstermektedir. Bazı adaylar anlaşmasız bir ayrılıktaki sorun görmediklerini belirtirken, bazıları anlaşmayı tekrar müzakere etmenin yolunu arayacaklarını ifade etmektedir. Yeni bir referandumun veya genel seçimin söz konusu olabileceği de seçenekler arasında değerlendirilmektedir. Muhafazakar Parti’nin yeni başkanının kim olacağı, ayrılma şartlarını da belirleyecektir (Barnes, 2019).

Brexit’in Birleşik Krallık’a Etkisi

Brexit’in BK ekonomisi üzerinde yaratacağı etkileri konu alan ilk çalışmaların çok karamsar bir tablo ortaya koyduğu görülmektedir. Ancak sürecin üçüncü yılı itibariyle gerçekleşen sonuçların, beklenen sonuçlar kadar keskin olumsuz bir çizgide olmadığı söylenebilir. Ekonomik etkiler konusunda gerçekleştirilen akademik çalışmaların, Brexit sürecindeki bölünmüşlüğün izlerini taşıyor olması dikkat çekicidir. BK’nin AB’den ayrılması durumunda zarar etmesinin kaçınılmaz olduğu, ancak bu zararın şiddetinin AB ile ayrılık sürecinin şartlarına bağlı olarak değişebileceği, pek çok ekonomist tarafından dile getirilmektedir (Chang, 2018, s. 2349). Diğer yandan, ayrılma sürecinde BK’nin şiddetli bir ekonomik bunalıma gireceği ve mutlak olarak zarar edeceği söylemine dayanak olarak gösterilen ekonomik analizlerin uygun yönteme dayanmadığını ileri süren ayrılma taraftarı ekonomistler; AB’nin bir başarı öyküsü olmadığını ve kısa süreli olumsuzluklar yaşansa bile BK’nin bu ayrılıktan kesinlikle kazanı çıkacağını savunmaktadır (Minford, 2019; Bootle vd., 2018).

2017 Eurostat verilerine göre, BK 2,3 trilyon Euro GSYİH ile, AB'nin Almanya'dan sonraki ikinci büyük ekonomisidir. GSYİH 2016 yılında % 8, 2017 yılında ise % 3 azalmıştır. Brexit referandumunu sonucunda AB'den ayrılık kararının alınmasıyla birlikte Sterlin ABD Doları karşısında 1985 yılından sonraki en düşük seviyeye düşmüştür. Sterlin'in yaşadığı değer kaybı, ithalatın pahalılaşmasına, enflasyonun artmasına sebep olmuş; ancak ihracatçılar için fırsat yaratmıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2018, s. 52, 55). Sterlin/Euro paritesi, 2013'ten sonraki en düşük seviyeyi görmüş, 1,17 seviyesine düşmüştür. Sterlin'deki değer kaybı, BK'nin milli gelirinin geçerli parite üzerinden Fransa'nın gerisine düşmesine sebep olmuştur ("Brexit: İngiltere Artık En Büyük 5. Ekonomi Değil," 2016). BK ekonomisi dünya sıralamasında gerilere düşerek en büyük 5. ekonomi konumunu kaybetmiştir (Petroff, 2017).

BK Merkez Bankası (BoE), telafi edici önlemler aldığı için, BK'nin ekonomik bunalıma sürükleneceği tahminleri doğru çıkmamıştır. 2016 Ağustos ayında faiz oranları % 0,50'den % 0,25'e indirilmiş, 2009 yılından sonra borçlanma maliyetlerinde ilk düşüş gerçekleşmiştir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2018, s. 55).

BK, büyük bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının bulunduğu bir ülkedir. Londra ve hinterlandı büyürken, Midlands, İngiltere'nin kuzeyi, Kuzey İrlanda ve Galler; Orta ve Doğu Avrupa'daki yoksul bölgeler ile daha çok ortak özelliğe sahiptir. Brexit sonrası süreçte, özellikle uzun dönemde, ülkedeki bu dengesiz ekonomik gelişmişlik farklılığın artacağı beklenmektedir (Carter ve Swinney, 2019).

Brexit referandumu BK'de, coğrafi ve siyasi bölünmüşlüğü önünü daha çok açmıştır. 2014'te İskoçya'da gerçekleştirilen bağımsızlık referandumunda, İskoçya, AB üyeliği içinde kalmak amacıyla BK'ye bağlılık tazelemiştir. Ancak Brexit sonrası süreçte, İskoçya Başbakanı Nicola Sturgeon, % 62 oy oranıyla AB üyeliğinin devamı yönünde oy veren İskoçya'nın, yeni bir bağımsızlık referandumuna gidebileceğini ifade etmiştir. Kuzey İrlanda'da da benzer ayrılıkçı hareketlerin artabileceği düşünülmektedir (Başkan, 2016).

Mali Çalışmalar Enstitüsü (Institute for Fiscal Studies - IFS) BK'nin Birlik'ten ayrıldıktan sonraki 2 yıl içerisinde kemer sıkma politikalarını uygulamaya mecbur kalacağı bir süreç geçireceğini öngörmüş ve Sterlinin uluslararası rezerv para birimi olma özelliğini kaybedebileceğini belirtmiştir. Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Standard & Poor's (S&P) da BK'nin AB'den ayrılmasının, 2019-2020 dönemine kadar kamu finansmanına 20 ile 40 milyar Sterlin arasında bir maliyetinin olabileceğini belirtmiştir ("İngiltere AB'den Ayrıldı! Peki Şimdi Ne Olacak?," 2016). Aynı zamanda AB'den ayrılmanın hane halkına maliyetinin yıllık 2.200 Sterlin olabileceği, gelecek 10 yıl içerisinde ise Sterlin'in değerinde %10'luk kayıplar yaşanabileceği tahmin edilmektedir (Aydemir, 2016).

Ayrılık kararının alınmasının ardından BK'nin AB'ye ihracatı, BK Ulusal İstatistik Ofisi (ONS) Raporu'na göre 2000 yılında % 54 iken 2016 itibarıyla (mal ihracatı % 48, hizmet ihracatı % 37) % 43'e düşmüştür (Office for National Statistic, 2018).

BK içinde Brexit'ten en çok etkilenmesi beklenen sektörler; bankacılık, varlık yönetimi, sigortacılık ve finansal hizmetlerdir. 2016 yılında BK'de finans ve sigortacılık hizmetleri 124,2 milyar Sterlin ile gayri safi katma değer % 7,2'sini üretmiştir. Bu sektörlerde çalışan sayısı 1,1 milyondur. Londra'da 250'den fazla yabancı banka faaliyet göstermektedir ve Londra, en yakın rakipleri olan New York, Paris ve Frankfurt'tan bu açıdan öndedir. Dünyadaki bankacılık işlemlerinin yaklaşık beşte biri BK'de gerçekleştirilmektedir. Tek başına Londra, 61,7 milyar Sterlin büyüklüğünde finans ve sigortacılık pazarına sahiptir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2018, s. 56).

AB mevzuatına göre, bir finans kuruluşunun merkezinin Birlik içindeki herhangi bir ülkede yer alması durumunda, finans kuruluşu Birlik içindeki diğer ülkelerde faaliyetlerini sürdürebilmektedir. BK'nin AB'den ayrılığının gerçekleşmesi durumunda BK'de merkezi bulunan finans kuruluşları, AB içindeki ülkelerde faaliyet gösterebilmek için her bir ülkeden ayrı ayrı yetki belgesi almak zorunda kalacaktır. Brexit sürecinin getirdiği belirsizlik, Londra'daki finans kuruluşlarını, yeni merkez arayışlarına yöneltmiştir. Londra'nın finans merkezi statüsünün, bu açıdan risk altında olduğu değerlendirilmektedir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2018: 57).

AB'den ayrılık kararının alınmasının ardından, 2016 yılı verilerine göre BK'de işsizlik oranı son 11 yılın en düşük seviyelerine gerileyerek % 5,6'dan % 4,9'a düşmüştür (Office for National Statistic, 2016, s. 3). Ancak rakamların, BK'nin Birlik'ten ayrılmadan önceki süreyi kapsadığı dikkate alınmalıdır ve bu olumlu seyrin ilerleyen yıllarda devam etmesinin olası olmadığı öngörülmektedir ("UK Unemployment Rate Falls to Fresh 11-Year Low," 2016). BK Merkez Bankası (BoE) ise gelecekteki iki yıl içerisinde işsizlik

oranının % 5 ile % 6 arasında olacağını tahmin etmektedir (“İngiltere: İşsizlik Son Çeyrekte Düştü Ancak Brexit İstihdam İçin Endişe Kaynağı,” 2016).

AB'nin genişlemesi süreciyle yeni üye olan ülkelerden BK'ye gelen göçmenlerin ve Türkiye gibi henüz tam üye statüsüne geçmemiş ülkelerden gerçekleşmesi beklenen göçlerin, Brexit sürecinde ayrılma yönünde kampanya yürüten partiler tarafından kullanılmış olması, BK'de yabancı karşıtlığının yükseldiği şeklinde yorumlanmıştır. Brexit referandumunu sonrasında gelen ayrılma kararı, ülkedeki göçmenler için, AB'nin sunduğu temel hak ve özgürlükler ve ayrımcılığın önlenmesi konusundaki yasal çerçeveden çıkış anlamına gelmektedir. Bu bağlamda ülkede yaşayan yabancıların; BK'nin, AB üyeliğinden ayrıldıktan sonra daha dışarıya kapalı bir ülkeye dönüşeceği, iş ve eğitim imkanlarını kaybedebilecekleri yönünde kaygılar duydukları görülmektedir. Ayrıca Brexit sürecinde, kampanyalarda kullanılan politik söyleme paralel olarak, ırkçı saldırılarda artış meydana gelmiştir (Başkan, 2019). Referandum sonucunun açıklanmasından sonraki ilk dört hafta içerisinde 6.000 nefret suçu rapor edilmiştir (Komaromi, 2016). Ancak BK'deki Anglo-Sakson laiklik geleneği, devletin ve dinin birbirine müdahale etmemesi üzerine kuruludur; Brexit sonrası süreçte de göçmenlerin hayatını değiştirecek nitelikte kısıtlayıcı yasal düzenlemelerin yapılmasına olanak vermeyeceği değerlendirilmektedir (Başkan, 2019).

Brexit'in AB'ye Etkileri

BK'nin Birlik'ten ayrılma kararını vermesiyle BK ve AB derin bir belirsizliğe düşmüştür. Bu kararın AB için kırılma noktası olduğu ifade edilebilir. BK'nin ayrılmasından dolayı AB bütçesinde yaklaşık 13 milyar Euro'luk bir açık ortaya çıkması beklenmektedir. Bütçe açığını diğer üye ülkelerin gidermesi gerekecek, harcamaları olumsuz yönde etkilenecektir (Çetin ve Hatip, 2018).

OECD, 2020'de AB GSYİH'nin % 1 oranında; 2030'da ise % 0,10 - % 0,58 oranında düşeceğini öngörmektedir. Bu tahminler, AB'nin 80 milyar Euro'luk bir kayıp yaşayacağı anlamına gelmektedir (Velthuisen vd. 2018, s. 6).

AB üye ülkelerinin bankacılık aktivitelerini kendi ülkelerine kaydırma ihtimalleri, Birlik açısından, finansal hizmetlerin maliyetini ve likiditeyi etkileyecektir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2018: 56-57). Finansal istikrarın bozulmasıyla aylık öncesi AB ülkeleriyle yapmış olduğu % 55 oranındaki dış ticaret değerlerinin aylık sonrası % 90'lara varan oranlarla düşeceği ifade edilmektedir ve bu durum AB için büyük bir ticaret kaybının olacağı anlamına gelmektedir (Aydemir, 2016). Ticaretin bu denli etkilenmesi % 2,5 olan küresel ekonomik büyümeye beklentisini olumsuz etkileyerek dünya ekonomisinde büyümeyi yavaşlatacaktır. Dünya ekonomisindeki yavaşlama beklentisi, petrol ve emtia fiyatlarının gerilemesine neden olacaktır. Küresel mali piyasalarda mali varlık fiyatları, AB öncelikli olarak düşmekte ve güvensizlik kendini göstermektedir. Böylece güvenli varlıklara hızlı bir sermaye kaçıışı yaşanmakta ve gelişen ülkelerden de sermaye çıkışları olmaktadır. Güvenli liman arayan altın, İsviçre Frangı, Japon Yeni ve gelişmiş ülke tahvilleri değer kazanmaktadır. Ortaya çıkan bu istikrarsızlıkla baş edebilmek için BK ve Avrupa Merkez Bankaları ile gelişmiş ülkelerin merkez bankaları ortaklaşa hareket etme kararı almışlardır (Gürlesel, 2016, s. 99-100).

BK'nin ayrılışıyla Birlik içerisinde Fransa ve Almanya'nın ağırlığı artacaktır. Ancak son zamanlarda Fransa'nın ekonomik olarak zayıflaması Almanya'yı ön plana çıkarmıştır. Böylelikle Almanya'nın Birlik içerisinde hakimiyetinin artması muhtemeldir ve bu durum AB'de bir gerilime neden olacaktır. Diğer yandan, BK'nin AB'den ayrılmasıyla AB genelinde yabancı karşıtı milliyetçi popülist partilerin güçlenmesi ve AB'nin bütünleşme sürecinin yavaşlaması söz konusu olabilir (Eralp, 2016, s. 2-3).

AB, sürecin getirdiği belirsizliği ortadan kaldıracak adımlar atmazsa ortaya çıkacak olan siyasi ve ekonomik zedelenmeler gittikçe ağırlaşacaktır. Belirsizlik, yeni aylık taleplerini ortaya çıkarabilir. Böyle bir durumda AB kendi içerisinde hızlıca yapılandırmaya gitmesi ve daha esnek bir entegrasyon modeli uygulaması beklenmektedir (Gürlesel, 2016, s. 99).

Salvatore (2017, s. 836) Avrupa'nın büyüme sorununu yapısal nedenleriyle analiz eden çalışmasında, Avrupa'nın bu sorunun üstesinden gelmek için uyguladığı politikaları değerlendirmiş ve uygun politikalar uygulansa bile, özellikle Brexit ve dünya ekonomisindeki genel yavaşlama nedeniyle, Avrupa'da büyümeyi hızlandırmanın zor olacağı sonucuna ulaşmıştır.

Brexit'in Türkiye'ye Etkileri

BK'nin AB'den ayrılması Türkiye'yi doğrudan etkileyecektir. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusunda önemli bir destekçisini kaybedeceği sıklıkla ifade edilmektedir (Gürlesel, 2016, s. 100). Ancak, resmi olarak Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyen BK'nin, pratikte ne kadar destekçi olduğu tartışmalıdır. Brexit sürecinde yürütülen kampanyalarda Cameron, Türkiye'nin AB üyeliği konusunda dile getirilen endişelere, Türkiye'nin 3.000 yılına kadar AB üyesi olamayacağı cevabını vermiştir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2018, s. 72). Diğer yandan, Türkiye için önemli bir aşama olan Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinin başlatılması kararı, BK'nin AB dönem başkanlığını yaptığı dönemde alınmıştır (T.C. Londra Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2010, s. 30).

BK ile Türkiye arasındaki ikili ticaret incelendiğinde, Türkiye'de en fazla yabancı yatırımı bulunan ülkenin BK olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de 2900'den fazla İngiliz sermayeli şirket bulunmakta ve bu yatırımların toplamı yaklaşık olarak 9 milyar 538 milyon ABD Doları olduğu bilinmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018a).

2001 yılından bu yana ikili arasındaki ticaret dengesi Türkiye lehine ilerlemiş ve son 10 yılda %78,8 oranında artmıştır. Türkiye, 2001 yılından beri BK ile dış ticaretinde fazla vermektedir. 2015 yılında bir önceki yıla göre % 5,6 oranında bir artış yaşanarak 17 milyar 8 milyon ABD Doları olmuştur. Böylece BK bu dönemde Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler arasında 11. sırada yer alırken; ihracat yaptığı ülkeler arasında ise 2. sırada yer almıştır. Ancak 2017 verileri ele alındığında, yılın ilk çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla BK'ye gerçekleştirilen ihracat % 14 oranında daralmış, en çok ihracat gerçekleştirdiğimiz ülkeler sıralamasında 4. sıraya gerilemiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018a).

BK'de AB'den ayrılmaya yönelik yürütülen kampanyalarda Türkiye'nin AB üyeliğinin "tehdit" niteliğinde tanımlanarak kampanya malzemesi olarak kullanılmasının, Türkiye'nin uluslararası platformlarda saygınlığını zedeleyebileceği yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır (Uzunluoz, 2018). BK'nin AB'den ayrılmaması durumunda Müslüman göçmen akımına uğrayacağı ve radikal İslamcı bir tehditle yüzleşeceği gibi ifadeler kampanyalarda sık sık dile getirilmiştir (Aras ve Gunar, 2017, s. 307). Aralarında BBC'nin de bulunduğu yurtdışında pek çok yayın organının; Türkiye'de 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirilen darbe girişiminin, "Türkiye için umut vaat eden reformist Müslümanlar" tarafından gerçekleştirildiği yönündeki haberleri, Türkiye'deki siyasal gelişmeleri doğru okumadıklarını göstermektedir (Başkan, 2017, s. 112-114).

Şekil 2. BK'de Referandum Öncesi Ayrılığı Destekleyenler Tarafından Kullanılan Türkiye Afişi (Cookman, 2016).

Diğer yandan Türkiye'de AB üyeliği, sıklıkla iç siyaset malzemesi olarak kullanılmakta, partiler iktidarda ve muhalefette oldukları dönemlerde birbirine zıt yönde tavır takınmaktadırlar (Başkan, 2011: 166). Brexit sürecinde, Türkiye'nin AB üyeliğinin, benzer şekilde, BK'de iç siyaset malzemesi haline geldiği görülmektedir. Muhafazakar Parti başkan adayı Boris Johnson, geçmişte destek verdiği Türkiye'nin AB üyeliğine bugünlerde karşı bir tutum göstermektedir ("The Conservative Leadership Which Boris Would Britain Get?", 2019).

Dünyanın en büyük finans merkezi olan Londra (İstanbul International Finance Center, 2018) Türkiye'nin en büyük borçlanma kaynağıdır. Ayrılık sonrası Londra finans merkezinde yaşanan gelişmeler Türkiye'yi yakından etkileyecektir (Gürlesel, 2016, s. 99).

BK'nin AB'den ayrılmasıyla ülke içerisinde açığa çıkan işsizlik ve ekonomik istikrarsızlık, vatandaşlarının turizm tercihlerini etkilemiştir. Ayrılıktan sonra Türkiye ile olan turizm ilişkilerinde olumlu yönde bir artış beklenmektedir. Sterlin'in Euro karşısında değer kaybetmesi nedeniyle turizm tercihlerinin AB dışı ülkelere doğru kayacağı beklentisi doğmuştur. 2016 yılı Eylül ayında BK'de Türkiye'ye yaz sezonu

için 81.699 kişi erken rezervasyon yaptırırken; 2017 yılı itibariyle 2018 yaz sezonu için bu sayı % 79 oranında artış göstererek 145.846 kişiye ulaşmıştır (Türkiye Otelciler Birliği, 2017, s. 13).

Brexit'in AB Üyesi Ülkelere Etkilerini İnceleyen Çalışmalar

Avrupa'nın en büyük ekonomisine sahip olan Almanya'nın Brexit'ten etkilenmesi kaçınılmazdır. Kolev, Matthes ve Busch, (2016) çalışmalarında, Almanya ile BK arasındaki ticari ilişkileri inceleyerek, Sterlin'in Euro karşısındaki % 10'luk değer kaybı neticesinde, BK'nin Almanya'ya ihracatında % 6, ithalatında ise % 3,5 düşüş yaşadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Alman Sanayi ve Ticaret Odası (Deutscher Industrie-und Handelskammertag, 2017) tarafından yayınlanan çalışmada, Brexit'in, Alman şirketlerine etkisinin iş, yatırım ve ticaret açısından ezici şekilde olumsuz yönde olacağı sonucuna ulaşmıştır. Ayrılık henüz tamamlanmamış olsa da bu durumun ilk belirtileri, BK ile olan ticaretin azalmasıyla kendini göstermiştir. Brexit öncesi Almanya'nın üçüncü en büyük ihraç pazarı olan BK, 2017 itibariyle beşinci sıraya gerilemiştir. Araştırma sonuçlarına göre BK'de satın alma gücünün azalacağı beklentisiyle, BK'deki Alman şirketlerinin ekonomik durumunun kötüye gideceği öngörülmektedir. BK'deki her 12 Alman şirketinden biri yatırımlarını diğer pazarlara kaydırmayı planlamaktadır. Almanya'da özellikle otomotiv sektörünün Brexit'ten şiddetli şekilde etkilenmesi beklenmektedir (Deutscher Industrie-und Handelskammertag, 2017, s. 4).

BK, İrlanda'nın en yakın ekonomik ortaklarından biridir. Bu nedenle BK'nin AB'den ayrılması doğrudan İrlanda ekonomisini de etkileyecektir. Bergin vd. (2017) İrlanda'nın Brexit tarafından özellikle olumsuz etkileneceği sonucuna ulaşmıştır. Barret vd. (2015) ise BK-AB arasındaki değişen ilişkiler nedeniyle İrlanda'nın etkileneceği konuları; mal ve hizmet ticareti, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, enerji, göç ve işgücü piyasası olarak sıralamıştır. Araştırma sonuçlarına göre, ticari ilişkilerde hem ihracat hem de ithalat ayrılıktan olumsuz etkilenecektir. BK'den sınırlı da olsa İrlanda'ya doğru doğrudan yabancı yatırım sapması olabilir. Brexit ile İrlanda'ya gerçekteşecek göç sayısında da artış meydana gelecektir. BK'de yaşayan İrlandalı vatandaşlar başta olmak üzere birçok vatandaş, İrlanda'ya göç edecektir. Bu da İrlanda'da ücretleri düşürerek halkın refahını azaltacaktır.

Brexit'in Romanya ekonomisi üzerindeki etkilerini inceleyen Stanciu (2017) çalışmasında, etkilerin kısa vadede düşük, uzun vadede ise yüksek derecede olacağını ileri sürmektedir; ancak genel olarak ılımlı bir süreç geçirileceğini öngörmektedir. Brexit ile Romanya'nın maruz kalacağı olası ticaret zararları, kendini ilk olarak yatırım sektöründe gösterecektir. Çünkü Brexit, Romanya'nın 1,5 milyar ABD Doları yatırım yapan önemli bir ticaret ortağını kaybedeceği anlamına gelmektedir.

Brexit'in Romanya ekonomisi üzerindeki etkilerini inceleyen bir diğer çalışma ise Romanya Ticaret ve Sanayi Odası (CCIR) tarafından gerçekteşirilmiştir. CCIR, Stanciu (2017) ile aynı sonuçlara ulaşarak; Brexit'in Romanya dahil olmak üzere Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için bir fırsat olabileceğini belirtmiştir. Çünkü BK'de faaliyet gösteren birçok sektör için bu ülkeler yeni pazar alanları olarak görülmektedir (The Chamber of Commerce and Industry of Romania, 2017, s. 4).

Benelüks ülkelerinin Brexit'ten ne derecede etkilendiğini inceleyen Ignáth (2017), 40 yılda oldukça güçlü hale gelen Belçika ile BK arasındaki diş ticaret ilişkilerinin Brexit'ten olumsuz etkileneceğini tahmin etmektedir. Özellikle diş ticaret, yatırımlar ve finans piyasaları ile bankacılık sistemi dikkat çeken alanlardır. BK'nin çıkışı ile kümülatif GSYİH'sinde % 0,3-0,7 arasında değer kaybedeceği, böylelikle Brexit'in Belçika'ya maliyetinin 2,1 milyar Euro'ya mal olacağı öngörülmüştür. Belçika analistlerine göre, BK'de 12 bin işyerinin terk edilmesi nedeniyle işsizlik oranı % 8,7 olacaktır.

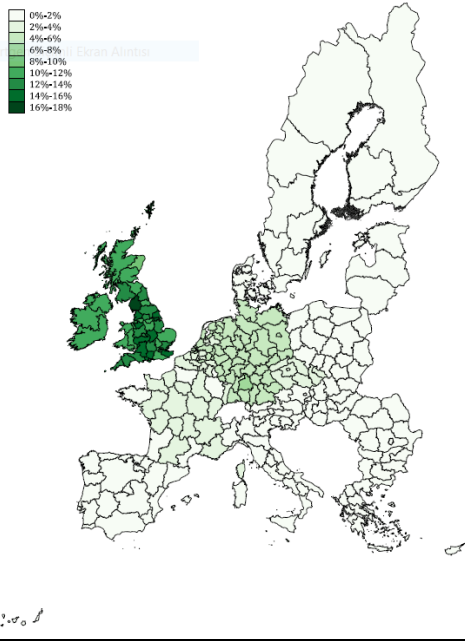
Velthuijsen ve Bernard'a (2016, s. 2) göre Euro ve Sterlin değerindeki artış BK-Hollanda ticaretini etkileyen önemli bir faktördür. Brexit'ten sonra özellikle çiçek ihracatında bir düşüş olduğu gözlemlenmiştir. Velthuijsen ve Bernard'ın çalışmasında Belçika'nın Brexit'ten büyük ölçüde etkileneceği belirtilmiştir.

BK Hollanda'nın üçüncü en büyük ticaret ortağıdır. Gerçekteşirilen ticaret Hollanda'daki toplam istihdamın yaklaşık % 3,3'ünü ve nominal GSYİH'nin yaklaşık % 3'ünü oluşturmaktadır. Hollanda hükümetinin yaptığı araştırmalara göre ülkenin nominal GSYİH'sinde Brexit nedeniyle % 2-3 arasında düşüş yaşanacağı öngörülmektedir. Hollanda'nın doğrudan yabancı yatırımlarının % 11'i BK'ye yöneliktir. Hollandalı firmaların BK'de yatırım miktarı 2015 yılı sonu itibariyle 454 milyar Euro'dur. Ancak İngiliz Sterlini'nin değer kaybetmesi, BK'ye yapılan Hollanda ihracatına bir zarar olarak geri dönmektedir. Çünkü zayıf bir İngiliz Sterlini, BK'deki Hollandalı firmaların yatırım getirisini azaltmaktadır. Tüm bu olumsuz gelişmelerin yanı sıra Brexit'in Hollanda'ya faydası olduğu da söylenebilir. Avrupa pazarında faaliyet

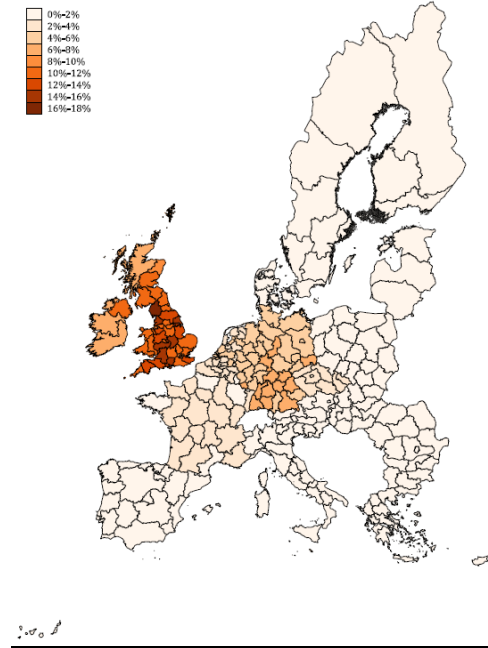
göstermeye devam etmek isteyen birçok banka, Brexit sonrası Amsterdam'a taşınacağını açıklamıştır (Lammersen, 2017). Bununla birlikte Brexit dolayısıyla Hollanda'da balıkçılar tedirgin olmaktadır. Verimli bölge olduğu gerekçesiyle ağlarını İngiliz sularına atmayı tercih etmektedirler. Ancak Brexit sonrası İngiliz sularından çekilip Hollanda ve Almanya sularına yöneleceklerdir ("Brexit Hollandalı Balıkçıları Endişelendiriyor," 2018).

Eluere ve Martin (2016)'e göre, AB'nin geri kalanı gibi Fransa da Brexit'ten önemli ölçüde etkileneyecektir. İlk olarak iş ortamlarında bozulmalar yaşanacağı, Fransa GSYİH'nda düşüşler yaşanacağı ve orta vadede ihracatta ve yabancı ülkelerde yatırımın yavaşlamasıyla birlikte ekonomik büyümenin de olumsuz etkileneyeceği belirtilmiştir.

Chen vd. (2018) tarafından Dünya Girdi-Çıktı Veri Tabanı (World Input-Output Database-WIOD) verileri kullanılarak gerçekleştirilen araştırmada, Brexit'in sonuçlarından hangi AB bölge ve ülkelerinin ticari olarak olumsuz yönde etkileneyeceği araştırılmıştır. Coğrafi olarak parçalanmış üretim süreçlerine uygun olarak tüm etkileri birleştiren bir indeks geliştirilmiştir. Şekil 3 ve 4'te araştırma sonuçlarının harita üzerinde gösterimi sunulmuştur. Araştırma sonuçları, BK'deki bölgelerin, diğer ülkelerdeki bölgelerden çok daha fazla etkileneceğini göstermektedir. İrlanda Cumhuriyeti'ndeki bölgelerde etki düzeyi; Londra ve kuzey İskoçya gibi en düşük etkiye maruz kalması beklen İngiliz bölgelerine benzer düzeydedir. Bunların dışında en çok etkilenecek bölgeler Almanya, Hollanda, Belçika ve Fransa'dır. AB bölgeleri içinde güney Almanya; Birleşik Krallık veya İrlanda'nın yarısı düzeyinde olmak üzere en yüksek risk taşıyan bölgedir. Ekonomik coğrafya açısından en kayda değer etkilerin kuzey batı Avrupa ülkelerinde görülmesi beklenirken, güney ve doğu Avrupa'daki bölgelerin daha az etkileneceği belirtilmektedir. Chen vd., bu dengesizliğin BK ile AB arasındaki müzakereleri etkileyebileceğini ifade etmektedir (Chen vd., 2018, s. 25-26).

Şekil 3. Brexit'ten Etkilenen Yerel GSYİH
(Chen, vd., 2018: 34).

Şekil 4. Brexit'ten Etkilenen Yerel İşgücü Geliri
(Chen, vd., 2018: 35).

Brexit'in Üçüncü Ülkeler Üzerindeki Etkilerini İnceleyen Çalışmalar

Çin ekonomisinin Brexit'ten ciddi oranlarda etkilenmeyeceğini ifade eden Rothman (2016) çalışmasında, ABD ekonomisinde bir bozulma olmadığı müddetçe Çin ekonomisinde olumsuz etki

yaşanmayacağını belirtmektedir. Asıl büyük endişe Brexit'in AB'de maddi bir gerilemeye yol açıp açmayacağıdır (Rothman, 2016, s. 2).

Garcia-Herrero ve Xu (2016) alışmalarında, Brexit sonrası Çin ile BK arasında serbest ticaret anlaşmasının avantajlarını incelemişlerdir. Ancak böyle bir anlaşmaya varılmasının çok zor olacağını öne sürmüşlerdir (Garcia-Herrero ve Xu, 2016, s. 2).

Razzaque (2017) alışmasında, Brexit sonrası Sahra-altı Afrika (SSA) için uygun kalkınma dostu ticaret rejimi uygulamasını ele almıştır. Brexit ile Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları (EPA), on yıl aradan sonra tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Razzaque'a göre BK'nin SSA için yeni ticaret politikası uygulaması zorunludur. BK ve AB, SSA için önemli ticaret ortaklarıdır. Brexit çalkantısı sürecinde SSA-AB (BK dahil) ticaretinde yavaşlama gerçekleşmiş, aynı dönemde Afrika ülkelerinde Çin ticareti artış göstermiştir. Ticaretteki bu gelişmeler ışığında Razzaque (2017, s. 58-61), BK'nin SSA ülkelerinin pazar erişimlerini güvence altına almak için yeni ticaret politikası uygulaması zorunda olduğunu belirtmiştir.

George'un (2017) yaptığı çalışmada da Razzaque'ın (2017) alışmasına paralel olarak BK ve Afrika arasında gerçekleşmesi gereken Ekonomik Ortaklık Anlaşmalarını (EPA) ele alınmıştır. Brexit'in uzun vadede BK ve Afrika arasındaki ticari ilişkileri önemli ölçüde artıracak fakat kısa ve orta vadede, fırsatlar sunduğu kadar problemi de beraberinde getireceği belirtilmiştir. BK, dinamik, açık iş modelleriyle Afrika çapında saygınlık kazanmıştır. Ticaret anlaşmalarında BK için en büyük dört Anglophone ülkesi (Nijerya, Güney Afrika, Kenya ve Gana) ve en büyük iki Francophone ülkesi (Côte d'Ivoire ve Senegal) önem taşımaktadır. Ancak Brexit müzakerelerinin en az iki yıl sürecek bir süreç olması, yeni ticaret anlaşmalarının önünde engel oluşturacaktır (George, 2017, s. 65).

Brexit'in Bangladeş ekonomisi üzerindeki etkilerini inceleyen bir çalışmaya göre iki ülke arasında ticari faydalardan yararlanmak için ikili anlaşmaların şart olduğu belirtilmiştir (Noor vd., 2016; T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2018b).

Wood ve Jang (2017) alışmalarında Brexit'in Asya ülkelerinin ekonomileri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Son zamanlarda çoğu Asya ülkesinin BK'ye olan ihracatı azalmış olsa da, BK'nin AB'den ayrılmasının Asya ülkelerini çok fazla etkilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Yatırımlar açısından bir endişe söz konusu olabileceğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Brexit'in Asya ülkelere birtakım fırsatlar sunabileceği sonucuna da varılmıştır. Singapur, Myanmar ve Malezya gibi ülkelerin BK ile olan ilişkilerinin zayıflaması dolayısıyla, bu ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları müzakereleri başlatılabileceğini belirtmişlerdir.

PHD Chamber of Commerce and Industry (2016), Brexit'in Hindistan ekonomisinde büyük bir etki yaratmayacağını, Hindistan'ın herhangi bir sektörde önemli bir etkisi olmadığını ileri sürmüştür.

Brexit Sonrası Senaryolar

BK'nin Brexit anlaşması konusundaki tavrı henüz netlik kazanmadığı için, AB ile yürütölen müzakerelerin nasıl bir çıkış planına evrileceği belli değildir. BK'de Temmuz 2019'da Muhafazakar Parti liderliğine seçilecek olan liderin vizyonunun, süreci önemli ölçüde etkileyeceği düşünölebilir. Ancak diğer yandan May başbakanlığında, BK parlamentosunun Brexit anlaşmasını 3 kez red ettiği, sürecin anlaşmasız bir ayrılma seçeneği ile devam edebileceği de göz ardı edilmemelidir.

BK'nin AB ile ilişkilerinin 5 farklı şekilde devam edebileceği tartışılmaktadır: Avrupa Ekonomik Alanı'na (AEA) katılım (Norveç modeli), AB ile Gümrük Birliği (Türkiye modeli), AB ile serbest ticaret anlaşması, gelişmiş ikili anlaşmalar (İsviçre modeli) ve Dünya Ticaret Örgütü kuralları (üçüncü ülke modeli). Bu 5 modelin gerçekleşme ihtimali araştırmalarda tartışılsa da, BK'nin kırmızı çizgisi olarak nitelendirilen hususlara göre bir seçeneğin müzakerelerde ön plana çıkacağı beklenebilir. BK; AB Adalet Divanı'nın yargı yetkisinin, AB düzenlemelerine uyumun ve AB bütçesine zorunlu katkının sona ermesini; AB'den gelen göçün kontrolü altında olmasını ve bağımsız bir ticaret politikası izlemeyi istemektedir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2018, s. 63-64).

Brexit'in AB üzerindeki sonuçları iki farklı bakış açısıyla değerlendirilmektedir. İlk bakış açısına göre Brexit, Avrupa dezentegrasyonu sürecidir. Avrupa gelecekte dezentegrasyon ve yanı sıra farklılaşmadan kaçamayacaktır. Hatta bazı araştırmacılar Brexit referandumunun "uluslararası dezentegrasyon" ve "demokratik kapitalizmde daha büyük bir krizin belirtisi" olarak nitelendirmiştir. Diğer bakış açısı AB'nin bir dezentegrasyon süreci içine girdiğini kabul etmekle birlikte, daha olumlu bir yaklaşıma sahiptir. Brexit; BK'nin AB ile "zorluk çıkaran" ilişkisini sona erdireceğinden, Avrupa entegrasyonunu derinleştirmek için

bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bu bakış açısına sahip çalışmalar, AB'nin, en gönülsüz üyelerinden birinden kurtulması sebebiyle artık entegrasyonu hızlandırabileceğini ileri sürmektedirler (Leruth, vd., 2019, s. 8-9).

Brexit sonrası AB'nin geleceği konusunda üç temel senaryo bulunmaktadır: Alman egemenliği, AB'nin dağılması veya Fransız-Alman işbirliği ile tazelenmiş bir AB. AB'nin hangi senaryoya göre değişeceği, Almanya'nın görelî duruşunun ne kadar güçlü olacağına ve Fransa'nın ekonomisini yedine yapılandırabilme becerisine bağlı olacaktır (Krotz ve Schild, 2018).

Sonuç ve Öneriler

BK, henüz AB ile uzlaşılabilir Brexit anlaşmasını parlamentosunda onaylayamamıştır. BK'nin hangi şartlarda AB'den ayrılacağı henüz kesinlik kazanmamıştır. Üç kez red edilen anlaşma, Başbakan May'i istifaya götüren bir süreç ile devam etmektedir. Temmuz 2019'da seçilmesi beklenen yeni Muhafazakar Parti liderinin vizyonu şüphesiz süreci etkileyecektir. Ancak, BK'nin anlaşmasız ayrılığında yeni bir referandumun yapılmasına kadar pek çok seçenek, BK'nin iç siyasi gelişmelerine bağlı olarak gerçekleşebilir.

Brexit'in BK ekonomisi üzerinde yaratacağı etkileri konu alan ilk çalışmaların çok karamsar bir tablo ortaya koyduğu görülmektedir. Ancak sürecin üçüncü yılı itibariyle gerçekleşen sonuçların, beklenen sonuçlar kadar keskin olumsuz bir çizgide olmadığı söylenebilir. BK Merkez Bankası, telafi edici önlemler aldığı için, BK'nin ekonomik bunalıma sürükleneyeceği tahminleri doğru çıkmamıştır. Ekonomik etkiler konusunda gerçekleştirilen akademik çalışmaların, Brexit sürecindeki bölünmüşlüğün izlerini taşıyor olması dikkat çekicidir. Brexit'in ekonomik etkileri esasen müzakerelerin sonuçlarına bağlıdır.

BK, büyük bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının bulunduğu bir ülkedir. Brexit sonrası süreçte, özellikle uzun dönemde, ülkedeki bu dengesiz ekonomik gelişmişlik farklılığın artacağı beklenmektedir. Gerçekleştirilen uygulamalı çalışmalar, ekonomik olarak BK'deki bölgelerin, diğer ülkelerdeki bölgelerden çok daha fazla etkileneceğini göstermektedir. İrlanda Cumhuriyeti'ndeki bölgelerde etki düzeyi; Londra ve kuzey İskoçya gibi en düşük etkiye maruz kalması beklenen İngiliz bölgelerindekine benzer düzeydedir. Ekonomik coğrafya açısından en kayda değer etkilerin kuzey batı Avrupa ülkelerinde görülmesi beklenirken, güney ve doğu Avrupa'daki bölgelerin daha az etkileneceği belirtilmektedir.

Brexit'in AB'nin geleceği üzerindeki nasıl bir etkiye sahip olacağı iki farklı bakış açısıyla değerlendirilmektedir. İlk bakış açısına göre Brexit, Avrupa dezentegrasyonu sürecidir. Avrupa Brexit sonrası süreçte, benzer taleplerle karşılaşmaya devam edecektir. Diğer bakış açısı AB'nin bu dezentegrasyon sürecini olumlu bir yaklaşımla fırsat olarak değerlendirmektedir. Brexit ile sürekli zorluk çıkaran bir İngiltere'den kurutulan AB, Avrupa entegrasyonunu derinleştirme ve hızlandırma fırsatına sahip olacaktır. Ancak küresel ekonomideki genel yavaşlama nedeniyle bu iyimser yaklaşımın gerçekleşme ihtimalinin pek yüksek olmadığı değerlendirilmektedir.

Türkiye, Brexit'ten doğrudan etkilenen ülkelerden biridir. Kısa vadede, BK ile ticaretinde olumsuzluklar yaşaması kaçınılmazdır. BK'nin Gümrük Birliği'nden de ayrılması durumunda, Türkiye ve BK'nin aralarında serbest ticaret anlaşması imzalaması gerekecektir.

Leruth vd., Brexit'in ,farklılaşmış dezentegrasyon örneği ve esnek entegrasyonun yeni bir şekli olarak araştırılmasını önermektedir (Leruth vd., 2019, s. 3). Farklılaşmış entegrasyon kuramsal çerçevesi içinde, tam üyelik statüsüne hala geçememiş olan Türkiye'nin önündeki seçeneklerin araştırılması önerilebilir.

Brexit sürecinde BK'nin AB, AB üyesi ülkeler ve Birlik dışında kalan ülkelerle ticari ilişkilerini çeşitli senaryolarla analiz eden ve geleceğe ilişkin ekonomik değerlendirmelerde bulunan uygulamalı çalışmalar bulunmaktadır. Türkiye'nin BK ile ekonomik ilişkilerinin çeşitli senaryolar açısından nasıl bir gelişim göstermesinin beklendiği konusunda uygulamalı araştırma gerçekleştirilmediği gözlenmiştir. Türkiye'nin önemli dış ticaret ortaklarından BK ile ticari ilişkilerinin, çeşitli senaryolara göre nasıl şekillenebileceğinin uygulamalı araştırmalarla değerlendirilmesi, Brexit sürecinde Türkiye'den BK'ye ihracat yapan endüstrilerin, süreci en az zararlarla atlatalmaları için, uygun politika ve araçların tasarlanmasına yardımcı olacaktır.

Kaynakça

AB, Brexit'te geçiş sürecini belirledi. (2018, 29 Ocak). *e-Dünya*. <https://www.dunya.com/ekonomi/ab-brexitte-gecis-surecini-belirledi-haberi-400752>

- Alaca, A.İ.S. (2017). Bölgesel ve uluslararası güvenlik açısından İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılması (Brexit). Ed. E. Esen, & D. Şekeroğlu. *Brexit-Elveda Avrupa: İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi Ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar Ve Tehditler* (pp. 265-298), Ankara: Siyasal Kitabevi. <http://akvam.akdeniz.edu.tr/kitap/18.pdf>
- Aras, İ., & Gunar, A. (2017). Brexit'in Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerine etkileri. Ed. T. Arı & Ç.A. Koyuncu. IX. *Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi: Dünya Politikasında Kriz ve Değişim* (pp. 304-320). Bursa: Dora Basım Yayın.
- Armstrong, K. (2018). Regulatory alignment and divergence after Brexit. *Journal of European Public Policy*, 25(8), 1099-117. Doi: 10.1080/13501763.2018.1467956
- Arnorsson, A., & Zoega, G. (2018). On the causes of Brexit. *European Journal of Political Economy*, 55, 301-323. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2018.02.001>
- Aybar, S. (2016, 27 Temmuz). Brexit sonrası, İngiltere, AB ve ötesi. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/31892/brexit_sonrasi_ingiltere_ab_ve_otesi
- Aydemir, A. (2016). Brexit nedir? *GCMFOREX Menkul Kıymetler A.Ş.* <https://www.gcmforex.com/egitim/makale-arsivi/brexit-nedir/>
- Aykın, S.M. (2017). Brexit'te kırılma noktası: AB bütçesi. Ed. E. Esen, & D. Şekeroğlu. *Brexit-Elveda Avrupa: İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi Ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar Ve Tehditler* (pp. 215-245), Ankara: Siyasal Kitabevi. <http://akvam.akdeniz.edu.tr/kitap/18.pdf>
- Barnes, P. (2019, 4 Haziran). Brexit: What happens now? *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/uk-politics-46393399>
- Barrett, A., Bergin, A., FitzGerald, J., Lambert, D., McCoy, D., Morgenroth, E., Siedschlag, I., & Studnicka, Z. (2015). *Scoping The Possible Economic Implications Of Brexit On Ireland*. İrlanda: ESRI Research Series, 48. <https://www.esri.ie/pubs/RS48.pdf>
- Başkan, B. (2011). Krizdeki merkez sağ – yeniden konumlanma bunalımı. *Liberal Düşünce*, 16(63), 153-168.
- Başkan, B. (2016, 28 Haziran). Brexit: Birleşik Krallık nereye. *Yeni Şafak*. <https://www.yenisafak.com/hayat/brexit-birlesik-krallik-nereye-2487725>
- Başkan, B. (2017). Uncovering Western efforts for cultural hegemony over Turkey's July 15 coup attempt. *Liberal Düşünce*, 22(87), 107-116.
- Başkan, B. (2019, 27 Nisan). Antisemitizm ve İslam karşıtlığı arasında fark yok. *Intel 4 Strategy News*. <https://www.intell4.com/dr-burak-baskan-antisemitizm-ve-islam-karsitligi-arasinda-fark-yok-haber-182469>
- Bergin, A., Garcia-Rodriguez, A., Morgenroth, E. L. W., & Smith, D. (2017). Modelling the medium- to long-term potential macroeconomic impact of Brexit on Ireland. *The Economic and Social Review*, 48(3), 305-316. <https://www.esr.ie/article/view/771/164>
- Birch, A. (2016). Brexit breakdown. *KSLR EU Law Blog*. https://blogs.kcl.ac.uk/kslreuropeanlawblog/?p=1054#_edn10
- Bootle, R., Jessop, J. Lyons, G., & Minford, P. (2018, 21 Şubat). Alternative Brexit economic analysis. *Economists For Free Trade*. <https://www.economistsforfreetrade.com/wp-content/uploads/2018/03/Alternative-Brexit-Economic-Analysis-Final-2-Mar-18.pdf>
- Brexit Hollandalı balıkçıları endişelendiriyor. (2018, 14 Mayıs). *Euronews*, <http://tr.euronews.com/2018/05/14/brexit-hollandal-bal-kcl-lar-endiselendiriyor>
- Brexit: İngiltere artık en büyük 5. ekonomi değil. (2016, 7 Temmuz). *BBC News*. https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2016/07/160707_ingiltere_brexit_ekonomi
- Brexit müzakereleri bugün başlıyor. (2017, 17 Temmuz). *Hürriyet Gazetesi*. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/brexit-muzakereleri-bugun-basliyor-40522451>
- Brexit müzakerelerinde ikinci aşama. (2017, 8 Aralık). *Merkez Gazetesi*. <http://www.merkezgazetesi.com.tr/haber/brexit-muzakerelerinde-ikinci-asama-166290.html>
- Bulmer, S., & Quaglia, L. (2018). The politics and economics of Brexit. *Journal of European Public Policy*, 25(8), 1089-1098. Doi: 10.1080/13501763.2018.1467957
- Cambridge University Press (2019). Euroseptic. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus*. <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/euroseptic>
- Carter, A., & Swinney, P. (2019). Brexit and the future of the UK's unbalanced economic geography. *The Political Quarterly*, 90(2), 72-83. <https://doi.org/10.1111/1467-923X.12649>
- Chang, W.W. (2018). Brexit and its economic consequences. *The World Economy*, 41(9), 2349-2373. <https://doi.org/10.1111/twec.12685>
- Chen, W., Los, B., McCann, P., vd. (2018). The continental divide? Economic exposure to Brexit in regions and countries on both sides of The Channel. *Papers in Regional Science*, 97(1), 25-54. <https://doi.org/10.1111/pirs.12334>
- Colantone, I., & Stanig, P. (2018). Global competition and Brexit. *American Political Science Review*, 112(2), 201-218. Doi:10.1017/S0003055417000685
- Cookman, L. (2016, 25 Mayıs). What if Turks talked about Britons the way vote leave talks about Turkey? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/may/25/vote-leave-turkey-british-migrants-turks-ankara-eu#img-2>

- Çenberci, E., & Gövdere, B. (2017). Göç krizinin, Brexit kararına ve Avrupa Birliği'nin geleceğine muhtemel etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Göç Özel Sayısı), 1427-1442.
- Çetin, Ş., & Hatip, Y. (2018). Brexit sonrası ilk AB bütçesi birliği bölüdü. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/brexit-sonrasi-ilk-ab-butcesi-birligi-boldu/1139786>
- Dennison, J., & Geddes, A. (2018). Brexit and the perils of 'Europeanised' immigration. *Journal of European Public Policy*. Doi: 10.1080/13501763.2018.1467953
- Deutscher Industrie-und Handelskammertag (2017). *The Impact Of Brexit On German Businesses Results Of The IHK Business Survey Going International 2018*. Berlin: DIHK.
- Elbir, H.Ç. (2018). Brexit süreci yürüyor ama İngiltere Avrupa'dan çıkmak istemiyor. *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Yorum no: 2018/19. <https://avim.org.tr/tr/Yorum/BREXIT-SURECI-YURUYOR-AMA-INGiltere-AVRUPA-DAN-CIKMAK-KONUSUNDA-TEREDDUTLU>
- Eluere, M., & Martin, L. (2016). France – How will Brexit impact the French economy? *Prospects*, 16(178). http://etudes-economiques.mobi/medias/Persp16_178_France_20160704_EN.pdf
- Eralp, N.A. (2016). Brexit'in AB üzerindeki etkileri: ilk tahminler. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Değerlendirme Notu*. Temmuz 2016. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1467796324-5.BREXIT__IN_AB_UZERINDEKI_ETKILERI_ILK_TAHMINLER.pdf
- Gamble, A. (2018). Taking back control: the political implications of Brexit. *Journal of European Public Policy*, 25(8), 1215-1232. Doi: 10.1080/13501763.2018.1467952
- Garcia-Herrero, A., & Xu, J. (2016). What consequences would a post-Brexit China-UK trade deal have for the EU? *Policy Contribution*, 18, Brussels: Bruegel.
- George, E. (2017). A private sector perspective on priorities for UK-Africa trade relations post Brexit. *The Future Of Africa-Uk Trade And Development Cooperation Relations In The Transitional And Post Brexit Period (pp. 65-68)*. All Party Parliamentary Group for Africa. <http://www.royalafriansociety.org/sites/default/files/files/APPG%20report%202017-%20Future%20of%20Africa%20UK%20Relations%20Post%20Brexit%20v2.pdf>
- Gürlesel, C.F. (2016). Brexit ve küresel etkileri. *Moment Expo*, 97. <http://www.moment-expo.com/brexit-ve-kuresel-etkileri>
- Hantzsche, A., Kara, A., & Young, G. (2019). The economic effects of the UK government's proposed Brexit deal. *The World Economy*, 42, 5-20. Doi: 10.1111/twec.12770
- House of Lords (2016). *The EU referendum and EU reform*. European Union committee 9th report of session 2015-16, HL Paper 122. London.
- Ignáth, É. K. (2017). The impact of Brexit on the Benelux states. *Essays in Economics and Business Studies*. doi: 10.18427/iri-2017-0059
- İktisadi Kalkınma Vakfı (2018). *Birleşik Krallık Referandumunu ve Sonrası: AB Entegrasyon Sürecinin Geleceği ve Türkiye*. (2. Baskı), İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın no: 298. [https://www.ikv.org.tr/images/files/brexit2018%20\(7\)\(1\).pdf](https://www.ikv.org.tr/images/files/brexit2018%20(7)(1).pdf)
- İngiltere AB'den ayrıldı! peki şimdi ne olacak?. (2016, 24 Haziran). *Takvim Gazetesi*. <https://www.takvim.com.tr/galeri/dunya/ingiltere-abden-ayrildi-pekisi-simdi-ne-olacak/19>
- İngiltere ulusal kanunlarına dönüyor. (2017, Mart 31). *Mepa News*. <https://www.mepanews.com/ingiltere-ulusal-kanunlarına-donuyor-4984h.htm>
- İngiltere ve AB, Brexit müzakerelerinde ikinci aşamaya geçiyor. (2017, 15 Aralık). *BBC News*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42366180>
- İngiltere: işsizlik son çeyrekte düştü ancak Brexit istihdam için endişe kaynağı. (2016, 16 Kasım). *Euronews*. <http://tr.euronews.com/2016/11/16/ingiltere-issizlik-son-ceyrekce-dustu-ancak-brexit-istihdam-icin-endise-kaynagi>
- İstanbul International Finance Center (2018). *Londra uluslararası finans merkezi*. <http://iifc.com.tr/londra-uluslararası-finans-merkezi/>
- Karacan, P. (2017). Brexit: Avrupa Birliği Hukuku ve Birleşik Krallık açısından 'buzdağının görünen yüzü'. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3). 403-416.
- Kılçı, E.N. (2018). Brexit; Birleşik Krallık ve Euro-Bölgesi açısından sonuçlarının değerlendirilmesi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(1), 1-26.
- Kolev, G., Matthes, J., & Busch, B. (2016). Brexit impacts on Germany? *IW-Kurzberichte*. <https://www.iwkoeln.de/en/studies/iw-kurzberichte/beitrag/galina-kolev-juergen-matthes-berthold-busch-brexit-impacts-on-germany-305825.html>
- Komaromi, P., & Singh, K. (2016). Post-referendum racism and xenophobia: the role of social media activism in challenging the normalisation of xeno-racist narratives. *PostRef Racism*. <http://s3-eu-west-2.amazonaws.com/wpmedia.outlandish.com/irr/2017/04/26154821/PRRX-Report-Final.pdf>
- Köker, İ. (2017, 19 Haziran). *Brexit müzakereleri AB'nin hazırladığı çerçevede ilerleyecek*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40336341>
- Krotz, U., ve Schild, J. (2018). Back to the future? Franco-German bilateralism in Europe's post-Brexit Union. *Journal of European Public Policy*, 25(8), 1174-1193. Doi: 10.1080/13501763.2018.1467951
- Küçükkeleş, M. (2013). AB'nin Ortadoğu politikası ve Arap Baharına bakışı. *SETA Analiz*, 63. http://file.setav.org/Files/Pdf/20130118172742_seta_analiz_ab_arap_bahari.pdf

- Lammersen, J. (2017, 3 Ekim). A look at the potential impact of Brexit on the Dutch economy. *Focus Economics*. <https://www.focus-economics.com/blog/potential-impact-brexit-dutch-economy>
- Leruth, B, Gänzle, S., & Trondal, J. (2019). Exploring differentiated disintegration in a post-Brexit European Union. *Journal of Common Market Studies*, 1-18. Doi: 10.1111/jcms.12869
- Miller, V. (2015, 3 Temmuz). *The 1974-75 UK renegotiation of EEC membership and referendum*. House of Commons Library Briefing Paper no. 7253.
- Minford, P. (2019). The effects of Brexit on the UK economy. *The World Economy*, 42(1), 57-67. <https://doi.org/10.1111/twec.12771>
- Noor, T., Islam, S., Alam Nirob, K. J., & Hossain, M. (2016). Brexit and the impact on Bangladesh. *Imperial Journal of Interdisciplinary Research*, 2(12), 68-76.
- Office for National Statistic (2016). Estimates of employment, unemployment, economic inactivity and other employment related statistics for the UK. *UK Labour Market*.
- Office for National Statistic (2018). *Who does the UK trade with?* <https://www.ons.gov.uk/businessindustryandtrade/internationaltrade/articles/whodoestheuktradewith/2017-02-21>
- Petroff, A. (2017, 22 Kasım). Britain crashes out of world's top 5 economies. *CNN Business*. <https://money.cnn.com/2017/11/22/news/economy/uk-france-biggest-economies-in-the-world/index.html>
- PHD Chamber of Commerce and Industry (2016). Brexit impact on Indian economy. Working Paper. 43. Hindistan. http://phdcci.in/live_backup/image/data/Research%20Bureau-2014/Economic%20Developments/paper/BREXIT%20Impact.pdf
- Razzaque, M. A. (2017). Post-Brexit UK-africa trading relationship: can it be more development-friendly than EPAs? *The Future Of Africa-Uk Trade And Development Cooperation Relations In The Transitional And Post Brexit Period* (pp. 58-61). All Party Parliamentary Group for Africa. <http://www.royalafricansociety.org/sites/default/files/files/APPG%20report%202017-%20Future%20of%20Africa%20UK%20Relations%20Post%20Brexit%20v2.pdf>
- Rothman, A. (2016, 8 Temmuz). Brexit impact on China. *Advisor Perspectives*. Matthews Asia. <https://www.advisorperspectives.com/commentaries/2016/07/08/brexit-impact-on-china>
- Salvatore, D. (2017). Europe's growth crisis: when and how will it end? *The World Economy*, 40(5), 836-848. <https://doi.org/10.1111/twec.12460>
- Schimmelfennig, F., Leuffen, D., & Rittberger, B. (2015). The European Union as a system of differentiated integration: interdependence, politicization and differentiation. *Journal of European Public Policy*, 22(6), 764-82.
- Schimmelfennig, F. (2018). Brexit: differentiated disintegration in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 25(8), 1154-1173. Doi: 10.1080/13501763.2018.1467954
- Sefer, Ö. (2014). Birleşik Krallık-Avrupa Birliği ilişkileri üzerine bir inceleme. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6, 47-61. <http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/4047>
- Stanciu, S. (2016). Brexit impact on Romania's economy. Proceedings of the 28th IBIMA Conference Vision 2020: *Innovation Management, Development Sustainability, and Competitive Economic Growth*. 2307-2315.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2018a). *Türkiye-Birleşik Krallık İlişkileri*. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ingiltere-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2018b). *Bangladeş'in Ekonomisi*. <http://www.mfa.gov.tr/banglades-ekonomisi.tr.mfa>
- T.C. Londra Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2010). *İngiltere'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri*.
- Taggart, P. (1998). A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems. *European Journal of Political Research*, 33, 363-388.
- Taggart, P., & Szczerbiak, A. (2002). The party politics of Euroscepticism in EU member and candidate states. *Opposing Europe Research Network Working Paper*, No.6, 1-45.
- The Chamber of Commerce and Industry of Romania (2017). *The Effects of Brexit on The Romanian Economy. Challenges and Opportunities at The European Level*. Romania. <https://ccir.ro/wp-content/uploads/2014/11/Fact-sheet-on-Brexit-1.pdf>
- The Conservative leadership which Boris would Britain get? (2019, 20 Haziran). *The Economist*. <https://www.economist.com/leaders/2019/06/20/which-boris-would-britain-get>
- Torreblanca, J.I., & Leonard, M. (2013). *The Continent-Wide Rise of Euroscepticism*. European Council on Foreign Relations, Policy Memo 79, United Kingdom.
- Türkiye Otelciler Birliği (2017). *2017 WTM turizm fuarı TÜROB fuar sonuç raporu*. <http://www.turob.com/Resources/doc/wtm2017.pdf>
- Tüysüzöğlü, G. (2013). İngiltere AB'den kopuyor mu?. *Uluslararası Politika Akademisi*. <http://politikaakademisi.org/2013/01/31/ingiltere-abden-kopuyor-mu/>
- UK unemployment rate falls to fresh 11-year low. (2016, 20 Temmuz). *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/business-36844302>
- Ultan, M.O., & Ornek, S. (2015). Euroscepticism in the European Union. *International Journal of Social Sciences*, 4(2), 49-57. Doi: 10.20472/SS.2015.4.2.006
- Uzunluoz, E. (2018). Brexit'in Türkiye ve Avrupa'ya etkisi. *Diplomatik Strateji Araştırma Merkezi*. <https://www.diplomatikstrateji.com/brexitin-turkiye-ve-avrupaya-etkisi/>

- Velthuisen, J.W., & Bernard, L. (2016). *Brexit Monitor the Impact of Brexit on (Global) Trade*. Pwc.nl. <https://www.pwc.nl/nl/brexit/documents/pwc-brexit-monitor-trade.pdf>
- Velthuisen, J.W., Kramer, G., & Yildirim, B. (2018). *European Economic Outlook 2018-2022*. Pwc.nl. <https://www.pwc.nl/nl/themas/europe-monitor/documents/pwc-european-economic-outlook-2018.pdf>
- Virdee, S., & McGeever, B. (2018). Racism, crisis, Brexit. *Ethnic and Racial Studies*, 41(10), 1802-1819. Doi: 10.1080/01419870.2017.1361544
- Wood, J., & Jang, H. (2017). Brexit: the economic and political implications for Asia. *Social Sciences*, 6(41). <https://doi.org/10.3390/socsci6020041>

EXTENDED ABSTRACT

UK was projected to leave EU by March 2019. But the process has fallen behind schedule, UK hasn't left EU membership yet. UK Parliament has rejected the Brexit deal for three times and UK requested postponement from EU, twice. UK Prime Minister May, has resigned from the leadership of the Conservative Party, and new party leader is expected to be chosen in July 2019. Uncertainty still prevails, as Conservative Party leader candidates' attitudes on how Brexit process should be progressed differ from each other. Whoever becomes the new leader of the Conservative Party, will determine the leaving terms (Barnes, 2019).

Early studies concerning effects of Brexit on UK economy depicted a very pessimistic view. But in the end of third year, the realized results have not sharply revealed a negative prospect, as bad as expected. Remarkably, academic studies on economic effects, also bear the traces of dividedness of Brexit period. According to many economists, UK will inevitably lose, but the degree of loss may vary depending on the terms of leaving process. On the other hand, leave supporter economists claim that; the economic analysis suggesting UK to get in to a turmoil and absolutely lose, were not based on a convenient method; and EU is not a story of success, therefore UK will certainly benefit from this separation in case of short-term negative incidents (Minford, 2019; Bootle et al., 2018).

Migrants coming from new member states to UK, and future migrations expected from non-member states like Turkey, were used in "leave" campaigns; and this is interpreted as xenophobia is on the rise in UK. For migrants in UK, leave decision of Brexit referendum, means an exit from the EU legal framework on human rights and fundamental freedoms and non-discrimination. In this context, foreigners living in UK are seemed to be concerned about, UK's turning into a closed country after leaving EU, and losing their job and education opportunities. Besides, in parallel with the political discourse used in Brexit campaigns, racist attacks have risen (Başkan, 2019). 6.000 hate crimes were reported in the first four-week period after referendum result was declared (Komaromi, 2016). But the Anglo-Saxon secular tradition in UK, is established over non-interference of state and religion to each other; and it will not let legal regulations to be made, strict enough to change migrants' lives, in period following Brexit (Başkan, 2019).

UK's leaving EU will directly affect Turkey. Turkey's losing an important supporter for her EU membership, is frequently stated (Gürlelel, 2016, p. 100). UK officially supports Turkey's membership to EU; but in practice, it is contentious at which extend UK supports Turkey's membership. During the Brexit referendum campaigns, questions concerning Turkey's EU membership had been answered by Cameron, stating that Turkey will not become a member until year 3.000 (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2018: 72). On the other hand, an important phase for Turkey, the decision to start Turkey's accession negotiations, had been made under UK's presidency of the EU (T.C. Londra Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2010, p. 30).

UK is known to be the country possessing highest number of foreign investments in Turkey, and there are more than 2900 companies with British capital in Turkey. Approximate value of these investments are 9 billion 538 million USD. Since 2001, trade balance between Turkey and UK, has progressed in favour of Turkey, with a consistent trade surplus, and increased by 78,8%. UK had ranked in 11th place in Turkey's import partners and 2nd place in export partners; after Brexit, in the first quarter of 2017, compared to same period in the previous year, foreign trade between two countries has narrowed by 14% and UK has declined to 4th place among major export countries (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018a).

During the "leave" campaigns, Turkey's EU membership was qualified as a "threat"; and in case of not leaving the EU, UK will face a Muslim migration flow and a radical Islamic threat, were frequently expressed (Uzunluoz, 2018; Aras, & Gunar, 2017: 307). News in many broadcasting institutions- including BBC- describing the coup attempt in July 15th 2016 in Turkey, as a hopeful attempt carried out by

reformist Muslims; indicate that the political events in Turkey are not accurately interpreted (Başkan, 2017, p. 112-114).

On the other hand, EU membership is frequently used as a domestic political issue and parties adopt contrary attitudes in opposition and in power, in Turkey (Başkan, 2011: 166). Similarly, Turkey's EU membership has become a domestic political issue in UK in the Brexit period. Conservative Party leader candidate Boris Johnson, is currently against Turkey's EU membership, but was a supporter previously ("The Conservative Leadership Which Boris Would Britain Get?", 2019).

Leruth et al. suggest that Brexit should be studied as an example of differentiated disintegration and a new form of flexible integration (Leruth et al., 2019, p. 3). Within the theoretical framework of differentiated integration, options for Turkey should also be studied, as she still does not possess a full membership.

There are empirical studies focusing on future economic effects of Brexit, UK's relations with EU, EU member countries and the countries outside the Union, according to varying scenarios. Turkey's economic relations with UK and prospects for the future according to varying scenarios, is not studied with applied studies. Studies analysing Turkey's trade relations with one of her most important foreign trade partners, UK; will help to design and implement appropriate policy and tools for exporting industries of Turkey, to overcome the Brexit aftermath with lesser loss.

Mesai İi ve Dışı Boş Zaman Davranışlarının Yönetimi: Teorik Çerçeve

Ebru AYKAN¹ ve Zübeyir ÖZÇELİK²

Öz

Boş zaman davranışlarının yönetimi, yöneticilerin çoğu zaman ihmal ettiği ancak çalışan performansı ile ilişkili olan önemli konulardan birisidir. Bu çalışmada; çalışanlar mesai içerisinde neden boş zaman davranışları sergilemektedirler? Yöneticiler mesai içinde oluşan boş zaman davranışlarına nasıl yaklaşmalıdır? sorularına cevap aranarak kavramsal bir ereve oluşturmak amaçlanmıştır. Çalışanların mesai saatleri içerisinde kendilerine boş zaman oluşturmak istemelerinin nedenleri belirlendiği takdirde çalışanların boş zamanlarının etkili biçimde yönetilmesi ve bireysel performansın artırılması mümkündür. Bu alışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; boş zaman kavramının geçmişi tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve yaklaşımları teorileri ile ele alınmıştır. İkinci bölümde mesai içerisinde çalışanların kendilerine boş zaman oluşturmak istemesinin nedenleri; yayılma teorisi, telafi teorisi, psikolojik ayrılma, kaynakların korunması, dikkat toplama ve güç – iyileşme teorileri ele alınarak incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde mesai içi boş zaman, mesai dışı boş zaman kavramları detaylıca ele alınmıştır. Son olarak üçüncü bölümde ise işletme yöneticilerine ve bu konularda araştırma yapmak isteyen araştırmacılara mesai içinde ve dışında gereleşen boş zaman davranışlarının nasıl ele alınabileceğine dair önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Boş Zaman Davranışları, Mesai İçi Boş Zaman Davranışları, Mesai Dışı Boş Zaman Davranışları

Management of Workplace and out of Workplace Leisure Behaviors: Theoretical Framework

Abstract

Management of leisure behaviors is one of the important issues that managers often neglect but it is related to employee performance. Why are employees exhibiting leisure activities during work? How managers should approach the leisure behaviors within working hours. Basic aim of this study is to find solutions to these questions. If the reasons for the employee's desire to constitute leisure in working hours are determined, the leisure behaviours of the employees will be managed successfully. This study consists of three main parts. In the first part, scientific research field development and historical development of leisure concept are discussed with indifferent approaches. In the second part of the work, the causes of leisure behaviors of employees in the work were investigated by considering theory of spillover, compensation, psychological distraction, conservation of resources theory, attention restoration theory and effort recovery model. In the third part of the study, proposals were also made about how to manage leisure behaviors both in and out of the work place for business managers and researchers who want to conduct research in these subjects.

Key Words: Leisure Behaviours, Workplace Leisure Behaviours, Out of Workplace Leisure Behaviours

Atıf İçin / Please Cite As:

Aykan, E. ve Özçelik, Z. (2020). Mesai içi ve dışı boş zaman davranışlarının yönetimi: Teorik ereve. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 590-604.

Geliş Tarihi / Received Date: 17.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.09.2019

¹ Doç. Dr. - Kayseri Üniversitesi, aykane@erciyes.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3537-5235

² Dr. - Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, zubeyirozcelik@tuik.gov.tr
ORCID: 0000-0001-7027-7396

Giriş

Örgütler, rekabet avantajı elde etmek için rakiplerinin taklit etmesi güç olan farklı yetkinlikleri geliştirmek isterler. Bu yetkinlikler, günümüzde insan kaynağı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Taklit edilmesi zor olması nedeniyle insan kaynağı şletmeler için stratejik bir rol oynamaktadır. Örgütler için insan kaynağının önemli olması, akademisyenleri ve örgüt yöneticilerini çalışanların algı, tutum ve davranışları ile duygularını ve düşüncelerini anlamaya, öğrenmeye dönük araştırmalar yapmaya yönlendirmiştir.

Örgüt yöneticilerinin insan kaynağını iyi yönetebilmesi için onları iyi yönlendirebilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, örgütlerde öne çıkan kavramlardan biri de boş zaman davranışlarının yönetimidir. Örgütlerde boş zaman davranışlarının yönetimi örgüt yöneticilerinin çoğu zaman ihmal ettiğı ancak çalışan performansıyla ilişkili olan önemli konulardan birisidir.

“Örgüt yöneticileri mesai içinde oluşan boş zaman davranışlarına nasıl yaklaşmalıdır?” sorusunun cevabı bu çalışmanın temel sorunsallarından birisini oluşturmaktadır. Sosyal psikoloji perspektifinden ele alındığında çalışanların mesai içinde kendilerine boş zaman oluşturmak istemelerinin nedeni teorik olarak bu çalışmada araştırılmıştır. Çalışanların mesai saatleri içerisinde kendisine boş zaman oluşturmak istemesinin nedenleri belirlendiğı takdirde çalışanların boş zaman davranışları başarılı bir şekilde yönlendirilecek ve çalışanların performansı ve ruhsal sağığı bu durumdan olumlu şekilde etkilenecektir. Bu kapsamda bu çalışmada boş zaman davranışları üzerine teorik bir çerçeve oluşturulması amaçlanmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, boş zamanın; tanımı, kapsamı, önemi, çeşitleri, literatürdeki gelişimi, ilişkili olduğı bilim dalları, örgütsel davranış ve yönetim organizasyon alanı ile bağlantılarına yönelik bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde boş zaman ve iş arasındaki ilişki, mesai içi ve mesai dışı boş zaman kavramları ele alınmıştır. Ayrıca çalışanın mesai içinde kendisine boş zaman oluşturmak istemesinin nedenlerinin teorik altyapısını oluşturan; yayılma teorisi, telafi teorisi, psikolojik ayrılma, kaynakların korunması, dikkat toplama ve güç – iyileşme teorileri ikinci bölümde detaylı olarak incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise literatürde konu ile ilgi gerçekteşirilmiş çalışmalara değinilmiş ve çalışma Sonuç ve Öneriler bölümü ile tamamlanmıştır.

Boş Zaman Kavramı ve Kapsamı

Sosyal bilimlerde literatürde kullanılan leisure kavramı Türkçede boş zaman, serbest zaman olarak kullanılmaktadır (Gürbüz ve Henderson, 2013, s. 929). Leisure behaviours ise boş zaman davranışları olarak Türkçeye çevrilebilmektedir. Boş zaman üzerine literatürde yer alan birçok tanımlama bulunmaktadır. Boş zaman göreceli bir kavram olup, kültürden kültüre toplumdan topluma değiğiklik göstermektedir.

NeumeyerveNeumeyer'e göre (1958, s. 17) boş zaman; güçlü ve pasif ilişkili olan günlük zorunlulukları gerektirmeyen ve fırsatlar sunan bir faaliyet çeşitidir. Dumazedier (1967, s. 55) boş zamanın; rahatlama, eğlence ve kendini geliştirme olmak üzere 3 fonksiyonu olduğunu belirtmiştir. Crandall (1979, s. 169), boş zaman kavramını herhangi bir güdüye dayandırılan ihtiyaçlar için harcanan serbest zaman olarak tanımlamıştır. Kelly'e göre (1994, s. 255) boş zaman kavramı, düşüncede hoşnutluk yaratan ve arzu edilen zamanı ifade etmektedir. Okumuş (2005, s. 26) boş zamanı insanların kendilerine ayırdığı özgür zaman olarak ifade etmektedir. Kılbaş (2010, s. 4) boş zamanı; kişinin çalışmadığı, yaşam zorunluluklarının ve biçimsel görevlerinin dışında kalan ve kendi isteğı yönünde harçayabileceğı zaman olarak belirtmektedir. Stebbins (2012, s. 19) ise, boş zamanı sekiz alt başlık altında tanımlamıştır:

1. Boş zaman, bir başka kişinin zorlaması olmadan yapılan bir faaliyettir,
2. Boş zamanın temelinde, katılımcının yapmak istediğı faaliyetler vardır,
3. Boş zaman kavramı hoş olmayan zorlamalardan uzak geçirilen zamandır,
4. Boş zaman, sosyal bir kurumdur,
5. Boş zamanın kendi coğrafik bir uzayı vardır,
6. Boş zaman iş/yaşam dengesi için bir dayanak oluşturmaktadır,
7. Boş zaman insanın serbest vaktinde ne yaptığıyla ilişkilidir,
8. Boş zaman dünyada büyük ve geniş bir imaj oluşturur. Bilgi çağına geçişle birlikte boş zamanın önemi daha da artmıştır.

Boş zaman kavramını açıklayan tanımlamalar incelendiğinde aşağıda sunulan dört temel özellik dikkati çekmektedir:

1. İş dışı zaman olması,
2. Sınırlamalardan uzak olması,
3. Faaliyetin özgür olarak seçilebilmesi,
4. İçsel motivasyon ve memnuniyet içermesi.

Bu tanımlamalardan yola çıkarak özgün bir boş zaman kavramı bireyin bir başkasının zorlaması olmaksızın tamamen özgür iradesini kullanarak ve kendi iç tatminini sağlayarak yaptığı/yapacağı bir faaliyet için tüketilen zaman şeklinde tanımlanabilir.

Boş Zamanın Bilimsel Araştırma Alanının Gelişimi

Boş zaman kavramı ve bilimsel araştırma alanının disiplinler arası gelişimi ve evrilmesi son 70 yılı kapsamaktadır. Araştırmalar genellikle zaman kullanım araştırmaları, bireylerin boş zaman faaliyetlerine katılımı, bireylerin boş zaman faaliyetlerini seçimleri ve sosyo psikolojik incelemeler üzerine yoğunlaşmaktadır (Henderson ve Bialeschki, 2007, s. 356). Boş zaman davranış bilimi, bireylerin boş zamanlarında neyi, ne için yaptığına ve gerçekleştirilen faaliyetlerin ekonomi, toplum gelişimi ve sağlığına faydaları yönünden incelenmesine odaklanmaktadır (Caldwell, 2010, s. 8). Ayrıca yapılan bu çalışmalar ile ileride gerçekleşecek olan boş zaman faaliyetlerinin yönlendirilmesi de hedeflenmektedir.

Boş zaman çalışma alanı ilk önce Avrupa Üniversitelerinin sosyoloji alanında gelişmiş ve endüstri toplumlarında boş zamanın artmasıyla birlikte daha fazla ilgi çekmeye başlamıştır. (Godbey, Caldwell, Floyd ve Payne 2005, s. 151). Araştırmalar ilk aşamalarda günlük yaşamda zaman kullanımını ile şehirleşme ve endüstriyel alanlarda çalışma-boş zaman örüntüsünü incelemeye dönük gerçekleşmiştir. Daha sonraki zamanlarda ise, sosyal sınıflar, teknolojinin etkisi, boş zaman faaliyetlerinin çalışma yaşamında düzenlenmesi üzerine yapılmıştır (Dumazedier, 1974, s. 133). Sosyoloji biliminde boş zaman üzerine yıllardır süre gelen dört temel soru bulunmaktadır (Kenneth, 2000, s. 3). Bu sorular;

1. İnsanlar ne kadar boş zamana sahiptir. Benzer şekilde sahip olunan bu boş zaman geçmiştekinden daha fazla mıdır? Hangi toplumların boş zamanı daha fazladır?
2. Sosyo-ekonomik gruplar arasında boş zamanın dağılımı nasıl ayrılmaktadır?
3. Boş zaman nasıl ve niçin kullanılmaktadır?
4. Hangi boş zamanlarda hangi faaliyetler gerçekleştirilmektedir?

Boş zaman çalışma alanı, sosyoloji, psikoloji, işletme, ekonomi, sağlık, felsefe, tarih, antropoloji gibi geleneksel birçok disiplinden faydalanmaktadır (Chick, 1998, s. 111), bu sebeple boş zaman çalışma alanı, disiplinler arası ve çoklu disiplinleri içeren bir araştırma alanından oluşmaktadır. Rojek'e göre (1997, s. 385) boş zaman yaklaşımları 2. Dünya Savaşından sonra üç farklı dönem geçirmiştir. 1. Dönem geleneksellik (1945-1975), 2. dönem yapısalcılık (1975-1990), 3. ve son dönemi ise 1990'dan günümüze gelen post-modernist dönem olarak ifade edilmektedir.

Teorisyenlerin boş zaman hakkındaki yaklaşımları ile Geleneksellik Dönemi, Yapısalcılık Dönemi ve Post-Modern Dönem olmak üzere üç farklı dönemin özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. *Boş Zaman Yaklaşım Dönemleri ve Kavramları*

	<i>Geleneksellik Dönemi</i>	<i>Yapısalcılık Dönemi</i>	<i>Post-Modern Dönem</i>
Teorisyenler	Kelly, Dumazedier, Parker, Roberts, Pieper De Grazia	Deem, Woodward, Clarke ve Critcher	Rojek, Moorhouse, Coalter
Dönem Özeti	Boş zaman ve faaliyetlerinin tanımlanmaktadır. Bireyin kendisini boş zamanda hissetme düşüncesi, boş zamana özgür seçim yaklaşımı dönemin temel özelliklerini göstermektedir.	Boş zamanın tanımlanmasına ihtiyaç hissedilmemiştir. Sosyal süreçlere, sosyal yapılara, sosyal grup ve farklılıklara odaklanılmıştır. Boş zamana ulaşımdaki eşitsizlikler tanımlama yoluna gidilmiştir.	Yaşam biçimi, tüketim tarzlarının farklılıkları ile boş zamana etkileri üzerinde durulmuştur. Bireylerin boş zaman farklılıkları, aktif ve pasif boş zaman üzerine odaklanılmıştır.
Kavramları	Boş zaman tanımı, boş zaman faaliyetleri, özgür seçim hakkı	Boş zamana ulaşımdaki eşitsizlikler, sosyal grupların boş zaman farklılıkları	Aktif ve pasif boş zaman faaliyetleri, boş zaman tüketimindeki farklılıklar

Kaynak: Demet Önder, Changing Geography of Urban Leisure: The Case Of Ankara, Doctor of Philosophy in City and Regional Planning, Ankara, 2013, p. 18' den uyarlanmıştır.

Geleneksellik döneminde genel olarak boş zamanın ve boş zaman faaliyetlerinin tanımlanması üzerinde durulmuştur. Boş zamanın özgür bir seçim hakkı olduğu, bireyin boş zaman faaliyetini gerçekleştirirken kendisini tamamen özgür hissetmesi gerekliliği belirtilmiştir. Yapısalcılık döneminde boş zamanın ne olduğu ile ilgilenilmemiştir. Bu dönemde, boş zamana ulaşımda sosyal gruplar arasındaki farklılıklar ve eşitsizlikler üzerinde durulmuştur. Post-modern dönemde ise boş zamana bakış açısında tüm sınırlama ve kısıtlamaların kalkması gerektiği üzerinde durulmuş, farklılık, çeşitlilik ve mobilitate yaklaşımları ön plana çıkartılmıştır. Aşağıda boş zaman yaklaşımlarının değişim ve gelişim dönemleri detaylı olarak açıklanmaktadır.

Geleneksellik Dönemi (1945-1975)

Geleneksellik döneminde boş zaman kavramının tanımlanması, boş zaman faaliyetleri ve nerede meydana geldiği ile ilgilenilmiştir. Bu dönemdeki araştırmalar genellikle sosyal bütünleşme ve toplumu geliştirme bakış açısıyla boş zamanın pozitif etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Geleneksellik döneminin teorisyenlerinden; Roberts, Parker, Kelly ve Dumazedier boş zaman kavramını tanımlarken özgürlük, kendini gerçekleştirme, özgür seçim hakkı gibi pozitif deneyimler (Önder, 2013, s. 18) üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu dönem teorisyenlerinin ortak özellikleri boş zamanı çalışma olmayan zaman, zorunlu olmayan zaman olarak tanımlamalarıdır. Geleneksel dönemin savunucularının temel yaklaşımı iş ile boş zamanın birbirinden tamamen ayrıldığı (Wagner, Lounsbury ve Fitzgerald, 1989, s. 155) varsayımdır. Bu yaklaşımın sebebi ise, bireyin aynı anda hem işte hem de boş zamanda olmasının mümkün olmadığı görüşüdür. Yine bu yaklaşıma göre iş ve boş zaman sınırları birbirinden keskin biçimde ayrılmıştır. Dumazedier (1967, s. 55) boş zamanı, iş, aile ve toplumu ilgilendiren bireysel zorunlulukların dışında, bireyin rahatlaması, eğlenmesi, bilgisini artırmasına yönelik, doğal sosyal katılımları içeren faaliyetler olarak tanımlamıştır. Kelly (1983, s. 5) boş zamanı, bir şeyin yapılması gerekiyorsa bu boş zaman değildir şeklinde tanımlamıştır. Kelly'nin, boş zamanı ne olmadığı üzerinden tanımlama yoluna gittiği görülmektedir. Parker (1976, s. 48) ise boş zamanı çalışma ve diğer zorunluluklardan uzak olma olarak tanımlamıştır. Geleneksel yaklaşım; boş zamana pozitif bir açıyla bakmış ve boş zaman ve faaliyetlerinin, mutlak suretle bireyler üzerinde olumlu bir izlenim bırakması gerektiğini belirtmiştir. Bu yaklaşıma göre birey eğer bir boş zaman faaliyetini gerçekleştirirken memnuniyet duymadıysa ve mutlu olmadıysa ilgili zamanın kötü bir şekilde geçirildiği ve tüketildiği gerekçesiyle, bu zaman dilimi boş zaman kapsamında değerlendirilmemektedir. Geleneksel dönemde boş zaman kavramı ve boş zaman yazın alanının yeni gelişmesi ve literatürde yeni araştırmalar yapılması nedeniyle bu dönemde, boş zamanın ne olduğu ve nasıl anlaşılması gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır.

Yapısalcılık Dönemi (1976-1990)

Boş zamana geleneksel bakış açısı ile yaklaşan teorisyenler boş zamanı kendi iç dinamikleri olan bireyin özgürlüğü, bireyin kendisini gerçekleştirme ve özgür seçim hakkı gibi konular üzerinden yorumlarken, yapısalcı yaklaşımla boş zamanı değerlendiren teorisyenler konuya ırk ve etnisite (Clarke ve Critcher, 1985, s. 6), cinsiyet farklılıkları (Scraton ve Watson, 1988, s. 125) gibi sosyal grupların boş zaman davranışları üzerinden yaklaşmışlardır. Geleneksel yaklaşım, boş zamanı ve faaliyetlerini yer ve zaman açısından belirli bir kalıpta sınırladığı için Clarke, Critcher ile Scraton, Watson gibi birçok yazardan eleştiri almıştır. Dolayısıyla yapısalcı dönem teorisyenlerinin boş zamanın tanımlanması ve boş zaman faaliyetleri üzerinde durmadığı görülmektedir.

Yapısalcılık döneminde boş zaman faaliyetlerine ilişkin yapılan araştırmalarda toplumsal yapıyı oluşturan alt gruplar (cinsiyet, kültür, ırk, din, cemaatler, çocuklar, hastalar, yaşlılar, emekliler, engelli bireyler, LGBT grupları (Murray ve Nash, 2016, s. 6) üzerinde araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Yapısalcılık döneminde, bireysel davranışlardan ziyade yapıların eşit olmadığı üzerinde yoğunlaşma olmuştur. Bu dönemde farklı alt grupların boş zamana ulaşımdaki eşitsizlikleri üzerine araştırmalar yapılmıştır. Feministlerin boş zaman davranışlarının incelenmesi bu döneme örnek gösterilebilir. Clarke ve Critcher (1985); Rojek, (1989); Moorhouse (1989); Coalter (1989) gibi bu dönemin teorisyenleri kadınların boş zamanlarının erkeklerin baskın kontrolü neticesinde yönlendirildiğini ifade etmektedirler.

Clarke ve Critcher (1985, s. 35) tüm alt gruplara ait bireylerin içki içebileceğini, sigara kullanabileceğini, kumar oynayıp, televizyon izleyebileceğini belirtmektedir. Ancak bu bireylerin sayılan bu boş zaman faaliyetlerini nerede, ne zaman, nasıl ve hangi sosyal grubun şekillendirmesi ile yaptığı araştırmaların asıl sorunsalını oluşturmaktadır. Özetle bu dönemde belirli grupların boş zaman faaliyetleri üzerine odaklanma olduğu değerlendirilmektedir.

Post Modernist Dönem (1990 ve sonrası)

Post modernist dönemde her gün bir diğer günden farklı olmakla birlikte olayların sonucunun tek, belirli bir sebebi olamayacağı, bireyin seçimlerinde tamamen özgür olduğu ve özgür iradesi ile karar vermesi gerektiği bakış açısıyla boş zaman teorileri ele alınmıştır. Boş zaman teorileri post modernist bakış açısıyla incelendiğinde; farklılık, çeşitlilik ve hareketliliğin ön planda olduğu görülmektedir (Henderson, Presley ve Bialeschki, 2004, s. 415). Post modernist dönemde otomasyonun ve makineleşmenin artmasından dolayı çalışanlar kendilerine iş dışında daha fazla boş zaman ayırabilmektedirler. Bu sebeple boş zaman kavramı ve boş zaman faaliyetleri bu dönemde daha da önem kazanmıştır. Post modernist dönemde maaşların ve ücretlerin sosyal olarak garanti altına alınması tüketim kültürünü ve boş zaman faaliyetlerine ayrılan parasal ekonomiyi de artırmaktadır (Rojek, 2010, s. 121). Postmodernist dönemde tüketim kalıplarının da değiştiği görülmektedir. Hatta post modernist dönem, tüketim kültürünün yoğunlaştığı tüketim toplumunun ortaya çıktığı bir sürecin ifadesi olarak da görülmektedir (Özcan, 2015, s. 15).

Bireyler bu dönemde geleceğin refahını hemen satın alma gayreti içerisine girmişlerdir. Post modern dönemde hedonist tüketim mantığı ortaya çıkmıştır. Hedonist tüketimin en belirgin özelliği kişinin elindeki nesnelere yetinmemesi ve sürekli bir haz arayışı içinde olmasıdır (Özcan, 2015, s.16). Her ne kadar bireyler farklı şeylerden haz ve lezzet alma peşine düşseler de bu dönemde iletişim ve mobilitenin artmasıyla birlikte küresel eğlenceler, küresel etkinlikler, yeni toplumsal yaşamda kendisini göstermektedir.

Post modern dönemde boş zaman deneyimleri çoğunlukla hazzın tüketilmesini içeren konulu parklar, turistik mekânlar (Aytaç, 2002, s. 255), alışveriş merkezleri ve eğlence merkezlerinde yaşanmaktadır. Bu dönemde sanat ve spora yönelik sabır gerektiren uzun süreli faaliyetlerde azalma görülmektedir.

Rojek (2010, s. 121) bu dönemde, boş zaman faaliyetlerini aktif ve pasif boş zaman faaliyetleri olarak 2'ye ayırmıştır. Aktif boş zaman faaliyetleri; sanatın, sporun, tiyatronun aktif olarak oyuncusu ve uygulayıcısı olmayı ifade ederken, pasif boş zaman faaliyetleri ise bunların izleyicisi olmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla post modern dönemde televizyon izleme gibi pasif boş zaman faaliyetlerinin arttığı gözlemlenmektedir. Aktif boş zamana katılım bireyin kendisini gerçekleştirme için, sağlık ve toplum için daha faydalı olduğu düşünüldüğünde post modern dönemdeki pasif boş zaman faaliyetlerinin artması bu dönemin olumsuz yönünü göstermektedir.

Boş Zamanın Önemi

Boş zamanlardaki faaliyetler ve meşguliyetler, hayatın ritmine katkıda bulunarak insanların deneyimlerini ve hayatla mücadele gücünü artırır (Fenech, 2008, s. 20). Bireyin boş zamanlarında planladığı boş zaman faaliyetlerini gerçekleştirme bireyin kapasitesini artırması ile bireye özgüven sağlar. Boş zaman faaliyetleri bireyin iyi oluşunu artırarak hayattaki stresi azaltmakla birlikte fiziksel ve ruhsal sağlığın sürdürülebilirliğini sağlamaktadır (Lu, Cheng ve Huang, 2015, s. 1432).

Boş zaman seçimi ve boş zamana katılım, kişilik özelliklerinin gelişimini de etkilemekte ve bireye katkı sağlamaktadır (Mannell ve Kleiber, 1997, s. 36). Bireylerin boş zaman etkinliklerine katılmaları neticesinde bireylerin çevreyle etkileşimleri ile birlikte zihinsel durumlarında ve davranışlarında değişiklikler meydana gelmektedir (Kelly ve Freysinger, 2000, s. 79). Bu etkileşim ve çevresel faktörler kişiliği birçok yönden etkilemektedir (Mannell ve Kleiber, 1997, s. 78). Ayrıca boş zaman sosyal değişimin büyük bir parçası olabilir. Bazı insanların boş zamanlarında yaptığı faaliyetler toplum içerisinde değişim ve dönüşümlerin başlangıcı olabilir ve boş zaman faaliyetleri toplum için sürükleyici bir rol üstlenebilir. Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri bu değişim ve dönüşümlere örnek olarak gösterilebilir.

Kleiber, Hutchinson ve Williams (2002, s. 226) yaptıkları çalışmada; boş zaman davranışlarının, yaşama ilişkin olumsuz olaylarda, olumlu fonksiyonları olduğunu belirtmiştir. Bunlar;

1. Boş zaman faaliyetleri, bireyin *dikkatini dağıtarak* yaşanan olumsuz olayların etkisinin hissedilmesinde tampon görevi üstlenebilmektedir.
2. Boş zaman faaliyetleri bireyin *geleceğe yönelik iyimserliğini artırarak*, bireyin yaşadığı olumsuz olayların etkisinin hissedilmesinde azaltıcı rol üstlenebilmektedir.
3. Boş zaman faaliyetleri bireyin *kendisini yenilemesine* olanak sağlamaktadır.
4. Boş zaman faaliyetleri bireyin *kendisini dönüştürmesine* olanak sağlamaktadır.

Boş Zamanın Yönetim ve Organizasyon Alanındaki Yeri

Yönetim ve Organizasyon alanının gelişim sürecinde insanı birincil yapıda dikkate almayan klasik yönetim tarzından, insanı dikkate alan ve değer veren neoklasik yönetim tarzına geçilmiş ve daha sonra sistem yaklaşımına geçildiğinde ise örgütsel sistemi oluşturan en önemli yapılardan birisi insan unsuru olmuştur.

Kendini yöneten organizasyonlar, öğrenen organizasyonlar, amaçlara göre yönetim, proje bazlı yönetim, sanal organizasyonlar, şebeke organizasyonlar gibi çağdaş yönetim teknikleri incelendiğinde sonuç odaklı ve performans odaklı yönetim sistemlerinin günümüzde hâkim olduğu görülmektedir. Bu sistemlerde personeli motive edebilmenin temel yolu personeli kendi kararlarında serbest bırakmaktır. Dolayısıyla günümüzde yöneticiler artık personelin belli bir zaman diliminde çalıştırılmasından ziyade sonuç odaklı ve performans odaklı çağdaş yönetim tekniklerini uygulamaktadırlar. Günümüz çağdaş yönetim tekniklerinde bireyin yapacağı iş, yönetici tarafından tanımlanmakta ancak bireyin işi gerçekleştirirken iş üzerindeki kontrol süreçlerine müdahale edilmemektedir.

Lambdin (1997, s. 26) kendini yönlendirerek öğrenme (*self directed learning*) kavramını şöyle açıklamıştır; bireylerin belirli bir amaca yönelik kendi planlı öğrenmeleri kapsamında kontrolün de kendilerinde olduğu süreçtir tanımdan da anlaşılacağı üzere öğrenme sürecini birey başlatmakta ve bu süreçteki kontrolünü de kendisi sağlamaktadır. Benzer şekilde boş zaman kullanımı da tamamen bireyin isteğine bağlı olarak tüm zorunluluklar ve kısıtlamalardan uzak olarak bireyin kendisini yönlendirmesi doğrultusunda gerçekleşmektedir.

Boş zamanın kullanımı ve yönetimi kapsamında; kendini belirleme kuramı, kendini yönlendirerek öğrenme kavramı, kendini yöneten organizasyonlar, öğrenen organizasyonlar, amaçlara göre yönetim, proje bazlı yönetim, sanal organizasyonlar, şebeke organizasyonlar gibi çağdaş yönetim teknikleri bir bütün olarak incelendiğinde, yönetim ve organizasyon bakış açısıyla gerek işyerinde gerekse işyeri dışındaki zamanlarında çalışanın motive edilmesi yoluyla sevk ve idare edilmesinde çalışanların zaman yönetimi hususunda olabildiğince özgür karar vermesi ve bağımsız çalışma iradelerini ortaya koyması boş zamanın önemini artırmaktadır. Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte özellikle beyaz yakalı çalışanların zaman kontrolü kendilerine geçmektedir. Pareto ilkesi olarak ifade edilen işte harcanan zamanın % 20'si, sonuçların % 80'ini oluşturduğu ve harcanan zamanın % 80'i sonuçların % 20'sini oluşturduğu (Scoot, 1995, s. 18) ilkesine göre, personelin belirli bir zaman diliminde kaç saat çalıştığından ziyade, belirli bir zaman diliminde planlanan hedeflere ne kadar ulaştığı örgütler için önem kazanmaktadır. Dolayısıyla mesai içinde ve dışında çalışanların gerçekleştirdiği boş zaman faaliyetleri ve bu faaliyetlerin bireysel performanslara etkisinin belirlenmesi yönetim ve organizasyon alanı için önem arz etmektedir.

Boş Zaman ve İş Arasındaki İlişki

Teorisyenler, boş zaman ve iş arasındaki ilişkiyi; boş zaman ve iş arasındaki benzerlikler ve farklılıkların ortaya konması üzerinden tanımlama yoluna gitmişlerdir. Boş zamana bakış açısında geleneksel yöntemi temsil eden teorisyenler (Stebbins, 1982, s. 254; Wagner, Lounsbury ve Fitzgerald, 1989, s. 156; Arai ve Pedlar, 1997, s. 168; Kelly, 1997, s. 133; Dumazedier 1974, s. 16) boş zaman ve iş arasında net bir ayırım yapılması gerektiği görüşünü savunmuşlardır (Önder, 2013, s. 18). Bu görüşe göre bireyin boş zamanı ve çalışmayı aynı anda beraber gerçekleştirmesi mümkün değildir. Birey aynı zaman diliminde çalışmakta veya boş zaman faaliyetine katılım sağlayarak alternatif bir tercih yapmaktadır. Kelly (1972, s. 50) boş zamanı, çalışma ile arasındaki farklı özellikleri açıklayarak tanımlama yoluna gitmiştir. Kelly'e göre çalışma, sosyal normlar gerektirmekle beraber, bireyin kendisi ve ailesi için bir ihtiyaçtır, ayrıca kazançlı ve gelir getirici bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Boş zaman faaliyetleri ise gelir getirici değildir, statü ve hayatta kalmak için kaçınılmaz bir gerekçesi bulunmamaktadır. Dumazedier (1974, s. 133) boş zamanı bireyin yaratıcı kapasitesini artırmak amacıyla kendisi için zorunlu olan çalışmadan, aileden ve toplumdan uzak kalarak rahatlaması olarak ifade etmiştir. Parrv ve Long (1988, s. 36) boş zamanı, çalışma olmayan, zorunlu olmayan, sınırlandırılmamış zaman dilimi olarak tanımlamıştır.

Boş zamanı; faaliyetlerdeki farklılıklardan ziyade "state of mind" akıldaki bir durum, düşünce ve algılamadan ibaret olduğunu ifade eden bazı yazarlar da (Stewart, 1998, s. 392; Samdahl, 1992, s. 19; Lee ve Dattiko, 1994, s. 196) bulunmaktadır. Bu yazarlara göre önemli olan bireyin kendisini boş zamanda hissetmesidir. Bu görüşün temsilcilerinden Samdahl (1992, s. 19) boş zamanı sadece hafta sonları veya akşamları ile kısıtlamanın doğru olmadığını belirtmektedir (Chua, 2001, s. 27). Benzer şekilde bu görüşün

temsilcileri, boş zamanın herhangi bir zaman ve uzay dilimi ile bağlantısı olmadan bireyin algıladığı bir durum olduğunu belirtmektedir (Stewart, 1998, s. 392).

Edginton, DeGraaf, Dieser ve Edginton (2002, s. 48) ise boş zamana holistik (bütünleşik) bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Holistik (bütünleşik) bakış açısına göre boş zaman; işin, eğitimin ve sosyal hayatın herhangi bir bölümünde bulunabilir. Çünkü boş zaman bunlarla yakın etkileşim içerisindedir ve birbirinden ayrılması zordur. Lee ve Dattiko (1994, s. 196), Russell ve Stage (1996, s. 110) ise boş zaman kavramının tek boyutta incelenmemesi gerektiği üzerinde görüş birliğinde bulunmaktadır. Boş zaman ve iş arasında net bir ayırım olduğunu desteklemeyen Wilensky (1960), Tait, Padgett ve Baldwin (1989, s. 505) gibi teorisyenler boş zaman ve iş arasındaki ilişkiyi yayılma teorisi ve telafi teorisi üzerinden açıklama yoluna gitmişlerdir. Aşağıda bu iki teoriden bahsedilmektedir;

Yayılma Teorisi: Yayılma teorisi iş ve boş zaman arasındaki etkileşimi açıklamak için kullanılan en yaygın teoridir. Champoux (1978, s. 408) *yayılmayı* insanın doğası gereği iş deneyimlerinin insanı iş dışında da etkilemesi olarak ifade etmiştir. Kando ve Summers (1971, s. 14) yayılma kavramını çalışanın boş zamanında başka bir ifade ile iş olarak tanımlanmayan bir zaman diliminde işi ile meşgul olmasını işten boş zamana yayılım olarak ifade etmiştir. Bir doktorun mesai saati bitmesine rağmen akşam boş zamanlarında, herhangi bir sivil toplum kuruluşuna bağlı olarak maddi imkânı iyi olmayan hastaları ücretsiz tedavi etmesi işten boş zamana yayılım için verilebilecek güzel bir örnektir. Judge ve arkadaşları (1994, s. 102) yayılmayı, iş yaşamında mutsuz olan çalışanın boş zamanlarında da mutsuz olması ile ifade etmiştir. Yayılma teorisinde çalışan, iş zamanı ile boş zaman arasındaki sınırları çizmekte zorlanmaktadır.

Yayılma işten boş zamana doğru olabileceği gibi, boş zamandan işe doğru olacak şekilde çift yönlü olabilmektedir. Benzer şekilde aile ve boş zaman davranışları işi etkileyebileceği gibi çalışılan iş, aileyi ve boş zaman davranışlarını etkileyebilecektir (Kirchmeyer, 1992, s. 4).

İşte, teknolojinin yaygın kullanımı boş zaman ve iş arasındaki yayılımı artırmıştır. Lokasyonun iş yaşamında önemi gittikçe azalmıştır, hatta bazı işler için kalmamıştır da denilebilir. Çalışanlar evinde boş zamanlarda dinlenirken internetten işi ile ilgili yükümlülüklerini de yerine getirebilmektedirler (Lewis, 2003, s. 344). Bu sebeple bir faaliyetin boş zaman faaliyeti mi yoksa iş faaliyeti mi olduğuna karar vermek için yapılan işte amaç, niyet, memnuniyet ve motive edici etkenlere bakılması gerekmektedir.

Telafi Teorisi: Boş zaman ile iş arasındaki etkileşimi inceleyen telafi teorisi Chick ve Hood (1996, s. 333) tarafından geliştirilmiştir. Chick ve Hood çalışanın boş zaman faaliyetlerindeki seçiminin, mevcut işte yapmak istediği fakat yapamadığı faaliyetler üzerine odaklanmasını telafi teorisi olarak açıklamıştır. Edwards ve Rothbard (2000, s. 180) telafi teorisini, bireyin bir alandaki tatminsizliğini, diğer alana daha fazla odaklanarak veya o alana daha fazla zaman ayırarak telafi etme yoluna gitmesi olarak ifade etmektedirler. Champoux (1978, s. 403) ise telafi teorisini bireylerin bir alandaki eksik, problemlili ve ödüllendirici olmayan davranış ve deneyimlerini başka bir alanda ödüllendirici davranışlarla telafi etmek istemeleri olarak ifade etmiştir. Örneğin, işte iş tatmini bulunmayan çalışanın, işyerinde işi ile ilgili olmayan farklı ilgi çekici davranışlar sergilemesi (Judge ve Watanabe, 1994, s. 102) telafi teorisi kapsamında değerlendirilebilir. Aynı şekilde çalışan işte yeterince ödüllendirildiğini ve mutlu olduğunu hissettiği takdirde, kendisini ödüllendirecek başka davranışların arayışı içerisine girmeyecektir (Faunce ve Dubin, 1975 aktaran Champoux, 1978, s. 403). Çalışanın kendisine işte boş zaman oluşturmak istemesinin birçok sebebi olabilir. Çalışan yaptığı işi zorluk derecesi az, yaratıcı olmayan, geliştirilebilir olmayan, mücadele gerektirmeyen bir yapıya sahip olduğunu düşündüğü takdirde telafi teorisi kapsamında işte kendisine boş zaman oluşturacaktır.

Bu çalışmada *mesai içinde boş zaman kavramı* ele alınırken, boş zamanı bireyin algıladığı bir durum olarak değerlendiren *state of mind* görüşü (Stewart, 1998, s. 392; Samdahl, 1992, s. 19; Lee ve Dattiko, 1994, s. 196) temel alınarak mesai içinde çalışanın kendisi için boş zaman olarak algıladığı bir durum olabileceği değerlendirilmiştir. Boş zaman kavramı literatürde mesai içi ve dışı boş zaman olarak incelenmektedir (Lebbon ve Hurley, 2012, s. 7). Aşağıda bu kavramlar açıklanmaktadır.

Mesai İçinde Boş Zaman

Çalışanların davranışlarını, duygularını, düşüncelerini öğrenme ile iş çevresinde yapılacak değişikliklerin çalışanlar üzerindeki etkilerinin incelenmesi 1933 yılındaki Hawthorne deneylerine (Troughakos, Beal, Green ve Weiss, 2008, s. 131) kadar dayanmaktadır. Çalışanlar mesai saatleri içerisinde kendilerine neden boş zaman oluşturmak istemektedirler? çalışanları boş zaman davranışlarına yönlendiren

psikolojik sebepler nelerdir? gibi sorulara bu bölümde cevap aranarak mesai içinde boş zaman davranışlarının nedenleriyle ilgili teorik alt yapı incelenecektir.

Literatürde çalışanların mesai içinde kendisine boş zaman oluşturmak istemesini Ulrich, Dimberg ve Driver (1989, s. 25) çalışanın kısa süreli olarak kendisini olumsuz olaylardan soyutlayarak dikkatini dağıtmak istemesi olarak açıklamışlardır. Etzion, Eden ve Lapidot (1998, s. 577) ise çalışanların mesai içinde kendisine boş zaman oluşturmak istemesini psikolojik ayrılma kavramı ile açıklamışlardır. Gervais (2014, s. 1), psikolojik ayrılma kavramını; çalışanın işten uzaklaşması, stresli ortamdan kurtulması, işe ara vermesi ve kendi sahip olduğu kaynakları yenilemesi olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Iso-Ahola (1989, s. 10), boş zaman ve deneyimlerini bir kaçış ve çıkış olarak tanımlamıştır. Iwasaki ve Mannell (2000, s. 4) boş zaman faaliyetleri ile işten geçici olan uzaklaşmaların stresle baş edebilmek için bir çıkış noktası olduğunu belirtmektedir.

Newman, Tay ve Diener (2013, s. 556) boş zaman ve öznel iyi oluş arasında aracılık rolü olan psikolojik mekanizmaları incelediği çalışmasında, bireyin kendisine boş zaman oluşturarak işten uzaklaşmasını ve dikkatini dağıtmak istemesini aşağıda yer alan teorilere yapılan atıf sayılarını dikkate alarak açıklamışlardır.

- Kaynakların korunması teorisi (*Conservation of resources (COR) theory*), Hobfoll (1989)
- Güç-iyileşme modeli (*Effort recovery model*), Meijman ve Mulder (1998),
- Dikkat toplama teorisi, (*Attention restoration theory*), Kaplan (1995),
- Telafi teorisi (*Compensation theory*), Chick ve Hood (1996),
- Yayılma Teorisi (*Spillover theory*), Kando ve Summers (1971).

Bu çalışmada çalışanın mesai içinde kendisine boş zaman oluşturma ve dikkatini dağıtarak işten uzaklaşmak istemesinin nedenleri ile yukarıda belirtilen teorilerin bağlantıları kurulmuştur. Yukarıda belirtilen bu teorilerden telafi teorisi ve yayılma teorisi önceki bölümde detaylı olarak ele alındığı için burada ayrıca ele alınmayacaktır, diğer teoriler ise aşağıda ele alınmaktadır.

Kaynakların Korunması Teorisi (Conservation Of Resources Theory)

Hobfoll (1989, s. 513) tarafından geliştirilen teori kapsamında bireyler kendi kaynaklarını oluşturlar, inşa ederler ve korurlar. Kaynakların korunması teorisinde kaynaklar; nesnelere, zaman, koşullar, statüler, yatırımlar, enerjiler, özel ilişkiler, kişiler için önemli ve özel olan şeyler şeklinde tanımlanmıştır. Hobfoll'a göre bireyler kaynaklarını ve yatırımlarını kaybetme ile karşı karşıya kalmaları durumunda strese maruz kalmaktadırlar. Hobfoll'un teorisinde aşağıda belirtilen 3 koşuldan herhangi birisinin gerçekleşmesi durumunda birey psikolojik strese maruz kalmaktadır, bunlar; (1) bireyin sahip olduğu kaynakları kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalması, (2) kaynakların kaybedilmesi, (3) diğer kaynakları harcamasına rağmen yeterli kaynağı elde etmede başarısız olunması. Hobfoll (2002, s. 307) kaynakları; maddi kaynaklar ve manevi kaynaklar olarak temelde 2 gruba ayırmıştır. Maddi kaynaklar; para, ev, evlilik, yiyecek ve benzeri şeylerdir. Manevi kaynaklar ise kişiye ait olan kişisel özellikler, sosyal destek, duygu ve enerji gibi soyut kavramlardır. Mesai içinde çalışanların pozitif duygu, düşünce, enerji, moral, motivasyon ve benzeri kişisel kaynaklarını kaybetmeleri mümkündür. Mesai içinde gerçekleştirilen boş zaman faaliyetleri ile çalışanlar arkadaşları ile sosyal ilişkilerini ve iletişimlerini artırır ve bunun neticesinde çalışanlar davranışlarında kendilerini kontrol etmelerini sağlarlar. Hobfoll (1989, s. 515) da sosyal kaynakları, aynı ilgi alanlarını paylaşan arkadaşlarla yakın ilişkilerde bulunmak olarak tarif etmiştir.

Sonntag ve Fritz'e göre (2007, s. 204) kaynakların korunması teorisinde yeni kaynakların elde edilmesi ile birlikte zarar görmüş kaynakların restorasyonu mümkün olmaktadır. Dolayısıyla çalışanlar azalan kaynaklarını boş zaman faaliyetleri ile telafi etme imkânı bulmaktadırlar. Örneğin, Westman (1999, s. 25) aile ve arkadaşlarla geçirilen boş zamanın fiziksel ve duygusal kaynakları tekrar inşa ettiğini ve yeni kaynaklara ulaşmada yardımcı olduğunu, belirtmiştir. Boş zaman davranışları işten kısa süreli uzaklaşmalar sağlayarak çalışanın ruhsal olarak dinlenmesini sağlamakta ve fiziksel tükenmişliği azaltmaktadır. Moral, motivasyon, enerji, pozitif duygu, düşünce ve benzeri kaybedilen kaynakların geri kazanımı mesai içinde gerçekleştirilen boş zaman davranışları ile mümkün olmaktadır.

Güç-İyileşme Modeli (Effort Recovery Model)

Çalışanların maruz kaldıkları stres ve tükenmişliği azaltmak ve yok etmek için Meijman ve Mulder (1998, s. 55) güç-iyileşme (effort – recovery) modelini önermişlerdir. Modele göre çalışanın aşırı stres ve

tükenmişlik yaşadığı durumlarda kalp atışı ile kan basıncı artar ve bunun neticesinde kardiyovasküler sistemin düzenlenmesi için adrenal salgılamasında artış görülür, bu durumda homoestaz denilen vücudun normal denge sistemi bozulur ve allostaz denen aşırı hormon salgılanma durumu ortaya çıkar. Allostaz vücudun dengesinin sağlanması için vücudun geliştirdiği koruyucu bir sistemdir. Bu esnada salgılanan hormonların çok fazla olması bireyleri strese karşı korumaktan ziyade, beyne ve vücudun diğer kısımlarına zarar vermektedir (McEwen, 2006, s. 367). İyileşme süreci biyolojik olarak hormonların tekare normale dönmesi, tıp deyişimiyle homoestoza dönüşmesini ifade etmektedir. Bireyin kendisini memnun edici ve ödüllendirici davranışları, vücudun dengeye dönmesine (homoestoza) (Bodnarve Hadjimarkou, 2002, s. 1241) katkı sağlamaktadır. Ayrıca vücut sisteminin normale dönmesi için *iyileşme* denilen stresten uzak kalma aşamasının gerçekleşmesi gerekir (Meijmanve Mulder, 1998, s. 5). Geurts ve Sonnentag'a göre (2006, s. 482) *iyileşme* mesai içinde olabileceği gibi mesai dışında da gerçekleşebilir. Mesai içinde kısa süreli verilen molalarla çalışan kaybettiği enerjisi geri kazanmaktadır.

İş yükünün ağır olması, gün içerisindeki mesai saatlerinin fazla olması, hafta sonları ve tatil günlerinde çalışma (Shamir, 1983, s. 98), çalışanın karar verme yetkisinin az olması, artan iş talepleri çalışanın *iyileşme* (Sluiter, Beek ve Frings-Dresen, 1999, s. 573) başka ifade ile normal yaşam düzenine dönme sürecine girmesi gerektiğinin göstergesidir. Çalışanların mesai içinde verdiği ara ve molalar iyileşme ve normale dönme sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Sonnentag (2001, s. 196) kitap okuma, arkadaşlarla etkileşimde bulunma ve egzersiz yapma gibi faaliyetleri içeren boş zaman davranışlarının iyileşmeyi kolaylaştırdığını belirtmiştir. Mesai içinde çalışanlar yoğun işyükü, artan yönetici talepleri, işte otonominin olmaması ve benzeri nedenlerle stres ve tükenmişliğe maruz kalmaktadır. Bu nedenle çalışanların kendi davranış düzenlemelerinde zaman zaman sorunlar yaşanabilmektedir. Yaşanan bu sorunların önüne geçilmesi için çalışanların mesai içinde makul düzeyde kendilerine boş zaman ayırabilmeleri gerekmektedir.

Dikkat Toplama Teorisi (Attention Restoration Theory)

Stephan Kaplan (1989, s. 5) tarafından geliştirilen dikkat toplama teorisinde; bireylerin dağılan dikkatlerinin manzara resimleri gösterme yoluyla tekrar toplanabileceği ifade edilmektedir. Birey bir uyarana karşı uzun süre odaklandığı takdirde kendisinde zihinsel yorgunluk oluşur ve bireyin bilişsel performansı azalmaktadır. Kaplan (2001, s. 169) dağılan dikkati toplamak için 4 farklı sürecin olduğunu belirtmiştir. Birinci süreç *cazibe veya çekicilik (fascination)* dönemi olarak ifade edilmektedir. Bu dönemde birey bir uyarana karşı mental odaklanma amacı gütmeyen ve herhangi bir şekilde enerji harcanması da söz konusu değildir (Gavarkovs, 2015, s. 3). Bu dönemde uyarıcı beyne çekici gelmekte fakat uyarıcı, bireyin kendi amacı ile örtüşmemektedir. Kaplan bu süreçte çalışanın mevcut uğraştığı işten uzaklaşarak dikkatinin dağılmasının gerçekleştiğini, bu sebeple de zihinsel yorgunluğun giderildiğini ifade etmektedir. Kaplan teorisinin ikinci sürecini *uzak olmak (beingaway)* olarak ifade etmiştir. Bu süreçte de bireyin mevcut bulunduğu ortamdan uzaklaşması veya başka bir çevrede bulunması gerekmektedir. Konu ile ilgili üçüncü süreç *boyut (extent)* olarak ifade edilmektedir. Bu süreçte birey dağılan dikkatini toparlamak için farklı manzara resimlerine bakar veya kapalı bir mekânda ise dışarıya bakar ve kendi dikkatini yeniler. Bu süreçte bireyin bulunduğu mekânı değiştirmesi gerekmektedir. Dördüncü ve son süreç ise *uyumluluk (compatibility)* olarak ifade edilmektedir (Kaplan, 2001, p.1). Bu süreçte bireyin dikkatini dağıtarak tekrar toparlayabilmesi için bireye içinde bulunduğu duruma uygun olan resimler gösterilmelidir. Örneğin, zihinsel olarak yorgun olan bir bireye korkutucu veya çevreye ilişkin olumsuz fotoğraflar gösterilmesinin zihinsel yorgunluğu giderici yönde bir katkısı olmayacaktır.

Dikkat toplama teorisinde belirtildiği gibi çalışanların mesai içinde mevcut işini gerçekleştirmek için dikkatini belirli bir şey üzerinde odaklaması gerekmektedir. Bu dikkat toplama faaliyeti uzun sürdüğü takdirde zihinsel yorgunluğa sebep olmaktadır. Çalışanların mesai içerisinde mevcut işinden kısa molalar aracılığıyla kaçış sağlaması işteki dağılan dikkatlerini toplamada faydalı olmaktadır. Mesai içinde çalışanlar dağılan dikkatlerini toplamak için kendilerine ayırdıkları boş zamanlarında haber ve gazete okuyabilir, müzik dinleyebilir, hayal kurabilir, hafta sonu tatil planları vb. şeyler yapabilirler. Mesai içinde kısa süreli gerçekleşen işe ilişkin olmayan bu faaliyetler işteki performansa olumlu yansıyacaktır.

Mesai Dışında Boş Zaman

Mesai dışı boş zaman kavramı içerisinde çalışmayı net bir şekilde içermediği için boş zaman kavramına göre zihinlerde daha net bir çağrışım yapmaktadır. Mesai dışı boş zaman bireyin tamamen özgür ve bağımsız olduğu, çalışma haricindeki zamandır (İyem, 2011, s. 11) şeklinde ifade edilmektedir. Wilson'a göre (1980, s. 22) mesai dışındaki zaman diliminin tamamının boş zaman olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Çünkü mesai dışında da ev işleri, bireysel temizlik ve benzeri bireylerin gerçekleştirmesi

gereken zorunlu faaliyetler bulunmaktadır. Bu kapsamda, Aydoğan (2000, s. 198) Serbest zaman ve boş zaman kavramlarını birbirinden ayırmıştır. Aydoğan'a göre birey sağlığı ve yaşamı için gerekli olan fizyolojik gereksinimleri, ailesi, toplumu ve ülkesiyle ilgili yükümlülüklerin hepsini boş zamanda yerine getirmektedir. Serbest zamanda ise, bu yükümlülüklerin dışında, bireyin sadece kendisi için, kendisi adına yaptığı etkinlikleri içine alan faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla mesai dışı boş zamanın; boş zaman diliminde gerçekleştirilen faaliyetler bireyin zorunlu olarak gerçekleştirmesi gereken faaliyetlerden oluşurken, serbest zaman diliminde gerçekleşen faaliyetler bireyin kendi hatırına, kendi isteğine göre yaptığı faaliyetlerden oluşmaktadır.

Mesai dışı zaman kavramsal olarak pratikte bir bütünü ifade etse de uygulamada birçok bileşenden oluşmaktadır. Dumazedier, Parker, Margyeri, Robinson, Tezcan, Meyer, Zuzanek gibi teorisyenler mesai dışı zamanın tamamen boş zaman olmadığına ilişkin görüş birliğinde (Tel, 2007, s. 35) bulunmaktadır. Bu teorisyenlere göre mesai dışı zaman temelde üç gruba ayrılabilir;

1. *Temel ihtiyaçların giderilmesine ayrılan zaman*; ev işleri, ailesel görevler, alış veriş, yemek yemek, uyumak, vücut temizliği gibi şeyler için ayrılan zaman,
2. *Çalışma ve buna bağlı etkinlikler ve görevler için ayrılan zaman*; iş, yolculuk, ödev, öğrenim için geçen süre vb.,
3. *Kişiye özel olan zaman*: içeriği iş ilişkisiyle belirlenmemiş olan zaman dilimini ifade etmektedir. Seçilen davranışlar serbestçe gerçekleştirilebilmektedir. Kişiye özel olan zaman; Parker'ın (1976, s. 48) bireyin hem kendisi, hem de başkaları için bütün zorunluluklardan kurtulduğu ve tamamen kendi özgür iradesi ile seçeceği bir faaliyetle uğraşacağı zaman tanımı ile örtüşmektedir.

Yukarıdaki gruplamalardan da anlaşılacağı üzere net olarak bireye ait serbest zaman kavramını ifade edebilmek için günlük 24 saatlik zaman diliminden; çalışma zamanını, çalışma ve buna bağlı etkinlikler ve görevler için ayrılan zamanı ve temel ihtiyaçların giderilmesine ayrılan zamanı çıkarmak gerekmektedir.

Mesai dışı boş zaman davranışlarının iş performansına etkisi *iyileşme* kavramı üzerinden açıklanmaktadır. Meijman ve Mulder (1998, s. 8) iyileşmeyi insan fonksiyonlarının stres öncesi normal duruma gelme süreci olarak ifade etmişlerdir. Zijlstra ve Sonnentag (2006, s. 129) ise çalışanların iyileşme sürecine psikolojik perspektiften bakmışlar ve çalışanların mevcut ve gelecekte kendilerinden beklenen işleri yapmaya hazır olma durumlarını iyileşme olarak tanımlamışlardır.

İşteki yoğun çalışma saatleri, işte ve iş dışında dinlenme ve iyileşme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Dinlenme ve iyileşme, günlük olarak mesai içinde kahve molası, yemek molası, iş geçişleri arasındaki vakitlerin kullanımı, işte oluşan boş zamanların değerlendirilmesi ile gerçekleşirken (Pennonen, 2011, s. 14), iş dışında ise akşamları ve hafta sonlarında gerçekleşmektedir (Sluiter, Judith, Frings, Dresen, Meijman ve Beek, 2000, s. 298). Bununla birlikte iş stresi ve yorgunluğa dayalı olarak gerçekleştirilemeyen iyileşmeler uzun dönemde insan sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (VanHoof, Geurt, Taris, 2005, s. 5). Sonnentag ve Fritz (2007, s. 204) yaptıkları araştırmalarda hafta sonu dinlencelerinin iş performansı üzerinde olumlu etkileri olduğunu ölçmüşlerdir. Bu ölçümleme sonucunda çalışanların pazartesi günkü iş performanslarının, salı günkü iş performanslarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebinin ise hafta sonlarında gerçekleşen boş zaman faaliyetlerinin çalışana enerji sağlaması olduğu tespit edilmiştir.

Mesai içinde verilen kısa molalar iyileşmeye katkı sağlarken gerçek iyileşme dönemi mesai dışında geçirilen boş zamanda gerçekleşmektedir. Akşamları ve hafta sonları gerçekleştirilen bireyi rahatlatıcı ve uyarıcı olan boş zaman faaliyetleri bireye iyileşme fırsatı sunmaktadır (Pennonen, 2011, s. 15). Dolayısıyla mesai dışında gerçekleştirilen boş zaman faaliyetlerinin ne ile ve nasıl değerlendirildiği çalışanın işyeri performansının artırılması için önem arz etmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada çalışanların mesai içinde kendilerine boş zaman oluşturmak istemelerinin nedenleri kaynakların korunması teorisi, iyileşme modeli, dikkat toplama teorisi ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

Kaynakların korunması teorisinde; çalışanın stres durumu ile karşı karşıya kalmaması için sahip olduğu duygu, enerji ve benzeri soyut kaynakların sürekliliğini koruması gerekmektedir. Çalışanlar mesai içi boş zaman davranışları ile işyerinde sahip oldukları soyut kaynakları koruyabilmektedirler. Nitekim Westman (1999, s. 13) yaptığı araştırmada; arkadaşlarla geçirilen boş zamanın fiziksel ve duygusal kaynakları tekrar inşa ettiğini ve yeni kaynaklara ulaşmada yardımcı olduğunu, belirtmiştir. Moral,

motivasyon, enerji, pozitif duygu, düşünce ve benzeri kaybedilen kaynakların geri kazanımı mesai içinde gerçekleştirilen boş zaman davranışları ile mümkün olmaktadır.

İyileşme teorisinde; iş yükünün ağır olması, gün içerisindeki mesai saatlerinin fazla olması, hafta sonları ve tatil günlerinde çalışma (Shamir, 1983, s. 98), çalışanın karar verme yetkisinin az olması ve artan iş talepleri nedenleriyle çalışanın *iyileşme* sürecine (Sluiter, Beek, Frings-Dresen, 1999, s. 573) başka ifade ile normal yaşam düzenine dönme sürecine girmesi gerektiği ifade edilmektedir. Çalışanların mesai içinde verdiği ara ve molalar iyileşme ve normale dönme sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Benzer şekilde Sonnentag (2006, s. 482) yaptığı çalışmada; kitap okuma, arkadaşlarla etkileşimde bulunma ve egzersiz yapma gibi faaliyetleri içeren boş zaman davranışlarının iyileşmeyi kolaylaştırdığını belirtmiştir.

Kaplan (2001, s. 8) tarafından geliştirilen dikkat toplama teorisinde; çalışanların mesai içinde mevcut işini gerçekleştirmek için dikkatini belirli bir olgu üzerinde uzun süre odakladığı takdirde, çalışanlarda zihinsel yorgunluk oluştuğu belirtilmektedir. Çalışanların mesai içerisinde mevcut işinden kısa molalar aracılığıyla kaçış sağlaması işteki dağılan dikkatlerini toplamada faydalı olmaktadır. Benzer şekilde; Kanfer, Ackerman, Murtha, Dugdale ve Nelson (1994, s. 826) yaptıkları çalışmada, performans hedefi belirli olan işlerde verilen sık molaların, mola verilmeyenlere göre daha yüksek performans elde edilebildiğini belirtmektedirler.

Yukarıda açıklanan teorilerden de yola çıkarak; örgüt yöneticileri mesai içinde oluşan boş zaman davranışlarına tümüyle olumsuz bir bakış açısıyla bakmamalıdır. Sosyal psikoloji perspektifinden ele alındığında boş zaman çalışanlar için bir ihtiyaç olarak görülmeli ve bireyin kendini yenilemesine ve mevcut işine veya bir sonraki işine daha iyi bir şekilde odaklanmasını sağlamaktadır. Trougakos, Beal, Green ve Weiss (2008, s. 131) hizmet sektöründe çalışanlar üzerinde yaptıkları çalışmada işte verilen molalarda çalışanların pozitif duygularının yüksek olduğu, negatif duygularının ise düşük olduğunu, ayrıca mola sonrası iş esnasında çalışanların yüksek pozitif duygu içerisinde olduklarını belirtmektedirler. Bu sonuçlara göre işte eğlence ile geçirilen dinlenme aralarının birey performansını olumlu yönde etkilediği değerlendirilmektedir. Dolayısıyla mesai içindeki boş zaman faaliyetlerinin çalışanın işle ilişkisini kısa süreli olarak kesmesi; çalışanlar için tansiyonu azaltan, işten kısa süreli kaçışlar sağlayan, çalışmanı dinlendiren, geliştiren ve iş performansını olumlu etkileyen yönleri bulunmaktadır. Coker (2013, s. 115) mesai içinde verilen sık molaların uzun süreli verilen dinlenme aralarına oranla verimliliği daha fazla artırdığını belirtmektedir. Çalışma sonucunda örgüt yöneticilerine ilişkin öneriler aşağıda sunulmaktadır;

- Örgütlerde boş zaman kavramı bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalı, özellikle mesai içi boş zaman davranışlarının sebepleri örgüt ve birey düzeyinde araştırılmalıdır.
- Örgütlerdeki mesai içi boş zaman davranışlarının, işte memnuniyetsizliğe ilişkin nedenlerden kaynaklandığı tespit edildiği takdirde kişi-iş uyumu, kişi örgüt uyumu gözden geçirilmelidir.
- Örgütlerdeki mesai içi boş zaman davranışlarının bir nedeninin de iş süreçlerindeki eksikliklerden kaynaklandığı unutulmamalı ve iş analizi ile iş süreçleri örgütlerde detaylı olarak çalışılmalıdır.
- Aile ve iş dışındaki etkenlerin bireyin iş yaşamını geçirgenlik teorisi kapsamında etkileyeceği unutulmamalıdır. Dolayısıyla yöneticiler, çalışanlarını aileleriyle geçirdikleri boş zamanlarını artırmaları yönünde telkinlerde bulunmalı ve çalışanlar için aileleri de içeren iş gezileri, piknikler ve sportif faaliyetlere önem vermelidirler.

Ayrıca örgüt yöneticileri mesai içinde oluşan boş zamanı, aşağıdaki davranış ve faaliyetlerle yönlendirerek çalışanın motivasyonuna katkı sağlayabilirler;

- İşte koçluk ve mentörlük faaliyetlerine önem vermek,
- Üstesinden gelmesi zor olan fakat gerçekleştirilebilir hedefler koymak,
- Çalışanların yetenek ve kabiliyetlerini geliştirici boş zaman faaliyetlerini desteklemek,
- Stres ve çatışmayı optimum düzeyde tutmak,
- Çalışana, boş zaman ihtiyacına saygı duyulduğunu hissettirmek,
- Çalışan işi yaparken kendisi adına da bir şeyler yaptığını hissettirmek,
- Çalışanın özel yaşantısına değer verildiğini kendisine hissettirmek,
- Çalışanın hobilerine ve boş zamanlarına değer verildiğini hissettirmek.

Bu çalışmanın neticesinde oluşan sonuçlara göre daha sonra yapılacak olan yeni çalışmalarda; mesai saati içerisinde *ne kadar süre ile gerçekleşen* bir boş zaman diliminin iş performans üzerinde olumlu çıktılar

elde edilebileceğine dair ölçümler yapılarak farklı araştırmalar yapılabilir. Ayrıca mesai içi ve dışı boş zaman faaliyetleri ile tükenmişlik ve stres gibi farklı değişkenler beraber çalışılabilir.

Kaynakça

- Arai, S. M. ve Alison, M. P. (1997). Building communities through leisure: citizen participation in a healthy communities initiative. *Journal of Leisure Research*, 29 (2), 167-182.
- Aydoğan, F. (2000). *Medya ve serbest zaman*. İstanbul: Om Yayınevi.
- Aytaç, Ö. (2002). Boş zaman üzerine kuramsal yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 231-260.
- Bodnar, R. J. ve M. H. (2002). Endogenous opiates and behavior. *Peptides*, 24, 1241-1302.
- Caldwell, L. (2010). Leisure and health: why is leisure therapeutic?. *British Journal of Guidance & Counselling*, 33, 7-26.
- Champoux, J. (1978). Perceptions of work and nonwork. *Sociology of Work and Occupations*, 5(4), 402-422.
- Chick, G. ve Robert, D. H. (1996). Working and recreating with machines: outdoor recreation choices among machine tool workers in western pennsylvania. *Leisure Sciences*, 18(4), 333-354.
- Chick, G. (1998). Leisure and culture: issues for an anthropology of leisure. *Leisure Sciences*, 20(2), 111-133.
- Chua, S. (2001). *The Sociology of Leisure An Examination Of The Relationship Between Perceived Experience And Participation*. Phd Thesis, 27.
- Clarke, J. ve Chas C. (1985). *The devil makes work: Leisure in Capitalist Britain*. London: Macmillan.
- Coalter, F. (1989). *Leisure policy: an unresolvable dualism*. In C. Rojek, Leisure for Leisure: Critical Essays, London: MacMillan.
- Coker, B. L. S. (2013). Workplace internet leisurebrowsing. *Human Performance*, 26, 114-125.
- Crandall, R. (1979). Social interaction, affect and leisure. *Journal Of Leisure Research*, 11(3), 169.
- Dumazedier, J. (1974). Prominent Recreationist Defines Leisure. *Recreation Canada*, 32-55.
- Dumazedier, J. (1974). *Leisure and the social system*. In J. F. Murphy (ed.) *Concepts of Leisure*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall.
- Dumazedier, J. (1967). *Toward a society of leisure*. New York: FreePress.
- Edginton, C. R., Donald D., Rodney D. ve Susan E. (2002). *Leisure and life satisfaction: foundational perspectives* (3rd ed.). N.Y., McGraw-Hill.
- Edwards, J. R. ve Nancy, P. R. (2000). Mechanism linking work and family: clarifying the relationship between work and family constructs. *Academy of Management Review*, 25(1), 180.
- Etzion, D., Dow, E. ve Lapidot, Y. (1998). Relief from job stressors and burnout: reserve service a sarespite. *Journal of Applied Psychology*, 83, 577-585.
- Faunce, W. A., & Robert D. (1975). Individual investment in Working And Living. In Champoux, J. E. (1978). Perceptions of work and nonwork. *Sociology of Work And Occupations*, 5(4), 403.
- Fenech, M. A. (2008). Why leisure occupations are a necessary, meaningful and therapeutic use of free time for individuals with complex neurological disabilities. *Researchgate*, 1-24.
- Gavarkovs, A. G. (2015). Nature-Based physical activity advertising: western undergrate research recommendations based on attention restoration theory and psychoevolutionary theory. *Journal Health And Natural Sciences*, 6(1), 3.
- Gervais, R. L. (2014). Detachment and recovery after work: an overview. *Health & Safety Laboratory*, UK.
- Geurts, S. ve Sonnentag, S. (2006) Recovery as an explanatory mechanism in the relation between acute stress reaction sandchronic health impairment. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 32, 482-492.
- Godbey, G. C., Linda, L. C., Myron F. ve Laura, L. P. (2005). Contributions of leisure studies and recreation and park management research to the active living agenda. *American Journal of Preventive Medicine*, 150-158.
- Gorman-Murray, A. ve Catherine, N. (2016). Introduction: sex, consumption and commerce in the contemporary city. *Urban Studies*, December 6.
- Gürbüz, B. ve Karla, H. (2013). Exploring the meanings of leisure among turkish university students. *Croatian Journal of Education*. Vol. 15(4), 927-957.
- Henderson, K. A., Jacqelyn, P. ve Deborah, M. B. (2004) Theory in recreation and leisure research: reflections from the editors. *Leisure Sciences*, 26, 411-425.
- Henderson, K. A. ve M. Deborah B. (2007). Leisure and active lifestyles: research reflections. *Leisure Sciences*, 355-365.
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources a new attempt at conceptualizing stress. *American Psychological Association*, 44(3), 513-524.
- Hobfoll, S. E. (2002). Social and psychological resources and adaptation. *Review of General Psychology*, 6, 307-324.
- Iso-Ahola, S. E. (1989). *Motivation for leisure*. In E. L. Jackson and T. L. Burton, *Understanding Leisure and Recreation*. State College, PA.
- Iwasaki, Y. ve Roger, C. M. (2000). The effects of leisure beliefs and coping strategies on stress health relationships. *Leisure/Loisir*, 24(1), 3-57.
- İyem, C. (2011). *Yeni çalışma etiği ve boş zaman çalışanları: Türkiye'deki profesyonel futbolcular örneği*. (Doktora Tezi), Sakarya.
- Judge, T. A. ve Shinichiro W. (1994). Individual differences in the nature of th e relationship between job and life satisfaction. *The British Psychological Society*, 101-107.
- Kando, T. M. ve Worth, C. S. (1971). The impact of work on leisure. *Pacific Sociological Review*, 14, 313-327.
- Kaplan, S. (2001). Meditation, restoration and the management of mental fatigue. *Environment and Behavior*, 33, 8.

- Kaplan, R. veStephan K. (1989). *The Experience Of Nature: A Psychological Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kanfer, R., Philip, L. A., Todd, C. M., Brad D. ve Leissa N. (1994). Goal setting, conditions of practice, and task performance: a resource allocation perspective. *Journal of Applied Psychology*, 79, 826–835.
- Kelly, J. R. (1972). Work and leisure: a simplified paradigm. *Journal of Leisure Research*, Vol. 4(1), 50-62.
- Kelly, J. R. (1983). *Leisure identities and interactions*. London: George Allen & Unwin.
- Kelly, J. R. (1997). Changing issues in leisure-family research-again. *Journal of Leisure Research*, 29(1), 132-134.
- Kelly, J. R. ve Janice, R. K. (1994). Multiple dimensions of meaning in the domains of work, family and leisure. *Journal of Leisure Research*, 26(3), 250-274.
- Kelly, J. R. ve Valeria, J. F. (2000). *21st Century Leisure: Current Issues*. 79, Boston: Allyn&Bacon.
- Kılbaş, Ş. (2010). *Rekreasyon boş zamanı değerlendirme*. 4. Basım, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Kirchmeyer, C. (2002). Nonwork participation and work attitudes a test of scarcity expansion models of personal resources. *Human Relations*, içinde, Raphael S., Itzhark H., (2002) Work- leisure relations, leisure orientation and the meaning of work. *Journal of Leisure Research*, 34, 3-43.
- Kleiber, D. A., Susan, L. Hutchinson, & Williams, R. (2002). Leisure as a resource in transcending negative life events; self protections, self restoration and personal transformation. *Leisure Science*, 24, 219-235.
- Lambdin, L. (1997). *Elderlearning*. Phoenix, AZ: Oryx Express.
- Lebbon, A. R. ve Dene T. H. (2012). The effects of workplace leisure behavior on work-related behavior. *Journal Of Behavioral Studies In Business*, 1-18.
- Lee, Y. ve Jim D. (1994). The complex and dynamic nature of leisure experience. *Journal of Leisure Research*, 26(3), 195-211.
- Lewis, S. (2003). The integration of paid work and the rest of life. is post-industrial work the new leisure?. *Leisure Studies*, 22, 343-355.
- LM, V., Sabine G. ve Toon, V. T. (2005). Disentangling the causal relationships between work-home interference and employee health. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, Vol. 31, 15.
- Long, J. (1988). Immaculate Concepts?. *Paper to the 2nd International Conference of the Leisure Studies Association*, University of Sussex, Brighton, England.
- Lu, C.-C., Tien-M. C. ve Shu, J. H. (2015).The impact of the causality between work–family conflict, well-being and leisure coping strategies on tour professionals. *Journal of Travel & Tourism Marketing*.
- Mannell, R. C., & Douglas A. K. (1997). *A social psychology of leisure*. Venture Publishing.
- McEwen, B. (2006). Protective and damaging effects of stress mediators: central role of the brain. *Dialogues Clinic Neuroscience*, 8, 363-367.
- Meijman, T. F. ve Mulder, G. (1998). Psychological aspects of workload.
- Moorhouse, H. F. (1989). *Models of Work. Models of Leisure*. In C. Rojek, Leisure For Leisure: Critical Essays, London: MacMillan.
- Neumeyer, H. M. ve Esther S. N. (1958). *Leisure and recreation*. Newyork: Ronald Press.
- Newman, D. B., Louis, T. ve Ed, D. (2014). Leisure and subjective well-being: a model of psychological mechanisms as mediating factors. *Journal Of Happiness Study*, 15, 555–578.
- Okumuş, E. (2005). Boş zamanlar ve islam. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Mart Sayı 5, 26.
- Önder, D. (2013). *Changing Geography of Urban Leisure: The Case Of Ankara*. (Doctor of Philosophy In City and Regional Planning), Ankara.
- Özcan, B. (2015). Hedonizm ve Kimlik Temeline Dayalı Postmodern Tüketim Yaklaşımı, <http://istanbul.dergipark.gov.tr/> Erişim Tarihi 16/04/2015.
- Parker, R. S. (1976). *The sociology of leisure*. London: Allen & Unwin.
- Pennonen, M. (2011). *Recovery From Work Stress Academic Dissertation, University of Tampere Antecedents, Processes And Outcomes*. Academic Dissertation University of Tampere, 15.
- Roberts, K. (2000). The impact of leisure on society. *World Leisure Journal*, 3, 6.
- Rojek, C. (2010). Leisure and life politics. *Leisure Sciences*, 115-125.
- Rojek, C. (1997). Leisure theory: retrospect and prospect. *Loisir & Societe (Society and Leisure)*, 20(2), 383–400.
- Rojek, C. (1990). Baudrillard and leisure. *Leisure Studies*, 16, 7-20.
- Rojek, C. (1989). *Leisureforleisure: Critical Essays*. London: MacMillan.
- Russell, R. V. ve Frances K. S. (1996). Leisure as burden: sudanese refugee women. *Journal of Leisure Research*, 28(2), 108-121.
- Scruton, S. ve Beccy, W. (1998). Gendered cities: women and public space in the postmodern city. *Leisure Studies*, 17, 123-137.
- Scout, M. (1995). *Zaman Yönetimi*. (Çev: Aslı Çingil Çelik), İstanbul: Rota Yayınları.
- Shamir, B. (1983). Some antecedents of work-nonwork conflict. *Journal of Vocational Behavior*, 23, 98-111.
- Sluiter, J. K., Van der B. ve Monigue, F. D. (1999). The influence of work characteristics on the need for recovery and experienced health: a study on coach drivers. *Ergonomics*, 42, 573-583.
- Sluiter, J. K., Frings, D., Theo, M. ve Van der Beek, A. (2000). Reactivity and recovery from different types of work measured by catecholamines and cortisol: asystematic literature review. *Occupational Environmental Medicine*, 57, 289-315.

- Sonnentag, S. (2001). Work recovery activities and individual well-being: a diary study. *Journal of Occupational Health Psychology*, 6, 196-210.
- Sonnentag, S. ve Charlotte F., (2007). The recovery experience questionnaire: development and validation of a measure for assessing recuperation and unwinding from work. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12, 204-221.
- Stebbins, R. A. (1982). Serious Leisure: A Conceptual Statement. *Pacific Sociological Review*, 25, 251-272.
- Stebbins, R. A. (2012). Homo otiosus: who is this creature, does it exist, should it matter. *Leisure Studies Association Newsletter*, 94, 19.
- Stewart, W. P. (1998). Leisure as multiphase experiences: challenging traditions. *Journal of Leisure Research*, 30(4), 391-400.
- Tait, M., Margaret Y. P. ve Timothy, T. B. (1989). Job and life satisfaction: a reevaluation of the strength of the relationship and gender effects as a function of the date of the study. *Journal of Applied Psychology*, 74(3), 502-507.
- Tel, M. (2007). *Öğretim Üyelerinin Boş Zaman Etkinlikleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Doğu Anadolu Örneği*. (Doktora Tezi).
- Trougakos, J. P., Daniel, J. B., Stephen G. G. ve Howard, M. W. (2008). Making the break count: an episodic examination of recovery activities, emotional experiences and positive affective displays. *Academy Of Management Journal*, 18.
- Ulrich, R. S., Ulf, D. ve Beverly, L. D. (1989). *Psychophysiological indicators of leisure benefits, rocky mountain forest and range experiment station*. In B. L. Driver, P. J. Brown, G. L. Peterson, *Benefits of leisure*. State College, PA: Venture.
- Wagner, S. L., John, W. L. ve Lane, G. F. (1989). Attributes factors associated with work/leisure perceptives. *Journal Of Leisure Research*, 21(2). 155-166.
- Westman, M. (1999). Gain and loss spirals: applying hobfoll's cor theory to respite research chicago. *Paper Presented At The Academy Of Management Meeting*.
- Wilensky, H. L. (1960) Work, careers, and social integration. *International Social Science Journal*, 12(4), 543-560.
- Wilson, J. (1980) The sociology of leisure. *Annual Review of Sociology*, 6, 21-40.
- Zijlstra, F. R. H. ve Sabine S. (2006). After work is done: psychological perspectives on recovery from work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 15, 129-138.

EXTENDED ABSTRACT

The management of leisure behaviors is one of the important issues in organizations that organization managers often neglect but are related to employee performance. Leisure behaviors were investigated through the perspective of social psychology in this study. How organizational managers hold evaluate leisure behaviors at workplace? The answer of this question constitutes one of the basic aims of this work. And the other question is the reason why employees want to constitute leisure on the job. If the reasons for the employee's desire to constitute leisure in working hours are determined, the leisure behaviors of the employees will be managed successfully. So, performance of the employees will be positively affected. There are different reasons why employees want to create leisure time during workplace. These are given below; 1-) Employee desire to distract from negative job-related events for a short time, 2-) Employee desire to move away from the stressful environment and to renew their own resources which are emotions, energy and other spiritual resources, 3-) Employee perceive his/her job as a low level of difficulty, not creative, not developable and does not require to struggle, 4-) Employee cannot get away from his/her private life and his family problems. In this study, the reasons why employees want to create leisure time are explained with reference to conservation of resources theory, effort recovery model, and attention restoration theory.

Workplace leisure behaviors interrupt the employee's work relationship in a short period of time and that interruption reduces tension of employees, provide short-term escapes from work relax and develop employees, and have a positive effect on job performance. Kanfer, Ackerman, Murtha, Dugdale and Nelson (1994, p. 826) noted that frequent taking a break in jobs with performance targets can achieve higher performance than those not given. Trougakos, Beal, Green and Weiss (2008, p. 18) found that workers in the service sector had high positive feelings at the workday break times. The effect of out of workplace leisure behaviors is explained through the concept of recovery. Meijman and Mulder (1998, p. 8) described recovery as the process by which human functions become normal pre-stress states. Zijlstra and Sonnentag (2006, p. 131) looked at the recovery process from the psychological perspective of the employees and they defined recovery as the situation of the employees being ready to do their present and future jobs. The intensive working hours reveal the need for rest and recovery at work and out of work. Relaxation and recovery occurs daily in coffee breaks, lunch breaks, the use of time between work transitions and the leisure time that occurs at work (Pennonon, 2011, p. 15). In the end of the study, organizational managers should provide their employees with various opportunities through leisure

activities. These opportunities develop physical and mental capacities that enhance commitment, cooperation and friendship. In addition, suggestions which are given to organization managers are presented below; 1-) The concept of workplace leisure behaviors should be handled with a holistic approach in organizations, especially the reasons of workplace leisure behaviors should be investigated at individual and organization level, 2-) If it is determined that dissatisfaction at work is caused by the leisure behaviors in the workplace, issues of person organization – person job fit should be re-evaluated in the organizations, 3-) The deficiencies in the work processes and job analysis are reason for the leisure behaviors in workplace. So job analysis and work processes should be studied in detail in the organizations. In the future works, workplace and out of workplace leisure behaviors can work with the issue of burn out and stress. Issue of workplace and out of workplace leisure behaviors can be worked through qualitative research. And the results can be compared with the results of this study.

Kamu Yönetiminde Kamu Yararının Gerçekleştirilmesinde Adaletin Önemi

Ömer ÇAMUR¹

Öz

Kamu yönetimi devletin yürütme organı olarak vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hizmet sunan önemli bir olgudur. Kamu yönetimi hizmet sunumu sırasında kamu yararını dikkate almak zorundadır. Kamu yararı ise genel bir ifade ile kamu yönetiminin eylem ve işlemlerinde vatandaşların çıkarları doğrultusunda faaliyet göstermesini ifade etmektedir. Kamu yönetiminin varlık nedeni olan kamu yararının başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, bireysel yaşamdan toplumsal yaşama kadar etkili olan ve devletin bir bütün olarak meşruiyet kazanmasını sağlayan önemli bir etkidir. Kamu yararının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi ise adaleti gerekli kılmaktadır. Zira tüm tarihsel dönemlerde en üstün erdem ve amaç olarak kabul edilen adalet, bireysel yaşamdan toplumsal yaşama ve nihayetinde devlet yaşamına kadar etkili olan ve tüm kamusal hizmetlerde toplumsal çıkarların dikkate alınmasını gerekli kılan bir kavramdır. Dolayısıyla kamu yararının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde adalet oldukça önemli bir yere sahiptir. Yapılan bu çalışmada öncelikle kamu yönetimi açısından kamu yararı kavramı açıklanacak, devamında adalet kavramının ne olduğu üzerinde durulacak ve nihayetinde kamu yönetiminde kamu yararının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde adaletin önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Kamu Yararı, Adalet

The Importance of Justice in Achieving Public Interest in Public Administration

Abstract

Public administration is an important phenomenon that serves to meet the needs of citizens as an executive organ of the state. Public administration must consider public interest when delivering services. The public interest generally means that in its actions and operations, public administration acting with respect to the interests of the citizens. To be successfully able to realize the public benefit which is the reason for public administration is a major factor that has implications from individual to social life, and provides the state with legitimacy as a whole. Achieving public interest makes justice essential, because justice, deemed as the highest virtue and goal in all historical periods, is a concept that is influential from individual to society and ultimately to public life, and necessitates considering social interests in all public services. Thus, justice plays a significant role in achieving public interest. This study attempts first to explain the concept of the public interest in terms of public administration, second to discuss the concept of justice and finally, to indicate the significance of justice in achieving public interest in public administration.

Key Words: Public Administration, Public Interest, Justice

Atıf İçin / Please Cite As:

Çamur, Ö. (2020). Kamu yönetiminde kamu yararının gerçekleştirilmesinde adaletin önemi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 605-614.

Geliş Tarihi / Received Date: 04.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.06.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi-Bingöl Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, ocamur@bingol.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6447-1475

Giriş

Kamu yararı kamu yönetiminin eylem ve işlemlerinin vatandaşlar adına yerine getirilmesinde ve dolayısıyla toplum tarafından meşru kabul edilmesinde doğrudan etkili olan önemli bir kavramdır. Geniş bir kavram olan kamu yararı tarihin her döneminde devletlerin temel amaçlarından biri olmuştur. Çünkü ortak ihtiyaçlarını gidermek amacıyla bir araya gelen insanların oluşturmuş oldukları devletin ve onun icracısı konumunda bulunan kamu yönetiminin temel varlık nedeni kamu yararının sağlanmasıdır.

Kamu yönetimi devletin vatandaşlara yansıyan yüzüdür. Halk, kamu yönetiminin faaliyetleri doğrultusunda devletin eylem ve işlemlerini adaletli veya adaletsiz olarak değerlendirmektedir. Vatandaşa hizmet sunma konusunda belirli olan genel ilkelerin kamu yönetimi tarafından dikkate alınması, kamu yönetiminin başarılı bir şekilde hizmet sunması açısından oldukça önemlidir. Bu ilkelerden en önemlisi ise adalettir. Adaletin bulunmadığı bir yönetimde kararların ve uygulamaların vatandaşların beklediği amaç doğrultusunda kullanılması oldukça zordur. Bu durum beraberinde kamu yararının kamu yönetimi tarafından ihmal edilmesi gibi önemli bir soruna neden olabilmektedir.

Kamu yararı ile adalet arasında tarihsel bir ilişki bulunmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde kamu yararı çoğu kez adalet olarak tanımlanmış ve adalete kamu yararının gerçekleştirilmesi amacıyla bakılmıştır. Bireysel anlamda yetkinlikten toplumsal yetkinliğe ulaşmada temel kriter olan adalet, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında ve ortak yararın sağlanmasında başvurulması gereken en önemli unsurdur. Dolayısıyla kamu yönetiminin kamu yararı doğrultusunda faaliyet göstermesi adaleti gerekli kılmaktadır.

Bu bilgiler ışığında yapılan bu çalışmada öncelikle kamu yararı kavramı tanımlanarak kamu yönetimi açısından incelenecek ve adaletin ne olduğu detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın devamında ise kamu yönetiminde kamu yararının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde adaletin önemi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Kamu Yararı

Birçok düşünür tarafından devletin idaresinde ve yöneticilerin değerlendirilmesinde başlıca unsur sayılan kamu yararı kavramı, birçok alanda tartışılan bir kavram olmakla birlikte tanımı noktasında henüz bir birliğin sağlanamadığı ve hakkında oldukça farklı görüşlerin öne sürüldüğü bir kavramdır (Birinci, 2009, s. 135; Dik, 2005, s. 2). Dolayısıyla kamu yararı zamana, mekana, hizmetten faydalananlara ve hizmetin türüne göre farklılaşan bir nitelik ihtiva etmektedir (Göven, 1999, s. 253). Bu durumun temelinde iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kamu yararı kavramının geniş kapsamlı bir kavram olarak hukuk ve yönetimi aşan ve ahlak, felsefe, sosyoloji gibi alanlarda da incelenen bir kavram olmasıdır. Diğer bir nedeni ise kavramın sınırlarının belli olmaması ve çok esnek bir yapıda olmasıdır. Günümüzde kamu yararı kavramı, sahip olduğu bu çeşitliliğe ve belirsizliğe rağmen değişen dünyada gün geçtikçe gelişmiş ve kendisini sürekli yenileyerek kapsama alanını insan ihtiyaçları doğrultusunda genişletmiştir (Koç, 2014, s. 2-3).

Kamu yararı kavramının kamu yönetimi açısından önemi günümüz dünyasında daha da önemli bir hal almıştır. Klasik yönetim anlayışında sınırları yasalar ile çizilmiş olan kamu yararı kavramı, ortaya çıkan yeni kamu yönetimi, yeni kamu işletmeciliği, yönetişim ve yeni kamu hizmeti gibi yönetsel anlayışlarda temel unsur olarak kendisini göstermiş ve kamu yönetiminin temel gayesi haline almıştır. Dinamik bir yapı arz eden kamu yararı, artık kamu yönetiminin vazgeçilmez bir unsuru olarak varlığını güçlendirmiş durumdadır.

Kamu yararı ile ilgili birçok tanıma ulaşmak mümkündür. Kamu yararı kavramı kamu yönetimi sözlüğünde, “kamu yönetiminin eylem ve işlemlerinde yöneldiği ve toplumun bir kesiminin ya da tümünün yararını kollamaya dönük, temel ve genel hedef” şeklinde tanımlanmıştır (Bozkurt vd., 2008, s. 132-133). Erdoğan’a (2013, s. 265) göre kamu yararı, “bir topluluğun paylaşılan (ortak) çıkarlarını ifade eder”. Yayla’ya (2010, s. 71) göre kamu yararı, “muhtelif kişi ve grupların yararları arasındaki bir dengeyi” ifade etmektedir. Keleş’e (2000, s. 223-224) göre kamu yararı, “toplum içinde önlenemez yarar çatışmalarında, çoğunluğun azınlığa; sayıca çok olan grubun çıkarlarının, sayıca az olan kişilerin çıkarlarına üstün tutulması” anlamına gelmektedir. Eryılmaz’a (2015, s. 10) göre kamu yararı, “toplumun ve devletin ihtiyaçları ile ilgili olan ve o ihtiyaçları karşılayan, halka ve devlete istifadeler temin eden menfaatleri anlatır”. Özdemir’e (2008, s. 180) göre ise kamu yararı, halkın ihtiyaç duyduğu her türlü mal ve hizmetin kamu yönetimi veya bürokrasisi tarafından sunulmasıdır.

Kamu yararı kavramı yerine literatürde genellikle “toplumsal refah”, “ortak iyilik”, “toplum yararı”, “toplumsal esenlik” ve “genel yarar” gibi kavramların kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramların ortak yönünü, hepsinin kişisel menfaatten farklı ve onun üstünde ya da dışında bir yararı ifade etmesidir (Sezer, 2008, s. 157).

Esasen kamu yararı, tanım zorluğundan dolayı işlevleri ile şekillenen ve ne olduğu ortaya konabilen bir kavramdır. Bu açıdan kamu yararı, devletin doğrulamasını yapmak amacıyla kullanılır. Yine kamu yararı yönetimde uygulanan özel kuralların uygulama alanlarının belirlenmesinde ve insan hakları alanında yapılan sınırlandırmalarda başvurulan temel ölçüt olarak geniş bir alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla kamu yararı kavramı herhangi bir faaliyetin kamu faaliyeti veya devlet olduğunun temel göstergesidir (Akıllıoğlu, 1988, s. 3). Ayrıca kamu yararı sadece devletin doğrulanması için değil, kamusal işlemlerin hukuka uygunluğu açısından da önemli bir kavramdır. Yani kamu yararı, kamu yönetiminin gerçekleştirmiş olduğu eylem ve işlemlerinin hukuk düzenine uygunluğunun ölçülmesinde de kullanılan bir ölçüttür (Saraç, 2002, s. 16). Kamu yararının sahip olduğu bu işlevler kavramın ne olduğu konusunda önemli fikirler sunmaktadır.

Herkesi tatmin edecek ortak bir tanıma ulaşılmayan kamu yararı kavramı konusunda ortak fikir, kavramın sınırlarının ve tanımının belirlenmesinin zor olduğudur. Bu nedenle yazarların bir kısmı kamu yararı kavramını “bulanık” ve “öznel” olarak vasıflandırmaktadır. Bazıları da kamu yararı kavramının içeriğinin veya özünün önceden belli olmadığı ve sadece biçimi açısından tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Diğer bazı yazarlar ise kavramı adaletli davranmanın bir çabası olarak nitelendirmekte ve hukuksal düzende kamu yararı kavramı ile ilgili bir tanımın yapılmasını kavramın dinamik yapısına ters düşeceğini belirtmektedir. Bu düşüncelerin yanı sıra kamu yararı kavramını bilimsel analize dayanıklı olmayan ve “akıl dışı bir masal” olarak devletin veya iktidarın pekiştirilmesinden öteye geçmeyen bir kavram olduğu da iddia edilmektedir (Göven, 1999, s. 7-8). Kamu yararı kavramının tanımlanmasının güç olduğunu elbette kabul etmek gerekir. Ancak kavramın toptan reddedilmesi bilimsel bir yaklaşımdan uzaklaşmayı beraberinde getirmektedir. Zira kamu yararı kavramı devletin veya kamu yönetiminin olduğu ve insanların ortak yarar düşüncesi etrafında birleştiği dönemden beri varlığını sürdüren ve devletin ve kamusal faaliyetlerin öncülüğünde somutlaşabilen bir kavramdır. Dolayısıyla kamu yararını bir hayal olarak yok saymak kamu yönetiminin faaliyetlerinin temel amaçlarından biri olan ortak yararı göz ardı etmektir (Dik, 2005, s. 3).

Kamu yararı ile ilgili verilen bu bilgiler ışığında ifade edilebilir ki, kamu yönetiminin genel amacını kamuya yararlı olmak oluşturmaktadır. Dolayısıyla kamu yönetimi kamu yararı için vardır (Aydın, 2016, s. 45; Parlak ve Doğan, 2016, s. 35). Kamu yönetimine yönelik bu temel yaklaşım, kamu görevlilerinin davranışlarında etkili olan temel ilkenin kamu yararı olmasını sonuç vermiştir. Buna göre kamu görevlerinin aldıkları kararlarda ve buldukları eylemlerde kamu yararını temel ölçüt olarak kabul etmeleri gerekmektedir (Birinci, 2009, s. 133).

Devletin yürütme gücüne karşılık gelen kamu yönetimi, kamu yararını gerçekleştirmek ve vatandaşların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üretmek için faaliyet göstermektedir. Devletin yerine getirmekle görevli bulunduğu faaliyetleri adalet, güvenlik, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve belediye hizmetleri gibi geniş bir kapsamda incelemek mümkündür. Bu hizmetler büyük oranda kamusal ya da yarı kamusal nitelikteki hizmetlerdir. Hizmetlerin kamusal olması ise, faydası ülke geneline yayılmış ve bütün toplumun ortak çıkarı olan mal ve hizmetleri ifade etmektedir. Böylesi bir nitelik sergileyen bu hizmetleri devlet, genelde kamu yönetimi ve özelde ise kamu personeli tarafından yerine getirmektedir. Kamu personeli ise kamusal nitelikteki faaliyetlerini kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge, genelge gibi hukuksal metinler çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Gerek kamu yönetiminin sunmuş olduğu mal ve hizmetlerin niteliği gerekse bu hizmetlerin dayandığı tüm bu hukuksal düzen için geçerli olan temel ilke ise kamu yararadır (Özdemir, 2008, s. 180; Eryılmaz, 2015, s. 18). Görüldüğü üzere kamu yararı kamu yönetimi açısından oldukça önemli bir kavramdır.

Yapılan tanımlar ve açıklamalar incelendiğinde, kamu yararı kavramının temelde kamu yönetiminin gerçekleştirmiş olduğu eylem ve işlemlerde toplumsal faydayı göz önünde bulundurması ve bu amaç ile faaliyet göstermesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bu durum devletin ve kamu yönetiminin toplum tarafından meşru kabul edilmesinden hukuksal düzenin benimsenmesine kadar uzanan geniş bir süreci kapsamaktadır. Dolayısıyla kamu yararının devlet ve onun yürütme aygıtı olan kamu yönetimi tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Bu noktada kamu yararı kavramı ile adalet arasındaki ilişki kendisini göstermektedir. Zira Çeçen’e göre adalet kavramına amaç olarak bakıldığı zaman, toplumda özlemi çekilen, gerçekleşmesi istenen, gerçekleşmesine karşı çıkılan, değişmesi istenen tüm kararlar, davranışlar ve işlemler

adalet çerçevesi içinde yer almaktadır (1993, s. 22). Dolayısıyla adalet kavramının ne olduğunun ortaya konması önem arz etmektedir.

Adalet Kavramı

Her zaman her yerde sözü edilen ve herkes tarafından çeşitli fikirler öne sürülen adalet, yapılan tartışmalara ve sunulan düşüncelere rağmen henüz bir temele oturtulamamış ender kavramlardan biridir. Bu nedenle adalet kavramının ne olduğunu kimse tam olarak ortaya koyamamaktadır. Gerçeğin ne olduğunu belirten kesin bir yanıtın zamanımızda bile ortaya çıkarılmadığı düşünülürse kavramın ne derece karmaşık bir yapıda olduğu anlaşılabilir. Zorluğun temel nedeni ise çeşitli anlamların adalet kavramınca içerilmesinden kaynaklanmaktadır (Çeçen, 1993, s. 18).

Böylesi bir kavramın net bir tanımının ortaya konması elbette zordur. Lakin adalet kavramının ne olduğu ile ilgili yazın literatüründe çokça tanım bulunmaktadır. Dolayısıyla Eski Yunan düşünürlerinden günümüz düşünürlerine kadar geline süreçte adaletin ne olduğu ile ilgili birçok tanıma yer vermek mümkündür. Kavramın ne olduğunun ve nasıl bir içerik ihtiva ettiğinin anlaşılabilmesi açısından bazı tanımlara yer verilmesi ve özellikle yapılan bu çalışma ile ilişkilendirilmesi ayrıca önem taşımaktadır.

Kelime olarak Arapçada “adl” fiilinden türemiş bir isim olan adalet, Türk Dil Kurumuna göre “Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk” gibi anlamlara gelmektedir (www.tdk.gov.tr).

Adalet kavramının ne olduğunu sistematik bir şekilde ilk defa inceleyen kişi Platon’dur. Platon Devlet adlı eserinde adaleti bireysel yaşamdan toplumsal yaşama ve nihayetinde devlet yaşamına kadar incelemiş ve bu konuda çeşitli fikirler öne sürmüştür. Adaletin geniş kapsamlı bir kavram olmasından dolayı adalet ile ilgili birçok düşünsel yargı öne süren Platon, adaleti, temelde hak kavramı üzerinden incelemiş ve “her insana hak ettiği şeyi vermek” olarak tanımlamıştır (Platon, 2016, s. 14).

Platon’a yönelik eleştirilerini çalışmalarının merkezine koyan Aristoteles ise adalet kavramını eşitlik temelinde incelemiştir. Zira Aristoteles (2017, s. 92) Nikomakos’a Etik eserinde adaletin eşitlik olduğunu belirtmiştir. Buradaki eşitlik bireyin içinde bulunduğu duruma göre farklılık göstermektedir. Yani Aristoteles, eşitlik temelinde incelediği adaletin her zaman eşitlik olmayacağını ifade etmiştir. Adalet eşitlik, ama sadece eşit olanlar için eşitlik. Yine adalet eşitsizlik, ama eşit olmayanlar için eşitsizlik. Dolayısıyla herhangi bir şeyin adaletli olup olmadığı, bireye ve içinde bulunduğu duruma bağlı olarak değişmektedir. Aristoteles adalet kavramının genel bir açıdan incelenmesinin doyurucu ve yeterli olmayacağı sonucuna ulaşmış ve adalet kavramının farklı açılardan değerlendirilmesi gerektiğine inanmıştır. Dolayısıyla Aristoteles adaleti dağıtıcı ve denkleştirici adalet olmak üzere iki farklı şekilde incelemiştir. Aristoteles, dağıtıcı adaletin bölüştürülebilir şeyler üzerinde temellenebileceğini belirtirken, denkleştirici adaletin ise taraflar arasındaki gayri adil bölüşümü giderici bir fonksiyon gördüğünü vurgulamaktadır. Aristoteles’in adalet konusundaki bu ayrımı ve düşünceleri günümüzde güncelliğini sürdürmeye devam etmektedir (Güriz, 1990, s. 13; Demir, 2010, s. 451; Küçük, 2008, s. 91).

Antik Yunan düşünürleri tarafından ortaya konan adalet anlayışının benzeri Orta Çağ döneminde yaşayan düşünürlerce de benimsenmiştir. Çiçero ve Thomas Aquinas gibi büyük düşünürler, Eski Yunan düşünürlerinin benzeri bir düşünce ile adalet kavramlarını incelemiş ve adaleti hak kavramı ile ilişkili bir şekilde tanımlamışlardır. Bu anlayış ile adalet, her insana hak ettiğinin verilmesi şeklindedir (Kocaoğlu, 2014, s. 10). Bu dönemde İslam dünyasının önde gelen düşünürlerinde olan Kindi, Farabi ve İbn Sina gibi önemli İslam düşünürleri de adalet konusunda önemli fikirler öne sürmüşlerdir. Kindi adaleti “gerekli olanı istemek ve başkasına eziyet etmemek” şeklinde tanımlamıştır (Çubukçu, 1972, s. 37). Farabi adaleti, herkesin hak ettiği oranda şeye sahip olması ve insanlar arasında paylaştırılmış iyi şeylerin şehir halkı için baki kılınması olarak tanımlamıştır (Farabi, 1987, s. 54). İbn Sina için ise adalet, orta olmaktır. Bu bağlamda adalet zulme uğrama ile zulüm etme arasında orta bir davranıştır (2016, s. 46).

Adaletin günümüz çağındaki görünümünü incelendiğinde ise John Rawls ve Robert Nozick’in adalet tanımlarına yer vermekte fayda vardır. Rawls adaleti hakkaniyet temelinde değerlendirmiş ve her şeyin temeli olarak ifade etmiştir. Ona göre adalet, “insanlar arasındaki işbirliği için gerekli koşuldur”. Nozick’in adalet anlayışı ise “hak ve özgürlük temelinde bireyin biricikliğinin garanti edilmesi”dir (Rawls, 1971, s. 52; Kocaoğlu, 2014, s. 38).

Adaletin tarihi süreç içerisindeki anlamı, ihlal edilen hakkın mahiyetine göre şekillenmektedir (Kılıç, 2014, s. 9). Bu durum adalet konusunda fikirler öne süren düşünürlerin fikrîsel ayrılıklar yaşamalarına ve

adaletin farklı anlamlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Adalet ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde adaletin farklı açılardan ele alındığı ve bir temele oturtulmaya çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla adaletin bazen bireysel erdem, bazen toplumsal bir değer ve bazen de devlet yaşamının temeli olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Adalet, hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın, tarihin tüm dönemlerinde en üstün erdem olarak kabul edilen ve varlığı ile ahlaki erdemlerin anlam kazanmasını sağlayan, insanın hep yanı başında bulunan ve insanlara hakkın, düzenin ve mutluluğun kapılarını aralama imkanı sunan temel olgudur. Gerek bireysel anlamda nefsin yetkinliğe ulaşmasında, gerekse toplumsal anlamda düzenin tesis edilmesinde yegane güç olan adalet, kamu yönetimi açısından mutlaka sağlanması gereken çok önemli bir değerdir. Adalet, topluma mal ve hizmet sunma hususunda devletin en önemli organı olan kamu yönetiminin başarılı bir şekilde faaliyet göstermesi, toplum tarafından meşru kabul edilmesi ve insanların kamu yönetimine duydukları güvenin tesis edilebilmesi için bir gerekliliktir. Bu anlayış kamu yönetiminin faaliyetleri ile somutlaşmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus kamu yönetiminin faaliyetlerini icra ederken kamu yararını dikkate alıp almadığıdır. Zira vatandaşlar adına faaliyet gösteren kamu yönetiminin eylem ve işlemlerinde kamu yararından bağımsız bir şekilde faaliyet göstermesi hem kendi varlık nedenine hem de adaletin doğasına aykırı bir davranıştır. Dolayısıyla çalışmanın bir sonraki bölümünde kamu yönetiminde kamu yararının sağlanabilmesinde adaletin nasıl bir öneme sahip olduğu incelenecektir.

Kamu Yönetiminde Kamu Yararının Gerçekleştirilmesinde Önemli Bir Kavram Olarak Adalet

Kamu yönetimi, halkın ihtiyaçlarını karşılanması için bireylere ya da topluma hizmet sunmak amacıyla faaliyet göstermektedir. Kamu yönetimi bu hizmetlerin sunumu sırasında bireyi değil, bireylerin içinde bulunduğu toplumun bir kısmını ya da tüm toplumu dikkate almaktadır. Toplumsal çıkarlar ile bireysel çıkarların çatıştığı durumlarda kamu yönetimi toplumsal çıkarlardan yana karar vermektedir (Bozkurt vd., 2008, s. 133). Bu durum kamu yararı açısından genel menfaatlerin özel menfaatlerden üstünlüğüne dayanmakla birlikte bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar arasında kaçınılmaz bir ilişki ve mücadeleyi sonuç vermektedir.

Bireysel menfaatler ile toplumsal menfaatler arasındaki ilişki kamu yararının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Zira temel problem bireysel çıkarların mı yoksa kamusal çıkarların mı dikkate alınması gereğinde yatmaktadır. Bireysel çıkarlar ile kamusal çıkarlar arasındaki ilişkiler genel olarak üç farklı görüş çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki, Platon, Aristoteles, Thomas Aquinas, Jean Jacques Rousseau ve Friedrich Hegel'in düşüncelerine dayanan ve bireysel çıkarlar ile kamusal çıkarların sürekli bir çatışma içerisinde bulunduğu düşüncesiyle, kamusal yararın dikkate alınması gerektiğini ifade eden görüştür. İkincisi, John Locke, Thomas Hobes, Jeremy Bentham, David Hume ve John Stuart Mill gibi klasik liberal teorisyenlerin görüşleriyle şekillenen ve kamusal çıkarların bireysel çıkarların toplamı olduğu düşüncesine dayanır. Üçüncüsü ise John Rawls gibi siyasi liberaller ile Joseph Raz gibi faydacı düşünürlerin görüşüne dayanan, bireyselliğe vurgu yaparak kamu yararını bir toplumun ortak çıkarlarına dayandıran yaklaşımdır (Uyanık, 2013, s. 23-14).

Bu görüşler adalet açısından incelendiğinde, her bir görüşün farklı bir adalet perspektifine dayandığı görülmektedir. Kamu yararının bireysel çıkarlardan üstün olduğu görüşüne dayanan temel düşüncede, örneğin Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'ne (2017, s. 34) göre, kamu yararı temel amaçtır ve kamu yararı adaletlidir. Kamu yararının bireysel çıkarların toplamı olduğuna dayanan ikinci görüşe göre, örneğin adalet düşüncesini fayda temelinde inceleyen Mill'in düşüncesi ile, "herkese hakkını vermek ve saygı göstermek" olan adalet, kişisel yararın en açık biçimde göstergesidir (Çeçen, 1993, s. 56). Bu mantık ile bireysel çıkarlar ve bireysel çıkarların toplamı olan kamu yararı da adaleti ifade etmektedir. Üçüncü görüşü savunanları ise Rawls'in düşünceleri ile ifade etmek gerekirse, kamu yararının sınırı adalettir, bireysel hak ve özgürlükler toplumsal yarardan önce gelmektedir ve dolayısıyla bireysel hak ve özgürlükler kamu yararı adına feda edilemez (Çakır, 2017, s. 565).

Kamu yararı konusunda farklı adalet perspektifleri içeren bu görüşlerde temel problem bireysel fayda ile toplumsal fayda arasında yaşanmaktadır. Aslında bireysel çıkarların yeri geldiğinde toplumsal çıkarlar için feda edilip edilmeyeceği tarihsel süreç içerisinde birçok tartışmanın ve düşüncenin temelini oluşturan önemli bir problemidir. Esasen toplumsal anlamda adaletin sağlanmasında bireysel çıkarların göz ardı edilmemesi ve vatandaşların bir bütün olarak eşitlik temelinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Lakin eşitliğin uygulanma şekli ve boyutu da adalet ile çelişir durumların yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle kamu yararı açısından adaletin, temelde bireysel çıkarlar ve eşitlik açısından değerlendirilmesi gerekmektedir.

İslam hukukundaki genel görüşe göre bireysel çıkarlar kamu yararı söz konusu olduğunda, varsa bedeli ödemek kaydıyla, feda edilebilir (Aktan, 2001, s. 356). Lakin burada önemli bir husus bulunmaktadır. Normal şartlarda bireysel haklar toplumsal haklardan üstündür ve toplum adına bireyin rızası bulunmaksızın hakkının feda edilmesi zulümdür (Nursi, 2013, s. 89). Gazali, bireysel bir hakkın toplumsal bir hak için feda edilebilmesi için zaruretin varlığını gerekli kılmıştır. Zarureti ise can, mal, akıl, din ve ırzın korunması olarak belirtmiştir. Ancak bunların korunması kaydıyla kamu yararının sağlanabileceğini, bunların zarara uğrayacağı yerde ise kamu yararının esas alınmasının zulme neden olacağını ifade etmiştir (Gazali, 1994, s. 333). Bu şartların sağlandığı durumlarda kamu yararı adına bireysel menfaatler ikinci planda kalmaktadır.

Günümüz Türk kamu yönetiminde kamu yararının bazı farklılıklarla birlikte yukarıda bahsedildiği şekilde faaliyet gösterdiği söylenebilir. Çünkü kural olarak hukuk sisteminin temeli denkleştirici adalet düşüncesine dayanmaktadır. Türk hukuk sisteminde klasikleşmiş olan adalet düşüncesi de, hak edene hak ettiği kadarının verilmesini gerekli kılmaktadır. Günümüz çağında yer alan adalet düşüncesi hak ve ödev kavramı arasındaki dengede yer almaktadır. Ancak sosyal adalet ve dağıtıcı adalet düşüncesi, eşitlik düşüncesinden farklı olarak, toplumsal faydanın dikkate alınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla kamu yararı ile sosyal adalet veya dağıtıcı adalet düşüncesinin birbirlerini destekleyen teorik temele sahip olduğunu söylemek mümkündür (Uyanık, 2013, s. 56).

Günümüzde kamu yararı ile adalet arasındaki farklılıklardan dolayı, kamu yararı eşitliği bozacak nitelikte olsa da, kamu yararının meşruluk fikri adalete dayanmaktadır (Uyanık, 2013, s. 57). Bu açıdan bakıldığında kamu yararı hususunda bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar arasındaki ilişki, adalet doğrultusunda somutlaşmaktadır. Yani kamu yararının sağlanmasında adaletin esas alınması, bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar arasındaki dengenin sağlanmasında oldukça etkilidir. Aslında kamu yararı ile adalet arasındaki ilişki oldukça eski bir geçmişe sahip bulunan ender düşüncelerden de biridir. Öyle ki düşünceleriyle modern özgürlük idealinin temellerini oluşturan başta Stoikler ve Çiçero gibi kadim yazarlar için kamu yararı adalet ile aynı şeydir. Özellikle eserlerinde kamu yararına atıfta bulunarak, bundan barışın ve adaletin korunması şeklinde bahsetmişlerdir. Hatta 17. yüzyıla kadar James Harrington gibi düşünürler için kamu yararı, her türlü özel çıkarın ve tarafgirliğin hariç tutulmak suretiyle ortak çıkarın ve adaletin korunmasından başka bir şey değildi (Hayek, 1995, s. 22 Akt:Göven, 1998, s. 8). Dolayısıyla ifade edilebilir ki kamu yararı ile adalet, birbirlerinden ayrılmayan ve genellikle aynı kabul edilen bir geçmişe sahiptir.

Kamu yararı toplumsal çıkarların kabulünde eşitlik ilkesine göre hareket etmektedir. Yani bireyin ve toplumun refahı ve huzuru anlamına gelen kamu yararına dayanılarak bireyler arasında ayırım yapılmaması eşitlik ilkesini gerektirmektedir. Kanunlarla veya kamusal uygulamalarla getirilen kısıtlamaların toplumsal faydası bireyin uğrayacağı zarardan daha ağır basıyorsa, kamu yararından yana faaliyette bulunmak gerekmektedir. Eşitlik ilkesine aykırı bir şekilde yapılan farklı uygulamalar, kamu yararı amacıyla yapılmışsa, bunlar hukuka aykırı görülmemektedir. Yani bireyin haklı nedeni eşitsizliğe neden olsa da, düzenleme eşitlik ilkesine aykırı olarak değerlendirilmez (Serim, 1994, s. 16; Gözler, 2003, s. 277). Buradaki temel problem toplumun hepsinin eşit bir şekilde kabul edilmesinin adaletli bir tutum olup olmadığıdır.

Eşitlik adaletin önemli görünüşlerinden biridir. Aristoteles'in eşitlik ve adalet konusundaki görüşleri eşitliğin hangi durumlarda adaletli veya adaletsiz olduğunu belirtme hususunda oldukça önemlidir. Aristoteles (2017, s. 96), adaleti eşitlik temelinde değerlendirirken, eşit kişilerin eşit şeylere sahip olmasını ve eşit olmayan kişilerin ise eşit olmayan şeylere sahip olması gerektiğini ifade etmiş ve bu durumun adalet olduğunu belirtmiştir. NasiruddinTusi (2016, s. 298) de yine adaletin bir şartı olarak, ortak yararın paylaşılmasını hususunda bireyler arasındaki eşitliğin gözetilmesi ve herkesin istihkak ve istidadının dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir. Aslında Aristo ve Tusi'nin burada bahsettiği eşitlik bir oranı ifade etmektedir. Dolayısıyla koşulların gereğine göre nimetlerin ve külfetlerin farklılığı adaletin gereğidir (Serim, 1994, s. 15). Bu düşünce kamu yararı amacıyla faaliyet gösteren kamu yönetimi açısından önemli bir rehberdir.

Kamu yararı adalet temelinde değerlendirildiği zaman anlamlı hale gelmekte ve toplum nezdinde meşrulaşmaktadır. Kamu yönetimi bireye göre güçlü konumda bulunmaktadır. Kamu yönetimine kamu yararı amacıyla tanınmış olan yetkiler kamu yararı ile bağdaşmayacak bir şekilde kullanılabilir. Bunu önleyebilmek için kamu yönetiminin hukuk sınırları içinde kalması ve nesnelliğe önem vermesi gerekir (Bozkurt vd., 2008, s. 133). Bu durum adaleti gerekli kılmaktadır. Zira kamu yönetiminin sahip olduğu güçlü kamu yararı açısından kullanabilmesi, gücün adil kullanımı ile yakından ilişkilidir. Böylesi bir anlayış

kamu gücünün toplum tarafından meşru kabul edilmesini de beraberinde getirmektedir. Unutmamak gerekir ki, adalet olmadan ne meşruyet olabilir ne de gayri meşruyet (Comte-Sponville, 2004, s. 78).

Günümüzde bireylerin, toplumların veya örgütlerin kendilerini oluşturan bireylerden farklı hedefler izledikleri, ilgili hedeflere ulaşmak için izlenen politikaların birbirlerinden farklı ve hatta birbirleriyle çeliştikleri görülmektedir. Kimi durumlarda kamu kurumlarının kamu yararı varsayımını kullandıkları halde, aynı konularda farklı kararlara ulaşarak birbirleri ile anlaşmazlığa düştükleri bir gerçektir (Akıllıoğlu, 1988: 9). Esasen bu durum kamu yararının muğlak yapısından kaynaklanmaktadır. Kamu yararı üzerine yapılan çalışmalarda da genellikle kavramın muğlak bir yapıda olmasından şikayet edilmiştir (Dik, 2005, s. 2). Kavramın sahip olduğu bu nitelik kamu yararının herkes tarafından anlaşılabilir düzeyde net bir şekilde sokulmasını engellemekte ve farklı uygulamaların yaşanmasına mahal verebilmektedir. Bu durumun giderilebilmesi için adaletin kamu yararı açısından uygulanması gerekmektedir. Çünkü Aristoteles (2017, s. 82) adaletin tüm erdemleri kendisinde taşıyan yegane erdem olduğunu, herhangi bir şeyin kendi amacı doğrultusunda kullanılmasını ifade ettiğini ve ne akşam yıldızının ne de sabah yıldızının adalet kadar muhteşem olmadığını belirtmiştir. Bu ifadeler aslında adaletin net bir kavram olduğunu ve hangi değer açısından kullanılırsa kullanılsın, o değere yalın bir hal katacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla kamu yararının sahip olduğu muğlaklığın giderilmesinde ve kavramın somutlaşmasında adalet önemli bir yere sahiptir.

Teorik bakımdan kamu yararı yönetsel takdir yetkisinin temel kaynağı olarak görülmektedir. Dolayısıyla kamu yararının etkin bir şekilde sağlanabilmesi için takdir yetkisinin genişletilmesi gerekmektedir (Öztürk, 1998, s. 84-85). Takdir yetkisi kamu yönetimi açısından gerekli ve önemli olan bir yetkidir. Çünkü tüm işlemlerin yasalar doğrultusunda gerçekleştirilmesi mümkün değildir (Kalabalık, 1999, s. 205). Kamu yönetimindeki geniş bir takdir yetkisi ise kamu görevlilerinin keyfi davranışlar sergilemesine neden olabilmektedir (Çevikbaş, 2006, s. 271). Bu durum kamusal kaynaklarının kamu yararı dışında kullanılmasına ve dolayısıyla zulme neden olabilmektedir. Çünkü adaletin dikkate alınmadan kullanıldığı bir yetkinin amacı doğrultusunda kullanılması zordur. Herkese hak ettiğinin verilmesi olan adalet, Farabi'nin (2001, s. 52) ifadeleriyle, herhangi bir şeyin kendi liyakatinin icabını ifa etmesidir. Bu ifade adaletin herhangi bir şeyin amacı doğrultusunda kullanılmasını da kapsayan geniş bir erdem olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kamu yönetiminin varlık nedenlerinden biri olan kamu yararının sağlanabilmesi için, takdir yetkisinin kullanılmasında adaletli davranılması gerekmektedir.

Kamu personeli normal şartlarda görevlerini yasalar çerçevesinde yerine getirmektedirler. Bu doğrultuda kamu görevlisinin temelde iki görevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki yasaya saygılı ve bağlı bir şekilde faaliyet göstermeleri; ikincisi ise, yasaları eşitlik ilkesi doğrultusunda adaletle uygulamalarıdır. Vatandaşların kamu yönetimi konusunda dert yandığı önemli bir husus eşitlik ilkesinin ihlal edilmesi ve uygulayıcıların adaletsiz davranışlarıdır (Serim, 1994, s. 15). Dolayısıyla kamu yararının beklendiği şekilde uygulanabilmesi için kamu personelinin herkese, adaletin gerektirdiği şekilde, eşit bir şekilde davranması gerekmektedir.

Kamu personelinden en genel anlamı ile görevlerine uygun bir şekilde karar almaları ve bu kararları kamu yararı doğrultusunda uygulamaları beklenmektedir. Bu beklentiler içerisinde görev yapan kamu görevlileri arasında birçok ikilem ve açmaz ortaya çıkabilmekte ve bu durum kamu görevlilerinin kararlarını ve uygulamalarını etkileyebilmektedir (Usta, 2011, s. 45). Bu açmazlardan en önemlisi hiç şüphesiz kamu personelinin kamu yönetimini ve hizmetlerini kamu yararı yerine kendi menfaatleri yönünde kullanmasıdır. Platon'a (2016, s. 35-36) göre, yönetimde bulunan hiç kimse, bir yönetici olarak görevinde kalmaya devam ettiği süre içerisinde kendi çıkarlarına uygun olan şeyleri gözetemez. Kamu personeli, sadece yönetiminde bulunan kişilerin faydasını gözetmek durumundadır. Öyle ki konuştuğu her kelime ve yaptığı her şeyde yalnızca bunu göz önünde bulundurmalıdır.

Kamu personelinin bireysel menfaatlerini kamusal menfaatlerden önce tutması adaletsizliktir. Diğer bir ifade ile adaletin bulunduğu yerde menfaat, menfaatin bulunduğu yerde ise adalet bulunmaz. Konfüçyüs adalet ile menfaat arasındaki ilişkiye dikkat çekerken "yüksek insan adaleti; alçaklar da menfaati anlar" demiştir. Bu durum liyakatin de önemli bir etken olarak ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Defterdar Sarı Mehmet Paşa (1969, s. 40), kamu görevinin ehil olmayan kişilere verilmesini, kamusal kaynakların yağmalanmasına ya da bireysel menfaatler doğrultusunda kullanılmasına müsaade etmek olarak değerlendirmiştir. Liyakat ise adalet ile gerçekleşebilen veya adaletin en güzel tezahür şekillerinden biri olan önemli bir olgudur. Dolayısıyla adalet ile hem menfaatlerinden sıyrılmış bir kamu personeli hem de liyakati gözetemeyen bir kamu yönetiminin oluşumu ve nihayetinde kamu yararının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi

sağlanabilecektir. Esasen kamu yönetiminde bireysel çıkarlar yerine toplumsal çıkarların öne çıkarılması, adaletli bir devlet yapısının da ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Zira Platon (2016, s. 170), tüm vatandaşların çıkarlarının gözetildiği bir devlet yapısının adaleti doğuracağını ifade etmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Kamu yönetimi vatandaşlara karşı eşit bir şekilde yaklaşan ve karar ve uygulamalarında nesnel olması gereken devletin çok önemli bir organıdır. Kamu yönetiminin bu tutumu kamu yararının sağlanabilmesi açısından oldukça önemlidir. Lakin uygulamada bazen adaletin ihmal edildiği ve bireysel menfaatlerin kamu yararından önce tutulduğu görülmektedir.

Ortak ihtiyaçlarını gidermek amacıyla bir araya gelen vatandaşların kamu yönetiminden en önemli beklentisi, bu ihtiyaçlarının giderilmesidir. Kamu yönetiminin kendisinden beklenen bu amacı gerçekleştirebilmek için kamu yararı doğrultusunda faaliyet göstermesi bir zorunluluktur. Bunun sağlanabilmesi için kamu yönetiminde adaletin bir değer olarak inşa edilebilmesi gerekmektedir. Çünkü kamu yararı adaleti gerekli kılan ve adalet ile anlamlı hale gelen bir olgudur.

Kamu yararının sağlanmasında adaletin gerekli kılındığı bu çalışmada birçok önemli sonuca ulaşılmıştır. Öncelikle ifade etmek gerekir ki, toplumsal çıkarlar belli şartlar altında bireysel çıkarlardan üstündür. Bireysel çıkarların kamu yararından önde tutulması kamu yönetimi açısından adaletsiz bir durum oluşturmaktadır. Dolayısıyla kamu yönetiminin kamu yararı doğrultusunda faaliyet göstermesi adaletin gereğidir.

Kamu yönetimi bireylere göre güçlü konumda bulunmaktadır. Bu durum kamu yönetiminin bazen kamusal yararı göz ardı etmesini sonuç verebilmektedir. Bunun engellenebilmesi için kamu yönetiminin sahip olduğu gücü adalet doğrultusunda kullanması gerekmektedir. Bu durum kamu yönetiminin elinde bulundurduğu gücün toplum tarafından meşru kabul edilmesinin de yoludur.

Kamu yararı kavramı olarak muğlak bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla kamu yönetiminde alınan kararlarda ve uygulamalarda bazen benzer durumlar için farklı kararların alınabildiği ve kamu yararının zarar gördüğü görülmektedir. Kamu yararının belirsizliğinden kurtulması için açık bir nitelik ihtiva eden adalet olgusunun kamu yararında bir öncü olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

Kamu yararının sağlanabilmesi için kamu yönetiminde takdir yetkisi kullanılmaktadır. Takdir yetkisinin göreceli bir nitelik arz etmesi bu yetkinin amacı doğrultusunda kullanılmasını engelleyebilmektedir. Aynı zamanda takdir yetkisi kamu personeli tarafından bazen kişisel çıkarlar amacıyla da kullanılabilir. Her iki durumda da vatandaşlar adına faaliyet göstermesi gereken kamu yönetimi, kamu yararından sapabilmektedir. Bunun engellenebilmesi için takdir yetkisinin kullanılmasında mutlaka adaletli davranılması gerekmektedir. Çünkü adalet, doğası itibarıyla yetkilerin amacı doğrultusunda kullanılmasını sağlayan temel erdemdir.

Kaynakça

- Akılloğlu, T. (1988). Kamu yararı kavramı üzerine düşünceler. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*,9(1-3), 3-15.
- Aktan, H. (2001). İstımlak. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi*,23, 364-366.
- Aristoteles, (2017). *Nikomakhos'a etik*(Çev: S. Babür). Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Aydın, A. H. (2016). *Kamu yönetimine giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Birinci, G. (2009). Kamu etiği ve insan hakları. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 123-144.
- Bozkurt, Ö., Ergun, T., ve Sezen, S. (2008). *Kamu yönetimi sözlüğü*. İçinde S. Sezen (Edt.). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Comte-Sponville, A. (2004). *Büyük erdemler risalesi* (Çev: I. Ergüden). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.
- Çakır, M. (2017). Geçmişten günümüze “sosyal adalet”. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(2), 560-572.
- Çeçen, A. (1993). *Adalet kavramı*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Çevikbaş, R. (2006). Yönetimde etik ve yozlaşma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,20(1),265-289.
- Çubukçu, İ. A. (1972). *İslam düşüncesi hakkında araştırmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa, (1969). *Nesayih'ül Viçzera V'el Ümera.Devlet adamına öğütler*(Çev: H. R. Uğural). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Demir, G. Y. (2010). Bir metafor olarak adalet. İsmail Serin (Ed.), *Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler Kitabı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını,ss. 451-459
- Dik, E. (2005). Kamu yararı anlayışında değişim baskısı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,2(4), ss. 1-18.
- Erdoğan, M. (2013). *Anayasal demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

- Farabi, (1987). *Fusulü'l-Medeni*. Siyaset Felsefesine Dair Görüşleri (Çev: H. Özcan). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Farabi, (2001). *El-Medinetü'l Fazıla*(Çev: N. Danışman). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Bilim ve Kùltür Eserleri Dizisi.
- Gazali, (1994). *El-Mustasfa*. İslam hukukunda deliller ve yorum metodolojisi 1(Çev: Y. Apaydın). Kayseri: Rey Yayıncılık.
- Göven, Y. (1999). Kamulaştırma işlemlerinde kamu yararı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,1, 247-262.
- Gözler, K. (2003). *İdare hukuku II*. Bursa, Ekin Yayınları.
- Güriz, A. (1990). Adalet kavramı. *Anayasa Yargısı Dergisi*,7, 11-20.
- Hayek, F. A. (1995). *kanun, yasama faaliyeti ve özgürlük II*(Çev: M. Erdoğan). İstanbul: İş Bankası Kùltür Yayınları.
- İbn Sina, (2016). Risale Fi 'İlmi'l-Ahlak.İbn Sina'nın "Risale Fi 'İlmi'l-Ahlak" Risalesinin Takdim, Tahkik ve Çevirisi (Çev: F. Toktaş).*Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, 4, 7-52.
- Kalabalık, H. (1999). İdare hukukunda takdir yetkisi kavramı ve benzer kurumlarla karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakùltesi Dergisi*, 1(2), 205-232.
- Keleş, R. (2000). *Kamu yararı üzerine*.Betül Çotuksöken ve Doğan Özlem (Ed.), Bedia Akarsu Armağanı, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kılıç, H. (2014). *Adalet: güç savaşında denge noktası*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kocaoğlu, M. (2014). *Robert nozick: adalet teorisi ve temel kavramları*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Koç, K. A. (2014). *Kamu yararı açasından yeni medya*. XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Mersin.
- Küçük, A. (2008). Adalet kavramı ve adalete ilişkin bazı teoriler. *Mubafazakar Düşünce Dergisi*, 15, 91-121.
- Nursi, S. (2013). *Mektubat*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Özdemir, M. (2008). Kamu yönetiminde etik. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 179-195.
- Öztürk, N. K. (1998). Kamu yöneticilerinin kararlarında etik değerler. *Amme İdaresi Dergisi*, 31(2), 81-92.
- Parlak, B. ve Doğan, K. C. (2016). *Kamu yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Platon, (2016). *Devlet*(Çev: E. Alagöz). Ankara, Panama Yayınları.
- Rawls, J. (1971). *A teory of justice*. Massachusetts: Original Edition.
- Rousseau, J. J. (2017). *Toplum sözleşmesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları.
- Saraç, O. (2002). Kamu yararı kavramı. *Maliye Dergisi*, (139), 16-26.
- Serim, B. (1994). Yasa önünde eşitlik ilkesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 27(3), 13-25.
- Sezer, Ö. (2008). Kamu hizmetlerinde müşteri(vatandaş) odaklılık: Türkiye kamu hizmeti anlayışı açasından bir değerlendirme. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 147-171.
- Tusi, N. (2016). *Ahlak-ı Nasri*(Çev: A. Gafarov ve Z. şükürov). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b59a963dfdb24.96189621,18.07.2018
- Usta, A. (2011). Kuramdan uygulamaya kamu yönetiminde etik ve ahlak, *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakùltesi Dergisi*,1(2), 39-50.
- Uyanık, H. (2013). *Ekonomik kamu yararı kavramının türk idare hukukundaki anlam ve işlevi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Yayla, Y. (2010). *İdare hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Public interest is one of the most important concepts that has been tried to establish a foundation in the historical process and that has been studied much one what the concept is. The concept of public interest, which is considered by many thinkers as the main element in the management of the state and the evaluation of the managers, is a concept discussed in many areas. However, there is no unity in terms of its definition and rather different views are suggested about the term. Therefore, public interest includes a quality that differs according to time, place, clients, and type of service. There are mainly two reasons for this. The first is that the concept of public interest is a comprehensive concept that transcends law and management. Furthermore, the concept is examined in areas such as morality, philosophy, and sociology. Another reason is that the boundaries of the concept are not clear and have a very flexible structure. Today, the concept of public interest has expanded its scope in line with human needs by constantly renewing itself and has developed in the changing world despite its diversity and uncertainty.

As a concept, public interest can be defined as a basic and general goal oriented towards the actions and processes of public administration and for the protection of the interests of some or all of society. The public interest represents the common interests of a community. Taking into consideration the common needs of citizens in all administrative transactions is a fundamental necessity of public interest. This also goes for public administration.

Public administration means that the state uses all its resources efficiently in order to provide public services in accordance with their purposes. In this sense, public administration is the means of conducting the duties of the state and operating the necessary processes and consists of the structure and activities of the state's executive power.

Exactly “what the public administration is” related to the knowledge of “what its purpose is”. The main objective of public administration is to provide the most efficient use of resources at hand by the officials in order to offer the public services expected by the citizen. In a broader sense, the aim of public administration is to protect the public order and social peace which constitutes the scope of the state's final and fundamental duties, to ensure justice, to lead the youth, to protect the society and individuals against insecurity and diseases, to regulate the interests and group conflicts by preventing, in short, providing the citizen a good life.

The public interest is an important concept that is directly influential in the fulfillment of the actions and procedures of public administration and therefore legitimately accepted by the society on behalf of the citizens. Public interest, which is a broad concept, has been one of the main objectives of states in every period of history. Because the basic reason for the state and the public administration, which are the performers of the people who come together in order to meet their common needs, is the public interest.

The success of public administration arises in the consideration of the public interest. This brings with it the obligation of the public administration to take into account the public interest in all transactions. The realization of public interest by public administration depends on the concept of justice.

Justice basically refers to granting the right to those who deserve justice. Justice is the matter of fact what is appropriate for law and equality. Justice is the realization of rights and law. Justice is to treat everyone and everything in accordance with what they deserve.

Justice is the fundamental fact that is considered as the most superior virtue in all periods of history and that makes the existence of moral virtues gain meaning, which is always at the side of the human being and provides the opportunity for people to open the doors of right, order, and happiness. Justice, which is the only power to reach the competence of the personality in the individual sense and to establish order in the social sense, is a very important value that must be provided in terms of public administration. Justice is a requirement for the successful functioning of public administration, which is the most important body of the state in providing goods and services to the society, for the legitimate acceptance of the public administration by society and for the establishment of trust of people in the public administration. This perceptible is embodied by the activities of public administration. The issue to be considered here is whether the public administration takes into account the public interest in carrying out its activities. Because the public administration, which operates on behalf of citizens, operates independently of public interest in the actions and transactions, it is a violation of both the cause of its existence and the nature of justice.

Justice is the fundamental fact that ensures the realization of public interest. Because justice is a broad concept, justice refers to the use of anything for its purpose. It is through justice that public administration, whose main purpose is the public interest, achieves its purpose. In a management where justice is not taken into consideration, it is difficult to observe the common needs of citizens and this prevents the provision of public benefits. Therefore, justice must be adopted as a fundamental value in all actions and operations of public administration.

Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Dijital Dönüşüm: Nesnelerin İnterneti Üzerine Bir İnceleme

Volkan GÖÇÖĞLU¹

Öz

Son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, internet kullanımının yaygınlaşması, bilgi çağına ve bilgi toplumu olarak nitelendirilen döneme geçiş ile birlikte kamu hizmetlerinin sunum şekli de dönüşüme uğramıştır. Birbirlerine internet aracılığıyla bağlı hale gelen insanlar, makineler, taşıtlar, eşyalar, kısaca nesnelere, nesnelerin interneti adı verilen konuyu kamu yönetimi gündemine taşımıştır. Nesnelerin internetinin bir yansıması olarak merkezi ve yerel yönetimler, kamu hizmetlerini daha etkin, etkili ve verimli sunmak adına sensörler, gelişmiş ağlar, giyilebilir teknolojiler ve GPS sistemlerini kamu hizmetlerinde kullanmaya başlamışlardır. Bu uygulamalar kamu hizmetleri sunumunda yaşanan dijital dönüşümün somut birer örneklerini teşkil etmektedirler. Bu çalışma, kamu hizmeti sunumunda gözlemlenen dijital dönüşümü kamu yönetimi disiplini temelinde, nesnelerin interneti konusu bağlamında, ilgili alan yazını ve raporlar çerçevesinde analiz etmektedir. Çalışmada, nesnelerin interneti kapsamına giren uygulamalar, çeşitli kamu hizmetleri alanları dâhilinde ele alınmakta ve uygulamaya yönelik örnekler verilmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise konu üzerine gelecekte yapılacak olan çalışmalar için bir takım öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Hizmeti Sunumu, Nesnelerin İnterneti, Dijital Dönüşüm, E-Devlet

Digital Transformation in Delivery of Public Services: An Investigation on Internet of Things

Abstract

In recent years, the development of information and communication technologies, the widespread use of the internet, the transition to the information age and the so-called information society, as well as the form of public services has been transformed. People, machines, vehicles, goods, objects in short, which became connected to each other via internet, brought the subject called internet of objects to the public administration agenda. As a reflection of the Internet of objects, central and local governments have begun to use sensors, advanced networks, wearable technologies and GPS systems in public services more effectively, effectively and efficiently. These practices are concrete examples of the digital transformation in the provision of public services. This study analyzes the digital transformation observed in the provision of public services on the basis of public administration discipline, in the context of the Internet of Things, within the relevant literature and reports. In this study, the applications within the scope of the internet of objects are handled within various public services areas and examples are given. In the conclusion part of the study, some suggestions are given for future studies on the subject.

Key Words: Public Services Delivery, Internet of Things, Digital Transformation, E-Government

Atıfta İçin / Please Cite As:

Göçöğlü, V. (2020). Kamu hizmetlerinin sunumunda dijital dönüşüm: nesnelerin interneti üzerine bir inceleme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 615-628.

Geliş Tarihi / Received Date: 12.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.06.2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Afyon Kocatepe Üniversitesi Dinar Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, volkangocoglu@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7036-2416

Giriş

Kamu hizmeti anlayışı ve sunumu kültür, ideolojiler, devletlerin yönetim biçimleri, ekonomik ve siyasi ortam gibi çeşitli unsurların etkisiyle gelişim gösterebilmektedir. Bu unsurlar, sahip oldukları iç ve dış dinamiklere göre ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir. Bunun yanında ülkelerin kamu hizmeti anlayışını ve sunumunu etkileyen, küresel çapta gelişmeler de olabilmektedir. Devletlerinin sınırlarını belirsiz hale getiren küreselleşme süreci, bilginin kullanım ve paylaşım şekillerinin değiştiği bilgi toplumu ve bilgi çağı, bunların bir yansıması olarak ortaya çıkan Web 2.0, Endüstri 4.0 gibi akıllı ve anlayışlar söz konusu küresel çaptaki gelişmelere örnek olarak gösterilebilir.

İçinde bulunulan dönem olan bilgi çağında teknolojinin gelişimi, ülkelerde internet kullanımının hızla yayılması, gelişen teknolojiye bağlı olarak işlerin daha kolay yapılabilmesi adına geliştirilen “öğrenen makineler” ve “akıllı cihazlar” hizmet sunumunda kullanılmak üzere öncelikle özel sektör daha sonra da kamu sektörünün ilgisini çekmiştir. Hizmetlerin daha etkin, etkili ve verimli sunumu için hem merkezi hem de yerel kamu yöneticileri ve kamu kurumları özellikle E-Devlet uygulamaları ile vatandaşlara dijitalleşmiş kamu hizmetleri vermeye başlamışlardır (Castro vd., 2016; Gül, 2018; Schou ve Hjelhot, 2018). Böylece kamu hizmetlerinin sunumunda bir dijital dönüşüm dönemi başlamış, E-Devlet, akıllı şehirler, nesnelerin interneti, büyük veri gibi kavramlar kamu yönetimi alan yazınında bir hayli kullanılır hale gelmiş, bunun ötesinde de bu kavramları konu alan akademik çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Bu çalışma, kamu yönetiminde hizmet sunumunun dijital dönüşümü konusunu henüz Türkçe alan yazınında genel hatları tam olarak oluşturulmamış olan “nesnelerin interneti” kavramı etrafında analiz etmektedir. Çalışma, “Kamu hizmetlerinin sunumunda dijital dönüşümün boyutları nelerdir ve yeni kamu hizmetleri sunumunda nesnelerin internetinin yeri neresidir?” araştırma sorusuna cevap aramaktadır. Bu doğrultuda, araştırma sorusuna cevap bulabilmek adına geniş Türkçe ve özellikle (konuda daha gelişmiş olan) İngilizce kamu yönetimi alan yazınında geniş bir tarama yapılmıştır. Akademik çalışmalara ek olarak daha çok özel şirketlerce oluşturulmuş olan, konu ile ilgili raporlar da irdelenmiştir. Neticede, çalışmanın ilk bölümünde kamu hizmeti ve sunumunun kavramsal çerçevesi çizilmiş, akabinde kamu hizmeti sunumunda dijital dönüşüm konusu tüm boyutlarıyla ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise nesnelerin interneti konusu genel kamu hizmeti alanları içerisinde örneklerle ele alınarak bu oluşumun kamu hizmeti sunumundaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonuç bölümünde ise yapılan tarama sonucunda gözlemlenen eksik alanlar ve konu ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik birtakım öneriler sunulmuştur.

Kamu Hizmeti ve Sunumu

Kamu kavramı, genellikle bir ülke içerisinde yaşayan insanların tümü olarak nitelendirilmekte ve “özel” kelimesinin karşıt anlamı olarak kullanılmaktadır. Kelimenin Arapçası olan “amme” sözcüğü de nadiren de olsa halen kamu kelimesinin eş anlamı olarak kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumunun (TDK) Büyük Türkçe Sözlüğünde ise kelime “halk hizmeti gören devlet organlarının tümü” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Söz konusu tanıma benzer şekilde Romalılarda, “res publica” olarak isimlendirilen ve “kamusal şey” olarak Türkçeye çevrilebilecek olan kavram, kamu hizmetlerinin sunumu için ihtiyaç duyulan binalar, mekanizmalar ve diğer tüm fiziki etmenleri tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Yıldız (2011, s. 1) kamu kavramını ise en geniş anlamıyla insan faaliyetlerinin; toplumun ve devletin müdahalesi veya düzenlemesi gereken kısmı olarak tanımlanmaktadır (Göçoğlu, 2014, s. 7).

Kamu hizmeti kavramı ise kamu kavramı gibi belirli ve genel geçer bir tanıma sahip değildir (Çal, 2009, s. 6; Şen ve Acar, 2017, s. 148; Sezer ve Vural, 2010, s. 205; Çapar vd., 2015, s. 363). Bunun nedeni kavramın ve kavramın zeminlerini oluşturduğu anlayışın zamana, ideolojilere ve mekana göre değişiklik gösterebilecek bir kavram olmasıdır (Eser vd., 2011, s. 210). Kavramın tanımsal sınırları daha çok idare hukuku sınırları içerisinde ve idare hukukçuları tarafından çizilmeye çabalanmıştır. Türkiye’de, Türk İdare Hukuku alanında en önemli isim olarak kabul edilen Onar (1992, s. 13), kamu hizmetini “devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimi altında genel, kolektif ihtiyaçları karşılamak, kamu yararını sağlamak için kamuya sunulmuş olan devamlı ve muntazam faaliyetler” şeklinde tanımlamıştır. Gözler (2003, s. 219) ise kavramı, “bir kamu tüzel kişisi veya onun denetimi altında bir özel kişi tarafından yürütülen kamu yararı amacına yönelik faaliyetler” şeklinde tanımlamıştır. Alan yazınında en çok kabul gören bu iki tanım doğrultusunda kamu hizmeti kavramının temel iki unsur etrafında şekillendiği söylenebilecektir (Şen ve Acar, 2017, s. 148). Bir hizmetin kamu hizmeti olarak nitelendirilebilmesi için öncelikle söz konusu hizmetin kamuya yönelik olması ve kamu yararını hedeflemesi gerekmektedir. Diğer yandan bu hizmetin bizzat ilgili kamu kuruluşlarınca veya kamu kuruluşlarının denetimi ve gözetiminde

olan özel kişi ya da kuruluşlarca yürütülmesi gerekmektedir. Bu iki unsur temelinde kamu hizmeti, idarenin yapmakla yükümlü olduğu bir hizmet olarak görülebilecektir (Giritli ve Akgüner, 1987, s. 27 Akt: Sezer, 2008, s. 149). Bu yönleriyle kamu hizmeti bir faaliyeti belirtmekte ise de, kavram aynı zamanda kamu kurum ve kuruluşlarının kendilerini niteler şekilde de kullanılmaktadır. Örneğin, 1982 Anayasası'nın 128. maddesinde kamu hizmeti, hizmet sunumu fiilini belirlerken, Anayasa'nın 70. maddesinde ise kamu kurum ve kuruluşlarını nitelemektedir (Yalçın, 2011, s. 24).

Kamu hizmetleri, hizmetlerin sunuluş kaynağına göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlar milli ve mahalli kamu hizmetleridir. Milli kamu hizmetleri, ülke çapında, merkezi yönetim kuruluşları ile hizmet bakımından yerinden yönetim kuruluşları bünyesinde yürütülen kamu hizmetleridir. Mahalli kamu hizmetleri ise yerel yönetimlerin kendi sınırları çerçevesinde ve mahalli halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere yürüttükleri kamu hizmetleridir. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yollarının sunduğu ulaştırma hizmeti milli bir kamu hizmeti, İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün sunduğu ulaştırma hizmeti ise mahalli bir kamu hizmeti sayılabilecektir (Karatoprak, 2010, s. 366). Kamu hizmetlerinin merkezi yönetim ya da yerel yönetimlerce verilmesi konusu, ülkeden ülkeye değışebilmektedir. Bunda, söz konusu ülkenin yönetim anlayışının merkeziyetçi olması ya da yönetimde yerel yönetimlere daha çok ağırlık vermesi durumları etki etmektedir. Devletlerin yönetim anlayışları da özellikle içinde bulunulan dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik yönelimlerine göre değışebilmektedir (Çal, 2009). Örneğin, 20. yüzyılda batıda gelişen sosyal refah devleti anlayışıyla birlikte devletlerin sosyal hizmetlerde daha etkin olması görüşü, bunun bir yansıması olarak kamu kurumlarının büyümesi, çeşitlenmesi ve sayıca artması dolayısıyla yürütülen kamu hizmetlerinin de hacim olarak büyümesi ve çeşitlenmesi, bu hizmetlerin yürütülmesinde merkezi ve yerel yönetimlerin sorumluluk paylaşımına etki etmiştir. Bunun yanında, 1980'li yıllardan sonra etkisi büyüyen liberalleşme politikaları ve devletin küçülmesi anlayışı da kamu hizmetlerinin merkezi ve yerel yönetim kuruluşlarının yanında özel sektörde yürütülmesi seçeneğini desteklemiştir (Sezer ve Vural, 2010, s. 204; Göker, 2016, s. 1740). Batıda, sosyal refah devletini benimsemiş ülkeler dahi bu etkiyle, kamu hizmetlerinin sunumunun bir kısmını özel sektör eliyle yürütmeye başlamış, sağlık hizmetleri, evde bakım hizmetleri, toplu taşıma ve sosyal güvenlik gibi önceki dönemlerde kamu sektörlerince yürütülen hizmetlerde özel unsurlar devreye sokulmuştur (Plantinga vd., 2011). Bu doğrultuda tekelli ve tekelsiz kamu hizmeti kavramları da karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkede bir kamu hizmeti kamu kuruluşları yanında özel sektör kuruluşlarınca da yürütülüyorsa buna tekelsiz kamu hizmeti adı verilmektedir. Bunun yanında bir ülkede bir kamu hizmetinin özel sektörde yürütülmesi yasaklanmış ve bu kamu hizmeti sadece kamu kuruluşlarınca yürütülüyorsa, buna tekelli kamu hizmeti adı verilmektedir (Şen ve Acar, 2017, s. 148).

Kamu hizmetinden yararlanan kişilere göre kamu hizmetleri, bireysel yararlanma sunan kamu hizmetleri ve birlikte yararlanma sağlayan kamu hizmeti olarak ikiye ayrılmaktadır. Daha farklı bir boyutta, Altaban (2014, s. 201) kamu hizmetlerini hizmetlerin tüketim biçimi ve kentteki yerine bağılı olarak iki tür içinde sınıflandırmıştır. Bunlar başlangıç yerinde (tüketicinin bulunduğu yer) sunulan "dağıtım tipi" servisler ve bitiş yerinde (servisin bulunduğu yer) sunulan "servis tipi" hizmetlerdir. Servis tipi hizmetler, az sayıda başlangıç noktasından çok sayıda hedefe yönelik olarak yürütülmektedir. İtfaiye, emniyet hizmetleri ve çöp toplama hizmetleri gibi hizmetler buna örnek olabileceklerdir. Dağıtım tipi hizmetler ise çok sayıda başlangıç noktasından az sayıda hedefe yönelik hizmetlerdir. Okullar, kütüphaneler, hastaneler ve sosyal hizmet birimlerinde yürütülen hizmetler ise bu sınıfa giren hizmetlerdir. Diğer yandan her iki biçimin de görüldüğü gezici kütüphaneler, kan toplama hizmetleri gibi hizmetler de yürütülmektedir.

Son olarak konularına göre kamu hizmetleri idari, iktisadi, sosyal ve bilimsel-teknik-kültürel kamu hizmetleri olmak üzere dört başlık altında toplanabilecektir (Demir, 2013, s. 237). İdari kamu hizmetleri yönetimin verdiği ve kamu hukuku içinde yer alan genel hizmetlerdir. Kolluk kuvvetlerinin sağladığı koruma hizmeti bu hizmet türü kapsamında yer alan koruyucu idari hizmetlerdendir. İktisadi hizmetler, hem özel hem kamu hukuku sınırlarına giren endüstriyel ve ticari nitelikteki hizmetlerdir. Sosyal devlet anlayışı doğrultusunda gelişen sosyal hizmetler, vatandaşlara hak sağlayan, sosyal sağlık güvencesi gibi hizmetlerdir. Son olarak bilimsel, teknik ve kültürel hizmetler, vatandaşların bu alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak ve gelişimini desteklemek adına yürütülen hizmetlerdir (Odyakmaz, vd., 2009). Usta ve Bilgiç'in (2016, s. 252-252) aktardığı üzere, bu hizmetlerin sunulması ve yürütülmesinde üç aktör bulunmaktadır. Bunlar düzenleyen, üreten ve tüketen aktörlerdir. Hizmeti sunacak olan belediyeler ve yerel yönetim kuruluşları gibi kuruluşlar hizmetleri doğrudan kendileri sunabilecekleri gibi bu hizmetleri özel sektör kuruluşlarına da yaptırabilirler. Böyle bir durumda, hizmet sunumunda belediyeler ya da yerel yönetim kuruluşları düzenleyen, hizmet sunumunu yüklenen özel kuruluş üretken aktör olacaktır. Hizmet

sunumundan yararlanan vatandaşlar ise tüketen aktördür. Kamu kuruluşu ve hizmeti yürütecek özel sektör kuruluşu arasında bir yetki denetim, finansman ve uygulama boyutlarında bir ilişki söz konusudur.

Kamu kuruluşlarının hizmet sunumunda farklı yöntemler vardır. Bu yöntemler, emanet, ihale/sözleşme, imtiyaz, yap-işlet devret, şirketleşme ve yönetimler arası ilişkiler/işbirliğidir. Emanet usulünde hizmet, araya herhangi bir başka kamu kurumu ya da özel sektör kuruluşu girmeksizin, belirli kurallar çerçevesinde direkt olarak kamu kuruluşunca sunulmaktadır. İhale/Sözleşme yönteminde kamu kuruluşu, sunulacak hizmeti bir sözleşme ile özel sektör kuruluşuna devretmektedir ve hizmet özel sektör kuruluşunca sunulmaktadır. Bazen söz konusu hizmet sadece tek bir özel kuruluşa verilerek tekel şeklinde sunulabilir. Bu yöntem imtiyaz yöntemi olarak adlandırılmaktadır. Yap-İşlet-Devret yöntemi ise son yıllarda yaygınlaşan bir yöntemdir. Bu yöntemde, kamuya ait taşınmazlar üstünde özel firmaların kamu hizmetini bir anlaşma karşılığında, belirlenen süre boyunca sunması söz konusudur. Belirlenen süre bittiğinde işletmenin tüm varlıkları kamu kuruluşuna geri devredilmektedir. Bir diğer yöntem ise belediye şirketleridir. Belediyeler çeşitli kamu hizmetlerini sunmak üzere şirketler kurabilmektedir. Bu yöntem Yeni Kamu İşletmeciliği anlayışının (Ömürgönülşen, 2003) yerel yönetimlere yönetsel bir yansıması olarak ele alınabilecektir. Son olarak Yönetimler Arası İşbirliği yöntemi, büyük ölçüde teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren kamu hizmetlerinin sunulmasında hizmetinin doğrudan kamu kuruluşunun kendisi tarafından değil, başka yönetimlerle ortak bir şekilde sunulmasını ifade etmektedir. Belediyeler bu konularda işbirlikleri yapabilmektedir. Söz konusu işbirliği aynı ülke içerisinde bulunan belediyeler arasında gerçekleşebileceği gibi farklı ülkelerde bulunan belediyeler arasında da yapılabilmektedir. İşbirliklerinin aynı ülke içerisindeki belediyeler tarafından uygulanması durumunda ulusal, farklı ülkelerde bulunan belediyeler tarafından uygulanması durumunda ise uluslararası işbirliği söz konusu olacaktır (Öktem, vd., 2016, s. 51). Kamu hizmetlerinin sunumunda burada bahsedilen aktörlerden ayrı olarak gönüllü katılım esasına dayanan ve "Yerel yönetim hizmetlerine gönüllü katılım" yöntemi olarak isimlendirilen bir yöntem de bulunmaktadır. Bu yöntemde sivil toplum kuruluşları (vakıflar, dernekler gibi) ve gönüllü kuruluşların kamu hizmetlerine yönelik katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Böylelikle gönüllülük ilkesi kapsamında vatandaşlar bireysel olarak kamu hizmeti sunumunda yer alabilmektedirler (Eryılmaz, 2015, s. 217).

Kamu Hizmeti Sunumunda Dönüşüm ve Dijitalleşme

İçinde bulunulan dönemde ülkeler hızla bir dijital dönüşüme uğramaktadır. Bireyler, kurumlar, iş alanları ve dahi nesnelere, dijitalleşme yolunda hızla ilerlemektedir. Bu dijital dönüşümle birlikte bireylerin günlük yaşamları, çalışma biçimleri, alışkanlıkları ve değer yargıları değişime uğramaya başlamış ve günlük yaşamın neredeyse her alanında köklü değişiklikler meydana gelmiştir (ATDE, 2016). Her ne kadar ilk olarak 2015 yılında gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumunda gündeme gelse de aslında ilk olarak 2011 yılında Almanya Hannover Fuarında kullanılan Endüstri 4.0 terimi bu köklü değişimlerin açıklanmasında kullanılan ana başlıklardan birisi olmuştur. Dünya ekonomik forumunun kurucusu olan ve Endüstri 4.0 üzerine çalışmalar yapan K. Schwab, bu devrimi üç temel bileşen etrafında karakterize etmiştir. Bu bileşenler çok daha yaygın ve mobil bir internet, ucuzlayan, daha küçük ama daha güçlü algılayıcılar (sensörler) ve yapay zekâ ile makine öğrenmesidir. Schwab'a göre ülkeler için ilerlemenin başlıca ölçütü, inovasyonu kucaklama derecesi olacaktır (Schwab, 2017, s. 17'den akt. Atınışık, 2017, s. 1940). Dijitalleşmeyi bir ihtiyaç olarak gören ve onu olumlayan bir başka görüş olarak, Türkiye'nin en dijital şirketlerini belirleyen ve değerlendiren bir çalışma olan Accenture Dijitalleşme Endeksi'nin (ATDE, 2015) verilerine göre, ülkedeki özel şirketlerin büyük bir bölümü dijitalleşmenin önemini kabul etmektedir. Davidsson ve arkadaşları (2016), söz konusu dijitalleşme sürecinin dört ayrı dalga şeklinde yayıldığını vurgulamışlardır. Birinci dalga 80'li yıllarda bilgisayarların topluma tanıtılması ile başlamıştır. İkinci dalga, 90'lı yıllarda bu bilgisayarların ve internetin kullanımının yayılması ile birlikte bilgiye erişimin de daha kolay bir hale gelmesini temsil etmektedir. Üçüncü dalga ise mobil internetin ortaya çıkarak internete bağlanmanın mekândan bağımsız bir hale gelmesi ile ortaya çıkmıştır. Son olarak dördüncü dalga, internet kullanımının yalnızca insanlar tarafından değil, araçlar, uygulamalar ve nesnelere tarafından da gerçekleştirilmeye başlamasını temsil etmektedir. Alan yazınında "nesnelere interneti" olarak sıkça yer almaya başlayan terim de gelinen bu dönemin yansımalarından birisidir. İnsanların, sistemlerin, makinelerin ve diğer nesnelere internet ve ağlar aracılığıyla her zaman ve her yerde bağlı olabilmelerini ifade eden bu kavram, çalışmanın bir sonraki bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

Yukarıda ele alınan süreçler sonucunda gelişen bilgi, internet ve iletişim teknolojileri günlük yaşamın birçok alanına etkilerde bulunmuştur. İnsanlar birbirleriyle çok kolay ve çeşitli şekillerde iletişim sağlamaya başlamış (anlık mesajlaşmalar, görüntülü aramalar, hologramlı görüşmeler, video konferanslar), özel şirketler internet üzerinden ticarete yönelmiş, insanların alışveriş alışkanlıkları e-alışverişe yönelmiş,

alternatif bir medya olan sosyal medya yaygınlaşmıştır. Kamu yönetimi de bu süreçten etkilenmiş, vatandaşlar ve kamu kurumları arasındaki etkileşim artmış, kamu kurumları bir takım kamu hizmetlerini internet ve internet tabanlı çeşitli aplikasyonlar üzerinden vermeye başlamıştır. Bu gelişmeler öncelikli olarak kamu kurumları ile vatandaş arasındaki iletişimin internet, mobil cihazlar ve sosyal medya ile gelişmesi ve kamu kurumlarının kamuyu bilgilendirme kanallarını internet ortamına taşıması şeklinde gözlemlenmiştir. Bunun ötesinde ise kamu kurumları internet üzerinden hizmet vermeye başlamıştır. Kütüphaneler vatandaşlara internet üzerinden kaynak taramaları, dnc alınacak kitaplar için rezerve yapma imknı gibi çeşitli hizmetler sunmaya başlamışlardır. nceki yıllarda kamu kurumlarına gidilerek alınan hizmetlerden olan adli sicil kaydı alma, mezuniyet belgesi alma, nüfus rneği alma, vergi ödeme gibi birçok hizmet, artık vatandaşlar için evde bilgisayar başında alınabilir hizmetler haline gelmiştir. Merkezi yönetim ve yerel yönetimlerde sosyal medya ve çeşitli platformlarda siyasal katılımı geliştirmek üzere uygulamalar geliştirilmektedir. Kamu kurumları, vatandaşlar ve nesnelere ait sınırsız bilginin işlenebilir ve çeşitli amaçlarla kullanılabilir hale getirildiği büyük veri kamu yöneticileri ve kamu politikacıları için daha iyi politikalar üretmede arac olmaya başlamıştır (Gül, 2018, s. 13).

Kamu yönetimi alan yazınında, kamu hizmetlerinin sunumunda gerçekleşen dijital dönüşümün en somut hali olarak e-devlet uygulamaları gösterilmektedir. Alan yazınında e-devleti “bir kurtarıcı” ya da kamu yönetiminin mevcut tüm sorunlarının czm için “sihirli bir değnek” olarak gören ya da kavramı sınırlı ve yüzeysel olarak tanımlayan araştırmacılara rastlamak mümkündür (Mecek, 2017, s. 1818). İnsan tasarımı ve geliştirmesi ile var olan e-devletin etki ve imkn sınırlarını da temelde insan belirlediği için, e-devlet sihirli bir değnek ya da kurtarıcıdan ziyade, kamu hizmet sunumunun kalitesinin cok boyutlu olarak artması için geliştirmeye cok açık bir arac olarak görülebilecektir. Zira e-devlet uygulamaları kamu hizmetlerine ilişkin bilgilerin kamu kuruluşlarında, internet siteleri ve çeşitli dijital platformlardan açık erişim esasına dayalı olarak vatandaşlarla paylaşılması şeklinde ortaya cıkmıştır. Erişime Açık Kamusal Bilgi (Open Government Data) olarak isimlendirilen bu uygulama ile birlikte kamuya ilişkin bilgiler kamu kurumları tarafından erişilebilir, makineler tarafından okunabilir, insanlar tarafından anlaşılabilir ve diğer taraflarca kamu hizmetlerine uygun doğrultuda revize edilerek dağıtılabilir hale gelmiştir (Mergel vd., 2018; Roy, 2017, s. 539). Söz konusu hizmetler merkezi yönetimlerin yanında yerel yönetimler tarafından da kullanılmaya başlanmıştır (Schou ve Hjelhot, 2018). Bu doğrultuda e-devlet için uygun tanımın, teknoloji, gelişme ve kamu hizmetlerinin iyileştirmesi unsurlarını bir araya getirecek bir tanım olacağı dşnlmektedir. Öyleyse e-devlet, gelişen bilgi teknolojilerinin sunduğu tüm imkanları kullanarak, devletin vermesi gereken kamu hizmetlerinin daha hızlı, etkili ve verimli sunması ve aynı zamanda vatandaşın da devlete karşı olan yükümlülüklerini ve kamusal işlemlerini daha kolay ve hızlı bir şekilde, kesintisiz ve güvenli bir şekilde yerine getirebilmesi projesidir (zer ve Otyzbay, 2018; Tunç vd., 2017). E-devletin üzerinde mutabık kalınan güncel amaçları, vatandaşların kamu hizmetlerine daha kısa zamanda, daha kolay ulaşması, işlem maliyetlerini düşürmek, bürokratik süreç ve külfetleri azaltmak şeklinde sıralanabilir (Negiz ve Saraçbaşı, 2012, s. 51; nal ve Kiraz, 2016, s. 440). Söz konusu amaçların “güncel” şeklinde vurgulanmasının nedeni kamu yönetiminde yaşanan dijital dönüşüm sürecinde kamu hizmetleri ve sunumlarına dair yeni ihtiyaçların (Lindgren ve Veenstra, 2018) ortaya cıkabilecek olmasıdır.

E-devlete ilişkin calışmalar son yıllarda yükselen bir ivme kazansa da bu calışmaların temellerinin 1990’lı yılların sonlarında atılmaya başlandığını söylemek yanlış olmayacaktır (Kaya ve Mursl, 2017). Avrupa’da Avrupa Komisyonu, Türkiye’de ise devlet planlama teşkilatının e-devlet calışmaları, “elektronik devlet başlığı ile sunulmuştur. İçinde bulunulan dönemde e-devletin geldiği noktayı geçmişten yola cıkarak değerlendirmek ve bu temelde geleceğe dair projeksiyonlarda bulunmak, isabetli öngörüler sağlamak adına doğru bir yol olabilecektir. Bu doğrultuda İnce’nin (2001) Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) bünyesinde yayımlanan calışması, e-devleti geçmişte araştırmak adına önemli fikirler vermektedir. Yazar, e-devletin bir alt sistemi olarak ele aldığı “kamu bilgi otoyolu” sisteminin c tür hizmet sağlayacağını ve bu hizmetlerin bilgi verme hizmetleri (tek yönlü), iletişim hizmetleri (cift yönlü) ve on-line işlem hizmetleri (tek ya da cift yönlü) olacağını vurgulamıştır. Calışmada ayrıca Avrupa Komisyonunun e-devlette yer alacak olan elektronik kamu hizmetleri kullanım alanlarını belirlediği tabloya yer vermiştir. Söz konusu tablo şu şekildedir:

Tablo 1. Elektronik Kamu Hizmetleri Kullanım Alanları

	<i>Bilgi Verme Hizmetleri</i>	<i>İletişim Hizmetleri</i>	<i>On-line İşlem Hizmetleri</i>
Günlük Yaşam	*İş hayatı, *Konut, *Eğitim, *Sağlık, *Kültür, *Ulaşım, *Çevre vs. hakkında bilgiler	*Günlük yaşama ilişkin konularda danışmanlık *İş ya da konut ilanları *Elektronik posta iletişimi	*Bilet rezervasyonu *Çeşitli programlara kayıtlar
Uzaktan Yönetim	*Kamu hizmetleri rehberi *İdari süreçler için kılavuz *Kamu kayıtları ve veri tabanları	*Kamu görevlileri ile elektronik posta iletişimi	*Formların elektronik ortamda doldurulması
Politik Katılım	*Yasal düzenlemeler *Meclis kayıtları *Siyasi programlar *Görüş belgeleri *Karar alma sürecinde hazırlanan belgeler	*Siyasi konulara ilişkin tartışmalar *Politikacılarla elektronik posta iletişimi	*Referandum *Seçimler *Anketler

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 1998

Tablo 1’de görüldüğü üzere e-devletin, bu dönemde geldiği noktanın temellerinin büyük bir kısmı henüz 1990’ların sonunda karakterize edilmiştir. Günlük yaşamdaki kamu hizmetlerine ilişkin öngörülerin tamamı gerçekleşmiş ve bunlara ek olarak, on-line alışveriş, ödeme, eş zamanlı teknik destek, sağlık randevusu alma vb. gelişmiş hizmetler sunulmaktadır. Uzaktan yönetimde, kamu görevlileri ile iletişim sadece elektronik postalarla sınırlı kalmamış e-devlet platformları, sosyal medya, video konferanslar vb. uygulamalarla hizmetler geliştirilmiştir. Kamu hizmetlerine ilişkin formların elektronik ortamda doldurulmasından öte, vatandaşlara ilişkin devlet bilgi tabanında yer alan bilgilerin elektronik formlarla vatandaşa sunulması, yeni resmi belgeler oluşturulması, cep telefonları üzerinden birçok kamu hizmetinden faydalanabilmesi (Yıldız, 2006) gibi hizmetlere geçiş yapılmıştır. Politik katılımı, çalışmada “uç nokta” olarak vurgulanan seçimlerin, referandumların ve anketlerin elektronik ortamda yapılması uygulamaları günümüzde kullanılmaya başlanmış uygulamalardır (Akın, 2006; EP, 2016). Öngörüler düşünüldüğünde, e-devletin çalışma ve raporda tahmin edilenden daha hızlı bir gelişme gösterdiği kanısına varılabilmektedir. Kamu hizmetlerinin dijitalleşmesine yönelik geçmişteki beklentilerin gözlemlendikten sonra, bu hizmetlerin gelişimini ve geleceğe dair bugünkü projeksiyonlarını ele almak, süreci daha iyi anlayabilmek adına isabetli olacaktır.

Bertot ve arkadaşları (2016), dijitalleşen, inovatif kamu hizmetlerinin şeffaf, katılımcı, ileriye yönelik, kişiselleşmiş, işbirlikçi ve şartlara duyarlı olma ilkeleri doğrultusunda gelişmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Kamu hizmetlerinin dijitalleşme sürecini inceleyen yazarlar, dijital devletin kamu hizmetlerinin bu süreçte geçirdikleri evreleri Tablo 2’de gösterilen şekilde özetlemişlerdir.

Tablo 2. *Dijital Devletin Evreleri*

<i>Evreler</i>	<i>Uygulama Bağlamı</i>
Dijitalleşme	Teknolojinin Kamu Sektörüne Girişi
Dönüşüm	Teknoloji Etkisinde İdari Yapılanma
Bütünleşme	Teknoloji Etkisinde Kamusal Aktörler
Bir Bağlam İçine Girme	Teknoloji Etkisinde Sektörler ve Toplular

Kaynak: Bertot vd., 2016’dan uyarlanmıştır

Eggers ve Macmillan (2015), Kamu 2020: Kamunun Geleceğine Yolculuk başlıklı raporda (Deloitte) dijital devrimin dört temel teknolojinin kesişim alanından meydana geldiğinin altını çizmişlerdir. Bu teknolojiler sosyal, mobil, analitik ve bulut teknolojileridir. Bu teknolojiler sayesinde bireyler ve kamu kuruluşları gelişmiş analitik yöntemler ve duygu analizleri kullanarak kitlelerin gücünü kullanmaya başlamış ve sosyal ağlar günlük yaşamın her alanına girmişlerdir. Giyilebilir teknolojiler ve mobil cihazların kullanımı yaygınlaşmış ve bu ürünler insanları ve nesnelere her an bağlantılı bir hale getirmiştir. Rapora göre, dijitalleşme ile birlikte kamu hizmeti anlayışında yedi köklü değişiklik gerçekleşmiştir. Bu değişiklikleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Eggers ve Macmillan, 2015):

• *Çözüm sağlayıcı kamu kuruluşları yerine imkân sağlayan kamu kuruluşları:* Buna göre en başarılı kamu kuruluşları, kamusal problemlere karşı çözümleri kendileri aramak yerine, çözüme yönelik aktörleri bir araya getirerek, toplumsal çözümler üretmeye yönelik adımlar atmaktadırlar. Bu doğrultuda kamu kurumları özel sektör şirketleri arasında çözüme yönelik rekabet sağlayabileceği gibi kamu-özel işbirliklerine de başvurabilmektedir.

• *Kişiyeye özel hizmet sunumu:* Gelişen mobil teknolojiler sayesinde sunulan kamu hizmetleri de kişiselleşmektedir. İhtiyaçları farklılaşan yerel yönetimlerde, hedef kitleye yönelik farklılaşmış dijital uygulamalarla hizmet sunulabilecektir. Örneğin, avcılık faaliyetlerinin yoğun olduğu bir ilçede, kamu kurumunca avcılık belgesi doğrulama mobil uygulaması geliştirilmesi gibi.

• *Dağıtık yönetim:* Dijitalleşmenin gelişmesine bağlı kamu yöneticilerinin vatandaşlarla daha kolay sorumluluk paylaşabilmesini ifade etmektedir. Örneğin, Hawaii'nin tsunami felaketine karşı uyarı uygulamasında, gönüllülük esasına dayalı olarak, vatandaşlar uyarı sirenleri satın alarak kendi aralarında koordineli bir şekilde felakete karşı siren nöbeti tutabilmektedirler.

• *Veri konusunda akıllıca davranan kamu kuruluşu:* Dijitalleşme ile birlikte gelişen veri analizi ve sunum sistemleri sayesinde analitik verilerden yararlanılarak daha etkili ve verimli kararlar alınabilmektedir.

• *Kamu kuruluşlarının finansmanına yönelik alternatif modeller:* Gelişen teknoloji ile birlikte kamu kuruluşları, vatandaşların belirli bir ücret karşılığında faydalandığı hizmetlerin fiyatlandırmasında daha hassas modellere geçebileceklerdir. Çeşitli hizmetler için dinamik fiyatlandırma seçenekleri söz konusu olabilecektir.

• *Kamuda ihtiyaca göre hizmet modeli:* Teknolojinin insan kaynaklarında da kullanılması ile birlikte kamu kurumlarında ihtiyaca göre projeler arası geçiş esasına dayanan insan kaynağı yönetimine geçiş yapılabilecektir.

• *Ulusal refahın yeni zemini:* Gelişen teknoloji ve dijitalleşme sonucunda ulaşılabilecek yeni veri toplama ve değerlendirme yöntemleri ile birlikte kişisel güvenlik, ekosistemlerin sürdürülebilirliği, sağlık ve afiyet, barınma, sıhhi sistemler, katılım ve kişisel özgürlük yeni ölçütlerin eklenmesiyle daha bütüncül bir ulusal refah zemini sağlanabilecektir.

Raporda (Eggers ve Macmillian, 2015) ayrıca çeşitli kamu hizmetlerinin geleceğine dair spesifik projeksiyonlarda bulunmaktadır. 2020 yılında kamu hizmetleri sunumundaki dijitalleşmeye bağlı değişimler olacaktır. Eğitimde Sanal öğrenim, sayısallaştırma ve artırılmış gerçeklik ile birlikte geleneksel sınıf yapısı değişime uğrayacaktır. İnteraktif ve dinamik bir eğitim anlayışıyla proje bazlı eğitimler teşvik edilecektir. Enerji sektöründe akıllı aygıtlar ve sensörlerle birlikte enerjiyi daha tasarruflu, verimli ve etkili kullanmanın yolları açılacak, verilere dayalı daha iyi bir yönetim sağlanacaktır. Sağlık alanında, mobil uygulamalar, giyilebilir ve yutulabilir teknolojilerle birlikte hastalara dair daha iyi bir veri akışı sağlanacak ve daha iyi bir hizmet sunumu yapılacaktır. Söz konusu veri akışı sosyal hizmet alanında da kullanılarak bireylerin ihtiyaçlarına yönelik bireysel hizmet sunumları gelişecektir. İnsansız hava araçları, suçlu analiz uygulamaları, mobil-sanal kelepçe uygulamaları gibi uygulamaların gelişmesi ile birlikte hukuk alanında dijital dönüşüm devam edecektir. Ulaşım alanında ise dijital sinyallere dayalı toplu ulaşım sistemleri, sürücüsüz otomobiller, self-servis havaalanları, mobil cihaz destekli ulaşım sistemleri gelişmeye devam edecektir. Web 2.0 araçlarının sağladığı imkanlar ile (Göçoğlu, 2014, s. 33) vatandaşların kamu politikalarına e-katılımı daha fazla sağlanacak ve böylelikle kamu yönetiminin şeffaflığı artırılabilir (Erkul, 2009, s. 3; Xiangxuan, 2017). Diğer yandan kamu hizmetlerinin sunumunda yaşanan tüm bu dijital dönüşüm ve gelişmeler ile birlikte yaygınlaşan internet ve ağ kullanımları, bunları kullanacak olan vatandaşların ve kamu görevlilerinin söz konusu donanım ve yazılımları kullanabilme yeteneklerini (Barth ve Veith, 2011) vatandaşların bireysel ve kamu kuruluşlarının da kurumsal bilgi güvenlikleri konularını önemli bir hale getirmektedir (WhitePaper, 2017, s. 6; Chunquan ve Shunbing, 2012). Bu durum, dijitalleşen kamu hizmetlerinde uygulama eğitimleri, siber güvenliğin sağlanması gibi farklı konularının diğer akademik çalışmalarının odağı haline getirmektedir.

Kamu yönetiminde dijitalleşme ile yaşanan bu dönüşümler ve öne çıkan konuların Türkiye'de tartışıldığı en geniş platform KAYFOR 8 ve KAYFOR 15 (Kamu Yönetimi Forumu) olmuştur. Kamu Yönetimi ve Teknoloji ana temasıyla gerçekleştirilen 8. KAYFOR'da teknolojinin kamu yönetimine etkileri ve yansımaları çoğunlukla olumlu bir bakış açısıyla ele alınmış, ortaya çıkan ya da çıkabilecek negatif dışsallıklar görece sınırlı olarak ele alınmıştır (Altınışık, 2017, s. 1938). Dijital Çağda Kamu Yönetimi ve Politikaları ana teması etrafında gerçekleştirilen 15. KAYFOR'da ise kamu yönetiminde dijitalleşmeye ve

dijitalleşmenin boyutlarına karşı daha eleştirel bir bakış açısı geliştirilmiştir. Bu bölümde ve ilgili alan yazınında genel olarak kamu yönetiminde dijital dönüşümün sağladığı faydalarının ve sağladığı kolaylıkların ön planda tutulmasına karşın, bu dönüşümün ortaya çıkardığı negatif dışsallıklarında odak olarak alındığı “antitez” niteliğinde yapılacak çalışmalar da, çalışma alanının gelişimine katkıda bulunmaları açısından önem arz etmektedir.

Nesnelerin İnterneti ve Kamu Hizmetleri Sunumunda Kullanılması

Son dönemlerde kamu yönetimi alan yazınında sıkça geçen bir kavram olan nesnelerin interneti (İngilizce, Internet of Things; kısaca, IoT), milyonlarca insan ve nesnenin internet ağıyla birbirine bağlı olduğu, düzenli olarak bilginin üretildiği, analiz edildiği ve çeşitli amaçlarla kullanılmak üzere paylaşıldığı bir dünyayı ifade etmektedir. Bu dünyada birbirine bağlı olan şeyler sadece bilgisayarlar değil, makineler, taşıtlar, akıllı telefonlar, ev aksesuarları, giyilebilir teknolojiler, oyuncaklar, kameralar, sağlık ekipmanları, hayvanlar, insanlar, binalar ve hatta şehirlerdir (Patel ve Patel, 2016, s. 6122). Birbirlerine bağlı olan söz konusu unsurlar genellikle son teknoloji donanım ve yazılımlarla geliştirilmiştir. Algılayıcı çeşitli sensörler yardımıyla nesneler birbirlerinden haberdar haldedir ve çeşitli programlamalar sonucunda belirli amaçlar doğrultusunda birbirleriyle etkileşim içindedirler (Gunashekar vd., 2016; Bhoomika vd., 2016). Söz konusu etkileşimli sistemler ilk olarak Küresel Konumlanma Sistemi (İngilizce, Global Positioning System; kısaca, GPS) teknolojisi ile gelişmeye başlamıştır. Bu teknoloji ile cihazlar ve taşıtlar bilgisayarlar ve mobil telefonlar ile takip edilebilir hale gelmiştir (Ramamurthy ve Jain, 2017, s. 3). Nesnelerin internetinde yaşanan gelişmeler ve bu teknolojiye uyum sağlayacak şekilde yön alan yeni ürünler hem özel sektör hem de kamu sektörünün ilgisini çekmiştir. Özel şirketler yönetim süreçlerinde, üretim biçimlerinde ve ürünlerinde nesnelerin internetini odak almaya başlamış, kamu yönetimi ise sokak aydınlatmaları, otoparklar ve trafik yönetim sistemlerinden su yönetimi, enerji yönetimi, çevre denetimi sistemlerini kadar birçok sistemi akıllı ve nesnelerin internetine uygun olarak bağlantılı bir hale getirme çabasına girmişlerdir (Huawei, 2018, s. 2).

Nesnelerin internetini anlamak için onu meydana getiren teknolojileri ele almakta yarar vardır. Zheng ve arkadaşları (2011), nesnelerin internetini oluşturan anahtar teknolojileri mimari modeller, ağ ve iletişim, arama ve keşfetme motorları, gizlilik ve güvenlik, uygulama ve endüstriyel dağıtım, yönetim ve sosyo-ekonomik ekosistem teknolojileri olarak sıralamışlardır. Mimari modeller nesnelerin internetinin ana sütunlarını oluşturmaktadır. Sistemin teknik altyapısına odaklanan yatay, uygulama ve yayılmasına odaklanan dikey boyutları vardır. Ağ ve iletişim teknolojileri nesnelerin birbirine bağlanması uygulamalarına odaklanmaktadır. Arama ve keşfetme motorları, nesnelerin birbirlerini bulması, tanınması ve iletişime geçmesi fonksiyonlarını geliştirmektedir. Gizlilik ve güvenlik teknolojileri, birbirleri ile bağlantıda olan nesneler arası bilgi üretimi, paylaşımı ve depolamasının güvenliğini mercek altına almaktadır. Uygulama ve endüstriyel dağıtım, bu teknolojinin uygulanacağı ve kullanılacağı alan ve sektörler üzerine odaklanırken, son olarak yönetim ve sosyo-ekonomik ekosistem teknolojileri ise sistemin yönetim, finansman, hukuki düzenlemeler gibi sosyal boyutları üzerine odaklanmaktadır. Burada, nesnelerin internetinin kamu hizmetlerine yayılmasının hangi temellere dayandığını görmek için sistemin ana sütunlarını oluşturan mimari modellere odaklanmak gerekmektedir. Yazarların çalışmalarında yer verdikleri şema bu modelleri iyi bir şekilde tasvir etmektedir. Söz konusu şema tablo, aşağıda, Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Nesnelerin İnterneti Mimari Modelleri

Uygulama Katmanı	Akıllı Trafik, Gıda İzlenebilirliği	Çevre Üretimi, Sektörü İzleme	Servis Alt Katmanı
	Akıllı Süreç, Servis Destek Platformu	Bulut Teknolojisi, Ara Katman Teknolojisi	Destek Alt Katmanı
Ağ Katmanı	2.5G-3G-4G, İnternet	W-Lan, GPS	IP
Algılama Katmanı	WSN, Ad-hoc sistemleri	Koordinasyon Onarıcı Teknoloji, Ara Katman Teknoloji	İşbirliği
	Sensör, RFID, URB sistemleri	NFC, WiFi, Camera	Bilgi Edinme

Kaynak: Zheng vd., 2011, s. 142’den uyarlanmıştır

Tablo 3'te yer alan Őemanın ilk katmanında nesnelerin internetinin etkide bulunduğu alanlardan ikisi örnek verilmiş ve uygulamaların servis ve destek altyapısında yer alan bulut teknolojisi ve değişebilir olan ara katman teknolojinin altı çizilmiştir. Bu katmanda yer alan, nesnelerin interneti ile birlikte akıllı hale gelmiş olan trafik, gıda izleme uygulama örnekleri, akıllı Şehirler, akıllı enerji üretimi ve dağıtımı, akıllı ulaşım, akıllı binalar, akıllı sağlık hizmetleri, akıllı lojistik ve akıllı katılım gibi sistemlerle çoğaltılabilecektir (Vermesan ve Friess, 2014). İkinci olarak ağ katmanı, nesnelere arasında kurulan iletişimi sağlayan ağı oluşturarak internet bağlantı ve ağ tiplerini içermektedir. Son katman ise nesnelerin birbirlerini ve kendilerine kullanıcılar tarafından çeşitli amaçlar doğrultusunda verilen komutları tanımlarını sağlayan sensör, RFID, URB,WiFi,kamera gibi sistemleri içermektedir. Tüm bu katmanlar, donanım ve sistemler, nesnelerin internetinin oluşumunu, altyapısını ve uygulamasını özetlemektedir.

Nesnelerin interneti, kamu yönetiminde dijital dönüşümü gerçekleştiren aktörlerden biridir. Sahip olduğu teknolojik imkanlarla yönetimlere daha etkin, etkili ve verimli kamu hizmeti sunma avantajı sağlamaktadır (Castro vd., 2016). Teknoloji devlerinden birisi olan Alcatel, yayınladığı raporda, nesnelerin internetinin kamu hizmetlerinin sunumunda, beş boyutta çeşitli avantajlar sağlayacağını belirtmiştir (Alcatel, 2018). Raporda belirtilenlere göre, ilk olarak vatandaşlar ve kamu kurumları arasında daha iyi bir iletişim sağlayarak kamu kurumlarının daha kaliteli, güvenli ve sürdürülebilir hizmetler sunmasını sağlayacaktır. Yerel yönetimler, kentlerdeki bilgi akışı ve kent işleyişini sensörler ve monitörleme sistemleriyle sürekli olarak kontrol altında tutarak, toplu taşıma araçlarını, yolların durumunu izleyerek vatandaşlara güvenli bir kent hayatı hizmeti verebilecektir. Akıllı Şehirler ile birlikte enerji yönetimi, daha iyi bir arz-talep analizi ile tasarrufa yönelik olarak gerçekleştirilebilecektir. Gelişmiş ve proaktif izleme sistemleri ile birlikte hizmet sunumları daha hızlı ve işlem maliyetinden tasarruf edilmiş Şekilde verilebilecektir. Son olarak, bu sistemler sayesinde kentlerdeki acil durumlar ve kriz durumlarına daha ani müdahale edilebilecektir. Amerikan Ulusal İletişim ve Bilgi Yönetimi Kurumu'nun (İngilizce, National Telecommunications and Information Administration; kısaca NITA) raporunda ise nesnelerin interneti ile dönüşebilecek bazı spesifik kamu hizmeti iyileştirmelerine yer verilmiştir. Bunlar, sensörler ve WiFi desteği sayesinde dolan çöp kutularının anlık tespiti ile atık yönetiminin verimlilişmesi, elektrik ve su dağıtım kanallarındaki sızıntıların sensörler ile tespit edilmesi suretiyle tasarruf sağlanması, GPS ile yönlendirilen itfaiye ve ambulans hizmetleriyle kamu hizmetleri sunumunda zaman tasarrufu sağlanması gibi hizmet iyileştirmeleridir. Takagi ve Mima (2016), sensör teknolojileri üzerine odaklanarak bu teknolojilerin kamu politikası üretim sürecinde yer alan probleme ilişkin bilgi toplama, değerlendirme, uygulama ve politikanın geliştirilmesi aşamalarında etkin olarak kullanılabilceğinin altını çizmişlerdir. Araçlara sensörler takılarak otomobil kullanım sıklığına göre kişilere özel motorlu taşıtlar vergisi hesaplanması ve tahsil edilmesi buna bir örnek olarak verilebilecektir. Daha genel ve önemli bir örnek olarak, nesnelerin internetinde anahtar teknolojilerden birisi olan sensör teknoloji sayesinde doğal çevre daha düzenli bir Şekilde kontrol altında tutulabilecek, çevre kirliliği ve iklim değişikliği ile daha etkin bir mücadele yürütülebilecektir (Govloop, 2016). Maissin ve arkadaşlarının (2015) nesnelerin internetinin kamu hizmetlerini nasıl etkileyeceğini ele aldıkları çalışmada da çeşitli kamu hizmeti alanlarına dair gerçekleşmeye başlamış ve beklenen dönüşümlerin altı çizilmiştir. Yazarlara göre bu teknoloji ile birlikte aşağda, tablo 4'de yer alan kamusal hizmetlerde yanlarında verilen örnekler doğrultusunda dönüşümler yaşanacaktır.

Tablo 4. Çeşitli Kamu Hizmetleri Alanları ve Nesnelerin İnterneti

<i>Kategori</i>	<i>Alt Kategori</i>	<i>Örnek</i>
<i>Ulaşım</i>	Toplu Ulaşım	-GPS teknolojisi sayesinde toplu taşıma yapan taşıtlar eş zamanlı olarak izlenecek ve bekleme süreleri net belirlenebilecektir.
	Trafik	-Ulaşım kartı kullanımları anlık ve lokasyon bazında izlenerek lokasyonlardaki yolcu yoğunluğu belirlenebilecektir.
	Kamusal Bisikletler	-Sensör teknolojisi ile daha iyi bir trafik yönetim sistemi gelecektir. -GPS teknolojisiyle kamu bisikletlerine hangi lokasyonlarda daha çok ihtiyaç duyulduğu belirlenebilecektir.
<i>Ekonomi</i>	Turizm	-İzleme teknolojileri ile birlikte turistlere gittikleri yerler hakkında daha kapsamlı bilgi verilebilecektir.
	Endüstri	-Endüstride, akıllı binalar hizmete sunulacaktır.
<i>Sağlık</i>	Vatandaşa Yardım	-Acil durum butonu ile her vatandaş acil yardım çağrısında bulunabilecektir.
	Otomatik İlaç Hizmeti	-Kalp ve şeker hastalarında otomatik ölçüm yapan sensörler, doktorlara bilgi yollayacak ve doktorlar hastaya gerekli ilaç hizmetini sunacaklardır.
	Medikal Cihazların Onarımı	-Sensörler sayesinde batarya ömürleri biten cihazlar ilgililere batarya değişimi için sinyal yollayabilecektir.
<i>Çevre</i>	Su Desteği	-Sensörlerle su hatlarındaki sızıntılar tespit edilebilecektir.
	Kirlilik	-Sensörlerle bölgesel hava kirliliği oranları belirlenebilecektir.
<i>Yönetim</i>	Elektronik Kimlik Belirleme Cihazı	-Vatandaşa takılacak sihirli bilekliklerde kişilerin bilgileri saklanacak ve kimlik hırsızlığının önüne geçilebilecektir.
<i>Güvenlik</i>	Dronlar	-Dronlar kentleri izleyerek güvenlik sorunlarını tespit edebileceklerdir.
	Yangın	-Duman sensörleri acil durumlarda müdahale ekiplerine haber verebilecektir. -Sensörlerle gaz hatlarındaki tehlikeler önlenebilecektir.

Kaynak: Maissin vd., 2015

Tabloda yer alan kategorilerin alt kategorilerini literatürden çeşitli kaynaklardan genişletmek mümkündür. Ulaşım alanında, sensör ve GPS teknolojisi ile birlikte caddelerin trafik yoğunlukları izlenerek, trafik ışıklarının bekleme süreleri trafik yoğunluklarına göre değiştirilebilmektedir (Brous ve Janssen, 2015). Bu teknolojinin kullanıldığı bir kent olarak Vietnam'ın Da Nang kenti buna örnek olarak verilebilecektir (El-haddadeh vd., 2018). Vatandaşlara mobil uygulamalar aracılığıyla sunulacak hizmetlerle birlikte vatandaşlar, ilgili yönetimlere yolculuk deneyimleri ile ilgili geri bildirimde bulunabileceklerdir (GOS, 2014). Çevre kategorisinde yer alacak önemli alt kategorilerden biriside tarımdır. Nesnelerin interneti tarım alanında kullanılmaya başlamıştır. Toprağın sahip olduğu su miktarı sensörler yardımıyla ölçülünerek, toprağın suya ihtiyacı olduğu durumlarda, ihtiyaç oranında sulama yapılabilmektedir. Tarıma dayalı gıdaların tazelikleri ve sağlık açısından durumları henüz tarlada ve hasattan sonra depolama alanlarında kontrol altında tutulabilecektir. Sağlık alanında, belirli şikayetleri neticesinde hastalığı teşhis edilemeyen hastalar, sensörler ile birlikte izlemeye alınarak, erken teşhisler mümkün hale gelebilecektir (GOS, 2014). Güvenlik kategorisinde, kamu güvenliği konusunda çeşitli sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar görevlendirilerek kendilerine kamu güvenliğine ilişkin hususları bildirmek amacıyla GPS donanımlı cihazlar verilebilecektir. Bu sayede kolluk kuvvetlerinin olay yerinde olmadığı durumlarda, vatandaşlar kamu güvenliğini korumak amacıyla kolluk kuvvetlerine anlık bildirimlerde bulunabileceklerdir (Kantarıcı, 2014, s. 360). Bunun yanında ulusal güvenliğin söz konusu olduğu durumlarda, devletin fiziki ya da siber sahalarına giren tehditleri tespit etmek amacıyla da amaca yönelik gelişmiş sensör teknolojileri kullanılabilir (Fraga-Lamas vd., 2016). Tüm bu yönleriyle nesnelerin interneti, kamu yönetiminin ve kamu hizmetlerinin çeşitli alanlarında çeşitli amaçlara yönelik olarak yönetimlere büyük avantajlar sağlayacaktır.

Tartışma, Sonuç ve neriler

Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler ve yayılan internet bağlantılı cihaz kullanımı sonucunda nesnelerin interneti, bilgisayar bilimleri dışında, kamu yönetimi alan yazınında da popüler bir konu haline gelmiştir. Nesnelerin interneti kapsamında birbirine internet aracılığıyla bağlanan insanlar, kamu görevlileri, kamu kurumları, kamu hizmeti araçları ve nesnelere, kamuda hizmet sunumunun dijitalleşmesi gerekliliğini doğurmuş ve bu yönde gerçekleştirilen uygulamalar gün geçtikçe artmış ve artmaktadır. Bu teknolojinin özel sektörün yanı sıra kamu yönetimine de faydalar sağlayacağının aşıkr olması dolayısıyla, alanda bu konu üzerine yapılan akademik çalışmalar da artmaya başlamıştır. Alan yazını genel olarak değerlendirildiğinde, nesnelerin internetinin; kamu hizmeti sunumunun çeşitli alanlarında etkinlik, etkililik ve verimlilik artışı üzerine odaklandığı görülmektedir. Yapılan analizler genel olarak kamu hizmetlerinin belirli alanları üzerine yapılan örneklendirmeler çerçevesinde gelişmiştir. Belirli bir kamu hizmeti alanlarına (eğitim, sağlık, evre, güvenlik gibi) yönelik olarak ve o alanı derinlemesine ele alan, alanı nesnelerin interneti çerçevesinde analiz eden çalışmalara, tartışma kapsamının gelişimi açısından büyük ihtiyaç vardır. Söz konusu çalışmalar daha kapsamlı bir Şekilde, özellikle bu teknolojinin teknik boyutuna odaklanan bilgisayar bilimcileri ve kamu yönetimi boyutuna odaklanan sosyal bilimciler tarafından ortak olarak yapılabilecektir.

Bu alışma, özellikle kamu yönetimi Türkçe alan yazınında eksikliği gözlemlenen, kamu yönetiminde ve kamu hizmetlerinin sunumunda dijital dönüşümün boyutlarından olan nesnelerin interneti boyutuna odaklanmış ve konunun genel hatlarının çizmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla çeşitli kamu hizmetleri alanlarında nesnelerin internetinin yansımalarını, geniş bir Türkçe ve İngilizce alan yazını taraması sonucunda ele almıştır. Çalışmada tespit edildiği üzere, kamu hizmetlerinin sunumunda dijital dönüşüm alan yazınında genel olarak olumlu bir eğilimindedir. Konuya karşı özellikle kamu yararı, kamu değeri, kamusal fayda konuları etrafında geliştirilecek eleştirel bakış aalarına ve çalışmalara ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Bu yönde yapılacak çalışmalar nesnelerin interneti tabanlı uygulamaların gelişimi açısından da önemli rol oynayacaktır. Son olarak, kamu yönetiminin bu dijital dönüşüm sürecinde bir kullanıcı, düzenleyici ve bunların arasında bir köprü olarak aldığı farklı rolleri ve fonksiyonları henüz net olarak belirlenmemiş ve yeterince çalışılmamıştır. Bu konu da ileride yapılacak çalışmaların odak aldığı önemli konulardan birisi olabilecektir.

Kaynakça

- Akın, M. (2006). Elektronik oy verme sistemlerinde güvenlik: deneyimler ve türkiye için neriler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 3, 32-47.
- Albatan, . (2014). Kamu servislerinin kentlerde mekansal sunumu üzerine kuramsal-kavramsal erveler. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 31(1), 195-214.
- Alcatel. (2018). *The internet of things for government*. France: Alcatel Lucent.
- Altınışık, E. (2017). Dijitalleşme söyleminin kamu yönetimi disiplinine olası etkisi: 1950 deneyiminden yola çıkan bir ngr. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, 1933-1943.
- ATDE. (2015). *Accenture dijitalleşme endeksi türkiye sonuçları: türkiye'nin en dijital Şirketleri 2015*. İstanbul: Türkiye Bilişim Vakfı.
- Barth, M. ve Veit, D. J. (2011). How digital divide affects public e-services: The role of migration background. *Wirtschaftsinformatik Proceedings*, 118, 3-14.
- Bertot, J. C., Estevez, E. ve Janowski, T. (2016). Digital public service innovation: Framework proposal. *ICEGOV2016*. Uruguay, 1-3 Mart.
- Bhoomika, K. N., Deepa, C., Rashmi, R. K. ve Srinivasa, R. (2016). Internet of things for environmental monitoring. *International Journal of Advanced Networking & Applications*, 497-501.
- Brous, P. ve Janssen, M. (2015). Advancing e-government using the internet of things: A systematic review of benefits. *14th International Conference on Electronic Government (EGOV)*. Greece, 30 Ağustos-3 Eylül.
- Castro, D., New, J. ve McQuinn, A. (2016). *How is the federal government using the internet of things?* Washington: Center for Data Innovation.
- Chunquan, D. ve Shunbing, Z. (2012). Research on urban public safety emergency management early warning system based on technologies for the internet of things. *Procedia Engineering*, 45, 748 – 754.
- al, S. (2009). Kamu hizmeti kavramı üzerine kimi dşnceler. <http://www.idare.gen.tr/cal-kh-dusunceler.pdf>, E.T.: 14.02.2019.
- apar, S., Demir, R. ve Yıldırım, Ő. (2015). Kamu hizmeti sunumunda idarecilerin işlevi. *Türk İdare Dergisi*, 481, 361-399.
- Davidsson, P., Hajinasab, B., Holmgren, J., Jevinger, A. ve Persson, J. A. (2016). The fourth wave of digitalization and public transport: opportunities and challenges. *Sustainability*, 8, 1-16.

- Demir, L. (2013). Kamu hizmetleri. <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerI/67.pdf>, E.T.: 12.01.2019.
- Eggers, W. D. ve Macmillan, P. (2015). *Deloitte, kamu 2020: Kamunun geleceğine yolculuk*. İstanbul: Deloitte.
- El-Haddadeh, R., Osmani, M., Thakker, D., Weerakkody, V. ve Kapoor, K. K. (2018). Examining citizens' perceived value of internet of things technologies in facilitating public sector services engagement. *Government Information Quarterly*, 36, 310-320.
- EP. (2016). *Potential and challenges of e-voting in the european union*. EU: European Parliament.
- Erkul, R. E. (2009). Sosyal medya araçlarının (Web 2.0) kamu hizmetleri ve uygulamalarında kullanılabilirliği. *Türkiye Bilişim Derneği*, 116, 96-101.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu yönetimi* (11. Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Fraga-Lamas, P., Fernández-Caramés, T. M., Suárez-Albela, M., Castedo, L. ve González-López, M. (2016), A Review on internet of things for defense and public safety. *Sensors*, 16, 1-44.
- GOS. (2014). *The internet of things: Making the most of the second digital revolution*. UK: UK Government Chief Scientific Adviser.
- Govloop. (2016). *Your questions answered: the internet of things in government*. USA: Govloop.
- Göçoğlu, V. (2014). *Kamu politikası ve sosyal medya ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Göker, Z. (2016). Gelir dağılımının iyileştirilmesinde kamu hizmetlerinin rolü. *Çalışma ve Toplum*, 4, 1731-1746.
- Gözler, K. (2003). *İdare hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gunashekar, S., Spisak, A., Dean, K., Ryan, N., Lepetit, L. ve Cornish, P. (2016). *Accelerating the internet of things in the UK: using policy to support practice*. California and UK: RAND Corporation.
- Gül, H. (2018). Dijitalleşmenin kamu yönetimi ve politikaları ile bu alanlardaki araştırmalara etkileri. *Yasama Dergisi*, 36, 5-26.
- Huawei. (2018). *IoT security white paper*. China: Huawei.
- İnce, N. M. (2001). *Elektronik devlet: Kamu hizmetlerinin sunulmasında yeni imkânlar*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Kantarci, B. ve Mouftah, H. T. (2014). Trustworthy sensing for public safety in cloud-centric internet of things. *IEEE Internet Of Things Journal*, 1(4), 360-368.
- Karatoprak, E. (2010). Kamu hizmetlerinin sunumunda benimsenen yeni yöntemler ve uygulamaların kontrolü. *Maliye Dergisi*, 159, 365-375.
- Kaya, A. ve Mursül, D. (2017). Dijital Türkiye projesi kapsamında kamu hizmetlerinin dönüşümü. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(4), 1-11.
- Lindgren, I. ve Veenstra, A. F. (2018). Digital government transformation: a case illustrating public e-service development as part of public sector transformation. *19th Annual International Conference on Digital Government Research*. Delft, 30 May-1 June.
- Maissin, J. P., Elst, R. V. ve Colin, F. (2015). *How will IoT improve public sector services?* UK: Deloitte.
- Meccek, M. (2017). E-devlet ve e-belediye: Kavramsal çerçeve ve türkiye'de belediye web sitelerine yönelik yapılan çalışmaların incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, 1815-1851.
- Mergel, I., Kattel, R., Lember, V. ve McBride, K. (2018). Citizen-oriented digital transformation in the public sector. *19th Annual International Conference on Digital Government Research : Governance in the Data Age*. Delft, 30 May-1 June.
- Negiz, N. ve Saraçbaşı, Y. (2012). Demokratik yönetim sağlanmasında e-belediye ve uygulamaları: Akdeniz bölgesi örneği. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 7(1), 42-52.
- Odyakmaz, Z., Kaymak, Ü., ve Ercan, İ. (2009). *İdari yargı, konu soru mevzuatı*. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
- Onar, S. S. (1992). *İdare hukukunun umumi esasları*. İstanbul: Marifet Basımevi.
- Ömürgönülşen, U. (2003). Kamu sektörünün yönetimi sorununa yeni bir yaklaşım: Yeni kamu işletmeciliği. İçinde M. Acar ve H. Özgür (Der.). *Çağdaş Kamu Yönetimi I* (ss. 3-43). Ankara: Nobel.
- Özer, M. A. ve Otyzbay, Z. (2018). Türkiye ve Kazakistan örneğinde e-devlet uygulamalarının kamu yönetiminde verimliliğe etkisi. *Verimlilik Dergisi*, (4), 71-91.
- Patel, K. K. ve Patel, S. M. (2016). Internet of things-IOT: Definition, characteristics, architecture, enabling technologies, application & future challenges. *International Journal of Engineering Science and Computing*, 6(5), 6122-6131.
- Plantinga, M., Ridder, K. ve Corra, A. (2011). Contracting out public services - the need and necessity of government intervention for safeguarding public interests (Çev: O. Doğan). *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21), 103-117.
- Ramamurthy, A. ve Jain, P. (2017). The internet of things in the power sector opportunities in Asia and The Pacific, ABD. *Sustainable Development Working Paper Series*, 48, 1-36.
- Roy, J. (2017). Digital Government and service delivery: An examination of performance and prospects. *Canadian Public Administration*, 60(4), 538-561.
- Schou, J. ve Hjelhot, M. (2018). *Digitalization and public sector transformations* (1. Edition). Palgrave Macmillan.
- Sezer, Ö. (2008). Kamu hizmetlerinde müşteri (Vatandaş) odaklılık: Türkiye'de kamu hizmeti anlayışı açısından bir değerlendirme. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 147-171.
- Sezer, Ö. ve Vural, T. (2010). Kamu hizmetlerinin sunumunda devletin değişen rolü ve merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında yetki ve görev paylaşımı. *Maliye Dergisi*, 159, 203-219.

- Şen, N. G. ve Acar, Ü. (2017). Kamu hizmetlerinin sunumunda alternatif yöntem ve modeller: Türkiye'den uygulama örnekleri. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 147-172.
- Takagi, H. ve Mima, T. (2016). Use of IoT by government institutions. *Hitachi Review*, 65(1), 735-740.
- TDK. (2019). Kamu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c626a46aa03c4.41438860, E.T.: 12.01.2019.
- Tunç, A., Belli, A. ve Aydoğdu, Y. (2017). Dijitalleşen kamu hizmetleri açısından gıda tarım ve hayvancılık bakanlığı değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, 1921-1931.
- Usta, S. ve Bilgiç, E. (2016). Yerel yönetimlerde hizmet sunumu: kamu özel ortaklığı modeli. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(23), 249-267.
- Ünal, F. ve Kiraz, İ. (2016). Türkiye'de e-devlet uygulamalarının kamu hizmetlerinin sunumunda etkinliği: Adalet bakanlığı UYAP bilişim sistemi örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *Afro-Avrasya Özel Sayısı*, 437-450.
- Vermesan, O. ve Friess, P. (2014). *Internet of things-from research and innovation to market deployment*. Denmark: River Publishers.
- WhitePaper. (2017). *The citizen view of government digital transformation 2017 findings*. UK: Sopra Steria.
- Xiangxuan, X. (2017). The contextual dynamics of internet of things applications in smart public bike sharing services. *Chinese Journal of Urban and Environmental Studies*, 5(2), 1-20.
- Yalçın, R. Ü. (2011). *Türk kamu yönetimi reform sürecinde kamu hizmet sunumu: Değişim ve etkinlik bağlamında kamu hizmet standartları ve uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yıldız, M. (2006). Kamu siyasaları açısından cep telefonu teknolojisi ve mobil devlet. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(1), 241-263.
- Yıldız, M. (2011). Kamu politikası. *Türkiye Bilimler Akademisi Açık Ders Malzemesi*, <http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=66>, E.T.: 10.01.2019.
- Zheng, L., Zhang, H., Han, W., Zhou, X., He, J., Zhang, Z., Gu, Y. ve Wang, J. (2011). Technologies, applications, and governance in the internet of things. *Internet of Things*. *Global Technological and Societal Trends*.

EXTENDED ABSTRACT

Public services delivery implementations differ from country to country depending on the factors such as the culture, ideology, regime, and economic and politic agenda. As a reflection of these factors, the idea sprawled in the early 20th century, indicated that states should be more effective in social services and public services should be diversified with the understanding of the social welfare. In addition, the liberalization policies and the contraction of the state, which became influential after 1980s, supported the option of delivering public services by the private sector rather than by the central and local government organizations. There are also some external factors affecting these implementations. The process of globalization that made the boundaries of countries ambiguous and the information age that changes the way of production and share of information are the examples of these factors.

Individuals, institutions, business areas and even objects are moving rapidly in the direction of digitalization. With this digital transformation, radical changes have taken place in almost every area of daily life. For example, individuals' living, consuming and working patterns, habits and value judgments have begun to change. Particularly, in recent years, with these developments in information and communication technologies, the widespread use of the internet, the transition to the information age and the Industry 4.0 period, the way of public services delivery has transformed. In the field of public administration, e-government applications are presented as the most concrete form of digital transformation in public service delivery. E-government applications have emerged as information sharing tools of public services on public institutions regarding web sites and various digital platforms on the basis of open access. With this application, which is called Open Government Data, the information about residents can be accessed by public institutions and be used in order to provide public services. E-government has appeared as a project where the state provides public services faster, more effective and efficient on the other hand, the citizen obligations towards the state and public transactions have been established more easily and quickly, seamlessly and safely.

People, machines, vehicles, equipment; shortly the things, which have become connected to each other via internet, have moved the issue that is called as internet of things, to the public administration agenda. Describing in a larger statement, things that are interconnected in this world are not just computers, but machines, vehicles, smartphones, home accessories, wearable technologies, toys, cameras, healthcare equipment, animals, people, buildings and even cities. This is a world where millions of people and objects are connected to each other through the internet network, where information is regularly produced, analyzed and shared for various purposes. As a conclusion of the Internet of things, central and

local governments have begun to use sensors, advanced networks, wearable technologies and GPS systems to deliver public services more effectively, effectively and efficiently. Local governments will be able to provide a safe urban life service to citizens by monitoring the public transport, roads and continuously monitoring the information flow and urban operation in the cities with sensors and monitoring systems. Together with smart cities, energy management can be realized with a better supply-demand analysis for saving. With improved and proactive monitoring systems, service offerings can be delivered faster and in a cost-effective way. Finally, these systems will allow for more immediate response to emergencies and crisis in cities. These practices are concrete examples of the digital transformation in the delivery of public services.

This study analyzes the digital transformation experienced in public service provision in the information society on the basis of public administration discipline, in the context of the internet of things, by reviewing of related literature and reports. The research question of the study was determined as “What are the dimensions of digital transformation in public services delivery and what is the function of IoT in new public services delivery approach?”. To find the answer of this research question, a comprehensive literature view conducted on Turkish and English scientific studies. Addition to these, related company reports are examined in order to enlarge the findings. The applications covered by the Internet of things are handled within the scope of various public services and examples for applications are given. Systematically, in the first part of the study, the conceptual framework of public services and public services delivery is presented. Second part of the study includes the subject of digital transformation in public services delivery. Third part of the study discusses the use of IoT in public services delivery in recent years. Finally, in the conclusion of the study, some suggestions for future studies on the subject are presented.

Yozgat Turizminde Doğa ve Teknolojinin Uyumu: Hazine Avı¹

Güntekin ŐİMŐEK²

Öz

Günümüzde küresel konumlama sistemlerindeki teknolojik gelişim hayal gücümüzle sınırlıdır. Küresel konumlama cihazları ile dünyanın herhangi bir yerindeki konumumuzu kesin değerlerle belirleyebiliriz. İnternet ağı sayesinde dünya üzerinde büyük bir potansiyel ortaya çıkmıştır. “Hazine avı” olarak bilinen bu özel ilgi turizmi, destinasyonları tanıtmının ve pazarlamanın yeni bir yolu olarak görülmektedir. Yerel yönetimler ve turizm işletmeleri arasında işbirliğini imkan sağlayan hazine avı turizmi, aynı zamanda farklı deneyimler yaşamak isteyen turistlerinde beklentilerine cevap vermektedir. Geocaching (Hazine avı), katılımcıların, küresel konumlama sistemleri kullanarak “hazine”yi (kutu, sandık, vb.) saklama ve bulma süreçlerinden oluşan bir açık hava faaliyeti olarak tanımlanmaktadır. Şifreleme ve bulmaca gibi hazine avcısını yönlendirecek bir takım ipuçları sunulmakta ve hazin avcısı haritalar vb. yön bulma uygulamaları ile hazine avına başlanmaktadır. Yürüyüş ve trekking içeren hazine avı turizmi bir çeşit doğa sporu olarak da bilinmektedir. Basit olarak “hazine” yani kutu su geçirmeyen plastik bir kap olarak tasarlanmaktadır. İçinde log defteri, kalem ve bulacak kişiye hoşluk olması açısından isteğe bağlı olarak küçük hediyelikler, anahtarlık, mum gibi küçük eşyalar olabilmekte bunun dışında azda olsa organizatör tarafından büyük ödüllerde konulmaktadır. Çalışma, teknoloji ve doğa birlikteliği “geocaching” ile, Yozgat ili doğa turizminde yeni ürün oluşturulmasına yönelik bir literatür taraması üzerine kurulmuştur. Çalışmanın temel amacı Yozgat ilinin turizm potansiyelinin doğa ve teknoloji uyumu ile ortaya çıkarmaktır. Çalışmada Yozgat ilinin turizm potansiyelini doğru kullanmak için Geocaching (hazine avı) turistik ürününün belirli gerekçeler ile uygun olduğu saptanmıştır. Bu çerçevede yerel yönetimlere öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğa turizmi, Alternatif turistik ürün, Hazine avı, Konumlama sistemleri

The Harmony of Nature and Technology in Yozgat Tourism: Geocaching

Abstract

Today, technological development in global positioning systems is limited by our imagination. With global positioning devices, we can determine our position anywhere in the world with precise values. Thanks to the internet network, great potential has emerged in the world. This special interest tourism, known as "treasure hunt", is seen as a new way of promoting and marketing destinations. Treasure hunt tourism, which enables cooperation between local governments and tourism enterprises, also responds to the expectations of tourists who want to experience different experiences. Geocaching (Treasure hunt) is defined as an outdoor activity consisting of participants' processes of storing and finding the "treasure" (box, chest, etc.) using global positioning systems. A number of tips are provided to guide the treasure hunter, such as encryption and puzzles, and treasure hunter maps, etc. It starts treasure hunt with direction finding applications. Treasure hunt tourism, which includes walking and trekking, is also known as a kind of nature sport. It is simply designed as a "treasure", that is, the box as a waterproof plastic container. There may be small gifts, key rings, candles, and so on, as well as small items such as log book, pen and the person who will find it. The study is based on a literature review for the creation of new products in nature tourism in Yozgat province with the “geocaching”, which is the combination of technology and nature. The main purpose of the study is to reveal the tourism potential of Yozgat province with the harmony of nature and technology. In the study, it was determined that the Geocaching (treasure hunt) touristic product is suitable for certain reasons in order to use the tourism potential of Yozgat province correctly. In this framework, suggestions were submitted to local governments.

Key Words: Ecotourism, GPS, New touristic product, Treasure hunt

Atıf İçin / Please Cite As:

Şimşek, G. (2020). Yozgat turizminde doğa ve teknolojinin uyumu: hazine avı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 629-636.

Geliş Tarihi / Received Date: 05.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.07.2019

¹ Bu çalışma Yozgat'ta düzenlenen II. Uluslararası Bozok Sempozyumu'nda (4-6 Mayıs 2017) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi, gsimsek@adu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-3068-8267

Giriş

Bir bölge için kalkınma hedeflerinin başarılabilmesi; o yerin kalkınma hedeflerinin önünde engel teşkil eden sorunların ve çözüm önerilerinin doğru belirlenmesi, çözüm önerilerinin hayata geçirilmesi ve potansiyelinin gereğince değerlendirilmesi için doğru stratejiler geliştirilmesi ve geliştirilen stratejilerin başta yerel kurum ve kuruluşlar olmak üzere tüm ilgililerce sahiplenilmesi ve uygulanmasından geçmektedir. Turizm faaliyetlerinin de uzun dönemde sürdürülebilir olması için geniş kapsamlı, dikkatli, katılımcı ve paylaşımcı olarak iyi planlanması, sürecin etkin bir şekilde yönetilmesi ve izlenmesi gereklidir.

Ülkemizde özellikle son yıllarda turizm faaliyetlerine ilişkin yapılan planlamalarda, turistik ürünün çeşitlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Büyük oranda deniz-kum-güneş odaklı katılım ve tüketimler belli mevsimlerde yoğunlaşmakta, diğer mevsimlerde ise turistik ürün ve hizmet olanaklarından yeterince yararlanılmamaktadır. Bu kapsamda özellikle Türkiye'nin 2023 yılına yönelik turizm odaklı stratejilerinde, turizmin çeşitlendirilmesi ve tüm yıla yayılması üzerinde durulmaktadır.

Doğal alanlarda turizmin planlanması ve yönetimi çok önemli ve hassas bir husustur. Tabiatı korumanın geleceği kırsal alanların geleceğine, kırsal hayatın korunmasına ve sağlıklı yürüyen bir kırsal ekonomiye bağlıdır. Kırsal alanlardaki düşük ve dağınık nüfus ile beraber yetersiz gelir söz konusu olduğunda bu alanların turizm köyleri, kırsal turizm ve spor odaklı turizm faaliyeti gibi faaliyetler için kullanılması önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı turizm potansiyelini kullanabilmek adına doğa ve teknoloji ile ortaya çıkan geocaching (hazine avı) faaliyetinin Yozgat iline uygunluğunu ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda "Yozgat ili hazine avı turizmi için uygun mudur?" çalışmanın temel sorusuna cevap aranacaktır. Çalışma kapsamında ilk olarak turizm ve teknoloji başlığı çerçevesinde değişen ve gelişen turizm anlayışı üzerinde durulacaktır. Daha sonra teknolojik ürünlerin turizme katılma etkisinden, hazine avı faaliyetinin içeriğinden ve tarihçesinden bahsedilecektir. Türkiye'deki hazine avı projeleri ve uygulamaları çalışmaya yansıtıldıktan sonra Yozgat ili için uygunluğu tartışılacaktır. Son olarak çalışmada bölgeye ve yerel yönetimlere bir takım öneriler sunulması planlanmıştır.

Çalışmanın bir fikir beyan etmesi, turizm potansiyelinin Yozgat ilinde kullanılması adına önem taşımaktadır. Ayrıca literatürü destekleyecek olan bu çalışmanın, Yozgat ilinde bulunan turistik işletmelerin, Yozgat ili yerel yönetimlerin ve İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan kurum ve kuruluşların yapacakları projeleri desteklemesi adına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Hazine avı oyunu küresel konumlama cihazları kullanılarak oynanan bir oyundur ve literatüre İngilizce geocaching şeklinde girmiştir. Ülkemizde oyun olarak çok yeni olması nedeniyle İngilizce karşılığı ile kullanılmıştır, fakat geçmişte küresel konumlama cihazları kullanılmadan oynanan benzer bir oyun ile eşleştirilerek, özellikle bu tür aktivitelere katılanlar tarafından hazine avı şeklinde adlandırılmıştır. Ayrıca bu konuda yapılan az sayıdaki akademik çalışmada İngilizce isim kullanılmıştır. Bu çalışmada gelecek çalışmalara da rehberlik edebilmek amacıyla geocaching yerine hazine avı kavramı tercih edilecektir.

Turizm ve Teknoloji

Dünya turizminde ve teknolojideki gelişmeler (Buhalis ve Law, 2008) müşterilerin deniz, kum ve güneş (3S) üçgeninden çıkıp eğitim, eğlence ve heyecan (3E) arayan turist tipine dönüşmesi turistik ürünlerde de çeşitlendirmeye gidilmesini gerekli kılmıştır. Boş zamanın ve gelirin artması, ulaşımın kolaylaşması, internet üzerinde sanal toplulukların sayısının artması (Wang, Yu ve Fesenmaier, 2001), sosyal medyanın tercihlerde etkili olması, kişisel bilgi kaynağı olarak kullanılan kişi temalı internet sitelerinin yaygınlaşması (Lin ve Huang, 2006), TripAdvisor gibi web sitesi paylaşımlarının artması (O'Connor, 2008) turistik talebin farklılaşmasına ve farklıyı aramaya sebep olmuştur.

Günümüz tüketicilerinin daha farklı bilgiler (Doolin ve diğerleri, 2002), ürünler ve hizmetler talep etmesi, tercihlerinin değişmesi, eğitim ve kültür düzeyi yükselen bireylerin çevre bilincinin de giderek artması, sosyal ve demografik yapıdaki göze çarpan değişimler turizm talebinde ve seyahat pazarlarında (Dinis, 2004) önemli değişikliklere neden olmaktadır.

Turizmin çeşitlendirilmesi "birçok dış rekabet koşuluna uyum sağlamak amacıyla çeşitli yöntemlerle turizm arzını artırma ve farklılaştırma yönündeki faaliyetler" şeklinde tanımlanmaktadır (Kılıç ve Kurnaz, 2010). Turistik ürün çeşitlendirme, bir turizm merkezinin sahip olduğu doğal, tarihi, kültürel, toplumsal ve benzeri turistik çekiciliklerin, gerekli alt ve üstyapı olanakları sağlanarak satın alınabilecek birer ürün

şeklinde turistlerin kullanımına sunulması ile ilgili çabaları kapsar. Dünya geneline baktığımızda işletmeleri ve ülkeleri turizmi çeşitlendirmeye iten nedenler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Yılmaz, 2008);

- Turist sayısındaki gelişmeler,
- Turist beklentilerindeki değişmeler,
- Dünya’da yaşanan ekonomik, sosyal ve politik değişmeler,
- Bilgi, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler.

Turizm bölgeleri, değişen seyahat eğilimlerine uygun olarak yeni ürünler ve hizmetler sunarak yeni turistik taleplerin destinasyonlara çekilmesini sağlamaktadırlar (Pike, 2005). Son yıllarda ekonomik (Milne ve Ateljevic, 2001) siyasal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak turizm arz ve tüketiminde de değişmeler olmuştur. Yakın zamana kadar “eğlence” kavramını çağrıştıran “turizme katılım” artık farklı bir amaca hizmet etme eğilimindedir. İnsanlar bugün eğlencenin yanı sıra doğayı keşfetmeyi, yerel kültürleri tanımayı, kırsal kesim insanları ile bütünleşmeyi ve doğa içerisinde spor aktivitelerine katılmayı da “turizme katılım amaçları” içerisinde düşünmektedirler.

Teknolojik Ürünlerin Turizme Katılma Etkisi

Turizm endüstrisinde bilgi ve iletişim teknolojileri, turistik ürünlerin tanımlanması, tanıtımı, dağıtımı, bir araya getirilmesi, düzenlenmesi ve tüketiciye sunulmasında bilginin oynadığı önemli role bağlı olarak sürdürülebilir rekabet avantajının ana kaynağı haline gelmiştir (Yılmaz, 2004).

Lüks tüketim alışkanlıklarını bir kenara bırakan insanlar teknolojinin de yardımıyla bilgiyi yoğun bir şekilde tüketerek doğaya dayalı turizm türlerine yönelme eğilimindedirler (Buhalis ve Law, 2008). Hazine avı küresel konumlama cihazları marifeti ile oynanan yürüyüş de içeren, tüm yaş gruplarına hitap eden ve bilinirliği sürekli artan yüksek teknolojiye dayalı bir turizm etkinliğidir. Küresel konumlama cihazları ve bu amaçla faaliyet gösteren küresel konumlama amaçlı yararlanılan askeri iletişim uydularının sivil kullanıma açılmasıyla yaygınlaşmaya başlayan hazine avı faaliyetleri, bugün dünya üzerinde milyonlarla ifade edilen oyuncusuyla gelişmeye devam eden alternatif ve yeni turizm kaynaklarından biridir.

Hazine avı; doğaya saygılı, yerel halkın zenginleşmesini amaçlayan grup veya bireysel olarak katılabilen, her yaştan herkesin katılabileceği, sağlıklı yaşam için yürümeyi gerektiren, öğrenciler için öğrenme, eğlenme, stratejik düşünme, yön bulma, harita bilgisi, coğrafya bilgisi ve tarihi yerlerin öğrenilmesini kolaylaştıran bir faaliyet olarak turizmde sürdürülebilirliğin ve alternatif ürünün referansı olabilecek niteliktedir.

Hazine Avı (Geocaching)

Hazine avı, katılımcıların küresel konumlama cihazları kullanarak hazineyi yani kutuyu saklama ve bulmadan oluşan bir açık hava oyunudur (Cameron, 2004). Yürüyüş ve trekking de içerdęi için bir çeşit doğa sporu olarak da tanımlanabilir. Basit olarak hazine yani kutu su geçirmeyen plastik bir muhafazadır. İçinde kayıt defteri, kalem ve bulan kişiye ödül mahiyetinde olması açısından isteğe bağlı olarak anahtarlık, logo ve mum gibi küçük eşyalar olabilir.

Bir oyun olarak hazine avı çeşitli deneyimleri olan hevesli katılımcıların rekreasyon ihtiyaçlarını karşılamak için ağırlıklı olarak spor faaliyetleri içinde değerlendirilen bir etkinliktir. Hazine avı kısmen av, kısmen de açık hava keşif ilkelerine dayalı yeni bir etkinlik türüdür (Ihamaki, 2012).

Temel olarak katılımcı su geçirmez kutuyu (içinde kayıt defteri, kalem ve isteğe bağlı küçük hediyeler olacak şekilde) saklar ve koordinatları not eder. Bu koordinatlar ve yer ile ilgili diğer detaylar web sitesine eklenir (Lary, 2004). Diğer katılımcılar da web sitesi üzerinden bilgileri alarak küresel konumlandırma cihazları ile ararlar.

Kutuyu bulan katılımcı, kayıt defterine, ardından da web sitesine kendi bilgilerini ekler. Bulan katılımcı kutunun içindeki küçük hediye alarak yerine başka küçük bir hediye bırakır, böylece süreklilik sağlanır ve ilgi canlı tutulur. Tipik hazineler fiyatı pahalı olmayan fakat bulan kişiler için bir hatıra olacak küçük eşyalardır. Kayıt defteri haricinde, kutuya genellikle sıra dışı bozuk paralar (geocoins), küçük oyuncaklar, dekoratif hediyelikler, CD ya da kitap konulabilir (geocaching.turkiye, 2013). Ayrıca Travel Bugs ya da Geocoins gibi kutudan kutuya aktarılan objeler de yaygındır. Nadiren de olsa kutuların içine maddi değeri yüksek eşyalar konulmaktadır, bu durum sadece şehir merkezlerinde bulunan ya da bulunması çok zor olan kutular için geçerlidir. Kutular, ufak bir kayıt kağıdından başka bir şey sığmayan

mikro kutulardan, çok daha büyük boyutta kutulara kadar çeşitlendirilebilmektedir (Boulaire ve diğerleri, 2010).

Eğer bir kutu tahrip gördüyse ya da çalıdıysa "zarar görmüş, talan edilmiş" olarak duyurulur. Eğer katılımcılar, bir kutunun tahrip olduğunu görüp tespit ederlerse web sitesi üzerinden ya da elektronik posta ile saklayan kişi haberdar edilerek kutunun düzeltilmesi, yer değiştirmesi ya da gerekli ise kaldırılması sağlanır ki web tabanlı uygulamaların geliştirilmesi bu tür bilgilendirme işlemlerine etkileşim özellikleri de eklemiş ve kolaylaştırmıştır (O'Reilly ve Batelle, 2005).

Birçok sitede hazine avı noktası koordinatları listelenmesine rağmen bunların içerisinde en büyük ve popüler olanı geocaching.com dur. Faaliyete katılmak isteyen kişi adı geçen web adresinden aranacak kutunun koordinatlarını belirleyerek, kutu içerisindeki koleksiyonlardan birini alıp bunun yerine bir başkasını koyarak oyuna devam eder (Ihamaki, 2012). Hazine avı basit bir oyun gibi görünse de geleneksel formda üç ana kural geçerlidir (geocaching.com, 2013);

- a) Kutudan bir öge alırsan yerine eşit veya daha değerli bir şey bırak,
- b) Kutudaki deftere hakkında bir şeyler yaz,
- c) Deneyimlerini hazine avı web sitesine yaz.

Hazine Avı Tarihçesi

Hazine avı çok eski bir aktivite olan Letterboxing'e benzemektedir. En büyük farkı Letterboxing'de navigasyon cihazı kullanılmasıdır. GPS ile Hazine avı, Dave Ulmer (Beavercreek, Oregon) tarafından 1 Mayıs 2000'de GPS sisteminin daha fazla geliştirilmesi ve askeri çalışmalar dışında sıradan insanların kullanımına açılması ile mümkün olmuştur (Pelton ve Pelton, 2011). Dokümantasyonu yapılan ilk kutu yerleştirmesi 3 Mayıs 2000'de gerçekleşmiştir. Lokasyon 6 Mayıs 2000'de Usenet newsgroup sci.geo.satellite-nav'e kayıt edilmiştir. Bu kutu iki kez bulunmuş, bir kez kayıtlanmıştır.

Günümüzde, dünya çapında 200'ün üzerinde ülkede çok çeşitli web sitelerine kayıtlı 500.000'den çok kutu yer almaktadır. Aktivite başlangıçta "GPS stash hunt" ya da "gpsstashing" olarak isimlendirilmiştir. eGroups'ta (şu anda Yahoo) yeralan gpsstash grubunda yapılan tartışmalar sonucunda aktivitenin ismi değiştirilmiştir. 30 Mayıs 2000 tarihinde, Matt Stum "stash" (gizli depo) isminin "cache" (kutusu) olarak değiştirilmesini ve aktivitenin de "Hazine avı" olarak isimlendirilmesini önermiştir (geocaching.com, 2012).

Ülkemizde Hazine Avı

Ülkemizde hazine avı fikrini gerçekleştirmek amacıyla bir grup hazine avı katılımcısı 2005 yılında bir hazine avı topluluğu oluşturmuşlardır. 2006 yılında geocaching.com isimli internet sitesi test yayınına başlamış ve 2016 yılına kadar sürekli gelişimini sürdürmüştür. Türkiye'deki ilk kutu 23 Mart 2007 yılında saklanmış ve koordinatları internet sitesine konmuştur. Türkiye'de büyük bölümü Marmara ve Ege Bölgesinde olmak üzere aktif olarak toplam 36 tane kutu bulunmaktadır.

Geocachingturkiye.com adlı internet sitesinde kutunun bulunduğu şehir, koordinatları, kutu tipi (normal, sanal) kutunun bulunduğu yükseklik ve zorluk derecesi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Ayrıca kutunun saklandığı çevre ile ilgili özellikler ve çevredeki hizmetler ve olanaklarla ilgili bilgiler ve kutunun bulunduğu bölgenin fotoğraflarına da yer verilmektedir.

Yozgat İli Hazine Avı İçin Yeni Bir Destinasyon Mu?

Günümüzde turizm bölgeleri arasındaki rekabet, sosyal yapıdaki değişimler, maddi durumdaki iyileşmeler, çevreye olan ilgi gibi nedenler turistik ürünlerde çeşitlendirmeyi gerekli kılmıştır. Tüm dünyada ve Türkiye'de doğal ve kırsal yaşama dayalı turizm türlerine olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Doğaya ilgili yeni bir turist tipinin ortaya çıkması doğaya dayalı turizm türlerinin geliştirilmesi, desteklenmesi ve çeşitlendirilmesini zorunlu bir hale getirmiştir. Yeni turist tipleri şehir turizmi ve deniz, kum, güneşin hakim olduğu kitle turizminden çok doğa ile bütünleşmiş kültürel, sosyal, tarihi ve bozulmamış çevresel kaynakları bulunan turistik destinasyonları tercih etmektedirler.

Yeni bir doğa turizmi çeşidi olarak hazne avı gün geçtikçe gelişmekte olan bir turizm odaklı faaliyet alanıdır. Hazine avı iç ve dış turistleri daha az ziyaret edilen yerlere yönlendirerek kırsal alanların kalkınmasına yardımcı olma potansiyeline sahiptir. Hazine avı yapabilmek için seyahat etmenin şart olduğu dikkate alındığında, hazine avı ile turizmi ortak bir noktada buluşturma fikri daha da kolaylaşır. Birçok alternatif turizm dalının olduğu düşünülürse hazine avı da turizmin içinde rahatlıkla yer alabilir. Gerek aynı

ülke içinde gerekse ülkeler arası ve farklı şehirler arasında hazine avı aktiviteleri düzenlenebilir. Acentalar özel hazine avı turları düzenleyebilirler. Hazine avı kulüpleri açılabilir ve bu kulüpler kendileri aralarında organizasyonlar ve yarışmalar düzenleyebilirler ki birçok bilim insanı (Kraak ve Brown, 2001; Richmond ve Keller, 2003; Boulaire ve Hervet, 2010) sürdürülebilir turizm faaliyetleri açısından bunun mümkün ve gerekli olduğunu dile getirmektedirler. Hazine avı, gerekli ilgi sağlanırsa belki devlet desteği ve teşvikler ile turizmin önemli bir parçası haline bile gelebilir.

Doğası gereği, hazine avı dışarı çıkmayı, yürümeyi ve etrafta hareket etmeyi gerektirir. Sağlıklı olabilmek için tek bir hazine avı faaliyetinde yüzlerce kalori yakılabilir, zorlu etaplarda ter atarak dinç ve zinde kalınabilir. Bu manada sağlık turizmi ile işbirliği gündeme gelebilir. Doğaya dayalı bütün turizm çeşitlerinde olduğu gibi koruma – kullanma dengesi içerisinde planlanacak hazine avı faaliyetleri her yöre için büyük bir ekonomik kaynak sağlayabilir. Fakat hazine avı faaliyetinin yayılabilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi, yerel halkın kabulü ve katılımı şarttır. Turizmin çeşitlendirilmesinde ve turizmi besleyen çevresel faktörlerin korunmasında yerel halkın görüş ve önerileri önem taşımaktadır. Yerel halk turizm konusunda bilinçlendirilerek çevre olgusunun geliştirilmesi amaçlanmalı, sürdürülebilirlik esasına dayalı turizmin çevreyi bozmadan gelişmesi sağlanmalıdır.

Tarihi ve kültürel zenginliğiyle Yozgat, Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biridir (Mavili, 2012, s. 1). Hattuşaş'a (Hitit Medeniyeti Başkenti) yakın olması ve Hattuşaş ile Kapadokya'yı birbirine bağlayan yolun il merkezinden geçmesi, ayrıca sahip olduğu tabiat güzellikleri, turistik değerleri ve ekolojik yapısıyla Yozgat, önemli bir turizm destinasyonu ve medeniyetler rotası üzerinde yer almaktadır (Yozgat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016).

ORAN – Orta Anadolu Kalkınma Ajansının 2-3 Mayıs 2013 tarihlerinde gerçekleştirdiği Yozgat 2023 Kalkınma Çalıştayı sonuçları içerisinde “Sanayi, Ticaret ve Turizm Çalıştayı Sonuçları” Madde 7’de “Yozgat Çamlık Milli Parkı’ndan turizm alanınca yeterince faydalanılmaması” maddesi yer almaktadır. Bu sonuç maddesi bile hazine avının yöre ve yöre halkına ne kadar katkı sağlayabileceğinin net göstergesidir.

Yine aynı çalıştayda katılımcılar tarafından belirlenen vizyoner proje önerileri, puan durumuna göre sıralı halde sunulmuştur ve ilginç bir şekilde “Çekerek Barajı Projesi - Turizm, Su Parkları, Kafes Balıkçılığı” gibi projelerle barajın canlandırılması, ikinci sıra ile en yüksek puanı almıştır. Bu projeye hazine avını da dahil etmek Çekerek barajı yöresinin gerçek anlamda canlandırılmasını sağlayabilecektir.

Yozgat ilinde turizmin sürdürülebilirliğini sağlamak ve turizmi on iki aya yayabilmek açısından doğa turizmine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği açıktır. Özellikle doğa turizmi odaklı kaynakları sayesinde önemli bir yer teşkil eden Yozgat ilinin hazine avı potansiyelinin turizm ürününe dönüştürülebilmesi açısından etkin bir şekilde tanıtma ve pazarlama faaliyetleri yürütülmelidir. Bunun için de yörede bulunan tesislerin hazine avı için uygun hale getirilmesi ve yöre halkının bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir. Dünyadaki ve Türkiye’deki doğa turizmi arz kaynakları değerlendirildiğinde, mevcut kaynağın varlığından ziyade kaynakların nasıl kullanıldığı, pazarlandığı ve yönetildiği önem arz etmektedir. Söz konusu hususta gerekli çalışmaların eksik kalması ile mevcut potansiyelin varlığı hiçbir anlam ifade etmemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada genel olarak turizm ve teknoloji çerçevesinde hazine avı faaliyetinin Yozgat ili için uygunluğu tartışılmıştır. Genel olarak çalışmada turizm, teknoloji, turizm endüstrisinde teknolojik ürünlerin kullanılması, hazine avı, tarihçesi ve Türkiye’de gerçekleşen hazine avı projelerine değinilmiştir. Çalışmanın temel amacı doğrultusunda “Yozgat ili hazine avı turizmi için uygun mudur?” sorusuna cevap aranmıştır. Sonuç olarak Yozgat ilinin turizm potansiyelini tam anlamıyla kullanmadığı ve yerel yönetimlerin yapmış oldukları çalışmalarda eksiklikleri gidermeye yönelik projelere açık oldukları ortaya çıkmıştır. Yozgat ilinin hazine avı turizminin yapılması için uygun coğrafi koşullara ve doğal kaynaklara sahip olduğu da açık bir şekilde söylenebilmektedir. Yozgat ilinde turizm potansiyelinin kullanılabilmesi için hazine avının uygun bir turistik ürün olduğu ve şehir turizmine katkı sağlayacağı aşikârdır.

Türkiye’nin merkezinde sayılabilecek bir noktada ve medeniyetler kavşağında yer alan Yozgat ilinin kalkınmasında önemli bir yere sahip olabilecek olan hazine avı ayrıca turizmin çeşitlendirilmesine ve tüm bir yıla yayılmasına vesile olabilecektir.

Bu amaçla çeşitli reklamlar ve tanıtımlarla hazine avı yöre için daha popüler bir hale getirilebilir ve insanlar için cezbedici bir hâl alabilir. Farklı, yeni ve teknolojik olması özellikle genç ve orta yaş kesimine daha çok hitap eder düzeydedir. Öte yandan turizm gelirlerine yapacağı olumlu katkı da turizm faaliyetleri

içinde bulunan işletmeleri ve ülkenin turizm otoritelerini harekete geçirebilir ve konu üzerine daha hassas bir şekilde durulması sağlanabilir. Yozgat ilinde hazine avı faaliyetlerinin geliştirilmesi için yapılması gerekenleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz;

- Yerel halk ve otoriteleri hazine avı konusunda bilgilendirilmeli,
- Yerleştirilen kutuların koordinatları ve bilgileri internet siteleri üzerinden yayınlanmalı,
- Yerel hazine avı oyuncuları teşvik edilerek, kutuların saklanması için onlardan yardım alınmalı,
- Hazine avı kutularını, bölgedeki trekking parkurları aktif olarak kullanabilecek şekilde saklamalı ve yönlendirilmeli,
- Yerel otoriteler tarafından ulusal/uluslararası düzeyde hazine avı etkinlikleri düzenlenerek turistler bölgeye çekilmeli,
- Kutuları bölgedeki tarihi ve doğal güzellikleri yansıtabilecek alanlara saklamalı,
- Kutuların bulunduğu bölgede hazine avı oyuncularının ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri malzemelerin satışı sağlanmalı ve özendirilmeli,
- Kutuların bulunduğu bölgede bulunan turistik tesislerde yerel ürünlerin satılmasına özen gösterilmeli,
- Hazine avı genelde küçük gruplar halinde yapıldığından küçük ve orta büyüklükte yiyecek içecek işletmelerinin varlığını gerektirir. Yerel halk tarafından restoran veya benzer yöreye özgü işletmeler açılmalı,
- Hazine avı oyuncularının konaklamalarını sağlamak için ev pansiyonculuğu geliştirilerek geleneksel mantık içinde hizmet sunulması sağlanmalı.

Hazine avının Türkiye’de yeni bir kavram olması çalışma için sınırlılıklar ortaya koymaktadır. Hazine avının tanınma aşamasına olması ve birincil kaynaklara ulaşmak için yeterli veri elde edilememesi nedeniyle, bu çalışma ikincil kaynaklar üzerinde yoğunlaşmıştır. Hazine avı oyununun ülkemizde kullanımının yaygınlaşmasına bağlı olarak bundan sonra yapılması düşünülen çalışmaların birincil veriler ile desteklenmesi turizm endüstrisine ve akademik çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Boulaire, C. ve Hervet, G. (2010). Tourism & Web 2.0: The digital map experience. *International Journal of Management Cases*, 12(2), 595-607.
- Boulaire, C., Hervet, G. ve Graf R. (2010). Creativity chains and playing in the crossfire on the video-sharing site YouTube. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 4(2), 111-141.
- Buhalis, D. ve Law, R. (2008) Progress in tourism management: Twenty years on and 10 years after the internet: The state of etourism research. *Tourism Management*, 29(4), 609-623.
- Cameron, L. (2004). *The hazine avı handbook* (Falcon Guide) ABD: The Globe Pequot Yayınevi.
- Dinis A. (2004). Territorial marketing: A useful tool for competitiveness of rural and peripheral areas. *44th European Congress of ERSAs*. Porto Üniversitesi, Porto.
- Doolin, B., Burgess, L. ve Cooper, J. (2002). Evaluating the use of the web for tourism marketing: A case study from New Zealand. *Tourism Management*, 23(5), 557-561.
- Hazine avı Sitesi (2013). Learn – Play. [URL: <http://www.hazineavi.com/>] (Erişim 18 Aralık 2018).
- Hazine avı Türkiye Sitesi (2013). Kutu arama – Kutu saklama. [URL: <http://www.hazineaviturkiye.com/>] (Erişim 18 Aralık 2018).
- Ihamaki, P. (2012). Fairy tale orienteering: developing art word by letterboxing event. *Journal of Tourismos*, 7(1), 253-268.
- Kılıç, B. ve Kurnaz, A. (2010). Alternatif turizm ve ürün çeşitliliği oluşturmada ekolojik çiftlikler: Pastoral vadi örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 39-56.
- Kraak, M. J. ve Brown, A. (2001). *Web cartography: developments and prospects*. London: Taylor & Francis.
- Lary, L. M. (2004). Hide and seek: GPS and hazine avı in the classroom. *Learning and Leading With Technology*, 31(6), 14-18, [URL: <http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/>], (Erişim 20 Aralık 2018).
- Lin, Y. S. ve Huang, J.Y. (2006). Internet Blogs as a Tourism Marketing Medium: A Case Study. *Journal of Business Research*. Vol. 59, no. 10-11, 1201-1205.
- Milne, S. ve Ateljevic, I. (2001). Tourism, economic development and the global-local nexus: Theory embracing complexity. *Tourism Geographies*, 3, 369-393.
- O’Connor, P. (2008). User-generated content and travel: A case study on tripadvisor.com. *Information and Communication Technologies in Tourism, 2008(2)*, 47-58.
- O’Reilly, T. ve Batelle, J. (2005). What is web 2.0: Design patterns and business models for the next generation of software. [URL: <http://oreilly.com/>], (Erişim 20 Aralık 2018).

- Pelton, L. F. ve Pelton, T. W. (2011). Outreach workshops, applications, and resources. In Lary D. Yore, (eds.), *Pacific Crystal centre for science, mathematics, and technology literacy: lessons learned* (pp. 113-129). Sense Publishers, Rotterdam/Boston/Taipei, Birden çok baskısı olan kitap.
- Pike, S. (2005). Tourism destination branding complexity. *Journal of Product & Brand Management*, 14(4), 258-259.
- Richmond, E. R. ve Keller, C. P. (2003). Internet cartography and official tourism destination web sites içinde (pp. 77-96) M. P. Peterson (Eds), *Maps and the Internet*. Elsevier Science.
- Wang, Y.C., Yu, Q. ve Fesenmaier, D.F. (2001). Defining the virtual tourist community: implications for tourism marketing. *Tourism Management*, 23, 407-417.
- Yılmaz, H. (2008). *Turizm çeşitlendirmesi kapsamında ekoturizmin ürünü olarak tatil çiftlikleri: türkiye'deki tatil çiftliklerine yönelik swot analizi* (Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Yılmaz, Ö. D. ve Yılmaz, B., S. (2004). Küreselleşme ve bilgi teknolojilerinin turizm endüstrisine etkileri. 1. *Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi*, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 157-175.

EXTENDED ABSTRACT

The tourism industry, which is economically and socially profitable, has become a major force and has started a fierce struggle between the tourism regions. The most important instrument used in this struggle was to create different tourist products and develop alternative tourism types by using different available resources. Therefore, in the international tourism industry, where the interests and needs and expectations change rapidly, the ability of countries to turn their potential sources into advantages depends on their diversification of tourism activities. Recently technology, the developments in political and economic fields affected tourism industry and gave different meanings to tourism. Within these new meanings, tourism is free from the trio of sea, sand and sun which we all think and it has started to be accepted by the sector as a phenomenon that integrates with recreation, leisure and leisure time. In line with these developments, a new tourist profile has emerged that wants to have an adventure during the trip, is curious about different cultures and prefer different touristic products. In this context, changing the tourist profile and wishes has made it compulsory to go to touristic product diversification. Therefore, there is a destructive competition between businesses. In this competitive environment, businesses need to produce new and alternative products and diversify these products in order to survive and gain advantage. Indeed, these requirements include possession in 2023 in Turkey's tourism strategy action plan, and focuses on diversification of tourism all year round to spread the subject.

Today, technological development in global positioning systems is only limited by our dreams. With global positioning devices, we can determine our position anywhere in the world with precise values. The primary reason for the emergence of GPS is known as the need for military and defense systems, such as the direction of rocket and missile shots, target setting, and target recruitment. However, the fact that the GPS system is very successful in the military field shows that over time this system can be opened to commercial use by sectors and people and this system was adapted to civilian life in the 1980s and started to be used. When we combine this potential with the internet network that surrounds the world, a brand-new concept emerges "Treasure Island Tourism", a new way of introducing tourism destinations, special marketing method, new collaborations, etc.

Geocaching is an outdoor activity that involves participants using "global" positioning systems to store and retrieve "treasure". It can also be described as a kind of nature sport because it includes walking and trekking. Simply "the treasure" is a small waterproof plastic container. There may be small items as a gift for hunter such as small souvenirs, key holders, candles, etc., also a log book and pen for log recordings. In order for the treasure hunt game to be played by the participants; first of all, smartphones with GPS device or geocaching application are required to create an account. Treasures are filled into a weatherproof box by geocachers in every corner of the world (articles, notebooks, pens, note pieces, valuables, or perhaps a simple camera) and the box is hidden under a rock, a tree or perhaps even more in an urban settlement and the coordinates are noted. These coordinates and other details about the location are added to the geocaching website. Other participants receive information from this website and they start to search the Geocache (box) with their GPS. The participants who found the box add their own information to the website after filling the registry. The participant who takes the box takes the small gift in the box and leaves another small gift in its place and puts the box back where it found it. Thus, the next participant who will find the box will have the chance to find a gift.

Geocaching is an activity that makes people entertain and see new places through the world. It enables them to discover not only the remote places but also the places they do not know in their neighborhoods by adding them to the playground. Geocaching participants issued a series of rules and tips, and hidden items attempt to find locations or places, consisting of teams of 4 to 6 people, at the same

time more than one team can complete for a real struggle and team game. Treasure hunting games can be organized as indoor or outdoor activities. Treasure or prey; It can take place in a park or outdoors, at the end of a long walk path, under water or at the peak of a mountain. The treasure hunting activity offers participants the opportunity to explore their surroundings and to integrate the participants with each other, adventure, excitement, fun learning, strategic thinking, navigation, map information, geography and historical places. Geocaching also allows participants to leave their homes and enjoy the nature, allowing them to see and travel to places they didn't go to. Apart from that, geocaching game is an important way to exercise and stay healthy while having fun.

In his research, the harmony of nature and technology geocaching is discussed as creation of a new product and innovation in ecotourism in Yozgat province.